A DEBRECENI EGYETEM TÖRTÉNETE
1912–2012

DUPress

DUPress

A Debreceni Egyetem története

1912–2012

Szerkesztette:
OROSZ ISTVÁN (főszerkesztő)
és
ifj. BARTA JÁNOS

DUPress

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2012

A címlapon:
Felül baloldalon: a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Tanácsa
az egyetemi vezetők dísztalárjában (1927/1928-i tanév);
középen: egyetemi ünnepség közönsége a Nagytemplom előtt (1929);
jobbra: egyetemi pedellusok a Református Kollégium folyosóján
a négy kart jelképező gerundiumokkal (1927).
Alul: a központi épület az 1930-as években
(az egyetemi templom felépítését megelőző időben)
A felvételek Kiss Zsigmond tanácsjegyző
fényképgyűjteményéből származnak.

A kötet képanyagát
Juha Enikő és Király Sándor
közreműködésével összeállította
ifj. Barta János

Nyelvi lektor: Pogány Emese

DUPress

ISBN 978 963 318 190 4

10.5484/huszonot_fennsik

© Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is

Kiadta a Debreceni Egyetemi Kiadó Debrecen University Press
www. dupress.hu
Felelős kiadó: Dr. Virágos Márta
Tipográfia, tördelés: Török József
A nyomtatás és a kötés a debreceni nyomdászat
több mint négy évszázados hagyományait őrző Alföldi Nyomda Zrt. munkája.
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató
Készült Debrecenben, 2012-ben

TARTALOMJEGYZÉK

Az olvasóhoz 9

Előszó 11

Felsőoktatás Debrecenben az egyetemalapítást megelőzően 15
I. A Debreceni Egyetem bölcsője a város Református Kollégiuma (Fekete Károly) 16
1. A Kollégium a reformáció korától a váradi iskola befogadásáig (1538–1660) 18
2. A váradi iskola befogadásától az 1848/1849-i szabadságharc leveréséig (1660–1849) 20
3. Az *Entwurf* bevezetése és a három akadémiai tagozat (1850–1912) 20
a) A teológiai akadémia 22
b) A Szoboszlai Pap István-féle jogakadémia 23
c) Az autonóm jogakadémia 24
d) A négyéves jogakadémia előkészítése és beindítása 24
e) A bölcsészeti akadémia 25
II. A debreceni agrár-felsőoktatás kialakulása. (Szász Gábor) 28
1. Előzmények 28
2. A Debreceni Országos Felsőbb Gazdasági Tanintézet (1868–1876) 29
3. A Debreceni Magyar Királyi Gazdasági Tanintézet (1876–1906) 33
4. A Debreceni Magyar Királyi Gazdasági Akadémia (1906–1944) 37
III. Egyetemalapítási tervek és a Debreceni Tudományegyetem megalakulása (Mudrák József) 41
1. Református egyetemi tervek 41
2. A „harmadik egyetem", Debrecen szerepvállalása 44
3. Megállapodások az egyetem létrehozása érdekében 46
4. A törvény megalkotása, az egyetem megalakulása 48

A megalakulástól az egyetem szétdarabolásáig (1914–1949/1950) 57
I. Felépítés, működés, oktatás, tudományos munka (Mudrák József – Király Sándor) 57
1. Az egyetem a két világháború között 57
a) A működés feltételeinek megteremtése 57
b) Ünnepélyes avatás. Forradalmak és konszolidáció 58
c) A trianoni béke és az új országhatárok kialakításának következményei 60
d) Infláció szorításában 61
e) Az egyetemi építkezések 62
f) A húszas évek 65

DUPress

g) A társadalmi problémák tükröződése az egyetemen. Az országos politika hatása ... 70
h) A gazdasági válság és következményei ... 71
2. Az egyetem szervezeti felépítése és működése ... 74
a) Oktatás, tanárok, hallgatók ... 74
b) Tanárok kiválasztása – a tudományos utánpótlás kérdése ... 77
c) Nem oktatási rendeltetésű hivatalok ... 78
d) A tudomány népszerűsítését és terjesztését szolgáló erőfeszítések ... 81
e) Diákok – a hallgatói társadalom ... 84
f) Fellendülés a harmincas évek végén ... 99
3. Háború és újrakezdés ... 102
a) Háborús évek ... 102
b) Az oktatás újrakezdése ... 104
c) A felsőoktatás és az egyetemi élet átpolitizálódása ... 106
d) A felsőoktatás szovjet típusú szocialista átalakítása ... 110
II. A Református Hittudományi Kar (Fekete Károly) ... 115
1. A karrá válás folyamata, a teológiai oktatás megindulása ... 115
2. Konszolidáció és válság ... 121
3. A második világháború utáni évek (1944–1949) ... 134
III. A Jog- és Államtudományi Kar (Hollósi Gábor – P. Szabó Béla) ... 141
1. A jogi oktatás kollégiumi előzményei, az egyetemi szintű képzés előkészítése és megindulása ... 141
2. Konszolidáció az I. világháború után ... 147
3. Háború és újraindulás ... 152
4. Tanrend és oktatás a jogászképzésben ... 157
5. Jogtanárok és tudósok a katedrán ... 163
6. A joghallgatók világa ... 167
7. A Kar szüneteltetése ... 177
IV. A Bölcsészettudományi Kar (Mudrák József) ... 179
1. A Kar felállása, a tanszékek megszervezése, a II. világháború évei ... 179
2. Helyreállítás és újjászervezés ... 188
3. Hallgatói társadalom ... 192
4. A hallgatók segélyezése ... 196
V. Az Orvostudományi Kar (Kapusz Nándor – ifj. Barta János) ... 204
1. Karalapítás, az orvosképzés megindulása (1912–1926) ... 204
2. A Kar története a két világháború között (1926-1944) ... 212
3. Háború és helyreállítás (1944–1950) ... 221
VI. Tanárvizsgáló Bizottság, Tanárképző Intézet (Orosz Gábor) ... 230
1. A tanárképzés fórumai az önálló intézetté alakulás előtt ... 230
2. A Tanárképző Intézet működése (1925–1950) ... 237
VII. Diákegyesületek a két világháború között (Kerepeszki Róbert) ... 245
1. Az első egyesületek, az egyesületi élet szerepének növekedése ... 245
2. A Turul Szövetség Debrecenben ... 250
3. Diákélet és az egyesületek társadalmi kapcsolatai ... 262
VIII. Diáksegélyezés, kollégiumok, sport (Király Sándor) ... 267
1. A szervezett diáksegélyezési rendszer kialakulása és működése (1914–1949) ... 267

DUPress

a) Az egyetemi diáksegélyezés kezdetei Debrecenben: A kettős diákjóléti intézményrendszer (1921–1930) ... 268
b) A Diákjóléti Bizottság és intézményei ... 273
c) Az intézményrendszer átalakulása: az egyesítés (1930) ... 276
d) Az állam szerepe a diáksegélyezésben: tandíjkedvezmények és ösztöndíjak ... 279
2. A diáksegélyezés nem állami formái ... 282
a) Alapítványok, ösztöndíjak, eseti támogatások ... 282
b) Nem egyetemi fenntartású kollégiumok és internátusok Debrecenben. A kollégiumi ellátásból teljesen kiszorult hallgatók sorsa. ... 284
3. Egyetemi sportélet Debrecenben ... 287

A debreceni felsőoktatás széttagoltságának kora (1949/1950–1999) ... 289
I. A Kossuth Lajos Tudományegyetem (ifj. Barta János) ... 289
1. A szétválástól 1956-ig ... 289
2. Forradalom, megtorlás és konszolidáció (1956–1969) ... 298
3. A KLTE a Kádár-rendszer konszolidációját követő évtizedekben ... 309
4. A változások útján (1990–1999) ... 323
II. A Bölcsészettudományi Kar (Bársony István) ... 332
1. A megtorpanás és a stagnálás évei (1949–1956) ... 332
2. Változások a képzési rendszerben (1957–2000) ... 343
3. A kari vezetés szervezeti rendje ... 348
4. Oktatók, tudós tanárok ... 350
5. Az oktatás szervezeti egységei ... 352
6. Képzési struktúra, képzési kínálat ... 355
7. A hallgatók helyzete ... 357
III. A Természettudományi Kar (Bazsa György) ... 360
1. Az első ötven év tudományos íve ... 360
2. A természettudományos képzés történelmi gyökerei és megindulása a debreceni egyetemen ... 365
3. A Természettudományi Kar megalapítása és első évtizede ... 367
4. Oktatás és az oktatási struktúra változásai ... 371
5. A Kar intézetei ... 377
a) Biológiai és Ökológiai Intézet ... 377
b) Fizikai Intézet ... 379
c) Földtudományi Intézet ... 380
d) Kémiai Intézet ... 381
e) Matematikai Intézet ... 384
IV. Az Egyetemi Könyvtár (Virágos Márta) ... 386
1. Alapítás, működés a II. világháborúig ... 386
2. A könyvtár működése a háború alatt és azt követően ... 391
3. Integráció, a szakkönyvtárak rendszere ... 396
4. A könyvtár különleges értékei ... 399
5. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár digitális könyvtára ... 401
V. Református Teológiai Akadémia / Hittudományi Egyetem (Fekete Károly) ... 403
1. Az állami egyházpolitika kemény szakasza. Az önállóság első két évtizede ... 403
2. A lelkészképzés megújítása ... 412

DUPress

3. A rendszerváltozás következményei. A teológiai oktatás átalakulása 417
VI. Az Orvostudományi Egyetem (Kapusz Nándor – Petrovics Alica) 423
1. Kiválás a Tudományegyetemből, a különállás kezdete (1951–1956) 423
2. Az önállóság útján (1957–1990) 433
3. A rendszerváltozástól az integrált egyetemig 443
VII. A debreceni agrárfelsőoktatás 1945–1999 között (Szász Gábor) 449
1. Az agrárfelsőoktatás újjászervezése a II. világháború után 449
2. Az újjáalakult Debreceni Mezőgazdasági Akadémia (1953–1962) 450
3. A Debreceni Agrártudományi Főiskola (1962–1970) 453
4. Az egyetemi képzés főbb vonásai (1970–2000) 454
5. Kutatómunka 459
6. A kutatást kiszolgáló szervezeti egységek 463

Az újraegyesülés időszaka (2000-től napjainkig) 465
I. Universitas Egyesülés, Egyetemi Szövetség (Nagy Sándor) 465
II. Az integrált egyetem (2000–2010) (Turi Gábor) 475
1. Az egyetemi egység kialakulása 475
2. Az egyetem működése 480
3. Az integrált egyetem további bővülése 483
III. Hallgatói érdekképviselet az integráció időszakában (Pilishegyi Péter) 489
1. Előzmények. A Hallgatói Önkormányzat tevékenysége 2000–2004 között 489
2. A Hallgatói Önkormányzat 2004–2010 között 494
IV. Új képzési irányok, új karok 502
1. Műszaki Kar 503
2. Zeneművészeti Kar 505
3. Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar 507
4. Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Kar 509
5. Állam- és Jogtudományi Kar 511
6. Egészségügyi Kar 513
7. Fogorvostudományi Kar 514
8. Gyógyszerésztudományi Kar 515
9. Népegészségügyi Kar 516
10. Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar 518
11. Informatikai Kar 519

Függelék 523
I. Egyetemi és kari vezetői névsorok (Mudrák József) 523
II. A képek jegyzéke 560
III. A kötet összeállítása során felhasznált legfontosabb források és szakirodalom jegyzéke (Mudrák József) 562

DUPress

AZ OLVASÓHOZ

A Debreceni Egyetem történetében kiemelkedő jelentősége van a 2012-es centenáriumi évnek. A százéves évforduló alkalmat teremt számvetésre, a múlt eredményeinek és előremutató tanulságainak összegzésére. Intézményünk jogelődei 1538 óta meghatározó szerepet töltöttek be a hazai és az európai tudományos, kulturális életben, évszázadokon keresztül gondozták és gyarapították a Tiszántúl szellemi értékeit. A magyar törvényhozás 1912. évi XXXVI. törvénycikke mérföldkő intézményünk életében, hiszen ezzel a jogi aktussal jött létre a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem. Az elmúlt száz év történelmi fordulatai által vezérelt szervezeti – és ezzel együtt névváltozással is járó – átalakulásokat követően, napjainkra a Debreceni Egyetem hazánk egyik nemzetközileg is ismert és elismert felsőoktatási intézményévé vált; kutatóegyetemmé, melynek missziója az egyetemes tudás megőrzése és gazdagítása, a társadalom igényeinek minél sokrétűbb kiszolgálása, és ezen keresztül országunk gazdasági és szellemi felemelkedésének segítése.

A centenárium alkalmából egy éven át tartó programsorozatban mutatjuk be az egyetem polgárainak, partnereinknek és a szélesebb közvéleménynek az elmúlt száz esztendő fontosabb eseményeit, azok helyszíneit, kiemelve az intézményünk fejlődésében múlhatatlan érdemeket szerző személyek szerepét is. *Egyetemtörténeti lexikon*unk, a *Megőrzött értékeink* című fotóalbum, vagy az elmúlt évtized beruházásait bemutató album az elmúlt száz év lenyomataként emlékeink, eredményeink bemutatását szolgálják. Emellett az *Egyetemtörténeti kiállítás*, az *Egyetemi emlékeink* nevű lakossági fotókiállítás és további rendezvényeink emelik a centenáriumi év ünnepi fényét.

Felemelő érzés számomra, hogy részese lehetek ennek a tudás és a szellem erejét minden körülmények között megjelenítő intézmény életének, és munkámmal hozzájárulhatok egy újabb, reményeim szerint sikeres 100 esztendő kezdetéhez. Múltunk sok vonatkozásban meghatározó módon van jelen mindennapjainkban, az elmúlt száz év történései és tapasztalatai méltó példákkal segítik az előttünk tornyosuló nehézségek leküzdését. Annak reményében nyújtom át az olvasónak az egyetem történetéről szóló kötetet, hogy abból egy sikeres, a mindenkori kihívásokra eredményes válaszokat találó intézmény képe bontakozik ki. Egy olyan egyetemé, amely mindig is tudatosan felvállalta a haladás útjában álló korlátok lebontását, az aktuális lehetőségek határain túlmutató programok megvalósítását az összefogás és partnerség jegyében.

Debrecen, 2011. december

Prof. Dr. Fábián István
a Debreceni Egyetem rektora

Unipress

DUPress

ELŐSZÓ

A magyar országgyűlés 1912-ben a XXXVI. törvénycikkel törvénybe iktatta a debreceni és pozsonyi magyar királyi tudományegyetemek felállítását. A törvénycikk az uralkodó július 7-ei szentesítésével és az Országos Törvénytárban július 11-én történt kihirdetésével hatályba lépett. Ezzel a debreceniek sok évtizedes vágya teljesült. A már működő két magyarországi egyetem, a budapesti és a kolozsvári mellett a debreceni és a pozsonyi is *„tanszabadsággal felruházott"* egyetem lett, amelyek szervezeti szabályzatát, tanulmányi és vizsgarendjét *„a meglévő tudományegyetemeken fennálló ilynemű szabályok tekintetbevételével és az adott viszonyoknak megfelelő módosításokkal"* a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapíthatta meg, és a király hagyta jóvá.

Az európai egyetemek a 12–13. század óta – megtestesítve a tudományok összességét – nemcsak az oktatás legmagasabb szintjét képviselték, hanem a tanárok és a diákok közös testületét *(universitas magistrorum et scholarium)* is jelentették. Magyarországon, bár voltak egyetemalapítási kezdeményezések a Mohács előtti időszakban, csak 1635-ben született Pázmány Péter jóvoltából máig is működő egyetem. Ezt követte 1872-től a kolozsvári, majd a 20. század elején harmadik és negyedikként a debreceni és a pozsonyi.

Debrecenben, a *„keresztyén respublikában",* azonban már a 16–17. század óta volt igény a középfokot meghaladó képzés megvalósítására. Az 1538 óta működő városi iskolának a 16. század végén már bizonyosan volt felső tagozata, s a 17. században évente 20–30, majd a 18. században 50–100 hallgató iratkozott be a „főiskolára". Ez a szám a 19. század első felében már 400–450-re nőtt. A Református Kollégium egyetemmé alakulása különösen akkor vált nemcsak a debreceni polgárok, de az egész hazai reformátusság célkitűzésévé, amikor a 19. század végén a Kollégium kebelében bölcsészeti, jogi és teológiai akadémia jött létre. A hagyományos egyetemeknek kialakulásuk ideje óta négy fakultásuk volt, ezt azonban nem minden egyetem alapításnál vették figyelembe. Az első magyarországi egyetem is csak két karral (teológiai, bölcsészeti) alakult, s jogi kara csak a 17., orvosi kara pedig csak a 18. század második felében szerveződött meg, mégsem vonta senki kétségbe egyetem voltát. Debrecenben is úgy vélték: orvosi kar nélkül, a bölcsészeti, jogi és teológiai akadémia karrá szervezésével létrejöhet a magyarországi református egyetem.

A debreceni egyetem megvalósulásának azonban – mint ismeretes – mégsem ez volt az útja. 1912-ben állami (királyi) egyetem született, amelyet azonban az egyetem céljaira sokat adományozó hazai reformátusság is magáénak érezhetett, hiszen hittudományi kara protestáns jellegű volt, s a másik két kar oktatói is jórészt a bölcsészeti és jogi akadémiáról kerültek ki. Az 1912-ben született állami egyetem alapjaiba – ahogy Baltazár Dezső püspök fogalmazott –, beleépültek a Kollégium *„gránitkövei"*, így a százéves Debreceni Egyetem méltán tekinti magát az 1538 óta működő Kollégium örökösének is. A Kollégium és az

DEBRECEN

Egyetem kapcsolatai 1912 után is igen szorosak és barátiak voltak, s nem szűntek meg teljesen 1950 után, a Rákosi és Kádár rendszer antiklerikális ideológiát hirdető korszakában sem, noha többnyire csak az évnyitókon, vagy évzárókon való kölcsönös részvételre korlátozódtak.

Az egyetem megalapítása előtt a Kollégium akadémiái mellett a városban olyan mezőgazdasági szakképzés is volt, amelynek felsőfokú, akadémiai szintjét csak időszakosan nem ismerte el a kormányzat. A mai egyetem előzményei között méltán veszi számba az agrárakadémiai oktatást is, annál inkább, mert az agrárképzésnek a debreceni egyetemen belül kari szintre emelése már a korai tervekben is felvetődött. Az orvosképzés feltételei, ha az alapításkor még hiányoztak is, rövid időn belül megteremtődtek. A természettudományi tanszékek karrá szerveződése a szakegyetemi rendszer létrejöttével, az orvos- és teológus képzés különválásával és a jogászképzés szüneteltetésével együtt valósult meg.

Az egységes debreceni egyetem újraalakításának gondolata azonban soha nem szűnt meg. Ennek jele volt az 1990-es években az Universitas Egyesülés létrejötte, a különböző felsőoktatási intézmények csatlakozása a három meglévő egyetemhez, (KLTE, DOTE, DATE), s végül 2000-ben az integrált Debreceni Egyetem megszületése. Az új egyetem kereteibe – törvényi okokból – nem kerülhetett be a Református Hittudományi Egyetem, és annak karaként a Tanítóképző Főiskola, így az integráció nem teljesen a debreceniek elképzelése szerint valósult meg. Mégis állíthatjuk, hogy az egységes Debreceni Egyetem létrejötte és munkálkodása a három Centrummal, 15 Karral, több mint 30 ezer hallgatóval, sikertörténet, s 2000-ben a százéves múlt legfigyelemreméltóbb évtizede kezdődött el.

Örvendetes dolog, hogy az Egyetem vezetősége évek óta készül az alapítás centenáriumának megünneplésére, s ennek egyik jele e kötet megszületése is. Az egyetem(ek) történetéről az elmúlt száz évben sok írás született. A születés körülményeit tárta fel Szentpéteri Kun Béla, aki professzora és rektora is volt az új egyetemnek *(Az egyetemmé alakulás története.* Debrecen, 1941*).* Egyetemtörténet született a Történelmi Intézet professzora, és a KLTE volt rektora, Varga Zoltán tollából (*A Debreceni Tudományegyetem története I. 1944-ig.* Debrecen, 1967*).* A Komoróczy György levéltárigazgató által szerkesztett kötet az agrár felsőoktatás első száz évét tárta fel *(A debreceni agrár felsőoktatás 100 éve.* Budapest, 1969*).* Az agráregyetem tanárainak: Szász Gábor volt rektornak, Székelyné Sipos Klárának és Jávor Andrásnak a szerkesztésében újabb kötet köszöntötte a 135. évfordulót is *(135 éves a debreceni agrár-felsőoktatás.* Debrecen, 2003), sőt az egyetemi agrárképzés negyvenedik évfordulóját is *(40 éves a debreceni egyetemi agrárképzés.* Debrecen, 2010). Négy kiadvány is szólt az Orvostudományi Egyetem múltjáról (*A Debreceni Orvostudományi Egyetem 30 éve. 1945–1975*. Debrecen, 1975.; *A Debreceni Orvostudományi Egyetem 1975-1985. Fejlődésünk 10 éve.* Debrecen, 1985.; Bot György – Kapusz Nándor: *Nyolcvanéves a debreceni orvosképzés (Intézetek és klinikák története, professzorainak életrajza 1918-1998.)*, Debrecen, 1998.; Kapusz Nándor – Petrovics Alica – Vásárhelyi Ferencné: *Kilencvenéves a debreceni orvosképzés. Debrecen, 2008.).* Új összefoglalás született a Református Kollégium történetéről, benne a Teológiai Karról, majd az önálló Hittudományi Akadémiáról (Barcza József szerk: *A Debreceni Református Kollégium története.* Budapest, 1988.). Született kötet az önálló Péchy Mihály Főiskola, majd Műszaki Kar történetéről is (Szűcs Edit – Papp Péter – Lőrincz Béla: *Debreceni Egyetem Műszaki Kar,* Debrecen, 2010.*).* Az egyetem történetének megírásához jól lehetett használni a Természettudományi-, és a Jogi Kar történetéről szóló összefoglalásokat is (*60 éves a Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Kara. 1949-2009.* Debrecen, 2009.; Hollósi Gábor: *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914-1949).* Debre-

cen, 2007.), továbbá néhány kéziratos munkát az utóbbi években alakult karok történetéről.

A szerkesztők tudatában vannak annak, hogy a kötet magán viseli a gyűjteményes munkák számos fogyatékosságát. Bár készült iránymutatás az egyes fejezetek megírásához, a kidolgozás (a vizuális szemléltetés eszközei, táblázatok, ábrák, diagramok, de akár csak a megfogalmazás) egyenetlenségeit nem tudtuk, de néha – tiszteletben tartva szerzőinknek a modern, számítógépes megoldások iránt mutatott jártasságát – nem is akartuk kiküszöbölni. Az átfedések elkerülését célzó törekvéseink is korlátozottak maradtak, hiszen ezek teljes érvényesítése olyan beavatkozást jelentett volna, amellyel könnyen megbonthattuk volna az egyes fejezetek belső logikáját. Mindenképpen következetlen a kötet képeinek elrendezése is. Míg a két világháború közötti időszakra – Kiss Zsigmond tanácsjegyző áldozatos gyűjtőmunkája révén – gazdag anyaggal rendelkezünk, a második világháborút követő több évtizedre ezt nem mondhatjuk el.

Célkitűzésünk megfogalmazásánál abból az ősi elvből indultunk ki, hogy az egyetem nemcsak a legmagasabb szintű tudományos műhely, hanem a tanárok és a hallgatók közösségével azonos, így a Karokon, Tanszékeken folyó magas szintű tudományos és oktató munka elemzése és az iskolateremtő professzorok tevékenysége mellett figyelmet kell fordítani a hallgatók életére és munkájára, de arra a szervezeti keretre is, amelyben az egyetem mindennapi élete folyt.

Az olvasó bizonyára észre fogja venni, hogy a kötet két része eltérő felépítésű. Az első rész a Karok tevékenységének vizsgálata mellett tematikus fejezeteket is tartalmaz. Az egyetem életének bemutatása nem lett volna teljes a kollégiumok (diákotthonok) életének ismerete, a diáksegélyezés rendszerének feltárása, vagy a tanárképző tanács munkájának bemutatása nélkül. A második részben azonban ilyen tematikus fejezetek nem találhatók. Nem azért, mert ezek 1949–1950 után hiányoztak volna, hanem mivel az önállóvá vált egyetemek mindegyikénél gyakorlatilag ugyanazt kellett volna elmondani, hiszen a centralizált rendszerben mindenütt ugyanaz az ifjúsági szervezet (DISZ, majd KISZ), ugyanaz az állami kollégiumi szisztéma, ugyanaz a központilag meghatározott ösztöndíj rendszer működött, azaz mindhárom egyetem esetében ismételni kellett volna az azonos elemeket. Természetesen az utalás ezekre a kérdésekre nem hiányzik, de be vannak ágyazva az adott intézmény történetébe, és nem külön tematikus fejezetként jelennek meg.

Nem tartottuk volna helyesnek, ha kötetünkben egyetemek története helyett intézetek, tanszékek történetének együttese jelent volna meg, egy-egy jeles professzor életműve köré csoportosítva. Bár az egyetemek karokból, a karok pedig intézetekből, tanszékekből állnak, így az alapegységek nélkül nem vizsgálható egy kar és egy egyetem múltja sem, mégis arra ösztönöztük szerzőtársainkat, hogy az egyetem illetve kar története kapcsán ne csak azt írják meg, ami az alapegységek múltjában egyedi volt, hanem azt is, ami közös. Felfogásunk szerint így születhet olyan egyetemtörténet, ami nem az intézetek, tanszékek múltjának fűzéréből tevődik össze.

A kötet két részének időhatárát tekintve nem indulhattunk ki abból, hogy 1945-ben alapvető politikai változás történt Magyarországon. Igaz, az egyetem sem vonhatta ki magát a politikai változások hatása alól (igazolások, a professzorok egy részének távolmaradása, a hallgatóság összetételének változása stb.), mégis egyértelmű volt, hogy az 1945–1949 közötti időszak szervezetileg a megelőző korszakhoz tartozik, akkor is, ha élesen elkülönült annak politikai jellegétől. Az igazi változások *„a fordulat évével"* kezdődtek, amelyek a korábbi próbálkozások után nemcsak a politika teljes eluralkodását jelentették az egyetem

életében, de egy új, centralizált állami felsőoktatás-politikát is, amely nem kívánta fenntartani a hagyományos sokkarú integrált egyetemeket, hanem a szakegyetemek (és főiskolák) mellett tette le a voksot. Így született Nehézipari Műszaki Egyetem, Vegyipari Egyetem vagy Közgazdasági Egyetem Magyarországon, s ennek a politikának a jegyében vált önállóvá a Debreceni Orvostudományi Egyetem, szűnt meg a jogászképzés, s távolították el az állami egyetemről a teológusképzést, ami egyébként még a „szocialista" országokban sem mindenütt volt így, hiszen az NDK-ban volt olyan egyetem, amelynek volt teológiai kara (pl. a lipcsei Marx Károly Egyetemnek). Az elmondottak indokolták, hogy a kötet két részének időhatárául nem 1945-öt, hanem 1949/1950-et választottuk.

Nem kis gondot okozott a „fiatalabb karok" beillesztése az egyetem történetébe. Az volt a célunk, hogy munkatársaink a százéves egyetem, és a belőle kivált, vagy a 2000-ben hozzá csatlakozott régebbi felsőoktatási intézmények közös, összefoglaló történetét írják meg. Éppen ezért kötetünkben igyekeztünk rövid összefoglalót adni azokról az intézményekről, karokról is, amelyek csak az utóbbi egy-két évtizedben jöttek létre, vagy csatlakoztak a Debreceni Egyetemhez. Ebben nem volt semmilyen célzatosság, hiszen a 100 év hosszabb idő, mint egy-két évtized. A kötet végén e karok tisztségviselői ugyanúgy megtalálhatók a vezetői névsorokban, mint a hagyományos karoké, vagy az egyetemé.

Végül indokolnunk kell a jegyzetek meglehetősen korlátozott számát is. Kötetünk szerzői alapos munkát végeztek nemcsak a korábban megjelent egyetemtörténeti vonatkozású kiadványok felhasználásában, hanem az új eredményekre vezető levéltári anyagok gyűjtésében is. Olyannyira, hogy volt, akinél a hivatkozások, lábjegyzetek egyes oldalak felét is megtöltötték. A terjedelem korlátai miatt úgy kellett döntenünk, hogy a nagyszámú irodalmi hivatkozást mellőzzük, s a szöveges részben legfeljebb az idézett szövegek helyét, továbbá – hogy illusztrálhassuk szerzőink elkötelezettségét az eredeti anyagok feltárására – a levéltári hivatkozásokat hagyjuk meg. A szakirodalom – sajnos itt is korlátozott terjedelemben – a kötet végén található felsorolásba került.

A kötet szerkesztői tudatában vannak annak is, hogy a szakemberek kifogásokat is találhatnak a 100 éves múlt összefoglalásában. Mégis hisszük, hogy az olvasó méltó emléket vehet kézbe, amikor rászánja magát kötetünk olvasására. Azzal a reménnyel ajánljuk egyetemünk történetét az olvasó bizalmába, hogy a jövendő generáció tagjai méltányolják azok erőfeszítéseit, akik a múltban és a jelenben a Debreceni Egyetemért küzdöttek.

Debrecen, 2011 december

Orosz István – ifj. Barta János

Dunaprint

FELSŐOKTATÁS DEBRECENBEN AZ EGYETEMALAPÍTÁST MEGELŐZŐEN

I. A Debreceni Egyetem bölcsője a város Református Kollégiuma (Fekete Károly)

A Debreceni Egyetem bölcsője a város Református Kollégiuma volt, amely a 16. századtól kezdve megszakítás nélkül biztosította Debrecenben a felsőfokú oktatást, és amelynek akadémiai szintű tagozataiból alakultak ki az 1912-ben megszületett országgyűlési törvény nyomán az egyetem fakultásai.

Ha belépünk az egyetem főépületének díszudvarába, akkor kőbe vésve imponáló névsor fémjelzi a Református Kollégium és a Debreceni Egyetem közös örökségét: Debreceni Ember Pál, Maróthi György, Hatvani István, Weszprémi István, Diószegi Sámuel, Kövy Sándor, Fazekas Mihály, Domokos Lajos, Budai Ézsaiás, Kerekes Ferenc, Pápay József, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Lugossy József, Arany János, Imre Sándor, id. Révész Imre, Hőgyes Endre, Baltazár Dezső, Ady Endre, Móricz Zsigmond, Medgyessy Ferenc. Mindannyian a debreceni Református Kollégium kiváló növendékei voltak, és életpályájuk bizonyította azt, hogy küldetésük végrehajtása közben jól sáfárkodtak az *Alma Mater*ben kapott szellemi-lelki ajándékokkal.

A biblikus-humanista, görög-latin műveltség és az empirikus-természettudományos gondolkodás színvonalas művelésével a Kollégium a tudományok európai őrhelyévé és világítótornyává tette Debrecent. A Református Kollégium történetében meghatározó tanár egyéniségek – a 17. században Martonfalvi Tóth György, Lisznyai Kovács Pál, Szilágyi Tönkő Márton, a 18. században Szilágyi Sámuel, Szathmári Paksi István Maróthi György, Hatvani István, a 18-19. század fordulóján Sinai Miklós, Budai Ézsaiás, Sárvári Pál, a reformkorban pedig Péczely József, Kerekes Ferenc és Lugossy József – olyan szakmai színvonalat képviseltek, amelyet bármely egyetem megirigyelt volna. Volt olyan időszak, amikor a Kollégium tanárai közül kilencen voltak a Magyar Tudós Társaság (a Magyar Tudományos Akadémia korábbi megnevezése) tiszteleti vagy rendes tagjai. Ők mind-mind fundamentumává lettek annak, hogy az évszázadok álma megvalósuljon a debreceni egyetem létrejöttekor.

Baltazár Dezső püspök ezért mondhatta 1914-ben az egyetemre áthelyezett kollégiumi professzorokat búcsúztatva: *„Ha a magyar nemzeti művelődés az ellenkező szelek fúvása mellett csak úgy tudhatott magának újabb szilárd templomot építeni, ha fundamentumába egy református intézmény gránitköveit építi bele: odaadjuk a gránitkövet”.* A professzorokat joggal intette arra, hogy *„amit örökségül vettek világosságban és szabadságban, azokat a kincseket gyarapítva adják tovább az örök jövendőnek.”*[1] Így a Kollégium szellemiségének átörökítése sajátos karaktert adott a Debreceni Tudományegyetemnek.

[1] *A Tiszántúli Református Egyházkerület 1914. június 3–5. napján Debrecenben tartott közgyűlésének jegyzőkönyve.* Kiadta: Kiss Ferenc. Debrecen, 1914. 184. szám. 139.

1. A Kollégium a reformáció korától a váradi iskola befogadásáig (1538–1660)

Debrecen város történelmének egyik fordulópontja volt, amikor Szapolyai János 1536 őszén Enyingi Török Bálintnak adományozta a várost. A reformáció tanai iránt fogékony földesúr olyan papot hozatott ekkor a városba, aki Pápa városában már sikerrel munkálta a reformátori fordulatot. A munkásságát 1536-tól Debrecenben folytató Bálint pap prédikátorságának első időszakára tehető az általa felügyelt városi iskola átalakítása. Ezért teszi a hagyomány 1538-ra az iskola protestánssá válásának idejét.

A középkori eredetű debreceni intézménybe fokozatosan épült be a wittenbergi diákok *bursa*jának (egyesületének) és *coetus*ának (diákközösségének) rendszere, amelyet a Luthert, majd főként a Melanchthont hallgató magyar diákok hoztak létre 1522 körül Wittenbergben. A társaság lelki, szellemi és anyagi ügyeinek vezetését a maguk köréből választott szenior látta el. 1556-ban ilyen szenior volt az akkor wittenbergi ösztöndíjas Melius Juhász Péter. Az 1571-i wittenbergi egyetemi törvényt már négy debreceni diák írta alá. A Kollégium név szerint ismert első tizenkét *rector*a (itt: tanára, professzora) Wittenbergben (is) tanult, ahol a teológián kívül az iskolaszervezés és igazgatás, valamint a diákönkormányzat mintájával is találkoztak. Huszár Gál, a nyomdász-reformátor nem véletlenül jellemezte Melius Juhász Péter egyik könyvének ajánlásában Debrecent – ezt az *„Istentől bizonnyal megáldott várost”*, – *„az mennyei tudományokra”* nézve *„mind az egész Magyarországnak és Erdélységnek és több sok helyeknek is világosejtó lámpásának lenni”*.[2]

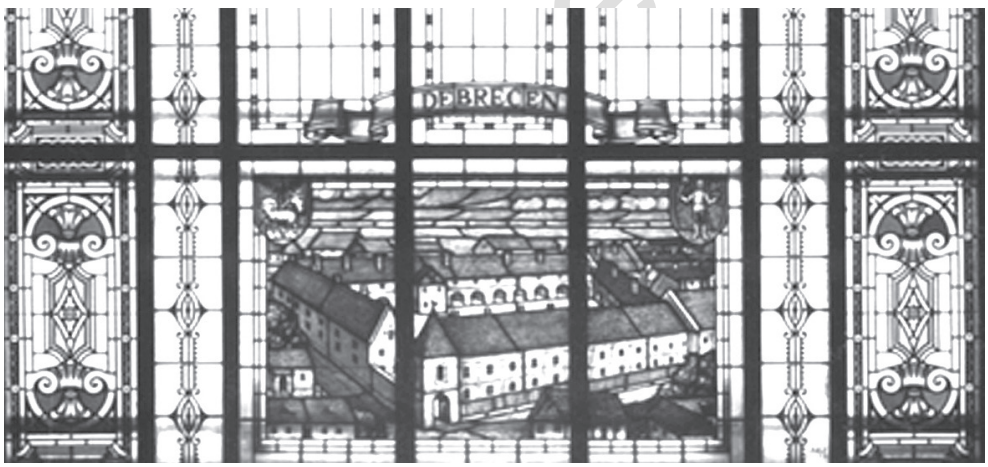

1. A Református Kollégium 17–18. századi épületének ábrázolása az egyetem központi épülete 1938-ban készült díszes üvegablakán.

A tanítás nyelve a Debreceni Református Kollégiumban a latin volt. 1626-ig az intézménynek egy *rector*-professzori állása volt. A második tanszéket I. Rákóczi György erdélyi fejedelem létesítette, de voltak olyan nehezebb évek, amikor az állás nem volt betöltve. (1549-1846 között összesen 11 tanszéket szerveztek.) A professzorok a 17. század közepéig csak rövid ideig álltak a Kollégium szolgálatában, ezért gyorsan váltogatták egymást. A

[2] Melius Juhász Péter Arany Tamás tévelygései ellen írt könyvének ajánlása: RMK I. 48.

kezdetektől 1848-ig 118 professzor tanított a Kollégiumban. Az átmenetinek tekintett tanítás után sokan mentek lelkésznek parókiákra.

Tankönyv kevés volt, ezért vált általánossá Debrecenben is a diktálás módszere, de alkalmazták az oktatásban a *disputatio*t és a *collatio*t is. *Disputatio* alkalmával professzori vezetéssel teológiai tételeken vitatkoztak a diákok, ami fejlesztette az elmét, gyarapította az ismeretet, valamint dialektikus és retorikus gyakorlatot adott. Az oktatásnak ez a módja erősen tartotta magát egészen a reál-tantárgyak előretörésének koráig. A *collatio*k olyan szemináriumszerű tanulócsoportok voltak, ahol 8-10 fő elmélyült, beható tanulmányokat folytatott, pl. a bibliai nyelvek, a teológia vagy a filozófia tárgykörében. A 16. és a 17. században azért is volt szükség a *collatiok*ra, mivel a tanárok előadásai közötti nagy szüneteket meghatározott tanulmányi programmal kellett kitölteni. A társas tanulás a diákok öntevékenységét is előmozdította. Az oktatás sajátos módja volt, hogy maguk a diákok is tanítottak. A *rector* csak a felső tagozat diákjaival foglalkozott; a kisebbeket a már végzett, vagy a tanpályájuk vége felé járó diákok tanították. Ezek voltak a *collaborator*ok, majd a későbbi szóhasználat szerint a *publicus praeceptor*ok, a „köztanítók". Kisebb számban voltak magántanítók is, akik rendszerint tanítványaik szüleitől kaptak díjazást. Ez a rendszer a tanítva tanulás (*docendo discimus*) elvére épült, amely felismerte, hogy azt tanuljuk meg igazán, amit aztán közölni is tudunk másokkal.

Az akadémiai tagozat diákjai tógát viseltek, amit I. Rákóczi György kezdeményezésére az 1624-i váradi zsinat rendelt el, s kisebb változtatásokkal 1845-ig volt használatban. A tógás diákok kollégiumi tanulmányaik befejeztével, vagy közben is egy-két évre valamelyik vidéki egyházi iskolába mentek tanítani. Ez segítette létfenntartásukat, de sokszor megteremtette egy külföldi tanulmányút (*peregrináció*) alapját is. A Debrecenben megszerzett tudást a 16. század második felétől sokan Heidelbergben gyarapították, 1622 után pedig leginkább Németalföldre, Svájcba és Angliába jártak. A *peregrináció* áldásai visszahatottak a hazai tudományosságra is, mert a szellemi vérkeringés frissen tartásának és a tudományos naprakészségnek voltak az intézményei. A Debreceni Református Kollégium és *partikula* (fiók iskola) hálózata intézmények sokaságának közvetítette azokat a pedagógiai elveket, módszereket, tankönyveket és kutatási irányokat, amelyek a nyugati szellemi áramlatokból táplálkoztak, és amelyeket az Európát járó peregrinus diákok frissítettek folyamatosan.

Az iskola szervezeti felépítését a Komáromi Csipkés György *rector* által készített 1657-i iskolai törvény őrizte meg. A belépő tanuló két évig az elemit végezte, majd a kollégiumi oktatás alacsonyabb – körülbelül a mai középiskolának megfelelő – tagozatának hat osztálya következett, amihez később egy hetedik osztályt is csatoltak. (Ez az alacsonyabb tagozat egészen 1848-ig így működött.) A hat vagy hét osztály sikeres elvégzése után kérhette a diák felvételét a tulajdonképpeni iskolába, hogy mint beiratkozott és egyenruhás, ún. *tógátus* diák készüljön a lelkipásztori pályára, vagy később mint *nontogatus* világi pályákra. A felvételkor a jelölt elolvasta a törvényeket, és az ezek iránti engedelmessége jeléül kezet fogott a *rector*ral, és beírta nevét (*subscribált*) az iskola anyakönyvébe, a *Series Studiosorum*ba. A felsőfokú kötelezettségek újabb hat év tanulást jelentettek. A kollégiumban tehát minden esztendőben 14–15 évfolyam tanult egymás mellett, sokféle életkort képviselve, az 5 éves kisdiákoktól a 22 éves bajuszos ifjakig. A diákok nagy része (93,4%) tógás volt, a nem tógások törpe kisebbséget alkottak (6,6%). A mindennapi életben ez azt eredményezte, hogy csak minden 15. diák járt polgári öltözetben, a többi egyenruhát viselt. Később ugyan a publikusok száma és aránya emelkedett, különösen a jogi képzés beindulásával (1800), de a tógátusok túlsúlya továbbra is megmaradt.

Az 1588-tól fennmaradt *subscriptios* jegyzékek szerint 1588-tól 1850-ig összesen 19268 növendéke volt a Kollégiumnak. A vonzáskörzet nagyon széles. Bihar megyéből származott a diákok negyede. Jelentős számmal jöttek Szatmárból, Szabolcsból, Pest-Pilis-Solt megyéből, a Jász-kun kerületből és a későbbi Hajdú kerület területéről. Dunántúlról különösen Komárom, Fejér, Veszprém, Somogy és Tolna megye járt az élen. Északon Heves megyéből, délen Bács megyéből érkezett jelentős számú ifjú. Nyugatról Pozsony és Zala megyékből is jöttek diákok, keleten pedig Máramaros és Temes megye méltó említésre. Az adatsorok mintavételei több korszakot vizsgálva is bizonyítják, hogy a kollégium nemesi címmel nem rendelkező tanulói ötször többen voltak, mint a nemes ifjak.

2. A váradi iskola befogadásától az 1848/1849-i szabadságharc leveréséig (1660–1849)

A Váradot elfoglaló török hadak miatt 1660-ban a váradi iskola diáksága Martonfalvi Tóth György professzor vezetésével Debrecenbe menekült. Befogadásukkal a debreceni Kollégium egyik virágkora köszöntött be. Apafi Mihály fejedelem jóvoltából létrejött a harmadik professzori állás, amit Martonfalvi töltött be. Növekedett a diáklétszám: 1660 után az első évtizedben 1016, a következőben 1117 új diák iratkozott be a felső tagozatra, vagyis a korábbi évtizedek háromszorosa, és így a kisebb diákokkal együtt az ifjúság összlétszáma a kétezret is meghaladta. Martonfalvi idejében vált a három professzorral rendelkező iskola *schola universalis*-szá. A teológia tanításában Martonfalvi a puritanizmus jegyében hangsúlyozta a biblicitást, az életszentség követelményét, és az egyház közéleti felelősségét. Lisznyai Kovács Pál a történelemtanítást újította meg, Szilágyi Tönkő Márton pedig Descartes tanainak volt az első hazai terjesztője. Martonfalvi idejétől változott meg a rektorság rendje. A korábbi rövid idejű, az egyházi életpályán átmeneti időszaknak számító tanári tevékenységet felváltotta a tudományos koncepciók megvalósítását lehetővé tevő, iskolateremtő egyéniséggé érlelő, élethosszig tartó professzorság.

A 17. század derekának évei Debrecen megpróbáltatását hozták: töröktől és császári hadaktól egyformán szenvedett a város. 1660-ban Szejdi pasa sajtolt ki 300000 tallért a városból, majd következtek Strassoldo, Caraffa dúlásai. A meggyötört város, amely felkarolta az ellenreformáció Debrecenbe menekült üldözöttjeit, mindig ott állt az iskola mellett, még akkor is, amikor az önállóságát elvesztett Erdély már nem tudott védelmet nyújtani.

A külháborúk után reményt kelthetett, hogy 1704-ben megalapították a negyedik tanszéket a természettudomány és a mennyiségtan oktatására. A politikai szorítás és az anyagi-fenntartási gondok mégis egyfajta szellemi hanyatlást eredményeztek, és az is kiderült, hogy az eddigi tanítási rendszer nem tartható tovább. A reformok kezdeményezője 1738-1744 között Maróthi György professzor lett. Azalatt a rövid hat év alatt, amely Debrecenben korai haláláig megadatott neki, több oldalról is számottevően növelte a Kollégium szellemi tőkéjét. Hatására jelentek meg a korai felvilágosodás első fénysugarai az ódon falak között. Leibniz és Locke gondolatai, Newton tételei, Wolff tudományelmélete segítették Maróthit, hogy a szemléletváltás sziszifuszi munkája ne maradjon siker nélküli a „maradandóság városában". Az oktatás korszerűsítésén fáradozott a legtöbbet. Új, átfogó tantervet készített (*Idea*, 1740; *Opiniones*, 1741), amelyben az alsóbb osztályokban szorgalmazta a magyar nyelvű oktatást, míg a felsőbb szinten a latin nyelv művelését cicerói magasságig kívánta emelni. *Aritmetica (vagy számvetésnek mestersége)* című műve a korszak legjobb matema-

tika könyve volt, amelyet még Arany János diákkorában is használtak. A fizika terén a kísérleti fizika mellett tette le voksát. Ő alapította meg a magyar klasszika-filológiát, és vezette be a Kollégiumban a földrajzot, mint önálló tantárgyat. Az 1739-es pestisjárvány idején megalakította a ma is működő Kollégiumi Kántust, amely a temetéseken éneklő fiú-kvartettből fejlődött kórussá. Jelenlegi ismereteink szerint Maróthi hozta létre 1742-ben az első hazai csillagvizsgálót. Az ő működése alatt nyílt meg Debrecenben a teológia tudományban az ún. „ésszerű ortodoxia" útja. Maróthi tanártársai is jelentőset alkottak. Piskárkosi Szilágyi Sámuel építtette 1742-ben az első fizikai szaktantermet a newtoni kísérletek számára, Hatvani István professzor pedig meghonosította a kémia oktatást.

A kor intenzív Svájcba irányuló *peregrináció*jának köszönhetően több diákról tudunk, aki Svájcból érkezett debreceni tanulmányokra. Az első a híres graubündeni egyháztörténész, à Porta Peider Dumeng Rousch volt. Őt követően öt másik graubündeni diák tanult Debrecenben, ketten 1766-tól, és hárman pedig 1780-tól. Valószínűleg à Porta ösztönözte a többieket arra, hogy a debreceni református kollégiumban folytassák tanulmányaikat.

A kollégiumi nevelés történetében mérföldkő volt az 1770-ben készült *Methodus* című, módszeres utasításokkal ellátott tantervi szabályzat megjelenése. Ezzel lezárult egy tanterv nélküli, a felügyelet szabályozását még nem ismerő, főleg a tanárok személyiségére alapozó korszak. Megnyílt viszont egy új oktatási szakasz a Kollégium életében, amelynek nagyobb állomásai a Domokos Lajos főbíró kezdeményezte *Ordo Studiorum* (1782), a Budai Zsinat döntéseit is kifejező, 1792-ben kinyomatott iskolai törvény (a Kollégium negyedik törvénykönyve), és a további tantervi kísérletezések, amelyek közül a legjelentősebb az 1807-ben kinyomtatott *Ratio Institutionis* volt.

A pedagógia alapjainak kötelező hallgatásáról a Debreceni Kollégium 1798. évi tanrendjének egyik táblázata tanúskodik. A Sárvári Pál (1765-1846) bölcselet és mennyiségtan professzor által készített új tanrend szerint a pedagógiai előadásokat minden év második harmadában, este 5 órakor tartotta az osztályok felügyelője (*classium inspektor*). A pedagógiai kurzus teljesítése feltétele volt a *„tanítóságra kibocsátó vizsgá"*-nak. A 18-19. század fordulóján a polihisztorként számon tartott Budai Ézsaiás (1766–1841) professzorra hárult ez a feladat, aki órákat látogatott, és bemutató tanításokat is tartott. Az ő nevéhez fűződik az említett *Ratio Institutionis*, amely azt tűzte ki célul, hogy a humán tárgyak oktatásának előtérbe állításával és megerősítésével erősítse az oktatásban a nemzeti műveltséget. Ezzel azt akarták szolgálni, hogy a *rektóriák*ra (a vidéki tanítóságra) kimenő hallgatók alaposabb felkészítést kapjanak. Ennek a szemléletnek az érvényesülése korszakhatárt jelentett a debreceni Kollégium történetében. A 19. század elején a lelkészek vizsgájához is komplex tudományos felkészültség volt szükséges. Vizsgáztak görög és latin irodalomból, történelemből, statisztikából, filozófiából, természettudományokból, elméleti és alkalmazott matematikából, jogból, bibliai nyelvekből és exegézisből, dogmatörténetből és dogmatikából,valamint egyháztörténetből. A korszerűbb kollégiumi oktatás kezdeményezői között Kerekes Ferenc, Péczely József és Zákány József professzorok nevét is meg kell említenünk. Kerekes Ferenc (1784–1850) *Oskolai magyar paedagógia* című kéziratának[3] gondolatait Rousseau és Pestalozzi inspirálta. Ugyancsak Pestalozzi híve volt Péczely József (1789–1849), akit a Kollégium vezetése 1815-ben kifejezetten azért küldött tanulmányútra, hogy vegye szemügyre a Pestalozzi képzési rendszere szerint működő heidelbergi nevelőintézetet. Péczely József az egyetemes és magyar történelem, valamint a latin és a magyar nyelv ta-

[3] TtREK R. 18–72.

nításában, az ifjúság irodalmi törekvéseinek szervezésében (*Pallas Debreczina* – 1828; *Lant* – 1832–1835) járt elöl, és a lelkésznek készülők szellemi fejlődésére volt nagy hatással. 1817-ben Kerekes Ferenc is tett egy bécsi tanulmányutat, ahonnan már leveleiben is körvonalazta, hogy hogyan képzeli el azoknak az oktatását, *„kik egész életükben tanítók fognak lenni a tanítás és jó nevelés okos principiumaival megismerkedjenek és annak helyes módjában gyakoroltassanak…"*[4] Kerekes egy új rendszerben gondolkodott, amelyben elválna a nemzeti iskola a deák iskolától, ahol a tankönyvek a gyermeki lélekhez igazodnának, és ahol a tanítóképzésre intézményi rendszert állítana föl. Leveleinek hatására már 1817-ben kimondták: külön tanszéket szerveznek a Kollégiumban a pedagógia tanítására.

Ez a törekvés csak 1825-ben valósult meg, amikor a pedagógia első professzora, a volt nagyváradi rektor, Zákány József (1785-1857) megkezdte működését. Ő a filantrópizmus pedagógiai útját járta. Véleménye szerint az emberek a jóra, szépre, igazra oly mértékben nevelhetők, hogy ez megjavítja társadalmi helyzetüket is. Vallotta, hogy a tanulás elősegíti az emberek szellemi, anyagi és erkölcsi felemelkedését. Egyfajta pedagógiai utilitarizmust képviselt, amely a világi haszonra törekvést az istentisztelet rangjára emelte. A pedagógiai változások a hagyományokhoz való viszonyt is megváltoztatták ebben az időben, de változott a diákviselet, az életrend, és beköszöntött az egyletek és a társulatok kora is. A teológiát két, kifejezetten ilyen célú tanszéken oktatták. Az egyiken a dogmatika volt a főtárgy, a másikon pedig a bibliai írásmagyarázat. Az egyházkerületi közgyűlés 1844-ben állította fel a gyakorlati teológiai tanszéket. Első tanára a későbbi püspök, Révész Bálint volt.

A reformkor, majd az 1848/1849-i szabadságharc sodrása természetes otthonra talált a debreceni Kollégiumban. Tanárok és diákok teljes magától értetődőséggel lettek nemzetőrök és katonák. Debrecen *„a szabadság őrvárosa"*, a Kollégium Oratóriuma és a Nagytemplom pedig a szabadság csarnoka lett, ahol megfogalmazódott illetve kihirdetésre került a Habsburg-ház trónfosztása. Az adatok szerint 400 egykori debreceni diák játszott jelentősebb szerepet az 1848/1849-i eseményekben. Sajnos, a vereség után a Kollégium szabadságharcban vállalt szerepének nagyságrendjéhez igazodott a büntetés súlya is.

3. Az Entwurf bevezetése és a három akadémiai tagozat (1850–1912)

Az 1848/1849-i szabadságharcban fontos szerepet játszó tiszántúli reformátusságot és a debreceni Református Kollégiumot az önkényuralom időszakában sok megalázó és megnyomorító intézkedés sújtotta, amelyek komoly változásokat hoztak a Kollégium felsőoktatásában is. A majdan következő dualizmus idején pedig mind a református egyház, mind a debreceni Kollégium is a korábbi törvényekben – az 1791. évi XXVI. és az 1848. évi XX. törvényben – kapott egyenjogúságuknak, oktatási autonómiájuknak megőrzésére törekedett.

A magyarországi protestáns egyházak törvényhozási és egyház-igazgatási autonómiáját Haynau 1850. február 10-i rendelete „ideiglenesen" felfüggesztette. A megtorlás éveiben az iskolákat is kötelezte az általános gyűléstilalom. Az 1850-es években, veszélyeztetve a protestáns egyházak alkotmányos jogait, Leo Thun kultuszminiszter új protestáns egyházkormányzati rendszert akart életbe léptetni. Ebben a történeti kontextusban az 1850. szeptember 7-én kiadott *Entwurf* néven elhíresült rendelete *(Entwurf der Organisation der*

[4] Kerekes Ferenc bécsi levelét, amelyet barátjának Szoboszlai Papp István *superintendens*nek írt, Bajkó Mátyás tette közzé: *Kerekes Ferenc pedagógiai levele a „tanítók neveléséről".* Pedagógiai Szemle 1964. 924-931.

DUNPress

Gymnasien und Realschulen in Oesterreich) volt a kezdet, amelyben osztrák mintára elrendelte a középiskolák átalakítását nyolc osztályos oktatásra. Az *Entwurf* véget vetett a hagyományos kollégiumi nevelésnek. Az addig egymásra épülő középiskolai és akadémiai tagozatokat (bölcsészet, jog, teológia) elkülönítette egymástól. A teológiai oktatásba a kormány nem szólt bele, de az átszervezés visszahatott arra is. A bölcsészeknek és a jogászoknak oktatott teológiai tárgyak kiszorultak a képzésből, a teológiai kurzus pedig rövid volt ahhoz, hogy felölelje azoknak a tárgyaknak az oktatását, amelyeket azelőtt a bölcsészeknek és jogászoknak tanítottak. A rendelet az addigi hatosztályú gimnáziumhoz csatolta a bölcsészet főiskolai fokozatú két évfolyamát, és előírta az érettségi vizsgát. Az oktatást minden iskolatípusban szakképzett tanerőnek kellett ellátnia. Az államhatalom a jórészt helyes és szükséges tanügyi reformtervezetet törvénysértő erőszakossággal és a tapintat teljes hiányával vezette be, ami olyan ellenállásra ingerelte a magyar protestáns közvéleményt, hogy az azt sem volt hajlandó elfogadni, aminek igazán hasznát látták volna iskolái.

2. A Református Kollégium épülete

A főiskolai „osztályzatok jegyzéke" azt mutatja, hogy a főiskola hat évfolyamból állt. Bölcseletet három évfolyam tanult. A bölcselet III. évfolyama egyúttal a jog I. évfolyama gyanánt is szolgált. Ezt követte a jog II. évfolyama, ami egyúttal a hittan I. évfolyama is volt, majd a hittan II. és III. évfolyama külön-külön. Főiskolai szinten 1849/1850-ben összesen 34, 1850/1851-ben 290, 1851/1852-ben 283, 1852/1853-ban 252 hallgató kezdte meg az I. félévet.

Az 1852. július 1-jén kezdődött egyházkerületi közgyűlés intézkedett a gimnázium nyolcosztályosra fejlesztéséről és a jogakadémia felállításáról. Az *Entwurf* szétzilálta a bölcsészeti tagozatot, amely így csonkán szolgálta a teológiai és a jogi képzést, de a bölcseleti tanszékekről kerültek tanárok a gimnáziumhoz és a tanítóképzőhöz is, ahol történelmet, irodalmat, magyar nyelvészetet és filozófiai tárgyakat tanítottak. Az egyik bölcsészeti tanszék vegytan-természetrajzi munkakörébe tartozott a kollégiumi orvosi tiszt ellátása. Az orvos természetesen mindenütt tanított közegészségügyi tárgyakat, még a tanítóképzőben is.

Egy másik bölcsészeti tanszékre volt besorolva a főiskolai könyvtárigazgató. Ezzel a bölcsészeti és a jogi tanszak kivált az egységes akadémiai tagozatból. A jogi tanszak külön tagozattá válása érintette szervezetileg legsúlyosabban a teológiát, hiszen a II. éves joghallgatók egyben I. éves teológusok is voltak. A jogakadémia II. évfolyamán megszűnt a teológiai tárgyak előadása.

A korábban kétéves akadémiai tagozat több lépcsőben háromkarú főiskolává alakult át. A teológiai akadémia folytatólagosan működött, a jogakadémia működése akadozó kezdet után stabilizálódott, a bölcsészeti akadémiát pedig jelentős áldozatok árán sikerült felállítani.

a) A teológiai akadémia

Leo Thun kultuszminiszter rendelete után önálló tagozattá vált a teológia. Egyházi magániskolaként a nyilvánossági jogért nem kellett harcolnia. Energiáit az önálló tagozattá fejlődés kötötte le, és évfolyamainak számát szaporította. A teológiai képzés az 1853/1854-i tanévben háromévesről négyévesre bővült. Az önálló teológiai tagozat első igazgatója Török József professzor, kollégiumi orvos volt. Az 1853/1854-i tanévre 117 hallgató iratkozott be. Ebben az időben a dogmatikai tanszéken Aranyi István professzor működött 1864-ig. Az írásmagyarázati tanszéken Erdélyi Józsefet 1850-ben követte tanítványa, Menyhárt János, aki a tanszék elfoglalása előtt Göttingába ment tanulmányútra. A gyakorlati teológiai tanszék katedráján Révész Bálint állt, akit 1855-ben debreceni lelkésznek választottak, majd 1871-ben püspök lett. Utódja, Tóth Mihály 1857-ben foglalta el a tanszéket.

A Kollégium akadémiai tagozatának egysége 1861-ben állt vissza. Az akadémiai tanárok az akadémiai igazgató vezetésével szervezetileg egy tanári karba tartoztak. A teológiai tanszékek száma 1864-ig három maradt. A teológiai professzorok megnövekedett oktatási feladatait bölcsész- és jogászprofesszorok segítettek ellátni. A filozófiai szak megszűnése nem vonta maga után a filozófiai tanszékek megszüntetését. A kollégiumi hagyomány szerint a bölcsészeti professzorok tanították a teológusoknak és a jogászoknak a történelmet, irodalmat, filozófiát, nyelveket és még egyéb tantárgyakat is. Lugossy József eredetileg a magyar irodalom professzora volt, de az 1850-es években ő tanította a hittanhallgatóknak a héber, arámi, arab, szír, perzsa nyelvet. A többiek között találjuk Vecsei Józsefet, aki filozófiai tárgyakat, Török Józsefet, aki vegytant (!), Thót Ferencet, aki neveléstörténetet, görög és latin irodalmat tanított.

Ami a teológiai oktatás tartalmát illeti, a Kollégium programszerűen továbbra is a református ortodoxia fellegvára maradt. Az intézménynek ez a jellegzetessége különösen akkor mutatkozott meg, amikor 1871-ben Pesten megalakult a Magyarországi Protestáns Egylet Ballagi Mór professzor vezetésével, és kiélesedett a debreceni új ortodoxia vitája a pesti liberális teológusokkal. Debrecenben id. Révész Imre és Balogh Ferenc professzorok vezették a tradicionális-konfesszionalista tábort. Hittani álláspontjukat 1872-ben fogalmazták meg az egyháziatlan „ész vallás" ellen, és 1875-ben *Debreceni Hitvallás* címmel tették közzé.

Az egyházkerületi közgyűlés 1892 májusában határozott úgy, hogy felállítja a teológiai és jogi akadémiát, külön-külön tanári karral, külön-külön dékán vezetése alatt. A következő tanévben ez az átszervezés megtörtént, és így maradt az akadémiák megszűnéséig, 1914-ig. A már 1861 előtt is létező három teológiai tanszék mellé 1866-ban egyháztörténeti tanszéket, 1884-ben ószövetségi tanszéket alapítottak. 1912-ben született meg az Egyetemes Konvent határozata arról, hogy új teológiai tantervet és vizsgálati rendet léptetnek életbe; illetve oktatni fogják a „gyakorlati bevezetés a lelkipásztorkodásba" elneve-

zésű tantárgyat. Ennek megvalósítása céljából 1912-ben Debrecenben megalapították a belmissziói tanszéket. Négy pályázó közül Kiss Ferencet választották, aki húsz éven át szerzett tapasztalataival érdemelte ki a tanszéket. Annak elfoglalása előtt, 1913 januárjában németországi tanulmányútra ment, hogy felkészüljön az új szolgálati területre. Kiss Ferenc 1914/1915-ben a Debreceni Egyetem első rektora lett. 1861 és 1914 között 13 rendes professzor működött a hat teológiai tanszéken. Az egyetemmé alakuláskor – egy nyugdíjba vonuló professzort kivéve – valamennyi teológus professzor tovább működhetett.

b) A Szoboszlai Pap István-féle jogakadémia

Leo Thun kultuszminiszter az 1850. október 4-én kiadott 380. sz. rendeletében intézkedett a jogakadémiák önálló főiskolává szervezéséről. A Kollégium felsőoktatásának ezzel a második lépcsőfokát is kimozdította addigi helyzetéből. A nyilvánossági jog azokat a jogakadémiákat illette meg, amelyek az államilag megadott tárgykörök oktatását megszabott terjedelemben és kötött heti óraszámban, legalább négy rendes tanárt foglalkoztatva, s azért tisztes fizetést adva tudták megszervezni.

A debreceni jogi oktatás átszervezését Szoboszlai Pap István püspök hajtotta végre. A jogakadémia az egyházkerület autonóm igazgatása alatt álló, két évfolyamos képzést folytatott, amelyet a püspök igazgatott. A jogi tanszékek számát kettőről négyre emelte. Az addigi két jogi tanszéken Szűcs István és Búzás Pál professzor tanított. A már 1851-ben megalapított harmadik jogi tanszéken Tóth István pesti ügyvéd (pénzhiány miatt) csak 1852. január 3-án kezdte meg a tanítást. Az egyházkerületi közgyűlés a negyedik jogi tanszéket is megalapította, de nem töltötte be. A joghallgatók mindkét évfolyama az 1852/1853-i tanévben szerepelt először önállóan a főiskolai osztályzatok sorjegyzékében 32 fővel (I. évf.: 11 fő; II. évf.: 21 fő).

A kormány és a kultuszminiszter folyamatosan figyelte a debreceni református jogakadémia ügyeit, a püspök és az egyházkerületi közgyűlés nyilvánossági jogért tett erőfeszítéseit. 1853-tól Szűcs István professzor lett a jogakadémia igazgatója. Az egyházkerületi közgyűlés betöltötte a negyedik jogi tanszéket, amelyre Kallós Lajos sárospataki jogtanárt hívta meg. A változtatások után a kultuszminiszter az 1853/1854-i tanévtől nyilvános jogakadémiának ismerte el a Kollégium önálló jogakadémiáját. A tantervben a miniszter nem kifogásolta a magyar jogi tárgyakat, beleszólt viszont a tantárgyak tartalmi kérdéseibe. Kiemelte a hallgatók politikai lojalitásra nevelését. Szoboszlai Pap István 1854. február 8-án hirdette ki a jogakadémia nyilvánossági jogát, így az intézmény zavartalanul működhetett tovább.

Az 1855. esztendőben az akadémiát két súlyos veszteség érte. 1855. szeptember 3-án meghalt Tóth István professzor, akinek a helyére az egyházkerület a magyar statisztika korabeli legnagyobb képviselőjét, a híres földrajz- és történettudóst, akadémikust, Fényes Eleket választotta meg, de a kultuszminisztérium politikai okokból elutasította megerősítését. Ősszel Szoboszlai Pap István püspök is meghalt, aki a válságos években személyes ügyeként hordozta a jogakadémia sorsát.

A kormány 1855–56-ban az ún. Thun-féle reformban újabb igényekkel állt elő. Miniszteri rendelet írta elő, hogy az 1857/1858-i tanévtől három évre kell emelni a tanulmányi időt, a professzorok napi óraszáma maximum három lehet, ezért a tanszékek számát emelni, a professzorok javadalmát rendezni kell, az osztrák törvényekkel kapcsolatos összes tantárgyat és szakkifejezést németül kell előadni, hogy a hallgatók jártassá váljanak a német jogi nyelvben. Ez a teher anyagilag és a németesítés tendenciája miatt egyházpolitikailag

is vállalhatatlan volt, ezért az egyházkerületi közgyűlés 1856. október 5-én született határozatában kimondta a jogakadémia megszüntetését. A jogi oktatás a jogakadémia megszüntetése után a teológián folytatódott. Szűcs István egyházjogot, Búzás Pál statisztikát, Kallós Lajos történelmet és latin irodalmat tanított az I–II. éves teológusoknak (és a VII–VIII. osztályos gimnazistáknak).

c) Az autonóm jogakadémia

A jogakadémia újjászervezésére az egyházi autonómiáért vívott pátens-harc közjogi győzelme után kerülhetett sor. A kollégiumi felügyelőbizottság már 1860 novemberében megfogalmazta, hogy az egyháznak szüksége van olyan protestáns értelmiségiekre, akik egyháztagként aktívan védelmezik egyházukat. A kollégiumi jogakadémia tantervét az 1861. október 1-jei egyházkerületi határozat fogadta el. Az azonnali oktatás beindulása kompromisszumos megoldások sorával járt: olyan tantárgy- és tananyag-csökkentéssel, amelynek például áldozatul esett a római jog és a kánonjog. A királyi jogakadémiákon az 1861. október 23-i helytartótanácsi rendelet értelmében a képzési idő három év, a tanszékek száma hat lett. Három tanév kellett ahhoz, hogy az egyházkerület illetékesei eleget tegyenek ennek a követelménynek. A tiszántúli református egyházkerület közgyűlése 1864 áprilisában döntött arról, hogy 1864/1865-től háromévesre emeli a képzés idejét, és a helytartótanácsi rendelethez igazítja a tananyagot. Oktatják a bölcseleti tárgyakat, a római jogot, a peres eljárást, a törvényszéki „irályt", az osztrák polgári és büntetőjogot. Maradt az egyháztörténelem, és bevezették a latin irodalom oktatását. Ekkor évfolyamonként 16–18 óra volt a heti óraszám. Az 1865. évi januári egyházkerületi közgyűlés megválasztotta a harmadik jogtanárt, Kovács Ferenc losonci ügyvédet.

A Magyar Kancellária engedélye alapján 1864 decemberében a Helytartótanács a kollégiumi jogakadémia hároméves szervezetét nyilvánosnak ismerte el. A Debrecenben végzett joghallgatók az általánosan kötelezővé tett államvizsgát Pesten, Nagyváradon, Kassán vagy Eperjesen tehették le az államvizsga-bizottság előtt. A jogakadémia tizenegy tanévet ért meg hároméves képzési idővel. Ahogy 1861 óta volt, ebben az időben is a Kollégium főiskolájának szervezetileg el nem különült tagozata maradt. A tanári kar a főiskolai tanári karba tagolva működött az évente választott akadémiai igazgató vezetésével, aki a teológia és a bölcsészet igazgatója is volt.

d) A négyéves jogakadémia előkészítése és beindítása

Az 1867-i kiegyezést követő években a jogászképzésről folytatott országos viták során éles bírálatok érték a felekezeti jogakadémiákat. Az 1870. évi jogászgyűlésen a kisebb jogakadémiák megszüntetését javasolták, és indítványozták a jog- és államtudományi fakultások szervezését. Trefort Ágoston kultuszminiszterré történt kinevezése után (1872) még inkább felerősödött a szándék, hogy az állam egyetemi szintűre fejlessze a jogakadémiákat.

Révész Bálint püspök 1872 decemberében arra kérte a debreceni jogakadémia tanárait, hogy fejtsék ki elképzeléseiket a kollégiumi jogi oktatásra vonatkozóan. A tervezet az egyetemi szintű négyéves jogakadémiát tíz professzorral képzelte el, de ennek bérköltsége évi 13–14 ezer forint lett volna. A megoldást abban látták, hogy a református egyház egyetlen közös jogakadémiát állít fel. A különböző szintű tanácskozások és a konvent azonban nem foglalkozott igazán a jogakadémia fejlesztésére kidolgozott debreceni professzori tervvel.

Trefort 1874 májusában szabályozta az állami jogakadémiák és katolikus joglíceumok szervezetét, hogy azok *„négy évi tanfolyammal ellátott, teljes jog- és államtudományi karok-*

DUPress

ká alakíttatnak át, egyedüli kizártával a jogtudorozási [azaz a jogi doktori cím megszerzésének] *és a magántanárrá való képesíttetési jogosítványnak."*[5] Bevezette az alapvizsga rendszert, új tantervet, tananyagot, óraszámot és óraelosztást határozott meg. 1874 decemberében hatályba lépett az új ügyvédi rendtartás. Eszerint csak az jelentkezhetett a jövőben ügyvédi vizsgára, aki valamelyik hazai egyetem jogi karán doktori címet szerzett. Trefort a fenti elvárásokat hivatalosan is közölte a debreceni jogakadémiát fenntartó egyházkerület püspökével. Az egyházkerület élesen reagált a sérelmes leiratra, védve az egyházkerületi autonómiát, de a jogakadémia az 1874/1875-i tanévet mégis a rendelet figyelembevételével kezdte el. A főiskolai tanárok kidolgozták a négyéves jogakadémia tervét, s további három tanszék felállítását javasolták az egyházkerületi közgyűlésnek. A minisztérium először ideiglenesen, majd 1875. július 11-én „teljes megnyugvással" állapította meg, hogy a hallgatók a debreceni jogakadémián az államvizsga letételéhez kellő képzésben részesülnek. A miniszteri rendeletet elfogadva, az 1875. júliusi közgyűlés négy új tanárt választott. Az 1875/1876-i tanévtől négy évfolyamon hat jogtanár, egy bölcsész, egy teológiai tanár és a Kollégium orvosa tanított. Jogakadémiai igazgatót nem neveztek ki, így a jogakadémia továbbra is megmaradt a Kollégium egyik főiskolai tagozatának.

1888-ban meghalt Trefort. Utódja, Csáky Albin miniszter a jogakadémiák egy részének csonka egyetemmé fejlesztésére törekedett. Az 1890/1891-i tanévtől a Kollégium jogakadémiájának tanterve maradéktalanul megegyezett az állami és a római katolikus jogakadémiákéval. Ezzel a minisztérium és az egyházkerület között megszűnt a jogakadémia ügyében zajló vita. 1893. szeptember 12-én választották meg a jogakadémia első dékánját, Kovács Sándor professzort.

A Kollégium egyetemmé fejlesztése érdekében Debrecen város 100 ezer forintos alapítványt tett, hogy a jogi tanszékek számát gyarapítsa. Erre 1895-ben került sor, amikor tanszéket kapott a jogtörténet, illetve a kereskedelmi- és váltójog. Az állambölcsészet és a nemzetközi jogtudomány előadására az egyházkerület 1909-ben még egy tanszéket alapított. Tanerő és tanszék vonatkozásában 1910-re a Kollégium jogakadémiája az élre került a jogakadémiák között. A jogakadémián kilenc jogtanár mellett még egy teológiai és egy bölcsész tanár tanított.

A Debreceni Református Kollégiumban az 1800-ban felállított I. jogi tanszék idejétől kezdve 114 éven keresztül folyt jogi oktatás, amelyben összesen 25 jogi professzor vett részt. Közülük kettő volt a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Az 1895-ben megválasztott két tanárral együtt 11 professzor rendelkezett egyetemi magántanári képesítéssel. Az egyetemmé alakuláskor hét professzor pályázott az egyetemi tanári címre, s mind a heten meg is kapták kinevezésüket.

e) A bölcsészeti akadémia

A bölcsészeti oktatást eredetileg hat tanszék látta el. Oktatói közül – az *Entwurf*-nak megfelelő átalakítások idején, 1853–1861 között – a gimnáziumhoz és a tanítóképzőhöz is kerültek tanárok. Az 1870-es évektől egyre többször vetődött fel az a gondolat, hogy a Kollégium teológiai és jogi akadémiai tagozata mellett jöjjön létre a bölcsészeti akadémia, hogy együtt képezzék az alapját egy református egyetemnek. A Tiszántúli Református Egyházkerület 1874. évi közgyűlése magyar protestáns egyetem felállítását kezdeményezte. A zsinat egyetemes tanügyi bizottságában 1879-ben merült fel, hogy valamelyik refor-

[5] Idézi: Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás a dualizmus korában. *Századok* 2004/1. 30.

DUPress

mátus főiskolán létesüljön bölcseleti kar a református tanárképzés érdekében. Ettől kezdve a református tanárképzés és a bölcsészkar ügye összefonódott a debreceni egyetem kérdésével. Jól jellemzik ezt Tisza Istvánnak egy 1909-i fogadáson elmondott koncepciózus szavai: *„A nyugattól átvett kulturális értékeknek a nemzet egyéniségéhez való átalakítása a kálvinizmus feladata, ezért van szükség a debreceni egyetemre, amelynek érdekében az erőket nem szétforgácsolni, hanem egyesíteni kell."*[6]

A Tiszántúli Református Egyházkerület 1881-ben dolgoztatott ki egy tervezetet a jogi és a teológiai akadémia mellett létesítendő bölcsészeti akadémiáról. Az 1891–1893. évi országos zsinaton Degenfeld József tiszántúli főgondnok és Tóth Sámuel debreceni teológiai professzor indítványozták, hogy Debrecenben állítsák fel a bölcsészeti fakultást. A zsinat bizottságot küldött ki, amelynek javaslatát 1892. december 2-án tárgyalták. Eszerint Debrecenben minél hamarabb életre kell hívni a bölcsészeti kart a tanárképzővel. A város 1892-ben 400 ezer koronát ajánlott meg két jogi és két bölcsészeti tanszék alapjául; a debreceni egyház pedig 100 ezer koronát adott egy bölcsészeti tanszékre. 1893 májusában megszületett a tiszántúli egyházkerületi közgyűlés határozata a teológia önálló főiskolává, akadémiává szervezéséről, és vele együtt az addig jogakadémiaként emlegetett jogi tanszak tényleges önálló akadémiává szervezéséről. Önálló főiskolának kell lennie saját vezetővel és tanári karral. Addig ez sem a teológiának, sem a jogakadémiának nem volt. Az 1893. májusi határozat intézkedett teológiai és jogi dékáni hivatal felállításáról és dékánválasztásról, mindkét főiskolának a tanári karát testületté nyilvánítva.

A modern, önálló képzést folytató bölcsészeti akadémia létrehozásának igénye kettős szempontból is sürgető volt. Egyrészt a református középiskolák egész hálózata várta az állami előírások szerint képzett, saját nevelésű református tanárokat, másrészt a debreceni egyetem megvalósulása elképzelhetetlennek látszott a harmadik fakultás nélkül. Az események 1892 után mégis lelassultak, s a bölcsészkar nehezen akart megszületni.

A döntő lépést ismét Debrecen városa és a tiszántúli református egyházkerület közgyűlése tette meg. Debrecen 1904-ben egy kétszázezer koronás alapítvánnyal két bölcsészeti tanszéket alapított (magyar irodalom és klasszika-filológia). A konvent felhívására 1905-ben a Tiszántúli Egyházkerület tervezetet és költségvetést terjesztett fel a bölcseleti kar szükségleteiről: 136234 korona kellett volna, amiből kollégiumi alapítványokból és újabb adományok kamataiból 59500 korona állt rendelkezésre. A hiányzó 76734 koronát államsegélyből gondolták fedezni az 1848. évi XX. törvénycikk alapján.

1906-ban a város és a tiszántúli egyházkerület is megalakította egyetemi bizottságát. 1907-ben felállították a bölcsészkari dékáni hivatalt. Részben saját alapjaiból, részben a város hathatós segítségével az 1907/1908-i tanévtől kezdve folyamatosan állították fel és töltötték be a bölcsészkar tanszékeit. A magyar irodalmi tanszékre Pap Károlyt, az országos Nőképző-Egyesület budapesti leánygimnáziumának tanárát hívták meg, a klasszika-filológia tanszékre Fiók Károly műfordítót, a Kisfaludy Társaság tagját választották, a magyar és ugor összehasonlító nyelvészeti tanszékre Pápay Józsefet, az MTA levelező tagját nyerték meg, a második klasszika-filológia tanszékre Darkó Jenő, a bizánci történelem kutatója jött. 1909-ben a német filológiai katedrára (a város segítségével) Schmidt Henriket választották, akit 1910-ben kineveztek a kolozsvári egyetem tanárának, így átment Kolozsvárra.

[6] A Tiszántúli Református Egyházkerület és a tiszántúli régió fejlődése az 1910-es években, in: Baráth Béla Levente (összegyűjt. és szerk.), *Tiszántúli református centuriák. Adatok és írások a tiszántúli református egyháztörténethez és egyházi művelődéstörténethez,* Debrecen, 2010, 77–81.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 115. 148–1909. sz. leiratában engedélyezte a bölcsészeti akadémia működését görög-latin és magyar-latin szakcsoporttal, s kinyilvánította, hogy a végzett hallgatók tanulmányi idejét beszámítja a tanári vizsga letételénél. A debreceni bölcsészeti akadémia kezdő évfolyama 1910-ben tett államvizsgát a budapesti tanárvizsgáló bizottság előtt. A tanszékek száma a továbbiakban is szaporodott. 1910-ben Debrecen város és Soós Gábor hajdúnánási ügyvéd alapítványából egy újabb, 1912-ben az egyházkerület alapítványán egy, a debreceni egyházén egy másik professzor kezdte meg működését. 1914-re a kollégiumi orvossal együtt tíz bölcsészprofesszor végezte az oktatást. Az egyetemmé váláskor hat professzor pályázatát fogadták el, majd rövid idő múlva még ketten kaptak kinevezést a Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karra.

DUPress

II. A debreceni agrár-felsőoktatás kialakulása (Szász Gábor)

1. Előzmények

A magyar mezőgazdasági termelés színvonala még a 18. század végén és a 19. században is elmaradt a legfejlettebb európai országokétól (Anglia, Hollandia stb.). Ez magyarázza, hogy hazánk nem igényelte a fejlett agrárszakoktatást sem. Mérsékelt volt az érdeklődés Tessedik Sámuel 1779–1806 között működő szarvasi tanintézete iránt, s nem sokat változtatott a helyzeten a gróf Festetics György által 1797-ben létrehozott keszthelyi *Georgikon* sem, noha ez volt az első felsőfokú agrártanintézet a kontinensen. A 19. század elején – Albert Kázmér szász-tescheni herceg jóvoltából – született meg a Magyaróvári Gazdasági Tanintézet, amely a gyakorlati képzés mellett – a mezőgazdasági tudományok jeles és elismert szakembereinek közreműködésével – hosszú időn keresztül biztosította a gazdálkodás tudományos rendszerének megismerését. Újabb ösztönzést adhatott, amikor 1841 elején Vállas Antal röpiratban foglalta össze azokat a feltételeket, amelyek bármely szakmai felsőfokú oktatási intézmény működéséhez nélkülözhetetlenek. Utalt a mezőgazdaság felsőfokú oktatására is, amelyben a gyakorlati szakképzés mellett szükségesnek látta a tudományos ismeretek elsajátításához szükséges képzést (matematikai, fizikai, kémiai, biológiai stúdiumok), ami nélkül az elmélyült szakmai előrehaladás nem valósítható meg. Vállas szerint elengedhetetlen, hogy a tanintézetnek legyen egy olyan „példánygazdasága", amelyben a mezőgazdasági termelés legkülönbözőbb ágazatainak szakmai oldalát és annak irányítását, fejlesztését kellő részletességgel meg lehet ismerni.

A magyar mezőgazdaság a kiegyezés időszakában jutott el abba a szakaszba, amelyben nem volt képes továbbfejlődésre megfelelő szakmai ismeretek nélkül. A nyugat-európai országokban ekkor már szervezett formában folyt a mezőgazdasági képzés, és hazánkban is egyre szélesebb körben terjedt el az agrár-felsőoktatás kiépítésének igénye. Míg a tudományegyetemek komoly múlttal rendelkeztek, addig a mezőgazdasági felsőoktatás az óvári és a keszthelyi tanintézetek kereteiben csupán a kezdetén tartott. A debreceni tanintézet megszervezésének eszméje a Bach-korszakra datálható. Első ízben Debrecen város tanácsülésén esett róla szó 1856. december 1-jén. A tanács a mezőgazdasági oktatás érdekében egyaránt szükségesnek tartotta a felső- és alsófokú képzést, kinyilvánítva, hogy a különböző szintű képzések megindítására egyidejűleg van szükség. Csorba János polgármester megkereste a bécsi minisztériumot, s ellátogatott az óvári és a keszthelyi gazdasági tanintézetbe is. Szerencsés véletlen folytán éppen a következő év májusában látogatta meg Debrecent Ferenc József, aki kilátásba helyezte, hogy a felállítandó intézetet országos pénzalapból hozzák létre. Debrecen vezetői örömmel vállalták valamennyi igény teljesíté-

PUBLICUS

sét, amennyiben *„a tan magyar nyelven fog lenni”*.[1] Ezt követően az 1857. augusztus 31-én tartott tanácsülésen részletesen foglalkoztak az intézet megvalósításához szükséges főbb tennivalókkal (épületek, műszaki berendezés, eszköz, ajándékozás stb.). Az elméleti és gyakorlati képzés zavartalan folytatásához a város 400 kataszteri hold földet biztosított, és később épületet emelt, amelyhez telket is ajándékozott. A Református Kollégium átengedte füvészkertjét és fizikai szertárát. Számos nagybirtokról érkeztek eszközök és gépek, amelyek az oktatás megindításához ugyancsak elengedhetetlenül szükségesek voltak. Lónyay Menyhért pénzügyminiszter könyvanyagot és eszközöket tartalmazó adományát 1867-ben a *Georgikon*t alapító gróf Festetics György azonos nevű kései rokonának közreműködésével juttatta el a debreceni tanintézetbe.

2. A Debreceni Országos Felsőbb Gazdasági Tanintézet (1868–1876)

A debreceni tanintézet harmadikként kezdte meg működését az országban. A képzés céljainak tisztázása és elveinek elfogadása után egy év alatt a szükséges építkezések is befejeződtek. A pallagi adománybirtokon, a majorsági területen a tangazdaság számára emeltek épületet, míg tanintézetnek az egykori, a Nagy-Péterfia utca – Hadházi utca torkolatában, az akkori Ferenc (ma Bem) téren lévő lovarda épületét alakították át.

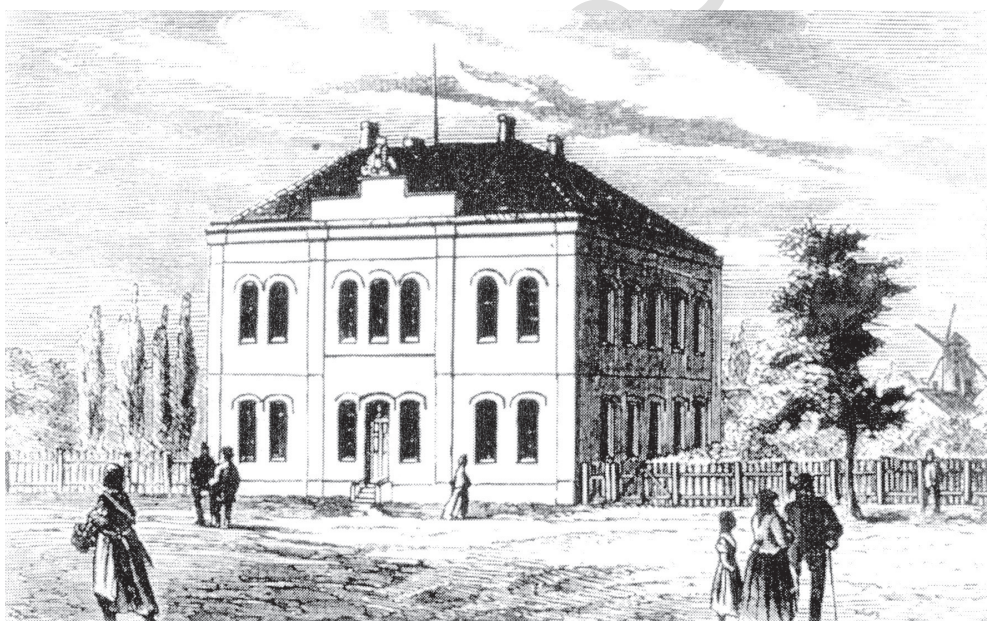

3. A Ferenc (ma Bem) téren álló Lovarda, a debreceni agrár-felsőoktatás első helyszíne

Kezdetben a debreceni mezőgazdasági oktatási intézmény két tagozatra különült el. A Földműves Iskola (1864) a középfokú képzést biztosította, az Országos Gazdászati Felsőbb Tanintézet (1868) a magasabb szintű ismeretek elméleti és gyakorlati képzését alapozta

[1] Csobán Endre: A Gazdasági Akadémia. In: *Vármegyei szociográfiák*. 12. kötet. 1940. 223–224.

meg. A Tanintézet 1868-ban született tervezete szerint a képzési cél: *„a gazdasági pályára készülő ifjakat, mint leendő birtoktulajdonosokat, bérnököket* [bérlőket]*, magasabb készültségű gazdatiszteket, jövő hivatásukra, időszerinti tudományos szakképzettséggel, a gazdászat minden ágaiban, ugy az elméletnek, mint a gyakorlatnak terén, alaposan előkészíteni. …. A felvételnek feltételei: az ki az intézetbe magát felvétetni óhajtja, tartozik hiteles bizonylatokkal igazolni: A) jó erkölcsü magaviseletét; B) hogy életkorának legalább is tizenhetedik évét betöltötte; C) hogy a felgymnasiumi vagy a felreáltanodai tudományokat sikeresen bevégezte; D) hogy a gazdászati téren legalább is egy évi gyakorlati előkészültséggel bír. – Ha olyanok kívánnának felvétetni, kik a megelőzőleg előadott feltételek egyikének vagy másikának meg nem feleltetnek: ezek az intézeti igazgatóságtól, előlegesen kieszközlendő engedély mellett, kötelesek az intézetnek tanári testülete előtt elővizsgálat alá vetni magukat, a részökre esetenként külön külön és előlegesen kijelelendő tárgyakból, – s az ezen vizsgának eredményétől függ a felvételük feletti végleges elhatározás. … Vizsgák és bizonylatok: a félévenként foganatosítandó nyilvános vizsgának mindegyik hallgató tartozik magát alávetni, s a részére kiadandó bizonylat tanusítandja az általa kiérdemlett előhaladási eredményt, ugy erkölcsi tekintetben, mint az elméletnek és gyakorlatnak terén.”*[2]

A felsőfokú tanintézet működése során kezdettől fogva érvényesült az oktatást és a nevelést meghatározó hármas célkitűzés:

a) Természettudományos – elsősorban biológiai, kémiai és fizikai – alapismeretek oktatása, melyek birtokában a hallgatóság megismerheti az alkalmazott technikai eljárások megalapozásához és megvalósításához szükséges oksági összefüggéseket.

b) Mindazon termelési eljárások megismertetése, amelyek a hétköznapok munkájában előfordulnak, vagy előfordulhatnak. A helyi feltételek és adottságok között felmerülő kérdések megoldásához szükséges döntések elveinek és azok megvalósításának elsajátíttatása. A mezőgazdasági termelés fő irányainak: a talajok racionális hasznosításának, az arra épülő növénytermesztés eredményes folytatásának, továbbá az állattenyésztés technológiai és egészségügyi részleteinek megismertetése. Törekvés a mezőgazdaságon belüli különböző ágazatok közötti harmonikus együttműködés és kölcsönhatások előnyeinek felismertetésére, valamint arra, hogy a hallgatóság a gazdaságot egy harmonikus termelőrendszernek tekintse.

c) A mezőgazdasági termelés jövedelmet biztosító tevékenység. Ennek elérése érdekében szükséges elsajátíttatni mindazokat a közgazdasági, jogi, kereskedelmi, piaci és közigazgatási eljárásokat, törvényeket, amelyek mindenkor meghatározzák a gazdálkodás jövedelmező működését a mindenkori törvényesség és közgazdasági feltételek között.

E célok megvalósítása nyomán indult el Debrecenben az agrárértelmiség képzése, amelyre a mezőgazdaság szakmai fejlesztése és a jövő modernizálódó mezőgazdasága támaszkodhatott. Az elfogadott képzési cél szerint – amint láttuk – a tanintézet rendes hallgatója csak az lehetett, aki gimnáziumot vagy reáliskolát végzett, és egy évi gazdasági gyakorlatot igazolt. A debreceni hallgatók ingyenes oktatásban részesültek, mások 30 koronás tandíjat voltak kötelesek fizetni. A szegényebb sorsú, példás előmenetelű és magaviseletű hallgatók tandíjkedvezményben részesültek, vagy ösztöndíjra pályázhattak. Az első tanévben a pályázatok alapján 41 hallgató kezdhette meg tanulmányait.

[2] HBML VIII.2.b. M. kir. Gazdasági Akadémia, Debrecen iratai. Papi Balogh Péter: A debreczeni országos gazdászati felsőbb tanintézetnek és az ezzel egybekötött földmíves iskolának előrajza.

A Debreceni Országos Felsőbb Gazdasági Tanintézet 1868. október 22-én nyitotta meg kapuját. Az intézmény első igazgatója Papi Balogh Péter lett, akinek legfontosabb feladata egy olyan minőségű oktatói kar kialakítása volt, amely képes lehetett a célkitűzésekben lefektetett oktatási feladatokat ellátni. A nem látványos, mégis rendkívül jelentős szervezési munkát sikerült eredményesen megoldania, pedig az intézményre – elsősorban a tárgyi feltételek megteremtése terén – szerteágazó feladatok hárultak. Az első tanév mind az oktatás, mind az intézeti szervezés és fejlesztés vonatkozásában zavartalanul megindulhatott. A tanév kezdetére már használatba vehető állapotban volt a város által adományozott telken az első tanügyi épület, az átalakított lovarda. A tangazdaságot a várostól északra elhelyezkedő „majorsági földek" pallagi adománybirtokából kiszakított szántóterületen helyezték el.

Az indulást bonyolult gazdasági és jogi problémák nehezítették, az intézet működési rendje mellett ki kellett dolgozni az intézményen belüli alá- és mellérendeltségi viszonyokat. Nehézkes volt a szervezeti forma is, mivel a tanintézet a városban nyert elhelyezést, míg a gyakorlati oktatás Pallagon indult meg. Az oktatást, továbbá a tanév végéig áthúzódó építkezés befejezését Papi Balogh Péter irányította, az első tanév végeztével azonban a felettes hatóságok különböző gazdálkodási nehézségek miatt igazgatói megbízása alól felmentették. 1869-ben a tanintézet élére az állatorvosi és mezőgazda képesítéssel rendelkező Tormay Bélát nevezték ki, akinek hasonló szervezési munkák területén már volt tapasztalata. Debrecenbe helyezése előtt a keszthelyi Országos Gazdászati és Erdészeti Tanintézetnek volt rendes tanára (1865–1869). Rá várt a feladat, hogy az intézet anyagi ügyeit rendezze, az oktatásfejlesztés érdekében a tanári kart folyamatosan bővítse, létrehozza a könyvtárat, gazdagítsa a felszereléseket.

A mezőgazdaság korszerűsödési hulláma megkésve érte el Közép-Európát. E modernizáció egyik legfontosabb kérdése a talajok tápanyag-gazdálkodási szintjének fokozása, a tápanyag-utánpótlás valamilyen formában történő megvalósítása. Tormay tulajdonképpen ennek az új gondolkodásnak volt egyik vezéregyénisége A debreceni tanintézetben ő indította meg az oktatás korszerűsítése mellett a tudományos kísérletezés rendszeressé válását. A szabadföldi kísérletek tapasztalatai kedvezően hatottak a különböző oktatott tárgyak ismereteinek bővülésére és elmélyítésére. Tormay néhány éves debreceni tevékenysége meghatározó időszakot jelentett a tanintézet történetében. Ő maga elsősorban az állattenyésztéstan, az állategészségtan és takarmányozástan tárgyait kutatta és oktatta, de rendelkezett azokkal a személyi képességekkel is, melyeket a nagy ívű fejlesztések igényeltek. Ezért is sikerült megszerveznie a tanintézet első tanárkarát. Olyan munkatársakat választott ki és hozott az intézményhez, akik évtizedeken keresztül lelkiismeretesen és odaadással igyekeztek feladatukat teljesíteni. Nehéz körülmények között, de elindította a kutatást, felismerte a legfontosabb szakmai irányzatokat, amelyek hosszú időre határozták meg a tennivalókat. Igyekezett azoknak az egységeknek, részlegeknek a kialakítását is megvalósítani, amelyek akár az oktatást, akár a kutatást tekintve nélkülözhetetlenek voltak. Tudományos tájékozottsága, szemléletének modern irányzata abban is megnyilvánult, hogy az oktatásban és kutatásban a korábbi időszakban csak ritkán előforduló komplex megítélési szemléletet alkalmazott. A külföldi tudományos eredményeket felhasználva vallotta, hogy a mezőgazdasági termelésben a főbb szakágazatok – növénytermesztés, állattenyésztés – egymásra utaltsága és szigorú együttműködése tekinthető az előrehaladás egyik kritériumának. Széleskörű oktatásszervező és elmélyült tudományos munkája alapján 1899-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választotta. Igazgatóként kiemelkedő szakisme-

DUPress

retekkel rendelkező szakembereket kért fel tanárnak, s ennek keretében töltötte be Deininger Imrével (1844–1918) a növénytermesztéstan rendes tanára állását. Deininger, aki 1871-ig a tangazdaság igazgatója és intézője is lett, szintén kiváló szervezőképességével segítette az intézmény gyors fejlődését. Hazai és nemzetközi tapasztalatai a szűkebb szakmai érdeklődés mellett az igazgatás és az oktatás területére is kiterjedtek. Debreceni működése kiteljesítette a mezőgazdasági felsőfokú oktatás gyakorlati vetületét. Az oktatás fejlesztésének korszerűsítése céljából 1871-ben létrehozta a tanintézet botanikus kertjét, melynek később vezetője is volt. Ötévi debreceni működése után a magyaróvári gazdasági akadémia tanára lett.

A tanszékek rendjét, ami 1868–1906 között mindvégig érvényben maradt, Tormay szakmai alapokon alakította ki. 1868-tól kezdve hat tanszék létesült: Növénytermesztési – vezetője Deininger Imre rendes tanár (a továbbiakban r.t.); Állattenyésztési – Tormay Béla rendes tanár; Állatbonc- és Élettan, Egészségtan – Békessy László r.t.; Mezőgazdasági Üzemtan – Szűts Mihály r.t.; Műszaki – Domokos Kálmán r.t. és Vegytani és Technológiai – Vedrődi (Schwartzer) Viktor r.t. Az oktatás szervezetének legfontosabb kérdése a megfelelő oktatói létszám volt. A mindenkori igazgató arra törekedett, hogy egy oktató minél kevesebb tantárgynak legyen az előadója, és minden tantárgyhoz biztosítva legyen egy segédtanár. E törekvés megvalósítása nyomán az oktatói létszám fokozatosan növekedett. A tanszékek vezetői kezdettől fogva olyan magas szakmai tudományos ismeretekkel rendelkeztek, melyek lehetővé tették az intézmény tevékenységi területének kiszélesedését, az oktatás színvonalának fokozatos emelkedését.

A debreceni Felsőfokú Mezőgazdasági Tanintézet az elkövetkező évtizedeken át változó társadalmi, gazdasági és oktatási feltételekkel, de azonos célkitűzéssel végezte és biztosította oktatási és kutatási tevékenységét. Tevékenysége mindvégig azonos elvekre épült: elméletileg és gyakorlatilag olyan jól képzett tervezési, szervezési és irányításra alkalmas szakembereket kívánt képezni, akik képesek a mezőgazdasági termelés és fejlesztés mindenkori munkájának végzésére.

A Felsőfokú Gazdasági Tanintézet tanulmányi ideje 2 év volt. A rendszerint egy félévig oktatott tantárgyak rendkívüli sokoldalúságot mutatnak. A kifejezetten a gazdálkodáshoz kapcsolódó tárgyak (pl. Talajisme és általános növénytermesztés, Gyümölcstermelés, Általános állattenyésztés, Szarvasmarha-tenyésztés, Lótenyésztés, Juhtenyésztés, Sertéstenyésztés, Erdészettan) mellett jelentős számban találhatunk mellettük az állategészségügyhöz (Állatgyógyászat, Állatbonc- és élettan) alapvető természettudományos ismeretekhez (Vegytan, Természettan, Éghajlattan, Ásványtan, Mennyiségtan), a közgazdaságtanhoz (Nemzetgazdászat, Könyvelés) vagy éppen a műszaki ismeretekhez (Géptan) tartozó tárgyakat. Az oktatott tantárgyak száma az 1868–1876 közötti időszakban 29 volt. A hallgatóságnak félévenként vizsgával kellett bizonyítani ismereteit. A hallgatói létszám évfolyamonként általában 30–40 fő között váltakozott. A felvett fiatalok szociális háttere igen különbözően alakult, egyaránt megtalálhatjuk közöttük a nagybirtokos és a szegény paraszti szülők gyermekeit. Egyes leírások szerint a jelentkezők száma ennél lényegesen magasabb volt, ami utalt az intézmény iránti érdeklődésre és a társadalom minden rétegéből származó elismertségre. Az alapítás után eltelt évtizedben láthatóan jelentős előrelépés történt mind a szellemi erő gyarapításában, mind a tárgyi feltételek bővítésében, ennek ellenére még mindig számtalan nehézség merült fel, amit a 1870-as évek elején bekövetkező államháztartási gondok súlyosbítottak. A tanintézet fejlesztésének reménye egyre távolabbra került, mígnem a minisztériumban megszületett a döntés, hogy Keszthelyen és

Debrecenben az intézetet középfokúvá kell átminősíteni. Debrecen város törvényhatósága fellebbezett ugyan a döntés ellen, de eredmény nélkül. A király jóváhagyta a minisztérium előterjesztését, melynek következményeként a tanintézet 1876-tól M. Kir. Gazdasági Tanintézet néven középfokú intézménnyé alakult.

3. A Debreceni Magyar Királyi Gazdasági Tanintézet (1876–1906)

A középfokú oktatási intézménnyé degradált tanintézetben a tanulmányi időt három esztendőre emelték fel, s a beiratkozáshoz egészen 1906-ig elegendő lett a középiskola hat osztályának elvégzése. A gyakorlati képzés szempontjából is fontos változás történt. Az első iskolai évet minden hallgatónak a pallagi gazdaságban rendszeres gyakorlati munkával kellett töltenie. Az elméleti oktatás az első esztendőben háttérbe szorult. A második és harmadik iskolai évet viszont a hallgatók a már említett városi központi épületben folytatták, ahol az elméleti képzés volt az alapvető cél. A hallgatói létszám növekedésével a helyhiány ismét egyre szorítóbb lett, már-már a tanítás került veszélybe, annak ellenére, hogy az alapítási feltételekhez képest lényegesen javult az épület-ellátottság. 1880-ban kezdték építeni a Református Kollégium szomszédságában lévő új oktatási intézményt (ma a Fűvészkert utcai általános iskola), amelybe 1883 októberében a gazdászhallgatók költözhettek be.

Az intézet az 1876-ban bevezetett oktatási rendet több mint két évtizedig tartotta fenn. Az élet azonban egyre inkább mást követelt. Az iskola tanári kara látta, hogy a második és harmadik évfolyamot sem lehet teljesen elszakítani a pallagi gazdasági gyakorlattól, és tisztán elméleti előadásokkal a városban tartani. 1900. május 28-án – a nevezetes debreceni családból származó Simonffy Imre polgármestersége alatt – a város szerződést kötött az állammal, amelynek értelmében a pallagi tangazdaságban további új épületeket emeltek az oktatás céljaira. Az építkezés az állam tervei és költségvetése alapján 460 000 aranykoronába került. A szerződés értelmében Debrecen városa ezt az összeget megelőlegezte az államnak, mely kötelezettséget vállalt annak 40 év alatt történő visszafizetésére. A 40 év leteltével, 1942-ben az épületek a kincstár tulajdonába mentek át.

Lényeges változások történtek a tanintézet működésének szinte minden vonatkozásában. Módosult a képzés célja, de továbbra is kiemelten szerepelt a gyakorlati oktatás. Ez azzal magyarázható, hogy a hallgatók egy része városi lakók gyermekeként a mezőgazdaságtól távol nőtt fel, akik számára ismeretlen volt a mezőgazdaság belső nehézsége és szépsége. Az átminősítés a tanári kar létszámát nem érintette, csupán az igazgató személyében következett be változás. Tormay megvált a debreceni intézménytől, 1873-1876 között Molnár Lajos igazgató és Békessy László mb. igazgató vezette az iskolát. Őket követően, az átminősítés után 1876-ban Domokos Kálmán r. tanár, a Műszaki Tanszék vezetője vette át az igazgatói teendők ellátását, amit kellő szigorral és hozzáértéssel húsz éven keresztül látott el. Mivel Domokos a korábbi időszakból származó oktatási gyakorlattal rendelkezett, s jól ismerte az intézmény helyzetét, tartós igazgatósága bizonyos mértékig hozzájárult az intézmény szakmai színvonalának emeléséhez. A tanári kar tudományos munkában kiemelkedő tagjai továbbra is hangoztatták a természettudományos alapképzés szerepét és nélkülözhetetlenségét. Igyekeztek is ezt biztosítani, annak ellenére, hogy a tanintézetet leminősítették. Ugyanakkor a tanári karban nem változott ez a nézet, ezért az oktatás színvonala tovább emelkedhetett. Sőt, időközben gyarapodott az igen jól képzett oktatók

száma, amely előfeltétele volt a színvonal további emelésének. A középszintű oktatás jellegéből adódóan növekedett az igazgató hatásköre, átmenetileg megszaporodtak a korábban nagyobb autonómiához szokott tanárok és a vezetők közötti konfliktusok. Ezeket a keménykezű Domokos Kálmán igazgató szüntette meg, aki igyekezett megvalósítani a szigorúan összehangolt közös célt szolgáló oktatást, a tantárgyak közötti harmonikus kapcsolatok fokozása útján, s ezzel megszilárdította az oktatói kar belső fegyelmét. Szigorúságát igazolhatja, hogy a kevésbé alkalmas fiatal oktatókat távozásra késztette.

A tanári kar tagjainak száma egyre növekedett, az oktatás sokrétűbbé vált. A korábban létesült tanszékek magántanárokat, megbízott külső előadókat és tanársegédeket alkalmaztak. Az egyes tanszékekhez okleveles gazdák is kerültek, akik gazdasági gyakornokként az oktatás munkáját segítették. Ugyanakkor a tanszékeket kiemelkedő képességű hallgatók benntartásával, alkalmazásával gazdagította. A tanári kar a tanintézet keretében folyó munkásságon kívül az alföldi gazdatársadalom életében is hasznos tevékenységet fejtett ki. Segítette többek között a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara és a Debreceni Gazdasági Egyesület munkáját. Az intézmény kiemelkedő oktatói állandó szerzői voltak a *Közlelek*nek és egyéb jó hírű mezőgazdasági szaklapoknak, és tisztségeket nyertek el az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) vezetőségében. Jó néhányan a már megkezdett tudományos tevékenységet is folytatták, tankönyveket írtak, világkiállításokra készületek. A tanári karban a szakmai képzettség tekintetében fokozódott a heterogenitás, a mezőgazdasági alapképzettségűek mellett egyre növekedett a műszaki, a tudományegyetemi, állatorvosi főiskolai végzettséggel rendelkezők száma, ami mind hozzájárult a színvonalas munkavégzéshez.

Szűts Mihály 1883-ban a tanárokkal szemben támasztott követelményrendszert mérlegelve feltétlenül szükségesnek tartotta a külföldi mezőgazdasági oktatás és termelési gyakorlat részletes megismerését. Ezen elvre épülve a különböző gépgyárak tanulmányozása céljából számos oktató jutott el például az USA-ba. Ösztöndíjak és különböző költségvetési fedezet biztosítása révén a minisztérium lehetővé tette a hosszabb külföldi tanulmányutakat, elsősorban az ismeretek elmélyítése céljából, másrészt a nemzetközi kapcsolatok kialakítására. Azok az országok jöhettek elsősorban szóba, amelyek fejlett mezőgazdasággal rendelkeztek, így az oktatók tartósabb kiküldetést Franciaországba, Németországba, Ausztriába és Svájcba nyerhettek. Érdemes megemlíteni, hogy nem csupán a tanárok tanulmányútját, külföldi továbbképzését kívánták az akkori felügyeleti szervek biztosítani, de lehetővé tették, hogy évente legalább egy-két alkalommal tanári kísérettel hallgatói csoportok is megismerhessék a külföldön folyó mezőgazdasági munkákat. Az 1895. június 7-i jegyzőkönyvben rögzítettek alapján a tanári karban többek részéről felmerült, hogy lehetőség szerint minden tantárgyhoz legyen rendelve egy olyan fiatal munkatárs, aki már hosszabb-rövidebb ösztöndíjas időt töltött el külföldön, továbbá az, hogy valamennyi tantárgy vezető oktatója mellett legyen egy-két olyan tanársegéd, aki az említett követelményeknek eleget tett. Mindezek a törekvések azt eredményezték, hogy a századfordulóra olyan színvonalas tanári kar alakult ki, amely minden meghirdetett tantárgyat szakmailag magas szinten volt képes tanítani. Minden bizonnyal a képzés színvonalának tudható be, hogy nagy számmal érkeztek külföldi látogatók is az intézetbe.

Az intézet hallgatóinak száma 150 körül mozgott. A tanintézet valamennyi tagozatának Pallagra való kihelyezése hasznára vált a képzésnek. Megtartva, sőt tovább mélyítve az ismeretek megszerzésének lehetőségét, egyre emelte az elnyert diploma értékét. A hároméves képzés keretében növekedett az előadott tantárgyak száma, amely természetesen

hozzájárult a szakmai látókör kiszélesedéséhez. A megnövekedett tantárgyszám az oktatás tartalmát jelentősen módosította, amely kedvező hatásként az ismeretek gyarapodásában jutott kifejezésre. Az emelkedő óraszám, összekapcsolva a gyakorlati oktatással, intenzív képzési folyamatot eredményezett. Az átminősítése ellenére az 1906-ig terjedő időszakban az intézmény oktatási színvonala emelkedett. Ezt tükrözheti az oktatott tárgyak köre, a tantárgyi felosztás is. A hat félév tantárgyai hitelt érdemlően bizonyítják a képzés sokoldalúságát, valamint az oktatás komplexitásának mértékét. Több félévet kaphattak a korábbi felsőfokú tanrendben egy félévig oktatott tárgyak (pl. az Általános és különleges növénytan 3-at, Általános és különleges géptan 2-őt, a Vegytan 4-et, amiből kettő általános, kettő gazdasági alcímet viselt, de két féléven át volt külön vegyelemzés is), jobban specializálódtak a gazdaság egyes ágaival foglalkozó tárgyak (bekerült a Különleges növénytermelés, a Szőlészet, a Borászat, Méhészet), és némileg nőtt a gazdasági ismereteket nyújtó tárgyak köre (Gazdasági ipar üzlettan 2 félévig, Gazdasági statisztika, Gazdasági törvényisme).

Kielégítő volt a diákokról való gondoskodás is. A konviktusban lakók egészséges lakást és ízletes, olcsó kosztot kaptak. Lakószobáik parkettásak voltak, villanyvilágítással ellátottak. A menza az ifjúság saját kezelésében működött, s a városban lakó hallgatók közül is többen igénybe vették. A konviktus kulturáltságát igazolja, hogy társalgó, olvasó, könyvtár, játéktermek, vívóterem és sporttér is a hallgatók rendelkezésére állt.

A tanári kar állományában ugyanakkor súlyos problémát jelentett a szaktanárok képesítésének rendszere és továbbképzése, amelyre vonatkozóan koncepcionális tervek korábban nem készültek. Az 1890. április 20-án tartott tantestületi ülés úgy foglalt állást, hogy a gazdatiszti képesítéssel rendelkező tanárok csak megfelelő külföldi tanulmányút után kaphatnak kinevezést, a diploma megszerzését követően pedig többévi továbbképzés teljesítése esetén nyerhetnek végleges alkalmazást. A tantestület különösen fontosnak tartotta a továbbképzést kémiából, tekintettel arra, hogy e tantárgy elméleti és gyakorlati oktatása megkövetelte a magasabb ismereteket. A századfordulótól a növénytermesztési, állattenyésztési és üzemtani tantárgykörökben oktatóknak valamely egyetemen tanári képesítést kellett szerezniük.

Nemcsak az elméleti oktatásban, hanem a gyakorlati munka fejlesztésében is jelentős előrehaladás következett be. Lényeges célkitűzés volt, hogy a tangazdaság mindenkor úgy lássa el feladatát, hogy a gazdasági jövedelmezőség állandóan biztosítva legyen. Ennek feltétele természetesen a megfelelő felszereltség volt. Elsősorban azokat a gépeket és eszközöket kellett a gazdaságban használatba állítani, amelyekről az elméleti előadások keretében szó esett. Nem kis költségbe került ezeknek a gépeknek a beszerzése, annak ellenére, hogy hazánkban színvonalas mezőgazdasági gépgyártás létezett. A gazdaságnak komoly anyagi megterhelést jelentett fenntartásuk és javításuk. A tangazdasághoz kapcsolódóan megtörténtek az első lépések a mezőgazdasági élelmiszer-alapanyag feldolgozását szolgáló ipar létesítésére (szeszgyár, olajütő, gyümölcsfeldolgozó, konzervgyár stb.), mindezek természetesen az anyagi feltételek korlátai miatt csak részben valósulhattak meg.

Miközben az oktatás nehéz körülmények között, de lényegében zavartalanul folyt, felmerült a szűknek bizonyult épület helyett egy tágasabb elhelyezési lehetőség keresése. A Fűvészkert utcai épület csak átmeneti megoldást jelentett, mivel a hallgatóság napi munkája megoszlott a városi tanépület és a pallagi gyakorló gazdaság között. A város vezetésével hosszas tárgyalások kezdődtek egy újabb, Pallagon felépítendő központi tanépület lehetőségének ügyében. Ennek eredményeképpen 1901 őszétől az összes előadás Pallagra került, s ott nyert elhelyezést a hallgatók egy része is. Újabb tanári lakások létesülésével

DUPLA

4. Az agrár-felsőoktatásnak hosszú ideig otthont adó pallagi iskolaépület

lehetővé vált, hogy a debreceni agrár-felsőoktatás teljes tevékenysége Debrecen-Pallag központjába tömörüljön. Mindez hozzájárult az oktatás színvonalának gyarapításához, a gyakorlatok árnyaltabbá tételéhez.

Domokos Kálmánt az igazgatói székben a nemrég Debrecenbe került Kerpely Kálmán követte, aki Tormayhoz hasonlóan még pályája elején tartott. Tanulmányait a keszthelyi Gazdászati Tanintézetben, ezt követően a halle-wittenbergi egyetemen végezte. Munkaterülete a növénytermesztés volt, s koncepciózus személyiségéből származóan igen széles területen indította meg kutatómunkáját. Új szemléletet honosított meg, amikor a növény, a talaj és a levegő tulajdonságai harmóniájának a számszerű megismerése érdekében folytatott vizsgálatokat, s ennek alapján állapította meg a termések mennyiségét és minőségét fokozó lehetőségeket. Rövid megszakítással 1912-ig dolgozott igazgatóként. 28 évet aktív kutatóként töltött a tanintézetben, majd ennek jogutódján, a Mezőgazdasági Akadémián. Igazgatói munkáját az alaposság és a következetesség, valamint kollegiális segítőkészség jellemezte. De nemcsak munkatársait segítette, hanem jelentősen hozzájárult az intézmény hazai, majd később nemzetközi elismertetéséhez is. Tudományos munkássága több tudományág metszéspontján bontakozott ki. A legjelentősebb a talaj, növény, klíma életfolyamatainak részletes kutatása, elsősorban a tápanyag- és vízellátás kérdésének vizsgálatán keresztül. Ez irányú vizsgálataival és azoknak eredményeivel nemcsak hazai, de nemzetközi elismerést is elért. Nem feledkezhetünk meg a gyakorlati oktatás fejlesztése terén kifejtett tevékenységéről. Mivel a növénytermesztés oktatásának korszerűsítése nem csupán a tantermekben és az egyszerű gyakorlati tevékenység technikai megválasztásával történik, szükségesnek bizonyult egy olyan vetésforgónak a beállítása, melynek eredménye évtizedeken keresztül demonstrálta a vetésforgó-vetésváltás, a talajerő-gazdálkodás fenntartásának természeti jelenségeit. A dohánytermesztés különböző genetikai és termesztéstech-

nikai kérdéseivel foglalkozva 1897-ben Debrecen-Pallagpusztán megalapította az első magyar Dohánykísérleti Állomást, melynek 1920-ig vezetője volt, csakúgy mint a debreceni M. Kir. Magvizsgáló Állomásnak. Elindította a szántóföldi kísérletezéseket. Minden tudományos eredménye Debrecenben született, és később is, amikor Budapestre költözött, a pallagi kutatások e városhoz kötötték. Az igazgatói széket őt követően Sztankovics János foglalta el, akit később megbízott igazgatóként Gass Gyula követett. Ők ketten kilenc éven át vezették az intézményt, igazgatóságuk egy újabb történelmi időszak kezdetét jelentette.

A Debreceni M. Kir. Gazdasági Tanintézet az 1876–1906 közötti időszakban történelmi jelentőségű szerepet vállalt az agrár-felsőoktatás alakulásában. Lerakta azokat a szellemi és erkölcsi alapokat, amelyek elengedhetetlenül szükségesek voltak egy hosszú távra tervezett felsőoktatási intézmény működéséhez. Igyekezett kielégíteni a működési körzetében jelentkező természeti és társadalmi feltételeket. A Tanintézet feladata elsősorban az ország mezőgazdasági termelésének jelentős hányadát magába foglaló Tiszántúl szakember-ellátottságának biztosítása, ezáltal szolgálva a mezőgazdaság fejlődését. Az alapítástól számított első 30 év nehéz, társadalmilag nyugtalan időszakot ölelt fel, amelynek keretében a felsőoktatás kialakítása az országos feladatoknak csak csekély hányadát képviselte. A Tanintézet létrehozása mégis hozzájárult ahhoz, hogy a Tiszántúlon, illetve Debrecen városában a térség szellemi központja gyarapodjon. A 19. század második felére tehát két nagy oktatási intézmény végezte céljának megfelelő feladatait, a Debreceni Református Kollégium, illetve a Debreceni Gazdasági Tanintézet. Míg a Református Kollégium elsősorban a szellemtudományok fejlődését segítette elő, addig a Gazdasági Tanintézetben a gazdálkodás, a termelés és annak természettudományos alapjai képezték azt a bázist, amelyre a jövő mezőgazdasága épülhetett.

4. A Debreceni Magyar Királyi Gazdasági Akadémia (1906–1944)

A 19. század végének agrárválsága után a 20. század elején a mezőgazdaság helyzete kedvezőbb irányba fordult. A művelt területek növekedése befejeződött, a gazdálkodás fokozatosan átlépett az intenzívebb termelési szakaszba. Jelentős mértékű volt a műszaki fejlesztés, növekedett a termesztett növények hozama és bővült az állattenyésztés. Ilyen körülmények között a racionális gazdálkodás nem tudta nélkülözni az elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt jól képzett szervező és termelésirányító szakembereket.

Ez a magyarázata annak, hogy a századfordulón újból napirendre került az agrár-felsőoktatás korszerűsítésének a kérdése. Miután az 1870-es években a felsőfokú intézeteket Óvár kivételével alacsonyabb képesítést adó intézményi kategóriába sorolták, felmerült az eredeti felsőoktatási hálózatnak a kezdetihez hasonló visszaállítása. Mivel a szakemberigény sürgető módon hatott, a PM 1906. augusztus 6-án kelt rendelete a debreceni, a keszthelyi, a kolozsvári és a kassai tanintézeteket akadémiai rangra emelte.[3] Az érintett intézmények a „M. Kir. Gazdasági Akadémia" nevet vették fel. Rövidesen újabb rendeletek szabályozták az intézmények működését és tanulmányi rendjét. A gazdasági akadémiák irányításáért az igazgató felelt: fejlesztési, személyzeti, tanulmányi és gazdasági ügyekben egyaránt. Tanulmányi kérdésekben a tanári kar döntési joggal bírt. A debreceni akadémia megőrizte a

[3] Földművelésügyi Minisztérium irattár. „Legfelső Elhatározás", 72.445/IV.

DUPLUM

korábbi tanintézet képzésének irányelveit, továbbra is a természettudományosan megalapozott, jó gyakorlati és közgazdasági ismeretekkel rendelkező gazdatisztek képzését végezte. Fenntartotta, sőt növelte az oktatói karral szemben támasztott követelményeket. Egyre határozottabbá vált az a követelmény, hogy a tanszékvezetők lehetőleg kettős képzettséggel rendelkezzenek: egyrészt gazdatiszti oklevéllel, másrészt valamilyen tudományegyetemi vagy állatorvosi főiskolán szerzett diplomával. Akadémiai tanár csak az lehetett, aki egyetemet végzett. Míg a korábbi évtizedekben a tanintézet kulcskérdése az oktatás volt, az akadémiák kialakulásával az intenzív kutatómunka is fontos lett. A kutatói tevékenység éppúgy része volt a követelményrendszernek, mint a már korábban felsorolt tételek. A debreceni akadémia rohamos fejlődésnek indult, csakúgy mint a hozzátartozó tangazdaság. Az utóbbi irányítását az 1912-ben megalakult Gazdasági és Kertészeti Bizottság végezte. A korábbi évtizedek kiemelkedő oktatói olyan szellemi hagyatékot hagytak hátra, melyet az örökösöknek tovább kellett gyarapítani, emelni az oktatás színvonalát, mélyíteni és szélesíteni a tudományos tevékenységet, és széleskörűvé tenni a termelők körében a mezőgazdasági ismereteket. Az 1890-es évektől igén élénk volt a nagyüzemek és a tanintézet kapcsolata, s ezt örökölte a gazdasági akadémia is. E társadalmi jelentőségű örökség továbbfejlődött. Az akadémia tanárai rendszeresen szerepeltek, illetve a vezetőség tagjaiként tevékenykedtek a különböző szakmai egyesületekben.

A mind itthon, mind nemzetközileg elismert Debreceni Gazdasági Akadémia fejlődését a háborús előkészületek félbeszakították. 1914. július 19-én megszűntek a szabadságolások, és a katonai behívások folytán jelentősen csökkent az oktatói létszám. A hallgatóság számottevő része Debrecenből Keszthelyre vagy Magyaróvárra távozott, míg mások katonák lettek, vagy szülőhelyükre mentek haza. 1914–1915 között a katonaság az épületet is igénybe vette, amelyet később katonai kórháznak és megfigyelőhelynek rendeztek át. Az említett okok miatt az oktatás négy éven át szünetelt. 1918. március 26-án született kormányhatározat arról, hogy az előadások az ország érdekében újból kezdődjenek el. De a háború okozta károkat a Debreceni Gazdasági Akadémia nehezen viselte el, s még nehezebben tért vissza a nyugalom a háború után. A háborút követően a tanári kar egy része nem tért vissza Debrecenbe, a fiatalabbak fogságba estek, mások pedig elköltöztek a városból. Rapaics Raymund rendes tanár 1919-ben javasolta a korábban létesült Tisza István Tudományegyetemmel való egyesülést, de az elképzelés egyik intézményben sem talált jelentős támogatásra. Mindenesetre a gondolat és lehetőség felmerült, és a későbbiekben sem némult el, annak ellenére, hogy ilyen irányú kezdeményezés sem a főhatóságok, sem a minisztériumok részéről nem történt. Az első világháborút követő években csak lassan teremtődtek meg a zavartalan oktató- és nevelőmunka feltételei. Mindez részben a háború közvetlen utóhatásának volt tulajdonítható, de hozzájárult a tanulmányi költségek megnövekedése, és az a súlyos gazdasági helyzet, amely Trianon után következett be. Ez a hatás kifejeződött a hallgatók szociális összetételének megváltozásában. Bár a korábbi évtizedekben is jellemző volt, hogy az ún. polgári származású hallgatók valamivel nagyobb arányban szerepeltek, mint a kis- és középparaszt származású fiatalok, most ez a helyzet állandósult. Noha a felsőoktatásban való részvétel minden intézményben jelentős anyagi terhet rótt a szülőkre, a költségek ellenére a hallgatói létszám fokozatosan növekedett, sőt akadt néhány külföldi hallgató is. Az intézmény alapításától kezdve a debreceni tanintézetbe szinte az egész Kárpát-medencéből folyamatosan érkeztek hallgatók. Ez a tendencia a háború után továbbfolytatódott, így a debreceni akadémia nem maradt csupán a Tiszántúl oktatási intézménye, vonzásköre kiterjedt az országhatárokon túlra is.

A háborút követő években az egyik legsúlyosabb problémát a tanárhiány jelentette. Éveken át előfordult, hogy egy-egy oktató több tantárgyat is előadott, ami természetesen kedvezőtlenül hatott az oktatás színvonalára. Később ezt sikerült felszámolni. A tanszékek személyi állománya a kívántnak megfelelően alakult, az akadémia oktató- és kutatómunkája egy időre zavartalanul folytatható lett, és folyamatosan haladt az egyetemi jellegű képzés irányába. A változó történelmi és gazdasági feltételek hatására bizonyos mértékig módosult a tanterv, valamint a képzés célja is. A legfontosabb oktatási célkitűzés az volt, hogy *„a középiskolai tanulmányaikat befejezett ifjaknak, akik a mezőgazdaság terén magasabb szakképzettséget nyerni törekszenek, úgy az erre szükséges tudományos alap, valamint a gyakorlati ismeretek megszerzésére alkalmat szolgáltasson."*[4]

Az első világháborút követő évtizedben az agrár-felsőoktatás korszerűsítése számos vitára adott alkalmat. Annak ellenére, hogy a kidolgozott tanterv korszerű és jól felépített volt, az akadémia tanári kara további fejlesztést szeretett volna elérni. Országosan különböző nézetek alakultak ki. Egyesek szerint az agrár-felsőoktatást a budapesti Műegyetem keretében kellett volna fakultásként továbbfolytatni. Néhány évtizeddel korábban ugyanis a Pázmány Péter Tudományegyetemen lévő Mezőgazdaságtani Tanszéket – életképtelensége miatt –a műegyetemre helyezték át, ahol a Közgazdasági Kar keretében agrártudományi szak létesült. A műegyetemi fakultás keretébe illesztett oktatás lehetőségét általában elvetették, noha a minisztérium ennek megvalósítására törekedett. A mezőgazdasági akadémiák elfogadható érvekkel bizonyították, hogy az agrártudományi oktatás Budapesten történő koncentrálása csak hátrányosan érintené a képzés tartalmát és színvonalát. Voltak kívülálló szervezetek is, amelyek ugyancsak ellenezték ennek a változatnak a megvalósítását. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kompromisszumos megoldást javasolt, legtöbben azonban ettől is teljesen elzárkóztak, és kizárólagosan az autonóm akadémiák fejlesztésében látták a jövőt. Maga a műegyetem sem foglalt egyértelműen állást, így végül ez a kérdés lassan háttérbe szorult. A gazdasági feltételek sem voltak olyan kedvezőek, hogy az agrár-felsőoktatás általános átszervezését megvalósítsák.

Az első világháborút követően 1919–1921 között Gass Gyula megbízott igazgatóként végezte a háború befejeztével elkerülhetetlen sokrétű munkát. Őt követően Ruffy-Varga Kálmán nyert igazgatói megbízatást, elsősorban azoknak a fiataloknak a támogatásával, akik e szakmát választották maguknak. A háború utáni korszak haladó szellemű kiemelkedő egyéniségeként őrizte meg emlékét az Akadémia. *„Nemzetközileg is ismert tudományos munkásságát az egykorú szakemberek tiszteletben tartották. Szaktudományi tekintélyének átütő ereje, szervezőtehetségének elismerést ébresztő következetessége nemcsak személyét tették rokonszenvessé, hanem az intézet javára is szolgáltak".*[5] Sokrétű munkája és közéleti tevékenysége mellett törekedett a növénytermesztéstan és a hozzákapcsolódó tantárgyak folyamatos fejlesztésére, és e minőségben számos szakmai tudományos tanács vezetője, tagja volt. Különösen érdekelte az Alföld mezőgazdasága. E kedvenc témájáról számos közleménye és tanulmánya jelent meg.

A Monarchia felbomlása következtében a gazdálkodás területén egyre fontosabb szerepet töltöttek be a közgazdasági problémák. Felismerve e nehézséget, az FM 1920-ban létrehozta az Országos Mezőgazdasági Üzemi Intézetet, a magyar mezőgazdaság ökonómiájának vizsgálatára. Debrecenben Kesztyűs Lajos, a Gazdasági Akadémia rendes tanára

[4] Komoróczy György szerk. *A debreceni agrárfelsőoktatás 100 éve.* Mezőgazdasági Kiadó, Debrecen 1968. 66.
[5] Uo. 80.

fejtette ki, hogy a magyar mezőgazdaság drágán termel, csekély a belső piaca, hiányzik a megfelelő gazdasági, technikai háttér. Véleménye az volt, hogy fejlett mezőgazdaságot csak tökéletes felsőfokú mezőgazdasági szakoktatás hozhat létre, amely azáltal érhető el, ha az akadémiák tanulmányi idejét közel azonossá teszik a többi egyetemével. Ez az indítvány nem valósulhatott meg, bár hasonló irányú elképzelés többször is felmerült. A kérdés nem jutott nyugvópontra a két háború közötti későbbi években sem, ugyanis mindvégig érzékelhető volt egyfajta feszültség a vidéki gazdasági akadémiák és a műegyetemi agrárgazdasági szakosztály között. Még 1942-ben is olyan továbbképzési javaslatot dolgoztak ki az FM által összehívott akadémiai igazgatói értekezleten, amely a tanulmányi idő négy évre történő felemelését javasolta. A műegyetem tanári kara azonban nem értett egyet vele. Mindennek ellenére az 1942. évi XVI. tc. továbbra is elismerte az akadémiák felsőfokú rangját, és elfogadta a képzés továbbépítését. Így megnyílt a lehetőség az agrár-felsőoktatás továbbfejlesztésére. A feladatot a Földművelésügyi Minisztérium kapta, amely végül igen sajátos formában járt el: az 1942/43-i tanévben a magyaróvári és a kolozsvári akadémiákat négyéves főiskolákká szervezte át azzal, hogy a debreceni és a keszthelyi intézmény átszervezése a későbbiekben következik be. Debrecen város törvényhatósági bizottsága 1942. december 11-én kelt felterjesztésében tiltakozott az említett határozat ellen, hivatkozva arra, hogy az Alföldön élő földbirtokos osztály gyermekeinek a Debreceni Gazdasági Akadémián kell megszerezniük a munkájukhoz megfelelő ismereteiket, mert a fővárosban nem valósítható meg, hogy a mezőgazdasági szakemberek olyan gyakorlati tapasztalatok birtokába jussanak, amelyet a mindennapi élet megkövetel. Bár mindezek az események foglalkoztatták és nyugtalanították a főiskolai tanári kart, az oktatás 1944-ig változatlan szervezeti felépítésben folyt.

Az 1906–1944 közötti tantárgy csoportokat és azok oktatási óráit az akadémián a következő táblázat mutatja:

Tantárgy-csoport	Órák száma	%	
Alap- és természettudományok.	1350	36	
Növénytermesztés	752	20	1844 óra 49%
Állattenyésztés	504	13	
Ökonómia	588	16	
Műszaki és ép.	304	8	
Tantárgyi gyak.	282	7	
Összes óra	3780		

A tanszékek rendszere lényegében az alapítástól kezdve változatlan maradt, azzal a kiegészítéssel, hogy míg a századfordulón a mindössze hét tanszékbe tömörült oktatók száma rendkívül csekély volt, addig az idők folyamán új tanszékek szerveződtek, a tanszékek tulajdonképpen szakmai oktatási csoportokká fejlődtek, vagyis az oktatás egyre inkább differenciáltabbá vált. A tantervi és a tantárgyi differenciálás elsősorban az oktatás korszerűsítésével, az igények növekedésével, illetve a tudomány előrehaladásával magyarázható.

DUPress

III. Egyetemalapítási tervek és a Debreceni Tudományegyetem megalakulása (Mudrák József)

1. Református egyetemi tervek

A kollégiumban folytatott akadémiai képzés egyetemmé bővítésének tervei között kezdettől fogva dominált a református egyetem felállításának szándéka. Magyarországon református vagy akárcsak protestáns egyetem sohasem volt. Bethlen Gábor fejedelem háromfakultásos egyetemet (teológia, jog, bölcsészet, de orvosi kar nélkül) szeretett volna alapítani Gyulafehérvárott, de halála megakadályozta ebben. 1760-ban a bécsi udvar kezdeményezte magyarországi protestáns egyetem létrehozását annak érdekében, hogy a külföldi tanulmányutakra járó protestáns diákok által kivitt pénzt itthon tartsák, de ez az egyház ellenállásán bukott meg. Amikor Debrecenben az 1860-as évek második felében a protestáns egyetem terve ismét felvetődött, létrehozásával az egyház a gondolatszabadság garanciáját szerette volna biztosítani. A Kollégium új, a Nagytemplom szomszédságában álló impozáns négyszögétől északra emelt épületének alapkőletételi ünnepélyén, 1870. május 5-én Török József kollégiumi orvos és bölcsésztanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja mondta ki először beszédében: „*A debreceni főiskolának egyetemmé kell alakulnia.*" Ez a legvirágzóbb főiskola, Debrecen földrajzi helyzete is alkalmassá teszi erre. A református egyház és Debrecen város anyagi erejét azonban erre önmagában kevésnek vélte. A megalakuló egyetemnek államinak kell lennie. Ezt nem veheti sértésnek a református egyház, mert „*ennek az egyháznak az érdeke a haza érdekével sohasem ellentétes*."

Reményeket ébresztett Debrecenben a második egyetem tervezete, amely azonban 1872-ben Kolozsvárott nyílt meg. Ezzel egy időre kihunyt az állami egyetem létesítésének reménye. A fejlődés járható útjának csak református vagy legalább protestáns egyetem látszott. 1874. április 10-én a Kollégium főiskolai tanári kara a kormány felsőoktatási törvényjavaslatáról készített véleményében protestáns egyetem alapítását javasolta Debrecenben. Ez a gondolat sajnos a többi egyházkerületnél nem talált olyan kedvező fogadtatásra, mint remélték.

A kudarc azonban nem csüggesztette el a debreceni reformátusságot „*A mi magyar protestáns egyetemünk kimondott eszméje bármeddig szunnyadjon is az idő méhében, egy kedvezőbb kor életre fogja azt kelteni.*"[1] 1875-ben a jogakadémia négyévfolyamossá tétele újabb lépcsőfok volt az egyetem irányában. A dunántúli egyházkerület 1878-i közgyűlésén Molnár Béla egyházkerületi ügyvéd javaslatára valamelyik protestáns egyházkerület főiskolájának teológiai, bölcsészeti és jogi fakultásokkal rendelkező egyetemmé emelését mondták ki, ami Debrecenben nagy visszhangot váltott ki. A Kollégium tanárai lelkese-

[1] Révész Bálint püspök beszéde 1877. szeptember 9-én. Közli: Szentpéteri Kun Béla: *Az egyetemmé alakulás története.* (A debreceni Kollégium története I/2.) Debrecen, 1941. 9.

DUPress

désükben maguk közt gyűjtést rendeztek, és egy tanár évi fizetésére szolgáló összeget adtak össze. Az 1881. évi első országos református zsinat Debrecenben tartott ülésén csak egy bölcsészeti kar és vele kapcsolatos tanárképző intézet terve szerepelt. Nem jelöltek meg helyszínt, de mindenki Debrecenre gondolt, ahol a feltételeket, az adottságokat a legkedvezőbbnek tartották. A debreceni főiskola azonban további áldozatokra nem volt képes, így a bölcsészeti kar felállításának tervét elnapolták.

Az 1891-ben megnyílt második református zsinaton Budapesten már nyíltan a debreceni Református Kollégium továbbfejlesztése szerepelt. Mivel akkoriban volt szó a kolozsvári egyetem teológiai fakultásáról (ami 1895-ben létre is jött egyetemi jogú, de református egyházi teológiai karként), így az erdélyi egyházkerület ellenezte a debreceniek terveit. Más egyházkerületek is féltették a maguk főiskoláját, aminek hangot is adtak. A tiszáninneni kerületben úgy vélték, hogy a teológiai és bölcsészeti fakultás felállítása felesleges, mert a lelkész- és tanárképzés jelenleg is biztosítva van. 1892-ben a református zsinat megkereste az evangélikus egyházat, hogy támogassa a kolozsvári református fakultást, ami esetleg közös protestáns karrá válhatna. Válaszul az evangélikus egyház is megkereste a reformátust, hogy támogassa anyagilag a budapesti egyetemen létesítendő közös protestáns fakultás létrehozását. E próbálkozások azonban nem vezettek eredményre, csak megosztották az erőket, és Debrecen végül magára maradt.

A Kollégium egyetemmé fejlesztése népszerű jelszó lett Debrecen város közönsége körében is. A debreceni városháza tanácstermében 1892. október 27-én tartott nagygyűlésen az ősz Kiss Áron püspök mondott közadakozás megindítására buzdító, lelkesítő beszédet. Debrecen városa 200 ezer forintos alapítványt tett két kollégiumi jogi és két bölcsészeti tanszék költségeire, amihez magánszemélyek is hozzájárultak. Kövesdi János debreceni gazdálkodó és felesége, Bekecs Sára ötvenezer forintot hagyott egy jogi tanszék létesítésére, Hegyi Mihályné pedig (a Nagytemplom mögött látható gályarab-emlékoszlop felállítója) 1893-ban húszezer forintot hagyományozott a Kollégium egyetemmé fejlesztésére.

A Kolozsvárott megnyílt teológiai fakultás mintájára Budapesten is szerettek volna református vagy evangélikus, esetleg közös protestáns teológiai kart létrehozni. Úgy vélték hogy *„az egyházak jogi állására vonatkozó országos törvények értelmében a protestáns egyházak jogosan kívánhatják az állami egyetemen protestáns theologiai fakultás felállítását"*[2]. Jogalapot erre az 1848. évi XX. törvénycikkben találtak, amely kimondta, hogy az egyházak kérhetnek állami segítséget valláserkölcsi és közművelődési célokra, valamint felsőoktatási intézmények létrehozására és fenntartására. A református és evangélikus egyházak meg nem egyezése miatt azonban a budapesti terv elesett. Így Puky Gyula egyházkerületi tanácsbíró, akkor Debrecen sz. kir. város és Hajdú vármegye főispánja Debrecent preferáló javaslata került előtérbe, amelyet a tiszántúli mellett a tiszáninneni és a dunántúli református egyházkerület is támogatott. Puky 1902-ben azt javasolta, hogy *„a harmadik tudományegyetemet a református egyház állítsa fel Debrecenben, egyelőre a meglevő theologiai és jogi akadémiák egyetemi fakultásokká alakításával és a tanárképzőintézettel kapcsolatos bölcsészeti fakultás esetleg csak részleges szervezésével; az egyetem szervezetébe illesszék be a debreceni gazdasági tanintézetet, akár állami jellegének fenntartásával; az orvosi fakultás pedig egyelőre ne legyen."*[3]

[2] A református egyetemes konvent. 1900. évi 15. sz. határozat. Idézi: Szentpéteri Kun: i.m. 16.
[3] Uo. 17.

A kollégiumi igazgatótanács akadémiai albizottságában Ferenczy Gyula (későbbi teológusprofesszor) készített tervezetet, amelyet az akadémiai tanárokból álló bizottság meg is toldott. Eszerint a teológiai karon 8, a jogin 10, a bölcsészetin 14 tanszék a nélkülözhetetlen. Az akadémiai albizottság jelentését az egyházkerületi közgyűlés 1903 novemberében tárgyalta, és olyan változtatással fogadta el, hogy a teológiai tanszékek számát hétre módosította, a bölcsészetiekét tizenötre emelte. Az eszme sikeres propagálása céljából tizenhattagú egyetemi központi bizottságot alakítottak, egyúttal elvállalták egy teológiai és egy bölcsészeti tanszék fenntartásának költségeit. A debreceni Kollégium igazgatótanácsa megbízásából Bartha Béla jogakadémiai tanár számította ki, hogy a 32 tanszékkel tervezett három kar összes szükségletének fedezetlen része 212 ezer korona, csak a bölcsészeti kar 15 tanszéke 151.272 koronába kerül, amelyből 91.772 korona fedezetlen. A számítás nagyon optimista volt, mert a szükségleteket igen alacsonyan állapította meg, a fedezeti részben pedig olyanokat is beleszámolt, amelyek csak később váltak volna felhasználhatóvá. Az egyetemes konvent 1905. évi tavaszi ülésén foglalkozott az egyetem ügyével, amikor Dóczi Imrét, a tiszántúli egyházkerület középiskolai felügyelőjét bízták meg újabb, a valós lehetőségekhez és költségekhez közelebb álló tervezet elkészítésére. Dóczi a kolozsvári egyetem akkori állapotához hasonló, 24 tanszékkel számított tervet készített (hét teológiai, tíz jogi és hét bölcsészeti tanszék), amelynek összköltsége így 514.566 koronára rúgott. A zsinat *„a nehéz viszonyok és kedvezőtlen körülmények miatt"*[4] (amivel az országos politikát felkavaró darabont kormány működésére utaltak), a protestáns egyetem tervét elhalasztotta, és csak egy, a tanárképzés szempontjából fontos bölcsészeti fakultás létesítését tartotta szükségesnek.

Az egyetemi mozgalom kiemelkedő mozgatója volt gróf Degenfeld-Schomburg József, 1883–1901 között Hajdú vármegye és Debrecen főispánja, 1896 óta pedig a tiszántúli református egyházkerület főgondnoka. Már az 1892-i zsinati indítványnak is egyik kidolgozója, majd az egyházkerület egyetemi bizottságának vezetője volt. Kezdeményezésére a bizottság 1905 tavaszán olyan tervezetet nyújtott be az egyházkerületi közgyűlésnek, amelyben javasolta, hogy a bölcsészeti tanszékek felállítását a rendelkezésre álló erőkkel kezdjék el. Az indítvány négy olyan tanszékről szólt, amelyek már 1848 előtt is megvoltak a Kollégiumban: magyar irodalom, latin és görög filológia, természetrajz. Ezekre a tanszékekre a meghívandó tudósokat is megnevezte: Fiók Károly, Dóczi Imre és Bíró Lajos korábban a debreceni Kollégiumban tanultak, Dóczi Lajos pedig munkásságának legnagyobb részét a Kollégium és a tiszántúli egyházkerület tanügyének szolgálatában töltötte. Mivel a hat tanszékre bővülő együttessel csupán két szakcsoportban tudtak volna tanárokat képezni, a javaslatot sem a kollégiumi igazgatótanács, sem az egyházkerületi közgyűlés nem fogadta el. 1906-ban az akadémiai tanári testület azt javasolta, hogy az 1894-ben Debrecen városa által bölcsészeti tanszékekre felajánlott 200 ezer korona terhére szervezzenek két tanszéket (magyar irodalom és klasszika-filológia), mert két (addigi akadémiai) szakcsoportban tanárokat képezni ezzel a két tanszékkel is lehet. Ezt több új tanszék alapítása követte, aminek nyomán létrejöhetett a Bölcsészeti Akadémia. 1908-tól az állam nagyobb összeggel támogatta az egyházakat. Degenfeld javaslatára az egyházkerületi közgyűlés a felemelt államsegély tíz százalékát új egyetemi tanszék-alapok létesítésére, tíz százalékát pedig a meglévő tanszékek javadalmának kiegészítésére tette félre. Mindkét

[4] TtREL 1906. évi 1024. zsinati határozat.

célra így évente 12 ezer korona jutott, ami nyolcévente új tanszékek felállítását tette volna lehetővé.

A tiszántúli református egyházkerület a maga erejéből úgy lépett előre az egyetemmé alakulás útján, hogy sem az állam, sem a város, sem más egyházkerületek, sem a kicsiny és szegény testvér, az evangélikus egyház külön segítségét nem vette igénybe. 1907–1912 között a Kollégium akadémiai tanszékeinek száma kilenccel szaporodott, összesen huszonnégyre. A magyarországi főiskolák közt egy sem állt olyan közel az egyetemi színvonalhoz, mint a debreceni Kollégium háromszakos akadémiája.

2. A „harmadik egyetem", Debrecen szerepvállalása

Már a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem 1872-i megnyitása után felvetődött a harmadik egyetem létesítése. Erre a legerősebb mozgalom Pozsonyban alakult, ahol a jogakadémia átszervezése mellett a bécsi egyetemre iratkozó magyar orvostanhallgatók itthontartása érdekében orvosi kar felállítását is tervezték. Pozsony mellett foglalt állást a közoktatási kérdésekben nagy tekintéllyel bíró Berzeviczy Albert is, aki az alföldi városok között Szegedet tartotta még lehetséges helyszínnek. Pozsonyon kívül más városok is jelentkeztek egyetemért. 1878-ban Győr, 1880-ban Szeged, 1881-ben Kassa jelentette be igényét. Berzeviczy határozottan ellenezte a vallásfelekezetek egyetem-állítását, bár azt elismerte, hogy a protestáns egyházaknak erre a joguk megvan. Ugyanakkor Heinrich Gusztáv budapesti egyetemi tanár is egy cikkében kijelentette, hogy a protestáns egyetem nem fog megvalósulni, mert még a népiskoláikat és a középiskoláikat sem tudják fenntartani állami támogatás nélkül. A protestáns egyházakat ért vádakra Debrecenben Öreg János akadémiai igazgató válaszolt szellemes, de néhol elég éles hangú röpiratban (*Berzeviczy Albert és a debreceni egyetem*, 1895). 1906 októberében törvényhatósági bizottsági tagok – Szabó Kálmán országgyűlési képviselő, kereskedelmi és iparkamarai elnök, Kardos László nagykereskedő, Váczi János, a római katolikus, Reichmann Ármin, az izraelita hitközségek elnökei valamint Kertész János – nyújtottak be indítványt egyetem szervezésére irányuló bizottság alakítására. Ezt az indítványt a közgyűlés 1906. november 29-én elfogadta, és az egyetemi bizottságot a főispán elnöklete alatt negyven taggal megalakította.

A kollégiumi tanári testületben a következő évben Szentpéteri Kun Béla készített tervezetet, amely nyomtatásban is megjelent. Ez a teológia fakultáson hét, a jogin tizenegy, a bölcsészetin tizenöt tanszéket tervezett (a költséges természettudományi, orvosi és gazdasági fakultásokat elhagyta), évi 438.560 korona költséggel, amelynek több mint felét meglévő és ígért forrásokból rendezettnek vélve, a várostól csupán kétszázezer koronát kért. Bár ez a tervezet reálisabb volt az eddigieknél, maga is eléggé délibábos alapokra épült. Számolt az akkor valószínűnek tartott, de meg nem valósult tételekkel, és a fenntartók közötti jogviszonyt is tisztázatlanul hagyta.

A 20. század elején a harmadik egyetemért megindult küzdelemben hamarosan az vált mértékadóvá, hogy ki mennyit hajlandó áldozni érte? Az ellentétek kiéleződtek, amikor köztudomásúvá vált, hogy gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter nagyszabású egyetemalkotási tervet kíván készíteni. Ebben a helyzetben természetesen Debrecen sem maradhatott tétlen. Az 1906-ban megalakult városi egyetemi bizottság 1908-ban mutatta be elkészült tervezetét, amelynek előadója Kenézy Gyula orvos, a bábaképző igazgatója volt. Kenézy számos egyesületben és szervezetben töltött be funkciókat, és a város

egyik népszerű embere lett, akinek számos helyen voltak barátai, követői. Ő kezelte az idős, beteg Kiss Albert református lelkészt, a függetlenségi párt vezérét, így rajta keresztül tudott befolyást gyakorolni az akkor többségben lévő pártra is.

Kenézy azt javasolta, hogy a debreceni egyetem teológiai, jogi, bölcsészeti és orvosi karból álljon. A teológia fenntartása a tiszántúli református egyházkerület feladata és terhe. A másik három kar elhelyezésére a város a Cegléd (ma: Kossuth) utca és a Szent Anna utca végén biztosítson területet. Az egyházkerület adja át a jogi- és bölcsészeti akadémiai karon lévő tizennégy tanszékét, ezenkívül bocsássa rendelkezésre a Kollégium nagykönyvtárát és tudományos gyűjteményeit, továbbá adja át a központi épülethez szükséges telkeit. A tervezet szerint Debrecen város kétmillió koronával és telkekkel, a tiszántúli egyházkerület és a debreceni egyház együttesen másfélmillió koronával és telkekkel, a Kollégium nagykönyvtárának és gyűjteményeinek átengedésével – és ami a legfőbb – a főiskolai tagozatainak megszüntetésével járul hozzá a leendő egyetemhez.

Kérdés maradt azonban, hogy mit szól az egyházkerület a nem felekezeti, hanem állami egyetem tervéhez és az ezzel járó hatalmas áldozatokhoz. Az ügy fontosságára való tekintettel 1908. március 5-ére az egyházkerületi egyetemi bizottságnál jóval népesebb értekezletet hívtak össze, amelyen a kollégiumi igazgatótanács tagjai, az egyházmegyék esperesei és gondnokai, valamint az egyházkerületi közgyűlés Debrecenben lakó tagjai vettek részt. Degenfeld főgondnok véleménye szerint fontos, hogy Debrecen négykarú, teljes egyetemet kapjon, de az is, hogy a református egyház és a Kollégium érdekei ne csorbuljanak. Éppen ezért látta szükségét a várossal és a kormánnyal folytatott tárgyalásnak. Korábbi ellenfele, Kiss Albert egyházkerületi tanácsbíró helyeselte a főgondnok véleményét, és azt javasolta, hogy az egyházkerületi elnökségnek a tárgyalásra teljes felhatalmazást adjanak. Mivel az egyházkerületi ügyek vezetése már évek óta a főgondnok kezében volt, ez a felhatalmazás valójában Degenfeldnek, a debreceni egyetem ügye legerősebb mozgatójának adatott. Két hónap múlva az idős Kiss Áron püspök meghalt, utóda pedig – Degenfeld egyik leghűbb követője és bizalmasa, Erőss Lajos – csak az év novemberében foglalta el tisztét. Az értekezletnek a városhoz intézett átiratát készítő Dicsőfi József egyházkerületi főjegyző szavai szerint *„valánk mindnyájan egy akarattal, egy lelkesedéssel és az elnökség iránti egy bizalommal"*.[5]

Az egyházkerületi értekezlet kedvező döntése nyomán a városi egyetemi bizottság is a városi közgyűlés elé terjesztette ajánlását. 1908. március 26-án hozott határozatával a közgyűlés kimondta, hogy a város a teljes, négykarú egyetem felállítására átadja a javaslatban megjelölt, vagy más alkalmas területet, a városi közkórházat és a bábaiskolát. A szükséges építkezésekhez kétmillió koronát ad, és ezenkívül kétmillió kétszázezer korona kölcsönt vesz fel. Az egyházkerületet pedig megkéri, hogy a tulajdonában lévő tizennégy jogi és bölcsészeti tanszéke, a központi épület céljára szükséges telkei átengedésével az államnak, valamint gyűjteményeinek díjtalan használatra való bocsátásával tegye lehetővé az egyetem felállítását.

Mind a Kenézy-féle előadói javaslat, mind a határozat azzal kezdődött, hogy a megvalósuló négykarú egyetemen *„a theologia fenntartása és fejlesztése a tiszántúli egyházkerület feladata és terhe lenne"*.[6] Éppen ezért kérték csak a jogi és bölcsészeti tanszékek átengedését, ám egyik sem szólt arról, hogy a teológiai kar milyen viszonyban lesz az állami egye-

[5] Szentpéteri Kun: i.m. 32.
[6] Uo. 37.

temmel. Degenfeld főgondnok 1908. május 20-i, az egyházkerületi közgyűlést megnyitó beszéde is homályosan fogalmazott. *„Igaz, hogy az egyetem, ha létesülhet, nem lesz református vagy protestáns egyetem, azonban, mert az egyetem egyházkerületünk székhelyén, Debrecenben lesz és mert református theologiai fakultással lesz összekötve, azt tartom, egyházkerületünknek nem szabad elzárkózni az áldozatok elől."*[7]

Ezután két évre ismét szünet állott be, és csak az 1910-ben történt politikai változás (a kiegyezéses alapon álló kormány megbízása) adott újabb lendületet. A város közgyűlése 1910 júniusában az építkezési hozzájárulását kétmillióról öt és fél millió koronára emelte fel, vállalta, hogy a közkórházat kibővíti, a járványkórházat és a népszanatóriumot felépíti, mindezeket az egyetem céljára átadja, e feladatok teljesítésére ötmillió korona kölcsönt vesz fel.

3. Megállapodások az egyetem létrehozása érdekében

A kollégiumi gyökerek azt kívánták volna, hogy az egyetem központja a Kollégium környékén legyen. Bizonyos mértékig magát a Kollégium öreg épületét is számításba lehetett venni, hiszen az új főgimnázium épülete (a mai Tanítóképző Főiskola) és az „akadémiai internátus" is ekkoriban készült el, a kollégiumi négyszögből való kiköltözésük után hely szabadult fel. A központi épület számára a református egyház tulajdonában lévő, az új főgimnáziumi épület, Nyomtató utca, Péterfia utca és Egyház tér (utóbb Kálvin tér) közti telkeket szemelték ki. Ez nem állt ellentétben Kenézy Gyula ajánlásával, inkább az adott vitára okot, hogy melyik környéken legyen az egyetemi épületek jelentősebb része. A vita már-már ellenségeskedésbe csapott át, habár az egyetem még meg sem született.

Gróf Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter Debrecen városával való tárgyalásra és a telkek szemrevételezésére 1911. május 11-én kiküldte Balogh Jenő államtitkárt, aki azt javasolta, hogy az orvosi telep számára alkalmasabb és szerencsésebb lenne a Nagyerdő, illetve annak a városi villanegyedhez csatlakozó része. Habár itt a város által korábban ajánlott tizenkét hold helyett nyolcvan hold átengedéséről volt szó, a debrecenieknek annyira megtetszett az ötlet, hogy nemcsak az orvoskari tömb, hanem a központi épület idehozatalát is okosabbnak tartották. A város ennek alapján kiegészítette korábbi felajánlását, miszerint mindaddig, amíg egyetemi célt szolgál, tulajdonjoggal átenged a Nagyerdőn nyolcvan hold területet, a maga költségén gondoskodik az egyetemi terület csatornázásáról, vízvezeték, gáz- és villanyvilágítás bevezetéséről, meghosszabbítja odáig a villamospályát, továbbá átengedi a bábaképezdét.

Az elhelyezés kérdésében 1911 elején több tanácskozásra is sor került a kormány, a város és az egyházkerület vezetősége között. A város részéről tisztázódott a helyzet, az egyházkerület az egyetem létesítése érdekében azonban még eddig senkivel szemben semmi kötelezettséget nem vállalt, így Erőss Lajos püspök javaslatára többször tárgyaltak Zichy miniszterrel. A miniszter 1911. május 20-i rendeletében arra is felhívta a városi tanácsot, hasson oda, hogy a tiszántúli református egyházkerület jogérvényesen ajánljon fel évi százezer, illetőleg száztizenötezer korona hozzájárulást, valamint mondja ki a teológiai kar elhelyezésére szánt épületek, a könyvtár és egyéb gyűjtemények díjtalan használatát,

[7] Uo. 33.

DUP Kiadó

továbbá a központi épület céljára kiszemelt telkek közül a Kollégium tulajdonában lévőknek átengedését.

Mivel 1911 márciusában Erőss Lajos püspök váratlanul elhunyt, utóda, Baltazár Dezső pedig csak augusztus 15-én foglalta el székét, az ügyek vitele (és a felelősség súlya) ismét csak Degenfeld József főgondnokra hárult: *„Nem tudom, az utókor vajjon áldani fogja-e vagy átkozni azok emlékét, akik az átalakulásban főtényezők voltak"* – vallotta az 1911. novemberi egyházkerületi közgyűlést megnyitó beszédében, célozva az ijesztően nagy felelősségre.[8]

Amikor a minisztérium és az egyházkerület közötti megegyezés már küszöbön állt, Debrecen város elérkezettnek látta az időt, hogy az egyetem elnyeréséért látványosan is síkra szálljon. 1911 októberében a városi tanács *Emlékirat*ot készített, amelyben kimutatták, hogy miért Debrecennek kell egyetemet kapnia, és hogy miért itt a legkedvezőbb anyagi szempontból is egyetem felállítása. Az *Emlékirat*ot 1911. október 26-án tíz tiszántúli vármegye (Békés, Bihar, Hajdú, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Szilágy és Ugocsa), továbbá Debrecen, Hódmezővásárhely és Szatmárnémeti törvényhatósági jogú városok küldöttei adták át a kormánynak. Csatlakozott hozzájuk nyolcvanöt országgyűlési képviselő is, akiknek többsége a fentebb említett megyék és városok képviselője volt, valamint még néhány református vallású képviselő és Tisza István közeli hívei. Az *Emlékirat*ot Kovács József polgármester az Országház kupolatermében adta át Zichy János kultuszminiszternek és Khuen-Héderváry Károly miniszterelnöknek. Zichy válaszában kiemelte, hogy a kormány nemcsak egy egyetemet kíván felállítani, Debrecen a legelsők között lesz, amit a miniszterelnök is megerősített. Mindenki azzal a benyomással jött ki az Országházból, hogy a debreceni egyetem felállítása rövid idő kérdése csupán. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1911. november 4-i rendeletében közölte az egyházkerülettel a megállapodás feltételeit *„amennyiben a törvényhozás Debrecenben egyetem felállítását határozná el"*.[9] A rendeletet az 1911. november 22–24-e között tartott egyházkerületi közgyűlésen ismertették. A feltételek között szerepelt, hogy az egyetemen legyen református hittudományi fakultás, amelynek fenntartásához az egyházkerület évi hetvenezer korona hozzájárulást ad. A hittudományi karra – az egyházjog és a bölcsészet [filozófia] tanárát kivéve – csak lelkészképesítésű tanárt lehessen kinevezni. A tanárokat a hittudományi karra is a király nevezi ki egyetemi jelölés alapján. Az egyházkerület átadja a teológiai fakultás számára a Kollégium evégből szükséges helyiségeit, és gondoskodik a dologi kiadásokról is. A Kollégium könyvtárát és gyűjteményeit az egyetem tanárai és hallgatói díjtalanul használhatják. Az egyetem évnyitó és évzáró ünnepét megelőző istentiszteletet a Nagytemplomban a hittudományi kar egyik tagja tartja, és azon az egyetem rektora és tanácsa hivatalosan résztvesznek.

A megállapodás tehát tartalmazta azokat az ellenszolgáltatásokat is, amelyeket az egyházkerület fog kapni hírneves iskolájának feladásáért, és az évszázadokon át gyűjtött szellemi kincseiért. A református templomi istentisztelet előírása pedig jelképesen fejezte ki a Kollégium egyetemi folytatását. A közgyűlés – bár kissé félve az ismeretlen jövőtől – egyhangúlag hozott határozattal fogadta el a főgondnok javaslatára a megállapodást.

A tiszántúli egyházkerület határozatának nyilvánosságra kerülése nagy vitákat kavart a református sajtóban, sokan kárhozatos ballépésnek tekintették a főiskola átadását. Feltételezték, hogy jöhet idő, amikor a debreceni református egyház a debreceni egyetem szel-

[8] Uo. 38.

[9] VKM. 4253/1911. eln. sz. (1911. nov. 4.)

lemiségében támasz helyett ellenséget talál, mások kétségbe vonták, hogy joguk volt-e ehhez a lépéshez. Az egyetemes tanügyi bizottság 1912. március 26-án és 27-én tárgyalta az ügyet. Finkey Ferenc, a sárospataki jogakadémia tanára vázolta a létesítendő debreceni egyetem érdekében tett eddigi erőfeszítéseket, beleértve a várható előnyöket és veszélyeket is. Ő maga nem tett javaslatot sem az elfogadásra, sem az elutasításra, de ezután fellángolt a vita, néha elég szenvedélyes formában. Végül döntő hatásúnak két nagytekintélyű volt debreceni kollégiumi diák hozzászólása bizonyult. Révész Kálmán kassai püspök az aggodalmakat oszlatta el, Szilády Áron, a neves történész pedig arra figyelmeztetett, hogy a realitásokat vegyék figyelembe, hiszen eldöntött dolog, hogy lesz egyetem Debrecenben. Ezek után a pártoló határozatot Finkey Ferenc, Révész Kálmán és Kun Béla jogakadémiai tanár készítették el. (Utóbbi azonos az egyetemmé alakulás történetének megírójával. A Szentpéteri előnevet 1919 szeptemberétől használta, megkülönböztetésül a Tanácsköztársaság volt vezetőjétől.) A határozatot 1912. április 26-án tartott ülésén csekély módosítással az egyetemes konvent is elfogadta. Ugyanakkor felhívta az egyházkerületet, hogy írásos szerződéssel biztosítsa a debreceni egyetemen a református teológiai kar állandó fenntartását, továbbá, hogy teljes erővel törekedjék a teológiai oktatás érdekében szükséges tanszékek szervezésének és fenntartásának biztosítására, valamint az egyházkerület vezetése alatt álló tanárképző intézet fenntartására.

4. A törvény megalkotása, az egyetem megalakulása

Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter 1911. december 1-jén terjesztette a képviselőház elé a debreceni és a pozsonyi tudományegyetemek felállításáról szóló törvényjavaslatot. Az előzmények alapján Pozsony választása teljességgel természetes volt, Debrecen győzelmét viszont indokolni látta szükségesnek: *„a debreceni református főiskola évszázados fényes multja, Debrecen város közművelődési hagyományai annak elismerésére kényszerítenek, hogy az Alföld városai közül Debrecen formálhat jogot elsősorban az egyetemre.*" A miniszteri előterjesztésnek azonban volt egy kissé homályosan megfogalmazott része, amely nagy felháborodást váltott ki. Szövege szerint *„Az új egyetemek csak fokozatos fejlesztés alapján állíthatók fel. Mindkét egyetem számára a feljesztés programmját legalább az első tíz évre meg kell állapítani. Pozsonyban kell az új orvosi kart felállítani… Debrecenben az 1912-1921. évi időszakban a református hittudományi, a jog- és államtudományi, a bölcsészet-nyelv- és történettudományi, a mathematika-természettudományi, összesen tehát négy kar felállítását tervezem.*"[10] A miniszter szerint a debreceni orvosi kart az első tíz évben azért nem lehet tervbe venni, mert Debrecenben nincs a célnak megfelelő közkórház. Ez azt jelentette, ha Debrecen város orvostudományi kart kíván, hozzon további áldozatot, építsen egyetemi oktatásnak minden tekintetben megfelelő új kórházat.

A fokozatos felállítás magától értetődő volt, minthogy az is, hogy azok a fakultások, amelyek főiskolai karként már megvannak, maradnak továbbra is egyetemiként. Még az is elfogadható lett volna, hogy Pozsony kap előbb orvosi fakultást, hiszen ott a tervezésnél mindig az orvosképzés volt előtérben. Viszont az, hogy csak Pozsonyban lesz orvosi kar, Debrecenben nem, sokakat felháborított. A kormánnyal való tárgyalások során mindig négykarú egyetemről volt szó, amely a klasszikus értelemben vett négy egyetemi kart je-

[10] Magyar Törvénytár 1911. december 1.

lentette, a jogi, teológiai és bölcsészeti mellett az orvosi fakultást. A javasolt négy karból viszont az egyik nem volt más, mint a meglévők egyikének kettéválasztása. A legköltségesebb kar, az orvosi fakultás nélkül Debrecen városa a Kollégiummal összefogva a maga erejéből is állíthatott volna egyetemet, az állami egyetem tervét végülis az orvosi kar miatt fogadták el. A nyugtalanság hírére a kormány azonnal visszakozott. A módosított törvényjavaslat mind Pozsonyban, mind Debrecenben teljes egyetemet ígért.

Az újabb megegyezés már könnyebben ment, a város már magáénak érezte az egyetemet. A törvényhatósági bizottság 1912. március 28-i közgyűlése a Nagyerdőn újabb területeket és hárommillió koronát ajánlott fel (némileg kipótolta az összeget az állam is). A november 28-i közgyűlés pontosította, hogy az egyetemi célra alkalmas kórház a városnak 314.0000, az államnak 1,842.000 koronájába kerül. Az újabb áldozat fejében a miniszter elfogadta, hogy nem kell átengedni a Péterfia utcai és Egyház téri telkeket, hiszen a központi épület úgyis a Nagyerdőn lesz. A tervek elkészítésére Korb Flóris Nándor (1860–1930) műegyetemi tanár kapott megbízást, a teljes egyetemi építkezések későbbi tervezője és irányítója.

A részletkérdések tisztázódása után a javaslatból törvény lett. A képviselőházban kialakult obstrukció ugyan halasztotta elfogadását, az egyetemekről szóló előterjesztésre végül június 5-én került sor. A harmadszori olvasás július 7-én következett (azon az ülésen, amelyen az elnöklő Tisza Istvánra rálőtt egy képviselő). I. Ferenc József király még aznap szentesítette a törvényt, mint az 1912. évi XXXVI. törvénycikket, ami az Országos Törvénytárban július 11-én jelent meg. Végrehajtása azonban részben új emberekre várt. Zichy Jánost a miniszteri székben 1913. február 26-án Jankovich Béla váltotta fel. A folytonosságot Tóth Lajos államtitkár képviselte. Tóth, Kenézy Gyula régi barátja, korábban orvosprofesszor volt. Nagy szorgalommal és hozzáértéssel végezte munkáját, sokkal járult hozzá, hogy a debreceni egyetem (és különösen annak orvosi kara) a tízes-húszas években szépen kifejlődött.

Az új miniszter, Jankovich Béla 1913 májusában közölte Debrecen városával és a tiszántúli református egyházkerülettel az egyetem fejlesztésére vonatkozó terveit. Ebben kijelentette, hogy az egyetem központi épületét és minden kart (a hittudományit is) a Nagyerdőn fognak elhelyezni, ezek elkészültéig a Kollégium ad otthont nekik. Elfogadta a református diakonissza-képző létesítését, és megígérte, hogy a diakonisszák ápolónői kiképzéséről a klinikák fognak gondoskodni, ahol majd alkalmazzák is őket. Beleegyezett református tanárképző intézet létesítésébe is, és megerősítette a kollégiumi könyvtár és gyűjtemények használatát. Az egyetemi alapkőletételt 1913-ra tervezte.

Az egyházkerületnek küldött leiratnak két melléklete volt, az egyik a Hittudományi Karra, a másik a fokozatos megnyitásra vonatkozott. A hittudományi kari lényegében az 1911-i Zichy-leiratot ismételte, bizonyos pontosításokkal: a Debreceni Tudományegyetemen egy, mégpedig csak református Hittudományi Kar lesz, az egyházkerület nemcsak a lelkésszé minősítést, hanem a lelkésszé képesítést is megkapja, e kar az 1914/1915-i tanévben megkezdi működését. Ez utóbbi méltán keltett megnyugvást, a fokozatos fejlesztésre vonatkozó tervet azonban vegyes érzelmekkel fogadták. Ez ugyanis azt mondta ki, hogy a jog- és államtudományi karon az 1914/1915-i tanévben csak az első évfolyam nyílik meg, azután évente egy évfolyam, úgy, hogy e kar az 1917/1918-i tanévben lesz teljes, és ekkor kezdődik a szigorlatok tartása. Amint az egyetem jogi karának egy-egy évfolyama megnyílik, úgy szűnik meg a református jogakadémia megfelelő évfolyama. Ugyanez áll a bölcsészkarra is. Az orvostudományi kar megnyitása a kórház, a klinikák és három elméleti intézet felépítése után az 1916/1917-i tanévben a három felső évfolyammal kezdődik, rögtön megkezd-

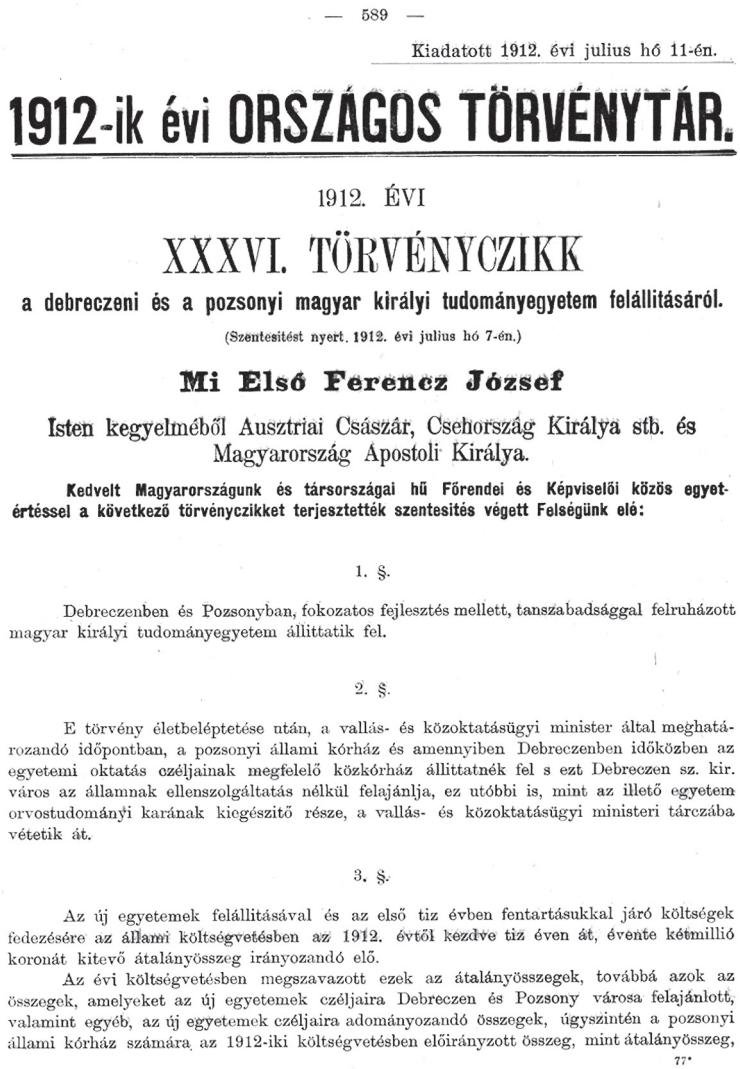

— 589 —

Kiadatott 1912. évi julius hó 11-én.

1912-ik évi ORSZÁGOS TÖRVÉNYTÁR.

1912. ÉVI

XXXVI. TÖRVÉNYCZIKK

a debreczeni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról.

(Szentesitést nyert. 1912. évi julius hó 7-én.)

Mi Első Ferencz József

Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Csehország Királya stb. és Magyarország Apostoli Királya.

Kedvelt Magyarországunk és társországai hű Főrendei és Képviselői közös egyetértéssel a következő törvényczikket terjesztették szentesités végett Felségünk elé:

1. §.

Debreczenben és Pozsonyban, fokozatos fejlesztés mellett, tanszabadsággal felruházott magyar királyi tudományegyetem állittatik fel.

2. §.

E törvény életbeléptetése után, a vallás- és közoktatásügyi minister által meghatározandó időpontban, a pozsonyi állami kórház és amennyiben Debreczenben időközben az egyetemi oktatás czéljainak megfelelő közkórház állittatnék fel s ezt Debreczen sz. kir. város az államnak ellenszolgáltatás nélkül felajánlja, ez utóbbi is, mint az illető egyetem orvostudományi karának kiegészitő része, a vallás- és közoktatásügyi ministeri tárczába vétetik át.

3. §.

Az új egyetemek felállításával és az első tiz évben fentartásukkal járó költségek fedezésére az állami költségvetésben az 1912. évtől kezdve tiz éven át, évente kétmillió koronát kitevő átalányösszeg irányozandó elő.

Az évi költségvetésben megszavazott ezek az átalányösszegek, továbbá azok az összegek, amelyeket az új egyetemek czéljaira Debreczen és Pozsony városa felajánlott, valamint egyéb, az új egyetemek czéljaira adományozandó összegek, úgyszintén a pozsonyi állami kórház számára az 1912-iki költségvetésben előirányzott összeg, mint átalányösszeg,

77*

5. Az egyetemalapító törvény

ve a szigorlatoztatást is. A 1917/1918-i tanévre készül el a központi épület, az aula és a könyvtár. Ezután a rendelkezésre álló összegekhez képest épülnek a következő években a többi orvosi, valamint a természettudományi intézetek, és ezek után nyílik meg a természettudományi kar és az orvosi kar első két évfolyama.

Az orvostudományi kar részleges megnyitását és a természettudományi oktatás elhalasztását még meg lehetett érteni, de a jogi- és bölcsészkar évfolyamonkénti megnyitása már értelmetlen gondolat volt. Ugyanis a jogi képzésben egyes tárgyak csak bizonyos mértékig voltak évfolyamokhoz csoportosítva, a bölcsészkaron pedig a hallgatók nem évfolyamonként változó tárgyakat tanultak, hanem szakcsoportokat (szakpárokat). Az akadémiai tanács küldöttsége a tanárok bekövetkező létbizonytalanságát is sérelmezte. A

a 2. §-ban érintett átvétel időpontját követő költségvetési évtől fogva a m. kir. központi állampénztárba beszállitandók és ezen pénztár által alapszerűen kezelendők.

Az 1922. évtől fogva az új egyetemek fenntartásával felmerülő s a fentiek szerint létesitett alap által nem fedezett fentartási költségek az 1897. évi XX. t.-czikk rendelkezéseinek megfelelően előirányozandók az állami költségvetésben.

4. §.

A pozsonyi állami kórház orvosai és egyéb személyzetük rendelkezési állapotba helyeztetnek; nyugdíjazásuk esetében azonban nyugdíjuk a legutolsó beszámitható javadalmazásuk felénél kevesebb nem lehet.

5. §.

A debreczeni és a pozsonyi tudományegyetem szervezeti szabályzatát, tanulmányi és vizsgarendjét a meglevő tudományegyetemeken fennálló ilynemű szabályok tekintetbe vételével, az adott viszonyoknak megfelelő módositásokkal a vallás- és közoktatásügyi minister állapitja meg, és jóváhagyás végett Ő Felsége a király elé terjeszti.

A szervezés után kibocsátandó ilynemű szabályokra nézve a vallás- és közoktatásügyi minister meghallgatja azt a tudományegyetemet, vagy azt a tudományegyetemi kart, melyre a szabályok vonatkoznak.

6. §.

A debreczeni és a pozsonyi tudományegyetem első szervezése alkalmával a rendes és rendkivüli tanárokat, valamint az egyetemi könyvtár igazgatóját a vallás- és közoktatásügyi minister előterjesztésére Ő Felsége a király, a könyvtári, gazdasági, irodai, kezelési és szolgaszemélyzetet pedig a vallás- és közoktatásügyi minister nevezi ki.

Az első szervezést követő kinevezéseknél a vallás- és közoktatásügyi minister az illető tudományegyetem meghallgatásával teszi meg előterjesztéseit; ez eljárás részleteiről a szervezeti szabályzat intézkedik. A segédtanszemélyzetet a tudományegyetem illetékes karai választják, és a vallás- és közoktatásügyi minister erősiti meg.

7. §.

E törvény végrehajtásával a vallás- és közoktatásügyi, a belügyi és a pénzügyi minister bizatik meg.

Mi e törvényczikket s mindazt, a mi abban foglaltatik, összesen és egyenkint helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak vallván, ezennel királyi hatalmunknál fogva helybenhagyjuk, megerősitjük és szentesitjük, s mind Magunk megtartjuk, mind más Hiveink által megtartatjuk.

Kelt Bad-Ischlben, ezerkilenczszáztizenkettedik évi julius hó hetedik napján.

FERENCZ JÓZSEF s. k.
(P. H.)

Lukács László s. k.

Kollégium akadémiai tanácsa közölte ezeket az aggályokat az egyházkerülettel. Az egyházkerületi közgyűlés 1913. május 28-29-i ülésén – amelyen vendégként Tisza István is megjelent – foglalt állást arról, hogy a jogi és bölcsészeti kar az akadémián meglevő kilenc-kilenc tanszékkel már az 1914/1915-i tanévben kezdje meg egyetemi működését, és ezért olyan összegű hozzájárulást vállalt magára, amennyibe a fokozatosan megszűnő akadémiai tanszékeknek az átmeneti idő alatti fenntartása került volna.[11]

A kérdés nemcsak az volt, hogy évfolyamonként vagy egyszerre nyíljék meg a jogi és bölcsészeti fakultás, hanem az is, hogy a megnyitás mikor legyen, 1914 őszén vagy később.

[11] Az egyházkerületi közgyűlés 1913. évi 134. sz. határozata.

Ettől függött ugyanis, hogy a városnak mely időponttól kell a vállalt összegeket vagy azok kamatait fizetni. A kormány álláspontja kezdettől fogva az volt, hogy a város fizetési kötelezettsége az egyetemi törvény megalkotásával beállott. A város vezetősége ellenben arra hivatkozott, hogy az egyetemi törvény második szakaszának rendelkezése szerint előbb át kell venni a minisztérium fennhatóság alá a még csak ezután felépítendő kórházat, majd csak azután következik a város fizetési kötelezettsége, ami meglehetősen nyakatekert okoskodás volt, mert ha a szóban forgó összegeket csak az épületek átadása után fizetik, az építkezésekhez szükséges kiadásokat nincs miből teljesíteni. Ez a felfogás mégsem a túlzásba vitt takarékosságból eredt, hanem az orvosi fakultás mielőbbi megnyitásának sürgetéséből. A városban ugyanis attól féltek, hogy a befizetés megtörténte után az építkezések és az orvosi fakultás megnyitása el talál maradni.

Az egyházkerületi közgyűlés megbízásából az akadémiai igazgató (az 1913/1914-i tanévben [Szentpéteri] Kun Béla) részletes kimutatást készített arról, hogy – a fizetések és tandíjbevétel csökkenését is figyelembe véve – a három év alatt a fokozatosan megszűnő akadémiai tagozatok fenntartása 180.000 koronába kerülne. Mivel az államnak ugyanennyibe kerülne a tanszékek korábbi átvétele, ha tehát a Kollégium ekkora összeget befizet az államkincstárnak, az egyidejű megnyitáson egyik fél sem veszítene. A kimutatást felküldték Jankovich miniszternek és Tisza miniszterelnöknek, majd november 24-én küldöttség utazott fel Budapestre Tisza István díszpolgári oklevelének másnapi átadására. Ekkor találkoztak Jankovich miniszterrel is, aki kijelentette, hogy az évfolyamonkénti megnyitás gondolatát véglegesen elejtette az egyházkerület részéről fizetendő 180.000 korona fejében.

A Kollégium, Debrecen város és a debreceni református egyház küldöttsége (élükön Kovács József polgármesterrel és Kenézy Gyulával, az egyetemi bizottság előadójával) 1914. január 20-án ismét tárgyalt Jankovich miniszterrel és Tóth Lajossal, az egyetemi ügyek főintézőjével. A tárgyalás leginkább a városi ötmillió korona megfizetésének időpontja és az egyetem megnyitásának ideje körül forgott, és a Kollégium épületének azonnali és határidő nélküli átengedésének felajánlása után zárult le. A megnyitást 1914 szeptemberére tűzték ki, amelyet a város is elfogadott fizetési időpont gyanánt.

A Kollégiumnak az egyetem használatára bocsátott helyiségei kiválasztásáról [Szentpéteri] Kun akadémiai igazgató és Tóth Lajos miniszteri tanácsos tüzetes felmérés után döntöttek. A megállapodás szerint a Rektori Hivatal számára három, a Hittudományi Kar részére nyolc, a Jogi Kar részére tizenegy (pontosabban tizennégy, mert három tantermet két-két kisebb helyiségből alakítottak ki), a Bölcsészeti Kar számára tizenegy, a quaestor számára egy termet kell átadni, azonkívül a Hittudományi Kar jogosult használni az oratóriumot és az énektermet, az egyetem aula helyett a dísztermet is, kari ülések tartására és jogi vizsgahelyiségül pedig a kistanácstermet. Az ifjúsági egyesületek kapnak két kollégiumi termet, továbbá testnevelési órákra az egyetemi hallgatók is használhatják a kollégiumi tornatermet. A Kollégium mindezen helyiségek belső berendezését is átengedte, ahol pedig más berendezésre volt szükség, arról az állam gondoskodott azzal a kikötéssel, hogy a bútorokat az új épületbe át fogja vinni. A minisztérium közölte azt is, hogy az egyetemen egyelőre tanácsjegyző, quaestor, egy irodatiszt, néhány díjnok, egy rektori és három kari pedellus, két szolga számára szervez állást, a további szükséges személyzetet a Kollégium bocsássa rendelkezésre.[12]

[12] VKM. 38157/1914. IV. sz.

Természetesen a Kollégium szabályzatait is át kellett vizsgálni, és ahol szükséges volt, úgy alakítani, hogy a kollégiumi tagozatok megszűnésével és az egyetem befogadásával a változásoknak megfeleljen, és a zökkenőmentes működést biztosítsa.[13] A tárgyalások teljes befejeződésével az egyházkerületi közgyűlés elhatározta, hogy az egyetem ügyében hozott határozatait egy díszes emlékkönyvben adja ki. Ennek elkészítésére szerkesztőbizottságot alakított (tagjai között Baltazár Dezső püspökkel, Rugonfalvi István későbbi történész professzorral), de a munkát végülis egy ember, az eseményekben aktívan résztvevő [Szentpéteri] Kun Béla készítette el.

1914 tavaszán megkezdték a szükséges tanszékek felállítását és betöltését. A megegyezés szerint a hat teológiai tanszék mellé hetediket is szerveztek. A jogakadémián kilenc tanszék volt, először – az állami jogakadémiákat figyelembe véve – tíz tanszéket terveztek, majd a kollégiumi akadémiai tanács kérésére (hogy a büntetőjogot és a jogbölcseletet ne vonják össze, mert Debrecenben a jogakadémián is külön tanszékeik voltak) tizenegy tanszék lett. A bölcsészeti karon a miniszter kilenc tanszéket vett tervbe (szám szerint ugyanannyit, mint volt), de nem ugyanazzal a beosztással. A főkönyvtárnoksággal egybekötött harmadik történelmi tanszék elmaradt, ehelyett földrajzi tanszéket szerveztek, már csak a tanári szakcsoportok szaporítása miatt is. A hittudományi karon hét, a jogin tizenegy, a bölcsészetin kilenc tanszékre hirdettek pályázatot 1914. március 31-i határidővel.

A Kollégium akadémiai tanszékeinek száma huszonnégy volt, az egyetemé huszonhét lett (egy új hittudományi és két jogi). A huszonnégy tanszék közül azonban három üresedésben volt. Balogh Ferenc teológiai és Ozory István jogi tanárok 1913-ban meghaltak, Fiók Károly pedig az 1913/1914-i tanévben betegsége miatt szabadságon volt, és nyugdíjazását kérte. A huszonegy működő professzor közül pedig – idős korukra és hosszú szolgálatukra hivatkozva – Csiky Lajos teológiai és Kovács Sándor jogi professzorok bejelentették, hogy nem kívánnak pályázni az egyetemi katedrára. Így tizenkilencen adták be pályázatukat, négyen a hittudományi, heten a jogi és nyolcan a bölcsészettudományi fakultásra. Egy kivétellel mindenki arra a tanszékre pályázott, amelyet az akadémián is betöltött. (Ferenczy Gyula a Bölcsészeti Akadémián történelemprofesszor és könyvtárigazgató volt, 1914-ben azonban a Hittudományi Karra az egyházszónoklattani és egyházszertartástani tanszékre pályázott, amit el is nyert.)

Mivel újonnan létesülő egyetemről volt szó, a pályázók elbírálása és rangsorolása nem történhetett a szokásos módon. A miniszter a hittudományi karra a református egyház kiemelkedő tagjaiból, a másik két karra pedig a budapesti és a kolozsvári egyetem szakmabeli tanáraiból alkotott tudományos bizottságokat. Azt, hogy mindegyik pályázó debreceni akadémiai tanár katedrát kap az új egyetemen, nem lehetett biztosra venni. Ezt sem maguk a tanárok nem kérték, sem az egyházkerület nem kötötte ki, a miniszter sem ígérte. Ilyen megállapodás megalázó lett volna az egyetemre, sértette volna a tanárok önérzetét is, mert akkor kinevezésüket nem a maguk tudományos értékének, hanem csak a megállapodás következményének kellett volna tekinteniök. Az azonban biztos volt, hogy 1914 szeptemberétől nem maradnak a Kollégium kötelékében, így az akadémiai tanárok [Szentpéteri] Kun akadémiai igazgató vezetésével 1914. június 4-én ünnepélyes keretek között vettek búcsút az egyházkerületi közgyűléstől.

Az 1914 júliusában kirobbanó világháború kétségessé tette, hogy az új egyetemek (a debreceni mellett a pozsonyi) megnyitása a tervbe vett időben megtörténhet-e. Minden-

[13] 1914. évi 189. sz. egyházkerületi közgyűlési határozat.

esetre a Kollégium készen állt arra is, hogy a tervezett megnyitás elmaradása esetén az akadémiai tagozatokat továbbra is működteti. Szerencsére ez a veszély elhárult, és a hivatalos lapban augusztus 29-én megjelent I. Ferenc József augusztus 26-i határozata a debreceni és a pozsonyi egyetemek tanárainak kinevezéséről. A kinevezettek eskütételére augusztus 31-én került sor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban Jankovich Béla miniszter és Tóth Lajos miniszteri tanácsos előtt.

A debreceni Református Kollégium akadémiai tagozatainak tanárai közül tizenhetet neveztek ki a Debreceni Tudományegyetemre. A hittudományi karra közülük Erdős József, Kiss Ferenc, Lencz Géza, Sass Béla illetve Ferenczy Gyula; a jog- és államtudományi karra Bacsó Jenő, Jászi Viktor, Kovács Gábor, [Szentpéteri] Kun Béla, Teghze Gyula, Tóth Lajos; a bölcsészeti karra Darkó Jenő, Huss Richárd, Pap Károly, Pápay József, Pokoly József, Rugonfalvi Kiss István kapott kinevezést. 1915-ben nevezték ki a jogi karra Haendel Vilmost és 1918-ban a bölcsészkarra Mitrovics Gyulát. Mivel nem lévén, aki megválassza, az első egyetemi tanácsot a miniszter nevezte ki. Kiss Ferenc teológiaprofesszor lett a rektor, a bölcsész Pápay József, a magyar nyelvészet professzora a prorektor. A Hittudományi Kar dékánja Erdős József, prodékánja Zoványi Jenő, a jogi kar dékánja [Szentpéteri] Kun Béla, prodékánja Teghze Gyula, a bölcsészkar dékánja Pokoly József, prodékánja Láng Nándor lett.

6. Kiss Ferenc, az egyetem első (1914/1915. évi) rektora a teológiai karról

Az uralkodó 1914. július 25-én hagyta jóvá az egyetem szabályzatát, amely öt tudománykarból állónak mondta ki a Debreceni Tudományegyetemet. Ezek a hivatalos sorrendben: 1. Református Hittudományi; 2. Jog- és Államtudományi; 3. Orvostudományi; 4. Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi; 5. Mennyiség- és Természettudományi kar. A szabályzat az egyetem igazgatására, a karok szervezetére és jogaira, a tanszékek betöltésének módjára nézve általában a meglévő budapestihez és kolozsvárihoz hasonló rendelkezéseket tartalmazott. A doktori szigorlatok és egyéb vizsgák tekintetében is a meglévő egyetemi szabályzatokra utalt, a két új egyetem már az 1914/1915-i tanévre megkapta a doktori fokozat megadásának jogát, szigorlatokat azonban ebben a tanévben még nem lehetett tartani. A Református Hittudományi Kar ugyanakkor maga alakíthatta ki szabályzatát (ilyen kar ugyanis a többi egyetemen nem volt, tehát nem volt rá minta), ami hasonló lett a teológiai akadémia szabályzatához (a lelkészképzésre vonatkozó egyházi szabályok miatt nem is lehetett volna sokban más).

Ilyen előfeltételek mellett zajlott le 1914. október 1-jén az első tanévnyitó, és kezdődtek meg október 5-én az előadások.

DUPress

DUPress

A MEGALAKULÁSTÓL AZ EGYETEM SZÉTDARABOLÁSÁIG (1914–1949/1950)

I. Felépítés, működés, oktatás, tudományos munka (Mudrák József – Király Sándor)

1. Az egyetem a két világháború között

a) A működés feltételeinek megteremtése

Miután a Kollégium, Debrecen város és a debreceni református egyház küldöttsége 1914 januárjában megegyezett Jankovich miniszterrel az egyetemnek a Kollégium épületében való ideiglenes elhelyezéséről és az egyetem 1914. őszi megnyitásáról, 1914. szeptember 10-én sor került a *megalakulást bejelentő* első egyetemi tanácsülésre, amelyen az első rektor, Kiss Ferenc teológiaprofesszor elnökölt. Rajta kívül Erdős József (teológiai), Kun Béla (jogász) és Pokoly József (bölcsész) dékánok vettek részt, a jegyzőkönyvet Ruttka Ferenc tanácsjegyző vezette. Mivel az egyetemnek ekkor még nem volt írógépe, a tanácsjegyző a jegyzőkönyvet kézírással vetette papírra. Ezen az első ülésen tette le az esküt az augusztus végi tanári eskütételekről lemaradt Zoványi Jenő teológiaprofesszor, itt döntöttek a szigorlati szabályzat módosításáról. Az egyetemnek már ekkor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz kellett fordulnia a Kollégium épületében kórháznak lefoglalt részek visszaadása ügyében.

Az előkészületek után 1914. október 1-jén tartották az első tanévnyitót. Október 5-én az előadások is megkezdődhettek, a világháború miatt hiányos tanári és csekély hallgatói létszámmal (108 teológus, 215 jogász és 31 bölcsész) a tartalékkórházzá alakított Kollégium helyiségeiben. A működést segítette, hogy 1915 januárjában a minisztérium megszervezte a Tanárvizsgáló Bizottságot, a karok megkapták a szigorlatoztatás jogát. 1915-ben sor került az első díszdoktori (*honoris causa*) cím adományozására, 1918-ban pedig az első kitüntetéses (*sub auspiciis Regis*) doktoravatásra is.

Szokás szerint az egyetem rektora és dékánjai jogosultak voltak díszjelvények viselésére. Ferenc József 1915 áprilisában engedélyezte, hogy a Debreceni Tudományegyetem vezetői is kapjanak ilyeneket, amit a rektor utasítására Zutt Richárd iparművésztanár készített el, mégpedig a háborúban hódított hadianyagból (ágyúbronzból). A korabeli szokás furcsasága, hogy az egyetemi díszláncok *„hódított hadianyag"*-ból készültek, 1949-ben érvéként szolgált a megszüntetésükhöz is (*„nem a népek barátságát szolgálják"*).

Az egyetem használatára bocsátott kollégiumi helyiségekről 1914 májusában Szentpéteri Kun Béla akadémiai igazgató és Tóth Lajos miniszteri tanácsos döntöttek. A három kar egyelőre olyan szerény felszereléssel kezdte működését, amellyel normális körülmények között egy középiskola sem oktathatott volna! A kialakult háborús viszonyok azonban az első helyiség felosztást is fölülírták, hiszen a katonaság 1914 nyarán a Kollégium épületének jelentős részét tartalékkórház céljára lefoglalta, és csak 1916 végén adta vissza (az egyetem a szükséges fertőtlenítő munkálatok befejezte után csak 1917 elején vehette birtokba). Az egyetem megnyitása után a rektor és a dékánok is csak nehezen jutottak helyiséghez, az

DUPress

előadótermek és a szemináriumi helyiségek azonban teljesen hiányoztak. A szűkösségen végül úgy enyhítettek, hogy a jogi kar megkapta a kiköltöző Református Gimnázium hat tantermét, a teológiai fakultás a két kollégiumi tantermén kívül a Kollégium énekkara, a Kántus termét és az Oratóriumot használhatta, a bölcsészkar pedig közvetlen elődjének, a Bölcsészeti Akadémiának régi szerény helyiségeiben húzódott meg. Mindez azonban csak az előadótermek problémáját oldotta meg úgy-ahogy, a szemináriumok elhelyezése továbbra is megoldhatatlannak látszott. 1915 őszén Bernolák Nándor rektor saját felelősségére a Ferenc József (ma: Piac) utca 51. sz. alatti ún. Csanak-házban az egyetem nevében egy tizenkét helyiségből álló lakást bérelt a jogi kar és a bölcsészeti kar egyes tanszékei számára. A Földrajzi Intézet szintén a Ferenc József utcán (24. szám, III. emelet), az Országos Bírói és Ügyészi Internátus kihasználatlan helyiségeiben nyert elhelyezést.

b) Ünnepélyes avatás. Forradalmak és konszolidáció

Minthogy 1918-ra elkészült a klinikai telep adminisztratív épülete (az ún. felvételi épület), és megkezdődött az orvoskari telep építése, sor kerülhetett az épület látványos avatási ünnepségére is. Az 1918. október 23-án végbement esemény fényét emelte IV. Károly király

7. Egy klasszikussá vált fénykép: IV. Károly király és Zita királyné a felvételi épület avatási ünnepségén 1918. október 23-án

és Zita királyné, valamint más főméltóságok részvétele. A díszvendégek különvonattal érkeztek, s csak miután a király a városházán fogadta a küldöttségek sorozatát, majd a Nagytemplomban megáldotta őt Baltazár Dezső püspök, hajtattak a Nagyerdőn épülő egyetemhez. Az ünnepség színteréül a felvételi épület előcsarnokát rendezték be, holott addig az ünnepségeket a Kollégium dísztermében tartották. Az egyetemavató-ünnepélyen gróf Zichy János kultuszminiszter mondta a díszbeszédet, majd a király átadta az aranygyűrűt az első *sub auspiciis Regis* (kitüntetéses) doktornak, a jogász káposztásszentmiklósi Nagy Zoltánnak. Az uralkodó egyetlen szót sem szólt, hangulatát az határozta meg, hogy néhány perccel előtte tudatták vele telefonon, hogy a Monarchia összeomlott. A Debreceni Egyetem megnyitása lett utolsó uralkodói közszereplése. Nagy Zoltán pedig a debreceni egyetem egyetlen hallgatója maradt, akinek az ország királya személyesen adta át a kitüntetést jelző aranygyűrűt.

A királyi látogatás célja minden bizonnyal a közhangulat javítása lett volna az egyre súlyosabbá és reménytelenebbé váló háborús helyzetben. A látogatást azonban több szerencsétlen, talán úgy is mondhatnánk, baljós körülmény árnyékolta be. Az állomáson az érkezéskor a katonazenekar a császári (osztrák) himnusz előadásába fogott, sokan tekintették rossz jelnek, hogy az uralkodó abban a Nagytemplomban jelent meg, amelyben a szabadságharc idején elődje trónfosztását mondták ki. A látogatás – amely mindössze nyolc nappal előzte meg az „őszirózsás forradalom" kitörését – inkább a keserűséget növelte, s nem tudott javítani a közhangulaton. A következő hónapok politikai mozgalmaiban a professzorok közül egyébként alig néhány jogi és teológiai tanár vett részt. Mártonffy Marcell jogászprofesszor társelnöke lett a városi Nemzeti Tanácsnak, Zoványi Jenő teológiai tanár 1919 februárjában sürgette a felsőoktatás demokratikus szellemben történő átalakítását. A teológiai kar Ferenczy Gyula professzor javaslatára üdvözlő táviratot küldött a Tanácsköztársaság vezetőinek, amelyben a „*dolgok új rendjét*" mint „*a Názáreti által hirdetett, az emberiség által várt istenországát*" jellemezte.[1]

A hallgatók között már többen akadtak, akik a kommunisztikusnak nevezett mozgalmakban részt vettek. A Nemzeti Tanács megalakulása után 1919. március 22-én a városi ifjúság létrehozta a Diák Tanácsot mintegy 200-250 fővel, akik között egyetemisták is voltak. Ellenük a Tanácsköztársaság bukása után, 1919 decemberében eljárás is indult, amelynek végén Thury Levente bölcsészhallgatót 4 félévre az ország összes egyeteméről, Kiss Kálmánt 2 félévre a debreceni egyetemről kizárták, míg három fő – köztük Kardos László (a későbbi neves irodalomtörténész) – dorgálásban részesült. A Tanácsköztársaság alatt tanúsított tevékenységük miatt három végzett jog- és államtudományi doktortól megvonták a doktori címet.

A Károlyi-rendszer, majd a Tanácsköztársaság rendelkezései egyébként csak általánosságban vonatkoztak az egyetemre. Nevéből törölték a királyi jelzőt, levették a néhai és a volt uralkodó portréját. Az egyetlen jelentősebb momentum az volt, hogy Kunfi Zsigmond, a Berinkey kormány közoktatásügyi minisztere 1919 februárjában megbízta Dienes Pál budapesti egyetemi magántanárt a debreceni matematikai és természettudományi kar megszervezésével. Az egyetem ezt örömmel vette tudomásul, de a bekövetkező román megszállás meghiusította a terv valóra váltását.

A professzorok többsége nem szimpatizált a forradalmi mozgalmakkal. Teghze Gyula jogászprofesszor kezdeményezésére már 1919 júniusában elítélték a teológiai kar korábbi

[1] Idézi: Varga Zoltán:: *A debreceni tudományegyetem története I.* [Debrecen], [1967]. 91.

üdvözlő táviratát, majd 1919 őszén a kompromittálódott személyek ellen fegyelmi tárgyalások sorozata kezdődött, amelynek végén, 1920 júliusában Ferenczy Gyulát állásvesztésre ítélték, Zoványi Jenőt nyugdíjazták, míg a többi érintett teológiai tanárt pénzbüntetéssel, rosszallással és feddéssel büntették. A vizsgálat elhúzódását az magyarázza, hogy Kenézy Gyula, az 1919/1920-i tanév rektora polgári szemléletű humánus ember volt, aki elítélte a politikai megtorlást, így betegségére hivatkozva a vizsgálat megkezdését sokáig késleltetni tudta.

Más jellegű, de nagy feltűnést keltő ügy volt a Kenézy elődje, Kiss Géza rektor elleni eljárás. Az 1918/1919-i tanévre Kiss Gézát, a római jog professzorát választották meg az egyetem rektorává, de működése rendhagyó módon ért véget. Schneller István, a kolozsvári egyetem rektora arról értesítette a debreceni egyetem tanácsát, hogy Kiss a debreceni egyetem képviseletében részt vett Nagykárolyban Ferdinánd román király fogadtatásán, sőt – Kolosváry Bálint, neves magánjogász professzor szeptemberi levele szerint –, mikor a román állam a kolozsvári egyetem többségében magyar nemzetiségű tanáraitól hűségeskü letételét követelte, amit azok felháborodottan visszautasítottak, *„magánbeszélgetés során azt a kijelentést tette, hogy Kolozsvár elvesztésébe bele kell nyugodni: minden ellenállás hiábavaló; helytelenítette, sőt őrültségnek mondotta, hogy a kolozsvári tanárok a román hatóságok által kívánt esküt le nem tették"*.[2] Az Egyetemi Tanács 1919. december 17-én és 19-én tartott ülésén – 7 igen és 1 nem szavazat mellett – Kiss Géza ügyének kivizsgálásáról döntött. Mivel a vizsgálóbizottság (tagjai Csánki Benjámin hittudományi kari, Szentpéteri Kun Béla jog- és államtudományi kari és Orsós Ferenc orvostudományi kari dékánok, valamint Láng Nándor bölcsészkari ny. r. tanár voltak). a „vádakat" bizonyítottnak találta, a fegyelmi eljárás következő lépéseként az 1920. június 24-én tartott rendkívüli („igazoló") tanácsülésen Kiss Gézát állásából felfüggesztették. Az eljárás utolsó mozzanatára 1920. december 3-án került sor: ekkor a fegyelmi bíróság – 1920. január 15-től kezdődő hatállyal – Kiss Gézát megfosztotta debreceni tanári állásától. Ennek számára azonban nem volt különösebb jelentősége, mert ingóságait értékesítve már korábban elhagyta Debrecent, és Romániába költözött, ahol szenátor és minisztériumi kisebbségügyi szakértő lett. Debrecenben *damnatio memoriae*val (emlékének törlésével) büntették, azaz nem volt szabad leírni még a nevét sem. (Az egyetemi évkönyvekben a rektorok és a jogi dékánok sorában a neve helyett a *„rektor/dékán neve töröltetett"* bejegyzést írták oda.)

Nemcsak professzorok, hanem egyes egyetemi tisztviselők ellen is folyt eljárás: a magánkönyvtárak államosítását sürgető Csige Varga Antal mb. könyvtárigazgatót és a szakszervezeti vezetői posztot is betöltő Mangult János egyetemi gondnokot áthelyezték más intézménybe.

c) A trianoni béke és az új országhatárok kialakításának következményei

A történelmi Magyarország felbomlása nemcsak fájdalmasan érintette az egyetem professzorait, hanem tettekre is sarkallta őket. Pap Károly irodalomprofesszor javaslatára a Bölcsészettudományi Kar 1918 decemberében szózatot szerkesztett a külföldi egyetemekhez hazánk területi integritásának érdekében, majd Erdős József prorektor felhívására Rugonfalvi Kiss István professzor az Egyetemi Tanács nevében szerkesztett hasonló emlékiratot, amely nyomtatásban is megjelent. A bölcsészkar két székely (Darkó Jenő, Rugonfalvi Kiss István)

[2] Schneller rektor 1919 májusi és Kolosváry Bálint professzor 1919 szeptemberi levele. – Hollósi Gábor: *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949).* Szerzői kiadás, Debrecen, 2007. 26.

és egy erdélyi szász (Huss Richárd) professzora megpróbált személyesen is informálódni Erdély és a magyarság politikai helyzetéről a megszállt területeken. Darkót 1919 januárjában a debreceni Székely Társaság elnökévé választották, ettől fogva az erdélyi menekültek ügyeinek intézője lett.

1920 őszén napirendre került a székhelyeikről elmenekülni kényszerült kolozsvári Ferenc József és a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemek részleges befogadása Debrecenben. Az elképzelést eleinte a pozsonyi és a kolozsvári menekült egyetemeken is szívesen fogadták. Kolozsvári professzorok egy csoportja udvariassági látogatást is tett Debrecenben. Abban mindenki egyetértett, hogy a kolozsvári és a pozsonyi egyetemek száműzetése csak ideiglenes lehet, hiszen az igazság előbb-utóbb napvilágra kerül és győzedelmeskedik, s ezek az évszázados magyar kultúrközpontok visszatérhetnek az anyaországhoz. Debrecent elsősorban a már jórészt meglévő pozsonyi orvosi kar érdekelte, hiszen ha sikerül őket idehozni, nem sürgős a debreceni orvosi tanszékek betöltése. A többi kar inkább Kolozsvárt támogatta, már csak a régebbi kapcsolatok miatt is. Az elgondolásban anyagi szempontok is szerepet játszottak, hiszen a megkisebbedett ország erői valószínűleg nem lennének elegendőek négy egyetem fenntartására. A tárgyi feltételek hiánya, az elhelyezés nehézsége, az önállóság elvesztésének félelme és személyi ellentétek, majd döntően a kormányzat eltérő állásfoglalása miatt ezek az egyetemek azonban végül Szegeden és Pécsett nyertek elhelyezést.

Az újonnan meghúzott, igazságosnak aligha tekinthető „trianoni" határok természetesen a debreceni egyetem gyűjtőkörét is befolyásolták, hiszen az addig az ország középső részén fekvő Debrecen határközeli város lett. Megszakadt évszázadok óta tartó szoros gazdasági-kulturális kapcsolata Nagyváraddal, annak Romániához csatolása következtében, de ugyanez mondható el Kassával kapcsolatban is, amelyet a csehek kaptak meg. A hagyományosan Debrecen merítőbázisának számító Kárpátalját (Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék jelentős részét) Csehszlovákiához, a partiumi Bihar, Szatmár, Szilágy és Arad vármegyéket nagyrészt Romániához csatolták. Ugyancsak lehetetlenné vált a nagy hagyományú cserediák-kapcsolat a Szepességgel, a cipszerek lakta Igló hírneves gimnáziumával.

d) Infláció szorításában

Az I. világháborút követő hatalmas méretű infláció soha nem látott mértékben sújtotta mind a gazdaságot, mind a hétköznapi embereket. A fizetőeszköz, a korona rohamos elértéktelenedését nem lehetett megállítani. 1914 júniusában a magyar korona még erősebb volt a svájci franknál, hiszen 100 magyar korona 104,28 svájci franknak felelt meg. 1920 júniusában azonban 100 magyar korona már csak 3,19; 1922 júniusában 0,56; 1924 májusában pedig csupán 0,0065 svájci frankot ért.

Az infláció nem maradt hatástalan az egyetemekre sem. A következmények kétirányúak voltak: egyrészt az egyetemeken szedett díjak kényszerű, de attól még a hallgatók számára drasztikus emelkedésében jelentkeztek, másrészt pedig közvetetten a segélyezésre szoruló hallgatók számának megnövekedésében, illetőleg a szükséges segélyek mértékének változásában. A folyamatos drágulás következtében Debrecenben a legsúlyosabb díjemelésre az 1921/1922-i tanévben került sor. Ekkor az Egyetemi Tanács arra kényszerült, hogy a tanév I. félévi mellékdíjait (mind a félévenként szedett, mind az esetenként fizetendő díjakat), a II. félévre ötszörösükre emelje fel. A díjak kényszerű emelkedése olyan – a diákok szociális helyzetén javítani hivatott – intézményeket is érintett, mint a *Mensa Academica*, vagy a Tisza István Internátus. E Láng Nándor professzor vezetése alatt álló intézmények

azonban még a rendkívül nehéz gazdasági viszonyok ellenére is igyekeztek olyan árszabást alkalmazni, amely megpróbált könnyíteni a megnövekedett terheken. Az infláció és a vele párosuló gazdasági nehézségek az 1923/1924-i tanévben már-már leküzdhetetlen nehézségeket okoztak az egyetemi intézményeknek. Láng Nándor, az egész diákjóléti intézményrendszer működését veszélyeztetve látta: *„Hazánk megcsonkítását követő gazdasági romlásunk az idén érte el tetőpontját. Pénzünk rohamos elértéktelenedése maga után hozta az elképzelhetetlennek hitt drágulást, súlyos válság elé állította intézményeinket."*[3]

Az általános pénzromlás következtében Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter 1924 februárjában engedélyezte az alapítványok vagyonának értékpapírokba fektetését. Az inflációnak az oktatásra gyakorolt hatását a tandíj összegének a változása is jól mutatja. A tandíj eleinte a felvett órák számától függött. Minden szemeszterben a hallgatott órák után 3 koronát kellett a hallgatóknak fizetni. Amennyiben a felvett órák után járó tandíj nem érte volna el a 20 koronát, akkor ezt az összeget, mint minimális tandíjat vették figyelembe. A jelentős tandíjemelkedést az 1. sz. táblázat adatai is jelzik[4]:

Tanév (II. félév)	A tandíj összege (koronában)
1914/1915-1919/1920	20
1920/1921	400
1921/1922	500
1922/1923	1000
1923/1924	60.000
1924/1925	1.020.000
1925/1926	1.275.000

1. sz. A tandíj emelkedése az 1920-as években

Az új fizetőeszköz, a pengő 1927-i bevezetését követően a féléves tandíj összegét egységesen 102 pengőben szabták meg. Ez az összeg a későbbiekben sokáig változatlan maradt, legközelebb tandíjemelésre csak az 1940/1941-i tanévben került sor, amikor 128 pengőre nőtt a hallgatók féléves fizetési kötelezettsége.

e) Az egyetemi építkezések

Az egyetem karai közül a legnehezebbnek az orvosi fakultás beindítása bizonyult, hiszen nem voltak megfelelő klinikai épületek. Kenézy Gyula bábaképző intézeti igazgató szervezőkészségének volt köszönhető, hogy az építkezések 1914 márciusában Korb Flóris tervei szerint megindultak. Valamennyi épület jellegzetes – neobarokknak mondott, de a neoklasszicistához is közelálló – stílusban készült. A világháború kirobbanása megtörte az építkezések ütemét, ami azonban 1915-től kezdve nagyszámú hadifogoly munkába állításával újabb lendületet nyert. 1918 augusztusára készen állt a hivatalos megnyitásra kiszemelt „felvételi épület", és a klinikatelep több épülete is tető alá került, bár ajtók, ablakok és

[3] Évkönyv és Almanach, 1923/1924. 171.

[4] HBML VIII. 2. 1-32. d. A *Quaestura* féléves tandíjelszámolásai alapján. – *A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Tanulmányi, Fegyelmi és Leckepénzszabályzata*, Debrecen, 1915. 14–15.

DUPress

8. Klasszikussá vált fénykép az egyetem tervezőjéről. Korb Flóris munkatársai körében

más belső munkálatok nélkül. Az egyes épületeket összekötő alagutak nagy része is készen volt, vagy befejezés előtt állott.

A Tanácsköztársaság és a román megszállás alatt az építkezések szüneteltek. Amikor Klebelsberg miniszter 1922. augusztus 8-án megtekintette a félkész telepet, joggal alkothatta róla a következő szarkasztikus véleményt: „*tető alatt volt ugyan, de befejezetlenül állott a debreceni egyetemi telep, amelyet, amikor odamentünk, valóban úgy fedeztük fel, mint az inkáknak az őserdőben valamely elhagyatott városát. Több méteres gaz között alig találtuk meg az egyes* […] *egyetemi épületeket.*"[5] Amikor 1922. november 8-án ismét látogatást tett Debrecenben, megígérte, hogy a pénzügyi lehetőségek függvényében a klinikai építkezéseket felgyorsítják. Debrecen városa anyagi hozzájárulása is kellett ahhoz, hogy – bár a tervezettnél lassabb ütemben – 1923–1927 között sorra elkészüljenek a még hiányzó klinikai épületek. De még a tényleges befejezés előtt, 1926. október 27-én került sor ünnepélyes keretek között a klinikai telep zárókőletételi ünnepélyére, amelynek fényét Horthy kormányzó és Klebelsberg miniszter megjelenése emelte.

Az egyetem vezetői egyébként igyekeztek jó viszonyt ápolni az ország politikai és kulturális vezetőivel. 1927. január 20-án, a jogász Illyefalvi Vitéz Géza rektorsága idején került sor Bethlen István miniszterelnök államtudományi, és Magoss György, Debrecen város polgármesterének jogtudományi *honoris causa* doktorrá fogadására. Még ugyanezen év tavaszán az egyetem mind a négy kara egyhangú egyetértéssel adományozta Horthy Mik-

[5] Klebelsberg beszéde 1932 januárjában a Felső Oktatási Egyesület közgyűlésén. In: *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917-1932)*. Budapest, 1990. 337-338. Idézi: Ladányi Andor: *Klebelsberg felsőoktatási politikája.* Budapest, 2000. 28.

lósnak a *honoris causa* doktori címet, amelynek oklevelét az Egyetemi Tanács tagjai május 5-én a budai Királyi Palotában adtak át a kormányzónak. Ugyanezen év június 3-án kettős ünnepre került sor: Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi minisztert avatta díszdoktorává a kar és az egyetem, s ekkor került sor Horthy Miklós és Klebelsberg miniszter jelenlétében az egyetem központi épülete alapkövének elhelyezésére is. Ez lehetővé tette, hogy Korb Flóris tervei alapján népszövetségi kölcsönből végre megindulhasson a központi épület építése. A terveket még az építkezés közben is többször módosították, ebbe az egyetem professzorai is beleszólhattak: Láng Nándor latin professzor javaslatára vették kisebbre az eredetileg tervezett túl nagy, nehezen fűthető kupolát, míg Milleker Rezső földrajzprofesszor elérte, hogy a két tervezett, használhatatlan oldaltorony nem épült meg. (Az egyik meteorológiai, a másik csillagászati megfigyelő torony lett volna.) Az épületnek már 1930-ra el kellett volna készülnie, a munkálatokat azonban több körülmény is akadályozta. A végleges tervet Korb Flóris csak 1928 májusában készítette el, a költségtervezetet többször is módosították, jelentősen átlépve a korábban megállapított keretet, a protek-

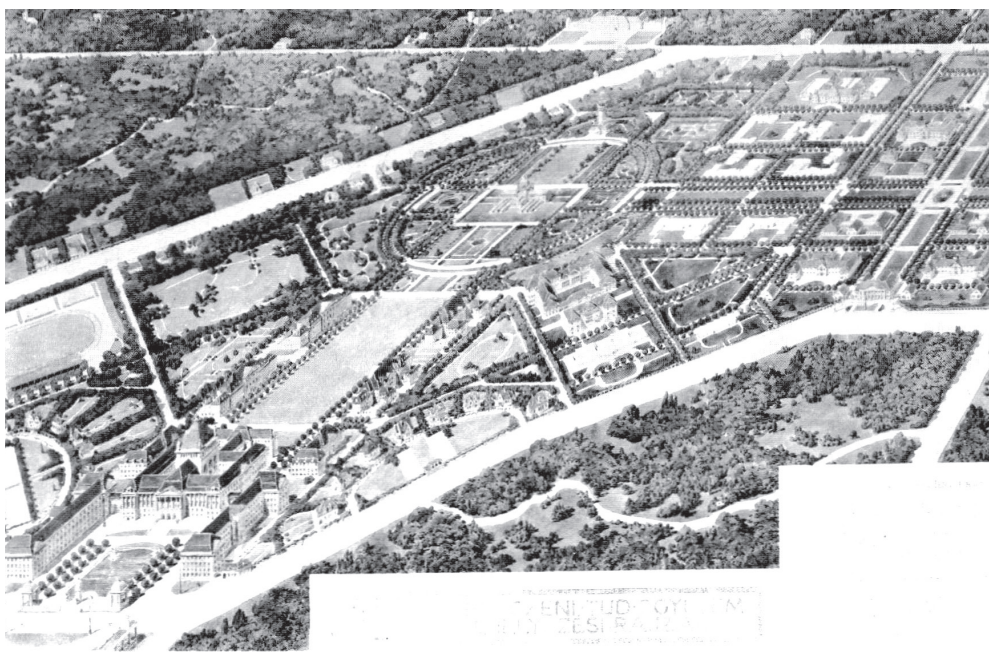

9. Az egyetemi telep tervrajza

ciós nyomásra megbízott budapesti cég hanyag munkát végzett, így helybeliekkel kellett kijavíttatni azt. A gazdasági válság következtében végrehajtott takarékossági intézkedések nyomán az építkezés lelassult, sőt időnként szünetelt is. Sajnos a központi épület elé, a tér két oldalára, és mögé (nagyobbrészt a rohamosan fejlődő természettudományok számára) tervezett melléképületek már nem valósultak meg. Az épület főfrontja így is 108 méter, mélysége 88 méter. Területe 6200 m^2, térfogata 140000 m^3, a helyiségek száma 290, ebből 40 az egyetemi könyvtár számára készült. A díszudvar 29 méter magas és 700 m^2 nagyságú.

A központi épület megnyitó ünnepélyét 1932. május 15-én tartották. Az egyes hivatalok és intézetek megkezdték a beköltözést. Az orvosi telepen csupán a Gazdasági Hivatal ma-

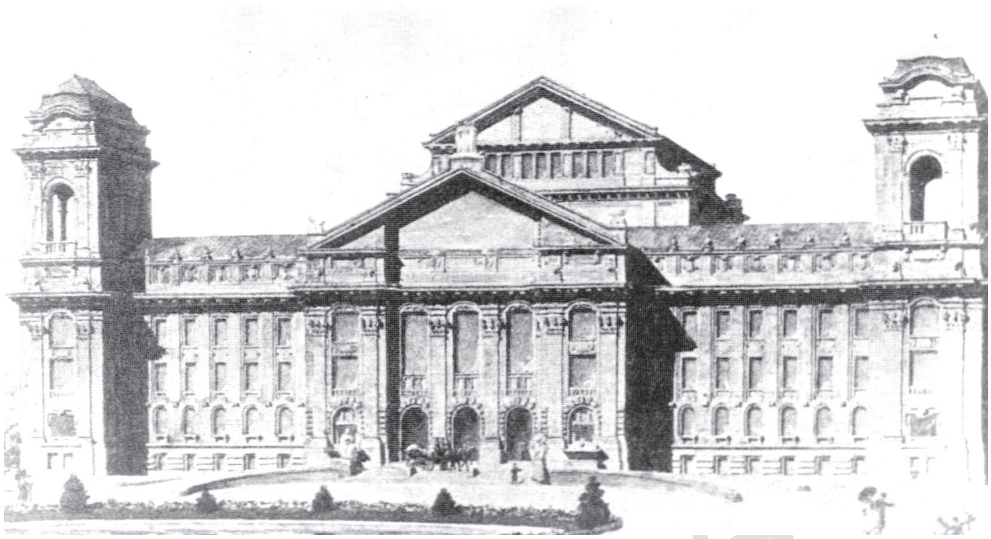

10. A központi épület eredeti terve

radt, aminek fő feladata amúgy is nagyrészt a klinikák ellátása volt. A központi épület földszintjére a *Quaestura*, a Rektori Hivatal, a négy kar dékáni hivatalai, a Tanárképző Intézet és a Tanárvizsgáló Bizottság helyiségei kerültek, az első emeletet a Református Hittudományi Kar, a második emeletet a Jog- és Államtudományi Kar, a harmadik emeletet a Bölcsészettudományi Kar intézetei és előadói termei foglalták el, a negyedik emeletre kerültek a természettudományi tanszékek. A központi épület mögött az 1927/1928-i tanévre elkészült az egyetemi sportpálya lelátóval és öltözővel, majd az 1929/1930-i tanévre az egyetem mellett nyolc két-két lakásos tanári villa Györgyi Dénes tervei alapján.

Az egyetemi építkezések utolsó fázisa az egyetemi templom építése volt Borsos József tervei alapján. 1939 áprilisában kezdték el és 1942-re lett készen.

f) A húszas évek

Minthogy a budapesti tudományegyetemet alapítójáról, Pázmány Péterről szándékoztak elnevezni, 1920 decemberében Barabási Kun József jogászprofesszor kezdeményezte, hogy a debreceni egyetem a Református Kollégium egykori diákjának, az egyetem létrejöttében elévülhetetlen érdemeket szerzett néhai miniszterelnöknek, Tisza Istvánnak a nevét vegye fel. Az akkori rektor, Pokoly József (maga is Tisza hívei közé tartozott) felkarolta az ötletet. Miután mind a négy kar, mind az Egyetemi Tanács elfogadta az indítványt, a javaslatot a kormányzó is jóváhagyta. A névadó ünnepséget 1921. június 5-én tartották. Kun József hagyományt kívánt teremteni azzal is, hogy szerette volna bevezetni Tisza születésének és halálának évenkénti megünneplését. Ezen indítványát a rektor megküldte az Egyetemi Tanácsnak, amely szerint *„a jövőben egyetemünk gr. Tisza Istvánnak – és pedig lehetőleg április 22-én – mindig külön ünnepi közgyűlést fog szentelni"* és ennek keretében – a karok sorrendjének megfelelően – egy-egy előadást fognak tartani.[6] Ugyancsak a jogi kar tett javaslatot Tisza-ereklyetár létesítésére, melyet az Egyetemi Tanács szintén jóváhagyott. Ezen túl

[6] BTK Jkv. 1924/1925. V. rendes ülés. 1925. január 28.

11. Horthy Miklós kormányzó beszédet mond Tisza István szobrának 1926. október 17-i avatásán.

a Rektori Hivatalban Tisza István ereklyemúzeumot állítottak fel, és április 22-ét (Tisza születésnapját) egyetemi ünnepnappá nyilvánították. A rektori tanácsterem számára megfestették Tisza István arcképét, Kisfaludi Strobl Zsigmond Tisza-szobrát pedig a felvételi épület előtt állíttatták fel. Ugyanebben az évben létrejött a Tisza István Tudományos Társaság két szakosztállyal (szellemtudományi és orvos-természettudományi) a tudományok ápolására és művelésére.

Szintén az 1920/1921-i tanévben kezdődött a Tisza István Internátus szervezése, eleinte gyűjtés révén, majd állami támogatással, a minisztériumtól átengedett volt tanítói árvaház épületében a Magoss György (ma Bem) téren, részben egyetemi tanárok és mások ajándékaival, részben kölcsönkért bútorokkal. Az internátus működése a diákjóléti intézményeket is vezető Láng Nándor professzor vezetésével indult meg. Az orvosi kar megnyitása után nem sokkal, 1922 elején ápolónői tanfolyam indult, majd Csiky József belgyógyászprofesszor a Rockefeller-alap támogatásával 1927 októberében Ápoló-és Védőnőképző Intézetet létesített, amelynek mindenkori vezetője a belgyógyászat professzora (Csiky József, majd Fornet Béla), főnökasszonya pedig a negyvenes évek második feléig Beretvásné Semsey Karola volt.

A rosszul értelmezett tanszabadság visszásságai és a tanulmányi rend hiánya miatt a bölcsészkari oktatás nem tette lehetővé a tanárjelöltek szakszerű képzését. Ezért született meg Klebelsberg Kunó miniszter kezdeményezésére az 1924. évi XXVII. törvénycikk, aminek alapján a debreceni Tisza István Tudományegyetemen is megszervezték a Bölcsészkar mellé a Tanárképző Intézetet. Ez rendezettebbé tette a tanárképzést, de tökéletes megoldást nem eredményezett.

A volt Főrendiház helyébe lépő, az 1926. évi XXII. törvénycikk alapján szervezett Felsőház tagjai közé az oktatási-tudományos intézmények is küldhettek képviselőket, a törvény szerint a Pázmány Péter Tudományegyetem karonként, a vidéki egyetemek viszont csak egyetemenként egy főt. A debreceni Tisza István Tudományegyetemen 1927 januárjában ideiglenesen, majd 1928 januárjától 10 évre Pokoly József egyháztörténészt választották meg. Miután Pokoly 1930-ban lemondott, helyére Tóth Lajos magánjogász került, aki azonban 1936 novemberében elhunyt. 1937 februárjában választották meg utódját Neuber Ede bőrgyógyászprofesszor személyében, majd a ciklus végeztével, 1938 januárjában 10 évre megint csak őt tették meg az egyetem képviselőjének. Neubert 1938 júliusában áthelyezték Budapestre, ezért szeptemberben lemondott, ekkor lett utóda Hüttl Tivadar sebészprofesszor, aki 1944-ig látta el a tisztet.

Az egyetem létesítésekor nem szerveztek természettudományi tanszékeket, ezek pótlása egyre sürgetőbb feladattá vált. Milleker Rezső földrajzprofesszor volt a motorja ennek a mozgalomnak, az ő kitartó fáradozásai hozták meg az eredményt, hogy alig három év alatt, 1925–1928 között a bölcsészkaron belül kiépült a természettudományi oktatás, habár még nem önálló tanszékekkel, csak megbízott előadókkal. Klebelsberg miniszter reformjainak egyike a húszas évek végén a polgári iskolai tanárképzés átszervezése volt. Azért, hogy ne a fővárosban képezzék ki a zömmel vidékre kerülő polgári iskolai tanárjelölteket, a két állami polgári iskolai tanárképzőt összevonták, és Szegedre helyezték át, részben áthallgatást előírva az egyetemre. Az egyesítéssel 10 tanári állás szabadult fel, amelyeket részben a debreceni egyetemi matematikai és természettudományi tanszékek felállítására használtak fel. 1929 elején hirdették meg a professzori állásokat a létesítendő állattani, növénytani, ásvány-földtani valamint matematikai tanszékekre. Mivel Debrecenben nem voltak illetékes szakemberek, Budapesten alakult meg a tanszékszervező bizottság tudo-

mányegyetemi, műegyetemi és állatorvosi főiskolai tanárokból. Debrecenből egyedüliként Milleker Rezső lett tagja a bizottságnak. 1929 nyarán kapott kinevezést a Matematikai Szeminárium élére Dávid Lajos, az Állattani Intézet élére Hankó Béla, az Ásvány-Földtani Intézet vezetője pedig telegdi Róth Károly lett. A Növénytani Intézet betöltése berei Soó Rezsővel csak 1930 tavaszán történt meg. Az ő nevéhez fűződik egyébként a kezdetleges egyetemi Botanikus Kert áttétele a Növénytani Intézethez 1933 júliusában, és szakszerű kiépítése 1935-től kezdve. A bölcsészkar rendkívül hálás volt. Klebelsberg minisztert *honoris causa* doktorrá választották, és a tiszteletbeli nyilvános rendes tanári címet eszközölték ki neki a kormányzónál.

12. Kiss Zsigmond egyetemi tanácsjegyző (1928–1948) a hagyományok lelkes ápolója, az egyetem „hőskora" fényképeinek szorgos gyűjtője, őrzője

Többször is felmerült a pallagi Gazdasági Akadémia bevonása az egyetem kötelékébe, hol önálló Mezőgazdaságtudományi Karként, hol pedig a létesítendő természettudományi kar kiegészítő mezőgazdasági képző egységeként. Kedvező lehetett az a körülmény is, hogy a pozsonyi egyetemen fel nem állított ötödik kar mennyiség-természettudományi és mezőgazdasági fakultás lett volna. Az agrártudomány fejlesztésének igénye, a középfokú gazdasági taniskolák tanári utánpótlásának biztosítása, magasabb gazdasági ismeretek szerzése, mind-mind ezt a törekvést erősítették. „*Nekünk most nem gazdatisztek kellenek, hanem kell intelligens gazdatársadalom*" – nyilatkozta Csánki Benjámin teológiaprofesszor, az 1929/1930-i tanév rektora.[7] Cél volt az is, hogy az új fakultás tangazdaságainak termékeit elsősorban a klinikák, menzák ellátására fordítsák. Ennek érdekében Csánki rektor 1930.

[7] Ez és a következők: Évkönyv és Alamanch 1929/1930. 218.

március 8-án lényegretörő (és kissé hatásvadász) tervezetet nyújtott be. *„Meg lehet oldani, anélkül, hogy törvényhozás elé vinnők a dolgot… A szervezeti Szabályzat 5. §-a szerint a debreceni egyetem ötödik kara: a mennyiség- és természettudományi kar. Ebbe bele lehet kapcsolni a debreceni pallagi Gazdasági Akadémiát… Pallag a Nagyerdő északi szélén van, az egyetem a déli szélén. Távolság a kettő között 5 kilométer. Villamos közlekedés van a kettő közt… Ezzel* [ti. a tangazdaság révén] *meg lenne oldva a klinikák önköltségi áron élelmezése… Ez lenne a legideálisabb iskolája a világnak. Pénz szabadulna fel, amit az egyetem fejlesztésére lehetne fordítani".* De a terv mindannyiszor megbukott, mivel a Gazdasági Akadémia nem a Vallás- és Közoktatásügyi, hanem a Földművelésügyi Minisztérium alá tartozott, és a földművelésre való hivatkozással nem engedték át. *„Azonban itt nemcsak földművelésről, hanem oktatásról is van szó, még pedig a legmagasabb fokú oktatásról. Minden iskolának a közoktatásügyi Miniszter kormányzata alatt kell lenni. Mert máskülönben p. o.* [példának okáért] *az egyetem jogi karát az Igazságügyminiszter alá kellene rendelni…"* – kommentálta a helyzetet szarkasztikusan Csánki Benjámin. Az eredménytelenségben az is közrejátszott, hogy a magyar politikai élet is nélkülözte a mezőgazdaságtudomány szélesebb vonalú fejlesztési tervét.

Az egyetem főépülete 1932 nyarára készült el. A Kollégiumtól 1932 májusában még Neuber Ede bőrgyógyász rektor búcsúzott el, az új épületbe való beköltözés irányítása az 1932/1933-i tanév bölcsész rektorára, Rugonfalvi Kiss Istvánra várt.

13. A központi épület építése (1929. február)

g) A társadalmi problémák tükröződése az egyetemen. Az országos politika hatása

Az 1920 szeptemberében életbe léptetett XXV. törvénycikk, ismertebb nevén *„numerus clausus"* azt mondta ki, hogy a hazai „népfajok" (nemzetiségek) tagjai csak arányszámuknak megfelelő számban tanulhatnak az egyetemeken. Bár az indoklás az értelmiségi túlképzés megakadályozásáról és az alapos képzés biztosításáról szólt, a törvény elsősorban a zsidóság ellen irányult. A zsidóság aránya a felsőoktatási intézményekben alaposan lecsökkent, bár ez a bölcsészkarokon kevésbé volt érezhető, hiszen itt amúgy is alacsonyabb volt a létszámuk. A törvényt éppen ezért ritkán kellett alkalmazni. De azért esetenként ott is sor került rá, mint 1921-ben, amikor az egyik hallgatóról a Bölcsészettudományi Kar Tanácsának jegyzőkönyvében azt olvashatjuk, hogy *„bár iratai egyébként rendben vannak, a numerus clausus betelte miatt nem vehető fel"*.[8] Külföldi tiltakozásra a törvényt 1928-ban módosították.

A Tanácsköztársaság bukása után a jobboldali ifjúsági csoportosulások által Budapesten létrehozott Turul Bajtársi Egyesület égisze alatt Debrecenben is hamar létrejöttek a hasonló egyesületek, ha karonként más-más elnevezéssel is. A jogászok „Werbőczy" és az orvosok „Csaba" bajtársi egyesülete már 1921-ben megalakult. A bölcsészek 1926-ban „Árpád", a teológusok 1932-ben „Bocskai" néven alakították meg a saját egyesületüket. (Ők addig a bölcsészekhez tartoztak). Ezek az egyesületek többnyire jobboldali, egyes esetekben szélsőjobboldali eszméket hirdettek, nacionalista és antiszemita vonásokkal. A *numerus clausus*-törvény módosítása váltotta ki az egyetem nyugalmát felkavaró 1928. februári, majd októberi zavargásokat. Október 22-én a bajtársi egyesületek tagjaiból álló hangadók vezetésével mintegy 100-120 főnyi csoport (főleg joghallgatók) megzavarták az előadásokat, és néhány zsidó hallgatót meg is vertek. 1928. október 24-én este utcai tüntetésre került sor, melybe a rendőrségnek is be kellett avatkoznia. A karhatalom a diákságot a kollégium udvarára szorította be. A törvénymódosítás ellen tiltakozó hallgatókat a rektor, Darkó Jenő bizantinológus professzor szólította fel a kollégium elhagyására, ahonnan csak személyenkénti rendőri igazoltatás után távozhattak. A renitens fiatalok ellen fegyelmi vizsgálat is indult. Másnap, október 25-én Klebelsberg miniszter a rektort telefonon az egyetem bezárására utasította. Darkó Jenő az Egyetemi Tanács felhatalmazása alapján ideiglenesen még a *Mensa Academicá*t és a Tisza István Internátust is kénytelen volt két napra bezáratni, s felszólította a zavargásoktól távol maradó hallgatókat, hogy aki teheti, utazzon haza. A kollégium kapujában és az orvoskari telepen minden egyes hallgatót az egyetemi altisztek igazoltattak. A nyugalom csak november elejére állt vissza.

1932 decemberében az egyetem hallgatói ismét tiltakozásba kezdtek, s memorandumban követelték az 1928-i módosítás hatályon kívül helyezését, s az 1920. évi *numerus clausus* törvény helyreállítását. 1933 novemberében tetőfokára hágott a rendzavarás. Az izraelita felekezetű hallgatókat erőszakkal igyekeztek távol tartani az előadások látogatásától. Ezt követően 1934. január elején a hallgatók ún. 30-as bizottságba tömörültek, s felszólították az ifjúságot a beiratkozások bojkottálására, amíg a követeléseiket nem teljesítik. A bizottság odáig ment, hogy rohamcsapatokat szervezett a beiratkozások megakadályozására. Elállták a főbejáratot, s a *Quaestura* elé is őrséget szerveztek. Az Egyetemi Tanács az előállt helyzetet úgy igyekezett kezelni, hogy a központi épület előtt és körül, valamint a klinikai telep területén rendőri segítséget kért, és elrendelte, hogy a főépületbe csak a beiratkozni kívánó hallgatók engedhetők be 16-os csoportokban. 1934. január 10-én az egyetemi hallgatóságból összeverődött jelentősebb tömeg, mit sem törődve a rendőri

[8] BTK Jkv. 1921/1922. II. r. ülés, 1921. szeptember 17. 8. pont.

jelenléttel, benyomta a főkaput és behatolt a főépületbe. A rendőrségnek, miután megkapta a rektor engedélyét az egyetem küszöbének az átlépésére, végül erőszak alkalmazása nélkül sikerült biztosítania a rendet az egyetem épületében, majd a környéken is. Ezután a hallgatói kedélyek lecsillapodtak, s a beiratkozások is újból megkezdődtek. A 30-as bizottság tagjai ellen egyenként folytattak le fegyelmi eljárást. A Bacsó Jenő elnökletével felálló fegyelmi bizottság végül 25 főt az Egyetemi Tanács színe előtti megrovásra ítélt, míg Simon József bölcsészhallgatót örökre kizárta az egyetemről.

A Turul Bajtársi Egyesület groteszk sajátossága, hogy – hegemóniája miatt – tagjai között baloldali gondolkodású fiatalok is voltak, akik még az illegális kommunistákkal is tartották a kapcsolatot. Így kerülhettek az egyetemisták kapcsolatba a Márciusi Fronttal. A Debrecenbe rendszeresen lejáró Németh László *Debreceni káté* c. írását 1933 novemberében Barcza Gedeon, a későbbi jeles sakkbajnok matematikus, az Árpád Bajtársi Egyesület vezére az egyesület *Új Vetés* c. folyóiratában közölte le. A Turul kerületi vezetősége persze azonnal betiltatta a lapot, de a november 17–19-e között megtartott követtábor a tiltást hatályon kívül helyezte.

1930–1944 között a bölcsész, jogász és orvostanhallgatók számára a tanulmányaik első félévében kötelező volt a „Korszerű honvédelmi ismeretek" tantárgy hallgatása, amelyből vizsgát is kellett tenniük. Az előadásokat a debreceni VI. sz. hadtestparancsnokság valamelyik vezérkari tisztje tartotta, általában karonként és félévenként más és más. A zsidótörvények megjelenésével a törvény hatálya alá eső hallgatóknak megtiltották a részvételt. 1939-től jelennek meg a férfi hallgatók számára a gyakorlati jellegű és ugyancsak kötelező levente-kiképzési órák, amely alól mentesítést csak a honvédelmi miniszter adhatott.

h) A gazdasági válság és következményei

Az 1920–1930-as évek fordulóján az egész világot sújtó világgazdasági válság hazánkat is érzékenyen érintette. Nem kímélte az állami költségvetésre támaszkodó kulturális és tudományos intézményeket sem. Megfékezéséhez, valamint a restrikciós célok eredményes megvalósításához szükséges volt a kultusztárca kiadásainak csökkentése, ezek részeként az egyetemi támogatások mérséklése, s – főleg vidéken – egyes tanszékek megszüntetése. A tanszékcsökkentések tulajdonképpen kompromisszumos megoldásnak tekinthetők. Ennek kidolgozása előtt, a 30-as évek elején az oktatási kormányzat azzal próbált a pénzügyi körök nyomásának megfelelni, hogy lineárisan, azaz egyenletesen, amolyan fűnyíró módjára, tartalmi szelekció nélkül kívánta csökkenteni a kiadásokat. Miközben a legtöbb pénzt felemésztő intézmények és költségvetési szervek dologi fedezetét egyre lejjebb faragták, a racionalizálás szellemében felmerült a – az 1920-as években még a nemzet erejének bizonyítékaként emlegetett – három vidéki egyetem jogi, bölcsészeti és természettudományi karának egy-egy karrá történő összevonása. A szegedi egyetemen kívánták egyesíteni a három bölcsészkart, a jogi oktatást Pécsre kívánták koncentrálni, a természettudományi tanszékek maradtak volna Debrecenben.

A válság idején az anyagi támogatások szűkítése differenciáltabb megoldást kívánt, ami a debreceni Tisza István Tudományegyetemen a Bölcsészettudományi Kart két tanszék erejéig érintette. *„A VK* [vallás- és közoktatásügyi] *Miniszter* […] *közli, hogy az egyetemi tanszékek számát egy végleges létszámban állapította meg, amely az eddigiekhez képest egyes karokon kisebb. Karunkon a tanszékek száma 16 volt, a végleges létszámot 14-ben állapította meg. Megszüntette, ill. szünetelnek az üresedésben lévő tanszékek közül az egyik classica philológiai és az egyik egyetemes történelmi tanszéknek a javadalma, mivel ezek már az 1932/33.*

tanévi költségvetésben nem szerepelnek, így karunkon a végleges létszámot elértük."[9] A miniszter rendelete alapján tehát nem tölthették be a latin és az ókortörténeti tanszékeket, hanem majdnem egy évtizedig Darkó Jenő és Szabó Dezső helyettesítését hosszabbítgatták meg évről-évre. Az egyetemi tanári állások redukcióját egyébként „természetes apasztás útján" hajtották végre, amely a gyakorlatban főleg azt jelentette, hogy a régóta szünetelő vagy nyugdíjazás folytán megüresedő tanszéket nem töltötték be. Hogy mennyire hátrányos volt ez a (főleg vidéki) felsőoktatásra, mutatja az is, hogy pl. a négy egyetem 13 ókortudományi tanszéke közül hatot szüntettek meg.

A Jog- és Államtudományi Karon is hasonlóvá vált a helyzet, amikor 1934 júliusában Márffy Edét, a közigazgatási és pénzügyi jog, valamint Nizsalovszky Endrét, a kereskedelmi és váltójog professzorát áthelyezték a budapesti József Nándor Műegyetemre. Állásuk így ugyancsak betöltetlen maradt, a kar tanszékeinek száma pedig 11-re csökkent. A miniszteri leirat tanszék-egyesítéseket írt elő. A kar tanácsa viszont úgy látta, hogy az oktatást csak akkor tudják megnyugtató módon ellátni, ha az egyesítésre ítélt két tanszék mindegyike megüresedik, s a betöltésnél mindkét tanszék ellátása a kinevezett feladatává tétetik. A miniszteri rendelet egyébként az egyházjog és a jogtörténet összekapcsolását javasolta, de a lelkészképzésben is fontos diszciplínák miatt a jogi kar úgy döntött, hogy inkább a kereskedelmi és váltójog önállóságát áldozza fel. A tanszéket 1947-ig helyettesek vezették.

A Hittudományi Kar Pasztorális Teológia Tanszéke is három évig állt betöltetlenül. 1936-ban azonban Makkai Sándor erdélyi református püspököt a román hatóságok kiutasították. A debreceni teológiai kar ezt a szomorú alkalmat használta fel arra, hogy a neves tudóst és írót megnyerje a cívis városnak, és meghívására a kormányzó kinevezte egyetemi tanárnak.

Az orvosi karon nem történt tanszékmegszüntetés, csupán a kényszerűleg kettős elméleti intézetek (kórbonctan–törvényszéki orvostan, közegészségtan–gyógyszertan, élettan–kórtan) szétválasztása és külön-külön betöltése maradt el. A professzori karban azonban kényszerű cserék következtek be. Huzella Tivadar, az anatómia professzora 1932-ben Budapestre került, az ottani II. sz. anatómiai intézet élére. Ugyancsak budapesti katedrát kapott Belák Sándor gyógyszertan-közegészségtani professzor is. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendezni kívánta az üres tanszékek ügyét az orvosképzés zavartalan ellátása végett. Felkérték Jankovich László és Jeney Endre szegedi professzorokat, hogy vállalják el áthelyezésüket Debrecenbe. Így nevezték ki 1934 júliusában Jankovichot az anatómia, Jeneyt a közegészségtan nyilvános rendes tanárává. Mellesleg Jankovichnak a betöltetlen Törvényszéki Orvostani Intézet, Jeneynek a hasonló helyzetű Gyógyszertani Intézet megbízott igazgatói tisztét is el kellett vállalnia.

A gazdasági világválság is hozzájárult ahhoz, hogy továbbra sem szervezték meg a természettudományi kart. A természettudományos tanszékek a bölcsészeti karon belül maradtak, újabb lehetőséget adva a takarékoskodásnak. *„Az új tanszékek szervezésével kapcsolatban a kar kifejezi azon óhajtását, hogy költség és helyiség kímélés szempontjából* [ne kelljen külön dékáni hivatalt szervezni] *ne alkottassék külön természettudományi és mathematikai kar, hanem miként a budapesti m. kir. Pázmány Péter tudományegyetemen, a bölcsészettudo-*

[9] BTK Jkv. 1932/1933. II. rendkívüli ülés, 1932. szeptember 21. 11. pont. (A VKM. 18257/1932. sz. leirata alapján).

mányi kar kereteibe foglaltassék."[10] Emiatt változott meg a Kar pontos neve is a „Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar" formáról egyszerűen „Bölcsészettudományi Kar" alakra.[11]

A súlyos költségvetési restrikció mellett a gazdasági válság éveiben komoly veszélyt jelentett a magyar felsőoktatás számára egyes vidéki egyetemek vagy karok megszüntetésének, illetve összevonásának a terve. Klebelsberg miniszter és Bethlen miniszterelnök egyértelműen kiállt a három vidéki egyetem fejlesztése mellett, míg az őket 1932-től követő Hóman Bálint miniszter, illetve Gömbös Gyula miniszterelnök nem zárták ki az egyetemi oktatás jobb koncentrálását. Ezeknek a terveknek megvalósulása 1933 őszén fenyegetett leginkább Debrecenben is. Úgy értesültek, hogy Szegednek az orvosi, Pécsnek a bölcsészeti karát, Debrecennek pedig a matematikai-természettudományi tanszékeit fenyegeti a megszüntetés. Pap Károly az 1933/1934-i tanév bölcsészdékánja azt javasolta, hogy a sajtóban cáfolják azt, miszerint a négy tanszék megszüntetése költségmegtakarítással járna, s hogy az érintett tanszakoknak nem lenne elég látogatottságuk. Darkó Jenő professzor ehhez még azt is hozzátette, hogy *„Miskolctól le Békésig legalább nyolc vármegyének a debreceni egyetem a tudományos központja*."[12] A debreceni egyetem mellett kiállt a város törvényhatósági bizottsága és a református egyház egyetemes konventje is, így a tiltakozások hatására a kultuszkormányzat elállt az egyetemcsonkítás tervétől.

Sajnos, egyre több jele mutatkozott a politikai nyomásnak. A pécsi jogi kar javaslatára a debreceni jogi kar, majd az egyetem is hozzájárult ahhoz a kezdeményezéshez, amely az 1935. évi Nobel-békedíjra Benito Mussolinit ajánlotta. Mivel ez még az abesszíniai és albániai agresszió előtt történt, Mussolinit – aki egyébként támogatta a magyar területi revíziót – lehetett az igazság és a béke képviselőjének beállítani.

Az erdélyi (besztercei) szász származású Huss Richárd, a német nyelv professzora a debreceni egyetemen, a harmincas években jelentkező szélsőjobboldali német népi mozgalomnak lett egyik tevékeny részese. A *Volksdeutsche Kameradschaft* egyik vezetőjeként a külföldről Magyarországra nagy tömegben küldött náci sajtótermékek és a falukutatás jelszavával Magyarország területén utazgató német diákok támogatását is nagymértékben igénybe vette. A botrány 1938 márciusában tört ki körülötte, amikor a Németországból Debrecenbe küldött anyanyelvi lektor (Rudolf Hartmann) Huss támogatásával a magyar állam ellen lázított a hazai németség között. Huss ellen vizsgálat indult, végül azonban felmentették.

A harmincas évek közepének pozitív eredményeként értékelhetjük viszont a Gyakorló Gimnázium létrehozását. Addig a férfi tanárjelöltek a Református Kollégium gimnáziumában vagy a Fazekas Mihály Főreáliskolában hospitáltak, a leányok a Dóczi Leánygimnáziumban gyakoroltak. 1936-ban az egyetem megvette a Simonyi u. 14. sz. Stegmüller-villát, és ebben alakították ki az ország legkisebb alapterületű gimnáziumát. Habár az elrendezés szűkösre sikerült, nagyszerű tanári gárdát válogattak össze. Az igazgató Jausz Béla lett, a tanárok közül Bars László, Borbély András, Kiss Árpád, Kovács Máté, Simon László és Szondy György neve emelhető ki, akik később mind professzorok, illetve országos vezetők lettek.

[10] BTK Jkv. 1928/1929. VII. r. ülés, 1928. december 12. 32. pont.
[11] BTK Jkv. 1929/1930. III. r. ülés, 1929. szeptember 27. 21. pont.
[12] BTK Jkv. 1933/1934. IV. rk. ülés, 1933. október 29. 33. pont.

Dunaprint

2. Az egyetem szervezeti felépítése és működése

a) Oktatás, tanárok, hallgatók

Az egyetem felelős vezetője a rektor, irányító testülete az Egyetemi Tanács volt. A vezető tisztségviselőket egy éves időtartamra választották, a rektorok a karok szabályos sorrendjében (teológiai, jogi, bölcsész, orvos) követték egymást. Az előző év tisztségviselői a következő évben prorektori vagy prodékáni tisztet töltöttek be. Az Egyetemi Tanács tagja volt

14. A m. kir. Tisza István Tudományegyetem 1931/1932. évi tanácsa. Az eredeti fotó aláírása: Kultuszminiszter képviseletében: Szily Kálmán államtitkár; rektor: Neuber Ede; prorektor: Szentpéteri Kún Béla; dékánok: Erdős Károly, Tóth Lajos, Bodnár János, Milleker Rezső; prodékánok: Kállay Kálmán, Thegze Gyula, Belák Sándor, Hankiss János

a rektor, a prorektor, a karok dékánjai és prodékánjai (kezdetben összesen 8, az orvoskar felállása után 10 fő). Rendes ülései általában havonta követték egymást, bizonyos sürgős esetekben pedig rendkívüli tanácsülést hívtak össze. A rendes és rendkívüli tanácsüléseket egyébként néha külön számozták, néha a számozás folytatólagos volt, az ülések száma évi 10–15 között mozgott. Ezekről minden esetben jegyzőkönyv készült, amely eleinte 5–10, később már 30–40 lapot tett ki. Az Egyetemi Tanács rendes ülései a miniszteri rendeletek ismertetésével kezdődtek, majd a hatósági átiratok ismertetésével folytatódtak. Az elnöki bejelentések során az ülést vezető rektor az esetleges nyugdíjazásokat, elhalálozásokat hirdette ki, majd a meghívók, értesítések, üdvözlések kerültek sorra. Ezután következtek a kari kérések, javaslatok, majd a jelentéstételre kiadott ügyek: tanszékbetöltések, magántanári habilitációk, az egyetem egészét érintő, az egyetem tanácsára tartozó ügyek az ifjúsági egyesületek felügyeletétől kezdve a díszudvar esetleges kölcsönadásáig.

A dualizmuskori alapokra épült magyar felsőoktatás a 20. század első felében egyébként számos, a mai állapotoktól eltérő vonást mutatott. Legfőbb különbség a – mind a profesz-

szori, mind a hallgatói létszámot tekintve – kisebb egyetem, amely elé kettős feladatot tűztek: egyrészt a szakemberképzést, másrészt a tudós-utánpótlás nevelését. Az első feladat karonként változó volt. Értelemszerűen a teológiai karon református lelkészeket, a jogi karon jogászokat (bírókat, ügyvédeket), az orvosi karon általános orvosokat, a bölcsészkaron elsősorban középiskolai tanárokat képeztek (bár voltak a tanári pályához nélkülözhetetlen tárgyakat mellőző ún. szabad bölcsészek is). A másik feladat nem volt intézményesített, hanem az adott professzor személyiségétől függött, ki tudott-e alakítani maga körül egy-egy tudományos iskolát.

Az egyetem egyszemélyes tanszékekből (szemináriumokból, intézetekből) állott, a professzor maga volt a tanszék. Ez az elnevezésekben is jelentkezett: a professzor kinevezésével megkaphatta a tanszéket (amit rendszerint katedrának neveztek), de alkalmazása sokkal gyakrabban azt jelentette, hogy vele „betöltötték" a tanszéket. Újabb diszciplína oktatása új tanszék megszervezését jelentette, és arra a tanszékre professzor megválasztását. Egyes karokon sajátos helyi szükségmegoldást jelentett a szakelőadói rendszer. Ha egy-egy új témakör számára a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium nem engedélyezett tanszéket, viszont akadt a tárgy előadására képzett szakember, a kar megválaszthatta szakelőadónak. Így megindulhatott abból a témakörből is az előadás, és általában lehetett doktorálni, néha még tanári képesítést is szerezni. A tanszékek élén nyilvános rendes tanár állott, illetve ha fiatalabbként került katedrára, nyilvános rendkívüli tanári rangot kapott, majd néhány éven belül tudományos és oktatói eredményeire tekintettel a Kar felterjesztésére megkapta a nyilvános rendes tanári fokozatot. Külön kategória volt a magántanároké, akik középiskolai tanárok, egyetemi tanársegédek és múzeumi tisztviselők közül kerültek ki, és habilitáció révén nyertek engedélyt az egyetemen óra tartására az általuk kért témakörből. Előadásaikkal színesítették az oktatást. Akadtak közöttük kiváló szakemberek, de közepes szintű kutatók is. Hosszú ideje oktató magántanárok a Kar felterjesztésére az államfőtől nyilvános rendkívüli tanári címet kaphattak.

Az egyszemélyes tanszék miatt szükséges volt asszisztencia létesítése, különösen a szemináriumok, gyakorlatok tartására. A tehetségesebb, szorgalmasabb és ambiciózus hallgatók közül a professzor gyakornokokat illetve tanársegédeket választott, akik a minisztérium megerősítésével működtek. A legtöbb gyakornok és tanársegéd az orvosi karon volt, hiszen a klinikák működése és a betegforgalom szükségessé tette ezt. (A karon az elméleti intézetek is jelentős számú ilyen állást kaptak.) A bölcsészkaron már jóval kevesebb gyakornok-tanársegéd volt, a teológiai és jogi karon pedig csak 1947-ben jelent meg néhány gyakornok, illetve demonstrátor. A tárgyalt időszakban végig alacsony volt a fizetéses („díjas") segédszemélyzet létszáma, a többség „díjtalan" munkatárs volt. Az a sokszor hangoztatott állítás, hogy ellenszolgáltatás nélkül dolgoztak, mégsem teljesen igaz. Félárú vasúti kedvezményt kaptak, a tanszéken saját íróasztalfiókjuk volt, és a professzor igyekezett kisebb-nagyobb fizetéses munkához juttatni őket, valamint a különböző ösztöndíjak odaítélésénél is előnyt élveztek, 1937-től 1944-ig pedig a Horthy Miklós-ösztöndíjnak külön díjtalan gyakornokokra vonatkozó kategóriája volt. A harmincas évek végétől intézeti tanárokat és berendelt gimnáziumi tanárokat is alkalmaztak (fizetéssel), 1945 után pedig (könyvtárkezelő-)demonstrátorokat (ez a díjas gyakornoki helyhez hasonló kategória volt) is foglalkoztattak.

A fakultás legfontosabb fóruma a kari ülés – mai elnevezésével kari tanács – volt, amely személyi és anyagi ügyekben széleskörű döntéshozatali jogkörrel rendelkezett. Tagjai a nyilvános rendes és rendkívüli tanárok, valamint a magántanárok két képviselője volt. A

DUPLA

15. A központi épület elkészülte előtt az egyetemi ünnepségeket a városban tartották. Az egyetem vezetői a Református Kollégiumban tartott évnyitóról a Nagytemplomba vonulnak istentiszteletre (1929)

szenioritás elvét szigorúan követve, a tanács minden tanévben megválasztotta a kar dékánját (az előző évi dékán prodékán lett), és a rektorválasztásra küldendő elektorokat. Bizottsági javaslat alapján döntött a megüresedett, vagy felállítandó tanszékekre meghívandó professzorok személyéről, úgyszintén a magántanári habilitálási kérelmekről. A kari ülés elé kerültek azonban olyan folyó ügyek is, amelyeket ma már a dékáni hivatal intéz, így az indexláttamozások, szigorlati engedélyezések, sőt még a doktori szigorlati tantárgycsoportosítások is. A kari tanácsok tanévenként általában tíz alkalommal üléseztek. Az üléseknek külön színt adott, hogy megemlékeztek az egyetem elhunyt professzorairól, elbúcsúztatták a nyugdíjba vonuló tanártársakat, méltatták az újonnan kinevezett professzorok, a megválasztott és lelépő dékánok tudományos és vezetői érdemeit.

A korszakra végig jellemző volt, hogy a tanszék tudományos profilját és meghirdetett óráit az egyetemi tanszabadság elve alapján a professzor érdeklődési területe határozta meg. Ennek a rendszernek megvoltak az előnyei, de a hátrányai is. A humán szakokon előadást, sőt szemináriumot is rendszerint csak a professzor maga tartott, sokszor két évfolyamnak egyszerre. A hallgatóknak nem kellett félniök a magas óraszámoktól, mert a professzor 8-9 óránál többet nem tartott. Az egyetemi tanszabadság sok esetben országszerte, tehát nemcsak Debrecenben, meglehetősen anarchikus állapotokat teremtett. A német tanszék professzora, Huss Richárd például egyik főkollégiumában 11 féléven át elemezte Schiller drámáját, a *Tell Vilmos*t, folyamatosan egybevetve azt a francia Lemierre *Guillaume Tell*jével, cseppet sem törődvén azzal, hogy a hallgatóság közt legfeljebb minden tizedik ért franciául. Ha a professzor valóban elő akarta adni a teljes tananyagot, akkor erre 8 félév állt rendelkezésére. De ha valaki történetesen e sorozat 5. félévében lett első éves, kénytelen volt végighallgatni a második szigorlat (a szakvizsga) egész anyagát, letenni egy teljesen más anyagból az alapvizsgát, és aztán már nem is volt ésszerűen kötelezhető, hogy

a most sorra kerülő előadásokat látogassa, hiszen ő ezt már megtanulta! A bölcsészkarokon ennek az áldatlan állapotnak próbáltak véget vetni az 1924. évi XXVII. törvénycikk alapján létrehozott tanárképző intézetek.

b) Tanárok kiválasztása – a tudományos utánpótlás kérdése

A tudományos utánpótlás kérdése nem volt szabályozva, nem szervezett keretek között működött. Tulajdonképpen az adott professzor személyiségétől függött, ki tudott-e alakítani maga körül egy-egy tudományos iskolát. A tansegédszemélyzet tagjai a szorgalmasabb és tudományos érdeklődést mutató hallgatók közül kerültek ki. Több ilyen álláshely azonban csak az orvoskaron volt, a bölcsészkaron már jóval kevesebb, a teológián és a jogi karon egy sem. Nehezítette a helyzetet, hogy mind a díjas, mind a díjtalan személyzet kinevezése egy tanévre szólt, ezt évente meg kellett hosszabbítani. Nem számított biztos állásnak, mert (főként az orvosi karon) egy új professzor hozta a saját embereit, a régieknek pedig elsejével felmondott.

Az egyetem megalakulásakor az első professzori kart a budapesti és kolozsvári egyetemek professzoraiból álló bizottság választotta ki (kimondatlanul is előnyt élveztek a megszűnő kollégiumi akadémiai tagozatok tanárai), azonban ezután már az egyetemeken megszokott procedúrával töltötték be a megüresedő vagy újonnan létrehozandó tanszékeket. Valamely tanszék megüresedése esetén a kari ülés helyettest bízott meg addig, amíg a tanszék betöltésre kerül. A helyettes lehetett egy rokon tanszék professzora vagy a tanszékkel kapcsolatba lévő, helyben lakó magántanár. A tanszék betöltésére a kar négy-öt főből álló bizottságot állított fel, amelynek elnöke a dékán, az előadója a legközelebbi rokon tanszék professzora volt.

A tanszék betöltésének kétféle módja létezett. Pályáztatás esetén a tanszék megüresedését követően azonnal kiírták a pályázatot. A meghirdetett helyre általában többen is

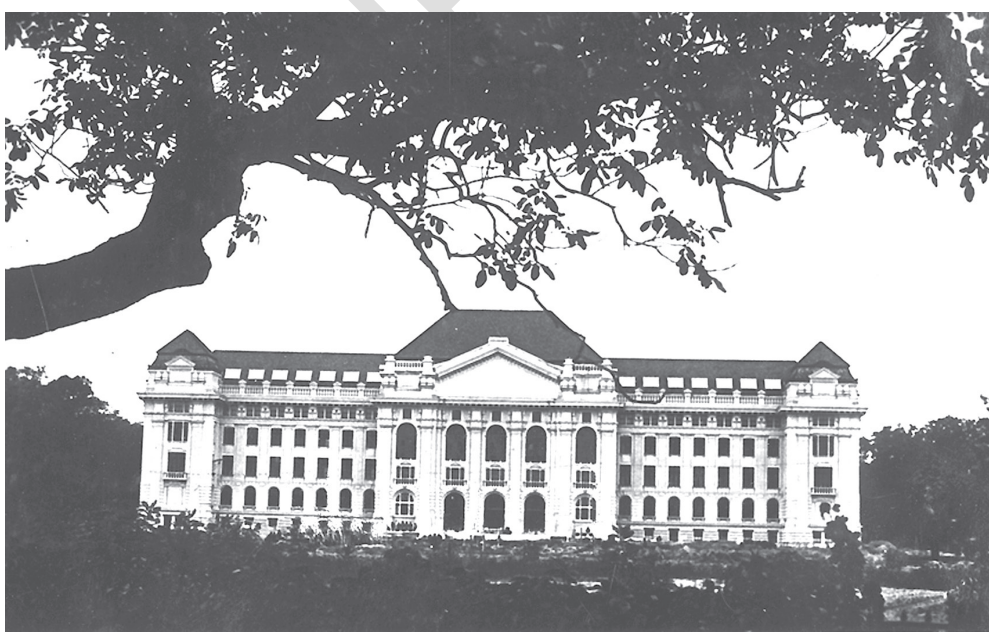

16. A központi épület röviddel elkészülte után (1932. április)

jelentkeztek, hiszen az adott tudományágban az ország négy egyetemének valamelyik tanszéke ritkán ürült meg. Újabb lehetőségre éveket, évtizedeket kellett várni. Általában a magántanári rang elvárt követelmény volt, hiszen a magántanárság tudományos fokozatot és előadási jogot jelentett az egyetemen, ami pedagógiai tapasztalatot is feltételezett. A tanszékbetöltő bizottság értékelte a pályázók tudományos munkásságát, majd sorrendet állított fel közöttük. Amennyiben nem tudtak, vagy nem akartak választani két pályázó közül, akkor azonos helyen *(„aequo loco")* jelölték őket. A kari tanácsülés a jelölési sorrendet általában elfogadta, de akár meg is változtathatta azt. Ha volt olyan szakmabeli tudós, akit minden kétséget kizáróan alkalmasnak tartottak a megüresedett tanszék vezetésére, a kar a pályáztatás mellőzésével meg is hívhatta őt egyetemi tanárnak. Ilyen lehetett más egyetem professzora vagy olyan magántanársággal rendelkező szakember, akit a tudományos közvélemény a legkiemelkedőbbnek tartott. A tanszékbetöltő bizottság elkészítette a véleményét, amelyről a Kari Tanácsülés szavazott és terjesztett fel az Egyetemi Tanácsnak, majd az a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Bár a minisztert nem kötötte a kar, illetve az egyetem rangsorolása, a konfliktusok elkerülése végett általában a kar által első helyen jelöltet terjesztette fel az államfőnek kinevezésre. A tanszékbetöltési procedúra általában egy évig húzódott, addig egy megbízott helyettes vezette a tanszéket.

c) Nem oktatási rendeltetésű hivatalok

A Gazdasági Hivatal az egyetem működésében betöltött szerepét illetően az intézmény nélkülözhetetlen szervezete volt. Fontossága talán csak az egyetemi hallgatók nyilvántartását és tanulmányi ügyeit intéző *Quaesturá*hoz mérhető. A Gazdasági Hivatal szervezte meg a minisztérium határozatainak értelmében az egyetemi gazdálkodást, a rendelkezésre álló anyagi erőforrások felhasználását, beosztását. Ez volt az az egyetemi szerv, amelyik elkészítette az éves költségvetést is. A debreceni egyetem – akárcsak hazánk többi tudományegyeteme – pusztán a hallgatók által befizetett tandíjakból képtelen lett volna önmagát finanszírozni, így állami intézmény lévén, nagymértékben rászorult a minisztériumból érkező forrásokra. Az egyetemi autonómia tehát kizárólag a belső működésre, a szervezeti keretek meghatározására korlátozódott. Még olyan kérdésekben is maga a vallás- és közoktatásügyi miniszter döntött, mint például a szabadságok engedélyezése, a magántanároknak járó tandíjjutalék felosztása, a szállítási és bérbeadási szerződések megkötése, vagy a klinikai ágyneműk selejtezése stb.

Debrecenben egyetemi Gazdasági Hivatal kezdetben nem létezett. Az intézmény gazdálkodását is a széttagoltság jellemezte. Az egyetem megalakulását követően a gazdasági ügyeket alapvetően a Gondnoki Hivatal látta el, 1914 és 1918 között Kölönte Géza, 1918 és 1921 között pedig Mangult János vezetése alatt. Mangult azonban a Tanácsköztársaság idején erőteljesen kompromittálódott, mivel szakszervezeti csoportot szervezett, amelynek főbizalmija lett. 1920 tavaszán állásából felfüggesztették, majd áthelyezték Pécsre. Helyettesítésére az Egyetemi Tanács Papp Gézát, a Jog- és Államtudományi Kar fogalmazóját kérte fel. A Tanácsban végül 1922. március 29-én határoztak arról, hogy a Gondnoki Hivatalt egységes Gazdasági Hivatallá szervezik át, amely az egyetemi gazdálkodást, s az egyetem egész gazdasági ügyvitelét egyesíti, igazgatóvá pedig Balogh Gyulát nevezték ki. A viszonylag nagy létszámú alkalmazottal dolgozó hivatal az ő vezetésével érte el működésének csúcspontját. Szerepe különösen az egyetemi építkezések során vált rendkívül fontossá, hiszen úgy igyekezett biztosítani a minél költséghatékonyabb kivitelezést, hogy közben hatalmas összegek fölött kellett rendelkeznie. Az igazgató mellett fontos szerep jutott a

17. A rektori dolgozószoba a központi épületben az 1930-as években, rálátással a rektori titkárság irodájára, valamint a tanácsteremre. Leghátul Iványi Grünwald Béla Dúl Mihály elítéltetése c. festményének részlete látható

mindenkori főmérnöknek is. Ezt a tisztet 1934 februárjáig Rostás Elemér, azt követően pedig 1948-ig Balázs János látta el.

Az 1927 júniusában a tudománypolitikai ügyosztály élére kinevezett Magyary Zoltán olyan új gazdaságirányítási rendszert dolgozott ki, amelyben a gazdasági hivatalok egyetemi belső, és nem minisztériumi külső intézményként működhetnek. Az 1928 szeptemberében kiadott rendelet értelmében az addig kizárólag miniszteri hatáskörben lévő ügyek helyi szinten is elintézhetőek lettek, az egyes karok pedig képviselőik útján vehettek részt az egyetemi gazdasági ügyek intézésében. A gazdasági hivatalok az egyetemek gazdasági „igazgatóságává" váltak, míg a melléjük rendelt, újonnan létrehozott gazdasági bizottságok feladata a költségvetés elkészítésére, az egyes karok akaratának érvényre juttatására, valamint a zárszámadások átvizsgálására és általában az egyetemi gazdálkodás ellenőrzésére terjedt ki. Mindez egyértelműen az egyetemek gazdasági függetlenségének a növekedését jelentette. A minisztériumi döntés értelmében, Debrecenben 1930. szeptember 1-jével kezdte meg működését Szentpéteri Kun Béla vezetésével az az egyetemi Gazdasági Bizottság, amely a karok képviselőiből állt, s legfőbb feladata a Gazdasági Hivatallal történő együttműködés és a gazdasági ügyek ellenőrzése volt. Balogh Gyula és Szentpéteri Kun Béla a legteljesebb egyetértésben irányította a Tisza István Tudományegyetem gazdálkodását. Balogh Gyula a Gazdasági Hivatal igazgatói tisztét 1937. június 30-ig, nyugdíjazásáig látta el. Őt követően 1940. szeptember 16-án bekövetkezett haláláig Barts Jenő volt a hivatali igazgató, azután pedig 1944 őszéig Szabó Imre irányította a Gazdasági Hivatalt. Az 1944/1945-i és az 1945/1946-i tanévben megbízott vezetői voltak a hivatalnak, majd 1945 és 1948 között Tóth Lajos, azt követően pedig Virág Frigyes lett az igazgató.

18. A Rektori Hivatal egyik irodahelyisége (1935)

A *Quaestura* (*quaestor*i hivatal) ugyancsak az egyetem fontos intézményének számított, a *quaestor* pedig a legfelelősségteljesebb egyetemi tisztségviselők közé tartozott. A *Quaestura* feladatkörét tekintve leginkább a mai tanulmányi osztályokkal rokonítható, hiszen ez volt az egyetemnek az a szerve, amelyik a hallgatók nyilvántartását, tanulmányi, valamint beiratkozással és illetékekkel kapcsolatos ügyeit intézte. Ehhez a hivatalhoz tartozott a hallgatók által fizetendő tandíj beszedése, az elnyert tandíjkedvezmények és egyéb mentességek beszámítása, a mellékdíjak számon tartása és a hallgatók pontos díjfizetésének az ellenőrzése. A mindenkori *quaestor* dolga volt továbbá az egész időszak leghálátlanabb feladata is, nevezetesen a tandíjfizetést nem teljesítő hallgatók törlése a hallgatói névjegyzékből. Feladatköre ugyanakkor túlterjedt a hallgatói ügyek intézésén, hiszen az egyetem vezetése számára pontos nyilvántartást kellett vezetnie az egyetem kezelése alatt álló alapítványok vagyoni állásáról, évente számadást kellett készítenie a fizetéses nyomtatványok áráról, félévente pontos tandíjelszámolást kellett benyújtania és pénzszámadást kellett összeállítania a szedett mellékdíjakról. (A tandíjjal ellentétben a mellékdíjak olyan, többnyire félévenként szedett díjakat jelentettek, melyek fizetése alól senki nem kaphatott felmentést. Ilyen volt pl. a menzadíj, a testnevelési díj vagy az általános segélyegyleti járulék.)

Debrecenben a korszak jelentős részében egyetlen személy, nevezetesen a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemről érkezett Kölönte Géza látta el a *quaestor*i teendőket a mindenkori egyetemi vezetés, és a hallgatóság teljes megelégedésére. Az Egyetemi Tanács töretlen bizalmáról tanúskodik, hogy 35 éven keresztül, 1914 októberétől egészen 1948 májusáig őt tartotta a legalkalmasabbnak a *Quaestura* vezetésére. Az egyetemi ifjúság

szeretetéről és bizalmáról pedig azokból a hallgatói és szülői levelekből tudunk, melyekben nem egyszer a legnagyobb tisztelet hangján, de mégis igen közvetlenül és bensőségesen fordultak az érintettek Kölönte Géza *quaestor*hoz ügyes-bajos ügyeik megnyugtató elrendezését remélve. (Az egyetemi *quaestor*hoz intézett hallgatói és szülői levelek többsége tandíjelengedés, illetőleg tandíjfizetési haladék iránti kérelem volt.) Az egyetem *quaestor*a mindig a szabályokat betartva és betartatva, de a lehető leghumánusabb módon igyekezett még a legkirívóbb eseteket is elrendezni. Nyugdíjazására 1948. szeptember 1-jével került sor. A rendkívül tapasztalt hivatalvezető megfelelő pótlása azonban nagyon nehéz feladat elé állította az egyetemi vezetést, ezért Fornet Béla, az 1948/1949-i tanév rektora külön miniszteri engedéllyel 1949. május 13-áig az egyetem szolgálatában tartotta Kölöntét. Hivatalát végül 1949. november 1-jei lemondásáig Kobzos Sándor vette át, mint megbízott *quaestor*. Kobzos kinevezésével a hivatal szakmai minősége jelentősen visszaesett, az új *quaestor* felkészültség tekintetében nem volt Kölöntéhez mérhető. Kinevezésének indoklásában már az új idők szemlélete tükröződött. Végzettsége a kétéves Esti Munkástanfolyamra korlátozódott, ehhez a kinevezésétől számított egy éven belül a *quaestor*i tisztség viseléséhez államszámviteli szakvizsgát írtak elő neki. Őt Papp András követte a hivatal élén, aki 1950 januárjáig, a *Quaestor*i Hivatal felszámolásáig látta el a feladatot, szintén megbízott státuszban.

d) A tudomány népszerűsítését és terjesztését szolgáló erőfeszítések

Részben az Amerikában és Nyugat-Európában működő, a magasabb műveltség terjesztése céljából az egyetemek mellett létrejött nyári tanfolyamokat követve, részben a megcsonkított Magyarország igényét kifejezve, hogy az új határokon kívülre, kisebbségbe kényszerített magyarság számára alkalmat adjon történelmi, irodalmi és társadalmi ismereteik felfrissítésére, hozták létre, Magyarországon először Debrecenben, az 1927-ben megtartott nyári tanfolyamot. Elnevezése a korabeli idegennyelvű plakátokon és prospektusokon: *„Summer-Holiday Course", „Ferienkurse", „Coeurs de Vacances"* volt.

A Bölcsészettudományi Kar 1927-ben határozta el nyári tanfolyam indítását a kar három professzorának (Hankiss János, Milleker Rezső és Tankó Béla) javaslatára. Közülük Hankiss és Milleker 1944-ig a Nyári Egyetem meghatározó vezetői maradtak. Először 1927. július 1. és július 31.-e között rendezték meg azoknak, *„akiknek nem volt alkalmuk tanulmányaikat folytatni vagy befejezni; vagy akik igen általános műveltséget akarnak szerezni, s mindezt élvezetes nyári pihenés és üdülés keretében"*.[13] Az első évben a résztvevők száma csak 25 fő volt, ebből hárman érkeztek az országhatáron túlról. A következő évben már 170-en jöttek, közülük 19-en határon túli magyarok, illetve 6-an egyéb külföldiek voltak. 1927–1943 között a Nyári Egyetem tanfolyamain 3584 csonkaországi magyar, 692 elcsatolt területi magyar és 1842 külföldi vett részt, utóbbiak elsősorban olaszok, finnek, észtek, bolgárok, lengyelek, németek. A tanfolyamokon magyar nyelvtanulás (1934-től erről hivatalos bizonyítványt is lehetett szerezni) mellett a nagy világnyelveken ismeretterjesztő és kulturális előadásokat tartottak, eleinte a debreceni professzorok, később más debreceni, budapesti, majd külföldi szakemberek is. Rendeztek hangversenyeket, szerveztek hortobágyi kirándulásokat is.

A kormányzat is felismerte a Nyári Egyetemben rejlő lehetőségeket, és erkölcsileg, majd pénzügyileg is támogatta azt. A tanfolyam függetlenné vált magától az egyetemtől, és a

[13] Némedi Lajos: *Emlékek, adatok és gondolatok – A Debreceni Nyári Egyetem hatvan esztendejéről 1927–1987*. Debrecen, 1988.

19. Teleki Pál (szemüveggel) a Debreceni Nyári Egyetem megnyitásán 1938-ban

magyar kultúrdiplomácia eszköze lett, amelyet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumon keresztül a Külügyminisztérium irányított (Hankiss maga is kultúrdiplomata volt). 1938-ban személyesen Teleki Pál miniszter nyitotta meg a tanfolyamot (és egy kanadai hallgatónővel lejtette el a nyitótáncot). A világháború alatt a Nyári Egyetem még inkább a kormány politikai fórumává vált: 1939-ben itt rendezték meg a visszatért területekről érkezők számára a Felvidékiek Tanfolyamát, majd 1943-ban a nemzetiségi kérdésről szóló előadássorozatot. 1942-ben Kállay Miklós miniszterelnök itt tartotta azt a híres előadását „Európa és a magyarság" címmel, amelyben kifejtette, hogy mi mindenképp magyarok és csak magyarok akarunk maradni. 1944-ben a háborús helyzet miatt nem tartottak Nyári Egyetemet, majd 1947–1948-ban Juhász Géza professzor igazgatásával próbálták felújítani, de a politikai bezárkózás miatt már csak két alkalommal lehetett megtartani.

A Tisza István Tudományos Társaságot a vidéki kulturális élet fellendítésére, a nemzet kulturális erejének fokozására alapította az egyetem huszonhét professzora 1921 novemberében, hat hónappal azután, hogy az egyetem felvette a néhai miniszterelnök nevét. A társaság általában a tudomány művelését, a nemzeti irodalom és művészetek ápolását (különösen debreceni tekintetben), a vidék természeti és társadalmi viszonyaira vonatkozó részletes adatgyűjtést és a nemzeti lét újjáépítésében való részvételt tekintette fő céljának. Első elnöke Pokoly József történészprofesszor volt (1928-ig), utána a gyermekgyógyász Szontagh Félix következett (1929-i haláláig). Őt a magánjogász Tóth Lajos (1929–1936), a bizantinológus Darkó Jenő (1936–1940), majd a perjogász Bacsó Jenő (1940–1944) követte.

A Tisza István Társaság rendezvények szervezésével és jutalomdíjak kitűzésével kívánta segíteni az Alföld és a Tiszántúl talajára, éghajlatára, növény- és állatvilágára, lakosságára,

történelmére, néprajzára, nyelvtörténetére, gazdasági, művelődési és egészségügyi viszonyaira irányuló tudományos vizsgálatokat. Saját kiadványsorozatot tartott fenn, amelyekben változatos tudományos témák kiadása vált lehetségessé, és a *Debreceni Szemle* c. folyóirat is saját fórumának számított.

Az egyesület az 1930-as évek elejétől saját helyiséggel rendelkezett az egyetem főépületében. Voltak kihelyezett ülései is, az 1940-es évek elején pedig a regionális kulturális központokkal való együttműködést terveztek, különösen a visszacsatolt nagyvárosokkal (Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Szabadka). A társaság 1944 őszén szűnt meg, és bár történtek kísérletek a világháború utáni újjáélesztésére, a megváltozott politikai légkörben erre nem volt esély, főleg nem az eredeti nevével.

Nemcsak az egyetem mellett, hanem a karokon belül is léteztek olyan segédintézmények, amelyek a tudományos ismeretek elmélyítését szolgálták. Közülük négy a bölcsészeti karon működött, egy pedig a jogi karon jött létre, a magyarság helyzetében bekövetkezett tragikus változás hatásainak vizsgálatára. A Kisebbségjogi Intézet Kováts Andor büntetőjogprofesszor szervezésében alakult meg 1936 márciusában a trianoni békediktátum révén elcsatolt területek jogviszonyainak és az utódállamok jogszabályainak tanulmányozására. Az intézetet 1942-es haláláig Kováts Andor, majd 1949-es megszűnéséig Flachbarth Ernő professzorok vezették. Flachbarth, mint volt csehszlovákiai politikus, a kisebbségi jog elméleti és gyakorlati szakértőjének számított. (1945 szeptemberétől politikai okokból az intézet nevét „Nemzetiségjogi Intézet" alakra változtatták.)

A bölcsészkari intézetek közül a Kísérleti Lélektani (tk. pszichológiai) Intézetet (1942-től Társaslélektani Intézet) a pszichológiával is foglalkozó, különösen az intelligenciamérések iránt érdeklődő Mitrovics Gyula pedagógiaprofesszor szervezte meg 1925 tavaszán, amihez a minisztérium csak nehezen járult hozzá. A Mitrovicsot követő Karácsony Sándor a tanszék mellett átvette elődje intézetét is, de a saját tudományos érdeklődésének megfelelően változtatta meg a profilját, és az új elnevezés is ezt követte. Az 1920-as évek elején Láng Nándor latinprofesszor szervezte meg azt a gyűjteményt, amely a Görög-Latin Philológiai Szeminárium részeként az ógörög és a latin tanszékek segédintézményeként működött, magját képezve egy későbbi archeológiai, illetve művészettörténeti tanszéknek. Láng 1932-i nyugalomba vonulása után a gyűjteményt róla Láng Nándor Classica-Philológiai és Művészettörténeti Múzeumnak nevezték el. Csűry Bálint nyelvészprofesszor 1937 márciusában kérvényezte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban, hogy a Magyar Nyelvészeti Tanszék mellett magyar népnyelvkutató intézetet állítsanak fel, és annak – a rendszeres kutató kiszállások költségeire, a kutató munkálatok közzétételére, kutatóösztöndíjakra, valamint fizetéses segédszemélyzetre – pénzbeli támogatást adjanak. A minisztérium rövid huzavona után 1937 novemberében engedélyezte az intézet létesítését. Hamarosan létrejött az intézet saját folyóirata, a *Magyar Népnyelv* is. Csűry 1941-i halálát követően az intézet utódja, Bárczi Géza igazgatósága idején is szépen működött. Hankiss János és Milleker Rezső professzorok kezdeményezésére 1933 áprilisában jött létre a Népművelési Kutató Intézet.

Ezeket a kis bölcsészkari intézeteket azt 1949-i felsőoktatási reform során szüntették meg, illetve olvasztották be a felállítandó nagy, több tanszéket magukba foglaló intézetekbe, a jogi kari pedig a kar bezárása során szűnt meg.

Dunaprint

e) Diákok – a hallgatói társadalom

Az egyetemi polgárrá válás feltételei és lehetőségei. Az egyetemre való beiratkozás feltételét a szükséges személyes iratok (születési, erkölcsi és hatósági bizonyítványok) mellett a középiskolai érettségi bizonyítvány jelentette. Felvételi vizsga nem volt. Más hazai főiskoláról vagy egyetemről beiratkozni kívánóknak távozási bizonyítványt kellett bemutatniuk. A hallgatóknak három kategóriáját különböztették meg. A többséget a beiktatott, rendes hallgatók jelentették. Ők voltak az egyetem teljes jogú polgárai, ők alkották a többséget. Beírt, rendkívüli hallgató lehetett, akinek iratai hiányoztak vagy csak egy-két tárgyat akart felvenni. Végül voltak vendéghallgatók is, de Debrecenben ilyenekkel alig találkozhatunk.

A képzési idő a teológiai és a bölcsészkaron 4 év (8 szemeszter azaz félév) volt, majd ezután következett két félévben a teológusoknak a segédlelkészi gyakorlat, a tanárjelölteknek a gyakorlótanítás. A bölcsészhallgatók döntő többsége tanári diplomát kívánt szerezni, ezért nemcsak az egyetemre, hanem a Bölcsészettudományi Kar mellé szervezett Tanárképző Intézetbe is beiratkoztak, ahol minden félévben szakjuknak megfelelő órákat hallgattak. A „szabad bölcsész"-ek kisebbséget alkottak. A jogi karon hét félév után már lehetett abszolutóriumot szerezni, és a jogtudományi vagy államtudományi vizsgára készülni. Az orvosi karokon 5 év (10 félév) volt a tanulmányi idő, ezután következhetett a kórházi gyakorlat.

Az egyetemi hallgatóknak félévente tandíjat kellett fizetniük, ennek elmulasztása esetén a *quaestor*i hivatal törölte a nem fizetőt az adott félévről. A szociális helyzet és a tanulmányi átlag alapján azonban kérni lehetett tandíjmentességet vagy tandíjkedvezményt. A hallgatók több mint fele kapott egész, háromnegyed, fél vagy egynegyed tandíjkedvezményt.

A hallgatóság létszáma. A hallgatói létszámok megugrása a két világháború közötti időszakban világjelenségnek számított. Hazánkban ez a folyamat a vesztes háború, a menekültek beáramlása, a gazdasági nehézségek és a még kialakulóban lévő, részben felkészü-

20. Az oktatás is városi épületekben indult. Az Orvosi Fizikai és a Vegytani Intézetek a Magoss György (ma Bem) téren

letlen egyetemi struktúra miatt más országokénál súlyosabb problémák – mint pl. a csonka ország igényeit meghaladó értelmiségi túlképzés és a belőle következő diplomás munkanélküliség – okozója lett.

Az egyetemi hallgatók számának emelkedése Debrecenben is nyomon követhető, s tömeges megjelenésük bizony az egyetemet és annak felső vezetését komoly feladatok elé állította. A folyamat pontos bemutatását megnehezíti, hogy a Debrecenben tanulmányokat folytató diákok létszámára vonatkozó adatok a különféle forrásokban gyakran ellentmondásosak. Az egyetemi évkönyvekben rendszeresen közölt jelentések számai nem mindig azonosak az 1941-ig kiadott éves kormányjelentésekben található adatokkal. Az eltérések okát a nagyfokú hallgatói mobilitásban kell keresnünk. Az I. és a II. félév létszámadatai között mutatkozó különbségek leginkább a tanulmányi követelményeknek eleget tenni nem tudó, így lemorzsolódott, illetőleg egy súlyos betegség vagy a kedvezőtlen szociális helyzet miatt tanulmányaikat megszakítani kényszerülő hallgatók miatt állhattak elő. Változásokat idézhetett elő a tandíjfizetés elmulasztása miatt törölt hallgatók nem egyszer igen jelentős csoportja is. Az azonban bizonyos, hogy az I. félévekre vonatkozóan többnyire magasabb hallgatói létszámokkal találkozunk, mint a tanévek II. féléveiben.

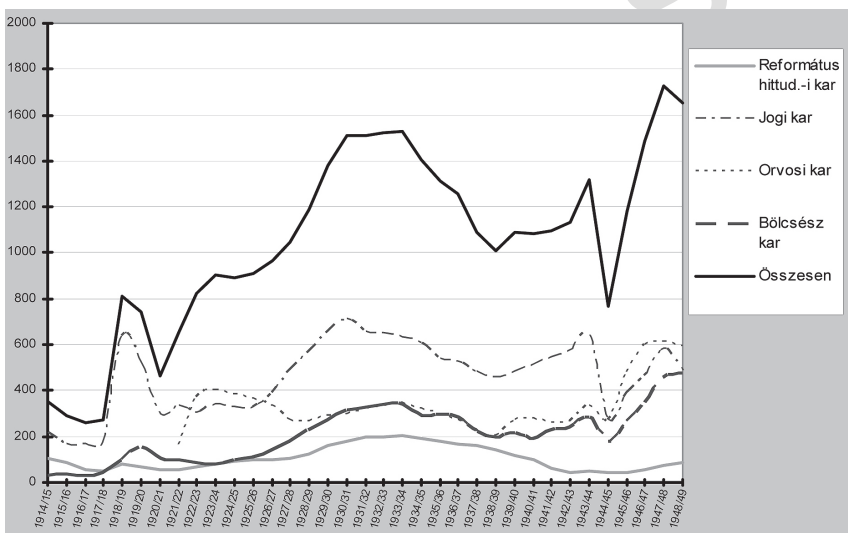

2. sz. Az egyetemi hallgatók létszáma a Tisza István Tudományegyetemen a két világháború között

A 2. sz. táblázat grafikonjának görbéjéből nyilvánvaló, hogy a Debrecenben tanuló egyetemi hallgatók általában növekvő számában bekövetkezett ingadozások, sokszor drasztikus csökkenések hátterében a történelem viharai húzódtak meg. Az egyetem kapui 1914 őszén nyíltak meg, amikor még az intézmény elhelyezése is komoly feladatnak bizonyult, s megnyugtató megoldást nem is nyert egészen 1932 tavaszáig, a központi épület átadásáig. A legelső időkben azonban a rendkívül alacsony hallgatói létszámok oka maga a háború volt. Azok a korosztályok ugyanis, amelyeknek az egyetemeken lett volna a helyük, ekkor még közvetlen frontszolgálatot teljesítettek. A teológushallgatók közül – akik egyébként fel voltak mentve a katonai szolgálat alól – többen önként jelentkeztek a seregbe. Az egyetem vezetői pedig szomorú kötelességüknek érezték, hogy az egyetemi évkönyvek ekkor indu-

ló sorozatában megemlékezzenek a gyakorlatilag még meg sem indult egyetem hősi halott diákjairól. Már az első, az 1914/1915-i tanév évkönyve (igaz, csak 1916-ban került ki a nyomdából) hat jog- és teológiai hallgatót gyászolt. Problémát jelentett, hogy az egyetemi oktatók egy része is katonaként vett részt a világháborúban. Az 1915/1916-i tanév elején a Debreceni Tudományegyetem oktatói közül még a fronton volt Haendel Vilmos, Márffy Ede és Iványi Béla a jog- és államtudományi, továbbá Rugonfalvi Kiss István és Huss Richárd a bölcsészettudományi karról. Közülük négyen még ebben a tanévben visszatértek az egyetemre, de Márffy Ede az egész tanévet kénytelen volt kihagyni katonai szolgálata miatt.

Az első, az 1914/1915-i tanévben az egyetemnek 354 hallgatója volt, a következő három tanévben azonban számuk a 300-at sem érte el. A háborún túljutva, 1918/1919-ben viszont létszámuk drasztikusan növekedett, s a 800 főt is meghaladta az első félévben beiratkozott hallgatók száma. A háborút megjárt fiatalok, a háborús évfolyamok ekkor jelentek meg, tulajdonképpen egyszerre, egy időben a magyar felsőoktatásban. A hirtelen jelentkező létszámnövekedés nemcsak Debrecenben okozott gondokat. Az ország összes felsőoktatási intézményének szembesülnie kellett a háborúból visszatérő fiatalok tömeges jelentkezésével. Különösen súlyos helyzet alakult ki Budapesten, ahol a menekült egyetemek elhelyezéséről is gondoskodni kellett. Az 1919/1920-i tanév I. félévében a menekült egyetemek elhelyezése, és a menekült hallgatók Budapestre özönlése miatt a fővárosban szüneteltek az előadások. Még a Műegyetemen is szünetelt az oktatás. Így ebben a félévben az egész országban egyedül Debrecenben folyt tanítás. A következő évben még mindig magas volt a hallgatói létszám, hiszen az első félévre 744 hallgató iratkozott be. A háború végével járó átmeneti, forradalmakkal tarkított időszak után a konszolidáció vette kezdetét. Debrecenben az 1920/1921-i tanévben 462-re csökkent hallgatói összlétszám fokozatos növekedésnek indult, s néhány év múlva 900 fő körül állandósult.

Az egyetemi hallgatóság fokozatosan növekvő létszámát a klebelsberg-i oktatáspolitika állami eszközökkel, az ún. keretszám-rendszerrel is igyekezett szabályozni. Az 1920-as évektől kezdődően 1945-ig az összes tudománykaron államilag megállapított keret határozta meg a felvehető elsőéves hallgatók számát, de olykor a kevés jelentkező miatt, máskor pedig kivételezések, vagy a jogszabály, rendelet eltérő értelmezése, opportunus alkalmazása miatt gyakorlatilag mindig eltértek ettől. A törekvés a hallgatók számának mérséklésére kevés eredménnyel járt, s a feltartóztathatatlan folyamatok megfékezését nem sikerült elérnie.

Az első világháborút követően az országos hallgatói létszám az 1922/23-i tanévben érte el tetőpontját, a tudományegyetemeket és a főiskolákat is beleértve összesen 23196 fővel. Ettől kezdve azonban a létszámokban csökkenés mutatkozott, s a háborús évfolyamok kifutásával az összlétszám is stabilizálódott. Ennek hatására az 1920-as évek derekára a tudományegyetemek hallgatóinak száma 10–11000 körül rögzült. A Pázmánynak például az 1922/1923-i tanév II. félévében még 6896 hallgatója volt, ami az 1928/1929-i tanévre 5728-ra esett vissza. Ugyanezt a két tanévet tekintve a Műegyetemen 4048-ról 1497-re, míg Pécsett 1530-ról 1228-ra csökkent a hallgatói létszám. A másik két vidéki egyetemen, Szegeden és Debrecenben az országostól eltérő tendencia érvényesült. Az 1922/1923-i és az 1928/1929-i tanév között a Ferenc József Tudományegyetemen 1103-ról 1466-ra, a Tisza István Tudományegyetemen pedig 806-ról 1138-ra nőtt a beiratkozott hallgatók száma. A négy tudományegyetem és a Műegyetem viszonylatában azonban a változás szembeötlő: 3326 fős (14383-ról 11057-re) csökkenés.

DUPLUM

Debrecenben a hallgatói létszám először az 1927/1928-i tanévben haladta meg az 1000-et, s ezt követően az 1944/1945-i tanévig nem is csökkent ez alá. A növekedés folyamatosan tartott az 1933/1934-i tanévig, amikor is a hallgatói összlétszám 1527 főre emelkedett. A következő időszak a hallgatók számának mérséklődését hozta, mely a második világháború idejéig tartott. Az 1100 fő alá csökkent hallgatóság azonban még mindig jelentős volt, s Debrecen komoly kultúrcentruma maradt hazánknak, egyeteme pedig fontos vidéki szellemi fellegvárnak számított. Az 1943/1944-i tanévben hirtelen 1300 fölé, az azt követő tanévben pedig 800 alá csökkent a hallgatói létszám. A háború, s az azzal járó pusztítás után, az 1945/1946-i tanévben már ismét közel 1200 hallgató iratkozott be. A hallgatói létszám a koalíciós időszakban folyamatosan emelkedett. Az 1947/1948-i tanévben rekordnak számító, 1726 fős diákság folytatott tanulmányokat városunkban, s a következő tanévben is jóval 1600 feletti hallgatóságot vonzott magához az egyetem.

Az egyes karokat tekintve megállapítható, hogy az Orvostudományi Kar megalakulásáig a legnépesebb kar a Jog- és Államtudományi volt. A teológiát hallgatók számában az első tanévekben csökkenés, míg a Bölcsészettudományi Kar hallgatóinak létszámában fokozatos növekedés volt megfigyelhető. A jogot tanuló diákok száma mindig meghaladta a 160-at, sőt az 1918/1919-i tanévben hirtelen 635-re ugrott. A frontról hazatérő, ún. háborús évfolyamok hallgatói zömmel a jogi pályán képzelték el a jövőjüket. A hallgatók 78%-a ebben a tanévben a Jog- és Államtudományi Kar hallgatója volt. Az 1921/1922-i tanévben, az orvosi fakultás megnyitásával a jogtudományok egyértelmű dominanciája megszűnt. Az orvostanhallgatók 168 fős létszáma már az első tanévben meghaladta a bölcsészekét (100) és a teológusokét (54), de a 333 fős jogi karral az orvosi fakultás ekkor még nem versenyezhetett. A következő tanévekben azonban már az orvosira járt a legtöbb hallgató. Létszámuk tartósan 360 fölé került, míg a joghallgatók száma az 1926/1927-i tanévig csak egyszer (1923/1924-ben) érte el a 340 főt. Az 1926 őszén kezdődő tanév I. félévére a jogi karra 387 (40,1%), az orvosira 335 (34,7%), a bölcsész karra 142 (14,7%), míg a teológiára 101 hallgató (10,5%) nyert felvételt. A jogtudományi kar tehát ismét vezető szerepre tett szert, amit egészen az 1944/1945-i tanévig meg is őrzött.

A joghallgatók száma az 1928/1929-i tanévtől kezdődően ritkán süllyedt 500 alá, míg a 600-at többször is jóval meghaladta. Az 1930/1931-i tanév I. félévében rekordszámú, 715 főből álló joghallgatóság járt a karra, ami az összes hallgató 47,3%-ának felelt meg. Az igencsak nagy létszámú egyetemi hallgatóság közel fele tehát jogot tanult. Az orvosi fakultás hallgatóinak száma ellenben ugyanekkor 300 körül mozgott, s egyszer sem süllyedt 200 alá. A bölcsészettudományi kar hallgatói az 1930-as évek elején még több mint 300-an voltak, de az évtized derekától számuk csökkent. Ez a csökkenés azonban nem számított végzetesnek, hiszen a bölcsészhallgatók száma többnyire 200 felett maradt, és csak kétszer esett 200 fő alá. Az 1940/1941-i tanévben a karnak 190, az 1944/1945-i tanévben pedig 181 hallgatója volt. A hittudományi kar hallgatói létszáma az 1920-as években fokozatosan növekedett, s az 1930-as évek elejére már a 200 főt is meghaladta. Az 1933/1934-i tanévtől kezdve azonban a teológus hallgatók száma egyértelműen csökkenni kezdett, s az 1945/1946-i tanévben már csak 41 református hittudományi hallgató iratkozott be, akik a debreceni egyetemi hallgatóságnak már csak a 3,5%-át tették ki.

A nőhallgatók fokozatos térnyerése. Az összhallgatói növekedés mértékét is meghaladta a két világháború közötti egyetemi hallgatóságon belül a gyengébbik nem képviselői számának a növekedése. A korban a nők egyre nagyobb teret nyertek a felsőoktatásban. Megjelenésük az egyetemeken az Amerikai Egyesült Államokban az 1830–1840-es évekre,

Európában pedig – a francia és svájci egyetemeken – az 1860-as évek elejére tehető. Hazánk e tekintetben néhány évtizeddel lemaradt, de a folyamat, a nők bekapcsolódása az egyetemi képzésbe kétségtelenül Magyarországon is megindult. Egyetemi tanulmányaikat az 1895. november 18-án kelt, *„A nőknek a bölcsészeti, az orvosi és a gyógyszerészi pályára léphetése tárgyában"* kiadott királyi rendelet tette lehetővé. Annak ellenére, hogy ekkor még csak meghatározott területeken folytathattak tanulmányokat, térnyerésük az egyetemi hallgatóság soraiban ettől kezdve visszafordíthatatlanul megindult. Az éves kormányjelentések szerint az 1914/1915-i tanévben Budapestre (a Pázmány Péter Tudományegyetemre és a Műegyetemre együttvéve) az I. félévben 591, a II. félévben 627, Kolozsvárra, a Ferenc József Tudományegyetemre az I. félévben 61, a II. félévben 59, míg a frissen megalakult pozsonyi intézménybe az I. félévben egy sem, míg a II. félévben már 11 nőhallgató iratkozott be.

A nők megjelenése a debreceni egyetemen egyidejű az intézmény kapuinak megnyitásával, még ha ez a megjelenés kezdetben meglehetősen szerénynek is bizonyult. Az egyetem az 1914/1915-i tanév I. félévében 4, míg a II. félévben 1 nőt fogadott. A következő években ez a szám jelentősen megemelkedett. Az 1919/1920-i tanév I. félévében már 77 nő tanult rendes vagy rendkívüli hallgatóként az egyetemen, ami a hallgatóság 10,3%-át jelentette. A későbbiekben kisebb ingadozások után ez a szám tovább nőtt, s az évtized derekára a nőhallgatók száma meghaladta a 100 főt.

1926-ban országos jelentőségű változás segítette a nők nagyobb számú egyetemre jutását. Az 1926. évi XXIV. tc. ugyanis arról rendelkezett, hogy a leány-középiskolák (leánygimnázium, leánylíceum) érettségi bizonyítványa minden tekintetben (minősítés, egyetemi-főiskolai felvételek) a fiú-középiskolák érettségijével egyenértékűnek tekintendő. Ezzel elhárult az akadály a nők még nagyobb számban történő felvétele elől. 1927-től pedig a nők korlátozás nélkül felvételt nyerhettek a tudományegyetemek bölcsészettudományi, orvostudományi, matematikai és természettudományi, valamint református és evangélikus hittudományi karaira, illetve a gyógyszerész tanfolyamokra. Korlátozásokkal ugyan, de még a József Nádor Műegyetem és a budapesti Közgazdaságtudományi Kar is fogadhatott be nőhallgatókat. (A római katolikus hittudományi, valamint a jog- és államtudományi karok viszont továbbra is zárva maradtak a nők előtt.)

A törvényi szabályozásnak is köszönhetően egyre több nő vált a debreceni egyetem hallgatójává. Számuk az 1930/1931-i tanévben már a 150-et is meghaladta (az összes hallgató 10%-a), s a kisebb visszaesések ellenére a nőhallgatók száma a későbbiekben is jelentős maradt. A második világháború végéhez közeledve, az 1943/1944-i tanévben lépte át a nők száma a 200 főt, majd tovább emelkedett, s a háború után, az 1945/1946-i tanév II. félévében már 289 nő járt az egyetemre. A következő tanévben létszámuk meghaladta a 300-at, s 1949-ig végig e fölött maradt. Az 1946/47-es tanév I. félévében Debrecenben tanuló 324 nő már a hallgatók 21,8%-ának felelt meg.

Az egyetemről eltávozott és újból beiktatott hallgatók. Az első évesek. Az egyetemi tanulmányaikat befejező, a követelményeknek mindenben eleget tett hallgatók – a mai abszolutóriummal rokonítható – végbizonyítványuk kézhezvételét követően léptek ki az egyetem kötelékéből, ami a tanulmányi követelmények teljesítését igazolta. A Bölcsészettudományi Karon végzett hallgatók ún. bölcsészdiplomát, valamint tanári diplomát is szerezhettek. A tanári oklevelet szerzett hallgatókat a Tanárképző Intézet tartotta nyílván. Voltak azonban olyan diákok is, akik idő előtt, a tanulmányok befejezését megelőzően megszakították tanulmányaikat, s egy másik felsőoktatási intézménybe távoztak. Ebben az esetben a *Quaes-*

tura távozási bizonyítványt állított ki a számukra, mely az itt teljesített szemeszteréket és kurzusokat igazolta. A szóban forgó hallgatók ennek birtokában jelentkezhettek a másik egyetemen, ahová zavartalanul átiratkozhattak.

A végbizonyítvánnyal kibocsátott hallgatók száma Debrecenben a hallgatói létszámok emelkedésének megfelelően növekedett. A mind nagyobb létszámú évfolyamok természetszerűleg nagyobb kibocsátást is eredményeztek. A kétségtelenül meglévő lemorzsolódás ellenére egyre több végbizonyítvánnyal távozó hallgató hagyta el az egyetemet. Számuk az 1920-as évek derekáig a 100-at sem érte el tanévenként. Az 1925/1926-i tanévben végzett először 100 feletti, pontosabban 119 hallgató. A végbizonyítványt szerző hallgatók száma ezt követően tovább nőtt, s az 1936/1937-i tanévben átlépte a 200-at is. Az ennek a tanévnek a végén végbizonyítványt kapott 206 hallgató volt a legtöbb az egész korszak tekintetében. Tekintve, hogy a megelőző és a következő tanévek esetében is igen magas létszámokkal találkozunk, igazoltnak tekinthetjük a hallgatói létszám és a végbizonyítványok száma közötti egyértelmű megfelelést. A hallgatói létszámokból pedig kitűnik, hogy az 1930/1931-i tanévvel kezdődően emelkedett magasra az egyetemi diákság száma, hiszen ebben és a következő néhány tanévben 1500 főt is meghaladó hallgató volt Debrecenben. A beiratkozott elsőévesek száma is éppen az 1930-as évtized elején volt a legmagasabb, jóval 400 feletti. De ugyanakkor jelentős volt a lemorzsolódás is. A tanulmányaikat nem, vagy nem időben befejező hallgatók persze nem feltétlenül azért késtek, mert nem tudtak megfelelni a tanulmányi követelményeknek, noha kétségkívül ez is szerepet játszhatott. De nem szabad megfeledkezni azokról sem, akik kedvezőtlen anyagi helyzetük miatt kényszerültek tanulmányaikat megszakítani. A tandíjfizetés mellett (aminek elmulasztása a hallgatói nyilvántartásból való törlést vonta maga után) a különböző mellékdíjak teljesítése, továbbá a lakás és étkezés biztosítása is komoly anyagi terheket jelentett. További oka lehetett a tanulmányok megszakításának egy váratlan betegség, vagy tartósan megromlott egészségi állapot is. A kiadott végbizonyítványok számát mégis az adott évfolyam hallgatóságával arányosnak találhatjuk.

A végbizonyítványt szerzett hallgatók száma a második világháború legvégén, a háborús viszonyokból következően esett vissza. Az 1944/1945-i tanévben hirtelen, a megelőző tanévhez képest jelentősen, 187-ről 91-re esett a végzős hallgatók száma. A háború után azonban visszaállt a dolgok rendje, s ismét jóval 100 felett alakult a végbizonyítványt kapott hallgatók létszáma.

A távozási bizonyítványok esetében a tudományegyetemek „elszívó" hatásával is számolni kell. Az orvosi és a jogi karon például igen gyakori volt, hogy a diákok a szigorlatok könnyebb teljesítése miatt „átjártak" vizsgázni egy másik tudományegyetemre, vagy az ifjúság körében oly népszerű jogakadémiákra. Ez a jelenség a kortársak előtt sem volt ismeretlen. Pap Károly irodalomprofesszor, az 1924/1925-i tanév rektora éves beszámolójában is rámutatott arra, hogy milyen káros *„az a régóta divatos szokás, mely a könnyebb elhelyezkedés vagy a könnyebb szigorlatozás reményében 2-3 egyetemet is összejárat a szemfüles diákkal, amíg valahol aztán otthagyja ahol «Isten és emberek segítségével» úgy ahogy boldogul."*[14] Az eltávozásnak azonban más okai is lehettek. Amennyiben a család elköltözött, s az utazás szempontjából egy másik egyetem közelebb esett, az átiratkozás a hallgató részéről érthető lépésnek tekinthető. Voltak azonban olyan hallgatók is, akik egy időre anyagi, egészségügyi vagy családi okból felfüggesztették tanulmányaikat abban a reményben, hogy azt egy

[14] Évkönyv és Almanach 1924/1925. 106-107.

későbbi időpontban folytatni tudják. Közülük többen valóban jelentkeztek, s később be is fejezték az egyetemet. Az egyetemről való eltávozásra mindig valamilyen rendkívüli helyzet következtében került sor, így a távozási bizonyítványok kiállítására mind az I., mind a II. félév folyamán bármikor sor kerülhetett. Ennek tudható be, hogy az egyes félévek adatai nagyon eltérő számokat mutatnak.

Az egyetemtől távozási bizonyítvánnyal megvált hallgatók már az első években sem számítottak ritkaságnak. Míg azonban a háború első éveiben csak néhány eltávozott hallgató volt egy-egy félévben, addig az 1917/1918-i tanév II. félévében ez a szám hirtelen 32-re ugrott. Az ezt követő évtizedben ennél több hallgató egy évben nem hagyta el az egyetemet távozási bizonyítvánnyal a birtokában. Az eltávozott hallgatók számában figyelemre méltó növekedésre az 1928/1929-i tanév II. félévében került sor, amikor 36 hallgató kérte a *Quaesturá*t a bizonyítvány kiállítására. A következő tanévek szintén magas számokat mutatnak. Az 1929/1930-i tanév II. félévében összesen 45-en (az összes hallgatóság 3,4%-a) döntöttek úgy, hogy máshol folytatják tanulmányaikat. Szerepük lehetett ebben az 1928 őszétől kezdődő, tettlegességig fajuló megmozdulásoknak, heves diáktüntetéseknek. A helyzet megoldása nem volt egyszerű, s az elhúzódó feszültségek ezekben a tanévekben magasan tartották a távozási bizonyítványt kérő, feltehetően zömmel izraelita felekezetű hallgatók számát.

Az egyetemet idő előtt elhagyó diákok száma a korszak egészét tekintve sohasem volt több néhány tucatnál, s voltak olyan félévek is, amikor egyáltalán nem kellett távozási bizonyítványt kiállítania a *Quaesturá*nak. Az I. és II. félévek átlagát tekintve jelentősebb megugrás ebben a tekintetben az 1920–1930-as évek fordulója mellett a második világháborút követő tanévekben figyelhető meg. Az 1945/1946-i tanév II. félévében a vizsgált időszakot figyelembe véve a legtöbben, összesen 48-an döntöttek úgy a hallgatók közül, hogy távozási bizonyítvánnyal válnak meg az egyetemtől. Míg azonban az 1940-es évek első felében a második bécsi döntéssel visszacsatolt Kolozsvár újból megnyitott egyeteme szívott el hallgatókat Debrecenből, az 1945 utáni elvándorlás célpontja már inkább a főváros volt.

Az eltávozott hallgatóknak lehetőségük volt egy másik egyetemre menni, de voltak, akik egy későbbi időpontban itt kívánták folytatni félbehagyott tanulmányaikat. Ehhez nem kellett mást tenniük, mint újból beiratozni. Ilyenkor ismét beléptek az egyetem kötelékébe, ezért újonnan iktatták őket. Az elsőéves hallgatókat ugyanis, mielőtt először beiratkoztak volna az egyetemre, beiktatták az egyetem hallgatói közé. A beiktatás csak egyszer történt meg, a következő félévekben már egyszerű beiratkozással, valamint a tandíj megfizetésével folytathatták tanulmányaikat. Ebből következően az iktatási díjat is csak egyszer, a legelső beiratkozás alkalmával kellett kifizetni. A legtöbb egyetemen ez a díj két részből állt: az iktatási díjból és a könyvtári illetékből. Debrecenben az első tanévekben az iktatási díj 5 korona volt, míg az ugyancsak kizárólag az első beiratkozás alkalmával fizetendő könyvtári illeték 6 koronát tett ki. Az 1921/1922-i tanév I. félévében a könyvtári illeték beolvadt az iktatási díjba. Az 1926/1927-i tanév II. félévétől kezdődően az elsőéveseknek 12 pengőt kellett fizetniök beiktatás címén. Ebből az összegből 6 pengő az iktatási díj, 6 pengő pedig a könyvtári illeték volt, bár ekkor már csak ritkán tettek ilyen megkülönböztetést, s a fizetendő 12 pengő, mint beiktatási díj élt a köztudatban.

A beiktatott hallgatók száma az első világháborút követően hirtelen megemelkedett. Az 1918/1919-i tanév I. félévében 472 elsőéves hallgató iratkozott be az egyetemre, és a második félévben is nagyon magas, 200 feletti elsős kezdte meg tanulmányait. Az egyetemre egy félévben beiktatott hallgatók száma az 1929/1930-i tanévben haladta meg újból

a 400-at, amikor egészen pontosan 459 hallgató, a tanév összes hallgatójának 33,3%-a jelentkezett a *Quaesturá*n. A következő tanévekben, egészen az 1933/1934-i tanévig 400 felett maradt az I. félévben beiktatott „gólyák" száma, majd némi csökkenés következett be. Az 1943/1944-i tanévben ismét jelentősnek számító, 448 fős elsőéves került beiktatásra (a hallgatóság 34%-a), majd a háborús helyzet miatt bekövetkezett hirtelen visszaesést követően ismét 400-at meghaladó elsős hallgató nyert felvételt az egyetemre.

A máshonnan érkező hallgatók között az 1914/1915-i tanév első félévében „magyarországi akadémiákról" érkezett 183 diák minden bizonnyal az egyetem elődjének számító Bölcsészeti Akadémiáról jött át, ezzel is igazolva, hogy az alakulóban lévő tudományegyetem hallgatóságát tekintve is ezer szállal kötődött a Református Kollégiumhoz. Az 1914/1915-i tanév I. félévében egyébként ez az átiratkozott 183 hallgató az összes diák több mint felét, 51,7%-át tette ki. Jelentősebb hallgatói tömegek különböző akadémiákról a későbbi időszakban nem érkeztek Debrecenbe. A korszak egészét tekintve sem Pozsonyból, sem a menekült egyetemek áthelyezését követően Pécsről, vagy Szegedről sem indultak meg nagyobb számban hallgatók a Tiszántúl egyetemére.

Budapestről elsősorban az 1919/1920-i tanév I. félévében (30 fő) és az 1921/1922-i tanévben (42 és 27 fő) érkeztek hallgatók nagyobb csoportokban. A fő ok minden valószínűség szerint a Tanácsköztársaság bukásában, illetőleg a *numerus clausus* hatásában, pontosabban a vidéki egyetemeknek a végrehajtásban mutatkozó rugalmasabb gyakorlatában érhető tetten. Az 1944/1945-i tanév II. félévében a fővárosból Debrecenbe érkezett 71 hallgatót pedig feltehetően Budapest ostroma és a háborús pusztítás késztette távozásra. Ki kell emelni Kolozsvárt is, ahonnan már az 1919/1920-i tanév I. félévében 62 hallgató érkezett. Ezek a diákok a román megszállás elől menekültek Debrecenbe. Az 1938/1939-i tanév II. és az 1939/1940-i tanév I. félévében érkezett 24, illetve 37 hallgató az első bécsi döntéssel visszacsatolt felvidéki területek népességéből került ki. Ők főként a pozsonyi Komensky és a prágai Károly Egyetemről iratkoztak át a Tisza István-Tudományegyetemre. Kolozsvárról jelentősebb számú hallgató a későbbiekben az 1944/1945-i tanév II. félévében (31 fő) és az 1945/1946-i tanévben (29 és 14 fő) iratkozott át a második bécsi döntés után újból megnyitott, de a háború befejező szakaszában újból román uralom alá került város magyar egyeteméről. Külföldről viszonylag kis számban érkeztek Debrecenbe más nemzetiségű diákok.

A debreceni index alapján újból iktatott hallgatók száma az első tanévekben még elenyésző volt. Az 1920-as évek végéig csak egyetlen egyszer, az 1918/1919-i tanév I. félévében fordult elő, hogy 20-nál több, egykor már iktatott hallgató jelentkezett volna az egyetemen. Az 1930-as években azonban egyre gyakoribbá vált, hogy a tanulmányaikat egyszer már megszakítani kényszerült hallgatók újból beiktatásra kerültek. Az 1936/1937-i tanév I. félévében 48 hallgató (az összes hallgató 3,8%-a) újból iktatott volt. Ennél többen csak a második világháború után, az 1945/1946-i tanévben folytatták korábbi index alapján félbehagyott tanulmányaikat. Az 1945/1946-i tanév I. félévében 66, míg a II. félévében 76 egykori hallgatót iktatott újból a *Quaestura*. Az I. félévben iktatott 66 hallgató az összes hallgató 5,6%-ának felelt meg.

Az egyetemi hallgatóság megoszlása szüleik lakóhelye szerint. Nehezen vitatható, hogy igen fontos szerepe lehetett az egyes egyetemek arculatában, hallgatóik összetételének alakulásában az intézménynek otthont adó város földrajzi elhelyezkedésének is. Az ország különböző pontjain ugyanis eltérő foglalkozási szerkezet, népsűrűség, etnikai, vallási összetétel és főként szociális körülmények lehettek. A 20. század első felében Magyaror-

szágon is megfigyelhető volt a regionalitás jelentőségének felértékelődése. Az oktatási rendszer különböző szintjein megvalósított kulturális decentralizáció, a népiskolák létesítése, a középiskolai hálózat fejlesztése, vagy a tudományegyetemek létrehozása, és az így kiépített vidéki kulturális centrumok életre keltése mind-mind ebbe az irányba mutató lépés volt. Mindebben kiemelkedő szerepe volt Klebelsbergnek és az általa képviselt oktatáspolitikának is, hiszen miniszterségének idején nagy hangsúlyt helyezett a vidéki egyetemi fejlesztésekre. Az egyetemi felvételeket szabályozó 1925. augusztus 9-i rendelkezésében világosan meg is fogalmazta, hogy *„lehetőleg az illető egyetemhez legközelebb lakók kerüljenek felvételre."*[15] Ez a lépés szoros összefüggésben állt a kisebb városok, települések, a kis vidéki falvak tehetséges fiataljait felkarolni szándékozó kultúrpolitika fő célkitűzésével is. Debrecennek ebből a szempontból különösen nehéz feladata volt, hiszen ez az egyetem főként a Tiszántúl és az azt környező területek egyeteme volt. Az itt élő népesség szerény anyagi lehetőségekkel bírt, gyermekeit nem állt módjában Budapestre küldeni egyetemre. A tiszántúli fiatalok számára a felsőoktatás legközelebb Debrecenben volt elérhető.

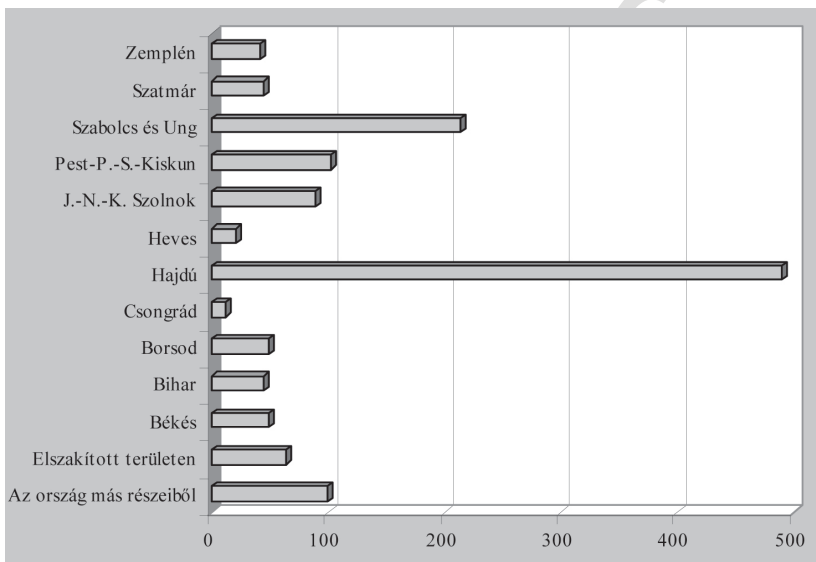

3. sz. A debreceni egyetemi hallgatók megoszlása szüleik lakóhelye szerint

A Debrecenben tanuló egyetemi hallgatók megoszlását szüleik lakóhelye szerint az 1934/1935-i tanév adatai alapján mutatjuk be (3. sz. ábra). Ekkor az egyetem hallgatóinak regionális megoszlását tekintve Debrecen és Hajdú megye játszott kiemelkedő szerepet. 490 hallgató, az összes diák jóval több, mint egyharmada (37,2%-a) innen érkezett, de viszonylag jelentős volt a környező megyékből érkező hallgatók aránya is. Különösen a Szabolcsból érkező fiatalok voltak sokan, összesen 214-en, akik az összes hallgató 16,2%-át tették ki. A hallgatóság komolyabb részaránya (89 hallgató 6,8%) érkezett Jász–Nagykun–Szolnok megyéből, ami azt jelzi, hogy a főváros és Debrecen között elhelyezkedő megye

[15] Idézi Ladányi: *Klebelsberg…* Budapest, 2000. 27.

fiataljainak jelentős része nem a Pázmány Péter Tudományegyetemet választotta. A debreceni egyetem hallgatói tehát legnagyobb arányban Hajdú és Szabolcs vármegyéből érkeztek (53,4%), de az adatok jól rávilágítanak arra, hogy a közvetlen vonzáskörzetébe tartozott még Bihar (3,4%), Szatmár (3,3%) és Békés (3,7%) mellett, Borsod (3,7%) és Zemplén megye (3,2%) is. Az egyetemnek elenyésző számban dunántúli megyékből is voltak hallgatói, 9 megyéből (Baranya, Győr, Komárom-Esztergom, Moson, Somogy, Sopron, Tolna, Veszprém és Zala) 50 hallgató (3,8%) érkezett.

Feltűnő, hogy a debreceni egyetem hallgatóinak 7,8%-a Pest megyéből érkezett. Ez a 102 hallgató tehát a viszonylag nagy távolság ellenére Debrecenben akart tanulni, s nem Budapesten. A fővárosi diákok nagyobb számú jelenléte a vidéki egyetemeken (még egy olyan viszonylag távol eső egyetemen is, mint a debreceni) összefüggésben állhatott az izraelita felekezethez tartozó hallgatók vidékre „menekülésével" is. A vidéki egyetemek jóval rugalmasabban kezelték a *numerus clausus* előírásait, mint ahogyan az például a budapesti orvoskaron történt.

Mint látható tehát Debrecen nem pusztán a Tiszántúl egyeteme volt, de az egész keleti-északkeleti országrészé is. Az itt élő, leginkább mezőgazdasági tevékenységet folytató, zömmel szegényebb, de minden valószínűség szerint korlátozott anyagi lehetőségekkel bíró népesség (különösen Hajdú, Bihar, Szabolcs, Szatmár, Borsod és Békés környékén) gyermekei számára egyértelműen a Tisza István Egyetem jelentette szinte az egyetlen lehetőséget a szellemi és társadalmi felemelkedésre.

A trianoni határon túli területekről Debrecenbe érkező hallgatók aránya közel 1 százalékkal magasabb (4,8%) volt az országos átlagnál, ami egyértelműen jelzi, hogy Debrecen a főként Erdélyből érkező fiatalok előtt is nyitott maradt. Ezen hallgatók számára tehát a szegedi Ferenc József Tudományegyetem mellett Debrecen lett Kolozsvár méltó örököse. Ami a külföldi hallgatók részarányát illeti, a város egyeteme messze az országos átlag alatt maradt. A számok azt mutatják, hogy az országban az 1934/1935-i tanévben itt tanult a legkevesebb külföldi.

A fenti egyetemi arányokon belül persze az egyes fakultások hallgatóságának regionális megoszlása is igen változatos képet mutat. A karok közötti eltérések és arányeltolódások az egyetemi hallgatóság pályaorientációját és mozgását illetően jóval túlmutatnak eddigi megállapításainkon. A hittudományi kar esetében az tűnhet fel, hogy a Hajdú megyéből érkező hallgatók aránya jóval alacsonyabb volt, mint az más karoknál látható. Az egyetem legközvetlenebb környékéről érkező 38 teológus hallgató részaránya azonban még így is 20,6%-os volt, ami a kar tekintetében a legmagasabbnak bizonyult. Ugyancsak megfigyelhető, hogy a szabolcsi diákok (28-an) a kari hallgatóság 15,1%-át tették ki. Ez az arány – noha a második legmagasabb volt – némileg elmaradt a megye egyetemi részarányához képest. A Református Hittudományi kar jellegzetessége azonban leginkább a békési (12 fő, 6,5%), a szatmári (16 fő, 8,7%) és a Pest megyei hallgatók (22 fő, 11,9%) egyetemi részarányukat jelentősen meghaladó száma volt. Ezen túlmenően a 3 százalékos részarányt a Jász–Nagykun–Szolnok (12 fő, 6,5%), a Csongrád (7 fő, 3,8%), a Baranya (6 fő, 3,2%) és a Bereg megyéből (6 fő, 3,2%) érkező hallgatók érték el. A határon túlról érkezett fiatalok hallgatóságon belüli részaránya 7 százalékot tett ki, ami egyetemi szinten kiemelkedően magasnak tekinthető. Debrecenben tehát a teológiai kar volt az, amelyik a legheterogénebb hallgatósággal rendelkezett szüleik lakóhelyét tekintve. A hallgatóság regionális megoszlásából tükröződő szélesebb vonzáskörzet a hittudományi kar esetében, annak erősen felekezeti

DUnipress

jellegével, a lelkészi pálya nem ritka öröklődésével, valamint az egyházi igényekkel állhatott összefüggésben.

A Jog- és Államtudományi Kar hallgatósága szüleik lakóhelyét tekintve jóval egyszerűbben oszlott meg. A hallgatók 40%-a (221 fő) Hajdú, míg 17,9%-a (99 fő) Szabolcs vármegyéből érkezett, ami mindkét megye esetében jól érzékelhető magasabb megjelenést mutatott. A hallgatók közel 58%-át tehát ez a két megye adta. Emellett kiemelhető még Jász–Nagykun–Szolnok megye 7,2%-os (40 fő), a jogászhallgatók egyetemi részarányánál jóval magasabb aránya is. Pest vármegye a joghallgatóknak 7,8%-át (43 fő), míg Bihar megye 5,2%-át (29 fő) tette ki, ami Debrecenben ugyancsak magasnak számított. Sokat mondó, hogy a 3 százalékos részarányt a fentiek mellett csupán a szatmári és a zempléni hallgatók (egyaránt 18 fő és 3,3%) tudták elérni. A határon túlról érkező hallgatók részaránya sem érte el a hallgatóság 3,5%-át. Elmondható tehát, hogy az egyetem ebben az időszakban legnépesebbnek számító tudománykarán a hallgatók legnagyobb részét az intézményhez leginkább közel eső területek (Hajdú, Szabolcs, Bihar, Jász–Nagykun–Szolnok) népessége adta.

Az Orvostudományi Kar tekintetében kiemelendő, hogy Hajdú vármegye (110 fő, 36,9%) és Szabolcs (52 fő, 17,5%) mellett a hallgatók legnagyobb részarányát a határon túliak (24 fő, 8,1%) tették ki. Pest megye 7,4 (22 fő), míg Jász-Nagykun-Szolnok vármegye 6,7%-os (20 fő) aránya viszont mindkét esetben az egyetemi részarány alatt maradt. Az orvostanhallgatók 5%-a (15 fő) érkezett Borsodból, ami az eddig vizsgált két karhoz képest nagyon magasnak tűnhet. A 3 százalékos részarányt emellett csak Zemplén (10 fő, 3,4%) és Bihar (9 fő, 3%) esetében érték el a hallgatók. Feltűnő volt, hogy a viszonylag szűk vonzáskörzet ellenére a határon túli és a borsodi diákok részaránya mennyire magasan alakult.

A Hajdú vármegyéből érkező hallgatók aránya a Bölcsészet- Nyelv- és Történettudományi karon volt a legmagasabb. Az itt megmutatkozó 42,6%-os részarány (121 fő) az egyetem székhelyén, vagy közvetlen környezetében lakó, feltehetően szegényebb, másutt tanulmányokat folytatni képtelen hallgatók viszonylag nagy számára utalhat. A 35 szabolcsi bölcsészhallgató 12,3%-os aránya a karok közül itt volt a legalacsonyabb, de ugyancsak itt volt a legkisebb Pest (15 fő, 5,3%) és Jász-Nagykun-Szolnok megye (17 fő, 6%) részaránya is. A bölcsészhallgatók anyagi helyzetéről is sokat elmond, hogy közülük 16-an (5,6%) békésiek, míg 24-en (8,4%) borsodiak voltak. A 3 százalékos részarányt rajtuk kívül csak a zempléni hallgatók (10 fő, 3,5%) érték el. A határon túli hallgatók aránya a Bölcsészettudományi Karon volt a legalacsonyabb Debrecenben, mindössze 7 diák, a kari hallgatóság 2,4%-a érkezett az elszakított területekről.

Az egyetemi hallgatóság anyanyelv szerinti megoszlása. A felvázolt regionális szerkezet fényében az egyetemi hallgatók anyanyelvének a vizsgálata sem okozhat különösebb meglepetést. Ennek alapján jól kivehető, hogy a korszak egészében a diákok többsége magyar anyanyelvű volt. A magyarok aránya minden tanévben meghaladta, vagy legalábbis megközelítette a hallgatóság 95%-át. A nem magyar anyanyelvű diákok az 1940/1941-i tanév I. félévében voltak arányaikat tekintve a legtöbben. Ekkor 45 rutén, 3 német, 3 bolgár, valamint 1 lengyel és 1 szlovák anyanyelvű diák járt Debrecenbe, ami az összes hallgató 5,1%-ának felelt meg. A legjelentősebb számú más anyanyelvű diák az egész korszakban a Kárpátalja visszatérését követő tanévekben érkezett az egyetemre, s zömmel a rutén népcsoportból került ki. „*Mivel a kárpátaljai rutén diákok zöme a debreceni egyetemet látogatja, ennek az egyetemnek az ügye engem is közelebbről érdekel*" – írta Kozma Miklós volt belügy-

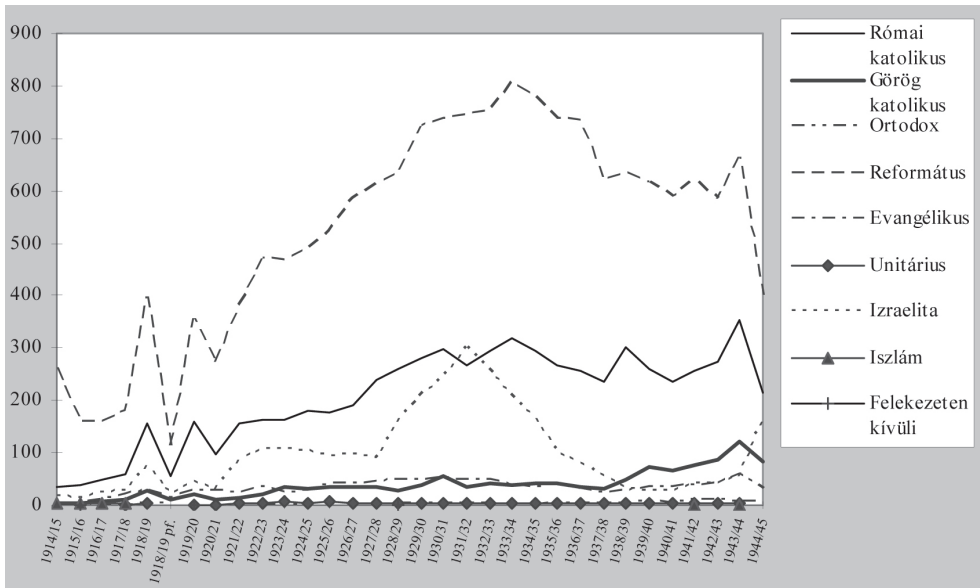

4. sz. A debreceni egyetemi hallgatók felekezeti megoszlása

miniszter, Kárpátalja kormányzói biztosa, aki szívén viselte a rutén diákok sorsát.[16] A Debrecenben tanuló néhány tucat rutén jelenléte egészen a második világháború végéig mutatható ki. Az 1945/1946-i tanévre számuk jelentősen visszaesett, majd azt követően, a határok lezárása miatt szinte teljesen eltűntek az intézményből.

A rutének mellett a német anyanyelvű diákok esetében beszélhetünk még egyes időszakokban hallgatói csoportról. A korszak nagy részében azonban mindössze egy-két német nemzetiségű hallgató járt az egyetemre, számuk csak egyszer, az 1919/1920-i tanév I. félévében érte el a 10-et. A hazai nemzetiségek közül a szerbek, a románok, a szlovákok aligalig fordultak elő, az 1930-as évek második felében pedig leginkább a bolgár anyanyelvű hallgatók megjelenése keltett feltűnést. A legtöbben heten, az 1939/1940-i tanévben jártak egyetemre Debrecenben.

Az egyetemi hallgatóság felekezetek szerinti megoszlása. Az egyetemi hallgatóknak beiktatásuk alkalmával és a féléves beiratkozások során kellett nyilatkozniuk hitbeli meggyőződésükről. A rendelkezésünkre álló adatok azt mutatják, hogy a Debrecenben működő egyetem nagyfokú felekezeti meghatározottságát nem véletlenül hangoztatták már a korszakban is. Az egyetemet – mint köztudott – már a kortársak is „protestáns egyetem"-ként tartották számon, nem véletlenül. A korszak egészében kiütközött a reformátusok túlsúlya, ami részben a város kálvinista jellegével, részben pedig az egyetem református egyházi előzményeivel magyarázható. Ezért is írhatta Klebelsberg Kuno kultuszminiszter 1928-ban a *Dunántúl* című lapban, hogy *„Debrecen protestáns miliője hozta létre azt az állapotot, hogy a hazai protestantizmus a debreceni egyetemben a saját géniuszának megtestesülését látja."*[17] Az egyetemi hallgatók között a reformátusokhoz képest minden más fele-

[16] Levelét idézi: Ladányi Andor: *A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években.* Budapest, 2002. 176.

[17] Idézi: Ladányi: *Klebelsberg…* Budapest, 2000. 104-105.

kezet eltörpült. A protestáns hallgatók száma már az első három félévben meghaladta a 200-at, majd egy átmeneti csökkenést követően az 1918/1919-i tanév I. félévére 447-en iratkoztak be az egyetemre. A protestáns hallgatók aránya ebben a félévben 54,9%-ot tett ki. Úgy tűnik, hogy a háborúból visszatérő hallgatók többsége a református felekezethez tartozott. A protestáns hallgatók száma azonban kisebb hullámzásokkal ugyan, de tovább növekedett, s először az 1923/1924-i tanév I. félévében haladta meg az 500-at. Az 1920-as évek második felében a növekedés megállíthatatlannak bizonyult, s a reformátusok száma előbb 600, majd 700 fölé emelkedett.

Az 1930/1931-i tanév I. félévében már 810 protestáns hallgató járt egyetemre Debrecenben, ami az összes hallgató 53,6%-ának felelt meg. A legtöbb református az 1933/1934-i tanév I. félévében iratkozott be, számuk ekkorra 872-re (57,1%) emelkedett. Az 1930-as évek második felében a reformátusok száma 600 felett stabilizálódott, s jelentősebb visszaesés csak az 1944/1945-i tanévben következett be. A I. félévre beiratkozott 430 protestáns hallgató az összes hallgatóság 55,8%-ának felelt meg. A reformátusok tehát a korszak egészében jelentősen felülmúlták országos részarányukat.

A második legnagyobb csoportot a hallgatók között a római katolikusok jelentették, s mint az ország első számú, uralkodó hitfelekezete, nagyszámú jelenlétük természetesnek mondható. Létszámuk a korszak teljes egészében jelentősen elmaradt a reformátusokétól, de rendre nagyobb volt, mint a többi felekezeté. A római katolikus hallgatók száma először az 1918/1919-i tanévben haladta meg a 100-at, s további növekedést mutatott. Az 1928/1929-i tanév II. félévében első alkalommal fordult elő, hogy 200-nál is több római katolikus vallású diák tanult Debrecenben, s ez a szám a korszak végéig nem is csökkent ez alá. Az 1930/1931-i tanév I. félévében már 332 ifjú képviselte ezt a felekezetet, ami az összes hallgató megközelítőleg 22%-át tette ki. Az 1930-as évek első felében látható felfutást követően (rendre 300 feletti létszám), a római katolikusok száma 200 és 300 között stabilizálódott. A legtöbb római katolikus azonban a korszak végén, az 1943/1944-i tanév I. félévében járt a debreceni egyetemre, amikor 367-en (27,8%) voltak. A római katolikusok tehát a reformátusoktól eltérően elmaradtak országos részarányaiktól.

A harmadik felekezet, amely viszonylag népes hallgatói csoportot képezett, az izraelita volt. Az első világháború éveiben számuk még csupán néhány tucatra rúgott, majd az 1918/1919-i tanév I. félévében hirtelen 117-re nőtt, ami egyértelműen bizonyítja, hogy a háborút megjárt, frontról visszatérő hallgatók között jelentős számban voltak zsidók is. Az izraelita felekezetű hallgatók száma kisebb hullámzások után, az 1929/1930-i tanév I. félévében haladta meg a 200-at (220 fő, 15,9%), majd tartósan e fölött maradt. Ebben jelentős szerepe volt a *numerus clausus* módosításának, melynek köszönhetően egyértelmű növekedésnek indult az izraelita felekezethez tartozó hallgatók száma nemcsak Debrecenben, de az ország többi egyetemén is. A Tisza István Egyetemen egyébként az 1930-as évek közepéig az izraelita felekezetű hallgatók aránya jóval meghaladta országos arányukat, ami csak az évtized második felében szűnt meg. Létszámuk jelentős csökkenése az antiszemita közhangulat erősödésével, illetőleg a zsidótörvények elfogadásával magyarázható. Az 1937/1938-is tanév I. félévében (még a zsidótörvények elfogadása előtt) számuk 63-ra csökkent, ami az összes hallgatóság 5,7%-át jelentette. Az 1940/1941-i tanévben pedig már csak 27 zsidó hallgató (2,5%) járt az egyetemre. Ezt követően számuk lassú növekedésnek indult, hogy majd az 1944/1945-i tanév II. félévében hirtelen 161-re emelkedjen.

Duplum

A görög katolikus hallgatók száma a kezdeti néhány főről az 1918/1919-i tanévben ugrott meg. A korszak nagy részében alig néhány tucat hallgató képviselte a felekezetet. Az 1930/1931-i tanév I. félévében 57 görög katolikus diák járt az egyetemre, ami az összes hallgató 3,8%-ának felelt meg. Ez az arány meghaladta a felekezet országos részarányát, ami azzal magyarázható, hogy Észak–Kelet–Magyarországon (főleg Szabolcs és Hajdú megyében) jelentősebb görög katolikus népesség élt. Kárpátalja 1939-i visszacsatolása után jelentősen megemelkedett a görög katolikus hallgatók száma, hiszen az innen érkező diákok is nagy számban ehhez a felekezethez tartoztak. Az 1939/1940-i tanév I. félévében 73 (6,7%), míg az 1943/1944-i tanév I. félévében már 118 hallgató (8,9%) tartozott ehhez az egyházhoz.

Kevésbé jelentős csoportot képeztek az evangélikusok. Felekezetükhöz a korszak nagy részében 50-nél is kevesebb hallgató tartozott. Számuk mindössze kétszer haladta meg a 60-at: az 1930/1931-i és az 1943/1944-i tanévek I. féléveiben, amikor is 63 (4,2%) ill. 62 hallgató (4,7%) vallotta magát evangélikusnak. Ez a felekezet tehát az egyetem hallgatói között egyértelműen elmaradt országos részarányától.

Görög keletiek (ortodoxok), unitáriusok alig-alig tűntek fel a hallgatói társadalomban, számuk mindössze néhány főre tehető. A görög keleti felekezethez főként az 1930-as évek közepétől itt tanuló bolgárok, míg az unitáriusokhoz az Erdélyből érkezett menekült hallgatók sorolhatók.

A felekezeti hovatartozás szempontjából egyébként az 1944/1945-i tanév az utolsó, melyre vonatkozóan pontos kimutatással rendelkezünk. Az egyetemi hallgatóság vallási hovatartozását ugyanis 1945-ig tartották számon, mivel azt a vallás- és közoktatásügyi miniszter egy 1945. október 15-ei rendeletben eltörölte.

Az egyetemi hallgatók szüleinek foglalkozása. Társadalomtörténeti szempontból a legérdekesebb kérdés az egyetemi hallgatóság származás szerinti megoszlásának kérdése, amelyre szüleik foglalkozásából következtethetünk. Az egyetemi hallgatóság társadalmi összetétele a korszakban lejátszódó társadalmi mobilitás fontos mutatója is egyben. A két világháború közötti időszak magyar társadalmát e tekintetben igen zárt és merev struktúraként szokták ábrázolni; mégis – mint láni fogjuk – a felsőoktatáson keresztül egyes néprétegek előtt már ekkor szélesebbre nyíltak a társadalmi felemelkedés kapui. Az 1934/1935-i tanév II. félévére vonatkozóan rendelkezésre álló részletes statisztikai kimutatás 37 foglalkozási kategóriát különített el, melyeket többféle módon lehet rendszerezni. Amennyiben nem kívánunk részletes és terjedelmes társadalomtörténeti elemzésbe kezdeni, az egyetemi hallgatóság társadalmi arculatának a jellegét 5 nagyobb, tágan értelmezett kategóriával is leírhatjuk.

Ennek alapján megállapítható, hogy Debrecenben a vizsgált tanévben a hallgatók 58,3%-a tisztviselő és értelmiségi családból származott. Ez az arány az ún. értelmiségi önreprodukció magas szintjére utal, noha figyelembe kell venni, hogy a hagyományos értelmiség (tanárok, tanítók, papok, művészek stb.) mellett jelentős köztisztviselői, magántisztviselői és nyugalmazott tisztviselői csoportot is magába foglal a kategória. (Ebben a félévben 247 hallgatónak, tehát az összes hallgató 18,7%-ának volt köztisztviselő az édesapja.) A tisztviselő és értelmiségi réteg aránya a vidéki egyetemeken azonban még így is alacsonyabb volt, mint Budapesten. Az 1934/1935-i tanév II. félévében ugyanis a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatóságának 69,2%-a volt – hasonló kategorizálás mellett – ide sorolható. Az értelmiség és a tisztviselői kar jelenléte a felsőoktatásban tehát nagyon jelentősnek tekinthető.

DUPress

Jóval kisebb arányban tanultak a Tisza István Tudományegyetemen a nagy- és középbirtokosok, illetőleg a nagy- és középkereskedők valamint az iparosok gyermekei. Igaz azonban, hogy ezek a társadalmi csoportok amúgy is igen szűk rétegnek számítottak a magyar társadalmon belül. Még ha hozzájuk számítjuk az egyéb magánzókat, illetve tőkejáradékosokat, akkor is csak a hallgatóság 3,6%-át tették ki az ilyen megélhetéssel rendelkező szülők gyermekei.

Nem okozhat különösebb meglepetést azonban az agráriumból élő, illetőleg a mezőgazdasághoz kötődő családokból kikerülő fiatalok nagyobb részaránya a magyar felsőoktatásban, különösen Debrecenben. Ennek az igen széles, a társadalmon belül nagyon eltérő életminőséget élvező csoportokat is magábafoglaló kategóriának a fontossága abban rejlik, hogy ide tartozott a két világháború közötti magyar társadalom nagyobb része. Jómódu parasztok, kisbirtokosok, néhány holdon gazdálkodó törpebirtokosok, mezőgazdasági munkások, napszámosok és idénymunkások egyaránt megtalálhatóak ebben a rétegben. Külön is érdemes megemlíteni a társadalomnak a mezőgazdaságtól már eltávolodott, de mégiscsak ahhoz kötődő csoportjait (cselédek, altisztek) is. Az ilyen tág értelemben vett agrárnépesség gyermekeinek a jelenléte a felsőoktatás egészét tekintve egyértelműen Debrecenben volt a legmagasabb, ami az egyetem fő vonzáskörzetének, a Tiszántúlnak a foglalkozás-szerkezetével magyarázható. A debreceni egyetemen összesen 285 hallgató, a diákság 21,6%-a tekinthető a „magyar föld" gyermekének. Az agrárnépesség jelenléte jellemzően a vidéki egyetemeken volt magasabb. Míg Pécsett a hallgatóság 20,2%-a (307 fő), Szegeden pedig a 16,4%-a (253 fő) tartozott ehhez a réteghez, addig a Pázmány Egyetemen mindössze 13% (639 fő). Ezek a részarányok tehát azt mutatják, hogy az egyetemeken tanuló fiatalok közül jobb esetben minden ötödik a mezőgazdaságból élő, illetve ahhoz kötődő népcsoportokból került ki. Ismerve a réteg össztársadalmi méreteit, ez az előfordulási ráta esetükben mégis igen alacsony arányt jelentett.

Fontos megemlíteni azonban azt is, hogy a réteg egyes csoportjai nagyon eltérő mértékben tudtak bekapcsolódni a felsőoktatásba. Míg például a leginkább kiszolgáltatott szegényparasztság egyáltalán nem, vagy csak elvétve tudta egyetemre küldeni gyermekeit, addig a zömmel paraszti sorból kiemelkedett altiszti réteg, a visszacsúszástól félve, erőn

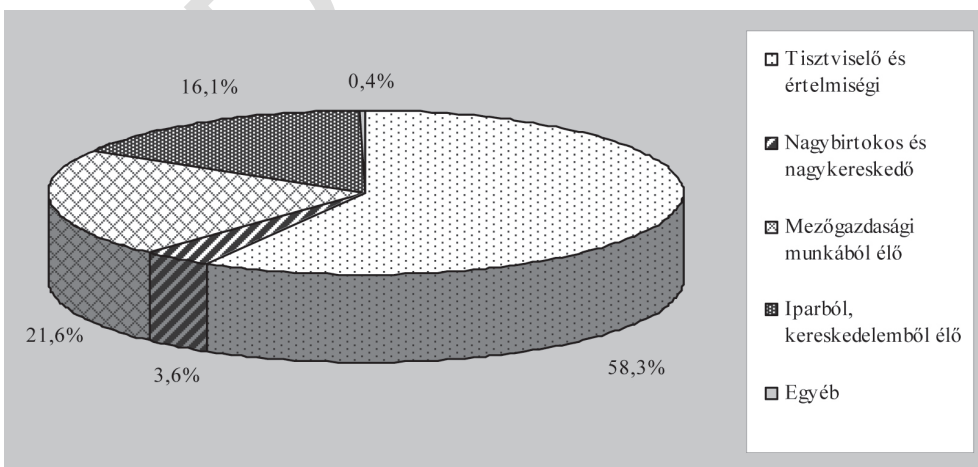

5. sz. A debreceni egyetemi hallgatók megoszlása szüleik foglalkozása szerint

felül is igyekezett magasabb iskolai végzettséget biztosítani a számukra. Debrecenben az 1930-as évek derekán mindössze 12 egyetemi hallgató tartozott származását tekintve az agrárproletariátushoz. Ugyanekkor azonban az altiszt szülőkkel rendelkező diákok aránya 9,3% (123 fő) volt. A tízszeres különbség azt mutatja, hogy az altisztek gyermekei sokkal hatékonyabban tudtak bekapcsolódni a felsőoktatásba, s így esélyt kaptak a nagyobb fokú társadalmi mobilitásra is.

A negyedik nagyobb egységbe azok az – egymástól sokban különböző – társadalmi csoportok sorolhatók, amelyeknek a megélhetést az ipar és a kereskedelem biztosította. Ide sorolhatjuk a mindenkori piaci viszonyoktól függő önálló iparosok és kiskereskedők mellett azokat az ipari munkásokat is, akik a két világháború közötti magyar társadalom legnehezebb helyzetű csoportjai közé tartoztak. Az ipari és a kereskedelmi szektorban dolgozók gyermekeinek az aránya a hallgatók között Debrecenben 16,1% (212 fő) volt, ami a vidéki egyetemek tekintetében a legalacsonyabbnak számított. Pécsett, az Erzsébet Tudományegyetemen a hallgatók 17,3%-a (263 fő), míg Szegeden, a Ferenc József Tudományegyetemen 18,5%-a (286 fő) tartozott ebbe a csoportba. Feltűnő, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetem hallgatói között az agárnépesség mellett az ipar és a kereskedelem képviselői is viszonylag alacsony részarányt (13,6%, 668 fő) értek el. Nem meglepő, hogy ezen a rétegen belül is leginkább az ipari munkásság maradt el társadalmi részarányához képest. A Tisza István Tudományegyetemen az 1934/1935-i tanév II. félévében csupán 28 munkáscsaládból származó diák tanult, akik a hallgatóknak mindössze 2,1%-át tették ki.

Az egyes karok tekintetében megállapítható, hogy a tisztviselő és értelmiségi réteg gyermekei Debrecenben leginkább a bölcsészettudományi és a jogi pályát választották. A Bölcsészettudományi Karon a hallgatók 60,2%-a (171 fő), míg a Jog- és Államtudományi Karon a hallgatók 60,1%-a (332 fő) volt ide sorolható. A nagybirtokos, nagykereskedő, nagyiparos réteg esetében ugyancsak a jogi pálya népszerűsége szembeötlő. Debrecenben az 1930-as évek közepén 28 diák képviselte ezt a réteget, a kari hallgatóság 5,1%-át adva. Az agrárnépesség aránya ugyanakkor főként a bölcsész és a teológiai karon volt számottevő. A Bölcsészettudományi Karon 25,3%-ot (72 fő), míg a Református Hittudományi Karon 38,4%-ot (71 fő) tettek ki azoknak a zömmel mezőgazdaságból élő családoknak a gyermekei, akik szociális helyzetüknél fogva a leginkább rászorultak az egyetemi diákjóléti intézmények támogatására. Az iparból és kereskedelemből élő szülőkkel rendelkező hallgatók Debrecenben elsősorban az Orvostudományi Karon fordultak elő, ahol minden ötödik diák (20,8%, 62 fő) közülük került ki.

f) Fellendülés a harmincas évek végén

Az 1930-as évek végéig kellett várni, amíg a válságot és a megszorításokat követően az egyetemen újra fellendülés következett be. A gyarapodást az 1938/1939-i tanévben felállított több új tanszék jelezhette. Az angol nyelv és irodalom élére Fest Sándort, az Eötvös Kollégium angoltanárát, neves történészt nevezték ki. Az ügy érdekessége, hogy a tanszékre pályázott az elsősorban írói munkásságáról ismert Szerb Antal is. Az olasz nyelv és irodalom tanszéke az 1935-i magyar-olasz kultúregyezmény értelmében jött létre. Addig a debreceni olasz egyesület vezetője, Renato Fleri tartott helyettesként órákat. Az egyezmény értelmében a tanszék élére az olasz kormány küldött ki professzort: 1939-ben Lorenzo Giusso, 1940-ben a több évig is maradó Gaetano Trombatore személyében. A régészeti tanszék alapítása a bölcsészkar régi kérése volt. Roska Márton szakelőadó végre professzo-

Proof

ri kinevezést kapott. Az elméleti fizika professzorává az eddig szintén szakelőadó Széll Kálmánt nevezték ki.

Az első bécsi döntés (1938. november 2.) és Kárpátalja visszafoglalása (1939. március) következtében a visszacsatolt területekről a budapesti és különösen a debreceni egyetemre nagyobb számú hallgató érkezett. Számukra először pótfélévet hirdettek, a később jelentkezőknek magyar nyelvészetből, irodalomból, földrajzból, történelemből és alkotmánytörténetből kellett kollokválniuk.

Az országgyarapodás a trianoni békével szűk határok közé szorult ország tudományos perspektíváját is kiszélesítette. A debreceni egyetemen kezdettől fogva megvolt az igény a kelet-közép-európai régió alaposabb tudományos vizsgálatához szükséges tudományos bázis kiépítésére – akkor még a Kárpát-medence tág térségéhez igazítva. A fiatal egyetem első nagy tudománypolitikai koncepcióját, a balkanológiai programot Darkó Jenő professzor, a neves bizantinológus még az I. világháború éveiben dolgozta ki. Sajnálatos módon ezekből a tervekből pénzügyi okokból nagyon kevés valósulhatott meg, az is csak időlegesen (török, szerb-horvát, román lektorság, török tanszék), Trianon után az ország gazdasági helyzete nem engedett meg ilyesmit, a minisztérium elsősorban a tanárképzés szempontjából fontos tanszékek fenntartására koncentrált, specifikus tudományos műhelyek, esetleg tanszékek létrehozására csupán a főváros egyetemén nyílhatott lehetőség.

A közép-európai régióban az 1930-as évek végén bekövetkezett területi változások azonban új kötelezettségeket ruháztak a felsőoktatási intézményekre, amelyek egyúttal

21. Klebelsberg Kunó miniszter Verzár Frigyes, Darkó Jenő professzorok és Balogh Gyula (a Gazdasági Hivatal igazgatója) társaságában (1929. július 15.)

szélesebb perspektívát nyújtottak a kutatások számára is. Az országgyarapodás következtében a Kárpátaljáról zömmel Debrecenbe jövő rutén nemzetiségű hallgatók számára hozták létre 1939 őszén a rutén és szlovák nyelvi és irodalmi tanszéket (Szláv Szeminárium néven). Professzori állása tulajdonképpen soha nem lett betöltve, előadói Kniezsa István és Sziklay László voltak. Ugyanekkor mentették át Debrecenbe a Lengyelország lerohanása (1939. szeptember) miatt megszűnt varsói Magyar Intézetet. Az e célból szervezett Kelet-Európa Történeti Szeminárium tanszékvezetője a varsói intézet volt igazgatója, Divéky Adorján lett.

A második bécsi döntéssel 1940 szeptemberének elején visszakerült Észak-Erdély és vele együtt a kolozsvári egyetem is, ami nem várt következményekkel járt. Az 1920-as évek eleje óta „ideiglenesen" Szegeden működő Ferenc József Tudományegyetem visszaköltözhetett régi székhelyére. Csakhogy egy ötödik egyetem eltartását a háborús felkészülésben lévő ország sem pénzügyi tekintetben, sem megfelelő kvalitású oktatói gárdát illetően nem tudta vállalni. Az 1940. évi XXVIII. törvénycikk így kimondta, hogy a kolozsvári egyetem megfelelő ellátása érdekében a többi vidéki egyetemnek áldozatot kell hoznia. Szegeden új, Horthy Miklósról elnevezett tudományegyetemet kell létesíteni, ugyanakkor itt az egyetem jogi karának, a pécsi egyetem bölcsészeti karának, valamint a debreceni egyetem természettudományi tanszékeinek működését *„a további törvényes intézkedésig átmenetileg szüneteltetni kell."*[18]

Mivel a debreceni egyetemet illetően a főispán, a polgármester és az egyházkerületi főgondnok tiltakozása hiábavaló volt, Mitrovics Gyula filozófiaprofesszor, az 1940/1941-i tanév bölcsész rektora javaslatára Hóman Bálint miniszter elfogadta azt a kompromisszumos megoldást, hogy a természettudományi szakos tanárképzést szakelőadók alkalmazásával továbbra is biztosítsák. A miniszter október 19-én keltezett rendeletével a debreceni bölcsészkarról Roska Mártont, a régészet, Dávid Lajost, a matematika, Hankó Bélát, az állattan, berei Soó Rezsőt, a növénytan professzorát és Gyulai Zoltánt, az orvoskari Fizikai Intézet igazgató-professzorát (bölcsész szakelőadót) Kolozsvárra helyezték át, míg Ferenczi István ásvány-földtani és a frissen kinevezett Széll Kálmán elméleti fizikai professzor Szegedre került át. Az említett professzorok október elejétől december végéig–január elejéig – rendeltetési helyükre való távozásukig – maguk is szakelőadóként vezették saját tanszéküket. Helyükre a törvény alapján szakelőadói státuszban megbízott előadók kerültek, a matematikára Varga Ottó kolozsvári magántanár, az állattanra Csukás Zoltán pallagi mezőgazdasági akadémiai tanár és Sátori József, Hankó volt tanársegéde, a növénytanra Máthé Imre magántanár, Soó Rezső volt tanársegéde, a fizikára Tóth Lajos magántanár, míg az ásványföldtant (mint 1930 előtt) ismét Hoffer András vezette.

Az említett október 19-i rendelet nem csupán a kolozsvári egyetem professzorairól intézkedett, hanem több debreceni tanszék betöltéséről is. Az orvoskaron újra betöltötték a Fizikai Intézet professzori állását (a fizika az orvosin alapozó tárgy volt). Ide Szalay Sándor magántanár kapott nyilvános rendkívüli tanári kinevezést, de ő egyúttal bölcsészkari szakelőadó is lett. A teológián Czeglédy Sándort nevezték ki professzornak, a jogon pedig Szontagh Vilmos a közigazgatási- és pénzügyi jog, Flachbarth Ernő a nemzetközi jog és a jogbölcselet tanára lett. A bölcsészkaron a fizikus Szalay szakelőadói kinevezése mellett betöltötték a Darkó Jenő 1940. januári halála óta üresedésben lévő mindkét klasszika-filológiai tanszéket is. A latinra Mészáros Ede pécsi egyetemi magántanárt, a görögre az alig

[18] Uo. 182.

27 éves Szabó Árpád frankfurti magántanárt nevezték ki. Ugyanekkor Paulovics István professzor a pécsi egyetemről átkerült Debrecenbe az Ókortörténeti Tanszék és a Régészeti Intézet élére. (A kolozsvári egyetem visszaállítása érdekében ugyanis a pécsi bölcsészkart szüneteltették).

3. Háború és újrakezdés

a) Háborús évek

Az 1940-es évek elején került sor az egyetem első professzori gárdájának nagyobb arányú nyugalomba vonulására. 1941 szeptemberében Mitrovics Gyula, 1942 őszén Pap Károly és Rugonfalvi Kiss István fejezte be egyetemi működését. Utódjaik kiválasztása lassan ment: hosszas, szenvedélyes vita után 1942 júniusában Karácsony Sándort nevezték ki a pedagógia professzorává, míg a magyar történelmi tanszékre Szabó István, a magyar irodalomtörténetire pedig Kerecsényi Dezső csak 1943 augusztusában kapott kinevezést.

A hallgatói összetételben a harmincas évek végén, negyvenes évek elején a zsidótörvények hoztak – szerencsére a politika által reméltnél szerényebb – változást. A három hírhedt zsidótörvény közül az első még kevéssé, de a második (1939. évi IV. tc.) és a harmadik (1941. évi XV. tc.) már konkrétan érintette az egyetemi hallgatóságot, hiszen visszaállította a *numerus clausus*t, majd tovább szűkítette a zsidók bekerülését a felsőoktatásba. A debreceni egyetem professzorai többségükben humánus, polgári szemléletűek voltak és a faji törvények kötelező végrehajtásakor lehetőleg minden enyhítő körülményt igyekeztek figyelembe venni. Így pl. csak az újonnan felvettekre vonatkoztatták a törvényt, nem az összesre, hasonlóképpen nem terjesztették ki hatályát az újból beiratkozott régebbi zsidó hallgatókra, mivel – véleményük szerint – az illető „régi jogon" volt hallgató. A törvény előírása ellenére még 1944 szeptemberében is vettek fel elsőéves izraelita hallgatókat. Mivel Debrecenben a zsidótörvényeket nem érvényesítették olyan szigorúan, mint másutt, több, az izraelita felekezethez tartozó vagy időközben áttért hallgató iratkozott át pl. a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemről a debreceni bölcsészkarra.

A háborús időszakban a Turul Bajtársi Egyesületnek és kari tagszervezeteinek intenzitása és befolyása csökkent. Helyettük más szerveződések kerültek előtérbe. Kárpátalja visszacsatolása után a rutén hallgatók „Kárpátorosz Hallgatók Egyesülete" néven külön szervezetet alakítottak, 1941-ben a visszatért Felvidékről érkezők az országos szintű „Felvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete" helyi szakosztályát alakították meg. A két szervezet azonban szemben állt egymással. 1942 októberében az Egyetemi Tanács egységes ifjúsági szervezetet hozott létre Debreceni Egyetemi Ifjúság (DEI) néven, hogy a nemzetiség, vallás és terület szerinti felaprózódásnak elejét vegye. A DEI azonban a háború és hátralévő rövid idő miatt már nem sok érdemi tevékenységet tudott kifejteni. 1943-ban a baloldali dákokból is kialakult egy közösség, amely a budapesti Györffy-kollégium után magát „Kisgyörffy"-nek nevezte.

Hankiss János franciaprofesszor 1943 áprilisában a Kállay Miklós által vezetett kormányban Szinyei Merse Jenő miniszter mellett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára lett. A kinevezésnél valószínűleg azért esett a debreceni professzorra a választás, mert Hankiss nem németbarát, hanem a nyugati orientáció híve volt, főleg francia kapcsolatokkal, és szerte a világon jó hírnevű kultúrdiplomatának számított. Mint államtitkár Hankiss képviselte a minisztert 1943 októberében azon a tanévnyitó ünnepségén, ame-

lyen a szélsőjobboldali Haendel Vilmos jogászprofesszor – prorektorként – beszédében a nácizmus fokozottabb kiszolgálását sürgette. Előző évi, berlini látogatásával kapcsolatban elmondta, hogy Magyarországon még mindig vannak olyanok, *„akik kacérkodnak az ellenséggel"*. A zsidótörvények végrehajtása lanyhán folyik, Magyarország sem emberben, sem anyagban nem ad a háború folytatásához elég segítséget, és úgy vélte, mivel a területgyarapodás német segítség nélkül nem történhetett volna meg, *„erkölcstelen a belső elpártolás a megkötött szövetségtől, morális szempontból pedig kétségtelen hazaárulás a magyar érdekekkel szemben"* és a *„csüggeteg nézetek hirdetőinek lekaszabolását"* hirdette.[19] Haendel beszéde olyan időben hangzott el, midőn az nyílt támadásnak volt tekinthető a Kállay kormány külpolitikája ellen. Haendel alig egy héttel azelőtt ostorozta vehemensen *„a német szövetségtől való erkölcstelen belső elpártolást"*, hogy október 10-én a Kállay kormány elfogadta a nyugati szövetségesek előzetes fegyverszüneti feltételeit. Haendel tehát eleven idegre tapintott rá, és a kormány a lelépő rektorral szemben másképpen léphetett fel, mint mikor még hivatalban volt.

Az Egyetemi Tanács október 28-i rendkívüli – egyetlen napirendi pontot tárgyaló – ülésén a beszéd kapcsán Bodnár János orvosprofesszor, az 1943/1944-i tanév rektora, a vallás és közoktatásügyi miniszterrel folytatott személyes megbeszélésére hivatkozva a négy kar képviselőit Haendel prorektor beszédével kapcsolatos állásfoglalásra és határozathozatalra kérte. A felhívásra mind a négy kar úgy nyilatkozott, hogy *„Haendel Vilmos e. i. prorektornak ebbeli minőségben kifejtendő további működése iránt nincs bizalommal"*. A rektor a minisztertől és a négy kartól nyert megbízatása alapján két ízben is felszólította Haendelt, hogy tisztségéről mondjon le, vagy kérjen szabadságot. A rektor felhívta a figyelmét, hogy ellenkezése esetén *„vehet az ügy olyan fordulatot is, hogy a felettes hatóság azt fegyelmi útra tereli, ami könnyen azzal járhat, hogy bűnvádi eljárást von maga után"*. Mivel Haendel ennek ellenére sem vált meg tisztétől, az Egyetemi Tanács egyhangúlag úgy nyilatkozott, hogy a karok által kifejezett *„bizalmatlansághoz maga is hozzájárul"*.[20] Ezen nyomásra Haendel 1943. október 29-én kelt beadványában lemondott prorektori tisztéről, amit a miniszter tudomásul vett, s egyúttal *„megrongált egészségi állapotára"* hivatkozással egyéves betegszabadságot engedélyezett neki. Az Egyetemi Tanács 1943. december 16-án tartott ülésén ismertetett miniszteri leirat felszólította az egyetemi tanácsot a prorektori tiszt mielőbbi betöltésére, valamint a politikai tanszék helyettesítésének megoldására. Nem sokkal az ország német megszállása (1944. március 19.) után azonban, már április 1-jén Haendelt visszahelyezték tanszéke élére és prorektori tisztségébe is.

Magyarország megszállását követően a bevonuló német csapatok előbb az internátusokat (diákszállókat) foglalták le, majd 1944. május 30-án bejelentették igényüket a főépületre vagy a tanári villákra. Bodnár János rektor az államtitkárral történt egyeztetés után úgy döntött, hogy a professzori lakások mentesítése érdekében az egyetem főépületét bocsátja a német hadsereg részére. Az egyetem több hivatala visszaköltözött a Református Kollégiumba, a hallgatók nagy része is itt kapott menedéket. A professzorok szabad bejárást kaptak a főépületbe, de az atrocitások elkerülése végett a hallgatók számára tilos volt a

[19] A beszéd inkriminált bevezető részét a Magyar Távirati Iroda által készített gyorsírói feljegyzés is megörökítette. Ilyen formában csatolták az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvébe is. ET Jkv. 1943/1944. II. rk.ü. 1943. október 28.

[20] ET Jkv. 1943/1944. II. rk.ü. 1943. október 28. 60.

belépés. Az Egyetemi Tanács a miniszter segítségével próbálkozott a központi épület visszaszerzésével, sikertelenül.

Az 1944/1945-i tanévben ismét a bölcsészkarhoz került a rektorállítás joga. Szabó Dezsőt választották meg, de ő nem fogadta el a várhatóan nehéz feladatot, így a megismételt választás eredményeképpen az államtitkárságról lemondott Hankiss János került a rektori székbe. A minisztérium rendelete alapján szeptember 17-én – két bombatámadás között – megtartották a tanévnyitót, és megkezdték az oktatást. Megfelelő helyiségek hiánya, a nem debreceni lakos professzorok megoldhatatlan utazási nehézségei és a gyér számú hallgatóság miatt október 5-én az egyetemi tanács az előadások ideiglenes szüneteltetését határozta el.

Mivel a minisztériummal az összeköttetés a hadi helyzet alakulása miatt megszakadt, Hankiss rektor Budapestre utazott további utasításokért. Szintén a fővárosba menekült több professzor is családjával együtt, részben a szovjetek elől, részben a jobb megélhetés reményében. Budapesten a menekült professzorok néhány tanácsülést és szigorlatot tartottak. A bölcsészkaron egy doktorálást és két doktoravatást is rendeztek, a jogi karon két államtudományi és három jogtudományi doktort avattak.

Az orvosi karról is Budapestre távoztak a professzorok, és velük tartott a tansegédszemélyzet nagyobbik része is. A menekült orvosi kar az Országos Orvosi Nyugdíjintézet helyiségeiben nyert elhelyezést, és ott, mint a „menekült debreceni orvosi kar" tanácskozásokat is tartott. A klinikaigazgatók – a Debrecenben maradt ideggyógyász Sántha Kálmán és a fül-orr-gégész Verzár Gyula kivételével – valamennyien ott voltak. Pesten közülük többen hadikórházakban működtek. (A professzorok már korábban tartalékos tiszti rangot kaptak). November 4-e és december 20-a között Budapesten 23 orvost avattak doktorrá.

Az orvoskarnak azonban a háborús időszakban volt egy, a budapestinél is messzebbre vezető kitérője. Az orvosképzést a háborúban is rendkívül fontosnak tartó kormányzat határozata alapján a professzorok egy része vállalta, hogy az ország határain kívülre, a Német Birodalom területére költözik. A kitelepítendő magyar egyetemek kormánybiztosává Csilléry András debreceni sztomatológiaprofesszort nevezték ki. A debreceni orvoskar vállalkozó tagjai a Saale menti Halle városába kerültek. Miután azonban az amerikaiak 1945. április 17-én elfoglalták Hallét, a kint tartózkodók egysége felbomlott. A hallgatók és segédszemélyzet nagyobbik része, s példájukat követve két professzor (Hüttl Tivadar és Orsós János Imre) a hazatérést választották.

b) Az oktatás újrakezdése

A szovjet csapatok debreceni bevonulása után hozzá lehetett kezdeni az egyetem újjászervezéséhez. A távol lévő Hankiss rektor feladatait Bodnár János prorektor látta el, mint rektorhelyettes. A négy karon dékánhelyetteseket választottak a távollévő dékánok és prodékánok helyett.

A legkönnyebbnek a helyzet a teológiai karon mutatkozott. A prodékán Erdős Károly automatikusan dékánhelyettes lett, az előadásokat a három Debrecenben maradt professzor, Czeglédy Sándor, Erdős Károly és Varga Zsigmond, bevonva a nyugdíjas Erdős József és a püspök Révész Imre volt professzorokat, elosztotta egymás között.

A bölcsészkaron csak két professzor (Tankó Béla és Szabó Dezső) és két magántanár (Berényi Dénes és Varga László) maradt. Ehhez még hozzászámíthatjuk az orvosi karhoz tartozó, de szakelőadóként bölcsészeket is oktató kémia- (Bodnár János) és fizikaprofesszorokat (Szalay Sándor). Divéky Adorján dékán és Fest Sándor prodékán helyettesítését

Szabó Dezső látta el, dékánhelyettesként. (A rangidős Tankó ezt a feladatot nem vállalta). A szemeszter a bölcsészkaron mintegy 25-30 hallgatóval december 11-én indult újra és január 31-ig tartott. Helyettesítéssel, előadók meghívásával ideiglenesen el tudtak látni szinte minden tanszéket.

A jogi karon csupán Szentpéteri Kun Béla, az egyházjog professzora maradt Debrecenben, és mivel elérte a 70. életévét, az ő nyugdíjazása is küszöbön állott. Ezt azonban el kellett halasztani, hiszen ebben az esetben a kar működésében teljes szünet állott volna be. Az oktatás szinte minden terhe így rá hárult. *„December 4-én tudtuk megkezdeni az előadásokat, még akkor is csak úgy, hogy a számunkra kijelölt két szoba közül az egyik fűthetetlen volt, a másik meg csaknem folyvást kőszénfüstös. Az első és a második évfolyam tárgyait délelőttre, a harmadik és a negyedik évfolyamét délutánra osztottam be"* – jelentette utóbb a professzor.[21]

Az orvosi kar professzorainak többsége Budapestre távozott, sőt néhányan a Halléba való kitelepülést is vállalták. A Debrecenben maradt Sántha Kálmánnak elévülhetetlen érdemei voltak az orvosi kar újraindításában, a klinikai ápolás-gyógyítás feltételeinek megteremtésében. Ebben elsősorban Bodnár János vegyész és Szalay Sándor fizikus mellett a szintén maradó Verzár Gyulára, valamint hat magántanárra (Bodnár Tibor, Keller Ferenc, Loessl János, Ökrös Sándor, Skutta Árpád és Straub János) számíthatott. A 198 tagú tansegédszemélyzetből 52-en maradtak a szolgálati helyükön. Minden intézet és klinika tansegédszemélyzetéből a legmagasabb rangút választották meg a helyettes vezetőnek, ahol lehetett az adjunktust, míg máshol csak a díjtalan gyakornok volt elérhető. Legnehezebb helyzetben volt a Szemklinika, itt egyetlen oktató vagy diplomás orvos sem maradt, így városi, illetve katonaorvosok váltották egymást. A bombázások során az egyetem épületei közül legsúlyosabban a Magoss György (ma: Bem) téri Orvosi Vegytani Intézet és Orvoskari Fizikai Intézet rongálódott meg, a klinikai telepen bombatalálat érte a belgyógyászati pavilon északkeleti és a szülészeti klinikai fertőző pavilon északnyugati szárnyát.

1945 márciusától kezdve sorra tértek vissza a professzorok Debrecenbe, és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyenként külön-külön engedélyezte a szolgálatba való visszaállításukat. Pukánszky Béla németprofesszort az Igazolóbizottság állás-, a már nyugdíjas Pap Károlyt nyugdíjvesztésre ítélte, de másodfokon a Népbíróság – több pozitív tanúvallomás alapján – felmentette őket. Sántha Kálmán dékánhelyettes javaslatára és nyomására az orvosi kar 1945. február 25-i ülésén a Nyugatra távozott Borsos-Nachtnébel Ödön, Csilléry András, Hüttl Tivadar és Orsós János Imre professzorokat a tanárok közül törölte, és felszólította Bókay Zoltán és Jankovich László professzorokat, hogy – mivel nem kívánatos személyek –, kérjék a nyugdíjazásukat. Egy bizonyos érdekcsoport mesterkedései következtében Kettesy Aladár szemészprofesszor 1945 áprilisában és májusában is börtönbe került, és kevésen múlt, hogy nem vesztette el az állását.

A visszatért Hankiss rektort Debrecenből való eltávozása miatt az egyetemi fegyelmi vizsgálat – a bizottság tagjai Czeglédy Sándor, Szalay Sándor és Verzár Gyula professzorok voltak – vezető állásra alkalmatlannak mondta ki. Megállapítása szerint *„… nem állapítható meg az, hogy dr. Hankiss János rector a professzorokat távozásra rábeszélte volna, de kétségtelen, hogy nem tartotta vissza a professzorokat az eltávozástól, amit pedig tőle, mint az egyetem vezetőjétől el kellett várni. Ezzel a magatartásával dr. Hankiss János nem bizonyult elég erősnek arra, hogy az egyetem vezető pozícióját betöltse, de fegyelmi vétséget ez alapon*

[21] Évkönyv és Almanach 1944/1945. Szentpéteri Kun Béla 1944/1945. évről szóló, 1945. április 2-án kelt jelentése.

megállapítani nem lehet."[22] Válaszul Hankiss lemondott a rektorságról. A hátralévő időre nem választottak helyette másik rektort, maradt Bodnár, mint rektorhelyettes. A következő tanévben Hankiss prorektor sem lehetett. A jelölés joga viszont a bölcsészkaré maradt, ahol 1945/1946-ra Mészáros Ede latinprofesszort küldték prorektornak. Megfosztották állásától Nyireő István könyvtárigazgatót, a bölcsészkari magántanárok sorából törölték – részint fasiszta magatartás, részint Nyugatra való távozás miatt – Bakó Elemért, Kőfaragó-Gyelnik Vilmost, Végh Józsefet és Weidlein Jánost, az orvosi karról Bäcker Istvánt, Gulácsy Zoltánt, Jósa Lászlót, Köntzey Ernőt, Meák Gézát, Orsós Jenőt és Tatár Józsefet.

c) A felsőoktatás és az egyetemi élet átpolitizálódása

Az egyetem "megtisztítása", a "reakciós erők eltávolítása" a debreceni Nemzeti Bizottság március 22-i és április 6-i ülésén is szóba került. Az egyetemet azzal vádolták meg, hogy *"az elmult 25 év alatt a sötét reakciós gondolatok melegágya volt és ebből a fertőzött talajból nőtt ki az a középosztálybeli nemzedék, mely elsősorban felelős hazánk romlásáért és a magyar névhez tapadt minden gyalázatért…A Nemzeti Bizottság követeli, hogy a debreceni egyetemen, de a többieken is uj szellem érvényesüljön…Ezért felhívja a kormányt, hogy az egyetemi tanári státus felfrissítése iránt minden tőle telhető intézkedést tegyen meg."* A professzori kar leváltását szorgalmazó megnyilvánulást Szabó Dezső bölcsészkari dékánhelyettes az egyetemi tanács ülésén utasította vissza. *„Azzal a váddal szemben, hogy a debreceni egyetem a reakció melegágya, rámutat arra* – olvashatjuk az egyetemi tanács ülésének jegyzőkönyvében –, *hogy a Sztójay-kormány által kinevezett debreceni főispán: Bessenyei Lajos beiktató beszédében »angolkóros«-nak nevezte a debreceni egyetem tanárait és ennek megfelelő eljárást helyezett velük szemben kilátásba, továbbá, hogy a debreceni egyetem bölcsészeti karáról sokan kerültek ki olyanok, akik ma vezető pozíciókat foglalnak el… a debreceni egyetem bölcsészeti karának voltak hallgatói: Balogh István főispán, Juhász Géza tankerületi főigazgató, Kardoss László miniszteri tanácsos, Kiss József a Madisz elnöke, Kondor Imre a Nemzeti Bizottság tagja, Simon László kultuszminiszteri államtitkár."*[23]

A Bölcsészettudományi Karon Szabó Árpád professzor bizalmatlansági indítványt kezdeményezett Bodnár János rektorhelyettes ellen, aminek lehetett olyan látszata, hogy hiányolja a rektorhelyettesnek – aki a Nemzeti Bizottságban az egyetemet képviselte – a korábbi vádak elleni határozott fellépését. Indítványát azonban más, az egyetem működéséhez közvetlenül kapcsolódó érvekkel támasztotta alá. Eszerint Bodnár 1944 márciusában a tanács és a professzorok megkérdezése nélkül adta át a főépületet a németeknek, elodázó magatartást tanúsított az egyetem visszaszerzése és a gettó-brutalitások ügyében, a hallgatóságot kizáratta az egyetemről, 1945 januárjában Berényi Dénes írásbeli kérésére sem adott áramot a Meteorológiai Intézetnek. A jogi kar (Szentpéteri Kun Béla dékánhelyettes) támogatta az előterjesztést, a teológiai kar (Erdős Károly dékán) nem foglalkozott vele, az orvosi kar (Sántha Kálmán dékánhelyettes) viszont erőteljesen kiállt Bodnár mellett, és megbuktatta a bizalmatlansági indítványt.[24] Az egyetem elleni további támadások megelőzése végett egyébként a Debreceni Egyetemi Kör és Kondor Imre javaslatára eltörölték

[22] ET Jkv. 1944 5. X. rk. ülés, 1945. május 5. 125.p. (HBmL. XXVI. 1/a. 1.k.)

[23] ET Jkv. 1944/1945. IX. r. ülés, 1945. április 27. 99.p.

[24] ET. Jkv 1944/1945. XIII. r. ülés, 1945. június 27. 145.p. (Rektori Hivatal Iktatott iratok 1346/1944-45. etsz. HBmL. XXVI. 1/b. 3.d. 1346/1944-45. RH.)

az egyetem nevéből Tisza István nevét, Szabó Dezső pedig a címek és rangok használatának mellőzését javasolta.

A háborús viszonyok több professzor életét követelték. Budapest ostroma során bombatámadás következtében hunyt el Fest Sándor angolprofesszor, márciusban a háború utáni zűrzavarban Kerecsényi Dezső irodalmár, valamint a politikai rendőrség üldöztetése miatt májusban Milleker Rezső földrajzprofesszor. A jogi kar professzorai közül Berlin ostroma alatt veszítette életét Baranyai Béla jogtörténész tanár, aki német feleségét követte a német fővárosba. A megürült tanszékek közül leghamarabb a magyar irodalmi tanszéket sikerült betölteni, Juhász Géza tankerületi főigazgató, addigi helyettes meghívásával, őt 1945 novemberében ki is nevezték. Utóbbi esetében a pályáztatás mellőzésével történt gyors meghívást, a mögötte fellelhető politikai hátteret (miszerint Juhászt 1945 előtt baloldalisága miatt szorították háttérbe), az Egyetemi Tanács ülésén Szentpéteri Kun Béla jogászprofesszor kifogásolta. Decemberben a földrajz tanszék élére Kádár László, a volt újvidéki Kereskedelmi Akadémia tanára került. Lassabban haladt az angol tanszék ügye. 1946 szeptemberében Országh László, az Eötvös Kollégium angoltanára, budapesti magántanár lett a helyettes, majd 1947 márciusában professzor. 1946 januárjában meghalt Tankó Béla filozófiaprofesszor, az ő utódlása is sokáig húzódott és politikai üggyé vált. A tanszékre mindenáron Tankó tanítványát, Kondor Imre magántanárt, nemzetgyűlési képviselőt akarták meghívni, de képviselői megbízatása miatt csak 1947 deccemberében kapott nyilvános rendes tanári kinevezést. Szentpéteri Kun Béla az ő esetében is szót emelt a politikai szempontoknak a tudományos szempontok fölé való emelése ellen. Az új politikai helyzetnek megfelelően az Orosz Tanszék is hamar megalakult – a rutén helyett –, de betölteni egészen 1950-ig nem sikerült. Addig többnyire Kovács Ferenc középiskolai tanár, a Neveléstudományi Szeminárium tanársegéde helyettesített.

Az egyik legfontosabb feladatnak 1945-ben a természettudományi tanszékek visszaállítását, természettudományi és mezőgazdasági karok létesítését tartották. A minisztérium a két utóbbit elutasította, azzal érvelve, hogy agráregyetem létesül Debrecenben, külön természettudományi kar pedig Budapesten sincs. A tanszékek fokozatos visszaállítása viszont megkezdődött. 1945 szeptemberétől Kovács Lajos debreceni középiskolai tanár, szegedi magántanár lett az ásvány-földtan szakelőadója (a Németországba kisodródott Hoffer András helyett), a régiek közül Balogh Béla az antropológia, Szalay Sándor a fizika, Bodnár János a kísérleti-, Szép Ödön az analitikai-, ifj. Tankó Béla a szerves kémia, Varga Ottó a matematika szakelőadójaként folytathatta munkáját. 1945 szeptemberétől Soó Rezső a Növénytani Intézet, 1946 decemberétől Hankó Béla az Állattani Intézet vezetője is visszakerült nyilvános rendes tanári státuszába. Utóbbiak visszavétele nem volt egyértelmű. A kari tanács tagja az egyetemi szabályzat szerint csak ide (azaz a debreceni egyetemre) kinevezett professzor lehetett. Végül a Bölcsészettudományi Kar úgy döntött, hogy – mivel nyilvános rendes tanári rangban vannak (bár nem Debrecenben, hanem Kolozsvárott), és mindkettő már volt korábban a debreceni egyetem szabályosan kinevezett professzora – a Kar teljes jogú tagjainak kell tekinteni őket, bár az lenne a legjobb, ha a köztársasági elnök minél hamarabb kievezné őket. Álláspontjukat a minisztérium is elfogadta. 1947 márciusában visszaállt a matematikai tanszék Varga Ottó nyilvános rendkívüli tanári kievezésével, megalakult az Embertani Intézet, amelynek élére Balogh Bélát hívták meg, de a betöltés elhúzódott, majd Balogh halálával elmaradt.

A természettudományi oktatás bővülésének jelentős eleme volt, hogy 1947 februárjában megalakult a Szerves Kémiai Intézet ifj. Tankó Béla nyilvános rendes tanári kievezésével (őt

a Bölcsészettudományi Kar már 1945 júliusában meghívta). Tovább szélesedett a kémiaoktatás 1947-ben Arany Sándor és Di Gléria János agráregyetemi professzorok kémiai technológiai, illetve fizikai kémiai szakelőadói meghívásával, ezekhez jött még 1948 szeptemberében Straub János orvoskari magántanár, aki az analitikai kémia előadója lett. A bölcsészkar keretein belül még egy tanszéket állítottak vissza. 1949 februárjában Budó Ágoston szegedi tanárképző főiskolai tanár az Elméleti Fizikai Tanszék nyilvános rendes tanára lett.

Az orvosi kar régi problémája volt az ún. kettős tanszékek ügye. A kar szervezésekor takarékosságból több elméleti intézet igazgatói tisztét nem töltötték be, hanem a rokontanszék professzora vezette helyetteskénti azt is, így a Törvényszéki Orvostani Intézetet előbb a kórboncnok Orsós Ferenc, majd az anatómiaprofesszor Jankovich László, a Gyógyszertani Intézetet a közegészségtant vezető Belák Sándor, majd Jeney Endre, a Kórtani Intézetet az élettant igazgató Verzár Frigyes, majd Went István látta el. 1946 végén kormányhatározat született a kettős tanszékek szétválasztásáról. Elsőként 1947 májusában a Törvényszéki Orvostani Intézet élére nevezték ki Ökrös Sándort nyilvános rendes tanárnak (ugyanekkor lett Kellner Béla a kórbonctan professzora, ide is eredetileg Ökröst szánták), 1948 májusában lett Kesztyüs Loránd a kórtan (illetve kórélettan) nyilvános rendkívüli, majd nyilvános rendes tanára, 1949 áprilisában pedig Vályi Nagy Tibor a Gyógyszertani Intézet vezető egyetemi tanára. 1949 folyamán párhuzamos, II. számú sebészeti és belgyógyászati klinikák létesítését határozták el, de ezek csak 1950 őszére valósultak meg (Ladányi Józsa és Petrányi Gyula professzori kinevezésével).

A negyvenes évek második felében a politika lassan, szívósan beférkőzött az egyetem falai közé. A Rutén Tanszék már 1945-ben átalakult Orosz Tanszékké, a Varsóból átkerült Divéky Adorján professzort, bár igazolták, mégis elüldözték tanszéke éléről. Ugyancsak szovjetellenes kijelentése miatt szólították fel Jankovich László anatómiaprofesszort 1945-ben, hogy kérje nyugdíjaztatását. Hasonlóképpen politikai okai voltak annak, hogy Hüttl Tivadar és Orsós János Imre professzorokat nem engedték vissza tanszékük (és klinikájuk) élére, utóbbit – akit az igazolóbizottság elítélt, a Népbíróság viszont felmentett – végül két évig tartó huzavona után csak B-listázással sikerült eltávolítani. Ugyanekkor az új szellemiséget képviselő irányzat képviselői vezető pozíciókba kerültek. Juhász Géza, majd Kondor Imre professzor lett, Lükő Gábor, Kardos László, Kiss Árpád és Balogh István magántanári képesítést szereztek. Habilitálhattak olyanok is, akik származásuk miatt ettől addig elestek (Adler Péter, Fülöp Gyula, Jakabfi Imre, Ladányi Józsa, Mándi László, Róth Imre).

1945 januárjában megalakult a Debreceni Egyetemi Kör (DEK), a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) helyi szervezete, s egyre jobban hallatta szavát egyetemi kérdésekben, s követelte, hogy a professzorok róluk ne nélkülük döntsenek. A DEK nagy szerepet kapott a hallgatók igazoltatásában is. Ahhoz persze, hogy a fiatalok 1945. április 24-én ledöntsék Tisza István szobrát, nem kellett szervezett háttér. A zajos akcióba ezúttal – a korábbi hallgatói zavargásokkal ellentétben – a hatóságok sem kívántak beavatkozni. Az egyetem hallgatósága is rohamosan nőtt. Míg a hallgatói létszám 1944/1945-ben 770, 1945/1946-ban 1183, addig 1946/1947-ben 1487, 1947/1948-ban 1726, 1948/1949-ben 1655 fő volt. Érdekes momentum, hogy az 1944/1945-i tanév II. félévében számos budapesti hallgató iratkozott át egy-két félévre Debrecenbe, mert itt már szervezetten folyt az oktatás, míg a pesti egyetemet a háborús viszonyok és az ostrom megtépázták. A hallgatói létszám növekedésében (és ezen belül a munkás-paraszt származású hallgatók beözönlésében) nagy szerepe volt az 1946-tól induló népi kollégiumok terjedésének.

A legnépszerűbb kar az orvosi lett, ahol az 1947/1948-i tanévben a hallgatók száma meghaladta a 600 főt. A jogi kar ellenben a hallgatói létszám tekintetében minden háború utáni tanévben elmaradt az orvositól, s így az 1947/1948-i tanévben is kevesebb hallgatója volt. Pedig ez volt az a tanév a jogi kar életében, amikor ismét rendkívül magas, 580 fős hallgatóság látogatta. Az 1947/1948-i tanév I. félévében egyébként a joghallgatók az összes hallgató 33,6%-át, míg az orvostanhallgatók 35,5%-át adták. A bölcsészek 26,5%-ot, míg a teológusok 4,4%-ot tettek ki, tehát együttvéve is elmaradtak a két leglátogatottabb kar hallgatóinak a létszámától. Pedig a létszámnövekedés ezekben a fakultásokban is egyértelműen tetten érhető. A bölcsészhallgatók száma az 1945/1946-i tanévben 268-ra, majd azt követően 345-re, a rá következő tanévben – amelynek adatai alapján a fenti arányokat számoltuk – pedig 458-ra emelkedett. Az 1948/1949-i tanévre már 478 bölcsész iratkozott be. A hittudományi kar esetében a növekedés ugyancsak egyértelmű, bár az 1948/1949-i tanévben ennek eredményeképpen is mindössze 88 teológus hallgató kezdte meg tanulmányait.

A demokratikus átalakulás ifjúsági színterei Debrecenben is a népi kollégiumok voltak. Szervezetüknek, a NÉKOSZ-nak akciója, a Népi Kollégiumokat Építő Mozgalom (NÉKÉM) 1946 júliusában indult, és ennek nyomán 1946 szeptemberében Debrecenben megalakult a Bartók Béla Népi Kollégium. Ez a népi kollégiumok bezárásáig, 1948-ig állt fenn, utódja a Ságvári Endre Kollégium volt. Ezen kívül Bugát Pál néven egy orvostanhallgatói és Tildy Zoltán néven egy bölcsész-jogász kollégium is működött 1948/1949-ben. Sajnos működésüket és hatásukat jelentősen rontotta az, hogy bennük erőnek erejével próbálták meg elérni az ún. proletárelem minél magasabb arányát – nem ritkán kizárások révén.

A királyságról a köztársaságra való áttérés, a tekintélyelvű politikai viszonyok közül a magát hangsúlyozottan demokratikusnak mondó, de a valóságban egyre inkább diktatúrába hajló rendszerre való átmenet nem ment egykönnyen. A professzorok „méltóságos úr" címzése nehezen akart kikopni, a portás altisztnek számított. Az egyetemi nyomtatványok többsége még a tudományegyetemi elnevezést követően is a „m. kir." és „Tisza István" kitételt (feliratokat, fejlécet) hordozta, bár a minisztérium többször is szigorúan megrótta a vezetőséget, hogy fegyelmi eljárás terhe mellett mellőzzék a régi, elavult nyomtatványok használatát, és a múlt rendszerre emlékeztető feliratokat távolítsák el. Külön ügy lett abból, hogy Kiss Zsigmond tanácsjegyző (a Rektori Hivatal vezetője két évtizeden át) *„Hivatali szobájából IV. Károly király szobrát és a Habsburg család más képeit, a »Hiszek egyet« és más reakciós feliratokat csak a demokratikus ifjúsági vezetők illetve egyéb demokratikus fórumok erélyes fellépésére távolította el. /1947. májusában./ Jellemző, hogy Tisza István kis bronz szobrát még mindig eldugva a rektori hivatalban tartja, ahelyett, hogy leltári kezelésbe adná."*[25] A bevádolt tanácsjegyző már csak azért is megérdemli, hogy megemlékezzünk róla, mivel értékes – és kötetünkben bőven felhasznált – fényképgyűjteményt hagyott az utókorra. A jegyzőkönyvben kifejezett szemlélet következménye pedig az lett, hogy a Rektori Hivatal két háború között összerakott értékes Tisza ereklyegyűjteményének minden darabja eltűnt.

Az 1940-es évek második felének végén az oktatás tartalma és formái is kezdtek változni. Előtérbe került a tanárképzés átalakítása. 1947/1948-ban pedagógiai főiskolákat létesítettek, Budapest, Szeged és Pécs mellett Debrecenben is, ahol az egyetem épületében létesült ilyen, de ez az együttélés nem jelentett oktatási kapcsolatot, bár az új főiskola

[25] HBmL. VIII. 1/b. 106. d. 295/1948-49. etsz. Jegyzőkönyv. Tárgy: dr. Kiss Zsigmond egyetemi tanácsjegyző nem megfelelő, demokrácia-, munkás- és népellenes magatartása.

igazgatója, Némedi Lajos az egyetem magántanára és adjunktusa volt. 1949-ben a főiskola Egerbe költözött át. A jogi karon minisztériumi rendeletre 1945-től munkástanfolyamot, majd 1948/1949-ben munkásszemináriumot létesítettek. Az előbbi 50–60, az utóbbi 20–25 főnyi létszámmal működött. Igaz, nagy volt a lemorzsolódás, mert a résztvevők csekély előképzettséggel rendelkeztek, és tanulmányaikat munkaidőn túl, és szűkös kereseti viszonyok között kellett végezniök.

d) A felsőoktatás szovjet típusú szocialista átalakítása

A II. világháborút követő évek politikai-kulturális fellendülése sajnos nem tartott sokáig. A Magyar Dolgozók Pártja vezetőségében 1948/1949 fordulóján a felsőoktatás fejlesztése érdekében megfogalmazott szándékok önmagukban is ellentmondásosnak ígérkeztek. Míg a szakképzés és a tudományos kutatás összhangjának várt biztosítása, a fegyelem megerősítése az egyetemeken az előadások és gyakorlatok kötelezővé tételével, a tanárképzés átalakítása e célkitűzésekben is biztató jeleknek mutatkoztak, addig a szakképzésnek – a korban divatos kifejezés szerint – a szocialista építés szempontjából magasabb színvonalra való emelése, a haladó szellemű tanári kar létrehozása, a hallgatók szociális összetételének a munkás és dolgozó paraszt fiatalok javára történő elmozdítása, a marxizmus-leninizmus tárgyainak, valamint az orosz nyelvnek kötelező oktatása óvatosságra inthetett.

Az ország történetében 1948 és 1949 folyamán azután olyan politikai fordulat következett be, amely a művelődés terén is kedvezőtlen következményekkel járt. Megszűnt a politikai sokszínűség, a Magyar Dolgozók Pártja – előbb tevékenységükben ellehetetlenítve, majd ténylegesen felszámolva a koalíciós pártokat – egyeduralomra tett szert. A gyanúsnak tekintett bírálókat, csakúgy, mint a pártvezetést veszélyeztető riválisokat, koncepciós perekkel állították félre. Megerősödtek az egyház elleni támadások, a politika alá rendelték a szakszervezeteket. A lakosság hangulatát rontották az ország vezetőinek fenyegető megnyilvánulásai, az egyet nem értőket retorziókkal fenyegető beszédei.

A változások külsődleges jele volt, hogy az 1949/1950-i tanévben, két év után – a teológusok és jogászok mellőzésével – Kettesy Aladár szemész professzor személyében újra orvos rektor került az intézmény élére. Ezzel felborult a rektorválasztás addigi gyakorlata, amely szerint a négy kar (az említetteken túl az orvosi és a bölcsészettudományi) rektorai felváltva, meghatározott rendben követték egymást. (Az 1949 májusában létrehozott Természettudományi Kar lemondott az azonnali rektorállítás jogáról.) Nem a szokott módon zajlott le az évnyitó ünnepség sem. A rektort először (és gyakorlatilag utoljára) kísérte öt dékán, az egyetem vezetői azonban – a vallás és közoktatási miniszter májusi rendelete alapján – nem viselhették hivatali jelvényeiket, a díszruhát (tógát), valamint a láncokat. A díszjelvények a Magyar Nemzeti Múzeumba, majd onnan a debreceni Déri Múzeumba kerültek. De az ünnepség programja is meglehetősen szokatlanul alakult. Nem a mindenki által várt Himnusszal kezdődött, hanem a Köztársasági indulóval. A rektor – a hagyományoknak megfelelően – még megtarthatta szakmai előadását, ezt azonban kulturális program (néhány szavalat, köztük Majakovszkijnak a pártról írt verse), majd politikai jellegű köszöntők (az MDP megyei titkárának valamint egy vagongyári munkásnak a hozzászólása) követték. Az ünnepség az Internacionálé hangjaival ért véget. A tanév kezdetétől egyébként az egyetemi bélyegzőkön, címtáblákon, gépkocsi rendszámtáblákon az új, népköztársasági címert kellett használni. Az államforma megváltozása azonban azt is megkövetelte, hogy

az 1949/1950-i tanév során az egyetem minden oktatója (a régebben foglalkoztatott idősebbeket is beleértve) valamint hallgatója esküt tegyen a Népköztársaság alkotmányára.

Az évnyitóról az Egyetemi Tanácsban lefolytatott utólagos vita arra utal, hogy a program kialakításában, legalábbis a Himnusz mellőzésében, még inkább az akkori egyetemi vezetés óvatossága (önkontrollja) játszotta a döntő szerepet, s nem annyira a főhatóságok előírásai. Ezt az óvatosságot azonban mindenképpen indokolta, hogy a minisztérium részéről már ezt megelőzően is sor került több, az egyetem működését befolyásoló, esetenként kifejezetten korlátozó intézkedésre. Az egyetem életének sorsdöntő kérdései többé nem a tanácsüléseken dőltek el. A szervezet néha még jelentéktelennek látszó ügyekben is a főhatóság, a minisztérium állásfoglalását várta el. Baljós előjelnek számított, hogy Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter már 1948. február 23-án úgy nyilatkozott, hogy az egyetemi autonómia a doktori cím és a magántanári képesítés megadására és a professzori meghívásra korlátozódik. Az egyetemi autonómiát egyértelműen és véglegesen az 1950. november 23-i minisztertanácsi rendelet szüntette meg.

Az említett évnyitó idején a felsőbb szervek köreiben eldöntött tény volt az egyetem feldarabolása, csak éppen az érdekelteket – akiknek véleményét nem kérték ki –, erről hivatalosan még nem értesítették. A tanévnyitón még ötkarúnak mutatkozó intézmény rövid idő alatt kétkarúvá olvadt, hogy annak képzési profiljából is jelentős területeket kelljen leadnia. 1949. szeptember 1-ei hatállyal „szüneteltetésre" ítélték a Jog- és Államtudományi (akkori nevén Jog- és Közigazgatástudományi) Kart, ami közel 40 évre felszámolta a jogi képzést Debrecenben. Ezt a minisztériumban úgy próbálták megindokolni, hogy a város, illetve az egyetem a jogi helyett nagyszabású természettudományi kart kap, így komoly sérelem nem éri. A szüneteltetést a valóságban egyrészt a vélt jogi túlképzéssel (a négy egyetemi jogi karon kívül három jogi főiskola, ún. jogakadémia is létezett: Egerben római katolikus, Kecskeméten református, Miskolcon pedig evangélikus egyházi kezelésben; ezeket azonban 1949-re már államosították, így a kormány rendelkezhetett velük), másrészt a „haladó szemléletű szakkáderek" hiányával indokolták. Debrecenben a jogi kar valóban hibás „káderpolitikát" folytatott, mivel nem gondoskodtak megfelelő tudósutánpótlásról, pl. alig voltak magántanárok, akiket meg lehetett volna hívni a tanszékek élére. A jogi képzésben több régi szemléletű professzor volt, akiket a minisztérium nem kívánt tovább megtűrni, de a továbbiakban nem akartak fenntartani olyan „reakciós" tanszéket sem, mint az egyházjog. Érvként szolgált az is, hogy több tanszék üresen állt. Míg az új rendszerben a közjog oktatása fokozott hangsúlyt kapott (új alkotmány, közigazgatási reform), addig Debrecenben az összes közjogi tanszék betöltetlen volt. A földrajzi szempont is valamelyik alföldi egyetem bezárását indokolta, mert ha Pécsett szűnik meg a jogi kar, a Dunántúl marad jogászképzés nélkül. A lépés szinte konspiratív módját igazolhatja, hogy a döntésről az Egyetem Tanácsa csak a szeptember 13-i ülésén tárgyalhatott.

Alaposabb előkészítés előzte meg a Hittudományi Kar leválasztását az állami egyetemről, s önálló felsőoktatási intézménnyé való nyilvánítását. A szovjet típusú, szocialista rendszerre való átállással különösen fontossá vált az állam és az egyház szétválasztása, az állami felsőoktatásra gyakorolt egyházi befolyás megszüntetése. A minisztérium már 1949-ben tárgyalásokat kezdett az Egyetemi Tanáccsal és a Tiszántúli Egyházkerület Tanácsával, elsősorban azért, mert a megszűnő Jog- és Államtudományi Kar helyiségei kevésnek bizonyultak a nagyszabású Természettudományi Kar igényeinek kielégítésére. A Református Hittudományi Kar késznek mutatkozott a Kollégiumba visszaköltözni és ott továbbműködni, mint a tudományegyetem hittudományi fakultása. A kari dékáni hivatal már 1949 dec-

emberében át is költözött, majd megtörtént a szükséges kollégiumi helyiségek átalakítása és a teljes áthurcolkodás is.

A kompromisszumosnak látszó helyzetet azonban az Elnöki Tanács 1950. június 30-án kihirdetett 23. sz. törvényerejű rendelete felborította. Azt mondta ugyanis ki, hogy *„Az Alkotmány 54 §-ában foglalt, az állam és az egyház különválasztására vonatkozó rendelkezéseknek megfelelően a budapesti, debreceni és pécsi egyetem hittudományi karát az 1949/1950. tanév végével le kell választani az egyetem szervezetéből és további rendelkezés céljából az illetékes egyházaknak kell átadni."*[26] Ezzel kiderült, hogy a Kollégiumnak és az Egyházkerületi Elnökségnek nemcsak a szállásadó, hanem a fenntartó szerepkört is át kell vennie, ami nagy anyagi megterhelést jelentett. Az Egyházkerületi Közgyűlés Elnöksége tárgyalásokat kezdett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal. A megkötött egyezményben rögzítették a leválás feltételeit valamint a költségek megosztását. A megegyezést Darvas József miniszter, Péter János püspök és Gavallér Lajos főgondnok-helyettes írták alá 1950. szeptember 4-én. A megállapodás kimondta a megszűnő kar helyébe lépő Debreceni Református Teológiai Akadémia felállítását, és biztosította fenntartásának anyagi feltételeit. Az Akadémia helyiségeinek kialakításához 50000 forint államsegélyt adott, valamint 1953. december 31-ig évi háromszázezer forint személyi és dologi államsegély folyósítását rendelte el. A szemináriumi könyvek ingyen átkerültek, a volt Hittudományi Kar helyiségeinek bútorzatát, berendezési tárgyait pedig pénzbeli megváltás fejében (50000 forint részletekben) biztosította az Akadémia részére.

De az egyetem elveszítette egészségügyi képzési intézményeit is. Előbb az Egyetemi Ápoló- és Védőnőképző Intézetet helyezték át a Vallás és Közoktatási Minisztérium illetékessége alól a Népjóléti Minisztérium irányítása alá, majd 1951-ben önálló egyetemmé vált az Orvostudományi Kar is, amelyet az Egészségügyi Minisztérium fennhatósága alá helyeztek. (Neve ennek ellenére még évekig Orvostudományi Kar maradt, s élén 1957-ig nem rektor, hanem dékán állt.) Hiába kezdeményezték még 1949 elején orvostanhallgatók (900 aláírást gyűjtve), hogy az egyetem vegye fel Kossuth Lajos nevét, 1952-ben már csak a kétkarúvá (BTK, TTK) vált intézmény tudta ezt megtenni. Az elnevezést a hatóságok különben szokatlan gyorsasággal engedélyezték. Bognár Rezső visszaemlékezése szerint fennállt annak a veszélye, hogy az egyetemet Rákosi Mátyásról nevezik el. A professzor, aki akkor parlamenti képviselő és az Elnöki Tanács tagja volt, minden befolyását latba vetette, hogy a Kossuth elnevezés kapjon szabad utat.

A kormány 1948 szeptemberében elkészült és 1949 januárjában megjelent 260/191949. sz. rendelete értelmében megszűnt a Tanárképző Intézet és a Tanárvizsgáló Bizottság, munkakörüket a bölcsészkar vette át, munkatársaikat és felszerelésüket a BTK Tanulmányi Osztályába olvasztották. Ugyanakkor megszűntették a Simonyi úti gyakorlógimnáziumot, illetve kikerültek az egyetem felügyeletéből. Mivel a rendelkezés azt is kimondta, hogy "*a kötelező előadások keretében a hallgatókkal a teljes vizsgaanyagot közölni kell*", így a továbbiakban nemcsak a professzorok adtak elő, hanem az egyetemek adjunktusi és tanársegédi állásokat kaptak. A tanárjelöltek gyakorló tanítását az egyetem hatásköréből kivont két városi gimnáziumba (Kossuth, Fazekas) helyezték át. 1949 nyarán már nem került sor a két évvel korábban (1947-ben) felújított, s 1948-ban is nagy sikerrel zárult Nyári Egyetem megrendezésére sem.

[26] Elnöki Tanács 1950. június 30-án kihirdetett 23. sz. törvényerejű rendelete

Hosszas szervező munka után viszont 1949. május 16-ával megalakult az évtizedek óta hiába kért Természettudományi Kar. A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete kimondta: "*a debreceni tudományegyetem bölcsészettudományi karának matematikai, ásványtani és földtani, növénytani, állattani, szerves kémiai és elméleti fizikai tanszékei és intézetei, valamint a meteorológiai intézet, a csillagvizsgáló intézet, a botanikus kert és az embertani intézet 1949. évi május hó 16-tól kezdve önálló természettudományi kart alkotnak. A kar elnevezése a Debreceni Tudományegyetem Természettudományi Kara. A Kar vezetésével a legközelebbi választás alkalmával kijelölt dékán hivatalba lépéséig dékáni hatáskörrel dr. Varga Ottó ny. r. tanárt bízom meg. A kar szervezését továbbra is dr. Tankó Béla ny. r. tanárra bízom azzal, hogy minden ilyen irányu tevékenységéről a dékánt rendszeresen tájékoztatni köteles. Az uj természettudományi kar működését 1949. évi május hó 16-án kezdi meg. A kar jog és hatásköre a debreceni tudományegyetem többi karainak jog és hatáskörével egyező.*"[27] Bár a földrajz szak oktatásához elengedhetetlen ásvány- és földtan, valamint a meteorológia az új karhoz került, a Földrajzi Intézet – a róla folytatott heves viták ellenére – egyelőre maradt a bölcsészkaron.

A minisztériumban ugyanezen a nyáron, tehát még 1949-ben döntöttek arról, hogy a szovjet típusú népi demokráciában felesleges, sőt politikailag káros a klasszikus és a nyugati nyelvek tanítása, ezért a két vidéki egyetemen (Szeged és Debrecen) megszüntették ezek (francia, angol, német, olasz, latin) oktatását és az azt ellátó tanszékeket is. A lebonyolításról hivatalos akta alig volt, mindent az akkoriban szokásos „kézi vezérléssel", azaz telefonon és személyesen intéztek el. Az egyetemi tanács 1949 novemberében tartott rendkívüli ülésén Szántó György, a minisztérium egyetemi főosztályának vezetője jelentette be, hogy a modern nyelvi tanszékek Debrecenben megszűnnek.[28] Helyettük Modern Nyelvek Intézetét (orosz, angol, francia, német, olasz és román részintézetekkel, bár ez utóbbi nem volt) hoztak létre, amelynek igazgatótanácsába Pukánszky Béla németprofesszort, Országh László angolprofesszort és az orosz tanszékre kinevezendő tanárt jelölték ki. A két klasszika-filológiai tanszék (görög és latin), az Ókortörténeti Tanszék, a Régészeti Intézet és a Láng Nándor Múzeum összeolvadt "Ókori Tudományok Intézete" néven, amelynek igazgatója Járdányi-Paulovics István professzor lett. Megszűntek a tanszékek melletti segédintézmények (Társaslélektani Intézet, Népművelési Kutató Intézet, Láng Nándor Múzeum, Magyar Népnyelvkutató Intézet). Minden tanszék (szeminárium) intézet lett, létrejött a Néprajzi Intézet.

A megszűnő *Quaestura* helyére 1949 tavaszán Tanulmányi Osztályokat hoztak létre, hogy ezek végezzék el a szükséges szervező munkát, kísérjék figyelemmel a hallgatók tanulmányait és vezessenek nyilvántartást a hallgatók fejlődéséről. A Tanulmányi Osztályok igen széles hatáskört kaptak, politikailag az ő vezetőit tartotta a minisztérium igazán megbízhatónak, és nem egy esetben a dékán feje felett tartott velük közvetlen kapcsolatot. A debreceni Bölcsészettudományi Karon Lemhényi Jenő lett a Tanulmányi Osztály vezetője és a Kar mindenható ura. Lemhényi (eredetileg: Lerchner) Jenő útja jó példája az 1945 utáni gyors politikai karriereknek. Megelőzőleg kereskedő volt, 1945-ben, 30 évesen iratkozott be az egyetemre, 1948-ban Juhász Gézánál doktorált. A Debreceni Egyetemi Kör egyik hangadója, majd a Tanulmányi Osztály vezetője lett.

Az 1949-i reform kétségtelenül hozott eredményeket is. A legfontosabb közülük a hosszas szervezőmunka után, 1949. május 16-ával megalakult Természettudományi Kar felál-

[27] VKM. 218733/1949. V. sz. rendelet. – BTK Jkv. 1948/1949. tanév, XVIII. rk. ülés, 1949. május 12. 280. pont.
[28] BTK Jegyzőkönyvek 1956/1957. tanév, II. r. ülés, 1956. dec. 6. 2. pont.

DUnipress

lítása. Az egyetemnek egészen rövid ideig tehát öt kara volt, ahogyan az alapítólevél is rendelkezett 1912-ben. De a pozitívumokat súlyos torzulások, a káderpolitika által elkövetett szektás hibák jellemezték. Az ország vezetése évszázados lemaradást kívánt gyorsan behozni, és ez csak mennyiségi tekintetben sikerült, a minőség sok helyen látványosan romlott. A debreceni egyetemen 1949–1950-ben a korábbitól eltérő stílus, másféle felfogás alakult ki – egy az addigiaktól eltérő, új politikai rendszer lenyomataként.

22. Behavazott földút a Nagyerdő peremén fekvő központi épület mögött az 1930-as években

DU

II. A Református Hittudományi Kar (Fekete Károly)

1. A karrá válás folyamata, a teológiai oktatás megindulása

A Debreceni Egyetem tervezésének és a megvalósítás előkészítésének egyetlen fázisában sem volt kétséges, hogy ha Debrecenben egyetem lesz, akkor ott református hittudományi karnak is lennie kell. Az egyetemmel kapcsolatos háttértárgyalások idején hivatalban lévő mindhárom debreceni református püspök – Kiss Áron, Erőss Lajos, Baltazár Dezső – elsőrendű kérdésnek tartotta, hogy a jövendő egyetemen biztosítva legyen a református hittudományi oktatás hosszú távú jövője, és legyen meg annak stabil jogállása. Ezt az elvárást Baltazár Dezső püspök Tisza István előtt is kifejtette levelében: *„ha a református theologia kizárólagossága nem nyer biztosítást, akkor olyan következmények állhatnak elő, amelyek előállta sokkal károsabb, mintha a debreceni egyetemből egyáltalán nem lett volna semmi."*[1]

Miután Zichy János kultuszminiszter 1911 novemberében Dégenfeld József egyházkerületi főgondnoknak írt levelében egyértelművé tette a református teológiai kar felállítását a létesítendő egyetemen, a későbbiekben elsősorban a létrehozandó tanszékekről és anyagi (pénzbeli) ellátásuk megteremtéséről folyt a vita. A kollégiumban 1911 végén készített tervezet a következő nyolc tanszékről szólt: Ószövetségi, Újszövetségi, Hisztorika (két tanárral: egyetemes és magyar protestáns egyháztörténet, valamint dogmatörténet, szimbolika, patrisztika és archeológia tantárgyakkal), Rendszeres teológiai (dogmatika, vallásbölcsészet, vallástörténet, apologetika), két Gyakorlati teológiai, Filológiai valamint Egyházi ének-zene és művészeti tanszék. A debreceni teológiai képzés tanrendjét Sass Béla teológiai tanár dolgozta ki.

A debreceni református hittudományi karra vonatkozó 1913. május 21-én kelt miniszteri leiratban hét tanszék szerepelt. Bár esetenként más elnevezéssel és némileg átalakított csoportosításban, de szerepelt közöttük a kollégium által javasolt tanszékek többsége: újszövetségi írásmagyarázat és újszövetségi teológia, ószövetségi írásmagyarázat és ószövetségi teológia, egyháztörténelem, dogmatika, vallásbölcsészet és vallástörténet, szónoklat és liturgika, valamint lelkipásztorkodástan és az egyház belső életének ismertetése. Kimaradt viszont a filológia és az egyházi zene tanszéki szintű terve.

A Debreceni Tudományegyetem Hittudományi Karának első oktatói testülete nagytudású, tapasztalt professzorokból állt. A Kar adta az egyetem első rektorát, a püspökladányi espereslelkipásztori állásából a kar Lelkipásztorkodástan Tanszékének vezetőjévé emelkedett Kiss Ferenc (1862–1948) személyében, aki a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökhelyettese, majd az I. világháború után a hadiárvák számára létrehozott református középiskolák, az ún. Kálvineumok igazgató tanácsának elnöke is lett. Az első, az 1914/1915-i

[1] TtREL I. 1. e) 13. d. 673/1913. Baltazár Dezső levele Tisza Istvánhoz.

DUPress

23. A kollégiumi hagyományok őrzése: tógás diákok a kollégium udvarán

tanév hittudományi kari dékánja a rangidős Erdős József (1856–1946) professzor volt, az Újszövetségi Tanszék vezetője, aki Bécsben és Elberfeldben volt ösztöndíjas, Bécsben doktorált. A theologiai orthodoxia irányzatának képviselője az újszövetségi tanszéken, aki a református hitvallások század eleji fordítója és terjesztője, a genfi egyetem díszdoktora (1913). Rektorrá választották az 1917/1918-i tanévre. Az Ószövetségi Tanszéken Sass Béla (1865–1928) volt a professzor, aki Berlinben járt ösztöndíjjal, az ószövetségi filológia és exegézis tanára, a Közlöny és a Debreceni Protestáns Lap szerkesztője, 1921/1922-ben az egyetem rektora lett. Ferenczy Gyula (1861–1931) bölcsészdoktor, asszírológus, előbb a bölcsészeti akadémia tanára volt, majd az egyetemen a Gyakorlati Teológiai Tanszéket vezette. A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság alapító tagja és jeles egyházi író volt. A Dogmatika Tanszék vezetője Lencz Géza (1870–1932) professzor volt, aki bécsi és utrechti ösztöndíjas ideje után Bécsben szerzett teológiai doktorátust. Tanári munkája mellett a Kollégium levéltárnokává is megválasztották. Rektori tisztet viselt az 1925/1926. tanévben. Az Egyháztörténeti Tanszékre Zoványi Jenő (1865–1958) került, aki liberális szemléletű teológus volt. Korábban Sárospatakon volt teológiai tanár, de szélsőségesnek ítélt tudományos nézetei miatt elvesztette állását, majd perújítás után visszanyerte azt. A Vallásbölcsészeti és Vallástörténeti Tanszék vezetője Csánki Benjámin (1868–1943) lett, aki egyetemi tanársága előtt Tiszafüreden és Szeghalomban volt lelkipásztor.

Az egyetemalapítás éveiben a Debreceni Református Kollégiumnak két jelentős beruházása fejeződött be. A Kollégium hátsó udvarán 1912/1913-ban a magasföldszintes tápintézeti épületre két emeletet építettek, ahol 180 férőhelyes akadémiai internátust rendez-

tek be. A főgimnázium Péterfia utcai új épülete 1913-ban készült el, s 1914 tavaszán történt meg a költözés. Ez a két fejlesztés is közrejátszott abban, hogy az egyházkerület elnöksége felajánlotta a Református Kollégium épületét az egyetem céljaira. Így nem felmenő rendszerben nyitotta meg kapuit az egyetem, hanem mindhárom kar minden évfolyama egyetemi tanévet kezdett 1914/1915-ben. Az egyetem a Kollégium épületében maradással részese lett a genius loci mindennapos valóságának. Ezt fejezte ki Kiss Ferenc rektornak az első tanévnyitó alkalmával, 1914-ben elmondott beszéde: *„Új jövevény, magyar királyi Tudományegyetem! Nem kell neked itt új utakat törni: előtted a kipróbált, beigazolt, százszor megáldott út; nem kell neked új isteneket keresni: a régi Istent, a Krisztus atyját s magyarok Istenét itt trónon találod; nem kell a tudományt megteremtened: hangyaszorgalommal, becsületes kézzel épített oltáron rég lobog itt a láng"*[2]

A Hittudományi Kar kettős kötődésének mérleg-próbája volt viszonya a Református Kollégium 1914 után kialakított vezetési struktúrájához, és a Lelkészképző Intézettel való együttműködése. Az egyetem megalakulása után az egyházkerületi közgyűlés 1914-ben hozott határozatot a Kollégium új vezetéséről. Felállították a felsőoktatási intézetet, amelynek élén a kollégiumi igazgató állt, akit az egyházkerület választott. Az igazgató mellett működő felsőoktatási felügyelő bizottságnak minden hittudományi kari professzor tagja volt, de az egyetem más karairól is kértek fel bizottsági tagokat. Az új testület nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mert az egyetemi tanárok a Kollégium egyetem felettiségét érezték veszélynek, a kollégiumi tanárok pedig azt érezték tehernek, hogy az egyházkerület a világi és a teológiai egyetemi tanárok vegyes összetételű bizottsága által gyakorol ellenőrzést fölöttük, miközben több professzornak nem volt kollégiumi és/vagy egyházi kötődése. A felsőoktatási intézet és a felügyelő bizottság tartalom nélküli, névleges testületté vált. A Kollégium és az egyetem közötti kapcsolat különösen a Református Lelkészképző Intézet és a Református Tanárképző Intézet működésében öltött testet, amelyek közvetlenül a Református Kollégium szervezeti keretében működtek és létük összeforrt a Debreceni Tudományegyetemmel. A Református Kollégium 1914-től kiterjesztette az internátusi (diákotthoni) elhelyezés lehetőségét az egyetemi hallgatókra is. Így a bentlakásra kötelezett teológusok és tanárképző intézeti hallgatók mellett bölcsészek és jogászok (majd 1918-tól az orvostanhallgatók is) részesülhettek a Kollégium diákjóléti szolgáltatásaiból (internátus, tápintézet, kedvezmények, legációk). Azok az egyetemi hallgatók, akik a Kollégium diákotthonában nyertek elhelyezést, tagjai lettek a Kollégium felsőoktatási intézetének. A Református Tanárképző Intézet és annak internátusa 1925-ben indult és 1952-ig működött, és főként a Bölcsészettudományi Karhoz kötődött.

A Református Lelkészképző Intézet 1914-ben létesült, és a Hittudományi Karral szorosan együttműködve végezte feladatát. Az Egyetemes Konvent határozata értelmében az elméleti képzést adó teológiai fakultás mellett az volt a célja az intézetnek, hogy gyakorlatorientált, a lelkészi pályára felkészítő intézmény legyen. Szabályzata szerint: *„A debreceni m. kir. tudományegyetem hittudományi karának minden hallgatója csak abban az esetben bocsátható a tiszántúli ref. egyházkerület lelkészképesítő vizsgálataira, ha egyetemi tanulmányainak folytatásával egyidejűleg a lelkészképző intézetnek tagja volt."*[3]

Kiss Ferenc teológiai akadémiai tanári székfoglaló értekezése is erről szólt 1913-ban: *Az egyetem és a lelkészképzés* címmel. Az ebben az előadásban vázoltak alapján szervezte meg

[2] Évkönyv 1914/1915. 6.

[3] TtREL Református Lelkészképző Intézet szabályzata.

a Lelkészképző Intézetet, amelynek 1914–1917 között ő lett az első igazgatója. Kiss Ferenc négy tételbe foglalta a jövő lelkészképzésével kapcsolatos követelményeket: szükségesnek látta a szakképzettség megadását, a gyakorlati képesítettség elérését, az alapos műveltséget és a keresztyén személyiség kialakítását. Ehhez elkerülhetetlen volt az internátusi rendszer kialakítása, a tudományos szemináriumi könyvtár megszervezése, a debreceni gyülekezetekre épülő szószéki és belmissziói gyakorlatok bevezetése.

A Lelkészképző Intézetben a lelkészjelöltek a gyakorlati képzés mellett tudományos oktatásban is részesültek. Ezért két teológiai docensi állást tartottak fenn a patrisztika (Erdős Károly) és a sémi filológia (Varga Zsigmond) előadására. Pénzügyi gondok miatt 1928-tól óraadó tanárokat alkalmaztak, akik a görög és angol nyelvet, a zenét és az éneket tanították, az igazgató pedig az igehirdetési gyakorlatokat vezette. A Lelkészképző Intézet tanárai hol visszafogottabban, hol erőteljesebben rivalizáltak a Hittudományi Kar tanáraival, de szinte általános gyakorlattá vált, hogy az intézeti tanárság jó előiskolája lett a Kar egyetemi állásainak betöltésénél.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 105120/1914. sz. rendelete alapján 1914 szeptemberében kezdte meg működését a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem Református Hittudományi Kara a következő hét tanszékkel: Újszövetségi írásmagyarázat és újszövetségi teológia, vezetője Erdős József, Ószövetségi írásmagyarázat és ószövetségi teológia, vezetője Sass Béla, Egyháztörténelem, vezetője Zoványi Jenő, Dogmatika, vezetője Lencz Géza, Vallásbölcsészet és vallástörténet, vezetője Csánki Benjámin, Szónoklat és liturgika, vezetője Ferenczy Gyula, Lelkipásztorkodástan és az egyház belső életének ismertetése, vezetője Kiss Ferenc. Az előadott tantárgyak között a kifejezetten teológiai tárgyúak mellett szerepeltek az írásmagyarázathoz feltétlenül szükséges nyelvek (görög, héber), enciklopedikus tárgyak (teológiai- és filozófiai enciklopédia), de más, önálló tanszékhez nem jutott tárgyak is, mint a nemzetgazdaságtan és szociológia, közgazdaságtan, jogi ismeretek (közjog, magánjog), nevelés és oktatástan, tekintettel a pedagógia történetére, a nép- és középiskolai szervezet ismertetése, közegészségtan.

Mire az egyetem megnyitására sor került, kitört az I. világháború. A Kollégium főiskolai internátusából hadikórház lett, de az épületegyüttes jelentős részét is katonai célokra foglalták le. A kormányzati szervek megkésett intézkedésein, az elhelyezés gondjain Kiss Ferenc szervező készsége, gyakorlatiassága, kapcsolatteremtő képessége és tekintélye úrrá tudott lenni.

Az első tanévre beiratkozott 108 hallgató létszáma jelentősen csökkent. 1914 őszén 55 debreceni hittanhallgató és két segédlelkész lemondott hadmentességi jogáról, és katonának jelentkezett, akiket Budapesten tisztnek képeztek ki. A jegyzőkönyvek sok háborús hírt rögzítettek. A kari ügyek között szerényen húzódik meg Ferenczy Gyulának, a gyakorlati teológia tanárának kérése, aki az 1915-ben tartott második félévi előadásai befejezése után kérte *„a nem sokára menetszázadokba osztott debreczeni theologus honvéd önkéntesekkel, mint egyik tanárjuk, ő is hadba indulhasson és hivatásához képpest tábori lelkészi szolgálatot vállalhasson; kéri erre nézve a kar beleegyezését és a szükséges miniszteri engedély kieszközlését."*[4] A miniszter őszig engedélyezte Ferenczy Gyula távollétét. Már 1915 nyarán érkeztek hírek katona-teológusok haláláról. Volt, aki hadikórházban szerzett tífuszban, volt aki az olasz, az északi, a galíciai, a bukovinai vagy más harctereken esett el. Lettek hadifoglyok, súlyos és kevésbé súlyos sérültek. A számontartott, de az 1915/1916-i tanév második félévére be nem iratkozott, hadi szolgálatot teljesítő hallgatók összesen 28-an voltak. Leg-

[4] HTK Jkv 1914/1915. 1915. április 30. III. rendkívüli ülés. 154. szám.

inkább Kiss Ferenc professzor tartott velük folyamatos kapcsolatot. Többször meglátogatta őket a kiképzés ideje alatt, és 1916 őszén az orosz fronton is. A 40 katona-teológusból tizenegyen haltak hősi halált. Az egyetemi tanács kezdeményezésére a Kollégium épületének falára helyezett emléktáblán örökítették meg a hősi halált halt teológushallgatók emlékét. Az emléktáblát az 1925. május 3-án tartott évzáró ünnepélyen leplezték le.

A körülményeket érzékelteti, hogy szinte minden Kari Tanácsülésen foglalkoztak a csomagtorlódások miatt elakadt könyvküldeményekkel, hadi célra gyűjtött berendezési tárgyakkal és fémtárgyakkal, hadipostabélyeg forgalmazással. Oktatók és hallgatók egyaránt részt vettek a különböző gyűjtésekben és az általános takarékoskodásban.

A háború végével és a katonaság Kollégiumból való távozása után megtörténtek a szükséges fertőtlenítések és javítások. Az egyetem számára kijelölt kollégiumi helyiségekhez csak 1917-ben jutott hozzá a Hittudományi Kar. Az oktató munkához nyolc termet kért a kultuszminisztérium az egyházkerülettől, és emellett használati jogot kaptak a második emeleti Oratóriumra és az Énekteremre.

Az oktatás tudományos feltételeinek megteremtése érdekében már 1914-ben kérték a minisztert, hogy támogassa anyagilag a szemináriumi könyvtárak létesítését. Bár a háború nehezítette a könyvbeszerzést, a kórházzá lett kollégiumi helyiségek miatt csúszott a könyvtárszobák kialakítása is, 1915–1919 között a minisztertől kapott húszezer korona mégis arányos fejlesztést tett lehetővé. Ugyancsak az oktatás feltételrendszeréhez tartozott az alapvető szabályzatok elkészítése. A Hittudományi Kar tanulmányi- és vizsgarendje nem készült el az egyetem 1914-i indulására. Ezért az egyetem 1914. június 25-én királyi jóváhagyással életbe lépett ideiglenes szabályzata előírta, hogy a Hittudományi Karnak az 1914/1915-i tanév első felében meg kell alkotnia új tanulmányi- és vizsgarendjét. Az átmeneti időszakban a teológiai akadémia régi szabályzata maradt érvényben. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1916. november 4-én 157474/1916. szám alatt tette közzé a Hittudományi Kar tanulmányi- és vizsgaszabályzatát.

Az egyetemi rang megkövetelte a *promotiós* és *habilitációs* szabályzat elkészítését. A minta a budapesti és a kolozsvári tudományegyetem doktori és habilitációs szabályzata volt. Az 1914 őszén elkezdett munka nyomán hamar elkészült a tervezet, de az csak 1917-ben nyert végleges elfogadást. A fakultás történetében jelentős állomás volt a doktoráltatási jog elnyerése. Ezzel először nyílt lehetőség Magyarországon református teológiai doktori címet szerezni. A doktori szabályzat elfogadása utáni módosítási kísérletek sora azt jelzi, hogy a Hittudományi Kar helyét, autonómiáját, tudományos igényét, egyházi beágyazódásának mértékét újra kellett gondolni és meg kellett találnia a helyét az egyházi testületek felügyeleti és ellenőrzési joga tekintetében. A doktori és habilitációs szabályzat megalkotása után egyes egyházi vezetők és a teológiai akadémiák hol az Egyetemes Konventen, hol a Tanügyi Bizottságon, hol az egyházkerületi közgyűlésen keresztül akarták érvényesíteni saját érdekeiket.

A Hittudományi Kar először 1917-ben, a Reformáció 400. évfordulója alkalmából avatott díszdoktorokat. Tizenkét főt jelöltek *honoris causa* doktori címre, közöttük Baltazár Dezső debreceni püspököt, gróf Dégenfeld József tiszántúli egyházkerületi főgondnokot, gróf Tisza István dunántúli főgondnokot, Révész Kálmán kassai református lelkészt. Ekkor nyitották meg a Hittudományi Doktori Oklevelek Emlékkönyvét. 1917–1950 között 45 díszdoktori címet és 76 doktori oklevelet adtak ki, továbbá 1 doktori oklevelet honosítottak.

Zoványi Jenő professzor 1917/1918. évi dékánsága több viharos eseményt hozott. Sokaknak megbotránkoztató volt a dékán ünnepi beszéde, amelyet a Reformáció 400. évfor-

dulója alkalmából tartott ünnepségen mondott el 1917. december 15-én, a Kollégium dísztermében tartott ünnepségen. Többször különvéleményt fogalmazott meg, a saját felfogását erőltette, ami arra utalt, hogy a Kar álláspontjával a közösséget megtagadta. Ezért a Kar bizalmatlansági indítványt fogalmazott meg vele szemben. Később még az is kiderült, hogy dékánként a VK minisztériumba küldött iratokhoz olyan felvilágosító megjegyzéseket fűzött a dékáni felterjesztések háttéranyagaként, amelyekben részrehajló, egyoldalú és téves információkat közölt. Tantermi előadásaiban éveken át az iskolai vallásoktatás ellen fejtett ki szóbeli propagandát, amit a *Világosság* című szabadkőműves lapban írásban is megtett. A Karral szemben persze alulmaradt, például akkor, amikor szerette volna megakadályozni, hogy a református lelkipásztorok jogi (egyházjogi) doktorátust szerezhessenek, amire az Egyetemes Konvent tett előterjesztést a kultuszminiszternek. A Kari Tanács 1918 júliusi ülésén leszavazta őt.

Zichy János kultuszminiszter 1918-ban hozzájárult a keresztyén erkölcstan tanszék létesítéséhez. Az új tanszékre Csánki Benjámin pályázott a vallástörténet és rokon tudományok tanszékéről, akit a miniszter 1918 nyarán ki is nevezett a keresztyén erkölcstani tanszékre ny. rendes tanárrá. Helyére Varga Zsigmondot, a debreceni Lelkészképző Intézet tanárát választották meg, aki azonban kinevezését csak 1921. májusában kapta meg.

Az Országos Református Lelkészegyesület (ORLE) egyik vezéregyénisége, a köztársasági pártot és a függetlenségi pártot is megjárt Ferenczy Gyula professzor 1919. március 26-án a Kar tagjainak egyetértésével javasolta, hogy a Hittudományi Kar táviratban köszöntse a Tanácsköztársaság vezetői közül Garbai Sándor elnököt és Kunfi Zsigmond közoktatási népbiztost, illetve üdvözöljék *„a dolgok új rendjét mint a názáreti által hirdetett, az emberiség által várt istenországát"*.[5] A javaslat visszhangja a forradalmi események után sem ült el. Az 1919/1920-i tanévben a Debreceni Egyetemen is igazoló eljárások indultak a tanárok, a diákok, a tisztviselők és az alkalmazottak körében a proletárdiktatúra alatt tanúsított magatartásukkal kapcsolatban. A kortárs tudósítás szerint *„dr. Ferenczy Gyula a kar gyűlésén üdvözlést indítványozott, de szöveget nem terjesztett elő. Ezt az egyszerű indítványt beszéddel senki sem támogatta… a szövegezést dr. Ferenczy később adta be a jegyzőkönyvhöz, de a szöveg a kar gyűlésén nem szerepelt."*[6] Az Egyetemi Tanács fegyelmi bizottsága és igazoló bizottsága hosszas eljárásban az egész Hittudományi Kart megrovásban részesítette. Az Egyetemi Tanács 1921. május 27-i ülésén tárgyalták azt a miniszteri rendeletet, amely Ferenczy Gyulát két havi egyenlő részletben fizetendő 2000 korona pénzbüntetésre, Lencz Géza akkori dékánt pedig feddésre ítélte.

Az új iskolai évet azután a tanári kar lecsillapodva kezdte, pedig a meghurcoltatások még nem értek véget. Dacára az egyetem s a miniszter véghatározatának, a kormányzó *„szeptember 22-én Gödöllőn kelt magas elhatározásával a m. kir. Miniszter tanácsától nyert felhatalmazás alapján"* a VKM előterjesztésére, elrendelte, hogy *„Dr. Ferenczy Gyula… az 1920. évi XI. tc. 4§-a alapján nyugdíjigényének fenntartása mellett a tényleges szolgálat kötelékéből eltávolíttassék."*[7] Ferenczy intézmény-féltésből született, patetikus hangvételű indítványának nagy ára lett. A teológiailag valóban helytelen szavak sokféle erő, indulat és érdek támadáspontjává váltak, ami Ferenczy számára egyetemi tanári pályájának a végét

[5] HTK Jkv. 1918/1919. 1919. március 26. VI. rendes ülés, 109. szám. A Népszava 1919. május 20-i száma szó szerint közli a kari határozat szövegét.

[6] Lelkészegyesület 1919/14. szám.

[7] TtREK R 3678. Kézirat. 101.; ET Jkv. 1921. október 27.; VKM. 163.494/1921. IV.

jelentette. A másik súlyos büntetés Zoványi Jenőt érte, akinek esetét Révész Imre foglalta a legtömörebben össze: *„A katasztrófa felé sodródó eszelős háború okozta izgalmak, majd a polgári forradalom győzelme újra kiváltották belőle — sokkal erősebb mértékben, mint annak idején a sárospataki dolgok — a szenvedélyes közéleti harcost. Lelkes meggyőződéssel — amit egyébként már azelőtt sem titkolt — támogatta a forradalom legradikálisabb vívmányait és törekvéseit, főként az egyháznak az államtól s az iskolának az egyháztól való elválasztását, a vallástanítás kötelező voltának megszüntetését. Ezzel aztán csőstül maga ellen zúdította az egy darabig meglapuló, de a Tanácsköztársaság bukása után annál viharosabb erővel feltámadó egyházi és politikai reakciót. Bár a Tanácsköztársaság életében már nem vállalt aktív politikai szerepet, sőt annak alapelveivel sem értett minden tekintetben egyet, egyházának fegyelmi főhatósága mégis megfosztotta lelkészi jellegétől, a Horthy-állam kultuszkormánya pedig kényszernyugdíjba küldte.”*[8] Zoványi Jenőt még a világi bíróság is perbe fogta, és 3 hónapos fogházra ítélte. Ezeknek az ítéleteknek a következményeként egyszerre két tanári állás üresedett meg.

A politikai és a személyi nehézségek egyaránt közrejátszottak abban, hogy az 1919/1920. tanévre megválasztott dékán, Csánki Benjámin vonakodott elfogadni a megtiszteltetést: *„szükséges ezt a lelkiismereti kérdést megszívlelnie, mert a jövő tanév hazánk zilált, kietlen viszonyai következtében bonyodalmas lesz…”*[9]

A román megszállás idején, 1919. április 23-tól 1919. december 10-ig a román hadsereg, 1920. március 11-től egy időre a nemzeti hadsereg vette igénybe a Kollégium épületének egy részét. A politikai fejleményekhez tartozik még az is, hogy Kiss Ferencet nemzetgyűlési képviselővé választotta a püspökladányi körzet, ezért sokszor nélkülözni kellett bölcsességét a kari üléseken.

A két megüresedett teológiai tanári helyet 1922-ben meghívással kívánták betölteni. Az egyháztörténeti tanszékre 1922. július 22-én meghívták Pokoly Józsefet a Bölcsészettudományi Karról, aki pályájának erdélyi korszakában a kolozsvári teológián (1895–1912), bölcsészkari munkáját megelőzően pedig a debreceni akadémia tanáraként is egyháztörténetet tanított. A Hittudományi Kar meghívását elfogadva, az 1923/1924-i tanévvel itt folytatta szolgálatát. Az egyházszónoklattani és egyházszertartástani tanszékre Imre Lajost szerették volna megnyerni Kolozsvárról, aki azonban nem tudta elfogadni a meghívást. Az ezek után meghirdetett állásra egy pályázat érkezett, amelyet Csikesz Sándor kiscsányoszrói lelkész, a debreceni református Lelkészképző Intézet tanára nyújtott be. Megválasztására 1922. december 29-én került sor. Csikesz még két évig ingázott a baranyai Kiscsányoszró és Debrecen között. Lelkészi állásáról 1924. december 31-i hatállyal mondott le.

2. Konszolidáció és válság

Az 1920-as évek belső egyházi átalakulásai új tanulmányi, nevelési és vizsgálati rend elkészítését eredményezték a teológiák számára, amelyet az Egyetemes Konvent 1924. május 20-i ülésén hagyott jóvá. Az új tanterv alaposabb bibliaismeret oktatást írt elő, és új kötelező tárgyként vezette be az apologetikát, a filozófiai enciklopédiát és a valláslélektant. Mivel a Hittudományi Karon ezek a tanulmányi kívánalmak már korábban is megvalósultak,

[8] Révész Imre: Zoványi Jenő centenáriumára. *Századok* 1965/6. 1395.

[9] HTK Jkv. 1918/1919. 1919. június 5. VII. rendes ülés 148. szám és 1919. szeptember 13. I. rendes ülés, 1. szám.

ezért a Kar részéről további intézkedésre nem volt szükség. A tanszékek száma maradt hét, és elnevezésük sem változott. Három esetben azonban új vezető került az élükre. Az Egyháztörténelmet Pokoly József, a Vallásbölcsészetet Varga Zsigmond, a Szónoklat és liturgikát Csikesz Sándor vette át. Az új professzorok némileg gazdagították az előadott tárgykörök témáit. Az egyháztörténelem tárgyai közé a keresztyénség története mellé bekerült Az óegyházi atyák és reformátorok latin nyelvű iratainak olvasása c. tárgy, a vallásbölcselet tárgyai közé a valláslélektan, a szónoklat és liturgika tárgyai mellé a gyakorlati teológiai szeminárium. A tanszékeken kívüli tárgyak köre modern nyelvvel, egyházi énekkel és harmónium gyakorlatokkal bővült.

Az 1925/1926-i tanévben első ízben töltötte be a dékáni tisztet Csikesz Sándor professzor, aki több mint másfél évtizedes munkálkodása alatt lendületet, tervszerűséget és koncepciózus tudományszervezést valósított meg a Hittudományi Karban és az egész egyetemen. A teológiai tudomány különböző ágaiban egész sereg fiatalt állított kutatómunkába, inspirált és irányított. Több mint húszan doktoráltak nála.

Az egyetem központi épületének tervezésekor, 1925 őszén nyílt arra lehetősége a többi karral együtt a Hittudományi Karnak is, hogy megfogalmazza fejlesztési és elhelyezési elképzeléseit. Csikesz Sándor dékán nagyívű memorandumot készített, amelyben a VK miniszter elé tárta a hét tanszékkel működő kar szemináriumi helyiségekre, tanári szobákra, tantermekre, hivatalokra, ifjúsági tevékenységekre és szolgálati lakásokra vonatkozó szükségletét. Javasolta még egy görög-latin lektor és két középiskolai vallástanár bevonását az oktatásba, valamint egy vallástörténelmi múzeum felállítását. A teológiai tanárok kérték az Egyetemi Tanácsot, hogy *„mint a legmostohábban ellátott kar érdekeit az egyetemi építkezési bizottságban nyomatékosan pártfogolni szíveskedjék."*[10]

Ugyancsak Csikesz Sándor indítványozta a Kar szervezeti fejlesztése érdekében, hogy az 1926/1927-i tanévben állítsák fel a Valláspedagógiai Intézetet és a Liturgiai Intézetet. A tanártársak hozzászólásai után a javaslat hátteréről elárulta, hogy mindent elkövetett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a Pénzügyminisztérium illetékeseinél, hogy ígéretet nyerjen négy tanszék (egyetemes egyháztörténelem, sémi filológia, valláspedagógia, újszövetség segédtudományai) felállítására, de a minisztérium, a szanálásra hivatkozva, minden tanszék-szaporítási tervet elvetett. Sikerült viszont fedezetet kapnia két tanerő beállítására. A minisztérium 1927 augusztusában 200 pengővel támogatta a Valláspedagógiai Intézetet és 1000 pengőt utalt át a Liturgiai Intézetnek.

Újabb két tanszék üresedett meg 1928-ban, amikor 1928. január 19-én meghalt Sass Béla, az Ószövetségi Tanszék professzora, illetve amikor Erdős József, az Újszövetségi Tanszék professzora nyugdíjba vonult. Az Ószövetségi Tanszékre a Lelkészképző Intézet tanárát, Kállay Kálmánt hívták meg, az Újszövetségi Tanszékre pedig id. Czeglédy Sándor pápai teológiai tanárt, győri református lelkészt. Czeglédy Sándort debreceni professzorrá választása idején a Ceglédi Református Egyházközség is meghívta lelkipásztorának, s ő az utóbbi állást választva a professzorságtól visszalépett. A pályázati kiírásra ketten jelentkeztek: Halmi János gyömrői lelkész, akinek a pályázatát a bizottság formai hiányosság miatt elutasította. Az Újszövetségi Tanszék professzorává így a másik pályázót, Erdős Károlyt, a Lelkészképző Intézet igazgatóját választották meg, akit a kormányzó 1929. május 28-án nevezett ki nyilvános rendes tanárnak.

[10] HTK Jkv. 1925/26. 1925. november 6. IV. rendes ülés, 98. szám.

A biblikus tanszékek jól sikerült utódlásával megnyílt a lehetőség arra, hogy a dékán a Kar fejlesztési törekvéseinek újabb eleméhez kérjen segítséget Klebelsberg minisztertől, nevezetesen, hogy támogassa a már többször kezdeményezett ókori keleti nyelvek és kultúrák előadását az egyetemen. Kállay Kálmán és Varga Zsigmond professzorok ezen a területen végeztek kutatásokat, s mindketten ebből a tárgykörből szerezték meg doktori fokozatukat és magántanári címüket. Varga Zsigmond 1920-ban ilyen irányú tudományos dolgozatáért kapta meg a Magyar Tudományos Akadémia Fáy-díját. A heti 2-2 órás előadások 1929/1930-ban történő indítására megkapták az engedélyt és a fedezetet. Varga Zsigmond asszír-babiloni grammatikát, Kállay Kálmán pedig arab grammatikát adott elő. Amikor 1933-ban a gazdasági világválság hazai hatásai miatt veszélybe került az előadások megtartása, akkorra már látszott az oktatás eredménye. A kar arra hivatkozott, hogy *„külföldre kikerülő hallgatóink nagy büszkeséggel emlegetik, mennyire javukra szolgál az ókori keleti nyelvek és kultúrák ismerete, melyet idehaza szereztek s amellyel külföldi kollégáikat sok vonatkozásban megelőzik. Nem sokára várható, hogy hallgatóink közül egyik-másik e tudománykörből doktorátust szerez külföldi egyetemen, ami az előismeretek hazai megszerzése nélkül semmiképpen sem volna lehetséges."*[11]

A speyeri birodalmi gyűlés 400 éves évfordulója alkalmából, 1929 márciusában a Hittudományi Kar tizenöt hazai és külföldi egyházi személyiségnek adományozott díszdoktori címet, akik közül a hazai jelöltek (köztük Ravasz László dunamelléki református püspök) 1929. december 14-én ünnepi egyetemi közgyűlés keretében vették át diplomájukat. A külföldi díszdoktoroknak diplomáciai úton juttatták el oklevelüket. A kiegyensúlyozott evangélikus-református egyetemi kapcsolatok jegyében Kiss Ferenc professzor kapott 1929. október 14-én díszdoktori címet a pécsi Erzsébet Tudományegyetem soproni evangélikus teológiai fakultásától a hazai protestáns egyházi közélet és tudományosság terén kifejtett érdemeinek elismeréséül.

Az 1929/1930-i tanév végén Pokoly József egyháztörténet professzor vonult nyugállományba. Helyére Révész Imre debreceni lelkészt, teológiai magántanárt hívták meg, aki már akkor ismert tudós és közéleti személyiség volt. Korábban Kolozsvárott, majd a debreceni Hittudományi Karon mint magántanár, összesen 23 szemesztert tanított.

Az 1931/1932-i tanévben elérkezett az egyetem új, központi épülete berendezésének, és az átköltözésnek az időszaka. Csikesz Sándort, a Hittudományi Kar építési referensét azzal bízta meg a rektor, hogy gondolja át, és készítse elő az *auditorium maximum* berendezését. Csikesz tervezeteket készített és képviselte a Kar érdekeit a helyiségek elosztásánál. A fejleményekről folyamatosan tájékoztatta a Kari Tanácsot. Az egyetem rektora a Hittudományi Kar javaslatát is kérte a díszudvarban felírandó 25 történelmi névre. A Hittudományi Kar által ajánlott nevek (amelyek legtöbbje felkerült a táblákra) a teológiai tanárok szerint *„az egyetem nagy szellemi alapvetőinek Pantheona"*, amelynek tükröznie kell azt, hogy *„a Tisza István tudományegyetem a régi 400 éves debreceni kollégium szellemi letéteményese, sőt annak betetőzője."* Vagyis: *„a díszudvarra elsősorban olyan nagyságok nevei írassanak fel, akiknek a magyar nemzeti s közelebbről a debreceni és a tiszántúli-alföldi református keresztyén kultúra és a debreceni kollégium kifejlesztése terén egyetemesebb arányú érdemeik vannak…"*[12] A díszudvarban megörökített személyiségek neveit valóban ezek szerint az elvek szerint választották ki.

[11] HTK Jkv 1932/1933. 1933. január 16. VII. rk. ülés, 208. szám.
[12] HTK Jkv. 1932/33. 1932. december 13. V. r. ülés, 150. szám.

DUPress

Az új épület berendezésének anyagi terhei és a nagy gazdasági világválság miatt az egyetem vezetése minden szinten általános takarékosságot rendelt el. A szakelőadói megbízások és a tiszteletdíjak revíziója is megtörtént. A Hittudományi Karon csekély számú volt a megbízottak száma. Folyt az arab és aszír-babyloni nyelvtan oktatása (Kállay Kálmán és Varga Zsigmond). „A különböző felekezetek hitnézetei a keresztyén egység szempontjából" című ökumenikus előadássorozatot Lencz Géza adta elő, aki az ökumenikus mozgalmakban is aktívan részt vett. Kötelező volt a karon hallgatni a tanulmányi rend szerint a közgazdasági (Márffy Ede), a közjogi és közigazgatási jogi (Kováts Andor), valamint a közegészségtani (Belák Sándor) előadásokat.

1932. április 29-én váratlanul eltávozott az élők sorából Lencz Géza dogmatika professzor. Bár a VK miniszter az 1932/1933-i tanévre tanszékredukciót rendelt el, azért a dogmatika tanszék betöltése szükséghelyzetet teremtett a Karon, mivel Kiss Ferenc professzor már hosszabb idő óta betegeskedett.

Az 1932/1933-i évre szóló állami költségvetés tervezete nagyon meglepte a Kart, mert a minisztérium a Debreceni Egyetem Hittudományi Karán a tanszékek végleges számát az akkori nyolc helyett hatra csökkentette volna. A Debreceni Egyetem egészét tekintve a költségvetésben az 51 tanszék helyett 46-tal számoltak. Ez a tanszékcsökkentés összegyetemi szinten 10%-os, a Hittudományi Karnál viszont 25%-os csökkentést eredményezett volna. A Kar felszólalása nyomán a tanszékelvonás nem következett be, de a megüresedett dogmatikai tanszéket nem lehetett betölteni. Lencz Géza halála után Csánki Benjámin professzor és Vasady Béla teológiai magántanár helyettesített. Vasady hetente ingázott Sárospatak és Debrecen között. Kiss Ferenc – betöltve a 70. életévét – teológiai tanári szolgálatából az 1932/1933-ianév végével ment nyugdíjba,. Az 1933/1934-i tanévtől a gazdasági helyzet változásáig Csikesz Sándor végezte a helyettesítést.

Márffy Ede egyetemi tanár memorandumban fordult a VK miniszterhez, hogy a Debreceni Egyetem karain állhassanak munkába tanársegédek. Elképzelése szerint: *„Ezek az állások fizetés nélküliek, ideiglenes jellegűek és korlátozott számúak lennének. Az ilyen állást betöltők szakpályájukon való elhelyeződésnél előnyben részesülnének és tanársegédi minőségben eltöltött szolgálati idejök nyugdíjba beszámítható volna. Előnyben részesülnének bel- és külföldi ösztöndíjak odaítélésénél is."*[13] A Hittudományi Kar mellé állt a kezdeményezésnek, s mind a nyolc tanszékhez jónak látott volna alkalmazni egy-egy tanársegédet. Ezzel erősödött volna a teológiai fakultás egyetemi jellege, segítette volna az egyetemi tanárok tudományos munkáját, és a tanári *succrescentia* (utánpótlás) megoldását. Ez az időszak az egyházban is az állástalan diplomások korszaka volt. A Debrecenben végzett tehetséges diplomások szemináriumi gyakornokokként maradtak bent az egyetemen.

A hallgatók tehetséggondozását elősegítették a tanszékek által kiírt pályatételek, amelyeket a szakprofesszor az egyetemi *Évkönyv és Almanach*ban publikált bírálattal méltatott és pénzjutalomra terjesztett fel. Az 1920-as, 1930-as években fokozatosan erősödő hallgatói egyesületek segítették a közösségi élet kibontakozását és a vezéregyéniségek kiválasztódását. A korszak megörökölte a Hittanszaki Önképző Társulatot (HÖT), amelyet még az 1869/1970-i tanévben Balogh Ferenc professzor hívott életre. Amikor a Teológia az Egyetem kötelékébe tartozott, akkor az Egyetemi Kör teológiai szakosztálya vitte tovább a HÖT elméleti munkáját, de a gyakorlati célkitűzések teljesítése megmaradt a HÖT-nél és a protestáns estélyek szervezését is folytatták. Tanári segítséggel hallgatói szerkesztőség tartotta

[13] HTK Jkv. 1932/33. 1933. március 25. X. r. ülés, 267. szám.

fenn az egyetemi korszakban és töltötte meg írásaival a *Közlöny* című diáklapot, amely páratlanul hosszú megjelenési kort ért el. Alapításától, 1871-től 1948-ig jelent meg. Volt idő, amikor országos teológus-lapként működött, majd 1928-tól 1948-ig csak a debreceni ifjúságé volt. 1939-től a felügyelő tanári tisztet felváltva látta el Kállay Kálmán, Vasady Béla, Czeglédy Sándor és Illyés Endre professzor. A HÖT 1940/1941-ben Teológus Gyülekezetté alakult, amelynek alapszabályát a HÖT választmánya dolgozta ki ifj. Varga Zsigmond szeniorral az élen. Az Egyetemi Körnek volt teológiai szakosztálya is, amely vallásos estélyeket és emlékünnepélyeket szervezett. Önkéntes adományokból tartották fenn magukat. Az Egyetemi Kör felügyelő tanári tisztével három évre Kállay Kálmánt bízta meg az Egyetemi Tanács az 1930/1931-i tanévtől, de Kállay más elfoglaltsága miatt Révész Imrét kérték fel.

A Bethlen Gábor Kör a protestáns evangéliumi szellem terjesztésére jött létre, és karközi szinten szerveződött. Irodalmi, segélyügyi és belmissziói szakosztálya működött. Részt vettek a Kistemplomban vasárnaponként 11 órakor tartott egyetemi istentiszteletek szervezésében. Aktív bibliaköri munkát végeztek. Olykor bált, hangversenyt, irodalmi műsort rendeztek. Neves személyiségeket hívtak előadóestjeikre és vitagyűléseikre. A Kör életében kiemelkedő volt az 1929/1930-i tanév, amikor rendezvénysorozattal emlékeztek meg Bethlen Gábor halálának 300. évfordulójáról. Tíz éves fennállásukat 1930. november 15-én ünnepelték.

A bölcsészhallgatók Árpád Bajtársi Egyesületéből 1932-ben váltak ki a hittanhallgatók, akik megalakították a Bocskay Bajtársi Egyesületet. A Kar Kállay Kálmánt kérte fel, hogy *„a megalakítandó bajtársi egyesület magatartását állandó atyai figyelemmel kísérni s működését a helyes mederben tartani szíveskedjék, a végből, hogy hallgatóinknak bajtársi egyesületben való tömörülése és működése a bibliai keresztyén életelveknek a szent elhívatásuk méltóságának semmi legkisebb sérelmével és elhomályosításával ne járjon."*[14] A *Soli Deo Gloria* Egyesület Kálvin János Köre 1937-ben alakult meg a Debreceni Egyetemen. Tanárelnöke Rugonfalvy Kiss István volt. Az alakulásnál az 56 tagból 39 teológus, 14 joghallgató és 3 bölcsészhallgató alkotta a tagságot.

A központi egyetemi épületbe való kiköltözés közeledtével (1933) felvetődött az egyetemi istentiszteletek tartásának kérdése is, amely addig a Kollégium Oratóriumában volt, illetve a Bethlen Gábor Kör szervezésében vasárnaponként a Kistemplomban. Csikesz professzor ismételten koncepcionális megoldással állt elő„az egyetemi mintaistentisztelet"-re adott javaslatával, de a Kar tagjainak ez nem nyerte el a tetszését, ezért Csikesz visszavonta tervezetét. Az egyetemi istentiszteleteket az egyetemi templom felépüléséig (1940) a református egyház Kálvin téri gyülekezeti házában tartották, Vasady Béla ny. rendkívüli tanár vezetésével.

A debreceni egyházmegye kezdeményezésére, a Kar támogatásával, valamennyi teológiai tanszék aktív részvételével szervezték meg az 1932/1933-i tanévben a lelkészi továbbképző tanfolyamot. A program felelőse és vezetője Révész Imre volt. Negyven hallgató vett részt, főként a debreceni egyházmegyéből, de vidékről is és a Tiszáninneni Egyházkerületből is. A második továbbképzőt 1934. augusztus 27–31 között tartották.

Az 1933/1934-i tanévben Csikesz Sándor lett a dékán, aki új kezdeményezésekkel állt elő. Részletesen kidolgozta a debreceni Fazekas Mihály Reálgimnáziumban létesítendő katechéta-vallástanári állás tervét, célját, munkarendjét, függelmi viszonyait, valamint elindította a betöltetlen dogmatikai és pasztorális teológiai tanszék költségvetési rendezését

[14] HTK Jkv. 1931/1932. 1932. május 24. XIII. rendes ülés 431. szám.

Hóman Bálint miniszternél. Csikesz érvelése szerint az üres tanszékek helyettesítése túlterheltséget eredményezett, illetve már a debreceni nyolc tanszék is diszkriminatív volt a budapesti Pázmány Egyetem Hittudományi Kara 12 tanszékéhez viszonyítva. Az üres tanszékek miatt a versenyképesség még kevésbé biztosított. Ha mindkettőt nem is lehet betölteni, azért az 1934/1935-i tanév költségvetésébe kérték a dogmatika tanszék betöltésének fedezetét visszaállíttatni.[15] A miniszter a kérést elfogadta, és a tanszék betöltését egy rendkívüli tanárral engedélyezte. A Kar a lehetőséget kihasználva, sürgős felterjesztéssel meghívta rendkívüli tanárnak Vasady Béla sárospataki teológiai tanárt, aki magántanárként, mint helyettesítő, már segített a debreceni dogmatika órák megtartásában. Vasady 1937-től lett nyilvános rendkívüli tanár, s 1938 nyarán kapta meg nyilvános rendes tanárrá való kinevezését.

A tanszéki gondok mellett öröm is érte a Hittudományi Kart, mert az 1934/1935-i tanévben Révész Imre egyháztörténész professzor két kitüntetést kapott. Tudományos munkássága elismeréséül 1935 márciusában a kormányzó tüntette ki a Corvin koszorúval, 1935 májusában pedig a Magyar Tudományos Akadémia választotta levelező tagjává. Mint az MTA rendes tagja, 1947. november 10-én tartotta meg akadémiai székfoglalóját.

Az évek óta betöltetlen nyolcadik tanszék sorsát egy egyházpolitikai esemény segítette megoldani. A magyar szellemi élet polihisztoralkatú egyházi embere, a népszerű erdélyi püspök, író és korábbi kolozsvári teológiai tanár, Makkai Sándor, mint egyházkormányzó politikailag ellehetetlenült Romániában, és nem kívánatos személy lett. Makkai meghívását Debrecenbe Varga Zsigmond dékán és Ravasz László püspök titkosan készítették elő. Az alkalmas pillanat elérkeztével, Varga Zsigmond dékán javaslatára, az 1935/1936-i tanév elején a Hittudományi Kar határozatilag döntött a nyolcadik tanszék felállításáról. Hóman Bálint miniszter pedig, Ravasz László püspök közbenjárására engedélyezte a nyolcadik tanszék felállítását. A Kar 1936. április 21-én hívta meg Makkait tanárnak, aki 1936. május 15-én jelentette be hivatalosan lemondását a püspöki tisztről. A kormányzó 1936. június 3-án már ki is nevezte Makkait nyilvános rendes egyetemi tanárnak. A professzor áttelepülését az egyetem, a város és az egyházkerület vezetése is egyértelmű nyereségként könyvelte el. Makkai igehirdetői személyisége, missziói elkötelezettsége, közéleti tevékenysége és szépírói munkássága tovább virágzott, és vele még tovább erősödött a Debreceni Egyetem határon túli magyarságért érzett elkötelezettsége. Makkai Debrecenbe érkezése után nem sokkal az egyetemi ifjúság fel is vetette egy kisebbségi tanszék felállítását.

A két világháború között az Egyetemes Konvent szervezésében a külföldi ösztöndíj-lehetőségek meglehetősen kitágultak a teológusok számára, de külföldi vendégelőadókban sem volt hiány. Ennek érdekében a Kar tagjai sokat fáradoztak. Ebből a szempontból kiemelkedik az 1936/1937-i tanév, amikor 1936. szeptember 27–30 között Karl Barth, a 20. század kiemelkedő svájci teológusa volt vendége a debreceni Tisza István Tudományegyetemnek és a Debreceni Református Egyházmegyének. Karl Barth a harmadik lelkésztovábbképző tanfolyamon (és előadókörútjának kolozsvári alkalmain) Isten kegyelmi kiválasztásáról tartott négy teológiatörténeti jelentőségű előadást.

Ugyancsak ebben a tanévben indult intenzív levelezés Friedrich Karl Schumann hallei dékán és Csikesz Sándor között a hallei magyar egyháztörténelmi intézet tárgyában, ill. a hallei-debreceni professzorcsere ügyében. Friedrich Karl Schumann dékán, rendszeres teológus, 1938. március 18–29. között tartotta meg tíz részes előadását *Schöpfung und*

[15] HTK Jkv. 1933/1934. 1933. november 18. IV. rendes ülés, 158. szám.

Offenbarung címmel. Ugyanő segített megvalósítani a hallei magyar teológiai kutató intézetet. A hallei *Reformiertes Convict* magyar ösztöndíjasai közül a két világháború között a legtöbben a debreceni Hittudományi Karról érkeztek, összesen 11 hallgató. A magyar és a német illetékes minisztérium támogatásával a hallei egyetem, a debreceni református és a soproni evangélikus teológiai kar magyar könyvtárat és tudományos kutatóállomást is létesített Halléban, ami a régi hallei magyar könyvtár gyarapítását jelentette. Első vezetője 1938–1940 között Bucsay Mihály, volt hallei ösztöndíjas teológus (későbbi budapesti teológiai professzor) lett, s olyan utódai voltak, mint pl. Pálfi Miklós későbbi evangélikus professzor, illetve Harsányi András református, Nagy Gyula evangélikus ösztöndíjas lelkipásztorok. Debrecenből 1939-ben csereprofesszornak Varga Zsigmondot jelölték viszontlátogatásra, aki közbejött súlyos betegsége és hosszabb gyógykezelése miatt nem utazhatott ki Halléba.

Csikesz Sándor professzor sokirányú aktivitását jelzi, hogy rektori évében (1937/1938) az észt-magyar művelődési kapcsolatok fejlesztése terén kifejtett fáradozásaiért az észt államfőtől megkapta az Észt Fehércsillag Érdemrend középkeresztjét. Az 1937/1938-i tanévben a Református Kollégium és a Tisza István Tudományegyetem együtt ünnepelte meg a Kollégium fennállásának 400. évfordulóját. A jubileumi ünnepségek előkészítő bizottságának előadója Csikesz Sándor volt, aki már 1935-ben kezdeményezte az ünnepség méltó megrendezését. Baltazár Dezső püspök bizalmát és támogatását élvezve, Csikesz jelentős állami támogatást szerzett és maradandó létesítmények születtek, illetve nagy beruházások kezdődtek el a nevezetes esztendő alkalmából: Diakonisszaképző Intézet, egyetemi templom, művészeti alkotások, tudományos Kollégiumtörténeti kötetek kiadása Révész Imre szerkesztésében, és ismeretterjesztő céllal Zsigmond Ferenc műveként. Az egyetem előtti térre ekkor kerültek azok a szobrok, amelyek a Debrecenhez kötődő négy szellemi nagyság és jeles reformátor alakját idézik meg: Méliusz Juhász Pétert, Huszár Gált, Komáromi Csipkés Györgyöt és Szenczi Molnár Albertet. Az elsőként felavatott szobor Méliuszé volt (1933/1934-i tanév), amelyet 1939. április 27-én követett a többi avatása. A Tiszántúli Református Egyházkerület 36 külföldi tudósnak adományozott tiszteletbeli kollégiumi tanári díszoklevelet. Révész Imre dékán vezetésével a Hittudományi Kar tanárai neves svájci, holland, angol, németországi és amerikai professzorokat avattak díszdoktorrá.

A nagyszabású ünnepségsorozat tervezett időpontja 1938. október 4–5. volt. A program nemzetköziségét azonban meghiúsította a müncheni négyhatalmi tárgyalás, amely a Csehszlovákiával szembeni német területi követelések jóváhagyásával igen feszült európai helyzetet teremtett, s a külföldi vendégek, küldöttségek útja ellehetetlenült. A házi ünnepség (1938. október 4.) után többször próbáltak megfelelő időpontot kijelölni, de az európai politikai helyzet később sem változott. A jubileumi ünnepségek szervezésének elkezdése után meghalt Baltazár Dezső püspök (1936. augusztus 25.), utódja, Makláry Károly püspök pedig kevéssel az ünnepi napok előtt hunyt el (1938. július 7.), ezért a szerényebb körülmények között megtartott ünnepséget a teológiai tanárból püspöknek választott Révész Imre vezette le.

Az 1937/1938-i tanév ünnepi időszakában búcsúzott el a Kar a 70. életévét betöltő Csánki Benjámin professzortól, aki az utolsó tagja volt annak a történelmi tanári karnak, amely a fakultás alapításakor fémjelezte az egyetemi teológusképzést. Vagyis az első tanári kar teljesen kicserélődött. Helyettes tanárként Vasady Béla lépett Csánki katedrájára.

Az 1930-40-es években közel egy évtizedig zajlott a lelkészképzés és a teológiai oktatás reformjának vitája, amelyből a debreceni teológiai kar tagjai is kivették a részüket. A kora-

beli zsinati üléseken és a folyóiratokban élénk vita zajlott a teológiai oktatásról. A központi kérdés az elméleti-tudományos és a gyakorlati lelkészképzés viszonya volt, a kettő közötti helyes arány megtalálása. A lelkipásztori habitus kialakítása nem nélkülözheti a speciális teológiai tudás megszerzését.

A képzéssel függött össze a létszám kérdése is. A Kar hallgatóinak a száma meglehetősen ingadozó volt. Az I. világháború visszafogó hatása az 1917/1918-i tanévben érvényesült leginkább, az ellenhatás, a háború miatt tanulmányaikban elmaradt hallgatók visszaáramlása is csak néhány évig érvényesült. Érdekes látni a létszámokat feltüntető táblázatban, hogy az 1917/1918-i tanévben beiratkozott 11 fős elsőéves évfolyam a második évre 40 főnyi másodévesre duzzadt. Ha az egyes évek a következőkben bizonyos ingadozást is mutatnak, a hallgatói létszám az 1933/1934-i tanévig folyamatosan nőtt. Nem csoda, ha az 1930-as években az ún. „lelkésztúltermelés" kezdte foglalkoztatni az illetékeseket. Az Egyetemes Konvent 1935. május 1-jei ülése a négy teológiai képzést folytató intézményben 66 főben maximálta az I. évre felvehető hallgatók számát. A Debreceni Egyetem teológia szakos hallgatóinak száma azonban csak szerényen mérséklődött. Egészen az 1939/1940-i tanévig, amikor mindössze 15 elsőéves volt, s az elsőévesek száma a következő háborús években is csak kivételesen haladta meg a 10-et. A változó viszonyok miatt aztán az 1940-es évek elején már a lelkész szakos hallgatók létszámcsökkenése miatt kellett intézkedéseket foganatosítani. A létszám a háborút követő években újra emelkedni kezdett, de messze elmaradt a két háború közötti átlagtól.

Tanév, félév	I.	II.	III.	IV.	V.	Összlétszám
1914/1915. II.	25	18	31	30	--	104
1915/1916. II.	10	19	12	20	--	61
1916/1917. II.	13	14	18	15	--	60
1917/1918. II.	11	15	8	17	--	51
1918/1919. II.	33	40	23	9	--	105
1919/1920. II.	21	18	14	31	--	84
1920/1921. II.	17	8	13	11	--	49
1921/1922. II.	17	18	10	13	--	56
1922/1923. II.	30	15	18	9	--	72
1923/1924. II.	23	25	17	14	--	79
1924/1925. II.	26	23	25	17	--	91
19251926. II.	27	26	21	24	--	98
1926/1927. II.	32	25	23	19	--	99
1927/1928. II.	25	34	23	27	--	109
1928/1929. II.	40	26	32	21	--	119
1929/1930. II.	55	41	29	31	--	156
1930/1931. II.	48	52	39	31	--	170
1931/1932. II.	62	45	48	37	--	192
1932/1933. II.	54	59	43	50	--	206

DUPress

Tanév, félév	I.	II.	III.	IV.	V.	Összlétszám
1933/1934. II.	47	54	51	50	--	202
1934/1935. II.	50	40	46	49	--	185
1935/1936. II.	43	43	34	43	--	163
1936/1937. II.	43	43	45	38	--	169
1937/1938. II.	35	44	36	44	--	159
1938/1939 II.	28	41	40	41	--	150
1939/1940. II.	15	21	39	38	--	113
1940/1941. II.	12	17	23	41	--	97
1941/1942. II.	12	11	17	22	--	62
1942/1943. II.	8	9	12	16	--	45
1943/1944. II.	18	8	11	12	--	49
1944/1945. II.	8	15	6	6	13	48
1945/1946. II.	8	7	11	7	8	41
1946/1947. II.	23	8	6	12	4	53
1947/1948. II.	25	20	9	8	12	74
1948/1949. II.	29	26	17	7	7	86

1. sz. táblázat. A Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Karának hallgatói létszáma 1914/1915 – 1948/1949 között

A teológiai tanárok 1933. február 2–4-én Sárospatakon tartott országos konferenciájának tagjai egyhangúlag támogatták a debreceni Hittudományí Kar régóta hangsúlyozott kívánságát, hogy az oktatás idejét emeljék öt évre. Az 1934 februárjában tartott teológiai tanári konferencia szintén megerősítette és „elengedhetetlenül szükségesnek" tekintette a tanulmányi idő bővítését. A debreceni tanárok reform-elképzelései közül kiemelkedett Csikesz Sándor távlatos és merész tervezete. Ő Pápát javasolta az előkészítő év helyszínének (bibliai nyelvek, modern nyelvek, hitvallások, diakóniai munka), Debrecenben gondolta megvalósítani a teljes tudományos teológiai felkészítést. Az első gyakorló évben Sárospatak következett volna (falukutatás, tanítóképzős hospitálás), majd a második gyakorló évben Budapest (szociológia, apologetika, nagyvárosi misszió tanulmányozása). Az Egyetemes Konvent elodázta a változtatást, s csak az 1939. április 21-i ülésén határozta el a tanulmányi idő felemelését, majd 1940. április 18-i ülésén fogadta el az új tanulmányi rendet. A Konvent teret engedett az I. év végén tartandó minősítő vizsga bevezetésével a körültekintőbb kiválasztásnak, kiterjesztette a szemináriumi oktatást, a korábban kétéves segédlelkészi gyakorlatot pedig egy évre csökkentette. 1940-re az eredetileg kinevezett professzorok közül már senki sem állt tanszéke élén, az 1924-beli tanszékvezetők közül pedig egyedül Varga Zsigmond. Az Újszövetségi írásmagyarázat és újszövetségi teológia élén Erdős Károly, az Ószövetségi írásmagyarázat és ószövetségi teológiáén Kállay Kálmán, az Egyháztörténelemén Révész Imre, a Dogmatikáén Vasady Béla, a Szónoklat és liturgikáén Czeglédy Sándor, a Lelkipásztorkodástan és az egyház belső életének ismertetéséén Makkai Sándor állt. Az új professzorok azonban érdemben nem változtattak az előadások témáin. Talán egyedül

DUPress

a Makkai Sándor vezetése alá került Lelkipásztorkodástan tantárgyai között találunk újat. Az Apologetika helyére az Ekkleziasztika / Poimenika került.

A zsinati döntés után jelentette meg Kovács J. István: *A lelkészképzés reformja* című füzetét, amelyet a debreceni teológiai tanárok nem hagyhattak szó nélkül. Egyrészt Kovács J. István vádaskodó érvei a Csikesz-tervezet ellen az Egyetemes Konvent 1940/275. határozata után már nem voltak időszerűek. Ennek ellenére megdöbbentőnek, méltánytalannak és félrevezetőnek tartották, mert a debreceni tanári kar konstruktivitása a tárgyalások és megbeszélések során végig nyilvánvaló volt. Kovács J. István vélekedéseit visszautasították, mert *„vádiratának éle lényegében a debreceni egyetem hittudományi fakultásának léte ellen irányul."*[16]

Vasady Béla dékán 1940. február 18-án rendkívüli ülést hívott össze a Hittudományi Karon, amelyen jelentette, hogy hosszas szenvedés után elhunyt Csikesz Sándor professzor, akit a Kar egyik legnagyobb koncepciójú és legtevékenyebb tagjának nevezett, kiemelve, hogy 17 évig volt a kari és az egyetemi reformmozgalmak, az építések és újjáépítések bátor élharcosa. A Csikesz Sándor halálával megüresedett egyházszónoklattan, egyházszertartástan és valláspedagógia tanszékre benyújtott pályázók közül a kar Czeglédy Sándort, a budapesti teológiai akadémia tanárát választotta, akit a kormányzó 1940. október 20-án nevezett ki nyilvános rendkívüli tanárrá. (Nyilvános rendes tanár 1945. novemberében lett.)

A jubileumi tervek között szerepelt a teológiai internátus korszerűsítése is, amelyet még 1939 őszén Csikesz Sándor mutatott be és foglalt memorandumba. Csikesz halála után Kállay Kálmán professzor, a Lelkészképző Intézet igazgatója gondozta tovább a teológus internátus ügyét. Borsos József ny. műszaki tanácsos 1940 tavaszára készítette el a tervrajzokat a kollégiumi egyetemi internátus ráépítéses bővítésére.

Az 1941. évben három tanszéken kellett rendezni a tanerő kérdését. A keresztyén erkölcstani tanszékre kiírt pályáztatás után Török István pápai teológiai tanárt választották meg, s a miniszter 1941 őszén nyilvános rendkívüli tanárrá nevezte ki. A püspökké választott Révész Imre 1939. február 1-től fizetés nélküli szabadságra ment, majd 1942. február 1-i hatállyal lemondott az egyháztörténeti tanszék vezetéséről. Az egyháztörténeti tanszékre kiírt pályázók közül a Kar egyhangú szavazással Soós Béla debreceni egyetemi magántanárt rangsorolta az első helyre, aki már évek óta helyettesítő magántanárként bizonyította képességeit a Kar előtt. A vallástörténeti tanszékről Varga Zsigmond professzor megromlott egészségi állapota miatt volt kénytelen betegszabadságot igénybe venni. Helyettesítését belső erőkkel, Erdős Károly, Kállay Kálmán és Török István óratartásával oldották meg. Mivel Varga Zsigmond állapota hosszabb idő után sem változott, ezért 1944. január 1-jével kérte nyugdíjazását. Az 1940-i teológiai oktatási reform következménye volt, hogy a vallástörténet és rokontudományai tanszék tantárgyait az 1943/1944-i tanévben átcsoportosították. A tanszék nevét is megváltoztatták. Az új elnevezés: Általános Vallástudományi Tanszék lett.

A Csikesz Sándor professzor által megálmodott és Borsos József építész tervei alapján megépült egyetemi templom 1942. május 17-én, pünkösd ünnepén nyitotta meg kapuit. Felépítésének terve az egyetemalapítási tárgyalásoktól kezdve folyamatosan napirenden volt. A templom alapkőletételére 1939. április 27-én, a Kollégium 400 éves fennállására rendezett ünnepség részeként került sor. A telek az egyetem tulajdona volt, a templom építési költségeit pedig megosztva vállalta magára a Tiszántúli Református Egyházkerület,

[16] HTK Jkv. 1941/42. 1942. január 31. VII. rendkívüli ülés, 249. szám.

a debreceni református egyház, Debrecen város és a magyar állam. A Kollégium Oratóriuma az egyetem megindulásától kezdve nyitva állt az egyetemisták számára is a diák-istentiszteletek alkalmával (közülük a szombat esti hálaadó istentisztelet, az ún. *preces* számított a legtradicionálisabbnak), de már a templomépítés idején elkezdődött a külön, rendszeres egyetemi istentiszteletek szervezése ugyanott az 1934/1935-i tanév második félévétől. Az önálló egyetemi lelkész szükségességét Makkai Sándor indítványozta. Az elkészült egyetemi templomban főként a Hittudományi Kar professzorai prédikáltak. Az elsőként megválasztott egyetemi lelkész, Szenes László szerint az egyetemi templomnak *„az a hivatása, hogy állandó összekötő híd legyen a magasabbfokú oktatásért oly sok áldozatot hozó tiszántúli reformátusság és az állami Egyetem között. Jelképesen szólva a Kollégium állandó nagykövete ez a templom."*[17]

Az 1940. évi tanulmányi, nevelési és vizsgálati szabályzat kimondta, hogy a teológiai internátusokban *„a bennlakás és a bennétkezés valamennyi hallgatóra, még a helybenlakókra is kötelező."* A szabályzat elvárássá tette azt is, hogy *„a theologiai főiskolák közösségi élete legyen hasonló egy gyülekezet életéhez."*[18] Ezeket a rendelkezéseket, bár az internátus problémája nem volt még kielégítően megoldva, Debrecen példamutatóan végrehajtotta. Az egyházkerületi közgyűlés készséggel hozzájárult ahhoz, hogy a teológus ifjúság jelentős autonómiával, mint gyülekezet szerveződjék.

Az 1941/1942-i tanévre megválasztott ifjúsági vezető, a teológusok szeniora, ifj. Varga Zsigmond kitartóan dolgozott a Teológus Gyülekezet megalakulásán, amelynek *„célja: a hitvalló egyháztagságra, hitbeli öntudatból folyó missziói munkára, az élet minden viszonylatában szilárd keresztyén erkölcsi jellemre, keresztyén magyar hazafiságra, és mindezek által az Ige szolgálatára való nevelés."*[19] A Teológus Gyülekezet a közösségi élet kibontakoztatására alakult, ahhoz hasonlóan, mint ahogyan az többek között D. Bonhoeffer *Gemeinsames Leben* című könyvében, a hitvalló egyház finkenwaldei szemináriumának életrendjében és az *Iona Community* életében jutott kifejezésre. A Tiszántúli Református Egyházkerület 1941. november 25–27-én tartott közgyűlése elfogadta a Tiszántúli Református Egyházkerület Lelkészképző Intézetének és a Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karának hallgatóiból alakult debreceni teológus-gyülekezet alapszabályát. A tanári kar örömmel támogatta a kezdeményezést.

A Hittudományi Kar a két világháború között igen komoly teológiai felkészültséggel és pedagógiai bátorsággal vállalta fel a nemzeti sorskérdésekben az őrállói feladatot. A Trianon utáni bonyolult szellemi-lelki-politikai viharok közepette átgondolt teológiai válaszok születtek, amelyek iránymutatást jelentettek az egyetem falain belül és kívül élő protestáns értelmiség számára.

A felfokozott nacionalista közhangulat idején a debreceni teológiai tanárok a radikalizálódás ellen ható, az azt visszafogó, fajelmélet-mentes nemzeti identitástudat ápolásában jártak élen. Szükség is volt erre, mert a Klebelsberg minisztersége idején bevezetett egyetemi *numerus clausus*-törvény az 1920-as évekbeli alkalmazása miatt, majd az 1928. évi módosítása után több hullámban szerveztek zavargásokat a jobboldali radikális ifjúsági szervezetek az ország egyetemein. A Debreceni Tudományegyetemen 1928 őszén, 1932

[17] Szenes László: *A Debreceni Egyetemi Templom*. Debrecen. Év nélkül. 4.

[18] *A Magyarországi Református Egyház theologiai főiskoláinak tanulmányi, nevelési és vizsgálati szabályzata.* A Református Egyetemes Konvent hivatalos kiadványa. Budapest, 1940. 8.

[19] A Debreceni Theologus Gyülekezet Alapszabályzata II. 2. paragrafus.

őszén, az 1933/1934-i tanévben és 1940 őszén volt zajos, több napig elhúzódó rendbontás és tüntetés. Csikesz Sándor, a debreceni református Hittudományi Kar dékánja, azon – országosan is – kevesek közé tartozott, akik az atrocitások elkövetőivel szemben erélyesebb fellépést követeltek, s azt javasolta, hogy a zavargások kezdeményezőit gyorsított fegyelmi eljárással zárják ki az egyetemről.

A meghatározó személyiségek mind így gondolkodtak, tanítottak és publikáltak erről a kérdésről. Meg kell említeni a püspökké lett Révész Imre korai figyelmeztetéseit, Vasady Béla professzor több írását, Pákozdy László Márton dolgozatait, aki a *Közlöny* című diáklapban és a *Theologiai Szemle* 1933-34-i évfolyamában is több folytatásban tudósított a németországi egyházi harcok teológiai és nemzeti vonatkozásairól. Nemcsak a jelen helyzetről adott beszámolót, de a *Blut und Boden* mítosz gyökereit és várható fejleményeit is tárgyalta. Részletesen bemutatta K. Barth: *Theologische Existenz heute* füzeteit, *A németországi egyház nagy kérdései egy nemzeti szocialista író könyve tükrében* című könyvről pedig tanulmány-terjedelmű könyvismertetést írt. A Barth-füzetek ismertetése után óvó szavakkal fordult az olvasókhoz a recenzens: *„Németországban nagy tűzzel folyik a keresztyénség germanizációja. Vigyázzunk, hogy nálunk mint turanizálás vagy 'magyar vallás' föl ne üsse a fejét ugyanaz a betegség és hogy az egyházi és nemzeti küzdelemben meg ne feledkezzünk arról, hogy 'először az Isten Országát kell keresnünk'."*[20]

A tudományos teológiának ebben a korszakban megnőtt az aktualitása, ahogy azt Czeglédy Sándor professzor megállapította: *„Egy beláthatatlan arányú világnézeti forradalom vihara zúg el fölöttünk. A második világháború mindenekelőtt ideológiai háború… Ha a tudományos theologia hallgat, csak megnövekedik az a veszély, hogy kijelentés-ellenes eszmeáramlatok özönvize borítja el az egyház és a társadalom egész életét."*[21] Czeglédy Sándor maga sem hallgatott, hanem ebből az elkötelezettségből 1932–1934 között figyelemmel kísérte és ismertette a német egyházi harc folyamatát. 1937-ben közölte Martin Niemöllerrel készített interjúját, hiteles beszámolókat küldött Halleból a német hitvalló egyházról. Óvott a növekvő szélső-jobboldali veszedelmektől, írásaiban is megfogalmazta teológiai útmutatását a hazai helyzetben.

A tanári eligazításra és az ösztöndíjról hazajöttek beszámolóira szükség is volt, mert például 1940 októberében az egyetemi tanév zsidóveréssel kezdődött: *„Két-három napig tartott a zavargás, s a vége az lett, hogy a díszudvaron felolvastak valami memorandumot Mitrovicsnak (ő volt akkor a rektor), melyben a zsidók egyetemről való kiszorítását kérték. Az egésznek jelentőséget a kormánynak a III. zsidótörvényről való bejelentése adott."*[22] A lelkészképzősök hirdetőjén Révész Imre püspök és Kállay Kálmán dékán közölte, hogy ha lelkészképzős hallgató ilyet követ el, akkor azt, evangélium- és hitvallásellenes viselkedése miatt kicsapás fenyegeti. A debreceni hittanhallgatók az előadó termekben – pl. a Barth-tanítvány Török Istvántól és másoktól is –, megkapták a szükséges eligazítást. Ez is magyarázza, hogy általában véve immunisakká váltak a szélsőjobboldali fanatizmus kísértéseivel szemben, hogy nyitottak voltak a magyar nép sorsproblémái iránt, sőt azok megoldására, ha talán csak jelképesen is – mint pl. a baranyai telepítési akció során – lépéseket tettek. A telepítési mozgalmat a Debreceni Református Kollégium diákjai kezdeményezték 1938-ban, hogy

[20] Pákozdy László: Barth, Karl: Theologische Existenz heute. Heft 1-6. Barth Károly és a német egyház belső küzdelme. *Theologiai Szemle.* 1933-34/233.

[21] Czeglédy Sándor: *A Tudományos theologia megnövekedett aktualitása*. Theologiai Szemle 1941/1. 44-45.

[22] TtREK R 2879. Részlet ifj. Varga Zsigmond teológiai hallgató Költő Gyula lelkészhez írt leveléből. Debrecen, 1940. október 31.

egy országos méretűvé váló gyűjtés segítségével a Dunántúl elnéptelenedő falvaiba sokgyermekes magyar családokat telepítsenek, és ott földhöz, megélhetéshez juttassák őket. Révész Imre püspök a háború közeledtével az egyre erősödő „fajiság államának" berendezkedésétől élesen elhatárolta a kálvinista iskolapolitikát. A kar tagjait nemzetközi és ökumenikus tájékozottságuk segítette abban, hogy határozottabban lássák a Harmadik Birodalom és szövetségesei vereségét, mint a többi teológiai kar tagjai. 1943 késő nyarán felkereste a kart a Németországi Evangélikus Egyház külügyi hivatalának egyik tisztségviselője, aki óvatosan tájékoztatott arról, hogy komoly előkészületek történtek Hitler eltávolítására. Ez a teológiai iskola és nevelő közeg érlelt ki egy olyan bölcsész hallgatót, ifj. Varga Zsigmondot (1919–1945), aki a teológiai tanulmányait is abszolválta, s mint bölcsészdoktori címmel rendelkező, Debrecenből Bécsbe került teológiai ösztöndíjas diák lett a magyar keresztyénség mártírjává a II. világháború idején.

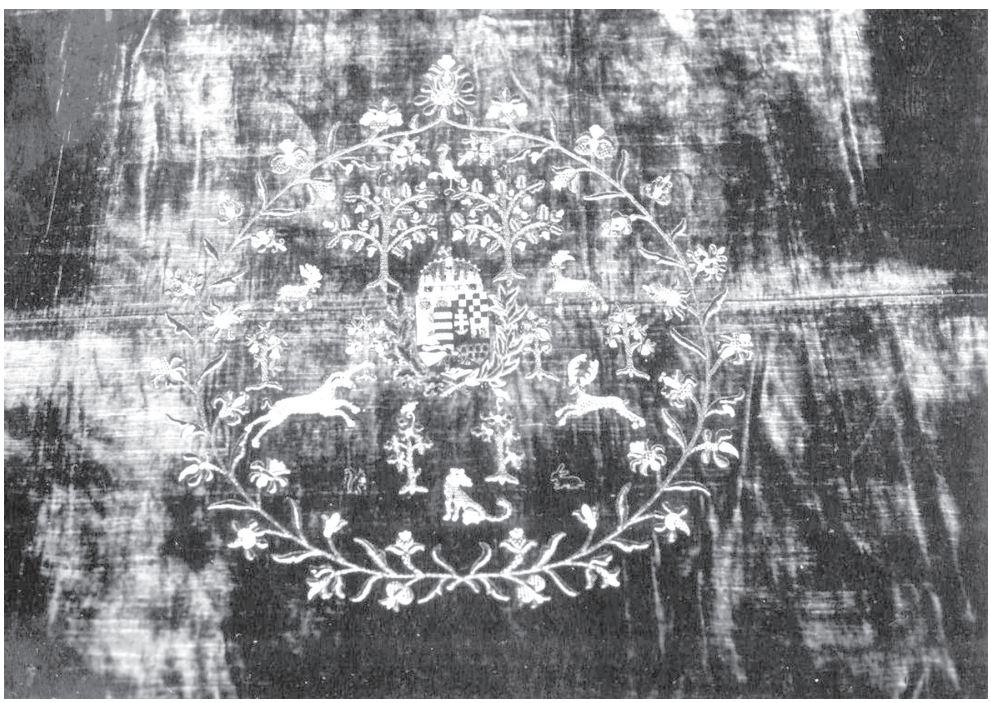

24. A központi épület Aulájának elnöki asztalát ünnepségek alkalmával borító ún. Tisza terítő középső része (1929). A belehímzett felirat szerint „A VK Miniszter megrendelésére, Izabella hercegasszony irányításával készítette az »Izabella Háziipar Egylet«"

A két világháború közötti időben a Hittudományi Kar sokat tett azért, hogy Debrecent egyházi szempontból olyan szellemi központnak őrizze meg, amelynek kisugárzása széles körre terjed. Debrecen protestáns szellemi központ jellegét két egymásba kapcsolódó teológiai tudományszervező műhely is erősítette. Az egyik szellemi műhely a Csikesz Sándor professzor által 1925-ben alapított *Theologiai Szemle* című szaklap köré szerveződött. A Tiszántúlon sokak meggyőződése volt, hogy a *Theologiai Szemlé*nek *„Debrecenben kell szerkesztetnie és megjelennie, mert itt van a magyar reformátusság történelmi gócpontja, itt van az egyetemi fokú református hittudományi kara a tiszántúli egyházkerület lelkészképző-*

intézetével együtt s ennek az egyházkerületnek a kebelében él a magyar református egyház abszolút többsége s ez az egyházkerület bír nyomdavállalattal, mely a megjelentetés terén segédkezet nyújthatna s ezen egyházkerület kollégiumi nagykönyvtára a folyóiratnak recenzióra küldött könyvpéldányai útján évente nagy összegre rugó értékű könyvmennyiséghez juthatna."[23] Volt még egy fontos tényezője annak, hogy Debrecenben született meg a *Theologiai Szemle*. Csikesz nem az egyházpolitikai csoportérdekeket, nem is a kegyességi érdekeket tartotta szem előtt, hanem önálló és új utat kívánt járni tudományos elkötelezettséggel és függetlenséggel, hogy így szolgálja a lap a teológiai tudományosság ügyét.

A másik országos hatókörű debreceni tudományos szervezet a Vasady Béla professzor buzgólkodása nyomán létrejött, és 1939–1944 között aktívan működő *Coetus Theologorum* – a Református Theologusok Munkaközössége. A *Coetus*nak tagja volt az ország valamennyi református teológiai tanára, magántanára, teológiai vagy egyéb tudományból szerzett doktorátussal rendelkező lelkipásztora, illetve azok, akik a tudományos teológia terén alkotó munkát végeztek. Az ország különböző pontjain (határon túl is) helyi vagy körzeti munkaközösségek alakultak, rendszeresen tartottak felolvasó- és vitaüléseket. Egy év alatt több mint ezer tag csatlakozott. A *Coetus Theologorum* számottevő könyvkiadói tevékenységet is folytatott, illetménykötetekkel honorálta a tagdíjat, s Csikesz halála után, 1940-től gondozásába vette a *Theologiai* Szemlét is.

Ahogyan súlyosbodtak a háborús évek, úgy lettek egyre aggasztóbbak a kari ülésen a dékáni bejelentések. Először csak a korszerű honvédelmi ismeretek tantárgy bevezetéséről kellett gondoskodni, majd tisztázni kellett, hogy a teológiai hallgatók mentesülnek a leventeképzés alól. Következett az első légitámadás híre, az internátusnak a német véderő részére történt átengedése, az egyetemi fakultások elhelyezése a Kollégium épületében, a szénellátási gondok és a légvédelmi riasztás szabályozása. Czeglédy Sándor professzor a teológiai oktatásról írt tanulmányában felidézte, hogy *„az 1944/1945. akadémiai év ünnepélyes megnyitása még megvolt – emlékezetem szerint az Egyetemi Templom alagsorában, mert máshol a bombázások miatt nem voltak beüvegezett ablakok –, és furcsán hatott, hogy a bölcsészeti kar dékánja szokásos exhortációjában Széchenyit idézve utazásra biztatta a diákokat, akik közül csak egy-kettő volt jelen, míg a többiek a szélrózsa minden irányában már elutaztak. Az István-malomban a németek által felgyújtott rengeteg gabona parazsa még füstölgött, amikor katonai rendelkezésre az egyetemi oktatást el kellett kezdeni. A karon csak két professzor volt; Révész Imre püspök vállalkozott arra, hogy hetenként kétszer-háromszor kijön az egyháztörténet tanítására."*[24]

3. A II. világháború utáni évek (1944–1949)

Az 1944/1945-i tanév nagyon nehezen indult, mivel Debrecen súlyos bombázása, a tanárok és hallgatók lakóhelyének, valamint a tanteremnek kinézett helyiségek lakhatatlanok voltak. Az előadások elkezdését többször megkísérelték, de még 1944 októberében sem tudtak folyamatosan órákat tartani. A jórészt professzorok nélkül maradt diákság oktatásába még a 88 éves Erdős József nyugalmazott professzor is bekapcsolódott.

[23] Révész Imre: „A Theologiai Szemle anyagi megerősítése." *Theologiai Szemle* 1926/1-2. 996-997.

[24] Czeglédy Sándor: A teológia tanítása a Kollégiumban. In: Barcza József (szerk.): *A Debreceni Református Kollégium története.* Bp. 1988. 578.

Makkai Sándort 1945 tavaszán letartóztatták, és népbíróság elé állították háború előtti írásai miatt, főleg a *Tudománnyal és fegyverrel* című könyvéért vádolták. Makkai 1945. május 3-tól június 8-ig volt előzetes letartóztatásban. 1945. július 3-án a könyvből vett kiragadott idézetekkel érvelve a Debreceni Népbíróság vádat emelt ellene háborús bűntett és népellenes bűntett vádjával. Orvosi igazolásokkal és bizonyítás-kiegészítési kérelemmel sikerült időt nyernie arra, hogy összeállítsa védőbeszédét. A körültekintően és alaposan megfogalmazott szavaknál és Erdős József hűséges ügyvédi munkájánál valószínűleg sokkal hatásosabbak voltak a Makkai érdekében tárgyalásokat folytató, levelező és kérvényeket író pártfogók: Juhász Géza, Bibó István, Erdei Ferenc, Bereczky Albert, Péter János, Tamási Áron, Ravasz László, valamint a tanítványok, munkatársak, barátok és tisztelők demonstratív kiállása. A tárgyalás után a vádat 1946. június 21-én elejtették. Makkai ezután fokozatosan került vissza az egyházi közéletbe.

A háborús hónapok után a Vallástudományi Tanszékre választottak új tanárt, Pákozdy László Mártont, aki 1945. december 18-tól működött Debrecenben nyilvános rendkívüli tanárként, majd 1949. június 17-től lett nyilvános rendes tanár.

A háború után, az Egyházak Világtanácsa (EVT) Ideiglenes Bizottságának első genfi ülésére, 1946 februárjára meghívták Vasady Bélát, aki a Hit és Egyházszervezet mozgalom 1937. évi edinburghi konferenciáját előkészítő bizottsági tagsága óta (1936) ismert volt ökumenikus körökben. Vasady az EVT Újjáépítési Osztályát is felkereste, hogy a háborús egyházi károkról beszámoljon, és segítséget kérjen a helyreállításhoz. Genf után folytatólagosan eleget tett egy másik meghívásnak is, amelynek kapcsán többhónapos amerikai körutat tett. Természetesen a Hittudományi Kar tagjai és az egyházkerület vezetése is támogatta kiutazását, sőt Vasady Béla fizetéses szabadságát meghosszabbították az 1946/1947-i tanévre. Vasady amerikai körútjának nevezetes állomása lett Princeton, ahol éppen megüresedett a teológiai szeminárium rendszeres teológiai katedrája, és Vasadyt meghívták két tanévre vendégprofesszornak. A Kar engedélyezte a fizetés nélküli szabadságot és Vasady helyének biztosítására elrendelte óráinak belkörű helyettesítését, amit Török István professzor látott el nagy odaadással. Vasady 1949. március 18-án kelt levelében lemondott debreceni katedrájáról, és 1992-ben bekövetkezett haláláig Amerikában maradt.

Ahogyan korábban is felvetődött a tansegéd személyzet bővítése, úgy 1947 májusában a háborúban szétzilált szemináriumi könyvtárak rendbe hozása indokolttá tette, hogy a tanszékek mellé demonstrátori és díjtalan gyakornoki állásokat szervezhessenek. *„Más fakultások e tekintetben aránytalanul kedvezőbb elbánásban részesültek"* – indokolta kérését a Kar a miniszterhez intézett felterjesztésben.[25] Az ismételt kérelmeket mind visszautasították. A könyvtárkezelői diákállásra választott tanévenkénti egy hallgató munkája ezen a helyzeten nem tudott alapvetően javítani.

Az 1946/1947-i tanévben került sor a püspökké választott Révész Imre és az egyháztörténeti tanszék kapcsolatának rendezésére. Révész a püspöki tiszttel járó, minden erejét igénybe vevő feladatokra hivatkozva lemondott tanszéki megbízatásáról. Az 1946 októberében kiírt pályázatra kilencen jelentkeztek, akik közül Bodonhelyi József budapesti gyakorlati teológiai tanár, és Tóth Endre pápai teológiai tanár volt a két legesélyesebb. A két táborra szakadt tanári kar tagjai közül az Erdős-család Bodonhelyi Józsefet pártolta, míg Kállay Kálmán és Makkai Sándor Tóth Endre mellett állt ki. Révész Imre püspök utóbbit

[25] HTK Jkv, 1946/47. 1947. május 23. XI. rendes ülés, 393. szám.

tartotta a legértékesebb pályázónak, és a minisztériumban elérte, hogy őt nevezzék ki az 1947/1948-i tanévtől a debreceni egyháztörténeti tanszékre nyilvános rendes tanárnak.

A háború utáni első évek furcsa kettősségben teltek. Az ún. koalíciós kormányzás éveiben is voltak arra utaló jelek, amelyek a Kar kibontakozási lehetőségeivel kecsegtettek, és voltak jelei annak is, hogy a kormányzat inkább szűkíteni akarja a teológiai képzés kereteit. A „fordulat évében", 1948-ban egyre inkább kiderült, hogy a politikai-hatalmi váltás után a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) ideológiai okokból sorvasztani akarja az egyházi felsőoktatást.

Bár a református teológiák iránti külföldi érdeklődésnek és segítő szándéknak pozitív hatása volt, a hatalom a látogatások közül elsősorban az egyházpolitikai utakat tűrte el. Azok a külföldiek, akik inkább tudományos, elvi-teológiai előadások tartására készültek Debrecenben, végül vízum-problémák és egyéb kifogások miatt általában nem érkezhettek meg, mint pl. W. A. Dekker holland teológiai tanár, aki előadni jött volna, de családját is hozta volna,[26] vagy A. Fyfe Findlay aberdeeni professzor.

A háborúban elszenvedett veszteségek pótlására könyvadományok érkeztek. A Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Szövetsége (YMCA) Genfből küldött 51 kg súlyú könyvadományt. A budapesti Országos Könyvtári Központ közvetítésével a párizsi protestáns teológiai fakultás könyvcsere kapcsolatot ajánlott fel, az utrechti egyetem pedig könyveket küldött. A lundi egyetem könyvtára olyan folyóiratokat és tudományos könyveket ajánlott fel, amelyek 1940 óta jelentek meg. Ebben az utóbbi ügyben Pákozdy László Márton levelezett a svéd egyetemmel. A svájci egyházak segélyszervezete (HEKS) egyházi és teológiai folyóirat-beszerzési keretet biztosított.

A nyugati támogatás pozitív jelei mellett feltűnő negatív jelenségek terhelték a debreceni teológiai kar életét. A központi épület hittudományi kari helyiségei nehezen szabadultak fel az egyéb betelepített funkciók alól. Újra és újra szóvá kellett tenni, hogy az ott működő postahivatal, az elemi iskolai tanterem, az egyetemi tanácsjegyzői iroda és a Nyári Egyetem igazgatói irodája a Hittudományi Kart illetik. A Hittudományi Kar az egész egyetem és a karközi együttműködés szellemében évekig nagyvonalúan járt el, azonban 1948 novemberében nemet mondott Kövesi Ervin párttitkárnak, aki az MDP egyetemi hallgatói csoportjának akarta igénybe venni a Kar egyik földszinti termét. A Kar kérte az Egyetemi Tanácsot, hogy a régóta nélkülözött termet ne kelljen átadnia.

Az országos folyamatok, amelyek a felekezeti felsőoktatás kezdeményezéseinek sorozatos visszanyesésével jártak (a katolikus egyetem létesítésére vonatkozó terv meghiúsulása, felekezeti nevelőképző iskolák államosítása) Debrecenben is ismertek voltak. A jegyzőkönyvek arról tanúskodnak, hogy a Hittudományi Kar tanárainak és hallgatóinak olyan tömegrendezvényeken is meg kellett jelenniük, amelyeknek a tartalmával nem mindig érthettek egyet.

A Kar tagjai – a kiküldetéssel majd princetoni meghívással távol lévő Vasady Bélát kivéve – a második világháború kitörése óta, többszöri névre szóló meghívás ellenére sem juthattak ki tudományos-szakmai céllal külföldre. Az ökumenikus illetve egyházpolitikai jellegű utak is kivételeseknek számítottak, mint amilyenen pl. 1947. december 29-től 1948. január 2-ig Czeglédy Sándor prodékán vett részt az Egyházak Világtanácsa Újjáépítési Osztálya meghívására Genfben.

Amikor az 1848-i centenáriumi ünnepségek hevületében és az új politikai szelek hatására felmerült, hogy a Debreceni Egyetem vegye fel Kossuth Lajos nevét, a rektor felhívá-

[26] HTK Jkv. 1947/48. 1948. március 19. VII. rendes ülés, 308. szám.

sára a Hittudományi Kar azt válaszolta, hogy *„teljes tudatában van ugyan Kossuth Lajos emberi nagyságának, mindazáltal sem a debreceni, sem más tudományegyetemeknek emberről való elnevezését nem tartja sem megokoltnak, sem kívánatosnak… A »Debreceni Tudományegyetem« elnevezésben egyetemünk egész történelmi gyökere, egész klasszikus szellemisége benne van. Ezt az elnevezést egy történelmi emberi névvel megtoldani teljesen felesleges."*[27]

A hazai hittudományi karok (Budapest, Debrecen, Sopron) történetében 1948 őszétől a végjáték időszaka kezdődött el, amely a hittudományi karok egyházi kézbe adásával fejeződött be az 1950. évi 23. számú törvényerejű rendelet alapján. A debreceni Hittudományi Kar kiszorítása az egyetemről a közérzet megrontásával kezdődött, és a kari struktúra bővülése miatti kiköltözéssel folytatódott.

A felvételi rendszer 1948 őszétől a hittudományi karokon is megváltozott. Az 1950/1951-i tanévi felvételi vizsgán a teológiai fakultásokon öt szakmai és öt ideológiai kérdésre kellett válaszolni. A debreceni Hittudományi Karon például a következő kérdésekre: 1. Mit tehetnek az egyházak a béke érdekében? 2. Miért kell a parasztságnak a munkásosztállyal együttműködni? 3. Miben fejlesztette tovább Lenin és Sztálin a marxizmust? 4. Az új magyar Népköztársasági Alkotmány jelentősége. 5. A hazafiasság helyes és helytelen értelmezése. A felvételi jegyzőkönyv helyesléssel vette tudomásul, hogy *„a felvett hallgatók vizsgálatra nem rendeltettek be, valamint, hogy Vargha Balázs felvételi bizottsági tag a beiratkozás után foglalkozni fog a hallgatókkal, a demokrácia szellemében folytatandó lelkészi hivatásukat illetően."*[28]

Tóth Endre dékán feljegyzései őrizték meg a hittanhallgatókat a szociális juttatások terén ért sérelmeket. Egy 1948 novemberében írt beadvány szerint *„a diákjóléti gyűlésen csak öt theologus részére szavaztak meg segélyt, azért, mert a theologusok az egyetemi hallgatók között olyan magatartást tanúsítanak, amely legenyhébben passiv resistentiának nevezhető"*. Ennek kiküszöbölésére *„meg kell alakítani a tanulóköröket, marxista szemináriumokban kell részt venni, továbbá, hogy az internátusban is meglevő sok baj miatt a theologusok kérjék meg a püspök urat s a professzorokat, hogy együttesen tárgyalják meg a kérdéseiket."*[29] Egy év alatt a kifogások csak szaporodtak, s 1949 novemberére oda jutottak, hogy a dékánnak a kari ülésen kellett bejelentenie: *„Lemhényi Jenőtől, az egyetemi MDP pártszervezetek csúcsszervezetének káderesétől a rectori hivatalon keresztül szerzett értesülés szerint a Kar hallgatói a Párttörténet c. előadásokat nem hallgatják."*[30]

Az 1948. november 3-án tartott vallás- és közoktatásügyi miniszteri értekezlet témája az egyetemi reform volt, amelyből kiderült, hogy a hittudományi karokra a reform nem terjed majd ki. A minisztert megkérdező soproni teológiai dékán, Jánossy Lajos azt a választ kapta a minisztertől, hogy *„ez a tény nem jelent negatív magatartást a kormányzat részéről, hanem csak azt, hogy a hittudományi karok továbbra is a saját egyházi főhatóságuk által megállapított tanulmányi, stb. szabályzat alapján végzik működésüket."*[31]

Újabb bizonytalansági tényezőt jelentett a Hittudományi Kar központi épületben maradását illetően a debreceni Nevelői (Pedagógiai) Főiskola elhelyezése és az 1948/1949-i tanévben a Természettudományi Kar megalakításának újabb és újabb mozzanata. Az egyetem központi épületének túlterheltsége nyilvánvaló volt, és kiszivárgott a megoldás mód-

[27] HTK Jkv.1947/48. 1948. április 23. IX. rendes ülés, 336. szám.
[28] HTK Jkv. 1948/1949. 1948. szeptember 20. I. rendkívüli ülés, 2. szám.
[29] TtREK – R 4298/6. Tóth Endre iratai
[30] HTK Jkv. 1949/1950. november 22. IV. rendes ülés, 140. szám.
[31] HTK Jkv. 1948/1949. 1948. november 6. IV. rendes ülés, 107. szám.

ja is: költözzön vissza a Hittudományi Kar a Református Kollégium épületébe. Az egyházkerület vezetése, – hogy biztosítsa az államosító törekvések idején a Református Kollégium és a hozzá tartozó ingatlanok egyházi tulajdonlását, megállapodásra törekedve az állammal –, befogadta a Hittudományi Kart. A Református Kollégium helyiségeit ebben az időszakban az ott elhelyezett állami általános iskola foglalta el, amelynek kitelepítése feltétele volt a Kar befogadásának.

A minisztériummal folytatott tárgyalások döntő pontja volt 1949. március 1-jén Tóth Endre dékánnak és az egyetemi ügyosztály minisztériumi vezetőjének, Tolnai Gábornak a találkozója. A Hittudományi Kar egyértelműen a jogviszonyok változatlanul hagyását várta, azaz, hogy a fakultás maradjon az egyetem kötelékében; a tárgyalások a berendezési tárgyak és a teljes felszerelés átköltöztetéséről, a dologi kiadások fedezéséről; a Kollégiumi helyiségek átalakításáról, rendbehozataláról folytak. *„De nyomatékosan hangsúlyozta, hogy eszerint az általános iskolának a Kollégiumból való kitelepítése az egész kérdés megoldásának sine qua non-ja."*[32]

A minisztériumi ígéretek, az egyházkerületi jóváhagyás és a kari felhatalmazás alapján 1949. március 11-én kijelölték a Református Kollégium azon helységeit, amelyek a Kar számára szükségesek. A Hittudományi Kar átköltözési ügyének végleges megtárgyalása április 22–23-án történt, amikoris eldöntötték, hogy az átalakítási munkák ellenőrzését miniszteri bizottság fogja felügyelni. A Kar 1949. június 7-én hozott határozatot Török István professzor javaslatára: *„A Hittudományi Kar a Debreceni Tudományegyetemre vonatkozó kormánytervekkel kapcsolatban kinyilatkoztatta, hogy kész az egyetem központi épületéből teljes felszerelésével és összes ingóságával együtt a Református Kollégium épületébe átköltözködni arra az időre, míg a természettudományi fakultás épülete elkészül és saját helyiségeibe mehet..."*[33]

Nyilatkozatokban és készség tekintetében nem volt hiány, de a lefaragott építési költségkeret, és a több szálon futó tervezés miatt csak 1949 késő őszén kezdődtek meg az átalakítások a Református Kollégiumban, és lassan haladtak előre. Az ügyek intézését Pákozdy László Márton dékán vezetésével Tóth Endre prodékán, Czeglédy Sándor és Török István professzorok igyekeztek felgyorsítani.

A sok szóbeli közlés, az elejtett egyetemi megjegyzések és a minisztérium hallgatása fogalmaztatta meg a teológiai tanárokkal azt, hogy *„a Kar átköltözésének ügye a Természettudományi Kar szervezésének és kiadásainak egy részlettételeként, de facto egészen az említett kar szervezőinek a hatáskörébe került, amiből kifolyólag az egyik kar a másik rovására iparkodhatik a maga érdekeit érvényesíteni, – karunk tisztelettel kéri a két tudománykar elhelyezésének, illetve az elhelyezés költségeinek olyan természetű megosztását és elkülönítését, hogy félreértésekre, félremagyarázásokra, vagy éppen rejtett versengésekre ne nyíljék alkalom. Ilyesmi csak késleltetné, esetleg kétségessé is tenné a megnyugtató megoldást."*[34]

Az első költségvetés szerint az elvégzendő átalakítások összege 186000.- Ft volt, ami aztán különböző munkák kihúzásával szinte fele költségre apadt, de ennek következtében a műszaki tartalom is lényegesen változott. A Dékáni Hivatal 1949 decemberében és 1950

[32] HTK Jkv. 1948/49. 1949. március 18. II. rendkívüli ülés, 333. szám.

[33] HTK Jkv. 1948/49. 1949. június 7. XVI. Rendes ülés, 561. szám. Az átköltözés ügyéhez ld. még: 1949. november 22. IV. rendes ülés, 179. szám.; 1950. január 5. VI. rendes ülés, 230. szám.

[34] HTK Jkv. 1949/50. 1949. november 22. IV. rendes ülés, 179. szám, 3. határozati pont.

januárjában költözködött, míg a Kar teljes átköltözése a Református Kollégiumba egészen a tanév végéig elhúzódott.

Az 1949/1950-i tanév fontos személyi változásokat is hozott. Az amerikai vendégprofesszorságát töltő Vasady Béla lemondott állásáról. A Kar 1949 őszén kimondta a rendszeres teológiai tanszék megüresedését, amelyet a rendszeres teológiával is foglalkozó Czeglédy Sándor professzor áthelyeztetésével gondoltak betölteni. A miniszter azonban megszüntette a rendszeres teológiai tanszéket, és a Debreceni Egyetemre készített költségvetésben már csak hét teológiai tanszék szerepelt. A tanév során búcsúzott el a tanári kartól és vonult véglegesen nyugalomba a heves egyházpolitikai viharok közben püspöki szolgálatot végző Révész Imre, aki után Péter Jánost, a Filadelfia Diakonisszaképző Intézet lelkipásztorát választották meg püspöknek.

A megváltozott politikai viszonyokat és a teológiai tanárok helyzetét jól érzékelteti Makkai Sándor esete, akitől 1947 márciusában a Püspöki Hivatalból azt kérték, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium protestáns ügyosztálya kérésére a *„Szabad egyház szabad államban"* című előadássorozaton 1946. május 19-én elhangzott előadását küldje be. *„Amennyiben előadásának szövege akkor sem volt leírva, vagy azóta már nincs birtokában, még akkor is nagyon kívánatos volna előadásának legalább rövid tartalmát és lényegét írásba foglalni, hogy így a VK. Minisztérium az egész előadássorozatról megfelelő képet alkothasson."*[35] Mivel Makkairól nem alakult ki a „megfelelő kép", sőt a misszió teológusa egyre kellemetlenebbé vált, ezért a kultuszt minden áron redukálni akarók belátták, hogy vele nem lehet egyezséget kötni az egyházsorvasztás területén. Az 1950 táján történt események annyira ránehezedtek, hogy össze is roppantották, s ekkor érezte meg végképp, hogy mind az állami, mind az egyházi vezetésnél *persona non grata* lett. Nyugdíjazni akarták, ami ellen a teológiai tanárok testületileg szót emeltek.

A nemkívánatosság azonban nagyobb léptékben is igaz volt. Az MDP Központi Vezetőségének a klerikális reakció elleni harcról szóló 1950. május 31-i határozata után az egyházi felsőoktatási intézményekben is fokozottan tapasztalható volt a diktatórikus rendszer elnyomó egyházpolitikájának hatása. A Központi Vezetőség ülésén Révai József előadói beszámolójában a hittudományi karokról is beszélt: *„Az egyetemeken sem lehet helye többé a teológiai, hittudományi fakultásoknak. Egyrészt azért, mert a marxizmus-leninizmus világnézete alapján történő tudományos oktatás nem történhetik a teológiai oktatással azonos szervezeti keretben, másrészt azért, mert az egyetemek és főiskolák állami tanintézetek, az egyház és az állam szétválasztásából pedig logikusan következik, hogy a teológiai oktatás, a papképzés kizárólag egyházi ügy és nem állami feladat. A teológiai karokat tehát át kell adni az egyházaknak."*[36]

Ezt a szemléletet tükrözte a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi, és június 30-án kihirdetett 23. sz. törvényerejű rendelete, amelynek értelmében *„1. §. Az Alkotmány 54. §-ában foglalt, az állam és az egyház különválasztására vonatkozó rendelkezéseknek megfelelően a budapesti, debreceni és pécsi egyetem hittudományi karát az 1949/1950. tanév végével le kell választani az egyetem szervezetéről és további rendelkezés céljából az il-*

[35] TiREK Kt 4972. A levél kelte: Debrecen 1947. március 11. 725/1947.

[36] „Harc a klerikális reakció ellen" Révai József elvtárs beszámolója az MDP Központi Vezetőségének ülésén. *Szabad Nép* 1950. június 6. 3-4.

letékes egyházaknak kell átadni. 2. §. A jelen törvényerejű rendelet végrehajtásáról a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik."[37]

A Hittudományi Kar leválasztása a Debreceni Tudományegyetemről a diktatórikus hatalom ideológiai-politikai érdekei szerint zajlott. Ez a rendelet döntően befolyásolta azokat a tárgyalásokat, amelyeket az Egyetemi Tanács a Tiszántúli Egyházkerület Elnökségével és a Hittudományi Karral folytatott, illetve elvágta a szálakat a Hittudományi Kar és a Debreceni Tudományegyetem között. A politikai akarat elindította az önálló egyházi fenntartású intézménnyé szerveződés folyamatát. Az egyházkerület elnöksége már a törvényerejű rendelet megjelenése utáni napokban tárgyalásokat kezdeményezett a Vallás- és Közoktatási Minisztériummal. Ezek eredményeként mindkét tárgyaló fél szükségesnek látta, hogy a Hittudományi Karnak a Tudományegyetem szervezetéből való leválasztását, annak leglényegesebb részletkérdéseivel együtt *Egyezményben* rögzítsék.

A teológiai oktatás az egyetemről való kiköltözéssel és az egyetem szervezetéről való leválasztással 1950-ben visszatért a Debreceni Református Kollégiumba. E kettős feladat elvégzését a Hittudományi Kar utolsó két tanévének dékánjai, Tóth Endre (1948/1949) és Pákozdy László Márton (1949/1950) irányították.

* * *

A két világháború között a Hittudományi Kar tagjai általában véve egyetértettek az állam kultúrpolitikájával, de sem külső, sem belső ösztönzést nem éreztek arra, hogy valamilyen különleges teológiával támasszák alá az állam elgondolásait. Belső lelki szabadsággal kötelezték el magukat arra, hogy a Trianon utáni revizionizmus és a terjedő fasizmus kettős szorításában egy, a debreceni kollégiumi hagyományokhoz méltó nemzetnevelésre és nemzetvédelemre készítsék fel a hallgatókat, akik majd a végzés után maguk is nevelni fognak. Az oktatók európai léptékű felkészültsége és színvonalas munkája a hazai egyházi felsőoktatás vezető teológiai műhelyévé formálta a debreceni Hittudományi Kart.

A Hittudományi Kar a második világháború utáni gyors politikai változások és átalakulások között is arra törekedett, hogy eredeti küldetéséhez méltóan, a református keresztyén teológia oktatásának kereteit megőrizze és átmentse egy új, sok bizonytalanságot tartogató történelmi korszakra, amely a karként való működésnek véget vetett, és a teológiai munka mozgásterét is beszűkítette.

[37] Elnöki Tanács 1950. június 30-i rendelete.

III. A jog- és Államtudományi Kar (Hollósi Gábor – P. Szabó Béla)

1. A jogi oktatás kollégiumi előzményei, az egyetemi szintű képzés előkészítése és megindulása

Annak első biztos nyomát, hogy a debreceni Református Kollégiumban a jogtudomány bizonyos területeit oktatni kezdték, a 18. század közepére tehetjük. Szilágyi Tönkő István, az első filozófiai tanszék professzora 1742-ben bölcseleti előadásai keretében kezdte a természetjog és a nemzetközi jog előadását, Maróthi György, az ékesszólás és történelem professzora pedig római régiségtani előadásainak második részét a római jog ismertetésének szentelte. Az országos tendenciákat követve az egyházkerület 1796. október 10-én tartott közgyűlésén elhatározták, hogy a Kollégiumban hazai törvényeket tanító professzort alkalmaznak. Az első jogi tanszékre Széplaki Pál losonci ügyvédet hívták meg. A jog oktatása azonban a Kollégium akadémiai tagozatán csak az 1810-es években – alapítványi támogatásokból – kapott szilárd anyagi hátteret. Jó három évtized múlva, 1845-ban állították fel a második jogi tanszéket. A neoabszolutizmus kezdetén, 1850-ben a jogakadémiákat központilag átszervezték, és ha a Kollégium fenn akarta tartani jogoktatását, idomulnia kellett az oktatásügyi kormányzat elvárásaihoz. A következő, 1856-ban támasztott újabb követelményeknek azonban már nem tudtak eleget tenni, így 1856 és 1860 között a jogoktatás a Kollégium falai között szünetelt. Újra megindulása után a jogi képzés idejét előbb három, majd négy évre emelték, hogy a Debrecenben végzett joghallgatók ugyanolyan lehetőségekkel bírjanak, mint a más jogakadémián végzett társaik. Fokozatosan emelkedett a jogi tanszékek száma is, ami 1910-ben már kilencre nőtt. Hiába tették azonban az 1874. évi jogoktatási reform során egyenrangúvá a jogakadémiák oktatását a budapesti, illetve az 1872-ben megalakított kolozsvári egyetemével, a doktori fokozat adományozása továbbra is az egyetemek kiváltsága maradt. A jogakadémiákon végzettek leállamvizsgázhattak saját intézményükben, de szigorlatokat csak az egyetemeken tehettek. Az államvizsgák ugyanis az alaptanulmányok befejezését jelezték, és képesítettek az állami hivatalok betöltésére, a doktori cím elnyeréséhez azonban szigorlatokat kellett letenni. Az ügyvédi vizsgára bocsátás valamint a közjegyzőség előfeltételéül pedig jogi doktorátust írták elő, sőt később (1912–1913-ban) a bírói és az ügyészi kinevezésekre is kiterjesztették a doktori oklevél megszerzésének követelményét. Hiába váltak így népszerűbbé az egyetemek, mint a jogakadémiák, a két egyetem jogi karai túlzsúfoltak lettek, ami hozzájárult a harmadik (és negyedik) egyetem jogi karokkal való életre hívásához is.

A Debreceni Egyetem megalapítását előkészítő tervezetek szerint a Jog- és Államtudományi Karon – a Bölcsészettudományi Karhoz hasonlóan – az oktatás felmenő rendszerben indult volna meg. Eszerint az 1914/1915-i tanévben csak az első évfolyam nyílt volna meg, s a későbbiekben minden évben egy-egy újabb évfolyam. A kar tehát csak az 1917/1918-i

tanévben vált volna négy évfolyamossá, és csak ekkor kapta volna meg a szigorlatok tartásának jogát is. Az egyetem Jogi Kara egy-egy évfolyamának megnyíltával párhuzamosan fokozatosan szűnt volna meg a debreceni református jogakadémia megfelelő évfolyama. A jogi és a bölcsészeti kar évfolyamonkénti megnyitásának tervezetét azonban – a Református Kollégium akadémiai tanácsának javaslatára – az egyházkerületi közgyűlés elvetette, és kifejezte azt az óhaját, hogy a két kar már az 1914/1915-i tanévben valamennyi évfolyamával kezdje meg működését az egyetem keretei között. A város, a minisztérium és az egyházkerület között folyt csaknem egy évig tartó egyeztetések után végül megegyezés született arról, hogy az egyetem három kara (hittudomány, jogi, bölcsészeti) 1914 szeptemberében összes évfolyamával megkezdheti működését, és ekkortól megkapja a doktori címek adományozásának jogát is. Az egyezség természetesen nem kis anyagi áldozatába került a városnak és az egyházkerületnek.

A megállapodásnak része volt az is, hogy a Kollégium számos helyiségét adja használatba a megnyíló karoknak. A minisztérium képviselője, a Kollégium akadémiájának igazgatója és az egyházkerületi elnökség képviselője között létrejött egyezség alapján a Jogi Kar a Kollégium épületében tizenegy (ezek közül három kettéosztásával összesen tizennégy) helyiséghez jutott. Egyeztetések folytak a leendő Jogi Kar tanszékeinek a számáról is. A miniszter eredeti elképzelései szerint a Jogi Karon eredetileg tíz tanszéket kellett volna szervezni, hasonlóan az állami jogakadémiák felépítéséhez, azzal a különbséggel, hogy a statisztikát elválasztották volna a közgazdaságtantól, valamint a kereskedelmi és váltójogot a perjogtól. A debreceni akadémiai tanács kérése az volt, hogy a büntetőjogot se társítsák a jogbölcselettel, és az egyházjog is álljon külön a jogtörténettől. Végül a miniszter 11 tanszék szervezését engedélyezte, fenntartva a jogbölcselet és büntetőjog különállását. A pályázatokat (a másik két karhoz hasonlóan) 1914. március 31-i határidővel írták ki.

Az akadémiai tanács azonban nem hiába fogalmazta meg a tanszékekkel kapcsolatos igényét. Mivel a jogtörténet és az egyházjog tanszékét a pozsonyi egyetemen is külön kívánták megszervezni, a pályázati eljárások során a két említett tudományszakot különválasztották, és külön tanárokat neveztek ki ellátásukra. Így a pályázati hirdetéssel ellentétben az új debreceni egyetem Jogi Kara 1914-ben a 12 tanszékkel kezdte meg működését: 1. Római jogi; 2. Jogtörténelmi; 3. Egyházjogi; 4. Magyar magánjogi; 5. Kereskedelmi és váltójogi; 6. Polgári törvénykezési; 7. Büntető jogi és eljárási, 8. Jogbölcsészeti és nemzetközi jogi; 9. Közjog és politikai; 10. Közigazgatás és pénzügyi jogi, 11. Közgazdaságtan és pénzügytani; 12. Közgazdaságtan és statisztikai. (A Közjog és politikai tanszéket Jászi Viktor halála után már 1915-ben kettéosztották, így a karnak két évtizeden keresztül 13 tanszéke volt.)

A minisztériummal kötött megállapodásokban (szemben a hittudományi tanszékekkel, ahol a protestáns szellem érvényesülésének biztosítása miatt ez elsőrendű tényező volt) a jogi és a bölcsészeti tanszékek betöltésénél – a pályázók közötti vallási különbségtételről – nem történt említés. Ugyanakkor a város és az egyházkerület közönségét, valamint a szakmai közvéleményt is nagyon foglalkoztatta ez a kérdés. A Tiszántúli Református Egyházkerület közgyűlése már jóval korábban, 1911 novemberében kifejezte *„a teljesítés biztos reményével,"* hogy minden akkor működő akadémiai tanár az egyetem megfelelő tanszékére kinevezést fog nyerni.[1] Ezt azonban nem sikerült biztosítani. A törvényjavaslat tárgya-

[1] Szentpéteri Kun Béla: Az egyetemmé alakulás története. A kollégiummal való kapcsolatok továbbélése az egyetemnek mint egységnek életében In: *A debreceni kollégium története*. Révész Imre (szerk.). Debrecen, 1941. 60-61.

lása során a képviselőházban is természetesnek tartották a hittudományi kar esetében a felekezeti főhatóság bizonyos befolyását, de a többi szakkal kapcsolatban pl. Berzeviczy Albert képviselő arra kérte a minisztert, hogy „*az ügy érdekében, az egyetemek érdekében, egyáltalában szabadítsa fel magát mindennemű helyi, felekezeti vagy egyéb szemponttól… csak is egy valódi értéket ismerjen: a tudomány érdekét.*"[2]

Bár a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1916 előtti levéltári anyagának megsemmisülése miatt nem állapítható meg, hogy az egyes tanszékekre kik pályáztak, feltételezhető, hogy a verseny szabadságának szellemében egyik-másik tanszékért meglehetősen heves küzdelem folyhatott mind a jogi, mind a bölcsészeti karon. Ma már nem tudhatjuk, hogy a Kollégium tanárai érdekében mellőztek-e esetleg tudományos-szakmai tekintetben érdemesebb személyeket a pályázatok során. Az viszont bizonyos, hogy a jogakadémia tanárai közül heten adták be pályázatukat, melyek közül hatot nyilvánítottak eredményesnek: Jászi Viktor, Teghze Gyula, Szentpéteri Kun Béla, Tóth Lajos, Kovács Gábor, Bacsó Jenő professzorok tehát helyben maradhattak. A kinevezett további hat új professzor között öt katolikus (Bernolák Nándor, Kiss Géza, Márffy Ede, Mártonffy Marcel, Iványi Béla) és egy református (Illyefalvi Vitéz Géza) vallású volt. Utóbbi tény mutatja, hogy a kinevezések során a református „hátszél" nem érvényesült, a professzori karban azonban a reformátusok 7:5 arányban többségben maradtak.

A beadott pályázatokat egyébként a miniszter által a budapesti és kolozsvári tudományegyetem tanáraiból kinevezett szakbizottság bírálta el. A kinevezéseket a Budapesti Közlöny 1914. augusztus 29-i számában tették közzé (bár augusztus 26-i keltezéssel). Az új egyetemi tanárok – a frontra vezényelt és sokáig nem mentesülő Iványin és Márffyn kívül – hivatali esküjüket 1914. augusztus 31-én tették le a kultuszminisztériumban. A háború kezdete, a rendkívüli helyiséggondok, valamint a Debrecenben dúló kolerajárvány veszélyeztette ugyan, de nem odázta el az oktatás megkezdését, ami 1914. október 20-án következett el. Néhány jogtanárt (Tóth, Mártonffy) sikerült szabadságoltatni a tényleges hadszolgálat alól, másokat (Bernolák, Kovács) ugyan B-osztályú népfelkelőnek soroztak be a tanév során, de a honvédelmi miniszter felmentette őket a tényleges szolgálat alól.

Az oktatás megkezdése – akár a többi karon – hihetetlen nehézségekkel indult. Az említett 1913-i megállapodás ellenére az előadói és szemináriumi helységek hiánya rendkívül nagy nehézséget okozott. A helyiséggondok enyhítésre Bernolák Nándor, 1915/1916-i évi rektor saját kockázatára 12 helyiségből álló lakást bérelt a városban, a Piac utca 51. alatt, szemináriumi helységek céljára, de ez csak részben állt a joghallgatók rendelkezésére. Az infrastrukturális nehézségek mellé személyiek is társultak. Nem volt elég a fronton harcoló tanárok helyettesítésének problémája, 1915. február 26-án elhunyt Jászi Viktor, a közjog és a politika nyilvános rendes tanára, aki már a debreceni jogakadémián is ugyanezt a tárgyat oktatta. Bernolák Nándor azévi rektor kérésére a miniszter – a kar korábbi határozatának, melyben külön politikai tanszék szervezését kérte – engedve, a Jászi halálával megüresedett közjogi és politikai tanszéket kettéválasztotta, és megengedte a politikai tanszék meghívás útján való betöltését. A kar Haendel Vilmosnak, a debreceni Református Kollégium volt jogtanárának, a budapesti egyetem magántanárának a kinevezését kérte a tanszékre, majd 1915 májusában a kérést megismételte. Haendel nyilvános rendes tanárrá való kinevezésére 1915 augusztusában került sor, a szolgálati esküt szeptember 13-án tette le Debrecenben. Az első tanév végén sor került az első doktori szigorlatra is a karon. Ezt 1915. június

[2] *Képviselőházi Napló 1910-1915*. XVI. kötet. 462. o.; Vö. Ladányi: 2004. 19.

22-én K. Nagy Zoltán tette le, akinek *sub auspiciis regis* avatása alkalmából a gyűrűt – igaz évekkel később – az egyetem ünnepélyes megnyitásával egybekötött első doktoravatáson (1918. október 23-án) maga a király adta át.

Jól jellemzi a korabeli országos légkört a következő tanév egyik közjátéka. Az 1915/1916-i tanévre – első választott rektorként – Bernolák Nándor büntetőjogász-professzor kapta meg a karok bizalmát. Rektori tisztsége a rendes oktatási ügymenet sok áldozattal járó biztosítása mellett elhíresült azáltal is, hogy Ady Endre a Nyugatban 1916 tavaszán gunyorosan megfeddte a debreceni egyetemet és magát Debrecen városát is Bernolák személye miatt: „»*Hejh, Debrecen«: nem szeretnék Debrecen lenni, aki a maga gyönyörű kálvinista rómaságát, főoskoláját s vagyonát föláldozta egy alighanem Kalksburgban regulázott egyetemért. S milyen nyílt titok, hogy ezt a gyönyörű kollégiumot, mihelyst egyetem lett, Bernolák Nándor első rektorságára bízták. Diákkongresszusokról emlékszem e szűzmáriás, májbajosnak látszó öcsémre, s megüt a guta, ha komolyan kell tudnom, hogy ez a – Nándor a debreceni egyetem rektora.*"[3] Talán Ady ezen kirohanására vezethető vissza Varga Zoltán azon állítása, hogy a „reakciós" Bernoláknak – aki egyébként nem első, hanem második rektora volt az intézménynek – jó kapcsolata volt a katolikus klérussal.

1916 őszén az elméleti közgazdaságtan és a pénzügytan tanára, Kovács Gábor kezdeményezésére a karon háborús közgazdasági archívumot szerveztek, melynek célja a háború közgazdasági hatásának vizsgálata lett. E célból igyekeztek összegyűjteni a hatósági rendeleteket, árszabásokat, hivatalos kimutatásokat, tervezeteket, munkálatokat, hírlapi cikkeket, hogy azok a későbbi tanulmányok számára megfelelő tudományos alapul szolgáljanak.

Az előző tanév (1915/1916) második felében a kar kezdeményezte az új közjogi tanszék létrehozását és annak betöltését a miniszternél. A csaknem egy évig húzódó sikertelen pályázati eljárás után a kar barabási Kun József miniszterelnökségi címzetes miniszteri tanácsost hívta meg a tanszékre 1917 nyarán. Szintén jellemző a korra, hogy Kun József professzori esküje letétele után 1917 őszén 200 Koronát nyújtott át a dékánnak, hogy a harctérről visszatérő hallgatókat segélyezze, melyből a kar egy segélyalapot létesített, és további gyűjtést kezdeményezett.

A világtörténeti és hazai események miatt rendkívül mozgalmas volt az egyetem és a jogi kar 1918/1919-i tanéve. A forradalmi események sodrában több olyan, a Jogi Kar tanáraihoz köthető „rendkívüli" esemény történt, ami jól jellemzi a kor politikai és társadalmi ellentéteit, valamint egyetemi légkörét. A háború elvesztésének, a politikai változásoknak, a monarchia széthullásának következményei természetesen nem álltak meg az egyetem, vagy az egyes karok előadótermeinek és tanári szobáinak küszöbén. Olyan ellentétek törtek felszínre a Jogi Kar és más karok tanári közösségében is, melyek a nehéz, de felemelő kezdeti években még nem mutatkoztak meg.

A Jogi Kar az 1918/1919-i tanév elején újabb tanárától volt kénytelen megválni, ugyanis szeptembertől Kovács Gábor áthelyeztette magát a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának statisztika tanszékére. A később szerencsétlennek minősülő döntését azzal sem sikerült korrigálnia, hogy néhány hónappal később az „őszirózsás forradalom" közoktatásügyi minisztere, Kunfi Zsigmond a budapesti Jogi Karon vette számításba, mint leendő tanszékvezetőt. A polgári demokratikus forradalom idején a debreceni Jogi Kar

[3] Ady Endre, *Az én kálvinistaságom,* Nyugat 1916. március 16. Vö. Varga Zoltán: *A Debreceni Tudományegyetem története 1914–1944.* Debrecen, 1967. 133.

tanárai országos kérdésekben is állást foglaltak. A forradalmi közoktatásügyi kormányzat 1918 végén egyre erősebben törekedett arra, hogy a budapesti egyetemre (és ezzel a jogi karra) „demokratikus szellemű" tanárokat nevezzen ki, és ezzel ellensúlyozza a „retrográd" egyetemi tanárok tevékenységét. A budapesti Jogi Kar – az egyetemi autonómiára hivatkozva – ellenállt ezen törekvéseknek. A debreceni Jogi Kar vezetése (Teghze Gyula dékán és Bernolák Nándor prodékán) támogatta budapesti kollégáik törekvéseit, és arra akarta rábírni a Debreceni Egyetem Tanácsát, hogy terjesszen fel tiltakozó iratot a közoktatásügyi miniszterhez, felemlítve az „oktrojált" kinevezések törvénytelenségét és aggályosságát a tudomány szabadsága és önállósága szempontjából. Zoványi Jenő, a debreceni Hittudományi Kar professzora szembeszállt a Jogi Kar javaslatával, és szorgalmazta, hogy az Egyetemi Tanács kérje a minisztert, hogy a debreceni egyetemre is minél több, a „haladás vágyától áthatott" tanárt nevezzen ki. Zoványi ezen javaslata a Jogi Kar vezetésének éles ellenkezését váltotta ki. Az Egyetemi Tanács sem Zoványi, sem Teghze és Bernolák javaslatát nem fogadta el, és mindkét felvetés felett „napirendre tért." Bernolák ezen fellépésére vezethető vissza, hogy a debreceni munkástanács 1919. február 16-i ülésén több professzoréval együtt (Huss Richard, Milleker Dezső) az ő eltávolítását is sürgette az egyetemről. Kunfi miniszter azonban ennek a kérésnek nem tett eleget.

A fentihez hasonló minisztériumi törekvések – igaz kisebb mértékben – Debrecen tekintetében is megfogalmazódtak. Mártonffy Marcell, a kereskedelmi jog professzora, a nemzeti tanács tagja egy budapesti látogatása során Gönczi Jenő államtitkárral beszélt Hebelt Ede eperjesi jogtanár Debrecenbe helyezéséről – saját nyilatkozata szerint – hangsúlyozva a kar hozzájárulásának és a kar részéről való meghívásnak a szükségességét. Mártonffy hasonló tárgyalásokat folytatott egy másik eperjesi tanárral, Maléter Istvánnal is. Később ezt a szemére vetették, ugyanis a kar rosszallását fejezte ki ezen, az egyetemi autonómia megsértésére alkalmas cselekedet miatt.

A Tanácsköztársaság alatt még inkább elmélyültek a (politikai) ellentétek a Jogi Kar tanárai között. A kommün alatt – mivel egy ideig Teghze Gyula dékán és Bernolák prodékán is távol volt Debrecenből –, a Jogi Kar Mártonffy Marcel professzort bízta meg a dékáni feladatok ellátásával. Midőn Bernolák visszaérkezett, és mint prodékán a dékáni hivatal vezetését át akarta venni, heves szóváltásba került Mártonffyval, aki azzal akadályozta meg a prodékánt jogainak gyakorlásában, hogy megfenyegette: feljelenti Lefkovics Vilmos szocialista párttitkár, közoktatási megbízottnál. Bernolák későbbi elfogásának és Budapestre hurcolásának ez egyik oka lehetett. Visszatérte után a szóváltás miatt Mártonffy bocsánatot is kért tőle.

1919. áprilisában, még a román csapatok beérkezése előtt, a diktatúra képviselői három Jogi Kari professzort, Bernolák Nándort, Illyefalvi Vitéz Gézát és Haendel Vilmost őrizetbe vettek és Budapestre hurcoltak. A lépést az egyetem tanácsa *„a jogi oktatást különben is megbénító és eltörölni szándékozó kommunista uralom és vörös terror"* akciójának tartotta.[4] A három professzor a fogságból csak június közepén szabadult meg, és tért vissza Debrecenbe. Bernolák későbbi visszaemlékezései szerint csak volt osztálytársa, Ágoston Péter népbiztos közbenjárására engedték el őket. Nem sokkal később kirobbant a Jogi Kar számára további kellemetlenséget okozó Kiss Géza-ügy. A Ferdinánd román király nagykárolyi fogadtatásán részt vevő jogászprofesszor, a debreceni egyetem 1918/1919-i tanévi rektora – aki a kolozsvári oktatókat arra biztatta, hogy ne tagadják meg a románok által

[4] ET Jkv 1918/1919. XII. r. ülés 1919. június 2. 42.

megkövetelt hűségesküt – ellen fegyelmi eljárás indult, amelynek nyomán debreceni tanári állásától megfosztották.

A politikai stabilizációt követően az Egyetemi Tanács 1919 decemberében úgy döntött, hogy a „*forradalommal és különösen a bolsevizmussal való vonatkozásban*" igazoló eljárás megindítását kezdeményezi, „*annak megállapítása céljából, vajjon a tanácsköztársaság idején tanári testületünk valamely tagja hivatalos minőségében*" nem követett-e el olyan magatartást, „*mely a magyar haza iránti hűség, az egyházak alkotmánya, a társadalmi rend és az egyéni tisztesség szempontjából legkevésbé is kifogás alá esik.*"[5] Az első igazoló bizottság tagjául 1920 januárjában három jogászprofesszort, Bernolák Nándort, Illyefalvi Vitéz Gézát és Haendel Vilmost kérte föl a tanács. Az igazolást végül más testület végezte el, azonban nyilvánvaló, hogy az Egyetemi Tanács a nevezett három professzort, mint a kommün alatt fogva tartottakat, erkölcsi okokból jelölte a bizottságba. Az igazolandó magatartások körét később, Szentpéteri Kun Béla akkori Jogi Kari dékán javaslatára az Egyetemi Tanács mindkét irányba, a bolsevizmus és a megszállók irányába is kiterjesztette. Azt vizsgálták, hogy a személy „*állásának tekintélyét és tisztességét nem sértette-e azzal, hogy a megszálló idegenekkel vagy azok környezetével, hazánk és nemzetünk ellenségeivel különös és alapos ok nélkül érintkezett, vagy éppen hogy azoktól a maga vagy más részére szívességet kieszközölt vagy elfogadott, vagy azok számára valamely meg nem illető előnyt érdekből vagy félelemből kieszközölni akart.*"[6] A bizottság az igazolást szótöbbséggel hozott határozatával mondhatta ki; szavazategyenlőség esetén az igazolást megtagadták, ami a fegyelmi eljárást megelőző eljárás megindítását jelentette. Az igazolás megtagadása után következő fegyelmi eljárás a doktori cím elvesztését vagy a *venia legendi* (az oktatásban való részvétel) megvonását is eredményezhette. Az egyetemen működő igazolóbizottság több professzor igazolását is megtagadta, melyek közül a legnagyobb volumenű talán a Hittudományi Kar több tanárát is érintő, fegyelmivé is átalakult ügy volt, amelynek következtében egy oktatót hivatalvesztésre, egyet pénzbüntetésre ítélt végül a fegyelmi tanács, többekkel szemben pedig rosszallását fejezte ki.

De az igazolási eljárás a Jogi Kar tanári állományát is érintette. Mártonffy Marcel, a kereskedelmi és váltójog professzora mind az „őszirózsás forradalom", mind a kommün idején szembekerült néhány professzortársával. Előbb a kar rosszallását fejezte ki amiatt, hogy 1919 első hónapjaiban nem zárkózott el egyes professzorjelöltek (Hébelt és Maléter eperjesi jogakadémiai tanárok) miniszter általi kinevezése elől. Később igazoló és fegyelmi eljárás alá vonták, és rosszallásra ítélték, azért mert az egyik elnöke volt a debreceni nemzeti tanácsnak és a szocialista pártnak, továbbá mert egy munkáshangversenyen megnyitóbeszédet mondott, és nem tartotta be a kollegialitás szabályait egyik kartársával szemben. Az Egyetemi Tanács határozatából kitűnik, hogy az egyetem professzoraitól visszahúzódó magatartást várt volna el a forradalmak idején. A „meghurcolás" után Mártonffy már nem is tért vissza katedrájára, előbb szabadságolását, majd 1923 elején nyugdíjazását kérte.

[5] ET Jkv. 1919/1920. IV. r. ülés 1919. december 17-19.

[6] ET Jkv., 1919/1920. XI. rk.ü. 1920. március 19.).

2. Konszolidáció az I. világháború után

Mint az egyetem legnépesebb karának képviselői, a jogászprofesszorok az intézmény történetének jelentős csomópontjaiban kezdettől fogva kezdeményezőként léptek fel. Kun József, a közjog professzora kezdeményezte, hogy az egyetemet Tisza Istvánról nevezzék el, amit az illetékes fórumok (Kari, majd Egyetemi Tanács, kormányzó) elfogadtak, így 1921. június 5-én meg lehetett tartani a névadó ünnepséget.

Az 1920-as évek első felében a kar legfontosabb feladata a világháború és a forradalmak által felforgatott tanszékek újjászervezése volt. Ennek első lépéseként a kar – a Kiss Géza távozásával megürült Római Jogi Tanszékre – 1921 októberétől Marton Gézát hívta meg, aki 16 évig működött Debrecenben. Ezen idő alatt öt szemeszteren keresztül (1925–1927) a kereskedelmi- és váltójog professzora volt, de aztán 1937-ig ismét a Római Jogi Tanszéken tevékenykedett. 1922 januárjában Illyefalvy Vitéz Gézát, a statisztika tanárát áthelyezéssel nevezték ki a Kovács Gábor távozásával megürült Elméleti Közgazdaságtani és Pénzügytani Tanszékre. A következő tanévben (1922/1923) az általa elhagyott tanszékre (Gyakorlati Közgazdaságtani és Statisztikai Tanszék) pályázat után pilismaróti Bozóky Ferenc, volt nagyváradi katolikus jogakadémiai tanárt jelölte a kar, akinek kinevezése 1924 novemberében történt meg. Egy évre rá (1923/1924) a politikusi pályára lépett Bernolák Nándor büntetőjogi tanszékének betöltése került napirendre. Bernolák 1921. április 14. és 1922. június 16. között az első Bethlen-kormányban a népjóléti és munkaügyi miniszteri tisztet töltötte be. A kormányból való távozása után már nem tért vissza Debrecenbe. Helyére pályázat után a kormányzó Kováts Andort, a kecskeméti jogakadémia tanárát nevezte ki az Anyagi Büntetőjogi és Büntetőeljárásjogi Tanszékre. Az 1924/1925-i tanév második félévétől a kar által kiküldött bizottság javaslata alapján a kar indítványozta Marton Géza áthelyezését a Római jogi Tanszékről a Kereskedelmi és Váltójogi Tanszékre. Ezzel azonban csak három évre sikerült megoldani a Mártonffy távozásával évekkel korábban megürült Kereskedelmi- és Váltójogi Tanszék betöltését, mert Marton az 1927/1928. tanévben visszavette eredeti tanszékét. De a következő évek sem voltak mentesek a tanári kar változásától. A Magyar Alkotmány- és Jogtörténeti Tanszék professzora, a kar első akadémikusa, Iványi Béla 1926 szeptemberében szabadságot kért és kapott a második félévre, hogy Rómában kutathasson. Emiatt december végével prodékáni tisztségétől is visszalépett. Debreceni állásába többé már nem is tért vissza, mert kinevezést kapott a szegedi Ferenc József Tudományegyetemre. Az évtized utolsó tanszékbetöltési eljárására az 1927/1928-i tanév első félévében került sor. A kar Baranyai Béla országos főlevéltárost hívta meg a Magyar Alkotmány- és Jogtörténeti Tanszékre. Kinevezésétől számítva 17 éven át oktatta a tárgyat.

A tanári állásváltoztatások kezelésén túl a kar a húszas években a tanszékek számának növelésére is többször kísérletet tett. A második magánjogi tanszék létrehozását szinte már első hivatalosnak tekinthető megnyilvánulásában – a kultuszminiszter 1915-i jogi oktatási reformmal kapcsolatos leiratára adott véleményes jelentésében – ösztönözte. A Kar Tanácsa 1921-ben újra foglalkozott a kérdéssel, de a tanszékalapítás nem valósult meg. Hasonlóan sikertelen kísérletek történtek egy második büntetőjogi tanszék alapítására 1918-ban és 1921-ben.

Természetesen a szükség a harmincas években is többször úgy hozta, hogy a karnak a tanszékek betöltésével kellett foglalkoznia. Különleges eseménynek számított alig másfél évtizedes történetében, hogy az 1930/1931-i tanév elején egyik volt hallgatója kapott kinevezést valamelyik tanszék élére. A Marton-féle „közjátéktól" eltekintve már egy évtizede

csak helyettesítéssel ellátott Kereskedelmi- és Váltójogi Tanszék élére 1930 elején a frissen habilitált Nizsalovszky Endre igazságügyminiszteri osztálytanácsost hívták meg egyhangú szavazással. A javaslatot mind a minisztérium, mind a kormányzó elfogadta, így Nizsalovszky 1930. augusztus 23-i hatállyal megkapta nyilvános rendes tanári kinevezését a tanszék élére.

Illyefalvi Vitéz Géza 1931. augusztus 2-án bekövetkezett halálával másodszor – de sajnos nem utoljára – gyászolta egyik professzorát a kar. A közgazdászprofesszor halálával ismét hosszabb ideig, négy évig üresen maradt a kar egyik tanszéke.

Az 1932/1933-i tanévben Márffy Ede, a közigazgatási- és pénzügyi jog professzora egy közigazgatástudományi intézet felállítását kezdeményezte, melynek létrehozására a miniszter 300 pengőt utalványozott, de amelynek további működéséről nem tudunk, valószínűleg nem is jött létre, hiszen Márffyt egy év múlva elhelyezték. Ugyanis 1934 nyarán a miniszter Nizsalovszky Endrét és Márffy Edét áthelyezte a József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetemre, részben a gazdasági válság idején elkerülhetetlenné váló vidéki tanszékcsökkentésekkel összefüggésben. Annak veszélye ugyan elhárult, hogy a három vidéki egyetem jogi, bölcsészeti és természettudományi karát egy-egy karrá vonják össze, a debreceni egyetem Jogi Karának kísérletei, tanszékei számának növelésére, a következő évtizedben – a világgazdasági válság következtében – azonban napirendre sem kerülhettek. Az elkerülhetetlen „megszorítások" legfájóbb része az volt, hogy az 1934/1935-i tanévben a miniszter (1932-től Hóman Bálint) a debreceni Jogi Karon a meglévő tanszékek számának csökkentését rendelte el, s ennek értelmében a korábbi 13 helyett 11 tanszék fennmaradását engedélyezte, tulajdonképpen ennyi finanszírozását biztosította. A miniszteri rendelet az egyházjog és a jogtörténet, valamint a közjog és a politika összekapcsolását javasolta. A kar az egyházjognak a debreceni lelkészképzésben játszott fontos szerepe miatt úgy látta jónak, hogy inkább a kereskedelmi- és váltójog önállóságát áldozza fel, mint az egyházjogét, és a kiküldött bizottság javaslata alapján a következő tanszékek megtartása mellett döntött: Római jog, Jogtörténet, Közjog, Magánjog, Büntetőjog és eljárás, Jogbölcselet és nemzetközi jog, Közgazdaságtan és pénzügytan, Közgazdaságtan és statisztika, Polgári eljárás, Egyházjog, Közigazgatási és pénzügyi jog. Ugyanakkor ettől kezdve két főtárgyat folyamatosan helyettesíteni kellett. A „végrehajtottam is, nem is" szellemű kari határozat úgy fogalmazott, hogy *„a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr rendeletét, mint hazánk súlyos helyzetével megokolt kénytelenséget veszi tudomásul. A szaktárgyaknak a csökkent számú tanszékek közötti mikénti megosztása kérdésében való végleges állásfoglalása előtt a kar beható előkészítő tanulmányozást tart szükségesnek… Megállapítja a kar, hogy ezidőszerint 12 tanszék lévén betöltve, a karon tanszék-betöltésre csak akkor kerülhet sor, ha legalább két tanszék megüresedik…"*[7] A kar tehát bizonyos mértékig „elszabotálta" a tanszékek számának csökkentését, mert ugyan tervezetében csak tizenegy tanszéket sorolt fel, de csak a kereskedelmi- és váltójog önálló tanszékét áldozta fel (aminek 1934 és 1947 között nem volt saját tanára). A másik fel nem sorolt tanszék a Politika volt, ami azonban be volt töltve. Az elvárt állapot elérését a „természetes szelekciótól" várta a kar, azzal, hogy a tanszékek számának 11-re való feltöltésénél a jövőben mindig az adott szükségletekből indulnak majd ki. Ezt az elvet rögtön „aprópénzre is váltották", hiszen a kar a tanév végén pályázat mellőzésével szádecsnei és kardosfalvai Szádeczky-Kardoss Tibort, a József nádor egye-

[7] JÁT Jkv.. 1933/1934. XII. r. ülés 1934. június 23. 370.

tem adjunktusát és magántanárát hívta meg a négy éve üres Elméleti Közgazdaságtani és Pénzügytani Tanszékre.

A következő tanév a két világháború közötti időszak egy jellegzetes intézményének megalapítását hozta el a debreceni Jogi Karon. 1936 elején létrejött a Kisebbségjogi Intézet, melynek felállítását Kováts Andor professzor (több cikket írva a kérdésben) éveken keresztül szorgalmazta. Az intézet *de facto* már az 1929/1930-i tanévtől működött, 1936-ban pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter is engedélyezte annak felállítását. Működését Kováts igazgatásával szerény keretek között, anyagi eszközök hiányában kezdte. A „karközi" intézet a miniszteri engedély kiadását követően ugyan részesült némi dotációban, de sok esetben Kováts professzor saját költségére működtette azt. A debreceni egyetem volt az első az országban, amelyen kisebbségjogi intézet létesült. „*A feladat mármost, amelyet intézetem maga elé tűzött, mindenekelőtt az volt, hogy a Cseh-Szlovákiában, Romániában, illetőleg Jugoszláviában legalább is de jure érvényes kisebbségvédelmi intézkedéseket, de ezeken túl is, az ott hozott általános érvényű fontosabb új törvényeket és rendeleteket megismertessük a hazai jogtanuló ifjúsággal…*"[8] Az intézetnek – elfogadott alapszabálya szerint – két osztálya volt. A Kisebbségi Jogi Osztály feladata „*az utódállamok által az elcsatolt területeken életbelépett jogszabályok számontartása, gyűjtése és ismertetése és figyelemmel kísérése annak, hogy az utódállamok mennyiben tartják meg azokat a kötelezettségeket, amelyeket a kisebbségeik védelmére kötött nemzetközi szerződéseikből vállaltak*". Az Általános Kisebbségi Osztályé „*az elszakított magyarságnak, ezenkívül az elszakított területen élő többi nemzetiségnek történelmét, irodalmát, egyházi életét, gazdasági viszonyait stb. tanulmányozni és ismertetni, és erre vonatkozólag minden tudományos és irodalmi publikációt számontartani*".[9] A Jog- és Államtudományi Kar szempontjából különösen fontos feladatot ellátó karközi intézetben folyó előadások – szintén alapszabályban meghatározott – tárgykörei közé nemcsak a nemzetközi jog, a régi magyar nemzetiségi törvény, más államok régebbi nemzetiségi jogszabályainak és joggyakorlatának ismertetése került be, hanem Csonka-Magyarország nemzeti kisebbségeinek, a régi Magyarországtól az utódállamokba átcsatolt területek nemzeti kisebbségeinek, a nemzeti önrendelkezési elvnek és általában a nemzeti kisebbségekre vonatkozó minden kérdésnek a vizsgálata is. Az intézet e feladatait speciális kollégiumokban vagy meghívott előadók előadásai útján látta el. A kezdeti tapasztalatok alapján azonban szükségesnek mutatkozott mindenek előtt az utódállamok történetét „*az egyetemre merőben tájékozatlanul felkerült ifjúság*" előtt ismertetni, ezért Kováts speciálkollégiumokat tartott Cseh-Szlovákiáról, Romániáról és Jugoszláviáról. Fontosnak tartotta, hogy a nyugati nyelvek nélkülözhetetlen tanulása mellett a szlovák, román, szerb, rutén nyelvek ismeretére is hangsúlyt helyezzenek. Több év után jelenthette ki végül, hogy „*sok e tekintetbeni küzdelmem, cikkezésem eredményeként végre ma már a debreceni egyetemen szlovák, román, rutén lektor valóban van is.*"[10]

Mivel az országban ekkoriban több egyetemen is létrejöttek kisebbségi intézetek (vagy tervezték felállításukat), ezért az alapszabály a területi munkamegosztásra utalva úgy rendelkezett, hogy a debreceni intézet a hazai nemzetiségek közül elsősorban a román nemzeti kisebbséggel, míg az elszakított országrészek közül a Romániához csatolt területekre

[8] Kováts Andor: A Debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem Kisebbségjogi Intézete. = *A Korszerű Közszolgálat Útja.* XII. kötet, Mártonffy Károly (szerk.). Budapest, 1941. 545. o.

[9] ET Jkv.. 1938/1939. III. r. ülés 1938. október 27. 85. szám mellett iktatott Alapszabály 2.§.

[10] Kováts Andor: i. m. 546.

25. A központi épület díszudvara (1940)

vonatkozó kérdésekkel foglalkozzék. Kováts professzor a Kisebbségjogi Intézetnek 1942-ben bekövetkezett haláláig igazgatója maradt.

A csökkentett számú tanszékek betöltésével kapcsolatban 1934/1935-ben kiokoskodott rendszer egy bizonyos mozgásteret adott a karnak a későbbi évek során, de nem feltétlenül javított az oktatás színvonalán. A tanszékekkel való „sakkozás" egyik példáját az 1936/1937-i tanévből hozhatjuk, amikor a 10 betöltött tanszék mellé kellett a legszükségesebb 11. tanszék meghirdetéséről dönteni. A kar úgy vélte, hogy – bár az 1934 óta üresen álló tanszékek közül a Közigazgatási- és Pénzügyi Jogi Tanszéké lenne az elsőbbség –, a jogi oktatás lehetőségének veszélyeztetése nélkül nem lehet üresen hagyni a Magánjogi Tanszéket. Az általános magánjognak a szakjoggal szemben élvezett elsőbbsége, továbbá, hogy a magánjog alapvizsga tárgy, bőven indokolja, hogy ne a Kereskedelmi- és Váltójogi Tanszékre hirdessenek pályázatot. Az időrendiség szabályát tehát felülírta a szakmai érv: nem a közigazgatási jog, hanem a magánjog üresedésének megszüntetése került előtérbe. Ez utóbbi oka az volt, hogy 1936. november 25-én elhunyt Tóth Lajos, a magánjog akadémikus oktatója, aki a kar alapítása óta (sőt a jogakadémián előtte is) oktatta a magyar és osztrák magánjogot. Utódjának keresése sürgető volt, és a kar viszonylag gyors eljárásban találta meg az új magánjog professzort. Hét pályázó közül – akik között országos jelentőségű tudósok is voltak – végül 1937. május 26-án első helyen Zachár Gyula budapesti egyetemi címzetes rendkívüli tanárt jelölték a Magyar- és Osztrák Magánjogi Tanszékre, s 1937. június hó 30-án ki is nevezték nyilvános rendes tanárrá. Oktató munkáját az 1937/1938-i tanév elején kezdte meg.

1937 nyarán Marton Géza meghívást kapott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Római Jogi Tanszékére. A kar pályázat kiírását kérte a tanszékre, az öt pályázó közül a miniszter a kormányzónál Sztehlo Zoltán kinevezését indítványozta a 1938/1939-i tanév kezdetétől. A következő tanév folyamán a jogbölcselet és a nemzetközi jog professzora, Teghze Gyula elérte a nyugdíjkorhatárt, és bár a kar kérte volna, a miniszter nem engedélyezte további egy éves szolgálatban visszatartását. Helyetteskénttovább oktatott, de 1937 novemberében betegsége miatt végleg lezárta oktatói pályáját. A tanszék csak évek múlva (1940) került betöltésre. A tanév végén, 20 év után Kun József is befejezte oktatói tevékenységét, és 1938. július 1-én nyugállományba vonult. Ezáltal a Közjogi Tanszék önállósága – az 1934-ben elrendelt takarékossági intézkedések után négy évvel – *de facto* megszűnt, és a közjog és a politika újbóli összevonása megvalósult.

Az 1934 óta üresen álló Közigazgatási- és Pénzügyi Jogi Tanszék betöltésére – bár mint láttuk, már korábban szükségesnek látta ezt a kar – csak az 1940/1941-i tanévben kerülhetett sor. A csaknem három éven át húzódó, többszöri nekifutással zajló pályázati eljárás után iglói Szontagh Vilmos kapott kinevezést e fontos tárgy oktatására. Szontaghgal együtt került kinevezésre, s tette le a hivatali esküt, de csak a tanév második felében kezdte meg oktató tevékenységét a Jogbölcseleti és Nemzetközi Jogi Tanszéken – egy meglehetősen homályos pályázati eljárást követően kinevezve – Flachbarth Ernő miniszteri osztálytanácsos, egyetemi magántanár. A két tanszék betöltésével kapcsolatos megfontolások jól mutatják a korábban már többször említett kényszert, hogy a karnak „taktikáznia" kellett a tanszékek betöltése során. A Tóth halálával és Marton távozásával megürült magánjogi, valamint római jogi tanszékek betöltése preferenciát élvezett, a jogbölcseleti és nemzetközi jogi tanszék betöltésére csak a közjogi tanszék – Kun József végleges nyugdíjba vonulásával bekövetkező – megüresedése után gondolhatott a kar.

3. Háború és újraindulás

Magyarország belépése a II. világháborúba kezdetben alig látszott befolyásolni a Jogi Kar tevékenységét, vagy azt, hogy a kieső (távozó, elhunyt) oktatókat pótolni lehessen. 1942. február 5-én – váratlanul – elhunyt a büntetőjog professzora és a Kisebbségjogi Intézet igazgatója, Kováts Andor. A Kisebbségjogi Intézet működésében nem állt be törés, hiszen annak igazgatói tisztét a jelentős szakmai ismeretetekkel rendelkező Flachbarth Ernő átvehette, s ezzel az intézetet a Nemzetközi Jogi és Jogbölcseleti Tanszékhez csatolták. Flachbart javaslatára egyébként 1945 szeptemberében az intézet neve „Nemzetiségjogi Intézet"-re változott. Az Anyagi Büntetőjogi és Büntetőeljárásjogi Tanszékre pedig egy évvel a tanszék megürülése után (1943. március 25.) a kormányzó – pályázat alapján – Hacker Ervin, miskolci jogakadémiai tanárt nevezte ki. Hacker betegsége, a háborús viszonyok és 1945 decemberében bekövetkezett halála miatt csak alig egy éven át oktathatott Debrecenben.

Az 1941/1942-i tanév dékánja, Zachár Gyula előkészítő munkájának is köszönhetően 1942 szeptemberében indult meg a képzés a szociális tanfolyamon. Mivel Debrecenben nem volt közgazdaságtudományi kar, ezért a tanfolyamot a Jogi Kar mellett szervezték meg, és igazgatójául is egy jogászprofesszort választottak meg. Baranyai Béla, a jogtörténet professzora ténylegesen 1944 nyaráig, jogilag egészen 1945 februárjában bekövetkezett haláláig felelt a tanfolyamért. Kinevezése azért is indokolt volt, mert már 1934 májusában kidolgozta a tanfolyam tervezetét, de megfelelő finanszírozás hiányában akkor nem indulhatott meg az oktatás. A három féléves, záróvizsgával záruló elméleti tanfolyamra egyetemi hallgatók, és rajtuk kívül az érettségi bizonyítvánnyal vagy egyenlő értékű végzettséggel (pl. tanítói oklevéllel) rendelkező olyan személyek jelentkezhettek, akik szociális munka végzésére magukban elhivatottságot éreztek, illetve ilyen munkakörökben kívántak utóbb elhelyezkedni. Az oktatók részben a Jogi Kar, nagyobbrészt azonban a többi karok tanárai, illetve városi tisztviselők közül kerültek ki, szakoktatói megbízással. A szociális tanfolyam nem élte túl a háború végét, 1945 kora őszén a népjóléti miniszter rendeleti úton megszüntette.

A háborús viszonyok ellenére a kar 1942 decemberében (igaz, eredménytelen) kísérletet tett a két hiányzó tanszékének újjászervezésére. A kari tanács – mérlegelve a költségvetési helyzetet, és összehasonlítva a kar tanszékekkel való ellátottságát a többi jogi karéval (a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen 17, a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen 15, a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen 15, míg a debreceni Tisza István Tudományegyetemen csak 11 jogi tanszék volt) – igényelte a szünetelő két tanszéknek, a kereskedelmi és váltójogi valamint a magyar közjogi tanszéknek az 1944. évi állami költségvetésbe való visszaállítását. Szádeczky-Kardoss Tibor dékán arra hivatkozott, hogy 1934 óta a magyar államháztartás helyzete örvendetesen javult, az egyetemi tanszékek száma 426-ra emelkedett, s ezek között az 1943. évi költségvetésben 5 új tanszék is szerepel. Ugyanezen az ülésen a dékán – szintén a többi jogi karokhoz viszonyítva – azt is javasolta, hogy újra alkalmazzanak a professzorok munkáját segítő gyakornokokat. A kezdeményezések tényleges megvalósulásáról nincs tudomásunk.

A háborúba egyre mélyebben és kilátástalanabbul belesodródó ország közállapotai, a politikai viták természetesen mégiscsak begyűrűztek az egyetem falai közé is. A Kállay-kormány külpolitikájának elfogadói és ellenzői csaptak össze a nevezetes Haendel-ügy kapcsán, 1943 végén. Haendel Vilmosnak, az 1942/1943-i tanév rektorának a német szö-

vetség mellett agitáló beszéde nagy visszatetszést keltett mind tanártársai, mind a kormányzati tényezők körében. Miután az Egyetemi Tanács megvonta tőle a bizalmat, a rektor két ízben is eredménytelenül szólította fel Haendelt, hogy prorektori tisztségéről mondjon le. Haendel erre csak azután volt hajlandó, amikor bűnvádi eljárással fenyegették meg. Nem sokkal az ország német megszállása után azonban mind tanszéke élére, mind prorektori tisztségébe visszahelyezték.

Az 1943/1944-i tanév köztudottan csonka lett, mivel a német megszállást követően a tanévet a vallás- és közoktatási miniszter április 12-én kelt 2173/44. sz. rendeletével lezárták. A következő tanévet, melynek kezdetét az Egyetemi Tanács október 23-ra tűzte ki, a hadi események miatt már nem lehetett elindítani. Köztudott, hogy 1944. október közepén a szovjet hadsereg hatalmas páncéloscsatát követően bevonult Debrecenbe, így a város hadszíntérré vált, s az egyetem életében nehéz napok következtek. A megszállás alatti egyetemi történések leginkább a Jogi Kar szempontjából dokumentáltak, köszönhetően Szentpéteri Kun Béla egyházjogász professzor visszaemlékezéseinek.[11] Történt, hogy 1944. október 6-án a Jogi Kar megválasztott dékánja, Szontagh Vilmos felkérte Szentpéteri Kun Bélát, hogy – mivel neki a rektorral (Hankiss Jánossal) együtt hivatalos ügyben Budapestre kell utaznia, és egy hét időtartamig ott kell maradnia – távolléte alatt (a prodékán sem lévén Debrecenben), mint a kar legrégebben szolgáló tagja, a szabályok értelmében lássa el a dékáni feladatokat. A nyugdíjazását már szeptember végén kérő Szentpéteri így írt a következő időszakról: „*Október 8-án magam maradtam itt a jogi kar tagjai közül, és ha én is nyugdíjasnak minősülök, a kar működésében megszakadás állott volna be, míg így, bár igen súlyos viszonyok közt és szinte leküzdhetetlennek látszó akadályok közt, legalább elvileg folyamatos maradt Debrecenben nemcsak általában az egyetem működése, hanem a jogtanítás is.*" A Jogi Kar nehezebb helyzetben volt, mint a többi kar, hiszen „*a jogi karon nem volt rajtam kívül senki, aki az egyetemi szabályok szoros értelme szerint az előadások ellátására jogosult lett volna.*" Szentpéteri betegsége ellenére helyettesekkel elindította a jogi előadásokat. Volt tanítványaiból, bírákból, ügyvédekből és tisztviselőkből álló csapatot szervezett maga köré, és megbízta őket a legfontosabb tantárgyak előadásával, azzal a kitétellel, hogy a megbízások „*csak az 1944/45. év első félévére szólnak, arra is csak addig, amíg a tanszéket betöltő, vagy annak ellátására a kartól jogosított professzor visszaérkezik.*" A szovjet városparancsnokság azonban nem adott azonnal működési engedélyt. Emellett „*nagy nehézségeket okozott a helyiségek kérdése is. A megszállás idején ezernél jóval több ember lakott benn az egyetem központi épületében, leginkább az alagsori helyiségekben összezsúfolva; ezek számára népkonyhaszerűen főztek is itt. A felsőbb részek mind erősen sérültek, ajtó és ablak nélkül átjárva a naponként növekvő hidegtől…Végül is azt a megoldást választottuk, hogy a három kar a tanárképzőintézet szobáiban fog dolgozni... A jogi kar részére két egymás mellett levő szoba jutott, a 41. sz. ajtóval ellátott sötét előszobából nyílva. Ide kellett beosztani mind a négy évfolyam előadásait és itt kellett a dékáni feladatoknak az ifjúsággal való érintkezésben álló részét is elvégezni.*"

Végül az előadások december 4-én kezdődtek meg, és január 31-ig tartottak. Közben Szentpéteri Kun Bélát felkérték az alakuló Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöki tisztére, amely megtiszteltetést azonban sikerült elhárítania magáról. Fontosabbnak tartotta az oktatás fenntartását, és heti csaknem 20 órát kitevő előadásai mellett egyedüli támasza volt a nem

[11] Szentpéteri Kun Béla 1944/1945. évről szóló, 1945. április 2-án kelt jelentése. Évkönyv 1944/1945. (kézirat) Az alábbi jelöletlen idézetek ebből az emlékiratból származnak.

túl nagyszámú hallgató ifjúságnak. Az ideiglenes kormány december 22-én megválasztott VK minisztere, gróf Teleki Géza engedélyével – aki Szentpéterit a dékáni feladatok ellátásával bízta meg – alapvizsgákat szervezett februárra. A félév végi első alapvizsgákat Tamássy Jenő, a másodikat Blaskovits Zoltán, a harmadikat Miszti Károly és Fehértai Gyula segítségével tartotta. A második félév előadásait március 1-én kezdték meg, s mivel a kar professzorai közül még senki nem tért vissza, az első félévhez hasonlóan – néhány személycserével – megbízás alapján osztották ki a tárgyakat. A politika előadására ekkor vállalkozott Juhász Nagy Sándor ítélőtáblai tanácselnök, a kar későbbi professzora. Márciusban egyébként megkezdődött a többiek hazajövetele. Megjött Flachbarth, majd Sztehlo Zoltán, Szádeczky-Kardoss Tibor és Bozóky Ferenc. A húsvéti szünet leteltével már öt rendes professzor állhatott munkába. Igaz, a munkakörülmények siralmasak voltak.

Jelentésében Szentpéteri reményét fejezte ki, hogy többi kollégája is hamarosan visszatér Debrecenbe. Mindez persze nem jelentette azt, hogy a későbbiekben valamennyiükre számítani lehetett volna. Haendel Vilmos az előző év júliusában betöltötte hetvenedik életévét, őt tehát a megkezdett félévben nem lehetett a kar működő tagjai közé számítani. Zachár Gyula is a korhatár közelébe ért még a tanév folyamán. Szentpéteri így sürgős feladatként jelölte meg a tanszékek betöltésére felállítandó bizottság kijelölését, amit legfeljebb az igazolások bekövetkeztéig tartott halaszthatónak. Jelentése végén töretlen hitet tett a debreceni Jogi Kar küldetése és szellemisége mellett, nem tudva, hogy az általa hittel és reménységgel megálmodott kép széttörésre van ítéltetve: „*Abban a bizonyos reménységben, hogy a mi karunkat csaknem folytonosan jellemző egyetértés… közöttünk ezentúl is fennmarad…minden áldást kívánok egyetemünkre, karunkra és karunknak különösen már is munkába állt tagjaira, valamint szegény sok megpróbáltatásnak kitett ifjúságunkra és a munkánk végzésében segítő tisztviselőinkre és egyéb alkalmazottainkra.*"

A háború végeztével – a kontinuitás látszata ellenére – a Jogi Karon szinte semmi sem tért már vissza a korábbi kerékvágásba. A szovjet megszállás előtti professzori gárdából még 1945 folyamán hárman is kiestek: 1945. február 3-án Baranyai Béla Berlinben vesztette életét. Tanszékét halálának hírére a kar már 1945 májusában megüresedettnek tekintette, bár özvegyének megerősítő üzenete csak novemberben érkezett meg. A kar 1945. május 30-án a nyugdíjkorhatárt elért Zachár Gyula tanszékét is megüresedettnek tekintette. 1945. december 27-én elhunyt Hacker Ervin. Ezzel – ha Haendel nyugdíjba vonulását is figyelembe vesszük – a 11 tanszékből már csak 7-nek volt professzora. Közülük is Szentpéteri már jóval 70. életéve felett járt. Az új tanév eredményes megkezdése érdekében a tanszékek alkalmas tanárokkal való betöltésének folyamatát nem lehetett halasztani. 1945 nyarán a már a visszatért professzorokból álló csonka kari tanács a megüresedett politikai tanszékre a miniszter engedélyével Juhász Nagy Sándort hívta meg. A professzor mindösszesze két félévet oktatott, s előbb gyakori budapesti tartózkodása okán (az Ideiglenes Nemzetgyűlés alelnökeként), majd hirtelen halála miatt (1946. május 10.) csak csekély szerepet játszhatott a kar és az egyetem közéletében. Megürült tanszékére, melyet ekkor már Általános Alkotmánytan és Közigazgatástani Tanszéknek neveztek, a kar a minisztertől pályázat kiírását kérte, de hiába voltak alkalmas pályázók, a tanszék betöltésére már nem került sor.

Szintén 1945 nyarán a kar meghívta Dezső Gyulát, a kecskeméti református jogakadémia nyilvános rendes és a kar címzetes rendes tanárát a Kereskedelmi- és Váltójogi Tanszékre. A miniszter közölte, hogy – az 1944. évi állami költségvetés tanúsága szerint – a kereskedelmi- és váltójognak nem volt Debrecenben tanszéke, így annak megüresedése sem lehetséges, tehát arra tanárt meghívni sem lehet. A megoldást új tanszék létrehozása jelent-

heti. Dezső Gyulát végül a magánjogi tanszékre hívták meg, ahol működését 1946 szeptemberében kezdte meg. Szentpéteri Kun Béla újra és újra kérte nyugdíjazását, de a kar mind az 1945/1946-i., mind az 1946/1947-i tanévre való visszatartását indítványozta a miniszternek. Ennek ellenére az egyházjogász 1946 decemberétől kezdve már csak előadói minőségben működhetett.

Egyébként a kar vezetői 1946 elején – meglehetősen naivan – még lehetőséget láttak a tanszékek számának növelésére, valamint a munkakörülmények javítására is. Az egyik kari tanácsi jegyzőkönyv tanúsága szerint: *„A dékán bejelenti, hogy… a jelenlegi 11 tanszéken felül még 2 tanszéknek (közjog és jogtörténet) rendszeresítését kérte, de – a küszöbönálló nagy alkotmányjogi változásokra tekintettel is – legalább 1 tanszéket…"*[12] Felbuzdulva a VK. miniszter leiratán miszerint *„a felsőoktatás elsőrendű érdekei fűződnek ahhoz, hogy az egyetemi tanszékek huzamos időn át betöltetlenül ne maradjanak,"*[13] a kar pályázat kiírását kérte szünetelő magyar jogtörténeti és a magyar közjogi tanszékeire. A válaszleirat azonban kijózanító volt: *„az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében… sem meglévő tanszékek betöltésével, sem új tanszékek szervezésével egyelőre nem foglalkozhat"* a miniszter.[14] Ennek ellenére a kar decemberben a 70. életéve felé közeledő Bruckner Győzőt, a miskolci evangélikus jogakadémia tanárát kívánta meghívni a jogtörténeti tanszékre. Ennek miniszteri elutasítása után 1947 februárjában újabb kísérletet tett a kar, mely szintén elutasíttatott, és a tanszéket már nem is töltötték be ezután. Ugyanígy sikertelen volt a kar kétszeri próbálkozása (1946. június, 1947. február), melyekkel az alkotmányjogi tanszékre való pályázatok kiírását kezdeményezte.

De még a létező tanszékekkel is voltak gondok. 1946-ban Sztehlo Zoltánt és Szádeczky-Kardoss Tibort B-listára helyezték, de az Egyetemi Tanács kérésére a miniszter – szoros kivételképpen – hozzájárult, hogy ideiglenesen folytathassák működésüket, majd pedig a miniszterelnök közölte, hogy a szolgálatba visszavették őket. Az érvelésben döntő hangsúlyt kapott közreműködésük a Munkástanfolyam megindításában, munkájában. Esetük azt igazolhatja, hogy ekkor még jellemző volt bizonyos politikai opportunizmus az oktatási kormányzat képviselői részéről, hiszen az ún. Munkástanfolyam sikere érdekében még „reakciósnak" tekintett tanárokat is működni engedtek.

Az említett Munkástanfolyamot csaknem egy éves előkészítés után, 1946 októberében 66 hallgatóval nyitották meg. A tanfolyam szabályzat szerinti célja, hogy a közgazdasági és közigazgatási pályákra előkészítse azokat a 20-45 éves személyeket, akik a jog- és államtudományi tanulmányok folytatásához szükséges iskolai tanulmányokat önhibájukon kívül nem végezhették el, de akik a bevezetendő felvételi vizsgálaton igazolják, hogy jog- és államtudományi tanulmányok folytatására, és az ezek által elérni kívánt életpályán való helytállásra alkalmasak. A beiratkozás feltétele a népiskola VI. osztályának, vagy ezzel egyenértékű közép- vagy középfokú iskolai osztálynak (azaz a gimnázium II. osztályának) elvégzése, és a sikeres felvételi vizsga letétele volt. A Munkástanfolyamot végül csak egyszer és eseti jelleggel szervezték meg, annak ellenére, hogy a kar szabályzata huzamosabb ideig fennálló oktatási formával számolt. A tanfolyam további működéséhez azonban a rákövetkező években hiányzott a költségvetési fedezet, és a „demokratikus jogász-káderek" képzését más úton oldották meg.

[12] JÁT Jkv.. 1945/1946. IX. r. ülés 1946. január 31. 339.
[13] JÁT Jkv.. 1945/1946. XI. r. ülés 1946. február 28. 368.
[14] JÁT Jkv.. 1945/1946. XVIII. r. ülés 1946. június 24. 598.

Az 1946/1947-i tanévben egyéb nehézségekkel is szembe kellett nézniük a karoknak, köztük a Jogi Karnak. Az egyetemet is elérte a létszámcsökkentés kényszere. Az utolsó jogászrektor, Bozóky Ferenc vezette Egyetemi Tanácsnak egyetemi tanárok, tansegédszemélyzet és egyéb alkalmazottak elbocsátásáról kellett döntenie. Az eredetileg 69 főből álló listából a tanács 28 munkatárs visszatartására tett javaslatot, akik között két jogászprofesszor – Szádeczky-Kardoss Tibor és Sztehlo Zoltán – is volt. Ugyanakkor az egyetemen 21 tanszék volt betöltetlenül, a helyettesítésre viszont nem állott rendelkezésre megfelelő bérkeret. A hiány fedezése érdekében a rektornak a miniszterhez kellett szinte könyörgő leveleket írnia. Felterjesztése szerint a Jogi Karon hat tanszék állt betöltetlenül. Közülük az Egyházjogi Tanszéken az 1946. szeptember 1-vel nyugalomba vonult Szentpéteri Kun Béla helyettesít, heti 5 órában, a Hacker Ervin elhunytával üresedésben lévő Büntetőjogi Tanszéken Bozóky Ferenc, ugyancsak heti 5 órában, a Juhász Nagy Sándor elhunytával megüresedett Politikai Tanszéken Szádeczky-Kardoss Tibor, a Kereskedelmi- és Váltójogi Tanszéken pedig Sztehlo Zoltán. A Baranyai Béla elhunytával megüresedett Magyar Alkotmány- és Jogtörténeti Tanszék teendőit heti 5 órában Flachbart Ernő tanár végzi, míg végül a Közjogi Tanszéken heti 5 órában Szontagh Vilmos helyettesít. A hittudományi karon egyébként két, az orvostudományi karon kilenc, a bölcsészettudományi karon négy tanszék volt üres.

Ezen siralmas állapoton csak nagyon kemény munkával sikerült javítani. Az első, még sikertelen lépést Bacsó Jenő, az 1946/1947-i tanév dékánja tette meg, midőn egy kari bizottság előterjesztése alapján levélben megkereste Bibó Istvánt, hogy a Juhász Nagy Sándor halálával megüresedett Közjogi és Politikai Tanszék átvételére kérje fel. Bacsó leveléből kiderül, hogy már a tanszék legutóbbi betöltésekor is felmerült Bibó neve, ám akkor nem ő kapott megbízást, továbbá hogy ugyanebben az időben az újjáalakuló, és komoly személyi nehézségekkel küzdő szegedi Jog- és Államtudományi Kar is invitálta Bibót. A politikatudós aztán a megkeresést köszönettel elutasította, hivatkozva arra, hogy a szegedi egyetemre nemcsak meghívták, de már szinte ki is nevezték. Ugyanebben tanévben a kar kérte a minisztériumot, hogy a Jogtörténeti Tanszék helyett a Kereskedelmi- és Váltójogi betöltését kezdeményezhesse. Végül 13 év elteltével lett a kereskedelmi- és váltójognak Debrecenben újra professzora, Kauser Lipót egyetemi magántanár és budapesti ügyvéd személyében, aki 1947. márciusi kinevezése után oktatási tevékenységét az 1947/1948-i tanévben kezdte meg. Csaknem kétévi helyettesítés után a Büntetőjogi Tanszéket meghívás útján töltötték be: Schultheisz Emil hadbíró-vezérőrnagy 1947 májusában lett a kar tanára.

1947 nyarán és kora őszén a kar kétszer is pályázatot hirdetett az Egyházjogi Tanszékre, a már csak előadóként foglalkoztatott Szentpéteri Kun Béla megürült helyére. A tanszék betöltésére végül is nem került már sor. Csakúgy 1947 nyarán a kar előbb a Jogbölcseleti és Nemzetközi Jogi Tanszék formális kettéosztását, majd pedig – miután a meghívást Szabó József szegedi egyetemi tanár visszautasította – a jogbölcselet professzori állására pályázat kiírását kérte. A pályázat alapján Vas Tibort nevezték ki, aki tényleges szolgálatát 1948. november 2-án kezdte. Ez volt az utolsó tanszékbetöltés a debreceni Jogi Kar történetének első szakaszában. 1948. július 1-én nyugdíjba vonult Bacsó Jenő, aki azonban nyugdíjazása után szakelőadóként tovább működött a megüresedett Perjogi Tanszéken. Az állás betöltésére a kar pályázat kiírását kérte, amelyre azonban már nem került sor. Ugyanez történt Szontagh Vilmos tanszékével 1949. januári nyugdíjba vonulását követően.

DUPLA

Tanszékének betöltésére a kar „szüneteltetésének" elrendelése miatt már nem volt lehetőség.

Az 1948/1949-i tanévben még nem utaltak jelek arra, hogy az (akkori nevén) Jog- és Közigazgatástudományi Kar működését fel akarnák függeszteni, hiszen ebben a tanévben a karon miniszteri engedéllyel egy úgynevezett Munkás- vagy Esti szeminárium kezdte meg tevékenységét, aminek célja a kétéves esti munkástanfolyamot elvégző hallgatók további tanulmányainak megkönnyítése volt. A hallgatók a rendes jog- és államtudományi tanfolyam hallgatása nélkül juthattak el a vizsgákig. Készülésüket szemináriumi megbeszélő órákon ellenőrizték. A kar „szüneteltetése" miatt azonban az *Esti szeminárium* mindössze egy tanévet élt meg.

4. Tanrend és oktatás a jogászképzésben

A hazai jogászképzést a debreceni egyetem megalapításakor az 1870-es évek közepén végrehajtott változtatások határozták meg. E reform keretében egyrészt rendeletben szabályozták a jogakadémiák oktatási tevékenységét, amivel az egymáshoz, valamint az egyetemekhez való közelítésüket szerették volna erősíteni. A jogakadémiákat így tulajdonképpen valamiféle jog- és államtudományi „főiskolákká" alakították át. Másrészt megváltoztatták a vizsgarendszert is. Ettől kezdve – egészen a II. világháború utáni reformokig – kétféle doktorátust lehetett szerezni: jogtudományit és államtudományit (a jogi doktorátus ún. *bifurcatio*ja.) E mögött az a – később sokat bírált – alapgondolat állt, hogy a privát szféra konfliktusait megoldó illetve az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó jogtudományt elválasszák az államigazgatáshoz kötődő ún. államtudományoktól. A négyéves tanulmányi idő alatt két (1911-től három) alapvizsgát kellett tenni. A tanulmányok végén a hallgató – választása szerint – jogtudományból illetve államtudományból államvizsgázott. A kétféle doktorátus megszerzése természetesen más-más tantárgyakból teljesített szigorlatokat igényelt. A jogtudományi doktorátushoz három, államtudományi doktorátushoz két szigorlatot kellett abszolválni. A jogtudományi doktori cím megszerzésének előfeltétele volt az államtudományi, míg az államtudományi doktorátusnak a jogtudományi államvizsga eredményes abszolválása. Emellett disszertációt is kellett készíteni.

A reformcsomag harmadik eleme a vizsgák minősítő és állásra jogosító hatályának, vagyis a képesítési követelményeknek a szabályozása volt. A bírói tisztség betöltéséhez ekkor még csak államvizsgát kívántak meg, az ügyvédi és közjegyzői pályához viszont már doktorátus és pluszban ügyvédi, vagy bírói vizsga kellett. A köztisztviselővé válás feltétele az államtudományi államvizsga, vagy bármelyik doktorátus volt. Az 1874. és 1875. évi rendelkezések a képesítés *bifurcatió*ját és a vizsgarendszer dualizmusát teremtették meg, és ez tulajdonképpen 70 éven át nem változott. Ezen rendszer feltűnő jellegzetessége hozzávetőleg az 1920-as évekig az államtudományi tanulmányok bizonyos túlsúlya volt, ami a jogászképzés „hivatalnokképzési" jellegét hangsúlyozta. A most ismertetett jogi oktatási- és tanulmányi rend néhány kisebb változtatással egészen 1945-ig érvényben volt.

Mind a debreceni jogakadémián, mind a Jogi Karon a fentiek voltak azok a legfontosabb sarokpontok, melyek mentén az oktatás és vizsgáztatás rendjét meg kellett szervezni és fenn kellett tartani. A vizsgarend tekintetében az egyetemi kar megalakulásával tulajdonképpen csak annyi változott, hogy a felálló karon a szigorlatokat meg lehetett és kellett szervezni, és doktori disszertációk elkészítését kellett biztosítani, amivel a kar rögtön meg-

kapta a doktori cím adományozásának jogát. Debrecenben az vált szokássá, hogy a három alapvizsgát az (első-, másod- és harmadév után) júniusban vagy szeptemberben szervezték meg. Az alapvizsga-bizottság elnöke mindig az adott főkollégiumok tanárainak egyike volt, akik váltották egymást. Az alapvizsga bizottság további tagja a kar bármelyik tanára lehetett. Ugyanez mondható el a jogtudományi, illetve az államtudományi államvizsga- és szigorlati bizottságok összetételéről, ahol azonban negyedikként egy kültag szerepelt. A vizsgabizottságok összetételéről évente a Kari Tanács döntött.

A hallgatók félévenként 20 órát voltak kötelesek felvenni, de – a tanszabadság elvének megfelelően – az, hogy az egyes tárgyakat mely tanévekben és milyen sorrendben hallgassák, nem volt szabályozva. A tanrendek csak ajánlásokat tartalmaztak ezzel kapcsolatban, bár általában preferáltak egy bizonyos rendszert. Az 1916-i debreceni tanrend a következőképpen fogalmazott: *„a tárgyaknak a fentebb leírt sorrendje ugyan nem kötelező; az a joghallgató azonban, aki sem a beosztáshoz nem alkalmazkodik, sem pedig nincs kellő figyelemmel a kötelező tárgyak megválasztásánál az ezeket szabályozó jogszabályokra, kockáztatja azt, hogy alapvizsgálatra nem bocsájtható, vagy végbizonyítványa ki nem adható."*[15]

A tárgyak főkollégiumokból és hallgatásra ajánlott ismeretekből álltak. A főkollégiumok hallgatása nélkül végzettséget nem lehetett szerezni. „Ajánlatos" ismeretek főleg a társadalmi kérdésekkel foglalkozó, illetve a számviteli tárgyak voltak. Az 1920–1930-as években megfigyelhető volt a jogoktatásnak a társadalomtudományokhoz való közelítésére irányuló törekvés, amit jól jelez pl. a statisztika oktatásának erőteljes fejlődése, ami a társadalomtudományos oktatás egzaktabbá, empirikusabbá tételét is szolgálta. A debreceni karnak két olyan katedrája is volt, amely elsősorban a gazdasági élettel összefüggő ismereteket oktatott: az Elméleti Közgazdaságtani és Pénzügytani Tanszék valamint a Gyakorlati Közgazdaságtani és Statisztikai Tanszék. A két világháború között a diákok a Jogi Karokon körülbelül 20–25 különböző főkollégiumi tárgyat hallgattak. A debreceni tanrendek az 1910–1920-as évekre azt mutatják, hogy valóban erős volt a társadalomtudományi és az államtudományi ismeretek körébe sorolható tárgyak aránya (hozzávetőleg 21 illetve 19%). A magánjogi és büntetőjogi ismeretek együtt sem tették ki a főkollégiumok óraszámának egynegyedét (18 illetve 6%). A történeti és szakmai alapozó tárgyak aránya magas volt (20 illetve 8%). Ehhez társult még az Egyházjog, mintegy 6%-os részesedéssel.

Az oktatási módszer alapköve a tanár előadása volt, ami a korabeli szokások szerint a főkollégiumoknál a hét öt-hat napján egy-egy óra előadást jelentett (általában a heti ötórás kurzusok hétfőtől péntekig a nap ugyanazon órájában, a nyolcórás római jog 4x1 + 2x2 órás elosztásban kerültek megtartásra, de dupla órát utóbbi esetben sem tartottak). Az előadások kiegészültek a 20. század elején bevezetett szemináriumokkal. A szemináriumok tartása az egyetemi kar fennállása óta Debrecenben evidencia volt, a három és fél évtized alatt az összes tárgy oktatója tartott különféle szemináriumokat. A szemináriumokon előadás jellegű foglalkozások mellett lehetőség volt arra, hogy a hallgatók is bekapcsolódjanak a professzorokkal közös kutatásokba. A diákok szemináriumi dolgozatokat készíthettek a tanárral egyeztetett kutatási témákban. Debrecenben az ilyen jellegű munkák kinyomatása nem volt szokásban, szemben a pesti egyetem egyes szemináriumaival, ahol a Horthy-korszakban a kiemelkedő munkák sajtó alá is kerülhettek. A szemináriumi keretek között

[15] Idézi Hollósi Gábor: A joghallgatói óraterhelés a Debreceni Tudományegyetemen (1914-1949). = *Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I.* 2005. 43. Ugyanitt megtalálható az évtizedeken keresztül alkalmazott „mintatanrend" is.

DUP Press

folyó tevékenység másik formáját a gyakorlati foglalkozások jelentették, melyek az előadások anyagának gyakorlati vonatkozásait, és annak praktikus alkalmazását voltak hivatottak ismertetni a hallgatósággal. A szintén szemináriumok keretében tartott *repetitorium*ok a tanagyag ismétlését, elmélyítését szolgálták. Talán bátor a kijelentés, de a meghirdetett szemináriumi foglalkozások áttekintéséből az tűnik ki, hogy a debreceni professzorok kevésbé a tudományos elmélyülésben, mint inkább a tananyag jobb elméleti és gyakorlati elsajátításában látták a szemináriumok fontosságát. Egy speciálkollégium meghirdetése teljes mértékben az adott professzor tetszésére volt bízva. Voltak olyanok, akik csak kevésszer éltek ezzel a lehetőséggel, s voltak, akik szinte minden félévben hirdettek szabadon felvehető tárgyakat a hallgatóknak. A tanrendben – viszonylag későn (1939-ben) – megjelenő figyelmeztetés arra intett, hogy *„a kari professzorok által esetről-esetre hirdetett speciálkollégiumok az ifjúság magasabb jogi műveltségét szolgálják s így azok hallgatása mindenkinek saját érdekében áll."*[16] Az oktatási kínálatot természetesen kiegészítették még a nyelvórák és a testnevelés is.

A hallgatók önálló kutatómunkáját a szemináriumi munka mellett azzal is ösztönözték, hogy az egyes tanszékek évről-évre a különböző főtárgyakhoz kapcsolódóan pályatételeket neveztek meg a szorgalmasabb hallgatók számára a tanrendben. A pályázatok általában önálló munkát, kreatív megközelítést vártak el, midőn egy-egy jogszabálytervezet értékelését, egy aktuális jogpolitikai kérdésben saját véleményük kifejtését, levéltári kutatásokat tűztek ki célul. Az 1920-as években meghatározott összegű jutalomdíj, majd pályadíj járt a nyerteseknek. Később (1932-től) már csak plakettet kaptak a meglehetősen szigorú professzori ítészek tetszését elnyert munkák készítői.

A felkészüléshez az előadáson készített jegyzetek szolgálhattak alapul. A korra jellemző volt, hogy egy-egy előadássorozatot a figyelmesebb hallgatók jegyzeteltek, amit a többek korrigáltak és tananyagként használtak. Az összegyűjtött előadásokat gyakran egészítették ki az oktatók egyes tudományos műveivel is. Az előadások ilyen leiratát gyakran nyomtatott formában is kiadták, általában az után, hogy a tanár is ellenőrizte azokat. A debreceni joghallgatók jegyzetekkel való ellátottságáról nincsenek pontos adataink, de született számos olyan tankönyv, vagy tankönyvként is használható szakkönyv, melyek alkalmasak voltak a megfelelő szintű felkészülésre. Ilyen tekintetben kiemelkedik Marton Géza római jogi tankönyve, melyet évtizedeken át használtak országszerte, Teghze Gyula *Társadalom, állam és jogbölcselet I-II.* című kézikönyve, illetve nemzetközi jogi tankönyve, Illyefalvi Vitéz Géza *Társadalmi gazdaságtan*a és *Államháztartástan*a, Szentpéteri Kun Béla *Állam és egyháza,* Tóth Lajos többkötetes *Magyar magánjog*a, Haendel politika-jegyzete, Szontagh Vilmos kései közigazgatási tankönyve. Mindamellett fontos megjegyeznünk, hogy a professzorok oktatói munkájának jelentős részét a vizsgáztatás tette ki, tulajdonképpen ezt tekinthetjük a korszakban a tanárok legfontosabb tevékenységének.

A jogoktatás hazai és debreceni állapotáról festett fenti kép – a dolog természeténél fogva – meglehetősen statikus. Jelentős változás nem következett be, annak ellenére, hogy az 1870-es végétől a „nagy háború" végéig nem kevesebb, mint tizenkét alkalommal nyúltak bele, vagy kísérelték megreformálni a jogoktatást. A jogászképzés reformjára irányuló törekvések az 1920-as években is folytatódtak. A Felső Oktatásügyi Egyesület jog- és államtudományi szakosztálya, az Igazságügyminisztérium, a Budapesti Ügyvédi Kamara, a vidéki jogi karok és jogakadémiák, egyes professzorok és gyakorlati szakemberek egyaránt

[16] Uo. 43.

sürgették a képzés során felmerült problémák megoldását, vagy legalábbis mérséklését. A javaslatok lényegében azonosak voltak: a képzés intenzívebbé tétele, a „mezei jogászság" megszüntetése érdekében a kötelező előadás-látogatás tényleges megvalósítása, a kötelező kollokviumok bevezetése, a szemináriumi-gyakorlati oktatás rendszeresítése, a tanterv egyes aránytalanságainak, anakronisztikus elemeinek kiküszöbölése, a közgazdasági és társadalomtudományi oktatás erősítése, a „jogi szanatóriumok" működésének betiltása, valamint a jogi doktorátus tudományos fokozattá tétele. A korabeli – a mainál jóval számosabb – jogi folyóiratok roskadoztak a jogoktatás reformját sürgető dolgozatoktól, ötletektől, követelésektől. Igazából ma sem lehet tudni, mi akadályozta meg a jobbító szándék győzelmét.

A debreceni Jogi Kar, és professzorai szintén megtalálhatók voltak a jogoktatási reform szorgalmazói között. Az 1914-ben frissen megalakult Jog- és Államtudományi Kar egyik legelső feladata természetesen a kar tanulmányi- és vizsgarendjének kidolgozása volt, melynek során újra felvetődött a jogi tanulmányok szükséges reformjának kérdése is. Ezt sürgette, hogy Jankovich miniszter a meglévő jogi karokhoz nyolc pontból álló kérdéssorozatot intézett a jogi képzés reformjával kapcsolatban, melyre a karoknak 1915 márciusáig kellett válaszolniuk. A kérdések elsősorban a *bifurcatio* fenntarthatóságára, az oktatandó tantárgyak körére és csoportosítására, a kötelező gyakorlatok bevezetésére, valamint a doktori értekezés jelentőségére vonatkoztak. A debreceni kar heves viták után alakította ki álláspontját. A voksát a *bifurcatio* megszüntetése mellett tette le, ugyanakkor nem kívánta, hogy a doktori cím tudományos fokozattá alakuljon vissza. A vélemény a disszertációt szorosabban kapcsolta volna a szigorlatokhoz. Hangsúlyozta a leckelátogatási kötelezettség ismételt bevezetésének szükségességét. Bár szükségesnek találták a gyakorlati *practicum*ok és *repetitorium*ok bevezetését, ugyanakkor mellőzhetőnek látták „segédtanári személyzet" alkalmazását, mivel a gyakorlatokat csak tapasztalt szakember vezetheti. A debreceni jogtanárok szerint a jogi oktatás gerincét a magánjognak kell alkotnia, és *„a tanszabadság elve nem mehet odáig, hogy a hallgató egy helyesen fölépített tanulmányi rendet felforgathasson*."[17] Bár néhány kérdésben különvéleményét hangsúlyozta, Bernolák Nándor rektori tanévzáró beszédében szintén a reformok mellett érvelt, A jogi oktatás rákfenéje szerinte is az, hogy a jogászifjúság tetszésére van bízva, hogy hallgatja-e a tanár előadását, *„vagy pedig csak jól rosszul megválogatott könyvekből, rendszerint igen alacsony színvonalú kompendiumokból"* készül a vizsgákra. A társadalomban az a felfogás terjedt el, hogy a jogi tanulmányokat az előadások látogatása nélkül is *„igen jól"* el lehet végezni. Márpedig az előadások szorgalmas látogatását elő kell írni, és be is kell tartatni.[18]

A háború miatt a reformok elaludtak és még évtizedeken keresztül születtek olyan kormányzati tervezetek, melyekben a kötelező előadás-hallgatás és a kötelező kollokviumi rendszer újra bevezetése tárgyában kérdezték meg a hazai karokat és jogakadémiákat. Debrecen mindig a szigorúság mellett érvelt, de a különböző intézmények ellentétes érdekei nem vitték előre a jogi oktatás színvonalának emelését.

[17] *A Debreczeni M. Kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának véleményes jelentése a jogi oktatás reformja tárgyában. A 156,669-1914. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri leiratra.* Debreczen, 1915. passim és 20.

[18] Bernolák Nándor: *A jog- és államtudományi oktatás és továbbképzés reformja.* A Debreczeni m. kir. Tudományegyetem 1915-16. tanévének záró ünnepén felolvasta B. N. = A Debreczeni m. kir. Tudományegyetem évkönyve az 1915/1916. tanévről, Debrecen, 1917, 188.

Az 1920-as években a híres kultuszminiszter, Klebelsberg Kuno is ringbe szállt a jogászképzés megreformálása érdekében: *„Rajta leszek, hogy a jogi pálya megszűnjön majálisnak és a kitombolás idejének lenni."*[19] Ő és „nehéztüzére", Magyary Zoltán bicskája azonban beletört a feladatba. 1928-ban és 1931-ben a Magyary (utóbb már mint racionalizálási kormánybiztos) által készített reformjogszabály-tervezetek kudarcot vallottak az egyes jogi karok ellenállásán. A karok becsületesen véleményezték az egyes javaslatokat, de sok esetben nem tudtak kibújni saját bőrükből: a felülről jövő kezdeményezéseket meghiusították. 1932-ben a pesti kar saját tanulmányi és vizsgatervezetet készített, s ez lett aztán a nevezetes 1936-i – szintén maradandó eredmény nélkül végződő – Országos Felsőoktatási Kongresszus alapdokumentuma. Ez is mutatja, hogy a karok látták ugyan a nehézségeket, de sok tekintetben nem tudtak kilépni saját árnyékukból és a pénztelenség szorításából. S a helyzet a háború végéig nem is változott.

Az 1920–1930-as években a jogoktatási reformok debreceni és egyik hazai élharcosa Marton Géza volt. Vizsgálódásai kezdetén abból az axiómából indult ki, hogy sok a joghallgató Magyarországon. *„A területében s lakosságában közel harmadára csökkent országban a megkétszereződött számú egyetemeken s a még megmaradt jogakadémiákon olyan jogásztúltermelés folyik, amelyet a gazdaságilag meggyöngült társadalom nem bírhat el sokáig anélkül, hogy a beavatkozás halogatásának igen keserű gyümölcsei ne teremnének."* – írta 1926-ban.[20] Bár a túltermelés veszélyét még csak „küszöbön állónak" látta, de azt is megfogalmazta, hogy a veszély elhárítható lesz a *„jogi tanítás és tanulás teljes komolyságának helyreállítása az oktatási és vizsgarend szigorú, gyökeres reformja által."*

Marton sajátos véleményt képviselt a doktori címmel kapcsolatban is. Szerinte nem kell minden joghallgatónak jogi doktorrá, sőt egyetemet végzett jogásszá sem válnia. *„Ma már épkézláb jelölt nem tesz államvizsgálatot, ellenben kevés kitartással a legszerényebb kaliberű koponya is megszerezheti a doktori süveg díszét."*[21] A hazai jogi oktatás elsekélyesedésének egyik jelentős okát abban látta, hogy a rendszer ugyanazon tanulmányi rendre tereli a jogi képzésben résztvevő egész tömeget, tehetségest és tehetségtelent egyaránt, s doktori vizsgára kényszeríti azt is, aki *„ismerve a maga gyengébb elbocsátottságát szívesen beérné egy szerényebb kenyérdiplomával, mely egy kis közigazgatási, pénzügyi, igazságszolgáltatási álláshoz juttatná."*[22] Egyértelmű szándéka volt a vizsgák számának csökkentése. Sürgette mind a vizsgarendszer, mind a tanterv gyökeres átalakítását vagyis a tanrendszer, a tárgyak tanévekre való beosztásának reformját is. Éveken keresztül finomított tervezete kapcsán megvallotta, hogy tanrendszere sokat merített a debreceni Jogi Kar 1915-ben készített jogoktatási reform-javaslatából, különösen annak kisebbségi véleményéből.

Marton azonban sok reform-kérdésben kisebbségben maradt debreceni kollégái között. Ezt mutatja a Magyary Zoltán által kezdeményezett 1931-i reformtervezethez készített rendkívül alapos, kéthónapos vitában kialakított kari vélemény is, mely leszögezte, hogy a kar továbbra is az 1915-ben kialakított alapelveket tartja mérvadónak, s ezeket nagyban egybecsengeni látja a Magyary-féle tervezet törekvéseivel. A kar amellett érvelt, hogy a jog- ás

[19] *8 Órai Újság,* 1928. szeptember 4. 1; Idézi Ladányi Andor: *Klebelsberg felsőoktatási politikája*. Budapest, 2000. 120.

[20] Marton Géza: Az egyetemi jogtanítás Európa főbb államaiban. A jelenleg érvényben lévő szabályzatok nyomán összeállította M.G., *A Felsőoktatási Egyesület Közleményei*. 1926. 1. (a továbbiakban Marton: 1926.)

[21] Marton Géza: Jogtanításunk reformja. klny. *Debreceni Szemle*. 1928. 2. (a továbbiakban Marton: 1928.)

[22] Marton Géza: *Felszólalás az 1936. december 10-16-ig tartott Országos Felsőoktatási Kongresszuson* = Magyar Felsőoktatás, II. Mártonffy Károly (szerk.) Budapest, 1937. 111. (a továbbiakban Marton: 1936.)

államtudományi képesítésnek egységessé kellene válnia, vagyis meg kellene szűnnie a *bifurcatio*nak, ugyanakkor nagy vita után, 6:4 arányban a doktori cím minősítő (képesítő) jellegének fenntartását, vagyis az akkori állapotban való meghagyását részesítették előnyben. Rámutattak arra, hogy a jogakadémiák nem tudnák majd teljesíteni a tervezetben megfogalmazott követelményeket. Javaslatokat fogalmaztak meg a tanulmányi- és vizsgarenddel kapcsolatban. Előbbi tekintetében a jogtörténeti tárgyak és jogbölcselet felsőbb évfolyamra tolásának igénye emelhető ki (Marton is ezt preferálta). A kar úgy látta, hogy a jelenlegi gazdasági helyzetben csak a legszükségesebb reformokra kell koncentrálni: a *bifurcatio* megszüntetésére, a hallgatói „vándorlások" megszüntetésére, a kötelező gyakorlatok és kollokviumok bevezetésére, valamint minden tanszék mellé legalább egy asszisztensi álláshely finanszírozására, illetve a jogi „szanatóriumok" visszaéléseinek megszüntetésére.

De előrelépés sem országosan, s központi rendelkezés híján Debrecenben sem történt. Az 1936-ban indult újabb reformkör végső formába öntött (Moór Gyula-féle) tervezetét a karok csak 1940-ben vitatták meg. A debreceni kar reakciójában – és nem csak abban – bizonyos kifáradás jelei mutatkoztak. A karok belefáradtak a sikertelen reformtörekvések ciklikus véleményezésébe. A korábban már többször eredménytelenül felvetett megoldások mellett az akkori tervezet jellemző törekvése volt az évfolyamrendszer bevezetése, a tanszabadság jelentős korlátozása, valamint az érettségi eredmények alapján kialakított felvételi rendszer, a kötelező megbeszélő óráknak és a zárthelyi dolgozatok bevezetése. A debreceni kar ez utóbbiakat ellenezte, és a reformokat összességében már nem tartotta időszerűnek.

A II. világháború után a jogászképzést is érintette az 1946-ban végrehajtott felsőoktatási reform, de a jogi karok oktatásán ez csak csekély mértékben változtatott. A legfontosabb változások a következők voltak: egységesítették a doktori fokozatot, vagyis megszüntették a *bifurcatio*t, a jogi egyetem elvégzésével csak állam- és jogtudományi doktorátust lehetett szerezni. Négy doktori szigorlatot (történeti, elméleti, közjogi, és magánjogi) vezettek be, de összességében sem a tárgyak, sem azok tartalma nem nagyon változott. Újdonságot jelentett az oktatásban, hogy elválasztották a kötelezően oktatott „főkollégiumok" és a szakképzést segítő fakultatív „kiskollégiumok" tanítását. Utóbbiak kötelező bevezetését a harmadik és negyedik évfolyamon a jog- és államtudományi karok tanulmányi és vizsgarendjének módosításáról szóló szabályzat alapján miniszteri rendelet írta elő, és ez sorolta fel a „figyelembejövő kiskollégiumok"-at is. A rendelet különbséget tett kötelezően meghirdetendő és ajánlatosan meghirdetendő kiskollégiumok között. A kiskollégiumokat egyébként a hallgatók érdeklődési körüknek megfelelően választhatták ki. A reform további intézkedései a főtárgyak új rendszerének meghatározására, a kötelező főkollégiumok egyes tanévekre való beosztására vonatkoztak. Ez elsősorban az első két év vonatkozásában jelentett jelentős növekedést a tananyag terjedelmében. A rendelet ismerte a mellékkollégiumok fogalmát is. Ezek olyan gyakorlati jellegű foglalkozások voltak, melyek az egyes jogi szakmák szempontjából lehettek jelentősek. A tanulmányi rend még nem tartalmazott előírást a kötelező leckelátogatásról.

Debrecenben a reform hatására szintén bevezették a kiskollégiumok és mellékkollégiumok rendszerét. 1946 tavaszán a következő tanévre nem kevesebb, mint 18 kiskollégoumot, hét kötelező gyakorlati-, és öt egyéb mellékkollégiumot hirdettek meg. A kar oktatói szinte valamennyien, továbbá számos külső óraadó vállalta az oktatási kínálat – új elvek szerinti – bővítését. Az 1946. szeptember 1-én életbe lépett reform alapján azonban Debrecenben egyetlen évfolyam sem végzett, mert újabb reform lépett hatályba.

Az 1948-i – több rendeletből álló – jogoktatási reform újabb, most már gyökeres változtatásokat hozott. Elkülönítették a jogi és a közigazgatási képzést, jog- és közigazgatás-tudományi karokat szervezve. A jogi illetve közigazgatási pályára készülő hallgatók három évig közös stúdiumokra jártak, a negyedik évfolyamon választani kellett a jogtudományi vagy a közigazgatás-tudományi oktatás között. Ezzel visszahozták a korábban annyit bírált *bifurcatió*t, az új rendhez hűséges új igazgatási szakemberek képzése érdekében. Az új politikai és gazdasági ideológia erőltetett bevezetésével a jogi karok képzésében ismét az igazgatási jellegű tárgyak kerültek előtérbe, míg a jogtudománynak (elsősorban a magánjog tudományának) kisebb szerepet szántak a gazdaság életében. A jogászképzés átszervezésének legfontosabb előírása ismét átalakította – a fentebb kifejtett elkülönítésnek megfelelően – a főkollégiumok rendszerét. Az újabb „társadalom-tudományosítási" hullám keretében előírták a szociológia, a gazdaságtörténet, gazdaságpolitika, illetve új szakjogok: a munkajog és a szövetkezeti jog oktatását. A korábbi főtárgyak közül a politikát államtanra, a jogfilozófiát állam- és jogelméletre, a kereskedelmi jogot gazdasági jogra változtatták. A jogászképzés gyakorlatiasabbá tételét és a tanulmányi színvonal emelését a gyakorlati órák rendszeresítésétől remélték. A legtöbb előadáshoz gyakorlati órákat kapcsoltak, amelyek keretében – tanári vezetéssel – jogeseteket és módszertani kérdéseket vitattak meg. Megszűntették az államvizsgát, és előírták a végbizonyítvány megszerzéséhez szükséges kollokviumokat és szigorlatokat. Ugyanekkor törölték el a doktori címek adományozását.

Mindezek hatása Debrecenben azonban már alig éreztette hatását, mivel a szüneteltetés kimondása nem engedett kifutási lehetőséget a reformoknak.

5. Jogtanárok és tudósok a katedrán

Mint szó volt róla, a karnak kezdetben 12, majd 13 tanszéke volt. Jellemző, hogy II. világháború előtti történetének 35 tanévéből mindössze hat olyan volt, amikor nem kellett egyetlen professzort sem helyettesíteni, vagyis minden tanári állás be volt töltve. A legelső (1914/1915-i) tanév ugyan teljes tanári karral kezdődött, de Iványi és Márffy professzorok a fronton szolgáltak, míg Jászi Viktor már nem élte meg a második félévet. Az 1933/1934-i tanév végéig a tanszékek száma 13 volt, s mindössze két tanév (1917/1918-i és 1930/1931-i) volt, mikor ez a létszám fel volt töltve. De hiába csökkent a finanszírozott professzori helyek száma az 1934/1935-i tanévtől kezdődően 11-re, ezután is nehézségekbe ütközött még ezeket a helyeket is betölteni, s ez csak négy további tanévben sikerült. Ekkortól tulajdonképpen kényszerű szabállyá vált egyes tárgyak esetében a helyettesítés. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy ezen időszakban folyamatosan oktatták mindazon főtárgyakat is, melyet korábban a 13 tanszékhez rendeltek, vagyis a tanárok – különösen a helyettesítéssel megbízottak – meglehetősen le voltak terhelve. Elmondható, hogy a kar által fontosnak ítélt tanszékeket – lehetőség szerint – folyamatosan betöltötték, az üresedésben lévőket pedig a sokoldalúságukról híres kollégák teljes szakszerűséggel tudták ellátni.

Ha a tanrendeket vizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg, hogy teljes létszámú tanári kar esetén egy-egy professzorra hozzávetőleg 8 óra jutott hetenként (pl. 1930/1931-i II. félév). Ha egy vagy két tanszék nem volt betöltve, az órák átlaga 10–11 órára is felfutott, de meglehetősen egyenlőtlenül megoszolva: a sokat helyettesítő tanárok (pl. Bacsó Jenő, Teghze Gyula) óraszáma a heti 16 órát is elérhette.

A két világháború között sokan vitatták a jogakadémiák szükségességét, lebecsülték az akadémiai jogoktatás színvonalát, az azonban vitathatatlan, hogy a jogi karok tanárutánpótlásának biztosításában kiemelkedő szerepet töltöttek be. Ennek egyik legjobb példája a debreceni Jogi Kar, hiszen az itt 35 év alatt oktató tanárok több mint fele (17 fő) a jogakadémiákról érkezett Debrecenbe. (Igaz, hogy ezek közül hét professzor eredetileg a debreceni jogakadémia tanára volt az egyetem létrehozása előtt, tízen azonban más jogakadémiáról jöttek: négyen Kecskemétről, hárman Miskolcról, ketten Nagyváradról és egy valaki Sárospatakról.) Ezzel szemben más egyetemről egyetlen későbbi professzor érkezett. A debreceni jogtanárok másik fele a gyakorlatból jött. A többség valamilyen miniszteriális állást cserélt fel a katedrára, a két jogtörténész korábban levéltáros volt, míg a negyvenes években három korábbi ügyvéd kapott tanszéket a Nagyerdőn. Érdekes, hogy az új professzorok közül mindössze négy volt a karon habilitált magántanár (Nizsalovszky, Szontagh, Schultheisz és Dezső). Nyolc professzor haláláig oktatott, tízen pedig innen mentek nyugdíjba. Ugyanennyien kaptak lehetőséget arra, hogy más egyetemen folytassák oktatói pályafutásukat, A felfüggesztés alkalmával öten kerültek Szegedre, illetve Pécsre, de a korábbi évtizedekben is ugyanennyien folytatták tanári pályafutásukat más egyetemeken (Kovács, Márffy, Nizsalovszky és Marton Budapesten, illetve Iványi Szegeden).

Ha a debreceni professzorok tudományos és oktatói tevékenységéről szeretnénk egy bizonyos képet felvázolni, aligha vonhatjuk kétségbe, hogy a harminc professzor között találhatunk néhány kiemelkedő – nemzetközi és hazai viszonylatban (ma) is számon tartott – jogtudóst, de találhatunk olyan gyakorlati és elméleti ismereteiket az oktatásban kiválóan kamatoztató jogászokat és igazi „*schulmeister*"-eket is, akiknek tudományos teljesítménye sem korukban, sem az utókor értékelése alapján nem volt ugyan kiemelkedő, de akik tanári tevékenységükkel joghallgatók nemzedékei számára nyújtottak a kor követelményeinek megfelelő tudást. Ha az utókornak joga van ítéletet alkotni a két háború között Debrecenben oktató tanár-nemzedékről, akkor kijelenthetjük, hogy az utóbbi két csoportba tartozó jogtanárok voltak talán többségben, de ez egyáltalán nem jelenti a kar tudományos teljesítményének bármiféle leértékelését. Bár elfogulatlan tudománytörténeti értékelések híján biztos ítéletet hozni nem tudunk, de kiindulhatunk, abból, hogy a vidéki jogi karoktól elvárható tudományos színvonalat a debreceni professzorok is fel tudták mutatni, s az oktatásban mutatott módszereik és – mint alább látni fogjuk – következetességük, valamint elért eredményeik pedig átlagon felülinek tekinthetők.

A kortársak értékelése szerint (is) kiemelkedő tudósnak kell tekintenünk a kar két akadémikusát, az 1920-ban levelező taggá választott történész-jogtörténész Iványi Bélát, és a magánjogász Tóth Lajost. Iványi a levéltári kutatásokat előtérbe helyező pozitivista jogtörténeti kutatási gyakorlat egyik jeles, és rendkívül termékeny képviselője volt, aki forrásfeltárásaival és összefoglalásaival máig meghatározó hatású a hazai jog- és kultúrtörténeti kutatásokra. A másik akadémikus, Tóth Lajost talán már inkább elfeledte az utókor annak ellenére, hogy korának elismert elméleti magánjogásza volt, aki filozofikus megalapozottságú, az olvasótól komoly odafigyelést és felkészültséget igénylő műveivel méltán sorolható be a 20. század első felének nagy magyar magánjogászai közé.

Debrecenből való távozása után lett akadémikus a magyar civilisztika-tudomány két kiemelkedő alakja, Marton Géza (1880–1957) és Nizsalovszky Endre (1894–1976), akiket 1939-ben választott tagjává az akadémia. Tudományos teljesítményük ezen elismerésében azonban a Debrecenben töltött munkás éveiknek is nagy része volt. Marton – a római jog, és rövid ideig a kereskedelmi jog professzora – legmaradandóbb elméleti műveit Debre-

cenben alkotta, itt alapozta meg a polgári jogi felelősség azon egységes tanrendszerét, amely máig meghatározó a magyar civilisztikában, s amelynek jelentőségét mindmáig külföldön is elismerik. Nizsalovszky, aki a 20. század egyik legjelentősebb hazai magánjogászának tekinthető, az egyetlen „helyi nevelésű" professzora volt a karnak. Már debreceni évei előtt és alatt is jelentős munkákban foglalkozott a valorizáció, a kereskedelmi társaságok, és mindenekelőtt a zálogjog kérdéseivel, aminek során előszeretettel alkalmazta a komparatív, különösen a német jogfejlődést figyelemmel kísérő összehasonlító módszert. Jelentőset alkotott a dologi jog, a kötelmi és kereskedelmi jog terén is. Az ún. érdekkutató jogtudomány egyik jeles hazai képviselője volt.

A korabeli hazai jogtudomány élvonalába tartozott még a debreceni professzorok közül az egyházjogász Szentpéteri Kun Béla (1874–1948), a római jogász Kiss Géza (1882–1970), a büntetőjogász Bernolák Nándor (1880–1951), a nemzetközi jogász Flachbart Ernő (1896–1955), a közigazgatási és pénzügyi jogász Márffy Ede (1885–1947), és a legkorábban eltávozott közjogász, Jászi Viktor (1868–1915).

Szentpéteri Kun alapos teológiai ismeretekkel rendelkező szakértője volt a református egyházjognak és egyházalkotmánynak, aki református elfogultság nélküli liberális konzervativizmussal tudta szemlélni kora társadalmi kérdéseit, és tudományos tevékenysége mellett nagyon széles közéleti és ismeretterjesztő tevékenységet is folytatott, és a debreceni közélet ismert személyisége volt. Kiss Géza tehetsége és fiatalkori munkái alapján a hazai római jogi tudomány egyik kiemelkedő alakja lehetett volna, ha pályáját nem töri ketté a politika. Munkáiban a német jogtudomány erőteljesen érzékelhető hatása mellett már korán jelentkezett egy rendkívül kiforrott kritikai hangvétel, amely bátran állított fel új elméleteket, akár a korabeli közvéleménnyel szemben is. A római jog mellett izgalmas elméleti és hatályos jogi munkái is voltak. A kiváló elméleti és gyakorlati büntetőjogász Bernolák munkásságának kétségtelenül legnagyobb, legmaradandóbb része az 1908-as I. Büntetőnovella előkészítésében végzett tevékenysége, illetve a hozzá kapcsolódó egyéb jogszabályok megalkotásában és kommentálásában játszott szerepe. Emellett azonban kiemelkedő tudományos értékűnek tekinthető két nagyobb szabású monográfiája is, melyek meghatározóan hozzájárultak a haza büntetőjog európai színvonalra emeléséhez.

Jelentős nyereség volt tudományos szempontból a kar számára Flachbart Ernő, aki a kisebbségi jog elméleti és gyakorlati problémái egyik legelismertebb korabeli szakértőjének bizonyult. Tudását nemcsak jelentős tudományos közlemények megírására használta, hanem az utódállamok magyar kisebbségeinek jogaiért küzdő politikusként is kamatoztatta, mindaddig, míg ezt tehette. Márffy Ede korának kiemelkedő elméleti és gyakorlati szakembere volt, akinek közigazgatási jogi és elsősorban pénzügyi jogi munkássága jelentős korabeli visszhangot kapott. Egyik legjelentősebb munkája *A magyar pénzügyi jog kézikönyve* az első olyan hazai munkák közé sorolható, amely pénzügyi kérdéseket nem az addig előtérben álló elméleti pénzügytani alapon vizsgálta, hanem szigorúan jogi aspektusból közelítette meg azokat. Abból az előfeltevésből indult ki, hogy a pénzügyi közigazgatás és az általános közigazgatás egymással szoros összefüggésben állnak, azok egymástól való elválasztása ellentétben állna a jogállam eszméjével.

A sajnálatosan rövid életű Jászi Viktor a korszak egyik legfelkészültebb és a legmagasabb szakmai színvonalat képviselő közjogászának tekinthető, akinek közjogi, közigazgatási jogi valamint társadalmi jelenségeket vizsgáló monográfiáiból, tanulmányaiból és tudományos előadásaiból rendkívüli tudományos alaposság és jogászi precizitás sugárzik. Kiváló analitikusként és ugyanakkor a közigazgatási folyamatok szociológiai hátterét is feltárni akaró

Dunaprint

tudósként a liberális jogállam kialakításának, és a jogbiztonság megteremtésének garanciáját a dogmatikailag legkövetkezetesebben kidolgozott tételes közigazgatási jogban látta.

A kar történetében meghatározó szerepet betöltő debreceni jogászprofesszorok túlnyomó többsége kiváló tanárként szerzett megbecsülést magának, bár tudományos munkásságuk mennyisége és minősége nem volt az átlagosnál kiemelkedőbbnek értékelhető. Ez természetesen nem csorbítja a jogásznemzedékek kiművelésében játszott múlhatatlan érdemeiket. Így a perjogász Bacsó Jenő (1877–1955) is inkább kiváló oktató volt, mint a tudományterülete akadémikus mélységeiben elmerült kutató. Tudományos igényű műveiben is inkább az oktató rendszerező, világos gondolkodása, mint a kutató elme új utakat kereső csapongása érhető tetten. Kiváló felkészültsége révén értékes résztvevője volt több jogszabály-előkészítő folyamatnak, és részt vett az országos tudományos közéletben is.

Ma már két egymástól meglehetősen távol került diszciplína oktatásában és kutatásban ért el említésre méltó eredményeket Teghze Gyula (1867–1839). A jog- és államböcselet terén kifejtett munkásságát sajátos kettősség jellemezte. Megőrizve történeti-szociológiai indíttatását, az 1910-es évek elejétől egyre inkább elfogadta a neokantiánus szemléletmódot és paradigmákat, és ezzel a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodás sokszínű neokantiánus tradíciójának részesévé vált. A nemzetközi jog terén tankönyvein kívül elsősorban a háború és a nemzetközi jog kapcsolatát, és a világbéke-törekvéseket áttekintő munkái emelhetők ki.

A két tanszéken is hosszabb ideig oktató Illyefalvi Vitéz Géza (1871–1831) kutatói érdeklődése igen széleskörű volt, a közigazgatástól kezdve a pénzügytanon át a statisztikáig ívelt. Különösen ez utóbbi területén számítanak művei figyelemreméltónak. Korrekt tudományos szemlélete következtében különösen nyitott volt a statisztika által feltárt társadalmi problémákra, kiváló szintetizáló képessége jelentős összefoglaló munkákat eredményezett. A jogász és statisztikus Bozóky Ferenc (1886–1961) – annak ellenére, hogy a statisztika elméletének művelője és előadója volt –, a közgazdaságtan professzoraként azok közé tartozott, akik a statisztikát nem tartották önálló tudománynak, hanem csak a tudományos megismerés sajátos módszerének. Munkáiban tetten érhető a szociális felelősségérzet egy bizonyos foka, ami a kapitalista fejlődés óvatos kritikájával párosult.

A tanári kar közéletileg egyik legaktívabb tagja a büntetőjogász Kováts Andor (1888–1942) volt, aki büntetőjogi szakirodalmi munkássága mellett – melynek során példátlan alapossággal járta körül az elévülés jogintézményével kapcsolatos dogmatikai és gyakorlati problémákat, valamint adott kivételes tudásról tanúskodó áttekintéseket a korszak büntető jogszabályainak változásairól –, az egyetem Kisebbségjogi Intézetének létrehozásával, és elkötelezett vezetésével írta be nevét az egyetem jelentős tudós és tanáregyéniségeinek sorába. A közjogász Kun József (1875–1945) a századforduló nagy közjogászának, Concha Győzőnek volt a tudományos követője. Az ő közjogi nézeteire több alkalommal hivatkozott. Értekezéseinek legnagyobb része a politikatudományhoz volt kapcsolható. A *Bevezetés a politikába* című monográfiája aprólékosan bemutatja az államtan alapjait, és a politika történetének vázlatát. Közjogi munkáiban a történeti alkotmány alapján állt, de ez nem zárja ki, hogy az állam célját – Eötvös József nyomán – az egyéni szabadság mind teljesebb biztosításában lássa. A tekintélyelvű magyar liberalizmus egyik nagy szakismerettel rendelkező közjogásza volt.

Baranyai Béla (1881–1945), mint történész, jogtörténész és levéltáros a magyar jogtörténeten belül elsősorban a középkori és újkori jogtörténettel és egyháztörténettel foglal-

kozott. Munkáiban meghaladja a forrásfeltáró és -lejegyző módszert, kritikai szemlélettel tekint valamennyi, hitelesnek tűnő kútfőre is. Viszonylag keveset publikált, de munkájának utókor általi elismertségét és egyediségét mutatja, hogy legjelentősebb munkáját – sok hányódásából megmentett kézirata alapján – halála után 65 évvel is érdemesnek tartották a megjelentetésre. A magánjogász Zachár Gyula (1875–1964) egyetemi oktató munkájában és tudományos műveiben is kiválóan ötvözte az elméleti és gyakorlati megközelítést, nagy gondot fordított a jogfejlődés elméleti, történeti alapjainak és elemeinek kiemelésére, valamint a külföldi irodalom figyelembe vételére. Táblabírói múltja egyetemi oktatói tevékenységét is meghatározta, gyakorlatias gondolkodásmódjának köszönhetően a tananyagot könnyebben befogadhatóvá és tanulhatóbbá tette. Tankönyvében és egyéb munkáiban állandó figyelemmel volt a bírói gyakorlatra.

Szádeczky-Kardoss Tibor (1898–?) széleskörű tudományos munkásságot folytatott a közgazdaságtan, a pénzügytan és a statisztika körében. Tudományos eredményei megjelentek német, francia, angol, olasz, svéd és finn nyelven is. Legjellegzetesebbek adópolitikával kapcsolatos nézetei, melyek keretében kifejtette, hogy a mindenkori pénzügyi kormányzatnak törekednie kell arra, hogy az adóteher megosztása igazságosabb és arányosabb legyen, a szociális gondolatnak az adópolitikában egyre inkább teret kell hódítania. Az adó- és illetékrendszer megreformálására, a közterhek igazságos és arányos elosztására kell törekedni, annak érdekében, hogy a túladóztatás megszűnjön, a gazdaság helyreálljon és a lakosság életszínvonala emelkedjen.

Szontagh Vilmos (1885–1962) tudományos munkássága a közjogtudományokhoz kapcsolódott. A közigazgatás területén a szabad belátás jogi definíciójának megalkotásával alkotott maradandót. Pénzügyi jogi és alkotmányjogi munkáiban naprakészen reagált a kor politikai, gazdasági és társadalmi viszonyai által felvetett kérdésekre, de állásfoglalásai mindvégig szigorúan jogi megközelítésűek maradtak. Évtizedeken át meghatározó alakja volt a Jogi Karnak Haendel Vilmos (1874–?) politikaprofesszor, aki nem volt nagy tudós, de korának gyermekeként, korára rendkívül jellemző műveket hagyott hátra. A parlamentarizmusról, a „*Pragmatica Sanctió*"-ról és a nemzetiségekről szóló politika- és közjogtudományi munkáira, valamint csaknem ezer oldalnyi politikajegyzetére erős konzervativizmus, de ugyanakkor a közjogi terminológia szabatos alkalmazása volt jellemző. Természetesen a felsorolásban mellőzött, a Debrecenben katedrához jutott többi jogtanár is folytatott tudományos tevékenységet, ha ennek jelentősége nem is érte el az említettekét.

Feltűnő a tény, hogy a debreceni Jogi Karon meglehetősen kevés magántanárt habilitáltak, a harmincöt év alatt mindössze tizenhetet, akik közül mindössze négy lett később a kar professzora. Talán a magántanárok csekély száma is egyik oka volt a negyvenes években, hogy a kar – viszonylag elöregedő – tanári karát nem tudta megújítani. A kellő számú magántanár lehetőséget kínált volna arra, hogy egy kieső professzor helyére gyorsan – a hosszadalmas pályázati eljárást kikapcsolva – meghívás útján kerülhessenek alkalmas tanerők.

6. A joghallgatók világa

A Jog- és Államtudományi Kar a II. világháború előtt a hallgatói létszámokat és a tanszékek számát tekintve szinte mindvégig a debreceni egyetem legjelentősebb kara volt. A jogászképzés meghatározó szerepe a debreceni egyetem életében megfelelt az országos viszo-

nyoknak, hiszen a joghallgatók aránya – igaz ingadozásokkal – a dualizmus időszakától kezdve a hazai felsőoktatáson belül általában véve is a legnagyobb volt. A 19. század utolsó évtizedeiben és a 20. század első felében Magyarországot joggal tekinthetjük a jogászok, de még inkább a joghallgatók országának. A 19. század utolsó harmadában az összes egyetemi és főiskolai hallgató 48%-a volt jogász (ezek kétharmada a jogakadémiákon tanult), de ez az arány még az első világháború előtt is 37%-os volt. Egészen kiemelkedő volt pl. az 1895. év, amikor az arány 60%-ot tett ki. Ezzel korrelációban a többi karok hallgatóinak száma a dualizmusban jóval alatta maradt a későbbiekben tapasztaltaknak.

Tanév ill. tanévek átlaga	Összes hallgató	Jogi karok és jogakadémiák	%
1865/66	3.300	2.277	69
1870/71-1874/75	4.428	3.087	70
1875/76-1879/80	4.734	2.515	53
1880/81-1884/85	4.721	2.442	52
1885/86-1889/90	5.129	2.560	49
1891/92-1894/95	5.609	3.075	55
1895/96-1899/900	7.940	4.784	60
1900/01-1904/05	10.233	6.080	59
1905/06-1909/10	11.298	6.220	55
1910/11-1914/15	11.893	5.354	45
1915/16-1919/20	11.312	3.467	30
1920/21-1924/25	15.126	3.781	25
1925/26-1929/30	12.778	4.893	38
1930/31-1934/35	16.959	5.950	35
1935/36-1939/40	14.766	6.121	41

1. táblázat. A felsőoktatásban tanulók és a joghallgatók átlagos száma és aránya ötéves bontásban.

Az 1. sz. táblázatból látható, hogy a joghallgatók abszolút száma a két háború között elmaradt a korábbiaktól, de figyelembe kell venni, hogy az ország kivételesen nagy területi- és népességvesztést szenvedett el. Ugyanakkor a hallgatói létszám a népesség arányához viszonyítva nőtt, ami a jogászokra is igaz volt. A dualizmus alatt megközelítőleg 2893 lakosra jutott egy joghallgató, a „nagy háború" utáni Magyarországon azonban már 1839 lakosra. Mindenesetre a joghallgatók a világháború után (az 1920-as évek első felének kis visszaesését nem számítva) végig az összes felsőoktatásban tanuló hallgató nagyjából 30%-át tették ki, ami európai viszonylatban még ekkor is kiugróan magas volt. A korabeli közvélemény mégis bizonyos meglepetéssel fogadta az 1920-as évek visszaesését. *„Látszólag most szűnőben volt a varázslatos magnetikus erő, amely annyi évtizeden át szinte ellenállhatlan erővel vonzotta a magyar fiatalság ezreit a jog- és államtudományi fakultások felé. Megdőlt, – átmenetileg, – a jogásznemzet bálványa, melyet olyan szívóssággal és kitartással építettek meg."*[23]

[23] Laky Dezső: *A magyar egyetemi hallgatók statisztikája 1930* = Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 86. kötet. 32.

DUPress

Az egyetemi hallgatóság létszámának növekedése a kiegyezés után a korszak társadalmi és gazdasági változásaihoz kötődött. A dualista államban minden diplomás szakon egyöntetűen növekedtek a hallgatói létszámok. Az akkori „modern" társadalom minden szférájában kiemelkedő szerepet játszott az értelmiség. Az értelmiségen belül a jogászság az igazgatási-hivatalnok hagyományokból, az abszolutista tradíciókból táplálkozva magától értetődően kapott kiemelkedő szerepet, és ezen folyamat töretlensége megfigyelhető a két háború között is. Az államhatalom általában támaszkodhatott a szakképzett hivatalnokgárdára, s ennek fejében az állam biztosította a megfelelő anyagi- és társadalmi megbecsülést. A jogászság presztízséhez ezekben az évtizedekben kétség sem férhetett. A doktori cím a hazai „kettős társadalom" mindkét szférájában lehetőséget adott a jogvégzetteknek: belépést jelentett a „modern polgári" társadalomhoz tartozó szellemi szabadfoglalkozásokhoz és vállalkozói (tőkés) réteghez, ugyanakkor a „történelmi", rendi világban (ide tartoztak az államhivatalnokok) is érvényesüléssel kecsegtetett.

A jogászképző helyek számára – a fentebb vázolt – előnyös helyzet nem állt fenn folyamatosan, hiszen azért megfigyelhetők jelentős hullámvölgyek a jogra jelentkezők számának és az elhelyezkedési lehetőségeknek az alakulásában is. Közismert, hogy az I. világháború utáni Magyarországon jelentős hivatalnok-felesleg keletkezett. Az elcsatolt területeken hivatalukat, és így egzisztenciájukat vesztő kis- és középhivatalnokok erkölcsi vagy politikai okból tömegesen repatriáltak, és munkához juttatásuk ilyen mértékben lehetetlen volt. Emellett az 1920-as évek elején az állam a felduzzadt, ezáltal költségvetési gondokat okozó „túlnövekedett" hivatalnokréteg – sok esetben politikai szempontokat is követő – leépítésére törekedett, ami – az előbbi tényezővel együtt – széles rétegeket érintő „jogász-munkanélküliséget" eredményezett. Ehhez járult a harmincas évek elején bekövetkezett gazdasági visszaesés is. A szellemi foglalkozásúak között fellépő munkanélküliséget mintegy 10%-osra becsülik, melynek körülbelül a felét a jogi végzettségűek tették ki. (A magánszférában bekövetkezett munkanélküliséget ennél nagyobb arányúnak, mintegy 12%-osra becsülték.) Az 1930-as évek közepére a pályakezdő jogászokra leselkedő munkanélküliség veszélye azonban határozottan csökkent, s később teljesen eltűnt. Olyannyira, hogy 1938-tól – az országgyarapítások következtében is – a tisztviselők és a jogászértelmiség körében egyértelmű munkaerőhiány jelentkezett, annak ellenére, hogy a joghallgatók létszáma ismét megnövekedett. A háborús „konjunktúra" különösen a köztisztviselői, állami alkalmazotti csoportokban állandósította a munkaerőigényt, s ez biztos elhelyezkedési lehetőségeket nyújtott a frissen végzetteknek, stabil munkahelyet a régebben dolgozóknak. Előrelépési és karrierlehetőségek nyíltak a váltani kész, a visszacsatolt országrészekben munkát vállaló tisztviselők, bírák, ügyészek számára.

Az elhelyezkedési nehézségeket, a munkanélküliség veszélyét természetesen érzékelte a társadalom, és ez a jelentkezők számának jelentős csökkenésében mutatkozott meg. Ez persze azt idézte elő, hogy a jogászképző intézmények egyre alacsonyabb szintre helyezték a szelekciót biztosító felvételi követelményeket, hiszen növekedett az elégséges érettségivel rendelkezők aránya. (A pesti egyetemen 1932-ben az elégséges érettségivel rendelkezők aránya 32,1%. Ugyanezek az adatok a vidéki karokon: Szegeden 66,5%, Pécsett és Debrecenben egyaránt 59,2%.) A jogakadémiákon még rosszabb volt a helyzet. Megjegyzendő, hogy a jelentkező diplomás létbizonytalanság leginkább a hagyományosan értelmiségi szülőket és gyermekeiket érintette. Ezekben a családokban a felsőoktatási tanulmányok folytatása, ezen belül is a jogászi pálya rendkívül jelentős szerepet játszott: 1914-ben a

szellemi foglalkozású szülők gyermekeinek 57,2%-a végzett jogot, 1925-ben 63,2%-a, és 1941-ben 56,4%-a.

Az országos tendenciák természetesen többé-kevésbé Debrecenben is éreztették hatásukat. A rendelkezésünkre álló adatok szerint az 1941/1942-i tanévvel bezárólag beiratkozott debreceni egyetemi hallgatók közel 46%-a a jogi kart választotta. (Az 1. ábra az egyetemi Évkönyvek nem mindig megbízható adatai alapján készült.)

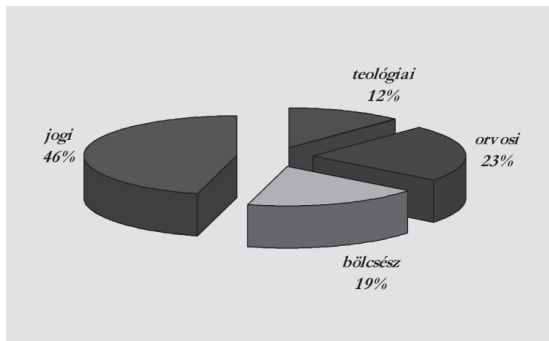

1. ábra. A beiratkozott hallgatók karok közötti megoszlása 1914/1915-1941/1942

A Jogi Kar – az 1920-as évek első felétől és a II. világháború utáni évektől eltekintve, amikor az orvostanhallgatók többen voltak – minden tanévben az egyetem legtöbb hallgatót felmutató karának mutatkozott. Az egyes tanévekben a hallgatói létszám alakulását az alábbi diagram mutatja.

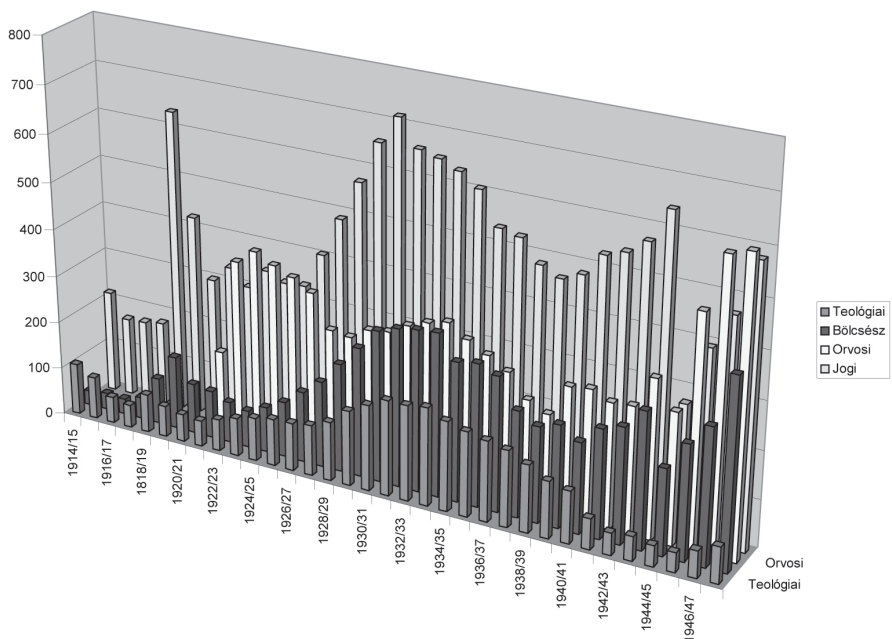

2. ábra. Az egyes karok első félévre beiratkozott hallgatóinak összehasonlítása 1914/1915-1947/1948

Mint a 2. sz. ábrán látható, a joghallgatók az orvosi kari oktatás megindulásáig (1921) a hallgatók 60–75%-át tették ki. Az 1920-as években az orvostanhallgatók arányának megnövekedésével ez az arány 40% alá süllyedt, hogy az évtized első felében az orvostanhallgatók száma évről évre meghaladja a jogászok létszámát. A harmadik decennium közepétől azonban ismét a joghallgatók törtek az élre és arányuk egészen a háborúig 40 és közel 50% között ingadozott, vagyis a Jogi Kar vitathatatlanul domináns szerepet játszott. Ugyanakkor például az 1929/1930-i tanévben, amikor a joghallgatók aránya 48% volt, az elméleti és gyakorlati oktatás szükségleteire az állami költségvetésből a Jogi Kar mindössze 10% erejéig részesült. (Ennek hátterében persze az a körülmény is ott állt, hogy bizonyos képzések – pl. az orvosoké, vagy a Bölcsészeti Karon folyó természettudományi szakoké – jóval költségesebb volt, mint a jogászképzés.)

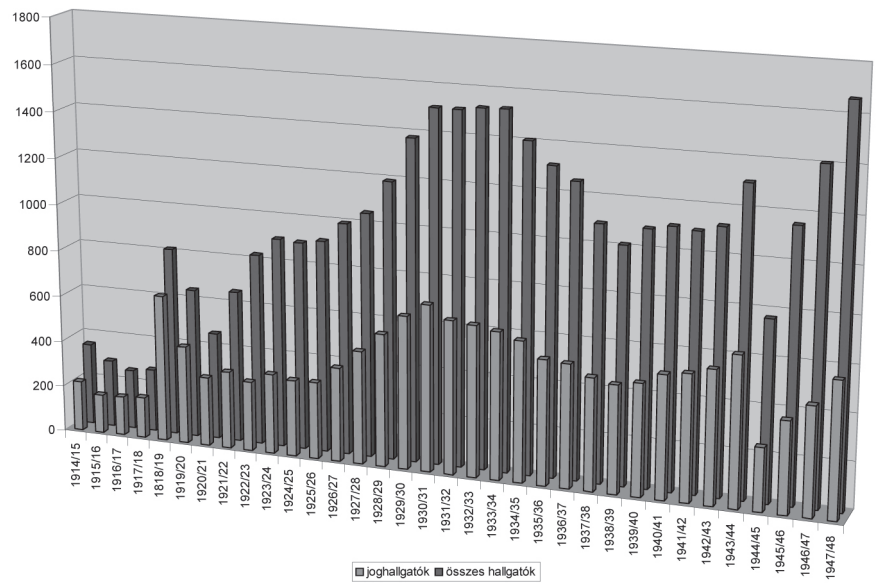

3. ábra. A joghallgatók és az összes beiratkozott hallgató az adott tanév I. félévében

Az előző táblázatokból is látszik, hogy a kar sohasem érte el a számára elvileg megengedett évente felvehető I. évesek számának négyszeresét, a hozzávetőleg 800 főt (azaz a négy évfolyamon várható együttes létszámot). Az 1920/1921-i tanévben a miniszter Budapestre 500, a vidéki egyetemekre 200-200, a jogakadémiákra pedig 60-60 fős joghallgató felvételét engedélyezte. Ez a 200-as keretszám Debrecenben zsinórmérték lett, bár az elkövetkező két évtizedben a valóságos szám 162 és 260 között mozgott. (Sajnos több tanévre nem rendelkezünk pontos adatokkal az engedélyezett keretszámok vonatkozásában.) Az engedélyezett létszámokat figyelembe véve, az 1920-as évek vége felé lehetett a legnépesebb a kar, és ez így is volt, de a csúcsévnek minősíthető 1930/1931-i tanévben (715 joghallgató) is csak az elvileg lehetséges létszámnak (870) mintegy 80%-a volt feltöltve. A kar ennek ellenére sérelmezte, mikor a miniszter 1933-ban 180-ra szállította le a felvehető hallgatók létszámát. A legkevesebb hallgatót az 1930-as évek második felében lett volna joga felvenni a karnak (évi 162–180 hallgató). Az 1938/1939-i tanévben a lehetséges 664 fő helyett mégis csak 463 joghallgató (nem egészen 70%) járt a karra. Általánosságban az

mondható tehát, hogy a Jogi Karra néhány tanév kivételével (1930/1931, 1932/1933, 1940/1941) nem volt „túljelentkezés".

Mindezt figyelembe véve igazat adhatunk a kortárs professzor Marton Gézának, aki szerint az 1920–1930-as években a debreceni egyetem – annak ellenére, hogy a vidéki egyetemek közül a legnagyobb földrajzi gyűjtőterülettel rendelkezett – a legkevésbé volt zsúfolt, joghallgatóinak a száma is a legkisebb volt. Marton adatai szerint a húszas évek elején a debreceni hallgatószámok még lépést tartottak a pécsivel, de a szegedivel már nem, nem is beszélve a pesti karról, ahol ekkoriban kétszer annyian tanultak, mint a másik három karon együttvéve. Ebből a szempontból tehát megállapítható, hogy az új egyetemek alapítása nem vonta el a joghallgatói tömegeket Budapestről. Az 1920-as évek első felében az egyetemi joghallgatók több, mint kétharmada Budapestre iratkozott be, míg Szeged 13%-kal, Pécs és Debrecen közel egymáshoz 10-10%-kal részesedett. Később azonban a debreceni kar valóban a legkisebb hallgatói létszámmal működött. Az 1920/1921-i tanévben a joghallgatóknak csupán 10,4, az 1930/1931-i tanévben 11,6, az 1940/1941-i tanévben pedig 10,7%-a tanult Debrecenben, ami a hazai joghallgatóknak (figyelembe véve a jogakadémiák diákjait is) mintegy tizedét jelentette.

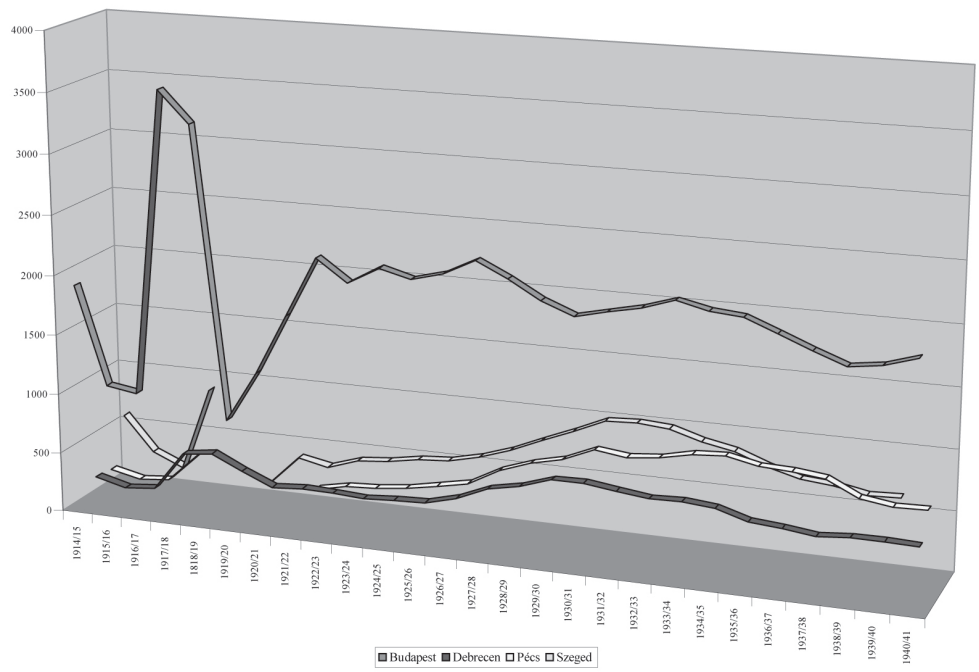

4. ábra. A négy jogi kar hallgatói létszámának összevetése a 2. félévek alapján (1914/1915-1940/1941)

Az egy professzorra eső joghallgatók aránya viszont itt volt a legkedvezőbb. Az 1914/1915 és 1940/1941 közötti tanévek adatait összegezve átlag 36 hallgató esett egy professzorra, de a tényleges arányok 12 és 55 között ingadoztak, az éppen katedrával rendelkező tanárok és a beiratkozott hallgatók számának függvényében. A hallgatói létszám, a beiratkozások száma egyébként nagyjában egészében az országos tendenciáknak megfelelően ingadozott. Az alábbi ábra mutatja, hogy mikor voltak a mélypontok: míg az I. világháború alatt

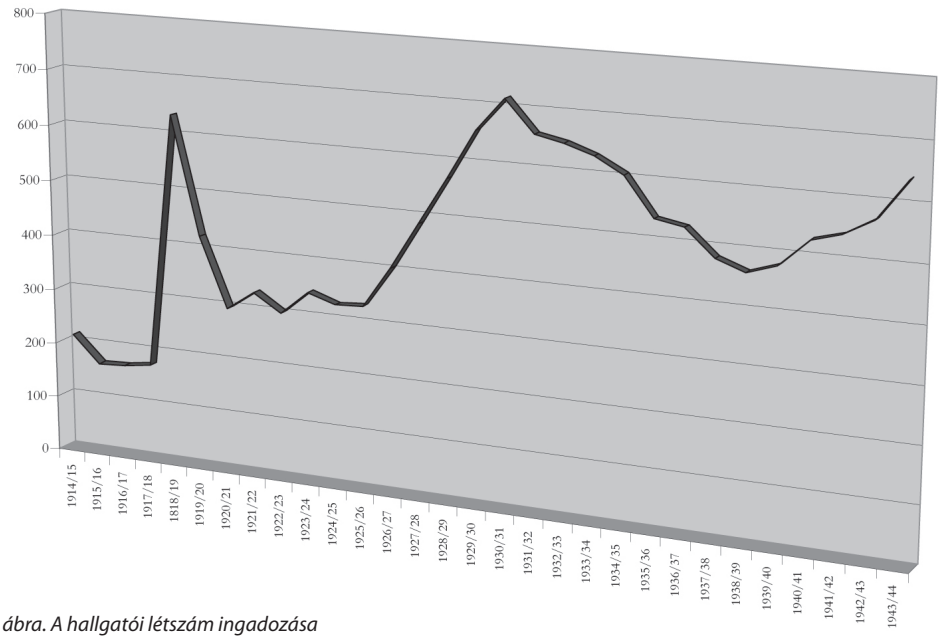

5. ábra. A hallgatói létszám ingadozása

arányosan, a húszas évek elején jóval nagyobb arányban csökkent a joghallgatók száma Debrecenben, mint országosan.

Az 1930-as évek az állandó csökkenés jegyében teltek, melynek okát a kar oktatói is kutatták. Úgy vélték, hogy a visszaesés egyik oka az 1915. évi alacsony születésszám. Másrészt az utóbbi években a Tiszántúlt – ahonnan a debreceni joghallgatók túlnyomó többsége kikerül – rendkívül kedvezőtlen gazdasági viszonyok jellemezték, és ezért egyre többeknek esett nehezére, egyre többeknek vált lehetetlenné az egyetemi tanulmányokkal járó tetemes költségek előteremtése. Harmadrészt a kar számára rendkívül károsnak tekintették az „iparszerűleg" tevékenykedő vizsgaelőkészítő jogi „szanatóriumok" működését. Mások ezt azzal egészítették ki, hogy a jogakadémiák jelentékeny hallgatóságot vontak el Debrecentől. További okként jelölték meg azt is, hogy a többi egyetemen – nemcsak Budapesten, hanem Szegeden és Pécsett is – a diákszociális viszonyok jóval kedvezőbbek voltak, mint Debrecenben. Megállapították azt is, hogy a debreceni egyetem hallgatói többnyire az ország legszegényebb részéből érkeztek. Marton Géza 1934-ben egy cikkében további szempontot fogalmazott meg. Rámutatott arra, hogy a húszas évek végén az alapvizsgákon a bukási arány Debrecenben volt a legmagasabb az egész országban. A három alapvizsga eredményeit véve a sikertelen vizsgák aránya 33,7% volt (ugyanez az arány Budapesten 31,9%, Pécsett 31,3%, és Szegeden csupán 22,9%). Ugyanakkor a szigorlatok esetében az arányok Debrecenben voltak a legkedvezőbbek. A szigorlatoknak csak 15,9%-a volt sikertelen, míg máshol ez jóval magasabb volt (Budapesten 39,2%, Pécsett 22,6%, Szegeden 24,2%). Az adatokból arra következtetett, hogy Debrecenben nagyon szigorúan vizsgáztattak, és ez a gyengébb képességű hallgatók elvándorlását (amit a szabályok ekkor lehetővé tettek) idézte elő. A Debrecenben maradó tehetségesek ezért már természetesen jobb vizsgaeredményeket produkáltak. Az elvándorlás nagy mértékére utalt, hogy míg 1930/1931-ben a joghallgatók 11,6%-a tanult Debrecenben, a diplomát szerzettek aránya

csak 3,8% volt az országban szerzett összes (1139) jogi oklevélből. Az elvándorlás nagyságát a húszas évek végén és a harmincas évek elején a távozási bizonyítványok viszonylag magas száma mutatja. A helyzet oly súlyossá vált, hogy a kar a minisztertől kérte az átiratkozások korlátozását, de helyette végül a vizsgaeredmények javításával (a szigor enyhítésével) érte el az elvándorlás csökkentését.

Másik fájó pontot jelentett a „jogi szanatóriumok" kérdése. A 20. századi hazai jogászképzés egyik jellemző vonása és állandóan támadott nagy rákfenéje az *in absentia* hallgatás volt. A hallgatók nagy többsége nem járt az előadásokra, igen sokan nem is tartózkodtak az egyetem székhelyén. E „mezei jogászok" a vizsgákra a hírhedt „jogi szanatóriumok" (szemináriumok) párhetes magoltatása után készültek fel úgy-ahogy, doktori értekezésüket pedig megvásárolták. A jogi karok e gyakorlattal szemben teljesen tehetetleneknek bizonyultak. A szanatóriumok a minél kevesebb idő alatt minél nagyobb eredmény elve alapján működtek. Az egyik ilyen szeminárium – az 1927/1928-i tanévre kiadott prospektusa szerint – a kollokviumokra két hét alatt, alapvizsgára négy hét alatt, szigorlatra és államvizsgára öt hét alatt készített fel. Minden fontosabb tanár előadásáról jegyzetet készítettek, és ezeket ajánlották a vizsgákra történő felkészüléshez. (Például: az egyházjoghoz 47 lapnyi, alkotmány és jogtörténethez 48 oldalnyi, közigazgatási joghoz 24 lapnyi jegyzetet ajánlottak.) Országos szinten nyilvántartották, hogy a tanárok közül kik olvasnak rendszeresen katalógust és kik csak esetenként. Statisztikai anyagot gyűjtöttek az egyes előadókról, a vizsgák sikerességéről, s ahhoz a tanárhoz irányították a jelölteket, ahol kisebb volt a veszély: *„Ez idő szerint a legjobb és legkönnyebb Budapesten szigorlatozni, mert itt a nehezebb cenzorokat ki lehet kerülni, mert egy tárgyból többen is kérdeznek... Debrecenben pedig a legnehezebb a szigorlatozás kivétel nélkül minden tárgyból."*[24]

A szigorlatokat, a doktori cím megszerzését illetően nem tudjuk, hogy a Jogi Karra beiratkozottak milyen arányban zárták sikeres szigorlattal tanulmányaikat. Az elvándorlás mellett jelentősen befolyásolhatta ezt a lemorzsolódás, melynek mértékéről nincsenek adatok. Csak hozzávetőleges és korántsem biztosan korrekt becslésekbe bocsátkozhatunk ebben a vonatkozásban. Ha abból az ideális helyzetből indulunk ki, hogy az 1914/1915 és 1946/1947 közötti joghallgatói összlétszámban (14999) minden joghallgató négyszer jelenik meg, hiszen mindenki elvileg négyéves képzésben vett részt, akkor minimum 3750 individuummal kell számolnunk. Ugyanakkor 1605 jogtudományi, 612 államtudományi és 7 kánonjogi jogszigorlót ismerünk. Közöttük – igaz csekély számban – voltak olyanok, akik két doktori címet is szereztek, ez tehát valamivel csökkenti a doktori címet szerzettek maximum 2224-es számát. Mindent összevetve – valószínűleg alulbecsülve a valóságot – azt mondhatjuk, hogy a Jogi Karra beiratkozott hallgatók közül közel 45-50% nem fejezte be szigorlattal tanulmányait, tehát igen nagy lehetett a lemorzsolódás.

Tovább színesíti a képet, hogy a kor szabályaihoz igazodva, a jogakadémiákat abszolválók csak az egyetemeken szigorlatozhattak, és szerezhettek doktori címet. A Magyary-féle tervezet ezt a lehetőséget el akarta törölni, vagyis a jogakadémiát végzetteket el akarta zárni a jog- vagy államtudományi doktorátus megszerzésétől. Bár a vallás- és közoktatásügyi miniszter jogakadémiákról szóló 1933-i rendelete nem törölte el a jogakadémiát végzettek doktorálási jogát, de szigorított a feltételein. Megszabta, hogy egy adott jogakadémián végzett hallgató mely egyetemen tehet szigorlatot. Az egrieknek Pécsre, a kecskemétieknek Budapestre, a miskolciaknak Debrecenbe kellett menniük. Elrendelték továbbá, hogy a

[24] Egri Érseki Levéltár. Lycaei Facultas Justidicia 1923-1932. 410/1927.

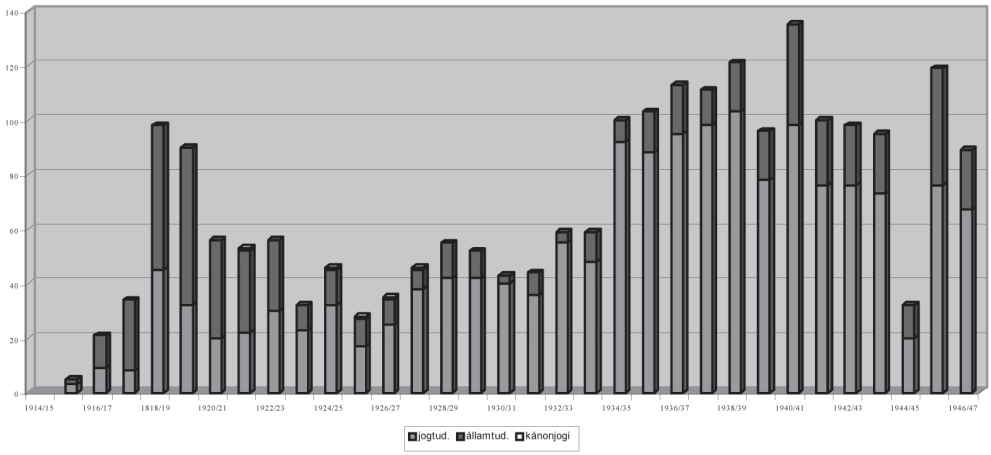

6. ábra. A oklevelek jellege (1915/1916-1948/1947)

hallgatók csak abban az intézményben tehetik le vizsgáikat, amelybe eredetileg beiratkoztak. Ezzel nemcsak a jobbára eddig is inkább elméleti lehetőségként élő – jogakadémiákról egyetemre történő – átiratkozást tiltották meg, de a gyengébb, esetleg bukott tanulóknak az egyetemektől a jogakadémiák felé való áramlását is lezárták. Így stabilizálták a vidéki egyetemek helyzetét is, ahol visszatérő panasz volt, hogy hallgatóik egy része egy-két félév lehallgatása után átiratkozik a budapesti egyetemre. A jogakadémiákról érkező jogszigorlók száma tehát tovább csökkenti a helyben doktori címet szerző, tanulmányaikat végig Debrecenben abszolváló joghallgatók arányát. A korban egyébként a debreceni jogszigorlók a jogtudományi és az államtudományi képesítés közül rendszerint csak az egyiket szerezték meg. Ha valaki mindkettőt megszerezte, akkor ez egymás után történt. 1922-ig az államtudományi képesítést részesítették előnyben, utána azonban jelentős mértékben eltolódott az arány a jogtudományi doktori címek felé. Mindössze hétszer fordult elő kánonjogi doktorátus a kar történetében. Ezek közül az egyik egy izraelita felekezetű kérelmező honosított diplomája volt.

A diplomák minősítését (*summa cum laude, cum laude* és *rite*) csak az 1937/1938-i tanévben vezették be a Pázmány Péter Tudományegyetem indítványára. A rendelkezésre álló – valószínűleg nem teljesen pontos – adatok szerint a minősítés ezután az esetek többségében *rite* volt. Az is feltűnő, hogy az államtudományi oklevelek általában rosszabb eredményűek voltak, ami alátámasztja a „kis doktori" cím devalvált tekintélyéről a korban kialakult vélekedést.

Az 1928/1929-i tanév II. félévére vonatkozó adatok alapján szembetűnő, hogy a Tisza István Tudományegyetemre a joghallgatók 37%-a Debrecenből (167 fő) és Hajdú, valamint Bihar megyéből (19+16 fő), 17%-a Nyíregyházáról (28 fő) és Szabolcs valamint Szatmár megyéből (49+16 fő), 10%-a pedig Budapestről (43 fő) és Pest megye (14 fő) más településeiről jelentkezett. Budapestről ekkoriban azért érte meg ingázni, mert a hallgatók így a tanárok tudta nélkül vállalhattak munkát, s csak a vizsgákra jártak le Debrecenbe. Az arányok alig változtak az 1934/1935-i tanévben, midőn szüleik lakhelye szerint a debreceni joghallgatók csaknem 44%-a Hajdú és Bihar (216+28 fő), közel 21%-a pedig Szabolcs és Szatmár megyéből (97+18 fő) származott. Budapest és Pest megye (26+17 fő) aránya azonban visz-

szaesett a korábbi időhöz képest (közel 8%), igaz, Jász-Nagykun-Szolnok megye részesdése jelentősen megnőtt (több, mint 7%). Összességében megállapítható, hogy a kar már ekkoriban is regionális hatókörrel rendelkezett. A debreceni lakóhelyűek aránya 33% volt. Ebben az évben egyébként az egyetem debreceni lakhelyű hallgatóinak 45%-a (178 fő) jogásznak tanult (míg az orvostan- és bölcsészhallgatóknál ez az arány mindössze 25–25%-ot tett ki).

A hallgatók származás szerinti megoszlására meglehetősen töredékes adataink vannak, az I. világháború idejéből, az 1920/1921-i tanévből, és az 1933/1934-i tanévtől 1940-ig. Mindegyik kimutatásból az tükröződik, hogy a joghallgatók nagy része tisztviselő, tanár és lelkész, kiskereskedő, kisiparos és kisvállalkozó gyermeke volt. Alig számottevő a nagykereskedő, nagyvállalkozó és nagybirtokos, vagy – a másik oldalon – a munkás apától származó joghallgatók száma. A debreceni joghallgatók tehát elsősorban a középosztályból, azon belül is inkább az alsó középosztályból származtak. Ezt a helyzetet konzerválta a kor diáktámogatási rendszere, hiszen a köztisztviselői egész és fél tandíjmentességen, a köztisztviselői szigorlati díjkedvezményen, a köztisztviselői ösztöndíjon, majd az ezen ösztöndíjat pótló segélyen keresztül a jogi felsőoktatásban egy amúgyis stabil bázist szilárdított meg.

Fontos ugyanakkor megjegyeznünk, hogy Debrecenben az egyetemisták között a joghallgatók éltek a legjobb életkörülmények között. Erre abból lehet következtetni, hogy az 1934/1935-i tanév adatai szerint ők igényeltek legkevésbé támogatást az egyetemtől. Leginkább tandíj- és vizsgadíj-támogatásért folyamodtak, míg étkezési támogatást az országos átlagnál is kisebb arányban kértek. Szintén a joghallgatók jobb szociális körülményeire utal, hogy míg 1934/1935-ben a debreceni egyetemisták 4,2%-a kapott állami ösztöndíjat, addig a joghallgatóknak csak 1,8%-a (10 fő) részesült ilyenben. (A bölcsészhallgatók 13,4%-a, a teológusok 5,4%-a valamint az orvostanhallgatók 4,7%-a részesült valamilyen ösztöndíjban.) Más (egyetemi, törvényhatósági) ösztöndíjban még két joghallgató részesült, de ezzel a szerény támogatási aránnyal (2,2%) is a debreceniek voltak az ösztöndíjjal leginkább támogatott joghallgatók az országban. Mindazonáltal ezek a jobb életkörülmények is csak viszonylagosak voltak. A debreceni joghallgatók szegényebbek voltak, mint az ország többi jogi karának hallgatói. Erre már Szentpéteri Kun Béla is utalt, mint „versenyhátrányra" a többi jogi karral szemben. Egyébként úgy tűnik, hogy az 1930-as évek közepén országos viszonylatban is a joghallgatók szociális körülményei voltak a legmegnyugtatóbbak, bár közöttük a debreceniek voltak a legnehezebb helyzetben.

A hallgatók vallási megoszlásával kapcsolatban sem áll rendelkezésre teljes adatsor a II. világháború előtti időkről. Természetesen – minden rendelkezésre álló adat szerint – a reformátusok kimagasló arányban voltak közöttük. Az 1930-as évek elején érdekes az izraelitáknak a római katolikusokét is elérő, sőt néha meghaladó száma, ami a *numerus clausus* elnéző kezelését igazolja a debreceni egyetemen és a Jogi Karon. (A zsidó hallgatók aránya országosan 1917/1918-ban érte el a tetőpontját, amikor a magyar felsőoktatásban tanulók 40%-a volt zsidó származású.) Az 1934/1935-i tanévben a joghallgatók (543 fő) fele református vallású volt, míg a katolikusok aránya 30, az izraelita vallásúaké pedig 16%-os (90 fő) volt. Utóbbiak aránya ekkor kétszerese a budapesti és a szegedi Jogi Kari arányoknak és a debreceni bölcsészkarénak is. Egyébként a vidéki egyetemeken az izraelita vallású hallgatók beiratkozására a korban sokkal nagyobb esély volt, mint Budapesten. Épp ezért a zsidó fiatalok jó része a vidéki egyetemeken folytatta tanulmányait: a pécsi és debreceni egyetemeken 15–20% volt az arányuk, sőt egyes karokon – mint láttuk – még ennél is magasabb

arányban voltak jelen. Ez azonban nem jelentette azt, hogy a joghallgatók toleránsak lettek volna velük szemben. Ezt az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején kirobbant diákzavargások is igazolhatják, amelyekben a joghallgatók tevékeny részt vállaltak.

7. A kar szüneteltetése

Anélkül, hogy a kar vezetését tájékoztatták volna, 1949 nyarán magasabb kormányzati körökben alig két hónap alatt eldöntetett a debreceni Jogi Kar „szüneteltetése," tulajdonképpeni megszüntetése. A 4.105/1949. számú kormányrendelet – amely 1949. június 26-án kelt – szerint *„A Debreceni Tudományegyetem jog- és közigazgatástudományi karának működése az 1949. évi augusztus hó 30. napjától kezdve további rendelkezésig szünetel."*[25] A Minisztertanácsnak készített előterjesztésében Szávai Nándor államtitkár 1949. június 23-án azzal támasztotta alá a döntést, hogy Magyarországon a négy tudományegyetem jog- és közigazgatástudományi karán, továbbá még három állami jogakadémián folyik jogászképzés. Ugyanakkor a felsőoktatás jogi ága a többi tudományágnál súlyosabb káderhiánnyal küszködik. Valamennyi vidéki egyetemen és jogakadémián szükségmegoldásokkal lehet csupán az előadásokat biztosítani. A jogásztúltermelés következtében, valamint a jogi oktatás reformjában kitűzött célok elérése végett szükséges a jogakadémiáknak – mint általában a legalacsonyabb nívójú jogászokat kibocsájtó intézményeknek – a megszüntetése és a használható tanerők összpontosítása végett a Debreceni Tudományegyetem Jog- és Közigazgatástudományi Karának tartós szüneteltetése. Az államtitkár azzal vígasztalt, hogy a Jogi Kar szüneteltetésének elrendelésével egyidejűleg az egyetem „nagy természettudományi kart kap", így sem a várost, sem az egyetemet az intézkedéssel komoly sérelem nem éri.

A kar felszámolását előkészítő munkálatokban is hasonló érvek hangzottak el. Kifogásolták azt, hogy a vidéki egyetemeken és jogakadémiákon az előadásokat szükségmegoldásokkal, külső és nem teljesen megfelelő tudományos nívóval rendelkező előadókkal lehetett csupán biztosítani. Kevés az a jogtanár, akinek a munkáját az új jogásznemzedék nevelése terén továbbra is igénybe lehet venni, a szükségszerűen helyén meghagyott, de a célnak végeredményben meg nem felelő tanárokra a nevelést bízni – több kárt okoz, mint hasznot. A jogakadémiák tanári karából kb. 25%-ot lehet egyetemi nívójúnak számítani és ott felhasználni, a vidéki egyetemek jog- és közigazgatástudományi karain – megfelelő káderek híján – a tanszékeknek mintegy 60%-a van csupán betöltve. A döntés mögött tehát az állt, hogy a vidéki egyetemek oktatógárdáját a jogakadémiák megszüntetésével felszabaduló tanerőből nem lehetett a szükséges létszámra kiegészíteni, egyrészt azért, mert a tanárok többsége nem volt egyetemi színvonalú, másrészt azért, mert a tanárok világnézetileg megbízhatatlanok voltak. Ez utóbbi körülmény persze az egyetemeken is fennállt, ami kényszernyugdíjazásokat tett szükségessé. Emiatt a ténylegesen és a hiányzó párthűség miatt betöltetlen tanszékek száma szinte minden Jogi Karon meghaladta a 40%-ot. Így tulajdonképpen nem maradt más lehetőség, mint valamelyik vidéki kar megfelelő professzorainak a megmaradó kettőhöz való átirányítása.

A pécsi képzés többé-kevésbé biztonságban volt, mivel a Dunántúl egyetlen jogi karaként egyedül biztosította Délnyugat-Magyarország jogászellátását. Az északi régiót Budapest

[25] Idézi Hollósi Gábor: *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914-1949).* Debrecen, 2007. 274.

töltötte fel, de a fővárosi kar megszüntetése egyébként sem került volna szóba. A kelet és dél-keleti országrészt azonban két jogi kar, a debreceni és a szegedi látta el új jogászdoktorokkal. A három vidéki jogi kar közül több tekintetben is Debrecen volt a leggyengébb láncszem, mivel a háború és egyéb okok miatt kulcsfontosságú tanszékek nem voltak betöltve (hasonlóan Szegedhez is) – a két kar tulajdonképpen együtt tudott kiállítani egy elfogadható tanári gárdát. Debrecenben a nyolc professzorból három nyugdíjazható volt, kevesebbet kellett áthelyezni, Szeged éppen magához tért a Kolozsvárról való visszatérésből, különben is volt Matematika és Természettudományi Kara, tehát a szegedi egyetemnek már nem lehetett mit ajánlani a Jogi Kar feladásáért cserébe.

Végül a „szüneteltetés" során a nyolc, az 1948/1949-i tanévben oktató professzor közül hármat nyugdíjaztak (Bacsó Jenő, Bozóky Ferenc, Sztehlo Zoltán), kettőt Pécsre helyeztek át (Flachbart Ernő. Kauser Lipót), hármat pedig Szegedre irányítottak (Dezső Gyula, Vas Tibor, Schulteisz Emil). A már felvett hallgatók évveszteség nélkül beiratkozhattak a három másik jogi kar valamelyikére.

A miniszter 1949. augusztus 26-i keltezésű, a végrehajtásra vonatkozó rendeletének 5.1. pontja arról is intézkedett, hogy a debreceni Tudományegyetem Jog- és Közigazgatástudományi Karának helyiségeit a Természettudományi Kar kapja, könyvtárát a Tudományegyetem könyvtára vegye át, azt azonban – mint a szünetelő Jog- és Közigazgatástudományi kar könyvtárát – elkülönítve helyezze el és kezelje. Egy külön erre a célra felállított bizottság pedig a további leltári anyagok szétosztására tegyen javaslatot, de legyen figyelemmel a Természettudományi Kar felállításával kapcsolatos igényekre.

Jellemző, hogy a Jogi Kar szüneteltetésével kapcsolatos bejelentés az Egyetemi Tanácson csak arra szorítkozott, hogy a VK Miniszter miként rendelkezett a jogászprofesszorok sorsáról, s a Tanács rögtön vitát nyitott a jogászprofesszorok elköltözése miatt felszabaduló két tanári lakás sorsáról. A lakásokon a Bölcsészettudományi és a Természettudományi Karok osztozkodtak. A nyugdíjba vonult Bacsó Jenőnek egy évi haladékot adtak a kiköltözésre. A négy jogi kari alkalmazott további foglalkoztatásának ügyét a Tanács függőben hagyta. Bacsó végül nem maradhatott a lakásban, és még ki sem költözött, már megpályáztatták a lakást a TTK tanárai között. Szintén szomorú és a kor egyetemi eszközellátottságát mutatja, hogy a kar infrastruktúrájára nem elsősorban az újonnan alakult Természettudományi Kar oktatói számítottak. Rendkívül gyorsan, már júliusban kérvényezték a társkarok a Jogi Kar javait.

A kormányrendelet a vidéki jogakadémiák megszüntetése mellett tehát a Debreceni Tudományegyetem Jog- és Közigazgatástudományi Karának működését is felfüggesztette – 1949. augusztus 30-i hatállyal – további intézkedésig, s ez *de facto* a jogi oktatás évtizedekre történő szüneteltetését jelentette Debrecenben.

DUPLUM

IV. A Bölcsészettudományi Kar (Mudrák József)

1. A Kar felállása, a tanszékek megszervezése, a II. világháború évei

A bölcsészettudományi szakok oktatásának megindítása az egyetemalapítást követően – mivel színvonalas kollégiumi előzményekre lehetett támaszkodni – szinte semmiféle nehézséget nem okozott. Alig néhány nappal az 1914. október 1-jén lezajlott első tanévnyitó ünnepséget követően, október 5-én megkezdődtek az előadások, újabb néhány nap után, október 8-án pedig sor került az első kari tanácsülésre (korabeli nevén: kari ülésre) is. Napirendjén elsősorban szervezeti és formai kérdések szerepeltek: a megalakulás és a professzori kinevezések bejelentése után szóba került a Tanárképző Intézet és a Tanárvizsgáló Bizottság felállítása, a hadba vonult tanárok (Darkó Jenő, Huss Richárd és Rugonfalvi Kiss István) felmentése. Jelentés készült a beiratkozásokról és a helyiségekről, valamint a tandíjmentességi kérvényekről.

A „kari ülés", mint testület, a kar legfontosabb irányító szerve volt. Tagja volt a kar minden kinevezett nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanára, valamint a magántanárok két képviselője, akiknek azonban már nem volt szavazati joguk. Az ülést a mindenkori dékán vezette, a legújabban kinevezett professzor volt a jegyző. A tanév során általában tíz–tizenkét ülésre került sor, amelyek nagy része a havonta esedékes rendes ülés volt, de bizonyos sürgős esetekben tartottak rendkívüli üléseket is (pl. tanszékbetöltés, magántanári habilitáció, fegyelmi ügy, stb.). Hatáskörébe tartoztak a legfontosabb szervezeti, személyi, tanulmányi és hallgatói ügyek. Ülése rendszerint a miniszteri rendeletek, leiratok ismertetésével kezdődött, majd a rektortól, illetve a különféle hatóságoktól érkezett átiratokkal folytatódott. Ezután következtek az elnöki előterjesztések (pl. üdvözlések, képviseltetések), majd – külön-külön napirendi pontokként – a tanszékbetöltések, magántanári habilitációk, gyakornokok, tanársegédek választása, és végül egy sor olyan egyéb ügy, amely ma már a tanulmányi osztályok hatáskörébe tartozik (ösztöndíj- és tandíj-ügyek, szigorlati tárgycsoportosítás, félévbeszámítás). A kari ülésről jegyzőkönyv készült, amely eleinte 8–15, a harmincas évektől fogva már 30–40 gépelt lapot tett ki, önmagában is jelezve a kar és feladatai gyarapodását. A kar szervezésével járó technikai döccenőket tükrözheti, hogy az első „kari ülés" jegyzőkönyve nem írógéppel, hanem kézírással készült.

Ha az adminisztratív munka megindításában lehettek is fennakadások, az oktatás és a tudományos kutatás folyamatosságát és magas színvonalát kezdettől fogva biztosította a bölcsészkar első – néhány kivétellel a Kollégium Bölcsészeti Akadémiájáról átkerült professzorokból álló – tanári gárdája. A Kollégiumhoz kötődő állásuk nem jelentette azt, hogy valamennyien ősdebreceniek lettek volna, sőt, voltaképpen a kollégiumi akadémiai tagozaton sem túl régen kaptak professzori kinevezést, hiszen maga a bölcsészeti képzés is csak 1909-ben szerzett akadémiai rangot. Hárman közülük erdélyi eredetűek voltak. A bizanti-

26. A Bölcsészettudományi Kar professzorai 1932-ben. Ülő sor (balról jobbra): Szabó Dezső, Rugonfalvi Kiss István, Pap Károly, Láng Nándor, Hankiss János, Darkó Jenő, Pápay József, Tankó Béla. Állnak: Soó Rezső, Hankó Béla, Huss Richárd, Milleker Rezső, Telegdi Róth Károly, Mitrovics Gyula, Alföldi András, Dávid Lajos. (A kép a Református Kollégium udvarán készült.)

nológus Darkó Jenő (1880–1940, kollégiumi kinevezést 1908-ban kapott), aki elsősorban a bizánci történetírók magyarokra vonatkozó adatait kutatta, valamint Rugonfalvi Kiss István (1881–1957, kinevezése 1911-ben), az erdélyi fejedelemség és különösen a székelység történetének odaadó kutatója, a Székelyföldről származott. Egyébként Darkó professzor készítette el 1915 áprilisában a későbbi doktori oklevelekre kerülő latin nyelvű szöveget. A harmadik erdélyi, Huss Richárd (1885–1941, kinevezése 1913-ban), germán filológiai kérdések, valamint az erdélyi szász nyelvjárások kutatója, szász volt. Ő az erdélyi német nyelvatlasz munkálataiban játszott jelentős szerepet.

A Kollégiumból átkerült másik három professzor közül Pap Károly (1872–1954, ottani kinevezése 1907-ben) – a 16–19. századi magyar irodalomtörténet kutatója – Arany János és a 19. századi polihisztor Horvát István kéziratban maradt magyar irodalomtörténeteit adta ki, Pápay József (1873–1931, kinevezése 1908-ban) finnugor nyelvész Reguly Antal osztják gyűjteményének szövegének megfejtésével vált ismertté, Pokoly József (1866–1933, kinevezése 1912) fő művét az erdélyi református egyház történetének öt kötete jelentette. Mellettük az egyetemi bölcsészkarra három új professzort is kineveztek. Láng Nándor (1871–1952) korábbi budapesti gimnáziumi tanár szakterülete a korai görög kultúra és a művészettörténet volt, majd érdeklődése Aquincum emlékei felé fordult. Milleker Rezső (1887–1945) a budapesti egyetemi Földrajzi Intézet korábbi tanársegéde nem annyira tudományos munkásságával tűnt ki (egyébként a vulkánokkal foglalkozott), mint inkább

tudományszervezői tevékenységével. Tankó Béla (1876-1946) közvetlenül Erdélyből érkezett, a szászvárosi gimnázium tanáraként került Debrecenbe. Tagja volt a Böhm Károly kolozsvári filozófiaprofesszor köré szerveződött Erdélyi Iskolának, s újkantiánus értékelmélettel, a filozófia és a szabadság problematikájával foglalkozott.

A háború kitörése miatt azonban nem tudtak valamennyien az új egyetem rendelkezésére állni. A harctéren lévők közül Darkó hamar visszakerült az egyetemre, de a másik két professzort (Huss Richárdot és Rugonfalvi Kiss Istvánt) még több féléven át kellett helyettesíteni.

Az első két év az egyetemi oktatás alapfeltételeinek megteremtése jegyében zajlott. Kedvezően hatott, hogy a minisztérium már 1915 januárjában megszervezte a Tanárvizsgáló Bizottságot. Kedvezőtlenül, hogy a katonaság lefoglalta a kollégium helyiségeinek nagy részét, így a bölcsészkarnak új helyiségek után kellett néznie. 1915 őszén az egyetem a Piac utca 51. sz. alatt, az ún. Csanak-házban bérelt egy 12 helyiségből álló lakást a magyar és német tanszékek számára, a Földrajzi Intézet pedig a Piac utca 24. sz. alatti épület harmadik emeletén nyert elhelyezést.

Mivel több fontos tanszék hiányzott még ekkor, 1915 novemberében megalakult egy bizottság a legfontosabb tanszékek szervezésére, illetve a meglévő összevontak kettéválasztására.[1] Két új tanszék (francia, archeológia) szervezését, és négy meglévő (ókori és középkori egyetemes történelem, középkori és újkori magyar történelem, filozófia-pedagógia valamint magyar és finnugor nyelvészet) kettéválasztását látták szükségesnek. A Francia Tanszék kérdése Huss németprofesszor helyettesi megbízásával már 1916 nyarán (ideiglenesen) megoldódott, 1918 júliusában létrejött az önálló ókortörténet és pedagógia, viszont az archeológia (régészet) csak később valósult meg. A magyar történelem viszont végig csak egy tanszék maradt, ugyanígy a magyar és finnugor nyelvészet szimbiózisa is tartósnak bizonyult. Más területeken azonban – a zajló világháború ellenére – a bölcsészkar gyarapodni tudott. 1916 szeptemberétől a sokoldalú nyelvész, turkológus Prőhle Vilmos (1871–1946) kolozsvári magántanár személyében tekintélyes szakembert szerződtettek török lektornak, majd lassan alakult a török tanszék ügye is, amit 1919 októberére szerveztek meg. 1918 júliusában létrejött az önálló pedagógiai és az ókortörténeti tanszék. Előbbire az újkantiánus alapokon álló, de döntően esztétikával és pedagógiával foglalkozó Mitrovics Gyulát (1871–1965) nevezték ki. Utóbbira az egyetemes történet addigi professzora, Pokoly József jött át, helyére pedig az oklevéltani munkásságáról ismert Szentpétery Imrét (1878–1950) hívták meg. (Egyébként Mitrovics volt az egyetlen a Kollégium aktív bölcsészeti akadémiai professzorai közül, akit 1914-ben, az első körben nem vettek át.)

Az oktatógárda tudományos ambícióját dicséri, hogy hamar kialakult a fiatal egyetem első nagy tudománypolitikai koncepciója, a balkanológiai program. Szülőatyja és lelkes patrónusa Darkó Jenő görögprofesszor, a neves bizantinológus volt, aki 1915 decemberében mutatta be a kari tanácsülésen tervezetét, ami szerint Debrecen lenne legalkalmasabb a balkanológiai tanulmányok koncentrálására, hiszen „*a balkáni viszonyoknak állandó szemmeltartása és pontos ismerete a jelenben és a jövőben is fontos érdeke lesz nemzetünknek*".[2] Részletesen kidolgozott programja hat új tanszék felállítását tervezte: 1) Közép- és újgörög filológiai (bizantinológiai) tanszék, 2) Sémi filológiai tanszék, 3) Kelet-Európa története tanszék, 4) Szláv filológiai tanszék, 5) Török-tatár filológiai tanszék, 6.) Oláh nyelv- és iroda-

[1] BTK Jkv. 1915/1916. III. r. ülés, 1915. november 26.

[2] BTK Jkv. 1915/1916. IV. r. ülés, 1915. december 21. 26. pont

lom tanszék. Milleker Rezső földrajzprofesszor javaslatára kiegészítették a tervezetet egy hetedik tanszékkel, amely a Balkán gazdaságföldrajzával foglalkozott volna.

Az alapítást követő első évek politikai eseményei lehetőséget nyújtottak arra is, hogy a kar ill. bizonyos oktatói a nyilvánosság elé lépjenek. 1916. november 21-én meghalt Ferenc József osztrák császár–magyar király. Az akkori szokások szerint az elhunyt uralkodó (bécsi) temetésén és az új király megkoronázásán az ország főméltóságai között az egyetemek rektorai is részt vettek. Debrecenben az 1916/1917-i tanévben éppen a latinprofesszor Láng Nándor volt a rektor, így őt érhette a megtisztelő kiküldetés. IV. Károly budapesti koronázására az egyetemről tízfőnyi hallgatóság is mehetett, köztük három bölcsész (Kovács Antal, Molnár András és Müller István).[3]

Az 1918-i őszi forradalmi eseményekben a bölcsészkar professzorai közül senki sem vállalt nyilvános szereplést, ez inkább néhány jogi és teológiai tanárra volt jellemző. A Károlyi-kormányzat rendelkezései közül az egyetlen jelentősebb momentum az volt, hogy Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter 1919 februárjában kinevezte Dienes Pál budapesti egyetemi magántanárt a debreceni matematikai és természettudományi kar megszervezésére.[4] A bekövetkező román megszállás miatt a terv kivitelezésére már nem kerülhetett sor. A hallgatóság között akadt több bölcsész, aki részt vett a *„kommunisztikus mozgalmakban"*. Ellenük a Tanácsköztársaság bukása után, 1919 decemberében eljárás is indult, amelynek végén Thury Levente bölcsészhallgatót 4 félévre az ország összes egyeteméről, Kiss Kálmánt 2 félévre a debreceni egyetemről kizártak, míg Kardos László (a későbbi neves irodalomtörténész) „megdorgálásban" részesült.[5]

A történelmi Magyarország összeomlása nemcsak fájdalmasan érintette a bölcsészkar professzorait, hanem tettekre is sarkallta őket. 1918 decemberében Pap Károly irodalomprofesszor javaslatára a Kar szózatot intézett a külföldi egyetemekhez hazánk területi integritásának érdekében[6], illetve a Kar két székely (Darkó Jenő, Rugonfalvi Kiss István) és egy erdélyi szász (Huss Richárd) tagja próbált személyesen is informálódni Erdély és a magyarság politikai helyzetéről a megszállt területeken. Darkót 1919 januárjában a debreceni Székely Társaság elnökévé választották, ettől fogva az erdélyi menekültek ügyeinek intézője lett.

Az összeomlás, a forradalmak és Trianon után a bölcsészkar fejlődése is lelassult pár évre, csupán néhány személyi változás történt. 1919 októberében létrejött a Török Tanszék Prőhle Vilmos vezetésével, aki már 1916 óta tartott órákat, 1920 szeptemberétől Huss helyett Hankiss János (1893–1959) lektor lett a Román Philológiai Szeminárium (Francia Tanszék) helyettes vezetője. (1923 áprilisában nevezték ki nyilvános rendkívüli tanárnak.) Hankiss elsősorban 19. századi francia irodalomtörténettel foglalkozott, később kultúrdiplomataként és a magyar irodalom külföldi megismertetőjeként tűnt ki. 1922 decemberében a teológiai karon Zoványi Jenő eltávolításával megüresedett egyháztörténeti tanszékre az addig az ókortörténet élén álló Pokoly József került át, helyét 1923 szeptemberében a pannóniai kutatásairól már ismert fiatal Alföldi András (1895–1981) foglalta el. Nemsokára, 1923 decemberében az egyetemes történelmi tanszék ürült meg Szentpétery Imre Budapestre távoztával, helyét 1924 februárjában a Mohács előtti országgyűlésekkel és a köznemesség

[3] BTK Jkv. 1916/1917. V. r. ülés, 1917. január 20. 36.b pont.
[4] BTK Jkv. 1918/1919. VI. r. ülés, 1919. március 1. 39. pont. – Kmin. 35386/1919. IV. sz.
[5] BTK Jkv. 1919/1920. V. rendkívüli ülés, 1919. december 30. 25. pont.
[6] BTK Jkv. 1918/1919. IV. r. ülés, 1918. december 9. 25. pont és II. rk. ülés, 1918. december 27. 28. pont.

küzdelmeivel, másrészt a Mária Terézia-korabeli úrbérrendezéssel foglalkozó Szabó Dezsővel (1882–1966) töltötték be. 1926 novemberében a kar régi kívánsága is valóra vált. A sokat hiányolt és kérelmezett archeológiát Láng Nándor latinprofesszor szakelőadói megbízásával sikerült létrehozni. Fájdalmas veszteség volt azonban, hogy a Török Tanszéket 1923 tavaszán a budapesti egyetemre helyezték át.

Az egyetem létesítésekor nem szerveztek természettudományi tanszékeket, ezek pótlása egyre sürgetőbb feladattá vált. Milleker Rezső földrajzprofesszor volt a motorja ennek a mozgalomnak, az ő kitartó fáradozásai eredményezték, hogy Wodetzky József (1872–1956), az orvoskari Fizikai Intézet vezetője elvállalta 1924-től a matematikai, majd 1925-től a fizikai szakelőadóságot, míg Bodnár János (1889–1953), az orvoskari Vegytani Intézet igazgatója 1925-től a kémiai szakelőadóságot. 1925 szeptemberében további fejlesztések váltak valóra: Dávid Lajos (1881–1962) és Szilády Zoltán (1878–1947) budapesti magántanárok matematika, illetve állattan-növénytan, Milleker maga pedig ásvány-földtan szakelőadók lettek. Ez a helyzet nemsokára még annyiban módosult, hogy a növénytani részt Szilády átadta Greguss Pál (1889–1984) magántanárnak, az ásvány-földtant pedig Milleker frissen habilitált magántanárának, a téma szakértőjének, Hoffer Andrásnak (1884–1946). Alig három év alatt kiépült a természettudományi oktatás a bölcsészkaron belül, habár még nem önálló tanszékekkel, csak megbízott előadókkal. Valószínűleg hozzájárult a sikerhez az is, hogy az 1924/1925-i tanévben ismét bölcsész töltötte be a rektori tisztet, mégpedig Pap Károly irodalomprofesszor.

A rosszul értelmezett tanszabadság visszásságai és a tanulmányi rend hiánya miatt a bölcsészkari oktatás nem tette lehetővé a tanárjelöltek szakszerű képzését. Ezért született meg gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kezdeményezésére az 1924. évi XXVII. törvénycikk, amelynek alapján a debreceni Tisza István Tudományegyetemen is megszervezték a bölcsészkar mellé a Tanárképző Intézetet. Ez rendezettebbé tette a tanárképzést, de tökéletes megoldást nem eredményezett. Klebelsberg miniszter reformjai közé tartozott a húszas évek végén a polgári iskolai tanárképzés átszervezése is. A decentralizáció jegyében a két állami polgári iskolai tanárképzőt összevonták és Szegedre helyezték át, részben áthallgatást előírva az egyetemre. Az egyesítéssel 10 tanári állás szabadult fel, amelyeket részben a debreceni egyetemi matematikai és természettudományi tanszékek felállítására használtak fel. Így 1929 elején meghirdetésre kerültek a professzori állások a létesítendő állattani, növénytani, ásvány-földtani valamint matematikai tanszékekre.[7] Mivel Debrecenben nem voltak illetékes szakemberek, Budapesten alakult meg a tanszékszervező bizottság tudományegyetemi, műegyetemi és állatorvosi főiskolai tanárokból. Debrecenből egyedüliként Milleker Rezső lett tagja a bizottságnak. 1929 nyarán kapott kinevezést a Matematikai Szeminárium élére a Bolyai-geometriát kutató Dávid Lajos, az Állattani Intézet élére a háziállatok történetével foglalkozó és limnológus Hankó Béla (1886–1959). Az Ásvány-Földtani Intézet vezetője telegdi Róth Károly (1886–1955) lett. A Növénytani Intézet betöltése azonban a növényföldrajz kiemelkedő művelőjével, berei Soó Rezsővel (1903-1980) csak 1930 tavaszán történt meg. A gazdasági világválság következtében mégsem szerveztek külön természettudományi kart. Az új tanszékek továbbra is a bölcsészeti karon belül maradtak, a kar tudományágainak kibővülését azonban – Szabó Dezső történész professzor javaslatára – nevének általánosabbá tételével próbálták kifejezni. A „Bölcsészet-, Nyelv- és

[7] VKM. 97005/1928. sz.

Történettudományi Kar" formából a két konkrét megnevezést, a nyelv- és történettudományra való utalást elhagyva „Bölcsészettudományi Kar" alakra módosították.[8]

1931 januárjában Alföldi Andrást, az Ókortörténeti Tanszék professzorát a budapesti egyetemre helyezték át, tanszéki helyettese Szabó Dezső lett. 1932 januárjában a közkedvelt Láng Nándor nyugalomba vonulásával megüresedett II. Klasszika-filológiai Tanszéket (latin) sem töltötték be. Itt Darkó Jenő professzor lett a helyettes, aki eddig az ógörög tanszéket vezette. Láng régészeti-művészettörténeti szakelőadóságának művészettörténeti részét Mitrovics Gyula pedagógiaprofesszor, ismert esztéta vette át, de az archeológiára nem akadt vállalkozó. Közben 1931 júniusában meghalt Pápay József, a magyar nyelvészet professzora. Az ő tanszékét viszont egy év múlva a jeles tájnyelvkutató Csűry Bálint (1886–1941) meghívásával rendezték.

A Kar két professzorának, Hankiss Jánosnak és Milleker Rezsőnek kezdeményező szerepe volt az 1927-től nagy sikerrel működő „Nyári Egyetem" néven ismertté vált szünidei tanfolyam létrejöttében. Ugyancsak ők érték el a minisztériumnál 1933 áprilisában, hogy a bölcsészeti karon belül igazgatásukkal Népművelési Kutatóintézet létesüljön.[9]

A sikerek mellett nehézségek is adódtak. A gazdasági válság megfékezéséhez, valamint a restrikciós folyamat sikerre viteléhez szükséges volt a kultusztárca kiadásainak csökkentése, ezek részeként az egyetemi tanszékek (főleg vidéken) némelyikének megszüntetése. Ez természetesen a debreceni egyetem Bölcsészettudományi Karát is érintette. Következményét a tanács tudomásul is vette: „*Karunkon a tanszékek száma 16 volt, a végleges létszámot* [a miniszter] *14-ben állapította meg. Megszüntette, ill. szünetelnek az üresedésben lévő tanszékek közül az egyik classica philológiai és az egyik egyetemes történelmi tanszéknek a javadalma, mivel ezek már az 1932/33. tanévi költségvetésben nem szerepelnek, így karunkon a végleges létszámot elértük*."[10] Ezért nem töltötték be a latin és az ókortörténet tanszékeit, hanem majdnem egy évtizedig Darkó Jenő és Szabó Dezső helyettesítését hosszabbították meg évről-évre.

Az egyetemi tanári állások redukcióját „természetes apasztás útján" hajtották végre, amely a gyakorlatban főleg azt jelentette, hogy a régóta szünetelő vagy nyugdíjazás folytán megüresedő tanszékeket nem töltötték be. Hogy mennyire hátrányos volt ez (főleg a vidéki) felsőoktatásra, mutatja az is, hogy pl. a négy egyetem 13 ókortudományi tanszéke közül hatot szüntettek meg.[11]

A válság elhúzódása miatt a harmincas évek közepén kevés változás történt a tanári karban. 1933 szeptemberétől elméleti fizikából Tóth Lajos magántanár is szakelőadó lett a gyakorlati részt előadó Wodetzky József orvoskari professzor mellett, akit 1935 szeptemberében a budapesti egyetemre helyeztek át. Az orvoskari Fizikai Intézet élére (és egyben bölcsészkari szakelőadónak) Gyulai Zoltán (1887–1968) került. 1936 szeptemberétől Tóthot Széll Kálmán (1884–1952) váltotta fel elméleti fizikai szakelőadóként. Telegdi Róth Károlyt, az Ásvány-Földtani Intézet professzorát 1936 májusában az Iparügyi Minisztérium bányászati osztályára helyezték, helyére 1937 szeptemberében Ferenczi István (1890–1966) főgeológus került, az addig a tanszéket helyettesítő esélyesebb Hoffer Andrással szemben. A szűkebb értelemben vett bölcsészkari részeken Huss Richárd németprofesszor 1934

[8] BTK Jkv. 1929/1930. III. r. ülés, 1929. szeptember 27. 21. pont.
[9] VKM. 16933/1933. IV. sz.
[10] BTK Jkv. 1932/1933. II. rk. ülés, 1932. szeptember 21. 11. pont. (VKM. 18257/1932. sz. leirata alapján).
[11] Ladányi Andor: *Klebelsberg felsőoktatási politikája.* Budapest, 2000. 18.

DUPLUM

27. Hóman Bálint miniszter egyetemi látogatása (1933)

áprilisától indogermán nyelvészeti szakelőadó lett. 1937 szeptemberében a régóta szünetelő archeológiai előadásoknak is akadt gazdája az Erdélyből menekült ősrégész Roska Márton (1890–1961) személyében. Az 1936/1937-i tanévben ismét a bölcsészkar adta a rektort Tankó Béla filozófiaprofesszor személyében.

Az 1938/1939-i tanév ismét gyarapodást hozott. Négy új tanszék is létesült. Az Angol Nyelv és Irodalom Tanszék élére Fest Sándort (1883–1944), az Eötvös Kollégium angoltanárát, az angol-magyar kapcsolatok neves kutatóját nevezték ki. Ugyanekkor pályázott Szerb Antal is. A Kar elé terjesztett bizottsági vélemény szerint *„Dr. Szerb Antal budapesti felsőkereskedelmi iskolai tanár és szegedi egyetemi magántanár munkásságának súlypontja a magyar irodalomtörténetre esik, mely téren szerzett tudományos érdemeinek méltatása ez alkalommal nem lehet feladatunk. Angol irodalommal foglalkozó munkái, bár kétségkívül széleskörű olvasottságról s finom megfigyelőképességről tanuskodnak, inkább a tudomány népszerűsítése terén érdemesek és hasznosak, míg az önálló, rendszeres és eredményes kutató munka már kevésbbé tűnik ki ezen műveiből.”*[12] A kedvezőtlen döntésében tehát a kar az író munkásságának inkább a magyar irodalomtörténetre eső hangsúlyára hivatkozott. Az Olasz Nyelv- és Irodalom Tanszék még az 1935-i magyar-olasz kultúregyezmény értelmében jött létre, de évekig a debreceni olasz egyesület vezetője, Renato Fleri helyettesített. Most az olasz kormány küldött ki professzort: 1939-től Lorenzo Giusso, 1940-től Gaetano Trombatore személyében. A régészet tanszékké emelése a kar régi kérése volt. Roska Márton szakelőadó végre professzori kinevezést kapott. Hasonlóképpen lett az elméleti fizika professzora Széll Kálmán addigi szakelőadó.

[12] BTK Jkv. 1937/1938. XVII. rk. ülés, 1938. június. 25. 182. pont.

1939 őszén, a következő tanév elején, a politikai változások következtében két újabb tanszéket szerveztek. Az első bécsi döntés (1938. november 2.) és Kárpátalja visszafoglalása (1939. március 15-ét követően) hatására kapott tanszéket a rutén és szlovák nyelv és irodalom (Szláv Szeminárium néven) a Kárpátaljáról zömmel Debrecenbe jövő rutén nemzetiségű hallgatók számára. Tulajdonképpen soha nem töltötték be. Előadója rövid ideig a nyelvész Kniezsa István (1898–1965) volt (akit Kolozsvárra helyeztek át), majd az irodalmár Sziklay László (1912–1987) nyíregyházi gimnáziumi tanár. A Kelet-Európa Történeti Szemináriummal a Lengyelország lerohanása (1939. szeptember 1-étől) következtében megszűntetett varsói Magyar Intézetet mentették át Debrecenbe. Tanszékvezetője a volt igazgató, a magyar-lengyel történelmi kapcsolatok elhivatott kutatója, Divéky Adorján (1880–1965) lett.

A második bécsi döntés (1939. augusztus 30.) ugyanakkor a kar életére kedvezőtlen szervezeti következményekkel járt. A kolozsvári egyetem visszaállításához kapcsolódóan az 1940. évi XXVIII. törvénycikk a debreceni egyetem természettudományi tanszékeinek felfüggesztését írta elő. Mitrovics Gyula filozófiaprofesszor, az 1940/1941-i tanév bölcsész rektora javaslatára Hóman miniszter elfogadta azt a kompromisszumos javaslatot, hogy a természettudományi szakos tanárképzést szakelőadók alkalmazásával továbbra is biztosítsák. Így a bölcsészkaron szakelőadói megbízatást kapott Szalay Sándor, az Orvosi Fizikai Intézet frissen kinevezett professzora. Betöltötték a Darkó Jenő 1940 januárjában bekövetkezett halála óta üresedésben lévő mindkét klasszika-filológiai tanszéket. A latinra az ógörög tankönyvéről ismert, latin filológiai kérdésekkel foglalkozó Mészáros Ede (1889–1964), pécsi egyetemi magántanár, a görögre az alig 27 éves Szabó Árpád (1913–2001), a frankfurti egyetem magántanára, a hellén demokrácia kutatója kapott kinevezést. Ugyanekkor került Debrecenbe, az Ókortörténeti Tanszék és a Régészeti Intézet élére az ókori Savaria feltárója, a régész Paulovics István (1892–1952) professzor a pécsi egyetemről.

A negyvenes évek első felében részint halálozás, részint nyugdíjazás miatt több tanszék élén változás állott be. 1941 februárjában (egymást követő napokon) meghalt Csűry Bálint nyelvész, majd Huss Richárd németprofesszor. A német tanszék élére elég hamar, már áprilisban a magyarországi német polgárság kutatásával hírnevet szerzett Pukánszky Béla (1895–1950) kapott kinevezést, de a magyar nyelvészetet csak szeptemberben töltötték be az eleinte francia filológus, majd egyre inkább magyar nyelvtörténész Bárczi Gézával (1894–1975). Ekkoriban vonult nyugdíjba az egyetem első tanári gárdájának több tagja. 1941 szeptemberében Mitrovics Gyula (70 éves), 1942 őszén Pap Károly (70 éves) és Rugonfalvi Kiss István (61 éves). Utódaik kiválasztása lassan ment. Hosszas, szenvedélyes vita után 1942 júniusában az országosan ismert, sajátos eszmerendszert kidolgozó Karácsony Sándor (1891–1952) lett a pedagógia professzora, míg a magyar történelemre a népiség- és parasztságtörténész, Szabó István (1898–1969) kapott kinevezést.

A kortársak előtt különösen alapos indoklást igényelt, amikor a Pap Károly nyugdíjba vonulásával megürült magyar irodalomtörténeti tanszéket az irodalmár-filológus Kerecsényi Dezsővel (1898–1945) töltötték be. Az állásra ugyanis öt pályázat érkezett, köztük az országosan ismert író Németh Lászlóé, valamint a Debrecen irodalmi életében kiemelkedő szerepet játszó, a szépírói tevékenységgel ugyancsak rokonszenvező Juhász Gézáé. A Pukánszky Béla professzor által készített, 1943. február 12-én kelt, igen alapos javaslat nem is titkolta, hogy e két pályázó addigi teljesítményében rokon vonásokat tud felfedezni. A pályázók közül Németh László életművét tartotta a leggazdagabbnak, kifogásolta viszont, hogy az író szépirodalmi munkáiban bántó és „nem illő" kifejezéseket szokott használni, egyébként

is lekicsínylőleg nyilatkozik a „hivatalos irodalmárokról", s ez aligha gyakorolna kedvező hatást az általa oktatandó fiatalok szemléletére. A vélemény mellékesen azt is megjegyezte, hogy az író valamelyik nyomtatásban megjelent művében igen sok betűhiba fordult elő, ami nem vall alaposságra. Juhász Géza esetében elismerték irodalomszervező tevékenységét (többek között a debreceni Ady Társaság ügyvezető elnöke volt), de irodalmi ítéleteit szubjektívnek tartották, s egyáltalán hiányolták munkásságából a nagyobb lélegzetű összefoglaló munkát. További két középiskolai tanár pályázó (Vajthó László a budapesti Berzsenyi Gimnáziumból, Tóth Béla a székelyudvarhelyi gimnáziumból) teljesítményét is középiskolás szintűnek ítélték. A javasolt Kerecsényi Dezsőnek – aki a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem magántanára, 1942 óta a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt – éles megfigyelőkészségét, kritikai érzékét emelték ki, ami képessé teszi az irodalmi problémák kettős – történeti és elméleti – megközelítésére. Az állásra így egyértelműen őt javasolták, amit a kar el is fogadott. Németh László elutasítása – amit az író sértődötten vett tudomásul – persze nagy port kavart. Kerecsényi Dezső viszont nem sokáig élvezhette professzorságát, hiszen két év múlva, 1945-ben meghalt.

A Bölcsészettudományi Kar természetesen nem kívánt belenyugodni a természettudományi tanszékek leépítésébe, különösen azért nem, mivel az – számításaik szerint – nem járt megtakarítással. A tanszékek ellátmányai, segédszemélyzete megmaradtak, és a szakelőadók fizetése is majdnem annyi volt, mint a professzoroké. Előnye tehát szinte alig volt a szüneteltetésnek, hátránya viszont annál több. A természettudományi oktatás és kutatás alacsonyabb színvonalon működhetett, nem lehetett habilitálni ilyen tárgyakból, és a kari üléseken a természettudományokat csak Milleker Rezső földrajzprofesszor képviselte. Nem véletlen, hogy sérelmüket a Szinyei Merse Jenő miniszternél tett tisztelgő látogatásukon is szóbahozták. "*A bölcsészettudományi kar dékánja a természettudományi tanszékek visszaállítását kérte. Erre V*[allás- és] *K*[özoktatási] *Miniszter úr kijelentette, hogy ez a kérés a szegedi és pécsi egyetemek kérésével junktimban* [összekötve] *van*."[13] A minisztérium tehát arra az álláspontra helyezkedett, hogy ezt a kérdést majd a háború után rendezik, akárcsak a pécsi bölcsészkar és a szegedi jogi kar visszaállítását.

A háborús évek a kar működésében többbrendbeli fennakadást okoztak. Amikor Hankiss János franciaprofesszor 1943 áprilisában államtitkár lett, helyettesítésére a Román Philológiai Szeminárium (tk. Francia Intézet) élén Bárczi Gézát bízták meg. Az 1944/1945-i tanévben ismét a bölcsészkarhoz került a rektorállítás joga. Szabó Dezsőt választották meg, de ő nem fogadta el a várhatóan nehéz feladatot. Az újabb választás az államtitkárságról lemondott Hankiss Jánosra esett. A minisztérium rendeletére szeptember 17-én – két bombatámadás között – megtartották a tanévnyitót és megkezdték az oktatást. Megfelelő helyiségek hiánya, a nem debreceni lakos professzorok megoldhatatlan utazási nehézségei és a gyér számú hallgatóság miatt október 5-én az egyetemi tanács az előadások ideiglenes szüneteltetését határozta el. A hadihelyzet alakulása miatt az összeköttetés a minisztériummal megszakadt. Hankiss rektor ekkor Budapestre utazott további utasításokért. Szintén a fővárosba menekült több professzor is családjával együtt, részben a szovjetek elől, részben a jobb megélhetés reményében. Budapesten a menekült professzorok néhány tanácsülést és szigorlatot tartottak, a bölcsészkaron sort kerítettek egy doktorálásra (Mészáros Gyula László, aki Paulovics István professzor korábbi pécsi tanítványa volt), és két doktoravatásra. Egyikük a

[13] ET Jkv. 1943/1944. III. r. ülés, 1943. október 29. 77. A debreceni Tisza István-Tudományegyetem vezetőségének tisztelgő látogatása 1943. október 7-én Szinyei Merse Jenő miniszternél, Fest Sándor dékán felszólalása.

frissen doktorált Mészáros Gyula László, másikuk a doktori vizsgáját még Debrecenben teljesített Darkó Irén, a néhai Darkó Jenő professzor lánya volt. Ő kormányzógyűrűs *(sub auspiciis Gubernatoris)* avatásra volt felterjesztve, de a politikai helyzet miatt erre már nem kerülhetett sor.

2. Helyreállítás és újjászervezés

1944 őszén a bölcsészkar oktatói közül Debrecenben csak két professzor (Tankó Béla és Szabó Dezső) valamint két magántanár (Berényi Dénes és Varga László) maradt, ehhez még hozzászámíthatjuk az orvosi karhoz tartozó, de bölcsész tárgyakat is előadó kémia- (Bodnár János) és fizikaprofesszorokat (Szalay Sándor). A szovjet csapatok bevonulása után, a harcok elültével ők kezdtek hozzá az egyetem újjászervezéséhez. Bodnár prorektor lett a rektor helyettese, a bölcsészkaron pedig a távollévő Divéky Adorján dékán és Fest Sándor prodékán helyett Szabó Dezső a dékánhelyettes (a rangidős Tankó nem vállalta a feladatot). A bölcsészkaron mintegy 25–30 hallgatóval december 11-én indult újra a szemeszter, és január 31-ig tartott.

Helyettesítéssel, előadók meghívásával ideiglenesen el tudtak látni szinte minden tanszéket. Tankó Béla oktatta a filozófiát és a pedagógiát, valamint az angolt, Szabó Dezső, az egyetemes történelem professzora a magyar történelmet, Bodnár János a kémiát, Szalay Sándor a fizikát és matematikát, Pap Károly nyugalmazott professzor és Juhász Géza (1894–1968) tankerületi főigazgató a magyar irodalmat és nyelvet, Berényi Dénes (1900–1971) intézeti tanár, a Meteorológiai Intézet vezetője a földrajzot, az újlatin filológus Varga László (1907–1968) a klasszika-filológiát, a tanárképzőintézeti tanár Sátori József az ásványföldtant, állattant és növénytant, a behívott középiskolai tanárok közül Hettesheimer Ernő (1888–1953) a franciát és németet, Simon László (1912–1968) a történelmet és földrajzot, Madai Pál (1883–?) a történelmet, Fencik László (1915–?) a szláv nyelvet és irodalmat.

Mivel a második félév kezdetekor (1945. március 1.) még javában folytak a harcok Magyarország területén, továbbra is gondoskodni kellett a helyettesítésről. Az előző félévhez képest változások történtek. A megbízott középiskolai tanárok közül Papp István (1901–1972) a magyar nyelvészetet, Csorba András (1906–1967) az angolt, Molnár András (1893–1971) a franciát, Varga Zoltán (1907–1982) a történelmet és földrajzot (az államtitkárrá kievezett Simon László helyett), Gáborjáni Szabó Kálmán (1897–1955) a művészettörténetet, Morvay Ferenc (1886–1980) a matematikát látta el, míg Csobán Endre (1882–1959) városi főlevéltáros az olasz nyelv és irodalom helyettese lett.

1945 márciusától kezdve sorra tértek vissza a professzorok Debrecenbe, és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyenként külön-külön engedélyezte a szolgálatba való visszaállításukat. Pukánszky Béla németprofesszort és a már nyugdíjas Pap Károlyt az Igazolóbizottság állás- illetve nyugdíjvesztésre ítélte, de másodfokon a Népbíróság – több pozitív tanúvallomás alapján – felmentette őket. A visszatért Hankiss rektort pedig a Debrecenből való eltávozása miatt az egyetemi fegyelmi vizsgálat (a bizottság tagjai Czeglédy Sándor, Szalay Sándor és Verzár Gyula professzorok voltak) vezető állásra alkalmatlannak mondta ki, amire válaszul Hankiss lemondott a rektorságról.[14] A hátralévő időre nem választottak helyette másik rektort, maradt Bodnár rektorhelyettes. A következő tanévre viszont

[14] ET Jkv. 1944/1945. X. rk. ülés, 1945. május 5. 125.p.

Hankiss így nem lehetett prorektor sem, de a kandidálás joga a bölcsészkaré maradt, ezért lett 1945/1946-ban Mészáros Ede latinprofesszor a prorektor. A bölcsészkari magántanárok sorából törölték – részint fasiszta magatartás, részint Nyugatra való távozás – miatt Bakó Elemért, Kőfaragó-Gyelnik Vilmost, Végh Józsefet és Weidlein Jánost.

A háborús viszonyok több professzor életét követelték. Budapest ostroma során bombatámadás következtében hunyt el Fest Sándor angolprofesszor, márciusban a háború utáni zűrzavarban Kerecsényi Dezső irodalmár, májusban a politikai rendőrség üldöztetése miatt Milleker Rezső földrajzprofesszor távozott az élők sorából. Az ő helyettesítésükről is gondoskodni kellett, és persze kiírták a pályázatokat az üres állásokra. Az angol tanszéket Hankiss János franciaprofesszor, az indogermán nyelvész Benigny Gyula (1890–1966) magántanár és (haláláig) Tankó Béla együtt látták el (a két professzor irodalmat adott elő, Benigny nyelvészetet), a magyar irodalmat a gyorsan magántanárrá is habilitált Juhász Géza helyettesítette, míg a földrajzot Berényi Dénes és Márton Béla (1880–?), a két régi magántanár közösen.

Leghamarabb a magyar irodalom tanszéket töltötték be az addig politikai okokból mellőzött Juhász Géza tankerületi főigazgató meghívásával, őt 1945 novemberében ki is nevezték.[15] Decemberben a földrajz élére Teleki Pál tanítványa, Kádár László (1908–1989), a volt újvidéki Kereskedelmi Akadémia tanára került. Lassabban haladt az angol tanszék ügye: 1946 szeptemberében az amerikanisztika magyar szakembere, Országh László (1907–1984), az Eötvös Kollégium angoltanára lett a helyettes, majd 1947 márciusában professzor. 1946 januárjában meghalt Tankó Béla filozófiaprofesszor, az ő utódlása is sokáig húzódott, és politikai üggyé vált. Ide mindenáron Tankó tanítványát, Kondor Imre (1911–1990) nemzetgyűlési képviselőt akarták meghívni, de képviselői megbízatása miatt csak 1947 decemberében kapott nyilvános rendes tanári kinevezést. A rutén helyett, az új politikai helyzetnek megfelelően, az Orosz Tanszék is hamar megalakult, de betölteni egészen 1950-ig nem sikerült. Itt többnyire Kovács Ferenc (1919–1977) középiskolai tanár, a Neveléstudományi Szeminárium tanársegéde helyettesített.

Fontos feladatnak számított a természettudományi tanszékek visszaállítása, amire 1945/1946-ban sor is került, sőt bizonyos fejlődés is mutatkozott. 1947 februárjában megalakult a Szerves Kémiai Intézet ifj. Tankó Béla (1905–1974) nyilvános rendes tanári kinevezésével (őt a Bölcsészettudományi Kar már 1945 júliusában meghívta!). Tovább szélesedett a kémiaoktatás 1947-ben Arany Sándor (1899–1984) és Di Gléria János agráregyetemi professzorok kémiai technológiai, illetve fizikai kémiai szakelőadói meghívásával, hozzájuk csatlakozott még 1948 szeptemberében Straub János (1893–1956) orvoskari magántanár, aki (Szép Ödön helyett) az analitikai kémia előadója lett. 1949 februárjában Budó Ágoston (1914–1969) szegedi tanárképző főiskolai tanárt az Elméleti Fizikai Tanszék nyilvános rendes tanárává nevezték ki.

A negyvenes évek második felében a politika lassan, szívósan beférkőzött az egyetem falai közé. A Rutén Tanszék már 1945-ben átalakult Orosz Tanszékké, a „Horthy-rezsimhez" szorosan kapcsolódó kultúrpolitikusnak tartott Divéky Adorján professzort – bár igazolták –, mégis elüldözték tanszéke éléről. Az évtizedekig német-olasz lektorként dolgozó Wallisch Oszkárt nem vették vissza az egyetemre. Ugyanekkor az új szellemiséget képviselő irányzat pozíciókba került: Juhász Géza, majd Kondor Imre professzor lett, Kardos László, Varga Zoltán és Balogh István magántanári képesítést szereztek.

[15] ET Jkv. 1944/1945. XIII. r. ülés, 1945. június 27. 194.p.

A Bölcsészettudományi Kar hallgatósága már a háborút megelőzően is rohamosan nőtt. Míg a hallgatói létszám 1926–1944 között 180–340 között ingadozott, addig 1944/1945-ben 181, 1945/1946-ban 268, 1946/1947-ben 345, 1947/1948-ban 473, 1948/1949-ben 483 fő volt, jelezve az egyetem szerepének, feladatának átalakulását. A hallgatói létszám növekedésében – és ezen belül a munkás-paraszt származású hallgatók beözönlésében – nagy szerepe volt az 1946-tól induló népi kollégiumok terjedésének. A negyvenes évek második felének végén az oktatás tartalma és formái is kezdtek változni. A fő kérdés a tanárképzés átalakulása, további célként az egész felsőoktatás reformja volt. Először szaktanárok képzését oldották meg az általános iskolák felső tagozatai számára, oly módon, hogy 1947–1948-ban pedagógiai főiskolákat létesítettek. Debrecenben ezt az egyetem épületében helyezték el, igazgatója, Némedi Lajos az egyetem magántanára és adjunktusa lett. 1949-ben azonban a főiskola Egerbe költözött át.

A későbbi tanszékmegszüntetések előzményeként 1948 júniusában megszűnt az ógörög tanszék, amely a középiskolai ógörögtanítás eltörlésével elvesztette utánpótlását. Miután hallgató már nem akadt, Szabó Árpád professzor Budapestre távozott, ott talált másik állást. Debrecenben Mészáros Ede latinprofesszor még egy ideig helyettesként ellátta a tanszéket, amit hamarosan töröltek a költségvetésből. Hamarosan a karizmatikus pedagógus Karácsony Sándornak és a filozófia tanár Kondor Imrének kellett távoznia, egyértelműen politikai okokból. A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) által a felsőoktatás átalakítására kidolgozott elképzelések 1949 januárjában a kormány 260/1949. sz. rendeletében jelentek meg. Megszűnt a Tanárképző Intézet és a Tanárvizsgáló Bizottság, munkakörüket a bölcsészkar vette át.

A minisztériumban 1949 nyarán döntöttek arról, hogy a szovjet típusú népi demokráciában felesleges, sőt politikailag káros a klasszikus és a nyugati nyelvek tanítása, ezért a két vidéki egyetemen (Szeged és Debrecen) likvidálják ezeket, valamint néhány "politikailag nem megbízható", "reakciós" professzort sürgősen leváltanak. 1949 szeptemberében láttak hozzá az ügy végső megoldásához. Hivatalos akta alig volt, mindent az akkoriban szokásos „kézi vezérléssel", azaz telefonon és személyesen intéztek el. Éppen ezért a folyamat részletes ismeretében és megértésében fontos forrás Szabó István akkori dékán 1956-i visszaemlékezése.[16] Ebben Mészáros Ede eltávolításáról a következőket írja:

"*1949 szeptemberében*, [az ő, t.i. Szabó István] *dékáni működésének 3-4. hetében, Varga Ottó* [természettudományi] *dékántársán keresztül Szántó György, a Minisztérium egyetemi főosztályának vezetője azt a felszólítást küldte, hogy Mészáros Ede* [latin]*professzor kérje nyugdíjaztatását. Telefonon felhívta Szántó Györgyöt, akitől azt a tájékoztatást kapta, hogy a Minisztérium nyugdíjazni óhajtja Mészáros Edét, nevezett kérje nyugdíjaztatását. Mészáros professzor felutazott Budapestre, a Minisztériumban azonban nem jutott be Szántó Györgyhöz, csupán Bodolai Gézával* [a helyettesével] *tudott tárgyalni. Mészáros professzor megkérdezte Bodolait, hogy miért nyugdíjazza őt a Minisztérium. Azt a választ kapta, hogy annak személyi jellegű oka nincs, egyszerűen nincs szükség a latin nyelv tanítására. Mészáros Ede kérte nyugdíjazását, mert fentállt annak veszélye, hogyha ezt nem teszi, semmiféle nyugdíjban nem fog részesülni.*"

Az 1949 szeptemberében – többnyire a szovjet minta átvételével – végrehajtott strukturális változások keretében az idegen nyelvi tanszékek egybeolvasztásával Modern Nyel-

[16] BTK Jkv. 1956/1957. II. r. ülés, 1956. december 6. 2. pont. – Az idegennyelvi tanszékek visszaállítása előtt kérte fel a Kari Tanács Szabó István professzort az előzmények és a megszüntetések részletes ismertetésére.

DUPress

vek Intézetét hoztak létre (orosz, angol, francia, német, olasz és román részintézetekkel, bár ez utóbbi nem állt fel), amelynek igazgatótanácsába Pukánszky Béla németprofesszort, Országh László angolprofesszort és az Orosz Tanszékre kievezendő tanárt jelölték ki. A két klasszika-filológiai tanszéket (görög és latin), az Ókortörténeti Tanszéket, a Régészeti Intézetet és a Láng Nándor Múzeumot "Ókori Tudományok Intézete" néven összevonták. Igazgatója Járdányi-Paulovics István professzor lett. Megszűntek a tanszékek melletti segédintézmények (Társaslélektani Intézet, Népművelési Kutató Intézet, Láng Nándor Múzeum, Magyar Népnyelvkutató Intézet), minden tanszék (szeminárium) intézetté alakult, létrejött a Néprajzi Intézet, a párttörténet előadását valamennyi karon kötelezővé tették, továbbá minden intézetben tanulóköröket szerveztek a "lemorzsolódás" elleni küzdelem jegyében.

1948 októberében Trombatore Gaetano olaszprofesszor hazautazott Olaszországba, és többé nem tért vissza. A további személyi változások hátterét Szabó István a következőképpen írta le:

„Kb. 2-3 héttel Mészáros Ede esete után Szántó György telefonon felhívta a dékánt [Szabó Istvánt] *és utasította: szólítsa fel Karácsony Sándor* [pedagógia]*professzort, hogy kérje nyugdíjazását. Levélben felkérte* [Sz. I.] *Karácsonyt, hogy keresse fel Szántó Györgyöt. Karácsony Kondor Imre* [filozófia]*professzorral felutazott Budapestre. Több órás váratás után Karácsony Sándort fogadta először Szántó György. A tárgyalás folyamán szóváltás fejlődött ki közöttük. Végeredményben Karácsony Sándor is kérte nyugdíjazását, nehogy nyugdíjigényét elveszítse."* Az egyetemi közvéleményt csak az vigasztalhatta, hogy a közismerten indulatos Karácsony Sándor állítólag ráborította az asztalt a minisztériumi tisztviselőre.

„ Azután Kondor Imre professzor ment be Szántó Györgyhöz s kiderült, hogy ő sem maradhat tovább a Karon."

1949 novemberében jelent meg az a minisztériumi rendelet, amely kimondta, hogy a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán "az angol, francia, német, olasz szakos tanárképzést szüneteltetni kívánják".[17] Szabó István szavaival:

"*1949. november-december havában* [helyesen: november elején] *Kettesi Aladár rektor váratlanul rendkívüli tanácsülést hívott össze, amelyen megjelent Bikácsi és Bodolai Géza* [titkárok] *kíséretében Szántó György is és az uj felsőoktatási programról tett bejelentést. Többek között bejelentette, hogy a modern nyelvi tanszékek Debrecenben megszűnnek, megszűnik tehát a német, francia, angol és olasz nyelv és irodalom tanítása és a hallgatóságra vonatkozólag majd megfelelő intézkedés fog történni. A bejelentés után szólásra emelkedett* [Sz. I.] *dékán Szántó Györgyhöz kérdést intézett, hogy befejezett tényről van-e szó? Szántó György azt felelte: befejezett tényről, az ügy le van tárgyalva, ezen változtatni nem lehet, a rendelet, melyet a Miniszter aláírt, holnap-holnapután megérkezik. A minisztérium szóbanforgó rendelkezése arról szólt, hogy a fenti tanszékek a Minisztérium rendelkezése értelmében szünetelnek*… [Sz. I.] *Határozottan állítja, hogy a rendelet a tanszékek ideiglenes szüneteltetéséről szólt és ígérte, hogy a Minisztérium a professzorok elhelyezkedését biztosítani fogja. A Minisztérium nem sokat törődött ez ígéretével."*

Az érintett tanszékek professzorait eltávolították, a helyiségeket, bútorokat más tanszékek kapták meg, könyvtáruk az Egyetemi Könyvtárba került. Hallgatóság nem volt, így a "szüneteltetés" elnevezés igazából "megszüntetés"-t takart. A Bölcsészettudományi Kar 1949. november 11-én foglalkozott a nyelvszakos hallgatók átirányításával.[18] Eszerint 82

[17] VKM. 1426-35/1949. V. 1. sz.

[18] BTK Jkv 1949/1950. III. rk. ülés, 1949. november 11. 29. pont.

I–IV. évfolyamos angol, francia, német és olasz nyelvszakos hallgató volt. Ezek közül 26 Budapesten folytatná tanulmányait, 1 földrajz, 23 orosz szakot választ, 2 orosz-angol szakos az angol szakot leadta, 4 a TTK-ra távozott, 1 nem jelentkezett (kimaradt), 2 főnek egyéni kérése volt évhalasztásra. A Budapestről kiérkező bizottság másnap elfogadta a Kar javaslatát. A latin szakos hallgatók többsége már szeptemberben átiratkozott más szakra, néhányan viszont befejezhették tanulmányaikat.

Bár országos – de akár összegyetemi szempontból is – a negyvenes évtized utolsó éveiben az egyetemet feldaraboló, az oktatást kisiskolás módszerekkel lezüllesztő politikának lehetett néhány pozitív következménye is (hallgatói létszám jelentős növekedése, eddig a felsőoktatásból kimaradt társadalmi rétegek gyermekei továbbtanulásának lehetővé tétele, a Debreceni Tudományegyetemen a Természettudományi Kar felállítása), e politika az egyetem Bölcsészettudományi Kara számára érdemleges hasznot nem, kárt viszont annál többet hozott. A Kar megcsonkítva, több kiváló oktatóját elveszítve, az alig néhány szakba belekényszerített hallgatóinak kilátásait leszűkítve léphetett át a következő időszakba, s még annak következményei sem igazán bizonyultak számára kedvezőnek, hogy egy kétkarú egyetem egyik nagy egysége maradt, amelyet minden felsorolásban az első helyen, a TTK előtt említettek. Az új rendszerben mind anyagi, mind erkölcsi megbecsülése elmaradt a fiatalabb egységé mögött, ami mellett így a kisebb testvér szerepére kényszerült.

3. Hallgatói társadalom

Hiába tartoztak a bölcsészettudományok tárgyai a Református Kollégiumban hagyományosan oktatott területek sorába, a Bölcsészettudományi Kar az alakuló egyetem legkevesebb hallgatóval rendelkező karaként indult, s az első négy tanévben az is maradt. Míg az 1914/1915-i tanévben az egyetem 354 hallgatója közül 215 (60,7%) volt jogász, 108 (30,5%) pedig teológus, addig a Bölcsészettudományi Karra mindössze 31-en (8,8%) iratkoztak be. (Orvoshallgató ekkor még nem volt, a karon a képzés csak az 1921/1922-i tanévben indult meg.) A joghallgatók egyébként az 1943/1944-i tanévig az egyetem legnépesebb táborát alkották, sőt, az orvosképzés megindulásáig számuk meghaladta a másik két kar hallgatóinak együttes számát, arányuk az 50%-ot. A bölcsészeké ezzel szemben az 1929/1930-i tanévig 10–20% között állt (kivéve az 1919/1920-i és a 1920/1921-i tanévek 20,8 és 22,9%-át), hogy majd az 1930/1931-i tanévben emelkedjen újra 20% fölé, s maradjon másfél évtizedig 20–25% között (ezúttal három lefelé mutató kivétellel: 1938/1939–1940/1941 között 19,8, ugyancsak 19,8 és 17,3%-kal). A százalékos arány az 1947/1948-i tanévben haladta meg először a 25%-ot (26,5), ami a következő tanévben tovább nőtt (29,2%). Az utóbbi emelkedést a teológushallgatók számának és arányának meginduló csökkenése váltotta ki.

A stagnáló, néha éppen csökkenő arányok persze nem fejezik ki a bölcsészhallgatók számbeli jelenlétét az egyetemen. Bár a hallgatói létszám alakulásában a húszas évektől 1945-ig annak kellett volna a legfőbb szerepet játszania, hogy a felvehető elsőéves hallgatókra vonatkozólag államilag megállapított keretszám volt érvényben (ez a debreceni bölcsészkaron 75–100 között ingadozott), ettől általában eltértek. A bölcsészhallgatók létszámában ezért kevés szabályozottságot, de annál jelentősebb ingadozást találhatunk, amit nem az előírások, hanem inkább az egyetemen kívüli történelmi körülmények magyaráznak. A kar hallgatóinak létszáma, a valóban szerény kezdet (ami az első három – világháborús

– tanévben 30–35 fő között alakult) után lendületesen növekedni kezdett. Az első tetőpontot – 155 fővel – az 1919/1920-i tanévben érte el (arányuk 20,8%-kal ekkor emelkedett először a 20% fölé), amit az elszakított területekről menekülőknek köszönhetett. Ezután némi ingadozás következett. Az 1923/1924-i tanév 78 bölcsészhallgatója az összlétszámnak csak 8,6%-át tette ki. Az ezt követő erőteljes emelkedés (az 1933/1934-i tanévben pl. 342 bölcsészhallgató, 22,4%) azonban nem feltétlenül tükröződött az arányokban, hiszen az 1920-as évek végétől az egyetem más karain is jelentősen növekedett a hallgatói létszám. Az 1930-as évek második felének lassú apadása az 1941/1942-i tanévben szűnt meg. A világháború alatt ismét növekedni kezdett a létszám, de hamar, az 1944/1945-i tanévben – a magyarországi harcok miatt értelemszerűen – radikális csökkenés állt be. (Sokan el sem jutottak az egyetemre.) A háború után, a demokratikus nyitás következtében nem csupán növekedni kezdett, hanem egy-két éven belül szinte megkétszereződött a bölcsész hallgatók száma (1945/1946: 268, 1948/1949: 483 fő).

A korabeli névsorokba tekintve mai szemmel furcsának tűnhet a hallgatói állás megkettőzése rendes és rendkívüli hallgatókra. Az utóbbi kategóriába azt lehetett felvenni, aki legalább a 16. életévét betöltötte, és olyan – de rendes hallgatói státuszhoz nem elegendő – előképzettsége volt, amely alapján a választott előadásokat eredménnyel hallgathatta. A rendkívüli hallgatók nem beiktatás, hanem beírás útján kerültek az egyetem kötelékébe, egyetemi polgárokká nem váltak, de a fegyelmi szabályoknak mindenben alá voltak vetve. Megkülönböztetésük a korabeli kimutatásokban tehát megalapozott volt, számuk és arányuk szerint azonban a két világháború közötti időszakban a bölcsészkaron mindvégig törpe kisebbségben maradtak. A legtöbben (18,2%) az 1916/1917-i tanévben voltak, amikor a 33 bölcsészhallgató közül 6-an a rendkívüli hallgatói kategóriába tartoztak. A huszas évek konszolidációja után számuk a minimálisra csökkent, s volt több év, amikor egyetlen hallgató sem tartozott ebbe a kategóriába (1929/1930, 1934/1935, 1936/1937, 1940/1941).

A korszak másik jellemzője a nőhallgatók folytonos jelenléte az egyetemen. Bár 1896 óta nők is felvételt nyerhettek bizonyos tudománykarokra (bölcsészet, természettudomány, orvostudomány), a különböző egyetemek igyekeztek korlátozni a nőknek az egyetemekre való bejutását, és alacsony létszámban vettek csak fel nőhallgatókat. Ennek a kirekesztő, helyi szempontokon nyugvó rendszernek Klebelsberg Kunó 1926. évi rendelete vetett véget, bár nőket továbbra is csak azokra a karokra lehetett felvenni, amelyekre eddig is, így pl. a jogi, teológiai karok zárva maradtak előttük. A debreceni bölcsészkaron azonban nem kellett a Klebelsberg-féle rendeletet megvárni ahhoz, hogy a hallgatók általában egyharmada nő legyen. Arányuk az 1920/1921-i tanévtől kezdve (akkor 38 nőhallgató volt a 106-ból, 35,8%) soha nem süllyedt 30% alá, sőt az 1924/1925-i tanévben, amikor a legmagasabb volt, 43,7%-ra emelkedett, 42 nő a 96-ból). Számuk a bölcsészhallgatók számának emelkedésével ugyancsak nőtt, megtartva a 33–36%-os arányt. Újabb aránynövekedés majd a II. világháború éveiben következett be, nyilván a férfiak katonai szolgálatra való behívása miatt (az 1943/1944-i tanévben 54,3%, 156 nőhallgató a 287-ből).

A hallgatói tagolódásban fontos szempont lehet az, hogy honnan érkeztek a kar hallgatói. Amikor az oktatás megindult, az első félévben 18 rendes és 4 rendkívüli hallgató iratkozott be "magyarországi akadémiákról", minden bizonnyal az egyetem elődjének számító kollégiumi Bölcsészeti Akadémiáról. Az 1919/1920-i tanévben Kolozsvárról érkezett 12 fő nyilván a történelmi Magyarország felbomlása során a román megszállás elől menekült el, míg a 11 budapesti ittlétét a Tanácsköztársaság bukásával magyarázható. Hasonló helyzetet tükrözött az 1944/1945-i évben 21 hallgató érkezése Budapestről, ami a főváros ostromával

és pusztulásával függött össze. A pécsi bölcsészkar 1940-től kezdődő szüneteltetésének hatása viszont nem volt érezhető Debrecenben, már csak a nagy távolság és a közbeeső budapesti egyetem miatt sem. Külföldi hallgató viszonylag kevés számban fordult elő, még akkor is, ha az 1938/1939-i tanévben érkezett 10, valamint az 1939/1940-i tanévi 13 hallgatót annak számolhatnánk. Ők a Felvidék déli részének visszacsatolása után a pozsonyi Komensky és a prágai Károly Egyetemről iratkoztak át. Ritkaságszámba menően angol (Rose Moskovitz), bolgár (a korabeli írással: Boiklieff Dimo), olasz (Ursits Dezső) és orosz (Popoff Mihály) hallgató is akadt. Lengyel menekült volt a harmincas években Szablinszki László, a lengyel lektor, a negyvenes években Dyhdalewicz Danuta. A külföldiek többsége inkább a főváros egyetemére ment. Végeredményben Debrecennek „elszívó" hatása (kivéve nagyobb tragikus eseményeket) nem mutatható ki.

Az 1924/1925-i, és az időszak utolsó tanévét (1948/1949) leszámítva, találhatóak adatok a hallgatóság anyanyelvi megoszlására. A többség nyelve mindvégig a magyar maradt (mindig 90% felett). Rajtuk kívül németek is voltak, általában egy-két fővel képviseltetve. A hazai nemzetiségek közül a szerbek, románok, szlovákok alig fordultak elő, Kárpátalja visszacsatolása után, 1939-től viszont rutének jelentek meg nagyobb számban (ekkor 8–11 fő). Számukra a debreceni volt a legközelebbi egyetem, amely így Kozma Miklós volt belügyminiszter, Kárpátalja kormányzói biztosa figyelmét is felkeltette. *„Mivel a kárpátaljai rutén diákok zöme a debreceni egyetemet látogatja, ennek az egyetemnek az ügye engem is közelebbről érdekel"* – írta.[19] A rutén hallgatók ittléte azonban a II. világháború után, a határok lezárása miatt megszűnt.

Akárcsak a debreceni Bölcsészettudományi Karnak másik egyetemre, így más egyetemek hasonló karának Debrecenre gyakorolt "elszívó" hatása sem volt jelentős. Itt nem találkozunk a könnyebb szigorlatozás végett olyan átjárással, mint amilyen pl. a jogi karon jellemző volt. Az 1940-es évek első felében viszont a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem visszaállításával érezhető volt némi változás. Az erdélyiek, illetve az áthelyezett professzorok tanítványai átmentek Kolozsvárra, a jobban felfejlesztett természettudományi tanszékek is vittek el hallgatókat Szegedre. Az 1945 utáni elvándorlás célpontja már inkább Budapest, ennek viszont inkább politikai okai voltak.

A hallgatók vallására vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre teljes adatsor, mivel az 1920-as évek második felében az évkönyvek ilyen kimutatást nem közöltek, 1945. október 15-én pedig a beiratkozók vallás szerinti nyilvántartását a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletben eltörölte.[20] A meglévő kimutatásokból azonban kiderül a reformátusok végig meglévő kimagasló aránya. Az első, az 1914/1915-i tanév 87,1%-os, és a második, 1915/1916-i 74,3%-os arányát ugyan a későbbiekben nem skerült megismételni, a reformátusok részvétele azonban így is folyamatosan 50–65% körül alakult. Ez természetesen Debrecen református jellegével és az egyetem református egyházi előzményeivel magyarázható. Klebelsberg Kuno kultuszminiszter 1928-ban úgy nyilatkozott, hogy *„A debreceni egyetem három fakultása – ha nem is jogilag, de történetileg – folytatása a debreceni ősrégi ref. főiskola hittudományi, jogi és bölcsészeti akadémiájának… A történelmi előzményekből folyik, hogy noha a debreceni egyetem kizárólag állami intézmény, mégis erősen protestáns színezete van.… Debrecen protestáns miliője hozta létre azt az állapotot, hogy a hazai protes-*

[19] Levelét idézi: Ladányi Andor: *A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években*. Budapest, 2002. 176.

[20] VKM. 54642/1945. V. sz.

tantizmus a debreceni egyetemben a saját géniuszának megtestesülését látja."[21] Még a távoli Dunántúlról (pl. Somogy, Vas vármegyékből), illetve 1938 után a visszacsatolt Nyitra-Pozsony vármegyéből is jöttek református vallású hallgatók a debreceni bölcsészkarra, köztük igen sok volt a református lelkészek gyermeke.

A második legnagyobb vallási csoport a római katolikusoké. Bár ők a református túlsúlyt mutató első tanévben mindössze 6,5%-kal voltak jelen, arányuk a későbbiekben fokozatosan 20–28%-ra emelkedett. Mint az ország legnépesebb hitfelekezete, nagyszámú jelenlétük természetesnek mondható. A harmadik helyen álló izraeliták aránya meglehetősen ingadozó volt (szélső értékei 4–10%), ami a húszas-harmincas évek antiszemita hangulata, kilengései miatt mérséklődött, de a zsidótörvények következtében sem csökkent sokáig 6–10% alá. A kar hallgatói közé a harmadik zsidótörvény szigorúsága (*numerus nullus*) ellenére is vettek fel újabb zsidó származású hallgatókat, még 1944 szeptemberében is. Érdekes és figyelemreméltó azonban, hogy az 1945/1946-i növekedés után, a negyvenes évek végére a kimutatások az izraelita vallású hallgatók számának jelentős csökkenését mutatják (2,3%). Ennek egyik oka azonban kétségtelenül inkább az volt, hogy a korábbi meghurcoltatások hatására a zsidó származású hallgatók nem szívesen vallották be vallásukat.

A görögkatolikusok aránya 2–5% körül alakult, és csak Kárpátalja visszacsatolása után ugrott meg (7–8%-ra). A felekezethez tartozó hallgatók észak-kelet-magyarországi illetőségűek voltak, a trianoni területen belül leginkább Szabolcs és Hajdú vármegyékből származtak. Görögkeleti és unitárius vallásúak csak néha-néha tűntek fel, utóbbiak az erdélyi menekültek között. Az 1919/1920-i tanévben egy felekezen kívülit (Pálúr József), az 1928/1929-i tanévben egy muszlim vallásút is regisztráltak (Arifkhán Ibrahim).

A hallgatók szülők szerinti társadalmi megoszlása azt mutatja, hogy a két világháború között a debreceni egyetemi hallgatóság nagy részét a kis- és középpolgári családok adták. A köz- és magántisztviselők, a nyugdíjasok (utóbbi kategóriából is általában a nyugdíjas köztisztviselők), illetve az értelmiségiek (pap, tanár, tanító) aránya 50% körül mozgott, gyakran túl is lépte azt. Más egyetemekkel összehasonlítva Debrecenben volt a legmagasabb egyrészt a pap, tanár, tanító kategória, másrészt a kisbirtokosok, tehetősebb gazdák gyermekeinek aránya. Az aktív és nyugdíjas altisztek számaránya is jelentős (8–11%) és viszonylag állandó. A nyugdíjasok gyermekeinek magas számát magyarázhatja, hogy a tisztviselők gyakorta elég későn, megfelelő egzisztenciális körülményeik megteremtése után vállaltak gyermeket, s mire az felnőve egyetemre került, a szülő már nyugdíjas korba lépett. A korabeli évkönyvek, és a különböző statisztikák gyakorlatától eltérően érdemes külön venni a tanár, tanító (12–18%) és a lelkész (1–6%) kategóriákat, hiszen ezek külön-külön is jelentős tételt képeznek. A tanítók aránya a bölcsészettel, a (református) lelkészek nagy száma az egyetem református jellegével magyarázható.

Kisbirtokos, gazdálkodó és földműves (a korabeli kimutatásokban ez utóbbi nem mindig elkülöníthető) szülővel rendelkezett a bölcsészhallgatók 7–12%-a, ez az arány csak az 1940-es évek második felében emelkedett (1948/1949-re 18%-ra). Kisiparos gyermeke volt a hallgatók 8–10%-a. Magas arányú jelenlétük valószínűleg a debreceni egyetem vidéki voltával függ össze. Parasztszülők gyermekei bizonyára igen szerény mértékben voltak jelen, a pontos arány, a gazdák vagyoni állapota, s így tehetős vagy szegény voltuk alapján való

[21] Idézi: Ladányi: *Klebelsberg…* 104–105.

elkülönítésük azonban – a pontatlan kategorizálás következtében – gyakorlatilag lehetetlen.

A kisebb csoportok közül az orvos, ügyvéd (általában 3,2–3,4%) és katona, rendőr (1–6% között ingadozott) szülővel rendelekezők említhetőek meg, akik azonban általában nem bölcsésznek adták gyermeküket, hanem inkább a jogi és az orvosi pálya felé orientálódtak. Szembetűnő ugyanakkor a munkás szülőktől származó hallgatók csaknem teljes hiánya. Ez a társadalmi csoport mindössze 1–2 fővel volt jelen, bár létszámuk – habár csekély mértékben is – folytonosan emelkedett. A nagy áttörést ebben a tekintetben majd a második világháborút követő demokratizálódás és az 1949-i reform hozta meg.

Bár az egyetemtörténeti munkák (mind debreceni, mind országos vonatkozásban) általában mellőzik, mégsem szabad elfeledkezni a már egzisztenciával bíró hallgatókról. Ők általában felnőtt tanítók, középiskolai tanárok, szerzetesek, esetleg ügyvédek voltak, akik a maguk továbbképzése, illetve tanulmányaik kiszélesítése végett iratkoztak be hosszabb-rövidebb időre az egyetemre. Kétségtelen, hogy mivel önálló egzisztenciák voltak, nem lehet a (gyakorta már régen meghalt vagy nyugdíjas) szülő foglalkozását vizsgálni. Számarányuk a debreceni Bölcsészettudományi Karon 9–12%, a mélypontot jelentő 1929/1930-i tanévben 4% volt, ami 1948/1949-re 15%-ra emelkedett.

A debreceni bölcsészhallgatók lakóhely szerinti megoszlásában a legjelentősebb szerep a debrecenieknek jutott (26–38%), ez az arány a negyvenes évek végére 41%-ig is felemelkedett. Nagyobb számban voltak hallgatók a környező megyékből. Közülük Hajdú 5–13%-kal, Jász-Nagykun-Szolnok 5–11%-kal, Szatmár 2–9%-kal, Szabolcs (5–13%-kal képviseltette magát. Kevesebben, de még mindig jelentős számban érkeztek Békés, Bihar, Borsod, Heves, Zemplén vármegyéből. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéből egyrészt Budapestről, másrészt református központokból (Cegléd, Nagykőrös) jöttek hallgatók. De volt, aki Hódmezővásárhelyről, Kecskemétről vagy Pápáról érkezett. Utóbbi is igazolhatja, hogy a Debreceni Tudományegyetem református jellege a területi eloszlásra is hatással volt, hiszen nemcsak a már említett református központokból, de még távoli vidékekről is érkeztek (Somogy, Vas vagy a visszacsatolt Nyitra-Pozsony vármegye) református vallásúak.

Trianon előtt szinte az egész magyar államterületről volt egy-két hallgató, 1920 után a többség csonka-magyarországi (míg a húszas évek elején még 86%, 1949-re már 99,1%) volt. Az elcsatolt területekről érkezők száma egyre kisebb lett. A Felvidék déli részének és Kárpátaljának visszacsatolásával (1938–1939) zömében kárpátaljaiak jöttek Debrecenbe, a számukra legközelebbi egyetemre. A második bécsi döntés már kevéssé érintette az egyetemet és a bölcsészeti kart, hiszen Kolozsvárott újraindult a magyar egyetem.

4. A hallgatók segélyezése

A bölcsészhallgatók – más karok diákjaihoz hasonlóan – élhettek mind a legalapvetőbb étkezést, mind a szállást biztosító egyetemi intézményes (és részben a professzorok egyéni kezdeményezésére és áldozatos segítségükkel működő) vállalkozások (*Mensa Academica*, diákszállások) által nyújtott támogatással. Sajnos a kollégisták létszámát nem lehet egyértelműen megállapítani, az évkönyvek alapján csak szórványos adataink vannak egyes kollégiumokból és egyes időpontokból. A kollégiumok gondnokainak évi beszámolói ugyanis nem készültek el minden évben, és részletességük, adataik lebontása meglehetősen változó. Mindenesetre eleinte csak a Református Kollégium már meglévő internátusi helyei

álltak rendelkezésre, ezen kívül az Országos Bírói és Ügyészi Internátus és a Szent László Kollégium nyújtott még néhány bölcsészhallgatónak is szállást. Az 1926-tól megnyíló Horthy Miklósné Leánykollégium, az 1930-tól kibővült Tisza István Internátus és az 1939-től funkcionáló Bocskai Diákotthon viszont már a bölcsészhallgatók harmadának nyújtott lakhatási lehetőséget.

Komoly szerep jutott a kari szerveknek a hallgatók pénzbeli támogatását biztosító ösztöndíjak és segélyek elosztásában, a különféle kedvezmények megítélésében. Ennek részletei azonban – az ország sanyarú helyzete, a talpra állást akadályozó mérhetetlen infláció következtében – meglehetősen lassan, gyakorlatilag csak a húszas évek második felére, az évtized végére bontakozhattak ki. Ekkor öltött formát a Klebelsberg-féle diák-szociálpolitika is, amely persze szoros kapcsolatban állt a Bethlen kormány osztálypolitikájával. Tervei, intézkedései elsősorban az I. világháború után nagymértékben eladósodott, tönkrement középosztály, azon belül a közszolgálati alkalmazottak gyermekeinek támogatására irányultak. Ezen alapkoncepció jegyében született meg 1927-re a közszolgálati alkalmazottak gyermekeinek ösztöndíja: *„Az ösztöndíj-akcióval… éppen azt a célt kívánom elérni, hogy végre pozitívumot teremtsünk és a középosztály gyermekeinek megadjuk a lehetőséget arra, hogy… anyagi gondoktól mentesen végezhessék tanulmányaikat*" – fogalmazta meg álláspontját a miniszter.[22] 1928-tól kezdve egészen 1942-ig évente 20–40 bölcsészhallgató részesült 50 és 200 pengő közötti értékben köztisztviselői ösztöndíjban, ami a hallgatók jelentős részének nyújtott komoly segítséget tanulmányaik finanszírozásához. Ezt az ösztöndíj-formát azonban már törvényjavaslat formájában is sokat támadták (*„nem tehetségvédelem, hanem osztályvédelem*"), majd a bevezetése után antidemokratikus volta, rossz példamutatása (tanulmányi eredménytől függetlenül nyújtották) miatt főleg a debreceni egyetem tiltakozott ellene, megváltoztatását, kiterjesztését sürgetve.

A szegény sorsú hallgatók a minisztériumtól vár(hat)ták legnagyobb mértékben a segítséget, ezeknek a rendkívüli utalványok formájában juttatott segítségnek a jelentősége különösen a II. világháború alatt növekedett meg. Míg pl. 1933/1934-ben a hallgatók 7%-a kapott segélyt, addig 1942/1943-ban már 45,5%-uk. 1937 augusztusának végén jelent meg a Horthy Miklós-ösztöndíjalap, amely – az 1932 óta miniszter – Hóman Bálint intenciói szerint nem a társadalmi hovatartozás, hanem a rászorultság mértékét (és persze nemzethűségi szempontokat) igyekezett figyelembe venni. Felépítése szerint 200, 360, 600, majd 1942-től 400 és 800 pengős kategóriák léteztek. A korábbiakhoz képest újdonsága volt, hogy legmagasabb, 600 (illetve 800) pengős kategóriája a díjtalan gyakornokok számára volt fenntartva, ezzel segítve némileg a fizetéstelen asszisztencia régóta tarthatatlan helyzetének javítását. A Horthy Miklós-ösztöndíjat a bölcsészkarról általában 20–30 hallgató nyerte el. A Horthy-ösztöndíjat 1945-ben megszüntették, s helyébe az állami szociális ösztöndíj lépett.

1928-tól minden évben itthoni tudományos kutatásra, levéltári anyaggyűjtésre, terepbejárásra, terepen való gyűjtésre kapott kisebb-nagyobb belföldi kutatási ösztöndíjat néhány hallgató, illetve tanársegéd, gyakornok, akiknek a többsége később neves szakember, tudós kutató lett. 200, 350, 400, 550, 600, 800 és 1000 pengős kategóriája létezett, ebből leggyakrabban a 400 és 800 pengőt adták ki, az előzőt növekvő mértékben 1–7, az utóbbit 2–3 fő nyerte el. Hasonlóan a belföldi tudományos kutatói ösztöndíjakhoz, a szakprofesszorok ajánlásai alapján minden évben ketten-hárman kaptak lehetőséget külföldi egyetemen

[22] Uo. 69–74.

folytatandó tanulmányokra, tudományos intézetekben való kutatásra. Elsősorban a bécsi és a berlini *Collegium Hungaricum*okat lehetne kiemelni. A római *Collegium Hungaricum* inkább művészeti jellegű intézmény volt, ezért a tudományegyetemekről nem pályáztak oda annyian, többen mentek viszont Párizsba, vagy a politikai kapcsolatok erősödésével Olaszországba, Lengyelországba. A harmincas évek közepétől a világháborúig a külföldi nyári egyetemek látogatása is elterjedt (Freiburg, Heidelberg, Perugia), annál is inkább, mivel a minisztérium – a korábbi időszaktól eltérően –anyagi támogatást adott.

Az 1946/1947-i tanévtől az addig megszokottak helyett teljesen új, a tanulmányi eredmény (jeles, jó, elégséges vagy elégtelen) és a szülők vagyoni helyzete alapján (I-X. kategória, amelyen túl még kiemelték az 1000 Ft. feletti jövedelműeket) nivellált tandíjkategóriákat hoztak létre. Ebben elméletileg negyvenféle beosztás szerepelt. A magasabb tandíjosztályokba tartozó (magasabb szülői jövedelemmel rendelkező) bölcsészhallgató kevés volt (a X. kategóriába tartozó egy sem), 1000 Ft. feletti jövedelmű is csak ritkán.

Ez a rendszer sem szüntette meg a társadalmi igazságtalanságokat, sőt a negyvenes évek végi nagyobb munkás-paraszt arány erőltetésével kontraszelektív módszert alkalmazott. A legrosszabbul tanuló szegény származású hallgató messze kevesebb tandíjat fizetett (40 Ft.), mint a legjobban tanuló „gazdag" (230 Ft.). Ebből a felosztásból viszont mind a jó, mind a rossz tanulók arányát meg lehet figyelni. Az 1946/1947-i tanév I. felében például a bölcsészhallgatók 51%-a jeles, 17,1%-a elégtelen tanulmányi eredményt ért el, majd az 1947/1948-i tanév II. felére 47%-ra csökkent a jeles, viszont 27%-ra nőtt az elégtelen érdemrendű hallgatók aránya.

Az ösztöndíjak mellett komoly segítséget nyújtottak a különféle tandíjkedvezmények. Már az egyetem megnyitásától fogva kétféle formájuk létezett: az egész tandíjnak, illetve a felének elengedése. Az 1928/1929-i tanévtől kezdve vannak adataink arra, hogy az állami tisztviselők gyermekei „alanyi jogon" részesültek tandíjkedvezményben, ami a többiek részéről – akárcsak a köztisztviselői ösztöndíj esetében – ellenérzést váltott ki, és a mások által elérhető tandíjkedvezményeket meghatározó kollokviumok hitelességét, és rajtuk keresztül a hallgatók tanulmányi megítélésének színvonalát erősen csökkentette. A tisztviselői tandíjkedvezmény végül csak az 1940/1941-i tanévvel szűnt meg. „*Szakítottam azzal az egyoldalú, bizonyos fokig kasztrendszerű támogatással, amely a tisztviselő gyermekek támogatását jelentette és általában a tehetséges fiatal magyar gyermekeket kívánom támogatni.*" – nyilatkozta erről (igaz, korábban) Hóman Bálint miniszter.[23]

A külön tisztviselői tandíjkedvezmény 1928/1929-i bevezetéséig általában a hallgatók 28–48%-a kapott egész vagy fél tandíjmentességet (a szélső értékek: 1914/1915-ben 70,9%, 1916/1917-ben 21,2%). 1928/1929-től kezdve a gazdasági válság mélyüléséig, illetve a klebelsbergi éra megszűnéséig (1932/1933-i tanév) a hagyományos tandíjkedvezmény aránya csökkent (39,4%-ról 16,8%-ra), a tisztviselői tandíjkedvezményé viszont növekedett (33,3%-ról 48,5%-ra). Néhány évi változatlanság után, az 1938/1939-i tanévtől a tisztviselői kedvezmény megszűnéséig (1940/1941) fordított helyzet alakult ki. A hagyományos tandíjkedvezmény aránya növekedett, a tisztviselőié csökkent. Ezután a háborúig a tandíjkedvezményben és -elengedésben részesültek aránya 59%-ban állapodott meg. Az 1936/1937-i tanévtől a kétféle (nem tisztviselői) tandíjkedvezmény négyfelé oszlott: egész, háromnegyed, fél és egynegyed kedvezményt, illetve tandíjelengedést lehetett kapni.

[23] Idézi Ladányi: A gazdasági válságtól… 65–66.pp.

A minisztériumi jellegű támogatások mellett az egyetem mindenkori vezetője, a rektor is próbált a hallgatók helyzetén javítani rektori segély formájában, amennyire az egyetem szűkös költségvetése engedte. A források hiányából fakadóan nem tudjuk bizonyosan, hogy csak abban a néhány évben részesültek-e bölcsészhallgatók rektori segélyben (10-40 pengő közötti összegekben), amelyekben az évkönyvekben ezt feltüntették, de a segélyezés eme formája akkor sem elhanyagolható, különösen a harmincas évek közepén öltött nagyobb méretet. Ugyanez a szórványosság jellemző a kar dékánja által nyújtott segélyekre is.

A támogatásokban nagy előrehaladást jelentett a Diákjóléti Bizottság Bursa-pénztárának megalapítása 1925-ben, mert így már nem alkalomszerűen, hanem szervezett formában, minden évben tudtak a hallgatóságnak segélyt nyújtani, bizonyos évben akár több mint száznak is (1933/1934-ben a hallgatók 67%-a, 1936/1937-ben 75%-a, 1939/1940-ben 95,3%-a kapott valamennyi pénzt). Külön érdekesség a Lencz Géza-féle gyűjtési alap. A Lencz Géza teológusprofesszor rektorsága alatt, 1925/1926-ban – eredetileg kollégium építésére szánt – alap kamataiból az 1929/1930-i tanévtől kezdve adtak segélyeket.

A nem állami ösztöndíjak között jelentős szerepet játszott a Debrecen város által a bölcsészhallgatók számára nyújtott kétféle ösztöndíj, valamint a felajánlott segély. Az egyiket még Ferenc József nyolcvanadik születésnapjára, 1910-ben hozta létre a város a leendő tudományegyetem bölcsészeti és orvoskari hallgatói javára százezer korona alaptőkével. Hivatalos neve a következő volt: *„I. Ferenc József apostoli király alapítvány tanulmányi célokra"*. Az egyetem megszervezése után, az 1915/1916-i tanévtől folyamatosan kiadásra került, de csak a fent nevezett két kar hallgatói folyamodhattak. Minden évben a két karon három-három hallgató kaphatta meg, mégpedig úgy, hogy kettő a magasabb, egy az alacsonyabb díjkategóriában. Az 1919/1920-i és az 1924/1925-i tanévben nem pályáztak rá, az első oka nem ismert, a második esetben a pénz elértéktelenedése miatt. *„Az alapítvány összege mindezideig változatlan maradt és pénzünk elértéktelenedése folytán előállott az a helyzet, hogy egy kérvény papirosa többe kerül, mint az ösztöndíj összege, amiből következik, hogy hallgatóink nem is kívánják igénybe venni a megüresedett ösztöndíjakat. Ez még hagyján, de egy nagy probléma elé állították a dékáni hivatalt a szomoruan megváltozott viszonyok. Egyik kiváló hallgatónk, Pap István, ki néhány féléven át élvezte ezt az ösztöndíjat, most beteg és postán kellene hozzájuttatni az ösztöndíjat, ami több mint kétszeresébe kerülne az egész ösztöndíj összegének."*[24] Az 1918-ban létrehozott, a város egykori képviselőjéről, Thaly Kálmánról elnevezett ösztöndíjat évente minden karról ketten kapták meg, de a párok egyike mindig magasabb, a másik viszont alacsonyabb értékben. A bölcsészkarnál még annyi kikötés volt, hogy az ösztöndíjat egy adott évben elnyerő két hallgató egyikének történelem, másikuknak magyar szakosnak kellett lennie. Az 1923/1924-i tanév kivételével (amikor is az összeg elértéktelenedése miatt nem pályázott senki) 1944-ig az egyik állandó ösztöndíjnak számított.

A második bécsi döntés után létesült a városnak az "Erdélyért" elnevezésű ösztöndíja, amelyből egy hallgató (név szerint Nagy Lajos) kapott három éven át (1941/1942–1943/1944) 1000–2000 pengő között, váltakozó összegű ösztöndíjat. Amikor pedig Budapest székesfőváros Kárpátalja visszacsatolásának emlékére létesített alapítványt kárpátaljai illetőségű (nemcsak Budapesten tanuló) egyetemi hallgatók ösztöndíjára, ebből a debreceni Bölcsé-

[24] BTK Jkv. 1924/1925. III. rk. ülés, 1924. október 2. 20. pont Rugonfalvi Kiss István professzor jelentése.

szettudományi Karon 1941/1942-ben 1, 1942/1943-ban 2 hallgató kapott 200-200 pengőt, 1943/1944-ben az említett két hallgató juttatását felemelték 400 pengőre

Debrecen évente folyósított élelmezési segélyéből az egyetemi Diákjóléti Bizottság osztott ki támogatásokat, bár ezek mértéke – mind a részesültek számát, mind a segély nagyságát tekintve – eléggé változó és esetleges volt, mindamellett folyamatossága révén a diáksegélyezés egyik alappillérének számított.

A bölcsészhallgatóknak a magánszemélyek alapítványaiból juttatott támogatások eredete még az egyetem megalakulása körüli időre nyúlnak vissza. A dualizmus időszakának utolsó éveiben, az egyetem megalakulása után a Református Kollégiumban meglévő alapítványok kamataiból az egyetemi hallgatók is részesültek. Az Évkönyvek adatközlése sajnos ezeket illetően rendkívül esetleges, hol részletes kimutatásokat, hol csak szűkszavú összesítéseket lehet találni róluk. A húszas években, a háborús inflációt követő elértéktelenedés miatt ezek az alapok részint megszűntek, részint teljesen jelentéktelenné váltak, ezért a helyükre lassanként újabb alapokon nyugvó, magánszemélyek adakozásából létrejövő – esetenként ugyancsak rövidéletű – alapítványok léptek. Sztura Szilárd temesvári ügyvéd elhunyt leánya, Erzsébet emlékére tett alapítványt. Ezt minden évben egy német vagy francia szakos hallgató kaphatta meg, ugyanis a második féléves korában elhunyt Sztura Erzsébet német-francia szakos volt. A kizárólagosan bölcsészkari alapítvány azonban hamarosan elértéktelenedett, így érdemi segélyezést csak egyetlen esetben tudott kifejteni, 1924/1925-ben Gabala Ibolya kapott 100.000 koronát[25]. A következő évben Hankiss János franciaprofesszor adott a legkiválóbb francia szakos hallgatónak 2,696.000 koronát. Ugyanebben az évben Zelma Lagerlöf svéd írónő küldött 2 millió koronát, ezt Ambrus Ilona és Lukács Laura bölcsészhallgatók kapták.[26]

Ezeken az esetleges és egyedi adományozásokon kívül azért szervezettebb és tartósabbnak bizonyult keretek között is folyt a hallgatók segélyezése. Grósz Emil budapesti sebészprofesszor Tóth Lajos államtitkár nevére tett alapítványt, amelyet rendszeresen újból és újból kiegészített. Ezt minden évben más karhoz tartozó hallgató kapta (többnyire mégis teológusok). Az 1923/1924-i tanévben Binder Ilona bölcsészhallgatónak jutott belőle 25.463 korona.[27] Családi, illetve területi jellegű volt a karatnai Köntzey Sándorné-féle segélyalapítvány, amelyet a Köntzey-családdal rokonságban állók, illetve Nagy- és Kis-Küküllő vármegyékből származók nyerhettek el. A bölcsészkaron 1934-1938 között Szily Éva, illetve az 1935/1936-i és a rákövetkező tanévben még Szimics Mária kapták meg. Az 1930-as, 1940-es években ezek mellett továbbra is megmaradtak az egyedi felajánlásokból származó ösztöndíjak: az 1931/32-es tanévben Horthy Miklós kormányzó feleségének 1000 pengős adományából 12 bölcsészhallgató kapott összesen 600 pengőt. A negyvenes évek elején Popoff Mihály (ekkor már lektor) tiszteletdíját (450 pengő) ajánlotta fel rászoruló hallgatóknak, az 1942/1943-i tanévben 12 fő kapott 20–80 pengő közötti összeget[28]. Az 1943/1944-i tanévben is kiosztásra került ugyanez az összeg, de nem tudjuk, hányan mekkora összeghez jutottak belőle.

A két világháború közötti időszakban nem elhanyagolható szerep jutott a pénzintézetek által adományozott segélyeknek. 1922/1923-ban a Magyar Általános Hitelbank alapítványa

[25] Évkönyv 1924/1925. 176.
[26] Évkönyv 1925/1926.
[27] Évkönyv 1923/1924. 135.
[28] Évkönyv 1942/1943.

adott 4000 korona ösztöndíjat egy bölcsészhallgatónak[29], majd az 1936/1937-i tanévben a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete Tiszántúli Körzete által adományozott segélyből jutott 37 bölcsésznek összesen 200 pengő és 10 fillér.[30] Folyamatossága és rendszeressége révén külön kiemelendő a Lánczy Leó Mensa Alapítvány. Az 1921-ben, a bank részéről az elhunyt elnök nevére tett alapítványból 1930-tól 1944-ig adtak étkezési támogatást, egyik tanévben a Teológiai és Jogi Karról, a másik tanévben az Orvosi és Bölcsészeti Karról egy-egy főnek.

Területi alapon épült fel a Borsod megyei Mezőcsáti Járás községeinek alapítványa, amely az erről a vidékről származókat próbálta segélyezni. Az 1931/1932-i tanévtől az 1935/1936-i tanévig bölcsészhallgató (Kupay Eszter, majd Nagy György) kapta meg ezt. Más (alkalmi) egyesületi, intézményi jótékonyságról is van tudomásunk: az izraelita hitközség Reichmann Ármin-alapítványa 1916/1917-ben Hajdú Benjáminnak 60 koronát[31], 1921/1922-ben Nagy Józsefnek 180 koronát adott[32], az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület debreceni osztálya 1939/1940-ben egy bölcsészhallgató (Varga Piroska) mellett egy-egy joghallgatónak, jogszigorlónak és orvosnak is segélyt folyósított.[33]

A Debreceni Egyetem református színezete a magyarázata annak, hogy a Református Egyház is szerepet játszott hallgatók segítésében, bár erről nincsenek részletes és pontos információink. A Baltazár Dezső püspök által Észak-Amerikában gyűjtött alapból az 1931/1932-i tanévben 16 bölcsészhallgató kapott összesen 220 pengőt, valószínűleg más években is történtek ilyen kifizetések. A II. világháború idején az egyházi segélyezés érdekes módon katonai irányba ment el. A debreceni VI. hadtest protestáns lelkészi hivatala adományozott 80-80 pengős ösztöndíjakat főleg a Református Hittudományi Kar hallgatói számára, de a többi karon is kaptak belőle, így a bölcsészkaron 1941/1942-ben vitéz Nagy Barnabás, 1943/1944-ben pedig Ruber Magdolna.

A tárgyalt időszakban volt egy állandó, végig meglévő könyvjutalmazás is, mégpedig a Magyar Tudományos Akadémia főtitkári hivatala részéről. Az 1914/1915-i tanévtől kezdve az akadémia kiadványaiból 10-10 kötetet kapott egy-egy olyan bölcsészhallgató, *„aki különösen behatóan foglalkozott nyelv, illetőleg történelemtudományokkal."*.[34] 1938-tól kezdve az eddigi kettő (magyar nyelvészet, történelem) mellé egy, magyar irodalomból kiváló hallgató is kapott jutalomköteteket. Eme jutalmazás a II. világháború után sem szűnt meg, de már csak a magyar irodalomból és nyelvészetből jeleskedők számára. 1926-tól 1932-ig a pedagógiai vizsgán legjobban szereplő tanárjelöltek kaptak egy példányt Posch Jenő *Lelki jelenségeink* c. munkájából, 1931-től 1940-ig minden évben *„egy természettudományos érdeklődésű hallgató"* Kaán Károly ny. államtitkár *Természetvédelem és természeti értékek* c. nagyszabású kötetét nyerte el. 1936-ban a La Fontaine Társaság a Kalevala megjelenésének századik évfordulójára díszes kiadásban jelentette meg Vikár Béla új műfordítását, ebből is kapott minden évben (az MTA ajándékaképpen) egy-egy magyar szakos hallgató. Az Ébredő Magyarok Egyesülete debreceni csoportja 1926/1927-ben Tormay Cecil *Bujdosó könyv* és Henry Ford *A nemzetközi zsidó* c. munkájának egy-egy példányát ajándékozta arra érde-

[29] Évkönyv 1922/1923. 186.
[30] Évkönyv 1936/1937. 401.
[31] Évkönyv 1916/1917. 124.
[32] Évkönyv 1921/1922.
[33] Évkönyv 1939/1940. 289.
[34] BTK Jkv. 1936/1937. VIII. r. ülés, 1937. március 18. 77. pont

mes bölcsészhallgatóknak.[35] Nem kétséges, hogy ezek az ajándékok az ifjúság politikai szemléletének formálását szolgálták.

A könyvjutalmazás a II. világháború után sem ment ki a divatból, csak a megváltozott helyzetnek megfelelően másféle tematikájú, stílusú könyveket osztogattak: 1948 karácsonyára 48 bölcsészhallgató kapott ilyesféle jutalomkönyveket: Rákosi Mátyás: *Magyar demokrácia,* Sztálin: *A leninizmus alapjai,* Lenin: *Egy lépés előre,* Fagyejev: *Az ifjú gárda* és hasonló munkák szerepeltek közöttük. Volt néhány szerencsés, aki legalább *József Attila összes költeményei*t vagy József Jolánnak az öccséről írt monográfiáját kapta meg.[36]

1945-től a segélyezés is új alapokra került. Szabó István történelemprofesszor 1945 szeptemberében jelenthette be: *„A Diákjóléti Bizottság egy évi szünetelés után munkáját megkezdte"*.[37] A szervezés munkája azonban eltartott egy ideig, így a Bizottság tényleges támogatást csak 1945 decemberétől tudott nyújtani. A háború utáni demokratikus kormányzat legjelentősebb vívmányai közé tartozott 1945 decemberétől a Horthy Miklós-ösztöndíj helyébe lépő havi szociális ösztöndíj.[38] A hallgatókat rászorultságuk és tanulmányi eredményeik alapján osztották be ösztöndíj szerinti fokozatokba, külön a már az egyetemen tanulókat, és külön azokat, akik akkor lettek első félévesek. (Utóbbiak esetében még nem lehetett tanulmányi átlagot számítani, így az érettségi eredményt vették figyelembe). A legalacsonyabb kategóriába tartozók ösztöndíja 25.000 pengő volt, ezt követte a 37.500 pengős, majd az 50.000 pengős kategória. A pénzromlás miatt azonban ezeket az összegeket havonta fel kellett emelniük a duplájára, majd négyszeresére. Havi szociális ösztöndíjat nagyon kevesek kaptak. A szelekció mikéntjére jellemző, hogy főként földműves és munkás családból származó hallgatók jutottak hozzá, miközben háromszor annyi folyamodót utasítottak el, ahol a szülő minden esetben értelmiségi, tisztviselő vagy közalkalmazotti foglalkozású volt. Mindazonáltal nemcsak az infláció következtében megnövelt összeg, hanem lassan növekvő mértékben az ösztöndíjban (és segélyben) részesülők száma is gyarapodott.

1946 tavaszán a nagyarányú pénzromlás miatt a diáksegélyezés gyakorlatilag egy időre leállt. *„Elnök* [Szabó István professzor] *rámutat arra, hogy az egyes összegek* [minisztériumból való] *kiutalása és a pénz megérkezése között eltelt kettő-három hét alatt a kiutaláskor még jelentős összegek értékük csekély hányadára csökkentek. Így pl. május hó elsején egy adópengő 630, a mai napon* [május 16.] *pedig 5100 pengőnek felel meg. Ezek az értékcsökkenések lehetetlenné teszik a Diákjóléti Intézmények helyreállítási munkálatait, a szociális ösztöndíj kifizetésekor még egy villamosjegyre sem elegendő."* – olvasható a Diákjóléti Bizottság jegyzőkönyvében.[39]

A pénzügyi stabilizáció után, 1946 szeptemberétől felhagytak az addigi fokozatok szerinti megoszlással, és szociális szempontok alapján felállított rangsor szerint részesítettek hallgatókat rendkívülinek nevezett, ám havi rendszerességgel juttatott tanulmányi segélyben. (20–30 hallgató kapott 20–50 forintot.). A bizottság egyébként igyekezett inkább több hallgatónak kevesebbet adni, s csak ritkán fordult elő, hogy nagyobb összegeket fizettek volna ki egyes rászorulóknak.

Viszonylag ritkán és esetlegesen alkalmi segélyezés is előfordult ebben az időszakban. 1947 októberében a skandináv államokból érkezett ruhasegély szétosztása (7 bölcsészhall-

[35] Évkönyv 1926/1927. 122.
[36] HBmL. VIII. 1/b. Diákjóléti Bizottság 1948. december 18-i II. rk. ülése. 108.d. 1493/1948-49. RH.
[37] HBmL. VIII. 1/b. Diákjóléti Bizottság 1945. szeptember 7-i I. rk. ülése 92.d. 131/1945-46. RH.
[38] VKM. 66000/1945. III. sz. rendelettel alapítva.
[39] HBmL. VIII. 1/b. Diákjóléti Bizottság 1946. május 16-i IX. r. ülése 97.d. 200/1946-47. RH.

gató kapott cipőt, kettő télikabátot, 19 pedig öltönyt)[40] szolgálhat adalékul a hallgatóság megélhetési, tágabb értelemben szociális viszonyait illetően. 1948 januárjában a debreceni Városi Tanács adott 25 bölcsészhallgatónak segélyt (14 fő 30 forintot, míg 11 fő 60 forintot kapott).[41]

DUPress

[40] HBmL. VIII. 1/b. Diákjóléti Bizottság 1947. október 21-i I. rk. ülése 102.d. 658/1947-48. RH.
[41] HBmL. VIII. 1/b. Diákjóléti Bizottság 1948. január 13-i V. r. ülése.108.d. 1122/1947-48. RH.

V. Az Orvostudományi Kar (Kapusz Nándor – ifj. Barta János)

1. Karalapítás, az orvosképzés megindulása (1912–1926)

A Debreceni Egyetem történetével foglalkozó munkák kedvelt és visszatérő adata, hogy az egyetemalapítás, vagy pontosabban a Református Kollégium egyetemmé fejlesztésének gondolatát először 1870-ben Török József, a kollégium orvosa (aki a teológushallgatóknak közegészségtant, a jogi szakon pedig törvényszéki orvostant adott elő) fogalmazta meg. Az 1912-ben megalapított egyetem karai közül az orvoskar mégis csak több évvel a teológiai, jogi és bölcsészettudományi karok után jöhetett létre, amiből azután különféle furcsaságok származtak. A klinikai építkezésekhez a többi – korábban létesült – kar épületeinél hamarabb fogtak hozzá, s többségüket be is fejezték, mielőtt a másik három kar otthonának szánt központi épülethez egyáltalán hozzákezdtek volna. A tanrendben az orvosi tárgyú előadások (féléves kollégiumok) szerepeltek, négy orvos professzort is kineveztek, a kar megalakítása mégis késett.

A késlekedés elsődleges oka az volt, hogy az orvosképzésnek (ellentétben a másik három kar oktatási területével) a Református Kollégiumban nem volt előzménye, ami miatt az oktatás beindításának feltételeit sem lehetett azokéval egyidőben megteremteni. Amikor 1911. december 11-én Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter a parlament elé terjesztette a törvényjavaslatot a debreceni és a pozsonyi egyetem alapítására, egyúttal leszögezte, hogy *„Az új egyetemek csak fokozatos fejlesztés alapján állíthatók fel…"*[1] A pozsonyi egyetemen létrehozandó orvostudományi kar alakításához elegendőnek látszottak a város egészségügyi intézményei, elsősorban kórháza. Debrecenben viszont a miniszter az elkövetkezendő tíz évben nem tervezte orvosi kar felállítását. (A tervezet a református hittudományi, a bölcsészeti, a jog- és államtudományi, a matematika- és természettudományi karokat tartalmazta, amelyek oktatását meg lehetett – a természettudományi kar esetében lehetett volna – kezdeni a kollégiumi épületben vagy néhány, a városban bérelt épületrészben.) A képviselőház közoktatásügyi bizottsága úgy vélekedett, hogy amennyiben Debrecen megfelelő helyszínt (kórházat) tud biztosítani a képzésre, vissza lehet térni a kérdésre. A következőkben kompromisszum született. A város törvényhatósági bizottsága még az alapító parlamenti törvény elfogadása előtt, 1912. március 28–30-i ülésén szavatolta a kórház építéséhez szükséges terület biztosítását, és megtoldotta az eredetileg felajánlott öt millió koronát további három millióval, a miniszter pedig vállalta az orvoskart szolgáló épületek egy részének költségeit, valamint a város által építendő intézetek berendezését. A törvény szövegében az orvoskart úgy említették,

[1] Magyar Törvénytár 1911. december 1.

hogy amennyiben Debrecen felépíti a szükséges kórházat, akkor az is a vallás- és közoktatásügyi tárcához fog kerülni.

Ezek után nem lehet meglepetés, hogy a város szinte azonnal a törvény alsóházi elfogadása (1912. június 5-én harmadszori olvasásban) után, de annak végleges (felsőházi) megerősítése (június 17.) és az uralkodói szentesítés (július 7.) előtt, 1912. június 13-án az egyetemi épületek tervezésével bízta meg Korb Flórist, aki korábban a budapesti és a kolozsvári egyetemi klinika épületeinek tervezésében is részt vett. A debreceni megbízást már saját irodájával teljesítette. Amikor 1913. május 27-én a kultuszminiszter Építő Bizottságot jelölt ki az egyetemi építkezések irányítására, és annak élére Kenézy Gyulát, a helyi

28. Kenézy Gyula orvosprofesszor, az egyetemi építőbizottság vezetője, a klinikai építkezések elsőbbségének szorgalmazója

bábaképezde igazgatóját állította, a klinikai épületek elsőbbsége újabb megerősítést kapott. Korb a telep épületeit egyszerű, leginkább a 19. század klasszicista alkotásaihoz hasonlítható stílusban tervezte. A tágas nagyerdei környezet lehetőséget adott neki arra, hogy a szokásos, kaszárnyaszerű kórházak helyett a természetbe simuló, különálló pavilonokban gondolkodjon. Összeköttetésüket – kedvezőtlen időjárás esetére – földalatti folyosóhálózat tette könnyebbé. A bonyolult díszítések helyett a tervező megelégedett a függőleges és vízszintes tagolások (a fal síkjából kiemelkedő pillérek és lizénák, az egyes szinteket megosztó párkányok) vonalainak erős hangsúlyozásával, esetenként síkjuknak egymástól való elmozdításával. Két kivételtől eltekintve (nőgyógyászat, bonctan) az épületeket legfeljebb egyemeletesre tervezték, nagy ablakokkal, lehetőleg a levegőzést szolgáló teraszokkal. A magasra emelt tetőkiképzés ugyanakkor megakadályozta, hogy a klinikák nyomott, lapos épületeknek mutatkozzanak. (Ez a magas tetőzet később megkönnyítette a helyhiány miatt szorgalmazott tetőtér beépítéseket.) Korb Flóris az általa kialakított stílusjegyeket az egész épületegyüttes legkorábban elkészült – a Vilmos császár (ma: Nagyerdei) körúti frontján álló – ún. felvételi épületen alkalmazta először, meghatározva a később emelt épületek – köztük az ekkor még a tervezőasztalon sem létező központi épületet is – szinte mindegyikét. A két első gyógyászatot szolgáló épület (belklinika, röntgen intézet) átadásakor, 1923. szeptember 23-án Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter méltán emelte ki, hogy *„Büszkén mondhatjuk, hogy a tervezők ellent tudtak állni az alkotások legnagyobb ellenségének, a kicsinyességnek."*[2]

Az építkezések 1914 márciusában kezdődtek. Úgy tűnik, hogy az utolsó pillanatban, hiszen az 1914 nyarán kirobbant háború a már elkezdett vállalkozást visszafordítani nem tudta, megindítását azonban meghiusíthatta volna. A vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével (ezt még januárban adta meg) ősszel három karon a tanítás is megindulhatott. Az első tanév megnyitóját 1914. október 1-jén tartották. Bár az orvostudományi kar még nem állt fel, a meginduló képzésben helyet kaptak bizonyos hagyományos orvosi tantárgyak. Kenézy, akit közben egyetemi tanárrá neveztek ki, a református hittudományi kar hallgatóinak közegészségtani, Tüdős Kálmán városi tiszti-főorvos pedig a joghallgatóknak törvényszéki orvostani órákat tartott. A háború káros következményeit persze viselni kellett. A mozgósítás jelentős munkaerőt vont el, és megcsappantak az anyagi erőforrások is. A központi épület elkezdésére – de akár tervezésére is – gondolni sem lehetett, az amúgy is szűkös diákotthoni helyek több mint felét például lefoglalták hadikórháznak. Akadt ugyan egy viszonylag kedvező körülmény is. Az orosz hadifoglyok bevonása a munkába fel tudta tartóztatni az építkezés végzetes lelassulását. Kiss Ferenc rektor az első tanév záróünnepélyén, 1915. május 31-én a klinikai építkezések jelentős előrehaladásáról számolhatott be.[3] A felvételi épület, a kapusház, valamint a Belgyógyászati Klinika kőműves munkálatai befejeződtek, az ajtókat-ablakokat kellett még beállítani. A Sebészeti Klinika, Gyermekklinika, a fertőző betegek számára készített két felnőtt és négy gyermekpavilon falai álltak, tetőzetüket készítették, más épületek (a Bőr- és Bujakórtani-; a Szem-, Gége-, Orr-, Fül-; az Elmekórtan; a Törvényszéki Orvostan épületei) különböző készültségi fokon álltak. A Bonctani- és Kórbonctani Klinika épületének terveit pedig jóváhagyták. Az 1915/1916-i tanév rektora, Bernolák Nándor évnyitóján meleg szavakkal emlékezett meg az egyetem létrehozásában és megindításában kiemelkedő szerepet játszó városiakról, s a felsorolásból

[2] Évkönyv 1923/1924. 5-9.
[3] Évkönyv 1914/1915. 15., 22-24.

nem hiányozhatott sem Kenézy Gyula, sem Tüdős Kálmán neve. De méltatást kaptak azok a városi orvosok és gyógyszerészek is, akik a beteg hallgatók gyógykezelését és gyógyszereit ingyen biztosították. Az addig is egyetemi tanári címmel rendelkező Kenézyt 1916. november 27-én az alig néhány nappal korábban trónra került IV. Károly király a szülészet és nőgyógyászat nyilvános rendes tanárává nevezte ki, és elrendelte, hogy az orvoskar megnyitásáig az Egyetemi Tanács üléseire hívják meg.

Az orvosképzés ügye azonban továbbra is csak lassan haladt. Az I. világháború ideje alatt az Egyetemi Tanács – Kenézy kérésének eleget téve – többször is szorgalmazta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban az orvoskar megnyitását, és az elméleti tanszékek betöltését.[4] Előbbit a kormány attól tette függővé, hogy Debrecen teljesítse az orvoskar felállítására önként vállalt hozzájárulását. Az utóbbi könnyebben ment. A király 1918 szeptemberében három újabb orvosprofesszort nevezett ki, Orsós Ferencet a kórbonctani, Verzár Frigyest az általános kór- és gyógytani, Vészi Gyulát az élettani tanszékre. Közülük csak Verzár kapcsolódott korábban is valamennyire Debrecenhez. Katonaorvosként itt tudta folytatni klinikai és közegészségtani bakterológiai vizsgálatait. Kinevezését felfelé ívelő, a külföldiek által is elismert tudományos munkásságának köszönhette. Több nyelvet beszél, világlátott, jó előadó és hangyaszorgalmú – jellemezte őt professzori felterjesztésében az Egyetemi Tanács. Orsós Ferenc korábban a pécsi közkórház proszekturáján dolgozott, *„magára hagyatva és segítség nélkül"* – írták róla ugyanott. A háború idején hadiszolgálatra kötelezték, de ez a katonai pályafutás igen rövid ideig tartott. Hadikórházával együtt már a háború elején orosz fogságba esett. A Tanács értesülései szerint a krasznojarszki fogolytáborban is orvosi munkát végzett, és a szibériai kerület lakosságának gyógyításában is részt vett. Az Oroszországgal Breszt-Litovszkban megkötött különbéke (1918. március 3.) következtében térhetett haza még a háború tényleges befejeződését megelőzve. Vészi – hármójuk közül a legfiatalabb – Németországban, Göttingában szerzett diplomát, ugyanitt kezdte orvosi pályáját a híres Verworn professzor mellett, s őt követve ment át a bonni egyetemre, ahol magántanári képesítést szerzett. A felekezeti hovatartozást következetesen (és akkor még bántó szándék nélkül) számon tartó korabeli megnyilvánulások a kinevezettek tudományos érdemein túl kiegyensúlyozott vallási megoszlásukat is kiemelték: két református (Kenézy, Verzár), egy katolikus (Orsós) és egy izraelita (Vészi) volt közöttük.

Az immáron négyfős orvostanár csoport 1918. október 19-i ülésén kimondta, hogy *„a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem Orvosi Karát ezennel megalakítja"*.[5] Az ülést Kenézy, mint korelnök (azaz a legidősebb) nyitotta meg, a korjegyző Vészi lett, de a négy professzor – a karalakítás jeléül – Kenézyt dékánná, Orsóst prodékánná választotta. Mivel a kar kiadásai még nem kerültek be az egyetemi költségvetésbe, kinyilvánították, hogy a Dékáni Hivatal ideiglenesen a szülészeten (a Bábaképezde épületében, amely a mai Bocskai téren állt, de azóta lebontották, s helyén iskola épült), annak irodájában fog működni. Kérték azt is, hogy Kenézy ne meghívottként, hanem a kar törvényes képviselőjeként lehessen jelen a Kari Tanácsüléseken. Javasolták, hogy a kar működéséhez szükséges egészségügyi felszerelést és eszközöket az éppen befejeződő háború után felszámolandó katonai kórházakból szerezzék be. A hiányzó oktatói kart a román és cseh megszállás alatt álló kolozsvári és pozsonyi egyetem orvoskaráról való átvétellel szerették volna pó-

[4] ET Jkv. 1918. március 20.
[5] OK Jkv. 1918. október 19.

tolni, ezt azonban a két egyetem közössége nem vállalta. Függetlenségüket egységük fenntartásával kívánták megőrizni, s ezért – az elcsatolásukat szentesítő trianoni békét követően – intézményesen Szegedre illetve Pécsre települtek. Az „orvoskar" 1919. január 30-i második ülésének szomorú napirendi pontja lett, hogy Vészi időközben áldozatul esett a spanyolnátha néven elhíresült, sok halottat követelő első európai influenzajárványnak. Édesapja, Vészi József főszerkesztő arról tájékoztatta az orvoskart, hogy fia barátai alapítványt tettek az élettani kutatások támogatására.[6] Az alapítvány hamarosan 30 ezer koronát gyűjtött össze, a háborút követő infláció azonban elértéktelenítette a gyűjtött pénzt. A második tanácsülésen egyébként a résztvevők a tansegédszemélyzet (beosztott orvosok, asszisztencia, egyéb segéderők) alkalmazását is sürgették. Harmadik ülésükön javaslatot tettek több professzori kinevezésre is, ezekre azonban az általuk javasolt rendben nem került sor. Jelöltjeik egy része nem kapott kinevezést, a többiek is pályázat útján jutottak állásukhoz. A fokozatosan az egyetemi vezetőség előtt is létjogosultságot szerző kar tanácsülésein azonban bő másfél évig mindössze az alapító három professzor vett részt, s a jegyzőkönyvek egy részét sem gépelt, hanem kézírásos formában helyezték az irattárba. Csak az 1920. május 3-i ülésen jelent meg először egy negyedik résztvevő, a Kolozsvárról menekült Issekutz Béla rendkívüli egyetemi tanár (gyógyszerészet), akit a többiek leendő kollegájukként üdvözöltek, ő azonban nem szándékozott Debrecenbe telepedni.

29. A legkorábban elkészült egyetemi épület, az ún. klinikai felvételi épület

[6] OK Jkv. 1919. január 20.

1918. október 23-án került sor a teljesen elkészült és berendezett felvételi épületben – IV. Károly király és Zita királyné jelenlétében – a tudományegyetem „felavatására", amit az első *sub auspiciis regis* doktoravatás tett még ünnepélyesebbé. Az avatott a diplomáját 1917-ben szerző Nagy Zoltán jogászhallgató volt, a gyűrűt átadó császár-király viszont az egyetem avatással Magyarországon utoljára vállalt közszereplést. 1918 őszére a klinika telep épületei közül nagyjából 20 felhúzva és betetőzötten állt, de még mindig hiányzott a berendezés. A felvételi épület – mint évekig az egyetem egyetlen befejezett új létesítménye – így még sok ünnepélyes alkalomnak lehetett színtere. Nagytermében rendezték – többek között – 1921. június 5-én azt az ünnepséget, amelyen az egyetem felvette a Református Kollégium egykori diákjának, az egyetem Debrecenbe helyezése támogatójának, Tisza István egykori miniszterelnöknek a nevét. Az ünnepségre méltóságteljes körülmények között és kiemelkedő személyiségek – köztük gróf Bethlen István akkori miniszterelnök – jelenlétében került sor.

A formálódó orvoskar elismertetését jelentette, hogy az 1919/1920-i tanévre Kenézy Gyula lett az egyetem rektora, a kar dékánja pedig Orsós Ferenc. 1919 júliusában a szervezett oktatás is megkezdődhetett, a háború vagy az azt követő politikai bizonytalanságok miatt tanulmányaikban elmaradt orvos és gyógyszerészhallgatók számára indított póttanfolyam formájában.[7] A helyzetet bonyolította, hogy a súlyos politikai helyzet, a belső és külső harcok következtében Orsós és Verzár Budapesten rekedt, így az induló képzésben egyetlen professzor – azaz maga Kenézy – tudott részt venni. A tanfolyam indításával – mivel nem látták biztosítottnak a szakmai színvonalat, ami így a rendszeres képzés hírnevét is veszélyeztethette – az egyetem vezetőségében sem mindenki értett egyet. Azonban ezúttal is Kenézy akarata győzött. A tanfolyam 198 hallgatóval megindult. A résztvevőknek persze igazolniok kellett, hogy rendelkeznek a megfelelő előképzettséggel. Előadóit – Kenézy javaslatára – részben azon városi orvosok közül válogatták össze, akik korábban a debreceni egyetem hallgatóit ingyen kezelték, mint pl. Tüdős Kálmán tisztiorvos (aki a közegészségtant oktatta), de órákat tartott a városi kórház valamint az Auguszta szanatórium több orvosa (beosztásuk szerint főorvosa). A fizikát és a kémiát a mezőgazdasági akadémia két tanára (Kund Ede, Széll László), a növénytant és az ásványtant (a gyógyszerészhallgatóknak) egy gimnáziumi tanár (Lendvay János) tartotta. Utóbbi persze nem állhatott távol a gyógyszerész tudománytól, hiszen gyógyszerismereti gyakorlatokat is vezetett. Fontos tárgyakat, mint a belgyógyászat és a sebészet, egyetemi tanársegédek oktattak. Kenézy maga – mint egyetlen professzor a tanfolyam tanárai között – szövettani és szülészeti előadásokat tartott ill. gyakorlatokat vezetett.

A rendszeres képzés beindítását elősegítendő ún. provizóriumot (ideiglenes állapotot) léptettek életbe, amelynek során a klinikák és az elméleti intézetek elhelyezéséről is igyekeztek gondoskodni. Megkülönböztették az ún. „belső-" (azaz a városhoz közelebb eső) és a „külső klinikatelepet". De még ez a két elnevezés sem osztatlan területeket jelölt. Az állam átvette a Simonyi út elején lévő Városi Közkórházat. (A Hadházi út sarkán álló épületet az 1990-es években lebontották. Helyére a megyei könyvtár valamint a vérellátó épülete került.) A kórház rendbehozott épületeiben helyezték el a Gyermekgyógyászatot, az Ideg- és Elme, a Bőr- és Nemi Kórtani valamint a Szemészeti Klinikát, továbbá a belgyógyászati és a sebészeti ambulanciát. (Az épület 1928-ban került vissza a városhoz, de nem sokkal később, 1930-ban az állam vette át, s szakmai felügyeletét klinikai bizottságra bízta.) A Szü-

[7] ET Jkv. 1919. július 20.

lészeti és Nőgyógyászati Klinika, több elméleti intézet (Leíró- és Tájbonctani, Törvényszéki, Gyógyszertani és a Közegészségtani) valamint az orvoskari Dékáni Hivatal a Dél-Magyarországi Közművelődési Egyesület (DMKE) épületébe került, ahol a szülészetnek helyet adó Bábaképezde is működött. A „külső" klinikai telepen a legtöbb egységet az Auguszta főhercegnőről elnevezett nagyerdei tüdőszanatórium – amit az állam 1922. szeptember 30-ig bérbe vett – tudta befogadni. Ennek második emeletére került a Belgyógyászati Klinika, földszintjére és a szuterénjébe (utóbbit ma politikusan alsó földszintnek nevezik) a Sebészeti Klinika, s itt működött a Központi Röntgen. A tüdőbetegek számára az első emeletet hagyták meg. A hely aligha lehetett elegendő, hiszen az Auguszta szanatórium igazgatójának 1925-i nyilatkozata szerint egyedül Debrecenben 9–10 ezer gümőkóros beteg élt. A fizikai és kémiai tanszékeket a Pallagi Mezőgazdasági Akadémia megfelelő egységeinek területén rendezték be (ahonnan majd 1923-ban kerültek át a volt tanítói árvaház épületébe, ma: Bem tér 18). Az Általános Kórtani és az Élettani, valamint a Kórbonctani Intézet a felvételi épületben talált ideiglenes otthonra. Felállt az első csaknem teljes tanári kar is. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1921. október 7-i hatállyal 11 új vezető oktatót nevezett ki, akikkel végül a szabályos oktatás is megkezdődhetett. Gyakorlatilag az ekkor kinevezett kilenc professzorra – Belák Sándor (gyógyszertan), Benedek László (ideggyógyászat), Blaskovics László (szemészet), Csíky József (belgyógyászat), Elischer Gyula (röntgen), Huzella Tivadar (anatómia), Hüttl Tivadar (sebészet), Neuber Ede (bőrgyógyászat), Szontagh Félix (gyermekgyógyászat) – hárult klinikájuk működése anyagi és személyi feltételeinek megteremtése. Ezt ők tisztességgel meg is tették, még olyan mértékben is, hogy Elischer professzor hozta magával a budapesti egyetem II. számú Röntgen Intézetének (ott csere következtében nélkülözhetővé vált) felszerelését is, s erre támaszkodott a Központi Röntgen Intézet megszervezésekor. (Az Intézet önállósága 1930-ban szűnt meg, akkor a Sebészeti Klinikához csatolták.) A rendszeres képzés megindítását az immár tizenkét főre emelkedett professzori kar mellett a mezőgazdasági akadémiáról átvett két tanár – Göllner János (fizika) és Hatos Géza (kémia) – megbízatása segítette elő. 93 fővel kialakult a tansegédszemélyzet is. Az 1921/1922-i tanév során végül 14 klinika és intézet kezdte meg a működést. A betegeket 1921. november elején kezdték felvenni, megtörténtek az első műtéti beavatkozások. Az első fülészeti műtétet Várady-Szabó Miklós végezte. Megkezdődött a járóbeteg rendelés is. 1922 januárjától júniusáig a klinikák 14 ezer járó- és hatezer fekvőbeteget láttak el.[8]

Gyakorlatilag a betegfelvétel kezdetével egy időben, 1921. november 4-én került sor az Orvostudományi Kar ünnepélyes megnyitására. Helyszíne a DMKE épület volt, a megnyitót Kenézy Gyula tartotta, mint az orvosi testület rangidős oktatója. Másnap a rendszeres oktatás is megindult. Az orvoskart 60 elsőéves hallgatóval tervezték indítani, de ez a létszám a felsőbb évfolyamokon – a lemorzsolódás következtében – természetesen csökkenhetett. Az 1921/1922-i tanévben azonban az első évfolyamra 280-nál is többen jelentkeztek, így a minisztérium végül 120 fő felvételét engedélyezte.[9] Mivel további 48 fő felsőbb évfolyamra iratkozhatott be, az orvoskarnak ezen tanév I. félévében 168 hallgatója volt, ami a II. félévre 210 főre emelkedett. Az elméletinek nevezett tantárgyak közül a bonctan, bonctani szövettan, élettan, általános kórtan, kórszövettan gyakorlatokkal egészült ki. A klinikai tárgyak közé az egyes klinikák profiljának megfelelő órák (belorvostan, sebészet

[8] Évkönyv 1923/24. 96-99.

[9] ET Jkv. 1921. szeptember 21.

stb.) mellé odakerült a beteglátogatás, a betegészlelés valamint a sajátos nevű, de a kor kedvezőtlen munkafeltételeit fokozottan figyelembe vevő törések–ficamok nevű tárgy is. Mivel az oktatás nem felmenő rendszerben indult, hanem a másutt tanulmányaikat valamilyen okból befejezni nem tudó hallgatók a felső évfolyamokon kapcsolódhattak be, az első orvosdoktort (Putz Antalt) 1922. február 4-én avatták a Református Kollégium dísztermében, amit még abban a szemeszterben további négy avatás követett. Az első diplomaosztó ünnepségre 1923. szeptember 23-án került sor. A rektorok sorrendjében kialakított karok közötti rotáció következtében az 1923/1924-i tanév rektora Orsós Ferenc lett.

Az első diplomaosztó ünnepséget az első újonnan épített klinikai épületek átadásának napjára tették. Akkor adták át a belgyógyászati és a sebészeti klinikát valamint a röntgen intézet épületét. (Ezt az ünnepséget a „külső telepen", de a szabad ég alatt rendezték.) Avató beszédében Orsós rektor utalt arra, hogy a nemes szándék megvalósítását a mindennapos szükséglet tette igazán időszerűvé. *„Nemzeti továbbfejlődésünket célzó alkotásnak készült, de most legégetőbb szükségletet, életmentő feladatot fog szolgálni."*[10] Az ünnepségen Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter is megjelent. Beszédében ő az építkezés nagyvonalúságát vetette össze a mindenkire kiterjedő betegellátás kötelezettségével. *„Kimentünk a városból, kijöttünk a Nagyerdőre… Így kialakulhatott egy olyan klinikai telep terve, amely a maga egységességében szinte példátlanul áll és minden jövő terjeszkedésnek tág kaput hagy. Egy valóban modern egyetemvárost építettünk… Ha van demokratikus közművelődési intézmény, akkor a népiskolák mellett elsősorban a klinikai ambulanciák azok."* Az ünnepélyen avatták díszdoktorrá (*doctor honoris causa*) az orvoskari telep létrehozása terén elévülhetetlen érdemeket szerző Tóth Lajos államtitkárt. 1924-ben az orvoskar és a klinika telep tulajdonképpeni megalkotója, Kenézy Gyula is díszdoktor lett. Nem fukarkodott a kar az egyetemet segítő politikusok elismerésével sem. 1927-ben Horthy Miklós kormányzó is megkapta a kitüntető díszdoktori címet.

30. Horthy Miklós kormányzó és Klebelsberg miniszter megtekinti az egyik elkészült klinikai épületet (1926).

[10] Az ünnepség részletei: Évkönyv 1923/1924. 5-9.

A következő években sorra adták át a további klinikákat és a működéshez szükséges egyéb épületeket. 1924. november 6-án került sor a Gyermekgyógyászati Klinika felavatására. A megnyitó ünnepséget ezúttal nemcsak Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter tisztelte meg jelenlétével, hanem Horthy Miklós kormányzó is. Ebben az évben szerették volna befejezni az elméleti intézetek építését is, a hitelkeret hiányában azonban erre nem került sor. 1925 decemberében a Törvényszéki Orvostani épület került átadásra, helyet biztosítva a Törvényszéki Orvostani és Gyógyszertani Intézetnek. 1926 májusára felépült a Bonctani és Kórbonctani épület. Ezen épületben nyert elhelyezést a Kórbonctani, a Közegészségtani, az Anatómiai és az Általános Kórtani valamint az Élettani Intézet. 1926 őszére elkészültek a szem-, gége-, orr-, fül-, bőr-, elmekórtan és szülészet- nőgyógyászat épületei, valamint az egyetemi különálló vízműtelep belső berendezései is. Bár kisebb építkezéseket csak 1927-ben fejeztek be, 1926. október 17-én kettős ünnepség keretében sor kerülhetett a klinikatelep zárókő-letételi ünnepségére, amit összekapcsoltak az egyetem névadójának, Tisza Istvánnak a felvételi épület előtti téren felállított szobra felavatásával.[11] Az ünnepély fényét emelte Horthy Miklós kormányzó és Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter ismételt jelenléte. (A szobrot még a II. világháború magyarországi harcainak befejeződése előtt, 1945. április 24-én egyetemi fiatalok ledöntötték. Visszaállítására 2000. október 31-én került sor, de nem az eredeti helyén, hanem a klinika Nagyerdei körúti kerítése mellett.) Kevésbé látványos hírveréssel, de elkészült a klinika működtetését szolgáló kazán- és a gépház, a főzőkonyha, a mosókonyha, a fertőtlenítő és a fertőző betegek ellátására szolgáló elkülönítő négy pavilon, a két kapusház, a fűtők és a főgépész pedig beköltözhettek a számukra épített lakásokba. 1925-től saját mélyfuratú kút biztosította a vizet. A kiépült klinikatelep tehát teljesen önálló víz-, villany-, csatorna- és központi fűtési rendszerrel rendelkezett. 1928-ra elkészült a sporttelep is.

Az épületek mellett természetesen sor került a szükséges berendezések, könyvek és műszerek beszerzésére is. A könyvtár alapjait részben adományokból és hagyatékokból, részben vásárlásokkal szerzett könyvekkel rakták le. 1917-ben Vajda László bécsi orvos hagyatékából 831 kötet könyv és több mint 1500 korona értékű műszer jutott a Debreceni Egyetem birtokába. 1921-ben megvették az akkor elhunyt Jendrassik Ernő budapesti orvosprofesszor, a Debrecenbe kinevezett Csíky József mestere könyvtárát, 1922-ben pedig Holzwarth professzor 530 könyvből álló könyvtárával bővültek. Verzár Frigyes már 1919 nyarán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól kapott 100 ezer koronáért Bécsben és Németországban vásárolt orvosi műszereket. Verzár Frigyes munkásságának eredményességét elismerve küldött 1921-ben August Krogh dán tudós ötszáz koronát az orvoskarnak.

2. A Kar története a két világháború között (1926-1944)

Az 1921-ben a rendszeres orvosképzést megfeszített erővel megindító professzori gárda nem sokáig maradhatott háborítatlanul. Halálesetek, áthelyezések sújtották tagjait. A szemész Blaskovics professzor eleve nem kívánta magát Debrecenhez kötni, Budapestről való leutazásai inkább látogatás jellegűek voltak. 1925-ben egyértelműen a fővárost választotta. 1929-ben egyazon évben hárman is távoztak az élők sorából. Csíky Józsefet régóta meglévő szívbetegsége, Elischer Gyulát a hivatásával járó sugárfertőzés vitte el, egyedül a 70. születésnapjára

[11] Évkönyv 1926/1927. 14-31.

31. Az Orvostudományi Kar professzorai (1925). Ülő sor (balról jobbra): Verzár Frigyes, Belák Sándor, Kenézy Gyula, Szontágh Félix, Neuber Ede. Állnak: Bodnár János, Kettesy Aladár, Wodetzky József, Huzella Tivadar, Csiky József, Hüttl Tivadar, Orsós Ferenc, Elischer Gyula, Benedek László

készülő, amúgy ereje teljében lévő Szontagh Félix professzor halála tűnhetett váratlannak. 1931-ben elhunyt az alapításban felbecsülhetetlen érdemeket szerző Kenézy Gyula. A harmincas években a Kar professzorainak elismerését jelentette, hogy többük került budapesti professzori állásba: Belák Sándor (1933), Huzella Tivadar (1933), Benedek László (1936). 1938-ban eltávozott Neuber Ede is. A legmegbecsültebb kutatói karriert Verzár Frigyes futotta be, akit 1931-ben a bázeli egyetem élettani intézetébe hívták. Az első professzori gárdának a Debreceni Egyetemen legtovább funkcionáló tagja Hüttl Tivadar volt, aki a II. világháború idején (bár nem a debreceni egyetem oktatóival), Halléba került, s onnan 1945-ben haza is tért, de tanszékét nem kapta vissza. Persze, ő nemcsak az első professzori gárda leghosszabb ideig funkcionáló professzora volt, hanem a legeredményesebb iskolateremtő mestere is. Hat tanszékvezetőt (Loessl János, Ladányi Józsa, Szeleczky Gyula, Jáki Gyula, Schmidt Lajos és Kudász József, az első három a debreceni sebészeti klinikákon kapott kinevezést) továbbá több neves szakembert nevelt ki.

A távozók helyére új emberek kerültek, köztük többen olyanok, akik évtizedekre, akár a második világháborút követően is meghatározták egy-egy intézet vagy klinika történetét. A Blaskovics professzort Budapestről tanársegédként követő, őt távollétében helyettesítő Kettesy (Kreiker) Aladár 1926-tól lett a Szemészeti Klinika vezetője (betöltötte 1969-ig). A halálesetek folytán megürült klinikákat Fornet Béla (belgyógyászat, 1966-ig), Bókay Zoltán (gyermekgyógyászat, 1947-ig) és Kovács Ferenc (szülészet, 1951-ig) kapták. A Röntgen Intézetet – Elischer Gyula halála után – megszüntették, s felszerelését a Belgyógyászati és Sebészeti Klinikák között osztották szét. Éppen a legkorábban elhunyt professzor, Vészi Gyula helyét csak sokára lehetett betölteni, távozásáig gyakorlatilag Verzár Frigyes helyettesítette. Csak 1932-ben került az Élettani Intézet élére Went István, aki 1963-ban bekövetkezett halálig volt annak igazgatója. A Közegészségtani és Gyógyszertani ikertanszék élére 1934-ben Jeney Endre professzor került,

s bár annak a gyógyszertani részét 1948-ban leadta, a Közegészségtani Intézet igazgatói teendőit 1969-ben bekövezett nyugdíjazásáig ellátta. Az Anatómiai és az Orsós Ferenc budapesti kinevezése folytán megürült Igazságügyi Orvostani Intézetet ugyancsak 1934 óta vezető Jankovich László viszont 1945-ben elveszítette állását. Ugyanerre a sorsra jutott a Kórbonctani Intézetet 1936-ban átvevő Borsos-Nachtnébel Ödön, aki nem tért vissza az orvoskar háború alatti Halléba költözése után. Az 1940-ben bőrgyógyász professzorrá kinevezett Orsós János Imre pedig azok közé került, akik hazatérésük ellenére sem kapták vissza katedrájukat. Új emberek kerültek az alapításkor még hiányzó, újonnan felállított intézetek élére is: Bodnár János (Orvosi Vegytani Intézet, 1923-1950), Wodetzky József (Orvosi Fizikai Intézet, 1924-1933), Gyulay Zoltán (uott 1935-1940).

Az 1920-as, 1930-as években a mindössze néhány éves múlttal rendelkező Debreceni Orvostudományi Kar a hazai orvosi közéletbe és a nemzetközi tudományos életbe való bekapcsolódással tudott elismerést kiváltani maga ill. tanári kara iránt. Professzorai – saját kezdeményezésből vagy meghívás alapján – rendszeresen részt vettek az egyes orvosegyesületek kongresszusain, ahol előadásokat is tartottak. Teljességgel felsorolni ezeket az alkalmakat meglehetősen nehéz – és talán felesleges is – lenne, néhányukat azonban igazolásképpen érdemes megemlíteni. Szontagh Félix 1925 májusában a magyar gyermekorvosok kongresszusának résztvevője, ugyanezen év szeptemberében Orsós Ferenc, Hüttl Tivadar, Loessl János a budapesti sebészeti konferencia előadói voltak, Benedek László 1931 májusában a Magyar Elmeorvosok Értekezletének előadója. (Ez alkalommal javasolta az öröklés-biológiai intézet felállítását.) Bókay Zoltán ugyanezen év júliusában a Magyar Gyermekorvosok Társasága budapesti ülésének résztvevője.

A hazai tudományos elismerést tükrözhette, hogy 1923 és 1949 között a Debreceni Tudományegyetem Orvostudományi Karán több mint 80 oktató nyert magántanári kinevezést. De a különféle orvosi szakmai egyesületek is hamar felfedezték Debrecent, s több kongresszusukat, vándorgyűlésüket rendezték itt. A Magyar Országos Tuberkulózis Egyesület már 1923-ban Debrecenben tartotta ülését, ugyanezen évben itt rendezte évi kongresszusát az Országos Orvos Szövetség. 1926-ban a Magyar Gyermekorvosok Társasága tartotta kongresszusát a gyermekklinikán, 1930-ban a Kar a Magyar Szemorvosok nagygyűlésének adott otthont, 1935-ben a fül–orr–gégeorvosok kongresszusát, 1938-ban országos sebészkongresszust, 1941-ben a Magyar Élettani Társaság vándorgyűlését rendezték Debrecenben.

Több debreceni professzor viselt tisztséget orvostudományi egyesületekben, kapott megbízást vezető tudományos állásokra. 1927-ben Verzár Frigyes professzor a Tihanyi Biológiai Kutató Intézet vezetésére kapott megbízatást, amit debreceni tevékenysége mellett látott el. 1933-ban Neuber Edét a belügyminiszter az antivenerás (nemi betegségek elleni) küzdelem országos miniszteri biztosává nevezte ki. Ebben a minőségében szólalt fel 1937. június 21-én a parlament felsőházában a magyar *lex veneris* szükségességéről. A II. világháború kitöréséig az Orvostudományi Kar három oktatóját választották meg a Magyar Tudományos Akadémia tagjává (Orsós Ferenc, 1928; Bodnár János, Neuber Ede, mindkettő 1937, Gyulai Zoltán már akadémikusként érkezett Debrecenbe). Orsós professzor 1930-ban a Corvin koszorút is megkapta. Szakmai tekintélyének különös elismerését jelentette, hogy 1943-ban meghívták a lengyel tisztek katyni tömegsírját vizsgáló nemzetközi orvos bizottságba. (Ekkor már nem Debrecenben dolgozott, 1936-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem Törvényszéki Orvostani Intézetét vezette.) Bókay Zoltán professzor a Debrecenben

DUPROSS

1939-ben kitört gyermekparalízis járványban megbetegedett gyermekek többségének eredményes kezelésével a *signum laudis* kitüntetést érdemelte ki.

A professzori gárda tagjai szinte a kar alapításától kezdve látogatták a nemzetközi orvosszervezetek kongresszusait, ahol többnyire előadásokkal szerepeltek. Ezzel a lehetőséggel persze szakterületüknek, kapcsolataiknak és nem utolsó sorban eltérő tudományos eredményeiknek megfelelően nem egyformán tudtak élni. A különféle külföldi konferencia látogatások vagy tanulmányutak során legtöbbször Verzár Frigyes, Orsós Ferenc és Benedek László professzorok nevével találkozhatunk. Az ő, és professzor társaik útjai közül is csak néhányat említünk. Verzár Frigyes 1926/1927 fordulóján két hónapig Nápolyban dolgozott, 1927 elején Stockholmban élettani kongresszuson vett részt, szeptemberben Amsterdamban majd Frankfurtban, 1930-ban több amerikai egyetemen tartott előadást. 1938 szeptemberében meghívták a báseli egyetemre, ezzel debreceni professzorságának vége szakadt. Orsós Ferenc – többek között – 1930-ban Münchenben a Német Patológiai Társaság kongresszusán, 1931-ben és 1934-ben Genfben majd Utrechtben a Nemzetközi Geográfiai Patológiai Társaság kongresszusán szerepelt, 1931 októberében 10 napig a holland egyetemek patológiai intézeteit tanulmányozta. 1933. július 31-én a Freiburgi Patológiai Intézet 50 éves emlékünnepségén vett részt, augusztusban pedig előadást tartott a berni nemzetközi golyva konferencián. Benedek László 1932-ben Bécsben és Uppsalában tartott előadást, 1933. szeptemberében Magyarországot képviselte Londonban a nemzetközi ideggyógyász kongresszus igazgatói tanácsában, s egyúttal tárgyalt a Nemzetközi Eugenikai Szövetség elnökségével. 1934 augusztusában a londoni székhelyű Nemzetközi Antropometria Committee pszichiátriai tanácsadónak kérte fel, 1935-ben pedig Londonban számolt be röntgen-diagnosztikai eredményeiről. Hüttl Tivadar 1937 augusztusában és szeptemberében a berlini, hamburgi, lübecki és drezdai klinikákat tanulmányozza.

Az 1921-ben kinevezett professzorok gyors nemzetközi elismertetésének igazolására a többiek esetében útjaik felsorolása helyett csak egyet-kettőt említünk, lehetőség szerint a koraiak közül. Huzella Tivadar 1922-ben Párizsban és Lyonban a Pasteur ünnepségen vett részt, Csiky József ugyanebben az évben Bécsben egy belgyógyászati kongresszus résztvevője volt, Szontagh Félix 1928-ban Königsbergben skarlát kongresszuson tartott előadást, Neuber Ede 1932-ben Madridban a II. Orr-, Fül- Gége kongresszuson tartott referátumot. A kongresszuslátogatók sorában azonban újonnan kinevezett professzorok neveit is találhatjuk. A belgyógyász Fornet Béla 1931-ben Karlsbadban a Nemzetközi Orvostovábbképző Tanfolyam felkérésére tartott előadást, az új szülészprofesszor, Kovács Ferenc 1933-ban Berlinben a XIII. Német Nőgyógyászati Kongresszuson szerepelt előadással, 1937. június–július hónapokban pedig ugyanő hosszabb körutazást tett a stockholmi, frankfurti, kölni és lipcsei egyetemek női klinikáinak tanulmányozására. 1934-ben a szemész Kreiker (Kettesy) Aladár az Orvosegyesület ülésén, a külföldnek számító Nagyváradon tartott előadást. Benedek László és Hüttl Tivadar agysebészeti könyvei a svájci Karger Kiadónál jelentek meg, németül.

A tudományos kapcsolatok, mindenekelőtt az utazások részletes felsorolása azonban nyilvánvalóvá tehetné, hogy az 1930-as évek végén a célpontjaik meglehetősen beszűkültek. Zömük Németországba (esetleg az Anschluss által elfoglalt Ausztriába) vezetett, s esetenként politikai színezetet is kaphatott. A sztomatológus (fogász) Csilléry András egyik németországi útja lehet ennek bizonyítéka. Csilléry 1936 márciusában – a létesítendő fogászat szakelőadójaként – azért utazott Essenbe, hogy a Krupp Művekben tanulmányozza a rozsdamentes acél felhasználását és alkalmazhatóságát a fogászatban. 1940 áprilisában

(már mint egyetemi tanár) Berlinben, Essenben és Düsseldorfban német fogászati klinikákat keresett fel. Ugyanezen év júliusában viszont már Conti államtitkár meghívására jutott el Berlin egészségügyi intézményeibe. Hüttl Tivadarnak 1940-ben a Német Birodalom kancellárja a Német Sasrend I. osztályú érdemkeresztjét adományozta. A háború kitörése előtt persze a más országokba irányuló utakat sem tiltották. 1939 szeptemberében Jeney Endre és Went István professzorok még eljuthattak New Yorkba a III. Nemzetközi Mikrobiológiai Kongresszusra, de Tankó Béla magántanár már hiába kapott ugyanebben az évben Rockefeller ösztöndíjat az Egyesült Államokba, elutazni a háború kitörése miatt már nem tudott.

A két háború közötti időszak az orvosképzésben nem hozott alapvető változást. A debreceni Orvostudományi Kar megalakulásakor gyakorlatilag teljes profillal rendelkezett, így újabb intézetek, tanszékek alakítására – talán az egy Orvosi Vegytani Intézet kivételével – nem nyílt égető szükség. Kísérletek ugyan történetek a bővítésre, azonban ezek nem mindig jártak eredménnyel. 1923 végén például az Okleveles Gyógyszerészek Országos Egyesülete azt kérte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, hogy Debrecenben állítsanak fel gyógyszerészeti kart. Az Orvostudományi Kar viszont a gyógyszerészképzést csakis saját keretein belül tudta volna elképzelni. A karrá alakulás meghiúsulásának azonban végül nem ez lett az oka. Klebelsberg miniszter ugyanis – hiába értett elvileg egyet vele – nem tudott rá pénzt előteremteni. Az önálló gyógyszerészképzést nem helyettesíthette, a klinikának a várostól való függetlenségét mégis erősíthette, hogy 1924 áprilisában két fővel megkezdte szolgáltatását az egyetemi gyógyszertár. Helyileg előbb a DMKE épületében, 1926-tól a felvételi épületben működött. A fül-orr-gége-klinikán 1928-ban alakult meg az önálló fülészeti osztály Verzár Gyula magántanár (1931-től nyilvános rendes egyetemi tanár) vezetésével. Többszöri nekifutás után sikerrel jártak a sztomatológiai tanszék létrehozására irányuló törekvések is. Megalakítása a kar alapításának tervei között is szerepelt, sőt a póttanfolyam keretében fogászati órákat is tartottak, a megvalósítás azonban késett. 1931 szeptemberétől ugyan megindulhattak a fogászati szakelőadások, 1935-ben fogászati poliklinikát is felállítottak, de a szakma csak 1940-ben kapott tanszéket. (Vezetője az a Csilléry András lett, aki az Orvoskar Halléba költöztetésében játszott dicstelen szerepet, ami miatt a háború után nem is tért haza.) A II. világháború kitörésekor az orvoskar 21 intézetében 13 nyilvános rendes, 2 ny. rendkívüli, 4 címzetes ny. rk. és 43 magántanár, valamint 200 főnyi tansegédszemélyzet dolgozott. (A korszak árnyoldalát mutatja, hogy a 200-ból mindössze 63 volt a fizetésben részesülők száma, a többiek úgynevezett díjtalan alkalmazottak voltak, akik különmunkával juthattak némi jövedelemhez.)

A klinika becsülettel teljesítette a betegápolásban rá háruló feladatokat is. A csonka ország északkeleti, minden szempontból legelmaradottabb negyedében a lakosságot – szegénysége, de nem csekély mértékben kulturális képzetlensége miatt is – sújtó népbetegségek (tuberkulózis, trachoma, nemi betegségek) visszaszorításában kellett nem kis szerepet vállalnia. Az 1923/1924-i tanévben a klinikák 630 ággyal rendelkeztek. Ezek megoszlása a következő volt: ideggyógyászat 50, szemészet 50, gyermekgyógyászat 106, bőrgyógyászat 62, szülészet 80, belgyógyászat 150, sebészet 132 ágy. A betegágyak száma a II. világháború kitöréséig szinte pontosan 50%-kal nőtt (1940: 944), ami azonban elmaradt mind a fekvőbetegek, mind a járóbetegek számának növekedésétől. (Előző 6 ezerről több mint 12 ezerre, utóbbi 12 ezerről közel 38 ezerre nőtt.)

A Debreceni Tudományegyetem Orvostudományi Karának professzorai és a tansegédszemélyzet tagjai igyekeztek kórházként is szolgáló intézményük oktató szerepét mind a diplomás orvosok, mind az egészségügyben dolgozók között is ellátni. 1922 áprilisában

orvos-továbbképzést indítottak, ugyanezen év elején kezdődött meg a Magasabb Ápolónői Tanfolyam (10 fővel). Az 1930-as években a városban ún. Főiskolai Tanfolyamot indítottak, amelyen a szakmában járatlan kívülállók, sokszor három-négyszáz főnyi közönség hallgathatott előadásokat egészségügyi témákról. A tudományos- és oktatómunka elősegítésére a Kari Tanács 1922 áprilisában önálló kari könyvtár létesítését határozta el. A meglévő könyvekhez újabb adományok érkeztek.

A klinika a kapusházakban, az ún. „szolgalakásokban" és gazdasági épületeiben több alkalmazottjának biztosított lakást. A figyelem persze nem annyira ezekre irányult, mint a professzori lakásokra. Kenézy a Szülészeti Klinika szomszédságában emeltetett tágas „igazgatói" villát magának, amiért időnként – rendszerint akkor, amikor az építkezések az anyagiak hiánya miatt akadoztak – komoly kritikákat kapott. A többnyire idegenből ideköltöző professzorok számára az egyetem területén 1928/1929-ben nyolc egyemeletes professzori villát építettek, szintenként egy-egy (tehát összesen 16) ötszobás lakással. Ezeket már nem Korb Flóris, hanem Györgyi Dénes tervezte.

32. A klinika telep egyik – Korb Flóris tervei szerint emelt – jellemző épülete, a Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika (A kép ebben a formában maradt fenn.)

Míg azonban a kar alapítását és működtetését az I. világháború és az azt követő szűkös esztendők idején minden nehézség ellenére sikerült megoldani, addig a képzésben érintett másik fél, az egyetemi hallgatóság számára a tanuláshoz szükséges (vagy a társadalom magasabb szintjén állók szemében annak látszó) körülményeket, a megbízható anyagi hátteret, a tisztességes megélhetést csak töredékesen sikerült biztosítani. Erre pedig annál is inkább szükség lett volna, mivel a hallgatói létszám a korszak egészében jelentősen megemelkedett. A hallgatók becsületére válik, hogy többségük a nehéz körülmények ellenére sem adta fel a tanulást, a diploma megszerzésének esélyét.

A hallgatói létszámot az adott korban is csak másodlagosan határozta meg a jelentkezők száma, az elsősorban a minisztérium által meghatározott keretszámoktól függött.[12] A valóságban persze többször tapasztalhatunk eltérést, mint a keretszámok betartását. Az évfolyamonkénti 60 fős hallgatói létszámtól való eltérést (megduplázását) a minisztérium – akkor a jelentkezők nagy száma miatt – már az első tanévben engedélyezte. Az első években – a képzésben logikusnak számító felmenő rendszerrel ellentétben – szinte azonnal fogadni kellett tanulmányaikat másutt megkezdő, de különféle okokból (katonaság, határmódosítás, a belpolitika bizonytalansága miatt) megszakító felsőbb éves hallgatókat is. A nagy többség mégis az első évfolyamon kezdte, s csak az alsóbb évfolyamok követelményeinek teljesítése után jutott el a magasabb évfolyamokra. Erre vezethető vissza a következő években mutatkozó gyors létszámnövekedés. Az 1921/1922-i tanév beiratkozott 168 hallgatója után az első tetőzés az 1923/1924-i tanévben következett be 401 hallgatóval, hogy ezután – legalábbis a háborús évekig, és meglehetős ingadozással – 260 és 380 fő között állapodjon meg. (Kivételt jelentett az 1937/1938-i és 1938/1939-i tanév 226 és 206 hallgatóval, amely után azonban az 1939/1940-i tanév 274 hallgatójával visszaállt a szokásos létszám.) Az orvoskar a hallgatók létszámát tekintve a jogi kar mögött az egyetem második legnépesebb kara volt. Az 1921/1922-i tanév 168 hallgatója még csak 25,65%-a volt a tanév 655 hallgatójának, de már a következő tanévben a 371 orvostanhallgató az egyetem 825 hallgatójának 44,97%-át tette ki. Ezt az arányt azután az önálló Orvostudományi Egyetem létrejöttét megelőző utolsó, az 1948/1949-i tanévig nem sikerült még egyszer elérni. Az orvostanhallgatók aránya a csúcspontot jelentő tanév után még három évig megmaradt negyven százalék fölött, az 1926/1927-i tanévben még mindig 34,72% volt, hogy azután az 1927/1928-i tanévtől ezer fölé emelkedő hallgatói összlétszámban 20–30 százalék között állapodjon meg. Az arány mindössze egyszer süllyedt húsz százalék alá, de az sem az orvostanhallgatók létszámának következménye volt, hanem az összhallgatói létszám emelkedésének függvénye. Az 1930/1931-i tanévben az egyetem hallgatóinak létszáma először emelkedett másfélezerre (1511), aminek a 298 orvostanhallgató csupán 19,72%-át adta. Az orvostanhallgatók számának növekedése a következő tanévekben azután vissza tudta állítani a szokásos, a húsz százalékot meghaladó arányt. A háborút követő években pedig mind az orvostanhallgatók száma, mind az egyetemen belüli arányuk megnőtt. Az 1945/1946-i tanévben a 481 hallgató az összlétszám (1183) 40,66%-át, az 1946/1947-iben az 599 orvoshallgató az 1487 főnek 40,28%-át tette ki. Az első (az 1921/1922-i) tanévben egyébként – a máshonnan, Kolozsvárról, Pozsonyból, a megrendült közbiztonságú Budapestről ide menekülők miatt – a második félévre kivételesen többen (210-en) iratkoztak be, mint az első félévre. A későbbiekben a két félévre beiratkozók között is érvényesült a törvényszerű lemorzsolódás, bár ennek aránya nem volt túl magas. Növekvő volt a nőhallgatók aránya is, az első tanév 20 hölgy hallgatója már az 1922/1923-i tanévben 49 főre gyarapodott, s a későbbiek során – szintén ingadozva, (százalékosan 11-16% között mozogva) – általában 50 körül alakult.

Bár a szülők társadalmi megoszlásának nyilvántartása a modernebb szemléletben nehezen kibogozható kategóriákat is tartalmaz (pl. nehezen különíthető el a kisbirtokos,

[12] A hallgatókra vonatkozó következtetéseket, amelyek a létszámmal, a hallgatóság megoszlásával, segélyezésének formáival állnak kapcsolatban, Mudrák József: *A Debreceni Tudományegyetem Orvostudományi Karának hallgatói társadalma (1921-1949)* c. kéziratos munkájának adataira támaszkodva vontuk le. A hallgatói összlétszámra vonatkozó adatok nem feltétlenül egyeznek meg azokkal, amelyeket a többi fejezet közöl, eltéréseiket a források adatfelvételének – korábban említett – eltérő szempontjai magyarázzák.

gazdálkodó, földműves kategória), az mégis nyilvánvaló, hogy az orvostanhallgatók nagy része kis- és középpolgári családokból jött. A tisztviselők, nyugdíjasok (a kategóriába általában ugyancsak köztisztviselők tartoztak, akik viszonylag későn nősülve, magasabb életkorban tudták gyermekeiket egyetemre küldeni), az értelmiségiek (pap, tanár, tanító) együttes aránya 50% körül volt, időnként túl is lépve azt. A kategórián belül számottevő az orvos és ügyvéd gyerek. (Arányuk az összes hallgató 6-12%-át tette ki, akiknek túlnyomó többsége orvos-gyermek volt. Az előkelőbb foglalkozásúnak minősülő ügyvédek gyerekei ugyanis ritkán mentek orvosnak. De az arány még így sem igazolja, hogy az orvostanhallgatók között többségben lettek volna az orvos-gyerekek.) A meglehetősen összefolyó kisbirtokos-, gazdálkodó- és földműves-szülő kategória a hallgatók 7–9%-ánál szerepel, s csaknem teljesen hiányoznak a munkásszülők gyermekei. A két háború között szigorúan nyilvántartották a hallgatók vallási hovatartozását is, ami a reformátusok túlsúlyát mutatja (40–50%), második helyen álltak a római katolikusok (25–32%). Az izraeliták aránya a harmincas évek végéig 22–23% körül alakult, ami azután a zsidótörvények következtében rohamosan csökkent. De az orvoskarra még a harmadik zsidótörvény egyértelmű tiltása ellenére is vettek fel újabb zsidó származású hallgatót. Alacsony, de emelkedő volt az evangélikusok aránya (2–7%), a görög katolikusoké viszont Kárpátalja visszatérésével megugrott (8–9%).

A hallgatók jelentős része debreceni lakos volt (30–45%), ez az arány azonban az 1938/1944 közötti területi visszacsatolások miatt lecsökkent (20–22%-ra). Jelentős számú hallgatót adtak a környékbeli megyék: Szabolcs (10–19%), Hajdú (3–10%) és Jász-Nagykun-Szolnok (3–5%). Magyarország határain belülről távolabbról inkább református központokból (Cegléd, Nagykőrös) jöttek hallgatók. Kis számban, de folyamatosan érkeztek hallgatók az elcsatolt területekről, legtöbben Erdélyből, ami Észak-Erdély visszatérése után – a kolozsvári egyetem vonzása miatt – újra mérséklődött.

A hallgatók társadalmi összetétele olyan többséget sugall, amelyben a szülők számára súlyos anyagi áldozatot jelentett gyermekük egyetemen való taníttatása. A kor még igen korlátozottan ismerte az állam által garantált támogatásokat (ösztöndíj), a debreceni egyetemen pedig a nagyszabású építkezések során csak sokára jutottak el a kielégítő számú elhelyezést is biztosító diákotthonok létesítéséig. Így csak lassan és akkor is csak részben alakulhattak ki a hallgatóság szociális megsegítésének eszközei (menza, ösztöndíj, alkalmi segélyek, diákotthoni elhelyezés). Igyekezet és jó szándék persze kezdettől fogva volt. A rászoruló hallgatók rendszeres megsegítésére 1919-1921 között nagyszabású gyűjtőakció indult, amelybe maguk az egyetemi tanárok is bekapcsolódtak. 1921-ben alakult meg az a Diákjóléti Bizottság, amely megteremtette az egyetemi hallgatók közvetlen anyagi segélyezésének kereteit. A Bizottságba az egyetem karai két-két tagot delegálhattak, az orvoskart Kenézy Gyula és Orsós Ferenc képviselték.

A hallgatói támogatások kezdeményei egyébként Debrecenben megelőzték az orvoskar létrehozását, sőt az első diákétkeztetési szervezet, a *Mensa Academica* anyagi fedezetének megteremtése az egyetemalapítást is. Az orvosi hivatás áldozatkészségének megnyilvánulása szempontjából talán nem érdektelen megemlíteni, hogy 1894-ben egy budapesti orvos özvegye, Gárdos Jánosné hagyományozott végrendeletileg jelentős összeget az állam által alapítandó harmadik tudományegyetemen létesítendő menza céljaira. A hagyatékon a debreceni és a pozsonyi egyetemnek osztoznia kellett, felhasználásával azonban már 1915. szeptember 16-án megkezdhette működését a debreceni *Mensa Academica*. Az egye-

temi diákasztal ingyenes és kedvezményes étkeztetésében a legszegényebb hallgatók részesülhettek, köztük az alakuló orvoskar diákjai is.

Az étkezés mellett a hallgatók másik nagy problémáját a szálláskeresés jelentette. Az egyetem első diákotthona, a Tisza István internátus (a Simonyi út 16. szám alatt), nagyjából az orvostudományi karral egy időben, 1921. november 12-én nyitotta meg a kapuit. (Ebbe az épületbe költözött át az addig több színhelyen megforduló *Mensa Academica* is.) Az orvostanhallgatók nem sokkal utóbb ezen túl is találhattak egyfajta – bár messze nem kielégítő – megoldást. A Csaba Bajtársi Egyesület (az orvostanhallgatók diákszervezete) az 1923/1924-i tanévben kezdte működtetni a Csaba-internátust, amely 30 állandó és 8 ideiglenesen elhelyezett medikusnak biztosított szállást. Sajnos, ezt olyan egészségügyi körülmények között tette, amelyek – a megbízott felügyelő szerint – rosszabbak voltak a hadifogolytáborokénál is. Négyágyas, fűtetlen szobáiban 8-10 hallgató zsúfolódott össze. Nem csoda, ha ezen szükségszállás működése egyetlen tanévre korlátozódott. Megnyugtató megoldás viszont csak később született, amikor 1925-ben – a Tisza internátus és a *Mensa Academica* mellett létrehozták a *Mensa Medicá*t és – a Csaba Internátus korábbi helyén – az Orvosi Internátust. Az új szállás – elődjéhez hasonlóan – 30 hallgatót tudott befogadni, de annál elfogadhatóbb környezetben. Az épületet felújították, nagyméretű termeit felosztották. Az orvosi menzán már az első tanév végén 132 fő étkezett. Mivel azonban Láng Nándor rektor, a *Mensa Academica* vezetője ellenezte a diákok étkezésének megosztását, az orvosi menza az 1926/1927-i tanév végén megszűnt. Az Orvosi Internátus azonban bővülhetett, az 1925/1926-os tanévben állandó lakóinak száma 38 volt.

Mai szemmel a támogatások legfőbb formájának a különféle ösztöndíjakat, pénzbeli segélyeket tekinthetjük. Ezekből viszonylag kevés volt. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ugyan már az 1927/1928-i tanévtől folyósított ösztöndíjat, de ebből – mivel Klebelsberg miniszter az egzisztenciájukban a háború következtében megrendült középosztálybelieket, azon belül is elsősorban a közalkalmazottakat kívánta támogatni – a közszolgálati alkalmazottak gyermekei részesülhettek. Az ösztöndíj az 1941/1942-i tanévig fennmaradt, egy-két tucat orvostanhallgatónak biztosítva segítséget. A minisztériumi ösztöndíjak mellett a hallgatóság pénzbeli segélyezésében különböző fórumok (szervezetek, alapítványok, magánosok) vettek részt. Az állam – a közvetlen ösztöndíjnál intenzívebben – a hallgatói státusszal járó terhek (pl. a tandíjak) mérséklésével, esetleg az azok alól való mentésítéssel próbált segíteni a diákokon. Az orvoskaron az első rendes (1921/1922-i) tanév I. félévében 21, a II. (amikor több hallgató iratkozott be, mint az I. félévre) 42 hallgató részesült teljes tandíjmentességben (az orvostanhallgatók 12,5 ill. 20%-a). Számuk a kar alakulását követő tanévekben a hallgatói létszám-növekedésnek megfelelően nőtt, de nőtt az arányuk is (1925/1926 II. félév 107 fő, 30%, 1926/1927 106 fő, 33,8%). Mivel e két tanév II. félévében a fél tandíjmentességet élvezők száma és aránya is viszonylag magasra emelkedett (64 fő, 18%, 42 fő 13,4%), ez azt jelentette, hogy a kedvezményezettek együttes száma 150 körül (171 és 148) alakult, aránya pedig (48% ill. 47,2%) megközelítette az 50%-ot. A következő tanévekben a kedvezményezettek száma és aránya – a hallgatói létszám viszonylagos állandósulásától függetlenül – csökkent. A hallgatók segítése azonban nem korlátozódott az állam által biztosított kedvezményekre. Részt vállaltak belőle ösztöndíjakkal, adományokkal és alapítványokkal Debrecen városa, pénzintézetek és cégek, közösségek, az egyetem vezető szervei, tisztségviselői és magánszemélyek. Támogatásuk természetesen az orvostanhallgatók jóval kisebb részét érintette, mint a tandíjkedvezmény. Debrecen szabad királyi város kétféle ösztöndíjat létesített. Az 1910-ben (Ferenc József 80.

születésnapjára) – a leendő tudományegyetem bölcsészeti és orvoskari hallgatóinak ösztöndíjára – létesített alapítványt százezer korona értékben. A bölcsészeti karon már az 1915/1916-i tanévtől, az orvosin az 1920/1921-től folyósították, mindkét karon évente három-három hallgatónak. A háborút követő infláció azonban elértéktelenítette az alapítvány pénzét, így az 1925/1926-i tanévben már nem pályáztak rá. Hajdúszovát község és a Mezőcsáti Járás községei a területükről származó orvostanhallgatókat támogatták. Az egyetem rektora, a kar dékánja, s az orvoskar professzorai és magántanárai is többször és többféle formában ajánlottak fel változó összegű – egyéni – segélyeket, adományokat saját jövedelmükből.

Találkozhatunk persze a rászoruló hallgatók más – alkalmi jellegű – segítésével is, amelyben ugyancsak aktív részt vállaltak az egyetem orvosai. Ezek közé tartozott az 1918-ban alapított egyetemi betegápolási alap, amely a rektor engedélye alapján ingyen gyógyszert biztosított a beteg hallgatóknak. A diákjóléti iroda ingyen konzerváló fogkezelést, szanatóriumi ápolást, munkaalkalmat, kedvezményes árú fürdőt, tízórait és koncertjegyet biztosított. 1931/1932-ben Neuber Ede professzor felvetette és megszervezte az egyetemi hallgatók kötelező orvosi vizsgálatát, amit a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter rendelete 1935/1936-tól általában is kötelezővé tett. A beteg egyetemi hallgatók gyógykezelését részint az egyetemi klinikákon, részint a városban e célra felkért orvosok által látták el, egészen addig, amíg 1936 októberében az akkorra felépült központi épület hat helyiségében, a klinika-telep orvosainak közreműködésével megnyílt az Egyetemi Hallgatók Járóbeteg-rendelője.

3. Háború és helyreállítás (1944-1950)

Bár Magyarország csak 1941 júniusában lépett be a II. világháborúba, az akkor – több európai fronton egy hónap híján már két éve – folyó háború több vonalon is éreztette hatását. Először akkor jelentkezett probléma, amikor a második bécsi döntés értelmében (1940. augusztus 30.) visszatért Észak-Erdély, s az I. világháború után Szegedre menekített egyetem is visszaköltözhetett eredeti székhelyére, miközben egy része Szegeden maradt. Az ország politikai vezetése ekkor úgy vélte, hogy Magyarország nem bír el öt változatlan nagyságú egyetemet. A tervek szerint Debrecennek öt természettudományi tanszéket kellett volna leadnia. (Pécsnek és Szegednek viszont egy-egy egész kart.) Az 1940. évi 28. tc. végül az öt természettudományi tanszék megszüntetésére utasított, de előírta, hogy az egyetem – más karok megfelelő intézetei (pl. az orvoskari fizikai és kémiai tanszékek) igénybevételével – folytassa a természettudományos (tanár)képzést. A döntés mégis súlyosan érintette az orvoskart. Vezetői alacsony oktatói létszámra, munkatársainak túlterhelésére panaszkodtak.

Nem a hadiesemények közvetlen hatásából, hanem inkább a német ideológiai befolyás erősödéséből következett néhány új, a fajelméletet sugalmazó tantárgy feltűnése az oktatásban. 1941-ben az orvoskar javasolta Balogh Béla *„Embertan és örökléstan"* c. előadásának ajánlott tárggyá tételét, 1943-ban pedig a Vallás- és Közoktatásügyi minisztérium tette kötelezővé a *„Fajbiológia és a korszerű honvédelem kérdései"* c. kollégium hallgatását.

De a háború következményei lassan a fronttól sokáig távolfekvő ország belsejében is mutatkozni kezdtek. Szaporodtak a katonai behívások, több üzemzavar keletkezett, 1942-ben – a szénszállítás egyenetlensége miatt – akadozott a klinika-telep fűtése. A nehézségekhez tartozott, hogy az intézetek telefonjait leszerelték. Az 1944-ben a várost ért terror-

bombázásoknak klinikai áldozatai is voltak: Marjovszky Tibor sebészeti díjtalan gyakornok (1944. április 3.) és a korábbi klinikai tanársegéd, Makláry Elek tisztiorvos (1944. június 2.) személyében. Nevüket a kar jegyzőkönyvileg örökítette meg. Lazult a fegyelem, az orvoskar alkalmazottainak egy része a nyári szabadságolások ürügyén szétszéledt, a klinika a felbomlás jeleit mutatta.

Az orvostudományi kar – a tanév első, 1944. szeptember 6-án tartott Kari Tanácsülésének döntése alapján – 1944. szeptember 16-ára meghirdette az 1944/1945-i tanév megkezdését. A hadi helyzet, a folytatódó bombázások, a frontvonal közeledése azonban nem igazán tette lehetővé az oktató-, tudományos-, kutató-, és betegellátó munkát. Az oktatók közül sokan elhagyták Debrecent, s másutt kerestek menedéket. A kar kinevezett 15 professzora közül mindössze négy, hat címzetes rendkívüli tanárából egy, 52 magántanárából öt, a 198 tagú tansegédszemélyzetből 52 fő maradt a szolgálati helyén. Az I. félévre beiratkozott 274 orvostanhallgatóból 53 maradt Debrecenben.[13] A kormányzat – mivel a háború, a hadsereg, de a civil lakosság igényei miatt nem akart lemondani az orvosképzésről – 1944. november 27-én arról határozott, hogy az ország határain kívül, a Német Birodalom területén szervezteti orvosi tanfolyamokat.[14] A kitelepítendő magyar egyetemek kormánybiztosává Csilléry András debreceni sztomatológia-professzort nevezték ki, aki az 1944/1945-i tanévben egyúttal a debreceni orvosi kar dékánja is volt. Ezzel a debreceni orvoskar történetének különleges – a németországi Halle / an der Saale városhoz kapcsolódó – szerencsére rövid időszaka következett.

Csilléry professzor a német követségen tárgyalásokat kezdeményezett az egyetemek Németországba telepítéséről. A német nagykövetséggel való megegyezés szerint a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi kara a sziléziai Boroszlóba (Breslau, ma: Wroclaw Lengyelországban), a vidéki karok együttesen Halléba települnek ki. A professzorok többnyire azért is vállalták a kiutazást, mert azzal zsarolták őket, hogy ellenkező esetben a hallgatókat egyetemi tanzászlóaljakba sorozva Budapest védelmére vetik be. A front elől Budapestre menekülő debreceni orvosprofesszorok közül azonban heten nem vállaltak Németországban tanszéket, és a fővárosban maradtak. Az 1944. december 10–24-e között összetoborzott személyeket – a katonai és oktatási felszereléssel egyetemben katonai szerelvényeken – Halléba szállították, ahol az állomás közelében, a pénzügyigazgatóság háromemeletes vasbeton épületében, egy katonai kórházban szállásolták el őket. Debrecenből Csilléry kormánybiztos mellett Borsos-Nachtnébel Ödön (kórbonctan), Orsós János Imre (patológia) professzorok, valamint Gulácsy Zoltán (gyermekgyógyászat), Mikó Gyula (gyógyszerészet), Siegmund Ervin (sebészet), Széky Antal (ideggyógyászat) és Végh Pál (belgyógyászat) magántanárok vállalták a kiutazást. Halléban csatlakozott hozzájuk Hüttl Tivadar is, aki budapesti útjáról nem tudott Debrecenbe visszatérni, s a fővárosi hadikórházba beosztva került Németországba. Január 9-ével megkezdődtek az előadások. Csak olyan hallgatót vettek fel, aki már valamelyik egyetemen megkezdte orvosi tanulmányait, és legalább két szemesztert elvégzett. (Így alapozó tárgyakat, anatómiát, fizikát, kémiát nem oktattak.) A szegedi és a debreceni orvoskar közös vezetés alá került, dékánnak Orsós Ferenc (1936 óta budapesti) professzort, prodékánnak Borsos-Nachtnébel Ödönt, jegyzőnek Kulcsár Ferenc szegedi professzort (korábbi debreceni tanársegédet) választották meg.

[13] OK Jkv. 1944. november 17.

[14] A hallei közjátékról szóló következő bekezdések Mudrák József: *A „debreceni" orvosi kar Halléban* c. kézirata alapján készültek. A tanulmány az Orvosi Hetilapban fog megjelenni, jelenleg szerkesztés alatt áll.

Csilléry András kormánybiztos miniszteri jogkörrel rendelkezett felettük. A különböző egyetemekről menekült professzorokkal (némely esetben magántanárokkal) sikerült minden tanszéket betöltetni, néhány esetben párhuzamos tanszékek jöttek létre.

A szovjetek azonban nemsokára megközelítették Boroszlót, így a budapesti orvosi kart is Halléba telepítették, ahol egyesültek az ott működő orvoskarral. Az intézmény „A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Keretében Egyesített Magyar Egyetemek Orvostudományi Kara" hivatalos elnevezést kapta. Az első csoport végzett szigorló orvos avatását 1945. március 31-ére tervezték, de ezt meghiúsította a Halle elleni nagyméretű amerikai légitámadás. Március 31-én (a légitámadás után) 54, április 6-ától április 16-ig további 159 főt (összesen 213 főt) avattak orvosdoktorrá, közöttük 14 volt debreceni hallgatót.

Az amerikai hadsereg 1945. április 17-én elfoglalta Hallét. Bár a magyar orvoskarokban áprilistól újabb, nyári félévet terveztek, a háború végeztével, május elején a hallgatók és segédszemélyzet nagyobbik része haza akart térni, és a hivatalos engedélyek beszerzése után különböző transzportokban (néha még gyalogosan is!) hazaindult. A Magyar Orvostudományi Kar június 8-i ülésén foglalkozott a kérdéssel. Belátták, hogy a felbomlást nem tudják megakadályozni. A professzorok megosztottak voltak: tudták, hogy németországi működésük miatt idehaza retorzióra számíthatnak. Néhányan (a debreceniek közül Hüttl Tivadar, Orsós János Imre) mégis a hazatérést választották. Mások Németországban maradtak (Csilléry, Orsós Ferenc), vagy az amerikai hadsereg révén még nyugatabbra indultak (Borsos-Nachtnébel). Csillérynek és Orsós Ferencnek a hallei tevékenységen túl is volt oka a maradásra. Mindkettő pályáján akadtak olyan elemek, amelyek a politikai baloldal támadását válthatták, és váltották is ki. Csilléry 1919-ben a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének megszervezésével a Tanácsköztársaságot leverő hatalom mellett tette le a voksát. Utóbbit katyni szereplése miatt támadták. A hónapokig tartó politikai igazoltatási eljárások nyomán a külföldön maradókat, valamint a Halléból Debrecenbe visszatérő két professzort 1945 májusában megfosztották katedrájuktól. De nem kapta vissza állását Jankovich László (kórbonctan), Bókay Zoltán (gyermekgyógyászat) professzor és Mikó Gyula (gyógyszertan) magántanár sem. A többi hazatérőt megrovással igazolták, és állásaikba is visszakerültek. A hallgatók Hallében szerzett diplomáját, szigorlatait és féléveit azonban többnyire nem ismerték el, azzal az indoklással, hogy jogosulatlan előnyökhöz jutottak az itthon maradókkal szemben. Amikor a kar az egyik kérelmezőnek – elismerve, hogy kényszer hatására ment Halléba – be akarta számítani valamelyik tárgy teljesítését, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ezt póttanfolyam elvégzéséhez kötötte. (Annak megindítását viszont nem engedélyezte az egymásra torlódó félévek miatt bekövetkezett időhiányra hivatkozva.)

A németországi epizódban csak az orvoskar egyik – szám szerint kisebbik – része vett részt. A kar tényleges történetét a Debrecenben maradók alakították. Tevékenységüket alapvetően meghatározta, hogy 1944. október 19-én a szovjetek elfoglalták a várost, s megszűntek a bombázások, a fegyveres harcok. Hozzá lehetett fogni a munkához, folytatni lehetett a gyógyítást és újrakezdeni az oktatást. Ehhez mindenekelőtt a pusztulás nyilvánvaló nyomait kellett eltüntetni, vagy legalábbis következményein enyhíteni. A bombázások során az orvoskar épületei közül legsúlyosabban az Orvosi Vegytani Intézet és az Orvosi Fizikai Intézet Bem téri (két) épülete sérült meg. Bombatalálat érte a belgyógyászati pavilon északkeleti szárnyát, a szülészeti fertőző pavilon északnyugati szárnyát, a diákotthon középső szárnyát valamint a leányinternátust. 1944. október végén-november

elején megindult az állagmegőrző tevékenység és a romeltakarítás a Debrecenben maradt professzorok vezetésével. A nélkülözhető egyetemi helyiségekben ideiglenes szállást kaptak az otthontalan professzorok, oktatók, tisztviselők, altisztek és munkások.

A betegek ellátása nem ment akadálytalanul. Két nappal a városba való bevonulásuk után, 1944. október 21-én, a klinika telep szovjet parancsnoka hadikórháznak foglalta le a sebészeti-, a belgyógyászati-, a szülészeti- és a bőrgyógyászati klinika épületeit, egy héttel később, október 28-án pedig elrendelte, hogy minden polgári beteget távolítsanak el a telepről, s költöztessék őket át az Auguszta szanatóriumba. A szanatórium azonban akkori állapotában nem volt alkalmas a betegek befogadására. Szükségmegoldások születtek, Pap Károly például a sebészeti betegeket a Hatvan u. 6. szám alatti ún. zsidóbérházba szállíttatta. (Ahol a deportálások miatt lehetett megürült helyet találni.) A sebészeti klinikát egyébként a szovjetek november 20-án ürítették ki, más intézeteket, mint például a szemészetet, a bőrklinikát és a belklinikát még 1945 októberében is orosz hadikórház céljaira vették igénybe. (Az Auguszta szanatórium 1946-ban állami kezelésbe került, s a továbbiakban több klinika vagy klinikai osztály – pl. a Mellkassebészet – elhelyezését is biztosította.)

Még a Halléba költözés előtt, 1944. október 8-án Csilléry András az 1944/1945-i tanévre megválasztott dékán szóbelileg, ideiglenes jelleggel átadta a dékáni tisztet Sántha Kálmán professzornak. Az illegitim tisztségviselésnek az Orvostudományi Kar tantestületének gyűlése 1944. november 7-én vetett véget, amikor felkérte Sánthát a dékáni tisztség elfoglalására.[15] Az új dékán elsősorban Bodnár János, Verzár Gyula és Loessl János professzorok közreműködésével próbálta biztosítani a gyógyító munka folyamatosságát. Nyomasztó volt az orvoshiány is, a szemklinikán egyetlen diplomás orvos sem maradt. A vezetőség mindenekelőtt a gazdátlanul maradt intézetek felügyeletéről gondoskodott. Ideiglenes vezetői megbízásokat adtak a tansegédszemélyzet helyben maradt tagjainak. Felkérték a professzorokat, hogy készüljenek fel az előadások újrakezdésére. A gyógyszerek, kötszerek villany, víz és gázszolgáltatás hiányában sem a betegellátás, sem az oktatás felkarolása nem mutatkozott zökkenőmentesnek. Bár az előadások november végén valóban megindultak, a beiratkozási határidőt 1944. december 15-ig meghosszabbították. A nem debreceni hallgatókat a klinikákon és az intézetekben helyezték el. A szénhiány miatt szigorú takarékossági intézkedésekkel korlátozták a klinikák és az intézetek vízellátását, fűtését és világítását. Az 1944/1945-i tanév II. félévi beiratkozása február 15-től március 1-ig tartott. A félév folyamán többen elfoglalták korábbi tanszéküket.

A háború vége felé a Budapesten tartózkodókkal együtt 1945 februárjában három, áprilisban hét professzor tért vissza. A megürült katedrákat részben helyi, vagy munkásságuk valamelyik szakaszában Debrecenhez kötődő jelöltek közül, részben – kielégítő színvonalú helyi jelöltek hiányában, vagy egyszerűen a minisztérium döntése következtében – máshonnan érkezőkkel töltötték be. Az előzőek közé tartozott Ökrös Sándor (törvényszéki orvostan, 1944), Kesztyűs Lóránd (kórélettan, 1947), Tankó Béla (biokémia, 1947), Kulin László (gyermekgyógyászat, 1949). Az utóbbiak közé a korábban többfelé (Makó, Szentes, Budapest) dolgozó Adler Péter (fogászat, 1945), a Pécsről érkező Kellner Béla (kórbonctan, 1947), Szodoray Lajos, a budapesti bőrklinika magántanára (bőrklinika, 1949), valamint a Törő Imre Budapestre való távozása (1950) után a helyére kerülő Krompecher István, korábbi kolozsvári professzor. Mintegy átmenetet képez a két csoport között a korábban

[15] OK Jkv. 1944. november 17.

Debrecenből elkerült Törő Imre (anatómiai, szövettani, fejlődéstani és biológiai előadások, 1947) valamint Árvay Sándor (szülészet, 1951).

A háború alatt természetesen nem lehetett a klinikák és az intézetek szaporítására vállalkozni, a következő években azonban számuk, ha mérsékelten is, de emelkedett. A kiinduló szám 1945-ben éppen úgy 8-8 volt, mint 1938-ban. 1950-re azonban mind a klinikák, mind az intézetek száma 10-re emelkedett. 1950-ben hozták létre – a hallgatói létszám hirtelen megemelkedése, és az oktatási feladatok növekedése miatt – a II. sz. belgyógyászati (vezetője Petrányi Gyula Budapestről) és a II. sz. sebészeti (vezetője Ladányi Józsa magántanár, kórházi főorvos helyből) klinikát. Egyelőre – elhelyezési gondok miatt – mindkét új klinika a Városi Kórház Bem téri épületében működött. Mivel a minisztérium 1950 áprilisában az újonnan alapított Természettudományi Karra helyezte az Orvosi Fizikai Intézetet, még az év augusztusában új Orvoskari Fizikai Intézetet állítottak fel. Szeptemberben Biokémiai Intézetet, októberben önálló Biológiai Tanszéket létesítettek. Az év folyamán alakult meg a Sebészeti Anatómiai és Műtéttani Intézet Nagy Dénes docens vezetésével. Az Élettani Intézet szétválasztásával Kórtani Intézet alakult, s létrejöhetett a Gyógyszertani Intézet is. Az új egységek elhelyezése a továbbiakban is sok gondot okozott. A Kari Tanács már 1949 novemberétől tervezgette egy új, elméleti épülettömb valamint a betegellátáshoz szükséges poliklinika (tk. járóbeteg rendelő) felépítését, ahol a központi Röntgen Intézet is helyet kaphatott volna. A megvalósítás persze számos akadályba ütközött.

Az újra beinduló egyetemi munka új állások megteremtését is szükségessé tette. 1945 augusztusában a kar 5 adjunktusi, 3 klinikai főorvosi, 22 tanársegédi és 40 gyakornoki állást kért. Az egyetemi munka bővülésével a kar további állásigényekkel jelentkezett. Amikor 1947 őszén a vallás- és közoktatásügyi minisztérium a tansegédszemélyzet iránt érdeklődött, a kar 57 intézeti és 76 klinikai alkalmazotti állást kért. A minisztérium ezeket az igényeket többnyire teljesítette, mivel a folytonosan hangoztatott reformok rendre újabb és újabb feladatokat róttak mind az oktatókra, mind a segédszemélyzetre.

A háború után látványosan megemelkedett a hallgatók száma. Megint voltak olyanok, akik a háború miatt elmaradtak tanulmányaikban, amit igyekeztek pótolni. Míg az 1938/1939-i tanévre az öt évfolyamra 207-en iratkoztak be (ebből 60 volt az elsőévesek száma), addig az 1944/1945-i tanévre 359-en (első éves 135), az 1945/1946-i tanévre 491-en (első éves 210). A felvettek között magasra emelkedett a munkás és a dolgozó paraszt szülők gyermekeinek száma (az előzőek aránya 29,1%, az utóbbiaké 31,7%, összesen 60,8%). Ezen hallgatók bekerülése azonban sokuk esetében inkább volt a politikai elvárások következménye, és nem valódi tudásuké. Tanulmányi eredményeiken ez meg is látszott. Az 1946/1947-i tanév I. félévében az első éves hallgatók 16%-a jeles, míg 50,9%-a elégtelen rendű volt. (Ami azt jelentette, hogy legalább egy tárgyból megbuktak.) A felsőbb évfolyamokon az arányok kedvezőbbek voltak, de a kar véleménye úgyis az volt, hogy a hallgatók szelektálásának az első vagy a második évfolyamon meg kell történnie. A minisztérium úgy akarta megakadályozni a főleg munkás-paraszt származású fiatalok lemorzsolódását, hogy az oktatás színvonala ne csökkenjen. Az előadók számára kötelezővé tették, hogy egy hónapra előre adják hallgatóik kezébe előadásuk jegyzetét. A professzori kar elbizonytalanodását tükrözheti a Kari Tanács ülésén kialakult élénk vita arról, hogy hogyan lehetne az ifjúság tanulását segíteni. Fornet professzor úgy vélte, hogy a hallgatóságot az órai jegyzetelésre kell ösztönözni, Szalay professzor szerint a hallgatói jegyzetekben sok lehet a hiba, Szodoray professzor ezt azzal próbálta kiküszöbölni, hogy a tansegédszemélyzet valamelyik tagját küldte be órai jegyzetek készítésére. Jeney professzor szerint

nem megfelelő, ha minden egyetem saját jegyzetet ad ki, hanem minden egyetemen használható egységes jegyzeteket kell készíttetni.[16]

A teljesítmények, a vizsgák értékelésének „demokratikusabbá tételét" jelentette, hogy 1946-ban az osztályozás helyett egyfajta pontrendszert akartak bevezetni. A kísérlet eredménytelensége után a régi osztályozás értékeit fejtetőre állító ötöstől az egyesig terjedő osztályozást vezettek be. Az új rendszer természetesen nem fogadhatta el a *sub auspiciis* kitüntetéses doktoravatás régi (a királyhoz vagy a kormányzóhoz) kötött változatát, helyette azonban 1946-ban lehetővé tették a *sub laurea almae matris*, 1948-tól a *sub laurea rei publicae* doktoravatást. Az előzőt első alkalommal a friss diplomás orvostanhallgató, Surányi Sándor kapta meg.

A tanrendbe fokozatosan új, részben orvosi, részben attól eltérő jellegű tárgyak kerültek. Kötelezővé vált a fogászat, továbbá a röntgen valamint a fül-orr-gégészet hallgatása, újabb tárgyakat követett szigorlati kötelezettség. 1950-től a II. évfolyamtól egészen az V. évig kötelező lett az orosz nyelv és a párttörténet tanulása. 1950 őszén a DISz „kérte", hogy a hallgatók honvédelmi kiképzésben is részesüljenek. Ezek az ideológiai célzatú tárgyak vitathatatlannak számítottak. A túlterhelést mérséklő ismétlődő javaslatok között eltörlésük, vagy a heti óraszámuk csökkentése nem szokott szerepelni. A marxizmus-leninizmus néven oktatott párttörténeti oktatás eredményessége érdekében állíttatták fel 1950. februárban a kari ideológiai könyvtárat. Közvetlenül a háború után felmerült egyfajta gyorsított (9 féléves) orvosképzés bevezetése is,[17] erre azonban végül nem került sor. Nem került sor a külön gyógyszerészképzésre sem, amit a Tiszántúli Gyógyszerész Egyesület szorgalmazott 1946 márciusában az Egyetemi Tanácsnál.

Intézkedések történtek az addigi, sok vonatkozásban kötetlennek látszó képzés szabályainak szigorítására. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium előírása alapján 1949-ben Tanulmányi Osztályt kellett szervezni, amely az addig a Dékáni Hivatalra háruló terhek egy részét vette át. Hatáskörébe tartozott a beiratkozás, a vizsgák ellenőrzése, a tandíj és ösztöndíj ügyek. Itt kellett jelenteni a hallgatók mulasztásait, amit – ha a hallgató nem tudott igazolást felmutatni – dékáni megintéssel vagy aláírás megtagadással büntettek. Az osztály vezetője hallgató lett, aki a Kari Tanács üléseire is meghívót kapott. Az ifjúságot tanulókörök és tanulópárok alakítására biztatták, előrehaladásukat évfolyamonként „osztályfőnökök" kísérték figyelemmel, akik tapasztalataikról a Kari Tanács előtt számoltak be. A minisztérium az ifjúság kérésére hivatkozott, amikor bevezették, sőt kötelezővé tették a katonai képzést.

A háború utáni újrakezdéskor új alapokra helyezték mind az ösztöndíjak, mind a diákotthoni elhelyezések rendszerét. 1945 szeptemberében Szabó István, a Tudományegyetem Diákjóléti Bizottságának bölcsész (történész) elnöke bejelentette, hogy *„a Bizottság egy évi szünetelés után munkáját megkezdte"*. Az újraindulás nehézségei miatt segélyeket mégis csak 1945 decemberétől folyósítottak. A korábbi intézményi és alapítványi támogatások – részben a segélyező szervezetek megszűnése, részben a letéti összegek elértéktelenedése miatt – elmaradtak. Az állami támogatások mind formájukban, mind nevükben megváltoztak. A Horthy Miklós ösztöndíj helyére például a rövidéletű szociális ösztöndíj lépett. A hallgatókat rászorultság és tanulmányi eredmény alapján osztották be az egyes kategóriákba. (Az elsőéveseknél természetesen még nem lehetett beszámítani a tanulmányi

[16] OK Jkv. 1950. március 14.
[17] OK Jkv. 1945. január 16.

átlagot.) A rászorulók jelentős része munkás- vagy parasztszármazású volt. 1946 tavaszán azonban a nagyarányú pénzromlás miatt a diáksegélyezésnek ez a formája is leállt, de megmaradt (vagy inkább felújult) a rendkívüli havi segélyek folyósítása. A rendszerben a Diákjóléti Bizottság igyekezett inkább több hallgatónak kevesebbet adni. Alkalmi segélynek számítottak a „természetbeni" juttatások, pl. 1947. októberében a skandináv államok által adományozott „ruhasegély", amelyből 18 orvostanhallgató cipőt, 12 télikabátot, 10 pedig öltönyt kapott. A kollégiumi rendszer széttagoltsága és szervezetlensége miatt a diákotthonban lakó hallgatók pontos száma és aránya nehezen állapítható meg. A vidéki orvostanhallgatók továbbra is a volt Tisza István (1945-től Nagyerdei) Kollégiumban (1945-ig 40-es, 1945 után 80-as nagyságrendű létszámmal), a Horthy Miklósné (1945-től Egyetemi Leánykollégium, 1945-ig 14–16, 1945 után 21–22 fő) és az 1948-ban megszűntetett Csaba Diákotthonban lakhattak (1945 előtt 20-as, 1945 után 30 körüli létszámmal). A növekvő hallgatói létszámot persze ez a kínálat nem tudta kielégíteni. Mai szemmel nézve a diákotthoni lakáskörülmények – amelyeket a korábbi időszakban is méltán bíráltak – továbbra is meglehetősen primitívek maradtak. Mégsem vonhatjuk kétségbe, hogy a háborút követő sanyarú időkben számos szegénysorsú vidéki hallgató kizárólag ezen – mégoly szűkös – diákotthoni elhelyezés révén tudta folytatni tanulmányait.

Nem javultak a betegellátás és a tudományos munka feltételei. Az iparosítást (és a fegyverkezést) középpontba helyező kormányzati politikában háttérbe szorult a lakossági ellátás. Kovács Ferenc nőgyógyász professzor még évekkel a háború után, 1949-ben is a nagymérvű ágynemű és fehérnemű hiányra panaszkodott. Sántha Kálmán ugyanezen a Kari Tanácsülésen azt javasolta, hogy ennek orvoslását más, kevésbé fontos beszerzések – akár a műszerek beszerzésének – rovására kellene megoldani.[18] A tudományos munka kibontakoztatását azonban nemcsak a műszerhiány akadályozta, hanem a külföldi kapcsolatok végzetes beszűkülése is. Pedig a háborút követő első években úgy tűnt, hogy fenn lehet tartani a megelőző időszak kedvező tendenciáit. Jeney professzor 1947 júliusában részt vett a koppenhágai nemzetközi mikrobiológiai kongresszuson. A főhatóságok azonban ezeket a kapcsolatokat igyekeztek mindinkább ellenőrzésük alá vonni. A külföldi rendezvényeken való részvételhez a minisztérium Külföldi Kapcsolatok Intézetének előzetes hozzájárulását írták elő, de még a külföldről érkezett leveleket is fel kellett terjeszteni. Amikor Adler Péter Svájcból kísérleti céllal vegyszereket szerzett be, azt – a vámhivatal felszólítására – a minisztériumban be is jelentette. 1949 nyarán a minisztérium a romániai kapcsolatok élénkítésére ösztönzött. Jeney professzor a marosvásárhelyi egészségügyi intézettel, Went István a kolozsvári élettani intézettel való kapcsolatok felvételéről tudott beszámolni.[19] Ezek a kapcsolatok persze elsősorban a szomszéd ország magyar kutatókat foglalkoztató tudományos intézményeivel alakulhattak ki. De ahogyan a II. világháború előtt elsősorban a német kapcsolatok élénkültek meg, ugyanez következett be most szovjet viszonylatban. 1949 decemberében Ivan Szapozsnyikov szovjet sebészprofesszor tartott előadást az egyetemen. A klinikák közül elsősorban az akkor még Sántha Kálmán irányítása alatt álló Ideggyógyászati Klinikát dicsérte.

A hatalom ellenőrző szerepe és beavatkozása egyre több területen érvényesült, mára néha szinte groteszknek tűnő módon, de a kortársakra nyomasztó valóságként nehezedve. Igyekeztek eltüntetni a régi rendszerre emlékeztető jelképeket, vagy szóhasználatot.

[18] OK Jkv. 1949. december 14.

[19] Mindhárom eset: OK Jkv. 1949. október 12.

1949 szeptemberében a dékán háromtagú bizottságok felállítását rendelte el, amelyek a régi címer eltávolítását ellenőrizték. A „demokratikus szellemet" volt hivatva kifejezni, hogy a Kari Tanácsi jegyzőkönyvekből eltűnt a professzor kifejezés, de illemből a professzorhozzászólók neve után odatették a tanár szót. Ellenőrizték a munkaidő (8–16 óra közötti) betartását, amire Szalay Sándor fizikus „tanár" rákérdezett: hogyan számolja el, ha neki este 7 óráig van előadása.[20] A minisztérium sajtóosztályának engedélyéhez kötötték bármiféle interjú adását. Kovács Ferenc szülész „tanár" meg is kérdezte, hogy ez arra az esetre is vonatkozik-e, amikor tőle a fájdalommentes szülésről kérnek tájékoztatást, aminek ismerete a lakosságnak igen fontos lenne.[21] Könyvet – a Szikra kiadó könyvei kivételével – intézmények csak a Könyvterjesztő Nemzeti Vállalaton keresztül vehettek. A korlátozások persze ellentmondásos helyzeteket szültek. Míg a könyv- és folyóirat beszerzésre szánt összeget a minisztérium csökkentette, addig a kar nagyszámú ideológiai könyvet kapott, amit külön „ideológiai könyvtárban" kellett elhelyezni. A legfurcsábbnak persze azt tarthatjuk, hogy a klinika dolgozói még az OTI (Országos Társadalombiztosítási Intézet) hivatalos vényeire sem vásárolhattak gyógyszert a klinikai patikában, hanem vásárlás esetén villamoson be kellett utazniok a városba, legalább két órát pazarolva erre.[22] (A panaszra a minisztérium végül az engedély megadásával válaszolt.)

A Vallás- és Közoktatási Minisztériumban 1950. szeptember 8-án értekezletet tartottak, ahol Rusznyák István, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke – képzettségét tekintve orvos – ismertette a tervezett reform lényegét. Eszerint az orvosképzés célja nem a magánpraxisra nevelés, hanem a lakosság egészségi állapotának figyelemmel kísérése, a népbetegségek megelőzése. Az alapjában véve helyeselhető célt azonban a politika a hallgatóság ideológiai képzésének eszközeivel kívánta megvalósítani. A program szerint fontos, hogy a hallgatóság a dialektikus materializmus szemléletében tanulja és tanulmányozza a tudomány fejlődését. Előtérbe került a 30 éves múltra visszatekintő szovjet tudomány követésének ajánlása is. A szakmával összefüggő kérdésekben az elnök bírálta a tanszabadságot, s úgy vélte, hogy a hatéves képzés minden évfolyamát vizsgákkal kell lezárni.

A debreceni orvoskar hallgatóitól nem volt idegen (és bizonyos fokig oktatóitól sem) a politikai szereplés. A Kar egykori hallgatója, a szigorló orvosként a két háború közti Márciusi Fronttal szimpatizáló Zöld Sándor a háború után belügyminiszterségig vitte. Tartva attól, hogy a korábbi belügyminisztereket érintő koncepciós perek rá is kiterjednek, önkezével vetett véget életének. A Márciusi Front tagja volt Tariska István és Majerszky Klára (Sántha professzor felesége), előbbi a háború után a Magyar Kommunista Párt első debreceni városi párttitkára lett. Vályi Nagy Tibort a szervezkedő katonai ellenállásban való részvétele miatt Sopronkőhidára hurcolták. A háború utolsó szakaszában is Debrecenben maradó, hivatásuk mellett kitartó orvos-tanárok között Sántha Kálmán és Bodnár János professzorok kapcsolódtak be a megújuló, valóban demokratikusnak tűnő politikai életbe. Mindketten tagjai, sőt Sántha alelnöke lett az 1944. december 21-én Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. Az ő nevéhez fűződik a Debreceni Orvosegyesület újjáélesztése 1945-ben. Négy évig a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság debreceni szervezetének elnöke is volt. 1946-ban a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választották,

[20] OK Jkv. 1949. november 9.
[21] OK Jkv. 1950. január 11.
[22] OK Jkv. 1949. november 9., december 14.

1949-ben Kossuth díjat kapott. Kritikus szemlélete miatt azonban nem tudta elviselni a tudományos- és kultúrpolitika visszásságait. 1948-ban lemondott a Magyar Tudományos Tanácsban viselt tisztségéről. Tiltakozott az egyetemi katonai oktatás bevezetése ellen is. Felajánlotta tanszéke átadását, amit azonban a kar vezetése nem fogadott el. Az orvoskar kiválása előtt még csak a felhők gyülekeztek feje felett, hogy nézetei miatt az önállósult Orvostudományi Egyetemen kelljen a büntetést elszenvednie. 1946-ban – Sántha Kálmán mellett – az Anatómiai, Szövet- és Fejlődés-lélektani Intézet élére 1945-ben kinevezett Törő Imre professzor, 1948-ban pedig Kellner Béla, Krompecher István és Went István professzorok lettek az MTA tagjai. Igaz, utóbbi kettőt 1949-ben, az Akadémia átszervezésekor tanácskozó taggá minősítették vissza. (Ami gyakorlatilag kizárásukat jelentette.)

A Debreceni Egyetem történetének újabb, az orvoskar önálló egyetemmé való alakításával járó szakaszát készítette elő, hogy 1950-ben az Egyetemi Ápoló- és Védőnőképző Intézetet a Vallás és Közoktatási Minisztérium illetékessége alól áthelyezték a Népjóléti Minisztérium irányítása alá. A reformok és az új politikai elvárások teljesítésének igyekezetében előzetesen mégsem mutatkozott az a szándék, hogy az orvoskart leválasztani készülnek a tudományegyetem egészéről. Az Orvostudományi Kar önállósítása mind az egyetem, mind a kar vezetőségében meglepetést keltett. A debreceni orvosképzésben ezzel sok vonatkozásban új, nem minden téren kedvező korszak kezdődött.

DUPress

VI. Tanárvizsgáló Bizottság, Tanárképző Intézet (Orosz Gábor)

1. A tanárképzés fórumai az önálló intézetté alakulás előtt

A Debreceni Egyetem megalapításának és az oktatás megkezdésének idejére alapjaiban kialakult a magyarországi középiskolai tanárképzés állami rendszere, és az ahhoz tartozó eljárások rendje. A viszonylagos rendezettség – összefüggésben a középiskolai képzés intézményi stabilizálódásával – az 1849-i *Organisationsentwurf*fal indult, és az 1883-i középiskolai törvényben rögzítődött. A középiskola törvényi szabályozási folyamatának történetével együtt alakult a tanárképzés története, amelynek gyakorlatában meghatározó szerepe volt a pesti (majd budapesti) tudományegyetem tanárképzési gyakorlatának. A magyarországi középiskolai tanárképzés jogi követelményei és sajátosságai az 1883-i középiskolai törvényben[1] lényegében azon tudományegyetem gyakorlatát figyelembe véve kerültek megfogalmazásra, majd kiépítésre.

Az 1883-i középiskolai törvény a középiskolai tanárképzésben a képesítettség körülményeit mint a képzési folyamat eredményét a képesítettséget adó vizsgaformák és követelmények megjelölésével írta le. Az 1888-i rendelet az 1883-i középiskolai törvény középiskolai tanárok képesítéséről szóló fejezetének végrehajtási utasítása volt. Leírásai nem léptek túl a képesítettséget igazoló, a körülményeket megfogalmazó követelmények részletezőbb megadásán. Meghatározták a vizsgák szervezését végző „tanárvizsgáló bizottság" létrehozásának és működésének alapsajátosságait. A középiskolai tanárképzést a tudományegyetemek bölcsészettudományi (és természettudományi) karához szervezték, de a képesítettséget az egyetemek mellett felállított állami tanárvizsgáló bizottságok adhatták meg. A képzési folyamatot ugyancsak az egyetem mellé megszervezett tanárképző intézetek segíthették. Ilyen értelemben a tudományegyetemek bölcsészeti és természettudományi kara, a tanárvizsgáló-bizottság, és a tanárképző intézet viszonyrendszerében alakult a középiskolai tanárképzés mindenkori gyakorlata. Az 1924-i törvényig[2] átfogó törvényi szabályozás, és törvényre épülő végrehajtási utasítást adó rendelet csak a tanárvizsgáló bizottság vonatkozásában született. Az 1883-i középiskolai törvény az érettségiről rendelkezve felsorolásában feltételezte a tanárképző intézetet, de a középiskolai tanárok képesítési követelményeit, alapeljárási sajátosságait közlő paragrafusoknál nem írta elő kötelezően a tudományegyetem karai mellett működő tanárképző intézet megszervezését, működtetését. A gyakorlatban a vallás- és közoktatási miniszter megszervezhette a tudományegyetemi kar és a műegyetem kara mellett a tanárképző intézetet, illetve ezen intézetek szervezeti szabályzatának jóváhagyásával engedélyezhette és finanszírozhatta a ta-

[1] 1883. XXX. tc., 61. §.–70. §.
[2] 1924. évi XXVII. tc.

nárképző intézet működését. A fővárosi tudományegyetem bölcsészeti kara mellé ilyen módon szerveződött a tanárképző intézet. Hasonlóan jött létre a tanárképző intézet a kolozsvári tudományegyetem karai mellett. A kolozsvári egyetem felállításáról és ideiglenes szervezéséről szóló 1872. évi XIX. tc. kimondta, hogy *„Addig, mig az egyetemi oktatás külön törvény által nem szabályoztatik, a pesti magyar királyi tudományegyetemen jelenleg fennálló szabályok ezen egyetemre nézve is érvényesek."* Ugyanezen törvény felsorolta az egyetem négy karát, és kimondta, hogy a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, ill. a matematikai és természettudományi karhoz kapcsolva *„gymnasiumi tanárképezde állittatik fel."*[3] A 19. századvégi Magyarország két tudományegyeteme melletti tanárképző intézetek szervezetében és működésében a hasonlóságon túl jelentős különbségek is voltak. Utóbbiak összefüggtek a két egyetem szervezeti felépítettségével, de az intézetek belső megszervezésével is. A budapesti, illetve a kolozsvári Országos Tanárvizsgáló Bizottságok tevékenységét egyaránt a vallás- és közoktatási miniszternek az 1883. XXX. tc.-re épülő 50,098/1888. számú rendelete határozta meg, ezért a tanárvizsgáló bizottságokban a középiskolai tanári képesítés követelményeinek érvényesítése, a képesítés folyamata közel azonos módon történt. A képesítési követelmények és eljárások azonossága a két egyetem mellé szervezett tanárvizsgáló bizottságok által kiállított középiskolai tanári oklevelek (képesítettség) kölcsönös elfogadását tette lehetővé.

Az 1883-i középiskolai törvény megjelenését követő évtizedekben a tanárképzés folyamatáról élénk vita folyt a pedagógiai szaksajtóban, a pedagógus szervezetekben. A törvény rendelkezéséhez kapcsolódva mindenki egyetértett azzal, hogy a középiskolai tanárképzést a tudományegyetemek bölcsészettudományi és természettudományi karai mellé szükséges megszervezni. Ám, amíg a képesítés vizsgarendszere szabályozásának esetében inkább csak a vizsgákon számonkérésre kerülő ismerettartalmak változtatására tettek javaslatokat, addig az oktatás és képzés folyamatára, a képzési folyamat tervezésére (tervszerűség, folyamatszabályozás) vonatkozóan különböző megoldást javasló vélemények sokaságával találkozhatunk. A felmerülő problémák két kérdéscsoportba sorolhatók. Hogyan valósíthatók meg a tudományegyetemek tudományos képzési illetve tanárképzési feladatai az egyetemek bölcsészettudományi és természettudományi karának tanulmányi folyamatában? Hogyan épüljenek be a tanári hivatás képzésénél elengedhetetlen tanárgyakorlatok a folyamatba? A második kérdéskörre bizonytalan, félreértelmezhető választ adtak ugyan az 1883-i törvény és a törvényhez kapcsolódó képesítés-rendeletek, de az első kérdéskörhöz kapcsolódóan – szinte 1949-ig, és rejtetten még azt követően is – állandósuló vita figyelhető meg, s gyakoriak a különböző érdekcsoportok közötti konfliktusok. A bölcsészettudományi és természettudományi karok képzési rendjét meghatározó tanszabadság elvének érvényesítése, és az ahhoz kapcsolódó tudományos képzés sajátosságai alig összeegyeztethetőknek tűntek a középiskolák oktatás-képzési érdekeit érvényesíteni, megvalósítani kívánó követelmények teljesítésével. A tervszerűbb és kötelezővé tett képzési folyamatszabályozás igényének érvényesítését azáltal sem sikerült összeegyeztetni az egyetemi tudósképzés igényeivel, hogy a középiskolai tanár remélt és elvárt személyiségéhez igazították – legalább egyik szaktárgyához kötődően – a tudományos munkálkodást. 1904-ben határozottan, mintegy az addigi viták összefoglalásaként, és egyben figyelmeztetésként hangzott el: a középiskolai tanár *„legyen… tudományában kiművelt szakember és*

[3] Idézi Kékes Szabó Mihály – Pukánszky Béla (szerk.) *Tanárképzés a kolozsvári–szegedi Ferenc József Tudományegyetemen (1872–1934)*. Országos Közoktatási Intézet. Budapest. 1998. 9.

jó pedagógus… Egészen természetes, hogy a tanárok szakmabeli kiművelője a Bölcsészettudományi Kar marad," míg a tudományegyetem feladata a tudomány művelése önmagáért a tudományért. A Bölcsészettudományi Kar *„a középiskolai tanárok szakmabeli tudományos kiművelését is elvégzi."* A tanárképzésnek kell a Bölcsészettudományi Kar *„tudományos magaslatáig emelkednie,"* és nem fordítva, vagyis legyenek a tanárok tudományosan kiműveltek és önálló irodalmi működésre is alkalmasak. Ha a Bölcsészettudományi Kar a tanárképzés színvonalára süllyedne, akkor az az egyetemet *„a tudományos magaslatból a szakiskola színvonalára rántaná alá: veszedelme és átka lenne a magyar tudománynak."*[4]

A Magyarországon megalapításra és megszervezésre kerülő harmadik tudományegyetem tervezésénél és vitáinál még azok is szükségesnek tartották a városban – az észak-alföldi területek középiskolái érdekében – egy újabb középiskolai tanárvizsgáló(képesítő) bizottság és egy tanárképző intézet létrehozását, akik kételkedtek az új egyetem Debrecenben történő felállításának lehetőségében. Ennek a két középiskolai tanárképző intézménynek a működtetését egy felsőbb iskola, így a városban működő Református Kollégium (nem pedig egyetem) mellett vélték megvalósíthatónak. A debreceni Református Kollégiumban már 1905-től, majd az 1908 szeptemberétől meginduló Bölcsészeti Akadémián a hallgatók a középiskolai tanári képesítéshez szükséges tanulmányokat is folytathattak. A középiskolai tanári képesítéshez szükséges vizsgákat azonban vagy a budapesti, vagy a kolozsvári Magyar Királyi Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság előtt teljesíthették. A középiskolai tanárvizsgáló bizottságokat mindkét helyen a város tudományegyeteme bölcsészettudományi és természettudományi karának tanáraiból alakították meg. A két bizottságra jutó képesítővizsgák száma (különösen Budapesten) nagy volt. Ez ugyancsak indokolttá tette újabb, országos vonatkozásban akár négy tanárvizsgáló bizottság létesítését.

A Tiszántúli Református Egyházkerület 1911 novemberében tartott egyházkerületi közgyűlésén határozatot fogadott el az egyházkerület és az állami egyetem közti megállapodásáról, mely szerint *„az egyházkerület… az egyetem mellett egy református tanárképző intézet létesítésére teljes erővel törekedjék…"*[5] 1914 tavaszán Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter a tiszántúli református egyházkerület püspökéhez, Baltazár Dezsőhöz eljuttatott leiratában kijelentette *„arra való készségét, hogy a debreceni tudományegyetem bölcsészet-, nyelvi és történettudományi kara mellett, a Karnak szabályszerű megalakulása után hozzá intézendő felterjesztésére, középiskolai tanárvizsgáló bizottságot szervezzen…"*[6] 1914. október 8-án a Kar alakuló tanácsülésén Pokoly József dékán indítványozta, hogy *„miután a hazai egyetemek bölcsészet,- nyelv- és történettudományi karainak a tudományok művelése és terjesztése mellett első rangú gyakorlati feladata s kötelessége a középiskolai tanárképzés ügyének ellátása, okvetlenül szükséges, hogy a debreceni m. kir. tudományegyetem bölcsészet,- nyelv- és történettudományi karánál is épen úgy szerveztessék egy tanárképző intézet, mint a hogy régibb egyetemeink testvér karán is szerveztetett…"* és ugyancsak hasonló módon középiskolai tanárvizsgáló bizottság jöjjön létre. A Kar határozatában kimondta a középiskolai tanárképző megszervezését *„Amennyiben pedig a Miniszter Ur a mi egyetemünk részére a középiskolai tanárképzőkre jelenleg érvényes szabályzattól és szervezettől eltérő új szabályzatot és szervezetet tervezne, már most felkéri dr. Láng Nándor kartársat, hogy a Miniszter Ur netalán felhívásához képest, szíveskedjék majdan a Kar tárgyalási alapjául a szüksé-*

[4] Békefi Remig: A középiskolai tanárképzés. *Magyar Paedagogia*. 13. évf. 1904. 5–17.
[5] Almanach 1914/1915-k tanévre, 35.
[6] Ez és a következő idézetek: BTK Jkv. 1914/1915. I. rendes (megalakuló) ülés, 1914. október 8.

ges előmunkálatokat elkészíteni." A középiskolai tanárvizsgáló bizottság esetében kérte a Kar az 1888. évi 50098. vkm. sz. a. kiadott középiskolai tanárvizsgálati szabályzat egyetemre történő kiterjesztését. Az utóbbihoz kapcsolódva kérelmezték a tanárvizsgálati bizottság mielőbbi megszervezését, hogy *„azon hallgatóink fontos érdekeire tekintettel, akik eddig a már megszűnt debreczeni református bölcsészeti akadémiának voltak hallgatói…"* a tanári vizsgáikat már az 1914/1915-i tanév II. félévében, Debrecenben tehessék le.

A felterjesztéseket követően a miniszter 1915 januárjában kinevezte Láng Nándor egyetemi nyilvános rendes tanárt a Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság elnökének, és ezzel engedélyezte a bizottság működését. Az elnök javaslatára a bizottság alelnöke Pokoly József, tagjai Darkó Jenő, Huss Richárd, Milleker Rezső, Pap Károly, Pápay József, Rugonfalvi Kiss István, Tankó Béla lettek.[7] A bizottság kilenc tagja közül középiskolai tanári gyakorlattal rendelkezett Láng Nándor, Darkó Jenő, Pap Károly és Tankó Béla. Az egyetemi tanárképzés megszervezése szempontjából különösen jelentős volt, hogy Láng Nándor elnök 1909–1914 között a Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézet gyakorlógimnáziumában tanított, hasonlóan Darkó Jenő, aki 1902–1903-ban volt Budapesten a gyakorlógimnázium tanára. A két elnök és a bizottság tagjai egyben mindannyian vizsgáló biztosok voltak, többük két szaktárgyból is. Ekkor hét középiskolai tanári szakcsoportból lehetett vizsgázni és középiskolai tanári oklevelet szerezni: görög és latin nyelv s irodalom, magyar és latin nyelvészet s irodalom, magyar és német nyelvészet s irodalom, német és latin nyelvészet s irodalom, történelem és magyar nyelvészet s irodalom, történelem és latin nyelvészet s irodalom, történelem és földrajz. A tanárképző intézet megszervezésére akkor mégsem került sor. A miniszter az intézet megszervezésének elhalasztását a háború következtében előállt gazdasági helyzettel és az egyetem Bölcsészettudományi Karán a középiskolai tanárképzésben bekapcsolódó hallgatók csekélyebb számával indokolta, ám *„A bölcsészetkari hallgatók számának növekedésével a tanárképző intézet szervezésének eszméjét hajlandó ismét megfontolás tárgyává tenni."*[8] Ugyanakkor *„megengedte, hogy a középiskolai tanárok szükségleteit tárgyuk és módszerük szerint szem előtt tartó tanárképző előadásokat tartassanak minden tanszakból. Ilyen előadást minden tanár, mindkét félévben heti 2–2 órában tartott."*[9] A Bölcsészettudományi Kar egyetemi tanárai, a kinevezésüket követően, a középiskolai tanárvizsgáló bizottság vizsgáló biztosai is lettek, így mindegyikük, minden félévben tanárképző előadásokat is tartott. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium a vizsgáztatási feladatok ellátása mellett külön finanszírozta munkájukat. Tanárképzési előadásaik az egyetem tanrendjében a tanszéki előadások között, de tanárképző előadásként megjelölve szerepeltek. A középiskolai tanárképzésnek ezt a megoldását szervezett tanárképző intézet nélküli, „szervezetlen" tanárképző intézeti formájú képzésnek is nevezték, s mint ilyen 1925-ig, a debreceni Középiskolai Tanárképző Intézet tényleges megszervezéséig, sajátos, a budapesti, a kolozsvári–szegedi egyetem tanárképzési gyakorlatától különböző képzési gyakorlat volt. Az egyetem Bölcsészettudományi Kara „alsóbb fokú egyetemként" élte meg és nehezményezte a képzésnek ezt a formáját, ezért többször kérte a minisztériumot tanárképző intézet megszervezésére. A sajátos helyzetből adódóan a Kari Tanácsban, a Tanárvizsgáló Bizottságban és a szervezett tanárképző intézet nélkül

[7] HBmL. VIII. 4e. 1. d. 1915. évi csomó. A debreceni tanárvizsgáló bizottság 1915. január 25-i alakuló ülésének jegyzőkönyve.

[8] ET Jkv. 1915/1916. IV. rendes ülés, 1916. január 22.

[9] Almanach az 1914/1915-k tanévre, 62–63.

működő tanárképző fórumon ugyanazok a személyek (professzorok) foglalkoztak és döntöttek a középiskolai tanárképzés kérdéseiről. A feladatmegoldások csupán hangsúlyeltolódásokban jelentettek különbségeket, konfliktusok alig adódtak. A képzési gyakorlat pedagógiai problémáinak megoldásában a tanárvizsgáló bizottságot vezető Láng Nándor mellett jelentős szerepe volt a pedagógia két professzorának. Tankó Bélának, aki az 1914/1915-i tanév I. félévétől az 1917/1918-i II. félévig (Mitrovics Gyula professzori kinevezéséig), mint a bölcselet–pedagógia professzora, pedagógiai előadásokat is tartott az egyetemen, és a pedagógia vizsgálóbiztosa volt a középiskolai tanári képesítő bizottságban. Mitrovics pedagógiai professzori kinevezése után is gyakran hallatta szavát pedagógiai kérdésekben. Mitrovics Gyulát az uralkodó 1918. június 8-án nevezte ki professzornak az egyetem első önálló pedagógia tanszékére. A bölcsészeti (tk. filozófia)-neveléstani tanszék kettéválasztását a Kar már 1915 decemberében kérte. Az önálló pedagógiai tanszékkel a miniszter *„oly tanszék szervezését biztosítja, melyre – a reánk következő már jelen lévő korszakban a legégetőbb szükségünk van… a legkomolyabb legmagasabb rendű feladat éppen azt várja, aki a nemzetnevelés talán legfontosabb tényezőinek: a középiskolai tanárságnak s az intelligens vezető osztálynak nevelését s az életre való előkészítésének javát vállalja magára."*[10]

Láng Nándor elnök a középiskolai tanári (képesítő) vizsgálóbizottság megszervezését gyorsan elvégezte, és odafigyelő, szakszerű vezetésével a bizottság tevékenysége eredményes volt. A munkához – az egyetem más egységeinek vezetőihez hasonlóan – 1915 februárjától a városban bérelt helyiségeket, 4 szobát a Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara épületében (Werbőczy – ma Iparkamara – utca 2.). Ezeket az irodákat 1919. április 9-én a város népjóléti és lakásügyi népbiztosi megbízottja elrekvirálta a bizottságtól.[11] A helyiséggondok – ha csak részlegesen is – akkor oldódtak meg, amikor a középiskolai tanárvizsgáló bizottság is a Pedagógiai Szemináriummal közösen használt helységekbe, a Református Kollégium épületébe került. A képesítő vizsgák az 1914/1915-i tanév II. félévében megkezdődhettek. A tanári vizsgálat több vizsgafokozatból állt. Az alapvizsgálat leghamarabb az egyetemi tanulmányok 4. félévében, a szakvizsgálat leghamarabb az alapvizsga letételét követő tanulmányok 4. félévében történhetett meg. A lezáró pedagógiai vizsgafokozat a sikeres szakvizsgálatokat, a pedagógiai gyakorlatok teljesítését, továbbá az egyetemi tanulmányok alatt a magyar művelődéstörténet – irodalom és történelem –, a filozófia és a pedagógia elméletének tanulmányozását, a teljesítés igazolását kívánta meg. Az eredményes vizsgák után (közvetlenül a pedagógia vizsgát követően) a tanári képesítő bizottság elnöke oklevéllel igazolta a jelölt középiskolai tanári képesítettségét. Az 1914/1915-i tanév II. félévében 3 alap-, és 1 szakvizsgálatot tartottak. Láng Nándor a tanévek elején megtartott bizottsági értekezleteken a megelőző egyetemi tanév képesítő vizsgáiról legtöbbször *„Megelégedéssel állapította meg – amit a vizsgálóbizottsági tagok is megerősítettek –, hogy a jelöltek készültsége általában jó és megfelel azoknak a szigorú követelményeknek, amelyeket a középiskolai oktatás érdekében támasztani kell."*[12] A bizottság a tanári képesítésnél minden esetben az érvényben lévő törvényeknek, rendeleteknek megfelelve járt el. A Tanácsköztársaság idején kiadott, a pedagógiai vizsga megszüntetését előíró rendeletet (1919 tavasza) nem teljesítették, a képesítéseknél ekkor is a rendelkezést megelőző módon jártak el, „kikérték" a pedagógiai vizsgát. Ezért a tanácshatalom bukása után a Vallás- és Közoktatá-

[10] BTK Jkv. 1916/1917. II. rendes ülés, 1916. október 25.
[11] HBmL. VIII. 4e. 1. d. 1915. és 1919. évi csomó.
[12] HBmL. VIII. 4e. 1. d. 1917. évi csomó.

si Minisztérium a debreceni képesítő bizottság minden képesítői eljárását érvényesnek fogadta el.

Az I. világháborút követő, és a hazai felsőoktatás intézményrendszerének működését jelentősen megzavaró események következtében megnövekedett az olyan egyetemi hallgatók száma, akik Kolozsvárról menekülve a debreceni egyetemen folytatták tanulmányaikat, vagy Debrecenben kívánták megtenni a tanári képesítővizsgájuk hiányzó, leginkább a pedagógiai vizsga fokozatát. Így adódott, hogy a még Kolozsvárott természettan–vegytanból szakvizsgázó két tanárjelölt, miután az 1920/1921-i tanév II. félévében debreceni középiskolai tanárvizsgáló bizottságnál tett pedagógia vizsgát, Debrecenben kapott természettan–vegytan középiskolai tanári oklevelet. Előfordult, hogy a budapesti egyetem hallgatója – miután egyetemére nem tudott eljutni –, a debreceni képesítőbizottságnál kérte, kapta meg, és teljesítette a tanári képesítő vizsgáját. A háborúban katonáskodó fiatalok a képesítés megtételéhez szükséges tanítási gyakorlati idő csökkentésének kedvezményében részesülhettek. A debreceni középiskolai tanári vizsgabizottságból a képesítés folyamatában megnyilvánuló zavarokat Láng Nándor, majd Mitrovics Gyula is jelezte a minisztériumnak, vagy a képzési folyamat módosításával, reformjával foglalkozó különböző bizottságoknak. Javaslataikkal, illetve személyesen is részt vettek a középiskolai tanárok képzéséről és képesítéséről szóló törvény (1924. évi XXVII. tc.) kidolgozásának szakmai előmunkálataiban. A tanárvizsgáló bizottság 1921. március 10-i rendes ülésének jegyzőkönyve arról tanúskodik, hogy középiskolai tanárok képzésének reformjáról már 1921-től konkrét tárgyalásokat folytattak. Ettől kezdve kiváló középiskolai tanárok, elsősorban a református kollégiumból, bekapcsolódhattak az elméleti (módszertani) képzésbe is.

Láng Nándor az 1915/1916-i tanévtől az 1931/1932-i tanév végéig volt a debreceni Országos Magyar Királyi Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság elnöke. Az elnöki tisztet a következő 10 évben (az 1941/1942-i tanév első feléig) Mitrovics Gyula vette át, akit egy szemeszter időtartamra Pap Károly, majd az 1942/1943-i tanévtől Fest Sándor, a bizottság utolsó elnöke követett. Az alelnökök, és a 21 vizsgatárgy vizsgáló biztosai többségükben a Bölcsészettudományi Kar adott szakterületének professzorai voltak. Ha ilyen nem akadt, akkor rendszerint valamelyik szakmailag közelálló tudományág egyetemi professzorát bízták meg. Az elnök Láng Nándor nemcsak a klasszika-filológia, hanem a művészettörténet vizsgabiztosa is volt, utóbbit tőle 1939-ben az őt az elnöki székben már 1932-ben követő Mitrovics Gyula vette át. Huss Richárd a német nyelvészet és irodalom 1915-1940 között, 15 éven át hivatalban lévő vizsgabiztosa, 1917–1921 között a francia szakon is ellátta ezt a feladatot, az orvoskari Bodnár János kémiából, Wodetzky József fizikából és matematikából volt a bizottság vizsgabiztosa. Ritkábban külső szakemberek meghívására is sor került. Az 1940/1941-i tanévtől a vizsgalehetőségek között megjelenő szlovák irodalom és „magyarorosz" (azaz ruszin) nyelv biztosai Sziklay László és a neves budapesti szlavista professzor, Kniezsa István lettek. Esetük igazolhatja, hogy a hagyományos bölcsészettudományi, és – külön természettudományi kara az egyetemnek nem lévén – természettudományi szakok mellett néhány új tárgyból is lehetett tanári képesítő vizsgát tenni. A hallgatói kétszakossággal egyébként mai szemmel nézve meglehetősen groteszk szakpárosítások is létrejöttek, mint pl. a szlovák vagy a ruszin nyelv összekapcsolása a latinnal, az angollal, franciával vagy az olasszal.

A tudományegyetemek Bölcsészettudományi Karához szervezett középiskolai tanárképzésben jelentős változást hozott az 1924. évi XXVII. tc., amely az 1883-i középiskolai törvényhez hasonlóan ismételten kimondta, hogy a középiskolai tanárképzésben az elmé-

leti képzés *„elsősorban a tudományegyetemek bölcsészeti karának feladata*…(ezért szükséges, hogy) *a bölcsészethallgató négy évi egyetemi tanfolyamának tartama alatt szaktudományának minden ágazatával kellő sorrendben (rendszeres menetben) megismerkedhessék.*"[13] Minden Bölcsészettudományi Karra vonatkozóan határozottan megfogalmazta: *„A bölcsészeti kar e munkájának kiegészítése céljából a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter a tudományegyetemek mellett egy-egy középiskolai tanárképző intézetet szervez.*" A tanárképző intézet működésével nem veszélyeztethette, vagy sérthette meg az egyetemi kar tudományos képzésének eredményességéhez elengedhetetlen feltételként biztosított tanszabadságot, ugyanakkor kiegészítő munkájával segítenie kellett az egyetemi kart, tanárképző feladatainak megoldásában. A képesítés feltételeinek és folyamatának újrafogalmazásánál az egyetemi karok mellett megjelölte a törvény a tanárképző intézetet is, mint az intézet által felajánlott, a két középiskolai tanári szaktárgynak megfeleltethető ismeretek tanulmányozásának lehetőségét. A *„középiskolai tanárságra képesítést csak az nyerhet, aki… tanárképző intézeti előadásokban és gyakorlatokban eredményesen részt vett.*" Többek között *„Szaktárgyain kívül köteles tanulmányozni a tudományegyetemen, illetőleg a tanárképző intézetben a) a magyar irodalom történetét (főtekintettel az újabbkori nagy írókra), kapcsolatban a magyar művelődés történetével; b) lélektant, logikát, etikát és a filozófia történetét; c) neveléstant, gyakorlati módszertant, iskolai szervezettant és ezeknek történetét.*" Ugyancsak igazolni kellett egy modern nyelv (német, francia, angol vagy olasz) ismeretét bizonyító sikeres vizsgát. A tanárképző intézeti előadások, gyakorlatok oktatási tartalma és formája, a törvényi szabályozás értelmében, nagyon különböző lehetett. Ide sorolhatók a szaktudományi tartalmú előadások – legtöbbjüket az egyetem professzorai, vagy magántanárai tartották –, amelyek a középiskola tantárgyi ismeretanyagának átfogó, általános feldolgozásával a rendszerjellegű megismerést szolgálták. Előfordult egy-egy, a középiskolában jelentős tananyagrész, téma, előadás formájában való kifejtése is. A filozófiai és pedagógiai tartalmú bevezető foglalkozások tartásával az egyetemre kinevezett oktatókon kívül egyetemi magántanárokat, középiskolai, vagy közoktatási vezetőket is megbíztak. A szaktudományi tartalmú szemináriumok, gyakorlatok – amelyek a humán szakoknál sem ritkák –, elengedhetetlenek voltak az olyan természettudományi szakoknál, ahol a középiskolai tanításban is megtalálhatók a tanári-tanulói kísérletek. Ezeket a gyakorlatokat nem feltétlenül professzorok vezették, hanem inkább az egyes egyetemi tanszékek tanársegédei, még inkább középiskolai tanárok (akik rendelkezhettek egyetemi magántanári címmel). A középiskolai tanítás-módszertani előadásokat, gyakorlatokat a középiskolai tanítás módszertanában jártas, középiskolai tanári tapasztalattal rendelkező professzorok mellett elsősorban olyan középiskolai szaktanárok tartották, akik egyben az egyetem magántanárai is voltak. A tanítási–nevelési gyakorlatok megszervezése is a tanárképző bizottság feladata volt. Minden tanárjelöltnek legalább egy évet valamely középiskolában, elsősorban a tanárképző intézettel kapcsolatos gyakorlati középiskolában kellett eltöltenie. A törvény életbelépése után rövid idő múlva a teljes egyetemi képzési idő alatt, a tanítási gyakorlat idejére is, tehát az ötödik évre ugyancsak tanárképző intézeti tagságra kötelezték a jelölteket.

[13] 1924. évi XXVII. tc., 1. §. A továbbiak a 4. §. és 13. §. (2) valamint a 14. § (3)-ból.

2. A Tanárképző Intézet működése (1925–1950)

A tanárképző intézetek megszervezéséről 1924. szeptember 2-án Klebelsberg miniszter elnökletével tartott minisztériumi megbeszélésen a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara részéről Láng Nándor és Mitrovics Gyula (az 1923/1924-i tanév bölcsészdékánja) vett részt. Javaslatukra a Kari Tanács kérte a minisztert, hogy mielőbb szervezze meg a tanárképző intézetet, amely – bár szervezetlenül – már 1915 óta működött, továbbá nevezze ki az intézmény igazgatótanácsát. A hattagú testületbe a bölcsészeti kar professzorai közül szaktárgyanként (magyar nyelvészet és irodalom, klasszika-filológia, modern filológia, történettudományok, reálszakok – földrajz, kémia, fizika –, filozófia, pedagógia) egyet-egyet javasoltak a stúdiumok előadójául. Láng Nándor és az akkor már prodékán Mitrovics javasolta, hogy a kar tegyen javaslatot három-négy tanárképző-intézeti korrepetitor tanár iderendelésére, továbbá kérje a minisztert, hogy az 1924/1925-i tanév 2. félévétől szervezzen négy-öt tanárképző intézeti ösztöndíjat, amelyeket az igazgatótanács javaslata alapján ítéljenek meg.[14] A debreceni Országos Magyar királyi Középiskolai Tanárképző Intézetet Klebelsberg 1925. július 2-i hatállyal felállította, s elnökének Pap Károlyt nevezte ki. Pap Károly erről, mint az 1924/1925-i tanév rektora az egyetem 1925. október 12-i tanévnyitó közgyűlésén számolt be. Tudatta, hogy az elnöki megbízást ő kapta, elnökhelyettessé a miniszter Darkó Jenőt, az igazgatótanács tagjául Láng Nándort, Milleker Rezsőt, Mitrovics Gyulát és Szabó Dezső ny. r. tanárokat nevezte ki. Az intézet eredményes működését garantálhatta, hogy korábban igazgatótanácsának minden tagja a debreceni középiskolai tanárvizsgáló bizottság tagja, Láng Nándor annak elnöke volt. Rendszeresen tartottak tanárképző előadásokat a szervezettség nélküli tanárképző intézetben. Milleker Rezső kivételével középiskolai tanári tapasztalattal rendelkeztek, négyen közülük – Pap Károly, Darkó Jenő, Láng Nándor és Szabó Dezső – a budapesti tanárképző intézet gyakorló-főgimnáziumában is tanítottak. Az intézet szervezeti szabályzata szerint feladataik közé tartozott gondoskodni arról, hogy a középiskolai tanári pályára készülő bölcsészhallgatók négyévi egyetemi tanfolyamuk tartama alatt szaktudományuk minden ágazatával tervszerű tanulmányi rendben megismerkedhessenek, a tanárjelöltek a középiskolai oktatáshoz szükséges gyakorlati készültséget megszerezhessék.

Mivel 1924 júniusában – a szervezett Tanárképző Intézet létrejötte előtti tanévben – a földrajzon kívül matematikából és újabb természettudományi (fizika, kémia) szakokból is elkezdődhetett a középiskolai tanárképzés, a miniszter e szakok vizsgáló biztosait is megbízta, és lehetőséget teremtett a képzéshez szükséges foglalkozások megtartására. A matematika és fizika szakelőadója és vizsgáztatója Wodetzky József, a kémiáé Bodnár János, az Orvostudományi Kar professzorai lettek. Bővült a képesítővizsgálati szakok köre (matematika, fizika, kémia) is, 12 tanári szakcsoportban történt vizsgáztatás, összesen 24 tantárgyból. (Magyarból külön irodalom és nyelvészeti vizsga volt, 8 nyelvből, metodikai rajzból és egészségtanból is lehetett vizsgázni.) 1930-ban a Tanárképző Intézet igazgatótanácsába, a tanácstagok számának hatról nyolcra emelésével, ketten kerültek be a természettudományok képviselőiből (Bodnár János, Dávid Lajos).[15]

[14] Pl.: BTK Jkv. 1916/1917. II. rendes ülés, 1916. október 25; 1925/25. tanév, III. rendkívüli ülés 1924. október 2. és IV. r. ülés 1924. október 28.

[15] HBmL. VIII. 4e. 2. d. 1924. évi csomó; BTK Jkv. 1929/1930. tanév, VIII. r. ülés, 1930. január 21.

A Tiszántúli Református Egyházkerület korábbi készségére alapozva, amely már 1914 végén a Tanárképző Intézet megszervezésére irányult, a Bölcsészettudományi Kar – kikérve a már megalapított debreceni Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság véleményét – az egyházkerülettől a tanárképzést segítő internátus megszervezését és működtetését kérte. Ennek felállítását a miniszter engedélyezte.[16] Az egyházi fenntartású Református Tanárképző Intézet és internátus létrehozását az 1924. XXVII. tc. sem zárta ki. 1925 februárjában – az állami fenntartású Tanárképző Intézet megalapításával közel azonos időben – a református kollégiumban internátussal egybekapcsolt Tanárképző Intézet kezdte meg működését. Később a két Tanárképző Intézet közötti együttműködési viszonyt határozatban rögzítették. A református intézet a budapesti Eötvös József Collegiumhoz hasonló képzési célokkal, feladatokkal és lehetőségekkel kapcsolódott be a debreceni középiskolai tanárképzésbe. Az intézet hallgatói 1949-ig a debreceni középiskolai tanárvizsgáló bizottság követelményei szerint a bizottságnál képesítőztek. Sajnálatos, hogy az országos statisztikai évkönyvekben a Középiskolai Tanárképző Intézetek évenkénti statisztikai kimutatásai között egyetlen évben sem szerepelnek a Debreceni Református Tanárképző Intézet adatai.[17] Csak a római katolikus szerzetesrendek intézeteinek adatait közölték. A református intézet megszűnéséig, 1952-ig, segítséget adott az 1949 utáni egyetemi tanárképzéshez is.

A gyorsan megszerveződő és egyre több természettudományi szakos középiskolai tanárt képző Bölcsészettudományi Kar az 1926/1927-i tanévben kérni akarta, hogy a polgári iskolai tanárképzést a tanárképző főiskola Debrecenbe hozatalával segítsék. A természettudományi tanszékek főiskolai szintű polgári iskolai tanárképzéssel történő megerősítése reményt adott arra, hogy a kolozsvári–szegedi egyetemhez hasonlóan önálló matematika-természettudományi kar szerveződjék a debreceni egyetemen. A Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolát (Apponyi Kollégium) végül Szegedre telepítették, így a debreceni egyetem Bölcsészettudományi Kara csupán a főiskola budapesti természettudományi tanszékeinek felszerelésére, s az estlegesen felszabaduló oktatói helyekre tudott kérelmet benyújtani a minisztériumhoz. A kérelem részbeni teljesítése erősítette a természettudományi tanszékeket és fejlesztően hozzájárult a természettudományi szakos középiskolai tanárok debreceni képzéséhez.[18]

1940. október 24-én Kolozsvárott ismételten megnyílt és újjászerveződött a Ferenc József Tudományegyetem. A Matematika–Természettudományi Kar újraépítése megkívánta, hogy a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának természettudományi tanszékei időszakosan csökkentett módban működjenek. Az 1940–1945 közti időszakban e tanszékek működését elsősorban a természettudományi szakos középiskolai tanárképzés léte indokolta, és tette szükségessé. Debrecenben maradtak a tanszékek laboratóriumi eszközei, lehetőséget adva arra, hogy a természettudományi tanszékek 1945 után, viszonylag rövid idő alatt, ismételten teljes körű működéssel teljesíthessék tudományos és oktatási feladataikat. 1949. május 8-án megalakulhatott az egyetem önálló Természettudományi Kara, amely már Tanárképző Intézet és tanári képesítővizsgabizottság nélkül, az akkor megszerveződő új formában végezte a tanárképző feladatait.[19]

[16] ET Jkv. 1914/1915. tanév, IV. r. ülés, 1915. február 10–11. és V. r. ülés, 1915. április 16.

[17] Vö. *A m. kir. kormány működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Athenaeum. Budapest, 1925–1941. kötetek.

[18] BTK Jkv. 1926/27. tanév, V. rk. ülés, 1926. november 9.

[19] BTK Jkv. 1940/1941. IV. r. ülés, 1940. október 16.

DUPress

A Tanárképző Intézet vezetősége az intézet működésének több mint húsz éve alatt természetesen változott. Utolsó elnöke Karácsony Sándor, a karizmatikus pedagógia professzor volt (1946/1947–1948/1949-i I. félév). Igazgatótanácsába a kezdeti professzori gárda mellé az 1930-as években több tankerületi főigazgató (Ady Lajos, Bessenyey Lajos, Kiss József, Gacsályi Sándor) került be. A tanárképzési szakpárokhoz kapcsolódó egyetemi tanszéket vezető professzorok mindegyike részt vett oktatóként, és végzett vizsgáztatói feladatokat a Tanárképző Intézetben. A vizsgáztatók között számos olyan tanárt is találhatunk, akik később – a Tanárképző Intézet megszüntetése után – lettek az egyetem professzorai (pl. Jausz Béla, Juhász Géza, Kardos Pál, Országh László, Némedi Lajos, Varga Zoltán, Berényi Dénes, Barna Béla, Rapcsák András, Kádár László, Szalay Sándor).

A Tanárképző Intézetek legjelentősebb feladatai közé tartozott a középiskolai tanítási gyakorlatok megszervezése. A pedagógiai képesítői vizsgán a jelöltnek azt is igazolnia kellett, hogy a tudományos ismeretszerzésen túl képes ismereteit a tanításban is alkalmazni. A Tanárképző Intézet szervezéséhez hasonlóan a debreceni egyetem 1914-ben kérte és remélte az intézethez kötött önálló gyakorlóiskola megteremtését. Ekkor a gyakorlóiskola felállítása sem történt meg. A tanárjelöltek iskolai gyakorlatait a tanárvizsgáló bizottság irányította. A tankerületi főigazgató jóváhagyó egyeztetésével keresték ki a város középiskolái közül azokat, amelyekben a jelöltek a gyakorlatokkal kapcsolatos követelményeket teljesíthették. A gyakorlat középiskoláit, majd a gyakorlatokat vezető szaktanárokat végül a miniszter hagyta jóvá és nevezte ki. A Tanárképző Intézet tehát gyakorlóiskola nélkül szervezte meg a gyakorlati képzést. A iskolai szakvezető tanárok kiválasztása, eligazítása, a hallgatói próbatanítások megszervezése, megtartása, bírálati- és értékelési módja, annak dokumentálása már 1925 előtt a tanári vizsgálóbizottság gyakorlati képzést szervező munkájának része volt. A szakvezetők kiválasztási eljárásának azonossága ellenére a különböző iskolákban tanító szakvezetők eltérő minőségű munkája egyenetlenségeinek megszűntetését azonban a gyakorlóiskolától mint nevelőközösség pedagógiai egysége kialakításának intézményi helyétől remélték. Az iskolai gyakorlatok szervezésének a debreceni Tanárképző Intézet létesítése után kialakított módja az önálló gyakorlóiskola megalapításáig érvényesült a debreceni egyetemi tanárképzésben. A debreceni középiskolák közül a Debreceni Református Főgimnáziumban (ma Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma és Diákotthona), a piarista reálgimnáziumban (ma Szent József Gimnázium), az állami főreáliskolában (ma Fazekas Mihály Gimnázium) és a debreceni református Dóczi leánynevelő intézet leánygimnáziumában (ma Debreceni Református Kollégium Dóczy Gimnáziuma) fogadtak tanárjelölteket iskolai gyakorlatra. A gyakorlóiskola megindulásától kezdve (1936/1937-i tanév), a lányhallgató-jelöltek kivételével, a gyakorló-gimnáziumban történt a tanárjelöltek gyakorlati képzése. A lány-tanárjelöltek a Tanárképző Intézet önálló gyakorló-gimnáziumának megindulása után is a Dóczi leánygimnáziumban gyakoroltak. A pedagógusképzés megszervezésének egyik alapproblémája volt, hogy hogyan történjék, és milyen időkapcsolatban legyen a szaktárgyhoz kapcsolódó szaktudományi, továbbá a pedagógiai elméleti valamint gyakorlati képzés? Elismerték a tanítási–nevelési gyakorlati képzés szintetizáló sajátosságát, az önálló tanári működés megkezdéséhez szükséges módszeres képzettség megszerzésének (bizonyító minősítésének) nélkülözhetetlen voltát. A megoldási elképzelésekben és azok megvalósításában azonban csak az 1920-as évektől (hasonlóan a tanítóképzéshez) tartották elengedhetetlennek a gyakorlatot iskolában, mégpedig elsősorban a gyakorlóiskolában megszervezni. A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumának első tanévnyitó ünnepsége 1936. szept-

ember 21-én volt. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium a Simonyi út 12. szám alatti épületet (Stégmüller-villa) bérelte ki gyakorlóiskolának. Mivel mind Szegeden, mind Pécsett egy-egy, a gyakorlati képzésben már előbb részt vett városi gimnáziumból szerveztek gyakorló gimnáziumot, új szervezésű gyakorló gimnázium csak Debrecenben volt. Az önálló gyakorlóiskola megszervezése a megelőző időszakban, a több iskolába szétszórt képzés helyett teljesebb és egységesebb gyakorlatot tett lehetővé. A Tanárképzőintézet Gyakorló Gimnáziuma rövid fennállása idején összesen 359 tanárjelöltet fogadott. Legtöbben (55) az 1940/1941-i, míg legkevesebben (4) 1944/1945-i tanévben gyakoroltak az iskolában. Az iskola első igazgatójának Jausz Bélát, a debreceni Tanárképző Intézet intézeti tanárát nevezték ki. Nyolc éven át, 1944-ig volt az iskola vezetője. Megszervezte a tantestületet, irányításával teremtették meg az iskola pedagógiai arculatát, s teljesítményeit olyanná tették, amivel az iskola rövid idő alatt a Tiszántúl egyik kiemelkedő intézménye lett. Az iskola tanárai közül ugyancsak sokan kerültek később az egyetemre oktatónak, mint Borbély András, Csinády Gerő, Gyarmathy László, Koczogh Ákos, Papp István, Varga Zoltán. Az iskola 1949-i megszüntetéséig megőrizte alapvető nevelési sajátosságait.

1945-ben az általános iskolák megszervezése az egész magyarországi közoktatási rendszer átalakításával járt. Az általános iskola felső tagozatában bevezetésre kerülő szakrendszerű oktatás, a középiskolai képzés idejének négy évre csökkentése, de a középiskolák számának növelési terve mind a tanárképzés sürgető átalakítását kívánta meg. Ebben a folyamatban szükségletként jelentkezett a tanárképző egyetemek, az egyetem mellé szervezett Tanárképző Intézetek és a tanári képesítőbizottságok képzési jellemzőinek átalakítása is. A tanárképzésben az új, a polgári iskolai tanárképzés gyakorlatához leginkább kapcsolódó pedagógiai főiskolák (tanárképző főiskolák) arculatának kiformálódási igénye és törekvése volt a meghatározó. Előbb úgy tűnt, hogy a két fajtájú tanárképző intézményben a képzés szervezetileg és tartalmilag is kapcsolatba hozható. Ezt az elképzelést látszott érvényre juttatni az a tény, hogy az első pedagógiai főiskolák tanárképző egyetemekkel rendelkező városokban alakultak meg. 1948 szeptemberében Debrecenben is megkezdte működését a Pedagógiai Főiskola. A főiskola megszervezésére előbb Kiss Tihamér egyetemi magántanár, majd Némedi Lajos egyetemi magántanár kapott megbízatást.[20] A főiskolai oktatáshoz a jelentős háborús sérüléseket szenvedett egyetem főépületének alagsori termeit vették igénybe. De a városban kijelölték egy új főiskolai épület helyét is. Az intézményt az építkezésre vonatkozó terv ellenére, már 1949-ben Egerbe költöztették. A főiskola oktatói közül többen az 1949 januárjában megszüntetett középiskolai Tanárképző Intézet oktatóiból kerültek ki. A debreceni tanárképző intézmények közös, vagy egymásra ható oktatási-képzési lehetőségeiről nem történtek tárgyalások, egyeztetések. Az 1940-es évek második felében a főiskolai tanárképzés tényleges gyakorlata az egyetemek általános- és középiskolai tanárképzési gyakorlatától elkülönülve szerveződött meg.

A Debreceni Egyetem Állami Középiskolai Tanárképző Intézete és Tanárvizsgáló Bizottsága tevékenységét 1945 után a hallgatók egyre erőteljesebben támadták, követelték az egyetemi reform mielőbbi megvalósítását. Az intézetnek és a bizottságnak a követelményekkel és a feladatokkal kapcsolatos teljesítési kényszerében vélték túlterhelésük okát. Megerősödött azon tanárcsoportok véleménye, amelyek már előbb is a középiskolai tanárképzés szerveződésének megszüntetését kívánták. Az egyetem Bölcsészettudományi Karához akarták kötni az egyetemen folyó tanárképzés teljes folyamatát, a képzettség elbírá-

[20] BTK Jkv. 1948/1949. III. r. ülés, 1948. szeptember 28. és IV. r. ülés, 1948. október 29.

lását. A Kar mellett mindkét szerveződést (Tanárképző Intézet; képesítői bizottság) feleslegesnek vélték. A Kari Tanács – az előző évek gyakorlatához hasonlóan – nem kívánt részletesen foglalkozni a Tanárképző Intézettel, de a tanárképzés kérdéseivel sem.[21] A nevelőképzés egyetemi problémáiról Karácsony Sándor, az egyetem pedagógia professzora, a Bölcsészettudományi Kar Tanácsának tagja, a Tanárképző Intézet elnöke 1947 nyarán rövid, de nagy hatású cikket írt a *Köznevelés* c. folyóiratban. Úgy vélte, hogy – bár a tanárképzőre szükség van, mert az egyetemen csak tudósképzés folyik, tanárképzés nem –, a gyakorlatban nincs olyan nagy különbség tanárképzés és tudósképzés között, amit a kétféle [tudós- és tanárképzési] tanrend egyféle volta is bizonyít. A tanári vizsgák sem támasztják alá a képzés elkülönítettségét, hiszen a tanári vizsgákon nem az a kérdés, hogy a tanárjelölt tud-e egy bizonyos (ú. n. középiskolás) anyagot, hanem az, hogy egy bizonyos tudománykörben valóban jártas-e, meg tud-e érteni, meg tud-e oldani tudományos problémákat, és hogy végül e tudományos fölénye nevelőerejű-e. A tanárképzésnél sem a képzési folyamat szervezéséhez, sem a képzettség ellenőrzéséhez nincs szükség külön Tanárképző Intézetre, és tanárvizsgáló bizottságra. A jelölt szaktudását szerezze meg az egyetem bölcsészeti karának egyes tanszékein, tanári gyakorlatát pedig nyerje a pedagógiai tanszéktől és a gyakorlógimnáziumban. Figyelmeztetett az egyetemi tanárképzés és a polgári iskolai tanárképzés eltérő voltára. *„Komolyan kell vennünk… az ellenvetést…* [hogy] *a középiskolai tanárképzés nem való az egyetemre,"* mivel *„a tanárképző-intézet és a tanárvizsgáló bizottság voltaképen* [igazolja, hogy a]*… főiskolát pótló, mint a polgári iskolai tanárképzők… de komoly kiképzés…* [is, a polgári iskolai tanárképzőben] *folyik."* Véleménye szerint *„a nevelők* [tanítók, általános és középiskolai tanárok] *képzése egyetemi feladat… minden féle nevelő a szofokrácia* [felsőbb néposztály] *tagja, az egyetem pedig csak a szofokraták iskolája."* A tanárképzéstől az egyetemi képzés tudományos színvonalcsökkenését állító véleményekben szerinte *„…erős hipokrízis rejlik. Ha… a tudósképzés komolyan szívünk ügye, színvonalának emelésére feltétlenül gondolnunk kell. De ennek nem az a módja, hogy az egyetemről elvonjuk azt, ami mindenképpen odatartozik: szofokráciánk kiképzésének valamennyi módját és formáját. A tudósképzés az egyetemnek egyik, speciális feladata, generális feladata a szofokrácia előkészítése jövőbeli hivatásának minél pontosabb, minél színvonalasabb betöltésére."*[22] Ehhez elengedhetetlen az egyetemen minden nevelő kiképzése, ám felesleges az egyetemek mellett működő Tanárképző Intézet és tanárvizsgáló bizottság.

1947 őszén felgyorsultak az egyetemek átalakítására irányuló országos törekvések. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium június 1-én már csak az 1947/1948-i tanévre nevezte ki a Tanárképző Intézet elnökét és Igazgatótanácsát, valamint a Tanárvizsgáló Bizottság elnökét és bizottsági tagjait.[23] A tanárképzési reform végrehajtása érdekében, még a Tanárképző Intézet megszüntetése előtt, ám annak megtörténtére számítva – a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Tanácsa Tanácsadó Testületet szervezett a tanárképzés átalakításának segítésére. A testület elnöke Országh László egyetemi tanár, alelnöktitkára Durkó Mátyás, a magyar irodalmi tanszék demonstrátora, egyetemi hallgató lett. Ekkor még felkérték Karácsony Sándor professzort, hogy tegyen javaslatot azokra, akik az 1948/1949-i tanév II. félévében a szakmódszertant oktatják. A tanárokat az ő javaslata alap-

[21] BTK Jkv. 1937/1938. X. r. ülés, 1938. március 4. és XII. r. ülés, 1938. április 8.

[22] *Köznevelés.* 3. évf. 13. sz. július 15. 297–312..– Ld. még ehhez: BTK Jkv. 1948/49. III. r. ülés, 1948. szeptember. 28. és VII. r. ülés, 1948. december. 17.

[23] BTK Jkv. 1947/1948. I. r. ülés, 1947. szeptember. 23.

ján – a Tanárképző Intézet Igazgatótanácsának kihagyásával – kérték fel a szakmódszertanok oktatására.[24] Az 1948/1949-i tanév II. félévének tanrendjében az új – a Tanárképző Intézet nélküli – képzési struktúrának megfelelően rendeződtek a tárgyak. A Bölcsészettudományi Kar tantárgyainál közölték a minden középiskolai tanárjelölt számára kötelező általános pedagógiai és pszichológiai előadásokat. Ezektől elkülönítették a szakmódszertani órákat, amik már az egyes egyetemi szakok órái között kerültek felsorolásra.[25]

1949. január 12-én az egyetemi bölcsészettudományi és természettudományi képzés újjászervezése tárgyában kiadott kormányrendelet megszüntette a középiskolai Tanárképző Intézeteket és középiskolai tanárvizsgáló bizottságokat. A gyakorló középiskolák felett az elsőfokú felügyeletet a tankerületi főigazgatók vették át. A bevezetett új képzési rendre való áttérés részletes szabályait a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel – a tanárjelöltek iskolai gyakorlatát külön kiemelve – kívánta szabályozni. A rendeletről s annak végrehajtási utasításáról, a hozzá kapcsolódó kari feladatotokról értesülve a Bölcsészettudományi Kar Tanácsa gyorsan intézkedett.[26] A Debreceni Állami Középiskolai Tanárképző Intézet felszámolásának jegyzőkönyvét a Kari Tanács 1949. február 14-én hagyta jóvá, és ezzel jogilag is megszűnt a Debreceni Egyetem mellé szervezett Tanárképző Intézet.[27]

A Debreceni Egyetemhez kapcsolt Debreceni Országos Magyar Királyi Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság előtt az egyetemi oktatás megkezdésének idejétől, 1914-től 1950-ig, az egyetemi oktatás és a tanárképzés (képesítés) alapvető megváltoztatásáig eltelt 36 egyetemi tanévben 1146 középiskolai tanár szerzett képesítést. Ez a szám messze elmarad a budapesti egyetemen képesítést nyert középiskolai tanárok számától, de több mint a kolozsvári-szegedi, illetve a pozsonyi-pécsi egyetemen képesítést nyert középiskolai tanárok száma. A tanárvizsgálat az 1914/1915-i tanév II. félévében kezdődött, amikor a vizsgabizottság előtt 4 hallgató alap- és 1 hallgató szakvizsgázott. A debreceni bizottság 1917-ben adott ki először egy latin–magyar és egy latin–történelem szakos középiskolai tanári oklevelet.[28] Két természettudományi szakos (mennyiségtan–természettan) középiskolai tanár az 1920/1921-i tanévben, külön miniszteri engedéllyel úgy nyert Debrecenben képesítettséget, hogy pedagógiai vizsgájukat a város tanárvizsgáló bizottságánál teljesítették. Az alap- és szakvizsgájuk még Kolozsvárott volt.[29] Először az 1928/1929-i tanévben kapott oklevelet a Debreceni Egyetemen alap- és szak-, majd pedagógiát teljesítő két természettudományi szakos középiskolai tanár. Azt következően – kevesebb számban a szellemtudományi szakosoknál – minden évben voltak természettudományi szakokon végző középiskolai tanárok a Debreceni Egyetemen. A középiskolai tanári képesítést nyert, ill. tanári oklevelet szerző hallgatók száma a következőképpen alakult:[30]

[24] BTK Jkv. 1948/1949. VII. r. ülés, 1948. december. 17.

[25] Debreceni Egyetemi Tanrend 1948/1949. II. félév.

[26] 260/1949. (I. 12.) Korm. rendelet az egyetemi bölcsészettudományi és természettudományi képzés újjászervezése tárgyában 9. § (1) (2); VKM 211.114/1949. VI. végrehajtási utasítás. – BTK Jkv. 1948/1949. X. rk. ülés, 1949. január 15.

[27] BTK Jkv. 1948/1949. XII. rk. ülés, 1949. február 14. – A Tanárképző Intézet és a tanárvizsgáló bizottság felszámolásának jegyzőkönyvei 1949. január 31-i dátumozásuak.

[28] HBmL. VIII. 4e. 1. d. 1915. évi csomó – a debreceni tanárvizsgáló bizottság 1915. június 1-i ülésének jegyzőkönyve.

[29] HBmL. VIII. 4e. 2. d. 1921. évi csomó.

[30] A Debreceni m. kir. Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság Elnöksége I–VI. sz. törzskönyve. (Kézirat, 1917–1951 között kézzel vezetett, folyamatos számozással egybefűzött 6 kötet. – DE BTK archívum.) A Debrecenben

Év	Hallgató	Év	Hallgató	Év	Hallgató
1917	2	1929	17	1940	68
1918	2	1930	44	1941	70
1919	11	1931	28	1942	46
1920	10	1932	29	1943	28
1921	8	1933	42	1944	36
1922	21	1934	70	1945	10
1923	17	1935	72	1946	31
1924	10	1936	66	1947	45
1925	11	1937	56	1948	37
1926	14	1938	65	1949	33
1927	11	1939	53	1950	67
1928	16	–	–	–	–

Az első két évben, 1917-ben és 1918-ban tehát még csak ketten voltak, 1919-ben és 1920-ban (nyilván a háborúból visszatérők miatt) 11-en illetve 10-en. A következő csaknem 30 évben a számok igen változóan alakultak, bár többé soha nem csökkentek tíz alá. A minimumot a húszas években a tízes nagyságrendű képesítések jelentik, a maximumot az 1934-i 72 fő.

Az egyetemi bölcsészettudományi és természettudományi képzés újjászervezése következtében az egyetemeken a tanárképzés teljesen szétesett. Az egymást gyorsan követő bizonytalan, átgondolatlan minisztériumi utasítások kikapcsolták a feladat szakmai irányítására felkészületlen egyetemi karokat, tanszékeket. A pedagógiai–szakmódszertani oktatás és a gyakorlati képzés szervezését a karokon felállított Tanulmányi Osztályoknak kellett volna elvégezniük. A Debreceni Egyetemen, mint mindenhol máshol, rövid idő után megszüntették az önálló gyakorlóiskolát, amely az 1949/1950-i tanév II. félévében már a Tankerületi Főigazgatói Hivatal hatáskörében 4 tagú tanulmányi felügyelettel és újabb igazgatóval, de egyelőre külön iskolaként működött. Az 1950/1951-i tanévtől kezdődően azonban az épületet a debreceni Poroszlay úti Általános Iskola kapta meg. A gyakorlóiskola megszűnt önálló iskolaként létezni, a tanárjelölteket a város különböző iskoláiba osztották be tanítási gyakorlatra. Visszatért volna a gyakorlati képzés 1936 előtti formája. Ám kaotikus állapotokat eredményezett a szakvezető tanárok kiválasztásának gyakran politikai meggondolásokat érvényesítő módja, a hallgatók beosztása a gyakorlóhelyekre. Végül felsőbb utasításra a gyakorlati képzés idejét jelentősen csökkentették, a feladatokat hospitálásokra szűkítették. A Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszékén (hasonlóan a budapestihez) az erőszakos politikai–ideológiai indíttatású változások szinte lehetetlenné tették a tanszék pedagógusképzéssel kapcsolatos elméleti oktatómunkájának teljesítését. A neveléstudományi kutatómunkára, a tanárképzés odafigyelő segítésére egyaránt képtelenné lett a professzor és szakmai-vezető (gyakran oktatók) nélkül maradt tanszék. 1950-re, az új

kiadott középiskolai tanári oklevelek számánál eltérések találhatók a törzskönyvekből kapott adatok, a tanárvizsgáló bizottság országos statisztikai hivatalának küldött jelentésmásolatok adatai (Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság iratai HBmL. VIII. 4e.) és a statisztikai évkönyvekben olvasható adatok közt.

egységes s rendeletileg kiadott egyetemi szabályzat az egyetemek szocialista átalakításának befejezésidejét jelentette.[31] Ekkorra az egyetemi tanárképzés közel 100 éves gyakorlata az előző időszakban tapasztalható minden problémájával együtt megszűnt létezni. Helyette átláthatatlan, eredményeiben alacsony szintű tanárképzés jellemezte az egyetemeket, így a Debreceni Egyetemet is. Karácsony Sándor 1947 nyarán megfogalmazott, az egyetemi tanárképzést átalakító javaslatait „megvalósításukban" szélsőségesen negatív formájúvá torzította a politikai szándék és akarat.

DUPress

[31] 274/1950. MT számú rendelet – A tudományegyetemek és a műszaki egyetemek szervezetének szabályozása.

VII. Diákegyesületek a két világháború között (Kerepeszki Róbert)

1. Az első egyesületek, az egyesületi élet szerepének növekedése

Az egyetemi diákélet, az ifjúság egyesületi életének kutatása több szempontból fontos és időszerű. Egyrészt azért, mert ennek bemutatása segíthet megismerni és megérteni a korszellemet, az ifjúság gondolkodásmódját és végső soron saját helyzetéről alkotott véleményét, illetve általában véve azt, hogy milyen légkör uralkodott a két világháború közötti időszakban a Tisza István Tudományegyetem falai között. Másfelől e szervezetek tevékenységének feltárása azért is indokolt, mert ebben a korszakban az ifjúsági és általában a társadalmi egyesületek jelentősége rendkívül megnőtt.

A meglévő, széleskörű forrásanyag ellenére mégis nagyon nehéz átfogó képet alkotni az egyetemi egyesületi életről. Széttagoltságuk, egyoldalúságuk miatt rendszertelen és hiányos adatokat nyújtanak az egyes szervezetek taglétszámnak alakulásáról, így csak megbecsülni lehet azt, hogy egy-egy egyesület mennyire volt „népszerű" a hallgatók körében. Ebből adódóan nehéz megállapítani, hogy az egyesületek a célkitűzéseiket mennyire tudták megvalósítani, mennyire sikerült komoly tevékenységet folytatniuk. Az eddig feltárt források nem tartalmazzák az egyes szervezetek tagnévsorait, amelyek híján szinte lehetetlen meghatározni az egyesületek tagságának társadalmi összetételét, így erre csak az egyetem hallgatóságának társadalmi szerkezetéből lehet bizonyos fokú következtetéseket levonni. Azonban ezek hiányában sem felesleges végigtekinteni a korszakban működő ifjúsági egyesületeken, és válaszokat keresni arra a kérdésre, hogy milyen szerepet játszottak a különböző diákszervezetek az egyetem életében.

Az első világháború előtt és alatt a magyar egyetemeken nem volt olyan széleskörű egyesületi élet, mint később, a Horthy-korszakban. Magyary Zoltán – az 1920-as évek Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumának tanácsosa – szerint *„a háború előtt a magyar diákságnak csak egy-egy egyetem ifjúságára kiterjedő, ún. kebelbeli egyesületei voltak, amelyek… az egyetemek fegyelmi hatósága alá tartoztak és ezért csak olyan tagjaik lehetettek, akik az egyetem fegyelmi hatósága alól még nem kerültek ki".* Ezek az ún. egyetemi körök voltak.[1]

Sajnálatos módon a debreceni egyetem elindulása egybeesett az első világháború kirobbanásával, amely az ország összes felsőoktatási intézményében döntően meghatározta a diákság életét és a tanítás lehetőségeit. Emiatt szorosan véve oktatói munka nem igazán folyt, mivel az egyébként is szerény hallgatói létszámból egyre többen vonultak be frontszolgálatra. Ennek ellenére 1915-ben Debrecenben is megalakult az ifjúság első „kebelbeli" egyesülete, a Debreceni Egyetemi Kör (DEK). Természetesen, ahogy a felsőoktatás-

[1] Magyary Zoltán: *Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondozásának megszervezése tárgyában*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. 1929. 118.

nak, úgy az ifjúsági egyesületeknek is voltak itt alapjai, hiszen az évszázados múltra visszatekintő, az egyetem alapjául is szolgáló Református Kollégiumban több diákszervezet működött korábban (pl. Tornaegylet, Bölcsészethallgatók Segély Egylete), ezekből azonban még hiányzott az ifjúság egészének megszervezésére irányuló törekvés. A DEK célja a tagok segélyezése mellett a város társadalma és az ifjúság közötti kapcsolatok bővítése, illetve politikai, kulturális és tudományos önképző tevékenység volt. Az egyesület 1917-ben jóváhagyott alapszabályai tehát széles tevékenységi kört fogalmaztak meg. A szervezetet egy elnök és három alelnök irányította, akik általában az egyes karok egy-egy képviselői voltak. A DEK belső szervezete úgy alakult, hogy a tagok karonként külön szakosztályokba tömörültek: a legkorábbi a teológus, illetve a jogász szakosztály volt, csak később alakult meg a bölcsészek szervezete, és legutoljára az orvosoké.

Az egyesület célkitűzéseinek megvalósítását azonban az egyre súlyosabbá váló háborús körülmények megakadályozták. A katonai behívásokból adódó hallgatói létszámcsökkenés miatt a DEK egyetlen jelentős eredménye az volt, hogy a megalakulás után nem sokkal el tudta indítani saját időszaki lapját, az *Egyetemet*, mely ugyan nem sok számot élt meg, ennek ellenére rendkívül jól tükröződtek benne a háború okozta társadalmi és diákproblémák. Az Egyetemi Kör volt az első közös, azaz minden fakultás hallgatóit magában foglaló egyesület, mely az egyetemi tanács és a rektor közvetlen felügyelete alatt állt.

A DEK a világháborút követő időszakban is komoly gondokkal küzdött, és már az egyetem vezetése is felfigyelt arra, hogy ebben az időszakban a hallgatók „elidegenedtek" a Körtől. Erre utal három, az 1920/1921-i tanév folyamán megfogalmazott egybehangzó vélemény is. Darkó Jenő, a klasszika-filológia professzora, a szervezet tanárelnöke azt tartotta aggályosnak, hogy a DEK *„szakosztályaiban intenzívebb munkát nem végezhetett sem a segélyezés, sem az önképzés, sem a sport, vagy a zene terén".*[2] Ugyanígy látta az egyesületet Pokoly József rektor is, aki rámutatott az intézmény vezetőinek felelősségére: *„Nem az ifjúságban, hanem abban kell keresni ezen jelenség okát, hogy a mindennapi megélhetés gondjai túlságosan igénybe veszik erejét és idejét. Ezenfelül nem hallgathatom el azt sem, hogy önképzésük és egyleti életük számára a szükséges és alkalmas helyiségeket s eszközöket sem tudjuk rendelkezésükre bocsátani."*[3] Hasonlóan szomorú képet fest a DEK világháború és forradalmak utáni képéről Peleskey Sándor, az Egyetemi Kör főtitkárának 1920/1921. évi jelentése is: ő a lanyha érdeklődés okát abban látta, hogy *„a Kör tagjainak legnagyobb része anyagi nehézségekkel küzdve a saját fenntartását kellett, hogy elsősorban biztosítsa s így nem volt ideje egyesületi ügyek iránt érdeklődni s egyesületi munkát kifejteni"*. Ugyanakkor sajnálattal állapította meg, hogy *„azoknak, akiknek ideje lett volna, nem mutattak semmi érdeklődést. Így aztán igazi egyesületi életet élni nem lehetett."* Az Egyetemi Kör válságát jelzi az is, hogy Peleskey főtitkár jelentése szerint a csekély tagság ebben a tanévben folyamatosan tisztújítással vesződött.[4]

Az Egyetemi Kör jelentősége az 1920-as évek során folyamatosan csökkent, ami leginkább a taglétszám jelentős visszaesésében tükröződik. 1922/1923-ban még 348 fő, a hallgatók 43,23%-a lépett be az egyesületbe, ezzel szemben az 1926/1927-i tanév végén 195 főre apadt a tagság (ez a hallgatói létszámnak már mindössze 21,48%-a). A Kör belső életét jól

[2] HBML VIII.1/a Rektori hivatal iratai, egyetemi tanácsülési jegyzőkönyvek, 1920/1921-i tanév, az ösztöndíjosztó bizottság ülése (1921. június 28.). 284. sz.

[3] Évkönyv 1920/1921. 121.

[4] Uo. 230–232.

jellemzi, hogy 1924 májusában az Egyetemi Tanács több hallgató ellen érkezett panaszbeadványt tárgyalt, akiket „hamiskártyázáson" (valószínűleg inkább tiltott kártyajátékokon) értek. Ezen felháborodva az intézmény vezetői örökre kitiltották a Kör helyiségéből a megvádolt hallgatókat, és állást foglaltak az egyesületben tapasztalható „hazárd kártyázások" ellen. A DEK az 1920-as évek közepétől már szinte csak a hallgatók szórakozási (biliárdozás, sakkozás, dominózás, stb.) lehetőségeit szolgálta. Az egyesület azonban egy pozitív vonást fel tudott mutatni: jelentős könyvtárral rendelkezett, a korszak több neves folyóiratát és napilapját megrendelte, de az egyre súlyosbodó anyagi helyzete miatt ezt sem sokáig tudta fenntartani.[5]

A DEK hanyatlásához hozzájárult az is, hogy az 1920-as évek első felében több új egyesület alakult, amelyek szinte ellehetetlenítették a Kört. 1919 után az ifjúsági szervezetek számának megugrását főként a hallgatói létszám nagyarányú felduzzadása, az ország Trianon utáni helyzete és a saját egzisztenciális kilátástalanságuk okozta, az ezekből adódó életérzések erősítették az egyetemistákban a „valahová tartozás" és az önszerveződés igényét. A korszakban keletkezett statisztikai források is alátámasztják ezt. Asztalos Józsefnek az 1930-as évek elején összeállított kiadványa szerint országos átlagban a *„főiskolai hallgatóknak éppen felerésze tagja valamelyik diákszervezetnek"*, a debreceni egyetemen ez az arány 65%, míg Budapesten csak 40% volt.[6]

Debrecenben az első világháborút követő hallgatói létszámemelkedés és az ebből következő egyesületekbe tömörülés a román megszállás miatt csak némi késéssel kezdődhetett meg, az 1920-as években azonban gombamód megszaporodtak az ifjúsági szervezetek. Az 1926/1927-i tanévben már 10 különböző egyesület működött, az 1930-as évek végére több, mint másfélszer ennyi, de számtalan olyan egyesületet is találunk ezek mellett az 1920 és 1939 közötti két évtizedben, melyek kérészéletűnek bizonyultak.

A románok kivonulása után alakult ifjúsági szervezeteket alapvetően két csoportba oszthatjuk, és így sorolták be őket már a korszakban is. Az elsőbe tartoztak az Egyetemi Tanács fennhatósága alá tartozó egyesületek. Ez azt jelentette, hogy alapszabályaikat nemcsak az illetékes Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, hanem az intézmény vezetése is elfogadta, tagjaik csak egyetemi hallgatók lehettek. Így ezek a szervezetek tulajdonképpen felsorakoztak az Egyetemi Kör mellé. Idetartoztak többek között a különböző vallási alapon szerveződő egyletek, az egyetem sportegyesülete, a Debreceni Egyetemi Athleticai Club (DEAC), a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (SZEFHE), Egyetemi Hatvany professzor Öregcserkész Csapat, illetve az 1930-as években létrejött Jogász Ifjúsági Egyesület is. Ezek az egyesületek szinte kivétel nélkül tagjai voltak egy országos csúcsszervezetnek, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetségének (MEFHOSZ), amely azonban nem befolyásolta a működésüket.

A világháború és a forradalmak után alakuló ifjúsági szervezetek közül leghamarabb (szimbolikus jelentőségű, hogy már 1919. augusztus 1-jén) a DEAC alakult meg, és a korszakban végig működött. Célja az volt, hogy keretet adjon az ifjúság testnevelési- és sporttevékenységéhez, és színvonalas, illetve jelentős eredményeket érjen el. Az egyesületben alig burkolt antiszemita szellem uralkodott. Nem véletlen, hogy 1932 őszén, amikor a világgazdasági válság miatt felerősödött a zsidóellenesség, éppen a DEAC és a zsidó érde-

[5] HBML VIII.1/a, ET 1923/1924. XI. rendes ülés, 1924. május 23. 1949. etsz.

[6] Asztalos József: *A magyar főiskolák statisztikája az 1933/1934. tanévben*. Magyar Statisztikai Közlemények, Új Sorozat, 92. kötet. Budapest, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1935.

keltségű Debreceni Kereskedelmi Alkalmazottak Sportegyesülete (DKASE) közötti labdarúgó-mérkőzésén robbant ki antiszemita tüntetéshullám.[7]

Az antiszemitizmus mellett a revízió állandó hangoztatása és a nacionalizmus voltak a DEAC ideológiájának alappillérei. Jól példázza ezt az egyesület 15 éves jubileuma alkalmával a helyi jobboldali sajtó méltatása is: *„Tizenöt éve már, hogy a forradalmi lázadások, s az oláh megszállás szomorú korszakában egy maréknyi ifjúsági csoport: a Debreceni Egyetemi Athlétikai Club kibontotta a nemzeti öntudat zászlóját. A par excellence sportegyesület ugyanakkor… az ellenforradalmi újjászületés egyik legerősebb pionírja is volt, s így minden igaz magyar embernek ma fokozott örömmel kell részt vennie a ma már európai hírű sportegyesület jubileumában"*.[8]

A DEAC természetesen az egyetemi vezetés felügyelete alatt működött, ezért végig a korszak folyamán volt egy kijelölt tanárelnöke. Érdekes, hogy ezt a posztot mindig a bölcsészkar professzorai töltötték be: az egyesület alapításától egészen az 1920-as évek közepéig Darkó Jenő, majd Mitrovics Gyula. A nagyobb feladat az előbbire hárult: a trianoni sokk után felrázni és megszervezni az egyetemi hallgatók sportéletét és testnevelését, illetve megteremteni az ehhez szükséges lehetőségeket.[9]

A DEAC tagsága dinamikusan bővült, az 1922/1923-i tanévben már 513 fő, az egyetemi hallgatók 62,18%-a volt tagja az egyesületnek. A tagok különböző szakosztályok keretén belül sportoltak: 1922/1923-i tanév során alakult meg a labdarúgó, vívó, atlétikai és torna szakosztály, később (1924/1925) a tenisz- és úszó szakosztály. Ezek a városi, regionális, sőt, olykor az országos versenyeken is szép eredményeket értek el.[10]

Debrecen esetében a vallási alapon szerveződő egyesületek közül érthető módon elsőként a református jellegű szervezeteket kell megemlíteni: a Bethlen Gábor Kört és a *Soli Deo Gloria* Szövetséget. Magyarországon az első református diákegyesület, a Budapesti Bethlen Gábor Kör 1901 októberében alakult. A „kálvinista Rómában" csak 1903 decemberében jött létre ilyen nevű szervezet a Református Kollégium hallgatóiból. Az egyetemmé alakulás után a Bethlen Gábor Kör egy időre eltűnt az intézmény életéből, és csak Trianon után szerveződött újjá. Jelentősége azonban az 1920-as években csekély maradt, ezt támasztja alá, hogy 1927/1928-ban a tagsága mindössze 25 fő volt. Az egyesület az 1930-as évekre lassan megerősödött, szervezetén belül külön irodalmi, belmissziós és segélyügyi szakosztály működött.[11]

A *Soli Deo Gloria* Szövetség (SDG) országos szervezetként jött létre az első világháború után, azonban a debreceni csoportja hosszas előkészületek után csak 1929-ben alakult meg 15 fővel, célja a *„spirituális (lelki), világnézeti és gyakorlati nevelés"* volt. Taglétszámának alakulása nem ismert, de a helyi *Soli Deo Gloria* az 1930-as években jelentősen megerősödött, olyannyira, hogy az országos vezetőségtől teljesen függetlenül, külön központtal és apparátussal működött. A gazdasági válság után ez az egyesület egyike volt azoknak a szervezeteknek, melyek komoly érdeklődéssel fordultak a korszak társadalmi problémái felé. Ennek egyik legjellemzőbb eredményét a részben az SDG által szervezett ún. Debreceni Diéták jelentették, amelyekről a későbbiekben még részletesebben szólunk.

[7] HBML VIII.1/b, 45. d. 1211/1932-33. etsz.
[8] *Debreceni Újság Hajdúföld*, 1934. május 6.
[9] HBML VIII.1/b, 13. d. 843/1922-23. etsz. ill. Uo. 15. d. 1436/1923-24. etsz.
[10] Évkönyv 1922/1923. 158–159. ill. Évkönyv 1924/1925. 219–220.
[11] Évkönyv 1927/1928. 220–221.

A korszakban a református egyesületek mellett természetesen más felekezetekhez tartozó hallgatók is létrehozták saját szervezeteiket (pl. a görög katolikus egyetemi és főiskolai hallgatók Vasvári Pál Köre, az evangélikusok Luther Szövetsége, a Pro Christo Szövetség). A római katolikus hallgatók Szent László Köre 1922-ben jött létre, azonban nem sokkal később meg is szűnt, és csak 1927-ben alakult újjá. Ezek után azonban fokozatosan megerősödött: az 1933/1934-i tanévben 144 egyetemi hallgató volt tagja, a következőben már 197. Ezekben az években 320, illetve 293 katolikus hallgató tanult az egyetemen, ami azt jelenti, hogy közülük előbb 45%, majd 67,24% volt tagja a körnek. Az egyesület célja a nemzeti szellem erősítése, *„a felekezeti béke, a valláserkölcs és a katolikus öntudat ápolása"* volt, és ennek szellemében felolvasó esteket, hittudományi és bibliai előadásokat szervezett.[12]

A vallási alapon szervezett keresztény ifjúsági szervezetek mellett a két világháború között működött a zsidó hallgatók egyesülete is, mely a különösen erős antiszemita légkör miatt érdemel figyelmet. Nem véletlen, hogy a Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesülete (MIEFHOE) 1928-ban alakult meg Budapesten, épp akkor, amikor törvénybe iktatták a *numerus clausus* módosítását (1928. évi XIV. tc.). Ekkor fogadta el az országos központ alapszabályait a belügyminisztérium, majd 1932-ben kisebb módosításokkal megerősítette azt. Így került a szabályzatba, hogy az egyesület a vidéki egyetemeken is létrehozhat csoportokat, ha *„az illető városban 20, ottani állandó lakossal bíró, az egyesület számára tagképes egyetemi polgár kéri a csoport megalakítását"*. A MIEFHOE debreceni fiókja csak 1933 áprilisában jelentette be megalakulását, és kérte a működési engedély megadását az Egyetemi Tanácstól. Azonban erre az időszakra esett egy antiszemita tüntetéshullám is, ezért az intézmény vezetése az 1934/1935-i tanévre halasztotta a MIEFHOE ügyét. Az Egyetemi Tanács 1935. március 29-i ülésén tárgyalta ismét a kérdést, és Baranyai Béla jogi kari prodékán javaslatára megadta a működési engedélyt a MIEFHOE debreceni fiókjának, azzal a feltétellel, hogy felügyelő tanárt nem jelöl ki az egyesületnek, és hogy az *„izraelita hallgatóknak évről-évre névszerint egyenként engedélyt kell kérniök a belépésre"*.[13]

Az Egyetemi Kör, a DEAC és a vallási alapon szerveződött diákszervezetek mellett több kisebb egyesület is helyett kapott az intézmény életében az Egyetemi Tanács felügyelete alatt. Ilyen volt például a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (SZEFHE), amely komoly támogatást kapott a debreceni Székely Társaságtól, s amelyben egyetemi oktatók (köztük Darkó Jenő és Rugonfalvi Kiss István történészprofesszorok) is vezető szerepet játszottak. Ez az egyesület tevékenységét szűk körre összpontosította, célja elsősorban az Erdélyből származó székely hallgatók segélyezése volt. Ebből adódóan kifejezetten revizionista alapon állt.

Az eddig bemutatott egyetemi tanácsi felügyelet alatt álló szervezetek mellett még egy rövid életű szervezetről kell szót ejteni. Az 1930-as években alakult Egyetemi Olasz Kör az 1938/1939-i tanévben újjáalakult Egyetemi Mussolini Kör néven, és ez a névválasztás már jól jellemzi az ideológiáját. Tanárelnöke Hankiss János franciaprofesszor lett, a vezetőség nagy része bölcsészhallgató vagy középiskolai tanár volt.[14]

[12] Évkönyv 1933/1934. 265, 354–355; 1934/1935. 259, 387–388; HBML VIII.1/b, 49. d. 2764/1933-34. etsz.
[13] HBML VIII.1/b, 50. d. 147/1934-35. etsz. ill. Uo. 51. d. 1535/1934-35. etsz.
[14] HBML VIII.1/b, 64. d. 873/1938-39. etsz.

2. A Turul Szövetség Debrecenben

A korszak legsajátosabb és legjellemzőbb szervezetei az ún. egyetemi bajtársi egyesületek voltak, melyek az egyetemi fennhatóságon kívül állva alkották az ifjúsági tömörülések másik nagy csoportját. Ezek a 19. századi német *Burschenschaft*ok mintájára jöttek létre. Elsősorban társadalmi, a magyar egyetemeken hagyományok nélküli szervezetek voltak. Két ok miatt nem tartoztak soha az intézmény fennhatósága alá. Elsősorban azért, mert a korábbi gyakorlattól teljesen eltérő módon nem a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, hanem a belügyminiszter fogadta el az alapszabályaikat. A szabályzattal szemben az Egyetemi Tanács mindig nyomatékosan kifogást emelt, mivel eszerint a bajtársi egyesületeknek

33. A Csaba Bajtársi Egyesület vezérkara 1933-ban.

nem csak hallgatók lehettek tagjai. Másrészt a bajtársi egyesületek egy országos központ, az 1919 augusztusában Budapesten létrejött Turul Szövetség kötelékébe tartoztak. Ez koordinálta a tevékenységüket, és csak innen fogadtak el utasításokat. A bajtársi egyesületek karonként külön-külön szerveződtek, ahol lehetett a tudományágra jellemző nevet kaptak, de nem minden lehetséges esetben. Az orvosok szervezete a Csaba, a jogászoké a Werbőczy, a bölcsészeké az Árpád, a teológusoké a Bocskai Bajtársi Egyesület nevet kapta. Ugyanilyen névvel alakultak bajtársi egyesületek a budapesti, a szegedi és a pécsi egyetemek megfelelő

fakultásain is. Az azonos karok azonos egyesületei azonban szervezetileg semmiféle kapcsolatban nem voltak egymással, az egyesületek csak a helyi, kerületi vezérségüknek voltak alárendelve, a vezérségek pedig az országos fővezérségnek (tehát például a debreceni orvosok Csaba Bajtársi Egyesülete nem volt alárendelve a budapesti Csabának). A különböző kari egyesületek viszont egymással egyenrangúak voltak. Az egyetemisták (a próbaidős daruk és a rendes tagú leventék) mellett több idősebb, diplomás értelmiségi *(dominus)* – köztük egyetemi professzorok, támogatók *(patronus)* és egy tiszteletbeli tanárelnök *(magister)* – is tagja volt az egyesületeknek.

A Turul és a helyi bajtársi tagegyesületeinek története szorosan összefonódott az antiszemitizmussal, a *numerus clausus*-szal, a militarizmussal, illetve az irredentizmussal. Ezek alapjai azonban már jóval megalakulásuk előtt jelen voltak a debreceni egyetemi közhangulatban. 1918. október 30-án a debreceni diáktanács és a jobboldali diákokat összefogó akkori szervezet, a Piros-Fehér-Zöld Blokk helyi alakuló gyűlése kis híján teljes botrányba fulladt, mivel Huss Richárd német nyelv- és irodalomprofesszor „Irtsuk ki a zsidókat!" felszólítással antiszemita pogromra szólította fel az ifjúságot. Az akkori rektor, Bernolák Nándor, aki mintegy másfél évvel később indítványozta a Nemzetgyűlésben az egyetemi beiratkozást szabályozó *numerus clausus* törvény zsidóellenes paragrafussal történő kiegészítését, ekkor még tiltakozott az „antiszemita kirohanás ellen".

A helyi jobboldali egyetemi szervezkedések kibontakozása a forradalmak és a román megszállás miatt csak 1920 nyarán kezdődhetett meg, és ekkorra tehető a Turul első szervezkedési kísérlete is Debrecenben. Az 1919/1920-i tanév végén a bölcsészkar dékánja, Rugonfalvi Kiss István az Egyetemi Tanácshoz továbbította két bölcsészhallgató panaszát arról, hogy őket Tamássy László joghallgató *„a Turul Szövetség nevében megakadályozta az előadások látogatásában, s illetőleg felszólította őket, hogy az előadások látogatásától mindaddig tartózkodjanak, míg a Turul Szövetség őket nem igazolta"*. A dékán a beadványban még megjegyezte: *„a Turul Szövetségre való hivatkozást oly komoly jellegűnek és egyetemi autonómiánkra nézve oly veszedelmesnek tekintem, hogy annak kérdésével szerény véleményem szerint az egyetemi tanácsnak feltétlenül foglalkoznia kell"*. Az Egyetemi Tanács az eset kivizsgálására háromtagú bizottságot állított fel Szentpéteri Kun Béla jogi, Rugonfalvi Kiss István bölcsészkari dékán és Erdős József teológiaprofesszor részvételével.[15]

Tamássy vallomása szerint debreceni Turul Szövetség 1920. május 8-án vagy 9-én tartotta az alakuló gyűlését az Egyetemi Kör helyiségében. Ekkor a helyi Turul kijelentette, hogy az összes egyetemi hallgatót igazolásnak veti alá, és addig is, amíg ez meg nem történik, a zsidókat eltávolítja az egyetemről. Tamássy azt állította, már nem emlékszik arra, hogy az alakuló gyűlésen mennyien vettek részt, és ki elnökölt, de szerinte talán ifj. Csánki Benjámin bölcsészhallgató lehetett az, akinek az apja abban a tanévben a Hittudományi Kar dékánja volt. Ez a körülmény nyilvánvalóvá teszi, hogy a vizsgáló bizottságban a jogi és a bölcsészkari dékán mellett miért nem kapott szerepet a teológiai fakultás vezetője, egyúttal rávilágít a diáktüntetésekkel szembeni fellépés elmaradásának egy másik fontos hátterére, miszerint ezekben a megmozdulásokban gyakran az egyetemi professzorok gyermekei is aktív, sőt vezető szerepet vállaltak. Erre példa még Bacsó Jenő rektor fia, akit az 1938/1939-i tanévben választottak a Werbőczy Bajtársi Egyesület nádorává, és irányítója

[15] HBML VIII.1/a, 1919/1920-i tanév, XXVII. rendes ülés (1920. július 12.) 196. sz. 346, 1372, 1398. etsz.

volt a tanévben előforduló antiszemita demonstrációknak, illetve a zsidó hallgatók egyetemről való kiutasításának, ami miatt a jogászprofesszor kínos magyarázkodásra kényszerült.[16]

A vizsgálóbizottság munkája során több fontos körülményre derült fény. Elsősorban arra, hogy az Egyetemi Kör helyiségében a Turul mellett az ismert szélsőjobboldali szervezet, az Ébredő Magyarok Egyesülete helyi csoportja is több hónapon keresztül (!) működött – az Egyetemi Tanács tudta és beleegyezése nélkül (ezt egyébként 1920 októberében a DEK iktatókönyve szerint az„ébredők" meg is köszönték).[17] Mindez nem véletlen, hiszen az ÉME helyi szervezetének vezetői szinte végig a korszakban a debreceni felsőoktatás professzorai voltak. Első elnöke Iványi Béla, az egyetem jogi karának professzora volt, aki Hadházy Zsigmond főispán szerint már 1923 májusában a Magyar Nemzeti Szocialista Párt megalapítására kért engedélyt[18], utóda az 1920-as évek második felében Mitrovics Gyula, a bölcsészkar tanára lett, a későbbiekben pedig a pallagi Gazdasági Akadémia igazgatója, Halász Miklós látta el ezt a tisztet.[19] Az ÉME egyébként gyakran juttatott adományokat a helyi bajtársi egyesületeknek.

A Turul ügyében kiküldött debreceni egyetemi vizsgálóbizottság a tanúk egybehangzó vallomása alapján megállapította továbbá azt is, hogy a helyi szervezkedés pesti egyetemi hallgatók ösztönzésére alakult meg. A katonaság támogatásával egyetemi karhatalmat akartak szervezni, illetve céljuk volt *„a zsidóknak az egyetemre való tolulását megakadályozni és a numerus klausust* (sic!) *kivívni, azonban nem erőszakos eszközökkel, hanem igazolások során"*. Ennek megszervezésére és az alapszabályok szövegezésére alakult előkészítő bizottság tárgyalt is a katonasággal, sőt, néhány egyetemi tanárral is, de a jelentés szerint a munkát nem fejezték be, és a szövetség *„részvétlenség miatt önmagától szűnt meg"* még 1920 nyarán. A vizsgálóbizottság szerint *„a Turul Szövetség az egyetemi ifjúságnak egy kérész életű mozgalma volt, mely alig jutott el a megalakulás stádiumáig és előkészületeken, tervezgetésen túl nem jutott"*. Ezért a bizottság nem látta *„további intézkedés szükségességét fennforogni"*. Az ügy végkifejletéhez tartozik, hogy Tamássyt az Egyetemi Tanács rektori megrovásban részesítette.[20]

Miután ez a kezdeményezés nem járt sikerrel, a fővárosi Turul az Egyetemi Kört környékezte meg. A DEK iratainak iktatókönyve arról tanúskodik, hogy a budapesti központ több alkalommal meg is kereste ebben az ügyben az egyesületet.[21] Azonban a Turul 1920. november 25-én érkezett átirata kapcsán a Kör választmánya *„az ügy többszöri megvitatása után arra az álláspontra helyezkedett, hogy pesti egyesületbe tekintettel arra, hogy azok jelenleg leginkább csak pesti dolgokkal s legnagyobbrészt politikával foglalkoznak, nem lép be… Egyesek, mint egyének elől azonban most sem zárja el a beléphetés útját"*.[22] 1921 nyarán a Turul országos központja újra csatlakozásra kérte fel az Egyetemi Kört, amely ekkor újfent elutasította ezt. Ami miatt azonban érdemes külön kiemelni ezt a kezdeményezést az, hogy a Turul azzal kecsegtette a DEK-et, hogy a diáknyomor enyhítésére nagyobb összegek fog-

[16] HBML VIII.1/b, 65. d. 2589/1938-39. etsz.
[17] HBML X.301.2, A DEK iratainak iktatókönyve, 123/1920. sz., a Debreceni Egyetemi Kör iratai,
[18] HBML IV.B.901/a, Hajdú vármegye és Debrecen főispánjának elnöki iratai 7. d. 172/1924.
[19] HBML VIII.8/b, A Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar dékáni hivatalának iratai 9. d. 573/1926-27. bksz.
[20] HBML VIII.1/a, 1920/1921-i tanév, XIII. rendes ülés (1921. március 4.) 122–123. szám, 1398. etsz.; Uo. XIV. rendes ülés (1921. április 2.) 143. szám.; HBML VIII.7/b, A Jog- és Államtudományi Kar dékáni hivatalának iratai 4. d. 533/1920-21. jksz.
[21] HBML X. 301.2, az 1920. június 9-i, 1920. június 28-i, 1920. december 3-i bejegyzések.
[22] Évkönyv 1920/1921. 231.

nak rendelkezésükre állni, amiből szívesen támogatják a debreceni szervezetet, ehhez azonban a *„jó tájékozottság"* miatt egy *„minden tekintetben megbízható és kimerítő"* beszámolót kértek a Körtől. A források nem bizonyítják, hogy készült-e ilyen jelentés, annyit azonban a megkeresés tartalma elárult, hogy a Turul már ekkor tudatosan törekedett a vezető szerepre az egyetemi ifjúság életében, és ehhez az első lépés az alapos tájékozottság megszerzése volt a fővárosban és vidéken egyaránt. Emellett különösen érdekes a diáknyomor enyhítésére vonatkozó utalás, hiszen a szövetség pénzügyi helyzete egész története során bizonytalan volt, gyakran kért segélyeket és kölcsönöket a különböző minisztériumoktól, ezért gyanítható, hogy ennek az ígéretnek a hátterében szinte semmi konkrétum nem állhatott.

Ezek után viszonylag sokáig, 1921 novemberéig elhúzódtak az első debreceni bajtársi egyesületek megalakulásának előkészületei, melyek pontos részletei nem ismertek. Ekkor azonban az új szervezetek alapítói megtették azt, amit 1920 májusában elmulasztottak: jóváhagyást kértek az Egyetemi Tanácstól, mely az 1921. december 19-én tartott ülésén már nem is ellenezte az orvoskari Csaba és a jogi kari Werbőczy Bajtársi Egyesületek megalakulását.[23] Bázisuk és apparátusuk kialakítását elősegítette, hogy a Turul egyik országos alapító vezére, Bánsághy (Velcsov) György Debrecenbe tette át a székhelyét, és az itteni Orvostudományi Karra iratkozott be. Bánsághy egyébként egészen 1925-ig volt a debreceni medikusok Csaba Bajtársi Egyesületének vezére.

A DEK és a bajtársi egyesületek között mélyült a szakadék, amelynek oka elsősorban az volt, hogy a Kör bírálta a Turul politikai jellegét és módszereit, illetve nem akart egy budapesti központú szervezethez tartozni, és a fővárosból utasításokat kapni. E „támadások" miatt a már Bánsághy által vezetett Csaba Bajtársi Egyesület 1922 februárjában „mindennemű összeköttetést" megszakított a Körrel.[24] A konfliktus odáig fajult, hogy a két egyesület akadályozni kezdte egymás tevékenységét és szervezkedését, bár nyílt összetűzésekre (verekedésekre) nem került sor. Hangsúlyoznunk kell, hogy kezdetben a tanári kar még a DEK mellett állt. Tankó Béla filozófiaprofesszor, a Kör tanárelnöke az egyesület 1922. június 12-én tartott záróülésén rámutatott, hogy *„még mindig nincs tisztázva az a kérdés, hogy az Egyetemi Kör az ifjúság központi szerve, szemben az újonnan alakult egyesületekkel"*.[25]

Ennek ellenére a DEK nem vehette fel a versenyt a bajtársi egyesületekkel. Tankó Béla pár évvel később, 1925 októberében már úgy fogalmazott, hogy *„a Kör színvonala messze áll attól a magaslattól, hol rendeltetése szerint állania kellene"*, és ennek okát abban látta, hogy *„egyesek csak alacsonyabb szórakozást nyújtó helynek tekintik a Kört"*. Tankó úgy vélte, hogy a DEK *„szellemi élete oly szegényes volt az utóbbi időben",* és ezt elsősorban a bajtársi egyesületeknek tulajdonította, mert *„azok dús életenergiájokkal* (sic!) *magukhoz vonták az egész ifjúságot"*.[26]

A professzor észrevétele nem véletlen, ugyanis a Csaba és a Werbőczy után nem sokkal megalakult a pallagi Gazdasági Akadémia hallgatóinak Festetics Bajtársi Egyesülete is. A gazdászok már kezdetben a Turul debreceni kerületének legszélsőségesebb tagjai voltak. Béber László kortárs újságíró szerint *„a gazdászoknak két rétege volt; az egyik komolyan vette a tanulmányait, hiszen belőlük lettek a gazdatisztek, a másik a gazdag földbirtokos csemetékből*

[23] HBML VIII.10/b, Az Orvostudományi Kar dékáni hivatalának iratai 1. d. 529/1921-22. oksz .

[24] TtREL II.24/j. 1. d. DEK iratok, 68/1921-22. sz.

[25] Évkönyv 1921/1922. 198–201, – A DEK és a Turul konfliktusához lásd még TtREL II.24/j. 1. d. A DEK 1929. április 24-i választmányi ülésének jegyzőkönyve.

[26] HBML VIII.1/b, 19. d. 572/1925-26. etsz.

került ki, akik csak a diplomáért jártak az akadémiára, rémei Debrecen éjszakai életének, képesek arra az elvetemültségre is, hogy feltartóztatták a szülő nőt szállító mentőkocsit. Ezek voltak a szélsőjobboldal »királyrikkancsai«, a szervezett zsidóverők, ellenzéki újságok égetői, a tudományegyetemen zavargó idegenek."[27] A bajtársi egyesületük megalakulása előtt őket gyanúsították a debreceni Nagytemplom 1921 januárjában történt meggyalázásával is (egyik éjszaka betörtek a templomba, összefirkálták a falakat), ami országosan is komoly felháborodást váltott ki.[28] 1911 decemberében pedig valóban megtörtént, hogy egy (lovas) mentőkocsit is megállítottak. A gazdászok a sajtó útján bocsánatkérő nyilatkozatot is közreadtak, melyben többek között ez állt: *„Három hallgató mámoros állapotban, éjjeli sötétben a saját kocsiját félreismerve, a mentőkocsit látta meg, ami éppen nem csoda, mert a debreceni mentőkocsi csak olyan formájú, mint a többi debreceni fiáker. Amint azonban sajnálatos tévedésüket észrevették, mély sajnálkozással bocsánatot kértek. De nem bocsátottak meg nekik, hanem mesterségesen felfújva a dolgot, csemegét csináltak belőle a destruktív irányzatot képviselő uraknak is."*[29]

A Turul következő debreceni tagszervezetének, a bölcsészek Árpád Bajtársi Egyesületének megalakulására csak hosszas előkészületek után, 1922 októberében került sor.[30] Fontos megemlítenünk, hogy ez az egyesület egészen az 1930-as évek elejéig, saját szervezetük megalakulásáig, a Hittudományi Kar hallgatóit is soraiban tudta. Figyelemre méltó az is, hogy az Árpád első ötfős vezérségébe nádorként egy nő is bekerült, ami azt sugallja, hogy ekkor még csekély lehetett az érdeklődés a bölcsészhallgatók körében az egyesület iránt.[31]

A Turul debreceni szervezkedésének üteme azonban az első év után lelassult, és a már meglévő bajtársi egyesületek lendülete is alábbhagyott. Jól szemlélteti ezt Bánsághy György, a Csaba Bajtársi Egyesület vezérének az 1923/1924-i tanévről írt jelentése is: *„A bajtársak legnagyobb része teljesíti ugyan kötelességét, azonban érezhető, hogy ez a munka lélek nélküli s éppen ezért nem is lehet eredményes; a tanév részében a bajtársi szellem hosszú ideig szunnyadni látszik. Oka ennek az, hogy bajtársaink nagytöbbségének küzdenie kellett az életfenntartás anyagi feltételeinek megszerzéséért, ami a mai súlyos viszonyok között csakis a legnagyobb erőfeszítéssel eredményezett némi sikert… A közel 300 főből álló egyesület mégis együtt áll és kifelé erős egységet képvisel."*[32] Hasonló volt a helyzet a bölcsészeknél is. Szakhmáry Gyula, az Árpád Bajtársi Egyesület vezére arról panaszkodott, hogy a *„lehetetlen anyagi viszonyok"* miatt nem tudtak érdemleges tevékenységet folytatni. A meddő belső életet jól szemlélteti, hogy az egyesület 1924. május 30-án tartott rendes évzáró közgyűlésén Szakhmáry legfontosabb hozzászólása az volt, hogy az elsőévesek olykor köszönésre sem méltatják az Árpád vezetőit. Tehát a Turulra jellemző tekintély, katonás fegyelem ekkor még nem valósult meg a debreceni bölcsészek között.[33]

Ennek ellenére a Turul arculatának másik alapvető vonása, az antiszemitizmus mélyen gyökeret vert már ebben az időszakban is Debrecenben. 1923 tavaszán – a fővárosi március 15-i diáktüntetések hatására és egyértelműen a budapesti fővezérség utasítására – a bajtársi egyesületek tagjai az egyetem kapujában igazoltató őrséget állítottak fel, és elűz-

[27] Béber László: *Debreceni érdekességek. Válogatott írások Debrecen múltjából*. Debrecen, K.n., 1977. 199–202.
[28] Lásd a *Debreczeni Újság*, 1921. január 23-i, február 2-i és június 25-i lapszámait.
[29] *Debreczeni Újság*, 1921. december 11.
[30] TtREL II.24/j. 1. d. DEK iratok, 61/1921-22. sz.; HBML VIII.1/b, 11. d. 1328/1921-22. etsz.
[31] HBML VIII.8/b, 5. d. 75/1922-23. bksz.
[32] Évkönyv 1923/1924. 152–155.
[33] Évkönyv 1923/1924. 155–156.; HBML VIII.1/b, 17. d. 1658/1924-25. etsz.

ték az intézményből a zsidó hallgatókat. Egyiküket, Kardos Albert korábbi gimnáziumigazgató könyvtárban tanuló fiát például öt, bajtársi jelvényeket viselő fiatalember zavarta el az egyetemről. Ezzel azonban az egyetem létét is kockára tették, ugyanis ekkor még nem állt az intézmény központi épülete a Nagyerdőn, és a Református Kollégium termeiben kapott ideiglenes elhelyezést, ám az antiszemita atrocitások idején Baltazár Dezső tiszántúli református püspök és az egyházkerület bizottsága erélyes hangú levelet intézett az egyetem rektorához, amelyben nyomatékosan követelték, hogy az egyetem vezetése szabjon gátat ezeknek az eseményeknek, ellenkező esetben felmondják a kollégiumi bérletet.[34]

1923 márciusában egy hétig állt fenn a bajtársi egyesületek őrsége a kollégium kapujában, és igazoltattak mindenkit, aki az épületbe be akart jutni, még az egyetemi tanárokat is. Szentpéteri Kun Béla professzor panaszt is tett emiatt az egyetemnek otthont adó Kollégium igazgatójánál, Karai Sándornál, aki azonban hasonlóan áldozata lett a bajtársi egyesületek önkényes és tiszteletlen eljárásának, ezért a rendőrséghez fordult. A rendőri fellépése után a Kollégium épülete előtt megszűnt az őrség, azonban folytatódott a tantermek ajtajában az igazoltatás, tehát a zsidó hallgatók továbbra sem járhattak órákra. A Turul fővezérség végül március 22-én adta parancsba, hogy a bajtársi egyesületek hagyjanak fel eljárásukkal.[35]

Az ilyen események ellenére, már az 1920-as évek első felében az egyetem több oktatója és alkalmazottja tagja lett a bajtársi egyesületeknek. A Csaba Bajtársi Egyesület 1924/1925-i tanévi jelentésében fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy *„ma majdnem az összes intézeti alkalmazottak: bajtársak"*.[36] Ugyanekkor a bölcsészkaron a 13 professzorból heten lettek az Árpád Bajtársi Egyesület *patronus*ai, és ketten magisterei (Tankó Béla filozófia-, Mitrovics Gyula pedagógiaprofesszor – az 1920-as évek közepén mindketten, majd egyedül Tankó, később, az 1930-as évek második felében az ő visszavonulása után ismét Mitrovics). Ami különösen érdekes, hogy a *patronus*ok között volt még az 1920-as évek közepén Alföldi András, a később nemzetközi hírű ókortörténész is, aki egyébként zsidó származású volt.[37]

Az oktatók és alkalmazottak bajtársi egyesületi tagságának több oka lehetett. Elsősorban az, hogy a tanárok közül többen – például Rugonfalvi Kiss István, Darkó Jenő vagy Huss Richárd – töltöttek hosszabb-rövidebb időt a fronton, de szolgált az első világháborúban Alföldi András is, így a bajtársiasság nem állt távol a professzoroktól, sőt, bizonyára több hallgatóval együtt is szolgáltak. Éppen ezért az irredentizmusról, sőt többük antiszemitizmusról alkotott nézetei is hasonlóak lehettek, hiszen ugyanazok a hatások érték őket, ugyanazt az életérzést tapasztalhatták a világháború és Trianon után. Emellett azért lehettek tagjai a bajtársi egyesületeknek, mert így olyan mérséklő szerepet reméltek ezekben a szervezetekben, mellyel meggátolhatják az 1920-as évek végén egyre sűrűbben ismétlődő, gyakran az egyetem ideiglenes bezárásához vezető megmozdulásokat. Többük számára azonban hamarosan nyilvánvalóvá vált, hogy a *patronus*ság nem több, mint egy kirakatszerep, és képtelenek igazából hatni a bajtársi egyesületekre, így az 1930-as években az első *patronus* tanárok egy része már elhagyta a szervezeteket. Kétségtelen tény, hogy a

[34] HBML VIII.1/b, 13. d. 1775/1922-23. etsz.; Uo. 1806/1922-23. etsz.; Uo. 15. d. 892/1923-24. etsz.; *Debreczeni Újság*, 1923. március 21.

[35] *Debreczeni Újság*, 1923. március 23.

[36] Évkönyv 1924/1925. 226–228.; HBML VIII.1/b, 14. d. 678/1923-24. etsz.

[37] HBML VIII.1/b, 16. d. 205/1924-25. etsz.; Uo. 22. d. 1157/1926-27. etsz.

tanárok szerepvállalása már önmagában olyan legitimáló hatást gyakorolhatott, mellyel a bajtársi egyesületek tagjai igazolhatták tevékenységük jogosságát.

Az 1920-as évek közepére alakult ki teljesen a Turul debreceni szervezete és szokásrendje. A helyi tagegyesületeket összefogó Kerületi Vezérség célja elsősorban az volt, hogy közvetítse a budapesti Turul Fővezérség intézkedéseit a helyi tagszervezeteknek, továbbá az, hogy irányítsa ezeket *„mindazon akciókban, melyeket az egyesületek a bajtársi szellem kiépítésére, a Turul érdekeinek megvédésére, propagálására együttesen indítanak"*. A kerületbe tartozó bajtársi egyesületeket négy ügyosztály irányította. Az első, ún. Elnöki ügyosztály feladata a helyi szervezetek közötti adminisztráció ellenőrzése, megkönnyítése, illetve az ünnepségek, nemzeti megemlékezések megszervezése, továbbá a kerület képviseltetése a Turul országos gyűlésein. A második, ún. Gazdasági ügyosztály gondoskodott a tagoknak juttatandó segélyekről, intézte a kerület pénzügyeit és a tagdíjakat. A Sajtó és propaganda *ügyosztály* célja az volt, hogy minél szélesebb körben terjessze a bajtársi ideológiát, és a bajtársi élettel összefüggő eseményekről tájékoztassa a helyi és fővárosi lapokat. A Sport ügyosztály gondoskodott az egyesületek tagjainak testneveléséről, sportversenyeket szervezett, és *„a lövésztáborok keretében igyekezett kiképezni az egyetemi ifjúságot az új harcászati szabályzatokra"*.[38] A Csaba Bajtársi Egyesület 1923/1924-i tanévi jelentése szerint ilyenkor *„alkalmuk volt a bajtársaknak megismerkedni a kézifegyver, könnyű és nehéz gépfegyver szerkezetével, kezelésével és a harcászattal; részt vettek katonai, gyalogsági és tüzérségi bemutató gyakorlatokon is, mint szemlélők."* A négy ügyosztályt külön alvezérek irányították.[39] Emellett a kerület tagegyesületei ebben az időszakban már mindig aktív résztvevői, sőt egyre gyakrabban szervezői voltak az egyetemi ünnepségeknek is.

A *numerus clausus* módosításának 1927 őszén elinduló, és egy évvel később lezáruló folyamata a Turul Szövetség debreceni kerületének életében új szakaszt hozott, amelyet végigkísértek a szinte évről évre megismétlődő, változó intenzitású antiszemita diáktüntetések is. Az első súlyos tüntetéshullám az új *numerus clausus* életbelépése után, 1928 októberében zajlott le Debrecenben. Ezt követően pár nyugalmasabb tanév következett, aminek oka az volt, hogy maguk a bajtársi egyesületek is igyekeztek a rendet fenntartani. Jól szemlélteti ezt a jogászok Werbőczy Bajtársi Egyesületének 1929/1930-i jelentése: *„figyelő szemmel őrködtünk azon is, hogy a bajtársak ne az izgatók és légvárakat építők, fantaszták elhajlásai után induljanak. Higgadt mérsékletet, megfontolást hirdettünk minden kérdésben és igyekeztünk nem érzelmeink alapján mérlegelni az ifjúságot érintő problémákat. Hála a fegyelemnek és az összetartásnak, a fakultásunkon semmi néven nevezendő zavargás vagy rendbontás nem volt. Azonban mindig méltósággal és higgadt önmérséklettel utasítottunk vissza mindennemű provokálást."*[40]

1932 novemberében azonban ismét elszabadultak az indulatok, aminek a kiváltó oka egy meglehetősen banális ügy volt. November 14-én Marton Géza elsőéveseknek tartott előadása előtt valaki egy kutyát vitt be a tanterembe, ami miatt a jogászprofesszor felháborodottan távozott, és az óra elmaradt. Ugyanezen a napon a keresztény hallgatók küldöttsége felkereste Marton professzort, akit meggyőztek arról, hogy nekik semmi közük az esethez, és csak a zsidó hallgatók műve lehetett. Többen azt mondták, hogy látták is, ahogy a zsidó fiatalok a reggeli előadás előtt a kutyával játszanak a tanterem előtt. Végül ugyan

[38] Évkönyv 1923/1924. 152–155.
[39] HBML VIII.1/b, 24. d. 2849/1926-27. etsz.
[40] Évkönyv 1929/1930. 378–382.

senkire sem sikerült rábizonyítani az„ügyet", azonban ez kiengedte a szellemet a palackból.[41] Ilyen előzmények után 1932 őszén is hasonló tüntetések zajlottak le Debrecenben, mint a *numerus clausus* módosítása idején. Például az egyik nap a tüntetők *„hangos kiáltásokkal haladtak végig a városon, majd behatoltak a Simonffy utcai bérház II. emeletén ideiglenesen elhelyezett egyetemi könyvtárba és onnan a zsidó egyetemi hallgatókat kiűzték, miközben durvaságaikkal nem kímélték a zsidó egyetemi hallgatónőket sem"*.[42] Ez utóbbi azonban új jelenségnek számított, korábban ugyanis a jelentések nem szóltak arról, hogy a tüntetők a nőket is bántalmazták volna, és ez komoly politikai vihart kavart, illetve kiváltotta a közvélemény jelentős részének felháborodását.

Egy évvel később, 1933 novemberében azonban még ezeknél is súlyosabb és elhúzódóbb diáktüntetések kezdődtek. Az első napok eseményei hasonlóak voltak a korábbi években tapasztaltakhoz. Berényi István vitézi székkapitány jelentését idézve: a diákzavargás *„a zsidó hallgatóknak az egyetemről való eltávolításában, napokig tartó utcai tüntetésekben, kirakatok beverésében és sorozatos verekedésekben nyilvánult meg"*. Az eseményeket ekkor állítólag az robbantotta ki, hogy *„egy zsidó orvostanhallgató a hó elején nyílt utcán megkéselt egy orvos tanársegédet"*. *„Ez az eset"* – folytatja Berényi jelentése – *„a keresztény ifjúságot nagyon elkeserítette, amihez még az is hozzájárult, hogy a numerus clausus törvényt az egyetemen nem tartják be"*.[43]

A megmozdulások ezzel nem merültek ki, hanem a következő hónapban, sőt 1934 januárjában is folytatódtak. Ekkor azonban a tüntetések koordinálására és a követelések érvényesítésére a bajtársi egyesületeken felül álló testület, egy ún. 30-as bizottság alakult, melynek vezetője a későbbi magyar bajnok sakknagymester Barcza Gedeon, a bölcsészek Árpád Bajtársi Egyesületének vezére lett. A bizottság több röplapot és követelést bocsátott ki, melyben kimondták, hogy a bajtársak *„zsidókkal lehetőleg minden összeköttetést és érintkezést kerülnek"*, továbbá *„azoknak a kereskedőknek a kirakatába, ahol bajtárs vásárolhat, Turul-pecséttel ellátott Új Vetést tesz és azt időnként szignálja"*, és *„hasonló állásfoglalásra felhívja az egész egyetemi és főiskolás ifjúságot, a magyar társadalom minden rétegét, egyesületét, intézményét"*.[44]

Az egyetemi hallgatók között azonban nem volt teljes egység a megmozdulások támogatásában. Az ekkor éppen elsőéves bölcsész, Bakó Elemér a következőképpen emlékezett vissza erre: *„az egyik késő őszi estén néhány nem kollégiumbeli felsőéves bejött a főiskolai internátusba, és harsány hangon bejelentette, hogy megyünk »ablakokat beverni a Hatvan utcába«, ami köztudomásúan az ottani zsidó kereskedők kirakatainak a beverését jelezte. Mire a vacsoránkat befejeztük és indultunk volna vissza az étteremből az internátusbeli szobáinkba, már egész nagy csoport »kintlakó« várt bennünket, élükön Barcza Gedeonnal, az akkori »Árpád« vezérrel. Még a szobáinkba is bejöttek, és valósággal kihajtottak bennünket a sötét éjszakába. Elöl mindenütt Barcza Gida hórihorgas alakja, amelyet még csak megnövelt a fejébe nyomott magas fekete bárányból kucsma, amelyet erre a kivételes alkalomra a fejébe tett. Mi, elsőévesek csak mentünk egy darabig a csoporttal, amely lehetett vagy harminc-negyven főnyi, amikor mi, tanárképzősök egyszerre csak összenéztünk és behúzódtunk a Püspöki Palota nevű bérház bejárataihoz. A többiek észre sem vették, hogy eltűntünk. Onnan aztán hamarosan visszaszi-*

[41] HBML VIII.1/b, 45. d. 1211/1932-33. etsz.
[42] HBML IV.B.901/a, 9. d. 258/1932. eln.; *Debreceni Független Újság*, 1932. november 29.
[43] HBML IV.B.901/a, 10. d. 289/1933. eln.
[44] HBML IV.B.901/a, 10. d. 264/1933. eln.; Uo. 265/1933. eln.; Uo. 266/1933. eln.; Uo. 273/1933. eln.; HBML VIII.1/b, 47. d. 744/1933-34. etsz.; *Debreceni Független Újság*, 1933. december 1.

várogtunk a Kollégiumba."[45] 1933. november utolsó napjaiban tulajdonképpen az egyetemi félév véget is ért, sőt, a 30-as bizottság elhatározta, hogy a következő szemeszterre bojkottot hirdet, azaz a testületet követő hallgatók addig nem iratkoznak be az egyetemre, amíg a követeléseiket nem teljesítik (megjegyzendő, hogy a Hittudományi Kar hallgatói és a Bocskai Bajtársi Egyesület tagjai nem csatlakoztak a bojkotthoz).[46]

Azonban a 30-as bizottság sem volt egységes. A szakadást lényegében az okozta, hogy Barcza 1933. december végén interjút adott a Turul helyi „főellenségének" számító liberális lapnak, a *Debreceni Független Újság*nak is, melyben a Turul nézeteit próbálta magyarázni és megvédeni. Ez azt eredményezte, hogy a bizottság kettészakadt, az ultraradikálisok Simon József bölcsészhallgató vezetésével külön utakon jártak, és 1934 januárjában újrakezdték az agresszív tüntetéseket. Ezzel a 30-as bizottság *de facto* megszűnt, és még ugyanebben a hónapban az Egyetemi Tanács annak minden tagját kizárta az intézmény hallgatóinak sorából.[47] A kedélyek lassan lecsillapodtak, a hallgatók 1934. január végén felhagytak a bojkottal, és beiratkoztak a következő félévre. Ennek a két hónapig tartó feszült állapotnak az utójátéka az volt, hogy 1934. február 25-én és március 20–21-én a bajtársi egyesületek tagjai az egyetemről kizárt vezetők melletti szolidaritási és szimpátiatüntetést folytattak, sőt, áprilisban az Egyetemi Tanács által rendezett hivatalos Tisza István emlékünneppel egy időben, más helyszínen „ellenünnepséget" szerveztek. Ezek az események azonban már mentesek voltak a korábbi erőszakos cselekedetektől.[48]

A későbbiek folyamán azonban még gyakran fordultak elő erőszakos antiszemita akciók. Például az 1937 februárjában a Kabos Gyula főszereplésével bemutatott film, a *Lovagias ügy* is a Turul tüntetéseihez vezetett a fővárosban ugyanúgy, mint vidéken, mert a szövetség szerint „keresztényellenes", zsidók által befolyásolt alkotás volt. A film elleni debreceni megmozdulásokban részt vett Bakó Elemér szavaival *„a darab írója és rendezői a magyar társadalomban akkor hallgatólagosan »úri törvényként« elismert párbajozást gúnyoltatták ki a színészekkel"*. A korabeli rendőri jelentések szerint február 24-én Debrecenben a film miatt *„250 egyetemi s akadémiai hallgató gyűlt össze a filmszínház előtti téren s zsidóellenes jelszavak kiáltozásával tüntetni kezdett…, a rendőri karhatalom egy részüket bekísérte, egy részüket pedig szétszórta… Másnap az egyetemen történtek zsidóhallgatók eltanácsolásai… este pedig újra utcai zsidóellenes tüntetések történtek nagyobb rendzavarás nélkül s karhatalmilag szétoszlatva"*.[49] Ennek folytatásaként 1937. március 18-án a Turul Szövetség debreceni kerületének vezérsége egy 10 pontból álló memorandumot terjesztett be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz. Ebben többek között követelték a *numerus clausus* szigorú betartását, sőt a jogszabály fakultásonkénti, szakonkénti és évfolyamonkénti kiterjesztését is.[50] A debreceni Turul tagjai 1938 áprilisában a Csokonai Színházban rendeztek botrányt Beregi Oszkár zsidó származású színész vendégjátéka miatt. De ennél is nagyobb botrányt kavart az egyetemi templom építésének ügye 1938 októberében, ugyanis az Egye-

[45] Bakó Elemér: *Egy élet a magyarságért I. Európa: 1915–1951*. Önéletrajzi feljegyzésekből összeállította, összekötő szöveggel ellátta Bakó Elemérné. Budapest, Médiamix, 2005. 148–149.

[46] Évkönyv 1933/1934. 101–105.

[47] *Debreceni Független Újság*, 1933. december 24-i, december 31-i, illetve1934. január 11–12-i lapszámai.

[48] HBML IV.B.901/a, 11. d. 88/1934. eln.; Uo. 100/1934. eln.; HBML VIII.1/b, 48. d. 2075/1933-34. etsz.; Uo. 49. d. 2264/1933-34. etsz.; HBML VIII.8/b, 19. d. 595/1933-34. bksz.; HBML VIII.7/b, 9. d. 488/1933-34. jksz.; *Debreceni Független Újság*, 1934. március 21-i és április 22-i lapszámai; *Debreceni Polgár*, 1934. március 20–21-i lapszámai.

[49] HBML IV.B.901/a, 14. d. 57/1937. eln.; HBML VIII.1/b, 57. d. 1977/1936-37. etsz.

[50] HBML VIII.1/b, 57. d. 2213/1936-37. etsz.

temi Tanács egy zsidó vállalkozóra bízta az épület kivitelezését. Ennek megakadályozására a Turul tagjai ismét tüntetéseket kezdtek, és az ügy még 1939 márciusában is a korábbiakhoz hasonló megmozdulásokat eredményezett.[51]

Az antiszemitizmus felerősödésében természetesen döntő szerepet játszott a gazdasági világválságból fakadó egzisztenciális kilátástalanság is. Az egyetemi hallgatók helyzetét jól szemlélteti Berényi István vitézi székkapitány 1933. februári hangulatjelentése: *„Igen nagy az elkeseredés az elhelyezkedni nem tudó diplomás ifjak körében. Mindinkább kezd a körükben az a meggyőződés kialakulni, hogy az illetékes és hivatalos tényezők nemcsak, hogy nem törődnek velük, de az ő állításuk szerint még ellenséges érzülettel is viseltetnek irányukban. Azt állítják, hogy például míg Debrecen városnál is a szellemi ínségmunkára mindenféle diplomanélküli embereket, háztulajdonos, vagyonos ember leányát felvették, addig az ő soraikból senkit sem alkalmaztak. Az ifjúság tisztában van azzal, hogy mindenkit nem lehet elhelyezni, de legalább látnák a jó szándékot."*[52]

A Turul szervezeti bővülése az 1930-as évek elején országosan és helyi szinten is újabb lendületet kapott. További egyesületek szerveződtek: 1931 telén alakult a Református Kollégium Tanítóképzőjének Maróthy György[53], 1932 májusában a debreceni teológushallgatók Bocskai, 1934-ben pedig a debreceni állástalan diplomásokat tömörítő Méhelÿ Lajos Bajtársi Egyesület. Az utóbbi két bajtársi egyesület testesítette meg a két ellenpólust a Turul debreceni kerületén belül. Általában a teológusok mérsékeltebb mentalitást képviseltek, és a Bocskai tevékenysége élesen elkülönült a kerület többi tagegyesületétől.[54] Nem ritkán az egyesület vezetősége tagjainak egyénenként megtiltotta a diáktüntetésekben és a zavargásokban való részvételt. Ez a különállás olykor éles összeütközéshez vezetett a teológusok és a Turul többi tagja között.[55] Ezzel szemben az 1934 márciusában, tehát a legelhúzódóbb egyetemi diáktüntetések után megalakuló Méhelÿ Lajos Bajtársi Egyesület a debreceni kerület legradikálisabb, igaz legrövidebb életű tagszervezete volt. Egyediségét egyrészt az adta, hogy a Turul egyik kerületében sem jött létre olyan tagegyesület, mely az állástalan, egyetemet végzett fiatalokat tömörítette volna. A Méhelÿ Bajtársi Egyesület azonban épp ennek a rétegnek megszervezésére törekedett, és emiatt csak annyira kötődött a debreceni felsőoktatási intézményekhez, hogy a Tisza István Tudományegyetemen végzett, állástalan diplomások lehettek a tagjai. Elsősorban a gazdasági válság utóhatásaként megmaradó „szellemi munkanélküliségből" adódó egzisztenciális problémák adták ennek a szervezetnek az ultraradikális jellegét és azt a már-már útszéli hangnemet, mellyel a vezetői „politizáltak". Másrészt egyedi vonás volt az is, hogy sehol az országban nem működött olyan bajtársi szervezet, amely a Turul többi tagszervezetével ellentétben egy kortárs személy nevét vette volna fel. Méhelÿ Lajos a „magyar fajelmélet és fajbiológia" megalapozója, nyíltan antiszemita nézeteket valló egyetemi professzor, antropológus volt. Ugyan a nézeteit ért egyre erősebb támadások miatt az 1930-as évek elején lemondott az akadémiai tag-

[51] HBML IV.B.901/a, 15. d. 324/1938. eln.; HBML VIII.1/b, 63. d. 718/1938-39. etsz.; Uo. 64. d. 926/1938-39. etsz.; Uo. 937/1938-39. etsz.; Uo. 1370/1938-39. etsz.; Uo. 1853/1938-39. etsz.; Uo. 2293/1938-39. etsz.; Uo. 65. d. 2423/1938-39. etsz.; Uo. 66. d. 3732/1938-39. etsz.; HBML VIII.7/b, 11. d. 383/1938-39. jksz.; Uo. 595/1938-39. jksz.

[52] HBML IV.B.901/a, 10. d. 61/1933. eln.

[53] *Debreceni Újság Hajdúföld*, 1931. december 10.

[54] Évkönyv 1931/1932. 474–478; Évkönyv 1932/1933. 387–392.

[55] HBML VIII.1/b, 48. d. 1734/1933-34. etsz.; Uo. 1848/1933-34. etsz.

ságról és a tudományos egyesületekben viselt tisztségeiről, de a szélsőjobboldalon nagy tekintélynek örvendett.

A Méhelÿ Bajtársi Egyesület szoros kapcsolatban állt a különböző nemzetiszocialista pártok debreceni csoportjaival. A közeledést a közös ideológiai alapok (szélsőséges nacionalizmus, antiszemitizmus) mellett elősegítette az is, hogy a nemzetiszocialista mozgalmak követelték legerőteljesebben a munkanélküli diplomás fiatalok számára „legfájóbb" ún. állás-halmozások megszüntetését. Nem véletlen, hogy a Méhelÿ Bajtársi Egyesület alapító és vezető tagjai, elsősorban Simon József és China Albert gyakran vettek részt a különböző nemzetiszocialista pártok rendezvényein.[56]

De az antiszemitizmus mellett egyre inkább teret nyert a debreceni bajtársi egyesületekben a németellenesség is, melynek „célpontja" Huss Richárd, az egyetem német nyelv- és irodalomprofesszora volt. Huss az 1930-as évek közepén a magyarországi német nemzetiségi mozgalmak egyik kulcsfigurája volt, és noha kezdetben – Bakó Elemér szerint – *„rokonszenvezett a Turullal"*, a bajtársi egyesületek nem nézték jó szemmel, hogy *„fiatal korában aktívan magyar-ellenes nemzetiségi politikus"* volt.[57] 1938 februárjában a bajtársi egyesületek azzal vádolták meg, hogy, *„mint egy német kisebbségi csoport szellemi vezére a Dunántúlon olyan pángermán izgatást folytat, amely összeférhetetlen az egyetemi tanársággal"*. Huss fokozódó német radikalizmusa azonban nemcsak a Turul tagjainak, hanem a város polgárainak az ellenszenvét is kiváltotta.[58]

Érdekes és fontos a bajtársi egyesületek taglétszámának kérdése. Noha meglehetősen töredékes adatok állnak rendelkezésre, mégis megállapítható, hogy a debreceni bajtársi egyesületek taglétszáma ebben az időszakban folyamatosan emelkedett, ami természetesen összefüggött a hallgatói létszám növekedésével is. A Turul monopolhelyzete az ifjúsági egyesületek között mégsem jelentett kizárólagosságot, mivel szervezettségének egyetemi átlaga 1929 és 1939 között nem haladta meg az 50%-ot, azaz a hallgatóknak csak kevesebb, mint a fele lett tagja a szövetség valamelyik helyi egyesületének. Sajnos, nincs olyan tanév, amelyről minden bajtársi egyesület taglétszámadata fennmaradt volna, és tudjuk, hogy a Turul tagegyesületei, ha meg is adták ezt az adatot, gyakran nem tüntették fel, hogy menynyien voltak közülük még aktív egyetemi hallgatók (daruk, leventék) és mennyien végzettek (*dominusok, patronus*ok). Így csak következtetésekre hagyatkozhatunk. Az 1924/1925-i tanévben, a debreceni Turul-kerület kialakulásának elején, a jogi karon a hallgatók 38%-a volt tagja a Werbőczynek, a bölcsészkaron 36% az Árpádnak. A medikusok Csaba Bajtársi Egyesületéről ebből az évből egyelőre még nincs adat. Ezzel szemben tíz évvel később, az 1934/1935-i tanévben a Csaba Bajtársi Egyesület az orvosi kar hallgatóinak 61%-át, az Árpád pedig a bölcsészkaron tanulók közel 64%-át tudta soraiban. Ugyan a másik két bajtársi egyesület, a Werbőczy és a Bocskai taglétszámáról ebből az évből nincsenek adatok, de minden valószínűség szerint az egyetemi hallgatók többsége már tagja volt a helyi Turulnak. Ha ehhez hozzávesszük, hogy ekkor az egyetemi hallgatók 12,5%-a volt izraelita vallású, akik nyilvánvalóan nem lehettek tagjai a bajtársi egyesületeknek, akkor látható, hogy a debreceni keresztény egyetemi hallgatóknak csak mindössze 30–35%-a nem lépett be a Turul valamelyik tagegyesületébe.[59]

[56] HBML IV.B.901/a, 11. d. 190/1934. eln.; Uo. 22/1935. eln.
[57] Bakó Elemér: i.m. 2005. 146.
[58] HBML IV.B.901/a, 13. d. 202/1936. eln..
[59] Évkönyv 1924/1925. 225; Évkönyv 1934/1935. 397. és 400. HBML VIII.1/b. 17. d. 1658/1924-25. etsz.

A Turul bővülésének folyamata az 1930-as évek végére megtorpant, sőt feltűnővé vált a debreceni tagegyesületek lassú gyengülése is. Jól mutatja ezt, hogy a kerületi vezérség az 1935/1936-i tanév végén az Egyetemi Tanácshoz fordult segítségért azért, mert a bajtársak tagdíjhátralékát képtelen volt behajtani. A bölcsészek Árpád Bajtársi Egyesületével szemben például 160 tag összesen több, mint 740 pengővel tartozott. [60] A bajtársi egyesületek gyengülését azonban még inkább bizonyítja a vitézi székkapitány 1936 novemberéről írt jelentése, melyben a következőképpen fogalmazott: *„A bajtársi egyesületek pásztor nélkül bolyongó nyáj benyomását keltik. Ennek a magyarázata az, hogy a tanárok nem törődnek az ifjúságnak a tárgyi ismeretek megszerzésén kívüli dolgaival. A bajtársi egyesületek program nélkül vannak, felvonulások és rendi gyakorlatok kimerítik minden tevékenységüket. A vezetés nem mindig jut szerencsés kezekbe. A feltétlenül megbízható jobboldali gondolkozású egyetemi hallgató informátoraim szubjektív benyomása szerint számos egyetemi hallgató – akik a bajtársi egyesületekben vezető tisztséget viselnek – kimondottan kommunista érzelműek és ilyen körökkel tartanak fenn érintkezést. A bajtársi egyesületek ügye rendezésre szorul, még mielőtt melegágyává válnék minden szélsőséges kilengésnek."*[61]

Érdemes még megvizsgálni azt a kérdést is, hogy milyen szerepet töltöttek be, és mekkora arányban voltak jelen a nők a debreceni bajtársi egyesületekben. Az egyetem karain és általában a magyar felsőoktatási intézményekben tanulók összetételéből adódóan az orvosi Csaba és a bölcsész Árpád Bajtársi Egyesület esetében vizsgálhatók a női szerepek, mivel a másik két karon csak minimális arányban lehettek jelen a lányok. Az 1932/1933-i tanévben például a bölcsészkaron 122 (36,1%), az orvosin pedig 37 (11%), a teológián 4 (2%), a jogi karon 1 (0,15%) nő tanult. Az 1938/1939-i tanév első félévében a teológiára kettő (1,4%), a bölcsészkarra 96 (48%), az orvosi karra 34 (16,5%) nőhallgató járt, a jogi karra egyetlen egy sem. Nem véletlen így az sem, hogy női „törzse" is csak a fent említett két egyesületnek volt.[62]

A bölcsészek Árpád Bajtársi Egyesületében a kezdeti időszakaszban érdekes módon sok nőt találunk. Ahogy erről már szó volt, a szervezet első vezérségében, a fegyelmi ügyekben illetékes nádori tisztségbe is egy lányt választottak, ráadásul az 1924 októberében megválasztott, teljes, 22 fős vezérségben kilenc nőt találunk. Szerepüket jelzi az is, hogy megalakult az egyesület női csoportja Lórántffy Zsuzsánna Leánytörzs néven, illetve az ekkor jelentkező 17 új tag közül négyen nők voltak. A törzs tevékenységéről és arról, hogy pontosan hányan voltak a tagjai, nincsenek adatok.[63] Az 1920-as évek második felében azonban folyamatosan csökkent a nők létszáma az egyesületben, amit alátámaszt az is, hogy az 1926/1927-i tanévre meg is szűnt a lánytörzs. Ennek oka főként az volt, hogy az ekkor megválasztott ifj. Tankó Béla vezér és tisztikara a bajtársi egyesület katonai jellegére helyezte a fő hangsúlyt, melyben érthetően kevesebb helyet kaptak a lányok. A női szerepvállalás háttérbe szorulása a következő években is megmaradt, amit alátámaszt az is, hogy az 1928/1929-ben és az 1930/1931-ben megválasztott teljes vezérségben egyetlen nőt sem találunk. Ennek ellenére a lányok ebben az időszakban sem fordultak el az egyesülettől, amit bizonyít, hogy a nyelv- és irodalomszakosokat tömörítő, egyébként legjelentősebb csoport, a Csokonai Törzs 62 tagja közül 26 lány volt.[64]

[60] HBML VIII.1/b, 53. d. 1271/1935-36. etsz.
[61] HBML IV.B.901/a, 13. d. 285/1936. eln.
[62] Évkönyv 1932/1933. 287–288.; Uo. 1938/1939. 286.
[63] HBML VIII.1/b, 17. d. 1658/1924-25. etsz.
[64] HBML VIII.1/b, 28. d. 946/1928-29. etsz.; Évkönyv 1930/1931. 420.

Az egyesület női csoportja – Szilágyi Erzsébet Leánytörzs néven – csak az 1934/1935-i tanévben alakult újjá, Simon László vezérsége idején, aki a korábbi katonai jelleg helyett az egyesület társadalmi tevékenységét helyezte előtérbe.[65] Azonban a lánytagok tevékenységével és hozzáállásával olykor nem volt megelégedve az egyesület vezetősége. 1941 márciusában például a következőket panaszolta a vezér az egyetem rektorának: *„a látszat az, hogy hiába van annyi bajtársnő, ezek egyike se szereti a tisztaságot, rendet, hisz oly piszkos, poros minden"* az egyesületi helyiségben.[66] Ennek ellenére az, hogy a nők az 1930-as évek második felében ismét vezető tisztségeket kaptak, bizonyítja, hogy a lányhallgatók gondolkodásmódját ugyanannyira befolyásolta és meghatározta a korszak egyre erősödő szélsőjobboldali ideológiája, mint a férfiakét.

3. Diákélet és az egyesületek társadalmi kapcsolatai

A Turul és helyi tagszervezetei jelentősen meghatározták az egyetemi diákéletet. Debrecenben is meghonosodott az ún. *bibendi* táborozások szokása is, amiket mindig valamelyik vendéglőben tartottak. A *„bibendi",* vagy vigalmi táborozás, amely tulajdonképpen a Turul-tagok *„együttivásának"* ceremóniája volt, ahol – mint ahogy a bajtársi élet más részében is – mindent szigorú előírások szabályoztak. Volt például *„komoly pohár"*, melyet egy olyan köszöntő vezetett be, ami *„csak irredenta vagy fajvédelmi tárgyú lehet"*, és *„a bajtársi gondolat határai között mozog"*, volt *„víg pohár"*, melynek célja a *„jókedv megteremtésére irányuló törekvések mellett az ötletes gondolkozáshoz való szoktatás, az elme kicsiszolása és a humor iránti érzék megteremtése",* vagy volt a *„magasivás"*, amikor a *bibendi* táborozás résztvevői teli pohárral felálltak a székükre, majd mindannyian a karjukat az asztal közepe felé emelték, végül *„fenékig ürítették"* a poharaikat. Az ilyen alkalmakkor fontos szerepe volt a *„taligásoknak"* is, aki elvezették vagy hazavitték a már túl ittas bajtársakat.[67] Rendkívül kedvelt volt a bajtársi egyesületek tagjai között a Kis Pipa étterem, mert ennek tulajdonosa már *„a háború előtt is rendkívül sok szívességet tett a debreceni diáksággal…, mindig lelkes felkarolója volt a diákságnak, szerette őket szívvel-lélekkel…, ezenkívül igaz kálvinista és tiszta lelkű magyar ember"* volt, és olykor ebéddel és vacsorával látott el egy szegényebb sorsú diákot.[68]

Már a kezdeti időszakban, de az 1930-as évek folyamán még inkább fontos társasági rendezvényekké váltak a bajtársi egyesületek báljai, melyeken Debrecen társadalmának jobboldali elitje mindig képviseltette magát, és a helyi sajtó évről évre rendszeresen beszámolt róluk. Ezzel ezek a rendezvények a magyar nemzeti érzések ápolása mellett a kapcsolatteremtést és a „keresztény-nemzeti" rétegek összetartozás-tudatát erősítették.[69]

A jobboldal szimpátiája abból is fakadt, hogy az 1930-as évek első felében a bajtársi egyesületek kezdtek igazán társadalmi szervezetekké válni. Egyre többször szerveztek vitatáborokat, ahol a kor politikai és társadalmi problémáit vitatták meg, előadásokat, melyekre neves közéleti személyiségeket hívtak meg, és általában is komolyabb érdeklődéssel fordul-

[65] Évkönyv 1934/1935. 400.
[66] HBML VIII.1/b, 77. d. 2052/1940-41. etsz.
[67] *Táborozási ügyrend: a bajtársi élettel kapcsolatos egyéb határozatok, szabályok és tudnivalók*. Összeállította: Lendvay Béla. Budapest, Turul Szövetség, 1929. 37–38., 56–67.
[68] TtREL II.24/j. 1. d. DEK Theologus Szakosztályának Jegyzőkönyvei, 1916–1924. Az 1924. március 25-i ülés jegyzőkönyve.
[69] Lásd például *Debreczeni Újság*, 1922. október 27.

tak a társadalmi kérdések felé. Sajnos, ezekről a vitatáborokról kevés forrás áll rendelkezésre, és a korabeli sajtó sem ismertette őket kellő részletességgel ahhoz, hogy pontos képet kaphassunk az azokon elhangzottakról.[70] A témák azonban beszédesek. A jogászok Werbőczy Bajtársi Egyesületében az 1932/1933-i tanévben a következő kérdések kerültek napirendre: revízió, a magyar falu, nemzetiségi kérdés, a világnézetek fejlődése, kommunizmus, zsidó- és sajtókérdés. A bölcsészek Árpád Bajtársi Egyesületének vitatáborain pedig a következő előadások hangzottak el: „A magyarság 1867-től napjainkig" (előadó Rugonfalvi Kiss István történészprofesszor), „A magyarság tragédiája a kiegyezési korszaktól napjainkig" (Némedi Lajos), „A liberálizmus (sic!) problémája" (Varga Zoltán), „A kapitalizmus" (Blaskovits Zoltán).[71]

Általában arra is törekedtek, hogy más társadalmi rétegekkel is kapcsolatot keressenek. A debreceni Turul vezérsége például a következőket jelentette az 1929/1930-i tanévről: *„Igyekeztünk tagegyesületeink útján kapcsolatot keresni a munkássággal is, ebbeli munkánkat azonban nagyban akadályozza a szélsőséges szocialista uszítók által a nacionalista, keresztény eszme képviselőivel szemben beléjük oltott ellenséges érzület és vonakodás; azonban ennek dacára, ebbeli munkásságunkat a jövőben még fokozni fogjuk."*[72] Ez azt bizonyítja, hogy téves a rendszerváltozás előtti szakirodalomnak az az álláspontja, miszerint a Turul közömbös volt az alsóbb néprétegekkel szemben, sőt ellenségesen kezelte őket.

Debrecen liberális-baloldali része azonban továbbra bizalmatlansággal kezelte ezeket a szervezeteket. Jó példa erre a városvezetés eljárása, mely 1923 februárjában nem a bajtársi egyesületeknek, hanem az Egyetemi Körnek engedte át rendezvényei lebonyolítására a Csokonai Színház épületét. Magoss György főügyész, későbbi liberális beállítottságú polgármester azzal indokolta a döntést, hogy a DEK *„felekezeti különbség nélkül egyesíti az ifjúságot"*, míg a Turul helyi tagszervezetei *„felelőtlen"* egyesületek.[73]

Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a Turul tagszervezetei mindig igyekeztek figyelmet fordítani a tagok tanulmányi előmenetelére, jegyzetekkel, saját könyvtárak felállításával segítették azt. Sőt, az 1930-as években kezdtek a falu, a vidék szociális problémái felé is fordulni, és ennek volt köszönhető, hogy bekapcsolódtak a falukutató mozgalomba, hasznos néprajzi és statisztikai adatokat gyűjtöttek a vidék életéről, melyeket az ekkor megjelenő időszaki lapjukban, az *Új Vetésben* tettek közzé.[74]

Ebben a társadalmi tevékenységben rendkívül fontos szerepet játszottak az 1930-as évek közepétől megrendezett ún. Debreceni Diéták. Ezeknek a diákkonferenciáknak a legsajátosabb jellemzője az volt, hogy minden politikai oldal véleménye megjelenhetett rajtuk. A diéták rendező elve szerint ugyanis az előadásoknak *„a magyarság egyetemes szempontjait és érdekeit"* kellett tükrözniük, és a céljuk a *„nézetek küzdelméből és harcából kiemelkedő problématisztázás és szintéziskeresés"* volt. Ezek a rendezvények bizonyították, hogy a húszévesek generációja *„nagy szellemi és erkölcsi fejlődésen esett át, látóköre tágult, nézőpontjai tisztázódtak, szellemi felkészültsége javult, vitatkozási készsége és modora kifinomult, tömegérdeklődése kiszélesedett"*.[75]

[70] *Debreceni Újság Hajdúföld*, 1930. november 9.
[71] Évkönyv 1932/1933. 392–394.; Évkönyv 1933/1934. 362–363.
[72] Évkönyv 1929/1930. 377–378.
[73] *Debreczeni Újság*, 1923. február 20.
[74] Lásd például Natkó Gyula: A magyar falu kultúrája. *Új Vetés*, 1934. november, 5–7.; Hargitai Zoltán: Adatok a Téglavető szociográfiájához. *Uo.* 1937. február, 5–6.
[75] – cz. –: A második debreceni Diéta. *Magyar Szemle*, 1936. XXVII. köt. 2. (106.) szám, 179–181.

Az első Debreceni Diétát 1935. március 22–25. között rendezte meg a bölcsészek Árpád Bajtársi Egyesülete a Szent László Körrel és a *Soli Deo Gloria* Szövetséggel a Református Kollégium épületében, ahol megjelentek a különböző felsőoktatási intézmények küldöttei, az erdélyi ifjúság képviselői, és a város érdeklődő közönsége is. A diéta előadói, akik között több népi írót és liberális értelmiségit is találhatunk (Kovács Imre, Juhász Géza, Németh László), a Turult általában legjobban foglalkoztató kérdéseket (zsidókérdés, földkérdés, a falu helyzete stb.) érintették, és mindenki szabadon elmondhatta a véleményét. Ekkor fogalmazta meg Németh László az egyik legmarkánsabb és a későbbiekben is nagy hatással bíró gondolatát a kapitalizmus és a szocializmus közötti „harmadik út" elméletéről.[76]

A második diéta 1936 tavaszán a korábbinál is több érdeklődőt és előadót vonzott. Ez a rendezvény még élesebben vetette fel a szociális kérdéseket, mint az első, és a programpontok többsége tulajdonképpen a társadalmi reform körül forgott. Az előadók között szerepelt a szélsőjobboldali Rajniss Ferenc, baloldali népi írók, mint Veres Péter, Ortutay Gyula, valamint természetesen Németh László is. A harmadik – és egyben utolsó – Debreceni Diétára azonban meglehetősen sokat kellett várni. Erre csak 1940-ben került sor, ugyanúgy az Árpád Bajtársi Egyesület rendezésében. Noha ez a rendezvény már kevesebb érdeklődőt vonzott és kisebb jelentőséggel bírt, mint a korábbiak, mégis megjelent Németh László, Móricz Zsigmond és Kodolányi János, akik a nép- és nemzettudat, a nevelés, a revízió, illetve az ifjúsági mozgalmak témáiban adtak elő.[77] Meg kell még említenünk, hogy bár az 1940-i rendezvény volt hivatalosan az utolsó a Debreceni Diéták sorában, a kerület 1942 decemberében Turul Diétát szervezett, melynek a témája csak a felekezeti kérdés és a keresztény felekezetek közötti béke lett.[78]

Kétségtelen tény, a debreceni diétáknak döntő szerepük volt abban, hogy egyre több baloldali fiatal is tagja lett a Turulnak, és gyakrabban hallatták is hangjukat, mivel a bajtársi szövetséget fontos kiindulópontnak tekintették szervezkedéseikben. Főképp az ő hatásuknak is köszönhető, hogy a debreceni jogászok Werbőczy Bajtársi Egyesülete – a kerületi és az országos vezérség megdöbbenésére – 1937 áprilisában egy rövid időre csatlakozott a baloldali Márciusi Fronthoz. Elsősorban a Debreceni Diéták indították el azt a folyamatot, melynek révén a debreceni egyetemi ifjúság egy része kezdett eltávolodni a Turul által hivatalosan képviselt keresztény-nemzeti irányvonaltól.

Valóban megfigyelhető, hogy az egyetemi hallgatók egy részénél liberálisabb szellemiség kezdett kialakulni a második világháború légkörében, és ez még inkább aláásta a Turul egyre csökkenő tekintélyét. Ezek a fiatalok főként Karácsony Sándor pedagógiaprofesszor körül gyülekeztek, akit – Berényi vitézi székkapitány szerint – a város jobboldali elitje *„veszedelmes gondolkodású embernek"* tartott, és a körülötte kialakuló *„népes csoport"* az ő *„tételeibe kapaszkodva, kialakított egy alapjában véve minden faji kérdést tagadó, demokrata internácionálista* (sic!) *irányt"*. Ez a társaság bevonta *„a maradék zsidó hallgatókat, állandó kapcsolatot tart fenn a baloldali érzelmű ruszin ifjúsággal – állandó propagandát fejt ki a Turul és minden nemzeti gondolat ellen"*. Nem volt véletlen Berényi szerint, hogy *„gyakran lehet őket együttlátni zsidókkal"*.[79] 1942. májusi jelentésében Berényi már egyenesen úgy fogalmazott, hogy *„a Turul Szövetség debreceni kerülete soraiban fegyelmezetlenség uralkodik"*. A

[76] Évkönyv 1934/1935. 386–388; Bakó Elemér: A Debreceni Diéta eredményei. *Új Vetés*, 1935. április, 3–6.
[77] HBML VIII.1/b, 71. d. 2459/1939-40. etsz.; Uo. IV.B.901/a, 17. d. 190/1940. eln.
[78] HBML IV.B.901/a, 19. d. 14/1943. eln.
[79] HBML IV.B.901/a, 18. d. 53/1942. eln.

vitézi székkapitány szerint a kerületi vezér *„nem képes ebben az ifjúsági szervezetben fegyelmet teremteni és annak működését maradéktalanul a ker. és nemzeti gondolat szolgálatába állítani"*. Példaként Fest Sándor angol szemináriumát hozta fel, ahol a *„zsidó és ker(esztény) hallgatók, akik között több ker(esztény) leány hallgató is van, a legjobb barátságban élnek", „táncolnak, flörtölnek, angol és orosz rádiót hallgatnak"*, és a vitézi székkapitány egyik informátora *„fültanúja volt annak, hogy az egyik egyetemi hallgatónő étkezésnél továbbadta az angol és orosz rádió híreit"*.[80]

A második világháború alatt már feltűnő volt az egyesületi élet általános hanyatlása. A legkomolyabb bírálatot erről Milleker Rezső bölcsészkari dékán fogalmazta meg az egyetemi tanács 1941. novemberi ülésén. Az ifjúsági szervezetek működése *„már csak abból áll, hogy bálokat, illetőleg tea-estélyeket rendeznek; ezenkívül az egyesületek alig fejtenek ki működést, úgy hogy nem tudom, mi indokolja egyáltalán ezeknek a fönnmaradását?"* Emellett indítványozta, hogy az Egyetemi Tanács hozzon határozatot arról, hogy az ifjúsági egyesületek képviselőinek kötelező legyen a részvétel az egyetemi ünnepélyeken. Milleker kijelentette: *„Amennyiben a tekintetes Tanács határozatának az egyetemi ifjúsági egyesületek nem tesznek eleget, akkor elsősorban meg kell fosztani őket attól a kedvezménytől, amelyben részesülnek az egyetem részéről, t.i. a helyiségtől",* mert *„nem élvezhet az egyetem részéről vendégszeretetet az az egyesület, amely a legelemibb udvariassági kötelezettségének nem tesz eleget"*. Továbbá *„amennyiben ez a rendszabály sem vezetne eredményre, tisztelettel javaslom, ez esetben határozza el a Tekintetes Tanács azt, hogy az egyesület működését felfüggeszti"*.[81]

A bölcsészkari dékán által megfogalmazott jelenségek tulajdonképpen már nagyon súlyos tünetei voltak az egyetemi ifjúsági szervezetek végelgyengülésének. Ekkor 16 egyesület működött a Tisza István Tudományegyetemen: a négy bajtársi egyesület (Csaba, Werbőczy, Árpád, Bocskai) és a hat vallási alapon létrejött szervezet (Szent László Kör, Bethlen Gábor Kör, Vasvári Pál Kör, Luther Szövetség, *Pro Christo Szövetség, Soli Deo Gloria*) mellett a DEAC, a SZEFHE, az Egyetemi Hatvany professzor Öregcserkész Csapat, a Kárpátaljai Ruszin Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete, a Zenekör, illetve a Jogász Ifjúsági Egyesület.[82]

Ekkor jelent meg az az igény, hogy a meggyengült egyesületeket egy nagyobb csúcsszervezet fogja össze. Ez Debrecenben is elsősorban a korábban önállóságukat büszkén védő bajtársi egyesületek részéről indult meg az 1941/1942-i tanév végén. A szervezetek vezetői közös bizottságot alakítottak, melynek 1942. május 12-i ülésén az együttműködés alapelveiben is megegyeztek.[83]

A debreceni ifjúsági szervezetek előtt példaként a szegedi egyetemen működő egységszervezet, a Szegedi Egyetemi Ifjúság (SZEI) állt. Ennek mintájára alakult meg 1942-ben a Debreceni Egyetemi Ifjúság (DEI), melynek első tanárelnöke Csilléry András orvosprofesszor volt, aki azonban 1943 októberében lemondott erről a tisztségéről. A DEI vezetői elsősorban a bajtársi egyesületek korábbi háborúpárti, szélsőjobboldali vezérei közül kerültek ki, így az új egységszervezet alapvetően a Turul politikai és ideológiai irányvonalán maradt, aminek bizonyítéka az 1943 végén történt, újabb antiszemita megmozdulás is. A DEI hamarosan magába olvasztotta valamennyi helyi egyetemi szervezetet, így a bajtársi egyesületek

[80] Uo.
[81] HBML VIII.1/a, 1941/1942-es tanév, II. rendes ülés (1941. november 28.) 132. sz.
[82] HBML VIII.1/b, 78. d. 1122/1941-42. etsz.
[83] HBML VIII.1/b, 80. d. 3222/1941-42. etsz.

sem folytattak már különálló tevékenységet, és ezzel megszűnt a helyi egyetemi szervezetek széttagoltsága.[84] Hosszú távú működést azonban nem fejthetett ki, ugyanis a front hamarosan elérte Debrecent is, és magával hozott egy teljesen új világot, amelyben 1945 után már nem lehetett helye a Horthy-korszak jellegzetes ifjúsági szervezeteinek, az általuk képviselt világképnek, illetve tevékenységnek.

A második világháború után rögtön egyoldalúan elítélő vélemények születtek a korábbi egyetemi diákszervezetekről és azok mentalitásáról. A Debrecen közigazgatását irányító Nemzeti Bizottság 1945. szeptember 1-i ülésén a kommunista párti Végh Dezső a következőképpen fogalmazott: *„az egyetemi hallgatók a múltban sztrájktörők is voltak, a tőkések bérencei, a zsidóüldözés is onnan indult ki"*. Hasonló véleményen volt a bizottság egyik kisgazdapárti tagja, Vásáry István is, aki a két világháború között hosszú ideig volt Debrecen polgármestere, és akkor maga is tanúja volt a bajtársi egyesületek több antiszemita tüntetésének: *„Az elmúlt 25 év alatt nagyon sok rossz jött ki az egyetemekről"*, és *„sokan hozták és terjesztették az elmúlt 25 év alatt az egyetemről hozott rossz szellemet… A bajtársi egyesületek is felelősek, hogy így elromlott az ifjúság."*[85] Ezek az állásfoglalások jelzik, hogy Magyarország új politikai rendszere élesen szembefordult a bajtársi egyesületekkel. Az új és újjáalakult, demokratikus vagy magukat annak nevező politikai pártok képviselői a Turul feloszlatása mellett fontosnak tartották azt is, hogy az egyetemekről, illetve az ifjúság mentalitásából eltűnjön az általa képviselt szélsőjobboldaliság és „keresztény-nemzeti" szellemiség.

DUPress

[84] HBML VIII.1/b, 82. d. 2384/1942-43. etsz.; Uo. 2388/1942-43. etsz.; Uo. 84. d. 576/1943-44. etsz.; Uo. 588/1943-44. etsz.; HBML VIII.1/a, 1942/1943-as tanév, VII. rendes ülés (1943. június 26.) 349. sz.

[85] Lásd A Debreceni Nemzeti Bizottság követeli az egyetemi hallgatók sürgős politikai felülvizsgálását, 1945. szeptember 1. Közli: *Válogatott dokumentumok Hajdú-Bihar megye munkásmozgalmának felszabadulás utáni történetéből. Hajdú, Bihar megyék felszabadulása és a népi demokratikus átalakulás kezdetei 1944. október – 1945. november*. Szerk. Fehér András, Tokody Gyula. Debrecen, 1980, Hajdú M. Lapkiadó Vállalat, 483–485.

VIII. Diáksegélyezés, kollégiumok, sport (Király Sándor)

1. A szervezett diáksegélyezési rendszer kialakulása és működése (1914–1949)

Az egyetemi hallgatóság szociális helyzetének, lakáskörülményeinek és a megsegítésükre létrehozott diáksegélyezési rendszernek a bemutatása összetett feladat. A hallgatói létszám jelentős megnövekedése, a támogatásokra szoruló, a tanulmányokkal járó költségeket csak hatalmas áldozatok árán vállalni tudó családok gyermekeinek a megjelenése az egyetemeken sokoldalú szociális munkát hívott életre. Különösen Debrecenben volt jelentős ez a probléma, ahol a hallgatók többsége a kevésbé tehetős tiszántúli népességből került ki. A diákjóléti intézmények megalakulása, és egyre hatékonyabb intézményrendszerré fejlődése jól érzékeltetheti azt a hatalmas erőfeszítést, amely a legelesettebb hallgatók megsegítésének érdekében mind az egyetem, mind az állam és a társadalom oldaláról megmutatkozott.

A háború és a háborút közvetlenül követő évek soha nem látott, korábban elképzelhetetlen helyzettel szembesítették a felsőoktatás szereplőit. Joggal állapította meg Magyary Zoltán vallás- és közoktatásügyi minisztériumi tanácsos 1929-ben: *„Ez volt a kezdete annak az időnek, amelyben az egyetemi diákszociális probléma Magyarországon a mai értelemben fellépett."*[1] A tehetséges és rászoruló hallgatók segélyezésének szükségessége nem volt kétséges. A háborút követően azonban sem az állam, sem az egyetemek nem rendelkeztek sem kiforrott koncepcióval, sem anyagiakkal a diákszociális feladatok ellátásának mikéntjét illetően.

Debrecenben különösen égető szükség volt az egyetem intézményi hátterének fejlesztésére, miközben megoldást kellett találni a háború végéhez közeledve egyre nagyobb számban jelentkező, szegény sorból származó, és lehetetlen életkörülmények között élő hallgatóság szociális problémájára is. Ez a kettős igény vezetett végül a hallgatókért tevékenyen dolgozó, szociális szempontokat érvényesítő diákjóléti intézmények egész hálózatának a kialakulásához. Ilyen jellegű intézmények, eltérő szervezettel ugyan, de minden egyetemen működtek, s a korszak egészében fontos szerepet töltöttek be a nehéz anyagi helyzetben lévő egyetemi hallgatók megsegítésében. Támogatásukkal a világháború, majd a gazdasági válság ellenére számos hallgató tudta folytatni tanulmányait. A legelső diákjóléti intézmények a legalapvetőbb igények, az étkezés és a szállás biztosítását tekintették fő feladatuknak.

[1] Magyary Zoltán: *Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondoskodása megszervezése tárgyában*. Budapest, 1929. 1.

a) Az egyetemi diáksegélyezés kezdetei Debrecenben.
A kettős diákjóléti intézményrendszer (1921–1930)

Az egyetemi hallgatók megjelenése, az egyetem fokozódó benépesülése, illetőleg az ifjúság elkeserítő szociális körülményei sajátos igények kiszolgálását végző intézmények létrehozását követelték meg az egyetemi vezetéstől. Kedvezőnek bizonyult, hogy az egyetem legfelsőbb vezetésében ezidőben olyan emberek foglaltak helyet, akik tettekkel is bizonyították az ifjúság iránti elkötelezettségüket. A kialakult szociális krízissel szemben követett elvi álláspontot már Bernolák Nándor, hivatalba lépő rektor kifejezésre juttatta az 1915/1916-i tanévnyitón: *„Az ifjúsággal szemben kötelességünknek fogjuk tartani oly intézményeknek létesítését, amelyek megengedik, hogy minden idejét és munkaerejét zavartalanul tanulmányainak szentelhesse."*[2] Legelőször a hallgatók étkeztetését kellett biztosítani, hiszen a diákság nyomora, az alultápláltság mindenféle oktatómunkát lehetetlenné tett. Az egyetemi tanárok önfeláldozó segítőkészsége eredményeként tehát a debreceni diákjóléti intézmények sorában elsőként a *Mensa Academica,* más néven az Egyetemi Diákasztal kezdte meg működését. Az alapítás során nagy segítséget jelentett, hogy az újonnan létrejövő debreceni *Mensa Academica* nem volt példa nélküli az országban. Ilyen jellegű diákjóléti intézmény ugyanis nemcsak Budapesten működött, hanem Kolozsvárott is. A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen működő egyetemi menza belső felépítését, működését és alapszabályait tekintve is mintaként szolgált a debreceni testvérintézmény létrehozásakor.

Az Egyetemi Diákasztal anyagi alapjait a Gárdos János-alapítvány biztosította. A Debrecenben megalakított egyetemi *Mensa Academica* felállításának története ugyanis még 1894. január 11-ére nyúlt vissza, amikor egy budapesti orvos, Gárdos János neje, a nem sokkal később, 1894. február 26-án elhalálozott özv. Gárdos Jándosné szül. Andrássy Júlia végrendeletében az állam által alapítandó harmadik tudományegyetemen létesítendő menza céljaira jelentős adományt tett.[3] Tekintettel azonban arra, hogy az 1912. évi XXXVI. tc. Debrecenben és Pozsonyban is egyetem felállításáról rendelkezett, így az a minisztériumi döntés született, hogy az ún. „Gárdos-alap" tiszta jövedelmét kettéosztják.[4]

Az, hogy a menza végül már az 1915/1916-i tanévben, egészen pontosan 1915. szeptember 16-án ténylegesen is megkezdhette működését,[5] többek között Bernolák Nándornak, az 1915/1916-i tanév rektorának köszönhető, aki – tekintettel a rendkívül nehéz gazdasági viszonyokra, melyek az egyetemi ifjúság megélhetését veszélyeztették – kérelemmel fordult Jankovich Béla közoktatásügyi miniszterhez, hogy már ebben a tanévben utalja ki az alapítvány jövedelméből a Debreceni Tudományegyetemre eső részt. A miniszter 1915. augusztus 12-én helyt adott a kérelemnek, és felhatalmazta a rektort a *Mensa Academica* megszervezésére. Első lépésként gondoskodnia kellett megfelelő helyiségről. Felvette a kapcsolatot az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület elnökségével, s a létrejött megállapodás értelmében évi 1200 korona bérleti díj fejében az egyesület Ferenc József út (ma: Piac utca) 34. szám alatti ház II. emeletén lévő két szobából és egy konyhából álló lakásban helyet kapott a menza. Az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület elnöksége nemcsak megfelelő

[2] Évkönyv 1915/1916. 17. Megnyitó beszéd. A Debreceni m. kir. Tudományegyetem 1915/1916-i tanévének megnyitó ünnepélyén elmondta Bernolák Nándor egyetemi rektor.
[3] HBmL. VIII. 2. 17. d. 503-1933-34 Q. sz. a. - 2.
[4] VKM. 104.706/1913. - Évkönyv 1915/1916. tanév, 125-126.
[5] ET. Jkv. 1915/1916. I. rendes ülés. 1915. szeptember 30., 23. szám. 8. etsz., b. pont – HBmL. VIII. 1/a. 1.k.

helyiség biztosításával járult hozzá a Diákasztal megalakulásához, de a berendezéshez szükséges első költségeket is előlegezte a diákasztal számára.[6]

A rektor Milleker Rezsőt kérte fel a megalakuló *Mensa Academica* berendezésére és vezetésére, aki azonnal hozzálátott a szükséges felszerelési cikkek beszerzéséhez, valamint megfelelő segédszemélyzet szerződtetéséhez. A menza az országban egyedülálló módon ingyenes és kedvezményes helyek biztosításával a legszegényebb hallgatók táplálkozására is gondolt, annak ellenére, hogy a kedvezőtlen gazdasági környezet sokszor az intézmény életben maradását is veszélyeztette. Az Egyetemi Diákasztal tehát nem pusztán egy mai értelemben vett menza szerepét töltötte be, hanem a szó szoros értelmében diákjóléti intézményként is funkcionált, hiszen az arra érdemesnek talált, fizetni nem tudó hallgatók ellátását is feladatának tekintette.

Az egyetem első diákjóléti intézménye, bár jóformán még be sem rendezkedett, és az azt felügyelő bizottság még fel sem állíttatott, máris hozzákezdett a hallgatóság tényleges támogatásához. A megalakulást követően Bernolák Nándor kezdeményezésére minisztériumi forrásokból berendeztek egy kisebb önálló gazdaságot a *Mensa Academica* ellátásának megsegítésére, amelynek vezetését Rugonfalvi Kiss István vállalta magára. A gazdaság jelentősége elsősorban abban rejlett, hogy a menza számára szükséges terményeket önköltségen állította elő. Létrehozását az is szükségessé tette, hogy a menza anyagi alapjai korántsem voltak megalapozottak. Bár kétségkívül Gárdos János alapítványa jelentette a *Mensa Academica* anyagi hátterének gerincét, de a biztos, nyugodt működéshez szükséges anyagi feltételeket önmagában nem biztosíthatta. Nagy szükség volt emellett a közoktatási tárca éves államsegélyére is, amely a „Gárdos-alap" kamataival együtt az egyetlen biztos bevételi forrása volt az intézménynek.

Az Egyetemi Diákasztal első gondnoka Milleker Rezső, pénztárnoka pedig Kölönte Géza, az egyetem hivatalban lévő quaestora lett. Milleker két évig vezette az intézményt, majd átadta a felelősségteljes feladatot az Egyetemi Tanács által megválasztott felügyelő-bizottság elnökének, Láng Nándornak. A később legendássá vált Láng professzor személyében egy olyan nagy formátumú egyéniség került a menza élére, aki nemcsak egy diákjóléti intézmény, de az egész debreceni diáksegélyezési rendszer fejlődését meghatározta. Láng Nándor 1917. június 26-án kapott megbízást az Egyetemi Tanácstól.[7] Munkájában a menza mellé rendelt felügyelő-bizottság segítette, amelybe a karok két-két tanártagot küldhettek.

A *Mensa Academica* 1915–1918 között működött saját kezelésben. A Rugonfalvi Kiss István vezette gazdaság 1916 őszétől 2810 liter tejjel, valamint 707 kg hússal és szalonnával látta el a menzát. A professzor-vezető egyébként azzal is felkeltette a kortársak figyelmét, hogy sűrűn látogatta a debreceni sertésvásárt, ahol maga alkudozott a gazdaság céljaira vásárolt jószágok áráról. 1917 nyarán, a gazdasági év végével a minisztériumtól kapott kölcsönt is sikerült visszafizetni, ami után a gazdaság feloszlott.[8] Maga a *Mensa Academica* sem sokáig működött a Ferenc József út 34. szám alatt. A frissen az intézmény élére került Láng Nándor felbontotta az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület elnökségével kötött szerződést, és Rugonfalvi Kiss Istvántól vette bérbe évi 1200 koronáért azt a Bethlen utca 40. szám alatti házat, amelyet addig raktárhelyiségként használtak. Az Egyetemi Diákasztal 1917. augusztus 1-jén költözött új otthonába, és szeptemberben kezdte meg működését,

[6] Évkönyv 1915/1916. 126.
[7] ET Jkv 1916/1917. tanév, XV. rendes ülés. 1917. június 26., 168. szám. - HBmL. VIII. 1/a. 1. k.
[8] Évkönyv 1916/1917. 102, 122.

melyet 1918 nyarán, a katonai pótszemeszterben is megszakítás nélkül folytatott.[9] A hallgatók étkeztetésére két tágas helyiség szolgált, s így 50 hallgató kényelmes ellátása vált lehetségessé. Az igények azonban ennél jóval nagyobbak voltak. További jelentős változásnak tekinthető, hogy az addig saját használatban lévő üzem 1918-ban egy vállalkozóhoz került át. A felügyelő-bizottság szerződést kötött Törzsök Ida úrhölggyel, aki egy adag ebédvacsora előállítását 3 korona 80 fillérért vállalta. (A saját üzemben történő előállítás ezt megelőzően 5 korona 6 fillérbe került.) A bizottság tagjai személyesen felügyelték az ellátást, és rendszeresen ellenőrizték a kiszolgált étel mennyiségét és minőségét is. Az 1917/1918-i tanévben a *Mensa Academica* anyagi megerősítését szolgáló, az egyetemi hallgatóktól mellékdíjként félévente szedett menza díjat is bevezettek. (Ez a díj kezdetben 1 K 50 fillért tett ki.)[10]

Már-már úgy látszott, hogy a *Mensa Academica* túl van a kezdeti nehézségeken, a háború azonban – amely a román megszállás formájában érkezett el a városba – közbe szólt. Láng Nándor személyes lélekjelenlétének is köszönhetően annak ellenére sikerült megmenteni a menzát, hogy a román hadsereg többször is le akarta azt foglalni, és felszereléseit is el akarta szállítani. Még súlyosabb problémát jelentett, hogy megszakadt az összeköttetés a fővárossal, s így a „Gárdos alapítvány" kamatjövedelme sem érkezett meg Debrecenbe. Az Egyetemi Diákasztalt ekkor a *„Hajdu vármegye pénzügyeit intéző előkészítő bizottság"* által nyújtott 16.000 K rendkívüli segély mentette meg.[11]

A román hadsereg 1919. március 11-i kivonulása után az élet normalizálódott. A menza életben maradását egyértelműen Láng Nándornak köszönhette. Az 1920/1921-i tanévben az *American Belief Administration* adománya érkezett fővárosi közvetítéssel Debrecenbe, amely jelentős élelmiszerkészlettel (50 kg cukor, 180 kg liszt, 90 kg rizs, 29 kg zsír, 21,8 kg szalonna, 13,8 kg húskonzerv és több mint 50 kg tej – feltehetően tejpor) járult hozzá a hallgatók kosztjának javításához.[12] Nagy szerepe volt a külföldi támogatások megnyerésében Leffler Bélának, a bölcsészkar skandináv lektorának is, aki – mint a magyar követség stockholmi előadója – komoly kapcsolatokkal rendelkezett. Felesége, Sigre Liljenkrantz már 1920-ban gyűjtést rendezett Stockholmban, aminek eredményeként 1290 márkát és 902 pfenniget (6064 korona 50 fillért) juttatott a *Mensa Academica* vezetőjéhez.[13] Az 1921/1922-i tanévben a házaspár újabb 81.987 koronát gyűjtött a menzán étkező hallgatóknak, melyet közbenjárásukra a Svéd Vöröskereszt 100.000 koronával egészített ki. (Az immáron horribilisnak tűnő, de természetesen nem lebecsülhető pénzadományok összegét a kor ugyancsak végzetes inflációjának tudatában kell értékelnünk.)

A következő, az 1922/1923-i tanévben a menza helyzete az egyre súlyosbodó infláció következtében válságosra fordult, s a rendkívüli támogatások nélkül az intézmény működése is veszélybe került volna. Kisebb támogatók mellett a *Pester Lloyd* kiadóvállalat főszerkesztője ajánlott fel az egyetem menzájának – a néhai báró Hatvani Sándor örökösei adományából – 200.000 koronát a hallgatók segélyezésére.[14] A legnagyobb adomány azonban ismét Svédországból érkezett. Leffler Béla 128.272 koronát gyűjtött a *Mensa Academica* javára, de emellett a Svéd Vöröskereszt is 1,728.024 koronával járult hozzá a debreceni

[9] Évkönyv 1916/1917. 121.; Évkönyv 1917/1918. 54.
[10] Évkönyv 1917/1918. 55–56.
[11] Évkönyv és Almanach 1919/1920. [Csak kéziratos formában maradt fenn!], 101. lap
[12] Évkönyv és Almanach 1920/1921. 159.
[13] Uo. 159-160.
[14] HBmL. VIII. 2. 7.d. 215-1922-23 Q. sz. a.

Egyetemi Diákasztal működéséhez. A Svéd Vöröskereszt vezetősége – Károly svéd királyi herceg, mint elnök, és báró Stjernstadt, mint főtitkár – a debreceni egyetemi diákétkeztetés fontosságát felismerve, komoly pártfogója lett a *Mensa Academicá*nak. Láng Nándor azzal állított emléket a nemes adományozóknak, hogy mind Leffler Bélának, mind a Svéd Vöröskereszt két vezetőjének a képét kifüggesztette a menza étkezőjében.[15]

A veszély azonban ezzel még nem múlt el. Az 1923/1924-i tanévben ismét a bezárás réme fenyegette a diákasztalt, aminek ismét Svédországból sikerült támogatást szerezni. Az újabb svéd segítség hátterében is Leffler Béla állt, akinek egy svédországi nagykereskedőt is sikerült megnyernie. A Svéd Vöröskereszt 20,437.300 koronát, C. H. Prytz göteborgi kereskedő pedig 13,672.500 koronát küldött, ami – kiegészülve az Egyetemi Tanács 1 millió koronás adományával – ebben a tanévben is megmentette a *Mensa Academicá*t. A debreceni kereskedők ugyanakkor nem érezték kötelességüknek, hogy hozzájáruljanak a menza életben tartásához, amit Orsós Ferenc, az 1923/1924-i tanév rektora a szemükre is vetett: *„Amíg tehát egy svéd kereskedő 13 millióval segítette nyomorgó debreceni diákjainkat, addig a mi debreceni kereskedőink nem vették nagy szükségünket tudomásul."*[16] A svéd támogatásra még a következő tanévben is szükség volt, ezt követően azonban a menza megerősödött. Az Egyetemi Diákasztal a legnehezebb időkben azonban – a Leffler házaspárnak is köszönhetően –, bizton számíthatott a Svéd Vöröskereszt és nemes lelkű svéd magánemberek támogatására. Az 1924/1925-i tanévben a Svéd Vöröskereszt és C. H. Prytz göteborgi nagykereskedő mellett Carl Nisser stockholmi földbirtokos is csatlakozott az adakozókhoz, így a menza részére beérkezett svéd támogatás összesen 96,604.145 koronára rúgott. Ez az összeg olyan jelentős volt, hogy belőle a Tisza István Internátus is részesedett, s így vált lehetővé, hogy a féldíjas hallgatók havi lakásdíja a tanév II. félévében jelentősen: 102.000 koronáról 42.500 koronára csökkenjen. [17]

Láng Nándor igyekezett a *Mensa Academica* fenntartható működését biztosítani, gazdálkodását racionalizálni. Ezt szolgálta az is, hogy a menza a Törzsök Idával 1918-ban kötött szerződést felmondta és az 1921/1922-i tanévtől kezdődően az üzemi konyhát saját kezelésbe vette át, legfőképpen abból a célból, hogy – bár korábban éppen a bérbeadás mutatkozott hasznosnak –, kikapcsolhassák a közvetítő jövedelmét, s a *„vállalkozó haszna a koszt javítására fordíttassék."*[18]Az átállás kezdetben számos gondot okozott, de végül gazdaságilag is megtérülőnek bizonyult. Az idő Láng Nándort igazolta.

Az elhelyezés kérdése megnyugtatóan 1921-ben oldódott meg, összefüggésben az újabb diákjóléti intézmény, a Tisza István Internátus létrehozásával. Ekkor ugyanis az Egyetemi Diákasztal és az internátus a minisztérium által átadott épületben, az Országos Tanítói Árvaháznak a Simonyi út 16. szám alatt fekvő északi, harmadik pavilonjában nyert elhelyezést. A menza az akkor létrehozott Tisza István Internátus alagsorába került, ahol egy szép és tágas, 120 fő befogadására alkalmas étkezőt, egy nagy konyhát és számos mellékhelyiséget alakítottak ki.[19] Ezzel a Bethlen utcán korábban jelentkező túlzsúfoltság átmenetileg megszűnt. A *Mensa Academica* saját ellátása érdekében, új otthonának hátsó udvarában házi kertgazdaságot alakított ki, amelynek célja a jó minőségű termények előállítása mellett az étkezési díjak alacsonyan tartása volt. Az 1927/1928-i tanévben a kiskertnek köszönhe-

[15] Évkönyv és Almanach 1922/1923. 173.
[16] Évkönyv és Almanach 1923/1924. 64.
[17] Évkönyv és Almanach 1924/1925. 200.
[18] Az idézet Láng egyik későbbi jelentéséből származik. – Évkönyv és Almanach 1929/1930. 346..
[19] Évkönyv és Almanach 1921/1922. 77–78.

tően a menza 20 mázsa téli zöldségen kívül 550 liter paradicsomot, 200 liter zöldbabot, valamint 140 liter uborkát és paprika-félét saját kezelésében állított elő.[20] A kis gyümölcsösnek köszönhetően hamarosan arra is mód nyílt, hogy a menza házilag készítse el a konyhán felhasznált lekvárokat. A kert kialakítása és műveltetésének megszervezése Kölönte Géza menzagondnok érdeme volt.

Az Egyetemi Diákasztal mellett a másik kiemelkedő jelentőségű diákjóléti intézmény az 1921-ben létrejött, s a Láng Nándor elnökletével működő, a Mensa Academicát is felügyelő bizottság irányítása alá tartozó Tisza István Internátus volt. Az 1920/1921-i tanév végén, amikor az internátus létrehozásának kérdése napirendre került, Pokoly József személyében olyan rektor volt hivatalban, aki az egyetemi ifjúság ügyének elkötelezett pártolója volt.

A debreceni egyetemi hallgatók lakásgondjainak megoldása iránt az első lépések egy budapesti társadalmi kezdeményezéssel indultak meg. Ez eredetileg egy ún. „Tisza Mensa" létrehozására irányult, de Láng Nándor személyes közbenjárására Pekár Gyula, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium akkori államtitkára belátta, hogy *„Debrecenben nem újabb Mensára, hanem állami Internátusra van szükség."*[21] Az internátus céljára indított gyűjtőakció sikerén felbuzdulva mind a minisztérium, mind maga az egyetem teljes szélességgel állt az akció mellé. A mozgalom helyi szervezése 1921. június 12-én kezdődött, amikor Bielek Aladár miniszteri osztálytanácsos Debrecenben járt, és biztosított mindenkit a kormányzat támogatásáról.[22] A internátus végül Bethlen István miniszterelnök és Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter jóvoltából az Országos Tanítói Árvaház pavilonjában talált otthonra.[23] A hivatalos átadásra 1921. november 12-én került sor.[24] Az egyelőre 60 ágyas internátus 9 hálóteremből állt, melyek 3–9 ágyas helyiségek voltak. Mellettük kis dolgozószobák biztosították a hallgatók számára a nyugodt tanulás lehetőségét, továbbá fürdő és egy nagy társalgóterem állt a diákok rendelkezésére. Utóbbiban került elhelyezésre a névadó, Tisza István mellszobra is.[25] Az internátus és a vele közös irányítás alatt álló *Mensa Academica* elhelyezése ugyanabban az épületben, a hallgatók számára megkönnyítette a két intézmény közötti mindennapos átjárást.

A Tisza István Internátus céljai között nemcsak a diákok elszállásolása és a nyugodt tanuláshoz szükséges körülmények biztosítása szerepelt. Az intézmény mindvégig fontos feladatának tekintette a nevelést is. A diákok megfelelő kiválasztását és a rendezett körülményeket mutatja, hogy már az első tanévben a bentlakók 80%-a kitűnő vagy dicséretes eredménnyel tette le vizsgáit. Ebben közrejátszhatott az is, hogy nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a bentlakó növendékek kifogástalan tanulmányi eredményeket mutassanak fel. Ezért a felvételeknél a rászorultságnál is fontosabb szempont volt a jó tanulmányi előmenetel. Láng Nándor például *„szigorúan érvényesített elvként"* fektette le, hogy *„a Tisza-internátusba csak oly egyetemi hallgatókat fogadunk be, akik tanulmányi kötelezettségüknek becsületesen megfelelnek."* Egy másik jelentésében a felügyelő-bizottság elnöke azt is kimondta, hogy *„a hallgatót, ki eredményes kollokviumokat és vizsgálatot nem mutat föl, a bentlakás jogától megfosztjuk. (Kivételt csak betegség esetén ismerünk.)"*[26] Az internátus lakásdíja a

[20] Évkönyv és Almanach 1927/1928. 201.
[21] HBmL. VIII. 1/b. 39. d. 594/1931-32. - 4. Rektori Iktatott Iratok.; valamint Évkönyv és Almanach 1921/1922., 77.
[22] Évkönyv és Almanach 1920/1921. 173.
[23] Évkönyv és Almanach 1921/1922. 77.
[24] ET Jkv. 1921/1922. III. rendes ülés. 1921. november 29., 32. szám, 642. etsz.
[25] Évkönyv és Almanach 1921/1922. 77-78.
[26] Évkönyv és Almanach 1921/1922. 130.; Uaz 1925/1926., 179.; Uaz 1926/1927. 242.

menza étkezési díjaihoz hasonlóan nagyon kedvező volt a hallgatók számára. Az intézmény az 1923/1924-i tanévben 70 férőhellyel rendelkezett, a hallgatóknak 20 féldíjas, valamint 40 kedvezményes helyet biztosítottak.

b) A Diákjóléti Bizottság és intézményei

A rászoruló hallgatók szervezett támogatásának a megoldását az egyetemi vezetés már a legkorábbi időkben elsőrendű feladatának tartotta. Ennek érdekében 1919–1921 között nagyszabású gyűjtőakció indult, amelybe maguk az egyetemi tanárok is bekapcsolódtak.

Az egyetemi diáksegélyezés szervezett formájának a megjelenése azonban csak 1921-re tehető, amikor Pokoly József vezetésével megalakult az a Diákjóléti Bizottság, amely megteremtette az egyetemi hallgatók közvetlen segélyezésének a kereteit és a fennhatósága alá tartozó társintézményekkel együtt, a *Mensa Academica* és a Tisza István Internátus felügyelő-bizottsága mellett a debreceni kettős diákjóléti intézményrendszer másik pillérét alkotta. Az Egyetemi Tanács még az 1920/1921-i tanévben határozta el, hogy *„a diákok segélyezésével kapcsolatos összes ügyeket egy egységes diákjóléti bizottságra bízza…"*[27] A bizottság kezdetben segélyeket szétosztó szervként működött. A segélyezés anyagi alapjait a legelső időkben különböző pénzmaradványok képezték. A működés financiális feltételeit azonban maga az Egyetemi Tanács is igyekezett megteremteni. Ennek érdekében egy újabb, félévente fizetendő mellékdíjat vezetett be, az ún. általános segélyegyleti járulékot. Ennek kivetését, illetve a Diákjóléti Bizottság létrehozását egyértelműen a hallgatók szociális helyzetével indokolták. *„Általános segélyegyletünk ugyan eddig nem volt, de egyetemi tanácsunk a nagy diáknyomorra tekintettel kimondotta ennek felállítását s az egyetem diákjóléti bizottságával kapcsolatba hozatalát. A jövő tanév kezdetén tehát ez az egyesület is megalakul és szükséges jövedelméről gondoskodni."*[28] A befolyó összegek a bizottság pénztárába kerültek, hiszen a járulék a Diákjóléti Bizottság mellett működő *Bursa Academica* (Diáksegélypénztár) pénzügyi forrásául szolgált.

A Diákjóléti Bizottság azonban egészen más típusú támogatást nyújtott, mint a *Mensa Academica* vagy a Tisza Internátus. A vele összefüggésben megalakult Diáksegélypénztár a hallgatók igényeihez igazodva nyújtott különféle segélyeket. Az 1933 nyarától fennmaradt pénztári főkönyv tanúsága alapján a *Bursa Academica* segélyeivel a hallgatói igények teljes spektrumát igyekezett lefedni. Rendszeresen adott beiratkozási, tanulmányi, szemináriumi, tanjegyzet, vizsgadíj, szigorlati díj, avatási díj, végbizonyítványi díj, lakásdíj, élelmezési, utazási, szanatóriumi, ruha, sőt cipősegélyt is.[29]

A *Bursa Academica* 1927-ben megfogalmazott alapszabályzatában pontosan rögzítették a Diákjóléti Bizottság és a Diáksegélypénztár működését. Eszerint a Diákjóléti Bizottság elsődleges feladata az volt, hogy a *Bursa Academica* számára *„a kormányhatóságok és a társadalom anyagi és erkölcsi támogatását megnyerje."*[30] Rendszeresen társadalmi akciókat kellett indítson a hallgatóság érdekében, de emellett ellenőrizte a Diáksegélypénztár működését és döntött a hallgatók benyújtott kérvényeiről. Ezzel szemben a *Bursa Academica* főként a segélyek összegyűjtését, kezelését, illetve célba juttatását végezte.

[27] ET Jkv. 1920/1921. XIX. rendes ülés. 1921. június 28., 281. szám, 1761/20-21. etsz. – HBmL. VIII. 1/a. 3. k.
[28] HBmL. VIII. 2. 6.d. 334-1920-21 Q. sz.
[29] A Debreceni Egyetemi Bursa Pénztári Főkönyve. 1933. - HBmL. VIII. 6/b. 1. k., 95-198. lap
[30] A Debreceni Egyetem Diáksegélypénztárának (Bursa Academica) Alapszabályai. Debrecen, 1927.. 4.

Ezzel megalakult és működésbe lépett az a kettős diákjóléti intézményrendszer, amely egyrészt a Láng Nándor elnökletével működő Egyetemi Diákasztalból és Tisza Internátusból; másrészt a Pokoly József vezetésével megalakult Diákjóléti Bizottságból és annak társszervéből, a Diáksegélypénztárból tevődött össze. A Diákjóléti Bizottság teljesen önállóan végzett diáksegélyezési munkát, és független volt a *Mensa Academica* és Tisza Internátus felügyelő-bizottságától. A Diákjóléti Bizottság vezetéséről Pokoly József 1924-ben lemondott, s az elnöki teendőket ezt követően a diákjóléti intézményrendszer 1930-as egyesítéséig Szentpéteri Kun Béla látta el.[31]

A Diákjóléti Bizottságra már az alapítást követően égető szükség volt, ugyanis 1921 elején a MEFHOSZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Országos Szervezete) közreműködésével nagyszabású külföldi segélyakció jutott el Magyarországra, így Debrecenbe is. Az akció magyarországi vezetőjéről, R. H. Legate-ről csak Legate-akciónak nevezett segélyezés elsősorban a hallgatók étkeztetését, valamint ruházatának javítását igyekezett előmozdítani. 1920 augusztusában a *World's Student Christian Federation* nemzetközi keresztény diákszervezet létrehozta a *European Student Relief* genfi központját, amely 12 európai ország rászoruló diákjai számára végzett gyűjtést. Debrecenbe az 1921/1922-i tanévben érkezett meg a segélyakció. Az egyetem hallgatóinak szánt kedvezményes árú ruhák szétosztásáról, a legrászorultabb hallgatók kiválasztásáról természetesen a Diákjóléti Bizottságnak kellett gondoskodni. A bizottság 17.000 korona összegben saját erejéből is hozzájárult az akcióhoz, amennyiben a legszegényebb hallgatók számára ingyenesen biztosította a ruhasegélyeket. Az Európai Diáksegítő másik jelentős adománya volt az a 35.000 korona, melyet kifejezetten azzal a kikötéssel adott át a budapesti vezető, hogy az csak a menekült hallgatók könyvekkel való ellátását szolgálhatja.[32] Az akció eredményeként R. H. Legate 1921. november 2-i jelentése szerint összesen 4559 magyarországi hallgató segélyezésére került sor 300.000 svájci frank értékben.

A Diákjóléti Bizottság, amellett, hogy a fentihez hasonló nemzetközi és hazai kezdeményezések alkalmával közreműködött, és eljuttatta a leginkább rászoruló hallgatókhoz a támogatásokat, saját forrásaiból is igyekezett kisebb-nagyobb összegekkel segíteni a tartósan vagy átmenetileg nehéz helyzetbe került hallgatókat. Rugonfalvi Kiss István a diákjóléti intézmények integrációját követően hívta fel a figyelmet arra, hogy a Diákjóléti Bizottság elsősorban a szociálisan rászoruló és emellett példás tanulmányi eredményeket felmutató hallgatók számára kíván segítséget nyújtani: *„A Diákjóléti Bizottság a szűkölködő néprétegekből feltörő tehetségek védő vára… A szegénység még nem elég ok arra, hogy valaki segélyre számítson: segítségre csak a szegénységgel párosult ernyedetlen szorgalom és kiváló tanulmányi előmenetel lehet érdemes."*[33] A kifizetések sohasem készpénzben történtek, a bizottság rendszerint átvállalta a diákok valamilyen fizetési kötelezettségét. *„… ez évben sem adtunk senkinek kezébe pénzt, hanem tandíját, vizsgadíját, lakása vagy élelmezése költségét kifizettük, ruhát vagy könyvet vettünk"* – olvasható Szentpéteri Kun Béla jelentésében.[34] A támogatás mértéke a bizottság rendelkezésére álló pénzeszközök nagyságától, a minisztériumtól kapott, vagy társadalmi felajánlásokból származó erőforrásaitól függött. Az egyesítést követően, a segélyezett hallgatók száma jelentősen megemelkedett. Az 1933/1934-i

[31] HBmL. VIII. 6/a. 2. d. 98/42-43. Halmy Endre: Adatszolgáltatás a Debreceni Egyetemi Diákjóléti Bizottság történetéről és működéséről. - 1. lap

[32] Évkönyv és Almanach 1921/1922. 79, 117.

[33] Évkönyv és Almanach 1932/1933. 137.

[34] Évkönyv és Almanach 1933/1934. 330.

tanévben már rekordot jelentő 666 hallgató kapott támogatást, de az egy főre eső segély összege ezzel párhuzamosan 17,44 pengőre csökkent. A támogatott hallgatók számának emelkedése az egyetemre járó hallgatók létszámának a megugrásából következett. Az 1933/1934-i tanév I. félévében 1527 hallgatója volt az intézménynek, ami a két világháború közötti időszakot tekintve a legmagasabbnak számított. A nagyobb hallgatói létszám pedig értelemszerűen a támogatásra szoruló hallgatók számának a növekedésével járt együtt. Az 1930-as évektől már több száz hallgatót segélyező Diákjóléti Bizottság a támogatások mértékét csak az 1940-es évek elején tudta növelni.

Az 1921-től nagyobb változások nélkül működő diákjóléti intézményrendszer 1927-ben egy további fontos intézménnyel bővült. Loessl János egyetemi magántanár, sebészeti adjunktus vezetésével 1927. november 14-én megalakult a Diákjóléti Iroda.[35] Verzár Frigyes, az 1927/1928-i tanév rektora ide vonatkozó megállapítása szerint *„A Diákjóléti Iroda az ifjúság gondjait szeretné enyhíteni, nem annyira anyagiakkal, mint inkább tanáccsal, ideiglenes segítséggel, ott, ahol gyors segítségre, közvetítésre van szükség.*" Az új diákjóléti intézmény eleinte közvetlenül a rektor felügyelete alá tartozott, az 1928/1929-i tanévtől kezdődően azonban a Diákjóléti Bizottság fennhatósága alá rendelték, annak társintézménye lett. Az iroda 1927–1930 között Loessl János vezetése alatt működött, aki az intézmény vezetőjeként a Diákjóléti Bizottságban és a *Mensa Academicá*t valamint a Tisza István Internátust felügyelő bizottságban is helyet kapott. Az 1930-i egyesítést követően az iroda közvetlenül az egyesített bizottság felügyelete alá tartozott. Működéséről pedig Felker János, a Diákjóléti Iroda pénztárosa jelentett.[36]

Az intézmény már az első tanévben lakásokat közvetített, és szanatóriumi elhelyezéshez segített nyolc ellátásra szoruló hallgatót. Kedvezményes jegyeket szerzett a diákok számára a (mai Füredi út elején álló) Margit fürdőbe, a Csokonai Színházba, valamint komolyzenei hangversenyekre és egyéb kulturális programokra is.[37] Ezen felül az iroda kedvezményes tejakciót is indított, melynek keretében délelőttönként 10 filléres áron juthattak az egyetemi hallgatók 2 dl tejhez.[38] (1927-től lett a fizetőeszköz a pengő és a fillér.) Ez a kezdeményezés lett az alapja végül annak a diákjóléti büfének, amely a későbbi években nemcsak tejet, de péksüteményt és virslit is kedvezményes áron szolgált ki az egyetem hallgatóinak.[39] Jövedelme a Diáksegélypénztár számláját gyarapította. Az iroda központja a Református Kollégium I. emeletén lévő 34-es számú helyiségben volt, ahol délelőttönként, 8 órától 13 óráig fogadták a hallgatókat. Főként az elsőéves egyetemi hallgatók érdekében 1928-ban részletes tájékoztató kiadványt jelentettek meg, amely pontos információkkal szolgált a tanulmányi ügyeket és az elérhető internátusokat, valamint az elnyerhető támogatásokat illetően.[40]

A Debreceni Tudományegyetemen a diáksegélyezés rendszere az 1930-as évek elejéig a fent vázolt intézményi keretek között folyt. Ekkor azonban a diákjóléti intézmények működésének összehangolásával, illetve újabbak létesítésével az intézményrendszer működése átalakult és jóval hatékonyabbá vált.

[35] Évkönyv és Almanach 1927/1928. 44.
[36] Évkönyv és Almanach 1930/1931. 392.
[37] Évkönyv és Almanach 1927/1928. 213-214.
[38] Évkönyv és Almanach 1927/1928. 69.
[39] Évkönyv és Almanach 1929/1930. 344..
[40] Tanulmányi és Diákjóléti Tájékoztató a debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem hallgatói számára. Kiadja az Egyetemi Diákjóléti Iroda. Debrecen, 1928.

Express

c) Az intézményrendszer átalakulása: az egyesítés (1930)

Az egyes intézmények integrációja és működésük összehangolása nem számított új keletű gondolatnak. A diákjóléti intézményrendszer legmeghatározóbb vezetői – Láng Nándorral az élen –, nemcsak üdvözölték, de már régen várták a szervezeti átalakításokat. Láng Nándor az integráció egyik legfőbb pártolója volt. Erről tanúskodik 1930. szeptember 19-én kelt jelentése is: *„Megvalósulás előtt áll ugyanis régi, Dr. szentpéteri Kun Béla és Dr. Pokoly József professzor kollégáimmal propagált gondolatunk, hogy az egyetemünk fejlődésével kapcsolatban alakult diákjóléti szervek működése szorosan összekapcsoltassék a Mensa és Internátus vezetésével, és hogy a diákság érdekében működő és ezután még alakuló összes jóléti intézmények egységesen, egy szerv irányítása alá helyeztessenek."*[41] A legelső lépés a Tisza István Internátus elköltöztetése volt.

34. Az ún. Békepalota a Vilmos császár (ma Nagyerdei) körúton, amely kollégiumként előbb Tisza István, a II. világháború után pedig Markusovszky Lajos nevét viselte (1935)

Tekintettel arra, hogy hosszú idő után végre elkészültek az egyetem mellett a tanári lakások, az eredetileg internátusnak épült, de 1923-tól tanári lakásként használt nagyerdei Békepalotát (ma az Egészségügyi Centrum diákotthona) átadták eredeti rendeltetésének. Magának Klebelsbergnek az elhatározása volt, hogy a Tisza István Internátus költözzön ide az egyetem szomszédságába, s a fiúinternátus korábbi helyén leányinternátus létesüljön. Az átalakítások után 1930 szeptemberében a Tisza István Internátus 115 hallgató befogadására képes épületbe költözött át.[42] Az új, kétemeletes diákotthonban 17 egyágyas, 28 kétágyas és 14 háromágyas lakószoba volt, melyet 2 vendégszoba egészített ki. Minden hallgató külön íróasztalt és ruhásszekrényt kapott. Az összesen 61 szobához, külön könyv-

[41] Évkönyv és Almanach 1929/1930. 344.
[42] Évkönyv és Almanach 1929/1930. 345.

tárhoz és orvosi rendelőhöz egyéb szolgáltatások is társultak. A hallgatók kényelmét és ellátását biztosította a tágas társalgó, a zeneszoba, a reggelizős-terem. Emellett azonban az internátuson belül kedvezményes árakat kínáló cipész-, szabó- és borbélyüzletet is kialakítottak.[43]

A *Mensa Academica* megmaradt a korábbi tanítói árvaház épületében. A Tisza István Internátus helyére, a menzával egy épületbe pedig egy új leányinternátus, az egyetem saját leányotthona költözött. Az egyetemi leánykollégium 1931 októberében történt megnyitását követően a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ) *„arra a meggyőződésre jutott, hogy páratlan buzgósággal gondozott leányainak érdeke nem kívánja többé internátusa fenntartását."*[44] A minisztériumi közvetítéssel létrejött megállapodás értelmében a korábbi leánykollégium beolvadt az új egyetemi internátusba. (A két intézmény hivatalosan 1931. augusztus 1-jén egyesült.)[45] Az új kollégiummal – amely a MANSZ korábbi leánykollégiumához hasonlóan a kormányzó feleségének nevét vette fel – az egyetemi hallgatónők elhelyezését már az egyetemi diákjóléti intézményrendszeren belül sikerült megoldani. A nőszövetség azonban ebben is kapott bizonyos jogosítványokat. Az 1930/1931-i tanév végére 55 fő befogadására alkalmas internátusba a MANSZ 12 helyre ajánlási jogot nyert. A leányinternátus vezetését Ambrus Ilonára, a szegedi Horthy Miklós Leánykollégium korábbi felügyelőtanárára, egykori debreceni egyetemi hallgatóra bízták, aki 1940 szeptemberéig irányította az intézményt.[46] Őt Ravasz Gizella követte az igazgatói poszton, aki 1940 őszétől 1944 októberéig vezette a leányinternátust.[47]

Az internátusi ellátásban részesíthető hallgatók számának megnövekedése ellenére a bekövetkezett változásoknak voltak árnyoldalai is. Noha a menzával közös épületben lakó nőhallgatók étkezés tekintetében sokkal jobb helyzetben voltak, mint azelőtt; fiú társaik számára jóval nagyobb távolságra került a *Mensa Academica*. A kialakult helyzeten csak enyhíteni tudott az, hogy a Tisza István Internátus alagsorában, – éppen emiatt –, büfé kialakítására került sor.

Az egyetemi Horthy Miklósné Leánykollégium létrehozása mellett 1930-ban ment végbe a debreceni diákjóléti intézmények két világháború közötti történetében a legjelentősebb változás. Ekkor következtek be azok a diáksegélyezés egész szervezetét átalakító lépések, amelyek az egyetemen működő kettős diákjóléti intézményrendszer egyesítésével a hallgatók hatékonyabb támogatását tűzték ki célul. A változtatás lényege a *Mensa Academica* és Tisza István Internátus felügyelő-bizottságának, valamint a Diákjóléti Bizottságnak és társintézményeinek az egyesülése volt. Az egyesített intézmény a Debreceni Egyetemi Diákjóléti Bizottság (DEDIB) nevet kapta, és a legtapasztaltabb vezető, Láng Nándor elnökletével jött létre. Alelnöke Csánki Benjámin lett, a hittudományi kart Lencz Géza és Varga Zsigmond; a jogi kart Bacsó Jenő, Szentpéteri Kun Béla és Marton Géza; az orvosi kart Bodnár János, Kreiker (1939-től Kettesy) Aladár, és Loessl János; a bölcsészkart pedig Pápay József és Pap Károly képviselte. A diákjóléti intézmények képviseletében Kölönte Géza, a Tisza István Internátus, Barts Jenő, a Mensa Academica gondnoka, Ambrus Ilona, a Horthy

[43] Évkönyv és Almanach 1930/1931. 386-387.
[44] Évkönyv és Almanach 1930/1931. 117.
[45] ET Jkv. 1930/1931. tanév, XIV. rendes ülés. 1931. május 29., 95. szám, 1999. etsz. - HBmL. VIII. 1/a. 10. k.
[46] Évkönyv és Almanach 1930/1931. 380.
[47] Ravasz Gizella megbízása: ET Jkv. 1940/1941. I. rendkívüli ülés. 1940. október 16., 28. szám, 159. etsz. - HBmL. VIII. 1/a. 20. k.

Miklósné Leánykollégium vezetője, Bartsné Fejér Erzsébet irodatiszt és pénztáros, valamint Felker János, a Diákjóléti Iroda pénztárosa kerültek a bizottságba.[48]

A Debreceni Egyetemi Diákjóléti Bizottság minden meglévő és ezt követően létrejövő diákjóléti intézményt egyesített. Az egyes intézmények munkájának az összehangolásával, az egyetemi diáksegélyezés szervezett irányításával a hallgatóság minél szélesebb körű támogatását, tanulmányi- és életkörülményeinek a javítását kellett biztosítania. A debreceni diákjóléti intézményrendszer egyesülésével egy jól működő struktúra jött létre Debrecenben, amely hatékonyan szolgálta az egyetemi hallgatóság érdekeit. 1931 szeptemberétől az irányítást a nyugalomba vonult Lángtól az egyesítés előtt a Diákjóléti Bizottság elnökeként tevékenykedő Szentpéteri Kun Béla vette át, majd 1937 szeptemberétől Bókay Zoltán lett az intézményrendszer vezetője.[49] Bókay után rövid ideig Rugonfalvi Kiss István és Járdányi-Paulovics István is vezette a bizottság munkáját, de a személyi változások érdemi átszervezéssel nem jártak, így az 1930-ban létrejött struktúra a korszak végéig érintetlen maradt.

Bókay Zoltán elnökségére tehető egy jelentős esemény, a Bocskay Diákotthon létrehozása. Az internátus létesítése szorosan összefügg az I. bécsi döntéssel, illetve a Kárpátalja visszatérésével Magyarországhoz került területekről érkező egyetemi hallgatók megjelenésével Debrecenben. Elsősorban a Felvidékről és Kárpátaljáról származó diákok elhelyezésére létesült ez az internátus a Szent Anna u. 9. sz. alatti ingatlanban. 1939. október 3-án nyílt meg, 47 férőhellyel.[50] Az intézmény gondnoka Halmy Endre, egyetemi fogalmazó lett.

A Tisza István Tudományegyetemen a két világháború között működő diákjóléti intézményrendszer tehát 1930-ban nyerte el végső formáját. Az egyetem diákjóléti intézményeinek működése az 1943/1944-i tanévig zavartalan volt. A német csapatok bevonulása Debrecenbe 1944. március 27-én azonban végzetesnek bizonyult rájuk nézve. Az intézményeket a németek lefoglalták és katonai alakulatokat szállásoltak el bennük.[51] Ettől kezdve az előadásokat a Református Kollégiumban tartották, az egyetemi hallgatók pedig különböző szükséginternátusokba kényszerültek. Az orosz megszállást követően az egyetem épületének és berendezéseinek nagy mértékű pusztulása ellenére, a szovjet parancsnokság utasítására már igen korán megkezdődtek az előadások, és megindult a diákjóléti intézmények helyreállítása is.[52]

Ha egyetértünk a kor neves közgazdászával, Heller Farkassal abban, hogy a szociálpolitika *„az életnek szükségleteiből és az élet megértéséből állott elő"*[53], akkor talán nem túlzás arra a következtetésre jutnunk, hogy a bemutatott egyetemi kezdeményezésekből egyfajta helyi szintű szociálpolitika bontakozott ki. A diákjóléti intézmények megalakulása és hatékony intézményrendszerré fejlődésének története alámasztja Magyary Zoltán azon véleményét, hogy *„az egyetemi decentralizáció a vidéki egyetemek kiépítésével a diákszociális kérdés helyes megoldásának erős alapjait nyújtja."*[54]

[48] Évkönyv és Almanach 1930/1931. 383.

[49] Halmy Endre: Adatszolgáltatás a Debreceni Egyetemi Diákjóléti Bizottság történetéről és működéséről. – HBmL. VIII. 6/a. 2. d. 98/42-43. - 2. lap. – Évkönyv és Almanach, 1936/1937. 396.

[50] Évkönyv és Almanach 1939/1940. 393.

[51] Évkönyv a m. kir. Tisza István Tudományegyetem 1943/1944. tanévéről. [Kéziratos évkönyv.], 55. és 241. lap

[52] Évkönyv a debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem 1945/1946. tanévéről. [Kéziratos forma], 220-223. lap

[53] Heller Farkas: A szociálpolitika alapja és lényege. In: *A mai magyar szociálpolitika. Az 1939. évi Közigazgatási Továbbképző Tanfolyam előadásai.* Szerk.: Mártonffy Károly. Budapest, 1939., 65.

[54] Magyary: i.m. 1929. 7.

d) Az állam szerepe a diáksegélyezésben: tandíjkedvezmények és ösztöndíjak

Az egyetemi hallgatók szociális helyzete a kormányzat előtt sem volt ismeretlen, amely az egyetemi diákjóléti intézmények államsegélyekkel történő támogatása mellett a diákok közvetlen segélyezésével, illetve kedvezmények nyújtásával igyekezett segítséget nyújtani számukra. A közoktatásügyi tárca 1920 őszén mintegy 7000-re becsülte a támogatásra szoruló egyetemi és főiskolai hallgatók számát, de helyzetük javítására komoly lépéseket tenni ekkor még nem tudott.

Az állami szerepvállalás legfontosabb eleme a tandíjmentesség, a féléves tandíjfizetés alól részben vagy egészben történő felmentés volt. A tandíjkedvezményeket élvező hallgatók száma, illetve a tandíjelengedés rendszere a korszakban többször változott, de a debreceni egyetemre járó hallgatók országos szinten is jelentős arányban szorultak rá erre a legjelentősebbnek tekinthető támogatási formára. A tandíjmentességnek kezdetben két típusa volt: a fél-, illetve a teljes elengedés. A tandíj eleinte a felvett órák számától függött. Minden szemeszterben a hallgatott órák után 3 koronát kellett a hallgatóknak fizetni. Amennyiben a felvett órák után járó tandíj nem érte volna el a 20 koronát, akkor ezt az összeget, mint minimális tandíjat vették figyelembe.[55] Tandíjelengedés csak annak a hallgatónak járt, aki amellett, hogy anyagilag rászorult, kifogástalan tanulmányi előmenetelt tudott felmutatni. Már az 1915-i leckepénz-mentességi szabályzat leszögezte: *„1. §. Leckepénz fizetése alól felmentésben csak olyan rendes egyetemi hallgató részesülhet, aki szegénységét, tanulmányi jó előmenetelét s az előadások szorgalmas látogatását hitelesen bizonyítja, ha 600 koronát meghaladó ösztöndíjat, jutalmat vagy segélyt nem élvez, és ha magaviselete kifogástalan."*[56] 1927-től a tandíjat egységes összegben, félévente 102 pengőben állapította meg a minisztérium.

1922-től kezdődően a köztisztviselők gyermekei külön tandíjkedvezményt is élveztek, mely fél tandíj fizetésének felelt meg. A köztisztviselői tandíjkedvezményt egy 1922-i miniszteri rendelet (VKM. 90.981/1922) hozta létre olyan formában, hogy az akkor 500 koronáról 1000 koronára felemelt tandíj összegét a közalkalmazottak gyermekei számára továbbra is 500 koronában hagyta meg.[57] 1926-ban, a tandíjfizetés átalakításával összhangban, a közszolgálati alkalmazottak gyermekeinek járó tandíjkedvezményt Klebelsberg megerősítette és szabályozta.[58] 1928-tól a féléves tandíjelszámolások is feltüntették a köztisztviselői tandíjkedvezményt élvezőket. Vitatható, és sokat vitatott jellegzetessége volt ennek a mentességi formának, hogy tanulmányi eredménytől függetlenül kapható volt, s élvezői jogosultság esetén a hagyományos fél tandíjmentességet is elnyerhették, így nekik tulajdonképpen csak a tandíj egynegyedét kellett kifizetniük. Az ellenérzések és a számos kritika ellenére a köztisztviselői tandíjkedvezmény egészen az 1940/1941-i tanévig életben maradt, pedig még az Egyetemi Tanács is többször állást foglalt a köztisztviselői tandíjkedvezménnyel szemben. A köztisztviselői tandíjkedvezmény eltörlésének kérdését már az 1928/1929-i tanévben felvetette, s kikérte az egyes karok erre vonatkozó állásfoglalásait: *„Egyetemünk négy Karának véleményes jelentései közül három a köztisztviselői tandíjkedvezmény eltörlése mellett foglal állást. Egyedül a bölcsészettudományi kar kívánja a köztisztvise-*

[55] A Debreceni m. kir. Tudományegyetem Tanulmányi, Fegyelmi és Leckepénzszabályzata. Debrecen, 1915., 14-15.

[56] Uo. 26. (Függelék. Leckepénzmentességi Szabályzat.)

[57] Vö: Magyary: i.m. 50-51.

[58] 1926. december 22-i miniszteri leirat. - HBmL. VIII. 2. 10.d. 130/1926-27. Q. sz.; valamint: A debreceni Egyetemi Tanács határozata a köztisztviselői tandíjkedvezményről. - HBmL. VIII. 2. 11.d. 319/1926-27. Q. sz.

lői tandíjkedvezmény fenntartását mindaddig, míg a köztisztviselők fizetése nem éri el a békebeli színvonalat."[59] 1930 decemberében pedig az Egyetemi Tanács közvetlenül is kérte Klebelsberget, hogy szüntesse meg a köztisztviselői tandíjkedvezményt: *„Felterjesztésében kéri Tanácsunk a vallás- és közoktatásügyi Miniszter Urat arra, hogy a köztisztviselői tandíjkedvezményt véglegesen megszüntetni kegyeskedjék, mert Tanácsunk megítélése szerint a szorgalmas, de nem köztisztviselő szülőktől származó hallgatók előtt visszatetsző az az ellentét, mely köztük és a köztisztviselői tandíjkedvezményt minden különösebb kívánság nélkül élvező hallgatók között ezidő szerint fennáll"*[60]

A tandíjelengedés rendszerének differenciáltabbá válása az 1930-as évek közepétől volt megfigyelhető, amikor a korábban kéttípusú tandíjmentességet egy négyes felosztású rendszer váltotta fel. Az 1936/1937-i tanévtől kezdődően a hallgatók már nemcsak fél és teljes elengedésben részesülhettek, hanem negyed és háromnegyed tandíjkedvezményben is. Az 1931/1932-i tanévben fordult elő első alkalommal, hogy a fél tandíjat fizető hallgatók aránya (10,1%, 143 fő) meghaladta a teljes tandíjkedvezményt élvezők arányát (8,2%, 115 fő). Az 1931/1932-i tanévet megelőzően az volt az általános gyakorlat, hogy a tandíjkedvezményre jogosult hallgatók nagyobb része teljes mentességet kapott. Igaz ugyan, hogy már az 1920-as évek elejétől megfigyelhető volt, hogy a féldíjas hallgatók aránya egyre jobban megközelítette a teljes elengedésben részesülők arányát, de egészen az 1930-as évek elejéig nem haladta meg azt. Ettől kezdve ez vált tendenciává. Az 1938/1939-i tanévre, a negyed és háromnegyed tandíjkedvezmények bevezetésének köszönhetően a hallgatók 43,4%-ára (456 fő) nőtt a valamilyen jogcímen tandíjelengedésben részesülők aránya. Az 1940/1941-i tanév II. félévében már az összes hallgató 63,4%-a (610 fő!) részesült bizonyos mértékű tandíjelengedésben. 1946-tól a tandíjkedvezmények rendszere teljesen átalakult, s a hallgatók által fizetendő tandíj összegét a tanulmányi eredmény és a szociális helyzet figyelembe vételével, az ekkor kialakított tíz tandíjosztály alapján határozták meg.[61]

A közalkalmazottak gyermekeinek tanulmányi ösztöndíjáról az 1927. évi XIV. tc. rendelkezett, évi 1 millió pengőt irányozva elő erre a célra. Az ösztöndíj elnyeréséhez – szemben a köztisztviselői tandíjkedvezménnyel – igen szigorú feltételeknek kellett megfelelni. A jó tanulmányi előmenetelt és a rászorultságot egyaránt kritériumnak tekintették. Az ösztöndíjat akkor lehetett folyósítani, ha sem az érintett hallgatónak, sem az eltartására kötelezett szüleinek nem volt számottevő vagyona, jövedelmük a gyermek neveltetésére elégtelen volt, a hallgató erkölcsi magaviselete kifogástalan; ha tanulmányi előmenetele legalább jó, de emellett valamely tantárgyból különösen kiváló volt. Az ösztöndíjban leányhallgatók is részesülhettek. Visszatetszést keltett viszont az, hogy a köztisztviselői ösztöndíj és a köztisztviselői tandíjkedvezmény nem zárta ki egymást, jogosultság esetén mindkettő elnyerhető volt. Klebelsberg egy 1928. február 13-án kelt miniszteri leiratban értesítette az Egyetemi Tanácsot, hogy a törvény végrehajtását szabályozó miniszteri rendeletet (VKM. 60.000/1927.) ilyen értelemben egészítette ki.

Az ösztöndíjak odaítélése az egyes Kari Tanácsoknak, illetőleg a Középiskolai Tanárképző Intézet tagjainak esetében az intézet igazgatótanácsának a feladata volt, de az ösztöndíjas helyek számát minden tanévben maga a miniszter határozta meg.[62] A köztisztviselői

[59] ET Jkv. 1928/1929. tanév, XIII. rendes ülés. 1929. április 29., 79. szám. 1911. etsz. - HBmL. VIII. 1/a. 8. k.
[60] ET Jkv. 1930/1931. tanév. VI. rendes ülés. 1930. december 19., 52. szám. 1094. etsz. - HBmL. VIII. 1/a. 10. k.
[61] HBmL. VIII. 1/b. 106.d., 2425/1948-49. [Rektori Iktatott Iratok.]
[62] VKM. 91.000/1928. (12. §.)

DUNIOSS

ösztöndíjak első kifizetésére már az 1927/1928-i tanév I. félévében sor került. Az 1928/1929-i tanévben összesen 62 debreceni hallgató részesült évi 800 pengős ösztöndíjban.[63]

Az 1930/1931-i tanév volt az utolsó, amikor a köztisztviselői ösztöndíjat a hagyományos formában osztották szét, mivel az 1931/1932-i tanévvel Ernszt Sándor vallás- és közoktatásügyi miniszter a köztisztviselői ösztöndíjat megszüntette. Az Egyetemi Tanácsnak küldött miniszteri leiratban mégis vállalta, hogy azokat a hallgatókat, akik kiváló tanulmányi eredményt mutatnak fel, leszállított összegű ösztöndíjban fogja részesíteni.[64] Ettől kezdve a köztisztviselői ösztöndíj átalakult, s a hallgatók a továbbiakban ún. „köztisztviselői ösztöndíjat pótló tanulmányi segélyt" kaphattak. Összege nem volt meghatározva, így az egyes hallgatók érdemesség szerint különböző mértékű támogatást kaptak. Debrecenben az ilyen címen tanulmányi segélyben részesülő hallgatók száma egyetlen tanévben sem érte el a 90-et. A köztisztviselők gyermekei tehát a korszak jelentős részében számos kedvezményt élveztek. E tekintetben jelentős változás következett be Hóman Bálint miniszterségе idején, aki az egyetemi hallgatók szélesebb rétegeit igyekezett támogatásban részesíteni.

Az 1937 augusztusában bevezetett Horthy Miklós ösztöndíj a korábbi köztisztviselői ösztöndíjjal ellentétben a társadalom minden rétege számára nyitott volt, amennyiben a jelentkező megfelelt a szigorú tanulmányi, erkölcsi és „nemzethűségi" feltételeknek. Az ösztöndíjból az egyetemi hallgatók mellett díjtalan gyakornokok és a középiskolák felső négy osztályának diákjai is részesedhettek. Három kategóriája létezett: évi 200, 360 és 600 pengőt lehetett elnyerni érdemességtől és rászorultságtól függően. Az Egyetemi Tanács 1937. november 8-án terjesztette fel az újonnan alapított ösztöndíjra javasolt hallgatók névsorát, melyet Hóman Bálint egy 1938. február 25-én kelt leirattal hagyott jóvá. Debrecenben az 1937/1938-i tanévben 24 hallgató 200 pengős, 26 hallgató 360 pengős, míg 16 hallgató 600 pengős ösztöndíjat élvezett; összesen tehát 66 hallgató részesült valamilyen mértékben a támogatásból.[65] Ez az összes hallgató mindössze 6,8%-ának felelt meg. A Horthy Miklós ösztöndíjat elnyerő hallgatók számát és arányát tekintve jelentős növekedés a későbbiekben sem következett be, ez az állami segítség megmaradt egy viszonylag jelentős összegű, de a hallgatók egészen szűk köréhez eljutó támogatási formának. Az ösztöndíj egészen az 1944/1945-i tanévig működött. 1944 őszén a háborús viszonyok ellenére Debrecenben még 3 hallgatónak 200 pengős, 9 hallgatónak 400 pengős, 1 hallgatónak pedig 800 pengős ösztöndíjat fizettek ki.[66]

Létezett még egy rendszeres állami tanulmányi támogatás, amely az 1930-as évek elejétől szolgálta a hazai diáksegélyezés ügyét. Ez a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tanulmányi segélye volt, amit félévente utalt ki az egyetemnek. A beérkező összegek odaítélése és szétosztása a Diákjóléti Bizottság feladata volt. A minisztérium első alkalommal 1928 telén utalt ki jelentősebb összegeket a legszegényebb debreceni hallgatók támogatására. A Diákjóléti Bizottság ekkor a Diákjóléti Iroda útján 351 hallgatónak szerzett be télikabátot vagy egy öltözet ruhát, továbbá fehérneműt, valamint félcipőt.[67] A későbbiekben a minisztérium anyagi hozzájárulása leginkább, mint tanulmányi segély jutott el az egyetem hallgatóihoz.

[63] HBmL. VIII. 2. 12.d. 127-1928-29. Q. sz.
[64] ET Jkv. 1931/1932. tanév. I. rendes ülés. 1931. október 2., 27. szám. 199/1931-32. etsz. - HBmL. VIII. 1/a. 11.k.
[65] Évkönyv és Almanach, 1937/1938., 346. - HBmL. VIII. 2. 22.d. 350/1937-38. Q. sz.
[66] Évkönyv a debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem 1944/1945. tanévéről. [Kéziratos forma], 115. lap
[67] Évkönyv és Almanach, 1928/1929. 171.

Külön támogatást kaphattak a II. világháborút megelőző országgyarapítások által Magyarországhoz visszatért területekről érkező hallgatók. Már az I. bécsi döntés, majd Kárpátalja visszatérését követően is jelentős számú hallgató érkezett az egyetemre. A jórészt szegény sorból származó diákok száma a II. bécsi döntés után tovább emelkedett. Az egyetem minden tőle telhetőt igyekezett megtenni támogatásuk érdekében. Elhelyezésük céljából szükséginternátust hozott létre jött, majd megnyitotta a Bocskay Diákotthont. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tandíjkedvezményben és jelentős internátusi és menza kedvezményben is részesítette őket. Ugyancsak a minisztériumnak köszönhetően a felvidéki hallgatók a mellékdíjak fizetése alól is mentesültek. Azok kifizetését ugyanis a kormányzat egyeseknek fele részben, másoknak teljes egészében átvállalta.[68] Mindemellett azonban célzott támogatásban is részesültek. A Kárpátaljai Kormányzói Biztosi Hivatal az 1939/1940-i tanévben 2010 pengővel járult hozzá a kárpátaljai hallgatók lakás- és menza díjához, valamint 2280 pengőt juttatott el Debrecenbe tanulmányi segély címén. A Kormányzóbiztosság támogatásából 30 kárpátaljai hallgató részesült.[69]

2. A diáksegélyezés nem állami formái

a) Alapítványok, ösztöndíjak, eseti támogatások

A legrászorultabb egyetemi hallgatók indokolt esetben eseti támogatásokat is kaptak. A mindinkább kiépülő diákjóléti intézményrendszer mellett az egyes karok és maguk a rektorok is nyújtottak kisebb összegű támogatásokat a hozzájuk forduló diákoknak. A közvetlenül a rektor útján történő segélyezés nem képezte a részét a szervezett diáksegélyezési rendszernek, de hatékonyan egészítette ki azt. A rektori segélyeken kívül egyes esetekben maguk a karok is adtak támogatást. A legjelentősebb segélyezési forma a Református Hittudományi Karon vált hagyománnyá, mivel a Kar tanárai fejenként és havonta 4-4 pengővel járultak hozzá a legszegényebb növendékek étkeztetési segélyéhez. Ez a támogatási forma a korszak végéig fennmaradt.[70]

Ahogy Debrecen város már a kezdet kezdetén szívén viselte az egyetem ügyét, úgy vállalta az egyetemi ifjúság támogatását is. Az arra érdemesnek talált hallgatók már az 1920-as évek közepétől kezdődően ún. városi segélyben részesülhettek. A támogatás anyagi alapját a beszedett vigalmi adók képezték. A város évente 240 millió koronát (papírkorona) irányzott elő ebből a forrásból a „szegényebb sorsú" egyetemi hallgatók ellátására. A városi segélyt az egyetemi vezetés is üdvözölte. Pap Károly, az 1924/1925-i tanév rektora örömmel állapította meg, hogy *„ilyen alapítvánnyal… egyetlen magyar egyetemi város univerzitása sem dicsekedhetik."* A város Népjóléti Bizottsága és a Diákjóléti Bizottság által adományozott segély elsősorban a hallgatók lakhatásának, étkezésének, illetőleg tandíjfizetésének a támogatását célozta, s tényleges kifizetésekre csak azokban az esetekben kerülhetett sor, ha a segélyezett diáknak semmilyen tartozása nem állt fenn. Az alapító szándéka szerint az *„adományozott segélyösszegek, első sorban is az illető tanuló ellátási díjának vagy esetleges tandíj-hátralékának rendezésére fordítandók és a segélyösszeg csak kivételesen, abban az esetben adható ki utalvány vagy elismervény ellenében, ha az illető sem a kollégiumi*

[68] VKM. 25.546/1939. – HBmL. VIII. 2. 24. d., 505/1938-39. Q. sz.
[69] Évkönyv és Almanach 1939/1940. 394-395.
[70] Évkönyv és Almanach 1936/1937. 327.

internátusban, sem a Tisza-internátusban vagy Menzán ellátásban nem részesül, sem pedig tandíjjal nem tartozik."[71] A segély kiutalására első alkalommal az 1924/1925-i tanév II. félévében került sor. Ekkor a város által küldött 5000 koronát több mint 100 egyetemi hallgató között osztották szét. Debrecen a visszatért területek hallgatóinak támogatásában is részt vállalt. A város 1941. június 22-én, Erdély részleges felszabadulása emlékére „Erdélyért" ösztöndíjat létesített, amely három, egyenként 1500 pengős támogatásból állt.[72] Az egyetem három Erdélyből származó hallgatója már az 1941/1942-i tanévben részesült a juttatásban. A három kiválasztott: Nagy Lajos bölcsészhallgató, valamint Telegdy József és Simon László hittanhallgatók voltak.[73]

Ösztöndíjjal segítette az egyetem hallgatóit a vármegye is. Az általa nyújtott támogatás története arra a kezdeményezésre nyúlik vissza, melyet Lencz Géza még 1926-ban, rektorként indított el annak érdekében, hogy az egyetemi központi épület mielőbb felépülhessen. A főépület építési költségeinek fedezéséhez szükséges anyagiak előteremtése céljából gyűjtést kezdeményezett, és felhívást intézett Északkelet Magyarország 11 vármegyéjének minden községéhez.[74] A következő években a gyűjtési akciót egy Lencz Géza elnöklete alatt működő bizottság folytatta tovább. Tekintettel azonban arra, hogy az eredeti cél ettől az akciótól függetlenül, központi forrásokból megvalósulni látszott, Lencz Géza már ekkor javaslatot tett az ún. vármegyei alap hallgatói ösztöndíjjá alakítására. Javaslatát az Egyetemi Tanács elé terjesztette: *„még ez év februárjában az érdekelt vármegyék alispánjaihoz oly irányu felhivást küldöttünk szét: egyezzenek bele, hogy a vármegyéből begyűlt pénz vármegyei ösztöndíjjá alakíttassék át, miután a központi épület kormányunk jóakaratából befejezéshez közeleg."*[75] Az Egyetemi Tanács ekkor még a vármegyei gyűjtésből rendelkezésre álló forrásokat egy teljesen új egyetemi internátus létesítésére akarta felhasználni. A gazdasági válság azonban közbe szólt. Lencz Géza pedig már az 1929/1930-i tanévtől kezdődően kiosztotta a leginkább rászoruló hallgatók között a vármegyei alap kamatjövedelmeit. Ebben a tanévben összesen 1375 pengő került szétosztásra 25 fő között 50 és 60 pengős ösztöndíj formájában. A vármegyei megoszlás a következő volt: Békés 4, Bihar 3, Borsod 2, Hajdú 2, Jász-Nagykun-Szolnok 4, Szabolcs 4, Szatmár-Ugocsa-Bereg 3, egyéb „vegyes adományokból" 3 hallgató. Kiemelkedő volt az 1932/1933-i tanév, amikor 36 fő részesült ebből az ösztöndíjból.[76] Rendszeressége miatt ez is a hallgatói segélyezés egyik alappillérének számított.

A diákjóléti intézményeken és a tandíjelengedésen kívül az egyetemi hallgatóság segélyezését számos alapítvány is szolgálta. Ezek többnyire magánkezdeményezések voltak, s tőkeerejüktől függött, hogy mennyire tudták céljukat, a diákság támogatását teljesíteni. Az alapítványok egy része az alapítványtevő nemes elhatározása ellenére sem tudott tényleges segélyezést folytatni, mivel sosem tudott úgy megerősödni, hogy kamatai kioszthatók legyenek. Rektorsága idején Lencz Géza is felfigyelt az alapítványok tőkeerejének elégtelenségére: *„A tett alapítványok azonban mind oly csekélyek, hogy egyik-másik csak évtizedek múlva lesz kiadható, jelenben kamatoztatni kell."*[77] Más alapok viszont a korszak egy részében, vagy egészében valóban támogattak hallgatókat, de a segélyezésnek ez a formája a nemes

[71] Évkönyv és Almanach 1924/1925. 110. és 178.
[72] ET Jkv. 1941/1942. tanév, I. rendes ülés. 1941. október 17., 40. szám, 3688. etsz. - HBmL. VIII. 1/a. 21. k.
[73] Évkönyv és Almanach 1941/1942. 345.
[74] Évkönyv és Almanach 1925/1926. 59-60.
[75] ET Jkv. 1928/1929. XIII. rendes ülés. 1929. április 29., 75. szám, 2036 etsz. - HBmL. VIII. 1/a. 8.k.
[76] Évkönyv 1929/1930. 258-259; uo. 1932/1933. 227.
[77] Évkönyv és Almanach 1925/1926. 59.

szándék ellenére sem tudott kellően megerősödni. Az egyetemi hallgatókat a két világháború közötti időszakban rendszeresen támogató alapítványok közé tartozott két városi alap, a Ferenc József- és a Thaly Kálmán ösztöndíj-alapítvány, valamint a magánalapítványok közül a Könczey Sándorné féle, a mezőcsáti járás által nyújtott, illetve a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank jóvoltából létesült Lánczy Leó Mensa alapítvány is. A Hüttl Tivadar nevét viselő szigorlati díj-segély alapítvány 1938 májusától támogatta az arra érdemesnek talált szigorló orvosokat.

b) Nem egyetemi fenntartású kollégiumok és internátusok Debrecenben. A kollégiumi ellátásból teljesen kiszorult hallgatók sorsa

Az egyetemi diákjóléti intézményrendszerhez tartozó internátusokon kívül több egyházi, egyesületi vagy magánfenntartású kollégium is fogadott be hallgatókat a korszakban. Ezek az intézmények kiemelkedő fontossággal bírtak, hiszen a már bemutatott, s az egyetemhez szorosan kötődő internátusok férőhely tekintetében csak a hallgatók egy részének az igényeit tudták kielégíteni. Az egyetemi internátusokba nagyon sok egyetemi hallgató nem tudott felvételt nyerni, így más szálláslehetőségek után kellett néznie. Az alábbi internátusok megfelelő és megnyugtató alternatívát jelentettek számukra, bár ezek az intézmények legtöbbször (a Református Kollégium internátusát kivéve) az egyetemi kollégiumoknál jóval kisebbek voltak, s így csak a hallgatóság viszonylag szűk részének a befogadására voltak alkalmasak.

Az egyetemi ellátórendszeren kívül lakáslehetőséget nyújtó intézmények sorában talán a legjelentősebb a Református Kollégium egyházi fenntartású internátusa volt. Férőhely és ellátás tekintetében mindenképpen kiemelkedett a többi kisebb internátus közül, hiszen 63 szobájában 164 ágy tette lehetővé viszonylag nagyszámú hallgatóság befogadását és rendszeres étkeztetését. A Kálvin tér 16. szám alatti épületben a hallgatók felekezeti különbségek nélkül kaptak ellátást. A Református Kollégium internátusa és tápintézete az egész korszakban meghatározó szerepet játszott a hallgatók ellátásában, s mindvégig az egyetemi diákjóléti intézményrendszer legfontosabb szövetségesének bizonyult. Kiemelkedő szerepe különösen a legelső időkben mutatkozott meg, amikor az önálló internátussal még nem rendelkező egyetem hallgatóinak elsőszámú otthona volt.

A Református Kollégium internátusával szemben az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület Internátusa újonnan alakult, igazi magánkezdeményezésű kollégium volt. Megnyitása az egyetem megalakulását követően különösen sürgetővé vált. A viszonylag kicsi, mindössze 20 fős fiúinternátus az egyesületnek a Debreceni Első Takarékpénztár (Ferenc József út 22.) III. emeletén lévő 15 helyiségében rendezkedett be, és 1915 szeptemberében nyitotta meg kapuit. Ide a joghallgatók mellett más karra járó diákok is felvételt nyerhettek. A megnyitást követően a beköltöző 17 hallgatóból csupán 11 járt a jogi karra. Rajtuk kívül 5 hittanhallgató és 1 bölcsész is felvételt nyert. Származásukat tekintve bírók és jogtanácsosok mellett lelkészeket és erdészeket is találunk a szülők között. Az egyik, szintén az internátusban lakó II. éves hittanhallgatónak, Kósa Lajosnak pedig földműves volt az édesapja.[78] Irányításában Milleker Rezső, mint igazgató, az egyesületet képviselő, s az intézmény alapjainak a megteremtésében élen járó Huberth Ottó, mint főgondviselő vett részt. Az internátus a hallgatók étkeztetését nem vállalta magára, így azok leginkább a *Mensa Academica* szolgáltatásait vették igénybe.

[78] Évkönyv 1915/1916., 132-133.

Az egyetemi hallgatóság elszállásolásának ügyét Debrecenben a katolikus egyházközség is szívén viselte. A Szent László Kollégium 1915. szeptember 16-án nyitotta meg kapuit, s már ekkor 7 katolikus vallású hallgatóról gondoskodott. A kollégiumot vezető Molnár Kálmán szentszéki ülnök ellenszolgáltatás nélkül vállalta az intézmény felügyeletét.[79] A nagyváradi katolikus egyházmegye által fenntartott fiúkollégium létrehozásában és működtetésében fontos szerepe volt a katolikus társadalom adományainak is. A kollégium elhelyezése kezdetben sok gondot okozott, s a megnyitás után a Theresianum római katolikus fiúnevelő intézet 3 helyiségében, a Varga utca 5. szám alatt működött.[80] Az 1928/1929-i tanévtől kezdődően azonban a kollégium átköltözött abba, az egyetemtől alig tíz percre fekvő, 14 fő befogadására alkalmas Simonyi úti villába,[81] amelyet a II. világháborút követő államosítás az egyetemnek juttatott, s a katolikus egyház csak az 1990-i rendszerváltás után kapta vissza.

Az egyetemi hallgatók elhelyezését szolgálta a budapesti Népies Irodalmi Társaság által alapított *Keletmagyarországi Főiskolai Hallgatók Internátusa*, közkeletűbb nevén a *Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének* (SZEFHE) internátusa is, amely az 1921/1922-i tanévben kezdte meg működését a Péterfia utca 25. szám alatti házban. Ünnepélyes megnyitására 1922. november 19-én került sor, melyen Bethlen István miniszterelnök és Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter is részt vett. Működésének első tanévében 30, az 1922/1923-i tanévben 33 bentlakásos növendéke volt.[82] Igazgatója Rugonfalvi Kiss István, gondnoka pedig Nagy Vince, nyugalmazott ezredes lett. Az intézet különlegességének számított, hogy kifejezetten a Románia által megszállt területekről származó diákok részére jött létre, akik számára kötelező volt a román nyelv tanulása is, melyet külön nyelvtanár oktatott kezdő és haladó szinten. Egyértelműen a trianoni határon kívülről érkezett hallgatók számára történt alapítása ellenére az 1923/1924-i tanévben a bentlakó 32 hallgató közül 19 erdélyi és 5 felvidéki mellett, 8 diák az új határokon belülről érkezett.[83]

Tekintettel arra, hogy az 1921-ben létrehozott egyetemi Tisza István Internátus fiúinternátus volt, az 1920-as években egyre nagyobb számban megjelenő nőhallgatók szállásáról nem gondoskodhatott. Felállításának szükségességét Lencz Géza, az 1925/1926-i tanév rektora is elismerte. *„Legnagyobb baj itt 100-nál több nőhallgatónkkal van, kiknek szállásáról egyáltalán nincs gondoskodva, kiknek néha este későn kell télvíz idején a nagyerdei klinikákról a város másik részében levő lakásukba hazabandukolniok."*[84] Az ő sorsukon igyekezett segíteni a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ) azáltal, hogy leányinternátust hozott létre Debrecenben. A Horthy Miklósné Leányotthon végül fővárosi és vidéki MANSZ fiókok és debreceni kis- és nagykereskedők anyagi hozzájárulásának is köszönhetően 1926. október 1-jén nyitotta meg kapuit a Széchenyi utca 1. szám alatti épületben, Gerő Lászlóné felügyelőnő vezetése mellett. Igazgatótanácsába az egyetem három tanárát (Huzella Tivadart, Hankiss Jánost és Milleker Rezsőt) is beválasztották. Az akkor 20 fő befogadására al-

[79] Évkönyv 1915/1916., 133-134.
[80] Évkönyv 1915/1916. 133.; valamint: Évkönyv és Almanach, 1922/1923. 93. - Rektori beszámoló beszéd a debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegytem 1922/1923. tanévi állapotáról és működéséről. [Teghze Gyula, e. i. rektor]
[81] Évkönyv és Almanach, 1931/1932. 169..
[82] Évkönyv és Almanach 1921/1922. 153.; Uaz 1922/1923. 92.
[83] Évkönyv és Almanach, 1923/1924. 191.
[84] Évkönyv és Almanach 1925/1926. 59.

kalmas internátus hivatalos felavatására 1926. október 24-én került sor.[85] A nőhallgatókat az új intézményben minden tekintetben megfelelő körülmények fogadták. A nagyfokú igényeket jelzi, hogy a leányinternátus teljes kapacitással működött. A bentlakásért évi 200 pengő ellátási díjat kellett fizetni, ami a nyújtott szolgáltatásokhoz és a lakhatás körülményeihez képest nem, de a többi internátus díjaihoz viszonyítva drágának számított. A tanév tíz hónapjával számolva ez havi 20 pengőnek felelt meg. A Tisza István Internátusban, ugyanebben az 1927/1928-i tanévben a havi lakásdíj 12 pengő, míg az Országos Bírói és Ügyészi Egyesület Internátusában 18 pengő volt.[86] 1931 októberében azonban megnyílt az egyetem saját leányinternátusa, a Horthy Miklósné Leánykollégium, amelybe végül a MANSZ internátusa beolvadt. A nőszövetség 12 helyre ajánlási jogot kapott, melyet a szövetség az ekkor alakított védőbizottság (patronázs bizottság) útján gyakorolt.[87]

A város híres polgármesterének nevét viselő, ugyancsak kifejezetten a nőhallgatók befogadására létrejött Magoss György Internátus az 1927/1928-i tanévtől fogadott be diákokat. A Bocskai tér 1. szám alatt működő 8 szobás és 24 ágyas intézet fenntartója a „Dr. Magoss György Intézet" volt. Vezetője Bíró Jenő, népjóléti hivatali igazgató.[88] Már a működés első tanévében 7 hallgató lakott itt, havi 48 pengő ellátási díj fejében, amiért napi háromszori étkezés, fűtés, világítás és kiszolgálás járt. A felvétel alkalmával évente 20 pengő berendezési hozzájárulást is fizetni kellett, amely az újonnan létesített intézmény felszerelését szolgálta.[89]

Az erőfeszítések ellenére azonban a legtöbb egyetemi hallgató nem jutott sem az egyetemi diákjóléti intézményhálózaton belül, sem pedig azon kívül internátusi férőhelyhez. Helyzetük cseppet sem volt irigylésre méltó, hiszen maga az egyetemi vezetés is igen korán felismerte, hogy a korabeli Debrecen nem alkalmas arra, hogy jelentős számú hallgatónak megfelelő lakhatást biztosítson. Különösen az első években voltak tömegesek a hallgatók lakásgondjai, s az ezzel járó tarthatatlan életkörülmények. Sass Béla, az 1921/1922-i tanév rektora is elismerte, hogy a Tisza István Internátus létrehozásának egyik legfőbb oka az volt, hogy *„egyetemi hallgatóinkat a lakásuzsorától és a hajléktalanságtól egyaránt meg kellett oltalmaznunk."*[90] Az 1920-as évek második felében Debrecenben számos magánlakásban még olyan körülmények fogadták a megszálló diákokat, amelyeknek komoly egészségügyi kockázataik is lehettek rájuk nézve. Erre Verzár Frigyes, az 1927/1928-i tanév orvos rektora is felhívta a figyelmet: *„azoknak az ifjaknak a sorsa, akik magánlakásokban helyezkednek el, jórészt, sajnos, nagyon nem kielégítő. Városunk lakásviszonyai sok tekintetben súlyos veszélyt jelentenek különösen egy ifjú, serdülő szervezet egészségére. Ez is egy lényeges ok arra, hogy a nagy általános szempontok mellett mindent elkövessünk, hogy egyetemi hallgatóságunkat mennél nagyobb számban internátusokban helyezzük el."*[91] A megfelelő kiadó szobák szinte megfizethetetlenek voltak az egyetemi hallgatók számára, akik így jobban ki voltak téve a nagyvárosi élet árnyoldalainak. Ezek a hónapos szobákban lakó vagy rosszabb esetben ágyrajáró fiatalok az élet minden területén kiszolgáltatottabbak voltak internátusban lakó

[85] Évkönyv és Almanach 1926/1927. 258-262.
[86] Évkönyv és Almanach 1927/1928. 219. -
[87] Évkönyv és Almanach 1930/1931. 380-381.
[88] Tanulmányi és Diákjóléti Tájékoztató a debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem hallgatói számára. Debrecen, 1928. 34.
[89] Évkönyv és Almanach, 1927/1928. 217.
[90] Évkönyv és Almanach 1921/1922. 76.
[91] Évkönyv és Almanach 1927/1928. 65.

társaiknál. Darkó Jenő 1929 tavaszán jutott arra a következtetésre, hogy *„Tudvalevőleg a jó diákszobák Debrecenben meglehetősen drágák, szinte megfizethetetlenek, ezt sem ifjaink, sem szüleik nem bírhatják, az olcsó szobák pedig nem megfelelőek. A középiskola padjáról az életbe kilépő ifjút a nagyváros minden veszedelmei várják, sokszor bűnös kezek ragadják magukkal, amikor már a segítés rendszerint mindig későinek bizonyul."*[92] A kétségtelenül megmutatkozó segítő szándék és az egyetem komoly erőfeszítései ellenére is az 1930-as évek közepén a hallgatók fele a szüleinél vagy a rokonainál kapott elhelyezést. Több mint egyötödüknek azonban hónapos szobákba kellett költözniük, de akadtak ágyrajáró, és ismeretlen helyen éjszakázó hallgatók is. Az 1934/1935-i tanév II. félévében a debreceni hallgatók 45%-a a szüleinél, 4,6%-a pedig a rokonainál lakott. Nem voltak viszont ilyen megnyugtató helyzetben azok a diákok, akik hónapos szobákban kaptak szállást. Ebben a félévben 280 ilyen hallgatóról (21,2%) van tudomásunk. A leginkább kiszolgáltatottnak azonban az ágyrajáró (2 fő), valamint a laktanyában (1 fő), illetve ismeretlen helyen (1 fő) éjszakázó diákok tekinthetők.[93]

3. Egyetemi sportélet Debrecenben

Az egyetemi sportélet Debrecenben már az első tanévekben megindult, noha maga az egyetem sem használható tornateremmel, sem pedig sportpályával nem rendelkezett. Az egyetemi vezetés azonban, felismerve a sportnak az egészség megóvásában és az ellenálló képesség javításában betöltött szerepét, igyekezett mindent megtenni, hogy az egyetemi hallgatóság számára rendszeres testedzési és sportolási lehetőséget biztosítson. A sportolási lehetőségek biztosítását elhúzódó és nehézségekkel teli építkezés előzte meg, melynek eredményeként végül 1928. június 2-án ünnepélyesen átadták rendeltetésének az egyetemi sporttelepet.[94] Még csak néhány pálya volt készen, amikor az 1925/1926-i tanév II. félévétől kezdődően az Egyetemi Tanács – igaz még csak a férfi hallgatók számára – bevezette a kötelező heti 1 órás testnevelést.[95] Egyetemi testnevelőnek 1926. február 6-án nevezték ki Hadházy Dezső főreáliskolai tanárt.[96] A nőhallgatók számára a testnevelés fakultatív volt, tehát heti két órában már ekkor is lehetőségük volt a rendszeres testmozgásra.[97] Fontos változást jelentett azonban, hogy az 1930/1931-i tanév II. félévétől az egyetem nőhallgatói számára is kötelező lett a testnevelési órák látogatása. A hallgatónők testnevelő tanára Falussy Margit lett.[98]

A kötelező egyetemi testnevelés bevezetését követően, Debrecenben az országban elsőként került sor sportorvosi állás megszervezésére. A testnevelési bizottság Vásárhelyi Béla belklinikai tanársegédet bízta meg a testnevelési órákra járó hallgatók egészségügyi állapotának felmérésével, és az élsportolók rendszeres ellenőrzésével. A doktor már az első vizsgálatok alkalmával komoly egészségügyi rendellenességeket is talált a hallgatóknál.

[92] Évkönyv és Almanach 1928/1929. 50-51.
[93] BFL IV. 1419. g. 1.d., Főiskolák 9.sz. táblák. 2.
[94] Évkönyv és Almanach, 1927/1928. 64.
[95] ET Jkv. 1925/1926. tanév, VII. rendkívüli ülés. 1926. február 6. - HBmL. VIII. 1/a. 5.k.
[96] ET Jkv. 1925/1926. tanév, VII. rendkívüli ülés. 1926. február 6. - HBmL. VIII. 1/a. 5.k. Továbbá: Évkönyv és Almanach, 1925/1926. 56.
[97] Évkönyv és Almanach, 1927/1928. 182.
[98] Évkönyv és Almanach, 1930/1931. 246.

35. Az egyetemi tornacsarnok (1941)

„Több esetben találtam súlyos szív és tüdő elváltozásokat, amelyek a megerőltető sportokat feltétlenül kizárják s amelyek ennek ellenére az illetőknek különösebb kellemetlenséget még nem okoztak, ennélfogva ők a reájuk nézve káros következményekkel járó sportolást tovább folytatták. Ezeket az egyéneket természetesen szintén fölvilágosítottam, őket megfelelő utasításokkal elláttam s havonta controll vizsgálatra rendeltem."[99]

Az egyetemi sport mindemellett, mint versenysport is igen szép eredményeket tudott felmutatni a két világháború közötti időszakban. A DEAC (Debreceni Egyetemi Atlétikai Club) a város, sőt a régió legnépszerűbb és legsikeresebb egyesületévé vált. Főként az atlétikai, a torna, a tenisz és a birkózó szakosztályok értek el kimagasló eredményeket. A DEAC azonban nemcsak, mint a csapatsportot támogató egyesület vált sikeressé. Sorai közül kiváló sportolók kerültek ki, akik országosan is dicsőséget tudtak szerezni maguknak és klubjuknak egyaránt. Az 1930-as évek derekán olyan kiválóságok képviselték a színeit, mint Angyaláti Margit, aki talajtornában 1935-ben és 1936-ban is a keleti kerület tornászbajnoka volt.[100] A női tenisz legkiválóbb képviselőjének pedig az időközben élsportolóvá váló Darkó Irén számított, aki a Magyar Országos Lawntenisz Szövetség 1939. évi ranglistáján az I. osztályú versenyzők között az előkelő 14. helyet foglalta el.[101] Az 1930-as évek végének és az 1940-es évek elejének legnagyobb tehetsége pedig egyértelműen Hajdu Gyula volt, aki válogatott tornászként nemzetközi viadalokon is sikeresen szerepelt.[102]

[99] Évkönyv és Almanach, 1927/1928. 185.
[100] Évkönyv és Almanach, 1934/1935., 236., valamint: Évkönyv és Almanach, 1935/1936. 321.
[101] Évkönyv és Almanach, 1937/1938. 420-421.
[102] Évkönyv és Almanach, 1938/1939. 408-409.; valamint: Évkönyv a debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem 1942/1943. tanévéről. [Kéziratos forma.], 582. lap

A DEBRECENI FELSŐOKTATÁS SZÉTTAGOLTSÁGÁNAK KORA (1949/1950–1999)

I. A Kossuth Lajos Tudományegyetem (ifj. Barta János)

1. A szétválástól 1956-ig

Bár az egyetem a II. világháború lezáródását közvetlenül követő években sem tudta magát teljesen kivonni a politika beavatkozása alól, a változások pozitívumai egy ideig meghaladni látszottak a negatívumokat. Az oktatás gyors beindulása, az oktatói karban bekövetkezett veszteségek többnyire szakmailag is megfelelő pótlása, a természettudományos tárgyak körének bővülése, a tanárképzést segítő pedagógiai és pszichológiai tárgyakra fordított nagyobb figyelem, a hallgatói létszám növekedése feledtetni látszottak azt, hogy az új kinevezésekben a politikai érdemek esetenként a szakmai teljesítmények elé kerülhettek, a szaporodó ifjúsági szervezetek egyre inkább beleszólást követeltek az egyetem életébe.

Az ország történetében 1948 és 1949 folyamán bekövetkezett változások azonban erősen visszavetették az egyetemet, mind tudományos, mind oktatómunkáját tekintve. A főhatóság politikai célzatú előírásainak megfelelően kellett átalakítani az intézmény működését és szervezeti rendjét is. A napi feladatok ellátására pontosan körülhatárolt hatáskörű egységeket (Tanulmányi, Személyzeti, valamint Adminisztratív Osztályokat) kellett létrehozni. A karoknak munkatervet, s a teljesítésről havonta beszámolót kellett készíteniük. Az 1951/1952-i tanévtől megszűnt a prorektori és a prodékáni tisztség, a gyarapodó adminisztratív feladatok ellátására a minisztérium rektorhelyettesi és dékánhelyettesi megbízatásokat adott. A két rektorhelyettes közül azonban csak az egyik tartozott az oktatói gárdához, a másik a gazdasági ügyeket intézte. Az egyetem vezetőinek kellett megbirkózniuk a szervezeti változások során előállott problémákkal is. Az Orvostudományi Kar nem kívánta átengedni a létesítendő Természettudományi Karnak saját Fizikai és Vegytani (kémiai) Intézeteit, amelyek 1923 óta az orvosképzést szolgálták. Mivel a Vegytani Intézetet sikerült is megtartaniuk, az Egyetemi Tanácsnak kellett arról gondoskodnia, hogy a TTK-n is szervezzenek hasonló tanszéket.[1] Legégetőbbnek mégis az új kar felállítása és berendezése következtében előállt helyhiány mutatkozott. A minisztérium a matematikai, ásvány- és földtani, növény-, állat- és embertani, kémiai, fizikai és meteorológiai egységeket (tanszékeket), a csillagvizsgálót és a botanikus kertet rendelte az új kar alá. Az új tanév elején, 1949 szeptemberében megosztották a BTK Tanulmányi Osztályát a két kar között. A szorongató helyiséghiány miatt Ortutay Gyula miniszter tájékoztatta az Egyetemi Tanácsot arról, hogy az [első] 5 éves tervben 17 millió forintot irányoznak elő új (a fizikai, kémiai, gyógyszertani egységek elhelyezésére szolgáló) épület létesítésére. A megvalósítás azonban egyáltalán nem tűnt közelinek, annak ellenére, hogy a Hittudományi Kart visszaparan-

[1] ET Jkv. 1948. december 20.

csolták a Református Kollégium épületébe. A helyhiányt csak fokozta, hogy a központi épületben helyezték el az 1948-ban alakult Nevelőképző (tk. Pedagógiai) Főiskolát, de helyet foglalt el több magánlakás, sőt az alagsorban két általános iskolai osztály is. Utóbbiak tanítói egyébként többször kértek egészségesebb elhelyezést a kisdiákok számára. Az egyetemi önállóság gyakorlati megszűnésébe való beletörődést igazolhatja, hogy amikor a teológiai kar dékánja azt kérte, hogy a főépületben – kiköltözésük után is – megtarthassanak egy helyiséget az ott hivatalos ügyeket intéző munkatársak tartózkodására, a tanács ennek elbírálására is a minisztériumot kérte fel.[2]

Az egyetem vezetőinek jogkörét azonban nemcsak felülről, hanem alulról is korlátozták. Döntéseikbe egyre többször szóltak bele a politikai (párt- és ifjúsági) szervezetek képviselői, az újonnan létrehozott marxizmus–leninizmus és a katonai tanszék vezetői, valamint a szakszervezet delegáltja. Az addig kizárólag professzorokból álló, szinte arisztokratikus elkülönültséget élvező vezető testületek monopolhelyzetének korlátozása önmagában természetesen járhatott kedvező következményekkel. A vallás- és közoktatásügyi miniszter már 1948 végén a bölcsészettudományi karokon tanácsadó testületek felállítását rendelte el, amelyek tagságát felerészben oktatók (professzortól tanársegédig), felerészben a MEFESz (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezete) kari szervezete által delegált hallgatók adták. Létszámuk maximálisan 15 fő lehetett. Ugyanakkor valamennyi egyetem valamennyi karán 6 tagú tanulmányi bizottság felállítását is elrendelte, ugyancsak felerészben a MEFESz által delegált hallgatók részvételével.[3] Egyre többször jelentek meg a párt és az ifjúsági szervezet (előbb a MEFESz, majd a DISz – Dolgozó Ifjúsági Szövetség) képviselői a Kari és az Egyetemi Tanácsüléseken. Az Egyetemi Tanács 1951. október 3-i ülésén elfogadott új szervezeti szabályzat a rektor, a rektorhelyettesek és a két kar dékánja mellett a tanács tagjává emelte az MDP egyetemi szervezetének titkárát, a katonai tanszék vezetőjét, s esetenként meghívhatónak mondta a DISz, illetve a szakképzés szempontjából illetékes szervezetek képviselőit. Az utóbbi kitétel biztosította a lehetőséget arra, hogy egyre gyakrabban kapjanak meghívást a karok Tanulmányi Osztályainak vezetői.

A szervezeti átalakítások részét képezték annak az országos folyamatnak, amelynek során a főhatóságok fokozatosan korlátozták az egyetemek jogkörét, beleértve a törvényes vezetők (rektor, dékánok, tanácsok) hatáskörét is. Az egyetemen belül a tényleges hatalom a Tanulmányi Osztályok vezetőinek, a párt- és az ifjúsági szervezetek képviselőinek kezébe csúszott át. A Tanulmányi Osztályok vezetői a Kari Tanácsüléseken is részt vehettek, egyelőre szavazati jog nélkül. Feladataik közé tartozott az ideológiai ellenőrzés, aminek – az elégedetlenkedő, vagy csak gyanúsnak vélt hallgatók feljelentgetésével – igyekeztek is eleget tenni. Az alsóbb egységek vezetésében az ún. intézeti háromszögek kaptak szerepet (intézet- vagy tanszékvezető, párt- és szakszervezeti megbízott). A politikát azonban nemsokára az alárendelt egységek működésében megnyilvánuló önállóság is zavarni kezdte, s az 1952/1953-i tanév kezdetén – a tervszerűség érvényesítésének ürügyén – a tanszéki autonómia ellen is harcot indítottak.

Az egyetem munkatársai az egyetemre vonatkozó tájékoztatást, interjút csak a minisztérium sajtóosztályának engedélyével adhattak. Szigorúan ellenőrizték a külföldi kapcsolatokat. A minisztériumnak még a külföldről érkező, valamilyen információt kérő levelekből

[2] ET Jkv. 1949. május 25.
[3] ET Jkv. 1948. december 20.

is másolatot kellett küldeni.[4] A külföldre szánt kiadványokat csakis az Országos Könyvtári Központ továbbíthatta, míg a határokon túlról érkező könyveket és folyóiratokat ugyanitt be kellett jelenteni.[5] A Gazdasági Igazgatóságon belül Ellenőrzési Osztály alakult, amely buzgalmában az intézeti könyvtárakat is ellenőrizte. Szabó István, a BTK dékánja úgy vélte, hogy ehhez sem joguk, sem hozzáértésük nem volt, hiszen a káros könyveket már régen kivonták az egységek könyvtáraiból.[6] Varga Ottó a TTK dékánjaként az Egyetemi Tanács ülésén arra kérdezett rá, hogy hogyan kaphat jogkört fegyelmi ügyekben a Személyzeti Osztály, ha munkatársainak nincs szakmai felkészültsége.[7] A két dékánt meglepte, hogy mennyire nem a szakmai kérdések számítanak döntőnek. A veszélyes kiadványok sokszorosításának megakadályozására felszámolták az egyetem saját nyomdáját, felszerelésén és alkalmazottain a város és a Tiszántúli Református Egyházkerület nyomdái osztozhattak.

Talán az önálló egyetemi kezdeményezések egyik utolsója volt az, hogy – részben a miniszteri felhatalmazással élve – az egyetem, a megszűnt kormányzógyűrűs doktori kitüntetés helyére léptetve, saját hatáskörű kitüntetéses doktori címet alapított. Az első *Sub laurea Almae Matris* doktoravatásokra az 1948/1949-i tanév zárásakor került sor. A történelem kereke azonban ezen a területen is fordult egyet. Az egyetem doktori címeket sem adományozhatott, még a végzett orvosoknak sem. A tudományos érték kifejezésére viszont szovjet mintára bevezették a kandidátusi (1950) és a tudományok doktora (1951) fokozatokat. A debreceni tudósok számára az új fokozatokkal járó okleveleket először a két egyetem 1952. szeptember 10-i közös tanácsülésén osztották ki. A Tudományegyetemen hárman (Szalay Sándor, Földvári Aladár, Hankó Béla) kaptak doktori, nyolcan kandidátusi (köztük az akadémiáról korábban kizárt Szabó István professzor), az Orvostudományi Karon négyen (Went István, Krompecher István – ők ketten már szintén voltak korábban akadémikusok –, Jeney Imre, Kettesy Aladár) doktori és kilencen kandidátusi minősítést. Az egyetem méltán büszkélkedhetett azzal, hogy a 241 országosan minősített tudósnak éppen 10%-a (24 fő) a debreceni egyetemek oktatója. Még ugyanabban a tanévben, 1953 januárjában Szele Tibor is a tudomány doktora lett.

Nem ment izgalom nélkül 1952-ben az egyetem elnevezése Kossuth Lajosról. A vezetőségnek váratlan gyorsasággal sikerült megszereznie a főhatóságok engedélyét. Bognár Rezső – 1951/1954 között az egyetem rektora – visszaemlékezése szerint ugyanis fennállt annak a veszélye, hogy az egyetemet Rákosi Mátyásról nevezik el. Mivel ő egyúttal parlamenti képviselő, sőt az Elnöki Tanács tagja is volt, minden befolyását latba vetve tudta elérni, hogy a Kossuth elnevezés kapjon szabad utat. A változások összességükben persze mégis inkább kedvezőtlenül érintették az egyetemen, sőt az egész városban folyó tudományos munka színvonalát. A Jogi Kar megszüntetése a jogtudományt száműzte a városból, a teológiai képzés önállósítása művelőit – akiket úgyis a gyanakvás szelleme vett körül – szigetelte el más tudományok képviselőitől. Bár az újonnan létrehozott Természettudományi Karra neves tudósokat neveztek ki (Varga Ottó, Bognár Rezső), a politikához közelebb álló bölcsészettudományokat súlyos károk érték. A nyugati nyelvi tanszékek felszámolásával olyan tudósok hagyták el az oktatást, mint Országh László, aki Budapesten folytatta munkáját, Hankiss János, aki az egyetemi könyvtárba került, vagy Mészáros Ede, akit nyug-

[4] ET Jkv. 1950. február 28.
[5] ET Jkv. 1948. december 20.
[6] ET Jkv. 1950. november 28.
[7] ET Jkv. 1950. szeptember 26.

díjaztak. A Magyar Tudományos Akadémia átalakítása során, 1949 októberében „felfüggesztették" Pukánszky Béla és Szabó István tagságát. (Gyakorlatilag kizárták őket.) Pukánszky Béla a következő évben meghalt, lehetséges tanszéki utóda, Némedi Lajos Egerbe került az oda helyezett Pedagógiai Főiskola élére. Az iskolateremtő Szabó István körül pedig tanítványai megvádolásával és bebörtönzésével akartak légüres teret teremteni. Az 1950 augusztusában összeesküvéssel vádolt és hosszú börtönbüntetésre ítélt négy fiatal bölcsészkari oktató közül ketten voltak tanítványai (Borosy András, Módy György). (A másik kettő szakmailag megoszlott: Bodolay Géza irodalmár, Papp László nyelvész volt.) Az Egyetemi Tanács hatáskörének és szerepének végzetes csökkenését mutathatja, hogy jegyzőkönyvében sem az akadémiai kizárásról, sem a tanársegédek perbefogásáról nem esik szó. Akárcsak arról sem, hogy – a körülötte kialakult feszültség elsimítása céljából – 1950 márciusában nyugdíjba kényszerítették az egyébként baloldali gondolkodású karizmatikus pedagógus professzort, Karácsony Sándort. A bölcsészettudományok iránti gyanakvást igazolhatja, hogy 1952 szeptemberében képviselőik közül senkit nem tartottak érdemesnek arra, hogy az első körben tudományok doktora minősítést kapjon. Az ellenség keresése egyébként még olyan – semlegesnek látszó – tudományt is elért, mint az orvostudomány. 1951-ben zárták ki az akadémiáról és fosztották meg tanszékvezetésétől, majd klinikai állásától Sántha Kálmánt (aki egyébként 1949-ben még Kossuth díjat kapott).

Más intézkedések közvetlenül az oktatás színvonalát veszélyeztették. Pedig bizonyos lépéseknek akár pozitív következményei is lehettek volna. Ha csak társadalmi hasznosíthatóságát tekintjük, egyet lehet érteni az ún. szabadbölcsész képzés megszüntetésével (1949. január). A tanárképzésben (ami akkor a Bölcsészettudományi Karokon folyt) a közoktatás megnövekedett igényeinek kielégítésére általánossá tették a kétszakos képzést. (Amit persze alig két év múlva, a hallgatói túlterhelés miatt meg kellett szüntetni, hogy 1955-ben ismét bevezessék, komoly problémát okozva a felsőbbéves hallgatóknak.) De pozitívan értékelhetjük az olyan, tulajdonképpen részletkérdésnek számító követelményt is, hogy az oktató (professzor) előadásán ne valamilyen jelentéktelen problémát boncolgasson egy vagy akár több szemeszteren (féléven) keresztül, hanem tárgya alapvető kérdéseivel foglalkozzon. A társadalom szélesebb rétegei előtt megnyíló egyetemeken szükségesnek látszott az eddig meglehetősen bizonytalan (a jelentkezők számától függő) hallgatói létszám pontosítása felvételi vizsgák bevezetésével. Az 1947/1948-i tanévben még csak a felvehető orvostanhallgatók számát határozták meg (140 főben), 1948 nyarán viszont mindenütt megalakultak a felvételi bizottságok. A középiskolások, különösen az addig a felsőoktatásba csak ritkán eljutó munkás- és (dolgozó)paraszt származású fiatalok érdeklődését „beiskolázással", tk. egyfajta toborzással igyekeztek felkelteni. Eltörölték a tandíjakat és a vizsgadíjakat, ugyanakkor a hallgatók tanulmányi eredményüktől függő állami ösztöndíjat kaptak. Mindez az egyetemi oktatás bővülésével, az oktatói kar megnövelésével járt együtt. Az addig a „katedrát" rendszerint egyedül birtokló professzor szigorú hierarchiába rendezett „tansegéd" személyzetet (tanársegéd, adjunktus, docens) kapott, akikkel együtt képviselhette a tanszéket. Az megint csak az egyetemi hatáskörök szűkülését jelentette, hogy még az adjunktusok kinevezése is minisztériumi hatáskörbe tartozott, s bár a tanársegédeket a dékánok nevezhették ki, e kinevezéshez is a minisztérium jóváhagyását kellett kérniük.[8]

A valóság azonban az oktatás színvonalának folyamatos hanyatlásáról, talán úgy is fogalmazhatnánk, hogy torzulásáról tanúskodott. Mindkét karon (tehát nemcsak az

[8] ET Jkv. 1952. október 2.

36. A háború utáni kötelező honvédelmi oktatás elengedhetetlen tartozéka a fegyverbemutató

idegennyelvi szakok felszámolása következtében) minimálisra csökkent a választható szakok száma. Az 1954/1955-i és az 1955/1956-i tanévben a két karon mindkétszer csak négy-négy tanári szak indult (1954/1955-ben magyar-történelem, magyar-orosz, matematika-fizika, kémia-fizika, 1955/1956-ben magyar-orosz, történelem-földrajz [ami viszont kizárólag Debrecenben indult], matematika-geometria, kémia-fizika), amihez 1954/1955-ben fizikus, 1955/1956-ben vegyész szak járult. Az egyetemi órák előadóinak (vagy helyettük a tanszékvezetőknek) előadásuk szövegét folyamatosan – az előadást megelőzően – be kellett nyújtaniok a Tanulmányi Osztályokra, hogy abból jegyzet (tk. kisegítő anyag) készülhessen.[9] Az oktatás tehát a korrepetáláshoz közelítő elemekkel bővült. A tanulmányi eredményeket rontotta egy sor új tárgy beiktatása. Fokozatosan kötelezővé vált a marxizmus-leninizmus körébe sorolt tárgyaknak (I-II. éven a Szovjetunió Kommunista [bolsevik] Pártjának története, III. éven politikai gazdaságtan, IV. éven dialektikus és történelmi materializmus), az orosz nyelvnek, majd a férfi hallgatók (az orvostanhallgatók között mindenki) számára a honvédelmi ismereteknek az oktatása. A katonai oktatás az egyetemen hallgatott órákon túl hat hónap nyári kiképzést is jelentett, amelyekből kettőt-kettőt a II. és a III. évet követő nyári szünetben kellett teljesíteni. Párttörténetből az 1949/1950-i tanév őszi félévétől kellett vizsgázni, ugyanekkor tették kötelezővé az orosz nyelvet a II. és III. éves bölcsészhallgatók számára. A politika kapkodásának, valamint a főhatóság kézi vezérlésé-

[9] ET Jkv. 1950. szeptember 26.

nek egyaránt jó példája, hogy az orosz nyelv oktatásának azonnali – a következő héttől, 25 fős csoportokban való – bevezetésére a minisztérium előadónője telefonon utasította az egyetemet.[10] Mivel az új tárgyak bevezetésével párhuzamosan a szaktárgyak követelményein nem mérsékeltek, a hallgatók óraszáma alaposan megnőtt. (Elvileg heti 36 órával számoltak, ami önmagában is igen magas volt, a gyakorlat azonban jóval meghaladta ezt. Az 1950/1951-i tanévben az I. éves vegyészhallgatóknak közel heti 49–50 órájuk volt.) Amikor a Tanulmányi Osztályok jelentéseiből kiderült, hogy a hallgatói teljesítmények romlása mögött az új tárgyak (marxizmus–leninizmus, orosz nyelv, katonai ismeretek) bevezetése áll (óráikat nemegyszer a félév megkezdését követően, utólag iktatták be az órarendbe), Gáll Lajosné, a TTK Tanulmányi Osztályának vezetője a tanácsülésen figyelmeztette a többieket, hogy ezeket a megállapításokat nehogy kivigyék a hallgatók közé, mert azt az ellenség könnyen kihasználhatja.[11] A túlterhelésről terjedő hírek ugyanakkor gyakran elriasztották az érdeklődőket, a jelentkezők (főleg a bizonytalankodó beiskolázottak) közül sokan már a felvételi vizsgára sem jöttek el (arányuk a BTK-n 40%, az orosz szakosoknál 50% is lehetett).[12]

Nem igazán használt a képzésnek a hallgatói létszám folytonos – a politikai helyzettől függő – ingadozása. Az 1950/1951-i tanévre a minisztérium 550 első éves hallgató felvételét irányozta elő. Ebben 200 bölcsész, 200 TTK-s (közöttük 80 vegyész), valamint 150 orvostanhallgató szerepelt.[13] A BTK és TTK között kialakított egyenlőség azonban hamar módosult a természettudományok javára. (Az orvosképzés kiválása miatt annak adataitól eltekintünk.) Ennek következtében a későbbi csökkentések is elsősorban a természettudományi szakokat sújtották. (Az 1. sz. táblázatban a hallgatói létszám alakulásának tendenciáját csak néhány kiragadott év adatain keresztül mutatjuk be.)

Tanév	Összes	BTK	TTK
1950/1951	550	200	200
1951/1952	450	157	293
1952/1953	293	110	183
1954/1955	165	80	85
1956/1957	163	86	77

1. sz. táblázat. Az elsőéves hallgatók száma

Nem jártak a várt eredménnyel a hallgatóság szociális összetételének javítására irányuló törekvések. Ezek célja a nagyobb társadalmi mobilitás elősegítése lett volna. A hatalomra került párt munkás és paraszt származású fiatalok diplomához juttatásával akart politikáját támogató értelmiségieket teremteni. De már a középiskolai képzés sem tudott eleget tenni annak az elvárásnak, hogy a hallgatói létszámarányokban többséget biztosítson a munkás és paraszt fiataloknak. Nem bizonyult elegendőnek az sem, hogy megfelelő származással közepes vagy éppen elégséges érettségivel is be lehetett jutni az egyetemre. A

[10] ET Jkv. 1949. október 25.
[11] ET Jkv. 1951. április 13.
[12] ET Jkv. 1951. április 13.
[13] ET Jkv. 1950. május 30.

gyors eredmények reményében 1948 őszétől a gimnáziumi érettségivel nem rendelkező, a termelésből visszahívott fiatalokat igyekeztek speciális egy-, majd (1952-től) kétéves (ún. szakérettségis) tanfolyamokon egyetemi képzésre felkészíteni, és az egyetemekre bejuttatni. Az érintettek a gimnáziumi képzéshez képest rövidített tanidőt követően csupán a felvételi tárgyakból tettek érettségit. Egyetemi pályájuk azonban felemás eredménnyel járt. Körükben ugyanis jóval magasabb volt a bukás és a lemorzsolódás, mint az érettségizettek között, ami rontotta a munkás-paraszt fiatalokat mindig megkülönböztető statisztikákat is. Az 1950/1951-i tanévben a munkás-paraszt származású hallgatók előírt 66%-os aránya helyett az elsőévesek (tehát az újonnan felvettek) között is csak 60%-ot sikerült elérni, ami az 1952/1953-i tanévben 48,4%-ra csökkent. (Mivel a TTK-ra felvettek száma magasabb volt, a BTK 62,7%-os aránya sem tudta ellensúlyozni a másik kar 40%-os arányát.)[14] Az MDP II. kongresszusa (1951. február 25. – március 2.) ráadásul újabb és magasabb keretszámokat adott meg. A szakérettségivel bekerült hallgatóknak a gimnáziumot végzetteké mögött elmaradó tanulmányi átlagai, a lemorzsolódás magasabb aránya közöttük a minisztérium állásfoglalásában, mint a szakérettségisek hátrányos megkülönböztetésének vádja csapódott le, ami ellen a tanács természetesen tiltakozott.[15] Az egyre inkább ellehetetlenülő helyzeten végül az segített valamennyire, hogy az 1951/1952-i tanévtől kezdve át lehetett térni az egyszakos képzésre.[16]

Jó ideig megoldatlan maradt az Orosz Tanszék vezetése. A budapesti szovjet nagykövetség orosz professzort ígért, de a nemzetközi kapcsolatok ápolása a nagy szomszéd esetében sem volt döccenőmentes. 1948. december 20-án ezért a tanács ideiglenes megoldást alkalmazott, amelyben az irodalmár professzor Juhász Géza és a sok nyelvet ismerő összehasonlító nyelvész, Benigny Gyula professzor kapott szerepet. A tanszék vezetését egyébként 1950 szeptemberétől sikerült megoldani. Megbízást Valentyin Nyikolajevics Pokrovszkij professzor kapott, akinek a Dóczy József utca 3. számú professzori villa földszintjén biztosítottak ötszobás lakást. A professzor vállalta, hogy lakása két szobájában szállást biztosít az orosz szak oktatásában részt vevő, Budapestről hetente Debrecenbe utazó öt szovjet oktatónak.

A politikai szempontok előtérbe kerülése az oktatásban összességében véve a társadalom egészét jellemző hanyatlás részeként értékelhető. A hallgatók a maguk módján védekeztek a politikai nyomás, a túlterhelés és a nem kívánt tárgyak erőltetése ellen. Lazult a tanulmányi fegyelem, az ifjúság – a Tanulmányi Osztályok képviselői szerint – megtalálta a mulasztások igazolásának könnyű módját. Az oktatók – különösen azok, akik csak a jegyzetek szövegét követték –, arra panaszkodtak, hogy hallgatóik az órákon nem figyelnek, a fiúk között akad olyan, aki a foglalkozás alatt sportújságot olvas, a lányok között, aki kézimunkázik. A fegyelem lazulásához nagyban hozzájárult a nyári katonai kiképzés, amikor a műveletlen, munkáskáderből kiemelt tisztek következetlen parancsolgatással akarták tekintélyüket megalapozni. A vizsgateljesítményeken aligha segített, hogy a puskázást burzsoá csökevénynek minősítették.[17]

A hallgatói fegyelmet azonban nemcsak a tanulmányi rend szigorítása bomlasztotta, hanem sokkal inkább a korszak politikai hiteltelensége. Semmiféle agitáció nem tudta el-

[14] ET Jkv. 1952. július 24.
[15] ET Jkv. 1949. szeptember 13.
[16] ET Jv. 1951. július 6.
[17] ET Jkv. 1950. december 21.

37. A Kossuth Lajos Tudományegyetem küldöttsége Kolozsvárott a Mátyás szobor előtt (1956. március). Az első sorban középen lódenkabátban Varga Zoltán a KLTE rektora, tőle a képen jobbra – a két hölgy után – kabáttal a karján Tulogdy János kolozsvári földrajzprofesszor, Szarvas Pál vegyész a KLTE Természettudományi, és Kálmán Béla nyelvész a Bölcsészettudományi Karának dékánja. A debreceni diákok közül többen az egyetemi hallgatóknak az ötvenes években bevezetett egyensapkáját viselik

DUPre

födni az életszínvonal alacsony voltát, a hallgatók megélhetési problémáit. A Diákjóléti Bizottság 1948 szeptemberében arra kért volna engedélyt, hogy az egyetem mögött sertést tarthassanak. Az Egyetemi Tanács válaszából kiderül, hogy az ún. gazdasági udvaron (a központi épület mögött, de még a mai élettani épület előtt) a gazdasági hivatal, sőt magánosok is (mint az egyik portás) már tartottak sertéseket, s a menzának is ott javasolták a tartást.[18] Az ösztöndíjak megítélésében ugyanakkor a politika megkövetelte, hogy ne elsősorban a tanulmányi eredményeket, hanem a származást, és azon belül a szülők jövedelmi viszonyait vegyék figyelembe. A hallgatók fizikai gyengesége felett a hivatalos szervek sem hunyhattak szemet. A TTK – egyébként a politikai irányhoz mindig híven ragaszkodó – tanulmányi osztályvezető asszonyának kellett kimondania, hogy a háborús évek nélkülözésében felnőtt, testileg gyenge hallgatóságot nem lenne szabad túlterhelni. A szegénység, a nélkülözés a tanári pályára való felkészülést is gátolhatta. Juhász Géza professzor megdöbbenve vette tudomásul, hogy a III. és IV. éves magyar szakos hallgatók közül többen még sohasem jártak Budapesten, amit pedig a tanári felkészüléshez nélkülözhetetlennek tekintett.[19]

A debreceni felsőoktatás ezen – kétségtelenül legnehezebb – éveiben a Tudományegyetem (1952-től Kossuth Lajos Tudományegyetem, rövidített formában KLTE) élén álló rekto-

[18] ET Jkv. 1948. október 2.
[19] ET Jkv. 1954. február 4.

rok (Juhász Géza 1950/1951; Bognár Rezső 1951/1954; Kádár László 1954/1955; Varga Zoltán 1955/1957) sem feltétlenül tudtak érdemleges védelmet nyújtani az oktatói állománynak, s csak nehezen tudták biztosítani az oktatás zavartalanságát. Az egyetem vezetői nem tudták kivédeni az 1954 nyarán végbement, szemérmesen racionalizálásnak nevezett létszámleépítést sem. A politikai légkör által megfélemlített oktatókat ezúttal a létbizonytalanság is fenyegette. Szabó István az Egyetemi Tanács ülésén csak az ellen tudott szót emelni, hogy az egyetemről menesztett tehetséges fiatal tanársegédeket ne általános iskolába helyezzék. Az enyhülésnek legfeljebb halvány jelei mutatkoztak. Az 1954/1955-i tanévben külső előadóként órát (s ennek fejében nyomorúságos nyugdíjukat kiegészítő óradíjat) kaphattak a nyugati nyelvszakok megszüntetésekor eltávolított Hankiss János és Mészáros Ede. Bognár Rezső, mint országgyűlési képviselő, 1954 novemberében a parlamentben szólalt fel a drasztikus hallgatói keretszám csökkentés ellen. Amikor pedig 1955 szeptemberében Soós Pál, az egyetemi pártbizottság titkára egyes hallgatókat – mivel a magyar nyelv tisztaságát fenyegető zsargonok ellen léptek fel – nacionalista és klerikális beállítottsággal vádolt meg, ezt a vádat Papp István nyelvészprofesszor utasította vissza.

1956 tavaszán a KLTE vezetősége a kolozsvári Babeş–Bolyai Egyetemmel létesített kapcsolatot, amely a két egyetem 100-100 főnyi „küldöttségének" kölcsönös látogatásához vezetett. A debreceniek küldöttségét Kolozsvárra Varga Zoltán rektor vezette, a kolozsváriakét Constantin Daicoviciu rektor. A kolozsvári hallgatóknak az Arany Bika szálloda Bartók termében előadott műsorát politikai tüntetésnek is minősíthető tapsvihar fogadta. A magyar tánccsoport folytonosan kikövetelt ráadásait végül Daiciviciu rektor állította le. A magyar-román viszony normalizálódása iránt táplált remények azonban végül illuzórikusnak mutatkoztak. Annak a forradalomnak estek áldozatul, amely néhány napra sokkal tágabb remények megvalósításán, a politikai rendszer elfogadhatóbbá tételén munkálkodott, s amely veresége árán is képes volt a szocialista rendszert rugalmasabbá, a lakosság többsége számára elviselhetőbbé tenni.

38. A kolozsvári egyetemisták tánckara az 1956-i debreceni látogatás alkalmával

2. Forradalom, megtorlás és konszolidáció (1956–1969)

Az MDP és a Rákosi Mátyás köré tömörült pártvezetőség az 1950-es évek első felében mindig megtalálta a módját annak, hogy az esetleges lazítások (pl. amilyennek Nagy Imre miniszterelnök politikája bizonyult) után újra szorosabbra vonja a gyeplőt. A Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956 februárjában megtartott XX. kongresszusa azonban hazánkban is visszafordíthatatlan folyamatot indított el. Értelmiségi vitakörök szerveződtek, merészebbé vált a sajtó, ha a szerzők ebben egyelőre legfeljebb a rendszer egyes hibás elemeinek óvatos bírálatáig jutottak is el. Júliusban az MDP Központi Vezetősége felmentette Rákosit pártfőtitkári posztjáról, ami a hazai társadalomban tovább bátorította a rendszert kritizálókat. A budapesti Petőfi Kör nyári és őszi összejövetelein több fiatal debreceni oktató is részt vett. Október 6-án százezrek jelentek meg Rajk László és társai budapesti újratemetésén. Debrecenben az október 13-án megalakuló Kossuth Kör töltött be a Petőfi köréhez hasonló vitafórum szerepet. Október 16-án szegedi egyetemisták kimondták a MEFESz (a rövidítés ezúttal Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségét jelezte) újjáalakítását, a budapesti műegyetemisták pedig október 23-ra tüntetést szerveztek. Ez a tüntetés csapott át azután – a hatalom fegyveres provokációját követően – harcos forradalomba.

Az 1956-os forradalom debreceni eseményei is az egyetemi ifjúság október 23-i tüntetésével kezdődtek. Bár a debreceniek az országos események kirobbantásában nem játszottak kezdeményező szerepet, a nap eseményeiben több vonatkozásban is megelőzték a budapestieket. Tüntetésük, amelynek során előbb a megyei pártbizottság épülete, majd az akkor még legjelentősebb debreceni üzem, a Járműjavító (közismertebb nevén Vagongyár) elé vonultak, hamarabb kezdődött, mint a budapesti felvonulás. De a hatalom fegyverei is hamarabb szedték áldozataikat, mint a fővárosban. A fiatalok követelései elsősorban az országos politika megújítására irányultak, de röplapjukra felkerült az egyetemi autonómia visszaállítása, az egyetemi ifjúság önálló szervezetének, valamint önálló hetilapjának engedélyezése, a fakultatív nyelvtanulás, az ideológiai oktatás lerövidítése, a falakon belüli katonai oktatás felváltása nyári tartalékos tiszti képzéssel. A kedélyeket csak felizgatta, hogy a megyei pártbizottság titkára, Kulcsár Ferenc nem engedélyezte, hogy az ifjúság követeléseit az Orvostudományi Egyetemen sokszorosítsák. Így a tüntetők – a Bajcsy Zsilinszky utcában lévő lapnyomda elé vonulva – kikényszerítették a *Néplap* különkiadását, amely követeléseiket sorolta fel. A nap az Államvédelmi Hatóság Kossuth utcai épülete előtti tüntetéssel folytatódott, amit beárnyékolt az első – három halálos és sok sebesült áldozatot követelő – sortűz. A további megmozdulásokat a statárium másnapi kihirdetése lassította, de a budapesti események újabb lökést adtak a forradalom helyi továbbvitelének. A tanítás persze mindenütt szünetelt. Az október 26-án megalakult városi forradalmi bizottmány 38 tagjának kb. egyharmada volt egyetemi oktató vagy hallgató. Für Lajos az elnökség titkára, Dede László a bizottmány titkára, Lázár Imre sajtófőnöke lett. Egyetemiek – ezúttal főleg oktatók – működtették a Csokonai Rádiót, a hallgatók nagy számban csatlakoztak az egyetemi őrséghez. A KLTE-n október 29-én alakult 15 tagú forradalmi bizottmány elnöke Szabó István történészprofesszor lett. 12 pontjukban ismét előkerült a felsőoktatás legégetőbb változtatásainak követelése, az egyetemi autonómia helyreállítása a demokratikus ifjúsági szervezet megalakítása, a megszüntetett és különválasztott karok visszaállítása, a félreállított professzorok visszavétele, az oktatás és a tudományos kutatás színvonalának emelése, a marxista tanszék megszüntetése, a felvételi vizsgák eltörlése, a nem oktató egyetemi dolgozók fizetésemelése. Fegyveres összetűzésre Debrecenben (az októ-

DUPress

ber 23-i rendőri sortüzet leszámítva) a szovjetek november 4-i beavatkozásáig nem került sor. Ez utóbbinak viszont ismeretlen számú magyar (és szovjet) áldozata volt a Balmazújvárosi úton található Kossuth laktanyában. Itt a két, egymással szemben fekvő oldalról támadó szovjetek – bár a benntartózkodók nem viszonozták a tüzet – a hírek szerint tévedésből egymást is lőtték. Az egyetemisták viszont – akiknek egy része „egyetemi zászlóaljba" szerveződött és tagja volt a nemzetőrségnek – fegyvereiket hátrahagyva tudtak távozni a szovjetek által fenyegetett központi épületből, s többségük egyelőre a várost is elhagyta.

Mindez nem tartotta vissza a hatalmat attól, hogy a forradalom bukását követően ne késlekedjék a megtorlással. Többeket azonnal, másokat hetekkel-hónapokkal az események után tartóztattak le, a vétkesnek ítélt oktatók és hallgatók fegyelmi ügyei és bírósági perei messze belenyúltak a következő évbe. Az egyetemen felállított fegyelmi bizottság 7 oktató, 3 dolgozó és 17 hallgató ellen hozott elmarasztaló határozatot. Négy oktatót (Dede Lászlót, aki az egyetemi Forradalmi Bizottságban is vezető szerepet játszott, továbbá Koczogh Ákost, Julow Viktort és Hevessy Józsefet), valamint egy adminisztrátort (Sarkadi Ibolya) azonnali hatállyal elbocsátottak, öt hallgatót (köztük Buda Ferencet, a később országosan ismertté vált költőt) 4 félévre az ország összes egyeteméről kizártak. A többiek írásbeli megrovásban vagy szóbeli feddésben részesültek, amelyhez hallgatók esetében hosszabb-

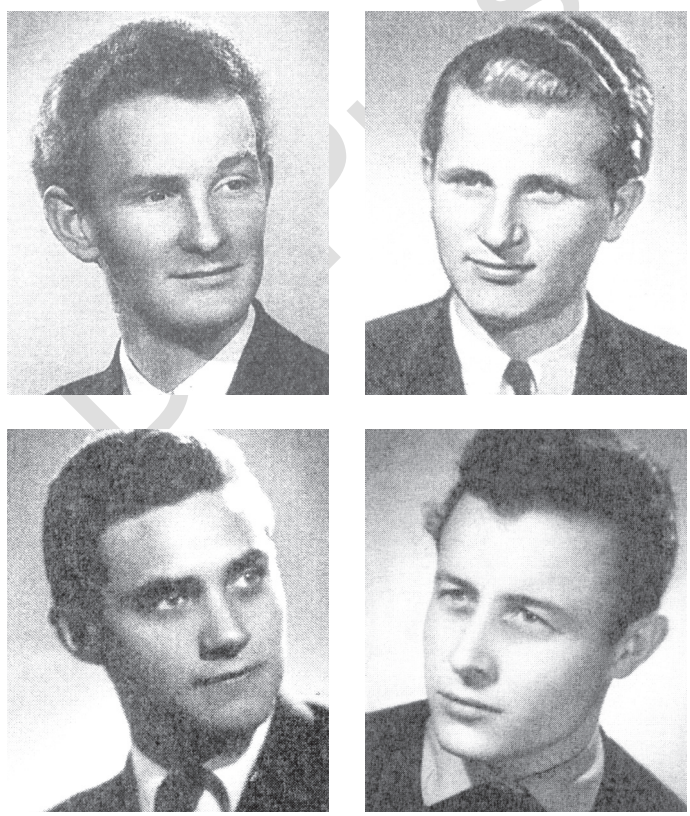

39. Négyen – egyetemi oktatók és hallgatók – az 1956-i októberi forradalom debreceni vezetői közül (Dede László, Für Lajos, Hevessy József, Lázár Imre)

rövidebb ideig tartó ösztöndíjmegvonás is kapcsolódhatott. Für Lajos ügyében, aki elhagyta az országot, a fegyelmi bizottság nem hozott határozatot, utóbb azonban, amikor a visszatérőknek amnesztiát ígértek, őt is bebörtönözték. Az egyetemről való formális kizárására azonban távozása miatt végül nem került sor. Az elbocsátottak közül a bíróság többeket sújtott börtönbüntetéssel. Dede Lászlót a rosszemlékű Lakatos-tanács 15 évre ítélte, amit a fellebbviteli bíróság három és fél évre mérsékelt.

Az 1956/1957-i tanév első (őszi) félévét a KLTE hallgatói számára végül további tanítás és vizsgák nélkül fogadták el. Problematikusabbnak tűnt a második félév beindítása. A végzős (IV. éves) tanárszakosok már januárban megkezdhették a gyakorló tanítást, míg a többiek számára az oktatás csak 1957. február elején kezdődött meg. A hatalom azonban provokációkkal még ezután is megpróbált újabb áldozatokat szedni. 1957. február 22-én a KLTE és az Orvostudományi Egyetem kollégiumaiban a karhatalmisták egyidejűleg tartottak házkutatást, aminek során fegyvereket (pisztolyokat) találtak. Mivel a fegyverek állapota (pl. a friss zsírozás) kétségtelenné tette, hogy azokat maguk a megtalálók helyezték el, a Benczur utcai diákotthon igazgatója, Balázs Sándor nem írta alá a jegyzőkönyvet. Az ügy fonákságát igazolhatja, hogy nem indult eljárás a „fegyverrejtegetés" miatt (a kormány által kihirdetett statárium alapján ezért halálbüntetés járt volna). A hallgatók legalább a MEFESZ-t szerették volna átmenteni a forradalmat követő időszakra (egyetemi vezetője Székelyhidi Ágoston volt), de ezt is sikertelenül. A vezetők ezúttal nem vállalták az új ifjúsági szervezetbe (KISZ – Kommunista Ifjúsági Szövetség) való betagolódást, mint az 1940–1950 évek fordulóján a hasonló elnevezésű előző szervezet vezetői, így a rövidéletű, immár ellehetetlenített szövetség egyszerűen elhalt. Balázs Sándor igazgató kiállását azonban az egyetemen nem akarták feledni. Neki a kollégiumi MEFESZ pártolása miatt az Egyetemi Tanács előtt kellett védekeznie, később állásából eltávolították, s előbb csak általános, majd szakközépiskolában taníthatott.

Bár a párt a forradalom idején nevet váltott (új neve Magyar Szocialista Munkáspárt), ifjúsági szervezete pedig csak 1957. március 21-én alakult újjá (Kommunista Ifjúsági Szövetség), az 1956/1957-ben berendezkedő hatalom és helyi képviselői mégis szinte minden téren jogfolytonosságot vállaltak az elődökkel. Az Egyetemi Tanács 1957. március 28-i ülésén Kónya István, a Marxizmus-Leninizmus Tanszék vezetője az egyetemi szabályzatra hivatkozva várta el, hogy az MSzMP képviselője élhessen az MDP által élvezett jogokkal. Igaz, a párt magasan képzett oktatókkal kívánta megoldani képviseletét, amit azonban – mivel ilyenek nem sokan akadtak egyetemi szervezetében – nem feltétlenül tudott megvalósítani. Az egyetemi pártvezetőség még 1965-ben is arra panaszkodott, hogy a pártnak mindkét karon csak egy-egy professzor tagja volt.[20] Hamarosan a KISZ is képviselethez jutott, de az ifjúsági szervezet is csak esetenként kívánta teljesíteni azt az 1957 tavaszán az Egyetemi Tanácsban vele szemben megfogalmazott igényt, hogy a legfelső egyetemi fórumon ne tanársegéd képviselje. Az Egyetemi Tanács 1957. március 28-i ülésén az MSZMP-t Iglói Endre tanszékvezető docens, a KISZ-t Farkas Dezső adjunktus képviselte. Utóbbit azonban már júniusban Baranyi Imre tanársegéd, KISZ titkár váltotta fel. A hatalom új berendezkedése (többek között az Oktatásügyi és a Népművelési Minisztérium összevonása 1957 tavaszán Művelődésügyi Minisztérium néven, Kállai Gyula vezetésével) az egyetem szervezetében nem hozott érdemleges változást. Az Egyetemi Tanács 1956. december 15-i ülésén felállított egy „autonómia bizottságot", majd ennek munkáját egy „egyetemi önkormány-

[20] ET Jkv. 1965. február 3.

zati tervezetben" összegezte, ugyanakkor állást foglalt az Orvostudományi Egyetemmel való újraegyesítés mellett is, eredményt azonban nem ért el. A kérdések a Tanács 1956. december 15-i, 1957. január 7-i és március 7-i ülésein merültek fel. Az utóbbin részt vett Kulin László orvoskari dékán és Szodoray Lajos orvosprofesszor is, akik az egyesülés legfőbb akadályának az Egészségügy Minisztérium elzárkózását tartották. Még kevésbé esett szó a jogi képzés visszaállításáról. A centralizációt segítette elő, hogy 1957 nyarától a főhatóság nemcsak a rektor kinevezésének, hanem kijelölésének jogát is magának tartotta fenn. Nem szűnt meg a hallgatók származás szerinti kategorizálása, a felvételiknél továbbra is be kellett tartani a kívánt arányt. Erre figyelmeztetett Szendrey István, az egyetemi pártszervezet titkára a tanács 1959. április 30-i ülésén. Az oktatásba visszakerültek a marxista tárgyak, valamint az orosz nyelv tanulásának kötelezettsége. (A katonai oktatást nyilván azért nem újították fel, mivel óvakodtak a hallgatóság kezébe fegyvert adni.) A marxista tárgyak oktatói pedig feladatul kapták, hogy az anyagba feltétlenül vegyék bele az „ellenforradalmi események" ismertetését és értékelését. Megmaradt a kiadványok szigorú ellenőrzése is. Az egyetemi szakmai kiadványok (*acta* sorozatok, *series*) kötetei a budapesti Tankönyvkiadó gondozásában jelenhettek meg, s legfeljebb a 6 szerzői ív alatti (rotaprintes eljárással) sokszorosított kiadványokat engedélyezhette a Megyei Tanács. (Erre azért lehetett szükség, mivel a nyomdák a rövidebb kiadványokat – mint például a tanrendeket – nem szívesen vállalták.) Az egyetemen joggal merült fel a saját nyomda visszaállításának igénye.

A szocializmus elveinek népszerűsítése azonban továbbra sem korlátozódott a marxista tárgyakra. Az ideológiai képzést, valamint továbbképzést nemcsak a hallgatók számára tették kötelezővé, hanem az oktató és a nem oktató munkatársak számára is. Nem készülhetett olyan egyetemi munkaterv vagy tanterv, amelyből hiányoztak volna az oktatók és a hallgatók ideológiai képzésének előírásai. Az oktatók ideológiai oktatásának részletei már az Egyetemi Tanács 1957. december 1-i ülésén napirendre kerültek. Nem szűnt meg a szocialista rendet és szellemiségét védelmező éberség sem. Az ideológiai képzésről 1958 májusában Kónya István rektorhelyettes által készített jelentés bírálta az irodalomprofesszor Barta János esztétikai előadását, amelyben a polgári eszmék hatását vélte felfedezni. A bepanaszolt tiltakozását az Egyetemi Tanácsban élénk vita követte a szocialista realizmusról és bizonyos filozófiai fogalmakról, aminek végén a Tanács a jelentés korrekcióját kérte.[21] De bírálták Gáspár Rezső 1958. november 7-én, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulóján elmondott ünnepi beszédét is, mivel az szakmai irányba tolódott el. A forradalom értékelését ugyanis a szovjet fizika eredményeinek ismertetése helyettesítette. A fizikusprofesszor azzal védekezett, hogy csak az élenjáró szovjet tudomány sikereit kívánta a hallgatóságnak bemutatni.[22] Évekkel később, 1964 februárjában a Magyar Irodalmi Intézet képviselőinek (a baloldali beállítottságú, párttag Kardos Pált is beleértve) kellett ugyancsak az Egyetemi Tanács előtt védekezniök a nacionalizmus és a narodnyikizmus vádjával szemben. Az ülésen, amelynek témája egyébként a hallgatók világnézeti és politikai helyzetének elemzése volt, részt vett Molnár János miniszterhelyettes is.[23]

Az éberség a hallgatókra is kiterjedt. Tanulságos, hogy 1959 februárjában a BTK vezetősége a kar hallgatói közül senkit sem tudott tanulmányi érdeméremre javasolni, mivel senki nem felelt meg valamennyi követelménynek. A TTK által javasolt három hallgató ajánlá-

[21] ET Jkv. 1958. május 15.
[22] ET Jkv. 1958. december 4.
[23] ET Jkv. 1964. február 28.

sa egyértelműen igazolta, hogy jelöltjei nem vettek részt az „ellenforradalomban",[24] ami talán utalhat arra, hogy miért is nem találtak megfelelő jelöltet az általában magasabb tanulmányi átlagokat felmutató bölcsészhallgatók között. 1965-ben a diákotthon néhány hallgatója ellen indult fegyelmi eljárás, mert kollégiumi szobájuk falára meg nem engedett jelképeket tettek ki. A hallgatók az emberiség három „nagy eszméjét" – kereszténység, kommunizmus, fasizmus – akarták jelképekkel – kereszt, ötágú csillag, horogkereszt – kifejezni. A Történeti Intézet oktatói ezt követően a német fasizmusról szóló előadásokkal kívánták a hallgatók ideológiai képzettségét javítani.[25]

Mindez persze nem jelenti azt, hogy ne történtek volna érdemleges változások. Ha meglehetős visszafogottsággal is, de a hatalom igyekezett felszámolni bizonyos, a hallgatóságot, s általában a közvéleményt leginkább zavaró problémákat. 1957 őszén újra indulhatott az ún. nyugati nyelvek oktatása (beleértve a latin nyelvet, de mellőzve a korábban szereplő olaszt). A korábban eltávolított tanszékvezetők közül azonban csak Országh László reaktiválása járt eredménnyel. Pukánszky Béla régen elhunyt, Mészáros Ede idős kora (68 éves), Hankiss János korábbi politikai szerepe miatt nem juthatott újra katedrához, bár órákat továbbra is tartottak. Utódlásuk azonban nem volt problémamentes. A német oktatást a professzorrá kinevezett Benigny Gyulára, a francia tanszéket a Budapestről állásával együtt ide helyezett Herman Józsefre bízták, a Klasszika Filológiai Tanszék élére hamarosan Gaál László, a karcagi gimnázium nyugdíjas igazgatója került.[26] A marxista tanszéken viszont 1957 januárjában váratlan létszámleépítést jelentettek be. Mindössze nyolc oktató maradhatott volna, de a tanszékről távozó négy további kollega elhelyezéséről is gondoskodni akartak, ketten közülük így az egyetemen – más tanszéken vagy nem oktatói állásban – maradhattak.[27] A minisztérium egyelőre elzárkózott attól is, hogy a tanszék két önálló tanszékké (Filozófiai, Társadalomtudományi) váljon szét, amit pedig az egyetem javasolt volna. Csak jóval később, 1966-ben kerülhetett sor az addig egységes tanszék ezúttal már háromfelé (Filozófiai, Politikai Gazdaságtani, Tudományos Szocializmus Tanszékre) való szétválasztására, bár úgy tűnt, hogy megfelelő minősítésű belső ember hiányában a Politikai Gazdaságtan Tanszék vezetésére még ekkor is kívülről kell oktatót hozni.[28] 1957 őszén indult meg a népművelés szakos képzés is, egyelőre választható harmadik szakként. A szakindítás ösztönzője, majd oktatásának hosszú ideig felelőse Durkó Mátyás volt.

A hallgatói túlterhelésre vonatkozó panaszokon a kormányzat már 1956 decemberében a képzési idő 5 évre való emelésével igyekezett enyhíteni. Az adott tanévben II–IV. éves hallgatók a régi időtartam alatt fejezhették be tanulmányaikat, az I. évesek viszont egy évvel tovább tanultak. Az egyetemeken Tanárképző Tanácsokat állítottak fel, élükre a tanárképzési rektorhelyettes került (az új tisztség a KLTE-n az 1959/1960-i tanévben jelent meg, s a következő négy tanévben Iglói Endre töltötte be), tagjai között a dékánok, valamint a gyakorlóiskolák igazgatói is helyet kaptak. A tanárképzés érdekében 1959-ben az egyetem alá rendelték a Kossuth Gimnáziumot (a Fazekas Mihály Gimnázium gyakorló voltát ugyanakkor megszüntették), 1962. augusztus 1-jén pedig a Kossuth Általános Iskolát is. Az eredeti tervek szerint a pedagógiai képzésnek – amelynek tárgyai neveléslélektannal és pedagógiatörténettel bővültek –, valamint a gyakorlásnak az ötödévre kellett volna összpon-

[24] ET Jkv. 1959. február 26.
[25] ET Jkv. 1965. december 22.
[26] ET Jkv. 1957. július 11.
[27] ET Jkv. 1957. január 24.
[28] ET Jkv. 1957. március 7.

40. Doktoravatás – 1958. április 2. – Balról: Bajkó Mátyás, Durkó Mátyás, Nyakas László, Rácz István, Szendrey István.

tosulnia. Jausz Béla professzor azonban joggal észrevételezhette, hogy az ötödéves tanárjelölt nem állhat ki a gyakorló tanításra előképzettség nélkül. A pedagógiai órák egyre intenzívebb kiterjesztése az alsó évfolyamokra, és ott az óraszám emelkedése azonban nem nyerte el az Egyetemi Tanács tetszését. Többen úgy vélték, hogy az előadók bizonyos szakokon már a szakdidaktikai órákat sem tudták érdemes tartalommal kitölteni, előadásuk az általános pedagógiai órák anyagát ismételte, az egyetemi órákon különben sem kellene a teljes anyagot leadni, a tanszék inkább adjon a hallgatók kezébe használható jegyzetet.[29] Szabad utat kapott ugyanakkor az az elképzelés, hogy az V. éves tanárjelöltek egy hónapot vidéken (többségük Sárospatakon, az egyetem kutatóállomásán megszállva) töltsenek tanítási gyakorlattal. A képzéssel kapcsolatos elképzelések kiforratlanságát igazolhatja, hogy a minisztérium 1963 januárjában megszüntette mind a Tanárképző Tanácsot, mind a tanárképzési rektorhelyettes állását. Utóbbi feladatait az oktatási rektorhelyettes alá rendelték. A tanulmányi idő meghosszabbítása végül alig tudott enyhíteni a hallgatói túlterhelésen.

Az Oktatásügyi Minisztérium 1957. január 26-i rendeletével visszaállította az egyetemi doktori címet, amit az orvosok és jogászok a diplomával (a megszüntetés óta visszamenőlegesen is), a tudományegyetem végzősei disszertációval és vizsgával nyerhettek el. Az Egyetemi Tanács 1957. december 19-i ülésén határozatot hozott a gerundium és a díszlán-

[29] ET Jkv. 1957. február 21., március 14. és március 28.

cok visszahozataláról, de előírta a rajtuk lévő jelvények (jelképek) módosítását. A rektori gerundiumra fáklyát tartó kéz, a kariakra a kari jelképek (bagoly, illetve mikroszkóp), a rektori lánc medalionjára a népköztársasági címer és Kossuth-fej, a kariakra a kari jelképek kerültek. A díszruhák visszahozataláról egyelőre vita alakult ki, mondván, hogy a gyakorlat a társintézményekben sem egyforma, a vezetők Budapesten lánccal, de fekete ruhában, Szegeden díszruhában ülnek az elnökségben.[30] Az 1958. április 2-án megtartott első doktoravató ünnepélyen a frissen avatottak a gerundiumot érintve tehették le esküjüket. Az egyetem vezetői azonban továbbra sem ölthették fel a díszruhákat, s egyelőre a rektori és dékáni láncokat is a díszemelvény asztalára kellett helyezni.[31]

Ha az 1956/1957-i tanév feszültségekkel indult, folytatása sem nélkülözte a zavarokat. Nemcsak az oktatás szünetelt, de a főépületben a fűtés is, amit néhány irodahelyiségben széntüzelésű kályhákkal próbáltak meg helyettesíteni. A vezetőknek sűrűn kellett kilincselniök a megyei és a városi pártbizottságnál, valamint a rendőrségen a letartóztatott kollegák és hallgatók ügyében. 1957 legelején – rossz egészségi állapotára hivatkozva – lemondott Varga Zoltán. Január 7-én az Egyetemi Tanács Barta János személyében új rektort választott, ami hosszú ideig az utolsó belső kezdeményezésű rektorválasztásnak bizonyult. Bár az egyetem vezetését január 15-én vette át, kinevezését – „adminisztratív hiba" folytán – csak március 10-én kapta meg. Megbízatása így is csak a tanév végéig, július 31-ig szólt. Az Egyetemi Tanács tagjai úgy gondolták, hogy addig tisztázódnak az egyetemi jogkörök (az autonómia mértéke), s az utódot majd ennek alapján választhatják. A valóságban a következő rektort, Jausz Bélát a tanács véleményének kikérése nélkül nevezték ki. Rektorsága két tanéve alatt (1957/1958, 1958/1959) a rektorhelyettesi pozíciót Kónya István, a Marxizmus Tanszék vezetője töltötte be. 1959 januárjában ugyancsak a minisztériumtól kapott gazdasági rektorhelyettesi kinevezést Tatár Lajos. A professzorok jogköre arra korlátozódott, hogy az Egyetemi Tanácsba szavazati joggal nem rendelkező képviselőket válasszanak. Az ülés a professzor-képviselőknek (Bán Imre, Bognár Rezső) – egyelőre ideiglenesen – szavazati jogot adott, amit később állandó jelleggel is megkaptak.[32] A forradalom idején legjobban exponált szakok ideológiai eredményességét politikailag megbízható oktatókkal (a történész Wittman Tiborral és Tokody Gyulával, a romanista Herman Józseffel, az irodalmár Baranyi Imrével) kívánták erősíteni A következő rektor a minisztérium addigi főosztályvezetője, a frissen idehelyezett szlavista, Sulán Béla lett (1959–1963). Az Egyetemi Tanács előtt elmondott bemutatkozó beszédében ugyan a vezető felelősségét hangoztatta, ennek érvényesítéséhez azonban az egyszemélyi vezetést tartotta szükségesnek.[33] Elképzelését az Egyetemi Tanácsülések számának végletes redukálásával és az egyetemi ügyeknek a rektori kistanács elé való utalásával azonnal meg is valósította. Az 1959/1960-i tanévben pl. az Egyetemi Tanácsnak mindössze 3, a rektori tanácsnak viszont 21 ülése volt. Az előbbieken az egyetem munkatervét, majd éves munkáját értékelték általában ideológiai szempontok szerint. Az 1959. november 26-i ülésen a hallgatóság körében fennmaradt vallásos-, az 1960. február 25-i ülésen a nacionalista beállítottság elleni fellépést vitatták meg. Mindössze egy-egy ülése volt az Egyetemi Tanácsnak a következő tanév két félévében is, egy-egy – ugyancsak ideológiai jellegű – napirendi ponttal. Herman József ennek kapcsán állapí-

[30] ET Jkv. 1957. december 19.
[31] ET Jkv. 1959. szeptember 10.
[32] ET Jkv. 1957. szeptember 9.
[33] ET Jkv. 1959. október 1.

41. Kádár János és Kállai Gyula látogatása az egyetemen Sulán Béla rektorsága idején

totta meg, hogy az ifjúság általában már leküzdötte az ellenséges, polgári nézetek hatását, a helyére lépő szocialista gondolkodás kialakítása azonban még várat magára.[34] A feladatok megfogalmazása a későbbiekben változhatott, ideológiai tartalmuk azonban rendre ismétlődött.

Sulán Béla rektor az őt bírálókkal is felvette a harcot. Úgy nyilatkozott, hogy véget kell vetni az elnézések időszakának azokkal szemben, akik nem megfelelően viselkednek. 1962 tavaszán súlyos konfliktusba került az egyetemi pártvezetés néhány tagjával. Előbb a helyi napilap, a Napló cikkében bírált meg több oktatót, majd a rektori tanácsülésen törölte két – az adott egységek vezetői által javasolt – oktató jutalmazási javaslatát. A történész Tokody Gyula ellen gyakorlatilag annyi kifogása volt, hogy csak a kötelességét végezte, ami nem érdemel külön elismerést, a logikát és filozófiát tanító Bimbó Mihályt azonban mind oktatói munkája minősége, mind emberi tulajdonságai miatt kemény szavakkal bírálta.[35] Az összecsapásban Sulán Béla akarata érvényesült, a vele szemben mutatkozó bizalmatlanság azonban négy évi rektorsága után is érvényben maradt. Nem egészen három évvel a rektorságból való távozása után az Egyetemi Tanács javasolta a minisztériumnak, hogy Sulán Bélát helyezzék el az egyetemről.[36] A rektor utóda, Szarvas Pál által vezetett első rektori tanácsülésre Molnár János miniszterhelyettes is eljött, s a nyílt légkör helyreállítását kérte. A parancsolgatást mellőző vezetést ígért maga az új rektor is, aki három évig maradt az egyetem élén. Elődjétől viszont átvette a ritka egyetemi tanácsülések és a gyakoribb rektori tanácsok gyakorlatát, ami miatt őt is kritika érte. Az Egyetemi Tanács 1965. június 23-i ülésén Gunda Béla nehezményezte, hogy a docensi felterjesztésekről nem a szélesebb fórum, hanem a rektori tanács döntött. (Miközben az Egyetemi Tanács ülésén órák hosszat

[34] ET Jkv. 1961. március 2.
[35] RT Jkv. 1962. május 24.
[36] ET Jkv. 1966. január 26.

fecsegnek arról, hogy mi a diákotthoni nevelőtanárok feladata, és hogy ki takarítsa a diákotthoni szobákat – szegezte szembe kifogásait a rektorral.) Az 1965/1966-i tanévben azután hat rendes és kilenc rendkívüli egyetemi tanácsülést tartottak, némiképp visszaállítva a fórum tekintélyét. Az 1963 decemberében a főhatóság által megküldött egyetemi típusszabályzat a gazdasági ügyintézés átalakítását, és Gazdasági Igazgatóság szervezését írta elő. Az intézkedés nyomán megszűnt a gazdasági rektorhelyettes tisztsége, a helyére lépő gazdasági főigazgató (Kemény István) azonban természetesen az Egyetemi (és a Rektori) Tanács tagja maradt.

1958 nyarán újra megindulhatott a Nyári Egyetem. Igazgatója az első évben Juhász Géza, az ő visszalépését követően Kálmán Béla lett. A szervezők óvatosságát jelezhette, hogy a rendezvényt – a korábbi Nyári Egyetemektől elhatárolandó – „Magyar Művelődési Tanfolyamnak" nevezték. Az első tanfolyamnak 261 hallgatója volt, de közöttük mindössze 60-an érkeztek külföldről. Pedig eredetileg 167 külföldi jelentkezett, de a többség „adminisztratív" akadályok miatt nem tudott eljönni. Akik jöttek, kizárólag a szocialista országokból érkeztek, állami ösztöndíjjal, a legtöbben, 28-an Lengyelországból, 18-an Bulgáriából. Ugyanakkor 1958-ban éppen az a két ország, Románia és Csehszlovákia nem küldött ösztöndíjasokat, amelyekben a legnagyobb számban éltek magyarok, akik a leginkább érdekeltek lettek volna a magyar művelődési képzésben. Utóbb bírálatot kaptak a tolmács szerepet vállaló fiatalok, mondván, hogy többen közülük kispolgári magatartással és nézetekkel rontották jó hírünket. A következő évben némi riadalmat keltett, hogy – kölcsönös utazást ajánlva – a lengyelek 50 főt szerettek volna a nyári tanfolyamra küldeni, amit az egyetem nem fogadott el. A nyílt érvelésben a nagyszámú hallgató költségeinek teljesíthetetlensége szerepelt, a tanácsülésen azonban az ajánlat elfogadásának politikai veszélyeiről is szó esett: a lengyeleket az 1956-i események megismerésének óhaja vezeti (ami bizonyára így is volt). A lengyel keretet így 10 főre korlátozták.[37] Az erős lengyel orientáció azonban – Baranyi Imre KISz titkár szerint – így is több kellemetlen szituációhoz vezetett, ezért a lengyel szerveknek azt javasolták, hogy a következőkben jobban válogassák meg a Nyári Egyetemre küldött hallgatóikat.[38] A Nyári Egyetem titkárságán dolgozók pedig azért kaptak fegyelmi büntetést, mert az előzetes prospektusból (ami nem volt azonos a meghívóval!) Tajvanra is küldtek a Taipei Egyetemnek. A későbbiek folyamán a külföldiek között a külföldön magyar nyelvet (esetleg irodalmat is) is tanító oktatók kerültek előtérbe. 1966-ban a szervezést és a gazdasági ügyintézést a TIT (Tudományos Ismertterjesztő Társaság) vette át, a kurzus vezetői és az előadók többsége azonban továbbra is az egyetemről került ki. A nagypolitika enyhülésével a hallgatók között azonban alapvető változás ment végbe. Az 1968-i kurzuson megjelent 156 hallgató közül mindössze ketten voltak hazaiak. Az eredményes lebonyolítást segítette, hogy 119 hallgató olyan ösztöndíjjal érkezett, amelynek fejében a magyar állam csereösztöndíjas helyekhez jutott.[39] Az egyetem oktatói előtt is megnyílt a külföldi kapcsolatfelvétel lehetősége. Ösztöndíjas tanulmányutakra lehetett pályázni, sok évig csak a Szovjetunióba és a szocialista országokba, 1965-től azonban néhány nyugati országba (Ausztria, Franciaország, Olaszország) is. A pályázatokat természetesen az egyetemnek kellett támogatnia és rangsorolnia. Engedély kellett a nyugatiaktól kapott szakmai

[37] ET Jkv. 1959. március 5.
[38] ET Jkv. 1959. október 1.
[39] ET Jkv. 1969. február 26.

(konferencia) meghívások elfogadásához is, nem volt elég, hogy erről az egyetem rektorát is értesíteni kellett. A kiutazók ilyenkor is csak magánútlevéllel kelhettek útra.

Az ötvenes évek végének megpróbáltatásai után a hatvanas évek a politikai, társadalmi és életszínvonalbeli konszolidáció jegyében teltek el. Ez kedvezően hatott az egyetemen folyó tudományos és oktatómunka színvonalára is. Az 1959. október 22-i oktatói közgyűlésen ugyan Molnár János miniszterhelyettes még úgy nyilatkozott, hogy a KLTE ne a tudósképzés, hanem a kommunista tanárképzés színhelye legyen, a későbbiekben azonban a programokban – mintegy kompromisszumként – a tudós-tanárok képzése kapott helyet. 1960 áprilisában tudományos rektorhelyettesi státus létesült, amelyet az 1961/1962-i tanévig a tapasztalt és nagytekintélyű Bognár Rezső töltött be. (Az egyetemnek így néhány évig négy rektorhelyettese volt.) Az oktatók között növekedett a tudományos minősítést (tudományok doktora, kandidátus) szerzettek száma. Igaz, a karok tudományos munkájáról szóló jelentésekben többször ismétlődött a panasz azokra, akik hároméves aspirantúrájuk befejezése után sok évvel sem voltak képesek kandidátusi értekezésüket elkészíteni és benyújtani. A tudományos munka elismertetésében a TTK oktatói mutatkoztak intenzívebbnek. A kar tudományos munkájáról szóló jelentés szerint 1968-ban közölt 333 publikációjuk közül 202 (60%) idegen nyelven jelent meg. A mérleg másik oldalára viszont az kívánkozik, hogy az ezt megelőző egyik jelentés szerint 1962-ben a TTK oktatói közül 57-nek semmiféle publikációja nem jelent meg.[40] A helyi tudományos utánpótlás akadozása miatt több Budapesten lakó oktatót is alkalmazni kellett, akik nem vállalták a Debrecenbe való költözést. Az Egyetemi Tanács úgy vélte, hogy nekik is a hét minden munkanapján munkahelyükön kell lenniök, semmiféle érdemleges munkaidő kedvezményt nem kaphatnak, mert az lazaságra ösztönözné a helyben lakókat.[41] Más szálláslehetőség híján a lejárók többsége egyetemi tanári szobájában éjszakázott.

Örvendetesen nőtt a hallgatói létszám, esetenként persze ezt is befolyásolták a politikai irányváltások. Az MSZMP VIII. kongresszusa (1962. november), amely deklarálta a szocializmus alapjainak lerakását, s befejezettnek nyilvánította a „kizsákmányoló osztályok" felszámolását, elméletileg törölte a hallgatók származás szerinti megkülönböztetését, az Egyetemi Tanács azonban még ez után is számon tartotta ezt. 1963 őszén a fizikai dolgozók gyermekeinek aránya a hallgatóságon belül 43,5% volt. Az iparosítás a természettudományos, azon belül a vegyészképzés növelését tette szükségessé. A hallgatói létszám növekedését néhány év adatából is jól érzékelhetjük.[42]

Tanév	Összes hallgató	BTK	TTK
1957/1958[1]	698	341	357
1962	1336	600	736
1963	1563	694	869
1966	1703	623	1080

2. sz. A hallgatói létszám növekedése néhány év tükrében

[40] ET Jkv. 1963. április 18.
[41] ET Jkv. 1959. május 28.
[42] Az 1958/1959-i adatok: ET Jkv. 1959. március 5.

A háborút követő ínséges időszak után a hatvanas években az egyetem hasznos területe is bővült. A főépület mögött – több éves ígérgetés és előkészület után – felépült az első új diákotthoni szárny (1962. február), a menza, az izotóp laboratórium, valamint a kémiai épület (1969). Nemcsak a hallgatók diákotthoni elhelyezésében következett be alapvető javulás, de az oktató egységek égető helyiséghiánya is enyhülhetett. A kémiai épület betelepítése után a főépületben 164 helyiséget (5550 m^2) tudtak szétosztani. Ebből a BTK 39 helyiséghez (1442 m^2), a TTK – maradó egységei révén – 63 helyiséghez (2148 m^2) jutott, a többin a Marxizmus-Leninizmus Intézet (14 helyiség, 398 m^2), az Egyetemi Könyvtár (9 helyiség, 380 m^2) és más kisebb egységek osztoztak.[43] A korábbinál többen jutottak diákotthoni elhelyezéshez, bár utóbbiak aránya az összes hallgatóhoz képest – a megnövekedett hallgatói létszám miatt – nem javult, sőt romlott, az 1958/1959-i 69,7%-ról 1963-ra 59,5%-ra. Az Orvosegyetemmel kialakult – a fűtés gyengesége által kiváltott – konfliktusoknak az önálló kazánház üzembe helyezése vetett véget (1968). Rendületlenül folytak a műszer- és eszközbeszerzések. 1967-ben Számító Központ alakult, miután az egyetem megkapta első számítógépét. Az ODRA 1013-as teljesítményével azonban a használók igen hamar elégedetlenkedni kezdtek. Ugyanakkor tudomásul kellett venni, hogy a IV. ötéves terv időszakára előirányzott fizikai épület felépítésének nincs esélye. Megoldatlan maradt egy másik – felszínesnek tűnő, mégis bosszantó – konfliktus. Hiába állíttatta helyre az Orvosegyetem a két egyetem közti kerítést, a Benczúr utcai diákotthonba igyekvő kossuthos hallgatók minduntalan átjárót vágtak rajta. Az Orvostudományi Egyetem panaszát a KLTE Egyetemi Tanácsa is tárgyalta, tenni azonban ők sem tudtak ellene semmit.

A reális és kevésbé reális elképzelések között – az alapítás 50. évfordulójára készülve – előkerült az egyetem története megírásának, valamint az egyetemtörténeti múzeum felállításának a terve is. Az előbbire megbízatást Varga Zoltán történészprofesszor kapott, aki 1965-re el is készítette annak 1914–1944 közötti részét. A múzeum részére gyűjtendő anyag számára egyelőre raktárhelyiséget kerestek.[44] A teljes egyetemtörténet megírását Varga Zoltán – részben egészségi állapotára, részben a szükséges előmunkálatok hiányára hivatkozva – nem vállalta, így annak felelőseként előbb Kardos Pált jelölték, majd három szerzőt kértek fel a mindössze 10 íves kötet megírására. (Időrendi megoszlása: kollégiumi előzmények: Bán Imre; egyetemtörténet 1945-ig: Varga Zoltán; 1945-től: Szendrey István.) Az alapítás 50. évfordulóját a vezetés díszünnepséggel, tudományos ülésszakkal, fogadással, színházi előadással, kiállítással, albummal, négynyelvű reprezentatív kiadvánnyal, plakettel akarta megünnepelni.[45]

A megélhetési problémákat lassan a kultúra iránti érdeklődés, igény válthatta fel. Annak bizonyára örülhetünk, hogy a szóban forgó évtizedek alatt nem került sor az Aula és a Díszudvar tervbe vett, festményekkel való díszítésére, hiszen azok valószínűleg a korszak szocreál stílusában készültek volna.[46] A főépület előtti vízmedence köré ekkor elhelyezett szobrok művészi értéke (néhányuk különleges póza ellenére) kétségbevonhatatlan. A Rektori Tanács 1965. január 13-i ülésén úgy döntött, hogy a régi rektorok közül a legméltóbbaknak ítéltek (6 fő) képét helyezzék el az egyetemi tanácsteremben, a meglévő, de használaton kívüli képgaléria többi képét pedig a Rektori Hivatal más helyiségeiben függesszék

[43] ET Jkv. 1968. március 14.

[44] ET Jkv. 1959. január 29., március 5., 1960. december 8.

[45] A kérdés többször is előfordult az Egyetemi vagy a Rektori Tanácsülések napirendjén. Pl. 1960. december 8., 1961. március 25.

[46] A terv az Egyetemi Tanács 1959. február 26-i ülésén merült fel.

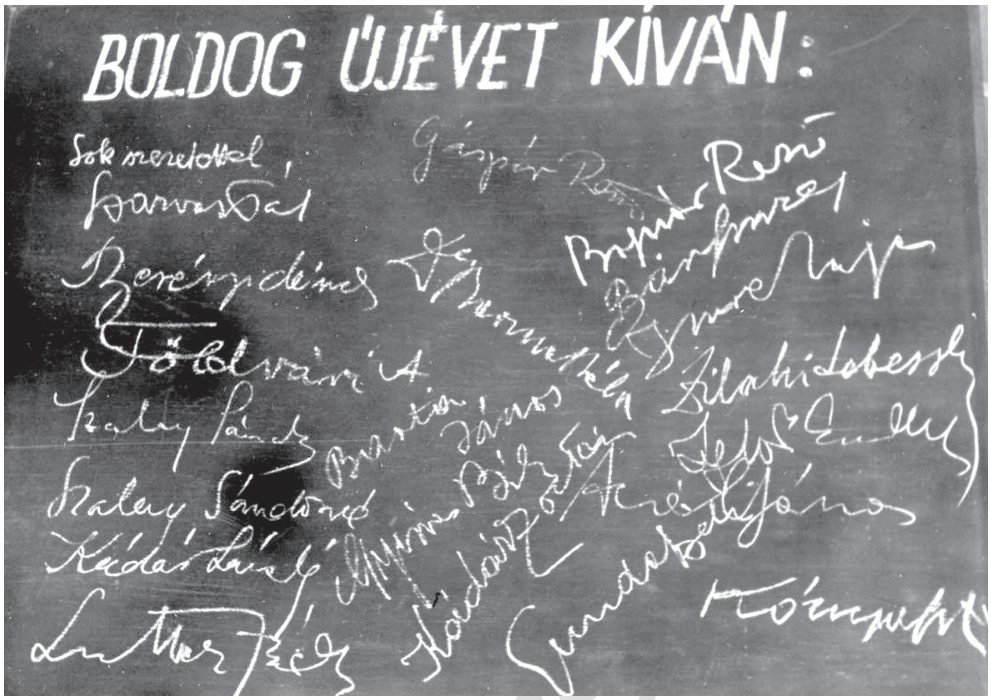

42. Saját kezű aláírásukkal, tantermi táblán kívánnak Boldog Újévet a KLTE professzorai. A baloldali oszlopban: Szarvas Pál, Berényi Dénes, Földvári Aladár, Szalay Sándor, Szalay Sándorné, Kádár László és Lutter Béla, középen: Gáspár Rezső, Barna Béla, Barta János, Gyires Béla, Kádár Zoltán. Jobb oldalt: Bognár Rezső, Bán Imre, Imre Lajos, Zilahi-Sebess Géza, Iglói Endre, Aczél János, Gunda Béla és Kónya István aláírása (1950-es évek)

fel. Méltó névvel bővült a díszudvart körülvevő, a Kollégium híres diákjainak emlékét megörökítő névsor is, ahová Medgyessy Ferenc neve került fel a korábbiak mellé. 1964 és 1965 nyarán a templom előtti lépcsőkön rendeztek nagysikerű színi előadást, előbb az *Elektrá*t, utóbb Németh László *Sámson*ját előadva. A párt képviselője persze ezúttal is talált kritikus pontot. Attól félt, hogy a *Sámson* előadása a Debrecenben amúgyis meglévő, „egészségtelen" Németh László kultusznak ad újabb tápot.[47] A technika szórakoztató eleme is hamar teret nyert. Az egyetem még azelőtt jutott televíziós vevőkészülékhez, mielőtt Debrecenben biztonságosan lehetett volna az adást venni. A készüléket a Benczúr utcai diákotthonban kívánták elhelyezni, de ott a vétel nem volt biztosítható. Így a megfelelő közvetítő állomás létrehozásáig működtetését a Földrajzi Intézetre bízták, azzal a kikötéssel, hogy *„ha vételt tud biztosítani"*, arról hirdetmény útján tájékoztasson.[48]

3. A KLTE a Kádár-rendszer konszolidációját követő évtizedekben

A Kádár korszak 33 évét (1956–1989) az ország politikai stabilitása jellemezte. Nemcsak az egypárti rendszer maradt háborítatlan, de – az időnkénti találgatások ellenére – megingat-

[47] ET Jkv. 1965. június 30.
[48] ET Jkv. 1958. január 30.

hatatlannak bizonyult a pártvezető, és – néhány kevésbé lényeges személycserét leszámítva – a köré felsorakozott hívek hatalma. Kétségbevonhatatlannak számított a marxista ideológia, az egyéni gazdagodást korlátok közé szorító társadalmi rend, a termelőeszközök közös tulajdonán alapuló gazdaság. Az időszak egykorú (ideológiai alapú) értelmezése és értékelése legfeljebb a pártkongresszusok vagy az ötéves tervek, ill. az azokban lefektetett sűrű „reformok" alapján tudta ezt az egyharmadnyi évszázadot korszakolni.

Pedig az 1956-ban kihirdetett statáriális állapot és 1989 pártalapítási láza, a marxizmustól idegen nézeteket vallókkal szemben tanúsított nagyfokú gyanakvás, és az Aczél Györgynek tulajdonított, a kulturális termékeket minősítő három T (támogatott, tűrt, tiltott) érvényre juttatása, a nyugati világot zárt vasfüggöny mögül szemlélő elszigeteltség, és a 70 (majd 100) dollárral engedélyezett nyugati turistautak, a kenyérért és húsért való hajnali, vagy a narancsért, Lego-játékért való húsvét és karácsony előtti sorbanállás között kétségtelenül nagy volt a különbség. Az átmenet azonban meglehetősen lassú volt, kedvezőbb szakaszait időleges visszaesések követték, a fennen meghirdetett tervek, ígéretek közül sok maradt megvalósítatlanul, beváltatlanul, ami megint csak megnehezíti a korszak belső felosztására irányuló törekvéseket.

A KLTE történetében kínálkozó 1969. évi korszakhatárt az egyetem irányításában bekövetkezett, tartalmilag meglehetősen szerény, ugyanakkor jól érzékelhető területi gyarapodást eredményező változások alapján tudjuk kijelölni. Az 1960-as évek végére – az ismétlődő, egymásnak esetenként ellentmondó reformkísérletek után – megszilárdulni látszottak az egyetem szervezeti keretei, tantervei, az oktatás módszerei. Az MSZMP 1969-ben tartott IX. kongresszusa a szocialista demokrácia fontos elemének tekintette a helyi szervek jogkörének bővítését. Az egyetemek esetében ez azt jelentette, hogy a minisztérium fokozatosan leadott bizonyos jogköröket az intézmények vezetőinek, s az egyszemélyi vezetés enyhítésével szélesebb hatáskört engedélyezett az Egyetemi Tanácsnak, a dékánoknak, valamint a Kari Tanácsoknak. „Demokratizálódott" az egyes tanácsok összetétele is. Az Egyetemi Tanácsban a karokat képviselő választott oktatók már nem kizárólag professzorok lehettek, hanem egyiküknek *„az alacsonyabb fokozatú oktatók"* közül kellett kikerülnie (az 1969/1970-i tanévben a két kart képviselő két professzor mellett két adjunktust választottak), s ezután a hallgatókat is képviselte karonként egy-egy fő.[49] (A hallgatói képviselet később számbelileg megnőtt.) Kari szinteken ugyanakkor bizonyos fokú kedvező integráció ment végbe, az azonos szakok hallgatóit oktató, többségükben azonos vagy rokontudományokat művelő tanszékeket előbb tanszékcsoportokba, majd 1983-ban intézetekbe tömörítették. A BTK-n négy (később hat), a TTK-n öt intézet működött, intézetté szerveződtek a marxizmus-leninizmus tárgyait oktató tanszékek is. Önálló maradt a Testnevelési Tanszék és az Oktatástechnikai Központ.

1969-ben a Művelődési Minisztérium új tanulmányi és vizsgaszabályzat kidolgozására utasította az egyetemeket. A képzés alapvető céljai nem változtak. Az ötéves, kétszakos tanárképzés mellett az egyszakos képzés alig néhány – elsősorban a Természettudományi Karon található, általában nem tanári – szakra (vegyész, fizikus) korlátozódott. A bölcsészeti szakok az 1970-es évek közepén bevezetett pszichológusképzéssel tudtak csatlakozni ehhez. (A néprajz és népművelés szakot csak tanárszakkal párosítva lehetett felvenni.) A tudományok körében bekövetkezett arányeltolódás, a társadalmi igények átalakulása, s nem utolsó sorban a hatalom szemléletének módosulása következtében új szakok vagy

[49] ET Jkv. 54. k. 1969. május 31.

képzési formák indultak: az említett pszichológia mellett például a lengyel, filozófia, számítástechnika és informatika szakok. 1982-től újra működött a demonstrátori rendszer, amely a legkiválóbb hallgatókat – magasabb ösztöndíj fejében – szorosabban kapcsolta az egyes tanszékekhez, intézetekhez. A KLTE-n 1984 tavaszán lehetett először állami nyelvvizsgát tenni,[50] az 1985/1986-i tanévben fogadott először az egyetem költségtérítéses (azaz nyugati valutával fizető) külföldi hallgatókat.

A képzésbe a jelöltek továbbra is felvételi vizsgával kerülhettek be, ami a többszörös túljelentkezés miatt tényleges szűrőnek számított a felsőfokú képzésre alkalmatlanok kizárására. A jelentkezők száma persze eltérő volt, a legnépszerűbb szakokon (magyar- történelem, pszichológia, történelem-földrajz, biológia-földrajz, később programozó matematikus) azonban akár háromszorosan-négyszeresen is meghaladhatta a felvehető hallgatók számát. Voltak persze kevésbé népszerű szakok is, amelyeknél – a jelentkezők alacsony száma miatt – a beiskolázás jelentett gondot (matematika-fizika, kémia-fizika tanári szakok). A korszak végén a TTK-n a jelentkezők számának csökkenése, a BTK-n a keretszámok csökkentése okozott gondot. A hallgatói létszám alakulása egyébként nem a jelentkezők számától vagy az egyetem fogadókészségétől függött, hanem a minisztérium által megadott keretszámoktól. A nappali hallgatók létszáma a megelőző időszak gyorsabb gyarapodásához képest viszonylag lassan növekedett, komoly tényezőként jelentkeztek viszont a levelező hallgatók. A növekedés a hatvanas évek bő másfélezer (1966-ban 1703; az 1970/1971-i tanévben 1615) nappali hallgatójától a nyolcvanas években mégis a kétezer/kétezer ötszáz körüli nappali hallgatói létszámig (1986/1987: 2054; 1989/1990: 2520) jutott el.[51] A bölcsész és természettudományi hallgatók általában 40-60%-os aránya ugyanakkor érdemben nem változott. A levelező (és az esetenként megjelenő esti tagozatos) hallgatók száma ugyanezen időszakban hatodfélszázról hétszáz fölé emelkedett. A hallgatók között 1967-ben jelentek meg az első külföldiek az ún. szocialista országokból érkezett ösztöndíjasok formájában. A felvételin megfelelt hallgatóktól azután valóban meg lehetett követelni az újabb reformokban célként megjelölt önálló tanulmányi munkát. Ugyanakkor továbbra is számos kifogás merült fel a hallgatók túlterhelése miatt. Orvoslásával mind a minisztérium, mind az egyetem vezetősége többször is megpróbálkozott. A hallgatók heti óraszámát 1971-ben 26-ra kívánták redukálni, az érintettek viszont azért aggályoskodtak, hogy belefér-e ebbe minden kötelező tárgy? A terv szerint a két szakon meg kellett volna elégedni 10-10 órával, míg félévenként 6 óra jutott volna a marxista tárgyak, pedagógia, nyelvtanulás, testnevelés, honvédelmi oktatás óráira.[52] Több meghiúsult kísérlet után érdemleges csökkentésre csak 1987-ben került sor. A politika bizonyos fokig a közhangulatra is hatást akart gyakorolni. Március 15-ét a Tanácsköztársaságnak szentelt március 21-ével együtt tanítási szünnappá nyilvánították, ami nem jelentette állami – piros betűs – ünneppé emelését, jó alkalmat szolgáltatott viszont arra, hogy Forradalmi Ifjúsági Napok címszóval próbálják megerősíteni az ifjúság szocialista öntudatát. 1970-ben adta ki a minisztérium az egyetemi kollégiumok szervezeti és működési szabályzatát.

A Kossuth Lajos Tudományegyetem életében az 1969. év leginkább mégis az új kémiai épület átadása miatt bizonyult jelentősnek, mivel ez a főépületben maradt egységek addigi rendkívül szűkös elhelyezésén is enyhíteni tudott. Az impozáns, egy-egy öt, ill. hat-

[50] KLTE Évkönyv 1983/1984. 36.
[51] ET Jkv. 1971. április 15.
[52] ET Jkv. 1971. november 26.

emeletes, nagy befogadó képességű laboratóriumokkal, elegendő számú tanári dolgozószobával ellátott épületet, az őket tágas és világos előtérrel összekötő együttest 1969. szeptember 17-én avatták fel. A szintén tervbe vett és megígért fizikai épület felépítésére – amiben a vezetők még sokáig reménykedtek – ugyan nem került sor, az egyetem (és a hozzá kapcsolt intézményrendszer) a következő években mégis több új épülettel bővült. Új iskolaépületet emeltek a leromlott, életveszélyessé vált gyakorló általános iskola (a kis Kossuth) helyére, 1984 szeptemberében az egyetemi sporttelep mellett adtak át egy újabb négyemeletes oktatási épületet, ahová a Matematikai Intézet, valamint az Idegennyelvi Lektorátus költözött. Vásárlás útján a Kossuth Egyetem birtokába került az egyetemi templom épülete, amelybe az átalakítások nyomán előbb a Számolóközpont (1986), majd az egyetemi könyvtár folyóirat (1987), kézirat- és zeneműtára (1989) költözött. A templomépület birtoklása egyébként nehéz értelmezési problémát állított az egyetem vezetése elé. Mivel a kor ideológiai viszonyai között óvakodni próbáltak a „templom" kifejezéstől, így az Egyetemi Tanács a folyóirat állomány átköltöztetésekor a befogadó helyet groteszk módon „tornyos épületnek" keresztelte el.

Az új kémiai épület mind a tudományos munkának, mind az oktatótevékenységnek tág lehetőségeket biztosított. Ugyanez persze kihatott a főépületben maradó bölcsész és természettudományi tanszékekre, intézetekre is. Növelni lehetett a hallgatói létszámot, és gyarapodhatott az oktatói–kutatói állomány is. Utóbbiak száma az 1971-i 289 főről fokozatosan emelkedett az 1990-i 531 főre. Többségbe ezen a téren is a Természettudományi Kar oktatói-kutatói kerültek, 1990-ben a BTK 196 oktatójával (és minimális létszámú kutatójával) szemben a TTK 252 tudományos munkatárssal rendelkezett. (A hiányzó 83 főt az ún. „központi egységek" – Marxizmus-Leninizmus Intézet, Testnevelési Tanszék – oktatói adták.)

A bővülő anyagi lehetőségek új műszerek, a tudományos élet legújabb eredményeit visszatükröző szakkönyvek, folyóiratok beszerzését tették lehetővé. Egy évtizeden belül az egyetem kétszer (1971, 1975) juthatott új számítógéphez, a második (az 1967-ben megszerzett Odra 1013 után összességében harmadik) egy szovjet gyártmányú R 30-as volt.[53] Ha módjával is, meghatározott évi „devizakeret" terhére, de „nyugati" könyveket és folyóiratokat is be lehetett szerezni. Megnyíltak a lehetőségek a nyugati szakmai utak előtt is, bár ezek megszervezése (pl. a nyugati útra is feljogosító útlevél beszerzése) még akkor sem volt könnyű, ha valamely kongresszus gáláns rendezői a meghívott költségeit is készek voltak fedezni. A bővülő lehetőségek segítették a tudományos munkát, s fenntartották, növelték az egyetem tekintélyét. Ebben szerepet játszhatott az egyes intézetek-tanszékek által megjelentetett évenkénti kiadványok (*acták*) növekvő köre is. 1974-ben a BTK-n 11, a TTK-n 4, a központi egységek kiadásában további 3 ilyen kiadvány jelent meg, amelyek közül – cserepéldányként – sokat fel lehetett használni a hazai és külföldi tudományos fórumokkal kialakított kapcsolatokban.[54] A hetvenes évek végére az egyetem hét külföldi egyetemmel (vagy főiskolával) létesített közvetlen (mindennapos nevén: testvéregyetemi) kapcsolatot. Természetesen ezek mindegyike valamelyik szocialista országban volt – kettő közülük a Szovjetunóban, egy-egy a Német Demokratikus Köztársaságban, Lengyelországban, Csehszlovákiában, Romániában és Bulgáriában –, de ekkor már folytak a tárgyalások a Szovjetunió tagállamát képező Litvániában fekvő Vilniusszal és a finnországi (tehát kapi-

[53] KLTE Évkönyv 1974/1975. 91.
[54] ET Jkv. 1974. március 28.

talista államban lévő) Jyväskylével is.[55] A külkapcsolatokat segíthette a Nyári Egyetem hallgatóságának növekedése. Míg a rendezvénynek 1968-ban 156 hallgatója volt, addig ez a szám 1990-ben csaknem pontosan háromszorosára, 450-re nőtt. A tanfolyam rangját az adta, hogy a magas szintű tudományos előadások mellett színvonalas nyelvórákat nyújtott, így leginkább a magyar nyelv iránt érdeklődő külföldiek ill. a külföldön dolgozó magyar lektorok találkozóhelyévé vált. (1968-ban Magyarországról mindössze ketten voltak.) A tanfolyam sikerét bizonyíthatta, hogy hallgatói között egyre nagyobb számban foglaltak helyet a nyugati országokból érkezők. 1981-ben például a 301 külföldi hallgató közül 103-an érkeztek szocialista, 198-an tőkés országból.

A háború után – a korábbi kizárásokat követően – a Magyar Tudományos Akadémia két évtizedig az egyetemről csak természettudósokat fogadott be soraiba (Bognár Rezső, Varga Ottó). Ezt követően azonban néhány bölcsészprofesszor (Barta János, Gunda Béla, Kálmán Béla) is bekerült a tekintélyes testületbe. Ez persze nem zárta ki, hogy a Természettudományi Karról ezután is jóval többen (Rapcsák András, Gáspár Rezső, Beck Mihály, Csikai Gyula, Jakucs Pál, Lovas István, Daróczy Zoltán, Gyíres Béla) részesüljenek az akadémikusság megtiszteltetésében. Bognár Rezső korábbi két Kossuth-díja és Gáspár Rezső Állami Díja után több oktató is megkaphatta a legmagasabb állami kitüntetést (Állami Díjban részesült Imre Lajos, Gyíres Béla, Csikai Gyula, Beck Mihály és Szabadfalvi József), de az egyetem saját kitüntetést is alapított. A *Pro Universitate* díjat első alkalommal (1974-ben) ketten kapták meg: Varga Zoltán professzor, valamint – *posthumus* formában – Juhász Géza. A kitüntetés rangját az egyetem azzal akarta megőrizni, hogy a továbbiakban évente csak egy díjat adtak ki.[56] Juhász Géza özvegye az irodalomszakos hallgatók számára 1980 tavaszán férjéről elnevezett ösztöndíjat alapított.[57] Az egyetem újra élt a díszdoktori *(honoris causa)* cím adományozásával. Hosszú kihagyás után az első avatásra 1967-ben került sor, amikor a kijevi Sevcsenko egyetem két professzora kapta a kitüntető címet. Az adományozottak között továbbra is a külföldiek maradtak túlsúlyban, melléjük azonban már a hazai tudományos élet kiválóságai is bekerülhettek, elsőként 1973-ban az egyetem két korábbi, munkáját Budapesten folytató, időközben nyugdíjba vonult professzora, a nyelvész Bárczi Géza és a botanikus Soó Rezső. 1979-ben a fizikus Szalay Sándort, 1981-ben az irodalmár Barta Jánost avatták, 1988-ban pedig (kissé lekésve az egyetem fennállásának 75. évfordulójáról) öt professzort is (Bán Imre, Bognár Rezső, Gunda Béla, Kálmán Béla, Rapcsák András). A politika fokozódó engedékenységét kihasználva a Ceausescu-rezsim véres időszakában az egyetem díszdoktorává fogadhatta a neves kolozsvári nyelvészprofesszort, Szabó T. Attilát is (1986). Évente rendeztek doktoravató nyilvános tanácsüléseket. Az 1980. február 16-án tartott ünnepélyes doktoravatón Sebestyén Árpád rektorhelyettes azt hangsúlyozta, hogy az egyetemi doktori cím nemcsak azoknak a fiatal tudósjelölteknek jár, akik életcéljuknak tekintik a kutatást, hanem olyan, a pályán régebb óta tevékenykedő tanároknak, a közművelődés területén dolgozó munkatársaknak is, akik addigi életművüket, munkájukat szeretnék a doktori címmel kiteljesíteni.[58]

Mivel az adott évtizedekben az egyetemi állásokban a fizetések elmaradtak a gazdaság termelő ágazataiban élvezett jövedelmektől, sőt, egy 1972-ben készített szakszervezeti

[55] ET Jkv. 1978. január 3.
[56] KLTE Évkönyv. 1974/1975. 68.
[57] KLTE Évkönyv 1979/1980. 73.
[58] KLTE Évkönyv 1979/1980. 46.

43. Ketten az 1950–1970-es évek meghatározó akadémikus-professzorai közül. A vegyész Bognár Rezső gratulál az irodalmár Barta Jánosnak honoris causa doktorrá avatása alkalmából (1981)

felmérés szerint *„egyetemünk az ország összes egyetemével összehasonlítva* [egy későbbi mondat szerint még a tanárképző főiskolákkal is] – *bérezésben – az utolsó helyen áll"* (a felmérés az elmaradást átlagban 400-500 forintra becsülte), a vezetés az oktatókat és dolgozókat törzsgárdatag címmel és a vele járó kedvezésekkel igyekezett az intézményhez kapcsolni. A legalacsonyabb, 10 éves munkaviszony után járó „bronz" fokozattal 500 forint. pénzjutalom és 3 szabadnap járt. A 40 éves helyben maradást jelképező „aranykoszorús" fokozat hatezer forint jutalommal és 12 szabadnappal járt.[59] Rapcsák András rektor a következő tanév során bejelenthette, hogy a szakszervezet hathatós fellépése következtében sikerült a bérszintet emelni.[60]

Az akadémiai intézményekkel, bizottságokkal való kapcsolatokat segítette elő a Debreceni Akadémiai Bizottság 1976-i megalakulása és tevékenysége. A tudományos munkáról szóló éves egyetemi jelentések a tudományok doktora, ill. kandidátusa minősítést szerzettek számának örvendetes növekedéséről is beszámoltak. (Az aktív minősítettek száma persze nem emelkedhetett az újonnan közéjük kerültek automatikus hozzáadásával, hiszen közben közülük többen nyugdíjba vonultak.) Bár az ekkor használatos két tudományos fokozat egyértelműen a szovjet minősítési rendszert másolta, hazánkban megszerzésük mégis komolyabb próba elé állította a jelölteket, mint a példát szolgáltató országban, így a tudományos pálya értékelésénél is komolyan lehetett venni. Az íratlan (ezért nem mindig

[59] ET Jkv. 1972. február 24., 1972. június 8.
[60] ET Jkv. 1973. március 1.

betartott) egyetemi szabály a professzori kinevezést a tudományok doktora, a docensi megbízatást a kandidátusi fokozat megszerzéséhez kötötte. Tudományos és oktató-nevelő teljesítményét tekintve a KLTE az ország egyik legtekintélyesebb egyeteme lett. Ekkori tanítványai közül többen (pl. irodalmárok, történészek, néprajzosok) a következő évtizedekben az ország élvonalába kerültek. A természettudományos képzés egyik ága nemzetközi elismertetésének jele lehetett, hogy 1982 júliusában a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség Debrecenben öthetes továbbképző és gyakorló tanfolyamot szervezett a fejlődő országok kutatói számára. A tanfolyamot a Kísérleti Fizikai Tanszék bonyolította le, s Csikai Gyula vezette.[61] De az egyetem vonzerejét, az eltávozottak továbbélő szimpátiáját igazolhatta az is, hogy 1980. május 26-án volt hallgatók (köztük olyanok is, akik az 1920-as, 30-as években végeztek) és időközben máshová került oktatók Budapesten létrehozták a KLTE Baráti Körét.[62]

A politikai és ideológiai enyhülést ugyanakkor az egyetem életében bekövetkező ellentétes irányú jelenségek kísérték. A látványos szervezeti változások ellenére korlátozott maradt az egyetemi demokrácia. A jócskán, a harminc főt meghaladó létszámra felduzzasztott Egyetemi Tanács – amelybe külső képviselők is bekerültek, mint a Városi Tanács elnöke vagy a Hajdú Megyei Állami Építőipari Vállalt igazgatója – a nagyszámú résztvevő miatt nehezen kezelhetővé vált, de különben is elveszítette folyamatos kontroll-szerepét. Amikor azon 18 év után, amelyben az egyetem élén kizárólag a TTK-ról kikerült rektorok álltak, a Tanácsnak állást kellett foglalnia Kónya Istvánnak, a Marxizmus-Leninizmus Intézet vezetőjének rektorrá jelölése mellett, a Tanács tagjai nyílt szavazással, a korra jellemző egyhangú állásfoglalással fogadták el a jelölést.[63] Az Egyetemi Tanács egyébként meglehetősen ritkán ülésezett, az egyetem fontosabb ügyei egy szűkebb fórumon, a Rektori Tanácson dőltek el. (Az Egyetemi Tanács az 1967/1968-i tanévben mindössze háromszor, 1968/1969-ben kétszer, 1969/1970-ben háromszor ülésezett. A Rektori Tanácsnak 1968/1969-ben 15 ülése volt.) A párt, a KISz és a szakszervezet képviselői természetesen innen sem hiányozhattak. Az Egyetemi Tanács csak az egyetemi pártbizottság előzetes állásfoglalása után foghatott valamely személyi kérdés tárgyalásához. Volt példa arra, hogy a tanszékcsoportvezetők felmentésének és újak kinevezésének tárgyalását azért kellett levenni a napirendről, mivel a pártbizottság – amelynek hatáskörébe tartozott az állásfoglalás a vezetői megbízások ügyében – azt még nem tárgyalta. Egy korábbi alkalommal a TTK dékánja által előterjesztett kitüntetési javaslatot halasztottak el hasonló okból. Amikor pedig az Egyetemi Tanács – ezúttal titkos szavazáson – nem szavazta meg a pártbizottság által már jóváhagyott kitüntetési javaslatot, Iglói Endre, a BTK dékánja sietett kijelenteni, hogy *„az egyetemi tanács nem befolyásolhatja a végrehajtó bizottság és a rektor álláspontját"*. A tanácsot pedig azzal mentegette, hogy az ellenszavazatok nyilván nem elutasításból, hanem tájékozatlanságból fakadnak.[64] A különféle címen alakult egyetemi bizottságok működése inkább csak az ügyintézést bonyolította. Amikor az Egyetemi Tanácsban az egyik választott hallgató-képviselő feltette a kérdést, hogy miért működik külön Oktatási-Nevelési és Tanárképzési Bizottság, azt a választ kapta, hogy az előző kari, az utóbbi egyetemi hatáskörű, így nem lehet összevonni őket.[65]

[61] KLTE Évkönyv 1981/1982. 33.
[62] KLTE Évkönyv 1979/1980. 74.
[63] ET Jkv. 1975. május 9.
[64] ET Jkv. 1974. december 30., 1973. március 30., 1974. február 28.
[65] ET Jkv. 1975. május 9.

A tudományos munka megbecsülését jelképező kitüntetések adományozását is befolyásolhatták politikai indítékok. A felújított díszdoktori címet 1975-ben Kállai Gyula korábbi miniszterelnök is megkapta, aki pedig akkor már politikailag a perifériára szorult. (Foglalkozását a Hazafias Népfront elnökeként határozták meg.) Ugyanekkor avatták volna *honoris causa* doktorrá Mihail Uljanovics Bjelij professzort, a kijevi egyetem rektorát. A Szovjetunióban azonban – úgy látszik – még az ilyen kitüntetés elfogadása (elfogadtatása) is jelentős időbe került. Bjelij professzor így csak 1976-ban kapta meg a díszdoktori diplomát.[66]

Nem lehetett biztosítani az oktatói gárda egészséges rotációját, a követelményektől elmaradó munkatársak tehetséges fiatalabbakkal való felváltását sem. Amikor az oktatói hierarchiában alacsonyabb fokon álló (tanársegéd, adjunktus), de a tudományos munkában elmaradt (pl. kandidátusi értekezésükkel adós) oktatók alkalmazását határozott idejű (3 éves) szerződéssel akarták korlátozni, az Egyetemi Tanácsban azonnal akadt pártfogó, aki a kivételre érdemes kollegák nevét kezdte felsorolni, mondván, hogy ezek pótolhatatlanok az oktatásban. A matematikus Tamássy Lajos professzori kinevezéséhez ugyanakkor első körben (egy évig) nem bizonyult elegendőnek a tudományok doktora cím megszerzése sem. Kinevezését a TTK dékánja, Csikai Gyula terjesztette elő, amit nem csak Czinege Albert párttitkár tartott elhamarkodottnak, hanem Bognár Rezső rektor is.[67] Az ideológiai (világnézeti) továbbképzés is kötelező maradt minden oktató számára. Ilyen tanfolyam szervezését még 1982-ben is előírták, igaz, ekkor „megújult formában". A különféle oktatói követelményrendszerekben a materialista világnézet és a marxizmus-leninizmus alapjainak ismerete éppen olyan fontos szerepet kapott, mint a szakmai-pedagógiai felkészültség. Az idegennyelv-tudás szintjét ugyanakkor a tanársegédeknél a szakirodalom megértésére korlátozták. Az állami nyelvvizsga a docensi fokozat követelményei között szerepelt először, amit azonban *„az azzal egyenlő szintű"* nyelvtudással is ki lehetett váltani. Egyedül a professzoroknál szerepelt a nehezen konkretizálható *„tudományának külföldi képviselete"* mint követelmény.[68] Az ideológiai szilárdság (megbízhatóság) egyébként az egész korszakban elébe került az idegen nyelvek ismeretének. A korszak groteszk vonása, hogy ezekben az években a követelmény-előírásokban az oktatói terhelésről, kötelező óraszámról nem esett szó. Pedig azt a felmérések is elismerték, hogy az egyes oktatók óraterhelése igen eltérő lehetett, a heti 2-4 órától 14-16-ig terjedt. Általános szabályozás helyett azonban meg kellett elégedni az aránytalanságok megszüntetésének, ill. az új állások meghirdetésénél való figyelembe vételének ajánlásával.[69]

A nagyberuházások, az oktatást és a tudományos munkát segítő beszerzések arról tanúskodhatnak, hogy a kormány általában biztosította az egyetem működéséhez szükséges anyagi hátteret. A gazdasági helyzetről szóló éves jelentésekben keretbővítések, a főhatóság által rendszeresen teljesített pótigénylések szerepelnek szinte minden évben. Ez a biztonságérzet azonban elaltathatta a reális, takarékoskodó szemléletet. Amikor a gyakorló gimnázium igazgatója a távfűtés szabályozhatatlansága miatt a helyiségekben mutatkozó túlzott melegről panaszkodott – amit a korszak számos más túlfűtött épületéhez hasonlóan ablaknyitással mérsékeltek –, s a takarékoskodás lehetőségeiről érdeklődött, a

[66] ET Jkv. 1975. november 6., 1976. április.
[67] ET Jkv. 1975. június 2., 1974. március 28.
[68] ET Jkv. 1974. november 28.
[69] ET Jkv. 1974. október 17., KLTE Évk. 1984/1985.

gazdasági igazgató elhárította a beavatkozást. Azzal érvelt, hogy a téli fűtést átalányban fizetik, így a kevesebb fogyasztás az egyetemnek nem eredményezne pénzbeli megtakarítást.[70] Egy évtizeddel később, a nyolcvanas évek közepén azonban – egyetemi szinten – mégis takarékosságra kellett buzdítani az egységvezetőket, munkatársakat. A költségvetési támogatás elmaradt az 1986-tól meginduló infláció mértékétől, sőt, 1987-ben bekövetkezett a támogatás egy részének zárolása, majd elvonása. Pedig az egyetem különféle szerződéses munkák révén számottevő önálló bevétellel is rendelkezett. A gazdasági főigazgató takarékosságra, elsősorban a reprezentációs költségek mérséklésére intett. Az Egyetemi Tanács pedig a korszakban szokatlan módszerhez folyamodott. Azokkal az utazási társaságokkal, amelyek a turisták debreceni programjába egyetem-látogatást is beiktattak – ha nem is kötelezték őket klienseik számára egyéni belépők vásárlására –, az egyetemnek lerovandó átalánydíj fizetésében egyeztek meg. Az egyetem fennállásának 75. (és a Református Kollégium alapításának 450.) évfordulóját 1987-ben mindenesetre a tervezettnél szerényebb külsőségek között kellett megünnepelni.[71] Meglehetősen szerény formában jelent meg az ünnepi kiadvány, Némedi Lajos professzor *„A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem 75 éve"* c. munkája is. Mégis, ugyanebben az évben állíthatták vissza a zászlót tartó bárányt viselő gerundium használatát.

Ha az oktatók értékelésénél a politikai megbízhatóság volt az elsődleges szempont, a hallgatók ösztöndíjhoz jutásában sokáig a tanulmányi eredmények mellett a politikai-társadalmi tevékenység is fontos szerepet játszott. A BTK KISZ-szervezete olyan javaslatot is előterjesztett, hogy a társadalmi munkában kiváló hallgatók esetében tekintsenek el a minimális 3,51-os tanulmányi átlagtól[72] A hatalom a hallgatókat és a fiatalabb oktatókat fórumok, ifjúsági parlamentek rendezésével próbálta megnyeri. Az 1983. december 12-én az egyetemi és főiskolai fiatalok díszudvaron rendezett békenagygyűlésén több mint 5000 hallgató vett részt.[73] A fiatalokat azonban nem feltétlenül aktivizálták az ilyen rendezvények, részvételi lehetőségük az egyetemi fórumokon. Az 1987/1988-i tanév megnyitóján Daróczy Zoltán rektor azt vetette a hallgatók szemére, hogy nem élnek jogaikkal, sőt, választott képviselőik is elhanyagolják kötelezettségeiket.[74] Ugyanakkor a hivatalosan *„őszi társadalmi munkának"* nevezett vidéki vállalások, amit a hallgatók általában valamelyik mezőgazdasági üzemben (termelőszövetkezet, állami gazdaság) teljesítettek, mindkét felet kielégíteni látszottak. Az egyetem jó pontot szerzett a gazdaság segítésével, a hallgatók viszont egyfajta kirándulásnak tekintették az ilyen alkalmakat.

Az egyetem vezetésének továbbra is ügyelnie kellett arra, hogy a fizikai dolgozók gyermekei az elvárt arányban kerüljenek be a hallgatók közé. (Az elnevezés átváltása a dolgozó paraszt-munkás származásúakról a fizikai dolgozóra[75] nem tartalmi változást jelentett, hanem inkább a korábbi kifejezés pejorativizálódásából következett.) Az érintettek az 1970/1971-i tanévben az egyetem hallgatóinak 29,4%-át tették ki, de ez a szám a hetvenes években a hallgatóság egyharmada fölé emelkedett, hogy a rendszerváltozás előtt egynegyedére essen vissza. (A pontos arány a KLTE Évkönyv kötetei szerint az 1973/1974. tanévben 37,3%; 1974/1975-ben 35,8%; 1975/1976-ban 36%; 1977/1978-ban 37%; 1989/1990-

[70] ET Jkv. 1974. december 30.
[71] ET Jkv. 1977. október 27., KLTE Évkönyv 1985-1990. 177., 181.
[72] RT Jkv.1970. január 8., 1975. február 27.
[73] KLTE Évkönyv 1985/1990. 33.
[74] KLTE Évkönyv 1985-1990. 169-170.
[75] ET Jkv. Rektori Tanács 1969. október 16.

ben 25% volt.) Nem mentesült az ilyen jellegű vizsgálat alól a gyakorló gimnázium sem, amelyet 1969 tavaszán azért feddtek meg, mert az iskolában ez az arány 20-25%-ra csökkent. Az iskola vezetői azzal védekeztek, hogy az érintett családok nem akarják továbbtaníttatni gyermekeiket, hanem inkább szakmát adó iskolákba adják.[76] (Az egyetem ugyancsak Kossuth Lajos nevét viselő gyakorló gimnáziuma ekkor kötelező módon a körzeti iskola szerepét is betöltötte, tehát diákjai nem feltétlenül elit-körökből kerültek ki.) Az arányok egyre nehezebb biztosítása következtében (hiszen a társadalom tehetséges fizikai dolgozói az elmúlt évtizedekben maguk is az értelmiségi vagy alkalmazotti kategóriába emelkedhettek) az Oktatási Minisztérium tervezte a szülők kategóriáinak módosítását. Eszerint a termelés közvetlen irányítói is a fizikai dolgozó kategóriába kerülhettek volna.[77] A végzősöket sújtotta az 1977-ben bevezetett pályázati rendszer, amely a friss diplomásokat – meggátlandó a pályaelhagyást – három évre egy helyre (egy álláshoz) kötötte. Az intézkedést Kónya István rektor az 1978-i évnyitón úgy indokolta, hogy a kijelölt ideig mindenkinek képesítése szerinti állásban kell maradnia. Az intézkedést azonban – mivel a népgazdaság és a végzősök érdekei a meghirdetett állásokat tekintve messze kerültek egymástól – alig három év múlva, 1980-ban eltörölték. Az egyetemi hallgatóság körében ugyanakkor tükröződni kezdett a diplomás (legalábbis a tudományegyetemi) pályákat lebecsülő társadalmi szemlélet is. A második világháborút közvetlenül követő években a hallgatók többsége fiú volt (1955-ig kb. 2/3 arányban), míg a hatvanas években ez az arány megfordult a leányok javára. Az 1973/1974-i tanévben a hallgatók között 68,7% volt a leány, az 1974/1975-i tanévben 67%. A leányhallgatók aránya természetesen a BTK-n volt magasabb, míg a TTK-n – a nem tanár szakos vegyészeknek és fizikusoknak köszönhetően – alacsonyabb.[78]

Részben ideológiai okai lehettek a sok panaszt kiváltó hallgatói túlterhelésnek is. A magas óraszámokat nem kizárólag a szaktárgyi foglalkozások szaporodása, hanem a marxizmus-leninizmus tárgyai, valamint a pedagógia által elfoglalt órák magas száma is növelte. Az alsóbb évfolyamokon tartott pedagógiai órákat részben valóban indokolta, hogy a gyakorló tanítását a hallgató nem kezdhette meg megfelelő előkészítés nélkül, a pedagógiai tárgyak egy részének (pl. neveléstörténet) azonban nem sok köze volt a gyakorlati pedagógiához. Hosszú viták folytak az ún. komplex államvizsgáról, aminek bevezetése elvileg ugyancsak lehetett volna jó, a gyakorlatban azonban a hallgatók az egyszerre jelentkező szaktárgyi és pedagógiai követelményeknek nem tudtak megfelelni.[79] Rapcsák András rektor megdöbbenve tapasztalta, hogy az államvizsgán, ahol eddig senki nem bukott meg, a komplex államvizsga bevezetése után előfordultak bukások.[80] Az egyik oldalon mutatkozó túlzott óraterheléssel szemben a másik oldalon hiányoztak az intenzívebb foglalkozások feltételei. Nyilvánvaló volt, hogy az idegennyelvek oktatásában kiscsoportos képzés bevezetésére lett volna szükség, erre azonban végül – az oktatói létszám bővítése anyagi fedezetének hiánya miatt – mégsem kerülhetett sor.[81]

Nem lankadtak azok az erőfeszítések, amelyek az ifjúság vagy éppen az oktatói gárda ideológiai szilárdságát akarták erősíteni. A hallgatók esetében nem volt elég a marxizmus-leninizmus tárgyaiból hallgatott órák és vizsgák teljesítése, hanem külön ideológiai tanfo-

[76] ET Jkv. 1971. április 15.
[77] ET Jkv. 1974 október 17.
[78] ET jegyzőkönyvek kimutatásai.
[79] ET Jkv. 1973. március 1.
[80] ET Jkv. 1973. október 8.
[81] ET Jkv. 1971. október 31., 1972. szeptember 28.

lyamokon is részt kellett venniük. Ilyenekre azonban az oktatókat is kötelezték rendszeres ideológiai továbbképzések formájában. Az ideológiai képzés az iskolákba is bekerült, s az egyetemnek az 1980 nyarán a volt Művelődési Minisztériumról leválasztott Oktatási Minisztérium előírása alapján ez év őszétől vállalnia kellett, hogy bevezeti a középiskolákban *„világnézetünk alapjai"* elnevezéssel bekerülő tárgy oktatóinak hároméves levelező formában történő képzését. A tárgy azután az 1982/1983-i tanévtől filozófiai képzésként folytatódott.

Az érdekeltek (mint szenvedő felek) gyakran panaszkodtak bizonyos államilag monopolizált cégek szolgáltatásaira. A tanulmányi segédeszközök kiadásában a Tankönyvkiadó Vállalat élvezett kizárólagosságot. A nyomtatásra váró anyagot hét hónappal a megjelentetés előtt le kellett adni, a megjelentetés azonban így is rendszerint késett. Az egyetem 1970 januárjában értesült arról, hogy kérhetik a jegyzetkiadásra való jogot, de egyelőre még mindig a Tankönyvkiadó égisze alatt. Sok panasz érte az Alföldi Vendéglátó Vállalatot, amely a Népi Ellenőrzési Bizottság vizsgálata alatt valóban javított a menzai étkeztetés szintjén, ezt azonban újra visszaesés követett.[82]

Továbbra is gyanakvás kísérte a külföldi kapcsolatokat. Ez alól a sikeresen működő Nyári Egyetem sem lehetett kivétel. Egy politikailag kifogásolt eset nyomán a Rektori Tanács azt tanácsolta az egyetemi pártbizottságnak, hogy a következőkben tegye hatékonyabbá a tanfolyam ellenőrzését. A nyugalom visszaállítását attól remélték, ha a tanfolyam felhagy a Magyarország iránt érdeklődő turisták fogadásával, s visszatér eredeti profiljához, a nyelvoktatáshoz. A Nyári Egyetem egyébként 1989-ig a TIT felügyelete alatt állt.[83] A minisztérium szigorú, előzetes bejelentési kötelezettséget írt elő az egyetemre látogató külföldi vendégek fogadásával kapcsolatban. Még a Tudományos Akadémia által küldött vendégeket is be kellett jelenteni. Amikor az Angol Tanszék lektora magánemberként skóciai vendéget fogadott, az egyetemet a rendőrségről intették meg. Az ügy pikantériája, hogy a telefonáló, Benke Gábor rendőr hadnagy volt a Nádházi Emil fedőnéven ügynök angol szakos hallgató, Barabás Miklós tartótisztje, így kétségtelenül első kézből értesülhetett a szabályszegésről.[84] Mindez persze nem akadályozta meg azt, hogy az egyetem vezetőinek ne kelljen számos külföldi vendéget fogadniuk, akik között a szocialista országok művelődéspolitikusai mellett a nyugati országok kommunista pártjainak képviselői, valamint a harmadik világból érkező küldöttségek voltak többségben.

A korlátok tudomásulvételének, a politikai óvatosságnak idővel árnyaltabb jelei is mutatkoztak. Bár az egyetem a hazai főhatóságnál elérte, hogy a romániai illetőségű Szabó T. Attilát 1986-ban díszdoktorrá avathassa, az ünnepségre nem nyilvánosan, az Aulának nevezett díszteremben, hanem a jóval szerényebb egyetemi (újabban rektori) tanácsteremben került sor, szerény meghívott közönség előtt. A következő évben, 1987. október 9-én szervezte meg a Történelmi Intézet professzora, Rácz István a nem sokkal előbb megjelent, szakmailag feltűnést keltő háromkötetes „Erdély története" monográfia vitáját.[85] A főszerkesztő, Köpeczi Béla akadémikus, korábbi miniszter részvételével rendezett konferencia óriási érdeklődést váltott ki, az előadásokat megjelentető kötet hamarosan elfogyott.

[82] ET Jkv. 1970. október 30.
[83] ET Jkv. 1970. október 9.; KLTE Évkönyv 1985-1990. 265.
[84] ET Jkv. 1970. április 10.
[85] KLTE Évkönyv 1985-90.

A hatvanas évektől mutatkozó politikai enyhülés persze végül több szinten is éreztette hatását. Egymást érték a tudományos konferenciák, szakmai szümpozionok, a díszudvaron a különféle alkalmakra, évfordulókra rendezett kiállítások. Igaz, a rendezők még mindig megkaphatták a pártszervek bírálatát, ha a hatalomnak nem tetsző módon mutatták be a kultúrát. Az Egyetemi Élet szerkesztőségének – a városi pártbizottság bírálata nyomán – azért kellett a három egyetem pártbizottságából egy-egy tagot befogadnia, mert „ízléstelen" cikket közöltek. 1973-ben viszont a megyei pártbizottság bírálta meg az Egyetemi Galéria kiállítását, mert az túlzottan is a modernista törekvések felé hajolt el. [86] Egy korábbi rendezvény elnevezése viszont a kortársaknak a második világháborút követő deportálások, azaz a „malenkij robot" elhallgatásából következő teljes tájékozatlanságát tükrözhette. 1972 novemberében ugyanis a Magyar Szovjet Baráti Társaság helyi szervezete „Szibériai Hetek" címmel szervezett rendezvényt és bemutatót az egyetemen.[87]

A múlt jobb megismeréséhez szükségesnek látszott volna az önálló egyetemi levéltár felállítása. Az Egyetemi Tanács – Csűry István könyvtárigazgató előterjesztése nyomán – több alkalommal is kifejezte készségét. A meglévő épületekben uralkodó krónikus helyiséghiány miatt a vezetőség kész lett volna az akkor még egyházi kézben lévő, de több kihasználatlan helyiséggel rendelkező egyetemi templomban bérelni helyet a levéltár ideiglenes elhelyezésére. A Történelmi Intézet egyik fiatal munkatársa vállalta, hogy a levéltárvezető állásához feltétlenül szükséges szakképesítést (az ELTE levéltáros szakjának elvégzésével) megszerezze. Sikeres felvételi vizsgájának ismeretében kapott is ideiglenes megbízást a formálódó levéltár vezetésére. A próbálkozás végül – más okok mellett – azért is vallott kudarcot, mivel az országos Levéltári Igazgatóság *„csak olyan levéltári intézményeket ismerhet el, amelyek fölött közvetlen és tényleges felügyeletet gyakorolhat"*. A tanács végül úgy döntött, hogy a levéltári anyagot a városi levéltárnak fogják átadni.[88]

Az 1969–1990 között eltelt 21 év során a KLTE-nek öt rektora volt, közülük négy a TTK-ról került ki. A matematikus Rapcsák András rektorsága még a megelőző időszakban kezdődött, a rektori tisztet korábban már betöltött vegyész Bognár Rezső ezúttal egy ciklusig maradt, a filozófus Kónya Istvánt, a fizikus Csikai Gyulát azonban újraválasztották. Utóbbit azonban, mielőtt hatodik rektori évét befejezte volna, a művelődési miniszter helyettesévé nevezték ki. A hátralévő félévre nem iktattak be új rektort, hanem Beck Mihály rektorhelyettes kapott ideiglenes megbízatást a rektori teendők ellátására. A matematikus Daróczy Zoltán, a korábbi ciklus másik rektorhelyettese is csak három évig maradt az egyetem vezetője, rektorsága 1990-ig tartott. (A két utóbbi vezetővel folytatódott a TTK-ról kikerült rektorok sora.) A tudományos életben valamennyien jelentős eredményeket értek el, a négy természettudóst a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választotta, Kónya István a tudományok doktora fokozattal rendelkezett. Vezetésük alatt az egyetem szemmel látható fejlődésen ment át, épületekkel bővült, a kutatásokhoz szükséges műszerparkja, szakkönyveinek, folyóiratainak állománya gazdagodott. A vezetők diplomatikusan teljesítették a politika elvárásait is. A tanévnyitókon, tanévzárókon, doktoravatásokon elmondott beszédeikben nem mulasztották el a hivatkozást az MSZMP Központi vagy Politikai Bizottsága, esetleg valamelyik kongresszusa vagy az illetékes minisztérium éppen aktuális határozatára, amely hosszabb-rövidebb időre szerette volna kijelölni a felsőoktatás útját. Kritikusabb hangok a

[86] KLTE Jkv. 1973. május 31.
[87] ET Jkv. 1972. november 28.
[88] ET Jkv. 1970. július 16., 1971. április 15., 1971. október 31. 1973. március 1.; 1974. február 28.

44. A hagyományok felújítása a még csak kétkarú egyetemen: a rektori, a BTK és a TTK gerundiumainak csúcsát díszítő egyetemi és kari jelvények

nyolcvanas évek végén jelentkeztek, természetesen akkor még nem lehetett tudni, hogy a politika a változások elől – a gazdasági életben vagy a kultúrpolitikában jelentkező korábbi engedékenyebb intézkedések visszavonásához hasonlóan – nem fog-e újólag meghátrálni. 1988 szeptemberében az egyetem vezetése mindenesetre tiltakozott a minisztérium tervezete ellen, amely a hallgatói létszám emelését és a felvételivel kapcsolatos terhek növelését (pl. a pályaalkalmassági vizsgálatot) szándékozott bevezetni, anélkül, hogy ehhez támogatást ígért volna. A Balközép Csoportosulás 1988. október 27-i ülésére Csoóri Sándor költőt hívták meg, akivel Görömbei András beszélgetett. A hallgatói szervezkedéseknek elébe menve az egyetem vezetősége november 23-át tanítás nélküli munkanappá nyilvánította, így a hallgatók demonstrációja (olvasó- majd ülősztrájk) konfliktus nélkül érhetett véget. Mojzes Jánosné párttitkár ugyan beszámolhatott egy – az MSzMP első titkárával, Grósz Károllyal folytatott – tárgyalásról, amelyben az első titkár barátságos hangnemén kívül más pozitívumról (ígéretről) nem tudott szólni.

A nyolcvanas évek végének rektora, Daróczy Zoltán az 1987/1988. tanév évnyitó beszédében *„mélyreható eszmecseréről"* beszélt, *„új reformkornak"* nevezve a végbement és remélt, de még *„a szocializmus eszméinek megfelelő"* változásokat. Egy évvel később már ő is a főhatóságot is bírálta, mivel úgy vélte, hogy *„a felsőoktatás fejlesztésének cselekvési programja"* elnevezésű minisztertanácsi határozat végrehajtása lassú és nem kielégítő. Újabb egy év múlva, az 1989/1990-i tanév megnyitóján az ország modernizációját sürgette, de egyúttal figyelmeztetett az értékrend megváltozásából következő veszélyekre, a tudásra és a hivatástudatra épülő munka értékének csökkenésére a fiatalok között, ami az anyagi szem-

pontok előtérbe kerüléséhez, a legjobb szándék bukásához, a hatalom, a pénz, az anyagi javak birtoklásáért folytatott harchoz vezethet.[89]

Az Egyetemi Tanács 1989. május 18-i ülésén – Daróczy Zoltán rektor javaslatára – kezdeményezte az 1956/1957-ben kizártak és elítéltek rehabilitálását. Ennek előkészítésével Szőke Domonkost, a Történelmi Intézet adjunktusát bízták meg. Az ő jelentése nyomán a tanács 1989. december 14-i ülésén hatályon kívül helyezte az elmarasztaló döntéseket, és levélben követte meg az érintett oktatókat, dolgozót és hallgatókat. A változások előszelét érezve az 1988/1989. tanévben az egyetemi pártvezetőség az addigi 35 főről 18 főre csökkentette a pártbizottság tagjainak létszámát, 1989 februárjában pedig a KISZ szervezet egyetemi bizottsága mondott le, működését a megújulást jelképező kongresszusig felfüggesztve. Országos és helyi kezdeményezésre új politikai és kulturális szervezetek tűntek fel. A rendszerváltás előtti utolsó évben az Egyetemi Tanácsból eltűntek a pártképviselők, hogy helyüket az át vagy frissen alakult szakszervezetek képviselői vegyék át. 1989. április 27-én az egyetemen olyan kerekasztal beszélgetést rendeztek, amelyen a régi rendet megjelenítő politikai szervezetek (MSZMP, a KISZ szerepét átvevő DEMISZ) mellett a változások iránt elkötelezett szervezetek (Magyar Demokrata Fórum, Független Kisgazdapárt, Szabad Demokraták Szövetsége, Fiatal Demokraták Szövetsége, Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete) képviselői is részt vettek.[90] A régi rendszer elmúlását jelképezhette, hogy 1990. június 9-én eltávolították a főépület timpanonján található népköztársasági címert. Azt sokan tudták, hogy a 3,5 méter átmérőjű vörösrézből készült mű elhelyezésekor nem bontották el elődjét, a Rákosi kornak a falba süllyesztett címerét, ami így takarásba került. Arra azonban kevesen számítottak, hogy ez utóbbi 1,2 méter vastag, több tonna súlyú, rendkívül masszív betontömbből készült, amit csak rendkívüli erőfeszítéssel lehetett volna kibontani. Mivel a főépület oromzatán eredetileg nem volt címer, azt most sem helyeztek el rajta, mindössze a Rákosi-címer kiálló részét csiszolták le a fal síkjával egyenlő szintre.[91]

A visszaszoruló hatalom az utolsó években igyekezett alkalmazkodni a változásokhoz, és az új rendszerbe átmenteni pozícióit, vagyonát. A debreceni egyetemeknek – az országban egyedül – semmi nem jutott a felszámolt (vagy önmagukat felszámoló) párt és ifjúsági szervezetek épületeiből. A korábbi pártiskola Böszörményi úti épületét az egyik középiskola kapta meg, az 1949-ig gyakorló gimnáziumként funkcionáló, tehát az egyetemhez kapcsolódó, a KISZ által kisajátított Simonyi úti épület pedig a KISZ utódszervezeteként működő DEMISZ birtokába került. Az épület átadására a még funkcionáló városi tanáccsal, valamint az ifjúsági szervezettel kezdeményezett tárgyalások nem jártak eredménnyel. Mivel a nyelvszakok növekvő hallgatói létszáma mindenképpen újabb helyiségeket igényelt, az egyetem – az angol szakos képzés segítésére – kénytelen volt bérbe venni ez utóbbi épület egy részét. 1988 őszén merült fel annak ötlete, hogy a Marxizmus-Leninizmus Intézet változtassa meg a nevét (Társadalomelméleti Intézet), és – feladva addigi közvetlen rektori függését – tagozódjon be a Bölcsészettudományi Kar intézetei közé. Az Intézet ekkori vezetője, Muraközy László a névváltoztatást támogatta, a Bölcsészettudományi Karhoz való csatlakozást azonban nem, így erre csak 1991. július 1-től kerülhetett sor.

A Kossuth Egyetemet érintő fontosabb ügyek után nem feledkezhetünk meg azokról a kísérletekről sem, amelyek a debreceni felsőoktatási intézmények összetartozását próbál-

[89] KLTE Évkönyv 1985.-1990. 227.
[90] KLTE Évkönyv 1985/1990. 261-263..
[91] KLTE Évkönyv 1985/1990.

ták elfogadtatni, vagy azok integrációjára tettek – egyelőre eredménytelen – kísérleteket. Amikor a KLTE vezetése úgy döntött, hogy helyiségeinek használatáért más intézményektől bérleti díjat szed, az Orvostudományi Egyetemnek – *„a korábbi összetartozás alapján"* – kedvezményeket ígért.[92] 1977. november 1-én a városi pártbizottság tanácskozásra hívta a debreceni felsőoktatási intézmények és tudományos kutatóintézetek vezetőit. A KLTE, DATE, DOTE, a Tanítóképző Főiskola, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola debreceni tagozata, az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola ugyancsak helyi tagozata, valamint az MTA Napfizikai Obszervatóriuma vezetői megalakították a Debreceni Felsőoktatási Intézmények és Tudományos Kutatóintézetek Tanácsát, amelynek elnöke Kónya István, a KLTE rektora lett. Igaz, az elnök a KLTE 1978/1979-i tanévének megnyitóján mondott rektori beszédében az együttműködés legfontosabb céljaként a hallgatók világnézeti nevelése helyzetének vizsgálatát jelölte meg.[93] 1986 decemberében az akkori rektor, Csikai Gyula a KLTE és az MTA Atommag Kutató Intézete részvételével Fizikai Centrum létrehozására kötött megegyezést.[94] 1987 októberében az Egyetemi Könyvtár és a Református Kollégium Nagykönyvtára újította meg együttműködését, amelynek dokumentumát – a két intézmény közvetlen vezetőin túl – Köpeczi Béla miniszter és Kocsis Elemér püspök is aláírta. Ezek a kísérletek azonban végül – az integráció mélységéhez hasonlítva – felszínesek maradtak. A felsőoktatási intézmények széttagoltsága meg-, az egyesülés pedig elmaradt.

Ezeket az ellentétes sajátosságokat mutató évtizedeket mindenképpen derűsebb hangulat és epizódok jellemezték, mint a megelőző, a folytonos gyanakvás szellemét sugárzó korszakot. Az emberi kapcsolatok elmélyülését (úgy is mondhatnánk, barátivá válását) segítették elő az egyes szakok által szervezett szakestek, a hallgató-oktató futballmérkőzések, a két kar legnépszerűbb oktatóinak megválasztása, és vándorserleggel való jutalmazása. A hetvenes évektől pedig az V. évesek ballagással és tréfás rendezvénnyel búcsúztak az egyetemtől, amelynek során diákrektort is választottak.

4. A változások útján (1990-1999)

Az 1990-ben bekövetkezett politikai átalakulás a Kossuth Lajos Tudományegyetem életében egyaránt hozott kedvező és kedvezőtlen változásokat. Az intézmény – növekvő önállósága, a mind teljesebb autonómia birtokában – olyan vállalkozásokba fogott, amelyek az eddigi, két karból álló „csonka" egyetemből többkarú, európai értelemben vett egyetemmé fejlesztették. Szinte minden karon megnőtt a választható szakok száma, nőtt a hallgatói létszám, az oktatás feltételeit (kollégium, tanterem- és műszer ellátottság) látványos beruházások segítették. Megszűntek a tudományos munkát korlátozó szellemi korlátok, javultak a nemzetközi tudományos életbe való bekapcsolódás feltételei. Mindez persze – a másik oldalon – a felelősség növekedésével, az önálló döntésekből következő feladatok viselésével járt együtt. Mérséklődött, de összességében megmaradt az államtól való anyagi függés is, ami az állami támogatás kiporciózása (az ún. normatív finanszírozás) révén – a költségtérítéses képzésbe bekapcsolódó hallgatók korlátozott létszáma miatt – továbbra is döntően befolyásolta a felvehető hallgatók számát és megoszlását.

[92] ET Jkv. 1977. október 27.
[93] KLTE Évkönyv 1978/1979 30.
[94] KLTE Évkönyv 1985/1990. 116.

DUPLA

Az 1990-i átalakulás a KLTE vezetőinek soraiban nem hozott a politika számlájára írható változást.[95] A hároméves rektori ciklusát kitöltő Daróczy Zoltán helyére egyik addigi helyettese, Lipták András lépett, aki ugyancsak egyetlen cikluson át maradt a rektori székben. Helyettesei közül Orosz István jóval hosszabb időt töltött hivatalában, az ő 1986-tól 1993-ig tartó folyamatos tisztsége cáfol bármiféle törést. A BTK élén továbbra is maradt az 1989-ben tisztségébe lépő Imre László dékán munkatársaival, míg a TTK-n azért következett be váltás, mivel az addigi dékán, Bazsa György 1990 szeptemberében rektorhelyettessé lépett elő. 1995-ben egyébként a KLTE rektorává választották. Tisztségében 1999-ig maradt, amit így ő töltött be utoljára. Bár a politikai változásokat követve egymást érték a különféle szabályzat-módosítások, az egyetem működésében a kilencvenes években külsőségeiben látványosnak mutatkozó szervezeti változást sem találhatunk. Az 1993 decemberében elfogadott Szervezeti és Működési Szabályzat, bár az Európai Egyetemek Magna Chartája elveinek érvényesítésére hivatkozott, alapvetően mégis a bevált hagyományoknak megfelelően rögzítette az intézmény működését. Ami persze azt jelentette, hogy az eddigi gyakorlat sem állhatott szöges ellentétben az alapvető európai elvekkel. Az Egyetemi Tanács 42 szavazati jogú tagja között a vezető pozíciókat betöltők (rektor, három helyettese, két dékán) mellett 36 választott tag foglalhatott helyet, akiknek legfeljebb egyharmaduk lehetett vezető oktató (professzor, docens), míg másik harmadukat a nem vezető oktatók és dolgozók, a harmadikat a hallgatók adták. Tanácskozási joggal (tehát szavazati jog nélkül) részt vehettek az Egyetemi Közalkalmazotti Tanács, a Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete és a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete Egyetemi Bizottságának képviselői, továbbá az egyetemi főtitkár, a gazdasági főigazgató, az egyetemi könyvtár igazgatója, az Universitas társintézményeinek képviselői is. A tanács létszáma közel duplájára nőtt, a nyolcvanas évek harminc körüli számáról hatvan főre.

Újdonság volt természetesen, hogy az új rendszerben a politikai szervezeteket törvény tartotta távol az egyetemtől. Így nemcsak a megszűnt MSZMP helyére lépő MSZP delegáltjai maradtak ki az egyetemi közéletből, hanem az egyelőre gomba módra szaporodó pártok és politikai szervezetek képviselői is. A szabályozás persze nem zárta ki, hogy az egyetem oktatói az egyetemen kívül politikai szereplést ne vállaljanak, vagy valamelyik párt tagja – de egyetemi funkciója, vagy megválasztása jogán – részt ne vegyen az egyetemi vezetésben. Sőt, az egyetem oktatói közül az 1990-es években többeket a parlamentbe vagy a városi közgyűlésbe is beválasztottak. A politika kiszorulásának szemléletes bizonyítéka lehet, hogy 1993 októberében az Egyetemi Tanács határozatban mondta ki, hogy az egyetem területén (az Aulát is beleértve) tudományos, komolyzenei vagy egyházi rendezvényen kívül másnak még térítés ellenére sem adnak helyet.

A pozitív változások legkézenfekvőbb bizonyítékának az új karok–intézetek létrejöttét kell tekintenünk. 1993-ban indult meg Debrecenben a közgazdász-, 1996-ban a jogász- és (az Orvostudományi Egyetemmel közösen) a gyógyszerészképzés. A kettő közé esett az Ybl

[95] Azt, hogy a „rendszerváltást" az egyetem vezető testületeiben hogyan fogadták, s az az Egyetemi Tanácsüléseken váltott-e ki vitákat, nem tudjuk végigkövetni, mivel 1990–1999 között az Egyetemi Tanács üléseiről nem, a Rektori Tanács üléseiről pedig meglehetősen rendszertelenül vezettek jegyzőkönyvet. Az 1990–1995 közötti években évkönyv sem jelent meg. Ezen időszak tanácsüléseinek tárgykörét a Bölcsészettudományi Karnak küldött egyetemi és rektori tanácsi meghívókon szereplő napirendek, ill. az egyes pontokhoz mellékelt vita-anyagok és beszámolók alapján próbáltam rekonstruálni. A Rektori Tanács döntéseire támpontot nyújthat, hogy az egyetemi főtitkár általában beszámolt a megelőző ülések határozatairól és végrehajtásukról, azok megszületésének folyamatát azonban ezen alkalmakkal sem ismertette.

Miklós Műszaki Főiskola debreceni részlegének 1995-i betagozódása a KLTE-be. A műszakiak csatlakozásával az egyetem az új kar épületeit is átvette, a szinte krónikussá váló helyiséghiányon azonban ez sem tudott segíteni. A kilencvenes években mégis történt néhány látványos építkezés, épületbővítés. Bár – amint erről már esett szó – az egyetem (az országban egyedüli felsőoktatási intézményként) kimaradt a volt politikai szervezetek épületeinek újra-elosztásából, s volt gyakorló gimnáziumában, a DEMISz tulajdonába került Simonyi út 6. sz. alatti épületben továbbra is borsos – 1992-ben külön megemelt – bérleti díj ellenében tudott helyiségekhez jutni a jócskán megszaporodott angol szakos hallgatók oktatásának biztosítására, a rendszerváltás utáni városi vezetéstől megkapta a Kassai úti (volt szovjet) laktanya épületeit, s 1996-ban megvásárolhatta a Bocskai laktanya egy részét valamint a SzÜV Egyetem téri épületét. Természetesen a két laktanya végsőkig leromlott épületeit csak fokozatosan lehetett az oktatásra, irodák, kollégium elhelyezésére alkalmassá tenni, a SzÜV épületét pedig csak kellő átalakítással lehetett két egység (Pszichológiai Intézet, Idegennyelvi Központ) használatába adni. Még a Kassai úti *„campus"* kialakítása előtt itt, a volt Magyar Honvédelmi Szövetség székházban kapott (ugyancsak bérelt) helyet az orosz tanárok hároméves kurzus keretében angol szakossá való átképzését ellátó intézet. Az új *„campus"* folyamatosan rendbe hozott és átalakított épületeibe az oktatási egységek közül a közgazdászok, valamint a jogászok kerültek, s itt helyezték el a Debreceni Egyetemi Szövetség irodáit is. Ugyancsak itt – a ma is „Lovardának" nevezett egykori istállóépületben – nyitották meg 1999-ben a Hallgatói Kulturális és Konferencia Központot. A Bocskai laktanyába került a Kossuth Gyakorló Gimnázium, amelynek addigi – egykor a Református Egyháztól elkobzott – épületét vissza kellett adni. Az épület iskola funkciója nem szűnt meg, a református egyház Dóczy Gedeon Gimnázium néven működtette tovább. Az ugyancsak a Simonyi úton (a 36. sz. alatt) található, egyetemi klubként működő épületet, az egykori Szent László Internátust viszont a katolikus egyház visszaigényelte.

Bővült és szépült az egyetemnek eredetileg helyet adó nagyerdei telephely is. 1992-ben avatták fel a Nagyerdei Kollégium harmadik épületét (Kossuth Kollégium). 1993-ban adták át az ökológiai és növénytani épületet, 1998-ban újabb emelettel bővült a matematikai épület. Nem tartozott a nagyobb horderejű beruházásokhoz, de az új szellemet igazolhatta a főépület első emeletén korábban elpusztult két emléktábla (az egyik az egyetem alapításának, a másik a főépület felavatásának állított emléket) újra felállítása. Az egyetemi ünnepségek tekintélyét a vezetőség azzal igyekezett emelni, hogy 1994-ben javasolta, hogy ezen alkalmakkor ne csak a tisztségviselők hordjanak díszruhát (későbbi nevén talárt), hanem a professzorok is abban jelenjenek meg.

A gazdaság és a társadalom igényei új szakok, specializációs képzési irányok indítását igényelték. Néhányuk (mint pl. a gyógyszerészképzés vagy az orvosdiagnosztikai laboranalitikus szak) egyetemek közötti együttműködés keretében valósult meg. A KLTE karai közötti együttműködést igényelt a környezettan tanári szak. A BTK-n új nyelvi tanszékek (olasz, néderlandisztikai) létesültek, bár az adott nyelvek tanárainak képzése csak akkor indulhatott meg, amikor e szakok oktatására az érintett tanszékekre elegendő számú minősített oktatót sikerült alkalmazni. Több évig működött a középiskolai oktatásban jobbára feleslegessé vált orosz szakos tanárok hároméves angol nyelvszakossá való átképzését segítő tanfolyam. A BTK-n 24 egyetemi és 2 főiskolai szintű, a TTK-n 16 egyetemi és 2 főiskolai szakon folyt képzés. Az 1994/1995-i tanévben lefolytatott akkreditációs eljárás során a BTK-n 14 szak kiváló, 12 erős minősítést, a TTK-n 15 kiváló, 3 erős minősítést kapott. A csak 1995-ben csatlakozó Műszaki Főiskolai Karon választható szakok száma az eredeti háromról az egye-

temi évek során tízre nőtt. 1994-ben felmerült egy Távol-keleti Tanszék alapításának ötlete is, japán és kínai szakokkal, erre azonban végül nem került sor.

A kezdődő integráció, az egyetemi és főiskolai szakok szaporodása a hallgatói és az oktatói létszám növekedését vonta maga után. Az előzőben természetesen a legjelentősebb szerep a Műszaki Kar csatlakozásának, majd az új képzési területek (közgazdaság, jog) indításának jutott, de növekedett a hagyományos (tudományegyetemi) karok hallgatóinak a száma is. Az egyetemnek egyébként a normatív finanszírozási rendszer bevezetése következtében érdeke volt a minél magasabb hallgatói létszám és a minél kedvezőbb hallgatói–oktatói arány kimutatása, így rendszerint a magasabb értékekkel számoltak. A hiteles számokat persze nehéz megállapítani, mivel a hallgatói létszámok a különféle kimutatásokban eltérőek lehetnek. Ebben részben az évközi lemorzsolódás, részben a hallgatói tanulmányokra érvényes szabályok enyhítése, bizonyos korlátozások mérséklése (átjárhatóság az egyes szakok között, korábbi kétszakosok egyszakossá válásának, valamint a korábbi félévben elégtelenre vizsgázók továbblépésének engedélyezése) játszott szerepet. Míg az 1995/1996-i tanév első félévére 7183 hallgató iratkozott be, addig a második félévre már csak 6880. A létszámcsökkenés a levelezőkre is jellemző volt (1418-ról 1337-re). Az 1989/1990-i tanév háromezret valamivel meghaladó (nagyjából 3200) hallgatói létszáma az integrációt megelőző 1999/2000-i tanévre (annak őszi félévére) három és félszeresére nőtt (11242). A két korábban is működő karra az 1995/1996-i tanév első félévére (a levelező hallgatókkal együtt) 6122-en iratkoztak be, az 1999/2000-i tanévre pedig 8036-an. A KLTE teljes hallgatói létszáma egyébként a Műszaki Kar hallgatóival együtt már az 1995/1996-i tanévben is 7183 volt (5765 nappali, 1418 levelező), az 1999/2000-i tanévre beiratkozottak 11242-as létszáma azonban ezt a számot is több mint 50%-kal haladta meg. A képzési formák változása (szakirányú továbbképzés, távoktatás, levelező tagozat bővülése, PhD képzés) következtében a bölcsészek többségbe kerülhettek a természettudományi szakok hallgatóival szemben. Az 1995/1996-i tanévben a 7183 hallgató 47,2%-a (3388 fő) volt a BTK, 40,6%-a (2914 fő) a TTK és 14,8%-a (1061) a Műszaki Kar hallgatója. Az 1999/2000-i tanévben a 11242 hallgató 35%-a (4324) volt a BTK, 30%-a a TTK, 7,3%-a (902) a Jogi Intézet, 6%-a (746) a Közgazdasági Intézet és 12,6%-a (1558) a Műszaki Kar hallgatója. A nappali hallgatók körében azonban a TTK fölénye most is érvényesült. A 7597 nappali hallgatónak 33,7%-a (2593) volt bölcsész és 36,7%-a TTK-s (a továbbiak: jogász 7%, közgazdász 8%, műszaki 14,6%).

A hallgatói létszámemelkedésben az ötéves hagyományos *(graduate)* tanulást követő különálló, hároméves – a tudományos munkára való felkészítést szolgáló – doktori (PhD) képzés bevezetése is szerepet játszott. A szovjet rendszerből örökölt kandidátusi minősítés megszűnt, az egyetemi doktori cím helyére pedig a magasabb követelményeket támasztó PhD-fokozat lépett. Az 1999/2000-i tanévben a 426 PhD-hallgatóból 233 volt a BTK-s, 193 a TTK-s. Az arányok persze kissé torzítanak, a BTK PhD-s hallgatóinak többletét csak a levelező képzésben résztvevők magasabb száma biztosította. A műszaki, a közgazdasági és a jogász képzésben – akkreditáció hiányában – az integrált Debreceni Egyetem megalakulásáig nem indult meg a PhD-képzés. A hallgatók képzettségét, a szakmájukban való előre menetelét az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon elért sikerek, helyezések bizonyíthatták. A hallgatók felkészítésében jelentős szerepet játszott az 1998-ban létrehozott Hatvani István Szakkollégium, amely az egyetem támogatásával a tehetséges hallgatók külön foglalkozásait biztosította, szervezte. Az egyetem újra kapcsolatot keresett a korább-

bi hallgatókkal. Ennek céljából 1993-ban felújították a korábban Budapesten alakult, de az évek során elenyészett KLTE Baráti Körét.

Számbelileg kevésbé feltűnő, eszmeileg azonban annál fontosabb volt a határon túlról érkező „magyar nemzetiségű" hallgatók megjelenése. Tanulmányaik folytatása az alapképzés eltérő volta miatt nem volt döccenőmentes. 1991 februárjában Lipták András rektor úgy határozott, hogy ezek a hallgatók az első évben *„nem vonhatók a saját hallgatóinkkal azonos megítélés alá"*. A másodévtől azonban ezt a kedvezményt már nem lehet alkalmazni. Orosz István rektorhelyettes 1991 októberi beszámolója szerint az egyetemnek akkor 57 erdélyi és kárpátaljai hallgatója volt. A mindennapi életbe való beilleszkedésüket az is nehezítette, hogy 4500 forintos ösztöndíjukból nehezen tudták kigazdálkodni a 2500 forintos kollégiumi díjat. Az egyetem havonkénti 600 forint lakhatási támogatással próbálta segíteni őket.

Természetesen növekedett az oktatói, kutatói és dolgozói létszám is, ennek folyamatát azonban megtörte egy, a kilencvenes évek közepén bekövetkezett, és a köznyelvben az akkori pénzügyminiszterről Bokros-csomagnak elnevezett leépítés. Ez az akkor kb. 2000 főnyi egyetemi alkalmazotti létszám nagyjából egy ötödével való csökkentését jelentette. (Az egyetemi évkönyv a leépítés nagyságára két különböző adatot közöl. Az egyik szerint 375, a másik szerint 404 munkatársat kellett elbocsátani.) Hiába emelkedett így az oktatói-kutatói állomány létszáma az 1990-i 531 főről (BTK 196, TTK 252, „központi egységek" 83) az 1997/1998-i tanévre 626-ra, ha ez utóbbiból az 1990-ben is működő két kar csak 475 fővel részesedett (BTK 243, TTK 232). A bölcsészek körében végbement jelentős létszámemelkedés a korábban a „központi egységekhez" sorolt Marxizmus-Leninizmus Intézet tanszékeiből alakult Társadalomelméleti Intézet oktatóinak volt köszönhető. A többiek közül 92-en a műszaki kar, 22-en a közgazdasági, 9-en a jogi intézet és 28-an a karokhoz nem tartozó oktatási egységek – Idegennyelvi Lektorátus, Testnevelési Tanszék – oktatói voltak. Az 1997/1998-i tanévet a KLTE egyébként 1786 foglalkoztatottal kezdte meg. Közülük 600 volt az oktatók, 26 a kutatók (valamennyi TTK-s), 462 az egyéb diplomások (gyakorló iskolai tanárok, könyvtárosok, műszakiak, gazdaságiak) és 698 a nem diplomás alkalmazottak száma. A BTK még nem heverte ki azt az ideológiai nyomást, ami az Aczél György féle kultúrpolitikában sújtotta. A „nagy öregjeinek" nyugdíjba vonulásával, halálával kialakult „minősítési" űrt nem sikerült kitölteni, 1997 őszén az egyetem 8 akadémikusa kivétel nélkül a TTK professzora volt. A 42 tudományok doktora fokozattal rendelkező munkatárs közül is többen – 23-an – dolgoztak a TTK-n, és csak 19-en a BTK-n. Mindez persze nem jelenthette a BTK tudományos lemaradását a TTK-val szemben. Az egyetem a professzori kinevezés elé támasztott országos feltételt (az újonnan bevezetett habilitációt) a tudományok doktora minősítéssel egészítette ki. A BTK így 22 professzort tudott a TTK 29 professzora mellé állítani. (A néhány nem doktor professzor a szabály alkalmazása előtt kapta kinevezését.) Igaz, a jogászokat és a közgazdászokat egyelőre fel kellett menteni az akadémiai doktori minősítés megszerzésének követelménye alól. Legkiválóbb nyugdíjas professzorait az egyetem 1995-től *professor emeritus* címmel tüntette ki.

A KLTE utolsó éveiben egyébként az egyetemen 18 akkreditált doktori (PhD) program működött, 11 a BTK-n, 7 a TTK-n. A hagyományos doktori cím megszerzésének lezárulása, és az új típusú PhD fokozat megszerzésének bevezetése között felmerült hiátust a frissebb doktori címek PhD-vá való „átminősítésével" igyekeztek áthidalni. Az egyetemi képzés színvonalát elismerte az 1996-ban az Európai Rektori Konferenciának – az egyetem vezetősé-

Dunitrosp

gének kezdeményezésére – a KLTE-n járt látogató bizottsága is, amely hibát tulajdonképpen csak a minőségbiztosítás rendszerében talált.

Az oktatógárda színvonalának, alkalmasságának biztosítását az állások meghirdetésének kötelező nyilvánossága segítette elő. Az egyes oktatói kategóriák tudományos követelményei (PhD, habilitáció, akadémiai doktori fokozat) mellett jelentős szerepet kapott az idegennyelv-ismerete, bár a nyelvvizsgát még ki lehetett „váltani" az „azzal egyenértékű" nyelvtudással. Ennek következtében oktatók csak a második nyelvből tett vizsga alapján részesülhettek nyelvpótlékban. Meghatározták a kötelező heti óraszámokat (a professzorok 4 órájától a tanársegédek 6-8 órájáig), s kötelezővé tették a heti két fogadóórát, hogy megkönnyítsék a hallgatók kapcsolatteremtését az oktatókkal.

A különféle politikai korlátozások megszűntével elsősorban az anyagi háttér határozta meg a nemzetközi kapcsolatokat. A KLTE 1998-ban 34 országból 204 külföldi partnerintézménnyel állt kapcsolatban, ezek közül 39-cel egyetemközi szerződés alapján. Számos külföldi, vagy külföldön élő magyar tudóst avattak díszdoktorrá, köztük a Debrecenbe látogató világhírű atomfizikust, Teller Edét. A külkapcsolatokat erősítette a Nyári Egyetem eredményes működése. Nyári tanfolyamai a nyelvtanulás mellett tovább szolgálták a magyar kultúra ismertetésének és terjesztésének feladatát, de télen (januárban) és tavasszal további intenzív és szuperintenzív magyar nyelvtanfolyamokat is szerveztek. Míg a nyári kurzusokon továbbra is jelentős maradt az ösztöndíjasok száma, addig az intenzív tanfolyamok hallgatói költségtérítésesek voltak. A tanfolyamok hallgatóinak összlétszáma évi hatszáz–hatszázötvenre emelkedett. A szomszédos országokban tanári, orvosi vagy informatikus munkájuk során magyar nyelvet használó pedagógusok, orvosok és informatikusok számára indult meg 1990-ben az Ady Akadémia, amely kéthetes tanfolyamain az adott szakterület újabb eredményeivel kívánta megismertetni a résztvevőket. A különféle szervezetek és alapítványok ösztöndíjaival évente 150-250 fő fogadását lehetett biztosítani. (Költségtérítést vállaló hallgatókra a volt szocialista országokból aligha lehetett volna számítani.) 1993 nyarán az akadémia megnyitóján Habsburg Ottó, a Páneurópa mozgalom elnöke tartott előadást.

Mindez persze nem jelentette azt, hogy a rendszerváltozás az egyetemen döccenő nélkül ment volna végbe, s a hallgatói és munkatársi gárda, vagy akár a vezetés ne találkozott volna a korábbiakhoz képest szokatlan, így gyakorlatában váratlan, nehezen megoldható helyzetekkel. Ilyennek bizonyult, hogy a szocialista rendszer paternalista támogatási gyakorlatának megszűnésével megnőtt az anyagiak kezelésével járó nagyobb felelősség, az egyetem fenntartását szolgáló költségvetési támogatással való pontosabb elszámolás, illetve a terhek egy részének saját erőforrásokból való biztosítása iránti elvárás. Ha az oktatásban az 1995. évi 4,5%-os költségvetési elvonás nem is okozott törést, a működésben, bizonyos szolgáltatások (takarítás, fűtés) ellátásában azonban igen. A Felsőoktatási Dolgozók Szakszervezete (FDSZ) ugyan demonstrációval tiltakozott a létszámleépítés ellen, eredményt azonban nem ért el.

A gazdálkodásra utaló éves beszámolók szerint a központi költségvetési támogatás egyre nagyobb rést hagyott a működésben. Hiába növekedett a központi költségvetési támogatás évről évre, ennek ellenére az egyetemnek jelentős nagyságú saját bevételre is szüksége volt. 1994-ben a 2,22 milliárdos költségvetés 430 millió saját bevételre támaszkodhatott (19,3%), az 1996/1997-i évnyitón Bazsa György rektor az akkor 3 milliárdos egyetemi költségvetés egyhatodát, fél milliárd forintot származtatott a saját bevételekből (16,7%). Az 1998-i 6,1 milliárdos költségvetésből viszont már csak 3,74 milliárdot származtattak az

állami támogatásból, 2,36 milliárdot pedig a saját bevételből (38,7%). A költségvetési támogatás hiányosságain az új rendszer állami vagy alapítványi pályázatok meghirdetésével igyekezett enyhíteni, ami viszont a pályázatok által megkívánt – az addigiakat meghaladó, általában igen bonyolult – adminisztráció okozta többletmunkát eredményezett.

A megszorító intézkedések folytán sok problémát okozott a támogatás 1995-ben bevezetett új, a hallgatói létszámot figyelembe vevő ún. normatív rendszere, amely következetességével jelentős korábbi feszültségeket tudott feloldani. Ugyanakkor a kevés hallgatót képző kis szakokat fenntartó egységeket – többek között a bölcsészettudományi karokat –nehéz helyzetbe hozta. A jól hangzó elv az egyes szakok költségigényessége alapján tett különbséget a támogatásban, ami a kísérleteket folytató, eszközigényes természettudományi, vagy a bölcsészkaron a pszichológiai oktatás számára kedvezőnek bizonyult. A különféle képzési formákat hat kategóriába sorolták. Élre az orvosképzés került, az utolsóba a bölcsész- és a jogászképzés. (A természettudományoknak az 5. kategória jutott.) A rendszer nem vette figyelembe, hogy az egy évfolyamon néha mindössze féltucatnyi hallgatót oktató latin vagy lengyel szakon éppen úgy meg kell tartani az előadást, mint a jogászképzésben, ahol a hallgatókat gyakorlatilag szakválasztás nélkül évfolyamonként lehetett beültetni az előadásokra. Meghatározták az egyes kategóriákban előírt optimális hallgatói–oktatói arányt is, ami ugyancsak befolyásolta a támogatás mértékét. A felvehető hallgatók kvótáinak megállapítása továbbra is a politika függvényévé tette a felvehető jelöltek számát. Ráadásul az ország gazdasági nehézségei miatt a normatív támogatás bevezetésekor, 1996-ban a felsőoktatás csak a kiszámított összeg 77%-át kapta meg. Az egyetem a központi bérgazdálkodás elvének fenntartásával (azaz az összeget nem adták le a karoknak) próbált az ellentmondásokon segíteni.

Az egyetem természetesen kereste a bevételi lehetőségeket. A TTK-n ipari megrendeléseknek tettek eleget (KK munkák), másutt a térítéses oktatásból, kollégiumi helyek szünidei kiadásával kerestek bevételi forrásokat. A bevételek gyarapításának sajátos eszközének szánták az ún. „nulladik évfolyam" indítását. A felvételt nem nyert jelentkezők az 1995/1996-i tanévtől kezdve – szemeszterenként 30 ezer forint költségtérítés fejében – egész éves előkészítő tanfolyamon vehettek részt, amelyen tudásukról beszámolókkal, dolgozatokkal adhattak számot. A tanfolyam legeredményesebb résztvevői felvételi kedvezményekkel kerülhettek az egyetemre. A felvételi ilyen „megvásárlása" természetesen jogos kritikát váltott ki, így a „nulladik évfolyam" rendszerét 1999. január 1-vel megszüntették.

Nőttek a tanulás anyagi terhei a hallgatóság számára. A tanulmányi ösztöndíjat szigorúan a tanulmányi eredményhez kötötték (alsó határa a BTK-n 3,8-es, a TTK-n 3,6-es tanulmányi átlag lett). A rentabilitás megkívánta a diákotthoni és a menzai díjak emelését. A hallgatóknak még így is alig egynegyedét lehetett a kollégiumokban elhelyezni. Hiába épült fel a tetszetős és kényelmes Nagyerdei Kollégium, ha a Pallagi úton található Kun Béla kollégium romló állapota miatt kevesebb hallgatót tudott befogadni. A hallgatóság helyzetét rontotta, hogy a Bokros csomag keretében a kormány félévi 2000 Ft-os tandíjat is bevezetett, ami a térségből érkezett hallgatókat az országos helyzetnél is súlyosabban érintette. Az Akkreditációs Bizottság állásfoglalása ugyanis elismerte, hogy az egyetem vonzáskörzetében az átlagjövedelmek alatta maradnak mind a budapestiekének, mind a dunántúliakénak, ezért a tandíj megfizetése itt a hallgatóknak (családjuknak) nagyobb megterhelést okoz, mint más térségekben. Bár a kormányzat megengedte volna, hogy az „alaptandíjat" az egyes intézmények további „kiegészítő" díjak szedésével egészítsék ki, az egyetem erről lemondott, sőt a kötelező tandíj alól is többeknek adott mentességet. A

tandíj ellen az ifjúság tiltakozó felvonulást szervezett a városban, eredmény nélkül. Az „alaptandíjat" csak az új, 1998-ban hatalomba került kormány törölte el.

Nem feltétlenül bizonyultak kedvezőnek a tananyag megváltoztatására irányuló törekvések sem. A marxizmus tárgyait a világnézetileg semlegesnek szánt, de gyakran a régi, kompromittált tanszemélyzet által oktatott filozófiai, közgazdaságtani és politológiai elnevezésű tárgyak váltották fel, nem mindig teljesítve a hallgatói elvárásokat. Fenyegetett a veszély, hogy a főiskolai lobbi kiveszi a tanárképzést az egyetemek hatásköréből, és azt a tanárképző főiskoláknak tartja fenn. Ez a kísérlet szerencsére nem sikerült, a tanári képesítővizsga, ill. a komplex tanárképzés követelményeinek megállapításakor az egyetem mégis ellentétbe került a minisztériummal. A tervezet ugyanis magas óraszámmal, külön tanári szakdolgozat írásával terhelte volna meg a hallgatókat. A terv nem is annyira szakmai egyoldalúsága miatt, mint inkább maximalista pénzügyi igényei miatt nem került megvalósításra. A komplexitás így a képesítővizsgán valósulhatott meg, amit a BTK-n 1997-ben, a TTK-n 1998-ban vezettek be.

A felvételiken az egyetem vezetői az ifjúság érdeklődésének átalakulásával, a friss diplomások pedig a társadalom (gazdaság) új igényeivel szembesültek. Az egyetemre jelentkezők száma még mindig jócskán meghaladta a felvételi keretszámokat, az egyes szakok iránti érdeklődés azonban meglehetősen aránytalan volt. Míg a pszichológia szakon a túljelentkezés akár tíz-tizenötszörös, biológus és földrajz szakon átlagosan tízszeres, a közgazdászoknál, jogászoknál, a BTK-n magyar, angol, német, történelem szakon nagyjából ötszörös volt, addig a TTK tanárszakjain (fizika, kémia, matematika) a jelentkezők száma alig haladta meg, vagy el sem érte a keretszámot. Az 1996/1697-i tanévben a karon 60 hely betöltetlen maradt. A végzős hallgatóknak viszont egyre inkább szembe kellett nézniök az elhelyezkedés nehézségeivel, a munkanélküliség fenyegetésével. E téren talán csak a műszaki kar hallgatóinak lehetőségei bizonyultak kivételesnek. A többi karon a különféle specializációkkal igyekeztek a hagyományos szakok társadalmi elfogadottságát növelni.

Csak lassan sikerült elfogadtatni a PhD képzés létjogosultságát, rangját. Azok a végzősök, akiknek sikerült állást szerezniök, nem vállalták a hároméves képzést, mivel le kellett volna mondaniok frissen szerzett állásukról, azt pedig senki nem garantálta, hogy három év múlva újra munkahelyet találnak maguknak. A PhD végzettség nem volt vonzó az alkalmazók (iskolák, hivatalok vezetői) számára, mivel magasabb illetmény járt volna utána. Az új rendszer ugyanakkor a PhD-fokozat megszerzése elé állított követelményeivel (tudományos előélet, publikációk) egy sor tehetséges, ambiciózus, de nem a tudományos pályára készülő pedagógus, levéltáros, muzeológus elől zárta el a doktori cím kiérdemlésének, s ezzel a környezet megbecsülése megszerzésének lehetőségét.

Csak átmeneti javulást hoztak a változást legszemléletesebben bizonyító beruházások, a megvásárolt vagy bővített épületek. A főépületből ugyan a természettudományi tanszékek, intézetek többsége kiköltözött, a BTK helyiség gondjait, elsősorban a felduzzasztott hallgatói létszámot oktató nyelvszakok elhelyezését továbbra sem sikerült megnyugtatóan megoldani. Az angol szakosok képzése például megoszlott a főépület és a jó pénzért bérelt Simonyi úti épület között, napi sétát biztosítva a spórolósabb hallgatóknak. Az oktatók és hallgatók ezúttal együttes demonstrációt tartottak a DEMISz székháza előtt, a „szerzett jogaihoz" ragaszkodó szervezetre azonban ez semmiféle hatást nem gyakorolt.

A KLTE önállóságának utolsó éveiben megélénkültek az integráció körüli viták. Az Egyetemi Tanács többsége ellenezte, hogy az új Debreceni Egyetem karok szerinti tagozódását

megtörjék a centrumok. Szerették volna azt is elérni, hogy az új intézmény neve Debreceni Tudományegyetem legyen. Tudjuk, egyik próbálkozás sem járt eredménnyel.

A kilencvenes éveket bármilyen (országos politikai, egyetemi integrációs) megközelítésben átmenetinek tekinthetjük, ami természetesen számos problémát okozhatott. Visszatekintve rá, az utókor megítélésében ezek a nehézségek könnyen elnyomhatják, feledtethetik a kedvező vonásokat. Ha viszont az ekkori körülményeket, az oktatás szabadságát, a kutatás megnövekedett lehetőségeit, a megélhetés színvonalát a megelőző korszakokhoz hasonlítjuk, az előrelépés szemmel láthatóvá válik. Az elméleti bizonygatás helyett hadd állítsunk ide egy olyan példát, amely méltán váltott volna ki irigységet és akár hitetlenséget a fél évszázaddal korábbi kollégistákból. Az 1998/1999-i tanév évzáróján a Műszaki Kar dékánja büszkén jelenthette, hogy a kar diákotthonában 100 db hűtőgépet sikerült beállítani a hallgatók használatára.

DUPress

II. A Bölcsészettudományi Kar (Bársony István)

1. A megtorpanás és a stagnálás évei (1949–1956)

A Debreceni Egyetemet 1949–1951-ben felkavaró változtatások – a Teológiai és az Orvostudományi Kar leválasztása, a Természettudományi Kar megalakítása – az egyetem karai közül egyedül a Bölcsészettudományi Kart hagyták folyamatosan működni. A folyamatosság azonban nem jelentett zavartalanságot. A magyar felsőoktatást alapjaiban átalakítani szándékozó, és valóban gyökeresen megváltoztató intézkedések a Bölcsészettudományi Karra is kihatottak, általában kedvezőtlen következményeket kiváltva.

Az 1949/1950-i tanévet a kar a meglévő szerkezeti keretek között kezdte. Kilenc intézete volt, valamennyiük élén az akkori oktatói hierarchia csúcsán álló nyilvános rendes egyetemi tanár állt. A Filozófiai Intézetet Kondor Béla, a Neveléstudományi Intézetet Karácsony Sándor, az Ókori Tudományok Intézetet (amely a Klasszika-Filológiai Intézet, a Régészeti Intézet és a Láng Nándor Múzeum összevonásával jött létre) Járdányi Paulovics István, a Magyar Irodalomtörténetei Intézetet Juhász Géza, a Magyar Nyelvtudományi Intézetet Bárczi Géza, a Modern Nyelvek Intézetet (orosz, angol, francia, német, olasz és román részintézetekkel) Országh László, a Történeti Intézetet (amelynek élére Szabó Dezsőt terjesztették elő, ő azonban maga helyett Szabó Istvánt javasolta) Szabó István, a Földrajzi Intézetet Kádár László, a Néprajzi Intézetet Gunda Béla vezette. (A Néprajzi Intézet létesítését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 16/1949.V.1. számú rendelete engedélyezte.)

Az oktatás zavartalanságát látszott igazolni, hogy az 1949/1950-i tanévre felvételt nyert 101 hallgatóból a Kari Tanács 1949. szeptember 27-én tartott ülésének megállapítása szerint 84-en iratkoztak be, köztük magyar-történelem szakra 34-en, történelem-földrajzra 25-en, oroszra 16-an, magyar-franciára hatan, magyar-angolra hárman. Mivel a beiratkozások végső határideje ebben a tanévben október 31-e volt, a Kari Tanács úgy vélte, ez a szám még növekedhet.[1]

De alig jött létre a Természettudományi Kar – felállását miniszteri rendelkezés alapján 1949. május 18-án mondta ki az új kar alakuló ülése – máris sor került a nyugati nyelvi szakok felszámolására. Az 1949. május 1-én kelt 1426-35/1949. számú vallás és közoktatásügyi miniszteri rendelet Debrecenben és Szegeden megszüntette az egyetemi szintű angol, német, francia és olasz szakos tanárképzést, aminek eredményeként a Modern Nyelvek Intézete lényegében felbomlott. A döntés az összes évfolyamot tekintve a karon 82 hallgatót érintett, akik közül 26-an – élve a felkínált lehetőséggel – tanulmányaik fővárosi folytatása mellett döntöttek, 56-an pedig – Debrecenben maradva – más szakokat választottak: 23 történelem, 23 orosz és egy földrajz szakra átlépő hallgató mellett négyen átmentek a

[1] BTK JKv. 1949. szeptember 27.

TTK-ra, két orosz-angol szakos hallgató pedig angol szakját elhagyva lett orosz szakos. Három hallgató ügye a Kari Tanács időpontjáig még nem zárult le.[2]

A két karrá olvadt egyetem Bölcsészettudományi Karának első dékánja a történész Szabó István volt, aki az 1949/1950-i tanév után 1950/1951-ben is posztján maradt. Igazság szerint – az őt ért politikai támadások miatt – már első tanévi dékánsága végén is szívesen megvált volna a tisztségtől, az 1950. augusztus 22-i dékánválasztáson mégis úgy érezte, hogy a Kar részéről megnyilvánuló bizalmat nem háríthatja el. A választáson egyébként két jelölt volt, a másik Kádár László. Szabó István hivatalba maradása miatt azonban új prodékánt kellett választani, amelynek eredményeként Gunda Béla lett a prodékán. Az 1951. április 6-án tartott ülésen azonban, amelyen Szabó István dékán nem vett részt, már dékánhelyettesként említik. A félév hátralevő tanácsüléseit már ő vezette. Szabó István az adott félévben dékánként már nem tevékenykedett, jóllehet még megjelent a Kari Tanács ülésein.

A Kari Tanács összetétele azonban fokozatosan megváltozott. Hagyományos formájában tagjai voltak a kar egyetemi nyilvános rendes tanárai, köztük hét intézetvezető (Bárczi Géza, Járdányi-Paulovics István, Juhász Géza, Kádár László, Karácsony Sándor, Kondor Imre, Országh László), az intézetvezetést nem vállaló Szabó Dezső, valamint a Modern Nyelvi Intézetbe tömörített részintézetek professzorai (Hankiss János, Mészáros Ede, Pukánszky Béla, Trombattore Gaetano, aki ugyan már 1948 októberében hazautazott Olaszországba, s nem tért vissza). A Kari Tanács tagja volt az egyetemi nyilvános rendkívüli tanári címmel felruházott Gunda Béla, és két egyetemi címzetes rendkívüli tanár (Márton Béla, Vekerdi Béla). A Tanulmányi Osztályt képviselő Lemhényi Jenő 1950. február 25-től tanácskozási joggal, 1950. március 8-tól szavazati joggal vehetett részt a Tanács ülésein. Az 1400-65-144/1950. VII.1. számú VKM rendelet előírta a szakszervezet és a DISZ képviselőinek a meghívását. A Pártszervezetet Kónya Sándor, a DISZ-t pedig – váltakozva – Hársfalvi Péter, Szendrey István vagy Berecz János képviselte. A szakszervezet képviselője Durkó Mátyás volt. Az orosz szakos képzés bevezetését követően – de valójában csak a tanszékvezetés hosszan elhúzódó megoldása után –, az 1950/1951-i tanév őszi félévének kezdetétől Valentyin Nyikolajevics Pokrovszkij, az Orosz Intézet igazgatója is résztvevője lett a Kari Tanács üléseinek. A szovjet professzor megjelenése tolmács jelenlétét is indokolta a kari tanácsüléseken. A tolmácsok ebben a félévben Valkovics Emil és Juhászné Katona Erzsébet demonstrátorok voltak. Az 1950. december 20-i tanácsülésen említik először a dékánhelyettesi tisztséget a kar vezetői, illetve a Kari Tanács tagjai között. A tisztséget az addigi prodékán, Gunda Béla töltötte be, akit majd 1951. augusztus 28-án a következő dékánná választottak.

A Kari Tanács összetételében az 1950/1951-i tanév II. félévében újabb módosulások következtek be. Az oktatói képviseletet tekintve új elem volt az intézeti tanárok (a későbbi docensi beosztásnak felel meg, a meghívottak: Kádár Zoltán, Kardos Pál, Koczogh Ákos, Varga Zoltán) és a kari előadók megjelenése. Egy év múlva, 1952 szeptemberében a Tanácsot a következő összetételben sorolták fel: szavazati joggal rendelkezik a dékán, a dékánhelyettes, a tanszékvezető professzorok és docensek, az oktatói pártszervezet titkára, a DISZ kari titkára, a szakszervezet titkára, a Tanulmányi Osztály vezetője. Állandó meghívottak: a Marxizmus-Leninizmus Tanszék, a Katonai Tanszék vezetője, néhányan a kiemelkedő oktatók közül (az egy évvel korábban intézeti tanárként szereplő négy docens), s az

[2] BTK Jkv. 1949. november 11.

időközben létrehozott Személyzeti Osztály vezetője. A Kari Tanácsnak ez a szerkezete lényegében 1956-ig maradt fenn.

A kart érintő változások közül a nyugati nyelvi tanszékek felszámolása mellett talán a legjelentősebbnek a Neveléstudományi Intézet élén bekövetkezett módosulás számított. Karácsony Sándor *„megrongált egészségi állapotára való tekintettel"* 1950. március 28-án szinte azonnali, március 31-i nyugdíjazását kérte, amelyet a Minisztérium elfogadott. Szabó István dékán április 6-án Gunda Bélát bízta meg a Neveléstudományi Intézet vezetésével. A nyugdíjba vonulási szándék mögött egyértelműen a Karácsony Sándor oktatói és tudományos tevékenysége ellen irányuló támadás játszotta a fő szerepet. A professzorral szemben rendkívül súlyos vádakat fogalmaztak meg, amelyek többsége a napi politikai elvárásokból és aktualitásokból eredt. Magukat szakembereknek vélő kritikusai úgy vélték, hogy a pszichológiára épített elmélete a pedagógia teljes csődjét jelenti, tevékenysége tönkretette a magyar tanárképzést, s burkolt támadást jelentett a népi demokrácia ellen is. Úgy vélték, hogy a felszabadulás után reakciós egyének vették kezükbe a Neveléstudományi Intézet munkájának az irányítását, amelynek a szelleme mélyen át volt hatva a narodnyikizmussal, s hiába vonta be magát marxista mázzal, ezt a reakciós ideológiát gyökerében kell kiirtani.

1950 decemberében felmerült, hogy a Történelemi Intézet két meglévő tanszéke mellé újabb két tanszéket szervezzenek. A kar vezetése Varga Zoltán intézeti tanári és Incze Miklós adjunktusi kinevezésére számított. A minisztérium decemberben végül három – két magyar történeti és egy egyetemes történeti – tanszékből álló Történelmi Intézetről rendelkezett.[3]

A hallgatói munka színvonalának emelése érdekében a karon tanulóköröket szerveztek.[4] A hallgatókat kötelezték a részvételre, ami alól csak indokolt esetben adhatott felmentést az illetékes professzor. A körök vezetőinek mint állami csoportfelelősöknek a megbízást a kar adta, s megerősítésre a minisztériumhoz kellett felterjeszteni. A tanulókörök feladata az volt, hogy az egyes előadásokat a kollokviumok szempontjai szerint feldolgozzák, s az ismereteket elmélyítsék. Minden hallgató számára az egyik szakján kötelező volt a tanulóköri foglalkozás, javasolták ugyanakkor, hogy a tanulókört a hallgatók saját megítélésük szerinti gyengébb szakjukon válasszák, ugyanakkor nem zárták ki annak a lehetőségét sem, hogy egy-egy hallgató önkéntes jelentkezés alapján, mindkét szakjának valamelyik tanulókörét látogathassa. Az átalakuló felsőoktatási rendszerben ezen a területen további változtatások is következtek. 1952 szeptemberében a karon tanulmányi csoportok szervezésén, egy évvel később az ún. osztályfőnöki rendszer kialakításán fáradoztak, 1954 novemberében pedig évfolyamfelelősök megbízására került sor.

Volt ennek az időszaknak egy olyan személyi változtatása is, amely a karon folyó irányítási, szervezési, vezetési feladatokat tekintve a korábbiaktól teljesen eltérő, addig elképzelhetetlen megoldási módot eredményezett. Az egyetemi 1. számú pártvezetőség, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal folytatott tárgyalások alapján, a bölcsészkari Tanulmányi Osztály vezetőjéül Avasán Jánost, a Gazdasági Igazgatóság asztalosműhelyének segédjét javasolta, úgy, hogy az akkori vezető, a klasszika-filológus (politikailag szociáldemokrata beállítottságú) Varga László egyetemi magántanár, ezután legyen az osztály he-

[3] BTK JKv. 1952. december 20.

[4] A tanulókörök szervezésének az alapja: az 1400-57/1949.V.1. VKM rendelet.

lyettes vezetője. Az előterjesztést a Kari Tanács 1949. szeptemberi ülésén elfogadta.[5] Nyilván számos más jele is volt annak, hogy a karon folyó munka nem lesz mentes a korszak napi politikai, ideológiai hatásaitól, de egy ilyen megoldásra a Tanulmányi Osztály vezetésének ilyen szintű emberrel való „kézben tartására" a kar vezetői, oktatói nagy valószínűséggel nem számítottak. Az osztályvezető és helyettese közös munkájának jellegét szemléletesen fejezhette ki Avasánnak – az egyetemi közvéleményben megőrzött – programnyilatkozata: „Tanár úr, ketten majd csak »eladmirálgatunk«". Úgy tűnik, az asztalossegéd osztályvezetői munkája mégsem arathatott egyértelmű elismerést, mert 1950. január 15-én leváltották, s helyére az ugyancsak jó kádernek számító, de elődjénél megfelelőbb, nyilván tehetségesebb Lemhényi Jenő került. Ő 1945-ben 30 évesen beiratkozott az egyetemre, 1948-ban Juhász Gézánál doktorált.

Alig egy hónappal később rektori megkeresés érkezett a karra. A szovjet-orosz hadsereg Debrecenbe való bevonulásának [!] évfordulójáról megemlékezést kellett tartani. Az ünnepi szónoklatokra Szabó Dezső, Hankiss János és Országh László nyilvános rendes tanárokat, valamint Kardos Pál intézeti tanárt kérték fel. Ugyancsak október végén döntöttek arról is, hogy az orosz nyelv oktatása a II. és III. éves hallgatók számára kötelező lesz, 25 fős csoportokban. A hallgatók nagyobb részét Pataki Sándor, kisebb részét pedig Dombrovszky József oktatta.[6]

Annak, hogy a napi politika mennyire rátelepedett az egyetemi oktatásra, újabb jelét szolgáltathatta az 1950/1951-i tanévre felvehető hallgatók származás szerinti megoszlásának előírása. Az 1400-65-43/1950. VI. sz. miniszteri rendelet szerint az adott tanévre 200 hallgató vehető fel, amely létszám 20%-ának munkás, 25%-ának pedig szegényparaszt származásúnak kellett lennie. Egy hónap múlva módosították az elvárásokat: a meghirdetett szakokat tekintve 24% munkás, 37,5% szegényparaszt származású hallgató felvételére kell a karnak törekednie.[7] A felvételik során elért arányok (munkás:23,5%, paraszt 33,3%, egyéb kategóriájú 43,2%) némileg elmaradtak az elvárásoktól.

A rendszer iránti politikai elkötelezettség kifejezése iránti elvárás újabb jele volt, hogy 1950 januárjában az aktuális minisztériumi rendeletnek[8] megfelelően Lemhényi Jenő, a Tanulmányi Osztály vezetője arra kérte a kari vezetést, hogy *„a tanulmányi fegyelem fokozása és a hallgatóság Népköztársaság iránti szeretetének elmélyítése érdekében"* valamennyi beiratkozott hallgatót a II. félév elején, ünnepélyes formában eskettessen fel a Népköztársaság alkotmányára. Az esküszöveg – amely híven tükrözte a kor politikai szellemét és elvárásait – a következőképpen hangzott: *„Én ……. esküszöm, hogy a Magyar Népköztársaság Alkotmányát és alkotmányos jogszabályait megtartom. A Magyar Népköztársasághoz és annak dolgozó népéhez hű leszek, hazám megvédésére mindenkor készen állok. Egyetemi elöljáróimnak engedelmeskedem. Minden erőmmel arra törekszem, hogy tanulmányaimat a tőlem telhető legjobb eredménnyel végezzem, a haladó tudomány és technika eredményeit a tőlem telhető legjobb eredménnyel elsajátítsam és tudásomat a dolgozó nép szolgálatába állítsam."*

A kar sorra kapta a minisztériumi utasításokat az 1949/1950-i tanév tavaszi félévében is. Országos érvényű miniszteri rendelet szabályozta a II-IV. éves bölcsészhallgatók félévvégi vizsgakötelezettségeit. Ennek értelmében a magyar nyelv és irodalom szakon irodalom-

[5] BTK Jkv. 1949. szeptember 27.
[6] BTK Jkv. 1949. október 26.
[7] BTK Jkv. 1950. május 27.
[8] 1480-97/1949.VI.1. Az eskü szövege: HBML VIII.8/b. DE-BTK iratai. 55. doboz.

történeti (heti 4 óra) és 1 nyelvészeti kollokvium (heti 1 vagy 2 óra) teljesítése volt kötelező. Történelem szakon szintén 2 kollokviumot írtak elő egy-egy magyar és egyetemes történeti vizsgaként, heti 3-3 órás előadás hallgatását követően. Latin és görög szakon egy társadalomtörténeti vagy egy irodalomtörténeti, illetve egy auktorolvasási kollokvium szerepelt az előírások között. A földrajz szakon egy főkollégium mellett egy mellékkollégium is volt a vizsgakötelezettségek között, összesen heti 5 órás előadások hallgatását követően. Amennyiben a főkollégium önmagában 5 órás tárgy volt, a mellékkollégium követelményeit nem kellett teljesíteni. Már az adott félévre vonatkozóan módosították a középiskolai tanári szakcsoportokat is. Ezek szerint a bölcsészkarokon négy szakpárosítást lehetett választani: magyar nyelv és irodalom–történelem, magyar nyelv és irodalom–modern nyelv és irodalom (ez a képzési forma csak Budapesten maradt meg), magyar nyelv és irodalom–latin nyelv és irodalom (ezt a szakpárt Budapesten és Szegeden lehetett felvenni), történelem–földrajz, amelyek mellett – ötödik választható szakként – még az orosz nyelv és irodalom szerepelt.

A középiskolai tanárképzés ütemének meggyorsítása érdekében ugyanekkor az eddigi ötéves tanulmányi időt már az 1949/1950-i tanév tavaszi félévében négy tanévre csökkentették. Az V. éves hallgatók némi módosítással még befejezhették tanulmányaikat, a IV. évesek azonban nyolc félév alatt végezhették szakos tanulmányaikat, az V. év anyagából pedig átvették mindazt, ami a pedagógiai, elméleti és gyakorlati képzésükhöz elengedhetetlenül szükséges volt, s júniusban szakvizsgát, szeptemberben pedig képesítő vizsgát tehettek. Hospitálási kötelezettségeiknek heti 4 órában kell eleget tenniük. Szakdolgozatot ennek az évfolyamnak nem kell készítenie, csak az egyik szakjából kell a hallgatónak „kimerítőbb" szemináriumi dolgozatot írnia. A 600/1949. sz. reformrendeletre való hivatkozással Ortutay Gyula vallás- és közoktatási miniszter – a képzés rendszerének változásaival összefüggésben – az egyetemi oktatás ideológiai feladataira vonatkozó újabb elvárásokat fogalmazott meg. Mivel a kötetlen tanmenet szerinti egyetemi oktatás megszűnt, minden hallgató *„meghatározott társadalmi funkcióba kerül".* Az egyetem feladata olyan szakemberek képzése, akik az egyetemen szerzett tudásukat az ötéves terv során felmerülő feladatok ellátására fordítják. Azoktól a hallgatóktól, akiknél ez a szándék nyilvánvalóan nincs meg, írásbeli nyilatkozatot kell venni, s a nevezettek listáját fel kell küldeni a minisztériumba. Ezek a hallgatók további rendelkezésig vizsgára nem bocsáthatók, a karra be nem iratkozhatnak.[9]

Alig egy évvel később az MDP II. Kongresszusának útmutatásairól tárgyalt a kari vezetés, s fogalmazta meg azokat a feladatokat, amelyek révén a kongresszus által megfogalmazott célok elérhetők, megvalósíthatók. A főbb területeket az alábbiakban jelölték meg: hatékonyabbá kell tenni az oktatásszervezést és irányítást a karon. Növelni kell a kezdő oktatókkal, általában a tansegédszemélyzettel való foglalkozást munkájuk hatékonyságának növelése érdekében. Szigorú tanulmányi fegyelmet és rendet kell teremteni a karon, küzdeni kell a munkás és a parasztszármazású hallgatók lemorzsolódása ellen. Mivel nem lehet azt állítani, hogy a kutatók munkásságát áthatja a marxizmus-leninizmus világképe és módszere, el kell érni, hogy a tudományos kutatást végzők számra elkerülhetetlenné váljon az orosz nyelv és a marxizmus-leninizmus meghatározó ismerete.[10]

[9] HBML. VIII.8/b.55.d.
[10] BTK JKv. 1951. február 17.

A korábbi oktatási struktúra átalakulása kihatott az intézetekben foglalkoztatott „tansegédszemélyzet" létszámára, státusára is. Az oktatást valamennyi intézetben az új egyetemi hierarchiába besorolt tanár-munkatársak vagy demonstrátor-hallgatók segítették. Névsorukba 1950 nyarán a következők tartoztak: a Filozófiai Intézetben Erdélyi Gábor tanársegéd, a Földrajzi Intézetben Eördögh Béla adjunktus, Borsy Zoltán tanársegéd és Balla György demonstrátor, a Neveléstudományi Intézetben Bajkó Mátyás demonstrátor, az Ókori Tudományok Intézetében Kádár Zoltán intézeti tanár, a Magyar Irodalomtörténeti Intézetben Kardos Pál intézeti tanár, Koczogh Ákos adjunktus, Durkó Mátyás tanársegéd, Kiss Endre és Debreceni Tibor demonstrátorok, a Magyar Nyelvészeti Intézetben Bartha Katalin tanársegéd, Papp Lászlóné Hídvégi Andrea demonstrátor, a Néprajzi Intézetben Kónya Sándorné Szathmári Judit demonstrátor, az Orosz Intézetben Valkovics Emil, Juhászné Katona Erzsébet demonstrátorok, a Történeti Intézetben Veress Géza tanársegéd, Hársfalvi Péter, Kónya Sándor, Máté Sándor demonstrátorok.[11]

A karon folyó tevékenység általános jellemzőit Lemhényi Jenő húsz pontban megfogalmazott terjedelmes jelentésben foglalta össze. Eszerint a tanulmányi fegyelem az elmúlt tanév őszi félévében javult. Némileg kirívónak a húsvét körül történteket tartotta, amikor a hallgatók, jóllehet *„a szombatot is megkapták szünetnek"*, sokan már pénteken elutaztak Debrecenből, s a hiányzás aránya a húsvétot követő kedden is 18%-os volt. Akadt viszont olyan professzor, aki az órára késve érkező hallgatókat be sem engedte az előadásra. A jelentésben szerepelt néhány olyan fegyelmi ügy is, amely a korviszonyokat tükrözi. Az egyik hallgató a karon megkapott családi pótlékot nem juttatta el özvegy édesanyjának, amit ezt követően közvetlenül a szülőnek juttattak el. Többen hamis adatokkal próbálták félrevezetni a kart, így akarva meg nem érdemelt juttatásokat kapni. Indult eljárás az I. félévi vizsgák elhanyagolása miatt is. Az oktatóknak jelentett külön feladatot a végzős hallgatókkal való foglalkozás, amelyet a szakonként létrehozott bizottságok, illetve az ezek munkáját összefogó „csúcsbizottságnak" kellett elvégeznie. A káderpolitika sajátossága volt, hogy a legkiválóbb végzős hallgatókat az elhelyezéssel foglalkozó bizottság a Pártközpont figyelmébe ajánlotta, hogy alkalmasság esetén magasabb funkcióba osszák be őket. Kerültek hallgatók a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba, többen az egyetemen maradtak vagy főiskolán kaptak állást.

Március végén tisztázták, hogy a félév végén milyen vizsgakötelezettségeik lesznek a hallgatóknak, közölték a szigorlati tematikát, s a kötelező irodalomjegyzékeket is. A folyamatos tanulás általános igényként, elvárásként volt jelen az egyetemi oktatómunkában. A különböző területeken folyó képzésnél persze komoly különbségek adódtak. Az elvárásoknak leginkább azok a tárgyak feleltek meg, amelyeknél a számonkérés rendszeres és folyamatos volt. Ilyenek az orosz, a honvédelmi ismeretek, a politikai gazdaságtan, a marxizmus-lenizmus és a szakszemináriumok órái. A többi tárgyból nem volt meg a folyamatos tanulás. Az ezeknél is elvárható javulás érdekében a már említett tanulóköri rendszer mellett egyéni és csoportos, valamint szabad konzultációs rendszert vezettek be. Lemhényi azt azért itt megjegyzi, hogy a módosítások csak részben váltották be a hozzájuk fűzött reményeket.

Az említett honvédelmi ismeretek tárgyat az 1950/1951-i tanév II. félévének kezdetén vezették be, amit a hallgatók – beleértve a nőhallgatókat is – a korban elvárt *„egyöntetű lelkesedéssel"* fogadtak. A jelentkezések idejére azonban a hallgatónők aránya már nem

[11] HBML.VIII.8/b.56. d.

érte el az 50%-ot, a jelentés szerint *„szüleik és környezetük kispolgári, sőt ellenséges befolyása miatt"*. Lemhényi a marxizmus-leninizmus oktatása terén lényegesnek tartotta megemlíteni, hogy az oktatók kissé lebecsülték a hallgatókat az oktatott tárgyukat illetően, akik azonban a vizsgákon bebizonyították, hogy fel tudják dolgozni az anyagot. Ki kellett azonban mondani azt is, hogy a tanulás nem eléggé elmélyült. A hallgatók az anyagot tantárgyszerűen tanulják, a marxizmus-leninizmus tanításait mint világnézetet nem sajátították el. Az életre való nevelés jegyében a marxista tanszék tanulmányi kirándulást szervezett a Járműjavító Vállalathoz, s tervezték a Debrecen környéki termelőszövetkezeti csoportok meglátogatását is. A jelentés kifogásolta, hogy az orosz oktatás eredményességét némileg beárnyékolja, hogy az óralátogatás terén időnként komoly fegyelmezetlenségek adódnak, s ezért itt is szigorítani kell a számonkérést, s szükség esetén be kell vezetni a minden órán történő osztályozást. Az orosztanulás fontosságára ugyanakkor minden tanszéknek fel kellett hívnia a figyelmet.

A Minisztériumtól való teljes függés mutatkozott meg a következő tanévre történő beiskolázás területén is. A felvehető hallgatók tervezett létszámát (100 bölcsész és 75 leendő orosz szakos) megismerve a karnak fel kellett vennie a kapcsolatot a Hajdú megyei Tanács, illetve a szomszédos megyék Oktatási Osztályaival. A VKM 1950. május 4-én kelt rendelete az *„egyetemi és főiskolai felvételi propaganda javítása érdekében Nyílt hét megtartását írta elő, amely alapján az érettségiző tanulók látogassák meg az egyetemet, vegyenek részt egy-egy órán, ismerjék meg a gyakorlati munkát, a tanárok és a hallgatók beszélgessenek a középiskolai diákokkal, világosítsák meg előttük további tanulmányaik perspektíváit."*[12] Néhány héttel később azonban kiderült, hogy az új tanévben felvehető hallgatói létszám jelentősen, 60 bölcsész és 40 orosz szakos hallgatóra csökken.

Az intézetek, tanszékek munkatervi feladatok alapján végezték tevékenységüket: az egyéni és csoportos konzultációkat, az esedékes konferenciák szervezését, az intézeti/tanszéki gyűléseket, folyóirat-beszámolókat, stb. Az oktatási egységek zöme nem kedvelte az adminisztrációs feladatokat. Beszámolót csak három intézet – az Irodalmi, a Földrajzi és a Néprajzi nyújtott be. Ezek közül a Néprajzi Intézet beszámolója lakonikusan tömör volt: *„a munkatervet a lehetőségekhez képest elvégeztük."* Viszonylag sok problémával kellett megküzdenie a karnak a jegyzetkészítést illetően is. Az oktatók általában időben elkészítették a jegyzeteket, mivel azonban a Minisztérium rendelete „elvitte" a karról a sokszorosítást, ez önmagában kéthetes csúszást jelentett, s sokkal körülményesebb, nehézkesebb volt a korrektúrák elkészítése is.

A lemorzsolódás elleni küzdelem a kar állandó feladata volt. A legtöbb gond az orosz szakon volt, amelyre olyan hallgatókat irányítottak át a felvételi eljárás során, akik egyébként a közgazdasági egyetemre, a műegyetemre, vagy helyben más – pl. magyar-történelem – szakra szerettek volna bekerülni. A legnagyobb gondot a szakérettségisek jelentették. Bár akadtak közöttük jó képességű és igazán jó teljesítményt nyújtó hallgatók is, jelentős részük komoly problémákkal küzdött. A Tanulmányi Osztály és az intézetek/tanszékek rendszeresen foglalkoztak velük. Az egyik héten az orosz, a másik héten pedig a magyar-történelem és a történelem-földrajz szakos hallgatók számára tartottak segítő, támogató konzultációkat, megbeszéléseket. Olykor egészen speciális esetek is előfordultak. Volt olyan hallgató, aki 1951. március végén minden előzetes bejelentés nélkül elhagyta az egyetemet,

[12] HBML. VIII.8/b. 55.d.

s katonának jelentkezett. Az egyetem a párt Városi Végrehajtó Bizottságától kérte, hogy nyújtson segítséget a hallgató elbocsátásához a hadseregtől.

A jelentés kitért a kari szerveket ismételten foglalkoztató kérdésre, a hallgatói túlterhelésre. 1951 márciusában különösen az I. és II. éves magyar-történelem szakos hallgatók jelentkeztek ilyen jellegű panaszokkal. A városban már olyan hírek terjedtek el, hogy a hallgatók idegkimerültség miatt tömegesen esnek ki a tanulásból, ami a valóban előfordult néhány esethez képest igen jelentős túlzásnak volt mondható. A dékán és a Tanulmányi Osztály által közösen tartott megbeszélésen a problémát kisebbnek ítélték meg, mint amekkorának a hallgatók tartották. Úgy vélték, hogy a túlterhelés elsősorban a hallgatók idejének szétforgácsolódásának következménye. Ennek megszüntetésére a Tanulmányi Osztály heti minta-beosztást készíttetett a hallgatók számára. A túlterhelésről szóló híreket részben az ellenséges propagandának tudták be. A kivizsgálás során kiderült, hogy egy átlag hallgatónak heti 4–5, a különböző funkciókat betöltőknek pedig heti 6–8 óra mozgalmi munkának minősülő elfoglaltságuk volt. Voltak, akik úgy vélték, hogy a túlterhelést főleg az orosz nyelv, a marxizmus-leninizmus és a katonai oktatás tárgyai okozták. A jelentés készítője nyilvánvalónak tekintette, hogy a fenti tárgyakat érintő megjegyzések az „ellenséges agitáció" termékei. Néhány szót ejtett a jelentés a március 15-i ünnepségről is, amely *„az orosz és a magyar nép közötti barátság, a szovjet-magyar barátság szellemében zajlott le."* A megemlékezést a BTK és TTK közösen tartotta meg.

A hallgatókkal való foglalkozás fontos területe volt az évfolyamvezető oktatók és a csoportfelelős hallgatók tevékenysége. Utóbbiak rendkívül kiterjedt adminisztratív és napi politikai szintű munkát végeztek. Ők tartották például nyilván a hiányzásokat, erre a célra külön katalóguscédulát kaptak a Tanulmányi Osztályon. Tapasztalataikról kéthetente küldtek jelentéseket. Ők vették át és osztották szét a kari jegyzeteket, s szedték be az értük járó pénzt. Ők végezték a tanulmányi fegyelem javításával kapcsolatos feladatokat is mint politikai feladatot. Az „ellenséges agitációval" szemben felvilágosító munkát végeztek. Mindehhez tegyük még hozzá a DISz-el való együttműködés különböző formáit is. A Tanulmányi Osztály vezetője minden hétfőn reggel hét és nyolc óra között megbeszélést tartott a DISz kari titkárával és a három DISZ alapszervezeti titkárával. A megbeszélések fő témái: a tanfegyelem, a folyamatos tanulás, a szakérettségis és munkás-paraszt származású hallgatók problémái, a már említett lemorzsolódás elleni küzdelem feladatai, stb. voltak.

Az oktatói állomány ideológiai fejlődésének érdekében – a jelentés szavai szerint – a professzorok és tanársegédek *„már hosszú ideje várták a megígért ideológiai oktatás megkezdését."* A Mód Aladár által tartott előadáson (A dialektikus materializmusról) a teljes professzori és oktatói kar megjelent.[13]

A Tanulmányi Osztály vezetőjének jelentése híven tükrözi a hallgatókkal és az oktatókkal szemben támasztott elvárásokat, és azok – visszatekintve igen káros – következményeit. Az egyetemi oktatásban a hallgatói fegyelem helyreállítására, a politikai okokból beiktatott tárgyakkal szemben mutatkozó vonakodás, kelletlenség, súlyosabb esetekben ellenkezés leküzdésére az illetékesek – akik maguk aligha ismerték a tudományos ismeretek elsajátításához szükséges kitartás türelmét és a siker felemelő érzését –, nem találtak más lehetőséget, mint középiskolás módszerek – az óralátogatás ellenőrzése, a folyamatos tanulás megkövetelése – alkalmazását. Ezek persze aligha tették vonzóbbá az oktatott anyagba

[13] HBML. VIII.8/b. 56. d. 1951. április 6.

illesztett túlburjánzó ideológiai tartalmat, és a módszer kicsinyessége végül a valódi célt, a tananyag ésszerű elsajátítását is jelentős mértékben meghiusította.

Gunda Béla dékánságának három tanéve alatt (1951/1952–1953/1954) még nem sok minden változott a karon a politika és az egyetemi élet viszonyában. Pozitív tartalma és közel félévszázados kihatása volt annak a bejelentésnek, amely szerint 1952. szeptember 19-étől a debreceni egyetem Kossuth Lajos nevét viseli. A dékán szinte elvárásként fogalmazta meg ekkor, hogy *„olyan erővel és lelkesedéssel viszonyuljunk mi is a feladatainkhoz, mint amilyen erővel és lelkesedéssel állt Kossuth Lajos mellett és mögött a nép!"*

Az 1952. november 27-i Kari Tanácsülés egyik napirendi pontja a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. Kongresszusa jelentőségének megvitatása volt. A tanácsülési jegyzőkönyv szerint a Kari Tanács tagjai kilencoldalas előterjesztésből ismerhették meg mindazokat a sikereket, amelyeket a Szovjetunió az elmúlt években elért. A kongresszus anyagának megismertetése a hallgatókkal kötelező feladata lett az oktatóknak. Néhányan azok közül, akikre az a „megtisztelő" feladat jutott: orosz szakon Nagy Klára, Karancsi László, történelem szakon Kádár Zoltán, Szabó István, Niederhauser Emil, Ormos Mária, magyar szakon Bán Imre, Juhász Géza. Az 1953. március 12-i tanácsülésen Sztálin haláláról emlékeztek meg, amit a Tanács tagjainak állva kellett végighallgatniuk.

Az 1953/1954-i tanévben a tanácsnak foglalkoznia kellett azzal, hogy hogyan tudják alkalmazni a kormányprogramot a kar életében, állást kellett foglalnia az egyetemi és főiskolai típusú képzés szabályozásának kérdéseiben, véleményt formálnia a tanárképzés tervezett időtartamának négyről öt évre történő felemelésével kapcsolatban. A napi teendők ellátása mellett folytatódott a bizottsági jelentések meghallgatása. A vitatémák: A rendszeres tanulás kérdései a karon, Jelentés a karon folyó állai ideológiai oktatásról, A karon folyó szemináriumi oktatás problémái, A kari oktatás minőségi értelemben történő megjavításának feladatai, Jelentés a kar hallgatóinak szociális problémáiról. A viták során különösen hangsúlyt kapott az ösztöndíjkeretek szűkössége, illetve a diákotthoni elhelyezés igen alacsony színvonala. Külön foglalkoztak a hallgatók tanulmányi és fegyelmi helyzetének aktuális kérdéseivel, ismételten kiemelve a szakérettségis hallgatók nehézségeit, illetve a még mindig jelentős mértékű lemorzsolódás által okozott feszültségeket. Az 1954. március 16-i tanácsülésen reagálni kellett arra a hallgatók körében elterjedt nézetre, hogy a tanárszakon végzők közül többen várhatóan nem középiskolában, hanem általános iskolában kapnak majd állást tanulmányaik befejezése után. A felső állami- és pártvezetés igyekezett cáfolni a hírt, de a hallgatókat nem sikerült igazán megnyugtatni. Szembe kellett néznie a karnak azzal is, hogy a Minisztériumból érkező információk szerint a felvehető hallgatói létszám lényegesen alacsonyabb lesz, mint az elmúlt két évben volt. (Ami egyébként be is következett.)

Az egyetemen oktató tanárokkal szemben elvárt követelmény volt a tudományos munka folytatása, azonban ezen a területen is igen sok volt a megoldatlan, rendezetlen kérdés. Közismert, hogy 1950-ben bevezették a kandidátusi fokozatot, 1951-ben megszüntették az egyetemi doktori és az egyetemi magántanári címeket, viszont megjelent a tudományok doktora cím, amelyet az Országos Tudományos Minősítő Bizottság, 1951-től Tudományos Minősítő Bizottság ítélhetett oda az arra érdemeseknek. A BTK-n 1954. március 26-án a Tudományos Akadémia I. és II. Osztálya titkárainak részvételével került sor vitaülésre, amely

eléggé feszült hangulatban zajlott le, jelezve a tudományos munka folytatásának, illetve elismerésének számtalan megoldatlan kérdését.[14]

Az 1954 szeptemberében tartott kari tanácsülésen (a kar dékánja az 1954/1955-i tanév kezdetétől az 1957/1958-i tanév végéig Kálmán Béla volt) már jelentkezett némi változás az eddigi időszakhoz viszonyítva. A kiindulópontot ezzel együtt is az MDP III. kongresszusának határozatai, s a jórészt ezeken alapuló kormányprogram jelentette. Egyértelmű eredményként könyvelték el, hogy az egyetemi oktatás és a hallgatók önálló munkára nevelésének színvonala emelkedett. Valamelyest javult az egész felsőoktatási rendszer stabilitása is. Megjelentek a több évre szóló tantervek, vizsgarendek. Bekövetkezett az egyszakos rendszer felülvizsgálata, s a korábbi időszakban jól bevált kétszakos rendszer szükségességének újbóli felismerése[15], ami az áttérés során komoly bírálatokat is kiváltott. A bírálók a nem megfelelő előkészítettségre, a nem kellően átgondolt tantervekre, a hallgatói túlterheltség várható növekedésére hivatkoztak. A hallgatók szinte egyetlen pozitívumot láttak az új rendszerben: a végzés utáni elhelyezkedési lehetőségeik esetleges javulását, az I. éves hallgatók számának a népgazdaság tényleges szükségleteihez való alkalmazását. Időközben a hallgatóság szociális helyzete is javult valamelyest. Az 1954/1955-i tanévre szóló alapvető feladatokat pedig a következőkben határozzák meg: tovább kell emelni az oktatás színvonalát, ügyelve ugyanakkor a fokozatosságra. Szem előtt kell tartani azt elvet is, hogy a hallgatói önállóságra nevelés nagyobb pedagógiai segítségnyújtást kíván meg az oktatók részéről. Biztosítani kell az előrelépést a nevelés területén is, hogy *„a munkáját és a hivatását szerető, hazájához hű, szilárd jellemű és erkölcsű ifjúság formálódjék"* az egyetemeken. Biztosítani kell ugyanakkor az egyetemi oktatók továbbfejlődését, a tudományos munka fokozottabb fellendítését, az egyetemi oktató és tudományos munka egységét, továbbá az egyetemi kádermunka javítását. Magasabb szintre kell emelni a vezetés színvonalát az egyszemélyes felelősség fokozott érvényesítése, s az ügyintézés egyszerűsítése és meggyorsítása révén. A pozitívumok említése mellett komoly problémák is felszínre kerültek ugyanekkor. Kiderült, hogy a marxizmus-leninizmus oktatása során a IV. éves szemináriumokon „valóságos anarchia" uralkodott el. A szemináriumvezetők rendkívül gyengék, a hallgatóknak semmi kedvük nincs az órák látogatására, ezért a szaktárgyi oktatók segítségét kérik a helyzet javítására. A hallgatók között ebben az évben is komoly feszültségeket szült az elhelyezkedések körüli nagyfokú bizonytalanság is.[16]

Ez év decemberében került napirendre a hallgatóság tudományos munkája, amelynek fő keretét a tudományos diákkörök jelentették, de ide sorolták a szakszemináriumokat, a hallgatóknak az intézeti/tanszéki kutatómunkába való bekapcsolását, ajánlott speciálkollégiumok látogatását, az intézeti napokon a hallgatók szakmai szerepeltetését is.[17] Egy évvel később a munkás- és parasztszármazású, valamint a szakérettségit tett hallgatókkal való foglalkozás különböző formái között a tanulmányi segítség, a rendszeres konzultáció és tanulópárok létrehozása, helyesírási oktatás mellett is szerepet kapott a magasabb tudományos képzésre való felkészítés, a tudományos diákköri, intézeti munka.[18]

1956 tavaszán az Egyetem ötéves tervével kapcsolatban fogalmazott meg a kar számos olyan elképzelést, amelyek már több pozitív változást magában hordó elemet is tartalmaz-

[14] BTK Jkv. 1954. március 16.
[15] BTK Jkv. 1954. szeptember .23.
[16] BTK Jkv. 1954. szeptember 23.
[17] BTK Jkv. 1954. december 2.
[18] BTK Jkv.1955. szeptember 23.

tak. Ezek közé tartozott az Irodalomtörténeti és a Történeti Intézet javaslata, amely a Klasszika-filológiai Tanszék létrehozását javasolt az ott folytatandó képzés nélkülözhetetlensége miatt. Mindkét intézet javasolta a modern nyelvi tanszékek visszaállítását is, amelyek egyúttal átvehetnék a világirodalmi oktatás feladatait, s biztosíthatnák a lektori órák ellátását is. A kar képzési szerkezetét tekintve a történelem-földrajz, valamint a magyar-latin, magyar-idegen nyelv, latin-történelem, illetve a történelem-idegen nyelv szakpárok visszaállítást szorgalmazták. Elképzelhetőnek tartották, hogy néhány hallgató egyik tanárszakja mellett könyvtárosi, muzeológusi vagy levéltárosi képzésben részesülhessen. A Pedagógiai Intézet javasolta a tanárképzés időtartamának öt évre történő felemelést. A Történeti Intézet az 1952 óta tervezett, de létre nem hozott Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti Tanszék felállítását szorgalmazta. Feltétlenül javítandónak tartották az oktatás technikai körülményeit, illetve a könyvtárak helyzetét. A szakmai továbbképzéshez feltétlenül szükségesnek látták a külföldi szakmai utakat, kapcsolatokat.[19] Korábban ritkán tapasztalt határozott véleményt, kiállást fogalmaztak meg a kar részéről a végzős hallgatók elhelyezkedési problémáinak megoldását illetően. Az akkor érvényben lévő elosztási rendszert általában és részleteiben is helytelennek tartották. Javasolták, hogy a minisztérium vizsgálja felül az egész elhelyezkedési rendszert. Vizsgálják meg a középiskolákban és az általános iskolák felső tagozatán oktatók diplomáit, s mindenkit a végzettségének megfelelő munkahelyen helyezzenek el. Ennek eredményeként akár több száz álláshely is felszabadulhatna a frissen végzettek számára, így akár a tudományos pályára is alkalmas szakemberek nem kényszerülnének a városoktól távoli községekben elhelyezkedni. A kari vélemény szerint nagyobb szerepet kellene biztosítani az elhelyezkedésben az egyetemeknek, sőt, nem zárták ki a szaktanszékek véleményének meghallgatását sem. Az előterjesztés összeállítói szerint a megyei oktatási osztályok eléggé önkényesen járnak el az elhelyezések során. Az Oktatási Minisztérium és az egyetemek vizsgálják ki a megyéknél „elhallgatott álláshelyeket", s ezeket nyilvános pályázat keretében hirdessék meg, és töltsék be. Egyedül a rátermettség, a képességek legyenek döntőek az álláshelyek betöltésében. Amíg nem jön létre a nyílt pályáztatási rendszer, addig a munkahelyek elosztását központi nyilvántartás alapján az Oktatási Minisztérium végezze.[20]

1956 nyarán – igaz, hogy még az SZKP XX. Kongresszusa „határkő" szerepéből kiindulva – a Kari Tanács ülésén megállapították, hogy olyan változások történtek, amelyek az egyetemi élet számos területén elkövetett hibák, méltánytalanságok sürgős felszámolásával, az elmúlt évek hibáitól, torzulásaitól mentes új egyetemi élet kialakítását írják elő a kar számára.[21]

1956 nyarán érkezett a karra az a rektori leirat, amely az egyetemek önállósága növelésének kérdéseit vizsgálta. A karon ekkor elhangzó javaslatok közül a legfontosabbaknak az alábbiak mutatkoznak: legyen szabadabb az egyetemi oktatás rendszere, az oktató térhessen el az előadások hivatalosan megállapított programjától. Biztosítani kellene annak a lehetőségét, hogy a hallgatók ne csak a központi jegyzetekből tanulhassanak, illetve vizsgázhassanak. Elérhetővé kell tenni azt is, hogy a közgyűjtemények közül a levéltárak ne csak másik levéltárnak, hanem az egyetemeknek is kölcsönözhessenek kutatási anyagot. Szabó István azt az egyetemek számára megalázónak nevezett gyakorlatot kifogásolta,

[19] HBML. VIII/8/b. 70. d. 1956. május 30.
[20] Uo. 1956. július 2.
[21] BTK Jkv. 1956. július 18.

amely szerint a megyei tanácsok Oktatási Osztályai középiskolai tanárokat küldenek megfigyelőül a felvételi vizsgákra. Kádár Zoltán az intézetek és a tanszékek működtetésének harmonizálása iránti igényt fogalmazta meg. Szendrey István az MTA és az egyetemek közötti viszonyrendszer újratárgyalását javasolta. Méltatlannak találták a debreceni bölcsészkarra nézve, hogy míg Budapesten 18, Debrecenben csak 4 szakot oktathatnak. Javasolták, hogy az Oktatásügyi Minisztérium az államvizsga bizottságok elnökeinek formális kinevezéséről mondjon le. Az egyetemek kapjanak nagyobb szerepet a hallgatók végzés utáni elhelyezkedésében. A képzési kínálat növelésével egy időben (klasszika-filológia, modernnyelvi szakok visszaállítása) Debrecenben is biztosítani kellene, hogy egyes hallgatók III-IV. éven az egyik tanári szakjuk megtartása mellett muzeológusi, könyvtáros képzésben részesülhessenek.[22]

Az egykorú feljegyzésekből világosan látható, hogy a változások iránti igény már az év nyarán is egyértelműen ott volt a kar életében. A helyzet általános megváltoztatására irányuló igény a hallgatóság soraiban is egyre inkább megfogalmazódott, a kar oktatói és hallgatói komoly szerepet vállaltak az időszak politikai gondolkodásának átformálásában, s az 1956. október 23-i debreceni forradalmi eseményekben egyaránt. Az események jellegéből következően tevékenységük azonban csak részben érintette az egyetemi oktatás területeit.

2. Változások a képzési rendszerben (1957 –2000)

1957 tavaszán több olyan változás is történt, amelyek révén a felsőoktatás, s a kar életében is jelentős módosulások következtek be, amelyek között természetesen voltak egyértelműen pozitívak is. Ezek közé tartozott a korábban már megfogalmazott igény teljesülése a modern nyelvek és a klasszika-filológus képzés visszaállításáról, s megkezdődhetett a képzések feltételeinek helyreállítása. Ez a folyamat törvényszerűen járt együtt az orosz szakos képzésben részesülők létszámának csökkenésével. Az orosz szakos hallgatók szakváltoztatásával már az 1956. december 23-i OM leirat foglalkozott. Az összes orosz szakos hallgatóból a szakon maradt 7 fő, latin szakra ment át 9, franciára 13, angolra 19, németre 49, történelem szakra pedig 7 hallgató. Bizonytalan volt 2 hallgató helyzete.[23] Megtörtént a bölcsészettudományi karok tanulmányi rendjének módosítása is. Az 1957/1958-i tanévtől a tanulmányok időtartamát 5 évre, azaz 10 félévre emelték. A hallgatóknak a IV. és VIII. félév végén szaktárgyaikból, a történelem szakosoknak a IV. félév végén politikai gazdaságtanból is szigorlatot kellett tenniük. Az államvizsga tárgyakat az alábbiakban írták elő: filozófia (filozófiatörténet, dialektikus és történelmi materializmus), pedagógia (a szaktárgyak tanításának módszertana), a szakdolgozatok megvédése. Nem tanári szakokon szakmódszertan helyett más tárgyból kellett vizsgázni.[24]

Az OM 14/855-44/1956. sz. utasítása előírta az egyetemi vezetők újraválasztását. Kálmán Béla újraválasztására 1957. január 10-én került sor. A másik jelölt Gunda Béla volt. Ugyanekkor szabályozták a marxizmus-lenizmus oktatását is. Az 1956/1957-i tanév tavaszi félévében ezeknek a tárgyaknak az oktatása az egyetemeken, főiskolákon, néhány kivételtől el-

[22] BTK Jkv. 1956. június 14.
[23] HBML. VIII./8/.b. 71. d.
[24] Uo.

DUPress

tekintve szünetelt. Ez idő alatt viszont megtörtént a marxizmus-leninizmus tanszékek átszervezése, ami – az adott időszak elvárásainak megfelelően – az oktató-nevelőmunka színvonalának biztosítását, illetve a tanszékek eszmei-politikai megerősítését célozta. Széles körű tevékenység folyt az 1957/1958-i tanévben újra meginduló marxizmus-leninizmus oktatás előkészítésére. Az oktatandó tárgyak sorrendje a bölcsészkarokon: politikai gazdaságtan, filozófia, tudományos szocializmus.[25] A korábbi viszonyokhoz való egyfajta visszatérést jelentette viszont az 1957. április 15-i minisztériumi közlemény, amely szerint az új egyetemi törvény kiadásáig az MDP és DISZ jogait az MSZMP és a KISZ gyakorolják a karok életében.[26] Néhány hónappal később, 1957 júliusában megfogalmazták azt, hogy az idegen nyelvi tanszékek létrehozását követően a lektorátusra nem lesz szükség, mivel az idegen nyelvek oktatását a megfelelő tanszékek látják el.[27] A 70/1957.(M.K.13.)/M.M. sz. utasítás ugyanakkor előírta, hogy az orosz mellett minden hallgató köteles még egy idegen nyelvet tanulni. A második idegen nyelvből legkésőbb a IV. év végén kell vizsgát tenni, de lehetett korábban is. Az adott időszak III-IV. éves hallgatói csak oroszból voltak kötelesek vizsgát tenni.[28]

1956 után a kar tevékenységének több vonatkozásban is jelentős változások következtek be, amelyeket Pálffy István dékánhelyettes – visszamenőlegesen, 1985-ben tett – megfogalmazása szerint egy „permanens kérdés", az állandó reformkényszer határozott meg. Az 1949. évi egyetemi reform ugyanis a bölcsészképzésben is csak részeredményeket hozott, ugyanakkor folyamatosan jelentkeztek az újabb és újabb politikai elvárások, változtak a társadalmi igények is, az egyes időszakok tevékenységének értékelése, újraértelmezése új feladatok, új célok kijelölését jelentette a felsőoktatás, így a bölcsészkar számára is. A legjelentősebb hiányosságokat az 1960-as évek elején a reformmunkálatok irányítói a tananyag és az oktatás korszerűtlenségében, az oktatás nem kielégítő kapcsolatában a gyakorlattal, az élettel, valamint a világnézeti nevelőmunka alacsony hatékonyságában látták. Megemlítették azt is, hogy az oktatók nevelő munkája nem kielégítő, az intézmények tudományos munkájának színvonala sem igazán megfelelő, nem beszélve az egyetemek, főiskolák anyagi ellátottságáról. 1960 őszén hagyta jóvá a Tudományos és Felsőoktatási Tanács azt a dokumentumot, amely szerint minden képzési formában először a célokat kell világosan meghatározni, ezekhez kell a tananyagot alkalmazni a tudomány világából, s az ehhez szükséges tanterveket kell 1965-ig kidolgozni. A minisztérium azonban kissé siettetve a folyamatokat, már az 1963/1964-i tanévben bevezettette az új tanterveket.

A karon az 1960/1961-i tanév során több alkalommal foglalkoztak azokkal a kérdésekkel, amelyek az 1960. áprilisi irányelvek végrehajtása során jelentkeztek. Amikor 1961 elején összefoglalták a tananyag korszerűsítéssel kapcsolatos tapasztalatokat, akkor elsősorban a szűkebb értelemben vett szakmai kérdések kerültek elő, olykor igen-igen aprólékosan. Az ideológiai és a politikai módosítások véleményezését zömmel elkerülték. A kari munkálatok lezárásaként terjedelmes anyagban foglalták össze azokat a célokat és teendőket, amelyek elérése, illetve megvalósítása a karon folyó oktató és nevelő munka érdemi átalakítását jelentheti. Az anyagban nagyon komoly mértékben mutatható ki az ideológiai elvárásoknak való megfelelésre való törekvés mind a karra, mind pedig az egyes szakokra

[25] Uo.
[26] Uo.
[27] BTK Jkv. 1957. július 24.
[28] BTK Jkv. 1957. július 24.

vonatkozóan. A dokumentum kimondja, hogy a bölcsészeti képzés alapvető célja a tanárképzés, a kar tanárképző intézmény. A képzés célját azok a követelmények szabják meg, amelyeket a szocialista társadalom a végzett hallgatókkal szemben állít, a képzés célja a szocialista társadalom szakember szükségletének megfelelő kielégítése. Alapvetően az ideológiai célok kerülnek előtérbe pl. a magyar nyelv és irodalom szakos tanárjelöltek esetében. Ezen a szakon olyan tanárokat kell képezni, akik az általános iskola felső tagozatában is megállják a helyüket, kellő szakismerettel rendelkeznek nyelvünknek és irodalmunknak a kommunista világnézet alapján, az igazi hazafiság és az internacionalizmus szellemében való oktatására és megszerettetésére.[29]

Az 1963/1964-i tanévben bevezetett új tantervek valóban csak részben váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A Kari Tanács 1967. január 23-i ülésén Herman József dékán előterjesztése alapján a bölcsészkari oktatási rendszer fejlesztésének kérdéseit vitatta meg. Az előterjesztés több ponton is igen kritikusan nyilatkozott az adott időszak oktatási viszonyairól. Kifejtette, hogy az oktatásban komoly nehézségek jelentkeztek. A tantervek nem teszik lehetővé, hogy a hallgatók a tananyaggal elmélyülten foglalkozzanak, hogy megtanulják az önálló anyaggyűjtést és hozzá szokjanak az önálló véleményalkotáshoz. Nem teszik lehetővé azt sem, hogy a hallgatók az iskolai gyakorlatokhoz szükséges nélkülözhetetlen készségeket a tanulmányok ideje alatt elsajátítsák. Ennek okát sokan főleg a túlterhelésben látják, ez a vélemény azonban nagy valószínűséggel nem állja meg a helyét. A bölcsészkari oktatás évek óta jelentkező nehézségeinek és viszonylagos (saját célkitűzéseihez mért) eredménytelenségének fő oka, hogy a BTK oktatási rendszere az utóbbi években egyes tudományágak rohamos fejlődése, illetve a társadalmi igények módosulása miatt a maga egészében korszerűtlenné vált. A korszerűtlenség egyik okaként az előterjesztés a kétszakos képzési rendszert említette. Mivel azonban a közoktatás nincs felkészülve az egy szakon végzettek fogadására, az 1950-es évek egyszakos oktatási rendszere pedig kimondottan rossz emlékeket idéz fel a kortársakban, az egyszakos rendszer újabb bevezetésére csak egy-két évtizedes hosszabb folyamat eredményeként kerülhet sor. A hat évvel korábbi előterjesztés még a tanárképzést tartotta a karon folyó oktatás lényegében kizárólagos feladatának. Az 1967. évi referátum szerint fel kellene hagyni a tanárképzés kizárólagosságát hirdető elvvel is, a karnak feladata kell, hogy legyen a tudósképzésben való szerepvállalás. Ennek a területeit, módszereit ki lehet, ki kell dolgozni. Az előterjesztés a részletkérdések közül különösen fontosnak tartotta az V. évfolyam tanulmányi rendjének, illetve a kötelező olvasmányok kérdésének rendezését is.[30]

A tantervi módosítások folyamatában lényeges elemnek tekinthető, hogy 1968 őszén a Kari Tanács jegyzőkönyve olyan változásokról tudósít, amelyek korábban szinte elképzelhetetlenek lettek volna. A rugalmasabb számonkérés érdekében a Minisztérium engedélyezte, hogy a félévet beszámolóval vagy külön vizsga nélkül is lezárhassák osztályzattal, amennyiben a hallgató felkészültségéről az oktató a félév folyamán egyértelműen meggyőződhetett. Tantervi módosítási lehetőségek kerültek dékáni hatáskörbe, amelyek közül a legfontosabbak: egyes tárgyak összevonhatók, ha a karon fennálló feltételek mellett az oktatás jobb megszervezése biztosítható. Csökkenthető egyes tárgyak óraszáma, ha az oktatási módszerek és a hallgatók önállóságának fejlődése ezt lehetővé teszi. A hallgató

[29] BTK Jkv. 1961. március 1., április 20.
[30] BTK Jkv. 1967. január 23.

felmentést kaphat egy-egy tárgy kötelező látogatása alól. A dékán megváltoztathatja az egyes tárgyak óráinak félévekre történő szétosztását.[31]

Az 1970/1971-i tanévről szóló beszámoló újabb, a karon elkészített tantervről tájékoztat, amelyet a Minisztérium által kiadott „Tantervi irányelvek" alapján állítottak össze. Az új tantervek egy-egy szak vonatkozásában tartalmazták a képzési célt, a szakdolgozattal kapcsolatos követelményeket, a szigorlatokra vonatkozó előírásokat, a szakon oktatott valamennyi tantárgy óraszámát, programját és a vizsgakövetelményeket, beleértve a szigorlati és államvizsga követelményeket is. Meghatározták a szakok képzési kereteiben folyó speciális képzések körét is. Az új tanterv megszabta a teljes képzési idő alatti óraszámot (heti 26 óra átlag). A félévi terhelést egyenletesebbé tették azáltal, hogy a vizsgák számát némileg csökkentették, illetve azokat arányosabban osztották el. Az elméleti és a gyakorlati órák arányát az anyanyelven oktatott tárgyaknál 50–50, az idegen nyelvi szakokon 30–70%-ban állapították meg. A tantervben megjelent a szabadon választható előadás kategóriája is.[32]

Az 1970-es évek viszonylagos nyugalma után a 80-as évek elején ismét felélénkültek a reformmunkálatok. A Művelődési Minisztérium 1982 februárjában küldte meg a bölcsészkaroknak az *Irányelvek a tudományegyetemek bölcsészettudományi karainak tanterv korszerűsítési munkálataihoz* c. anyagot. Az országban ekkor működő három bölcsészkar képviselői komoly egyeztetéseket folytattak a különböző szakbizottságokban. A szövegnek az a kitétele, amelyik az egyetemre bízza – a miniszter által megállapított képzési célok, követelményi előírások és tantervi irányelvek keretei között, a társadalmi igényeknek megfelelően – a tantervek és tantárgyi programok meghatározását, a korábbiakban ugyancsak elképzelhetetlen lett volna. A tantervek elfogadásáról az intézeti tanácsok javaslata alapján – a KISZ egyetértésével – a Kari Tanács döntött. A tantárgyak programjainak elfogadása pedig – szintén KISZ egyetértéssel – az intézeti tanácsok feladata. Az egyetemek, a karok olyan szintű önállósághoz jutottak, amelyre korábban nem is gondolhattak. Az idegen nyelvi tantervek és programok egyébként már 1981-ben elkészültek.[33] 1984 augusztusában újabb MM munkaokmány jelent meg, amely szerint az 1980-as évek eleji elképzelések további átgondolásra szorulnak. Az idegen nyelv szakok esetében a tantervi módosítások legfontosabb eleme az előírt órák számának felülvizsgálata, főleg a II. és III. évfolyamon. A reformfolyamatok viszonylagos lassúságának magyarázata lehet, hogy érdemi lépésekre várhatóan leghamarabb az 1986/1987-i, illetve az 1987/1988-i tanév kezdetétől kerülhetett sor. A kari felvételi szerkezet átalakítása is szóba került. Növelni kívánták az idegen nyelvi szakok, a pszichológia, illetve – megfelelő feltételek esetén – a népművelés szakra felvettek számát. Ekkor merült fel a nyelvszakok TTK-s szakokkal való párosítása általánossá tételének lehetősége is.[34]

Közben az alakuló, formálódó politikai és társadalmi változások felé haladva, 1987/1988-ban a Művelődési Minisztérium sokadszor kezdeményezte a bölcsészkari tantervi irányelvek újbóli kidolgozását, s a feladat elvégzésére az érintett egyetemek oktatóiból álló bizottságot kért fel. Az események azonban hamarosan túlhaladtak a minisztériumi elképzeléseken, s több lépésen át kinőtt belőlük a bölcsészkari oktatást valóban radikális mértékben átala-

[31] BTK Jkv. 1968. szeptember 11.
[32] BTK Jkv. 1971. június 30.
[33] BTK Jkv. 1984. május 17.
[34] BTK Jkv. 1985 március.

kító bölcsészkari reform. A KLTE BTK szempontjából kulcsfontosságúnak nevezhetjük az ELTE BTK-n bekövetkezett változásokat. 1990/1991 fordulójára nyilvánvalóvá vált, hogy egyfajta áttörés következett be, illetve várhatóan bekövetkezik, részben az ELTE BTK felvételi rendszere, részben pedig az ott kialakított képzési koncepció megvalósítása révén. Az 1991. évi felvételi vizsgákra jelentkezők számának nagyfokú növekedése, az ELTE-re, illetve a Debrecenbe jelentkezők számának csökkenése olyan tendenciákat mutatott, amelyek elkerülhetetlenné tették a debreceni változásokat is. Az 1991. év az előkészületekkel telt el. A kari Oktatási Bizottság, illetve albizottságai rendszeres, a kari oktatási tevékenység jórészét átfogó tevékenységet fejtettek ki a képzési reform kidolgozása érdekében. A bizottságok munkájában mindvégig részt vettek a hallgatói képviselők is, szerepük azonban a reform-munkálatokban eléggé ellentmondásosnak bizonyult. A változtatási szándékok között első helyen a tanszabadság megteremtése szerepelt. A kari lehetőségek függvényében mind a hallgatóknak, mind az oktatóknak joga és kötelessége lett a tanulmányok szabad megválasztása, illetve meghirdetése. A megvalósítandó rendszer komoly mértékben csökkenthette a tanulmányok adminisztrációs szabályozását. A tanulmányok menetét tekintve a hangsúly nem az oktatási folyamatban való részvételre, illetve a mechanikus követelményteljesítésre került, hanem a követelményekkel, vizsgákkal megvalósított kimenet szabályozásra. A tanulmányokban való előmenetel egészen a diplomaszerzésig pontosan kidolgozott, áttekinthető kritériumok és követelményrendszer teljesítésének függvénye lett. A bölcsészképzés és a tanárképzés szétválasztásával megoldhatóvá vált, hogy azokat a hallgatókat, akik nem kívánnak tanári pályán működni, ne kényszerítsék pedagógiai tanulmányok folytatására. A 90-es évek elejére egyértelművé vált, hogy a két főszak plusz tanárképzés hosszú ideig semmiképpen nem tartható fenn. Ki kellett viszont dolgozni azt a rendszert, amelyik szakmai profiljában szűkebb, tartalmában azonban szélesebben alapozott, színvonalában magasabb fokú, igényesebb képzést tud nyújtani. Ez vezetett el ahhoz a kari álláspontho, hogy a képzés során a szakok lehetnek A *major*, A *minor*, B szak, illetve tanárszak. Az egyik legnehezebben megoldható feladat az volt, hogy a tanszabadság elvét hogyan lehet összeegyeztetni a szakmai igényességgel, a színvonalas oktatással. Ennek érdekében a kar a korábbi, a félévenkénti kötelező óratervről áttért a jóval rugalmasabb tanegység-rendszerre, amelynek az a lényege, hogy a hallgató tanulmányai során nem féléveket, hanem a képzési idő során a tanegység listában szereplő előírásokat teljesíti, bizonyos szakmai korlátok (kényszerrendezettség.) mellett szabadon. A szakmai elvárásokat a tanszabadság elvével úgy hozta szinkronba a kar, hogy kötelező tanegység az egyes szaktárgyak tanegységeinek hozzávetőleg fele, kötelezően választható a tanegységek negyede, szabadon választható pedig a fennmaradó nagyjából negyede.[35] Ezekkel a lépésekkel a kar történetének legjelentősebb változássorozata zárult le, azzal együtt is, hogy már a tanegység rendszer bevezetése során kiderült, hogy az új rendszer a hallgatók szempontjából sok kockázattal jár. A 90-es évek elején lezajló politikai-társadalmi átalakulás idején még nem lehetett igazán felmérni, hogy a 90-es évek második felében végző hallgatóink milyen társadalmi, gazdasági, köz- és felsőoktatási viszonyokkal, elvárásokkal lesznek majd kénytelenek szembenézni. A kar akkor egy átmeneti megoldást választott: lehetővé tette az egyszakos képzést, azonban egy szakkal senki nem zárhatta le a tanulmányait, minimum a tanárszakot fel kellett vennie. Az A *minor*, illetve a B szakokkal egy más irányú nyitást kívánt

[35] BTK Jkv. 1991. június 4.

a hallgatók számára biztosítani, ezzel tulajdonképpen megteremtette az elvi alapjait egy majdani kétlépcsős oktatási rendszernek.

3. A kari vezetés szervezeti rendje

A karon folyó tevékenység irányításának keretei szintén gyakran változtak az 1956-ot követő időszakban. A személyi vonatkozásokat tekintve ezzel együtt is egyfajta folytonosságot jelentett, hogy a dékáni tisztséget mind 1956 előtt, mind az 1956-ot követő két tanévben is Kálmán Béla látta el. A kari tanácsban az oktatókat az egyetemi tanárok, tanszékvezető docensek és a docensek képviselték. A kar egyetemi tanárai a forradalmat követő években Barta János, Gunda Béla, Juhász Géza, Papp István, Szabó Dezső, Szabó István, Varga Zoltán, tanszékvezető docensei Jausz Béla, Koczogh Ákos, Iglói Endre, tanszékkel nem rendelkező docensei Bán Imre, Benigny Gyula, Kardos Pál és Kádár Zoltán voltak. Képviselete volt a Kari Tanácsban 1957 tavaszától az MSzMP-nek, a szakszervezetnek és a DISZ-nek is. Az MSZMP-t Szendrey István vagy Iglói Endre, a szakszervezetet Andrássyné Kövesi Magda, a DISZ-t pedig Előd Nóra képviselte. Meghívottként szerepelt a Tanulmányi Osztály és a Lektorátus képviselője. 1957 nyarán a felsőoktatási intézmények szervezeti és működési szabályzatáról rendelkező 15/1956./OK.4. OM utasítás módosításaként elrendelték, hogy a dékánt, illetve a dékánhelyettest a kar tanárai, vagy kivételesen docensei közül határozatlan időre a felügyeletet gyakorló miniszter nevezi ki.[36] A külföldi úton levő Kálmán Béla helyett 1957 augusztusában rektori megbízásból Bán Imre töltötte be a kar vezetőjének tisztségét.

A kar dékánjai általában több éven át töltötték be tisztségüket. „Rangidősnek" ebből a szempontból. Szendrey István tekinthető, aki két részletben hat és féléven keresztül volt a dékán. Az első és az utolsó dékáni éve között több, mint tizenöt év telt el. Herman József megválasztott dékán az 1964. szeptember 24-i tanácsülésen jelentette be, hogy egy évet a párizsi egyetemen fog eltölteni vendégprofesszori minőségben, távollétében a dékáni tisztséget Szendrey István látja majd el. Herman József a dékáni teendőket az 1966. január 11-i tanácsüléstől látta el újra. Közel hat éven át volt dékán Bán Imre. Az 1957/1958-i tanév dékánjának, Kálmán Bélának a külföldi tartózkodása idején ugyanis az 1957/1958-i tanév őszi félévében, majd pedig az 1958/1959–1962/1963 közötti tanévekben vezette Bán Imre a kart.

Öt éven át hárman álltak a kar élén: Iglói Endre (1970/1971–1974/1975), Orosz István (1980/1981–1985/1986, de 1984. október 1-től 1985. augusztus 31-i tartó megszakítással) és Bitskey István (1993/1994–1997/1998). Iglói Endre az 1975/1976-i tanévet is dékánként kezdte meg, azonban az 1975. szeptember 16-i Kari Tanácsülésen jelenlévő Kónya István rektor bejelentette, hogy Iglói, a Kar öt éve hivatalban lévő dékánja megromlott egészségi állapotára való hivatkozással felmentését kérte. A Kari Tanács ugyanezen az ülésen Szendrey István egyetemi tanárt választotta meg dékánnak, aki az 1975/1976–1979/1980-i tanévek között viselte a dékáni tisztséget. Orosz István kétszer 3 éves ciklusát egyéves szabadsága szakította meg. Közel négy évig állt a kar élén Kálmán Béla. Három-három éven volt dékán Gunda Béla (1951/1952–1953/1954), Gorilovics Tivadar (1986/1987–1988/1989) és Imre László 1989/1990–1991/1992). A már említett okok miatt megosztott volt Herman József

[36] HBML. VIII./8/.b. 71. d.

hároméves dékánságának időtartama (1963/1963–1966/1967 között). Szintén megosztva töltötte a dékáni idejét Tokody Gyula is (1967/1968–1969/1970) között. Az 1967. december 19-i, II. rendes tanácsülést Sebestyén Árpád dékánhelyettes vezette. Bejelentése szerint *„Tokody Gyula dékán az elmúlt hetekben súlyos műtéten esett át"*, ezért ő vezeti a gyűlést. Tokody Gyula az 1968. február 27-i ülésen már jelen volt, az ülést azonban ekkor is Sebestyén Árpád vezette. A legközelebbi ülés, amelyet Tokody Gyula dékánként vezetett, 1969. március 25-én volt. Egyetemi tanárként azonban a kari üléseken addig is jelen volt. Az említett dátumokkal jelzett közel másfél év alatt Sebestyén Árpád töltötte be a dékáni tisztséget. Két éven állt a kar élén Szabó István (1949/1950–1950/1951) és Balogh László (1998/1999–1999/2000). Egy tanéven (1992/1993) át volt a kar dékánja Nagy Zoltán, akit a következő évekre az egyetem rektorává választottak, így nem töltötte ki a hároméves dékáni ciklust.

Megbízott dékánként tevékenykedett Fehér András (1970 április–augusztus). Tokody Gyula betegség miatt 1970. március 31-én mondott le a dékáni tisztségről, utódát az 1970. május 15-i kari tanácsülésen választották meg Iglói Endre személyében, akit az Egyetemi Tanács június elején erősített meg hivatalában. A „dékán helyetteseként" irányította a kart Pálffy István 1984. október 1-től az 1985/1986-i tanév végéig. Ifj. Barta János (egyébként dékánhelyettes) a Nagy Zoltán dékán rektorrá választása és hivatalba lépése közötti három hónapban (1993. július 1-től szeptember 30-ig) volt megbízott dékán.

A kar valamennyi dékánja jelentős vezetői tapasztalatok birtokában jutott el a legjelentősebb kari vezetői pozícióba. A korábbi tanszéki, intézeti/tanszékcsoporti vezető szerep, a kari tanácsi tagság, a különböző kari bizottságokban vállalt feladatok mellett két olyan terület volt még, amelyek valóban felkészíthették a vezetői feladatok ellátására a leendő dékánokat. Az egyik a dékánhelyettesi tisztség, amelynek a betöltése közvetlen rálátást biztosított a kari vezetői feladatokra, s egyfajta előiskolát, felkészülést is jelenthetett a még magasabb szintű vezetői feladatok ellátására. A kar dékánjai közül dékánhelyettesi feladatokat is ellátott a 2000-ig terjedő időszakban: Gunda Béla, Kálmán Béla, Bán Imre, Herman József, Szendrey István, Sebestyén Árpád, Gorilovics Tivadar, Pálffy István, Balogh László. A másik terület, ahol vezetői tapasztalatokat lehetett szerezni, az a szakszervezeti tisztségviselés volt. Az ezen a területen is komoly tapasztalatokat szerzettek közé tartozott Orosz István, Nagy Zoltán és Imre László. Évekkel később nyugodtan elmondhatjuk, hogy nem volt olyan dékán az 1949 és 2000 közötti időszakban, aki nem megfelelő vezetői képességek birtokában került volna a legmagasabb kari pozícióba. A politikai-társadalmi változások függvényében az Egyetemi Tanács 1990. december 20-i döntése értelmében az állami vezetők megbízásának megerősítéséhez ki kellett kérni a Kari Tanács állásfoglalását. Imre László dékán, Balogh László és ifj. Barta János dékánhelyettesek megbízatását a Kari Tanács 1991 januárjában megerősítette.

A Kari Tanácsban az 1958/1959-i tanévtől jelentek meg az adjunktusok képviselői. Az 1960-as években az adjunktusok zömmel a távollevő tanszékvezetőket helyettesítették, 1971/1972-ben pedig a tanársegédek képviselői is helyet kaptak a tanácsban. Néhány éven át jelen voltak a Kari Tanács ülésein a Marxista, majd a Marxizmus-Leninizmus Intézet képviselői is (Darai József, Kónya István, Farkas Dezső). Az 1960-as évek második felétől jelenhettek meg az Idegennyelvi Lektorátus (előbb Dombrovszky Józsefné, majd Nyirkosné Kiss Edit), az 1970/1971-i tanévtől pedig a nem oktató dolgozók képviselője (először Kőváry Lászlóné, később Kovácsné Péter Ilona, majd Nagy István, Hoffmann Istvánné, Bertalan Irén, Feketéné Balogh Marianna és Kozmáné Nagy Klára). Az 1972/1973-i tanévtől a KISZ mellett

külön hallgatói képviselőket is választottak a Kari Tanácsba., első alkalommal Fekete Istvánt Ladányi Mártát és Nyizsnyánszky Ferencet.

Az Egyetemi Szervezeti és Működési Szabályzat rendelkezései alapján hozták létre a Kari Tanács Elnökségét. Első ülése 1971. február 5-én volt, ennek résztvevői Iglói Endre dékán, Gárdonyi Sándor és Rácz István dékánhelyettesek, Bán Imre, Némedi Lajos egyetemi tanárok, Durkó Mátyás, Pálffy István adjunktusok, Halász Katalin hallgatói képviselő, dr. Sebestyén Árpád a pártszervezet, Gorilovics Tivadar a szakszervezet, Barabás Miklós a KISZ képviselője. Az Elnökség a Kari Tanács ülései közötti időben a Kari Tanács jogkörét gyakorolta, jogait a szervezeti és a működési szabályzat határozta meg.

Az éveken át hasonló szerkezetben működő Kari Tanács összetételében az 1983/1984-i tanévben következett be változás, amikor az egyetemi tanárok helyét a (zömmel egyetemi tanár) intézetigazgatók vették át, egyetemi tanárként pedig időszakonként változóan Ujváry Zoltán, Rácz István és Vajda Mihály volt a Kari Tanács tagja. Ekkoriban a karhoz tartozó Testnevelési Tanszéket Csende Sándor képviselte. Az intézetigazgatók száma 1991 őszétől, a Társadalomtudományi Intézetnek a BTK-hoz történő csatlakozásával gyarapodott.

Az 1988/1989-i tanévben az egyetemi pártértekezletet követően az ún. kari pártszervezet megszűnt, így nem volt külön kari pártvezetés és párttitkár, aki eddig a Kari Tanács tagja is volt. Az Egyetemi Pártbizottság Kövics Emma adjunktust jelölte a Kari Tanácsba pártképviselőnek. Az 1989/1990-i tanév második felétől a Kari Tanácsba 10 hallgatói képviselő került, viszont megszűnt a KISZ képviselete. Átalakult a szakszervezeti képviselet is. Az 1994/1995-i tanévtől az FDSZ (Lieli Pál, Kiss Antal, Kiséryné Némedi Eszter), illetve a Közalkalmazotti Tanács képviselője (Laczkó Tibor, Kovács Ágnes) volt jelen a Kari Tanács ülésein.

A vizsgált időszakban a Kari Tanács szervezetének utolsó lényeges módosítására 1994 tavaszán került sor.[37] Ekkortól a Kari Tanács szavazati joggal rendelkező állandó tagja volt a dékán, a két dékánhelyettes (számuk az évtized végén háromra bővült: tudományos és külügyi, oktatási, valamint gazdasági helyettes), az intézetigazgatók, dékánváltás esetén egy évig az előző tanév dékánja. Szavazati joggal rendelkező nem állandó, egy-egy választott tagot delegálhattak az intézetek, meghatározott számú képviselőt a hallgatók, az önálló tanszékek, illetve az alkalmazottak. Tanácskozási joggal rendelkező állandó tagok voltak a reprezentatív szakszervezet titkára, a Tanulmányi és az Igazgatási Osztály vezetője. Egy-egy napirend tárgyalásához a dékán meghívhatta tanácskozási joggal a napirendben tárgyalt ügyben érdekelt, érintett személyeket. A Kari Tanács összetételében 2000-ig történtek még finomítások, az elvek azonban már nem változtak. Az intézetek számának növekedésével változott a hivatalból kari tanácstag intézetigazgatók száma, illetve pontosan meghatározták, pl. az önálló tanszékek részletes képviseleti feltételeit 1998-ban.

4. Oktatók, tudós tanárok

Az 1940/1950-es évek fordulóján bekövetkezett változások természetesen nem hagyták érintetlenül a kutatások folytatásával kapcsolatos területeket sem. Egy időben még azt is vitatták, hogy egyáltalán feladata-e az egyetemi oktatóknak a kutatói tevékenység, vagy maradjanak meg csupán a tanárképzéssel kapcsolatos elvárások teljesítésének területén.

[37] BTK Jkv. 1994. február 17.

Az idő aztán eldöntötte, hogy az egyetemi oktatóknak kutatniuk is kell, s az egyetemi minősítési rendszerben történő előrelépést tekintve egyre inkább meghatározó tényező lett, akkor is, ha a korviszonyokból származóan nem feltétlenül számított döntő tényezőnek egy-egy alkalommal.

Láthattuk, hogy a kar az 1949/1950-i tanévben milyen intézeti keretek között tevékenykedett, s kik voltak a vezetői. Sajnos, az oktatási-kutatási feltételeket vizsgálva azt kell megállapítani, hogy folytonosságról alig beszélhetünk a korábbi időszakhoz viszonyítva. A II. világháborút követő időszak intézetvezetői közül Kondor Imre már 1949-ben a Műszaki Egyetemi Könyvtár munkatársa lett Budapesten, Mészáros Ede 1950-ben nyugdíjba ment, Pukánszky Béla ugyanebben az évben elhunyt. Bárczi Gézát 1952-ben a budapesti egyetemre helyezték át, Járdányi-Paulovics István pedig ebben az évben halt meg. A nyugati nyelvek oktatásának „szüneteltetése" miatt a kar kénytelen volt lemondani Országh László, Hankiss János tevékenységéről. Karácsony Sándor sorsát már láthattuk. A karon folyó oktatói és kutatói tevékenység szempontjából meghatározónak tekinthetjük, hogy a kar folyamatosan és érdemben Gunda Béla, Juhász Géza, Kádár László és Szabó István munkásságára számíthatott az intézetek vezetői közül. Mindez azt jelentette, hogy mind az oktatás, mind pedig a kutatás feltételeit tekintve lényegében újra kellett építeni mindazt, ami az egyetemen elvárható kutatási feltételeket jelentette.

Az 1950-es évek első felében is oktatott szakok közül gyorsan sikerült megoldani az 1952-ben létrehozott Magyar Nyelvtudományi és a Finnugor Nyelvtudományi Tanszék vezetését Papp István, illetve Kálmán Béla személyében. Rendkívül fontosnak nevezhető, hogy 1951-ben a Magyar Irodalmi Intézet oktatója lett Barta János, 1952-ben Bán Imre, akiknek a tevékenysége a későbbiekben meghatározónak bizonyul az intézetben! Három évvel később lett az Orosz Intézet oktatója Papp Ferenc.

Külön kell utalnunk arra, hogy az adott időszakban a szakmai felkészültség és igényesség, az adott tudományág iránti elkötelezettség, a széleskörű tájékozottság nem volt feltétlenül elég ahhoz, hogy a kor elvárásainak megfeleljen egy-egy kutató, a korszak ideológiai elvárásainak teljesítését is elvárták. A kar meghatározó oktatói igen gyakran kerültek konfliktusba a szaktudományokat illetően is megfogalmazott, elvárt hivatalos álláspontokkal.

1957-ben visszatérhetett a karra Országh László, ekkor nevezték ki Herman Józsefet a Román Nyelvek és Irodalmak élére tanszékvezetőnek. A következő években a pedagógia és a népművelés képzés bevezetése Jausz Béla és Durkó Mátyás, valamivel később a pszichológia szak megindítása Kelemen László révén jelentette az oktatási mellett a kutatási program bővülését is.

A teljesnek bizonyára nem nevezhető áttekintés azt hivatott dokumentálni, hogyan alakult ki az a szellemi bázis az 1950-es években, amely megteremtette a karon folytatott kutatások alapjait, kereteit. Ez elsősorban az említett professzorok, tudósok, majd pedig a tanítványaik (Koczogh Ákos, Nyirkos István, Kádár Zoltán, Für Lajos, Orosz István, Rácz István, Ujváry Zoltán, Pálffy István, Korponay Béla, Bitskey István, Görömbei András, Imre László, Nagy Zoltán, Virágos Zsolt és mások) munkája révén teljesedett ki. Ma viszont már azt mondhatjuk, hogy a kar oktatóinak nem kis hányada az utóbb említettek tanítványai közé tartozik! Számos területen járult hozzá a kari kutatások eredményeihez a karra más intézményekből kinevezett oktatók, pl. Niederhauser Emil, Borzsák István, Ránki György, Szabolcsi Miklós, Fenyő István, Mészáros István, Kovács Zoltán (pszichológus), Barta Gábor, Tamás Attila, Vajda Mihály tevékenysége is. Természetesen igen jelentős azoknak az okta-

tóknak a száma is, akik saját kutatói pályájukat végigjárva értek el jelentős szakmai, tudományos sikereket.

A Karon folyó kutatásokat az adott időszakban is több csoportba sorolták. A legjelentősebbek az országos távlati tervekbe beiktatottak voltak. Szerepeltek közöttük mind egyetemes, illetve országos jelentőségű, mind helyi vagy táji jellegű témák. A kutatások anyagi támogatását segítették hosszú időn át a Tudományos Kutatási Fejlesztési Alaptól pályázati úton megszerezhető összegek. Bekapcsolódott a Kar a kiemelt országos kutatási feladatokba is, mint pl. a Pedagógiai Tanszék a 6. számú országos főirányú kutatási programba az 1970-es években s az 1980-as évek elején.

Az említett oktatók nagyobb része – tudományos tevékenysége egyértelmű elismeréséül és bizonyítékául –megszerezte az MTA doktora címet, de többeket tagjává választott a Tudományos Akadémia is. A karról vizsgált időszakban az akadémia Barta Jánost (levelező:1967, rendes tag: 1982), Kálmán Bélát (1973,1981) és Papp Ferencet (1976,1985) választotta tagjává. (Borzsák István és Herman József nem debreceni professzorságuk idején lettek akadémikusok.) Az akadémiai tagságától 1949-ben megfosztott Szabó István rehabilitálására csak halála után húsz évvel, 1989-ben került sor. A vizsgált időszakon túl, 2001–2010 között a kar további oktatói lettek akadémikusok. 2001-ben Görömbei András, Kertész András és Vajda Mihály, 2004-ben Bitskey István és Orosz István, 2007-ben Imre László, 2010-ben S. Varga Pál és Solymosi László lett levelező tag. Vajda Mihály 2007-ben, Görömbei András és Kertész András pedig 2010-ben az Akadémia rendes tagja lett.

5. Az oktatás szervezeti egységei

A kar működésének fontos elemét jelentették azok a szervezeti keretek, amelyekben igyekeztek összehangolni egy-egy szak oktatásának kérdéseit, az adminisztratív feladatok ellátását, a működés anyagi feltételeinek (a lehetőségek szerinti) optimális biztosítását, a könyvtárak fejlesztését, a hallgatók ügyeivel való foglalkozást. Ha a korábbi területeken az állandó változást emeltük ki jellemző vonásul, akkor az oktatási egységek működési, szervezeti kereteinek módosulásaira vonatkozóan ez hangsúlyozottan igaz. Közvetlenül 1956 után a tanszékeket összefogó intézeti keret volt a jellemző, amely azonban jelentős egyenetlenségeket takart. Az idegen nyelvi tanszékek létrehozása szervezeti szempontból tovább bolygatta a meglévő viszonyokat, ugyanis ezeket illetően is eltérések alakultak ki azzal, hogy a Germán Nyelvek és Irodalmak tanszéke két szakot, a Román Nyelvek és Irodalmak Tanszéke pedig egy szakot oktatott, nem beszélve a Klasszika-filológiai Tanszék helyzetéről. 1957 novemberében a BTK fejlesztési tervét tárgyalva a tanszékek egész sorának létrehozására születtek elképzelések,[38] amelyek jó része azonban legfeljebb évek, esetleg évtizedek múlva valósult meg, mint a lélektan (pszichológia), az általános nyelvészet, az újkori egyetemes történet önálló tanszékei, vagy mások felállítására, amire azóta sem került sor, így a klasszika-archeológiai, művészettörténeti, oklevéltani, egyetemes művelődéstörténeti tanszékekére. Az 1950/1960-as évek fordulóján működő intézetek és a kereteiken található tanszékek felsorolása azért mutatkozik fontosnak, mert az elkövetkező évek változásait csak ezek ismeretében tudjuk igazán megítélni. Akkor az alább felsorolt egységek működtek: Magyar Irodalomtörténeti Intézet keretében az I., II. és III. sz. Irodalmi Tanszékekkel;

[38] BTK Jkv. 1957. november 28.

DUPress

Magyar Nyelvtudományi Intézet a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Nyelvtudományi Tanszékekkel; Történelemi Intézet az Ókortörténeti, I. és II. sz. Magyar Történeti, valamint Egyetemes Történeti Tanszékekkel; Orosz Intézet a Szláv Filológiai és az Orosz Tanszékkel; Pedagógiai Intézet a Neveléstudományi Tanszékkel és a Népművelési Szakcsoporttal; Germanisztikai Intézet az Angol és Német Tanszékekkel; továbbá az intézeti kereteken kívül működő Francia, Néprajzi, valamint Klasszika-filológiai Tanszékek.

Az 1960-as években egyre inkább előtérbe kerültek a kar szervezetével, így az oktatás kereteivel foglalkozó kérdések is. Úgy látták ekkor, hogy a karon hosszabb ideje megoldatlan kérdés a rokon területeken dolgozó tanszékek közötti együttműködés szervezeti kereteinek biztosítása. Az intézetek működtetésével kísérletet tettek ugyan a problémák megoldására, azonban a legjobb indulattal is csak az állapítható meg, hogy változó sikerrel jártak. A felsőoktatási reformmal összefüggésben a szervezeti kérdések rendezését a Művelődési Minisztérium is szorgalmazta ekkoriban. A helyzet azonban a karon eléggé ellentmondásos volt. Voltak intézetek, amelyek számára az intézeti keret elfogadható volt (Magyar Irodalmi, Történelmi), s ekkor elfogadhatónak látszott a Nyelvészeti Intézet működése is. Az idegen nyelvi tanszékek esetében azonban az intézetek csak mesterséges kereteket eredményeztek, így ott a tanszékek megmaradását látták célszerűnek. Ugyanez vonatkozott a Neveléstudományi Intézetre, valamint a Néprajzi és a Klasszika-filológiai Tanszék helyzetére. A kérdések megoldásának bizonytalan voltára utal, hogy egy évvel később már csak a Magyar Irodalmi Intézet maradt meg az intézeti keretek között. Átmeneti megoldásként tanszékvezetői tanácsot hozott létre a Magyar és Finn Nyelvtudományi Tanszék és a Fonetikai Laboratórium évente változó elnökkel. Hasonló megoldást választottak a történelem szakot oktató tanszékek, azzal a különbséggel, hogy a tanszékvezetői tanács elnökét ők két évente választották újra. Végleges megoldásnak tekintették ugyanekkor az angol, francia, latin, német és orosz tanszékek vezetői tanácsának létrehozását. Arra, hogy mennyire lehet véglegesnek tekinteni ebben az időszakban egy döntést, jó példa, hogy 1970 nyarán már arról döntött a Kari Tanács, hogy a „*de iure* létező tanszéki csoportokból *de facto* tanszékcsoportok" jöjjenek létre, amelyek megalakulására 1970 őszén sor is került. A tanszékcsoportok vezetőit öt évre a művelődési miniszter bízta meg. A kérdésről döntő kari tanácsi ülésen kemény vita bontakozott ki, amely jól tükrözte a kérdéssel kapcsolatban a Karon meglévő eltérő gondolkodást, felfogást. Többen kérdésesnek tartották, hogy szükség van-e egy ilyen viszonylag kis karon, mint a BTK, erre a szervezeti formára, vagy lehetne dolgozni a korábbi formák között is. Vannak-e olyan feladatok, amelyeket csak a tanszékcsoporti forma tud megoldani? Olyan kijelentés is elhangzott a vitában, hogy a Kar számos tanszékvezetője „hírhedtté vált" azáltal, hogy mennyire ellenzi az új szervezeti formát. A tervezetet végül is 1972. június 30-ig ideiglenes jelleggel fogadták el, majd 1975-ig meghosszabbították. Az ekkori tanszékcsoportok és vezetőik: Magyar Irodalmi Tanszékcsoport (Bán Imre), Nyelvtudományi Tanszékcsoport (Kálmán Béla), Történelmi Tanszékcsoport (Szendrey István), Idegen Nyelvi és Irodalmi Tanszékcsoport (Némedi Lajos), Neveléstudományi–Lélektani Tanszékcsoport (Kelemen László), Orosz és Szláv Filológiai Tanszékcsoport (Iglói Endre).[39] Tovább bonyolította a helyzetet, hogy 1970-ben létrejött az Általános Nyelvészeti és a Fonetikai, a Pszichológiai, valamint a Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszék. Az ugyanebben az évben megalapítani szándékozott Szociológiai Tanszék ügye azonban még évekre lekerült a naprendről. A Kar 1975 után egyfajta mulasztásos törvénysértést követett el,

[39] BTK Jkv. 1970. november 17.

mivel az oktatás szervezését tekintve évek óta érvényes szabályzat nélkül működött. A Rektori Tanács 1979-ben kötelezte a Kart, hogy rendezze a helyzetet. Az eltelt években azonban kiderült, hogy a BTK oktatási egységei nem uniformizálhatóak. Mégis el kellett dönteni, hogy milyen irányba haladjanak tovább. A tanszékcsoporti rendszer legfőbb hiányosságait az ülés résztvevői abban látták, hogy a tanszékcsoport-vezetők nem tudják/nem akarják a hozzájuk tartozó tanszékeket irányítani, koordinálni és ellenőrizni. A hivatali ügymenet rendkívül lassú és körülményes volt. Megállapították, hogy a tanszékcsoportok kialakítása nem minden esetben volt szerencsés. Példaként hivatkoztak a Neveléstudományi és Pszichológiai Tanszékcsoportra.[40]

A tanszékcsoporti rendszerről bebizonyosodott, hogy nem bizonyult működőképes formának, a változtatás elkerülhetetlenné vált. Az új, az 1980-as évek elején kialakult forma a Természettudományi Karon fontosnak tartott, és az egyetemi Pártbizottság döntése által támogatott, korábban már – szintén nem kevés ellentmondással – létező intézetek visszaállítása volt. Az intézetek szervezésének egyik fontos eleme volt, hogy tanszék nem maradhatott intézeten kívül. Ezzel voltaképpen a legfontosabb szervezési elvet hagyták figyelmen kívül, vagy mondhatnánk úgy is, hogy megsértették. Az egyik meghatározó szervezési elvnek a homogenitásnak kellett volna lennie, amely alapján egy szak, egy tudományterület érintett tanszékei kerülnek intézeti keretek közé. Ha így történik az intézetek létesítése, akkor előbb-utóbb érvényesülhetnek a rendszer előnyei, az intézeti rendszer iránt is megfogalmazott hátrányokkal szemben. Néhány tanszék esetén borítékolni lehetett ellenérzéseiket, fenntartásaikat (Néprajzi, Klasszika-filológiai Tanszék), s változatlanul sok, három szak, három tudományterület „zsúfolódott" a Neveléstudományi, Pszichológiai és Művelődéstudományi Intézetbe. Az 1983 tavaszán elfogadott struktúráról biztosan lehetett tudni, hogy szintén egy átmeneti kategóriáról van szó, amely előbb utóbb ismét változni fog.

Az 1983 tavaszán létrejött intézetek, a hozzájuk tartozó tanszékekkel az alábbiak voltak: Magyar Nyelvészeti, Irodalmi és Néprajzi Intézet (vezetője: Sebestyén Árpád). Hozzátartozott az I., II., III. sz. Magyar Irodalomtörténeti, az Általános Nyelvészeti, a Magyar Nyelvtudományi, a Finnugor Nyelvtudományi valamint a Néprajzi Tanszék. Tervezték Világirodalmi Tanszék létesítését is. A Történelmi és Klasszika-filológiai Intézethez (vezetője Rácz István) tartozott az Ókortörténeti, a Középkori Magyar Történeti, az Új- és Legújabbkori Magyar Történeti, a Középkori Egyetemes Történeti, az Új- és Legújabbkori Egyetemes Történeti, a Történeti Segédtudományi, valamint a Klasszika-filológiai Tanszék. A Szláv Filológiai Intézethez (vezetője Iglói Endre) két tanszék tartozott: az Orosz Irodalmi és az Orosz Nyelvészeti, de igen rövid időn belül megszervezhetőnek tartották a Lengyel Nyelv és Irodalom Tanszéket. A Nyugati Nyelvek Intézetébe (vezetője Pálffy István) tömörült az Angol, a Német és a Francia Tanszék. A Neveléstudományi, Pszichológiai és Művelődéstudományi Intézet (vezetője Vaskó László) három tanszéke tanszéki csoportokból állt. A Neveléstudományi Tanszék tanszéki csoportjai a Neveléstörténeti és összehasonlító-, az Iskolapedagógiai csoport, valamint Iskolalaboratórium, a Pszichológiai Tanszéké az Általános pszichológiai és pszichofiziológiai, a Társadalom és fejlődéspszichológiai, továbbá a Neveléspszichológiai és pedagógusképzési csoport, valamint a Munkalélektani Laboratórium. A Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszékhez tartozott a Felnőttnevelési és Közművelődési, valamint a Művelődéselméleti és Művelődéstörténeti csoport. Önálló oktatási, szervezései egységek maradtak: az Idegen Nyelvi Lektorátus, amely az egy évvel korábbi tervek szerint még a

[40] BTK Jkv. 1979. május 17.

Nyugati Nyelvek Intézetéhez tartozott volna, a Testnevelési Tanszék és az Oktatástechnikai Központ.

Ahogyan várható volt, hamarosan bekövetkeztek azok a lépések, amelyek lazítani kezdték ezeket a szervezeti kereteket. A Pszichológia Tanszék 1984 februárjában, a Neveléstudományi Tanszék pedig 1985 februárjában nyújtotta be a Kari Tanácsnak önálló intézetté válásának tervét, amely elképzelés a Pszichológia Tanszék esetén 1985-ben már realizálódott is.

A már többször említett politikai változások – sok minden más mellett –, elvezettek az oktatás szervezeti rendjének felülvizsgálatához is. 1990 márciusában javaslat született az intézetek korszerűsítésére, aminek során elhangzott a Néprajzi Tanszék kiválásának szándéka az eddigi szervezeti keretekből. A Nyugati Nyelvek Intézetéből szintén ki óhajtott válni, s önálló intézetet akart létrehozni az Angol Tanszék, hasonlóképpen a Francia és a Német Tanszék. Az 1990/1991-ben folytatott tárgyalások, egyeztetések után 1992-ben talán a legelfogadhatóbb, de most sem tökéletes szervezeti rendszer jött létre, amelyet persze még követtek változások az 1990-es években. Ennek eredményeként az alábbi intézetek maradtak meg a BTK-án: Magyar Irodalmi, Történelmi, Angol-Amerikai, Pszichológiai, Szláv Filológiai és a karhoz 1991-ben csatlakozott Társadalomelméleti Intézet. Önálló tanszék maradt a Francia, Német, Klasszika-filológia, Néprajz, Magyar Nyelvtudományi, Finnugor Nyelvtudományi (ez a két nyelvészeti tanszék egyébként 1994. szeptember 21-én kérelmezte intézetté alakulását Magyar Nyelvtudományi Intézet néven), Általános és Alkalmazott Nyelvészeti, Neveléstudományi és Művelődéstudományi Tanszék.

A változások természetesen nem álltak le. A Germanisztikai Intézet létrehozását 1992. szeptember 18-án tárgyalta a kari tanács. Az Intézetben a következő egységeket javasolták: Német Nyelvészeti és Német Nyelvű Irodalmak Tanszéke, valamint Német Szakmódszertani és Nyelvtanárképző Központ. Ez utóbbit 1998 után Germán Nyelvek és Kultúrák Tanszékének nevezték. Ugyanekkor jelentették be, hogy az Intézet három éven belül holland „B" szak beindítását tervezi. A BTK-hoz történt csatlakozását követően 1996-ban a Társadalomelméleti Intézet állt elő radikális átalakítási tervekkel. Az addigi Filozófia, Közgazdaságtan, Politológia és Szociológia Tanszékek egész szerkezetét ki akarták bővíteni három új intézet létrehozásával. A Közgazdasági és Üzleti Intézetben – amely a BTK támogatásával is megkezdett közgazdász képzés bázisa volt – Közgazdaságtani, Gazdaság Jogi és Üzleti Tudományok Tanszéket kívántak felállítani, a Politológiai és Szociológiai Intézetben Politológia és Szociológia Tanszéket, valamint a megszervezendő Európa Tanulmányok Központot, a Filozófiai Intézetbe Filozófia, Filozófiatörténeti és Esztétika Tanszéket terveztek.

6. Képzési struktúra, képzési kínálat

A változások ezen a téren sem előzmény nélküliek. A néprajzi képzés 1955-től számítja önálló szakként való létezését, a népművelés pedig 1956-tól. Az első néprajz szakos hallgató 1959-ben végzett, az első végzős évfolyam népművelés szakon pedig 1961-ben kapott oklevelet. Szintén 1959-ben vehette át oklevelét az első végzett pedagógia szakos hallgató is. Az ötéves képzésre történő áttérés eredményeként az 1960-as évek elején végeztek először az ebben a képzési formában tanulmányaikat folytató hallgatók. Addig maradt az 50-es évek első felének képzési kínálata. Az 1960. évi diplomaosztó így azt a groteszk furcsaságot hozta, hogy – mivel az első ötéves képzésre áttérő hallgatók csak a következő

évben végeztek – mindössze négy, tanulmányaikban valamilyen okból elmaradt hallgató oklevelét adhatták át a nappali, hatot pedig a levelező tagozaton. A nappali tagozaton átadott oklevelek megoszlása: egy-egy magyar, magyar-orosz, magyar-történelem és történelem-földrajz szakos diploma. A következő években a felvehető szakok száma négyről tizenkettőre nőtt, jelentősen kibővült a szakpárosítások lehetősége is. Mindennek eredményeként az 1960. évi négyféle oklevéllel szemben 1961-ben 13, 1962-ben 22, 1963-ban 28, 1964-ben 24, 1965-ben pedig 25-féle oklevelet bocsátott ki a kar. A kibocsátott oklevelek megoszlását illetően természetesen kimutatható némi ingadozás, alapvető tendencia azonban a növekedés maradt. 1976-ban a kar által kibocsátott oklevelek szakiránya harminc fölé emelkedett (37), 1992-ben elérte a negyvenet, 1996-ban ötven fölé ért (53), a csúcsot pedig 1998-ban érte el 63-féle kibocsátott oklevéllel. Ehhez a komoly mértékben növekvő változatossághoz kétségtelenül hozzájárult az is, hogy már az 1950-es évek végén is lehetőség volt rá, majd pedig egy 1961. évi MM utasítás értelmében a kar dékánja engedélyezhette harmadik szak felvételét a kitűnő és jeles rendű hallgatók számára.[41] A harmadik szak felvételére több szakon került sor, ilyen volt a néprajz, pedagógia, népművelés mellett az orosz, latin, német, angol, francia és a magyar szak is.

Az 1960/1970-es évek fordulóján tért vissza az oktatott szakok közé az ógörög, 1974-ben két új szak indítására kapott jogot a kar. Ekkor indult meg a lengyel, illetve a pszichológia szakos képzés. Az 1980-as évtized a visszafogott szakalapítás időszaka volt, ekkor csupán a filozófia szak (1982) megjelenése jelentett új színfoltot a képzésben. A következő évtized elején jelentek meg a társadalomtudományi szakok: az általános szociális munkás (főiskolai szak), a szociálpolitika, a szociológia (1992), kezdetét vette a politológus képzés (1993). A szociológia és politológia szakok „B" szakos képzésként indultak. Ekkor sikerült (újra)indítani az olasz szakos képzést is. Az Olasz Tanszék 1993-ban jött létre, az első olasz szakos hallgatók 1997-ben végeztek. Ugyancsak a kilencvenes évek elejére tehető az általános (később alkalmazott) nyelvészeti képzés indítása. Az orosz szakos képzés radikális hátérbe szorulását követően kellett sort keríteni a hároméves nyelvtanári szakok oktatásának megindítására is (angol: 1991, német: 1992). Az intenzív átalakulás időszakában a népművelés szak elnevezése – az adott időszak által meghatározott és elvárt tartalmi átalakulásoknak megfelelően – művelődési (és felnőttképzési) menedzser szakra változott (1992). A finnugor szak elnevezése finnugor nyelvészet lett, s megjelent a képzési kínálatban a finn nyelv és irodalom szak, is szintén 1992-től.

A bölcsészkari képzés korábban is ismerte az ún. egyszakos rendszert. Időnként a képzés szerves részévé vált, s voltak időszakok, amikor egy-egy hallgató különböző indokok alapján kérelmezhette egyszakossá válását. Az egyszakos rendszerre való radikális áttérés az akkori bölcsészreform keretein belül következett be, amelynek egyfajta – nem biztos, hogy szerencsés – „csúcsa" az volt, amikor 1992-ben a magyar nyelv és irodalom szakot külön irodalom és nyelvészet szakként is fel lehetett venni.[42]

A karon lényegében folyamatosan lévő alap-, illetve kiegészítő szakos diplomát biztosító levelező képzések mellett a 90-es években megjelentek a szakirányú továbbképzések is, amelyek közül a mentálhigiénikus, a közoktatásvezető és a tehetségfejlesztő képzést kell megemlítenünk. Jelentős számban folyt a korábbi orosz szakos tanárok átképzése is a há-

[41] 127/1961. (M.K.11.) MM.

[42] A karon meghirdetett szakok tanegységlistája. Debrecen, 1992.

roméves speciális formában, 1999-ben pedig felmerült az angol szakos távoktatási program bevezetésének terve is.

7. A hallgatók helyzete

A képzési kínálat említett módosulásai szervesen összefüggtek a hallgatói létszám alakulásával, az időnkénti ingadozástól eltekintve lényegében emelkedést mutató tendenciával. Az 1949/1950-i tanév 312-es hallgatói létszámáról az 1957/1958-i tanév 272 hallgatója 50 fős visszaesést jelentett. Az 1960-as években azonban egy ideig évenként nagyjából száz fővel nőtt az összlétszám, a csúcsot az 1964/1965. évi 913 fő jelentette. Ezt a számot csak több mint 20 évvel később, az 1985/1987-i tanévben sikerült túlhaladni 950 fővel, a következő tanévben pedig a Kar hallgatóinak létszáma átlépte az 1000 főt. Az 1990-es években lezajlott növekedés ütemét illusztrálhatja néhány adat. 1996-ban az I. éves hallgatók száma 958, a nappali tagozatosok összlétszáma pedig 3433 fő volt. Persze ebben az időszakban is tapasztalható volt olykor nem is jelentéktelennek mondható ingadozás. 1998-ban a nappali tagozatnak „csak" 2607 hallgatója volt, ami így is nagyon komoly növekedést jelentett a korábbi időszakokhoz viszonyítva.

Ahogyan más vonatkozásokban láttuk már, a karnak igen gyakran kellett felsőbb, hivatali, politikai, esetenként pártelvárásoknak megfelelni. Ezek közé tartozott a hallgatókkal való foglalkozásnak az a vetülete, amely – akkori szóhasználattal – a munkás- és dolgozó paraszt származású, későbbi kifejezéssel élve pedig a fizikai munkások gyermekei helyzetének alakulását kísérte figyelemmel. A fő feladat az volt, hogy csökkenteni próbálják azokat a hátrányokat, amelyek ezen hallgatók családi hátteréből, illetve korábbi tanulmányaik feltételeiből származtak. Olyan tendenciák rajzolódtak ugyanis ki, amelyek az adott időszakban komoly problémák forrásai lehetnek. Ilyen volt például, hogy a kétkezi dolgozók gyermekei túlnyomóan magyar-történelem szakra jelentkeztek, a nyelvszakokon alig-alig lehetett közülük bárkit is találni. Az elsősorban munkás- vagy dolgozó paraszt szülők politikailag és erkölcsileg kifogástalan magatartású gyermekei az ötvenes élvek elején előnyt élveztek a Rákosi ösztöndíj megítélésénél, egy 1959-i kormányrendelet szerint pedig új típusú, úgynevezett társadalmi ösztöndíjban részesülhettek. Ez az ösztöndíj egyszerre segítette a valóban nehéz anyagi helyzetű hallgatók tanulmányainak folytatását, másrészt hozzájárult ahhoz, hogy az ösztöndíjak révén a különböző megyék biztosítani tudják a megfelelő tanári ellátást. A munkavállalási kötelezettség az ösztöndíjak folyósításával megegyező időtartamra vonatkozott. 1962-ben az egyetemi karok is lehetőséget kaptak arra, hogy a káderutánpótlás szempontjából számba jöhető hallgatókkal társadalmi ösztöndíjas szerződést köthessenek.

A hallgatókkal való foglalkozás fő formája sok éven át a patronáló tanári tevékenység volt, amit gyakran neveztek az órán kívüli nevelés fő területének. Ezzel együtt is úgy látszott, hogy ez a fajta tevékenység inkább az I. és II. évfolyamon hozhat eredményeket, a felsőbb évfolyamokon tanulók már kevésbé tartottak igényt erre a tevékenységre. 1978-ban került sor az első olyan felmérésre, amelynek során a hallgatók – mintegy az oktatói munka hallgatói véleményezésének egyfajta előfutáraként – kérdőív kitöltésével fejtették ki véleményüket a patronáló tanári munkáról. Gyakran nyilváníthatták ki a hallgatók véleményüket az oktatással kapcsolatos különböző kérdésekben. Ezek közül idézünk néhányat azokból az évekből, amikor ez még nem tűnt annyira természetesnek, mint majd a 90-es években.

DUPress

A hallgatói túlterhelés kérdéseit vizsgálva – amit egyébként az oktatók is elismertek –, a következő részletkérdéseket vetették fel. A magyar szakon a világirodalmi oktatás a túlterhelés fő forrása. (A II. éves szigorlat kötelező olvasmányainak terjedelme meghaladta a 10000 oldalt.) Oktatók és hallgatók egyaránt túlméretezettnek tartották az ókortörténeti, valamint angol nyelv és irodalomból a II. éves szigorlat anyagát. Az oktatás szerkezetének átalakítása közben – a hallgatók szerint – nem eléggé átgondoltan történt meg a kollokviumok és a szigorlatok egymásra épülése. Álláspontjuk szerint a túlterheléshez hozzájárultak a kettő-négyhetenként tartott marxista-leninista szemináriumok 50–100 lapnyi kötelező olvasmányai is.[43] Tíz évvel később a KISZ által felvetett oktatásszervezési problémákat tárgyalta a Kari Tanács, amelyek közül többet is érdemesnek tarthatunk kiemelni. Az V. éves hallgatók hiányolták az egyetemi és a gyakorló iskolai órák összehangolását, a megfelelő órarendi egyeztetést. Kívánatosnak tartották a szemináriumi csoportok létszámának csökkentését, különösen a nyelvi stílusgyakorlatok esetén, mert az eredményes munkát nagymértékben gátolta a „mamutcsoportok" létszáma. Javításra szorult volna a stílusgyakorlatok szerkezete, jobban egymásra kellett volna épülniük, jobban közelíteniük az élethez. Feltétlenül javítandónak tartották a kari jegyzetellátottságot is. Szerencsésebbnek tartották volna a jelenleginél átfogóbb előadásokat tartani, a mostaniak egy-egy szigorlat anyagának csak a töredékét teszik ki. Teljesen új ötletként merült fel az előadások látogatása kötelező jellegének megszüntetése. A jó és értékes előadásokra bejárnak a hallgatók, az órai látogatottság egyfajta mérője lehetne egy-egy óra színvonalának. A kar erre úgy reagált, hogy valóban célszerű lenne a kötelező jelleg megszüntetése, de ennek az adott körülmények között nincsenek meg a feltételei, s csak a hallgatók egy részének kedvezne.[44] Történelem szakon javasolták az II. és IV. éves szigorlat írásbeli részének eltörlését. Évekkel később a tanszékcsoporti ifjúsági parlamenteken újabb javaslatokat fogalmaztak meg. A kari oktatásszervezési kérdésekkel kapcsolatban a hallgatók javasolták a magyar nyelvi és irodalmi, illetve történelem szakon az egyetemes és magyar történeti szigorlat kettéválasztását. Kifejtették, hogy indokolatlanul nagyfokú egyenetlenséget látnak az egyes félévek tanulmányi kötelezettségei között. A tanszéki, tanszékcsoporti könyvtárak jobb ellátása érdekében kérték a könyvbeszerzésre fordítható összegek növelését. Szerették volna elérni az orosz és német szakos hallgatók részképzésének mielőbbi rendezését, s felvetették, hogy a lengyel szakos hallgatók esetében is meg kellene teremteni ezt a lehetőséget.[45]

A hallgatók helyzetének vizsgálata során a kar komoly hangsúllyal foglalkozott a tehetséges hallgatók munkájának támogatásával. Ennek fő fórumát a tudományos diákkörök működésében látták. Az 1950-es évek végén még nem tartották célszerűnek, hogy minden intézetben legyen diákkör. Az a néhány nagyon kiváló hallgató, aki egy-egy intézetből a kari diákkörbe bekerülhetett, többnyire olyan fokán állt a tudományos érdeklődésnek, hogy szívesen és haszonnal hallgathatott meg egy-egy nem feltétlenül az ő szakjába vágó tudományos előadást és vitát is. A kar a TDK tevékenysége mellett egyébként pályatételeket is írt ki, emellett javasolták a legjobb szemináriumi és szakdolgozatok nyilvánosság előtti megvitatását is. A tehetséges hallgatók támogatása mindvégig egyértelműen kimutatható volt a kar munkájában, ami az Országos Tudományos Diákköri Konferenciákon való sikeres szereplésekben is megmutatkozott. Ennek illusztrálására szolgálhatnak a Debrecen-

[43] BTK Jkv.1960. február 11.
[44] BTK Jkv. 1970. január 1.
[45] BTK Jkv. 1979. január 30.

ben, 1975-ben megrendezett konferencia eredményei, amelyre 11 felsőfokú intézményből 212 dolgozatot küldtek el. Az egyetemekről érkezettek megoszlása az alábbi volt: ELTE: 56, KLTE: 55, JATE: 47 dolgozat. A kiosztott 10 miniszteri, 6 KISZ KB és 8 különdíjból 11 került Debrecenbe, 6 a JATE-ra, 4 az ELTE-re, 1-1 pedig Pécsre, Nyíregyházára és Szegedre, a Tanárképző Főiskolára.[46]

Számos olyan kérdés volt, amelynek megfelelő rendezése az oktatóknak, a kari vezetés különböző szintjeinek és a hallgatóknak közös érdekük volt, amelyek egyszerre segíthették mindkét réteg érdekeinek az érvényesülését. Ezek közé tartozott egyebek között a végzett hallgatók elhelyezkedési lehetőségeinek vizsgálata, a tanulócsoportok kérdése, az egyetemi, főiskolai átvétel, az egyszakosodás lehetősége, a demonstrátori rendszer működtetése, stb. Úgy tűnik, hogy az esetek zömében a két oldal megtalálta az együttműködés feltételeit, s ez elengedhetetlen feltétele egy kar kiegyensúlyozott működésének.

Az 1990-es évek közepére, második felére a kar az oktatott tárgyak, tanszékek, intézetek számát tekintve olyan szintet ért el, amelyre korábban évtizedeken át nem is gondolhatott. Azokhoz az évtizedekhez képest, amikor a politika utasításokban, elvárásokban, rendeletek által, s tudjuk, hányféle formában volt még jelen a kar életében, egy kissé megnyugodhattunk, fellégezhettünk, s erőinket, szorgalmunkat, tehetségünket valóban érdemi és értelmes célokra elérésére, a megváltozott időszak adta feladatok elvégzésére fordíthattuk, úgy, hogy tudtuk: újabb változások előtt állunk.

DUPress

[46] BTK Jkv. 1975. május 27.

III. A Természettudományi Kar* (Bazsa György)

1. Az első ötven év tudományos íve

A Természettudományi Kar első ötven éve egy folyamatosan fejlődő, növekvő és erősödő, gazdagodó és megújuló, az egyetemes tudományt és a magyar társadalmat egyaránt szolgáló nagy egyetemi egység története. Igaz ez akkor is, ha a fél évszázad során nem ritkán belső nehézségek és külső korlátok, megtorpanások, sőt megállások is voltak, de ez az időszak ezekkel a problémákkal együtt is egy felfelé mutató ívet rajzol meg. A megalakuló TTK alapító kara volt az akkor megcsonkított debreceni (Kossuth Lajos Tudomány)egyetemnek és ötven évvel később meghatározó kara lett az integrációval újjászülető Debreceni Egyetemnek.

Az említett jubileumi kötetekben ugyanakkor mérsékelten jelenik meg az – az országos politikai eseményeket, fordulatokat középpontba helyező – megközelítés, amely az egyetem egészének történetét meghatározta, és a jelen kötet megfelelő fejezetében is előtérbe került. Oka mindenek előtt az, hogy a természettudományok területe jóval távolabb volt és van a politikától, mint az egyetem központi irányítása, vagy akár a bölcsész szakok témakörei. A politikai befolyás e területen elsősorban tágabb oktatáspolitikai kontextusban érvényesült, és jóval kevésbé egyedi vagy személyi kérdésekben. Miközben a Kossuth Lajos Tudományegyetem egésze, így benne a TTK is az adott társadalmi erőtérben működött, az egyetem egészéről szóló megelőző fejezet – közvetlen politikai összefüggésben – mindössze néhány TTK-s oktató nevét említi. Alighanem karakteresen szimbolizálja, mondhatni dokumentálja ezt az a távolságot az a tény, hogy önálló létének első húsz évéből, 1949–1969 között, mindössze egyetlen évben volt „párttag" dékánja a Karnak. (Nyugodtan mondhatjuk, a későbbiekben sem ez volt a meghatározó szempont.) Ezzel együtt több tekintetben (pl. a marxizmus-leninizmus és egy ideig a katonai tárgyak oktatásában, az orosz nyelv kötelezőségében, a doktori szigorlatoknál kötelező ideológiai melléktárgyban, a felvételi döntésekben) a politikai befolyás természetesen itt is érvényesült. A jelen fejezet mindenesetre jobban koncentrálhat a szaktudományokra és eredményeikre.

A Természettudományi Kar lényegét létrejöttétől kezdve (az azt megelőző bölcsészkari inkubációs állapottal együtt) elsősorban a *tudomány* határozta meg. A megalakulást a magyar tudomány kiemelkedő egyéniségei, részben már akkor is nemzetközileg ismert kiváló tudósok jegyzik, és nagyon rövid idő alatt nagy nevek „sokasága" jelenik meg a Karon.

* A Kar történetét – benne a természettudományok oktatásának és művelésének debreceni hagyományait –, három jubileum alkalmából is megírták: *25 éves a Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Kara 1949–1974.* KLTE TTK kiadványa, Debrecen, 1975.; *50 éves a Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Kara.* DE Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2000.; *60 éves a Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Kara 1949–2009.* DE TTK kiadványa, Debrecen, 2009 Összeállításunk ezek alapján készült.

Bár néhányan (pl. Budó Ágoston, Gyulai Zoltán, Rényi Alfréd) csak rövid időt töltenek itt, mégis hagynak értékes örökséget, többségük azonban közel két évtizeden át meghatározó egyénisége lesz a Kar egészének, tudományos minőségének, oktatásának, ethoszának (Varga Ottó, Szele Tibor, Rapcsák András, Gyires Béla matematikusok, Szalay Sándor, Gáspár Rezső fizikusok, Bognár Rezső, Imre Lajos, Szarvas Pál kémikusok, Soó Rezső botanikus, Kádár László geográfus, Földvári Aladár geológus, Berényi Dénes meteorológus). 1952-ben a tudományos minősítési rendszer indításakor hárman (Szalay Sándor, Földvári Aladár, Hankó Béla) kaptak doktori, nyolcan kandidátusi minősítést. A tudományt legtöbbjük nemzetközinek tekintette, nem lokális tevékenységnek, amit megalapozott az, hogy többen közülük a két világháború között hosszabb tanulmányúton voltak a legjobb európai kutatóhelyeken (pl. Szalay Sándor Cambridge-ben a már akkor Nobel-díjas Ernest Rutherford, Imre Lajos Berlin-Dahlemben a későbbi Nobel-díjas Otto Hahn mellett). Az viszont köztudott, hogy a hazai kutatási feltételek sem akkor, sem később nem érték el világszínvonalat, de legtöbbjük ezt olyan szellemi teljesítménnyel kompenzálta, ami nemzetközi elismertséget eredményezett számukra (talán a legjobb példa a *neutríno* kimutatása az olcsó ködkamrával, Szalay Sándor és Csikai Gyula). A „vasfüggöny" ellenére a legfontosabb természettudományos folyóiratok jártak a tanszéki könyvtárakba (*Zentralblatt der Mathematik, Physical Review, Chemisches Zentralblatt, Journal of American Chemical Society* stb.). A ma is kitűnő és jól jegyzett (nagy csereértéket képviselő) *Publicationes Mathematicae* folyóiratot Rényi Alfréd, Szele Tibor és Varga Ottó már 1950-ben valódi nemzetközi folyóiratként alapították meg.

A nemzetközi tudomány nemzetközi kapcsolatokat igényel. Nem csak papíron, hanem személyesen: részvételt konferenciákon, konferenciák szervezését, külföldi meghívásokat és külföldiek meghívását, tanulmányutakat, szervezetek, szerkesztőbizottságok tagságát és tisztségét. Az első évtizedben ezek döntően a szocialista tábor országaira korlátozódtak, ami nem jelentette azt, hogy ne indultak volna sikeres tudományos pályák szovjet vagy Német Demokratikus Köztársaság-beli aspirantúrával (közismert és elismert az orosz-szovjet matematika minősége, az egykori (kelet)német kémia erőssége, a cseh Heyrovsky Intézet elektrokémiai kutatásainak színvonala, a Dubnai Egyesített Atomkutató Intézet infrastruktúrája, annak szerepe pl. transzurán elemek felfedezésében). S miközben még minden tudományos eredményt tartalmazó iratot a kiutazások előtt hét pecséttel „titkosítani" kellett (ez ma közel komikusnak tűnik, mert *pendrive* ugyan nem, de diafilm már akkor is volt), a hatvanas évek legelejétől egyre többen mentek ki pályázat vagy meghívás révén (nem politikai privilégiumként) több hónapos, vagy éppen éves tanulmányútra. Önkényes válogatással mondjuk Olaszországtól (Nánási Pál) Írországon át (Bognár Rezső) Kanadáig (Bartha László), s természetesen sokan Németországba, Angliába és az USA-ba. Ez a gondolkodás is talaja volt annak, hogy a nyolcvanas évekre a Karon nem egy szakmában a sikeres egyetemi oktatói pálya szinte hallgatólagos követelménye lett – több más mellett – a külföldön, minél jobb helyen eltöltött egy-két kutatóév és sikeres együttműködés. Ha itt személyes példákat mondanánk, azt a bőség zavarában (vagy kosarából) csak nagyon szubjektív válogatással lehetne megtenni, de természetesen lehet említeni a helyszíneket, pl. Oxford, Göttingen, Stanford, Boston és sok más város világhírű egyetemét, vagy pl. a német Max Planck Társaság kutatóintézeteit, a National Institue of Health (USA) laboratóriumait. A Kar vezető oktatói így mindig, még a legmostohább években is tudták, hol tart a nemzetközi tudomány, hacsak azt katonai vagy üzleti okok nyugaton és keleten egyaránt nem korlátozták. És ezt természetesen az oktatásban is hasznosították.

Dunrese

Az oktatás szerkezetét, mind a szakokat, mind a tanterveket (és a felvehető létszámokat) a minisztérium határozta meg. A központi dokumentumok meglehetősen kötött előírásokat tartalmaztak óra- és vizsgaszámok (és szabályok) tekintetében. A tartalmat illetően nagyobb volt az oktató szabadsága és természetesen a módszerekben sem lehetett szigorú korlátokat érvényesíteni. Itt most csak példaként említjük, de a példa erejének nagy súlyával említjük Szalay Sándor vagy Szarvas Pál látványos és didaktikus tantermi kísérleteit, Földvári Aladár nem csak látványt, hanem meghatározásokat is szolgáló ásvány- és kőzetgyüjteményét, Varga Ottó vagy Imre Lajos tábla-krétás levezetéseit, Kádár László vagy Haraszty Árpád intellektuális előadásait, amik nem csak a tudományos ismereteket, hanem a hivatást, a szakma szeretét is mélyítették nagyon sokakban, s amik szinte legendává alakulva kísérték/kísérik végig sokunk pályáját. Aki ezekre koncentrált, az mindenféle más nehézség mellett is épült és gyarapodott tudásban, tágabb szellemiekben és emberi tartásban is.

Nem volna szerencsés semmiféle utólagos szembeállítás a Kossuth Egyetem két kara között, de tényszerűen látszik, s feltehetően az előbbiekkel is összefüggésben áll(hat), hogy az egyetemi fejlesztések rendre a TTK profiljába tartozóan valósultak meg: a kísérleti fizikai tanszékre (Szalay Sándor akadémikus kutatásaira) alapozott atommagkutató intézet (MTA ATOMKI) létrehozása, az izotóp laboratórium, a kémiai, a matematikai, az ökológiai épület, az állatház és üvegház a Botanikus kertben, a neutronbunker, az Informatikai és Számítóközpont (az egyetemi templom épületében). Egyetemi szinten mindössze a kollégiumok és a könyvtár bővülése listázható (ugyancsak a templom épületében), s majd a rendszerváltás után a Kassai úti campuson kapott infrastruktúrát a Közgazdaságtudományi, majd az Állami és Jogtudományi Kar. A Bölcsészettudományi Kar rendre annyi bővülési lehetőséghez jutott, amennyit az előzőek következményeként a főépületben felszabadult helyiségek jelentettek.

A Kar indulásának megrajzolásával a következő, kicsit részletesebb történet írásának hangvételét kívánjuk megadni. Miközben a múlt század második felében a magyar társadalomban történelmi mértékkel mérve is igen jelentős változások következtek be (elég, ha 1956-ot és 1989-et említjük), amelyek a Kar működésére is számottevő hatással voltak, ezek összességében mégis egy stabilitáson alapuló folyamatosságon belül érvényesültek. Okoztak kisebb-nagyobb fordulatokat, de nem okoztak sem felfordulást, sem traumát. Ezt a törésmentes folyamatosságot indirekt módon az is jelzi, hogy a Kar történetét összefoglaló említett jubileumi (és ezek mellett más egyetemtörténeti) kötetek különböző szempontok szerint, különbözőképpen próbálják tagolni a TTK első fél évszázadát, azaz nincsenek egyértelműen elkülönülő korszakok, és köztük paradigmaváltó határok. A rendszerváltás jelenti az egyetlen ilyet, amikor a politika addigi közvetlen jelenléte és közvetett hatása megszűnt (vagy átalakult), és az új demokratikus rendszer az egyetemi, így a kari működésben is jelentős változást, új demokratikus elemeket hozott. Elég, ha példaként említjük az 1993-ban elfogadott első felsőoktatási törvényt, abból is következően az erősebb autonómiát az oktatott szakok kialakításában (gyógyszerészképzés, molekuláris biológus szak kezdeményezése), a hallgatói döntéssel kialakított tanári szakpárosításban, a felvételi pontozási rendszerében, a nagyobb arányú hallgatói képviseletet a testületekben, a szervezett doktori képzést és az egyetlen tudományos fokozat (PhD doktori) odaítélésének jogát az egyetemeken.

A rendszerváltás után természetesen a Kar oktatói is széles politikai spektrumban helyezkedtek el, eltérően nyilvánultak meg. Néhányan aktív közéleti szerepet (pl. képviselő-

séget) is vállaltak, de sem a nyílt, sem a burkolt politikai különbözőségek a Kar oktató-kutató munkáját alapjaiban nem zavarták meg. Oktatóink döntő többsége ezt a kérdést az egyetemi tevékenységektől sikeresen elkülönítette, magánügynek tekintette. A különböző felfogások vagy megközelítések a szakmai vagy éppen vezetői együttműködéseket nem zavarták, nem ritkán szinte látványosak voltak és ma is azok az ezeken felülemelkedő szakmai vagy emberi kapcsolatok, közös egyetemi értékrendek.

A Kar tevékenységének külső tényezői között fontos volt az új karok megjelenése a század utolsó éveiben a Kossuth Lajos Tudományegyetem belül (Műszaki Kar, Közgazdaságtudományi Kar, Állam- és Jogtudományi Kar, Zeneművészeti Kar), de belső életét ezek alapjaiban nem befolyásolták. Kisebb-nagyobb mértékben bővítették az addigi oktatási és kutatási kooperációkat. Továbbra is a BTK maradt a – mindenekelőtt az egyetemi tanárképzés révén hagyományos – együttműködő (és csak értelmes mértékben rivális) partner, a mérleg másik fontos karja az egyetemi vezetőtisztségek betöltésének elosztásában/eloszlásában, az egyetemi ethosz megújításában és terjesztésében, az Universitas működtetésében és a Debreceni Egyetem előkészítésében.

Az első négy évtizedet mégis érdemes úgy tagolni, hogy a határvonalat nem élesen, de a különbözőségek lényegét megjelenítően, mondhatnánk, hogy szervezettséghez nem kötötten rajzoljuk meg. Bizonyos halvány határ időben nagyjából középre, a hatvanas évek végére, a hetvenesek elejére tehető. Ahogy említettük, az önálló Kar indulását nagy nevek jegyzik, és ők közel két évtizedre határozták meg a Kar karakterét. Megkérdőjelezhetetlen szakmai nagyságuk és teljesítményük mellett jellemző rájuk – s így a karra is – a professzori tekintélyelvűség, ehhez kötődően a klasszikus tanszéki zártság és belső hierarchia (sarkos megfogalmazásban „az én házam az én váram"). Ez jó vezető esetén tudományos iskolák kialakulásához, új tudós generáció felfutásához, olykor viszont ezek hiányához, és így a vezetői utánpótlásban gondokat okozó helyzethez vezetett. Nem lett az utóbbiból súlyos probléma, ha sikerült megnyerni kiváló külső szakembereket a tanszékvezetői feladatra. Szerencsére több ilyen példát is ismerünk a Kar majd minden tudományterületén. Más esetekben ezek csak átmenetileg jelentettek megoldást, ha egyes helyeken egyáltalán arra a néhány évre megoldást jelentettek. A tanszéki önállóságnak rendszerbeli háttere volt a szakok és tanrendek központi előírása, hiszen ilyen helyzetben csak az órafelosztást, és kevésbé a tartalmakat kellett egyeztetni, ami a tanszékek profiljából jórészt automatikusan következett. Érzékelhető és érdemi együttműködések akár az oktatásban, akár a kutatásban csak egyedi esetekben, személyfüggően alakultak ki.

A változás a hatvanas évek végén vált érzékelhetővé. Az új tanszéki és kari vezetői garnitúra nem csak fiatalabb és így dinamikusabb volt az előző sok tagjánál, hanem nagyobb részt demokratikusabb és rugalmasabb is, nem kis mértékben nyugaton szerzett tapasztalatai révén. Ezek a kedvezően változó külső társadalmi tényezőkkel együtt egy sokkal erősebb nemzetközi kapcsolatrendszer kialakulásához, eredményesebb kutatásokhoz vezettek több szakterületen. Ennek hatása igen pozitív volt mind a tudományban, mind az oktatásban, mind a munkatársak szakmai világképének alakulásában és fejlődésében. Hozzájárult ehhez, hogy a kémiai, majd a matematikai és ökológiai épület elkészültével és jelentős műszerfejlesztésekkel nem egy esetben már nemzetközi szintet is elérően jelentősen javultak mind az oktatás, mind a kutatás tárgyi feltételei. A Kar mentalitásában megvolt a szükséges fogadókészség és rugalmasság új, részben interdiszciplináris tudományterületek fogadására, pl. ökológia, biokémia, genetika, mikrobiológia, anyagtudomány, környezettudomány, társadalomföldrajz, s szinte mindenkit érintően számítástudomány

és informatika esetén. Ezek gyakran új vagy átprofilírozott tanszékeket és tanszéki elnevezéseket eredményeztek, ami az informatika esetén később annak kiváláshoz és kari önállósodásához is vezetett.

A korábbi elszigetelt tanszéki rendszert egy lényegesen kooperatívabb, bár közel sem gördülékeny és hatékony tanszékcsoporti rendszer váltotta, vagy inkább csak egészítette ki, amit a tantervek rugalmas alakításának lehetősége és kényszere, helyi kidolgozása, továbbá az infrastrukturális beruházások koordinációja, egyeztetése, majd fenntartása is igényelt és működtetett. Sikernek könyvelhetjük el a tanszéki könyvtárak integrációját, ott, ahol annak objektív feltételei megvoltak, továbbá a nagyműszerek, köztük a „nagy" számítógépek közös beszerzését. Átmeneti időre – éppen a TTK-ból kiinduló egyetemi kezdeményezés alapján –, az intézeti rendszer is „megjelent" a Karon, de ennek érdemi funkciója (a hagyományosan lényegében így működő matematika kivételével) a tanszékek szuverenitásán megbukott. Ennek a második „nagy generációnak" több tagja lett akadémikus, nemzetközi és hazai tudományos szervezetek tagja, vezetője, külföldi konferenciák rendszeres előadója és hazaiak szervezője. Minden válogatás szubjektív és vitatható, de nem kétséges, hogy ennek a – nem koruk alapján összeálló – váltó-generációnak nemzetközileg is elismert meghatározó személyiségei közé tartoznak Beck Mihály (kémia), Csikai Gyula (fizika), Daróczy Zoltán, Győry Kálmán (matematika), Jakucs Pál (ökológia) akadémikusok, továbbá a komoly szakma elismertséget elérő Tamássy Lajos (matematika), Nánási Pál (biokémia), Borsy Zoltán, Pinczés Zoltán (földrajz), Justyák János (meteorológia), Gergely Arthur, Makleit Sándor (kémia), akik a tudományok doktora fokozattal rendelkeznek/rendelkeztek. Ők is, és munkatársaik is a tudományban, az együttműködésekben, publikációjuk terén a nemzetköziséget tekintették és tekintik mérvadónak. Ez szinte általános a matematika, a fizika és a kémia teljes spektrumában, részleges a biológiában (elsősorban a nyolcvanas években a Karon elindított genetikai és molekuláris szintű kutatásokban) és mérsékeltebben jelentkezik a földtudományokban.

A rendszerváltás évei – újabb két évtizeddel a Kar alapítása után – elsősorban az előbbiekben említettek szerint rajzolnak meg – érthetően egyre diffúzabb – generációváltást. Annak tájékán vagy utána a második „nagy generáció" tagjai koruk miatt fokozatosan átadják helyüket a felnöveknőknek. A Kar erősségét, éppen ennek a generációnak eredményes utánpótlás nevelő tevékenységét jelzi, hogy jórészt biztosítani tudta a megfelelő, többnyire továbbra is nemzetközileg jegyzett professzori utánpótlást, mint Lipták András (biokémia), Varga Zoltán, Tóthmérész Béla (biológia), Pálinkás József (ATOMKI), Beke Dezső (fizika), Brücher Ernő, Papp Lajos, Bazsa György, Joó Ferenc, Sóvágó Imre, Farkas Etelka, Szilágyi László, Zsuga Miklós (kémia), Székelyhidi László (matematika), Pethő Attila (informatika), Szöőr Gyula (geokémia), Kerényi Attila, Szabó József, Süli-Zakar István, Lóki József (földrajz).

Ahogy az egyetemeken természetes, a Kar szükség szerint hívott meg szakembereket más intézményekből. Közülük többen évtizedekre jöttek és alkottak (Beck Mihály, Antus Sándor (kémia), Szentirmay Attila, Sipiczky Mátyás, Borbély György (biológia), Lovas István, Kedves Ferenc (fizika), Arató Mátyás (matematika), de voltak, akik rövidebb ittlétük során is kutatási profilt és hagyományt teremtettek, mint pl. Panthó Gábor, Székyné Fux Vilma (ásványtan), Kelen Tibor (kémia), Kretzói Miklós, Woynarovich Elek, Précsényi István (biológia), Malán Mihály, Nemeskéri János (embertan), Kéz Andor, Enyedy György (földrajz), Orbán György (fizikus). S ahogy természetes, a mi kiválóságaink is kaptak meghívást máshova, pl. Juhász-Nagy Pál (az ökológia hazai úttörője), Járai Antal (matematikus) az ELTE-re, Nagypál István, Kiss Tamás (kémikusok), Pap Gyula (matematikus) Szegedre.

A Kar egyre jelentősebb szellemi potenciált képviselt, mind hazai, mind nemzetközi szinten. Ennek egyik későbbi belső jele, hogy a kilencvenes évek elején mind az öt szakterületen doktori programokat tudott szervezni és működtetni. Kifelé ez a szellemi potenciál megnyilvánult abban is, hogy a Kar oktatói mind egyetemi tisztségekben (Csikai Gyula, Daróczy Zoltán, Beck Mihály, Lipták András, Bazsa György rektorként), mind országos vezető pozíciókban (pl. Beck Mihály MTA osztályelnök, Csikai Gyula miniszterhelyettes, Bazsa György Magyar Rektori Konferencia elnök, Lipták András OTKA elnök) sikeresen öregbítették a Kar jó hírnevét. Számos oktatónkat választották külföldi akadémiák tagjává, egyetemek díszdoktoraivá. A Kar tanszékei, oktatói sok jelentős nemzetközi konferenciát szerveztek, még többen vettek részt, sikeres nemzetközi együttműködések, projektek születtek és működtek.

Egy évtized távlatából bizton állítható, hogy a hosszan előkészített debreceni egyetemi integráció előtt a századfordulón továbbra is elég erős volt a Kar oktatógárdája, hogy mind az oktatásban, mind a kutatásban megfeleljen az egyre növekvő és bonyolultabb 21. századi kihívásoknak, részese legyen egy gyakran nehéz körülmények között működő és változó integrált egyetem eredményes működésének, benne a Kar fejlődésének.

2. A természettudományos képzés történelmi gyökerei és megindulása a debreceni egyetemen

Bár a Református Kollégium oktatási rendszerében a 19. században létrejött akadémiai tagozatok között természettudományi orientáltságút nem találunk, egyes, oda tartozó tárgyak (kémia, fizika) oktatása nem hiányzott a hagyományos struktúrából. Így nem lehetett kétséges, hogy ezek oktatása az új egyetemen sem hiányozhat. Ez a tényt, sőt a természettudományos tárgyak oktatásának szervezettségét kívánta megteremteni az egyetemet alapító törvény is, amely a matematikai és természettudományos kart is az alapítandó egyetem szervezeti egységei közé sorolta. Az önálló Természettudományi Kar felállításának terve 1919-ben vetődött fel először. A Mennyiség- és Természettudományi Kar szervezési feladataival, az előkészítő munkákkal Dienes Pál matematikus egyetemi magántanárt bízták meg. Ez a terv akkor nem valósult meg, sőt a folytatás sokáig váratott magára, de az ide sorolható tárgyak oktatását, körük bővülését ez a hiány sem akadályozhatta meg.

A természettudományos oktatás történelmi gyökerei Debrecenben a 16. századba nyúlnak vissza. A város fejlődő ipara és kereskedelme igényelte a képzett polgárokat, mestereket, a tanult ifjakat. A Kollégium diákjai az európai (elsősorban holland, német, svájci) egyetemek – továbbtanulási vagy doktorálási szándékkal való – felkeresésével tudták megismerni az újabb nyugat-európai tudományos eredményeket. Bár a *peregrináció,* a külföldi egyetemeken folytatott tanulmányok elsődleges célja a lelkész-, és részben a bölcsész-, valamint a jogászképzés előmozdítása volt, a hazatérő diákok gazdag természettudományos ismeretekkel, szakkönyvekkel, műszerek ismeretével, vagy éppen magukkal a műszerekkel térhettek haza.

A természettudományos tárgyak oktatása az egyetemen már az első, az 1914/1915-i tanévvel kezdődően megindult, és a következőkben folyamatosan bővült. A képzés elsősorban a bölcsészkar keretében folyt, kivéve a fizikát, amit az orvoskar keretében is oktattak. Az oktatás megindulása és a tanszékek megalakulása általában nem esett egybe.

A legtekintélyesebb múltra a kémia oktatása tekinthetett vissza, hiszen a Református Kollégiumban már 1815-ben önálló kémiai tanszéket hoztak létre. Az állami egyetemen 1918 után elsősorban az orvoskaron oktattak vegytant, de nem csak orvostanhallgatók számára, hanem minden érdeklődő egyetemista szívesen látott résztvevője lehetett az előadásoknak. Bodnár Jánost kiváló analitikusként tartja számon a magyar kémiatörténet. (Ifj.) Tankó Béla, az orvosi vegytan oktatója, később a biokémia professzora, a Tankó–Robinson-észter egyik felfedezője. Prodékánként meghatározó részt vállalt a TTK megalakulásának előkészítésében 1948/1949-ben. Az ő nevéhez fűződik a Szerves Kémiai Tanszék létrehozása. A szervezés mellett anyagi áldozatot is vállalt, hiszen megfelelő helyiségek hiányában átmenetileg saját, Simonyi úti villájában adott helyet ennek a tanszéknek.

A fizika oktatása a tanárok számára a Debreceni Református Kollégium épületében 1914-ben kezdődött meg, az orvosok számára pedig 1918-ban. 1923-tól az Orvostudományi Kar Orvosi Fizikai és Orvosi Vegytani Tanszékein folyt a tanítás, a Bem téren levő Tanítói Árvaháznak az egyetem részére átadott épületében. A matematika-fizika, kémia–fizika szakos tanárjelöltek fizika óráit a kis létszámú évfolyamok miatt, 1924-től összevonták az orvostanhallgatók kurzusaival. A Fizikai Intézet első vezetője Wodetzky József volt. 1936-tól Széll Kálmán szakelőadó tartotta az elméleti fizikát. Itt tanított Gyulai Zoltán akadémikus, akinek utódja 1940 után Szalay Sándor lett. Szalay Sándor akadémikus az oktatás korszerűsítése mellett igyekezett megteremteni az atommagkutatás kísérleti feltételeit. Munkássága hosszú időre kijelölte a kutatási irányokat is. Az egyetemi botanikus kertben 1930-ban építették fel a Csillagvizsgáló Intézetet, amelynek első vezetője a fizikus-csillagász Wodetzky József volt, akit 1935-től 1940-ig Gyulai Zoltán követett.

Ugyancsak 1914-ben indult meg a földrajz oktatása Milleker Rezső professzor vezetésével. A társadalom-földrajzi képzés az európai hírű település-földrajzos Mendöl Tibor 1927–1940 közötti debreceni tartózkodása idején különösen sokat fejlődött. Az Ásvány- és Földtani Intézet 1929-ben jött létre. Milleker Rezső professzor kezdeményezésére alapították meg a Honismertető Bizottságot, amelynek kiadványai 32 füzetben jelentek meg. A meteorológiai előadásokat 1926-ban Berényi Dénes kezdte meg, s az ő nevéhez fűződött az egyetemi Meteorológia Állomás felállítása 1928-ban. A Meteorológiai Intézet 1934-ben alakult meg a Földrajzi Intézet keretein belül, ugyancsak Berényi Dénes vezetésével. Az Ásvány – Földtani Intézet 1929-ben kezdte meg működését Telegdi-Róth Károly (1929–1936, az MTA levelező tagja, 1931) vezetésével. Utána is kiváló szakemberek álltak az intézet élén: Hoffer András (1936–1937, 1941–1944), Ferenczi István (1937–1941) és Kovács Lajos (1945–1949).

A matematikai előadások az 1924/1925-i tanévben kezdődtek, az első két év előadója Wodetzky József volt. A Matematikai Szeminárium/Tanszék 1928-ban alakult meg Dávid Lajos vezetésével. Dávid Lajost 1942-ben a Kolozsvári Egyetemre nevezték ki professzornak. Az egyetlen matematikai tanszék vezetését Varga Ottó vette át. A Matematikai Szeminárium megalakulásával egy időben megindult egy tudományos jellegű kiadványsorozat, a *Közlemények a Debreceni Tudományegyetem Matematikai Szemináriumából*, amelyből 1940-ig 15 magyar nyelvű füzet jelent meg, és a Dávid Lajos vezetése alatt elkészült doktori disszertációkat tartalmazta. Az első füzet szerzője Springer (Sályi) István volt, akit a matematikusok közül elsőként avattak *Sub Auspiciis Gubernatoris* doktorrá 1928-ban.

Egy évvel a matematikai előadások megindulása után, az 1925/1926-i tanévben kezdődött meg a biológia oktatása, ami tulajdonképpen a természetrajz tanár szakos hallgatók botanikai, majd 1929-től botanikai és zoológiai képzését jelentette. Először Szilády Zoltán

egyetemi tanár tartotta mind a növénytani, mind az állattani előadásokat. Tőle 1927-ben Gregus Pál vette át a növénytan tanítását. A Növénytani Tanszék és az Állattani Tanszék 1929-ben létesült. Hankó Béla európai hírű zoológus és Soó Rezső professzorok vezetésével. 1932-ben az új központi egyetem épületében rendezkedtek be, ami lehetővé tette, hogy Udvardy Miklósnak (az MTA tiszteletbeli tagja, 1993), a Hortobágy madárvilágát bemutató gyűjteményanyagát is elhelyezzék. 1940-ben megszüntették a Zoológia Tanszéket, megbízott előadói voltak csupán. 1946–1949 között ismét Hankó Béla lett a Zoológia Tanszékvezetője. 1934-ben Balogh Béla indította el az antropológia oktatását, ami 1947-ben kapott önálló tanszéket Malán Mihály vezetésével (1947–1967).

Szervezetileg a Bölcsészettudományi Kartól elkülönülten folyt a tanárképzés. A tanterv a tanári pályára készülő hallgatók képzésének utolsó évét a tanításra való felkészülésre szánta. Az 1925-ben létrejött Tanárképző Intézet 25 évig működött, mígnem 1949-ben, az egyetemi rendszer átalakulásakor felszámolták. A nagyjából egy évtizedig a város több középfokú iskolájába beosztott tanárjelöltek 1936-fól a Simonyi úton megnyitott, az egyetemhez tartozó Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumában gyakorolhattak. Igazgatója Jausz Béla későbbi pedagógia professzor lett, kitűnő tanári karában a matematika és fizika tanárok között találjuk Barra Györgyöt, az első magyar matematikai szakmódszertani könyv íróját, Borbély Andrást, Gyarmathi Lászlót, a KLTE későbbi docenseit, és Tóth Lajost az Orvosi Fizikai Intézet későbbi igazgatóját. Végül azonban ez az iskola sem élte túl az 1949-i reformot.

3. A Természettudományi Kar megalapítása és első évtizede

A II. világháborút követő politikai átalakulással számos változás következett be a Tisza István Tudományegyetem életében. Legelőször is elmaradt Tisza István neve a Tudományegyetem elől, így az új név Debreceni Tudományegyetem lett. Az új Egyetemi Tanács javasolta az 1941 óta szünetelő természettudományi tanszékek betöltését és Mezőgazdasági Karok létesítését. 1948-ban, a fordulat évében indultak meg a Természettudományi Kar felállításának előkészítő munkálatai.

A Debreceni Tudományegyetem Bölcsésztudományi Kara 1948. július 7-i tanácsülésén úgy határozott, hogy felterjesztést küld a Vallás- és Közoktatási Minisztériumba, amelyben indítványozza, hogy az egyetem ötödik karaként szervezzék meg a Matematikai és Természettudományi Kart. Ennek keretébe kerülnének át a matematikai, az állattani, növénytani, ásványtani, földtani, szerves kémiai, elméleti fizikai oktató egységek, tanszékek és intézetek, továbbá a meteorológiai, valamint a csillagvizsgáló intézet, a botanikus kert és az embertani intézet. Javasolták, hogy a felállítandó Matematikai és Természettudományi Kart haladéktalanul ki kell egészíteni kísérleti fizikai valamint fizikális kémiai tanszékkel, egy második matematikai tanszékkel, egy második földrajzi tanszékkel, antropológiai, továbbá biológia-örökléstani tanszékkel.

A felterjesztés alapján a vallás- és közoktatási miniszter felszólította a Debreceni Tudományegyetem Tanácsát (669/1948-49. sz. leírat), hogy kezdje meg az előkészítő munkát, aminek vezetésével Tankó Béla egyetemi tanárt bízta meg. Az előkészítő munka az 1400/1510/8/-260/1949. sz. kormányrendelet alapján indulhatott meg, amelynek 1.§-a értelmében a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen és a Debreceni Tudományegyetemen külön bölcsészettudományi és természettudományi kart kell szervezni.

DUPress

A Természettudományi Kar alapítóokmánya szerint: "*A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Matematikai, Ásványtani és Földtani, Növénytani, Állattani, Szerves Kémiai és Elméleti Fizikai Tanszékei és Intézetei,* [valamint] *a Meteorológiai Intézet, a Csillagvizsgáló Intézet, a Botanikus Kert és az Embertani Intézet 1949. május 16-tól kezdve önálló természettudományi kart alkotnak*.

A kar elnevezése a Debreceni Tudományegyetem Természettudományi Kara."

A Természettudományi Kar Tanácsa első rendes, alakuló ülését 1949. május 18-án tartotta. Ekkor Varga Ottó, a dékáni hatáskörrel megbízott egyetemi tanár, mint elnök, kihirdette a TTK megalakulását, és ünnepi beszédében a következőket mondta:

„Tekintetes Kar! Ebben az ünnepélyes pillanatban, amikor az ismertetett kormány és miniszteriális rendelet alapján a kar megalakulását kimondom, nem mulaszthatom el, hogy köszönetet ne mondjak a kormányzatnak azért, hogy egyetemünkön a természettudományok és a matematika fokozott művelését, valamint a természettudományok és a matematika-oktatás elmélyítését programjába vette. Ezzel hosszú évek mulasztását hozta helyre. A debreceni egyetemnek régi sérelmét is orvosolta ezzel, hisz a debreceni egyetemhez teljességében az alapítók szándéka szerint is hozzátartozott a matematikai és természettudományi kar. Ez azonban csak szándék és kezdet maradt, mert bár volt itt matematikai és néhány természettudományi tanszék, teljes karrá kifejlődni nem tudott. Sőt, amikor a kolozsvári magyar egyetem újra megnyílt, a matematikai és néhány természettudományi tanszéket is Kolozsvárra vittek.

Köszönetünket fejezzük ki azért, hogy most nem csupán a tanszékeket kapjuk vissza, hanem megkaptuk a hőn áhított önállóságot is. Bizonyos, hogy a természettudományi karokra nagymértékben olyan feladatok hárulnak, melyeknek megoldásával népünk életszínvonala nagymértékben emelkedni fog. – Amikor erre a kar igen tisztelt tagjainak figyelmét külön is felhívom, tisztelettel kérem, mindezeknek a feladatoknak teljesítését, mind a kar belső életének minden megnyilvánulásánál teljes munkakedvüket és erejüket bocsássák a kar és a hallgatóság rendelkezésére."

Az Egyetemi Tanács előtt Pukánszky Béla rektor az 1949. május 25-én megtartott ülésen jelentette be a Természettudományi Kar megalakulását.

Az újonnan alapított kar megszervezése, a fennálló egyetem keretébe való beillesztése intézkedések sorát követelte meg. Mindenekelőtt az oktatás és kutatás szervezeti (tanszéki) felállását kellett rögzíteni, pontosítani. Az addig a bölcsészkarhoz tartozó két biológiai tanszék, az Állattani és a Növénytani Tanszék 1949-től a TTK keretein belül folytatta működését. 1953-ban az Embertani Intézet egyesült az Állattani Tanszékkel és létrejött az Állat- és Embertani Tanszék. Ezek a tanszékek az évtizedek során, a megváltozott igényeknek megfelelően több átalakuláson mentek át, mind a nevük, mind a szerkezetük többször változott.

Még 1949-ben megalakult az Elméleti Fizika Tanszék Budó Ágoston akadémikus (1949–1950) vezetésével. A kezdetben a Bem téri Orvoskari Fizikai Intézet épületében működő egység 1950-től került át az egyetem főépületébe. Budó Ágoston utóda Fényes Imre lett (1950–1953), majd 1953–1986 között Gáspár Rezső akadémikus professzor vezette a tanszéket. Problémát okozott viszont az Orvosi Fizikai Intézet helyzete, azt ugyanis 1950-ben Kísérleti Fizikai Intézet és Tanszék néven a TTK-hoz csatoltak, de a továbbiakban mindkét kar (majd egyetem) hallgatói itt tanultak. 1956-ban jött létre az Alkalmazott Fizikai Tanszék Orbán György professzor vezetésével. 1953-ban a Kísérleti Fizikai Tanszékből kinőve alakult meg az MTA Magfizikai Kutatócsoportja, 1954-ben létesült az MTA Atommag Kutató Inté-

DUPress

zete (ATOMKI). Szalay Sándor akadémikus, a tanszék vezetője volt az első, alapító igazgatója.

Az Orvosi Vegytani Intézet szerves kémiai csoportja még 1947-ben, a bölcsészkar keretében, Szerves Kémiai Intézetté alakult át. Az általános, szervetlen és analitikai kémia oktatása 1950-ig itt folyt a vegyész és tanár szakos hallgatók számára is. A vegyészképzéshez szükséges volt a Szervetlen és Analitikai Kémiai és a Fizikai Kémiai (korábban Fizikális Kémiai) Tanszékek megszervezése. Utóbbi vezetőjének Imre Lajost nevezték ki, de Kolozsvárról való megérkezéséig Tankó Béla látta el a szervezési munkákat. Az Alkalmazott Kémiai Tanszék néhány évig csak papíron létezett. Az Izotóp Laboratórium a Fizikai Kémiai Tanszék keretében létesült 1960-ban, 1968-tól alakult át a Kémiai Tanszékcsoport önálló egységévé.

A TTK létrejöttekor egyetlen Matematikai Tanszékből vált ki a Geometria Tanszék, Varga Ottó vezetésével. 1950-ben alakult meg a 2. számú Matematika Tanszék, az Algebra Tanszék Rényi Alfréd vezetésével. Ebből lett az Algebra és Számelmélet Tanszék. 1952-ben az Algebra és Számelmélet Tanszék vezetésével Szele Tibor egyetemi tanárt bízták meg. Rényi Alfréd már 1949-ben és 1950-ben tartott valószínűség-számítási és alkalmazott matematikai előadásokat. 1952-ben alakult meg a Valószínűség-számítási és Alkalmazott Matematikai Tanszék. Első tanszékvezetője Gyires Béla volt. Az. Analízis Tanszéket 1952-ben állították fel, Aczél Jánossal, mint tanszékvezetővel.

A Földrajzi Intézet a TTK megalakulása után egyelőre nem vált ki a Bölcsészkarból. Az Intézet keretében működő Meteorológiai Intézetből fokozatos önállósodás után 1951-ben alakult meg a Meteorológiai Tanszék. A hallgatói létszám növekedése miatt a közben a TTK keretébe került a Földrajzi Intézet 1952-től két tanszékké, az Általános Földrajzi és a Leíró Földrajzi Tanszékké vált szét. Vezetőik Kádár László (1952–1972) és Kéz Andor (1952–1961) voltak.

A Kar a Debreceni Tudományegyetem keretein belül a továbbiakban is számos új tanszékkel bővült. Az egyes tudományágakon belül működő tanszékek sorát az 1. sz. táblázatban három időponthoz, a Kar első tanéveihez, a félidőt jelentő 1974-hez és az integrációt megelőző 1999-hez kapcsolva idézzük fel.

	1949 – 1951/1952	1974	1999
Biológia	Állattani	Állattani és Élettani	Állattani és Élettani
	Antropológiai		
	Növénytani	Növénytani	Növénytani
			Ökológiai
			Alkalmazott Ökológiai
	Biológiai és Öröklestani		Evolúciós Állattani és Humánbiológiai
			Genetikai és Molekuláris Biológiai
			Mikrobiológiai és Biotechnológiai
		Biokémiai	Biokémiai
		Botanikus Kert	Botanikus Kert
Fizika	Elméleti Fizikai	Elméleti Fizikai	Elméleti Fizikai
	Kísérleti Fizikai	Kísérleti Fizikai	Kísérleti Fizikai

DUPress

	1949 – 1951/1952	1974	1999
		Alkalmazott Fizikai	Szilárdtest Fizikai
			KLTE-ATOMI Közös Fizikai
Földtudomány	Általános Földrajzi	Természeti Földrajzi	Természetföldrajzi
	Leíró Földrajzi	Gazdasági Földrajzi	Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési
		Alkalmazott Tájföldrajzi	Alkalmazott Tájföldrajzi
	Ásvány és Földtani	Ásvány és Földtani	Ásvány és Földtani
	Meteorológiai és Csillagászati	Meteorológiai	Meteorológiai
Kémia		Alkalmazott Kémiai	Alkalmazott Kémiai
	Fizikális kémiai	Fizikai Kémiai	Fizikai Kémiai
	Szerves Kémiai	Szerves Kémiai	Szerves Kémiai
	Szervetlen és Analitikai Kémiai	Szervetlen és Analitikai Kémiai	Szervetlen és Analitikai Kémiai
		Izotóp Laboratórium	Kolloidkémiai
			Gyógyszertechnológiai
Matematika/ Informatika	Algebra és Számelmélet	Algebra és Számelméleti	Algebra és Számelméleti
	Geometriai	Geometria	Geometria
		Analízis	Analízis
		Valószínűségszámítás és Alkalmazott Matematikai	Alkalmazott Matematika és Valószínűségszámítás
		Számítástudományi	Számítógéptudományi
			Információ Technológia
			Komputergrafikai és Könyvtárinformatikai
		Számítóközpont	Informatikai és Számítóközpont
Nyelvoktatás	Orosz nyelvi lektorátus	Idegennyelvi Lektorátus	Idegennyelvi Lektorátus

1. sz. táblázat A Kar tanszékei az indulás éveiben, a 25. és az 50. évfordulón.

Érintette a kar oktatóit, amikor a tudományos minősítés rendszerét szovjet mintára alakították ki. Az aspirantúrák megszervezésével együtt 1950-ben a kandidátusi, 1951-ben a tudományok doktora fokozatot vezették be. A valóban tehetséges aspiránsok, rövidesen kandidátusok közül sokan két évtized múlva a magyar tudomány, többek között a Kar meghatározó egyéniségei lettek. Ugyanakkor megszüntették az egyetemi magántanári és az egyetemi doktori címet valamint a habilitációt. Az egyetemi doktori címet azután az 1957. január 26-i OM rendelet visszaállította. 1960-ban pedig az országban elsőként Debrecenben a TTK-n került sor *Sub Auspiciis Rei Publicae Popularis* doktoravatásra. Az arany gyűrűt *Kántor Sándor* matematikusnak az Elnöki Tanács elnöke, *Dobi István* adta át.

DUPress

A hallgatói ügyek kezelésére 1949-ben, a Bölcsészettudományi Kar és a Természettudományi Kar szétválásakor létrehozták a két kar különálló Tanulmányi Osztályát. Új problémát jelentett, hogy az 1950-es években kezdődő oktatási reform következményeként a TTK-n a heti óraszám meghaladta a 40 órát. Nagyfokú maximalizmus és túlterhelés jellemezte ezt az időszakot. Az Oktatásügyi Minisztérium utasítást adott ki az egyetemi oktatás módszertani alapelveiről. Hangsúlyosabbá vált az önálló gondolkodásra való nevelés. 1950-ben bevezették az orosz nyelv kötelező oktatását. Az Orosz- (1952), majd az Idegennyelvi Lektorátus (1954) látta el az egyetemi hallgatók nyelvi képzést. 1955-től a TTK Idegennyelvi Lektorátus már csak a TTK-s hallgatók nyelvi képzésével foglalkozott. Első vezetője *Koczogh Ákosné* volt. Az orosz nyelven kívül angol, német és néha francia természettudományos szaknyelvet is oktattak. 1953-ban anyagi okokból csökkentették a hallgatói keretszámot. Az OM úgy rendelkezett, hogy egyes szakokat profilíroz az egyetemek között, tekintettel az engedélyezett kisebb hallgatói létszámra. Így pl. 1954/1955-ben a fizikus szakot szüneteltették Debrecenben. A takarékosság jegyében visszatértek a kétszakos tanárképzésre. 1955-ben megrendezték a Tudományos Diákkörök első országos konferenciáját.

1952-ben Kossuth Lajos születésének 150. évfordulója alkalmából a Debreceni Egyetem felvette a *Kossuth Lajos Tudományegyetem* (KLTE) nevet, amelyet a 2000-ben bekövetkező egyetemi integrációig viselt.

4. Oktatás és az oktatási struktúra változásai

Az 1950-es években a TTK-n az oktatás biológia–földrajz, biológia–kémia, matematika–fizika–ábrázoló geometria tanári és a fizikus, illetve vegyész nem tanári szakokon indult meg. Az oktatás időtartama 8 félév volt minden szakon, és a képzés záróvizsgákkal fejeződött be. A tanárszakos hallgatók általános vagy középiskolákban hospitáltak, gyakoroltak és meghatározott számú órát tartottak. 1951-ben a matematika–fizika szakos tanárképzés két irányra vált szét, egy erősebb matematikai jellegű matematika–fizika szakra, amibe beolvadt az ábrázoló geometria szak is, illetve egy erősebben fizikai irányultságú fizika–matematika szakra. Ez a forma 1957-ben szűnt meg és a fizika–matematika szakból lett a továbbiakban a matematika–fizika szak. 1955-ben megindult a matematika–ábrázoló geometria szak. Az országban egyedül Debrecenben volt és van ma is ilyen képzés.

1951–1956 között megjelent a karon a korábban a BTK-n már megindított földrajz–történelem szak. A biológia–földrajz szakra 1953-tól szünetelt a felvétel, 1957-ben újra indult, de 1964–1971 között ismét szünetelt. Földrajz–földtan szakos képzés 1953-1955 között volt. 1966–1974 között folyt matematika–földrajz szakos tanárképzés is.

A takarékosságra és az oktatás „profilírozására" hivatkozva, 1950–1952 között és az 1955/1956-i tanévben fizikus, 1954–1956 között vegyész szakra nem vettek fel hallgatót. 1954-től a vegyész, 1957-től a fizikus szakon 10 félévre módosult a tanulmányi idő. Az utolsó félév a gyakorlati képzést segítette elő.

Az 1959–1961-es éveket az újabb oktatási reform első szakaszának tekinthetjük. Ekkorra tisztázódott az egyetemen a tanárképzés és a tudósképzés viszonya. 1960-tól minden tanári és nem-tanári szakon 10 féléves lett a tanulmányi idő. A tanárjelöltek esetében ez az iskolai gyakorlásra szánt idő és a szakmódszertani képzés bővülését jelentette.

1961–1965 között zajlott a reform második szakasza, az új tantervek kimunkálásának időszaka. 1962-ben kezdődött meg a matematikus hallgatók képzése. Lehetővé vált a ma-

tematika–fizika és a matematika–ábrázoló geometria szakos hallgatók számára az átjelentkezés matematikus szakra. Fokozatosan kiépült a szakmódszertanok oktatóinak rendszere. Debrecenben a szakmódszertant oktató tanárok az egyetemi tanszékek oktatói karába illeszkedtek be. Az 1963/1964-i tanévben indult a TTK-n a főiskolán végzett tanárok részére az egyik szakképzettségi irányuk egyetemi szintre való emelését biztosító levelező képzés (matematika, kémia, biológia, földrajz), illetve a matematikus vagy vegyészhallgatók számára kiegészítő tanári szakképzés.

Az 1965–1972 közti időszakot a korszerűsítés és az útkeresés jellemezte. Az 1970-es években elkezdődött a nagyobb, átfogó szervezeti egységek létrehozása, a szakmailag rokon tanszékek integrálása tanszékcsoporttá. 1970-től a TTK feladata volt a középiskolai tanárok továbbképzése, aminek formái az évek során a pedagógus-továbbképzés országos előírásainak megfelelően többször változtak. 1970-től lehetővé vált egyes szakoknak az elhagyásával, vagy harmadik szakként, pedagógia vagy népművelés szakképesítés megszerzése, illetve a biológia-kémia szakos hallgatók számára az 5. félév után, kémia szakjukat elhagyva a hidrobiológus szak elvégzése. 1967-ben kapott a TTK egy ODRA-1013 típusú kis teljesítményű számítógépet, és megkezdte működését a Matematikai Intézet önálló egységeként az ún. Számító Központ. 1971-ben egy ODRA-1204, majd egy R-30-as típusú számítógéppel rendelkeztek. A számítástechnika további fejlődése, a számítógépek elterjedése igényelte a Számítástudományi Tanszék felállítását 1972-ben. 1972-ben indult meg a főiskolai szintű, 6 féléves programozó matematikus-képzés a Matematikai Intézetben. A diplomások számítástudományi szakemberekké képzése céljából 1971/72. tanévtől esti képzés is indult.

1972-ben döntöttek a közös érettségi és felvételi írásbeli vizsgákról matematikából és fizikából, de a felvételi vizsgákon még sokáig bizonytalan volt, hogy hogyan célszerű beszámítani a középiskolából hozott pontszámokat, hogyan kell figyelembe venni az érettségi átlagosztályzatot. 1975-ben az OM kibocsátotta a TTK tantervi irányelveit és állást foglalt abban, hogy a képzés mely formáiban preferált a két- (általában a tanárszakokon), ill. az egyszakosság. Ez a tantervek átdolgozását igényelte.

Az oktatási struktúrában az 1980-as években jelentős változások következtek. Új szakok indultak (pl. 1978: levelező technika tanári szak, 1980: matematika-kémia szak, 1982: fizika-technika szak, 1983: szakfordítóképzés, 1984: számítástechnika szak, 1986: matematika-angol szak, 1989: informatikus–könyvtáros szak, programtervező matematikus szak), illetve a régi szakok tanterveibe új tantárgyak kerültek be, pl. anyagszerkezet, szilárdtestfizika, környezetfizika.

1985-ben megszületett az egységes új oktatási törvény, ennek alapján az egyetemek jelentős, de még nem teljeskörű autonómiát kaptak. Ezzel megindult a liberalizációs, egyúttal demokratizálódási folyamat az egyetemeken belül is. 1990-es években újból átalakult a TTK képzési rendszere. Hangsúlyosabb lett a tanárképzés. Ekkor korszerűsödött az adatszerzés és adatfeldolgozás technikai háttere, az informatika bevonult a természettudományos tárgyak oktatásába. Megjelent az ETO elektronikus tanulmányi rendszer a hallgatók és az oktatók számára. 1993-ban fogadták el a szakképzési, az oktatási és az első magyar felsőoktatási törvényt. A hallgatók a tantervi hálók alapján választhattak a kötelező, a választható, az ajánlott és speciális előadások és gyakorlatok közül. 1993-ban merült fel a debreceni egyetemen az egységes tanárképzési rend kialakításának gondolata, a gyakorlási rend megreformálása, a tanári minősítő vizsga előírása. A megvalósítás elősegítésére alakult meg a Tanárképzési Kollégium. A diploma megszerzésének előfeltétele lett egy élő

DUPress

nyelvből középfokú nyelvvizsga. A magyar felsőoktatás, így a Kar számára is korszakos jelentőségű volt, hogy 1993-tól megindult a szervezett doktori képzés és doktori (PhD) fokozatszerzés rendszere.

A hagyományos kétszakos tanári szakok mellett megindult az egyszakos tanárképzés. 1990-ben vezették be a szakirányokat a fizikusképzésben és a földtan tanári szakot, 1991-ben a diploma utáni szakképzés új szakkal, a természetvédelmi ökológus szakkal bővült, 1992-ben a gépész-matematikus szakot, az egyszakos matematikatanár-képzést, 1993-ban a szakgeográfus képzést tájvédő és területfejlesztő irányokkal, informatika tanári szak nappali és levelező tagozatos képzést. Az egyszakos tanárképzés azonban nem vált be. Az iskolák nem tudták jól alkalmazni az egyszakos tanárokat, így 1994-től lényegében visszatértek a kétszakos tanárképzéshez azzal, hogy minden szak választható lett második szakpárnak a tanári szakokhoz. 1997-ben vezették be a környezettan szak és a földrajz levelező tanár szakos hallgatók képzését, 1998-ban az esti tagozatos programozó matematikus szakot és a levelező kiegészítő matematikatanári szakot.

Az 1990-es években lehetővé vált az átoktatás a különféle debreceni felsőoktatási intézmények között. A TTK az Agrártudományi Egyetemmel agrár-kémikusokat (1997); a Műszaki Főiskolai Karral villamos-vegyészmérnököket (1998) és műszaki informatikusokat (1999) képezett közösem. Fontos állomás volt a kémiai egységek fejlődésében a gyógyszerész képzés debreceni meghonosítása. Feltételeinek megteremtésében a Kémiai Tanszékcsoport bábáskodott az akkori Orvostudományi Egyetemmel karöltve. E mellett más új szakok is alakultak: orvos diagnosztikai laboratóriumi szak, molekuláris biológus, környezetfizikus.

1994-ben került sor felmenő rendszerben a kreditrendszer általános bevezetésére. Ennek megfelelően változott a Tanulmányi és Vizsgaszabályzat. Új oktatási rendet alakítottak ki, ami elsősorban a kimenet szabályozásán alapult, miközben jelentősen nagyobb önállóságot biztosítottak a hallgatóknak tanulmányaik kialakításában és a szakjaik megválasztásában. A kidolgozott új rendben sor került a rokon szakok (tanári és nem tanári) követelményeinek összehangolására az alapozó képzés időszakában, a folyamatszabályozás helyett az oktatásban a kimenet szabályozására, valamint az egyes diplomák követelményeiben a kötelező törzsanyag kijelölése mellett a követelmények mintegy 50%-át kitevő választási lehetőség biztosítására, teret engedve a hallgató egyéni igényei érvényesítésének, egyúttal növelve az egyéni felelősségét, döntéseinek súlyát tanulmányai alakításában, és az eddigieknél sokkal nagyobb rugalmasságot biztosítva a tantervek fejlesztésének, új tárgyak, szakirányok bevezetésének.

A kreditrendszer lehetővé tette az áthallgatást, vagyis azt, hogy a hallgató részt vehessen más felsőfokú intézmény, illetve Kar előadásain és foglalkozásain. Párhuzamos képzésben is részt lehetett venni, vagyis a hallgató egy időben két vagy több intézményben, vagy Karon folytathatott tanulmányokat külön-külön oklevél megszerzése érdekében.

1996 februárjában akkreditálták a KLTE önálló tanárképzési rendszerét a gyakorlati képzés érvényes modelljével együtt. A 11/1997-es Kormányrendelet rendelkezett a tanári képesítés követelményeiről. A tanári képesítővizsgákat az 1994-től beiratkozó hallgatók számára írták elő a TTK-n. 1999-ben készült el a tanári szakdolgozat szabályzata. A komplex záróvizsgán a tanárszakos hallgatók szakmai tárgyakból és szakmódszertanból vizsgáztak, a TTK-n ennek keretében 1998/1999-i tanévtől tanári képesítővizsgát tettek. Ez utóbbi pedagógiai vagy pszichológiai tétel kifejtéséből, a zárótanítási óraterv, majd a későbbiekben a tanári szakdolgozat megvédéséből állt.

Duplicate

A KLTE Természettudományi Karán oktatott tanári és nem tanári szakokat a 2. sz. táblázaton mutatjuk be. (Miután 1993-tól a hallgatók korlátozás nélkül párosíthatták a tanári szakokat, ezek sokaságát nem soroljuk fel.)

Szak, tanári szakpár	Kezdés éve[1*]	Tagozat
Biológiatanár	*	N, L
Fizikatanár	*	N, L
Földrajztanár	*	N, L
Kémiatanár	*	N, L
Matematikatanár	*	N, L
Biológia – földrajz tanár	*	N, L
Biológia – kémia tanár	*	N
Matematika – fizika – ábrázoló geometria tanár	*	N, L
Kémia – fizika tanár	*	N
Fizikus	*	N
Vegyész	*	N
Történelem – földrajz tanár	*	N
Földrajz – földtan tanár	1953	N
Matematika – ábrázoló geometria tanár	1955	N
Matematikus	1962	N
Számítástechnika tanár	1962	N
Programozó matematikus**	1972	N
Biológus (ökológus/technológus)	1975	N
Matematika – számítástechnika tanár	1976	N
Matematika – fizika tanár	1976	N
Biológia – földrajz tanár	1976	N
Matematika – kémia tanár	1978	N
Szakfordító***	1978	N, L
Programtervező matematikus	1978	N
Fizika – technika tanár	1982	N
Fizika – számítástechnika tanár	1982	N
Technikatanár	1983	N, L
Informatikatanár – Informatikus könyvtáros	1987	N
Agro-ökológus	1988	L
Matematika – angol tanár	1988	N
Üzemfizikus**	1991	N
Anyagtudományi mérnökfizikus**	1992	N
Informatikus könyvtáros	1992	N, L
Biológia – földtan tanár	1993	N
Informatika tanár	1993	N, L
Geográfus	1994	N
Környezettan – biológia tanár	1996	N
Környezettudományi	1999	N

2. sz. táblázat. A TTK-n oktatott tanári és nem tanári szakok 1999/2000. tanévvel bezárólag

** Az oszlopban a csillaggal jelölt szakokon az oktatás a TTK megalakulását megelőzően is folyt a Bölcsészettudományi Karon. ** Főiskolai végzettséget adó szakok *** Kiegészítő szak*

DUPress

A 3. sz. táblázaton a TTK-n fél évszázad alatt oklevelet és doktori fokozatot szerzők számát mutatjuk be. 1951–1956 között nem volt lehetőség doktori cím szerzésére, aminek tartalma a következő években is többször megváltozott. 1957–1984 között *dr. univ.* doktori címet, 1984–1993 között *dr. univ.* doktori fokozatot, 1993 után: PhD-doktori fokozatot lehetett szerezni.

Év	Tanári szakon	Nem tanári szakon	Összesen	Doktori cím/fokozat
1949	2	1	3	7
1950	7	5	11	0
1951	38	17	55	0
1952	0	24	24	0
1953	86	25	11	0
1954	70	5	75	0
1955	115	58	173	0
1956	146	32	178	0
1957	114	44	158	2
1958	75	33	108	21
1959	53	5	58	20
1960	6	0	6	4
1961	50	13	63	9
1962	66	24	90	13
1963	101	30	131	20
1964	107	30	137	10
1965	118	48	166	12
1966	167	44	211	17
1967	203	56	259	20
1968	200	62	262	16
1969	174	61	235	22
1970	179	73	252	21
1971	173	70	243	19
1972	186	65	251	29
1973	191	33	244	27
1974	153	99	252	34
1975	146	56	202	37
1976	157	134	291	41
1977	171	178	349	45
1978	153	79	232	42
1979	156	75	231	33
1980	122	120	242	36
1981	147	90	237	40
1982	139	11	150	35
1983	146	100	246	36
1984	125	88	213	83

DUPress

Év	Tanári szakon	Nem tanári szakon	Összesen	Doktori cím/fokozat
1985	177	99	276	33
1986	218	92	310	12
1987	148	102	250	18
1988	234	108	342	23
1989	221	120	341	17
1990	236	105	341	18
1991	260	143	403	24
1992	247	104	351	29
1993	187	100	287	24
1994	230	184	420	23
1995	204	123	327	42 / 21[2*]
1996	242	184	426	40 / 35
1997	262	192	454	45 / 45
1998	319	227	546	94
1999	169	233	402	22

3. sz. táblázat. A TTK-n oklevelet és doktori fokozatot szerzők száma

** Három év kimutatásában a második szám a korábban szerzett dr. univ. „átminősítésével" adományozott PhD-doktori fokozatot jelenti. Az átminősítés alapvető feltételének az számított, hogy a korábban beadott disszertáció és a hozzá tartozó közlemények feleljenek meg a PhD-követelményeknek. Ez persze szakmánként eltérő lehetett (pl. előírhatták a summa cum laude minősítést, vagy azt, hogy a jelöltnek legyenek a doktori cím megszerzése óta megjelentetett újabb publikációi). Az „átminősítés" lehetősége csak néhány évig állt fenn.*

A kar tanszékei a TTK megalakulása óta az Egyetem téri központi épületben nyertek elhelyezést a szünetelő Jog- és Államtudományi Kar, illetve kiváló Református Teológiai Kar felszabaduló és jelentős költségekkel kialakított helyiségeiben. A Kísérleti Fizikai Tanszék maradt a Bem téri egykori tanítóegyleti árvaházban. A hallgatói létszám növekedése azonban elengedhetetlenné tette az infrastruktúra bővítését. Ez több lépésben valósult meg. 1969. szeptember 17-én adták át az új Kémiai Épületet. Ebben kapott új otthont a kémiai tanszékek mellett az Elméleti Fizikai Tanszék, a Meteorológiai Tanszék, a TTK Dékáni Hivatala, 1972-től a Számítástudományi Tanszék és egy földrajzi fizikai laboratórium, majd a nyolcvanas években a Genetikai és a Mikrobiológiai Tanszék is. 1984 szeptemberére készült el a Matematikai Épület, amelybe a Matematikai Intézet, valamint a TTK Idegennyelvi Lektorátus költözött. A hallgatói létszám további emelkedése miatt az épület 1998-ban emeletráépítéssel tovább bővült. Erre nagyon nagy szükség volt, mert az épületben nem volt nagy előadóterem, csupán kis létszámú, szemináriumi foglakozásra alkalmas tantermek voltak. 1993-ban épült meg az Ökológia és a Növénytan Épülete. 1993-ban kezdődött meg a fizikai *campus* kialakítása a Kísérleti Fizika és az ATOMKI Poroszlay úti közös területén. Ide költözött az Elméleti Fizika Tanszék, itt kapott helyet a DE–ATOMKI Közös Környezetfizikai Tanszéke és a fizika szakmódszertani részleg (majd az egyetemi integrációt követően 2006-ban a Szilárdtestfizikai Tanszék is).

DUPress

5. A Kar intézetei

a) Biológiai és Ökológiai Intézet

A TTK megalakulásakor két biológiai tanszék működött, az Állattani és a Növénytani. Az évtizedek során a megváltozott igényeknek megfelelően a tanszékek száma bővült, átalakulásokon mentek keresztül, megváltozott a szerkezetük és a nevük is.

A TTK-n a rokon tudományágat képviselő tanszékekből az oktató-nevelőmunka, a tudományos kutatás koordinálása, valamint az adminisztrációs feladatok csökkentése érdekében 1970-ben tanszékcsoportok alakultak. A sorra alakuló új tanszékek tették indokolttá az oktatási feladatok célszerűbb összehangolását. A Biológiai Tanszékcsoport önálló, független gazdálkodású tanszékekből az oktatási feladatok ellátására szerveződött. Az 1980-as években felülről jövő kezdeményezésre, de változatlan feladatkörrel intézetként működött, majd jelentősebb eredményei nem lévén néhány év múlva visszaalakult tanszékcsoporttá. (A kar azonos vagy rokon tudományokat művelő tanszékeinek szervezeti egységei azonban elnevezésükben – a könnyebb érhetőség érdekében – máig szívesen használják az intézet kifejezést.)

Az Intézet összehangolja és irányítja egységeinek a biológia tudományághoz tartozó tárgyainak oktatását, meghatározza a hallgatói ügyek intézésének módját, szervezi és koordinálja a szakterület posztgraduális képzési formáit, valamint részt vesz a hatáskörébe utalt doktori, minősítési ügyek intézésében, felterjeszti a Kar dékánjához.

Oktatás: A Biológiai és Ökológiai Intézet hagyományosan a biológia tanári, biológus (biológus–ökológus, biológus–biotechnológus) és molekuláris biológus képzés feladatait látta el. Mindemellett jelentős szerepet vállalt a TTK egyéb szakjainak oktatásában, környezettan tanári, környezettudományi-ökológusképzésben is. Feladatai közé tartozik a PhD-képzés, a kiegészítő tanárképzés és a tanár-továbbképzés. Jelentős hagyományai vannak – az egyetemi szintű – középiskolai tanárképzésnek, melyet a kezdeti természetrajz szakos oktatás alapozott meg. A tanárképzésből bontakozott ki a népszerű biológus, illetve molekuláris biológusképzés. Az Intézet oktatói a saját képzéseink és a kari képzések mellett részt vesznek a magyar és angol nyelvű gyógyszerészképzésben is.

A Debreceni Universitas Egyesülés – a helyi felsőoktatási intézmények közös szervezete – 1992-ben elnyerte a Felzárkózás az Európai Felsőoktatáshoz Alap (FEFA) pályázatát többfokozatú molekuláris oktatási programmal működő biológusképzés létrehozására. A pályázat jelentős anyagi támogatást biztosított az Egyesülés tagjai, az akkor még önálló Agrártudományi Egyetem, Orvostudományi Egyetem és Kossuth Lajos Tudományegyetem oktatói számára, hogy létrehozzák a szükséges infrastruktúrát és oktatói kapacitásuk egyesítésével egy új képzési irányzatot vezessenek be Debrecenben. Az új oktatási forma létrehozása egybeesett a debreceni egyetemek integrálásának időszakával. Az egyetemi vezetők többször használták a molekuláris biológus és gyógyszerészképzés példáját annak igazolására, hogy a széttagolt intézmények oktatói képesek közös munkával új programok megvalósítására. Ily módon a molekuláris biológusképzés hozzájárult az egységes Debreceni Egyetem megvalósításához.

A korábban végzett hallgatók közül többen egyetemi oktatóként, kutatóintézeti dolgozóként, *spin-off* cég és gyógyszerkipróbáló kft. munkatársaiként folytathatták pályájukat, míg a fiatalabb korosztályt képviselők között sokan lettek PhD-hallgatók. A képzés legnagyobb eredménye az, hogy a nálunk végzett diplomások magasan kvalifikált tudást szereznek, amit hazai és külföldi munkahelyeken egyaránt sikeresen kamatoztathatnak.

Működik a *Juhász Nagy Pál PhD-doktori iskola*, amelynek két programja van: biológiai és környezettudományok. A doktori iskola meghatározó témái: Biodiverzitás: populációbiológia, populációgenetika, viselkedésökológia, és közösségi diverzitás; Biológia, bioreguláció; Hidrobiológia; Környezetanalitika és alkalmazott ökológia; Kvantitatív és terresztrisökológia.

A három éves PhD-képzés olyan kísérletes, sok terepmunkát igénylő tudományterületen, mint a biológia és a környezettudomány, általában rövidnek bizonyul. A nehézségek ellenére igen eredményesnek ítéljük a PhD-képzésünket.

Kutatás: A kutatómunka elsősorban tanszéki keretekben folyik, a tudományos témák vezetőinek irányításával. Ezek komoly hagyományokkal rendelkező kutatói csoportok, de vannak az aktuális, megoldandó feladatokra az igények szerint szerveződő kutatói kollektívák is. A kutatási eredmények a rendszeres közlés mellett folyamatosan beépülnek a tananyagba, a kutatómunka a tananyagok korszerűsítését is szolgálja.

Az intézetben folyó kutatások főbb témái: A cianotoxinok és a növények (beleértve a vízi növényeket is) anyagcsere interakciói; A cinobaktériumok és Dinoflagellata szervezetek stresszreakciói és a tápelem-éhezés kapcsolata; A drogrezisztencia kialakulásának mechanizmusa, a koffein hatásának vizsgálata prokarióta és eukarióta szervezetekben; A flukonazol- és oxidatív stressz rezisztencia molekuláris mechanizmusa *Candida albicans* modellszervezetben; A Kárpát-medence biodiverzitásának faunatörténeti alapjai: az emlősfauna rendszertani egységeinek filogenetikai vizsgálata, ökotípusok történeti változásainak vizsgálata és történeti állatföldrajzi kutatások; A klímaváltozás várható hatásai az elhalt szervesanyag lebontási folyamataiban; A sejtciklus genetikai vizsgálata *Schizosacharomyces pombe* modellszervezetben; A szén metabolizmusa fonalas gombákban, oxidatív stressz és széneházés *Aspergillus nidulans* modellszervezetben; A talaj C és N dinamikájának interkontinentális tanulmányozása az USA ILTER Dirt Projekt keretében; A természetes populációk variabilitásának és evolúciós dinamikájának kutatása; Biológiai szennyvíztisztítás; Biomonitorozás, ökológiai minősítés; Fitoremediáció; Flóra- és vegetációkutatás szűkebb és tágabb környezetünkben; Gyeptársulások rovarközösségeinek sajátságai, kapcsolatuk a gyepek szerkezetével és szukcessziós dinamikájával; Gyógynövények által termelt drogok, illetve azok antivirális anyagainak és a cianotoxinok biológiája és analitikája; Hosszútávú biodiverzitás és ökoszisztéma kutatás az EU Alter Net Program keretében; Hosszútávú ökológiai vizsgálatok: a Síkfőkúti Projekt szilárd halmazállapotú légszennyezők anyagok térképezése növényi biomonitor szervezetek segítségével; Humán populációk demo-genetikai szerkezetének vizsgálatai; Különböző eredetű béta-glükozidáz és N-acetil béta-D-hexózamidáz működési mechanizmusának vizsgálata; Kvantitatív ökológiai vizsgálatok; Nehézfémek *in vivo* és *in vitro* toxikus hatásának vizsgálata, cianid toxicitás és méregtelenítés vízi környezetben; Neurobiológiai kutatások, idegingerületátvitel, a nitrogénmonoxid neurokémiája gerinctelen szervezetekben; Növényi ökofiziológiai kutatások természetes ökoszisztémákban (terresztris és vízi), kiválasztott referencia területeken (Bükk), szárazságtűrés, UV, fotoszintézis. Nukleinsav szerkezeti és funkció vizsgálatok, a kromatin kondenzálás és intermedierjei; Sejthalál és redox szabályozásának tanulmányozása fonalas gombákban, DNS mikrochip technika alkalmazása az oxidatív stressz vizsgálatában; Sejtpolaritás változások a gombák dimorfizmusában; Történeti emberi populációk biológiai rekonstrukciója; Új antifungális hatású drogok izolálása és hatásmechanizmusának vizsgálata; Viselkedésökológiai és -evolúciós vizsgálatok: madarak szociális táplálkozási, szaporodási, utódgondozási stratégiái, állati kommunikáció.

DUPress

Az Intézet tudományos tevékenységének egyik legfontosabb megjelenítője az *Acta Biologica Debrecina* egyetemi kiadvány (1961–1989) volt, aminek rendszeres megjelentetését a Tanszékcsoport megszüntette, azóta csak ritkán jelenik meg egy-egy *supplement* kötet.

Az oktatási tevékenységek mellett a kutatási tevékenységek összehangolása is fontos. Az Európai Unió környezet- és természetvédelmi projekteket támogató LIFE programjában eddig is sikeresen vett részt közösen az intézet, az erősödő együttműködés pedig további eredményes részvételt biztosíthat.

b) Fizikai Intézet

Mivel a TTK megalakulása után a fizika tanárképzés mellett megindult a fizikus- és a vegyészképzés is, szükségessé vált egy, az Orvoskartól független Fizikai Intézet létrehozása. 1950-ben jött létre a Kísérlet Fizikai Intézet és Tanszék Szalay Sándor irányítása mellett. Az orvostanhallgatók fizika oktatását továbbra is az Orvoskari Fizikai Intézet látta el. 1957-től a vegyész- és más nem fizikaszakos hallgatók oktatását az 1956-ban alapított Alkalmazott Fizikai Tanszék vette át. 1969-ben alakult meg a Fizikai Tanszékcsoport, ami 1981-ben átalakult Fizikai Intézetté. 1990-ben a fizika tanszékek ismét Fizikai Tanszékcsoporttá szerveződtek. 1978-ban új szak indult a technika tanári szak a levelező képzésben, 1982-ben kezdődött meg a fizika-technika szakos nappali tanárképzés, 1989-1993 között indult a főiskolai (7 féléves) üzemfizikus szak.

Az oktatás meghatározó része a hagyományos elméleti és kísérleti fizika oktatása, de mellette idetartozik az elektronika, a hardver jellegű informatika, optika, atomfizika, atommag- és részecskefizika, anyagszerkezet és a szilárdtest fizikai tantárgyak, környezetfizika, a radioaktivitás, ionizáló sugárzások mérése és környezeti előfordulása, hatása, radioanalitikai módszerek és környezeti alkalmazásaik, radiogyógyszerészet oktatása. Az oktatási struktúra korszerűsítése az 1980-as években vett lendületet. Az anyagszerkezet és a szilárdtestfizikai tantárgyak bekerültek a fizikus és a nem tanár szakos hallgatók tantervébe. A környezetfizika tantárgyként az 1980-as években jelent meg a tantervekben. Fizikusok mellett gyógyszerész, biológus, vegyész, kémiatanár és környezettan tanár szakos hallgatók számára is oktatták a szilárdtestfizikai és anyagtudományi tantárgyakat. 1990-ben vezették be a szakirányokat a fizikusképzésben és az egyszakos fizikatanár-képzést. Az 1990-es évektől megindult az átoktatás: az Agrártudományi Egyetemmel (1997), a Műszaki Főiskolai Karral és a Gyógyszerésztudományi Karral (2003) indultak közös képzések. 1994-től a fizikatanári szakhoz minden szak választhatóvá vált.

A Fizikai Tudományok doktori iskola programjai (együttműködésben az ATOMKI-val) a következők: Atom és molekulafizika; Magfizika; Szilárdtestfizika és anyagtudomány; Fizikai módszerek interdiszciplináris alkalmazásokban; Részecskefizika.

A főbb aktuális kutatási területek: Részecskefizika és térelmélet, az alapvető kölcsönhatások kutatása, detektorépítés, a kísérleti eredmények kiértékelése nemzetközi együttműködésben (CERN, Brookhaven); Erős kölcsönhatás, erősen korrelált elektronrendszerek, atomok és molekulák elméleti vizsgálata, renormálási csoport kvantumfizikai alkalmazásai; Sűrűségfunkcionál elmélet és nemadiabatikus molekuladinamika; Számítógépes modellezés és szimuláció (TTK Szuperszámítógép Laboratórium); Nanoszerkezetek diffúzió átalakulásainak kutatása: nanodiffúzió, feszültség-hatások, reakciókinetika, fény és besugárzás hatásainak vizsgálata; Mágneses és martenzites anyagok, hiszterézis, indukált és spontán zajanalízis; biokompatibilis anyagok vizsgálata; Optoelektronikai anyagok, eszközök vizs-

gálata és alkalmazásai; Neutron és töltöttrészecskék által indukált magreakciók vizsgálata; Szimmetriák atommagokban; Magszerkezet kutatások; Nukleáris analitika a környezetvédelemben, iparban és energetikában; Atomi ütközési folyamatok és nagytöltésű plazmák vizsgálata; Radioizotópok környezeti viselkedésének vizsgálata és analitikája; radiogyógyszerészeti fejlesztések; Számítógépes méréstechnika, digitális jelfeldolgozó processzorok alkalmazása, mérőműszerek fejlesztése és alkalmazása.

c) Földtudományi Intézet

A korábban a Bölcsészkarhoz tartozó Földrajzi Intézet 1949-től a TTK keretein belül működik. Tanszékei az évtizedek során, a megváltozott igényeknek megfelelően, átalakulásokon mentek át, mind a nevük, mind a szerkezetük többször változott. A második világháborút követően a Földrajzi Intézetet több évtizeden át Kádár László vezette. Az Intézet az 1950-es évek elején az Intézet három szervezeti egységre vált szét: a Meteorológiai Tanszéket Berényi Dénes (1951–1968), az Általános Földrajzi Tanszéket Kádár László (1952–1972), a Leíró Földrajzi Tanszéket Kéz Andor (1952–1961) vezette. 1969-ben alakult meg az egyes földrajzi tanszékekből a Földrajzi Tanszékcsoport, 1974-ben létrejött a tanszékektől független Regionális Földrajzi Csoport. Az Általános Földrajzi Tanszékből Természetföldrajzi Tanszék, a Leíró Földrajzi Tanszékből Gazdaságföldrajzi Tanszék, majd Gazdasági Regionális Földrajzi Tanszék lett. 1989-ben a Gazdasági Regionális Földrajzi Tanszék kettévált, az új egység neve Alkalmazott Tájföldrajzi Tanszék lett, majd a tanszéki profilok változásával a Gazdaságföldrajzi Tanszék előbb a Társadalomföldrajzi Tanszék, majd 1996-ban Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszék nevet vette fel, majd újabb névváltozás következett, ekkor a tanszék neve Alkalmazott Tájföldrajzi Tanszék lett.

Az 1990-es években korszerűsödött az adatszerzés és adatfeldolgozás technikai háttere, az informatika bevonult a földtudományokba. 1997-ben alakult meg a GIS (Földrajzi Információs Rendszer) Központ.

Oktatás. A földrajz tanári szakot hagyományosan történelem–földrajz és biológia–földrajz párosításban oktatták. E mellett más szakos (vegyész, biológia-kémia, kémia-fizika szakos) hallgatók számára is oktattak alapozó ismereteket. Amikor az 1990-es években átalakult a TTK képzési rendszere, a hagyományos kétszakos földrajz tanári szak mellett megindult az egyszakos földrajztanár és a szakgeográfus-képzés is. 1990-ben a földtan tanári szak, 1993-ban a szakgeográfus-képzés tájvédő és területfejlesztő irányokkal, 1997-ben a környezettan szak és a földrajz levelező tanár szakos hallgatók képzése indult meg.

A megváltozott igényeknek megfelelően átalakult a tanszékek szerkezete, és többször változott az oktatott tananyag és a hallgatók képzési szakiránya. A hagyományos földrajztanár levelező és kiegészítő képzésen kívül több akkreditált posztgraduális és szakértői képzés, illetve szakirányú továbbképzés is indult.

Az Intézet rendelkezik olyan, az oktatást, kutatást szolgáló infrastruktúrával, ami a régióban egyedülálló, de országos szinten is ritka. Ez a következőket foglalja magába: Ásvány-, kőzet- és fosszilia gyűjtemény, geokémiai labor az Ásvány- és Földtani tanszéken; Városklíma mérőállomás és meteorológiai műszergyűjtemény a Meteorológiai Tanszéken; Szedimentlabor, folyóvizes terepasztal, szélcsatorna, G.I.S. labor a Természetföldrajzi és Geoinformatikai Tanszéken; Talajvizsgáló labor a Tájvédelmi és Környezetföldrajzi Tanszéken.

A Földtudományok Doktori Iskola 1994-től működik a következő PhD-programokkal: Tájvédelem és éghajlat; a Litoszféra természetes és antropogén folyamata; Társadalom földrajz-területfejlesztés.

DUPress

A *kutatási irányokban* is több változás ment végbe. Az Ásvány- és Földtani Tanszéken Földvári Aladár vezetése alatt előtérbe került a korszerű mérésekkel kísért terepi és laboratóriumi munka. A magmás kőzettani-vulkanológiai kutatások a későbbiekben több helyszínen folytak. A későbbiekben egyre nagyobb hangsúlyt kaptak a műszeres hátteret igénylő geokémiai, termoanalitikai kutatások.

A természetföldrajzi kutatások, amelyek Kádár László vezetésével geomorfológiai jellegűek voltak, differenciálódtak. Ennek egyik oka az volt, hogy lehetőség nyílt laboratóriumi mérésekre, szélcsatorna-kísérletek elvégzésére. Igen hamar jelentkezett a környezet- és tájvédelmi irány. Olyan eredmények születtek, amelyek közvetlenül felhasználhatók a mezőgazdasági, tájvédelmi, regionális tervezési gyakorlatban. Foglalkoztak a tájökológiai kutatásokkal és az idegenforgalom geográfiai és környezetvédelmi következményeinek törvényszerűségeivel.

Napjainkban fontos kutatási irány a szélklíma és a vele összefüggésben levő megújuló energia kutatása. Az Intézet kutatói foglalkoznak Magyarország légköri eredetű megújuló energiaforrásaink vizsgálatával, a meglévő potenciálok feltérképezésével és felhasználásának meteorológiai mérésekkel és előrejelzésekkel való elősegítésével, a szél- és napenergia, valamint az energetikai célú biomassza hasznosításának éghajlati és társadalmi-gazdasági kérdéseivel a Hernád-völgyben, a Felső-Tisza-vidék hidroökológiájával, talajtani és hidrológiai állapotának felmérésével, a fenntartható vízgazdálkodás eszköztárának bővítésével Mátészalka–Beregszász térségében, a borsodi bentonittelep kutatásával, komplex anyagvizsgálatával, az importot kiváltó bentonittermékek fejlesztésével, és a környezetvédelmi, ipari és mezőgazdasági felhasználás lehetőségeivel. Az egyes tanszékek számos regionális, esetenként országos jelentőségű ipari, kutatóintézeti partnerrel építettek ki kapcsolatokat.

A főbb aktuális kutatási területek: Geomorfológia és társadalom; Tájvédelem és éghajlat; Társadalom földrajzi és területfejlesztési kutatások; Ásványtani, geokémiai és alkalmazott földtani kutatások.

d) Kémiai Intézet

A kémia szakos tanárok képzése már a két világháború között, a Bölcsészkar keretei között elindult, és azóta is folyamatos. A Szerves Kémiai Tanszék létrehozója Tankó Béla, az orvosi vegytan oktatója volt, de azután hamarosan Bognár Rezső irányítása alá került, aki korábban a Budapesti Műszaki Egyetemen Zemplén Géza laboratóriumában dolgozott. A Fizikai Kémiai Tanszék a Kolozsvárról érkezett Imre Lajos professzor, a Szervetlen és Analitikai Kémiai Tanszék pedig Straub János vezetésével alakult meg, Utóbbi vezetésére rövid idő múlva Szarvas Pál kapott megbízást. Az Alkalmazott Kémia Tanszék 1949–1951 között megfelelő helyiségek és státuszok hiányában csak formálisan létezett. A Szerves, illetve a Szervetlen Kémia Tanszék oktatói látták el azokat az oktatási feladatokat, amelyek formálisan az Alkalmazott Kémia feladatkörébe tartoztak. 1953-ban Lutter Bélát kinevezték docenssé és megbízták a Tanszék vezetésével. A kémiai tanszékek bő negyed századon át a központi épület helyiségeiben kaptak elhelyezést.

A vegyészképzés a debreceni egyetemen az ötvenes évek elején kezdődött, majd némileg akadozva folyt. 1955–1956 között például nem indult elsőéves vegyész évfolyam, később azonban egyre nagyobb létszámokat iskoláztak be mind a vegyész, mind a kémiatanár szakra. A hatvanas években tovább bővült a kémiai egységek száma a karon, egyre jelentősebbé vált a debreceni vegyészképzés. Az oktatott létszám növekedésével új szervezeti egységek is alakultak. Az Izotóp Laboratórium 1960-ban jött létre Imre Lajos irányí-

DUPLUM

45. A hatvanas évek igazán jelentős beruházása, az ún. kémiai épület. (A képen baloldalt alul a kollégiumi természettudományos oktatás legendás professzorának, Hatvani Istvánnak a szobra.)

tásával a Fizikai Kémiai Tanszék oktatóinak egy csoportjából. A fejlődéssel párhuzamosan egyre fontosabbá vált az egységek működésének, feladatainak koordinációja, az érdekek együttes képviselete. A kémiai tanszékek közötti együttműködés szervezeti formáját a Kémiai Tanszékcsoport és annak Koordinációs Tanácsa jelentette. A Kémiai Koordinációs Tanács munkáját évenkénti szoros rotációban valamelyik tanszék vezetője irányította. A Kémiai Tanszékcsoport, de az egész egyetem életében mérföldkő volt az új Kémiai Épület átadása 1969-ben. A kémiai tanszékek beköltözésével mind az oktatás, mind a kutatás feltételei jelentősen megjavultak a korábbi szűkös viszonyokhoz képest. Lehetővé vált a kiscsoportos oktatás és a speciális laboratóriumi és műszeres, nagyműszeres gyakorlatok beiktatása a tanrendbe, ami elősegítette az oktatás színvonalának javítását, ugyanakkor lehetővé tette a hallgatói létszám jelentős növelését is. A tervek szerint ebben az épületben kétszáz fős vegyész évfolyamok képzésére számítottak a hetvenes-nyolcvanas években. Ezt a számot azonban soha nem érte el az egy tanévre felvett évfolyam létszáma. A maximális létszám hetvenöt volt, átlagosan pedig negyven-ötven fős évfolyamokat iskoláztak be. A hetvenes-nyolcvanas évekre a debreceni kémia az oktatás színvonala, valamint az elért és publikált tudományos eredmények alapján azóta is tartó és növekvő nemzetközi elismerést vívott ki magának.

A Tanszékcsoport alapító tanszékeihez 1989-ben csatlakozott a Kolloidkémiai Tanszék, amely az Izotóp Laboratóriumból kivált és részben újonnan alkalmazott oktatókból alakult meg. A Tanszékcsoport keretében működik a hatvanas évek óta a Kémiai Szakmódszertani Részleg, amely a tanárképzés szolgálatában nagyon szép eredményeket ért el. A kémikus-

képzésben fontos szereppel bíró biokémia oktatását a Biológiai Tanszékcsoport/Intézet keretében működő, döntően vegyész képesítésű oktatók alkotta Biokémiai Tanszék látta el.

Fontos állomás volt a kémiai egységek fejlődésében a gyógyszerészképzés debreceni meghonosítása. A Kémiai Tanszékcsoport bábáskodott a gyógyszerészképzés feltételeinek megteremtésében az akkori Orvostudományi Egyetemmel karöltve. 1994-ben Mezei Géza vezetésével alakult meg a Gyógyszertechnológiai Részleg, amelyből 1997-ben önálló tanszék jött létre még a Kémiai Tanszékcsoport keretében. Ebből a tanszékből és a Szerves Kémiai Tanszék mellett működő MTA Antibiotikum-kémiai Kutatócsoportból, valamint orvostudományi egységekből fejlődött ki a jelenleg működő Gyógyszerésztudományi Kar.

Időközben az Izotóp Laboratórium Izotópalkalmazási Tanszékké alakult át, amely ezt követően a Fizikai és a Kémiai Tanszékcsoport közös felügyelete alatt működött.

Az *oktatás* fontos részét képezik a hagyományos kémiai tárgyak. Így a szervetlen, a szerves és a fizikai kémia mint alapozó tantárgyak, valamint az analitikai kémia, a műszaki kémia, kémiai technológia mint alkalmazott tantárgyak szerepelnek meghatározó súllyal a tantervekben. A környezeti kémia, a kolloidkémia, a magkémia szintén fontos helyet foglal el a képzési előírásokban. Az intézet nagy súlyt fektet arra, hogy a hallgatóság jó gyakorlati jártasságra tegyen szert a kémiai laboratóriumi munkában és a vegyipari üzemi körülmények között jelentkező feladatok ellátásában. Ez utóbbi célt szolgálják a közelmúltban alapított kihelyezett tanszékek. A kémiát nem főtárgyként tanuló szakok (biológus, biomérnök, környezettudomány, stb.) számára is megfelelő színvonalú oktatást nyújt a Kémiai Intézet átoktatás keretében.

Az Intézet főbb aktuális kutatási területei: Reakciókinetika, nemlineáris dinamika és katalízis; Koordinációs kémia, bioszervetlen kémia; Környezeti és műszeres analitika; Makromolekuláris és felületi kémia; Természetes eredetű heterociklusok és analógjaik szintézise és szerkezetvizsgálata; Szénhidrátkémia; Gyógyszerkémia; Polimerkémia.

Az Intézet kezelésében NMR, Röntgen készülék, tömegspektrometriás laboratórium, analitikai nagyműszerek működnek. Az Intézet működésének fenntartásában, a kutatások finanszírozásában a központi költségvetési támogatás mellett egyre jelentősebb szerepet kapnak a pályázatokon elnyert kutatási-fejlesztési támogatások.

A Kémiai Doktori Iskola a Debreceni Egyetem egyik legnagyobb és legeredményesebb doktori iskolája. A szervezett doktori képzés megindulása (1993) óta több mint 130 hallgató szerzett doktori (PhD) oklevelet. Az Iskola tanára közül hárman akadémikusok és húszan MTA Doktora (illetve a tudományok doktora) címmel rendelkeznek. Programjai: Reakciókinetika és katalízis; Koordinációs kémia; Műszeres és környezeti analitikai kémia; Makromolekuláris és felületi kémia; Szénhidrátok kémiája és kémiai biológiája; Természetes eredetű heterociklusok és analógjaik szintézise és szerkezetvizsgálata.

A felsorolt programok címe is mutatja, hogy a Doktori Iskolában a gyógyszerkutatással, a szerves és szervetlen vegyületek biológiai aktivitásának tanulmányozásával, meghatározott tulajdonságú műanyagok előállításával, bonyolult anyagi rendszerek dinamikai sajátosságaival, környezetből vett minták minőségi és mennyiségi elemzésével és mindezeket a területeket alátámasztó elméleti kémiai kutatásokkal foglalkoznak. Egy időben 20–25 doktori hallgató dolgozik az Iskola keretében, akik közül sokan egyetemen belüli, illetve más hazai és nemzetközi együttműködéseknek is résztvevői. A kutatások technikai, műszeres háttere (az ismert nehézségek ellenére) nemzetközi szinten is megfelelő, hazai ösz-

DUPress

szehasonlításban pedig kiemelkedően jó. A doktori hallgatók fontos segítséget nyújtanak a graduális szintű oktatásban laboratóriumi gyakorlatok, szemináriumok tartásával.

e) Matematikai Intézet

A Matematikai Intézet a TTK megalakulása után fejlődött ki a háború előtti egy tanszékből álló Matematikai Szemináriumból. 1949-ben két tanszékkel működött: a Geometria Tanszék Varga Ottó és a 2. számú Matematika Tanszék Rényi Alfréd akadémikus vezetésével. Varga Ottó vezetése alatt (1942–1958), sőt a későbbiekben is, egységesen megmaradt a Matematikai Intézet elnevezés. A tanszékekre való beosztás nem befolyásolta ezt a hagyományt. Így az általánosan megszokott és használt elnevezés szinte mindig a Matematikai Intézet volt.

1953-tól már négy tanszék működött, ehhez osztották be az oktatókat. Az egyes tanszékek és vezetőik a következők voltak: Geometria Tanszék (vezetője Varga Ottó akadémikus); Algebra és Számelméleti Tanszék (Szele Tibor, 1952–1955, 1955-től Kertész Andor); Analízis Tanszék (Aczél János, 1953–1964, majd Rapcsák András akadémikus; Valószínűségszámítási és Alkalmazott Matematikai Tanszék (Gyires Béla, 1952–1974, majd Tomkó József, 1974-1984). 1973-ban jött létre a Számítástudományi Tanszék Kertész Andor, illetve Gesztelyi Ernő vezetésével. 1983-tól az integrációs törekvések következtében a Matematikai Intézetből Matematikai Tanszékcsoport lett. 1985-től a Matematikai Intézet igazgatóit egy-egy matematikus, illetve informatikus igazgatóhelyettes segítette. 1991-ig a fenti öt tanszék működött, akkor alakult meg az Alkalmazott Informatikai Tanszék (tanszékvezető: Arató Mátyás).

A Matematikai Intézet elismerte a keretei között felnövő informatikaoktatás és kutatás egyenrangúságát, ezért 1992-tól Matematikai és Informatikai Intézet lett a neve.

A tanszékek fontos szerepet játszottak mind az oktatásban, mind a kutatómunkában, de az intézet szoros integratív jellegét mutatta, hogy mindvégig osztatlan és közös maradt a gazdálkodás, az adminisztráció és a könyvtár. Az egyetemi integráció tapasztalatait elemezve az Intézeti Tanács, a Matematikai és Informatikai Szakbizottságok úgy döntöttek, hogy 1992–1994 között átmenetileg felfüggesztik a tanszékeket. 1994-ben alakult meg az Információ Technológia Tanszék, 1994-ben lett a Számoló Központ önálló egység, majd a későbbiekben kari egység.

Oktatás. Számos esetben vezettek be új tanterveket és programokat, alkalmazkodva az új igényekhez (1979, 1985, 1991). Az 1980-as években új szakokkal bővült a kínálatuk. 1993-ban áttértek a kreditrendszerre, megindult a PhD-képzés. 1996-ban megtörtént a Matematikai Intézet akkreditációja. A matematikatanár-képzés területén sor került a kompetencia alapú tanárképzés elveinek kidolgozására és a gyakorlatban való megvalósítására a HEFOP 3.3.2, illetve az EU Socrates Program (no. 226685-CP-1-2005-1PL-Comenius-C21) keretében, továbbá a kutatótanárok professzionális fejlesztése című Krygowska projektben, amelynek célja a tanároknak a kutató munkára és a módszertani PhD-re való felkészítése volt. A tanszékek a hagyományos matematikai szakok képzése mellett részben ellátják a TTK, az Informatikai Kar és a Közgazdaságtudományi Kar hallgatóinak matematika oktatását is.

A Matematika- és Számítástudományok Doktori Iskolában a doktori képzés szinte folyamatosan új programokkal bővült. A matematikai szakképzést folytató hazai intézmények vezetőinek és szakmódszertannal foglalkozó kutatóinak egy 1998-i tanácskozásán az Intézet komoly elismerést jelentő megbízást kapott egy országos összefogással megvalósítan-

dó didaktikai alprogram indítására. Ezt 1999 áprilisában akkreditálták, és 1999 szeptemberében a képzés is megindult. A Doktori Iskola kutatási irányai: Algebrai számelmélet; Csoportelmélet és alkalmazásai; Didaktika; Differenciálgeometria és alkalmazásai; Diofantikus és konstruktív számelmélet; Funkcionálanalízis; Matematikai analízis, függvényegyenletek és egyenlőtlenségek; Optimalizálás elmélet; Számítástudomány és alkalmazásai; Valószínűségelmélet és matematikai statisztika.

Az Intézet főbb aktuális kutatási irányai: az algebra és számelmélet területén: Diofantikus egyenletek, Thue-egyenletek, elliptikus és szuperelliptikus egyenletek, kombinatorikus diofantikus egyenletek, indexforma egyenletek, rezultáns egyenletek, a hatvány egész bázisok; csoportgyűrűk, csoportelmélet, reprezentációelmélet, kódelmélet. Az analízis területén: Függvényegyenletek, függvényegyenlőtlenségek, közepek és egyenlőtlenségek, nemsima analízis és optimalizálás, megőrzési problémák függvény és mátrixalgebrákban, spektrál-szintézis és spektrálanalízis. A geometria területén: Finsler-geometria, holonómia-csoportok, speciális Riemann-sokaságok, inverz problémák és metrizálhatósági kérdések, loopok és webek geometriája. A matematikatörténet és matematika szakmódszertan területén: Tudós matematika tanárok Debrecen középiskoláiban, szakmódszertani kutatások a tanárképzés megújításával kapcsolatban, kutatótanárok professzionális képzése, illetve kompetencia alapú tanárképzés. A kooperatív tanítási és tanulási módszerek. Iskolai tehetséggondozás, matematikai versenyek.

Az Intézet tudományos élete és nemzetközi elismertsége szempontjából meghatározó szerepet játszik az 1950-ben alapított *Publicationes Mathematicae* évkönyv.

DUPress

IV. Az Egyetemi Könyvtár (Virágos Márta)

A kiegyezés utáni fellendülésben a kultúra iránti igény növekedését a kormányzatok újabb felsőoktatási intézmények alapításával, megfelelően felszerelt könyvtárakkal is támogatni igyekeztek. Nagy építkezések kezdődtek; 1873-ban a budapesti Egyetemi Könyvtár költözött új palotába, amelyet Magyarországon az első könyvtári célra készült önálló épületként tartanak számon. Az 1909. év elején a Kolozsvári Tudományegyetem könyvtára nyitotta meg kapuit a Korb Flóris tervei alapján készült, Európa akkor legkorszerűbb könyvtári épületében. 1907–1909 között emelték a budapesti Műszaki Egyetem könyvtárának épületét. Debrecenben az egyetem megalakulásától négy tanév telt el úgy, hogy az intézmény még saját könyvtárral sem rendelkezett. Az egyetemi könyvtár a világháború befejezésének évében, pontosabban 1918. május 1-jén nyílt meg a Simonffy utcában egy bérházban. A néhány évre tervezett ideiglenes elhelyezésből pedig majd 15 éves Simonffy utcai bérlet lett.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár megnyitása azért késlekedett, mert mind a kultuszminiszter, mind az egyetem vezetése abban bízott, hogy a létesítendő új intézmény letétként megkapja a Református Kollégiumi Könyvtár állományát. Csak amikor 1915 őszén szertefoszlottak a remények, kezdődött el az önálló könyvtár szervezése.

Debrecenben az 1910-es években az olvasóköri és kisebb szakszervezeti könyvtárakon kívül csak a már egyre inkább múzeumi gyűjteménnyé váló, gyarapodást alig mutató Református Kollégiumi Könyvtár működött. A városi közművelődési könyvtár csak 1919 nyarán kezdett kölcsönözni. Szabó György (később az Egyetemi Könyvtár igazgatóhelyettese, majd rövid ideig igazgatója) még 1924-ben is így jellemezte a helyzetet: *„a cca. 100.000 lakosú Debrecenben az egyetemi könyvtáron kívül más, a tudományok összes ágait felölelő nyilvános könyvtár nincsen…”*. Az egyetemi könyvtár feladatát a következőképpen határozta meg: *„Az egyetemi könyvtáraknak általában, Debrecenben pedig kiváltképpen két cél elérésére kell törekedniük: az egyetemi oktatás eredményes támogatására és a tudományos ismeretek minél szélesebb körben való terjesztésére”*.[1]

1. Alapítás, működés a II. világháborúig

A Debreceni Egyetemi Könyvtár tervezésénél kézenfekvő volt az a gondolat, hogy a gazdag gyűjteménnyel és nagy hagyománnyal rendelkező Kollégiumi Könyvtár állományára építsenek. Az egyetemi könyvtár és a Református Kollégiumi Könyvtár 1913–1933 közötti egyesítési kísérletek két szakaszban játszódtak le. Az első szakasz az 1911-től 1915-ig terjedő

[1] Évkönyv 1923/1924. 101–102..

időre tehető. A könyvtárügyet a Tiszántúli Református Egyházkerület közgyűlése 387–1911. sz. alatt, a Református Egyetemes Konvent 105–1912. sz. alatt tárgyalta és hagyta jóvá. Ebben rögzítették, hogy debreceni kollégium könyvtárát a debreceni egyetem összes tanára és hallgatója szabadon használhatja. Az egyházkerület 1915-ben azonban úgy döntött, hogy nem mond le a könyvtár tulajdonjogáról. Így az egyetemi tanács 1915. december 20-iki felterjesztésében a következő kéréssel fordult a vallás- és közoktatási miniszterhez *„… az egyházkerületi közgyűlés ezen határozata folytán még égetőbbé vált egyetemi könyvtárunk sürgős szervezése, melynek nézetünk szerint minden más egyetemi munkálatot meg kell előznie…”*.[2]

1916–1927 között az egyesítés érdekében semmi érdemlegesebb esemény nem történt. Fel-felvetődött a kérdés, de annak lanyha kezelése mit sem eredményezett. A második szakasz 1927-tól 1933-ig terjedt. Az egyetem központi épületének építése befejezéséhez közeledett, és a könyvtár átköltöztetése újra időszerűvé tette a kérdést. Verzár Frigyes rektor a Református Kollégiumi Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár egységesítéséről szóló szerződéstervezetében még egyszer javasolta, hogy az egyházkerület a kollégiumi könyvtárat adja át letétként az államnak, hogy az az egyetemi könyvtárban kerüljön elhelyezésre. A témával nemcsak az érdekelt hivatalos szervek foglalkoztak, hanem a református közvélemény is. Végül is 1933-ban döntés nélkül kellett levenni a kérdést napirendről. Az elhúzódó tárgyalások, még ha kudarccal végződtek is, az egyetemi könyvtár számára pozitívummal jártak, mivel a várt egyesítésre tekintettel a könyvtár épületrészét az eredetileg elképzeltnél mintegy kétszer nagyobbra tervezték.

A Debreceni Tudományegyetem a világháború első éveiben nyitotta meg kapuit. 1916 márciusában a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Debreceni Egyetemi Könyvtár megszervezésére könyvtárőrt nevezett ki Cs. Varga Antal személyében. A könyvtár az olvasók előtt 1918 májusában nyílt meg több mint tízezer kötetes, feldolgozott állománnyal egy Simonffy utca 2/b–2/c. számú bérház II. emeletén. A bérelt lakás – a könyvtár átköltöztetése előtti felmérések szerint – úgy 5–7 évig lett volna alkalmas a könyvtár elhelyezésére. Ezzel szemben 15 évig működött a gyarapodó állomány számára egyre szűkebbnek számító lakásban, ahol a raktározási gondok már az első években jelentkeztek.

Az egyetemi könyvtár működésének első kilenc évében egymást sűrűn követve több – szám szerint öt – személy állt az élén. Ezek a vezetők többnyire egyetemi tanárok voltak, akik sem könyvtáros szakismerettel, sem szakmai múlttal nem rendelkeztek. A Cs. Varga Antal nyugdíjazásával megüresedett könyvtárőri állás betöltésére 1924 tavaszán pályázatot írtak ki. A miniszter a tanács legnagyobb meglepetésére 1925 februárjában a 3. helyen jelölt Medveczky Károlyt nevezte ki a könyvtár mb. vezetője tisztséggel is együtt járó könyvtárőri státuszra. Medveczky kinevezését követően a könyvtári bizottság egyes tagjai leváltását követelték szakmai gyakorlat hiányára hivatkozva. A személye ellen tiltakozó tagok a mb. igazgató 4 éves működése alatt folyamatosan, megállás nélkül harcoltak az igazgatóváltásért. Ennek érdekében többször is különböző bizottságokat küldtek a könyvtárba, amelyek feladata az ott folyó munkálatok ellenőrzése, illetve a dolgozók véleményének kikérdezése volt.

A hazai egyetemi könyvtárak között a személyi ellátást tekintve a debreceni volt a legmostohábban kezelt. Az alkalmazottak száma a folyamatosan bővülő állomány ellenére

[2] Idézi: Módis László: A Debreceni Egyetemi Könyvtár történeti adatai. (Második közlemény) = *A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1954*. Kézirat. – Debrecen, (KLTE), 1955. 288.

DUPress

évekig csak 8, illetve 9 fő volt. Medveczky igazgatói állásában gondot fordított a könyvtári munka rendszerének kidolgozására. A személyzeti és a raktározási gondok mellett talán a legkomolyabb nehézséget az anyagiak mértéke jelentette. A javadalom csekély volta miatt a könyvtár sokszor kényszerült állományát a minisztérium által támogatott vétel, illetve ajándékok segítségével gyarapítani. Ezek ellenére a könyvtár igazgatójának célja volt az ésszerű és tervszerű állománygyarapítás.

Ebben az időszakban kezdte meg az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ a központi címjegyzék készítését. Nagy előrelépés történt a katalogizálás egységesítését illetően is. A Debreceni Egyetemi Könyvtárban is, mint minden jelentősebb könyvtárban, megtalálhatóak voltak a könyvtár működéséhez elengedhetetlen katalógusok; így a betűsoros katalógus, szakkatalógus, helycímtár, a szemináriumok egyesített katalógusa és a duplum katalógus. Medveczky Károly igazgatói munkássága alatt nagy gondot fordított ezen katalógusok folyamatos építésére.

A Medveczkyt ért vádak ellenére biztosak lehetünk abban, hogy minden tőle telhetőt megtett a könyvtár fejlődése érdekében. A könyvtárügyben bekövetkezett változásokat figyelembe vette, és próbált azoknak megfelelően intézkedni. Több hazai és külföldi könyvtárral tartott fenn kapcsolatot, szakmai kérdésekben többször is kikérte a véleményüket. Ezt bizonyítják a raktározási módszerek megismerésére irányuló külföldi és hazai útjai; a szemináriumi könyvtárak egyesített katalógusára és a leírás mértékére vonatkozó, a hazai könyvtárakhoz címzett érdeklődő levelei. Azonban sokszor a fejlődés útját állta a rendszer többlépcsős hierarchiája, a csekély mértékű javadalom, a helyszűke és a személyzet csekély száma. Ha mindezeket a nehézségeket figyelembe vesszük, akkor értjük meg igazán, menynyi akadály ellenére sikerült az 1928–29. tanév végére 43.053 kötetes, a karok igényei szerint kialakított, katalogizált gyűjteményt bocsátani az egyetemi polgárok rendelkezésére.

A könyvtár életében igazi előrelépést jelentett, amikor 1929-ben Nyíreő István ideiglenesnek mondott, ám a valóságban tartósnak bizonyult megbízással érkezett Debrecenbe, hogy az egyetemi könyvtár igazgatója legyen. Nyireő – aki felelős vezetőként gondolkodott a vidéki egyetemi könyvtár sorsa felől – az 1929. január 4-én kelt miniszteri rendelet értelmében kezdte meg a könyvtár igazgatását. Ezzel az intézkedéssel végre nyugvópontra került a könyvtár vezetésének ügye, ami az intézmény szempontjából sorsdöntőnek bizonyult, s lényegében minden érdekelt fél megelégedésére szolgált.

Nyíreőt mint egyetemi hallgatót már 1913-ban gyakornokként alkalmazta a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár igazgatója, Erdélyi Pál, akinek tanácsára könyvtártudományi, irodalmi, művelődés- és művészettörténeti előadásokat hallgatott. Erdélyi irányította figyelmét a könyvtárépítészet és a könyvtárszervezés kérdései felé is. Nyíreő a kultuszminiszter utasítására és az egyetem rektorának jóváhagyásával a folyamatban lévő építkezésnek is aktív részesévé vált. Korb Flóris haláláig az együttműködés zavartalan volt, a kiváló műépítésszel egyetértésben sikerült a könyvtári épületszárny megnagyobbítása és könyvtári funkcióktól idegen létesítményektől való mentesítése. Korb Flórissal időről-időre egyeztette a könyvtári igényeket, amelyeket az építkezés irányítója a lehetőségekhez mérten igyekezett figyelembe venni.

Klebelsberg Kunó miniszter 1929. december 12-én kelt átirata 12 pontban foglalta összse az új könyvtár helyiségeinek Nyíreő által javasolt változtatásait, amelyek többek között a Könyvtár oldalsó bejáratainak kiiktatását, az olvasóterem dohányzó-erkélyeinek és a raktári szárnyak poroló erkélyeinek kialakítását, a földszinti ablakok vasráccsal való védelmét,

az olvasóterem galériájának kérdését érintették, s a felmerülő költségek fedezéséről biztosította az egyetemi tanácsot.

Az igazgató kiterjedt levelezést és rendszeres konzultációt folytatott az épület belső technikai berendezéseiről a tervezőkkel és kivitelezőkkel, a raktári vasszerkezetekről a Ganz és Danubius RT szakembereivel, a Schlick-Vajda féle vasállványzat tervezőivel. Precizitására jellemző, hogy még a polcozat szín-mintáit is kérte. Szinte napi munkakapcsolatban volt az Egyetem Építtető Bizottságával és az építésvezetőséggel.

Felvette a kapcsolatot a hazai és külföldi könyves szakma szervezeteivel: 1930 januárjától csatlakozott a Könyvbarátok Szövetségéhez, az *Associate of the National Book Council* tagkönyvtáraihoz, majd az Erdélyi Szépmíves Céh és a Városok Kulturális Szövetsége tagintézményeihez. Az Országos Könyvtári és Bibliográfiai Központtal rendszeres kontaktusban volt. A debreceni nyelvészeti iskola jó hírének és Nyíreő személyes közreműködésének is része volt abban, hogy 1930 áprilisában személyesen vehette át Vikár Béla Debrecennek szánt értékes könyvtárát.[3] 1930. november 21-én kelt, Milleker Rezső dékánhoz intézett levelében a Bölcsészeti Karhoz benyújtott pályaművek eredeti kéziratait kérte megőrzésre a közeljövőben létesítendő kézirattár számára.[4] Az 1932/1933-i tanévben került az Egyetemi Könyvtár tulajdonába a Révész család értékes egyháztörténeti gyűjteménye.

A Könyvtári Bizottság kezdeményezésére és a kultuszminisztérium anyagi támogatásával 1930 augusztusában és szeptemberében Nyíreő nyugat-európai tanulmányutat tehetett, aminek során megismerhette Ausztria, Németország és Svájc újabban épült könyvtárainak berendezését és technikai felszereltségét. De nemcsak a könyvtárépítészet új lehetőségeit, hanem a munkaszervezés módját is figyelemmel kísérte, valamint kollegiális kapcsolatok felvételét kezdeményezte. Többek között ezután javasolta a különgyűjtemények elhelyezésének állományvédelmi és használtatási szempontból egyaránt előnyös megoldását, valamint a fényképészeti laboratórium elhelyezését és felszerelését is a legkorszerűbb minták láttán. Útjának hozadéka volt a berlini állami múzeumok igazgatósága által ajándékozott három ókori szobor gipszmásolata, amelyek évekig az igazgatói szoba díszéül szolgáltak. (A közismert ülő írnok, írnok papirusz tekerccsel és az írás istenének szobra.)

1932 októberében végre megkezdődhetett a könyvtár költöztetése. Az akkorra már 100.000 kötetet meghaladó állományból először a feldolgozatlan új gyarapodást, majd a gondosan előkészített, rendezett könyveket s utoljára az olvasóterem kézikönyvtárát, a katalógusszekrényt és a bútorzatot szállították át. *„Bár a kedvezőtlen pénzügyi viszonyok következtében az épület belső befejezése és főképpen bebútorozása még igen sok feladatot ró a következő évekre, örömmel állíthatjuk, hogy az egyetemi telep középpontjában álló új intézet tágas repozitóriumaival a jövő fejlődésének legfontosabb lehetőségeit biztosítja.*" – írta az igazgató az 1932/33. tanévi működésről szóló jelentésben. 1933-tól díjtalan gyakornokok alkalmazására is lehetőség nyílt.

Nyíreő a belső rend kialakítását kiterjesztette az adminisztrációra is. Az iratok iktatására, archiválására vonatkozóan tervet dolgozott ki: lényegében a könyvtári működés valamennyi területét a külföldön akkor már több nagy könyvtárban használt tizedes rendszerbe sorolta (Egyetemes Tizedes Osztályozás ETO). Folyamatossá váltak a könyvtár kapcsolatai a jelentős fővárosi könyvkereskedő cégekkel, mint Medvei Dezső Múzeum körúti antikvá-riuma, Fischer Sándor könyvüzlete, a Lantos-féle könyvkereskedés és a Grill könyvesház. A

[3] DEENK Irattár, 61/1930.
[4] DEENK Irattár 44/1930.

helybeli könyvkereskedések közül a Méliusz mellett Bertók Lajos antikváriuma kapott egyre több megrendelést. Minden bizonnyal a szigorú munkarend és az alkalmazottak munkája tette lehetővé, hogy az 1934 nyarán rendezett Debreceni Hét programja keretében az érdeklődők számára könyvtári bemutatókat lehetett tartani. Az év őszén Debrecenbe látogató német nevelésügyi miniszter kíséretében Hóman Bálint is megtekintette a könyvtárat. Úgy tűnik, az 1930-as évek közepére kezdett konszolidálódni a könyvtár helyzete – ebben nem kis szerepe volt az 1935/1936-i tanév rektorának, Benedek László orvoskari professzornak, aki elődeinél nagyobb érdeklődéssel kísérte a könyvtár tevékenységét és a támogatásban is nagyvonalúbbnak bizonyult.

Ez az időszak a remények, a nagy tervek időszaka volt mind a könyvtár, mind Nyíreő István életében. Évtizedek távlatából visszatekintve a legnagyobb és legmaradandóbb eredménynek a gyomai Kner Nyomdával kiépült kapcsolatot tekinthetjük. Nyíreő nemcsak a nyomdászat történetével foglalkozott, hanem különös érdeklődést tanúsított a könyvművészet iránt is. Az általa kezdeményezett, és Kner Imre nagylelkű ajándékaival megalapozott gyűjtemény ma is egyedülálló és felbecsülhetetlen értékű könyvművészeti és nyomdatörténeti kollekciója könyvtárunknak.

1937-ben felcsillant a remény arra, hogy – közgyűjteménnyé nyilvánítás esetén – a Debreceni Egyetemi Könyvtár is méltányosabb elbírálás alá eshet mind az önálló költségvetés kérdésében, mind a személyi fejlesztést illetően. A minisztérium 30.269/1936. IV. sz. rendeletére válaszként 1937 májusában Nyíreő István részletesen ismertette az intézmény közgyűjteményi kritériumoknak megfelelő jellegét és mindazokat a kéréseket, amelyek teljesítése a várható feladatok ellátásához nélkülözhetetlenek.[5] A felterjesztést támogatta a Könyvtári Bizottság és az Egyetemi Tanács is. Felmerült az új szervezeti szabályzat kidolgozásának ügye is, a munka természetesen az igazgató feladatkörébe került. Hankiss János professzor is őt kérte fel a párizsi magyar kiállításon bemutatandó könyvek listájának összeállítására. Az egyetem egyes intézményei részéről más igények is felmerültek a könyvtárral szemben. A Nyári Egyetem kérte, hogy használhassák a Könyvtár még berendezetlen előadótermét. Nyíreő a minisztérium intenciójára hivatkozva sem tudta elhárítani a könyvtár alapterületét és a helyiség eredeti rendeltetését veszélyeztető igényt. Megnyugtatására az Egyetemi Tanács kimondta, hogy *„néhány nem használt könyvtári helyiségnek más célra elvonása kényszerhelyzet eredménye, csak ideiglenes jellegű."*[6] Nyíreő is ideiglenes megoldásként fogadta el a Nyári Egyetem betelepítését, sőt, elismerve az intézmény fontos szerepét a hazai kultúra nemzetközi megismertetésében, lehetőségeihez mérten támogatta munkáját könyvbeszerzésekkel és a nyári nyitva tartás rendjével. A Nyári Egyetem igazgatósága a barátságos gesztust azzal viszonozta, hogy kiadványaiból bőven juttatott a könyvtárnak, csere-célokra is.

A könyvtár 1937-ben Németországból 14 egyetemmel állt cserekapcsolatban, ezen kívül francia, olasz, osztrák, svéd, lengyel és tengerentúli egyetemek is szerepeltek a partnerek között. Az állomány gyarapításában ennek nagy jelentősége volt, hiszen külföldi kiadványok vásárlására kevés lehetőség adódott. A gyűjtemény gazdagodása továbbra is az ajándékozásoknak volt köszönhető. Nyíreő személyes érdemének, jó kollegiális kapcsolatainak tulajdonítható, hogy az Országos Széchényi Könyvtár duplumtárából jelentős mennyiségű értékes könyv érkezett rendszeresen. Berzeviczy Albert könyvtára, a minisztérium által

[5] DE Irattár, 1456/1937–38. etsz.
[6] DEENK Irattár, 903/1938. júl. I7.

megvásárolt Sulyok István-féle könyvtár, valamint az Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtár utolsó nagy részlete – összességében több mint 70.000 kötet – 1938-ra 200.000-es állományt eredményezett. Ez azt jelentette, hogy tíz esztendő alatt közel ötszörösére nőtt a gyűjtemény. 1938 nyarán az igazgatónak alkalma nyílott találkozni az új kultuszminiszterrel, Teleki Pállal, akinek részletesen feltárta a könyvtár helyzetét, majd levélben megismételte mindazokat a problémákat, amelyek az intézmény működését nehezítik: az önálló költségvetés hiánya, a könyvtári alkalmazottak csekély száma, a berendezés hiányosságai.[7]

Az 1938 őszén hetekig kényszerűségből zárva maradt olvasóterem a könyvtár ügyeire irányította a felettes szervek figyelmét. Novemberben megérkeztek a székek, újra megnyílhatott az olvasóterem. A többi hiányzó berendezési tárgy ügyében Nyíreő ismételten a miniszterhez fordult. Kedvezően alakult a Pekár Gyula-féle könyvtár megszerzésének ügye. A több mint 4.000 kötetes állomány megvásárlását Hóman Bálint kultuszminiszter támogatta, aki saját könyvgyűjteményéből is több mint 3.000 kötetet ajándékozott a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak. A könyvtári állomány gyarapodása bármilyen imponáló volt, nem feledteti azt a tényt, hogy az ajándékozásból származó könyvek többsége nem olyan kiadvány volt, amelyet a könyvtár szakszerű fejlesztése, az egyetemen folyó tudományos munka és a hallgatóság igénye tett szükségessé. Tudatában volt ennek az igazgató is, ezért kérte újra és újra a könyv beszerzésekre fordítható önálló költségvetési keret biztosítását.

2. A könyvtár működése a háború alatt és azt követően

A világpolitika eseményei, a II. világháború kirobbanása 1939. szeptember 1. után röviddel a könyvtárban is éreztette hatását. A Magyarországot is érintő mozgósítás során a könyvtár egyes helyiségeit lefoglalták katonai célokra. Nyíreő a rektortól, majd a mozgósítás kormánybiztosától kért segítséget a könyvtári gyűjteményt veszélyeztető helyzet elhárításához, de a mentesítést csak részben sikerült elérnie. Egyes alagsori helyiségeket át kellett engednie a 22. Határvadász Zászlóalj kerékpáros századának. Októberben már elkezdődtek az egyetemen is a légoltalmi gyakorlatok, a háborús állapot miatt a minisztertanács határozatot hozott egyes sajtótermékek használatának korlátozásáról. Nyíreő idejében egyébként nyíltan lehetett olvasni a *„Tőké"*-t az olvasóteremben.[8] A korábban szokatlan szigorításra azt a megoldást találta, hogy az inkriminált sajtótermékek használatára az igazgatói irodában adott lehetőséget.

A háborús viszonyok között a külföldi könyv és folyóirat rendelések mellett a könyvtárközi kapcsolatok is nehézkessé váltak. 1940-ben a Nyári Egyetem is elmaradt, de a korábbi években szokásossá vált inspekciót fenntartotta az igazgató, s kihasználva a nyári hónapok kedvezőbb munkakörülményeit, a feldolgozó munkára helyezte a fő hangsúlyt. A megelőző évek jelentős gyarapodásának feldolgozása mellett a visszacsatolt országrészek magyar iskolái számára válogattak duplumokat, fogadták a számottevő mennyiségű szlavikát, amelynek feldolgozása speciális nyelvismeretet kívánt. Erre a munkára kapott megbízást a lengyelországi menekült, Szablinszky László. A varsói Magyar Intézet könyvtára és Divéky Adorján intézete is a Könyvtárban kapott elhelyezést.[9]

[7] DEENK Irattár, 343/1938. okt. 1.
[8] DEENK Irattár, 336/1939.
[9] DE Irattár, 3777/1939–40. etsz.

1941-ben, a könyvtár alapításának 25. évfordulója alkalmából Nyíreő István, szokásától eltérően részletes és meglehetősen keserű hangvételű beszámolót írt a könyvtár működéséről. Az évek óta következetesen jelzett, szinte unalomig ismételt problémák újbóli felsorolása után feltette a kérdést: *„van-e egyáltalán szükség a Debreceni Egyetemi Könyvtárra? … célszerű-e évről-évre… panaszokkal untatni a felettes hatóságokat? … Értékelik-e egyáltalán a keserves munka eredményeit, ígéretek helyett mikor kerül sor a gondok enyhítésére, vagy a sok feladat megoldását továbbra is csak a jövőtől lehet remélni?"*[10]

A háborús körülmények között a közel 300 külföldi cserepartnerrel kialakított kapcsolat nagy része megszakadt, így az egyébként is nehezen beszerezhető kiadványokhoz még kevésbé juthattak hozzá az olvasók. A könyvtárhasználatot korlátozta a betiltott német és más nemzetek nemkívánatos szerzői műveinek zárolása. Ettől függetlenül nőtt az olvasók által használt könyvek száma, mert a különféle forrásokból származó állományból elsősorban azokat a műveket válogatták ki feldolgozásra, amelyek az olvasók igényeit ismerve, a legfontosabbnak ígérkeztek – ilyen módszerrel igyekezett Nyíreő és a gyarapítás munkájában jelentős részt vállaló Szabó György igazgatóhelyettes pótolni mindazt, amit pénzhiány miatt tervszerű vásárlással nem sikerült beszerezni.

1942 októberében katonai behívások miatt újra aggasztóvá vált a helyzet. A debreceni VI. Hadtest Híradós Zászlóalja október 10-én mind a keleti, mind a nyugati raktári szárny két-két helyiségét igénybe vette, jelentősen akadályozva ezzel a kiszolgálást. A könyvtári épületrész fűtése 194319/44 telén nagy gondot okozott. December 14-én a rektor arról értesítette az igazgatóságot, hogy a könyvtár várhatóan hosszabb időn át fűtetlen marad, ezért a kölcsönző szolgálatot a könyvtár gázzal fűthető helyiségeiben, vagy az egyetem déli frontján valamelyik átengedett szobában igyekezzenek megszervezni. Egyébként a tisztviselők az otthon elvégezhető munkát lakásukon végezhetik.

A hadi események árnyékában már a tél folyamán megkezdődött a könyvek, katalógusok, hivatalos iratok és technikai felszerelések csomagolása, mentése. Az 1944 márciusában bekövetkezett német megszállás teljesen megváltoztatta a könyvtár korábbi működési rendjét. A katonai célokra igénybe vett könyvtári helyiségeken túl a németek az egyetem központi épületének nagy részét lefoglalták.

A könyvtár jövőjére nézve fontos esemény, hogy 1944. május 31-én Nyíreő hivatalos igazolást adott két frissen végzett fiatalembernek: Csűry Istvánnak és Várady-Szabó Lászlónak arról, hogy mindketten a Debreceni Egyetemi Könyvtár ideiglenes alkalmazottai, rendszeres szolgálatot, fontos munkakört töltenek be, munkájuk nem nélkülözhető. Ezzel a katonai szolgálat alóli mentesítésükhöz nyújtott segítséget, s mint ilyen, életmentő gesztusnak tekinthető. Utóbb, mind a ketten életük fogytáig a könyvtár szolgálatában maradtak.

A nyár folyamán Debrecent ért légitámadások után megindult a tömeges menekülés a városból. Nyíreő István lakását is károsodás érte, családját Budapesten élő nővéréhez menekítette, majd szeptember 27-én Szabó Györgyre bízta az igazgatói feladatokat és ő is távozott Debrecenből. A hadiesemények elmúltával visszatérve, 1945 márciusában azonban valószínűleg nem számított arra, hogy munkáját nem folytathatja. Szabó György Bodnár János rektorhoz írt leveléből tudjuk, hogy Nyíreő március 13-án jelentkezett a rektornál és szolgálatának az igazolási eljárás előtti megkezdését kérte.[11] Szabó György Nyíreő visszajövetelekor felmentését kérte az igazgatói teendők alól. Dokumentumok híján nehéz re-

[10] DE Irattár, 3777/1939–40. etsz.
[11] DE Irattár, 65/1944–45. márc. 20.

konstruálni, hogy milyen ellenérzések léptek működésbe s akadályozták meg igazgatói munkájának folytatását. Tény, hogy Szabó György lemondását követően, már 1945. március 26-án a rektor a Kassáról visszatért Kondor Imrét bízta meg ideiglenesen a könyvtár vezetésével. Az Egyetemi Tanács 1945. május 5-i rendkívüli ülésén úgy határozott, hogy az igazoló bizottsági eljárás előtt nem támogatja Nyíreő szolgálatba állását, majd a Debreceni V. sz. Igazoló Bizottság június 25-én tartott tárgyalásán 730/1945. V. sz. végzése szerint vezetői állásra alkalmatlannak minősítette. Augusztus 14-én Teleki Géza miniszter értesítette az egyetemet, hogy Nyíreő Istvánt a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárához helyezte át.

1949 áprilisáig, Kovács Máté kinevezéséig a könyvtár igazgatását az átmenetiség jellemezte. A rektor által kinevezett Kondor Imre 1946 novemberében nemzetgyűlési képviselő lett és távozott. A rektor a Nyireő visszatértekor (1945 márciusában) nyugdíjazását kérő Szabó György további alkalmazását tartotta megfelelő megoldásnak, aki így 1947 februárjáig teljesített szolgálatot. A mostoha körülmények ellenére a könyvtár munkatársai odaadóan és lelkesen vettek részt a könyvtárt ért károk helyrehozatalában, a pusztítás utáni újjáépítésben. Elvégezték a könyvtár teljes állományának a revízióját és folytatták az értékes sorozatok feldolgozását. Az állandó fűtéshiány miatt a szolgáltatásokat csak korlátozott mértékben tudta a könyvtár nyújtani.

Szabó György nyugdíjba vonulása után a könyvtárigazgatást megbízottként vállaló Hankiss János (aki egyetemi tanárként a Francia Intézet igazgatója volt) mellett gyakorlatilag Csűry István vette át a könyvtár vezetését. Csűry a nyugalomba vonuló Szabó Györgynek állandó munkatársa volt, jól megismerte a könyvtár egész ügymenetét és érdeklődött is a könyvtárszakmai kérdések iránt.

Az Egyetem Könyvtári Bizottsága jól látta, hogy az intézmény élére befolyásos, ismert szakembert kell állítani. Hankiss Jánost többször felkérték, de ő mindannyiszor hangsúlyozta, hogy csak ideiglenesen vállalja a feladatot. A gyorsan változó politikai viszonyokra jellemző módon, a Minisztérium által kiírt könyvtár igazgatói pályázatra 1948 nyarán már olyan jeles tudós és közéleti személyiség nyújtott be pályázatot, mint a politikától (Debrecen város főispánsága) visszavonuló Balogh István. A minisztériumokban elindult tisztogatásnak tulajdonítható az a „szerencsés véletlen", hogy 1949. április 15-én a Minisztérium értesítette az egyetemet, hogy Kovács Máté könyvtárigazgatói kinevezést nyert Debrecenbe.[12] Kovács Máté tulajdonképpen hazajött Debrecenbe, az Egyetemre, hiszen itt végezte tanulmányait, gyakornokosodott a Könyvtárban, munkatársa volt a Debreceni Nyári Egyetemnek, tanított a Francia Tanszéken. Nagyon rövid idő alatt tájékozódott a könyvtár legfontosabb dolgaiban, felmérte a sürgős teendőket. Legsürgetőbb feladatának tartotta, hogy megfelelő számú és képzettségű könyvtári munkaerőről gondoskodjék.

Kovács Máté tevékenysége kapcsán külön ki kell emelni azt a jelentős szerepet, amelyet a háború utáni években a nemzeti tulajdonba vett főúri, szerzetesi és egyesületi könyvtárak megmentésében betöltött. Az Országos Könyvtári Központtól Kovács Máté kapta a megbízást számos értékes gyűjtemény átvételére szinte az egész tiszántúli régió területéről. A Könyvtár Irattárában található egykorú iratokból megállapítható, hogy többek között a debreceni szerzetesházak, a nyírbátori minorita rendház, a máriapócsi bazilita kolostor, a miskolci minorita rendház, a füzérradványi Károlyi család, az esztergomi, kalocsai, tatai és

[12] *Jegyzőkönyv ….a Debreceni Egyetemi Könyvtári Bizottság 1949. ápr. 20-án tartott…üléséről*. DEENK Irattár, Könyvtári Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1951.

váci egyházi intézmények könyvtárának állománya került a Debreceni Egyetemi Könyvtárba. A gyűjtemény gyarapodása és a feladatok növekedése jelentősen emelte a könyvtár tekintélyét, melyet a magyar könyvtárügy vezetői is jelentősebb támogatással értékeltek: egyrészt jelentősebb létszámbővítésre került sor, másrészt a 213/1951. december 18-án hozott törvényerejű rendelet a hazai tudományos könyvtárak közül a Debreceni Egyetemi Könyvtárat emelte a Széchényi Könyvtár mellé második teljes körű köteles példány gyűjtőhellyé.[13]

Fokozatosan sikerült elérni a még befejezetlen raktárszintek kialakítását, raktári lift beszerelését, a könyvkölcsönző kiépítését, az olvasóterem bebútorozását, írógépek, könyvhordó kocsik, könyvkötészeti eszközök beszerzését. A könyvtári iratok egy része a munka ésszerűsítéséről, a munkaszervezés optimalizálásáról szól, szakmailag meggyőző módon, más részük a munkaversenyben elért eredményekről tudósít. Különös, kétarcú világ tárul elénk: kiváló képességű, nagy tudású szakemberek hangolták át munkájukat a szocialista könyvtári eszméinek megfelelően. Kovács Máté rendkívül jó viszonyt alakított ki az egyetem vezetésével. A könyvtár tudatosan törekedett arra, hogy gyűjteményének fejlesztésével, szolgáltatásainak sokszínűségével partnerként támogassa az egyetemen folyó oktató és kutató munkát. A könyvtár állománya 1956-ra mintegy megháromszorozódott, meghaladta a milliós nagyságrendet. Az évi olvasóforgalom az 1948-ban regisztrált 5.000 fővel szemben több mint 100.000 főre emelkedett.

1956-ban az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Könyvtártudományi Tanszékének professzori tisztjére való távozásakor Kovács Máté Csűry Istvánt ajánlotta utódjául. Teljes bizalommal tehette ezt, hiszen az egyetemi tanulmányokat kiváló eredménnyel záró Csűry István már 1945-től a Debreceni Egyetemi Könyvtár dolgozója volt és élete végéig ezt az intézményt szolgálta, 1980-ban bekövetkezett haláláig. Vezetői tapasztalatot is hamar szerzett, hiszen 1947 és 49 között a tényleges igazgatási feladatokat ő végezte és a vezetésben maradt Kovács Máté idején is. Könyvtárosi pályájának első szakaszában – a háború okozta működési nehézségek kiküszöbölése és az elemi munkafeltételek kialakítása után – tervező és gyakorlati munkát végzett egy korszerű könyvtári üzem alaptevékenységének kiépítésében. Nevéhez fűződik a könyvtári munkanormáknak hazánkban először történő bevezetése; a könyvállomány feltárásának differenciálása, a kartotékszerű könyvleltár bevezetése, a többes példányok kezelésének ésszerűsítése és a könyvgyűjtemény tartalmi elvének elkészítése. A munkafolyamatok elemzésének gyakorlata később igen nagy hasznára vált a könyvtárnak az automatizálás bevezetése során.

Az alaptevékenységek kiépültével lehetővé és szükségessé vált az információs jellegű tevékenységek kiépítése. Erre az időre esik a szakbibliográfiai, tiszántúli bibliográfiai programok kidolgozása és a tényleges bibliográfiai feltáró munka megindítása. Megegyezés született az Egyetemi és Megyei Könyvtár helyismereti tevékenységének időhatáraira vonatkozóan is. Ebben az időszakban érkezett jelentős állományhoz a tanszéki könyvtárak fejlődése is. Megkezdődött a tanszéki könyv- és folyóirat-beszerzés, valamint -feldolgozás központosítása: központilag intézték a külföldi könyvek és folyóiratok rendelését, katalogizálását és folyamatossá vált a tanszéki könyvtárak módszertani irányítása. A fejlesztő munka része volt az egyetemi kiadványok nemzetközi cseréjének és az általános kiadványcserének a megszervezése is. Ekkor indult a könyvtár külön-gyűjteményeinek kiépítése: az

[13] Előzményekről: *Felterjesztés az Országos Könyvtári Központhoz a köteles- és fölös példány elosztás tárgyában*. DEENK Irattár, 731/1950.

elsősorban tiszántúli vonatkozású, nem nyomtatott írásos dokumentumok gyűjtését vállaló kézirattár, a válogatásban és elrendezésben ugyancsak regionális hangsúlyú plakáttár, a nagy értékű zeneműtár és mikrofilmtár. A zenei különgyűjtemény kialakítója egyébként Hankiss János professzor volt, akit Kovács Máté a Francia Tanszék felszámolása után a könyvtárban alkalmazott.

Csűry István az 1965-ös esztendőt tekintette a könyvtár vezetésében olyan mérföldkőnek, amely jelezte: az eredmények már megérlelték a minőségi változtatás lehetőségét. Az eddigi horizontálisan kiépült könyvtári szervezetnek új, tartalmi szolgáltatásokat biztosító tevékenységeket kell bevezetni. Az egyetemi könyvtár korszerű modelljének megvalósítása került napirendre, amely lényegét tekintve *„tudományos kommunikatív tevékenységeknek az érdemi kutatási és oktatási tevékenységekben integrálódó rendszere."*[14] Így épült ki 1967-ben a szakreferensi rendszer. A bevezetésével járó szervezeti fejlesztés nem csupán abból állt, hogy a horizontális elrendezésű könyvtári műveletekbe beépült a tartalmi tevékenységek szaktudományok szerint tagozódó egysége, de együtt járt az olvasószolgálat, a tájékoztatás és a kézikönyvtári rendszer szakosításával, s egyáltalán a könyvtár tudományos és oktatási jellegű feladatainak a könyvtári tevékenységek központjába állításával. Minőségi változást hozott az új rendszer a személyzet összetételében is, hiszen követelményként fogalmazódott meg az új szakreferensi munkakörök betöltőivel szemben az egyetemi doktorátus megszerzése, szakterületükön rendszeres kutató tevékenység folytatása. Ehhez társult a könyvtári szolgáltatások minőségi továbbfejlesztése, a bibliográfiai szolgáltatásoknak az egyetemen folyó kutatások szükségleteihez mért kiépítése. Megfogalmazódott a nagyméretű szabadpolcos gyűjtemények létrehozása; tudományterületek és olvasói rétegek szerint specializált olvasószolgálat szervezése; az állományfeltárás és használat gépesítésének előkészítése; a belső hírközlés, kölcsönzés gépesítése, lyukkártya, majd később az elektronikus eszközök alkalmazása az információ tárolására és visszakeresésére. Az integráció első lépésének lehet tekinteni a jelenleg több mint 40.000 kötetes állománnyal rendelkező Kémiai Szakkönyvtárat, mely öt kémiai tanszék és az Egyetemi Könyvtár kémiai állományának egybevonásával alakult 1969-ben. A köteles példány-szolgáltatásra alapozva vállalt a Könyvtár új, nemzetközi feladatot, a Magyarországon megjelenő ipari katalógusok (TER gyűjtemény) teljes körű gyűjtésére és szolgáltatására.

Csűry 1980-ban bekövetkezett halála talán azért nem okozott olyan nagy törést a Könyvtár vezetésében, mert utódja, Gomba Szabolcsné – hasonlóképpen hozzá – egész életére kötelezte el magát a DENK szolgálatára. 1968-tól a könyvtár különgyűjteményi, majd a folyóirat –, később pedig a gyarapító osztály munkáját irányította és segítette az igazgató szakmai munkáját. Megőrizve és tisztelve elődjének rendkívüli értékteremtő eredményeit, az 1976-tól hivatalosan is második nemzeti könyvtárrá deklarált intézményt új kihívásokkal szembesítette s az azoknak való megfeleltetésre igyekezett felkészíteni a kollektívát. Nem engedte meg a könyvtár tradicionális presztízsének leértékelését, de igazából új alapokra kívánta helyezni az oktatás-kutatás és a könyvtár partneri kapcsolatát. Világosan látta, hogy a könyvtárnak paradigmaváltással kell szembenéznie, amikor is jól megkülönböztethetően új korszak kezdődik az informatikai infrastruktúra, a könyvtári számítógépes rendszer kiépítésével. Gomba Szabolcsné a debreceni könyvtárak együttműködésének egy teljesen

[14] Csűry István: *A könyvtár működésének és szervezetének korszerűsítése*. Tervvázlat. Debrecen, 1966. KLTE. 28 o. (soksz.)

új korszakát indította el és koordinálta éveken keresztül: ez egy új, az Universitas egyesült intézmények könyvtárait összekapcsoló információs rendszer bevezetése volt.

Könyvtárfejlesztő tevékenységének kiemelkedő momentuma az Egyetemi Könyvtár jelentős és reprezentatív területi bővítése során a zeneműtár, a periodikatár és a kézirattár korszerű és rangos elhelyezése. Főigazgatói pályájának kezdettől fogva szorító, terhes öröksége volt a könyvtári raktárak túlzsúfoltsága, térbeli széttagoltsága. Ezeknek a gondoknak és az új szükségleteknek méltó megoldását jelentette a főépület melletti volt Egyetemi templom felújítása és könyvtári hasznosítása. A műemlék jellegű (1938-ban Borsos József által tervezett) épület Kollár József építész szakmai irányításával történt átalakítási munkáinak könyvtárépítési szakmai szempontoknak megfelelő véghezvitele, az épület eredeti funkciójának tiszteletben tartásával, egész vezetői pályájának ugyancsak kiemelkedő, valóban magaslati pontja volt. Főigazgatói ténykedése idején nagymértékben bővültek az intézmény nemzetközi kapcsolatai, melyek közül a legfontosabb az Osztrák Külügyminisztérium támogatásával megnyitott önálló Ausztria Gyűjtemény. Irányítása alatt a könyvtár tudományos műhelymunkája két irányban teljesedett ki: a könyvtártudomány területén és a szaktudományokban. Az 1980-as évtized elejétől három sorozatnak is szerkesztője, gazdája volt: Könyv és Könyvtár, Régi Tiszántúli Kéziratok, Régi Tiszántúli Könyvtárak, de inspiráló szerepe volt a könyvtár más kiadványainak megjelentetésében is.

Gomba Szabolcsné 1995-ben, közel három és fél évtizedes könyvtári szolgálat után vonult nyugalomba. Távozása abban a válságos időszakban vált aktuálissá, amikor a bérelvonás gondjaival és a „hogyan tovább?" kérdéseivel kellett szembe néznie az új főigazgatónak, Lévay Botondnénak. A munkatársak kényszerű létszám csökkentése nem törte meg a Könyvtár töretlen ívű szakmai fejlődését. Jelentős adományok révén (George Lenches, illetve Mándoki László) megteremtődtek az induló közgazdász és az újra induló jogászképzések könyvtári alapjai. A Mellon Alapítvány támogatásával 1996-ban valósult meg HUSLONET néven négy magyar (KLTE, DOTE, DATE, Miskolci Egyetem) és a J. T. Safarik Egyetem (Kassa) könyvtárai között létesített CD-ROM hálózat, amely akkor Közép-Európai viszonylatban úttörőként kapcsolta össze a közösen beszerzett adatbázisokat és tette lehetővé használatukat.

Az 1997-es év fontos eredményeket hozott a könyvtár életében: december 15-én az országgyűlés kihirdette a CXL. törvényt a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. A törvényben a Könyvtár nemzeti gyűjtőkörű könyvtárként az Országos Dokumentum-ellátó Rendszer központi feladatainak ellátására lett nevesítve.

Az Universitas könyvtárainak egyesítésére több javaslat és tervezet is született. Mindegyik megoldás új épületek létrehozásával számolt, és az akkor működő 132 könyvtári egység jelentős összevonását tartotta ésszerűnek.

3. Integráció, a szakkönyvtárak rendszere

2000. január 1-jén megalakult a három egyetemet és három főiskolát integráló Debreceni Egyetem, több mint húszezres hallgatói létszámmal. Az egyetemek egyesülését 2001-ben követték az intézmények könyvtárai, létrehozva az egységes szervezetű, gazdálkodású és irányítású Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárát (DEENK), melynek főigazgatói tisztségét az Orvostudományi Egyetem Kenézy Könyvtárát húsz évig irányító Virágos

DUPrint

Márta nyerte el. A nemzeti gyűjtőkörű Könyvtár a hazai könyvtárhálózat meghatározó súlyú tagjává vált, egyetemi feladatai mellett országos és regionális funkciókkal, széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszerrel. A megvalósult könyvtári integráció eredményeként a hét, különböző méretű és fejlettségű tagkönyvtárból kellett korszerű, azonos színvonalon szolgáltató egységes könyvtári rendszert létrehozni. Az integrálódó könyvtárak a Debreceni Egyetemet alkotó három addig önálló egyetem és három főiskolai kar, valamint egy intézet önálló gyűjteményeiből álltak. Az Egyetemi és Nemzeti Könyvtár önálló névviselésre jogosult egységei: Agrártudományi Könyvtár, Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtár (a volt KLTE Egyetemi Könyvtár), Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kari Könyvtár, Kenézy Élettudományi Könyvtár, Műszaki Könyvtár, Társadalomtudományi Könyvtár, Zeneművészeti Könyvtár. 2007-ben a Szenátus döntése ételmében a DEENK egysége lett a Debreceni Egyetemi Kiadó, majd 2009-ben létrejött az Egyetemi Múzeum szintén a könyvtár részeként. Az integrációval egy időben elkészült a könyvtár hosszú távú fejlesztési terve[15], amely az egyetem intézményfejlesztési irányelvein és az országos könyvtári stratégiai terven alapult. A 21. századi felsőoktatás szolgáltató egységeként és a modern könyvtári informatikai eszközöket felhasználva a DEENK célja olyan szolgáltató könyvtári rendszer kialakítása volt, amely kölcsönző könyvtárból tartalomszolgáltató könyvtárrá alakul, működésében korszerű és költségkímélő lesz.

Az integrált könyvtár megfelelő működéséhez ennek szervezeti keretét kellett kialakítani, és szabályzatba foglalni az egységes könyvtári munkavégzés lépéseit. Elkészült a DEENK Szervezeti és Működési Szabályzata és az egységekben folyó könyvtári munkát szabályozó, részletes eljárási rendet meghatározó mellékletek.

A Debreceni Egyetemi Könyvtár fejlesztésének irányát alapvetően intézményfejlesztési és beruházási programjai határozták meg. 1999 márciusában az oktatási miniszter elfogadta az Egyetem Intézményi Fejlesztési Tervét és az ezen alapuló Beruházási Programot. A fejlesztések és beruházások a különböző campusokon működő karokon folyó oktatás és kutatás korszerű infrastrukturális feltételeit teremtették meg. E fejlesztési alapelvekből adódott, hogy a szakkönyvtárak is azon a helyen szolgáltassák a könyvtári információt, ahol az adott tudományterület hallgatói és oktatói végzik munkájukat.

A könyvtári rendszer három jelentős tagja (volt KLTE Egyetemi Könyvtár, Agrártudományi Könyvtár és Kenézy Könyvtár) a három addig autonóm egyetem könyvtári központjaként is működött jelentős történettel.

Az *Agrártudományi Könyvtár* múltja a 19. század második feléig nyúlik vissza, hiszen nem sokkal a keszthelyi Georgikon és a német tannyelvű magyaróvári Tanintézet életre keltése után Debrecenben is megindult a magyar nyelvű gazdasági felsőoktatás és 1868-ban megnyitották a Debreceni Felsőbb Gazdasági Tanintézetet a hozzá tartozó könyvtárral. Az 1868-ban létesített könyvtár eredeti állományának csak töredéke maradt meg a II. világháború viszontagságai, a többszöri átszervezés következtében. 1949-ben az intézmény átmeneti felszámolása miatt az akkor már több mint 15.000 kötetet számláló szakkönyv- és folyóiratgyűjteményt több intézmény között osztották szét. Az eredeti értékes állománynak csak kisebb hányada került vissza 1953-ban az újjáalakult intézményben. Azóta viszont az újjászervezett intézmény könyvtárát töretlen és erőteljes fejlődés jellemzi, és 1968-ban az egyetem alapításának 100. évfordulóján már 48.000 kötetet tartottak számon. 1976-tól a könyvtár regionális és országos szakkönyvtári feladatokkal gazdagodott, azóta részesül az

[15] Virágos Márta: *A DEENK hosszú távú fejlesztési terve*. Debrecen. 2001. Ikt. sz.: 168 (Kézirat)

Digitális

országos köteles példány elosztásban. A tanszéki könyvtárak bevonásával létrejött a DATE egyetemi könyvtári hálózata, amely a tanszéki, intézeti és kari könyvtárak együttműködésének lett szervezeti kerete. Az országos és nemzetközi kapcsolatok is fokozatosan kiépültek. Erősödött a szakirodalmi tájékoztató munka és a különböző szakmai információs szolgáltatások közvetítése. A könyvtár rekonstrukciója nyomán 1986 és 1991 között jelentősen bővült területe. A rekonstrukciót korszerű szabadpolcos olvasóterem kialakítása, bővülő raktárfelület és munkaszobák kialakítása jellemezték. Bővült és korszerűsödött a számítógépes információs hálózat. Az információs rendszer segítségével közvetlenül hozzáférhetővé váltak az állomány, valamint a hazai és külföldi folyóiratok bibliográfiai adatai.

A Kassai úton működő jogi, közgazdasági társadalom- és egészségtudományi oktatási épületekkel egy időben kezdődött el 2001-ben a *Társadalomtudományi Könyvtár* építése Kálmán Ernő és Major György építészek tervei alapján, átadása 2002 novemberében történt meg. A Társadalomtudományi Könyvtár 2002. november 25-én kezdte meg működését. Az 1750 négyzetméteres, mintegy 300 ezer kötet befogadására alkalmas könyvtár elsőrendű feladata az egyetem Kassai úti *campus*án lévő karok (Közgazdaságtudományi Kar, Állam- és Jogtudományi Kar) oktatási, kutatási igényeinek segítése, de nyilvános könyvtárként városi és regionális feladatokat is ellát, részt vesz az Országos Dokumentum-ellátási Rendszerben nyújtott szolgáltatásokban. A Könyvtár gyűjteményének nagyobb része a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár állományából került ki, ehhez integrálódott a Közgazdaságtudományi Kar mintegy 5–6 ezer kötetes könyvtára, valamint a Jog- és Államtudományi Szakkönyvtár, amely korábban az Egyetemi Könyvtár különgyűjteményeként működött.

A szakkönyvtári hálózat bővítésének újabb szakasza az *Élettudományi Könyvtár* átadása volt, amelyre 2005 novemberében került sor. Elődje, a Kenézy Könyvtár, 1947-ben jött létre, az orvoskar önállóvá válásával. Állománya a háború előtti évek híres professzori gyűjteményekből (Törő Imre, Jeney Endre, Fornet Béla), a Tisza István Tudományegyetemtől átadott orvosi könyvekből és folyóiratokból, a svédországi Lund Egyetem könyvtárának 327 ajándékkönyvéből, továbbá Balogh János professzor hagyatékából alakult és kapott helyet a Kenézy-villában. 1948-ban az Orvosi Kar elfogadta azt a javaslatot, hogy a könyvtárat Kenézy Gyula professzorról nevezzék el, akinek a debreceni egyetem megszervezésében kiemelkedő szerepe volt, és abban a villában lakott, amely a könyvtár otthona lett.[16]

Az elkövetkező évtizedekben a Kenézy Könyvtár az ún. Kenézy-villában, ezekre az alapokra támaszkodva folytatta munkáját. A kar önálló egyetemmé történő átszervezése megváltoztatta a könyvtár jogállását és funkcióját is. Több mint két és fél évtized alatt kialakult a könyvtár gyűjtőköre, jelentősen bővült állománya. Erre az időszakra esett egy kiemelkedően jó szakirodalmi bázisnak, elsősorban folyóirat-állománynak a megteremtése, amely ma is számottevő országos viszonylatban. A könyvtár 1971-ben önálló szervezeti egységgé vált, központi hatáskörrel. Ezzel egy időben jelentős fejlesztésre is sor került. A kezdeti három helyiségből folyamatos bővítések után 1981-től az egész épületet a könyvtár céljaira bocsátotta az egyetem.

Az új könyvtári beruházás az Élettudományi Központ megvalósításával együtt történt, az épületegyüttest Golda János és Szenderffy Gábor építészek tervezték, a könyvtártechnikai terveket Virágos Márta főigazgató készítette, a kivitelező a HUNÉP volt. A könyvtár korszerű tanulmányi és kutatási feltételeket nyújt, 3250 m²-en 210 ülőhellyel, oktató- és

[16] DOTE Kari Ülés jegyzőkönyve, 1948. május 19.

multimédia teremmel, ahol egy gyűjteménybe integrálódott az egyetem élettudományi, biológiai, kémiai és mezőgazdaságtudományi szakirodalma a Kenézy Könyvtár, a Kémiai Szakkönyvtár, valamint az intézeti könyvtárak és a Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtár szakanyagának összevonásával. A korábbi elhelyezéshez mérten jelentősen megnőtt a szabadpolcon elhelyezett dokumentumállomány, 40.000 kötet könyv és 1400 folyóiratcím kapott helyet közvetlen olvasói hozzáféréssel. Ennek előfeltétele új szabadpolcos raktári rendszer kialakítása volt.

2000 végén megvalósíthatósági tanulmány készült az Egyetemi templomban elhelyezett könyvtár kiváltására, amellyel megteremtődött annak feltétele, hogy az épületet újra a Református Egyház használhassa. A kibővített Élettudományi Könyvtárban, valamint a Kassai úti új épületben kaptak helyet a korábban az egyetemi templomban működő egységek és az itt elhelyezett állomány (a templom tényleges átadására 2006 végén került sor).

2006-ban került sor a HEFOP pályázat támogatásával a főépületben működő *Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtár* olvasói tereinek és a könyvtárosi munkahelyeinek jelentős megújítására. A projekt keretében mintegy 2000 m^2 átalakítása történt meg, amelynek elsődleges célja volt, hogy új, tágas, szabadon bejárható nyilvános terek jöjjenek létre és megteremtődjenek a feltételei a hagyományos dokumentumokhoz, tanulmányi anyagokhoz és elektronikus információforrásokhoz való hatékonyabb, gyorsabb hozzáférésnek. Az újonnan kialakított 1500 fm szabadpolcra mintegy 25–30 ezer dokumentum került fel. E gyűjteményi egység kialakításának mindez ideig nem volt meg a technikai előfeltétele, létrehozásával a régóta megfogalmazott olvasói igényeknek tett a könyvtár eleget. 330 olvasói munkahely korszerűsítése történt meg, ugyanekkor megvalósult a terek funkcióinak átrendezése is.

A Kézirattár átmenetileg a Társadalomtudományi Könyvtárban kapott ideiglenes helyet. Az értékes egyetemtörténeti muzeális dokumentumokat őrző tár remélhetően a létesítendő Egyetemtörténeti Múzeumban nyer méltó elhelyezést.

4. A könyvtár különleges értékei

A DEENK mintegy 30.000 régi könyvet tartalmazó különgyűjteménnyel rendelkezik, amelybe az 1800 előtt megjelent külföldi és az 1850 előtt kiadott magyar, illetve magyar vonatkozású kiadványok tartoznak. A könyvtár ezen állományrészében őriz néhány nagyon becses ősnyomtatványt, valamint jelentős számú – 1500 és 1600 között megjelent – igen értékes antikvát. Az állomány e korai rétegének jelentős hányadát a régi magyarországi egyházi nyomtatványok alkotják, nem egy köztük helyi, debreceni vonatkozású. Az ősnyomtatványok között található Thuróczy János *Chronica Hungarorum*ának 1488-i brünni kiadása, az antikvák között Szekel Estvan 1559-ben megjelent *Chronica ez Vilagnac Yeles Dolgairol* című műve. A régi könyvek döntő többsége 1945 után került a könyvtár birtokába. Gyűjteménytörténeti szempontból a dokumentumok legrégebbi csoportját azok a magánkönyvtári adományok és családi hagyatékok képezik, amelyek megalapozták és egyben legértékesebb magját is alkotják a jelenlegi állománynak. A második világháború előtt a könyvtárba került nevezetes magánkönyvtárak többek között: Révész Imre református lelkész és leszármazottai, a büdszentmihályi gróf Dessewfy József és családja, Csécsy Imre gróf, valamint a sajókazai báró Radvánszky Béla művelődéstörténész könyvhagyatéka.

Hagyománya a könyvtárnak, hogy az egyetem volt híres oktatóinak, professzorainak magánkönyvtárát állományában őrzi és külön-gyűjteményként kezeli. Országh László, az Angol-Amerikai Intézet volt professzorának könyvtára, amely négyezer kötetes gyűjtemény, hűen tükrözi a kiváló anglista szerteágazó érdeklődését, könyv- és információgyűjtő szenvedélyét.

A könyvtár egyik büszkesége, Kner Imrének, a magyar nyomdászat megújítójának 1943-ban hozzánk eljuttatott könyvajándéka. A mintegy 500 kötet könyv hűen reprezentálja a nyomda 1882–1945 közötti fejlődését, amelynek kiindulópontja a logikus, érthető, jól áttekinthető szöveg-tolmácsolás, a magyar népies barokk fametszetű díszek, majd a csak betűkből szerkesztett tiszta tipográfia. A különgyűjtemény a gyomai nyomda szinte valamennyi kiadványát tartalmazza 1882-től napjainkig, lehetőséget adva a tipográfia iránt érdeklődőknek egy kiemelkedő jelentőségű magyar nyomda termékeinek tanulmányozására.

Sajátos színfoltot, egyben jelentős értéket képvisel a különgyűjtemények közt a Plakáttár. A mára már másfél milliónál is több plakátot és apró-nyomtatványt tartalmazó állomány 1952-től épül, de az 1920-as, 1930-as évekből származó plakátok pótlólagos beszerzésével szinte az egész évszázad reklámvilágából, alkalmazott grafikai terméséből ízelítőt adhat a könyvtár az ide látogató kutatóknak. A plakáttár legértékesebb része a több tízezres rézkarcgyűjtemény, melynek alkotói közül csak néhány nevet említünk meg: Reich Károly, ifj. Imre István, Barcsay Jenő, Gaál Domokos, Borsos Miklós.

A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kézirattára gazdag egyetemtörténeti gyűjteménnyel rendelkezik. Az Egyetemi Tanács 1993. április 22-én tartott tanácsülése támogatólag hagyta jóvá az Egyetemi Könyvtár előterjesztését Kézirattári Különgyűjteményének keretében működő Egyetemtörténeti Gyűjtemény létrehozására.

A Könyvtár vezetői mindenkor kiemelt feladatuknak tekintették az egyetem történetéhez kapcsolódó írott források, a múlt jeles személyiségeit megörökítő képi ábrázolások és tárgyi emlékek gyűjtését. A Kézirattárban az egyetem első korszakára (1912–1944) vonatkozóan írott források és képi dokumentumok széles körét sikerült összegyűjteni, tárgyi emlékek viszont alig találhatók. Az egyetemi évkönyvek 1942-ig folyamatosan megjelentek kötet formában, a II. világháború miatt néhány évről ezek az összeállítások már nem kerülhettek nyomdába, de kéziratban fennmaradtak és kutathatók. Az Egyetem első húsz esztendejének eseményeit albumokba rendezett fotó-gyűjtemény dokumentálja. A II. világháború utáni időszak eseményeinek áttekintése egyetemtörténeti szempontból már nehezebb feladat elé állítja a kutatót, erről az időszakról ugyanis alig maradtak fenn források, illetve kevés publikáció készült. Az 1970-es évektől nagyobb figyelmet kapott az egyetem életének dokumentálása, 1972-ben újra megindult az évkönyvek sorozata. Sok intézménytörténeti szempontból értékes dokumentummal gyarapodott az állomány, többek között az eredetileg szerzői ajándékpéldányokból jött létre az Egyetemi Emlékkönyvtár, amely az oktatóknak és a kutatóknak a kölcsönözhető anyagtól elkülönítve kezelt tudományos publikációit tartalmazza. Csűry István igazgatósága alatt indult el és azóta is folyamatosan jelennek meg az egyetemen elfogadott doktori értekezések jegyzéke, valamint az egyetem tudós tanárainak munkásságát bemutató személyi bibliográfiák: Szabó István történész, Gunda Béla néprajztudós, Kéz Andor földrajztudós, Juhász Géza irodalomtörténész, Hankiss János romanista professzor, Bán Imre irodalomtörténész, Barta János irodalomtörténész, Kardos Pál irodalomtörténész, Julow Viktor irodalomtudós, Haraszty Árpád biológus, Bognár Rezső kémikus, Nánási Pál és Beck Mihály kémikus személyi bibliográfiája.

DUPress

Az Egyetemtörténeti Gyűjtemény, amely körülbelül 29.000 tételből áll nem csak a kéziratos anyagokat gyűjti, de egyben levéltári funkciókat is ellát: őrzi az Egyetem működésével összefüggő hivatalos iratokat (Egyetemi Tanács jegyzőkönyvei, Tanrendek, rektor-választó ülések jegyzőkönyvei: 1915–1945), az Egyetem történetéhez kapcsolódó aprónyomtatványokat (egyetemi tanárok gyászjelentései, meghívók, képeslapok), újságkivágatok kollekciója kronologikus rendben) és történeti értékkel bíró képeket, tervrajzokat.

1952 volt az az év, amikor az Egyetemi Könyvtár gyűjtőköre a kottákkal is bővült, ettől az időponttól számíthatjuk tehát a könyvtár kiemelkedő értékét képviselő zenei különgyűjteményének megalapozását. A mára már mintegy százezer kötetet tartalmazó gyűjtemény az új kiadású kották mellett egy olyan régi kottagyűjteményt is magába foglal, melynek sok darabja a 19. században, illetve a 20. század elején látott napvilágot, közöttük nagy zeneszerzők jelentős műveinek első kiadásai is megtalálhatók. Muzeális értéket képeznek a Diabelli kiadású merített papírra, kőnyomatos technikával az 1820-as években készített kották vagy a Ricordi kiadású, az 1800-as évek második felében nyomtatott művek.

Nem tartoznak az egyetemi könyvtár állományába, de az egyes intézetek/tanszékek könyvtárai is számos, mind az adott szaktudomány, mind az oktatás szempontjából fontos könyvet és folyóiratot őriznek. De ezek a gyűjtemények is tartalmazhatnak elkülönítve, különös értékként kezelt könyv-együtteseket, mint pl. a Magyar Irodalmi Intézet Bán Imre könyvtárát.

5. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár digitális könyvtára

Az elmúlt évtizedben az egyetem versenyképességét, tudományos eredményességét segítendő, egyik legfontosabb cél a könyvtári tartalomszolgáltatás dinamikus fejlesztése volt.

A Debreceni Egyetem Elektronikus Archívuma (DEA) az Egyetem és Tudásközpontok szellemi tulajdonának elektronikus tárhelye, a nyílt hozzáférés egyik megnyilvánulási formája, amely a könyvtár gondozásával működik. A DEA szerkezete az Egyetem struktúráját követi, és lehetőséget ad az egyes centrumok, karok, intézetek dokumentumainak (oktatási anyagok, hallgatói dolgozatok, publikációk stb.) tárolására és szolgáltatására meghatározott hozzáférési szintek szerint.

Ugyancsak a Könyvtár gondozásával folyamatosan épül a Publikációs Adatbázis, amely a Debreceni Egyetemen készült tudományos publikációk bibliográfiai adatait tartalmazó adatbázis. Célja, hogy összegyűjtse az Egyetem főállású oktatói, kutatói, munkatársai által egyetemi alkalmazásuk ideje alatt publikált szakirodalmi munkák adatait, és ezzel reprezentálja az egyes egyetemi egységek tudományos tevékenységét. Az adatbázis évről évre jelentősen bővül és a folyamatos fejlesztések révén sokoldalú keresést tesz lehetővé.

Az Egyetemi Könyvtár elsődleges feladatának tartja a Tiszántúl szellemi örökségének digitális feltárását. Az Észak-tiszántúli folyóiratok adatbázisa 14 folyóirat repertóriumát és teljes szövegét tartalmazza, a debreceni színház színlapjai az 1862–1896 közötti színlapok elektronikus gyűjteményét. A digitális könyvtárban fellelhetők régi opera és kamarazenei kották és a könyvtári másolatszolgáltatással digitalizált dokumentumok.

A könyvtár digitalizálási munkájában kiemelt figyelmet fordít az egyetem történetével foglalkozó kéziratok, dokumentumok elektronikus megőrzésére, elősegítendő a Debreceni Egyetem 2012-es centenáriumi megemlékezését. A Magyar Digitális Képkönyvtár pályá-

DUPress

zati támogatásával megtörtént az egyetem történetét (1912–1940) illusztráló *fényképgyűjtemény*, valamint a Kézirattárban található *ex libris* gyűjtemény digitalizálása.

Az elkövetkezendő évek új távlatokat nyitnak meg a könyvtár tevékenységében. Az Európai Unió támogatásával megvalósuló könyvtári projektek lehetőséget nyújtanak a korábban elkezdett könyvtári modernizáció gyakorlati megvalósításához, melyet a könyvtár vezetése és minden munkatársa az elődöktől örökölt értékekre alapozva fog megvalósítani.

DUPress

V. Református Teológiai Akadémia / Hittudományi Egyetem (Fekete Károly)

1. Az állami egyházpolitika kemény szakasza. Az önállóság első két évtizede

A Magyar Népköztársaság Kormánya és a Tiszántúli Református Egyházkerület között 1950. szeptember 4-én létrejött megállapodás első pontja szerint: *„A Magyar Népköztársaság Kormánya tudomásul veszi, hogy a Tiszántúli Református Egyházkerület a debreceni Tudományegyetem szervezetéről az 1950. évi 23. számú törvényerejű rendelettel leválasztott református hittudományi kar helyett a lelkészképzés biztosítása érdekében Theologiai Akadémiát létesít.”*[1] Ennek fejében a teológia 1968. december 31-ig egyre csökkenő mértékben, de államsegélyt kapott, és intézkedtek a tanárok nyugdíjintézeti biztonságáról. A Kormány az Akadémiának, illetve az azt fenntartó Tiszántúli Református Egyházkerületnek visszaadta a Debreceni Tudományegyetem könyvtárából és a volt Hittudományi Kar szemináriumi könyvtáraiból a teológiai és általános vallástudományi, valamint a teológiai tudományok műveléséhez szükséges könyveket, folyóiratokat, kivéve azokat, amelyek különös könyvészeti értékeknek minősültek (pl. régi magyar könyvtári anyag, unikumok), vagy amelyekre általános tudományos érdekből a közkönyvtárak igényt tartottak. Ugyancsak átadták azokat a térképeket, festményeket és szobrokat, amelyek vallásos tárgyúak és művészettörténeti, illetőleg muzeális értékük nincsen. A Hittudományi Kar irattárának az a része is visszakerült, amelyre az egyetem, vagy az Országos Levéltár nem tartott igényt.

Debrecenben a Hittudományi Kar az egyetem főépületéből való kiköltözéssel és az egyetem szervezetéről való leválasztással visszatért a Debreceni Református Kollégiumba. A Kormány vállalta a Debreceni Tudományegyetem volt Református Hittudományi Karának a református kollégium épületébe – még 1949-ben – történt átköltözéséhez, az ottani helyiségek rendeltetésszerűvé alakításához szükséges segítséget, továbbá 1968. december 31-ig bérbe adta a Tiszántúli Református Egyházkerületnek a volt Hittudományi Kar dékáni hivatalának, a tanácsteremnek, a tantermeknek és a könyvtári szobáknak a bútorait, a nélkülözhetetlen irodai felszereléseket és oktatási eszközöket. Az Egyházkerület a megváltási árat rendezte.

A Debreceni Református Teológiai Akadémia első dékánja Tóth Endre professzor lett, aki 8 tanéven keresztül (1950/1951–1957/1958) töltötte be ezt a tisztséget. Az első prodékán Pákozdy László Márton professzor lett.

Az Akadémia költségvetése a Tiszántúli Egyházkerület és a Népköztársaság Kormánya között kötött Egyezményben megszabott kereteket foglalta magában. A személyi járandóságok összege, amit az Állami Egyházügyi Hivatal utalt, havi: 16 575 forint, a dologi ál-

[1] Kocsis Elemér: A Debreceni Református Teológiai Akadémia megalakulása és működése a Kollégiumban. In: Barcza József (szerk.): *A Debreceni Református Kollégium története.* Budapest. 1988. 332–334.

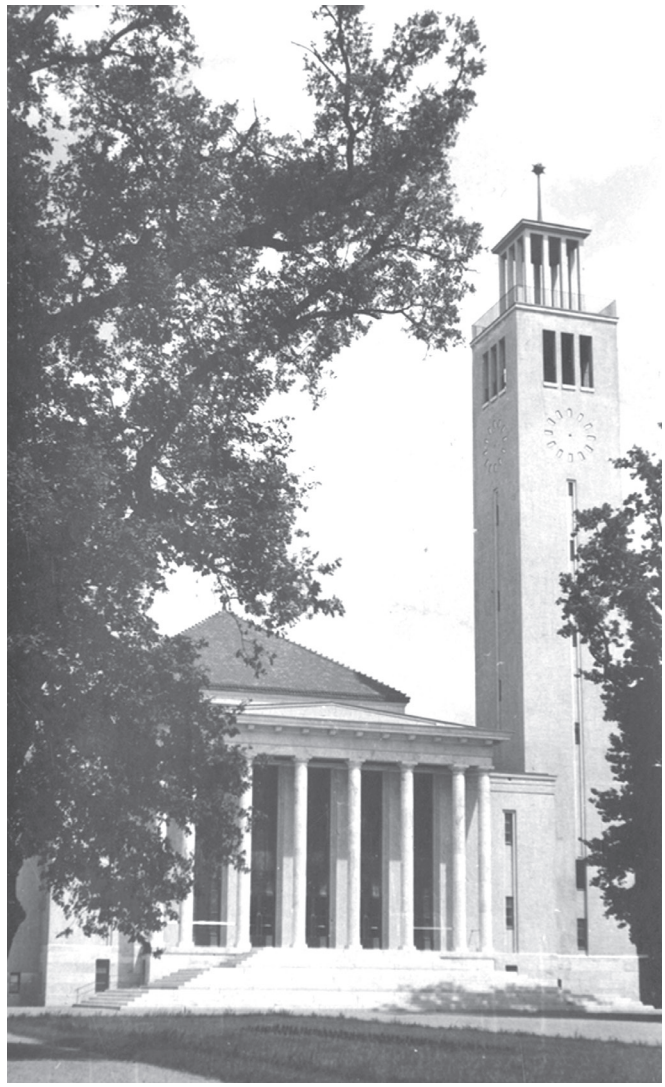

46. Az egyetemi templom (1942)

lamsegélyé pedig havonként: 6248 forint. Az internátusban és a tápintézetben a hallgatókat négy díjfokozatba osztották. Jelentős segélyt nyertek az Egyetemes Konventtől és az egyházkerülettől (18 000 forint), az ökumenikus tanácstól (9000 forint), az egyházkerület gyülekezeteitől *szupplikáció*ból (ami a teológusokra minden félévben egy-egy teljes havi díjat jelentett, továbbá egyéni segélyezésre még 7500 forint). A legációk összege 300–2100 forint volt egy-egy ünnepi alkalommal. Együttesen a gyülekezetek segítő szolgálata e réven mintegy 45 000 forint segítséget jelentett a teológusoknak.

Az 1950/1951-i tanév II. félévének kari jegyzőkönyvéből kiderül, hogy az akadémiai oktatás megindításakor tanulmányi tekintetben a két világháború között is nagy általánosságban követett egyetemes konventi tanulmányi szabályzatot alkalmazták, amelybe beil-

lesztették a korábban a Lelkészképző Intézetben felvett tárgyakat is. Az első átmeneti év után a Lelkészképző Intézet szemináriumából is kollégiumi szoba lett. A teológiai munkára öt előadó teremben, tíz szemináriumi helyiségben, egy könyvtári feldolgozóban, hét tanári szobában, dékáni szobában, titkári hivatalban, ülésteremben, sokszorosító helyiségben, egy várakozó szobában, valamint két kutató vendégszobában került sor.

A magyar állam és a református egyház között 1948-ban megkötött egyezményben még az szerepelt, hogy megmaradhat a pápai, a sárospataki, a budapesti és a debreceni teológiai képzés. Az egyházra gyakorolt politikai nyomás hatására azonban végül csak Budapesten és Debrecenben maradt meg a teológia. Az egyház vezetői számára 1951. július 17-én az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) elnöke, Kossa István előírta a csökkentést. Ez ügyben július 25-én megbeszélést tartottak, majd a konvent elnöksége még aznap levélben tájékoztatta erről a dunántúli és a tiszáninneni egyházkerület püspökét, egyúttal felhívta őket, hogy akadémiájukra a következő tanévre már ne hirdessenek felvételt. A zsinat november 29-i ülésén elfogadta a református egyház teológiai akadémiáiról szóló 1951. évi egyházi törvényt. Eszerint a teológiai akadémiák számát és helyét a zsinat állapítja meg. A zsinat két országos teológiai akadémiát létesített, működési helyüket Budapesten és Debrecenben jelölve ki.

A zsinati törvény ezzel a döntő szervezeti változtatással elvette a fenntartói jogot az egyházkerülettől és a fenntartást a zsinat hatáskörébe utalta, valamint felállította az Országos Zsinati Lelkészképesítő Bizottságot, amely 1952 őszétől kezdte meg működését.

Az 1951/1952-i tanév kezdetén az első éveseket nem számítva, a tanári karok 59 sárospataki és egy pápai teológiai hallgatót irányítottak át Debrecenbe. A debreceni tanári kar kinyilvánította, hogy *„az előállott helyzetben a sárospataki atyafiakat nagy szeretettel fogadja s gondjukat felvállalja."*[2] Enyedy Andor tiszáninneni püspök az átirányított hallgatóknak féltéssel teli üdvözlő levelet írt, amelyben a sárospataki főiskola bezárását „szünetelő állapotnak" nevezte. Az ősi pataki Kollégium sorsa felzaklatta a Tiszáninneni Egyházkerület közgyűlésének tagjait, és a professzori kart is. A közgyűlés szembehelyezkedett a zsinati rendelkezésekkel és 1951. október 15-én kinyilvánította, hogy *„továbbra is ragaszkodik a sárospataki Teológiai Akadémiájának fenntartásához, nem járulhat hozzá annak megszüntetéséhez…"*[3] E határozat hírére a Sárospatakról Budapestre és Debrecenbe irányított hallgatók *Alma Mater*ükhöz való ragaszkodásukat azzal mutatták meg, hogy titokban megszervezték visszatérésüket Sárospatakra. A tiszáninneni gyülekezeti adománygyűjtő körútra (*szupplikációra*) kapott útiköltségen 1951. október 22-én reggel, dékáni engedély nélkül – néhány kivétellel – valamennyi volt pataki hallgató elutazott Sárospatakra, ahonnan küldöttséget indítottak a Zsinat budapesti ülésén tartózkodó Enyedy Andor püspökhöz, hogy rendelje el a tanév megkezdését. *„Mire a küldöttek Pestre értek, az Elnökség már túl volt a konventi ülésen, s tudtukra adta, hogy mind az állami- és pártvezetés, mind az egyházi vezetés megtiltja az évnyitást, ellenkező esetben állam- és egyházellenes tettnek minősítik."*[4] „A pataki diákok exodusa" Debrecenbe visszatéréssel végződött, ahol a fegyelmi eljárás után négy hallgatót eltávolítottak, hetet félévvesztésre ítéltek, és egy Pesten tanuló pataki teológust

[2] DRTA Jkv. 1951/1952. – 1951. szeptember 29. 37. szám.

[3] SRKLt A Tiszáninneni Református Egyházkerület 1951. október 15-i Közgyűlésének Jegyzőkönyve.

[4] Barcza József–Dienes Dénes (szerk.): *A Magyarországi Református Egyház Története 1918-1990.* Tanulmányok. Sárospatak, 1990. 225.

kizártak.[5] A debreceni teológiai hallgatók létszáma a patakiak visszatérésével 70%-al növekedett, ezért az akadémiai internátusban átmenetileg elhelyezési nehézségek támadtak.

Az 1951. október 24-én megnyílt VI. Budapesti Zsinat egyik fontos feladatának tekintette a lelkészképzés szervezeti-, oktatási-nevelési-, és vizsgarendjének egységes rendezését. A második ülésszak november 29-én meghozta az 1951. évi I. Egyházi Törvénycikket a Magyarországi Református Egyház Teológiai Akadémiáiról, amely 1952. január 1-jei hatállyal lépett életbe. A magyar református lelkésznevelés szervezetét döntően érintő 104/1951. nov. 29. sz. határozata következtében jelentkező legsürgősebb feladatának eleget téve, az 1952. október 29–31. napjain Debrecenben tartott zsinati ülésszak alkotta meg *A Magyarországi Református Egyház Teológiai Akadémiáinak és Gimnáziumának szervezeti és működési szabályzatát.* Hosszú tárgyalások után, az 1953. október 14-én tartott Zsinat 248. sz. határozatával életbe lépett az új szabályzat. Az 1940. évi tantervhez viszonyítva több mint 30%-kal nőtt a kötelező órák száma. A bibliai tudományok tárgykörének órakerete 50%-kal nőtt. Új tantárgyakat vezettek be: alkotmánytan, a magyar református egyház mai élete, az ökumené története és problémái. Csökkent a filozófiai enciklopédia óraszáma, kimaradt a tantervből a belmisszió, a közgazdaságtan és a szociológia tantárgy.

A debreceni tanári kar nagy vesztesége volt Makkai Sándor professzor 1951 nyarán bekövetkezett halála. A kar tagjainak száma így hét főre csökkent. Makkai óráit Czeglédy Sándor és Illyés Endre osztották el egymás között. A professzorokon túl kilenc óraadó oldotta meg a melléktárgyak oktatását (ének, zene, latin, görög, német, angol, francia, holland, orosz nyelvek, társadalmi ismeretek, testnevelés). Az Egyetemes Konvent a Makkai után üresen maradt Pásztorális Teológiai Tanszéket az 1953/1954-i tanévtől kezdődően átszervezte, és az Ökumené története és teológiai problémái tárgykörrel új tanszéket létesített. A tanári kar javaslatára az Egyetemes Konvent Békefi Benő nyíregyházi lelkészt, nyírségi esperest, a Magyarországi Ökumenikus Bizottság főtitkárát nevezte ki. Ugyanerre a tanszékre javasolta a tanári kar Bartha Tibor lelkész helyettes teológiai tanárként való alkalmazását Az egyház mai élete című tantárgyra.

Az 1953/1954-i tanév végén, 41 évi teológiai tanári szolgálat után, nyugdíjba vonult Erdős Károly, az újszövetségi tudományok professzora, aki mint nyugdíjas tanár adta elő a patrisztikát és a reformátori iratok ismertetését. Az újszövetségi tudományok új professzora Varga Zsigmond József lett. Szintén a tanév lezárulásával vált ki a tanári karból Illyés Endre, akit az Egyetemes Konvent a Tiszavidéki Egyházkerület levéltárához osztott be, hogy folytassa egyházművészeti, néprajzi és gyülekezettörténeti anyaggyűjtését. Elkezdődött a tanársegédi állások szervezése is. Az 1953/1954-i tanév második félévében adjunktus lett a vallástörténeti tanszéken Kocsis Elemér, az ökumenikus tanszéken pedig Kecskés József. Az előadások tartásába több segítséget is bevontak. Virágh Sándor hajdúnánási lelkész a bibliai tudományok egy részének előadását tartotta. Kecskés József helyére az Ökumenikus Tanszékre hamarosan Pákozdy Miklós lelkészt választották meg.[6] Semsey Klára az újszövetségi tanszékre kapott asszisztensi kinevezést. A Magyar Református Egyházi élet ismeretének oktatását Szabó László Ambrus püspöki titkár asszisztensként folytatta. Kaszás Sándor tudományos segédmunkaerő lett.

[5] Az események részletes feldolgozását ld. Kovács József: *A sárospataki teológusok exodusa 1951-ben.* A D. Harsányi András Alapítvány kiadványai – 9. Debrecen, 2004.

[6] DRTA Jkv. 1955. szeptember 3. I. rendes ülés 24. szám.

A hallgatókkal való intenzívebb foglalkozás új módjaként vezették be az 1955/1956-i tanévben az évfolyamfelelős tanári tisztet, hogy minden évfolyamnak legyen „gazdája" tanulmányi és magatartási szempontból.[7] A szemináriumi könyvtárak felügyelő tanára Pákozdy László Márton volt, katalogizálásuk az ő irányításával, felügyeletével történt. Minden szemináriumban diákok látták el az ügyeletet és tartották fenn a rendet. Az ún. „kulcsos" diákok évente jutalmat kaptak. A szemináriumok helyzetének rendezése is megteremtette annak lehetőségét, hogy az 1954/1955-i tanévtől elinduljon és hagyománnyá váljon a belföldi „cserediákság" és „csereprofesszorság" gyakorlata a budapesti Evangélikus Teológiai Akadémiával és a budapesti Református Teológiai Akadémiával. A budapesti és a debreceni református professzorok évente közös konferencián tárgyalták meg az oktatás aktuális kérdéseit.

A debreceni teológiai tanári kar az egyetemről történt leválasztás óta folyamatosan kérte, hogy kaphassa vissza a doktori fokozat adásának jogát. Bár ez nem történt meg, azért élt azzal a lehetőséggel, hogy a tudományos fokozatok adományozására jogosított zsinati bizottság felhatalmazása alapján *honoris causa* doktori oklevelet állítson ki, és nyújtson át a teológiai tudományok művelése terén szerzett érdemek és az egyházi életben végzett kiváló szolgálatok elismeréséül külföldi egyházi személyiségeknek. Az 1953/1954-i tanévben így került sor Nyikoláj kolomnai és krutyicai orosz ortodox metropolita tiszteletbeli doktorrá avatására. A tanév másik nevezetes eseménye volt Martin Niemöller hessen-nassaui elnök-lelkésznek és M. Pradervandnak, a Presbiteri Világszövetség főtitkárának a látogatása.

Az 1940-es években a diákság közösségi életének segítésére alakult „teológus gyülekezeti" keret 1954-ben megszűnt. Az internátusi életrendet nem a Kollégium régi iskolatörvényeinek mintájára alakították, hanem a teológus ifjúság maga alakította ki a bentlakásos élet és közösség belső rendjét. Az internátusban a mindennapi kérdések megbeszélésére bevezették a hetente tartott „otthon-órát", majd megalakították az Ifjúsági Tanácsot. Az ifjúsággal szinte együtt élt az internátus köztiszteletnek örvendő vezetője, Varga Zsigmond József professzor, akinek a munkáját Jánossy Imre segítette, mint felügyelő tanár.

Az állami felsőoktatás finanszírozási köréből kikerült teológiai képzésről 1955-ben döntötte el a Magyarországi Református Egyház, hogy egyházi közköltségen valósítja meg a teológusképzést. A teológus ifjak vállairól 1955 szeptemberétől részlegesen, 1956 januárjától pedig teljes egészében lekerült az életfenntartás gondja. A diák-támogatás a bentlakás és ellátás anyagi terhétől mentesítették az ifjúságot, ami akkori összegben tíz hónap alatt egy fő esetében 170 000 forintot jelentett. Ennek ellentételezéseként a teológiák a legációk alatt összegyűlt adományokat befizették az országos ügyeket támogató Közalaphoz.[8] A közalapi támogatásból a hallgatók díjmentesen részesültek taneszközökből és jegyzetekből. A debreceni jegyzetkiadás a budapesti Református Teológiai Akadémiát és a baptista Teológiát is ellátta héber-görög nyelvtannal, harmónium-iskolával és egyéb stúdiumokkal.[9]

Második hároméves dékánsága letelte után Tóth Endre felmentését kérte a tisztség alól, de lemondását a Konvent nem fogadta el, hanem az 1956/1957-i tanévre is megerősítette tisztében. A tanári kar prodékánnak Czeglédy Sándort választotta.

[7] DRTA Jkv. 1955. szeptember 26-27. II. rendes ülés 86. szám.
[8] DRTA Jkv. 1955. október 21. III. rendes ülés 93. szám.
[9] *Református Egyház* 1958/323.

A professzorok közegyházi igénybevétele folyamatosan növekedett. Elindult a bibliafordítás munkája, az ökumenikus konferenciákon való aktív részvétel, a lelkészi tanfolyamok és konferenciák tartása és a teológia gyülekezeti kapcsolatainak felerősödése. A nagyobb mozgástérnek azonban az volt az ára, hogy az önmagát abszolutizáló egyházvezetés a teológiai tanároktól is elvárta, hogy alkalmazkodjanak az egyházkormányzathoz. Elmaradtak a közös, átfogó jellegű megbeszélések, egyeztetések és kritikus megnyilatkozások. Ezt az állapotot Török István és Czeglédy Sándor professzorok törték meg, akik két fiatal lelkészért, kedves tanítványaikért szót emeltek Péter János püspöknél. Fekete Péter és Kovács Tibor 1954 márciusában nem olvasták fel az általuk végzett istentiszteleten az MKP-nak a *„mezőgazdasági termelés fejlesztéséről"* szóló határozatát, hanem egyszerűen csak prédikáltak.[10]

Felgyűltek a véleménykülönbségek, amelyeket tisztázni kellett volna. Helyzetelemző vita híján az 1950-es években fellépett a szimplifikálás és a bagatellizálás veszélye, s a teológiai csúsztatások megszaporodtak. Az 1956. októberi forradalom eseményeiben a teológiai hallgatók általában nem vettek részt. 1956 október végén és november elején nagy részük haza szivárgott szüleihez. Két hétig az előadások is szüneteltek, ezért a diákokat nem érintették a forradalmat követő megtorlások. Az a kritikai hang azonban, amely Török István professzorra mindig is jellemző volt, a „Felszámolás és újrakezdés" című előadásában, amelyet 1956. december 12-én tartott a Debreceni Egyházmegye lelkészértekezletén, megszólalt. A professzor többek között világosan kimondta: *„Ez az egyházkormányzat voltaképpen évekkel ezelőtt megbukott, már akkor, amikor ún. brosúraprédikációk erőltetésével az igehirdetés szabadságát veszélyeztette, a teológiai kritikát elnémítani s a lelkiismereti szabadságot elnyomni próbálta. Sajnos sok esetben nem is eredménytelenül."*[11] Török István előadása, amelyet kivizsgálás és minden közegyházi tevékenységtől való szigorú tiltás követett, jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a mértékadó tudós teológust, bár évek múlva, de mégis elmozdították katedrájáról.

Az 1956-i eseményekkel kapcsolatos az is, hogy 1956. december 4-én Békefi Benő tanár és Bartha Tibor akadémiai helyettes tanár is hosszabb szabadságot kért és kapott, majd 1957. január 1-i hatállyal mindketten lemondtak tanári tisztükről.[12] Néhány hónapra rá Bartha Tibor a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke lett (1957–1986).

Az egyházpolitika befolyását tükrözhette a két református teológiai akadémia tanárainak 1958. május 17–19-i konferenciája, amelyen módosított tanulmányi rendet dolgoztak ki. *„E konferencián megjelent az Egyházügyi Hivatal elnöke is, aki – a konvent 1958. május 14-i határozatát idézve – »felszólalásában észrevételeit és tanácsait világosan és ösztönzőleg kifejezésre juttatta.« A konvent által elfogadott tantervi módosítások az 1953. évi tanterv maximalizmusának mérséklése érdekében csökkentették a heti óraszámokat: az I. évben 28, a II-V. évben 27-27 órára."*[13]

Az 1950-es évek második felében több teológiai hallgató testvéri közösséget vállalt azokkal a lelkészekkel, akik tiltakoztak az igehirdetésnek a bibliai üzenettel össze nem egyeztethető politikai célok érdekében való alkalmazása miatt. Amikor 1958-ban Berényi József

[10] Vö. Kovács Tibor: *Orando et laborando. Részletek, visszaemlékezések régi naplók alapján.* Református Tiszántúl Kiadványai 1. Debrecen, 2006.

[11] TiREK Kézirattár Analekta 2887. 1.o.

[12] DRTA Jkv. 1956/1957. 1956. december 4. IV. rendes ülés 3. szám; 1956/1957. 1957. január 30. VI. rendes ülés 2. és 21. szám.

[13] Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás. 1945–2000. *Múltunk* 2004/3. 33.

Debrecen-Mester utcai lelkészt hamis politikai vádak alapján fegyelmi úton eltávolították az egyházközség éléről, és Bojtra internálták, akkor a mellette kiálló Fekete Szűcs Gyula és Szabó Dániel segédlelkészeket megfosztották a lelkipásztori szolgálat lehetőségétől. Ugyanígy jártak el Irlanda Sándorral is 1959 februárjában. Amikor a XI. Budapesti Zsinat 1989. januárjában elrendelte az elmozdított lelkipásztorok rehabilitálását, akkor a református egyház és a debreceni Református Teológiai Akadémia is rehabilitálta a sérelmet szenvedett három egykori segédlelkészt. Erre 1989. november 7-én, a DRTA I. rendkívüli kibővített nyilvános kari ülésén került sor.[14]

Az 1958/1959-i tanév kezdetén Hans Joachim Iwand bonni professzor tartott vendégelőadásokat Debrecenben.[15] A tanév során több személyi változás történt, mivel Békefi Benőt a budapesti Teológiai Akadémia megválasztotta a rendszeres teológiai tanszékre. 1959. július 14-én meghalt Kállay Kálmán professzor,[16] aki korábban mint lelkészképző-intézeti igazgató, és mint teológiai tanár is sürgette a teológus-ifjúság gyülekezetekkel való kapcsolatát. Ügyszeretettel és aktivitással vett részt a magyar protestáns bibliafordítás munkájában, ő volt a Magyar Bibliatanács Ószövetségi Szakbizottságának elnöke. Néhány nappal Kállay professzor temetése után indult hosszabb szentföldi tanulmányútra tanítványa, Pákozdy László Márton, aki elmélyült Qumran-kutatóként is ismertté vált.[17] Kétévi távollét után viszont Erlangenből tanulmányútjáról doktori címmel tért haza Kocsis Elemér adjunktus. Doktori értekezését 1959-ben *„Der jüdische Messianismus und das politische Problem in der Geschichte Jesu"* címmel készítette el.

Az 1959/1960-i tanévben a fő cél a megüresedett tanszékek betöltése lett. 1959. szeptember 1-jei hatállyal megszervezték a Társadalomtudományi Tanszéket, amelyre Jánossy Imre debreceni lelkipásztort, egyházkerületi missziói előadót nevezték ki.[18] Az ószövetségi tanszékre Módis Lászlót, a losonci teológiai szeminárium volt előadóját, a debreceni Tudományegyetem Könyvtárának igazgatóhelyettesét választották meg professzornak,[19] aki 1960 őszétől a Református Kollégium egészének is a főigazgatója lett. Az 1960. február 19-én tartott kari ülésen (47. szám) foglalkoztak „Az ökumené története és teológiai problémái" nevű tanszék betöltésével. A korszak humánpolitikáját, ügymenetének hátterét, szolgálati útjának stációit jellemző módon örökítette meg az elnöklő dékán szavait rögzítő jegyzőkönyv, amely az 1960-as évek eljárásrendjét idézi elénk. *„Az 1957. évi 22. sz. törvényerejű rendelet végrehajtásáról szóló 18/1959. sz. kormányrendelet 3. §-a alapján a Minisztertanács Állami Egyházügyi Hivatala elkötelezte a Külön Igazgatótanács elnökségét »Az ökumené története és teológiai problémái tanszék« betöltésére. Ugyanakkor felhívja az Akadémia tanári karát, hogy hozzon tanári kari határozatot a tanszék betöltésére nézve, s azt terjessze a Külön Igazgatótanács elnöksége elé. Külön Igazgatótanácsunknak ez az intézkedése az Állami Egyházügyi Hivatal elnökével való előzetes megbeszélésen alapszik és értesülésem szerint éppen az Állami Egyházügyi Hivatal tett kezdeményező lépést a tekintetben, hogy Akadémiánk egyetlen üresen levő tanszéke betöltessék és ilyenformán tanszékeink száma az időközben szervezett társadalomtudományi tanszékkel együtt nyolcra emelkedjék."*[20] A meghívással betöltött teo-

[14] DRTA Jkv. 1989. november 7. I. rendkívüli ülés 1–8. szám.
[15] DRTA Jkv. 1958. október 24. II. rendes ülés 45. szám.
[16] DRTA Jkv. 1959. július 16. XI. rendkívüli ülés 2. és 6. szám.
[17] DRTA Jkv. 1959. szeptember 4. I. rendes ülés 1. és 17. szám.
[18] DRTA Jkv. 1959. szeptember 11. II. rendkívüli ülés 3. szám.
[19] DRTA Jkv. 1959. szeptember 11. II. rendkívüli ülés 4. szám.
[20] DRTA Jkv. 1960. február 19. VI. rendes ülés 47. szám.

lógiai tanári tisztre Szabó László Ambrus püspöki titkárt választották meg 1960. március 1-jei hatállyal.

Az Akadémia tanszékei tehát a következőképpen alakultak: Ószövetségi – Módis László, Újszövetségi – Varga Zsigmond J., Vallástörténeti – Pákozdy László Márton, Rendszeres teológiai – Török István, Egyháztörténeti – Tóth Endre, Gyakorlati teológiai – Czeglédy Sándor, Társadalomtudományi – Jánossy Imre, Ökumenika – Szabó László Ambrus. Nem érintette a tanszéki felállást, hogy az 1962/1963-i tanévben, 101. szemesztere után végleg befejezte az oktató munkát Erdős Károly ny. professzor, aki a debreceniség és az egyetemi múlt megtestesítője volt a Teológiai Akadémián. A professzor 84 éves korában halt meg, 1971. június 6-án.[21] Az Ószövetségi Tanszék munkáját 1965. június 1-től a Módis László tanszékvezető professzor, főigazgató mellé kirendelt Kustár Péter segédlelkész segítette.

A megfiatalodott tanári kar aktivizálta az ifjúságot is. Az 1960-as évek elején több teológus részt vett a városi sportegyesületek munkájában (labdajátékok, szertorna), többen bekapcsolódtak a korszak társadalmi munkái közül a debreceni vidámpark építésébe, nyáron pedig 20 fő volt tagja Bakonszegen az ifjúsági építőtábornak. Az 1960/1961-i tanév az eltelt tíz év legeredményesebb Kántus-éve volt. A teológiai hallgatók ének-zene óráit egyébként Horváth Károly, a Dóczy Intézet korábbi énektanára tartotta, aki az 1963/1964-i tanévvel adta át helyét Sepsy Károlynak, a debreceni Nagytemplom orgonista-lelkészének, aki harminc éven át végezte ezt a feladatot.

Nagy megtiszteltetés érte a magyar protestáns teológiai tudományosságot azzal, hogy a berlini Humboldt Egyetem fennállásának 150 éves jubileuma alkalmából 1961 tavaszán Pákozdy László Márton professzor díszdoktori címet kapott. Ez is közre játszott abban, hogy 1961 őszén németországi előadókörúton járt Görlitzben, Berlinben, Lipcsében és Drezdában, 1962. október–novemberben pedig hollandiai és nyugat-németországi városokban tartott előadásokat. A debreceni professzorok ezekben az években általában is sok külföldi, tudományos, egyház-diplomáciai és ökumenikus feladatot kaptak. Varga Zsigmond dékán pl. 1961. november 17. és december 6. között az Egyházak Világtanácsának delegátusa volt Új Delhiben, ahonnan hazajövet Rómában a valdens gyülekezetbe látogatott. Ugyanő 1962. májusában Karlovy Vary-ban a Keresztyén Békekonferencia Tanácsadó Bizottságának I. ülésén járt.

Viszontlátogatókban sem volt hiány: Debrecenbe látogatott Ting kínai püspök és Csao professzor, Ruth Crawford Mitchell, Alan Whitelaw lelkész (Új Zéland), J. H. Baxter, a skóciai St. Andrews Egyetem teológiaiprofesszora és Werner Schmauch professzor vezetésével egy 11 fős NDK-s teológus-csoport. Kiemelkedő számú külföldi vendég és látogató fordult meg a Teológián az 1567. évi debreceni zsinatra és a II. Helvét Hitvallás elfogadására emlékező ünnepség során. Már az 1967 őszén rendezett évnyitóra megérkezett és előadást tartott Ethelbert Stauffer erlangeni professzor. A jubileumi ünnepségen nyolc díszdoktort avattak (Egbert Emmen, Wilhelm Niesel, James I. MeCord, Heinrich Hellstern, C. G. Baëta [Ghana]), J. Kotto, A. Schönherr, Nagy Gyula [Kolozsvár]). A hazai diákcsere akcióban Cseri Kálmán budapesti *kontraskriba* vezetésével 13-an utaztak Debrecenbe, ezt viszonozták a debreceniek a fővárosban, amikor Semsey Klára tanársegéd vezetésével 13 debreceni hallgató Budapestre látogatott.

[21] DRTA Jkv. 1971. június 14. XI. rendes ülés 241. szám.

Az 1963. év a Heidelbergi Káté megjelenésének 400. évfordulója volt. A jubileum megünnepléséből a tanári kar tagjai tanulmányok írásával, előadásokkal és a központi megemlékezés lebonyolításával vették ki a részüket.

A teológiai szabályzatok 1958-i módosítása óta eltelt években olyan sok belső és külső változás történt, hogy időszerűvé vált a Tanulmányi, nevelési, fegyelmi és vizsgaszabályzat újabb korszerűsítése. Az 1964. április 1-jén megnyílt zsinat végrehajtotta a teológiai akadémiák szabályzatának korszerűsítését. Több mint tíz évi várakozás és folyamatos kérés után a debreceni teológia visszakapta a *ius promovendi* jogát. A zsinat jóváhagyta a doktori szabályzatot. A doktori fokozatszerzés lehetősége egyrészt azt jelentette, hogy ezzel a debreceni Hittudományi Karnak az egyetemről való leválasztás óta állandóan napirenden tartott kérése teljesült; másrészt komoly ösztönzést jelentett a teológiai képzésben. Az első doktori diplomákat 1966-ban adták ki (Jánossy Imre, Szabó László Ambrus, Tóth Károly). 1966 és 2000 között összesen 57 jelölt szerzett doktorátust és ezek mellett 2 doktori diplomát honosított az intézmény.

A református egyház vezetése az 1960-as évek közepétől még erőteljesebben igyekezett érvényesíteni a teológiai akadémiák oktatásában a „szolgáló egyház teológiáját", ezért a Zsinati Tanács 1964. december 17-i határozata értelmében a hallgatóknak nyaranként kötelező diakóniai és gyülekezeti gyakorlaton kellett részt venniök. A teológusok homiletikai gyakorlatának helyszíne – 13 évi kistemplomi gyakorlat után – 1965 februárjától a két Nagytemplomi egyházközség lett.

A bécsi egyetem fennállásának 600. évfordulóján, 1965. május 11-én kapta meg Pákozdy László Márton – a berlini után második – díszdoktori címét az evangélikus teológiai fakultástól. Az enciklopédikus tudású, széles látókörű professzor a következő évben egészségi okokból a Budapesti Teológiai Akadémiára kérte áthelyezését. A Debrecennek érzékeny veszteséget jelentő áthelyezés eredményezte azt is, hogy az 1966-ig csak Debrecenben létező „bibliai teológiai és vallástörténeti" tanszék Budapesten is felállításra került. Debrecenben az órákat a Pákozdy mellett működő, helyettes professzorrá kinevezett Kocsis Elemér tartotta.

Az 1957-től közegyházi szilencium alatt tartott Török István professzor 1967. szeptember 1-től szabadságra ment, majd 1968. január 1-től nyugdíjba vonult. Az Igazgatótanács elnöksége azzal bízta meg, hogy írja meg a Református Dogmatikát. Amikor Török István majdnem 40 évi nevelői munka után távozott, a Tanári Kar tagjainak búcsúzóul írt levelében ő maga vonta meg szolgálatának mérlegét: *„Vallom, a teológiának mindenkor kritikai hivatása van az egyházban. Ha a teológia ezt a hivatást feledve, az egyházkormányzatot akarja kiszolgálni, menthetetlenül brosura-jelleget ölt, az egyháznak pedig adósa marad a mindenkor szükséges teológiai korrektivumokkal… A teológiai kritika azonban csak akkor lesz ébresztő erejű, ha a valóság talaján mozog… Ez a dolgok elénk szabott rendje: a teológia amennyiben Istent szolgálja, annyiban szolgálja az egyházat s azzal együtt az ember javát és a környező világ békességét... Pályám folyamán mindinkább ilyen teológiai töltést kapott a qui bene distinguit, bene docet pedagógiai elve. Hogy aztán a felismert hivatást adottságaim és lehetőségeim közt mennyire tölthettem be, arra csak az Isten megbocsátó és megigazító kegyelmére hagyatkozva gondolhatok."*[22]

[22] TtREL I. 8. d. 51. – Török István

Török István nyugdíjazása hátterében a kortárs és professzortárs, Czeglédy Sándor *„kényszerű helykészítést lát*[ott]*… a fiatalabb, irányhű nemzedék számára.”*[23] Sok tisztázatlan körülmény van még e körül a nyugdíjaztatás körül, de a személycseréket és a tanári kar erővonalainak átrendeződését a teológiai akadémiai jegyzőkönyvek őrzik.

Török István tanszéki utóda Kocsis Elemér helyettes tanár lett, aki korábban Pákozdy után a bibliai teológiai tanszék teendőit látta el. Kustár Péter tanársegéd baseli ösztöndíjat nyert, ezért helyére ifj. Bartha Tibor kapott tanársegédi kinevezést, aki sikerrel tette le I. lelkészképesítő vizsgáját. A IV-V. évet Erlangenben végezte és doktorátussal tért haza. Az 1968/1969-i tanév második félévétől a kar rábízta a bibliai teológiai tárgykör óráit.[24]

Módis László 1969. december 31-i hatállyal lemondott az Ószövetségi Tanszékről, hogy teljes munkaidejével és erejével a Kollégiumban folyó rekonstrukciós munkák és a Tudományos Gyűjtemények ügyeit intézze. Helyére a Zsinati Tanács Kürti Lászlót, a Zsinati Iroda Tanulmányi osztályvezetőjét választotta 1970. január 1-től rendes tanárnak. Ugyancsak 1969. december 31-i hatállyal ért véget Kustár Péter oktatói munkája, aki kislétai lelkipásztor lett. Varga Zsigmond lemondott az internátus igazgatói tisztéről, helyette Szász Barnabás lett az új igazgató. Alig három év alatt tehát a tanszékek felénél történt a vezetőváltás.

Az 1960-es évektől a teológiai képzésben általános törekvéssé vált, hogy a tantervben növeljék a bibliai tárgyak súlyát mivel *„az egyetemes nyelvészeti tudományok igen sok újabb módszert és kutatási, elemzési szempontot nyújtanak a bibliai nyelvek eddig rejtett értékeinek a feltárásához.”*[25]

2. A lelkészképzés megújítása

A Kollégium épületegyüttesének rekonstrukciós és korszerűsítési munkái 1967–1972 között az oktatás szempontjából sok kényelmetlenséget okoztak.[26] A teológia helyiségeinek fele munkaterület lett és a szerelési munkák miatt átmenetileg sokszor a szemináriumokban folytak az előadások. A teológiai internátus 1970-ben új otthonába költözött. Az internátusi szobák berendezését egy-egy egyházmegye adománya tette lehetővé. A református gimnázium 1972-ben a Péterfia utcai épületből átköltözött a Református Kollégium hátsó udvarán található épületbe, és ezzel szorosabb lett a teológia és a gimnázium együttműködése. Teológusok kezdtek bibliaköröket vezetni, és felkérés alapján közreműködtek a fiú és a leányinternátus felügyelői szolgálatában.

1970. november 15-én elhunyt Tóth Endre egyháztörténész professzor, aki – mint a Teológiai Akadémiai korszak nyolc éven keresztül szolgáló első dékánja – nagy szerepet játszott az intézmény arculatának kialakításában.[27] A Zsinati Tanács Makkai Lászlót, a történettudományok doktorát választotta az egyháztörténeti tanszék professzorává, aki feladatát másodállásban végezte, megtartva főmunkatársi beosztását az MTA Történettudományi

[23] Sándor Balázs: Török István rendszeres teológus munkássága, különös tekintettel debreceni professzorsága idejére. In: *Laus Deo. Hálakötet egy professzorért – Török István emlékkönyv.* Debrecen, 1995. 17.

[24] DRTA Jkv. 1968/1969. január 30. IV. rendes ülés 89. szám.

[25] Módis László: Dékáni jelentés 1968/1969. 4. o.

[26] A Zsinati Tanács a Debreceni Református Kollégium felújításáról. *Református Egyház* 1972/241-243.

[27] DRTA Jkv. 1970. december 2. III. rendes ülés 60. szám

Intézetében.[28] Éppen ezért a Külön Igazgatótanács Elnöksége kinevezte Makkai mellé Csohány János kollégiumi levéltári csoportvezetőt tanársegédnek.[29]

A hatvanas évek közepétől a Tiszáninneni és a Tiszántúli Egyházkerületben egyre égetőbbé vált a lelkészhiány. A teológiai akadémiai korszakban eltelt 15 évben kibocsátott mintegy 500 segédlelkész, akiknek 98%-a okleveles lelkész lett, nem tudta pótolni a két világháború között kibocsátott nagy létszámú évfolyamokból nyugdíjba vonulók sorát. Mivel a lelkészutánpótlás terén pozitív elmozdulás évekig nem történt, a hetvenes években általánossá vált az *exmisszió* rendszere, amely azt jelentette, hogy azokat a hallgatókat, akik a hatodik szemeszter végén az alapvizsgát sikeresen letették, az illetékes püspök gyülekezeti lelkészi szolgálatra rendelte ki. Így a IV–V. évfolyam lelkészi teendői mellett levelező képzésben folytatta tanulmányait. A professzorok folyamatosan jelezték az egyházkormányzatnak, hogy ez a rendszer a kontraszelekció melegágya. Az 1971/1972-i tanév dékánja, Czeglédy Sándor professzor a püspök jelenlétében mondta ki évzáró beszédében: *„Tanulmányi munkánkat továbbra is akadályozta az exmisszió szükségessé vált és mind jobban igénybe vett intézménye, amely azt jelentette, hogy a tanév folyamán hallgatóinknak körülbelül a negyedrésze akadémián kívüli szolgálatra volt kirendelve. Karunk ugyan igyekezett arra, hogy az így kirendeltekkel a tanulmányi kapcsolatot főleg az időnkénti konzultációk révén fenntartsa, de úgy látszik, még többet kell tennünk, ha azt akarjuk, hogy akadémiánk tanulmányi színvonalát megőrizzük."* Ezért a Közös Igazgatótanács 1975-ben, a tanulmányi teljesítmények szinten tartása érdekében, szabályrendeletet alkotott az *exmittált* teológiai akadémiai hallgatók tanulmányainak segítésére. A debreceni *exmiss*zusok létszáma az 1975/1976-i tanévben érte el egyik csúcspontját, amikor 35 főre emelkedett a számuk, a másik tetőzés 1981/1982-ben volt, amikor 40 teológus volt kirendelve gyülekezetekbe.

Miközben az intézetben tartózkodó hallgatók száma csökkent, a tanári kar tevékenységi köre bővült, hiszen a református zsinat elnöksége és a Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa 1972. október 28-án megállapodást írt alá arról, hogy a Magyarországi Református Egyház segítséget nyújt a Szabadegyházak tagegyházainak a magasabb szintű lelkészképzéshez. A záróvizsgára rendszeres konzultációkkal készültek a jelöltek. Az első alkalommal megtartott vizsgán 9 jelölt vett részt.

Makkai László professzor debreceni jelenléte, aktivitása új lendületet hozott az intézmény életébe. 1972-ben megalakult – teológiai, egyháztörténeti és ökumenikus szakosztállyal – a Teológiai Doktorok Kollégiuma, amelynek Makkai főtitkára lett. Igazgatása alatt jött létre a Kelet-Közép-európai Reformáció Történetének Kutatóintézete, amely bekapcsolódott a Nemzetközi Kálvinkutató Kongresszus munkájába. Kibővült a vendégelőadók köre, figyelve az interdiszciplinaritásra. Makkai dékánsága alatt (1981/1982) kezdeményezte diákparlament összehívását a diákönkormányzat kérdéseiről.

A Zsinati Tanács 1972. szeptember 16-án Debrecenben tartott ülésén rendes tanárnak választotta ifj. Bartha Tibort a bibliai teológia és bibliai segédtudományok tanszékére. A következő napokon zajlottak a Kollégiumi rekonstrukciót lezáró ünnepségek (1972. szeptember 17–18.), ahol nyolc vezető egyházi személyiség (Richard Mahitsison Andriamanjato lelkész, Tananarive polgármestere; Eugene Carson Blake lelkész, az Egyházak Világtanácsa főtitkára; Karl Halaski lelkész, a Németországi Református Szövetség főtitkára; Johannes helsinki metropolita; Juhász István kolozsvári professzor; Káldy Zoltán evangélikus püspök;

[28] DRTA Jkv. 1971. január 22. VI. rendes ülés 123. szám; április 30. VIII. rendes ülés 171. szám.
[29] DRTA Jkv. 1971. április 30. VIII. rendes ülés 172. szám.

Nyikodim Leningrád és Novgorod metropolitája; Heinrich Hermann Puffert lelkész, az EVT Egyházközi Segélyosztálya európai referense) kapott díszdoktori címet.[30]

A tovább fokozódó lelkészhiány és az országos fenntartású diakóniai intézményekben vállalt feladatok nagysága szükségessé tette, hogy az egyház vezetése újragondolja a nők teológiai képzésének és képesítésének, valamint egyházi szerepvállalásának kérdéskörét. Alig született meg az engedékenyebb határozat, hogy az egyháznak nagy szüksége van a nők diakóniai, adminisztratív és intézményi munkájára, az 1973/1974-i tanév első évfolyamában már látszott is az eredmény: a felvettek között 50-50% volt a nő és a férfi hallgatók aránya (13–13 fő). A tanári kar – erre is tekintettel –, az oktatási szempontok mellett a nevelési szempontokat és az internátusi teológus-közösség ápolását is fontosnak tartotta. A Külön Igazgatótanács a teológiai hallgatók lelkigondozására felkérte és kinevezte Fekete Károly kabai lelkipásztort. A női hallgatók mellé pedig internátusi felügyelőnek választotta Dávidházy Gábornét, a gimnáziumi leányinternátus igazgatóját.

1975-ben elkészült az új tanulmányi szabályzat. A tanterv a hallgatók önálló tanulásra fordítható idejét azzal növelte, hogy csökkentette a heti óraszámot. Az I–III. évfolyamon 25 órára, a IV–V. évfolyamon 23 órára. A legnagyobb mértékben a rendszeres teológiai és az egyháztörténeti órák száma csökkent, ugyanakkor jelentősen, 50%-kal növekedett a bibliai tudományok oktatásának órakerete. Az új tanulmányi szabályzat az ötvenes évek óta bevezetett ingyenes lelkészképzést módosította, azonban anyagi nehézségei miatt egyetlen alkalmas jelöltet sem volt szabad elutasítani. Az új tanulmányi rendet kétéves próbaidőre vezették be, s a tapasztalatok alapján kívánták véglegesíteni, erre azonban nem került sor. Az új szabályzat szükségessé tette, hogy a tanári kar kidolgozza az internátus házirendjét.

A Református Kollégium vezetése és ifj. Bartha Tibor professzor között feszültség támadt különböző pedagógiai, szakmai és stílusbeli kérdések miatt, ezért Bartha professzor kivált a tanári kar kötelékéből az 1975/76 i tanév befejeztével. *„Hét, Debrecenben eltöltött év után átkérte magát a Dunántúli Egyházkerületbe. A számára akkor nem megváltoztatható körülmények miatt önként feladva a hallgatók tanítását, gyülekezeti szolgálatot vállalt."*[31] A megüresedett általános vallástörténeti és bibliai segédtudományok tanszékre a Zsinati Tanács 1976. szeptember 1-i hatállyal Pásztor János szentendrei lelkészt választotta meg, aki közel hat évig Kenyában teljesített szolgálatot. A Magyarországi Református Egyház megbízásából a kenyai egyesült presbiteri egyház limurui Szent Pál Teológiai Akadémiáján teljesített teológiai tanári szolgálatot.

A Keresztyén Békekonferencia, a Leuenbergi Dokumentumot elfogadó európai egyházak konferenciája és az Oberwart Konferencia üléseinek hatására megélénkültek a környező országok protestánsaival a kapcsolatok. Így ezen belül új tere támadt a határon túli református egyháztestekkel való kapcsolatoknak. Itthon az állam egyházpolitikája viszonylagos enyhülésének, árnyaltabbá válásának is egyre több jele mutatkozott, s a nemzetközi légkör javulásával lehetővé vált a külföldi vendéghallgatók fogadása, illetve megindulhatott az egyházi munkatársak két új képzési formája is. Az 1976/1977-i tanévben Debrecenben tanuló vendéghallgatók között Peres Imre felvidéki és Marton Károly délvidéki ösztöndíjas teológus mellett volt két ausztráliai magyar református hallgató is: Szűcs Endre és Kovács

[30] *Református Egyház* 1972/244-247.

[31] Hanula Gergely-Vladár Gábor (szerk.): *Eulogia – Ünnepi kötet Bartha Tibor 60. születésnapjára.* Budapest, 2004. 13.

Elemér. Ettől kezdve megszokottá vált, hogy – ha megszakításokkal is, de – a protestáns testvéregyházakból vagy a tágabb ökumenikus kapcsolatok révén Hollandiából, Svájcból, Jugoszláviából, Csehszlovákiából, Romániából, Kenyából, Németországból, az Egyesült Államokból a rendszerváltás előtti időszakban is jöttek diákok.

Az egyházi közvélemény az 1970-es évek közepén fogalmazta meg, hogy égetően szükség van az egyházi munkatársak képzésére, a szeretetszolgálati intézmények munkásait nevelő diakónusképzésre. A Zsinati Tanács 1976 januárjában indította el a Debreceni Teológiai Akadémia keretében a szeretetszolgálati intézmények munkásainak kiképzését. A Diakónusképző Intézetben a képzés három éves volt. A diakóniai intézményekben végzett gyakorlatok közben az elméleti felkészítést a teológiai akadémia professzorai és felkért lelkipásztorok végezték.

Szintén hosszú ideig váratott magára a levelező oktatás bevezetése. A Zsinati Tanács 1979. január 1-től indította el a 6 szemeszteres képzést. A jelöltek a képzés alatt folytatták polgári foglalkozásukat. Az életkorhoz nem kötött oktatásban megszerzett végbizonyítvány után a jó eredményt elérők kérhették tanulmányaik folytatását és elvégezhették a IV. és V. évfolyamot, ami után lelkészi vizsgára is állhattak. A levelező tagozat az 1978/1979-i tanévben indult meg 47 fővel. A tanfolyam titkára kezdetben Szathmáry Sándor debreceni lelkész volt, de lemondott és a dékáni hivatal látta el a feladatot. A kar tagjain kívül még Sepsy Károly orgonista-lelkész és Achs Károly mezőtúri lelkész tanítottak. Levelező tagozatos akadémiai hallgatók először 1984 őszén tettek lelkészképesítő vizsgát.

A református teológiákon mind a nappali, mind a levelező oktatásban növekedett a nőhallgatók száma. (A debreceni akadémián az 1980/1981-i tanévben a levelező tagozat hallgatóinak közel 60%-a nő volt). A nők a református teológiai akadémiákon az 1967. évi egyházi törvény értelmében már teljes lelkészi képesítést szerezhettek, de csak beosztott lelkészek lehettek, esketést, konfirmálást, temetést nem végezhettek. Csak az 1981. évi zsinaton hozott egyházi törvény tette lehetővé számukra a teljes jogú egyházi szolgálat végzését. Ennek a folyamatnak teoretikusa és munkálója volt Lenkeyné Semsey Klára, aki 1978 decemberében kapta meg kinevezését – első női teológiai professzorként – a debreceni teológiai akadémia újszövetségi tanszékére. Elődjét, Varga Zsigmond professzort a Zsinat és a Közös Igazgatótanács elnöksége – 1978. szeptember 18-án benyújtott saját kérésére, tekintettel egészségi állapotára, továbbá annak érdekében, hogy tudományszakában elmélyültebb munkát folytathasson – kutatóprofesszorrá minősítette át. Kocsis Elemér teológiai professzor – kollégiumi főigazgatóvá történt kinevezése miatt, megnövekedett feladataira tekintettel – kérte és kapta segítségül 1979. október 1-től Bölcskei Gusztáv téglási lelkészt tanársegédként a rendszeres teológiai tanszékre.

Az 1970-es, 1980-as évek a dialógus-korszak egyházpolitikai kiszélesedését hozták, amelyekben részt vettek a teológiai tanárok is: ortodox-protestáns dialógus, marxista-keresztyén párbeszéd, református-izraelita dialógus. Ahogyan a dialógusok, úgy az emblematikus ünnepi események is a hazai látszólagos vallásszabadság demonstrálását szolgálták. Ilyen volt több díszdoktori avatás, mint pl. Billy Graham világhírű amerikai baptista evangélizátor (1981. január 9.), vagy Scheiber Sándor, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója díszdoktorrá fogadása (1982. december 21.). Ugyanekkor Oscar Cullmann professzor is megkapta a *honoris causa* címet, de betegsége miatt nem tudott eljönni.

1983 decemberében nyugalomba vonult Czeglédy Sándor a gyakorlati teológiai tanszék professzora, a 20. századi magyar teológiai tudományosság legendás alakja. Távoztával végérvényesen lezárult egy jelentős teológiatörténeti korszak, hiszen ő még olyanoktól

tanult, akik a Barth előtti protestáns modernizmus, a liberális és vallástudományi szemléletű teológiai irányzat képviselői voltak. Mesterei kezei közül kinőve, teológussá érése ideje egybeesett a „barthi fordulattal", hogy tanító és alkotó munkája során a Kijelentés feltétele alá helyezze saját életét, teológus egzisztenciáját és a reformátusság döntő kérdéseit. Utóda Pásztor János lett. Az addigi általános vallástörténeti és bibliai segédtudományok tanszékét a Külön Igazgatótanács elnöksége vallástudományi tanszékké minősítette át, amelynek fő feladata lett a dialógus folytatása különböző vallásokkal és világvallásokkal. Erre a tanszékre a Kar Makkai László professzort választotta meg, az egyik egyháztörténeti tanszék átminősítésével. Új tárgyként vezették be a patrisztikát, amelyet Fekete Csaba főkönyvtáros adott le. Ettől az évtől kezdte meg Szabó Csaba idegklinikai pszichológus a pszichológia, mint tantárgy oktatását.

A levelező tagozaton két új munkatársat alkalmaztak. Molnár Mihály átvette a levelező tagozat igazgatását, az oktatásba pedig Lenkey István is bekapcsolódott. A férfi hallgatók lelkigondozására Derencsényi István kapott megbízást a Külön Igazgatótanács elnökségétől, a nőkhöz pedig Lenkeyné Semsey Klára professzornőt kérték fel.

Az 1980-as évek új jelensége volt, hogy a teológiai hallgatókat – az egyetemi előfelvételisekhez hasonlóan – az I. év előtt, vagy I. év után behívták katonai szolgálatra. 1966 novemberében előfordult, hogy 5 elsőéves hallgatót is behívtak, akik közül ketten később visszatérhettek. A behívásokat néhány év múlva megszűntették, hogy ezúttal újra felelevenítsék. A behívottak létszáma az 1980-as években egy-egy évfolyam esetében meghaladhatta a 20 főt, de ritkán ment 10 fő alá. A teológusok elosztva kerültek a kijelölt laktanyákba (Lenti és Marcali, majd Hódmezővásárhely és Cegléd), ahol ökumenikus közösséget alkotva előbb másfél, később egy évet töltöttek szolgálatban, ami végül lerövidült a kiképzési időszakra, s a rendszerváltással meg is szűnt.

Bartha Tibor püspök nem sokkal nyugdíjba vonulása előtt kezdeményezte a teológiai képzés reformját.[32] A zsinat elé 1984. november 14-én terjesztette be a tervezetet. A zsinat úgy határozott, hogy az előterjesztést 'felülvizsgálat és további kimunkálás céljából' a Doktorok Kollégiumának adja át. A tervezettel kapcsolatban a püspök mintegy félszáz lelkipásztor véleményét is kikérte, és azokat figyelembe véve 1985. augusztus 26-án tett előterjesztést a Doktorok Kollégiumának 'a jövendő lelkészeinek képzéséről'. A további munkálatokról nincsenek ismereteink, de az bizonyos, hogy az 1980-as évek végéig a tanulmányi rend nem módosult.

Az 1986. decemberében, Bartha püspök nyugdíjba vonulását követően kiírt püspökválasztás és püspökváltás időszakában több tanszéken is jelentős személyi változás történt. Jánossy Imre professzor 1986. június 30-án megvált a teológiai akadémiától és véglegesen nyugdíjba ment. (Nem sokkal később, 1988 februárjában elhunyt.) A püspöknek megválasztott Kocsis Elemér 1987. szeptember 1-én mondott le főigazgatói állásáról. Utóda Gaál Botond lett. Az etikai és társadalomtudományi tanszékre helyettes tanárnak a teológiai feladatai mellett időközben gimnáziumi vallástanárnak kinevezett Bölcskei Gusztávot választották meg. Ő egyébként az 1987/1988-i tanév második felét Zürichben töltötte tanulmányúton, hogy elkészítse doktori disszertációját Artur Rich gazdaságetikájáról. Pásztor János 1988 nyarán a Budapest-Budafoki Református Egyházközség lelkipásztora lett. Utódául a gyakorlati teológiai tanszékre Fekete Károly nyírségi esperest, korábbi kabai lelkészt hívták meg. Az új professzor Debrecenbe költözéséig, 1992-ig, előbb Czeglédy Sándor ny.

[32] V.ö. *Református Egyház* 1985/I. szám.

professzor és Rózsai Tivadar ny. vallástanár, majd Bodó Sára adjunktus segítette a tanszéki munkát.

Hosszú idő után az 1988-ban végzett évfolyam volt az, amelynek már nem volt része az *exmisszió*ban és egész tanpályája alatt részt vehetett az előadásokon. A megnövekedett létszám (110 fő) új internátusi szobák bevonását tette szükségessé és nagy gondot jelentett a szemináriumi könyvtárak könyvbeszerzése, modern szakirodalommal történő ellátása is. Mégis jelentős eredmény volt, hogy a lelkészképzés visszatérhetett a régi medrébe. Ez jelképes ajándék volt az 1988-i esztendőre, amely a Református Kollégium és a Teológiai Akadémia számára a 450., jubileumi tanév volt. A jubileumi ünnepségen 14 neves egyházi személyiség (Alan Boesak, Arthur Schneier, Thomas F. Torrance, Cornelius Augustijn, Henri W. de Knijff, Gottfried Wilhelm Locher, Helmut Fritzsche, Thomas W. Gillespie, Ako Haarbeck, Horst Echternach, Karl-Wilhelm Gattwinkel, Nagy Gyula, Újszászy Kálmán és Gálfy Zoltán) kapott díszdoktori oklevelet. Alexijt, Leningrád és Novgorod metropolitáját, aki a Kollégium jubileumi ünnepségére nem tudott eljönni, 1989. június 22-én, az évzárón avatták díszdoktorrá.

Az 1988/1989-i tanévben örvendetes gondot jelentett a 138 hallgató internátusi elhelyezése. Az 1962–1972 közötti kollégiumi felújítás idején az akadémiai internátus 75 főre készült. Azóta háromszor is sor került bővítésre, de a hallgatók elhelyezésére néhány évig igénybe kellett venni externátus céljára a Debrecen-Szabadságtelepi Egyházközség parókiáját.

1989. december 1-én súlyos veszteség érte a teológiát, mert hirtelen meghalt Makkai László professzor, akadémikus, akinek tudományos életműve széles körben aratott elismerést, a debreceni Kollégiumban pedig karizmatikus egyéniségnek számított. Óráit Lőrincz Zoltán tanársegéd vette át.

3. A rendszerváltozás következményei. A teológiai oktatás átalakulása

Az 1989-ben megindult politikai fordulat, illetve az 1990. évi áprilisi szabad választások lehetővé tették azt, hogy a teológiai akadémiák is államilag elismert és finanszírozott, egyetemi besorolású intézmények legyenek. Megnyílt a gyülekezeti és az iskolai hitoktatás lehetősége is, de hiányoztak a megfelelő felkészültségű és kellő számú szakemberek. Ezek a külső, politikai változások intézményen belül is konkrétan lecsapódtak: megélénkült a teológiai képzés átalakításáról szóló gondolkodás; megjelent a speciálkollégiumként felvehető tárgyak sora; a katonai szolgálatot kiválthatta a nem fegyveres, egészségügyi szolgálat; elindult a határon túli kapcsolatok keresése. Máris érkezett két kárpátaljai hallgató, nyolcan jöttek Erdélyből – áttelepültek és/vagy menekültek –, egy jugoszláviai és egy német szövetségi köztársaságbeli hallgató kezdte meg tanulmányait. 1990. szeptember 21-22-én, Budapesten 45 év szünet után újraalakult a *Coetus Theologorum*, a református teológiai tanárok munkaközössége (Budapest, Debrecen, Kolozsvár), megkezdődött a debreceni felsőoktatási intézmények új kapcsolatának kimunkálása a Debreceni Universitas megalapításával (1991. június 22.), amelynek a Teológia is alapító tagja volt. A Teológiát Gaál Botond prodékán képviselte a tárgyalásokon. Hamar kialakult a speciálkollégiumok egyetemek közötti kölcsönös ajánlása és látogatása, illetve az áthallgatás lehetővé tétele. Elindult a hetente tartott egyetemi istentiszteletek sora a Kossuth Lajos Tudományegyetem K/3-as előadó termében. Új ösztöndíj rendszer lépett életbe. A tanári kar az újra megnyílt Sáros-

DUPLA

pataki Református Gimnázium miatt Sárospatakra kihelyezett kari ülést tartott, hogy díszdoktori címet adományozzon a Sárospataki Kollégiumért oly sokat tett M. Eugene Osterhaven professzornak és Bertalan Imre amerikai református püspöknek.

A megváltozott helyzet a hallgatói létszámban is megmutatkozott, hiszen 1990/1991-ben 196 hallgató kezdte meg a tanévet. Egyrészt a megnövekedett létszám, a kevés tanterem, valamint az ugyancsak kevés hangszer miatt, másrészt az intenzív kántorképzésre tekintettel a Tanári Kar úgy döntött, hogy a zene fakultatív tárgy lesz.

A megüresedett Vallástudományi Tanszékre az Akadémia pályázatot hirdetett. Négy pályázó közül Vladár Gábor soproni református lelkészt választották meg. Bütösi János ny. amerikai püspök eredetileg egy esztendőre jött volna vendégelőadónak, végül azonban évekig Debrecenben maradt, annál is inkább, mert 1991 márciusában meghalt Szabó László Ambrus, az Ökumenika Tanszék professzora, így a tanszék profiljának átformálása is Bütösi professzorra hárult, aki missziói és felekezettudományi irányt szabott a tanszéki munkának. A gyakorlati teológiai tanszékre – a Nagytemplomból – Bodó Sára került adjunktusi beosztásban. Ő Hollandiában volt ösztöndíjas, és elsősorban a holland valláspedagógia eredményeit vizsgálta. A kampeni Katechetikai Centrum mintájára a gyakorlati teológiai tanszék mellett 1992-ben Debrecenben is létrehozta a Katechetikai Központot a lelkészjelöltek, hitoktatók és vallástanárok modern, gyakorlati kiképzésének elősegítésére. A gyülekezetek kérésére levelező tagozaton katechéta képzés indult, amelyre 120 főt vettek fel. A tanári kar tagjain kívül debreceni lelkészek is tanítottak. Az 1990/1991-i tanévtől fokozatosan bővült a szak- és képzési kínálat. Az 1991/1992-i tanévtől indult a Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskolán a tanító-református hitoktató szak, a következő tanévben pedig a Hajdúböszörményi Óvóképző Intézetben indult hitoktató szak. Az 1992/1993-i tanévvel kezdte meg munkáját a DRTA Szegedre Kihelyezett Vallástanári Tanszéke, együttműködésben a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolával, majd bővítve a kapcsolatokat a JATE-val és az Orvostudományi Egyetemmel. A tanszék vezetője ifj. Bartha Tibor Szeged-Kálvin téri lelkész, kutatóprofesszor lett.[33] Forgon Pál, a Kárpátaljai Református Egyházkerület püspöke szakelőadókat kért a beregszászi katechétaképző tanfolyamra 1990-től. A tanári kar tagjai évekig felváltva jártak óraadóként Kárpátaljára. 1993-ban pl. 27 hallgató tett sikeres záróvizsgát.

A zsinati Külügyi Osztály hagyományos ösztöndíj-lehetőségei mellett jól működő kétoldalú nemzetközi kapcsolatok alakultak szerződéses formában Austin (USA) és Kampen (Hollandia) teológiai fakultásaival, megállapodásos formában a washingtoni *Wesley Seminary*-val (USA), illetve később, Hézser Gábor tiszteletbeli tanársága révén a németországi Bethel-Bielefeld Egyetemével. Aktív missziói mozgásra is lehetőség nyílt a teológusok előtt bel- és külföldön egyaránt. Bölcskei Gusztáv professzor vezetésével egy tízfős teológiai küldöttség járt Kampenben. Bütösi János Erdélybe vitt egy csoportot, Kárpátaljára pedig Lenkyené dékán asszony.

A megnövekedett feladatokhoz az oktatói testület megerősítésére volt szükség. Ifj. Fekete Károly adjunktus főállásba került, aminek következtében lemondott Nagytemplomi beosztott lelkészi állásáról.[34] Sepsy Károly helyett Berkesi Sándor Kántus-karnagy lett a teológia énektanára. Jos Colijn holland lelkipásztor egyháza küldötteként érkezett oktatni és kutatni. 1992–1994 között segített az egyháztörténet-oktatásban, a nyelvoktatásban és

[33] DRTA Jkv. 1992. november 25. III. rendes ülés 54/a szám.
[34] DRTA Jkv. 1992. szeptember 23. II. rendes ülés 19. szám.

a kárpátaljai missziói munkában. Adorján István lelkész adminisztráció és pénzügyi vezetés speciálkollégiumot vezetett éveken át.

A Hatvani István Teológiai Kutatóközpont megalakulásának alkalmából tartották 1993. július 9-10-én az első Tudomány és teológia interdiszciplináris konferenciát, amely azóta Gaál Botond professzor szervezésében sorozattá fejlődött.

Fekete Károly második dékáni évében, 1994. április 15-i hatállyal lemondott dékáni tisztségéről, mert a Szegedre Kihelyezett Vallástanári Tanszék vezetője, ifj. Bartha Tibor professzor feljelentette a Tiszántúli Egyházkerületnél. Bartha professzor ugyanis több hallgatói normatívát követelt, mint ami a tanszéket megillette volna. Az egyházkerületi tényfeltáró bizottság 1994 őszén Bartha Tibor professzor keresetével kapcsolatban megállapította: *„a jelentés bizonyítja, hogy Fekete Károly professzor úr az elmúlt évi dékánsága idején ellene felhozott vádakban vétlen."*[35]

1994. április 16-tól az Igazgatótanács Gaál Botondot bízta meg a dékáni teendőkkel. Elkészült és jóváhagyásra került az akkreditációs elvárásoknak megfelelő Doktori és Habilitációs Szabályzat.

Az Igazgatótanács 1995. május 1-től felmentette Csohány János professzort, és a tényleges nyugdíjkorhatár eléréséig kutatóprofesszori feladatok ellátásával bízta meg.[36] A megüresedett állásra Hörcsik Richárd lelkipásztort, a történettudományok kandidátusát hívta meg a tanári kar.[37] A Vallástörténeti Tanszék vezetésében is váltás következett, mert Vladár Gábor 1995. augusztus 1-jei hatállyal lemondott tanári állásáról.[38] A tanév során megbízott tanszékvezetőként látta el a Vallástörténeti Tanszék óráit Marjovszky Tibor, akit 1996. május 12-én véglegesített az Igazgatótanács. [39]

1995-ben – az oktatási minisztérium rendelkezése nyomán –, az állami felsőoktatáshoz hasonlóan a teológia is arra kényszerült, hogy havi 2000 forintos tandíjat vezessen be. Ezzel lezárult az a négy évtizedig tartó korszak, amelyikben – legalábbis elméletben – ingyenes lelkészképzés folyt. Ennek a változásnak a hatására tért vissza a tanári kar ahhoz az évszázados gyakorlathoz, hogy a legációs adományok teljes összege újra a diákokat illesse, ami enyhíthette anyagi gondjaikat.

1996 nyarán megszületett a Felsőoktatási Törvény módosítása. A Parlament elfogadta a névmódosítási javaslatot, így a Teológiai Akadémia hivatalos neve Debreceni Református Hittudományi Egyetemre (DRHE) változott. A névváltozás mellett személyi változások is történtek. A gyakorlati teológiai tanszék éléről Fekete Károly 1996. július 1-én nyugdíjba vonult, helyére az 1995-ben Kolozsváron doktori címet szerzett ifj. Fekete Károly kapott megbízást. Az ószövetségi tanszéken szeptember 1-től Kustár Zoltán kapott tanársegédi kinevezést.

Az 1996/1997-i tanévet három jelentős esemény határozta meg: az egyházkerületi választások, az akkreditáció és a Debreceni Egyetemi Szövetséghez való csatlakozási szándék megerősítése. A lelkészképzés terén elkezdődött a szükséges változtatások előkészítése. A tanév közben Bölcskei Gusztávot püspökké választották, Lenkeyné Semsey Klára prodékán

[35] DRTA Jkv. 1994. október 26. III. rendes ülés 38/c. szám.
[36] DRTA Jkv. 1995. április 26. VII. rendes ülés 112. szám.; Kollégiumi Igazgatótanács 1995 április 6-án kelt jkv-e 26/1995. sz. határozat.
[37] DRTA Jkv. 1995. június 20. IX. rendes ülés 153. szám.
[38] DRTA Jkv. 1995. augusztus X. rendkívüli ülés 2. szám.
[39] DRTA Jkv. 1995. augusztus X. rendkívüli ülés 3. szám.

megbízott dékánná lépett elő. A Szociáletikai Tanszéken Fazakas Sándor doktorandusz, a Kölcsey Református Tanítóképző Főiskola óraadó tanára tartotta az előadásokat.

Az országosan elrendelt PhD átminősítések érdekében az egyházi egyetemeken is rendezni kellett a tanári karok tagjainak minősítettségét. Ezért a MAB nemzetközi összetételű ad hoc bizottságot küldött ki, amely 1997. február 8-án áttekintette a DRHE tanárainak tudományos minősítésével és munkásságával kapcsolatos dokumentumokat. A Bencze Lóránt, az Egyházi és Felekezeti Egyetemek és Főiskolák Kollégiumának elnöke vezette bizottság tagjai voltak: Eberhard Busch teológiai professzor (Göttingen), Kocsis Elemér ny. egyetemi tanár, ny. püspök, Kubinyi András egyetemi tanár (ELTE, MTA Egyháztörténeti Bizottság elnöke), Marc Lienhard professzor (Strassbourg), Ritoók Magda pszichológus (ELTE). A bizottság jelentése alapján a MAB 1997. február 28-i plénumán a debreceni teológiai tanárok doktori fokozatát PhD-vé minősítette (1997/1/IV/1. sz. határozat), és elismerte Bölcskei Gusztáv, ifj. Fekete Károly, Gaál Botond, Karasszon Dezső és Lenkeyné Semsey Klára képesítését. Közben elkészült és benyújtásra került az intézményi akkreditáció anyaga. Az Egyetemi Szövetséghez való csatlakozás szándéknyilatkozatának aláírása 1996 őszén történt meg.

A Hittudományi Egyetem 1997 júniusában küldte be a Magyar Akkreditációs Bizottsághoz a vizsgálati anyagot. A Látogató Bizottság 1997 őszén a teológiai képzést és a hitoktató képzést „erős" minősítéssel már az első körben jóváhagyta, míg a vallástanár szakot – a közbülső eljárás lefolytatása után – 2001-ben akkreditálták szintén „erős" minősítéssel.

A felsőoktatásban végbement egyetemi integráció első lépcsőjében az 1998/1999-i tanévben a DRHE alapító tagja volt a Debreceni Egyetemi Szövetségnek (DESZ), amely a Debreceni Universitas Egyesülés eszméjét vitte tovább. Az Országgyűlés integrációs törvénymódosítása után, 2000. január 1-i hatállyal megalakult a Debreceni Egyetem (DE), amelynek a Hittudományi Egyetem a hiányzó törvényi feltételek következtében nem válhatott karává, de a tudományos együttműködés töretlen folytatása érdekében társulási szerződést kötött a Debreceni Egyetemmel.

Az Oktatási Miniszter az 1999/2000-i tanévtől hivatalosan is 12 szemeszteres képzésnek ismerte el a DRHE-n folyó lelkészképzést, és ennek megfelelően 12 szemeszterre terjesztette ki a normatív állami támogatást is. Ezzel a nagy horderejű döntéssel megindulhatott az a többszörös haszonnal járó folyamat, amelynek keretében kiépült a Tiszántúl gyakorlógyülekezeteinek hálózata. Ezzel még erőteljesebben megjelent a teológiai képzés gyakorlati-gyülekezeti jellege. A hatodik év célja az lett, hogy az önálló lelkipásztori munka megkezdése előtt minden teológus-lelkész szakos hallgató egy kettős *tutori* rendszer (teológiai tanárok + szakoktató lelkészek) segítségével és ellenőrzésével, valóságos gyülekezeti közegben, huzamosabb ideig, felelősen végezzen lelkészi tevékenységet. Az ilyen struktúrában eltelt évek meggyőzően bizonyították, hogy a hallgatók kiforrottabb lelkipásztori személyiséggel állnak be az önálló lelkészi szolgálatba. A szakoktatók speciális továbbképzést kaptak külföldi mintákat is szem előtt tartva (Svájc, Németország), a hallgatóknak kötelező konzultációkra kellett járniuk. A 12. szemeszterben a gyakorló gyülekezetben ún. vizsga-istentisztelettel zárult minden hallgató homiletikai és liturgikai felkészülése, ez is feltétele lett a záróvizsgára állásnak.

A hatodév bevezetésével párhuzamosan 10 szemeszteres teológus szakkal és különböző betétlapos képzésekkel (egyházművészet, szövegtudomány és hermeneutika) bővült a képzési kínálat. Hosszabb előkészítő munka eredményeként született meg a Pasztorálpszichológia szakirányú továbbképzés, amely a Debreceni Egyetem Pszichológiai

Intézete és a Betheli Lelkigondozói Intézet közreműködésével valósult meg. Szintén a Debreceni Egyetemmel közös képzésben valósult meg egy zárt beiskolázású pedagógiai képzés lelkipásztoroknak a Neveléstudományi Tanszék segítségével. A Debreceni Egyetemmel kötött társulási szerződésben rögzített párhuzamos képzési és áthallgatási lehetőségek megkönnyítésére bevezetésre került a kreditrendszer, és megvalósult a hozzá kapcsolódó tantervi reform. A Tiszántúli Egyházkerület Közgyűlésének határozatát végrehajtva, a 2002/2003-i tanévben indult a Debreceni Egyetem illetékes tanszékeinek segítségével a vallástanárok képzése. A Szegedre Kihelyezett Vallástanári Tanszék munkája ettől kezdve a székhelyen folyó képzéssel párhuzamosan folytatódott. A két helyszínen folyó képzés javította a szak regionális elérhetőségét. Mivel a MRE Zsinata a Pasztorálpszichológia szak mellett elfogadta az Egyházi szervezetfejlesztő szakirányú továbbképzés képesítési követelményét is, újabb szín jelent meg 2003-ban az egyetem képzési palettáján.

A teológiai tudományosság színvonalának növelésére több tanszék mellett kutatóintézet jött létre a tudományos utánpótlás és lelkésztovábbképzés segítésére. 2000-ig létrejött a Katechetikai Központ, a Reformációkutató Intézet, a Szociáletikai Intézet, a Sepphoris Kutatóintézet, a Hatvani István Kutatóközpont.

A tanári kar doktori fokozattal rendelkező tagjainak PhD átminősítése után, 1997 júliusában elkészült az új doktori program (ODHT elfogadása: 1997. december 19.). Az új Doktori Tanács az 1964–1997 között summa cum laude és magna cum laude eredménnyel szerzett doktori fokozatokat 1997. december 29-én tartott ülésén számba vette és megállapította, hogy a 28 érintett közül átminősítését kérte 21 fő, 6 fő nem kívánt élni a lehetőséggel, 1 fő pedig nem jelzett vissza,. A Doktori Tanács egy kérelmet utasított el és 20 fő átminősítését hajtotta végre.

A nappali tagozatos doktoranduszképzés 1999 őszén indult meg a DRHE-en. Az újabb törvényi szabályozásnak is eleget téve, 2001-ben elindult a DRHE Doktori Iskolája. 1997–2003 között tizenöten szereztek PhD fokozatot, négyen habilitáltak, tízen pedig (Szabó István tb. amerikai püspök, Dankó Imre etnográfus, c. egyetemi tanár, Gárdonyi Zsolt zeneszerző-orgonaművész [Würzburg], Kozma Zsolt teológiaprofesszor (Kolozsvár), Kiss Tihamér László pszichológus, egyetemi magántanár, Kocsis Elemér ny. püspök, Mészáros István tiszáninneni püspök, Rácz István történész, egyetemi tanár, Jong-Wha Park a Koreai Köztársaságbeli Presbiteriánus Egyház volt főtitkára, Sung-Kuh Chung a Koreai Kálvin-tanulmányi Intézet igazgatója) díszdoktori címet kaptak.

Az ezredforduló táján újabb együttműködési megállapodások születtek. A DRHE 1997. szeptember 5-én a debreceni Kenézy Gyula Kórház-Rendelőintézettel kötött megállapodást a poimenika tantárgy lelkigondozói gyakorlatainak intézményesítésére, amelynek alapján a Kenézy Kórház a DRHE oktató kórháza lett. 2000 júniusában került sor a Debreceni Egyetemmel kötött társulási szerződés aláírására; 2000 júliusától együttműködési megállapodást kötött a budapesti Protestáns Missziói Intézet és a DRHE; 2001 szeptemberétől együttműködési szerződés adott keretet a debreceni Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolához való kapcsolatnak.

A diákok és a tanszékek tudományos munkáját alapítványok segítik: a Bütösi Missziói Alapítvány, Rózsai Tivadar Alapítvány, Szegi Piroska Emlékalapítvány, Felsőőry Attila Emlékalapítvány, A Debreceni Lelkészképzésért Közhasznú Alapítvány, Böszörményi Alapítvány, D. Harsányi András Emlékalapítvány.

A tanári kar tagjai 1997–2002 között több hosszabb külföldi tanulmányutat tettek. A debreceni tanári karban ezekben az években generációváltás zajlott. A tapasztalt kollegák,

professzorok (Gaál Botond, Marjovszky Tibor, Kustár Zoltán) mellett több fiatal oktató (Balog Margit, Hodossy-Takács Előd, Bodó Sára, ifj. Fekete Károly, Kodácsy Tamás, Fazakas Sándor) is hosszabb időt tölthetett kutatási céllal külföldön.

A DRHE rendezésében számos jelentős tudományos ülésre is sor került, mint 1997-ben a Coetus Theologorum ülése (Csengerben), a Protestantizmus – Humanizmus teológiai fórum, a Pákozdy László Emléknap, 1999-ben Tóth Endre egyháztörténész professzor születésének centenáriuma alkalmából közös ikerkonferencia Pápán és Debrecenben, 2000-ben a Református Teológiák hallgatóinak Találkozója Debrecenben, a Tudomány és teológia konferencia, a Szellemi örökségünk konferencia, 2001-ben Ökumenikus szimpózium a gályarabok kiszabadulásának 325. évfordulója alkalmából, a Lelkipásztorkodás és professzionalitás konferencia (Berekfürdőn), a Tudomány és teológia konferencia, 2002-ben Tanári konferencia (Locarnoban), a Coetus Theologorum ülése Debrecenben.

Az idősebb professzorok közül többen nyugalomba vonultak. Bütösi János ny. amerikai püspök 1998. szeptember 15-ével lemondott a Missziológiai és Felekezettudományi Tanszék vezetéséről és visszatért az Amerikai Egyesült Államokba. Karasszon Dezső tanszékvezető professzor 2000. február 1-én vonult nyugállományba.

A hallgatói létszámok 1997–2002 közötti stabilizálódását mutatja a mellékelt táblázat:

Év	Debreceni létszám	Záróvizsga		Szeged	Pasztorál-pszichológia
		I.	II.		
1997	170	34	30	79	–
1998	163	24	33	124	–
1999	174	43	24	126	–
2000	175	34	34	156	19
2001	158	25	34	177	39
2002	168	32	27	164	65

* * *

A Debreceni Református Teológiai Akadémia 1950 után is közvetlen és kölcsönös kapcsolatban maradt a Debreceni Egyetem jogelőd szakegyetemeivel. Vezetői mindenkor magas szintű kapcsolatot ápoltak azok irányítóival. Mindez alapja volt annak a folyamatnak, amely elősegítette a Debreceni Universitas Egyesülés, majd a Debreceni Egyetemi Szövetség megalakulását és a DRHE társult tagságáról szóló együttműködési megállapodás aláírását, tartalommal való megtöltését és folyamatos gondozását.

A debreceni teológiai oktatást az 1950–2000 közötti évtizedekben is az jellemezte, hogy a lelkészképzés elméleti-tudományos jellegének és gyakorlatorientált gyülekezetszerűségének az összehangolására, a bibliai hitvallásos jelleg megőrzésére és az ökumenikus nyitottságra, valamint a keresztyén értékek interdiszciplináris továbbadására törekedett.

DUPress

VI. Az Orvostudományi Egyetem (Kapusz Nándor – Petrovics Alica)

1. Kiválás a Tudományegyetemből, a különállás kezdete (1951–1956)

Amikor a felsőbb szervek a Debreceni Tudományegyetem feldarabolásáról döntöttek, nem kérdezték meg az érintetteket, sem az egyetem, sem az Orvostudományi Kar vezetőit, tanácsát. Ez a korszak irányítási rendszerét ismerve nem volt szokatlan. Ellenvéleményről, esetleges tiltakozásról forrásaink nem is szólnak. A főhatóság döntését nemcsak tudomásul kellett venni, hanem dicsérni illett, akármennyire is gyengék voltak a mellette szóló érvek. Egy néhány évvel később, de még a Rákosi rendszerben született kéziratban maradt, vázlatos egyetemtörténeti munka szerint 1951 januárjában *„az ósdi, négykarú egyetem széthullik, az orvosi kar önálló orvostudományi egyetemmé alakul mind a négy hazai egyetemünkön"*.[1] Az orvoskar kiválásának részleteivel az egyetemen nagyjából egy hónappal az ezt kimondó törvény megszületése előtt, 1950 decemberének a legvégén kezdtek foglalkozni. A részletek tisztázására az akkor – a teológia korábbi leválasztása miatt – már csak három meglévő kar dékánjának, a gazdasági igazgatónak, a műszaki osztály képviselőjének és természetesen az egyetem párttitkárának részvételével bizottság alakult. Úgy tűnik, hogy a bizottság elnevezése még ekkor sem tükrözhette a változás valós tartalmát, a feldarabolás szándékát, így megmaradt a főhatóságok közötti váltás óvatos kifejezőjének. Neve *„Az orvoskar Egészségügyi Minisztériumhoz történő áthelyezésével kapcsolatos ügyek előkészítésére alakult bizottság"* lett.[2] Elnöki tisztét az orvoskar 1950/1951-i tanévének dékánja, Kesztyűs Loránd töltötte be.

Az előkészítő bizottság közel egy héten belül három ülést tartott (1950. december 30-án, 1951. január 4-én és 6-án). Az első és második ülésre Kesztyűs dékán szakértő-tanácsadóként meghívta Kellner Béla professzort, az orvoskar előző tanévi dékánját. A Bölcsészettudományi Kar dékánja, Szabó István helyett mindháromszor Gunda Béla dékánhelyettes volt jelen. Imre Lajos, a Természettudományi Kar dékánja ezzel szemben mindegyik ülésen személyesen jelent meg. A második és harmadik ülésen részt vett a két érintett minisztérium (Vallás és Közoktatásügyi, Egészségügyi) egy-egy képviselője, akik az igények és megoldások részletezése során nem két egyetemről beszéltek, hanem két minisztériumról, a szokás szerinti VKM és Eü Minisztérium rövidítéseket használva. (Kétségtelen, hogy a két maradó kar együttesének ekkor nem volt semmiféle megkülönböztető elnevezése, a Debreceni Tudományegyetem elnevezést pedig nyilván időszerűtlennek érezték, hiszen éppen

[1] DEOEC Irattára. Elekes György: *A debreceni Hőgyes Endre Orvostudományi Egyetem története.* (Kézirat) é.n. 61.– Az egyébként sok hasznos adatot tartalmazó munka meglepő névadása azokat a terveket tükrözi, amelyek szerint az Orvosegyetem 1955-ben, megalakulásának 40. évfordulójára felveszi Hőgyes Endre nevét.

[2] DEOEC irattára. A bizottság három – 1950. december 30-i, 1951. január 4-i és január 6-i – ülésének jegyzőkönyve..

annak feldarabolására utasították a résztvevőket.) A napirenden gyakorlatilag mindháromszor ugyanazok a kérdések szerepeltek: az oktatás folyamatosságának biztosítása, a helyiségek és a személyzet megosztása, a nagyszámú orvosi könyvet kezelő, a központi épületben található egyetemi könyvtár állományának sorsa. A tárgyaló felek az első napirendi ponttal kapcsolatban általában könnyen meg tudtak egyezni, a helyiségek és az egyetem birtokában lévő épületek, felszerelés megosztásának kérdésében azonban kemény viták alakultak ki, különösen Kellner és Gunda professzorok között. A kémiai és a fizikai intézetek hovatartozásában valamint a könyvtári anyag kérdésében végül megegyezés született. Utóbbit a minisztériumok képviselői nem engedték megbontani, s közös maradt a katonai tanszék is. Parázs vita támadt a kollégiumok, az üdülők, valamint a központi épület szomszédságában található tanári villák hovatartozásáról. Az utóbbi problémát nem is sikerült helyben megoldani, így a három kar érveit a két illetékes minisztériumba terjesztette fel. Az üdülők körül várható vitának a VKM képviselője azzal vágott elébe, hogy kár lenne lefolytatni, hiszen a SZOT (Szakszervezetek Országos Tanácsa) hamarosan úgyis saját kezelésébe fogja venni őket. Az orvoskar erőltetett különválasztása – szembeállítva az érdekeket – nehéz feladatot rótt a karokra.

47. Az Orvostudományi Egyetem leválasztásakor annyi vitát kiváltó professzori villák egyike (épült 1936-ban)

Az önállósult Orvostudományi Egyetemet azonban még 1951-ben újabb próba elé állította a Sántha Kálmán ellen lefolytatott eljárás és a professzor eltávolítása az egyetemről. A professzor már azzal is felhívta magára a figyelmet, hogy amikor 1950-ben a DISZ „kérte" a katonai oktatás bevezetését, ő a kari tanácsülésén ennek ellene szavazott. 1951. február 14-én – alig néhány nappal egy miniszterhelyettesi látogatás után – a IV. éveseknek tartott előadásában azt merte mondani, hogy a sztahanovistákat az állandó versenykényszer következtében beálló testi és idegi megerőltetés miatt jobban fenyegetik az elmebetegségek,

mint másokat. Természetesen akadt hallgató, aki panaszt tett, azaz feljelentette a professzort. A szakmai igazsága mellett rendíthetetlenül kitartó professzor nem jelent meg az ügyével foglalkozó akadémiai vizsgálóbizottság előtt, amire 1951. június 1-én az MTA Orvosi Osztályának – Sántha részvételével megtartott – nyilvános ülése (amelyre még egy sztahanovistát is meghívtak a professzor feltételezésének megcáfolására) akadémiai tagságától való megfosztása mellett foglalt állást. Erre június 18-án került sor. Az Egészségügyi Minisztérium által indított fegyelmi tárgyalásra néhány nappal utóbb, június 5-én került sor Debrecenben Doleschall Frigyes miniszterhelyettes jelenlétében. A fegyelmi alapjául szolgáló rendelet szerint a professzor ellen azért indulhat eljárás, mivel *„olyan magatartást tanúsít, amelyből kitűnik, hogy szemben áll a népi demokrácia állami és társadalmi rendjével"*.[3] A miniszterhelyettes *„Sántha Kálmán elismert, komoly szakember, orvos és tudós"* voltára hivatkozva eltekintett *„a legsúlyosabb büntetés, az azonnali hatályú elbocsátás kimondásától"*, ehelyett az alacsonyabb illetményű munkakörbe való helyezést mondta ki, ahol *„legfontosabb feladatunkban, az ifjúság nevelésében ártani nem tud"*. A fegyelmi határozat ellen fellebbezésnek helye nem volt. A jelenlévő miniszterhelyettes Sántha Kálmánt azonnal áthelyezte a balassagyarmati kórházba, ahol az Ideg- és Elme Osztályt vezette, s ellátta az SZTK rendeléseket is. Többé azonban nem operált. (Az ügy koncepciós jellegét igazolja, hogy feleségét, Majerszky Klára adjunktust ugyancsak eltávolították az egyetemről, s ugyancsak a balassagyarmati kórházba került.) Sántha Kálmán klinikai professzori helyét ezután évekig nem tudták betölteni. Az idegklinika megbízott vezetője 1957-ig Rusz Sándor egyetemi adjunktus (később docens) lett.

48. Az egyetemről eltávolított Sántha Kálmán orvosprofesszor

Az önállóvá vált Orvostudományi Egyetem (amelynek vezetőjét továbbra is dékánnak nevezték, s csak 1957-ben vette fel a rektor elnevezést) Tanácsa már a különbizottság harmadik ülésének napján (1951. január 6-án) megtartotta első – igaz, rendkívüli – ülését, amelyen elsősorban az orvosképzés elméleti és akut (technikai) problémáiról tárgyaltak. Ezt követte február 10-én Doleschall Frigyes miniszterhelyettes és két másik minisztériumi vezető látogatása, akik immáron kifejezetten az Egészségügyi Minisztériumhoz való tartozás gyakorlati kérdéseinek megvitatására érkeztek. Problémát jelentett, hogy az ambuláns rendelések költségeit az 1951-i költségvetésnél nem vették figyelembe, korrekciót csak a következő évtől lehetett elvárni, a gyógyszerhasználatban viszont takarékosságra volt szükség, mivel az ellátásban nehézségek adódtak. Megoldásra várt a vérellátás (Vértároló Központ felállításával), az ágyszámok növelése. Utóbbira a miniszterhelyettes a megszűnt Zsidó kórház ágyszámának átcsoportosítását ígérte. (Ez a kórház a mai Petőfi tér északkeleti sarkán álló – azóta lebontott – zsinagóga mögött volt található, s benne a háború után évekig SZTK rendelőintézet működött.

[3] Az eljárás dokumentumait közli: Majerszky Klára: *Dr. Sántha Kálmán (1903-1956)*. Debrecen, 1995.

Azóta ezt az épületet is lebontották.) Mindemellett az egyetem hatáskörében maradhatott az oktatói kar (professzorok, tansegédszemélyzet) ideológiai oktatása.[4]

A korabeli értékelés szerint 1951 az önállósuló Orvostudományi Egyetemen a reformok jegyében telt el. Az eddig Kari, ettől fogva Egyetemi Tanácsnak a tanszékvezetőkön (a ritka kivételektől eltekintve professzorok) kívül tagja lett a Tanulmányi Osztály vezetője, a DISZ képviselője, a Marxizmus-Leninizmus Tanszék vezetője (vagy képviselője), a Katonai Tanszék vezetője, az Üzemi Bizottság titkára és a Személyzeti Osztály vezetője. A Tanács létszáma 34 főre duzzadt. Sürgős problémát jelentett a – részben még a különválasztást megelőzően alakult – új intézetek és klinikák: a Biológiai és a Biokémiai Intézet, a Kórtani Intézet szétválasztásával létrejött Kórélettani és Mikrobiológiai Intézet, az Ortopédiai valamint a Szív- és Mellkassebészeti Klinikák, a Központi Klinikai Diagnosztikai Laboratórium működésének megszervezése. A Kórélettani és Mikrobiológiai Intézet 1951. március 1-én költözhetett új – a hároméves terv beruházásának eredményeképpen – emelt otthonába, amely ugyan rideg kinézetű, csupasz betonfelületeivel nem igen illett a szomszédos klinikák egységes, kellemes látványt nyújtó stílusába, a beköltöző egységek számára mégis enyhített a feszítő elhelyezési gondokon. Amikor viszont az eddig a városi kórház épületében működő II. sz. Sebészeti és II. sz. Belgyógyászati Klinikákat beköltöztették a klinika-telep területére, elhelyezésüket csak eddig is meglévő épületekben tudták biztosítani. A sebészet még 1951-ben a korábbi Ápolónőképző Iskola nővér otthonába, a belgyógyászat 1953-ban az I. sz. Belklinika fertőző pavilonjában kapott elhelyezést.

Tovább nőtt az intézetek és tanszékek száma. 1950-ben Biokémiai, 1952-ben Tájanatómiai valamint Sebészeti Anatómiai és Műtéttani Tanszéket állítottak fel, 1955. január 1-től az Állami Tüdőbeteg Gyógyintézet (közismertebb nevén Auguszta szanatórium) TBC Klinika néven az egyetem keretei közé került. Mind a tudományos munkát, mind a gyógyítást segítették az eddig is működő klinikákon, intézetekben létrehozott új osztályok, részlegek (Gümőkórtani Kutató Laboratórium a Gyógyszertani Intézetben [1951], Nemibeteg Gondozó Intézet a Bőrklinikán, aneszteziológia a II. sz. Sebészeti Klinikán, tüdősebészet). Bár az oktatói kart többségében továbbra is a korábbi időszak professzorai vezették, néhány új névvel is találkozhatunk. Az Anatómiai Tanszéket Krompecher István, az Orvosi Vegytani Intézetet Straub János (mindkettő 1950), a Nőgyógyászatot Árvay Sándor (1951), a Műtéttani Intézetet Bornemissza György (1953), a Kórbonctani Intézetet Endes Pongrác (1954), az I. sz. Sebészeti Klinikát Szeleczky Gyula (1955) vette át. Professzori címet kapott a sztomatológiát 1946 óta vezető Adler Péter (1953) is.

A tudományos munkát kétségtelenül hátráltatta, hogy gyakorlatilag megszűnt a nyugati utazások (konferencián való részvétel, intézménylátogatás) lehetősége, a nyugati könyvek és szakmai folyóiratok is csak részben jutottak el a kutatókhoz. Különösen hiányoztak a legújabb tudományos eredményeket összefoglaló könyvek. Jeney professzor 1953-ban az Egyetemi Tanács ülésén panaszkodott arra, hogy a könyvigénylésre vonatkozó előterjesztését a főhatóság visszautasította. Míg az orvosi könyvtár 1950-ben 100 folyóiratot tudott megrendelni, addig 1951 decemberében számukat redukálni kellett. A csökkentés a nyugati folyóiratok 50%-át érintette. A mélypontot jelentő 1953-ban alig 40 folyóiratot tudtak megrendelni, ami azonban nem sokkal később 70-re növekedett. A külkapcsolatok a Szovjetunióra és a népi demokráciákra korlátozódtak. 1952-ben Kellner Béla professzor a Szovjetunióban tanulmányozhatta az aspiránsképzés tapasztalatait. Eredményeiről az

[4] DOTE Jkv. 1951. október 24.

egyetem tanácsülésén számolt be. Viszonylag ritka eseménynek számított egy-egy szovjet professzor látogatása és előadása. Mindezek ellenére az intézetekben és klinikákon folytatódott a komoly tudományos munka. A tanács igyekezett az egyes egységek tudományos elszigetelődését megakadályozni. Határozata alapján havonként egy-egy klinika vagy intézet teljesítményét egy – összetételében változó, de általában a vizsgált intézet profiljához közeli szakmát képviselő professzorokból álló – alkalmi bizottság vizsgálta. Munkájukról a tanács előtt számoltak be, felsorolva a vizsgált egység eredményeit, jelentősebb publikációit pedig tételesen is. A fiatalabb orvosok tudományos előrehaladását oktatói pályázatok kiírásával igyekeztek ösztönözni. A nyertesek akár 600–700 forint pályadíjat is nyerhettek, ami az adott korszakban egyhavi fizetésüknek is megfelelhetett. Anyagi megbecsüléssel járt a fiatal oktatók által elnyerhető Rákosi tanulmányi érdemérem is. A kandidátusi fokozatra pályázók számára bevezették az aspiránsi ösztöndíjat. A jelentkezést szakorvosi képesítéshez vagy három évi gyakorlat letöltéséhez kötötték. A felvételről az akadémia döntött. A várossal való kapcsolatokat az Orvos Egyesületen keresztül (amely 1953 őszétől hivatalosan is az egyetem tudományos fóruma lett), a térség kórházaival a *famulálás*, a hallgatók kötelező vidéki gyakorlatán keresztül erősítették.

Az egyetem tudományos- és oktatóteljesítményének talán formális bizonyítéka lehetne, mégis érdemes megjegyezni, hogy 1952-ben a Debreceni Orvostudományi Egyetem nyerte az orvosegyetemek számára meghirdetett versenyt. A szovjet mintát követő új tudományos minősítési fokozatok első adományozásakor 1952 júniusában a Debreceni Orvostudományi Egyetem négy professzora (Jeney Endre, Kettesy Aladár, Krompecher István, Went István) kapta meg a tudományok doktora címet. (Utóbbi kettő persze korábban már akadémikus is volt, de az akadémia átszervezésekor ún. „tanácskozó taggá" minősítették vissza őket.) Hét professzor kapott kandidátusi minősítést. 1951-ben Schnitzler József és Nagy Dénes (aki 1953-ban Budapestre került), 1953-ban Kulin László Kossuth díjat kapott. Az egyetem 1953 elején elnyerte az Egészségügyi Minisztérium vándorzászlóját, amivel tízezer forintos jutalom járt. Ha a külföldi konferenciákra szinte lehetetlen volt is eljutni, az egyetemen továbbra is rendszeresen tartottak a hazai orvosokat mozgósító konferenciákat, szakmai társaságok akkor szokásos „vándorgyűléseit" (pl. 1951. június: Gyermekgyógyász Vándorgyűlés, szeptember: Magyar Élettani Társaság vándorgyűlése, mindkettő Ratkó Anna miniszter megnyitójával, 1952. június: Magyar Mellkassebész Találkozó, 1954. március: előadások az MTA első Vidéki Akadémiai Napok rendezvényén, 1955: országos Pathológus Kongresszus). A tudományos tevékenység mellett, és az azt gátoló politikai korlátok ellenére élénk maradt az orvosprofesszorok széleskörű szellemi érdeklődése és aktivitása is. Ennek tág határait igazolhatja, hogy – mivel az ideológiai oktatásban való részvételt ők sem kerülhették el – 1953/1954-i tanfolyamuk témájául igen leleményesen a marxizmus által sokáig elhanyagolt filozófiatörténetet választották. A jelentés szerint egyénileg vállalt, orvosi képzettségüktől eléggé messze álló referátumokkal elemezték a filozófia fő vonulatait Platóntól Hegelig. A tanfolyamot – kevésbé leleményesen – a Kommunista Kiáltvány elemzésével kellett megkoronázniok.[5]

Nemcsak a Debreceni Orvosegyetem végzőseit érintette kedvezőtlenül, hanem az egész orvos-társadalmat méltatlanul visszaminősítette, amikor a friss diplomás orvosoktól megvonták a doktori cím viselését. 1951 nyarán a minisztérium még csak a különleges doktoravatások – köztük az egyetemi kezdeményezésű *sub laurea almae matris* avatás – szüne-

[5] DOTE Jkv. 1953. december 14.

teltetését rendelte el[6] (így elmaradt Nagy Tibornak a Tanács által már elfogadott kitüntetéses doktoravatása), a következő évtől pedig az addig a végzősöknek járó doktori cím adományozását szüntették meg. Szó esett arról, hogy a *Dr* titulust a *Med* szócskával helyettesítsék, ez azonban sovány vigasz lett volna a végzetteknek. (1956-ban – gyakorlatilag a minisztériumi engedélyezés előtt – az egyetem végzett hallgatóit doktorrá avatta. A forradalom után született intézkedés nyomán a korábban diplomát szerzettek is visszamenőlegesen megkapták a *Dr* címet.)

Az önálló Orvostudományi Egyetem megalakításával párhuzamosan az Egészségügyi Minisztérium az oktatásra vonatkozó reformintézkedéseket is hozott. Mindenekelőtt a tanulás szervezettségét előíró intézkedések születtek, amelyek ugyan korlátozhatták a hallgatói önállóságot, de ugyanakkor – néha kissé iskolásnak tűnő módszereikkel – tanulásra ösztönöztek. A tanszabadság már korábban megszűnt, ezúttal szigorúbban kezelték az óralátogatás ellenőrzését, a hiányzók büntetését. A jelenlétet rendszeres névsorolvasással kellett ellenőrizni, a mulasztókat 25-60 forint pénzbüntetéssel sújtották (amit az 1953/1954-i tanévtől eltöröltek, s a szociális juttatások csökkentésével váltottak fel).[7] Évfolyamonként hallgatói osztályokat szerveztek, amelyek élére az oktatók közül osztályfőnököket állítottak. A havonként tartott kari tanácsülések első napirendi pontja rendszerint az osztályfőnökök igen alapos beszámolója volt, tárgyanként, részben személyenként, konkrétan megnevezve mind a mulasztókat, mind a sikertelenül vizsgázókat.[8] (Az osztályfőnökök az 1954/1955-i tanévig voltak a tanácsülések rendszeres résztvevői.) A cél az volt, hogy a hallgatókat folyamatos tanulásra ösztönözzék. A tanács tagjai általában egyetértettek azzal, hogy minden tárgyból tankönyvnek vagy jegyzetnek kell a hallgatók rendelkezésére állni, ezért sokszor szerepeltek a napirenden tankönyv- vagy jegyzetírásra vonatkozó tervek. Megvalósításukat persze gátolta, hogy a jegyzetek helyi sokszorosítását megszüntették, a budapesti jegyzetellátó pedig – ha a jegyzetet nem vették fel idejében a tervbe – visszaküldte az előkészített kéziratot.[9] A hiányokat a hallgatóknak órai jegyzeteléssel kellett pótolniok, ami persze nem bizonyult elegendőnek. Különösen a szakérettségis hallgatók eredményei okoztak problémát. Ők teljes gimnáziumi érettségivel nem rendelkező, a termelésből visszahívott fiatalok voltak, akiket speciális (egy, később kétéves) tanfolyamokon készítettek fel az egyetemi képzésre. Az érintettek csupán a felvételi tárgyakból tettek érettségit. A gyengébb hallgatók megsegítésére tanulópárokat és a tanulócsoportokat szerveztek.

Az oktatásban ugyanakkor a tehetséges hallgatók támogatásának különféle formáival is találkozhatunk. Az ambiciózusabbak pályamunkákat készíthettek, a díjazottak pénzjutalomban részesültek. A legkiválóbbakat Rákosi ösztöndíjjal jutalmazták. A jobb előmenetelűek szakmai érdeklődésüket szakkörökben, majd a tanulmányi eredménytől függő felvételhez kötött Tudományos Körökben (későbbi neveiken: Tudományos Diákegyesületek, majd Tudományos Diákkörök) elégíthették ki. Az 1952/1953-i tanév tavaszi szemeszterében 9 elméleti intézetben 122 hallgatóval működött ilyen kör. A tudományos munkára fordítható idő szűkössége, a másirányú elfoglaltság miatt sajnos ezekben a körökben nagy volt a lemorzsolódás. A végzéshez közelítőket az ösztönözhette, hogy az 1953/1954-i tanévtől kezdve a VI. évfolyamon bevezették a kötelező szakosítást, ami meggyorsíthatta a friss

[6] DOTE Jkv. 1951. szeptember 4.
[7] DOTE Jkv. 1953. szeptember 7.
[8] Vö. többek között: DOTE Jkv. 1951. október 24., 1952. május 9., 1962. október 9., 1952. december 4., 1953. február 13. stb.
[9] DOTE Jkv. 1951. október 24.

diplomások specializálódását. Mindezek ellenére a hallgatóság körében az a felfogás alakult ki, hogy a reform elnyomja a tehetségeseket, s a képzést a gyengébbek színvonalára akarja süllyeszteni. Erre érvül szolgálhatott, hogy a felvételt nyertek között továbbra is magas szinten kellett tartani a munkás és a dolgozó paraszt szülők gyermekeinek arányát, akik közül sokaknak tanulási nehézségei voltak. Az 1953/1954-i tanévre felvett I. évesek között arányuk 60,8% (munkás 29,1%, dolgozó paraszt 31,7%), az 1955/1956-i tanévre felvettek között 58,9% (munkás 40,6, paraszt 18,3) volt. A Tanácsban visszatérő észrevétel volt, hogy a származásuk folytán előnyben részesített csoportok a kívánt arányt a középiskolákban sem érik el, hiszen az érintett tanulók többsége nem gimnáziumban folytatja tanulmányait. Az egyetemi oktatás színvonalának védelme érdekében 1953 őszén tanári értekezleten ki is mondták, hogy a szelektálásra szükség van, s a gyengébb képességűeket el kell tanácsolni. Ez sok tekintetben meg is történt. Az 1951-ben 160 fővel indult évfolyamból a III. évre, az 1953/1954-i tanévre 90-en maradtak. A szigorúbb ellenőrzésre már csak azért is szükség volt, mivel az ötvenes évek elején egyre több hallgatót vettek fel, létszámuk tovább növekedett, amit a diplomát szerezettek száma nem követett. Az 1953/1954-i tanévben az egyes évfolyamok hallgatósága következetesen csökkent. A számok az I. évfolyamtól a VI. évfolyamig: 182, 150, 110, 94, 90. Az I. évesek és az összes hallgató létszámának alakulását néhány év adatait tartalmazó kis táblázatban mutatjuk be, amely öt évenkénti adataival arra is lehetőséget nyújt, hogy a beiratkozott és a diplomát szerző hallgatók létszámát is összevessük.

Tanév	Összes hallgató	I. éves hallgató	Diplomát szerzett
1944/1945	359	135	148
1949/1950	511	132	44
1954/1955	744	189	102
1959/1960	958	175	115

A reformok visszatérő feladata volt a hallgatókat és oktatókat egyaránt sújtó túlterhelés csökkentése. Az 1952/1953-i tanévben sor került néhány elméleti tárgy (fizika, kémia, anatómia, szövettan) óraszámának csökkentésére, amely azonban nem érintette sem az alapvető orvosi, sem az ideológiai célzattal beiktatott tárgyakat. Utóbbiak iránt a hallgatók nem is mutattak különösebb érdeklődést. Az egyik osztályfőnöki beszámolóban azt olvashatjuk, hogy *„a marxizmushoz rosszul viszonyulnak"*. Néhány tárgy esetében viszont éppen új követelményeknek kellett eleget tenni. A Tanács ugyan évekig elzárkózott attól, hogy az orosz mellett szervezett formában második idegen nyelvet is oktassanak, latin órákat mégis kellett szervezni, hiszen ezt a nyelvet a középiskolákban nem minden hallgató tanulta (nem beszélve a szakérettségisekről). 1954 őszétől fakultatív jelleggel pedig mégis megindulhatott a három „nyugati" nyelv (a hallgatói érdeklődés sorrendjében: német, angol, francia) tanítása, amit a hallgatóság nagy lelkesedéssel fogadott. Az eddigi orosz lektorátust pedig Idegennyelvi lektorátusnak nevezték el. A reform értelmében megszüntették a kollokviumokat, helyettük kisvizsgákat írtak elő, ami tüneti kezelésnek mutatkozott, mert az új – beszámolókra alapított – rendszernek nem volt elég ösztönző ereje. A hallgatók szakmai felkészülését viszont aligha segítette, hogy 1952 nyarától az első három évfolyamnak nyári katonai kiképzésen kellett részt vennie. Az I. évfolyamnak lövészgyakorlatot, a II-III. évfo-

lyamoknak elsősegélynyújtó tanfolyamot szerveztek. 1953-ban a katonai tanszék azt kérte, hogy az oktatók látogassák meg a közeli táborokat. A klinika minden igyekezete ellenére így is bírálatot kapott, mert oktatásában nem érvényesítette *„az orvosi észlelés dialektikus sokoldalúságára való törekvést"*. Juhász István, az MDP alapszervi titkára pedig az oktatók szemére vetette, hogy a hallgatók ideológiai fejlődése még így is magasabb, mint az övék.[10] Igaz, ennek éppen egy 1952 őszén tartott miniszteri tájékoztatás mondott ellent, amely szerint a felsőoktatási intézmények hallgatósága apolitikus.

A hallgatók szociális helyzete ezekben a nehéz években nemigen javult, de a korábbi vívmányok (az állam által biztosított ösztöndíj, szociális támogatás, diákotthoni elhelyezés) nem vesztek el. Az ösztöndíjak juttatásának szempontjai között pedig a származás lassan a tanulmányi eredmény mögé szorult. A szociális helyzetet egy másik támogatási formában érvényesítették. A hallgatók jelentős része kapott diákotthoni elhelyezést. Az 1952/1953-i tanévben a felvett 122 hallgató közül 75-en részesültek különböző fokú ösztöndíjban és szociális támogatásban (61,5%), 59-en kaptak kollégiumi elhelyezést (48,3%) és 99-en vehették igénybe a menzát (81,1%). A végzetteknek attól nem kellett félniök, hogy állás nélkül maradnak. A klinika a frissen végzettek közül meglehetősen sokuknak tudott állást biztosítani. Az 1955-ben diplomát szerző 90 végzett közül 18-an (20%) maradtak az egyetemen, 16-an kórházba, 40-en körzetbe, 16-an a honvédséghez kerültek. Az 1956-ban végzettek közül 29-en maradtak a DOTE-n. A klinika orvosi testületében azonban nagy volt a fluktuáció. 1949–1955 között 130 orvos–dolgozó hagyta el az egyetemet, ami az oktatói létszám nagyjából felét jelentette.[11] Éppen a nagyfokú fluktuáció miatt a klinikák egészségügyi dolgozóit kevésbé érintette az 1954-i elbocsátásokkal járó racionalizálás. (A nem orvosi alkalmazottakat, elsősorban a gazdasági személyzetet azonban annál inkább.) A vezetőség ugyanakkor arra törekedett, hogy az elméleti intézetekből távozni kényszerülőket klinikákra helyezzék.[12]

Az önállósult egyetemet 1951 tavaszán az a veszély is fenyegette, hogy megyei kórházzá degradálják. A minisztérium rendelete minden megyében megyei kórházak felállítását írta elő. A Megyei Tanács – mert a megyében erre alkalmas kórházat nem talált – erre a feladatra a klinikát ajánlotta fel. A tanács Egészségügyi Osztályának vezetője *„Az Orvostudományi Egyetem helye az egészségügyi ellátásban"* címet viselő előadásban igazította el a klinika vezetőit. A miniszteri rendelet azonban a kijelölt intézményeknek nemcsak a betegellátást írta elő, hanem a megyében található összes kórház és egészségügyi intézmény szakirányítását, káderek nevelését, szakorvosok képzését. Az Egyetemi Tanács aggályosnak tartotta a tervet, amelyet ellentétesnek vélt mind az egyetem tudományos, mind oktató funkciójával.[13] A betegellátás persze ezekben az években is folyamatos volt, emelkedő ágyszámokkal. Fontosnak bizonyult az ambuláns betegek pontos nyilvántartása is, mivel egy 1953-i rendelet alapján az egyetem minden ambuláns beteg után gyógyszer- és kötszer térítés címén 1 (azaz egy) forint térítést kapott. 1951. szeptembertől – minisztériumi utasítás alapján – a beteglátogatások idejét heti háromszor 2 órára csökkentették. 1953-tól az egyetemnek az SZTK rendelésekbe is be kellett kapcsolódnia, annak ellenére, hogy ennek személyi-, és főleg helyiség-feltételei nem voltak megoldva. Bizonyos klinikákon – külön

[10] DOTE Tantestületi ülés, 1951. február 10. Anyaga a DOTE tanácsülési Jkv-ek kötetéhez csatolva
[11] DOTE Jkv. 1955. október 5.
[12] DOTE Jkv. 1954. szeptember 8.
[13] DOTE Jkv. 1951. február 9.

DUPress

váróhelyiség hiányában – a betegeknek a folyosókon kellett órák hosszat várakozniok.[14] A növekvő kötelezettségekkel nem feltétlenül járt együtt a szükséges gyógyító eszközökkel való kellő ellátottság. Az egyes osztályok gyakran kaptak bírálatot a túlzott gyógyszerfelhasználás miatt. A minisztérium arra utasította az egyes klinikákat, hogy az általuk nem használt, de újszerű felszereléseket, gépeket a klinikán olyan egységeknek adják át, amelyek erre igényt tartanak. Máskor azonban maga döntött az eszköz nélkülözhetőségéről. 1953-ban ilyen indoklással irányították a II. sz. Belklinika röntgen készülékét Mezőcsátra.

A forrásokban mindemellett gyakran találkozunk a gyógyító tevékenységet, vagy az oktatók-hallgatók mindennapi életét közvetlenül megkeserítő jelenségekkel is. A szülészeti klinika munkájának vizsgálatánál derült ki, hogy az eleve 20 ágyas kórtermekben 24–27 ágyat is összezsúfoltak, nem egyszer két egymás mellé helyezett ágyban három beteget helyeztek el. (Ilyen, a 100%-ot is meghaladó körülmények között meglepő, hogy az ágyszám kihasználtságot csupán 96%-ra értékelték. Igaz, a Fogászati Klinika bírálatot kapott a minimális ágykihasználtságért.) Az ágyszám bővítéshez szükséges helyet a klinikákon lakó orvosok és dolgozók kiköltöztetésével próbálták biztosítani, ez azonban – a lakásépítések lassúsága és általában a lakáshelyzet siralmas állapota miatt – igen vontatottan haladt. A klinikára való beköltözést a háború utáni viszonyok gyorsították fel. A bentlakók – az általuk elfoglalt „lakások" (többségük egy-egy komfort nélküli helyiség) számát 300-ra becsülték – jelenléte, szinte permanens készenléti állapotuk, azonnali előkeríthető voltuk bizonyos vonatkozásban előnyös volt, kiköltözésük azonban tágíthatta volna a gyógyításra felhasználható teret.[15] De a betegápolásban az is problémát okozott, hogy nem volt elég ágynemű, a menzán kevés volt a tányér és az evőeszköz. 1954 őszén csak a rövid ideig hivatalban lévő Zsoldos Sándor miniszter (1955 márciusában elhunyt) közbenjárásával sikerült biztosítani a klinika áramellátását és fűtését szolgáltató gépház szénellátását.[16]

A hallgatókat a diákotthonban található, megdöbbentőnek nevezett állapotok sújtották. A bentlakók egy része a földre helyezett sodronyokon aludt, fürdési lehetőségük nem volt, a helyiségeket nem kellően fűtötték, ami tanulásukat is gátolta. Nehézségeiket a tanulmányi eredmények is igazolhatták, az 1951/1952-i tanévben a kinnlakók osztályzatainak átlaga 0,3-el volt magasabb a bentieknél. Amikor a diákszállót diákotthonnak nevezték el, a Tanácsban elhangzott olyan vélemény, amely az elnevezésben az „otthon" szó megcsúfolását látta.[17] Azonban a nyomorgás sem tudta összefogásra ösztönözni a bentlakókat. Az egyik, a kollégiumi viszonyokat vizsgáló bizottság megállapítása szerint a kollégisták között a kollektív szellemnek nyoma sem volt. A hallgatóknak 1951-ben szerény ösztöndíjukból is részt kellett venniök a 2. sz. Békekölcsön jegyzésében.

Miután a Tudományegyetem felvette Kossuth Lajos nevét, az orvosi egyetem DISZ szervezete valamely régi tudós orvos nevének felvételét ajánlotta. A kiküldött bizottság a felmerült négy név közül Hőgyes Endréét ajánlotta, amit az egyetem elfogadott és 1955-ben az orvosegyetem fennállásának 40 éves jubileumát a névfelvétellel akarta megünnepelni. Az ünnepségen azonban erre végül nem került sor.

A politikailag diktatórikus jellegű hatalom kevésszámú pozitív vonása közé tartozott a szociális ellátás bizonyos fokú felkarolása és a kulturális élet élénkítése, még ha ez utóbbi

[14] DOTE Jkv. 1953. február 13.
[15] DOTE Jkv. 1953. november 11.
[16] DOTE Jkv. 1954. október 20.
[17] DOTE Jkv. 1952. május 9., 1952. október 9.

meglehetősen egyoldalúra is sikerült. Ennek tulajdoníthatjuk, hogy 1951-ben nyílt meg a 40 férőhelyes óvoda és (ideiglenes elhelyezéssel) a bölcsőde. Utóbbi 1954-ben költözhetett új, 44 férőhelyet biztosító otthonába. 1954-ben a korábbi ravatalozó épületében kultúrházat rendeztek be, amelyben klubhelyiséget, valamint a dolgozók és betegek által látogatható mozit alakítottak ki. Szerveztek operaestet, az operaáriáktól a csasztuskáig minden zenei műfajt magába foglaló esztrád műsorokat. De a klinikának a társadalom egészségügyi ellátásában is részt kellett vennie. 1951 szeptemberétől 15 hetes (heti 2 órás) vöröskeresztes tanfolyamot szerveztek középkáderek (nővérek, laboratóriumi asszisztensek) részére, akiknek később üzemekben kellett elsősegélynyújtó képzést folytatniok. Az egészségügyi dolgozók sportolási igényét a Haladás (egy időben Lendület) nevű sportegyesület elégíthette ki. Amennyiben azonban valamilyen sportversenyen a hallgatók képviselték az egyetemet, számítani kellett gyenge kondíciójukra. Bizonyára nem alaptalan volt az a megállapítás, hogy a futballcsapat játékosai csak egy félidőig bírják erővel.

Az 1953-ban megindult országos politikai enyhülésnek az Orvosegyetem hivatalos szervei működésében csak halvány jelei mutatkoztak. Nagy Imre miniszterelnökségével, a korábbi politikai hibák önkritikus, kormányszintű bírálatával (pl. a parasztszármazású hallgatók szüleit érintő TSZ-esítés felfüggesztésével) kiváltott, az oktatók és a hallgatók körében végbement hangulatváltás, megindult reménykedés egyelőre spontán jellegű volt, amelyhez nem kapcsolódott szervezkedés. A megindult enyhülést pedig 1955-ben – Hegedüs András miniszterelnöki székbe kerülésével – átmenetileg megakasztotta a dogmatizmus megerősödése, ami meggátolta, hogy a változtatások igénye érvényesülhessen a főhatóságok vagy a helyi igazgatási és pártszervek tevékenységében. Ez hátráltatta a meghurcolt Sántha professzor rehabilitálásának ügyét is, pedig szakmai elismerése megtörtént, amikor 1954-ben az *Ideggyógyászati Szemle* főszerkesztőjévé nevezték ki. Vályi Nagy Tibor dékán az 1955/1956-i tanév megnyitóján elégedetlenségét fejezte ki, hogy a visszahelyezésére irányuló egyetemi erőfeszítések eredménytelenek maradtak. 1955 októberétől azonban az Orvosegyetem Pártbizottságának Végrehajtó Bizottsága is felkarolta ügyét, aminek megoldása így is csak 1956 tavaszán-nyarán kezdett kibontakozni. Persze ekkor már a sajtó nyíltan bírálhatta a Rákosi korszak hibáit, Budapesten folyt a Petőfi Kör széles hullámokat kiváltó vitaülés-sorozata, ami kétségbevonhatatlanná tette, hogy az elégedetlenségnek politikai következményei is lesznek. Sántha professzor rehabilitációja azonban így is csak több, meglehetősen felemásan induló lépésben, eredményét tekintve túl későn valósult meg. Az akadémiai tagságot visszaadó első döntés ugyanis nem az 1951-i vád igaztalanságát, az akkori kizárás érvénytelenítését mondta ki, hanem a professzornak az azóta eltelt időben mutatott *„jó magaviselete"* miatt adta volna vissza akadémiai tagságát. Csak – miután Sántha ezt nem fogadta el – hatálytalanították az ellene hozott ítéletet. Visszakapta a távolléte alatt mindvégig betöltetlen katedráját is, amit azonban betegsége miatt már nem tudott elfoglalni. 1956. december 12-én Budapesten elhunyt. Debrecenbe már csak a koporsóban térhetett vissza.

A forradalom közvetlen előszelét az Orvosegyetemen is megérezték. Bár a társadalom a párton kívül szerveződő demokratikus erőktől várta a változásokat, a DOTE Pártbizottság október 19-én tartott ülésén az egyetem párt- és állami vezetői is elismerték, hogy az országban politikai és erkölcsi válság alakult ki.[18] Memorandummal akartak az MDP Közpon-

[18] A forradalom eseményeire ld. Kiss József: Az 1956-os októberi forradalom helyi eseményei a Debreceni Orvostudományi Egyetemen. In: *Tudományos Közlemények* 24. szám. Kossuth Lajos Tudományegyetem Műsza-

ti Vezetőségéhez fordulni, amelyben a legfelső párt és állami vezetés megtisztítását, a kompromittált egyének leváltását követelték. Javaslataik súlyát felismerve azonban úgy döntöttek, hogy a memorandum tartalmát nem hozzák nyilvánosságra. A néhány nappal később, október 22-én tartott nyilvános gyűlésen a pártbizottság titkára, Fehér Ottó mégis felolvasta a levelet, amelynek követeléseit azonban a hozzászólások alapján újakkal egészítették ki. A gyűlésen elhatározták azt is, hogy a szöveget másnap a *Néplap*ban megjelentetik. Ez azonban Kulcsár Ferencnek, a megyei pártbizottság titkárának tiltása következtében meghiúsult, így azt a tüdőklinika sokszorosító gépén nyomtatták ki. Október 23-án az orvostanhallgatók is részt vettek a város fiataljainak a pártbizottság elé vonuló tüntetésén, majd a három debreceni egyetem diákjainak a KLTE Aulájában rendezett a gyűlésén, ahol kimondták a MEFESZ (Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete) debreceni szervének megalakulását. Zsadányi Ottó V. éves orvostanhallgató tagja lett az október 25-én megalakult Debreceni Forradalmi Bizottmánynak, amelynek munkájában Kulin László professzor, Karmazsin László és Fehér Ottó tanácskozási joggal vettek részt. Az Orvosegyetemen a forradalom intézményi vezetőszervének szerepét a „tízes bizottság" töltötte be, a Szülészeti Klinika – a KLTE Benczur utcai kollégiuma mellett – a forradalom debreceni centrumává vált. A klinikatelepen, a Kenézy villában működött a forradalmi Debrecen rádiója, a Csokonai Rádió, amelynek működtetésében döntő részt vállaltak az orvostanhallgatók. Kettesy Aladár és Kulin László professzorok a szerkesztőségben német és angol nyelvre fordították a külföld tájékoztatására szánt szövegeket. Mata János III. éves és Kiss András II. éves hallgató Miskolcra, egy öttagú küldöttség Győrbe utazott, hogy felvegye a kapcsolatot az ottani Nemzeti Bizottságokkal. Sokan mentek vidékre, hogy a lakosságot csatlakozásra bírják. Az orosz beavatkozással azonban lehetőségeik megszűntek, így általában haza utaztak, s csak hetek, hónapok múlva tértek vissza Debrecenbe.

A dolgozók körében – néhány rövid életű kísérlettől eltekintve – nem került sor a munkástanácsok megalakítására, s – ami végül az orvosegyetemiek esetében enyhítette a forradalmat követő megtorlás súlyát – a DOTE ekkori vezetői, Kulin László dékánnal az élen, rendre megakadályozták azokat a kívülről indított próbálkozásokat, hogy az orvostanhallgatók kezébe fegyvert adjanak.

Az 1956-i forradalom politikailag elbukott. Továbbfolytatását, megismétlődését súlyos megtorlással akadályozták meg. Maradt a diktatórikus államberendezkedés is, az egypártrendszer, a tekintélyuralmi hatalomgyakorlás. A Kádár rendszer mégis tanult az elődök hibáiból. Igyekezett a súlyos politikai nyomást kiküszöbölni, a lakosságot leginkább sújtó igazságtalanságoknak elejét venni, s helyettük – a tisztes megélhetés, az anyagi biztonság még oly szerény fenntartásával – a nyugodt túlélés útjait megnyitni a kortársak előtt. A forradalom után tehát – ha a diktatúra időszakán belül is –, de új korszak kezdődött.

2. Az önállóság útján (1957–1990)

A forradalmat követő egyharmadnyi évszázad az Orvosegyetem történetében összességében korántsem hozott annyi izgalmat, mint az önállóvá válás utáni néhány év. A közvetlen megtorlást viszonylagos nyugalom követte, amelyben – bár a hatalom megkövetelte az

ki Főiskolai Kar Debrecen, 1999. 85-133.; és Filep Tibor: *Forradalom a debreceni egyetemeken* 1956. Debrecen, 2006.

egyértelmű lojalitást, sőt, időnként a lelkesedés látszatát is – a kortársak a mindennapi életben a politika nyomásától kissé eltávolodva végezhették munkájukat. A következő 33 év alatt az Orvosegyetem jelentős fejlődésen ment át. Szaporodtak elméleti intézetei, új osztályokkal, részlegekkel bővültek klinikái, enyhültek, sőt végül csaknem elhárultak a külföldi tudományos eredmények megismerésének gátjai, az oktatásban és a betegápolásban már nem kellett példaként tekinteni a szovjet orvostudomány addig megcáfolhatatlannak minősített eredményeire.

Mindez persze csak fokozatosan következett be. A forradalom leverése után ugyanis meghiúsultak azok a törekvések, amelyek a reményt keltő napok néhány eredményét szerették volna megőrizni. A forradalom alatt új nevet (MSZMP) választó állampárt új vezetőinek ígéretei erre némi alapot is szolgáltathattak. De a hazai diktatúrában (ellentétben mondjuk az NDK rendszerével) sem a többpártrendszernek, sem az egyetemi-főiskolai ifjúságot képviselő MEFESZ-nek nem volt tartós létjogosultsága. Amikor 1956. november végén a debreceni értelmiség társadalmat segítő bizottságot hozott létre, annak titkára Simon Miklós, a Bőrklinika docense lett, és az ideiglenes intézőbizottságba is bekerültek klinikai alkalmazottak. Bekapcsolódtak a forradalom károsultjai számára szervezett országos gyűjtésbe is. A csepeli dolgozóknak gyűjtött 165 ezer forint készpénzt a Csepeli Munkástanács elnökségének adták át. 1957. január közepén a volt tízes bizottság tagjai – a helyi MEFESZ vezetőségének nyilvánítva magukat – még közvetíthették az országos központból kapott határozatokat. Vezetőségüket februárban újraválasztották, de abban ekkor már Rédai Imre párttitkár is szerepet kapott. A MEFESZ – amelynek tevékenysége egyre inkább a szociális és érdekvédelmi szerepre korlátozódott – lassan elhalt. Erősödött viszont az MSZMP klinikai szervezete, amely 1957 februárjában 46 taggal alakult meg.

A meglehetősen ingatag politikai helyzet következtében a forradalom résztvevőinek fegyelmi tárgyalásaira is csak némiképp késleltetve, 1957 tavaszán került sor. A kilenctagú bizottságba négy professzor került. Elnöke Kulin László dékán lett, aki határozottan visszautasította az MSZMP-t képviselő Fülöp Tamásnak a súlyosabb büntetések kiszabására irányuló törekvéseit. A forradalmi tízes bizottság tagjai ügyében vizsgálódtak, de őket nem sújtották büntetéssel. A Nyugatra távozott 29 hallgatót – akik ezzel a lépéssel maguk nyilvánították ki, hogy *„nehéz helyzetben lévő országunk problémáival semmiféle közösséget nem vállalnak"* – automatikusan ki kellett zárni. Természetesen kizárást (pl. Balázsy Sándor, Varsányi Ferenc hallgatók) vagy elbocsátást (pl. Papp József tanársegéd) vont maga után a bíróság által kiszabott börtönbüntetés is. Bölöni Ferencnek, az Anatómiai Intézet adjunktusának annak ellenére kellett állásáról lemondania, hogy az ellene folyó bírósági eljárást bűncselekmény hiányában megszüntették. Távoznia kellett Filip Géza adjunktusnak is, aki – bár a bizottság véleménye szerint *„ellenforradalmi cselekményekben"* nem vett részt – szójáték formájában nevetségessé tette a Kádár-, majd Münnich-kormányban helyet foglaló Apró Antalt. Többen részesültek figyelmeztetésben ill. intésben, Kövér András adjunktus, Szentiványi Mátyás és Szűcs Ernő tanársegédek azért, mivel munkabeszüntetésen vettek részt (azaz sztrájkoltak). Székessy Margitot a TBC Klinika – a gyakorlatban nem is működő – munkástanácsának szervezése miatt intették meg, Mata János hallgatót azért, mert elítélő módon nyilatkozott az áldozatokat követelő miskolci atrocitásokról. 1957 októberében végül az Eü. Minisztérium főosztályvezetője leiratban közölte, hogy a *„politikai felülvizsgálat befejeződött"*[19], a folyamatban lévő eljárásokat mihamarabb le kell zárni, s ezt

[19] DOTE Jkv. 1957. október 2.

a dolgozókkal közölni kell. A Személyzeti Osztály anyagában azonban még 1959-i keltezéssel is találunk olyan *„káderfejlesztési"* tervet, amely *„az egészségügy más területén való elhelyezésre"* szánt orvosok névsorát tartalmazta. A gyanakvás árnya pedig a maradókra is rávetült. 1957 áprilisában a megyei rendőrkapitányság a pártbizottság számára készített jelentést a KLTE és a DOTE egyes oktatóiról. Bár ebben elismerték, hogy Kulin dékán a forradalom idején *„csillapította a hallgatókat, hogy vérengzésben ne vegyenek részt"*, őt olyan embernek minősítették, aki *„polgári gondolkodású, helyeselné egy polgári demokrácia kialakítását Magyarországon"*. Érvül többek között a dékán személyzeti politikáját hozták fel: megakadályozta Szomolányi Béla főkönyvelő elbocsátását, ugyanakkor *„eltávolítja környezetéből az MSZMP tagokat"*. A főkönyvelőt egyébként semmiféle *„ellenforradalmi cselekedettel"* nem vádolták, a Kádár rendszer iránt érzett ellenszenvéről azonban a hatalom úgy vélte, hogy *„főkönyvelői munkájában is gátolhatja"*.

A tulajdonképpeni munkát az Orvosegyetem Tanácsa 1957 januárjában kezdte meg. Összetétele átmenetileg megváltozott, a politikai és a társadalmi szervek képviselői egyelőre kimaradtak belőle. (Az MSZMP titkára 1957 áprilisától, a KISZ-é júniustól jelent meg a Tanácsban, s ősztől újra képviseletet kapott a szakszervezet.) Az irányítás „demokratizálódását" volt hivatott képviselni, hogy idővel az egyetem Tanácsában a megye és a város, vezető testületeiben (Tanács, annak elnöksége) a klinikai dolgozók valamint az ifjúság választott képviselői is helyet kaptak. (Utóbbiakat a KISZ képviselője mellett évfolyamonként egy-egy hallgató képviselte.)

Az egyetem vezetői (Kulin dékán és helyettesei) 1957. február elején felajánlották lemondásukat, de a Tanács bizalmat szavazott nekik.[20] (Bot György oktatási dékánhelyettes saját elhatározásából mégis távozott tisztségéből.) Az ELTE rektorának, Világhy Miklósnak a tervezete alapján tárgyaltak az egyetemi autonómia megteremtéséről, az egységes debreceni egyetembe való visszatéréséről, a *habilitáció* és a magántanári cím visszaállításáról, de javaslataik nem jártak eredménnyel.[21] Sőt, a vezetők kinevezése éppen az autonómiával szembenálló fordulatot vett. Megszűnt az a gyakorlat, hogy a Tanács a tavaszi félév végén tartott ülésén választotta meg a következő tanév dékánját. Az egyetem vezetőjét a minisztérium jelölte ki, amit a Tanácsnak tudomásul kellett vennie. Az eddig is „rektori hatáskörrel bíró dékán" ugyanakkor az 1956/1957-i tanév végén felvette a rektor titulust. A változás hátterében az állt, hogy a frissen végzett orvosok számára újra bevezetett doktori címet igazoló latin nyelvű oklevelet a nemzetközi gyakorlat szerint nem írhatta alá dékán. Az avatáson a rektor és helyettesei újra viselhették a méltóságukat jelző láncot. Megszűnt a vezető tisztségviselők eddigi egy évre szóló megbízatása is. Kulin László, aki az 1956/1957-i tanévet dékánként kezdte, majd rektorként folytatta, rektor maradt a következő tanévben is. Utódai (Kesztyűs Loránd, Juhász Pál) 4-4 évig viselték a tisztet, míg 1967-től a hároméves ciklusok váltak gyakorlattá, amit újabb három évre meg lehetett hosszabbítani. (Az első 6 évig tartó rektori megbízatást is Kesztyűs Loránd kapta.) A forradalmat követő bő három évtized alatt így az orvosegyetem élén mindössze kilenc rektor állt.

Rendeződött két hosszabb-rövidebb ideig betöltetlen professzori (és ezzel együtt intézet- vagy klinika igazgatói) pozíció ügye is. 1957-ben sikerült betölteni a Sántha Kálmán eltávolítása óta helyettesítéssel vezetett Ideggyógyászati Klinika, valamint az I. sz. Sebé-

[20] DOTE Jkv. 1957. február 1.
[21] DOTE Jkv. 1957. január 9.

szeti Klinika Loessl János 1955-i halálával megürült, eredetileg kívülről meghívott jelöltnek szánt professzori székét. (Előbbit a korábban a klinikán dolgozó, de időközben a budapesti honvédkórházba helyezett Juhász Pál, utóbbit – mivel a meghívásra kiszemelt jelöltekkel folytatott tárgyalások nem vezettek eredményre – Szeleczky Gyula nyerte el.) A TBC Klinikát viszont Pongor Ferenc továbbra is docensként vezette, mivel egyelőre nem szerzett kandidátusi fokozatot. (A fokozatot 1965-ben szerezte meg, professzorrá 1966-ban nevezték ki.) Néhány esetben a Tanács elégtételt kívánt szolgáltatni a korábban méltánytalanságot szenvedett kollegáknak. Bizottság alakult a méltatlanul eltávolított Kovács Ferenc szülészprofesszor rehabilitálására, és docensi kinevezésre terjesztették fel Almásy Gyula adjunktust (Vegytani Intézet), akinek előléptetését korábban a Személyzeti Osztály akadályozta meg.[22]

Az egyetemen folyó tudományos- és oktatómunka országos elismerését jelenthette, hogy még 1958 őszén Ökrös Sándor professzort a Budapesti Orvostudományi Egyetem Igazságügyi Orvosi Tanszékére hívták meg. A Törvényszéki (mostantól Debrecenben is Igazságügyi) Orvostani Intézetben hátrahagyott állását így be kellett tölteni, akárcsak az 1958-ban az Élettani Intézetből kivált Mikrobiológiai Intézet, valamint a Straub János halálával megürült Orvosi Vegytani Intézet professzori székét is. Az előzőt Nagy János, a Mikrobiológiát Váczy Lajos nyerte el. A Vegytani Katedrára 1958-ban csak megbízott igazgatóként nevezték ki Bot Györgyöt, aki akkor még docens volt. Professzori és igazgatói kinevezésére 1961-ben került sor, miután az előző évben megvédte kandidátusi értekezését. Az orvostudomány fejlődése, az egyes szakterületek specializálódása a következő évtizedekben számos más esetben is a hagyományos intézetek szétválásához, a klinikákon új osztályok, a régiekből kiszakadó új klinikák szervezéséhez vezetett. Az átszervezések, a szakterületek gazdagodását kifejező névváltoztatások (bővítések, összetett nevek alkalmazása) miatt ezeket – azt, hogy milyen fokú átalakulást takartak – nem is mindig lehet egyértelműen nyomon követni. A megszaporodott vezetői helyekre ugyanakkor nem mindig akadtak a professzori feltételeknek minden szempontból megfelelő (pl. tudományos fokozattal rendelkező) jelöltek. A növekvő igény egyre elfogadottabbá tette azt a gyakorlatot, hogy a megbízott, vagy kinevezett vezető (rendszerint docens) nem kapott azonnal professzori rangot.

Az új intézetek sorát az 1963-ban az Orvosi Biológiai Osztályból önállósuló Orvosi Biológiai Intézet nyitotta meg (vezetője Szabó Gábor lett). 1969-ben szervezték át az Orvosi Fizikai Intézetet Biofizikai Intézetté (élén Damjanovich Sándorral), ugyanebben az évben bővült az addigi Anatómiai és Biológiai Intézet Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani Intézetté (vezetője 1975-től Székely György), 1976-ban önállósult az 1958-tól a II. Belklinikán működő a Központi Izotóp Laboratórium, 1978-ban alakult meg a Központi Kémiai Laboratórium (Muszbek László), 1987-ben az Orvosbiológiai Laboratórium. A kutatást és a gyógyító munkát az intézetekben ill. klinikákon felállított új részlegek segítették. (Csak néhány közülük: Toxikológiai Laboratórium az Igazságügyi Orvostani Intézetben, 1958; Neurózis Osztály az Idegklinikán, Anaesthesiológiai részleg az I. sz. Sebészeti Klinikán, mindkettő 1959; Nephrológiai Osztály az I. sz. Belklinikán, 1970 stb.) Az 1959/1960-i tanévben vált le a marxizmus oktatása a KLTE-ről, amikor az Orvosegyetemen önálló Marxizmus-Leninizmus Tanszéket állítottak fel (vezetője a KLTE addigi adjunktusa, Molnár László lett), 1962-ben önállósult az 1960 óta a Közegészségügyi Intézet keretei között működő Egészségügyi

[22] DOTE Jkv. 1957. február 21.

Szervezési Intézet (Fülöp Tamás). 1987-ben létesítették az Orvosbiológiai Ciklotron Laboratóriumot (Trón Lajos), ami 1990 után alakult át PET Centrummá.

A klinikák számának növekedése 1960-ban kezdődött. Ebben az évben vált le az I. sz. Sebészeti Klinikáról az Ortopédiai Klinika (vezetője Pap Károly lett), 1962-ben az addig a Szülészeti Klinika osztályaként működő Radiológia vált önállóvá (Jóna Gábor vezetésével), 1972-ben vette át a II. sz. Sebészeti Klinika funkcióját a Tüdőgyógyászati Klinika Sebészeti Osztálya (élére Schnitzler József került), ahol az általános sebészet mellett mellkasi- és szív-beavatkozásokra specializálódtak. 1974-ben lett önálló az addig az I. sz. Sebészeti Klinika osztályaként működő Urológiai Klinika (Kelenhegyi Márton). Ugyancsak a tüdőgyógyászatból vált ki 1982-ben a III. sz. Belgyógyászati Klinika (Szegedi Gyula). Több klinikán ún. profil-osztályokat rendeztek be valamely meghatározott betegség gyógyítására (művese állomás, égés-traumatológia stb.). Rendszeressé tették a szakrendeléseket, amelyek a járóbetegek ellátásában láttak el nélkülözhetetlenné váló segítséget. Az 1976/1977-i tanévben a fogorvosi szak létrejöttével jelentősen bővült az oktatás profilja. A szakmai ismeretek nagyfokú differenciálódása, a szakterületek műveléséhez szükséges ismeretek egyre bővülő skálája tette szükségessé a professzori kar bővítését. Az 1969/1970-i tanévben először neveztek ki olyan (társ-) professzorokat, akik kinevezésükkel nem kaptak klinika- vagy intézetvezetői megbízatást.

Kedvezőbbé váltak a kutatás feltételei. A megújuló tudományos kutatásokat részben korábban (akár a II. világháború előtt) az egységek élére került professzorok vezették, a hosszabb békés idő azonban teret nyitott egy új, a tudomány nemzetközi világába könnyebben betekintő (nyugati ösztöndíjakat szerző) fiatalabb professzori kar kialakulására. 1963-ban Went István professzor hunyt el, utóda az Élettani Intézetben Varga Emil lett, 1966-ban Fornet Béla távozott. Utódlása tulajdonképpen két lépcsőben oldódott meg. Egy évig Dán Sándor vezette az I. sz. Belklinikát, majd 1967-ben Petrányi Gyula kapott oda kinevezést, Dán Sándor pedig a II. sz. Belklinika élére került.

Az elért tudományos eredmények egyenkénti nyomon követése szinte nem is lehetséges. Legfeljebb a korabeli értékelésekben különös figyelemben részesített néhány példát említhetünk. A Sebészeti Anatómiai és Műtéttani (1972-től Kísérletes Sebészeti) Intézet a műanyagok sebészi alkalmazása terén végzett úttörő munkájával szerzett nemzetközi hírnevet. A Biokémiai Intézetben – az 1973-ig aktív Tankó Béla professzor irányításával – hazánkban elsőként foglalkoztak *nukleinsav* kutatással és annak közvetlen gyakorlati, onkológiai alkalmazásával. A Kórélettani Intézet a hazai modern *immunológiai* kutatások megteremtésével büszkélkedhetett. Kesztyűs professzor vezetésével az idegrendszer és az *immunitás* kapcsolatát, majd a hidegvérűek *immunológiai* tulajdonságait és az *anaphylaxia* mechanizmusát vizsgálták. A Went iskola három nagyobb élettani területet is képes volt átfogni. Keringési, izomélettani és *neuro-fiziológiai* kutatásaik egyaránt megbecsülést szereztek az egyetemnek. Krompecher professzor körül kötőszövet-kutató iskola alakult, amely a hetvenes évekre az Anatómiai Intézetet az egyetem egyik legrangosabb intézményévé tette. A kórbonctan területén Endes professzor vezetésével a vese kísérletes *pathológiája* terén értek el kiváló eredményeket. A Gyógyszertani Intézet a hazai antibiotikum kutatás elkezdésével egy időben döntő segítséget nyújtott a hazai antibiotikum gyártás megindulásához is. Nem véletlen, hogy a BIOGAL Gyógyszergyár elődje, a Penicillingyár Debrecenben kezdte meg működését. Új antibiotikum felfedezésével az intézet és Vályi Nagy professzor nemzetközi hírnevet szerzett.

A klinikai kutatások közvetlenebbül segíthették a betegellátást. Kettesy Aladár a szemészet és a szemsebészet, Fornet Béla a klinikai *allergológia* művelésével emelkedett ki. Szodoray professzor a *psoriásis pathogenezis*re vonatkozó új szemléletet vezetett be, Ladányi Józsa a végtagsérülések, valamint a száj fejlődési rendellenességének sebészi kezelése terén alkotott újat. A Biológiai Intézetben a Gyógyszertani Intézet padlásterében is képesek voltak a molekuláris biológiát magas színvonalon művelni. A klinikai kutatómunka modernebb irányát képviselte a Petrányi klinika *immunológiai* és *klinikofarmakológiai* munkássága. Árvay professzor és a Szülészeti Klinika orvosai az *endokrinológiá*t emelték kellő szintre. Kulin László a csecsemőkori sorvadás problematikájának megoldásáért, Schnitzler József a mellkassebészet terén végzett kiemelkedő eredményeiért kapott Kossuth díjat.

A tudományos eredményeket az államhatalom is méltányolta. A forradalmat követő évtizedekben többen kaptak Kossuth (Went István, 1957; Jeney Endre, 1963) vagy Állami díjat (Kesztyűs Loránd, 1978), többen lettek a Tudományos Akadémia tagjai (Kesztyűs Loránd, 1967; Petrányi Gyula és Szabó Gábor, 1973; Damjanovich Sándor, 1982; Székely György, 1985; Muszbek László, 1990). Az egyetem is igyekezett megbecsülni neves aktív, vagy visszavonult professzorait. Verzár Frigyest 1967-ben az egyetem díszdoktorává avatták. Went István nevével emlékérmet alapítottak. 1972-ben nagy ünnepélyességgel adták át az aranydiplomát az 50 évvel korábban végzett első évfolyam négy még élő tagjának.

A tudományos kutatásokat irányító professzorok felsorolásában a régi nevek mellett újakkal is találkozhattunk, tükrözve azt, hogy a forradalmat követő bő három évtized alatt az intézeti és klinikai vezetők köre kicserélődött. Az új vezetők előrejutásában azonban sokszor új szempontok is szerepet játszottak. Az egyes szakterületeken végbement specializálódás következtében intézetek, klinikák váltak ketté, esetenként teljesen új egységek jöttek létre. Ugyanakkor megszűnt a professzori rang és a vezetői poszt háború előtti szinte kötelező összetartozása. Az újonnan létrejött intézmények élére nem egy esetben régóta az egyetemen, többnyire a kibocsátó egységben dolgozó docensek kerültek, akiknek kezdeti (általában megbízott) vezetői státuszát csak később követte professzori kinevezés. Ugyanakkor a másik oldalon társprofesszorrá nevezhettek ki olyan oktatókat, kutatókat, akik ezzel egy időben nem kaptak intézményvezetői szerepet, legfeljebb később kerültek valamely klinika vagy intézet élére. Az intézményi vezetés és a professzori állás elválása, az egyes életutakon ennek következtében tapasztalható eltérések, a közbenső állapotok nehezen követhető fokozatossága miatt a generációváltás igen sokrétű, bonyolult, néha ellentmondásoktól sem mentes helyzeteket teremtett. A változások pontos, minden lépcsőfokot figyelembe vevő hiánytalan ismertetése így – a jelenlegi korlátozott terjedelemben – nem is vállalható. Célunk legfeljebb az lehet, hogy az 1957–1990 közötti időszak vezető pozícióba jutott professzorait (oktatóit) felsoroljuk.

A változásokat kiváltó egyik – az egyetem tekintélyét növelő – tényező volt, hogy néhány oktatót Budapestre, a Semmelweis Orvostudományi Egyetemre hívtak meg. A sort Ökrös Sándor (törvényszéki orvostan, 1958) nyitotta, majd Juhász Pál (ideggyógyászat, 1967) és Petrányi Gyula (belgyógyászat, 1974) következett. (Törő Imrét és Kellner Bélát még a megelőző időszakban, 1950-ben ill. 1953-ban helyezték Budapestre.) Fülöp Tamás Genfbe, az Egészségügyi Világszervezet alkalmazásába került (egészségügyi szervezéstan, 1968). Az évek múlásával a professzori kar az óhatatlanul bekövetkezett halálozások miatt is fogyatkozott. Lassan eltávoztak mindazok, akik professzori címüket még 1945 előtt szerezték: Verzár Gyula (fül-orr-gége, †1960), Went István (élettan, †1963), Fornet Béla (belgyógyászat,

†1966) és utoljára Jeney Endre (közegészségtan, †1970). (Kérdés marad persze, hogy ehhez a csoporthoz számítsuk-e Pongor Ferencet, aki – az akkor még önálló Auguszta szanatórium igazgató főorvosaként – 1943-tól töltött be felelősségteljes vezető állást, professzori kinevezést azonban csak a szanatóriumnak az egyetemhez való csatolása után kapott, akkor sem azonnal. Ő 1993-ban hunyt el.) Megritkult az 1945–1956 között kinevezett vezetők köre is. Közülük elhunyt Vályi-Nagy Tibor (gyógyszertan, †1969), Tankó Béla (biokémia, †1974), Szodoray Lajos (bőrgyógyászat, †1980), Kesztyűs Loránd (kórélettan, †1979), Adler Péter (fogászat, †1983), Krompecher István (anatómia, †1983), Ladányi Józsa (sebészet, †1985), Rusz Sándor (ideg- és elmegyógyászat, †1985) és Kulin László (gyermekgyógyászat, †1989). Többségük még az adott időszakon belül megérte a nyugdíjas kort, de ez nem feltétlenül jelentette azt, hogy elszakadtak volna a tudományos és oktatómunkától. Ebből a gárdából viszont néhányan még megérhették a korszakot lezáró 1990-i rendszerváltást, mint Tóth Lajos (fizika, †1990), Endes Pongrác (kórbonctan, †1992) vagy Árvay Sándor (szülészet és nőgyógyászat, †1997). És végül sajnálatosan sokaktól kellett elbúcsúzni az 1957 után kinevezett, a fentinél jóval fiatalabb korosztály intézményvezető tagjai közül is. Elhunyt Jóna Gábor (radiológia, †1968), Dán Sándor (belgyógyászat, †1973), Mórik József (közegészségtan, †1973), Kelenhegyi Márton (urológia, †1978), Kettesy Aladár (†1983), Nagy János (igazságügyi orvostan, †1982), Hullay József (idegsebészet, †1984), Pap Károly (ortopédia, †1986), Schnitzler József (tüdősebészet, †1990). Ebből a korosztályból persze már többen érték meg a rendszerváltást, mint Bornemissza György (kísérletes sebészet, †1992), Pongor Ferenc (tüdőgyógyászat, †1993), Szeleczky Gyula (sebészet, †1995), Szabó Gábor (biológia, †1996), Boján Ferenc (társadalom-orvostan, †1997), Bot György (kémia, †1998), Jakabfy Imre (fül-orr-gége, †1998), Kövér Béla (gyermekgyógyászat, †1999), Molnár László (ideggyógyászat, †1999), Váczy Lajos (mikrobiológia, †2000), Szegi József (gyógyszertan, †2001), Elődi Pál (biokémia, †2002), Mihóczy László (kardiológia, †2002), Vargha Gyula (radiológia, †2003), Rák Kálmán (belgyógyászat, †2005), Varga Emil (élettan, †2005), Alberth Béla (szemészet, †2006). Mások ma is köztünk vannak, természetesen nyugdíjasként. Nevük, ezúttal ABC sorrendben: Balázs György (sebészet), Buris László (igazságügyi orvostan), Csaba Béla (kórélettan), Damjanovich Sándor (biofizika), Fachet József (kórélettan), Furka István sebészeti anatómia), Gergely Lajos (mikrobiológia), Gergely Pál (orvosi vegytan), Gomba Szabolcs (pathológia), Kakuk György (belgyógyászat), Karmazsin László (gyermekgyógyászat), Kertai Pál (közegészségtan), Lampé István (fül-orr-gége), Lampé László (szülészet), Leövey András (belgyógyászat), Muszbek László (biokémia), Nagy Endre (bőrgyógyászat), Péter Mózes (radiológia), Péterffy Árpád (szívsebészet), Szegedi Gyula (belgyógyászat), Székely György (anatómia), Szentpétery József (fog- és szájbetegségek), Szepesi Kálmán (ortopédia). Az 1990-i rendszerváltás után a professzori kar ismét új, többségében ma is vezető pozícióban lévő kollegákkal bővült.

A tudós világ figyelmét kelthették fel az egyetem szervezésében rendezett hazai és nemzetközi konferenciák, vándorgyűlések, *sympoziumok*, továbbképzések. Számuk megsokszorozódott, felsorolásuk szinte lehetetlen lenne. Normalizálódni látszottak a külföldi kapcsolatok, kezdetben inkább csak a szocialista országokkal. Az egyetem több hasonló intézménnyel (Rostock, Kijev stb.) kötött együttműködési szerződést, amely kijelölte az egymás székhelyére szóló látogatások keretszámát. Ez a rostocki egyetemmel évi 22 hét volt. 1960–1975 között mindenesetre 154 debreceni oktató utazhatott Rostockba tapasztalatcserére, látogatásukat 151 német kollega viszonozta. A tartós kiutazások, állás vállalása (akár professzori állásé is) azonban sokáig akadályba ütközött. Amikor 1958-ban

Krompecher István professzor meghívást kapott a hallei (NDK) egyetem professzori állására, aminek elfogadását a minisztérium is engedélyezte volna, a Debreceni Orvosegyetem pártbizottsága ehhez nem járult hozzá.[23] Lassan nyíltak a nyugati utak, amelyekhez természetesen ugyancsak különféle engedélyek voltak szükségesek. 1959 márciusában a minisztérium több vezető oktató nyugati utazását engedélyezte, sőt az akadémikusoknak azt is megengedte, hogy kiküldetésük esetén szükség szerint a légi utat válasszák, amelynek útiköltsége jóval meghaladta a vasúti menetdíjat.[24] A nyugati egyetemekkel létesített szerződéses kutatási programok elfogadtatására a hetvenes évektől nyílt lehetőség. Az 1976/1977-i évkönyv ezek sorában az USA, NSZK és Belgium egyetemeivel létesített kapcsolatokat emeli ki.

Nyomasztó maradt a helyiséghiány. A forradalom után egy ideig megtorpantak a klinikai építkezések. Az új egységek a régi épületekben kaptak helyet, nem egyszer méltatlan körülmények között. A Biológiai Intézetet ideiglenesen a Gyógyszertani épületben helyezték el két kiköltöző orvos eddigi lakásában, valamint az épület padlásterében ill. alagsori raktárában. A hatvanas évek első felében mindössze a II. sz. kollégium épült fel (1960) és a telekobalt terápiás részleg költözhetett új épületbe (1962). Az évtized második felétől azonban több beruházásra is sor került, ha nem is mindig azonnal a betegellátást szolgálva. A folytonos nővérhiányt (1969 őszén 100 üres állás volt) részben új nővérszállások építésével (1966-tól, de 1976-ban már a IV. sz. nővérszállást adták át), részben a nővérfizetések emelésével próbálták enyhíteni. 1969-ben az újonnan belépő nővérek fizetését a frissen végzett orvosok 1300 forintos fizetésének szintjére emelték. Tervbe vették segédápolónő-képzés beindítását is. Az új kutatási profilok új épületeket igényeltek: 1971-ben épült fel a Radiológiai Klinika, 1973-ban adták át a tizennégy szintes Elméleti Tömböt, amelyben hat egység kapott elhelyezést, 1981-ben pedig a Fogászati Klinikát. A Fül-Orr-Gége-Klinika 1981-ben, a Nőgyógyászati 1982-ben bővült új épületrészekkel. Bár nem tartozott közvetlenül az orvosképzést szolgáló bővítések közé, mégis meg kell említeni, hogy 1972-ben az 1951-ben emelt óvoda helyére építettek új, az addigi létszám közel kétszeresét befogadó, 75 férőhelyes épületet. A háborút követő első évtized szemmel is látható elhanyagoltsága, lepusztult állapota után a klinika telep külsőségeiben is kezdett megújulni. Rendbe hozták az épületek külsejét (homlokzat, tető), az utakat, járdákat, felújították a csatornahálózatot, a telefonközpontot.

Mind a kutatást, mind a betegellátást segítette az orvosi és dolgozói létszám emelkedése. Az alkalmazottak összlétszáma 1957-ben 1434, 1975-ben 2629 fő volt, ezen belül az orvosi (oktatói) karé 288-ról 455-re, az egészségügyi szakalkalmazottaké 514-ről 897-re nőtt. A hatvanas évek közepén egy időre megtorpant az ágyszámok növekedése. Több éven át 1768 maradt, ami persze a háború előtti 680-hoz képest mégis jelentős többletet mutatott. Ezután azonban újra emelkedés következett be (1972: 1755, 1982: 1831 ágy). A betegszám növekedése azonban még így is jóval meghaladta az ágyak számában bekövetkezett növekedés mértékét. A betegellátás eredményességét a legtöbb beteget befogadó klinikák óriás (20–24 ágyas) kórtermeinek „boxosításával" (könnyűszerkezetes felosztásával), valamint az ágyak átcsoportosításával (pl az intenzív részlegekbe) igyekeztek jobbítani. Ugyanakkor az egyes klinikáknak az 1969-ben bevezetett területi beutalási rendszer („sávrendszer") nehézségeivel is meg kellett küzdenie. Eszerint olyan betegeket is el

[23] DOTE Jkv. 1958. szeptember 10.
[24] DOTE Jkv. 1958. december 3.

kellett látni, akiknek betegsége nem igényelt magasabb („klinikai szintű") szakmai ismereteket. Az egyetem vezetői több ízben is panaszkodtak, hogy a rendszerből következő munka elvonja a munkatársakat mind a tudományos munkától, mind a súlyosabb esetekkel való alaposabb foglalkozástól. A város és a megye vezetőivel történt 1981-i megegyezés szerint a klinika ágyainak 60%-án láttak el „sávos" debreceni betegeket, míg a maradék 40%-ot a profil osztályok más térségből érkező betegeinek tartják fenn. A felmérések ezekben az években is a betegágyak maximális (sőt, azt is meghaladó) kihasználását mutatják. Az 1969/1970-i tanévben a Tüdőklinikán 100%-os, az Idegklinikán 109%-os [sic!] ágykihasználást regisztráltak. (Utóbbi esetben a mérgezéssel valamint az öngyilkossági kísérlettel beszállított betegek előre nem látható felvétele emelte irreálisra az arányt. A DOTE vezetése a két utóbbi betegcsoport ellátásához sem feltétlenül látta szükségesnek a klinikai szintű gondozást, de ezeket a – gyakran mentővel behozott – betegeket sem lehetett elutasítani.) A gyermek-egészségügy előrehaladását bizonyíthatja, hogy a Gyermekklinika ágyainak alacsonyabb arányú kihasználását a fertőző betegségek visszaszorulásával magyarázták. Az egyetem igyekezett továbbképző szerepet játszani. A hazai orvostársadalommal teremtett intézményes kapcsolatot a DOTE 1964-től több éven át megrendezett külön Nyári Egyeteme segítette.

A képzés színvonalát a főhatóság által kezdeményezett „reformokkal" igyekeztek magasabb szintre emelni. A II. világháborútól a hetvenes évek közepéig négy ilyen reformot is kezdeményeztek. Az 1972-ben bevezetett reform az integrált oktatási rendszer keretében az egyes egységek (intézetek/klinikák) addigi zárt, elszigetelt oktatását kívánta intenzívebb együttműködéssel hatékonyabbá tenni. Ahogyan bővültek az orvostudomány ismeretei, gazdagodtak a betegellátás módszerei, úgy kerültek be – legalább egy-két szemeszter erejéig – új orvos-szakmai vagy a hivatás gyakorlását elősegítő tárgyak az oktatásba (urológia, orvosi szociológia, pszichológia stb.). Nem csoda, ha a hallgatói túlterhelés ebben az időszakban is a képzés egyik fő problémája maradt. Az 1970-es évek elején ezen a heti óraszám 30 alá való szorításával igyekeztek enyhíteni. A rektorhelyettesi beszámolók szerint azonban a hallgatók a spontán védekezést részesítették előnyben. Míg a gyakorlati órákra rendszeresen eljártak, az előadások egy részéről távol maradtak.

A hallgatói utánpótlás miatt nem kellett aggódni. A jelentkezők száma többszörösen meghaladta a felvehetőkét. 1957 őszén 494 jelentkezőből (ami csaknem pontosan háromszoros túljelentkezésnek felelt meg) 161-et lehetett felvenni. 1969-ben a jelentkezők száma 526 volt, ami minden addigi számot meghaladt. Ebben a tanévben 193 I. évest vettek fel (2,7-szeres túljelentkezés). Ez az arány a későbbiekben is csak mérsékelten csökkent. (Az 1989/1990-i tanévben 475 jelentkezőből 196-ot vettek fel, ami nagyjából két és félszeres túljelentkezést mutat.) Az összlétszám 1957-ben 915 volt, ami az 1980-as években 1200 fölé emelkedett. (A hallgatói létszámadatok nem minden kimutatásban egyeznek meg egymással, hiszen a beiratkozottak számát utólag felvettek – fellebbezők, a minisztérium által felvettek – száma növelte, míg a beiratkozottak közül sem mindenki kezdte meg tanulmányait – évismétlők, lemorzsolódók. A hallgatói létszámot az 1978/1979-i tanévtől meginduló fogorvosképzés is növelte.) Az 1990. február 14-én tartott tanácsülés az addigi 180-as I. éves létszámot 130-ra szerette volna mérsékelni. Fokozatosan megjelentek a külföldi hallgatók is, először csak a szomszédos országok (Csehszlovákia, Jugoszlávia) néhány magyar nemzetiségű diákja, később azonban ázsiai és afrikai országokból érkezők is. Utóbbiak, akik államközi szerződés alapján, felvételi vizsga nélkül jutottak be az egyetemre, felkészületlenségük miatt komoly problémákat okoztak. Az 1988/1989-i tanévben elbo-

csátott 50 hallgató közül 14-en tartoztak közéjük. Megmaradt a hallgatók származás szerinti kategorizálása. Az 1957/1958-i tanév felvételi előírásai között még az szerepelt, hogy a felvett hallgatók legalább fele munkás- vagy parasztszármazású legyen. A fizikai dolgozó szülők gyermekeinek aránya azonban fokozatosan csökkent (1969: 29,9%, 1978/1979: 25,3%,), amit az 1978/1979-i tanévben megindult fogorvosképzés hallgatói között jelentkező kedvezőtlen arány tovább rontott. Amikor az első fogorvos-évfolyam az 1983/1984-i tanévben végzett, az öt évfolyam 101 fogorvos hallgatójából 16-an voltak fizikai dolgozók gyermekei (15,8%), míg az általános orvoskaron a hat évfolyam 1164 hallgatójából 296-an tartoztak ebbe a kategóriába (ez még mindig 25,4%). Nőtt viszont a nőhallgatók aránya (1969: 48,3%), hogy a nyolcvanas években 50% fölé emelkedjen. (Ezen a téren a fogorvos hallgatók jártak élen, az említett tanévben 69 nőhallgatójuk volt, 8,3%.) Az oktatási terület pozitívumai közé tartozott, hogy az ösztöndíj nagyságát elsősorban a tanulmányi eredménytől tették függővé, ettől csak a szülők bizonyos összeghatár (1957-ben 3500 Ft) feletti keresete esetében tekintettek el, amikor is gyermekük már nem kaphatott ösztöndíjat.[25] Megmaradt a szociális juttatás kategóriája is a legjobban rászorulók részére. A hallgatók kötelező nyári katonai kiképzését a III. évfolyamra szűkítették. A nemzetközi kapcsolatok gyarapodásával viszont szélesedett a *famulálás* lehetősége. 1960–1975 között 721 hallgató vehetett részt külföldi cseregyakorlaton, természetesen a szocialista országokban. A fő célpontot Rostock, Magdeburg (NDK), Kijev, Riga (Szovjetunió), Plovdiv (Bulgária) és Kassa (Csehszlovákia) jelentették. Ez persze kölcsönös volt, ugyanezen egyetemekről érkeztek is hallgatók az egyetemre. A végzősök továbbra is kellő számú állás között válogathattak, bár a megpályázott állásokat még évekig az egyetemen alakított bizottság osztotta el. Jelentős számú állást kínált maga a klinika is, mivel az orvoskarban továbbra is viszonylag nagy volt a fluktuáció. Az 1957-ben avatottak (80 fő) közül 25-en maradhattak az egyetemen.

Az egyetem Nagyerdei körúti kollégiuma 1960-ban vette fel Markusovszky Lajos nevét. Bár a megelőző időszak kriminális diákotthoni viszonyai lényegesen javultak, az új épületek átadása után I. sz. diákotthonnak tekintett Nagyeredei kollégiumban a szobák jelentős részében még mindig hat ágy volt. A hallgatók jobb elhelyezése érdekében 1963-ra felépült a II. sz. kollégium. A két kollégiumban a férőhelyek száma így 472-re emelkedett. 1981-ben avatták fel a 360 fős III. sz. kollégiumot.

Bár a politikai berendezkedés az 1980-as évek végéig érdemben alig változott, a rendszer megingásának bizonyos jelei mégis mutatkoztak. 1988-ban szerveződtek az első demokratikus pártok, új szervezetek alakultak a monopolizált ún. társadalmi szervezetekkel szemben. 1988 júniusában alakult meg a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete. 1988 októberében az MSZMP kongresszusa a párt nevéből elhagyta a munkás jelzőt és Magyar Szocialista Párttá alakult át. Képviselői (és egyelőre a szakszervezeté is) eltűntek az Egyetemi Tanácsból, sőt a tanács úgy foglalt állást, hogy a pártok vonuljanak ki az egyetemről, amit hasonló értelmű rendelet követett..

A rendszerváltás előtti egyharmadnyi évszázadot a Debreceni Orvostudományi Egyetem a megelőző – szerencsére jóval rövidebb – időszaknál mindenképpen kedvezőbb állapotban zárta. A kutatásra, oktatásra, betegellátásra rendelkezésre álló területek szemmel láthatóan bővültek, de jelentősen javultak a munka minőségi feltételei is. Az átmenet szinte

[25] DOTE Jkv. 1957. június 19.

DUPlosa

folyamatos lehetett, az új berendezkedés nem gördített olyan akadályt a munka folytatása elé, mint amit a régi rendszer a forradalom megtorlásakor tanúsított.

3. A rendszerváltozástól az integrált egyetemig

Az 1980-as évek végén bekövetkezett politikai fordulat a Debreceni Orvostudományi Egyetem működésében is jelentős változásokat hozott. Ettől fogva lehet egyetemi autonómiáról beszélni, a küszöbön álló integrációt olyan szervezetek készítették elő, mint a Debreceni Universitas Egyesület, majd a Debreceni Egyetemi Szövetség. Nyíregyházán megkezdte működését az Egészségügyi Főiskola, s az évtized közepén sor került a Népegészségügyi Iskola, a gyógyszerészképzés, valamint több új szak, többek között az egyetemek közötti együttműködéssel bevezetett molekuláris biológus szak megindítására. Bevezették a posztgraduális képzést és az egyetemi habilitációt. Az oktatás területén a magyar nyelvű hallgatók orvosképzése mellett térítéses angol oktatás is indult. A pályázati forrásokból korszerű műszerek vásárlására, épületek felújítására nyílt lehetőség, míg a tudományos élet megújulását a nyugati országokkal való felügyelet nélküli közvetlen kapcsolatok kialakítása és kiépítése határozta meg.

A régi politikai rendszer megingását az egyetemen az 1988/1989-i tanév kezdetén még nem lehetett érzékelni. Az előző évek forgatókönyve szerint zajlott az egyetemi tanévnyitó, amelyen jelen voltak a kormány és a párt képviselői is, így a szociális- és egészségügyi miniszter, az MSZMP Hajdú-Bihar Megyei Bizottságának és Debrecen Városi Tanácsának képviselői, a Hajdú-Bihar Megyei Tanács osztályvezető főorvosa, valamint a Hajdú-Bihar Megyei Tanács Kenézy Kórház Rendelőintézetének igazgatója. Az egyetemi pártbizottság képviselői – hasonlóan az elmúlt évtizedhez – hivatalból vettek részt a havonként összeülő Egyetemi Tanács ülésén, az egyetemi bizottságokban, illetve az Egyetemi Tanács Elnökségében. Ez a folytonosság azonban már nem sokáig maradt fent. Az 1989. február 21-i Egyetemi Tanácsülésen a jelenlévők történelmi pillanatot éltek át. Az országban zajló politikai fordulatot helyesen felismerve a DOTE Pártbizottság titkára, Boján Ferenc bejelentette, hogy az egyetemi pártbizottság döntése értelmében a párt visszahívja hivatalos képviselőit az egyetem döntéshozó szerveiből, és részvételével – amelyet a jogszabályok, törvények és az SZMSZ biztosított számára – a továbbiakban nem kíván élni. A párttitkár hasonló döntés meghozatalát javasolta a Szakszervezeti Bizottságnak és a KISZ-nek is. Az április 25-i pártbizottsági ülésen pedig a párttagok újabb döntéseket hoztak. Lemondtak azokról az adminisztratív jogokról, amelyeket az állami személyzeti munka szabályzata biztosított számukra. Nyilatkozatukban kijelentették, hogy az egyetemi állami, szakmai vezető funkciók betöltését célzó döntési folyamatban a pártállás nem lehet mérlegelendő szempont. Az 1989. május 25-i Egyetemi Tanácsülésen bejelentett határozat újabb és újabb kérdéseket vetett fel. A tanácstagok egy részének véleménye szerint az MSZMP kivonulásával az egyetemen politikai vákuum keletkezik, amit majd három-négy párt igyekszik kitölteni, s ezek véleményadás címén próbálják meg az Egyetemi Tanács jogkörét korlátozni. Félelmüket igazolhatta az 1988 júniusában alakult, de 1989 tavaszáig csak formálisan működő TDDSZ (Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete). A fiatal szakszervezet 1989 őszén az *Egyetemi Élet*ben megjelent cikkben már a rektor visszahívását és a szakszervezetnek a tárgyalásokba való bevonását szorgalmazta. Céljukat nem érték el. Az Egyetemi Tanács tagjai egységesen kiálltak Leövey András rektor mellett. A TDDSZ fellé-

pésére reagálva a tanács egyhangúlag fogadta el, hogy a munkahelyen semmiféle pártpolitikai tevékenységet nem engedélyeznek, mert a különböző pártok, egyéb szervezetek egyetemen belüli működése akadályozza az intézmény hármas funkciójának az ellátását, az oktató-nevelő, a tudományos-kutató és a gyógyító munkát.[26] Döntésükkel tulajdonképpen elébe mentek annak az országos szabályozásnak, amely a munkahelyekről – a tanintézeteket is beleértve – kizárta a pártpolitikát. A Tanács a dolgozóknak nyilvános egyetemi fórumon kívánt lehetőséget biztosítani véleményük és javaslataik kifejtésére. A politikai fordulatot tükrözte az is, hogy a Szociális és Egészségügyi Minisztérium Reformtitkársága levelet intézett a DOTE-hoz, amelyben négy témában is az egyetem véleményét várták: 1. graduális és posztgraduális oktatás, 2. a progresszív ellátás helye és szerepe az egészségügyben, 3. struktúraváltás az egészségügy irányításában, 4. a finanszírozás rendszerének megváltoztatása. A kérdések megválaszolására, az egyetemi reform részletes kidolgozására nyolc bizottságot hoztak létre, amelyek javaslatait egyetemi fórumon vitatták meg.[27]

1990 tavaszán a DOTE Reformerek Fóruma felkérte az egyetem vezetését, hogy az átmeneti időszakra tekintse magát ügyvezető testületnek, és ne hozzon az egyetem életét befolyásoló döntéseket. A vezetés a kérést visszautasította. Néhány hónappal később, az 1990/1991-i tanév első felében megválasztották az új Egyetemi Tanácsot.[28] Az intézetvezetők és tanszékvezetők funkciójuknál fogva lehettek tagjai, de helyet kaptak benne választott oktatók, és dolgozói küldöttek is. A testület egyharmad részét a DÖK (Diákönkormányzat) választott képviselői tették ki. Az új rektor megválasztásáig ügyvezető rektorként Leövey András látta el a teendőket. 1991 februárjában Gergely Lajost választották meg rektornak két éves időtartamra, amelyet újabb két évvel lehetett meghosszabbítani. A professzort a köztársasági elnök jóváhagyása után nevezték ki rektornak. A Egyetemi Tanács élére külön elnököt állítottak Kertai Pál személyében, akit az ő tisztifőorvosi kinevezését követően Mándi Barnabás követett. (Ezt a tisztséget azután az 1993-i felsőoktatási törvény eltörölte.) Kidolgozták az új SZMSZ-t, a felvételi-, tanulmányi és vizsgaszabályzatot, a TDK (Tudományos Diákkör) szabályzatát, a kollégiumi szervezeti és működési szabályzatot. Az 1993-i felsőoktatási törvény biztosította az oktatás és tanulás szabadságát, az autonómiát, a tudományos képzést, a szabad külföldi kapcsolatok kialakítását. Általa az egyetemeken lehetőség nyílt doktori képzésre és a doktori (PhD) fokozat odaítélésére, habilitációs eljárás kidolgozására és lefolytatására. A doktoranduszképzés a debreceni orvosegyetemen 1993. október 1-én kezdődött meg 28 ösztöndíjas hallgatóval. Az első négy végzett jelöltet 1995 októberében avatták PhD doktorrá. 1994-ben az Országos Akkreditációs Bizottság már nyolc doktori programban engedélyezte az oktatást. Kidolgozták a szakorvos és tudományos továbbképzés tervét is. 1999. október 1-től megkezdődött a belgyógyász szakorvosképzés az ún. központi gyakornoki (*rezidens*i) szakképzés formájában.

Az 1996-i felsőoktatási törvény lehetővé tette, hogy társult egyetemek közös szakokat és kutatási programokat hozzanak létre. Ennek értelmében a Debreceni Orvostudományi Egyetem (DOTE) és a Kossuth Lajos Tudományegyetem (KLTE) együttműködésében a DOTE-n gyógyszerészképzés, a DOTE, a Debreceni Agrártudományi Egyetem (DATE) és a KLTE közös képzéseként pedig molekuláris biológusképzés indult. 1994-ben Lipták András akadémikus,

[26] DOTE Jkv. 1989. november 23.
[27] Uott.
[28] DOTE Jkv. 1990. május 17.

Sztaricskai Ferenc és Hernádi Ferenc professzorok gyógyszerésztudományi szak kialakítását kezdeményezték, ami Mezey Géza professzor szakirányú szervező munkája eredményeként 1996-ban valósult meg. Az 1990-es évek második felében újabb szakokon indult képzés. Az 1997-ben alapított orvosdiagnosztikai laboratóriumi analitikus szak tantervének kidolgozása és elfogadása Muszbek László rektor nevéhez fűződött. 1998-tól Nyíregyházán mentőtiszt képzésen tanulhattak a hallgatók, 1999-ben pedig Debrecenben megkezdődött a gyógytornászképzés. A helyet a Nagyerdei Gyógyfürdő Kft biztosította.

Növekedett a hallgatói létszám. Míg a rendszerváltás utáni időszakban a magyar nyelvű orvosképzésre az első évfolyamra 149 fő hallgatót vettek fel, addig az 1990-es évek második felében már 168 hallgató kezdhette meg tanulmányait. 1987-ben a Debreceni Orvostudományi Egyetemen az általános orvosképzés térítéses formában (TOK) angol nyelven is megindult. Megindítását és bővítését segítette a TOK Titkárság létrehozása, amelyet Kovács Tibor egyetemi tanár vezetett 1994-ben bekövetkezett haláláig. A külföldi hallgatók toborzására ügynökségeket alkalmaztak. Míg 1987-ben az általános orvosi szak angol nyelvű képzésén 30 hallgató kezdte meg tanulmányait, 2000-re a hat évfolyamon összesen 489 hallgató tanult az általános orvosi szakon. Ebben az évben az angol nyelvű fogorvosképzés is megindult 12 hallgatóval.

Az 1990-es évek az oktatás területén is változásokat hoztak. Az 1989/1990-i tanévben a Marxizmus-Leninizmus Tanszéket Társadalomtudományi Intézetté szervezték át. Vezetője maradt Magyaródi Sándor. Csökkentették a tanszék által tartott órák számát, eltörölték a tudományos szocializmus szigorlatot.[29] Az orvosképzésben viszont új tárgyakat – farmakotherápia, intenzív betegellátás és aneszteziológia, általános orvostan (családorvostan) – vezettek be, külön tárgyként oktatták az ideggyógyászatot, elmegyógyászatot, idegsebészetet, orvosi genetikát, sejtbiológiát, onkológiát, infektológiát és a nukleáris medicinát.

Az 1993-i felsőoktatási törvény által kiterjesztett autonómia lehetővé tette a nemzetközi kapcsolatok szabad alakítását. Korábban a három hónapos tanulmányutak engedélyezése érdekében, még a 80-as évek végén is a minisztériumhoz kellett fordulni. Ezúttal külföldi tudományos ösztöndíjas utak sora nyílt meg az oktatók és hallgatók számára. A vasfüggöny megszűnte lehetővé tette, hogy a nyugati országok nagykövetei, kutató tudósai tegyenek személyes látogatást a debreceni orvosegyetemen. Francia és osztrák kezdeményezésre magyar orvostanhallgatók francia, illetve osztrák egyetemeken féléves és egyéves részképzésen vehettek részt. A képzés és kutatás fejlesztését a költségvetési alapellátáson túl új típusú pályázati támogatások is segítették.

A Magyar Akkreditációs Bizottság 2000 májusától engedélyezte az epidemiológia és egészségfejlesztés szakok indítását. A posztgraduális szakok, majd a megelőző orvostan és népegészségtan PhD program akkreditálása és elindítása után a graduális, egyetemi szintű népegészségügyi képzés kimunkálása és akkreditálása következett.

Az 1993-i felsőoktatási törvény megváltoztatta az egyetemi tanári kinevezés feltételét. A továbbiakban az nyerhetett professzor kinevezést, aki tudományos fokozattal bírt és habilitált. Az új törvény korlátozta a tanszékvezetői és egyetemi tanári korhatárt is. Ennek megfelelően a 65. életévüket betöltött professzorokat nyugdíjazták. A század utolsó évtizedében számos, az egyetemen dolgozó habilitált docens nyert egyetemi tanári kinevezést, amit utóbb (vagy ritkán előbb) intézmény- vagy tanszékvezetői megbízatás követett (ese-

[29] DOTE Jkv. 1990. március 21.

tenként előlegezett): Kakuk György (professzori kinevezése 1989, az I. sz. Belklinika igazgatója 1994–2008 között), Uray Éva (1989, Aneszteziológiai és Intenzív Terápiás Tanszék vezetője 1999–2002 között), Furka István (1989, a Kisérletes Sebészeti Intézet igazgatója 1986-tól), Gáspár Rezső (1989, a Biofizikai és Sejtbiológiai Intézet igazgatója 2001-től), Borsos Antal (1991, a Szülészeti Klinika igazgatója 1995–2005 között), Fésüs László (1991, a Biokémiai Intézet igazgatója 1993-tól), Nemes Zoltán (1991, a Patológiai Intézet igazgatója 1998–2007), Csécsei György (1992, egyidejűleg az Idegsebészeti Klinika vezetője is lett), Csiba László (1992, egyidejűleg az Ideggyógyászati Klinika igazgatója), Lukács Géza (1992, az I. sz. Sebészeti Klinika igazgatója 1999–2006 között), Oláh Éva (1992, egyidejűleg a Gyermekklinika igazgatója), Sápy Péter (1992, a II. sz. Sebészeti Klinika igazgatója 1996–2006 között), Ádány Róza (1993, egyidejűleg a Közegészségtani és Járványtani Intézet vezetője), Boján Ferenc (1993, a Társadalomorvostani Intézet vezetője 1989–1997), Sipiczky Mátyás (1993, egyidejűleg Biológiai Intézet vezetője), Antal Miklós (1994, egyidejűleg az Anatómiai. Szövet- és Fejlődéstani Intézet vezetője), Berta András (1994, egyidejűleg a Szemészeti Klinika igazgatója), Pethő Attila (1994, Informatikai Laboratórium), Udvardy Miklós (1994, egyidejűleg a II. sz. Belklinika igazgatója), Kovács Péter (1994, egyidejűleg a Gyógyszertani Intézet igazgatója), Degrell István (1995, egyidejűleg az Önálló Pszichiátriai Részleg vezetője), Trón Lajos (1995, az Orvosbiológiai Ciklotron Laboratórium vezetője 1987-től), Maródi László (1996, az Infektológiai és Gyermekimmunológiai Tanszék vezetője 1998-tól), Matesz Klára (1996, a Fogorvosi Anatómiai Nem Önálló Tanszék vezetője, 2004-től), Tóth Zoltán (1997, a Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika igazgatója 2005-től), Szőllősi János (1997, a Biofizikai Intézet vezetője 2000-től), Zsolnai–Nagy Imre (1997, egyidejűleg a Gerontológiai Tanszék vezetője), Balla György (1998, Perinatális Intenzív Osztály vezetője), Hernádi Zoltán (1998, a Nőgyógyászati Onkológiai Nem Önálló Tanszék vezetője 2002-től), Szabó Gábor (1998, a Sejtbiológiai Nem Önálló Tanszék vezetője 1997-től), Varga Sándor (1998, a Központi Kutató Laboratórium vezetője 1997-től), Ilyés István (1999, a Családorvosi Központ vezetője 1995-től), Bakó Gyula (1999, a Geriátriai Nem Önálló Tanszék vezetője 2001-től), Boda Zoltán (2000, a II. sz. Belgyógyászati Klinika igazgatója 2003-tól), Sipka Sándor (2000, az Immunológiai Laboratórium vezetője 1985-től), Rajnavölgyi Éva (2000, egyidejűleg az Immunológiai Intézet vezetője).

A professzori kart olyan további oktatók is növelték, akik pályázat útján más egyetemekről, az ország más városaiból érkeztek Debrecenbe. Az orvosegyetem önállóságának utolsó évtizedében sorukat Hunyadi János nyitotta meg (bőrgyógyászat, 1992, Szegedről), majd követték a többiek: Bíró Vilmos (traumatológia, 1993, Pécs), Répássy Gábor (fül-orr-gégészet, 1993, Budapest, 1997-ben a SOTE-ra távozott), Édes István (kardiológia, 1994, Szeged), Mezey Géza (gyógyszerészet, 1996, KLTE, ahova 1994-ben került Szegedről), Tóth Csaba (urológia, 1995, Kecskemét), Galuska László (nukleáris medicina, 1996-ban nyert vezetői kinevezést, egyetemi tanár 2003-tól, Kecskemét), Molnár Péter (Magatartástudományi Intézet, 1997, Budapest), Sziklai István (fül-, orr-, gégészet, 1998, Budapest), Tósaki Árpád (gyógyszerészet, 2000, Pécs). Társprofesszori kinevezést nyertek el: Mechler Ferenc (1989, ideg és elmegyógyászat), Gergely Judith (1990, gyógyszertan), Hegedűs Katalin (1992, neurológia), Horkay Irén (1992, bőrgyógyászat), Módis László (1992, anatómia), Wórum Ferenc (1992, belgyógyászat), Rigó János (1993, ortopédia), D. Tóth Ferenc (1993. mikrobiológia), Dombrádi Viktor (1995, orvosi vegytan), Molnár Péter (1995, patológia), Szűcs Géza (1995, élettan), Barabás György (1997, biológia). A tudományos kutatásban elért sikerek elismerését mutatja, hogy a DOTE oktatói közül a 90-es években a Magyar Tudományos

Akadémia négy debreceni orvosprofesszort választott tagjává: Muszbek László (1990), Szegedi Gyula (1996), Fésüs László (1998) és Kovács László (1998).

Új intézetek-központok felállításával jelentősen bővült az egyetem gyógyító-kutató profilja, ami a régi épületek bővítésével vagy újak emelésével, továbbá gyarapodó műszer felszereltséggel kapcsolódott össze. Felsorolásuk helyett meg kell elégednünk néhány példával, kiemelve azokat, amelyek országosan, vagy a régiót tekintve is az elsők közé tartoztak. 1990 őszétől az I. sz. Sebészeti Klinika, mint a harmadik vidéki transzplantációs központ kapcsolódott be a vese-transzplantációs programba, 1991-ben a Gyógyszertani Intézetben létrejött a Klinikai Farmakológiai Kutató Központ, 1992-ben elkészült a modern Hemodializáló Centrum impozáns épülete a vesebetegek korszerű ellátására. 1992-ben megalakult a Családorvosi Központ, melynek feladata a családorvoslás oktatása az orvostanhallgatók számára, a háziorvosi szakképzés a régió szakemberszükségletének biztosítására. Az Auguszta-szanatórium egy részének átépítésével és új épületszárnyak létrehozásával felépült a Szívsebészeti Klinika (1993). 1994. január 1-én megalakult a KDK-DOTE vegyes vállalkozás, amely Kelet-Magyarországon elsőként honosította meg az MRI-technikát (helye a Radiológia Klinika).1987-ben alakult meg az Orvosbiológiai Ciklotron Laboratórium, amely 1993-tól mint önálló szervezeti egység – PET Centrum – működik. 1994. januárban itt adták át a közép-kelet európai régió első PET kameráját, amely elsősorban pályázati (OTKA, OMFM és Soros Alapítvány) forrásokból valósult meg, amelyet jelentős állami támogatás egészített ki. Az önálló Nukleáris Medicina Központ létrehozásával a DOTE vezetése biztosította a diagnosztikai ellátás magas színvonalát. 1996-ban kezdődött a III. sz. Belklinika rekonstrukciója, ugyanebben az évben adták át az I. sz. Belklinika új épületszárnyát, amely négy új részleg működését tette lehetővé (radiológiai laboratórium, nephrológiai fekvőbeteg osztály, szív-ultrahang labor és korszerű új oktató szoba). 1997/1998-ban a Radiológiai Klinikán több korszerű orvosi műszert adtak át. 1999-ben az Idegsebészeti Klinika új épületszárnnyal egészült ki, ahol betegvizsgáló helyiségeket, hat orvosi szobát, konferenciatermet, új Elektorfiziológiai Labort, várótermet, járulékos adminisztratív helyiségeket és kórrajzraktárat helyeztek el.

Az 1990-es években a DOTE vezetésének egyik meghatározó koncepciója lett a tanszékesítés az elméleti intézetekben és a klinikákon. Az egyetemen ennek megfelelően, a differenciált szakmai és gazdasági felelősség megosztás szellemében, számos tanszéket szerveztek. Jelentős számuk miatt közülük is csak néhányat említhetünk. 1996-ban Pszichiátriai Tanszék létesült, 1997-ben alakult meg az egyetem Magatartástudományi Intézete, 1998-ban a Nukleáris Medicina Központ alakult tanszékké, ugyanekkor jött létre a Gyermekklinikán belül az Infektológiai és Gyermekimmunológiai Tanszék valamint a Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikán az integrált Neonatológiai Tanszék, 1999-ben a Biofizikai és Sejtbiológiai Intézeten belül alakult meg a Biofizikai Tanszék, ugyanebben az évben kezdte meg működését az Onkológiai Tanszék, valamint az Aneszteziológiai és Intenzív Terápiás Tanszék.

A fejlesztések mellett egyre nagyobb hangsúly kapott a múlttal való szembenézés és az emlékezés. 1993-ban az orvoskar megalakulásának 75. évfordulóján többeket, akiket a rendszerváltást megelőző időszakban az egyetemen sérelem ért, rehabilitáltak és rehabilitációs emlékérem kitüntetésben részesítettek. 1994-ben indult meg az orvostörténeti kurzus Szállási Árpád egyetemi magántanár szervezésében és előadásában. 1998-ban az Orvostudományi Egyetemen ünnepségsorozattal emlékeztek meg az orvoskar megalakulásának 80. évfordulójáról.

A DOTE vezetői aktív részt vállaltak az *Universitas* Egyesület kialakításában majd az egységes Debreceni Egyetem megalakítására irányuló kezdeményezésekben. Az Universitas első elnöke 1991-ben Székely György orvosprofesszor lett. Ekkor azonban még a társulásnak nem volt törvényes háttere, hiszen formáját intézményközi együttműködésként csak az 1993. évi felsőoktatási törvény határozta meg. A felsőoktatási törvény 1996-i módosítása már a szövetségi forma létrehozását is engedélyezte. Ennek értelmében *"a társulást alkotó intézmények összehangolt oktatási és kutatási tevékenységet folytathatnak, közös oktatási és kutatási szervezeti egységeket hozhatnak létre, közös számítóközpontot, eszközparkot, könyvtárat, valamint szociális, kulturális és sportlétesítményeket tarthatnak fenn, illetve létesíthetnek, továbbá egységes gazdasági és igazgatási szervezetet alakíthatnak ki"*.[30] Az egyetemek közötti társulások kialakítását erősítette a Világbank, a FEFA, az Erasmus és a Tempus programokban való részvétel. Utóbbi programot az Európai Gazdasági Közösség indította el, hogy a kelet-európai államok egyetemi oktatását átstrukturálja. Célja, hogy a magyarországi egyetemi képzés konvertibilis legyen a nyugat-európai egyetemeken történő képzéssel, mind az adott oktatás tematikája, mind az adott diploma szempontjából.

A Debreceni Orvostudományi Egyetem váltakozó eredményekkel járó fél évszázad, de mindenképpen sikeres utolsó évtized után csatlakozhatott a Hajdú-Bihar megye egyetemeit és főiskoláit integráló, 2000. január 1-vel létrejött a Debreceni Egyetemhez.

DUPress

[30] Az 1993-i Felsőoktatási Törvény módosítása. 1996. július 3. 12. § (3) bek.

VII. A debreceni agrárfelsőoktatás 1945–2000 között (Szász Gábor)

1. Az agrárfelsőoktatás újjászervezése a II. világháború után

A második világháború még nem ért teljesen véget, amikor Debrecenben az 1944/45-i tanév már a lezárásához közeledett. Az ideiglenes kormány nem intézkedett az akadémia sorsáról, így a korábbi rendelkezéseknek megfelelően történt minden. Az oktatók és hallgatók részbeni visszatérte után az országban a felsőoktatási intézmények között elsőként nyitotta meg kapuit, és Tóth Mihály igazgató irányításával zárta le a tanév második félévét.

A második világháború befejeztét követően a földművelésügyi miniszter 1945. március 18-án kiadott 33046/1945. sz. rendelete az 1942. XVI. tc. értelmében indította újra az agrárfelsőoktatást. Az ideiglenes nemzeti kormány 8.740/1945. M. E. sz. rendelete Magyar Agrártudományi Egyetemet alapított, s egyben intézkedett annak megszervezéséről. A rendelet 7. §-a kimondta:

„(1) Az egyetem tanárai a hazai tudományegyetemek tanáraival mindenben egyenrangú és egyenjogú egyetemi nyilvános rendes vagy rendkívüli tanárok, akiket a földmivelésügyi miniszter javaslata alapján az államfő nevez ki…

(3) A debreceni, a keszthelyi és a mosonmagyaróvári, valamint a volt kolozsvári Magyar Mezőgazdasági Főiskolának, továbbá a Magyar Kertészeti és Szőlészeti Főiskolának nyilvános rendes és nyilvános rendkívüli tanárai – hacsak alkalmaztatásuk valamely ok következtében meg nem szűnik – az Egyetem megfelelő karán csak egyetemi nyilvános rendes, illetőleg egyetemi nyilvános rendkívüli tanárrá kinevezésük után folytathatják működésüket.

(4) A későbbi kinevezések iránt a földmivelésügyi miniszter az Egyetem illetékes karának és a Tanácsnak javaslata alapján tesz az államfőhöz előterjesztést.”[1]

A kormány a rendelkezés szerint egyetlen agrártudományi egyetemet létesített budapesti székhellyel, amely a Földművelésügyi Minisztérium alá rendelve, a választott rektor által irányított önálló hatáskörű intézményként működött. Mezőgazdaságtudományi Kara egy budapesti és három vidéki osztályra tagolódott. Utóbbiak Mosonmagyaróvárott, Keszthelyen és Debrecenben működtek. A kar élén a dékán állt, az osztályok a dékán felügyelete alatt önálló egységet alkottak, élükön az osztályelnökkel.

Ennek a rendeletnek az életbelépésével indult meg a II. világháború utáni hazai agrárfelsőoktatási rendszer tényleges kibontakozása, amely lényegében e képzés új szakaszát jelentette. A mindenkori kormány – így az akkori is – képviselte és kifejezte azt az álláspontot, hogy a magyar mezőgazdaság a nemzetgazdaság olyan jelentős és nélkülözhetetlen

[1] A Magyar Agrártudományi Egyetem szervezeti szabályzata. A 8.740/1945 és az 53.999/1945. F.M.sz. rendeletek. p. 93.

ágazata, amely megfelelően képzett, termelésfejlesztésre és irányításra alkalmas szakemberek nélkül nem képes előrehaladni.

A Mezőgazdaságtudományi Kar Debreceni Osztálya 1945. november 9-én Arany Sándor főiskolai nyilvános rendes tanár, megbízott osztályelnök vezetésével tartotta meg első, alakuló ülését. Arany Sándor 1946 márciusában megvált az osztályelnöki tisztségtől, s április 4-én átmenetileg – Máthé Imre irányítása alatt – háromtagú bizottság vette át az intézmény vezetését. Az egyszemélyi vezetés 1946. június 5-től állt vissza, amikor Tamás Ferenc tanszékvezető tanár került az osztály élére, akit majd Di Gleria János egyetemi tanár követett. Az új oktatási egység a lehetőségekhez képest mindent elkövetett a feladatok ellátására, sajnos csekély hatásfokkal.

A háború alatti és utáni állapotok természetesen a mezőgazdasági akadémiát is érintették. A különböző politikai szervezkedések főként a hallgatóság körében hatottak, s elsősorban a tanulmányi célkitűzések megváltoztatására törekedtek. A valós problémák megoldását alárendelték a centralizációs elveknek. A Magyar Agrártudományi Egyetem az egyetlen budapesti Mezőgazdaságtudományi Karával, és azon belül vidéki osztályaival nem volt képes ellátni a mezőgazdaság növekvő igényeihez illeszkedő szakemberek képzését. Így mind Debrecenben, mind pedig az országos agrár-felsőoktatásban megoldhatatlan feladatot jelentett a tanári kar kialakítása, valamint a hallgatóság elhelyezése az említett osztályokon. A Magyar Agrártudományi Egyetem vidéki osztályait 1949. március 12-én feloszlatták. Ezzel a Magyar Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kara Debreceni Osztálya is megszűnt létezni. A pallagi tanári kar egy részét és a hallgatók csekély hányadát a budapesti kar vette át. A debreceni felsőfokú agrároktatásban pedig négy éves kihagyás következett be.

A hátramaradt akadémiai épületben, valamint a korábbi tangazdaság területén ekkor kapott helyet az újonnan szervezett (Debrecen-Pallag) Növénytermesztési Kutató Intézet Manninger G. Adolf vezetésével, aki korábban a Magyar Agrártudományi Egyetem Debreceni Osztályának volt tanszékvezető egyetemi tanára.

2. Az újjáalakult Debreceni Mezőgazdasági Akadémia (1953–1962)

A háborút követő évtizedekre, az ötvenes évekkel kezdődő időszakra esett a magyar mezőgazdaság egyik legmarkánsabb történelmi átalakulása. Végbement a magyar mezőgazdaság szervezeti átalakítása, a korábbi nagybirtokok felosztása – a földosztás –, illetve még ennek teljes befejeződését megelőzve, megindult a termelőszövetkezetek létrehozása. A szövetkezeti mozgalom kiszélesedésével a földtulajdon rendszere teljesen átalakult, s átmenetileg az agrárszakemberek képzése iránti igény is növekedett. Kellő szakismeret hiányában ugyanis nem lehetett korszerűbb gazdálkodást folytatni. Egyrészt a birtokviszonyok, másrészt pedig a társadalmi átalakulás szükségszerűen vetette fel a mezőgazdasági szakemberek képzésének koncepcionális kérdéseit.

Alig néhány héttel a Nagy Imre által kidolgozott „új gazdaságpolitika" meghirdetése után, 1953 júliusában közlemények jelentek meg a Mezőgazdasági Értesítő 1953. évi 36. és 37. számaiban, hallgatók jelentkezését és tanárok pályázatát várva az újonnan létesített Debreceni Mezőgazdasági Akadémiára. Az Elnöki Tanács 1953. július 3-án megjelent 9. sz. törvényerejű rendeletével hozta létre az ország új agrár-felsőoktatási intézményét. Elsőként 1953. szeptember 1-én Debrecenben, majd egy évvel később Keszthelyen és Magyaróvárott

DUPress

indult meg újólag a felsőfokú agrárszakemberek képzése, e két utóbbi esetben a régi intézet helyén. Mindhárom intézetben 145 hallgatót vettek fel, 1956 augusztusában azonban lényegesen kevesebb fiatal kapta meg közülük az „okleveles mezőgazdász" cím használatra jogosító diplomát. A megújult debreceni intézetben hat tanszék létesült, teljes oktatói létszámuk 18 fő volt. Az intézmény azonban nem elődjének helyét és területét foglalta el, hanem a városon belül, a Böszörményi úton, a korábbi Mezőgazdasági Technikum épületében nyert elhelyezést. Az új körülmények között és új helyen indult intézmény hiányos oktatógárdával, súlyosan károsodott felszereléssel és kevés férőhellyel kezdte meg működését. A feltételek egyáltalán nem voltak adottak egy új, minden igényt kielégítő felsőfokú iskola működéséhez. Csupán az alapok teremtődtek meg. Súlyos problémákat kellett az újjászervezett intézetnek megoldania és elősegítenie a nagyobb termelékenységű mezőgazdasági termelés megszervezését részben megújult oktatói karral és gyakorlatilag teljesen átdolgozott oktatási programmal, melynek szemlélete és tartalma, továbbá célja alapvetően különbözött a korábbiaktól.

49. A II. világháború után felsőoktatási szintre emelt mezőgazdasági oktatás új, a korszak stílusát tükröző épülete (a mai Agrártudományi Centrum épülete a Böszörményi úton).

A megújult Mezőgazdasági Akadémia jelentős hallgatósággal, de – amint szó volt róla – igen kis létszámú tanári karral kezdte el munkáját. Évenként mintegy 100 hallgatót vettek fel. Az intézménynek az első évtől a harmadév végéig már több mint 300 nappali hallgatója volt, akikhez később több száz fős levelező hallgató csatlakozott. A hároméves képzés idején a tanintézet első tanévére összpontosultak az alapozó és az egyszerű gazdasági gyakorlatok, amelyek az üzem belső munkájának megismerését célozták. A második és harmadik tanévben a szakmai és elméleti tárgyak mellett gazdaságirányító képzésben részesültek a hallgatók. A képzés a gyakorlati oktatás mellett nagy súlyt fektetett a természettudományos szakmai alapozásra.

Az intézmény igazgatása, a fejlesztések, az építkezések irányítása és a fokozatosan megerősödő tudományos munka igényelte, hogy Bencsik István igazgató és Vecsey Tibor igazgató munkáját 1956-tól egy tudományos igazgatóhelyettes is segítse. E tisztség betöltésére Szelényi Ferenc tanszékvezető kapott megbízást.

Széleskörű szakmai és politikai vitákban elhangzott érvelések alapján az Elnöki Tanács 1957. évi 35. sz. törvényerejű rendelete és a csatlakozó földművelésügyi minisztériumi utasítás adta meg a lehetőséget, hogy a három vidéki akadémia az eredeti név megtartása mellett működjön. Az oktatók egyetemi munkaköri besorolást kaptak, s fokozatosan gyarapodtak a tanszékek. Az oktatói létszám 30 főre nőtt. E módosítással az oktatás szélesebb körűvé vált, új tantárgyak bevezetése vált szükségessé, amelyek egyrészt a természettudományos alapokat gazdagították, másrészt olyan ökonómiai jellegű tárgyak voltak, amelyek által az egységes üzemszervezés tárgyköreinek egyes fejezetei is gyarapodtak és modernizálódtak. A heti óraszám 35–38 között váltakozott. A képzési időben a hallgatók 11 szigorlatot és 43 kollokviumot tettek, mielőtt megvédték diplomatervüket (FM 73.239/1957. sz.r.). A négyéves akadémiai képzés elsődleges célja az volt, hogy a szakemberek olyan elméleti és gyakorlati alapismeretek birtokában kerüljenek ki a termelési gyakorlatba, amelyekre támaszkodva képesek elindítani az eredményes gazdálkodást, illetve további szakismeretek megszerzése után fejlesztési tevékenységek végzésére is alkalmassá váljanak.

A továbbiakban a megemelt tanulmányi idővel folytatódott a képzés. Tulajdonképpen ettől az időszaktól indultak meg és bontakoztak ki Debrecenben az oktatás mellett a rendszeres mezőgazdasági kutatások. Az Akadémia helyzetét erősítette az a rendelet, amely 1962 novemberében az intézményt Debreceni Agrártudományi Főiskola elnevezéssel ruházta fel. Irányítója a rektor volt. Az 1953–1962 közötti időszak tulajdonképpen a II. világháború utáni agrár-felsőoktatást megalapozó korszak volt. Ebben a periódusban alakult ki az a közel állandó tanári kar, amely az oktatás mellett képes volt rendszeres és sokirányú tudományos munka végzésére, és amelyben néhányan már elismerésre méltó tudományos előélettel is rendelkeztek (pl. kandidatúra). Az oktatási intézményen belül sajátos helyzete volt az ún. Gyakorlati Tanszéknek, amely ugyan szerves része volt az Akadémiának, személyi állományának azonban csak részben volt oktatási feladata, nagyobb hányadában a gazdaság különböző ágazataiban termelésirányító feladatokat láttak el. A tangazdaság igazgatója a mindenkori rektor volt, azonban a gazdaság közvetlen irányítását a Gyakorlati Tanszék vezetője, Ács Antal végezte. Így vált lehetővé az oktatás és a gyakorlat harmonikus összekapcsolása.

A gyors fejlődést mutató intézmény 1960-ban elkészítette 20 éves távlati fejlesztési tervét. Az előrelátó terv átültetése a valóságba nagyszabású építkezéssel kezdődött. A tanügyi épület bővítésével lehetőség nyílt az oktatás technikai fejlesztésére, valamint a tanszékek, helyiségek gyarapítására, amit az oktatók létszámának növekedése követelt meg. Az új oktatási épületben nyert elhelyezést az Állattani, az Állatbonc- és Élettani, a Kémiai, a Matematikai és Fizikai, a Növénytan és Növényélettani, valamint a Növényvédelmi Tanszék. Felépült a 600 hallgató számára kulturált elhelyezést biztosító kollégium és menza, valamint a 400 fős színházterem a kiegészítő helyiségekkel. Mindezek megvalósításával a korábbi pallagi épületrendszernél messze korszerűbb körülmények között folytathatta a megújult akadémia munkáját.

Dunning

3. A Debreceni Agrártudományi Főiskola (1962–1970)

Az agrár-felsőoktatás többszöri átszervezése és az intézmények elnevezése rendszerint nem volt szinkronban egymással. A Debreceni Mezőgazdasági Akadémiát a kormány 1962 novemberében Debreceni Agrártudományi Főiskolává alakította át. A Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium a Művelődésügyi Minisztériummal egyetértésben az intézmény rektorává a korábbi mezőgazdasági akadémia igazgatóját, Bencsik Istvánt nevezte ki. Az intézmény oktatási feladata továbbra is az általános agrármérnöki képzés volt négyéves időtartammal, melynek rendszere 1967-ig állt fenn. A képzési időszak 1967-től öt évre emelkedett, melynek utolsó éve egyik félévét a vidéki üzemi gyakorlatok képezték.

A megváltozott körülmények új termelési technológiai megoldásokat követeltek, a megelőző évtizedek vagy évszázadok tapasztalati eljárásai alkalmazhatatlanokká váltak. Valószínűleg közel áll az igazsághoz az, hogy a mezőgazdaság fejlesztésének lehetőségeit ebben az időszakban az elszenvedett károk árán ismerték fel. Kevés volt a magasabban képzett szakember, a korábbi időszakból maradt felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma is csekélynek mondható. Az említett körülmények nemcsak igazolták a szakemberképzés fontosságát, de felvetették a gyakorlattal való szorosabb kapcsolat szükségességét is. Ez csak úgy volt megvalósítható, ha az intézmény oktatói szoros kapcsolatot építenek ki a különböző termelőszövetkezetekkel és állami gazdaságokkal. Az oktatók és a kutatók a tapasztalatszerzés mellett széles körben tájékozódtak a gazdálkodás körülményeiről és az előrehaladás feltételeiről. Az így kialakult helyzetkép alapján reális lehetőség nyílt az oktatás célszerű kialakítására, a képzés tananyagának módosítására. Egyre pontosabban körvonalazódott az a szakmai igény, amelyre a hallgatót fel kellett készíteni ahhoz, hogy a termelésben irányítóként megállja a helyét. A mezőgazdasági mérnöki munka részben tervezés és szervezés, részben termelésirányítás, vagyis a hallgatóságnak nemcsak a folyamatos munkavégzés rendjének ismeretét kellett elsajátítania, hanem a termelés fejlesztésére is nagy hangsúlyt kellett helyeznie.

Közismert, hogy az 1950-es évek végén és az 1960-as évek elején a magyar mezőgazdaság színvonala meglehetősen alacsony volt, aminek következtében a termelési eredmények is rendkívül szerények voltak. Ez részben a szakmai ismeret, részben a megfelelő eszközrendszer hiányával, az erő- és munkagépek alacsony számával, a tápanyag-visszapótlás megoldatlanságával, és még sok egyéb okkal magyarázható. A magyar mezőgazdaság kiemelkedéséhez olyan szakmai értelmiségi réteg is kellett, amely képes kivezetni ebből a nehéz helyzetből a mezőgazdaságot. Az oktatási tematikákba be kellett építeni azokat az új ismerteteket, tudományosan megalapozott elgondolásokat, amelyeket a fiatal mérnökök is biztonsággal tudtak alkalmazni a gyakorlati életben.

1967-ben újabb változás következett be a főiskola életében. Az agrár-felsőoktatás revíziójának és egységesítésének eredményeként a Debreceni Agrártudományi Főiskola ötéves tanulmányi idővel folytatta tevékenységét 1970-ig, amikor is nemcsak munkájában, de nevében is elnyerte az egyetemi rangot. 1967–1970 között a Debreceni Agrártudományi Főiskola ötéves tanulmányi idejű agrár-felsőoktatási intézményként működött. A feladatra való felkészülés további korszerűsítést igényelt nemcsak az oktatás tekintetében, hanem egyidejűleg a széleskörű, elmélyült tudományos kutatás követelményében is. Ezekben az években változott a rektor személye. 1965-1968-i időszakra Munkácsy Ferenc nyerte el a megbízást, azonban másfél év után vezetői tisztéről lemondott, s rektorként újból Bencsik István folytatta vezetői tevékenységét.

1967-től új tanterv szabályozta az oktatás rendjét. Az ötéves tanterven áttekintve megállapítható, hogy az oktatás középpontjában továbbra is az általános agrármérnök-képzés állt, vagyis a főiskola, illetve az egyetem olyan agrármérnököket képzett, akik a mezőgazdasági termelés valamennyi ágazatában – a növénytermesztés, állattenyésztés, üzemszervezés, gazdálkodás – szakmai jártassággal rendelkeztek. Születtek olyan elképzelések, hogy az ágazati szakmérnök-képzés további előrehaladást jelentene, azonban e képzésforma az általános elvárásoknak nem felelt meg. Az idő előtti specializálódás bonyolította volna a mezőgazdasági üzemek helyzetét és belső gazdasági összhangjuk kialakítását. Ezért vált elfogadottá az általános agrármérnök-képzés azzal a kiegészítéssel, hogy a specializációt az általános mérnöki diploma után lehet megteremteni úgy, hogy az okleveles mezőgazdasági mérnökök posztgraduális képzés keretében a gyakorlati igényeknek megfelelő sajátos szakirányú továbbképzésben részesülnek. Az utóbbi folyamat megvalósítása önmagában véve is nehézséget jelentene a szükséges szakembereknek az oktatásba történő bevonása által, ugyanis a specializáció igényéből fakadóan az oktatói kar kiszélesítését tennék szükségessé, amely el nem hanyagolható költségnövelő tényezőként szerepelne az egyetem financiális támogatása keretében. Megoldásnak tűnt a külső előadók rendszeres alkalmazása, mivel ezzel nem csupán az előadók személye, hanem munkahelyük is bekapcsolódhatott az általános mérnökképzésbe, miáltal egyidejűleg az egyetem és a termelési üzemek kapcsolata is erősödhetett. A többéves gyakorlat igazolta a kezdeményezést.

1968-ban ünnepelte az egyetem alapításának 100. évfordulóját. Az ünnepi ülésen megjelent több külföldi egyetem vezetője, a minisztertanács néhány tagja, társadalmi szervek vezetői, és nagy számban vettek részt az egykori tanítványok is.

4. Az egyetemi képzés főbb vonásai (1970–1999)

Az agrár-felsőoktatás továbbfejlesztésének országos szabályozása keretében az 1970. évi 20. sz. törvényerejű rendelet intézkedett a Debreceni Agrártudományi Egyetem létesítéséről. Az elnevezés nemcsak névváltozást jelzett, hanem jelentős szervezeti és tartalmi változást is. Bár a Debreceni Agrártudományi Főiskola már 1967-től egyetemi rangú felsőoktatási intézményként működött, 1970-től eleget kellett tennie annak a kritériumnak is, mely szerint egy egyetem több karral rendelkezik. 1970-ben az egyetemi rangú Debreceni Agrártudományi Főiskola és a szarvasi Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum összevonásából jött létre a Debreceni Agrártudományi Egyetem, amely egy debreceni mezőgazdaságtudományi egyetemi karból és a szarvasi öntözéses-meliorációs főiskolai karból állt. Ez évben lejárt Bencsik István rektori megbízatása, aki nemcsak az egyetem éléről, de Debrecenből is távozott. Utódaként Ács Antal kapott rektori teendők végzésére megbízást, majd Tóth József 1977-től 1983-ig vezette a kibővült intézményt. Ács Antal egyidejűleg az egyetemhez csatolt egykori Állami Gazdaság igazgatója volt. Tóth József rektori ciklusában alkalmazta a számítástechnika szerteágazó lehetőségeit, amikor a vidéki agrár-felsősoktatási intézmények közül elsőként telepítette az egyetemre önálló egységként a számítóközpontot.

Ezzel a debreceni egyetem bővítése nem fejeződött be. 1972-ben az 1028/1972 sz. minisztertanácsi határozat alapján a mezőtúri mezőgazdasági gépészeti főiskolai kar is az egyetem szervezetébe került. 1976-ban a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium (MÉM) az 1012/1976. sz. minisztertanácsi határozat alapján a Karcagi Talajművelési Kutató

DUPress

Intézetet is a Debreceni Agrártudományi Egyetemhez kapcsolta. További bővülést jelentett a Debreceni Agrártudományi Egyetem Termelésfejlesztési Intézetének 1971-ben történt létrehozása, amelyről a 40/1971. sz. MÉM rendelet intézkedett. A Termelésfejlesztési Intézet önálló gazdálkodási szervezetként az egyetemi kar mellett kezdett el működni. Így végül is a Debreceni Agrártudományi Egyetemet az alábbi szervezeti egységek alkották: egy mezőgazdaságtudományi egyetemi kar, két főiskolai kar, egy kutatóintézet és egy termelésfejlesztési intézet.

A szervezeti változásoknak és az általános oktatási irányelveknek megfelelően az oktatómunka szervezete és tartalma is módosult. A szakfelügyeletet ellátó minisztériumban elfogadottá vált az a nézet, hogy bár a négy agrártudományi egyetem mindegyike általános agrármérnököket képez, mindemellett az oktatás keretében legyen lehetőség a hallgatóságot megismertetni a régió speciális mezőgazdasági problémáival, s legyen mód mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásban azokról elmélyültebb ismeretanyagot nyújtani. Így a dunántúli egyetemeken az állattenyésztés és a takarmánygazdálkodás kerülhetett mérsékelt túlsúlyba, a gödöllői egyetemen elsősorban az ökonómiai-gazdasági oktatást lehetett differenciáltabbá tenni, míg a debreceni egyetemen a tápanyag- és vízgazdálkodás lett az a megkülönböztetett tudományterület, ahol az oktatás elmélyítése szükségessé vált. Ez a törekvés a tanrendben szinte alig nyilvánult meg, csupán néhány óra/hét különbség fedezhető fel az egyes egyetemek tanrendjében. A teljes képzési idő alatti óraszám mindegyik intézményben azonos maradt.

A szakirányra kidolgozott tantervet az Egyetemi Tanács 1975. július 24-én hagyta jóvá. 1975 szeptemberétől az első három évfolyamon már e tanterv szerint oktattak, míg a IV. és V. évfolyam még az 1972-ben jóváhagyott tanterv alapján tanult. A szakirányú differenciált tanterv 1975 őszétől lépett életbe, mely szerint a hallgatóság a harmadik tanévtől négy szakirányban folytathatta tanulmányait. Ezek a következők voltak: növénytermesztés, állattenyésztés, ökonómia és növényvédelem. Lényegében minden szakirányt egy-egy tantárgy-csoport képezett. A képzés ilyen formája elsősorban az egyéni érdeklődés kielégítését szolgálta egy-egy szűkebb szakterületen. Kiegészítő képzést biztosított mérlegképes könyvelésből és növényvédelmi szaktevékenységből.

A tanterv alapkoncepciója a tantárgycsoportos tervezés volt, a szakirányban bizonyos tárgyakból felemelt óraszámmal. Ez az utóbbi kétféleképpen érvényesült: a tantárgyak jelentős részénél az adott szakirányt választó hallgatók a többletórákat külön félévben, az alapképzés előadásait pedig a más szakirányt választó hallgatókkal együtt hallgathatták. Néhány tárgy (pl. mezőgazdasági számvitel és pénzgazdálkodás, növénykórtan és növényvédelmi állattan) előadásait a szakirányt választó hallgatóknak külön tartották az oktatók. Az is gyakorlattá vált, hogy a szakirányban részt vevő hallgatók a többletismereteket kiscsoportos formában – szemináriumok vagy gyakorlatok keretében – kapták meg. Így végül a hallgatott tantárgyak két csoportra voltak bonthatók. Az „A" tantárgycsoportra, amelyet minden hallgatónak kötelezően, azonos óraszámban, a képzés első négy félévében kellett hallgatnia, és a „B" szakirányú tárgycsoportra, amely a harmadik évtől indult. Azokat a tantárgyakat, amelyek nem tartoztak a választott szakirányba, a hallgatók továbbra is az általános agrármérnök-képzés programjában hallgatták, és azokból A-tárgyként vizsgázniuk is kellett.

Az 1993/1994-i tanévtől az A-típusú kötelező törzstárgyak között (a felsorolás teljességének igénye nélkül) természettudományi alapozó tárgyak (pl. matematika, számítástechnika, kémia, agrokémia, agrofizika, agrometeorológia, talajtan, mikrobiológia), a növény-

termesztésre (pl. földműveléstan, növénykórtan, kertészet, genetika, növénynemesítés, gyümölcstermesztés) és az állattenyésztésre (pl. állattenyésztés-gépesítés, az egyes háziállatok tenyésztése) vonatkozó szaktárgyak, ökonómiai (mint a vállalatgazdálkodás, számvitel, pénzügy, jogi ismeretek, közgazdaságtan, agrárgazdaságtan), valamint műszaki ismeretek (mezőgazdasági géptan és építészet, vízgazdálkodás) szerepeltek. A „B" típusú tárgyakat ugyanettől a tanévtől a következő nyolc szakirányban lehetett felvenni: állattenyésztés, biotechnika és biotechnológia, környezetgazdálkodás, mezőgazdasági termékfeldolgozás és minőségvizsgálat, növényvédelem, tápanyag- és vízgazdálkodás, vállalkozásszervezés és vidéki erőforrás-gazdálkodás szakirány.

Az agrármérnök-képzés sok tantárgyas képzési forma. Általános igényként merült fel a tárgyak számának csökkentése, az ismeretkörök integrálása. Az első komolyabb törekvés erre az 1975-ös tantervben történt, amikor a tantárgyak számát – néha erőszakolt és formális integrációval – sikerült 34-re leszorítani. A tantárgyi összevonások szükségessé tették évről-évre a nagyszámú kis tanszékek rendszerének felülvizsgálatát, és a nyert áttekintés után a tanszékek új rendszerének kialakítását. A kar és a tanszékek közötti szervezeti egységként épült be az intézeti rendszer. Vagyis a szakmailag közel álló tanszékek egy intézetbe tömörültek, és az egységesebb irányítással lehetővé vált az egymáshoz közel álló tantárgyak oktatásának összehangolása. Az intézetigazgatóknak lényegében véve – mivel semmiféle jogokkal nem erősítették meg – csak formális koordinációs javaslat tételére volt lehetőségük. Mivel a jogokkal nem rendelkező vezetőnek a megvalósításra hatásköre nem volt, ezért nem is játszhattak kiemelkedő szerepet az oktatás továbbfejlesztésében. Viszont az összevont tanszékek megerősödtek, a tanszékvezető javaslattételi és szakmai vezetői megbízásával egyes kérdéskörökben döntési jogot gyakorolt.

Az oktatás fejlesztése a nyolcvanas években továbbfolytatódott. 1983-ban Tóth József megbízatásának lejárta után a kibővített egyetem vezetését Szász Gábor látta el 1983-1989 között rektorként, 1989-92 között pedig rektorhelyettesként. Ez idő alatt Kozma András és Loch Jakab dékánok egymást követően vezették a Mezőgazdaságtudományi Kart. Ebben az évtizedben országosan már felmerült a különböző egyetemek közötti integráció kérdése is. A központi irányítású országos integrációról egyelőre még csak elvekben esett szó, azonban az évtized végére már nyilvánvalóvá vált, hogy a kis egyetemek száma viszonylag nagy, az ún. nagy egyetemekhez viszonyítva (pl. Eötvös Loránd Tudományegyetem, budapesti Műszaki Egyetem). Ennek ellenére a mezőgazdasági oktatás fejlesztése Debrecenben továbbfolytatódott, a MÉM Szakoktatási és Kutatási Főosztály előterjesztésében foglaltak szerint.

Az 1984/1985-i tanévtől belépő tantervben az említett integrációk egy részét megszüntették. Külön tantárgyként szerepelt a mezőgazdasági fizika; az örökléstan és növénynemesítés ugyan egy tárgyként, de két félévben került oktatásra.

A MÉM miniszteri értekezlete a Szakoktatási és Kutatási Főosztály előterjesztésében 1982-ben tárgyalta *„Az agrár-felsőoktatás képzési céljának, általános tantervi irányelveik meghatározása és javaslat az agrár szakemberképzés korszerűsítésének feladataira"* című szakmai anyagot. E dokumentum hangsúlyozta, hogy *„… a jövő termelése az alapképzésben a mainál konvertálhatóbb tudású és általánosabb szakmai műveltségű szakembereket igényel".*

A komplex természettudományos gondolkodásmódra nevelés az alkalmazott biológiai, kémiai és fizikai ismeretek összehangolását tette szükségessé. A rugalmas alkalmazkodás feltételeül a szakmaspecifikus természettudományos alap- és alapozó tárgyak megfelelő arányának kialakítását, a szaktárgyak azokra épülő tudományos igényű oktatását határoz-

ta meg. Az okleveles mérnökképzés célját alkalmazott természettudományos, műszaki és ökonómiai alapképzettségű, a szakterületén mélyreható ismeretekkel rendelkező, szintetizáló és innovációs képességű, tudományos igényű szakemberek képzésében határozták meg, akik a tervezési, fejlesztési, szervezési és irányítási munkában alkalmasak a tudományos eredmények gyakorlati alkalmazására, a vállalati, az ágazati stratégia kialakítására és a gazdálkodás egészét átfogó vezetői tevékenységre, tudományos kutatómunkára, illetve speciális szakterületek ellátására.

Ez a dokumentum fogalmazta meg először azt az igényt, hogy az agrármérnök-képzést folytató intézmények az alapképzést közös törzsanyag alapján végezzék, és hogy harmadévtől biztosítsanak tág lehetőséget az alternatív blokkok és a fakultatív tárgyak szabad választására. Az irányelvek előírták, hogy a teljes képzés anyaga három részből épüljön fel. A kötelező tantárgyakból, az alternatív blokkok kötelező tantárgyaiból**,** valamint az alternatív blokkok szabadon választott tantárgyaiból**.** Ily módon a képzés alkalmassá vált a legkülönbözőbb érdeklődési körök kielégítésére, sokrétűbbé tette a mérnökképzést, rugalmassá a képzés rendszerét, és elősegítette a gyakorlat igényeihez történő illesztését. Az irányelvek előírták a vizsgaidőszak lerövidítését, a harmincórás átlagos heti óraterhelést. Kívánalom volt, hogy a tanulmányi idő alatt a kötelező óraszám érje el az 5000 órát. 1983 decemberében a három Agrártudományi Egyetem rektora megállapodott az agrármérnökképzés tartalmi fejlesztésének alapelveiről, majd elkészült az egyetemek közös dokumentuma *„Az okleveles agrármérnök-képzés célja és általános tantervi irányelvei"* címmel. Erre alapozva dolgozta ki a debreceni kar saját tantervi irányelveit és tantervét, amelyet a főosztály 1984. szeptember 6-án hagyott jóvá. E dokumentum megfogalmazása szerint a karon folyó oktató-nevelő tevékenység célja a népgazdaság, alapvetően a Tiszántúl és Észak-Magyarország termelő üzemeinek igényeit kielégítő, az agrármérnöki munkakör betöltéséhez szükséges általános szakmai műveltséggel, ezen túl egy-egy szakirányban magas szintű elméleti és gyakorlati tudással, annak alkalmazásához megfelelő gyakorlattal rendelkező, az agrármérnökre háruló feladatokat tudatosan vállaló, művelt, idegen nyelvet ismerő agrár-szakemberek képzése. Az egyetemi kar feladata a képzés során alkalmazott természettudományos, műszaki és társadalomtudományi ismeretekre alapozott elmélyült, a tudományos fejlődés mindenkori eredményeit felhasználó növénytermesztési, állattenyésztési és ökonómiai ismeretek nyújtása; a hallgatók felkészítése a legújabb tudományos eredmények befogadására; a mezőgazdasági főágazatok (szántóföldi növénytermesztés, állattenyésztés) bármelyikében a termelési folyamatok tervezésére, fejlesztésére, szervezésére, irányítására.

Az új irányelvek alapján készített tantervben az általános képzés tantárgyainak száma 36, az üzemi gyakorlatokra fordítható 400 órával együtt a képzés óraszáma – testnevelési órák nélkül – 4662 óra. Először ez a tanterv írta elő mindkét élettanból (állat- és növényélettan) a szigorlatot, ami jól tükrözi az általános irányelvekben megfogalmazott igényt, a korszerű biológiai alapok súlyának emelését. A szigorlatok, záróvizsgák és kollokviumok száma a tíz félév során 48, amelyeket gyakorlati jegyek és megajánlott jegyek egészítettek ki. Utóbbi számonkérési forma olyan többféléves tárgyak első félévében került alkalmazásra, ahol a félévek végén a tárgy szigorlattal vagy záróvizsgával zárult, előző félévekben pedig az évközi szereplés – zárthelyi dolgozatok, stb. – alapján kapott jegyet a hallgató, amelyet szóbeli vizsgán javíthatott.

A Mezőgazdaságtudományi Kar vezetése 1984-től olyan képzési struktúra kialakítására törekedett, amely – a korábbi tantervektől eltérően – rugalmasan követte és elégítette ki

a társadalom változó igényeit. Ez a merev struktúra feladását tette szükségessé. Az új képzési rendszerben a kötelező tantárgyak rendszerével minden hallgató számára meg kellett őrizni az agrármérnöki munkakör betöltéséhez nélkülözhetetlen ismeretek átadását és kereteit. Ugyanakkor a hallgatók érdeklődési körének, várható munkaterületének megfelelően olyan szakirányokat kellett kialakítani, amelyekben egy-egy tantárgy-csoport ismereteinek mélyebb megismerése vált lehetővé. A felsorolt szakirányokban „szakrendszerű" képzés folyt, azaz a fő szaktárgyakat a hallgatók felemelt óraszámban külön hallgatták, míg az évfolyam többi hallgatójának e szaktárgyakat kisebb óraszámban adták elő az oktatók. Az alternatív blokkok száma az évek során az igényektől függően változhatott, a felsoroltakhoz továbbiakat vezettek be, illetve egyes blokkokban a képzés szünetelt.

A Mezőgazdaságtudományi Kar agrármérnök-képzési tanterve az 1993/1994-i tanévtől követi a fenti alapelveket. Kismértékű módosulások évről-évre bekövetkeztek, ezek azonban a képzésnek sem a rendszerét, sem tartalmát nem érintették számot tevően. A végzett hallgatók eredményes államvizsga letétele után okleveles agrármérnöki diplomát kaptak, betétlapon megnevezve a választott szakirányt. Az eltérő szakirányú diploma kiadását követően újfajta agrármérnöki diplomát is kibocsátott az egyetem: az 1995/96-i tanévtől az ún. gazdasági agrármérnöki diplomát. A gazdasági agrármérnöki szak keretében szintén megtalálhatók a szakirány szerinti blokkok, nevezetesen a vállalkozásszervező és vagyonértékelő, a pénzügy-számviteli és a kereskedelem-marketing szakirány.

Az 1990-es években az oktatás fokozatosan átalakult. A megváltozott társadalmi és gazdasági feltételek megkövetelték a különböző tantárgyi revíziókat, illetve olyan új tantárgyaknak a bevezetését, amelyek témakörei az újjáalakuló gazdálkodási formák rendjébe tartoztak. Az agrárgazdálkodás országos átalakulása elsősorban az agrárökonómiai oktatást folytató tanszékeket érintették, de revízió alá kellett venni a Növénytermesztési és Állattenyésztési Tanszékeket is, amelyekbe az ökonómiai kérdések oktatása is beágyazódott. Az 1990-től 2000-ig terjedő oktatási időszak alatt a folyamatosan felmerülő társadalmi, oktatáspolitikai kérdések érvényes megoldásáról Kozma András, majd őt követően Loch Jakab és Csizmazia Zoltán rektorok gondoskodtak.

Az említett évtizedben alakult meg a Debreceni Universitas egyesülés, melynek vezetői javaslatot dolgoztak ki az új egyetem felépítésére és működésére vonatkozóan. A Debreceni Agrártudományi Egyetem kara két igazgatót is delegálhatott a szervezet élére: 1993-94-ben Szász Gábor egykori rektort és az utolsó igazgatót, Győri Zoltán egyetemi tanárt. A Debreceni Universitas egyesülés 1999-ben befejezte munkáját, mivel 1998. március 4-én megszületett a kormányhatározat a Debreceni Egyetem megalakulásáról. A Debreceni Agrártudományi Egyetem a többi intézmény képviselői közé Nemessályi Zsoltot delegálta.

Az 1996/97-i tanévben nappali tagozaton megindult a 2 éves mérnöktanár-képzés, az 1997/98-i tanévben az ötéves környezetgazdálkodási agrármérnök, valamint a 3 éves mezőgazdasági szakigazgatási szervezőmérnök képzés, az 1998/99-i tanévben pedig levelező tagozaton a 4 éves vadgazdamérnök képzés is. Tanterveik alapján megállapítható, hogy az oktatás szerkezete hosszú évek meglehetősen bonyolult fejlődése eredményeként sokrétűvé vált, az egyetemi kar oktatási tevékenysége a diszciplínák igen széles körére terjedt ki.

Duplum

5. Kutatómunka

A II. világháború után különböző néven említett debreceni agrár-felsőoktatási intézményben az oktatómunka mellett rendszeres kutatási tevékenység is folyt. A tudomány egyre összetettebbé válik, s a szűkebb értelemben vett termelési ismeretekkel kapcsolatos kérdéskörök mellé igen sokrétű egyéb tudományos megismerés válik szükségessé az oktatás színvonalának emeléséhez. A tudomány és a technika alapos ismerete és alkalmazása teremti meg a gyors előrehaladást a mezőgazdaságban. Ha csupán az elmúlt 50 évet vesszük alapul, több ezer tudományos közlemény jelent meg tudományos folyóiratokban magyar és idegen nyelven. A korszerű ismeretek az agrár-felsőoktatás új tankönyveiben is megjelennek. A természet- és műszaki, valamint a közgazdasági tudományok egyre mélyebben behatolnak a mezőgazdaság területére, így mindinkább az interdiszciplinaritás válik jellemzővé a mezőgazdaság minden részterületén. A tudományoknak ez a kölcsönhatása teremti meg a feltételeket a mezőgazdasági termelés gyors fejlődéséhez.

Hangsúlyozni kell, hogy a kutatási eredmények ismertetése során nem törekedhetünk teljességre. Legfeljebb azoknak a tudományos és szakmai irányoknak, feladatoknak a bemutatását vállalhatjuk, amelyek hazánkban időszerűek voltak, megoldásra vártak. Kétségtelen azonban, hogy a kutatómunkában, az alaptudományokban és a szaktudományokban egyaránt neves elődök gazdag hagyományaira lehetett támaszkodni. Az alaptudományok területén ez egészen Tormay Béla és Kerpely Kálmán munkásságáig vezethető vissza.

A talajtani, agrokémiai kutatásokat Arany Sándor és Di Gleria János alapozták meg. Kutatási eredményeik túlléptek az ország határain. Arany Sándor a hazai szikes talajok tulajdonságainak leírásával, javításuk és hasznosításuk lehetőségeinek körvonalazásával szerzett nemzetközi hírnevet. A talajtani, agrokémiai kutatásokat Filep György, Helmeczi Balázs, Loch Jakab szélesítették ki az elmúlt fél évszázadban. Filep György kidolgozta az öntözővizek minősítését, megalapozta szakszerű, talajkímélő felhasználásukat. A kémiai egyensúlyok és transzportfolyamatok törvényszerűségeinek feltárásával hozzájárult a kémiai talajjavítás elméleti megalapozásához. Úttörő jelleggel foglalkozott a talajok és a szennyezőanyagok kölcsönhatásával. Talajkémia című szakkönyve idegen nyelven is megjelent. Helmeczi Balázs mikrobiológiai kutatásai az Azotobacter chroococcum szerepének, felhasználási lehetőségeinek ismertetésével gyarapította a talajtani és takarmányozási ismereteket. Kutatási eredményei elősegítették az ökológiai szemlélet kibontakozását a tápanyaggazdálkodásban. Növekedést serkentő állati tápszer-kiegészítő szabadalma nemzetközileg ismert. Loch Jakab nevéhez fűződik a hazai talajok magnézium ellátottságának jellemzése, a magnéziumtrágyázás hatékonyságát befolyásoló tényezők kísérleti igazolása. Tanszéki munkatársaival újabb adatokat szolgáltatott a tápanyag- és vízellátás hatásának, kölcsönhatásának igazolására, a makro- és mikro-elemek érvényesülési feltételeinek optimalizálására. Hazai és nemzetközi együttműködésben jelentős eredményeket ért el a műtrágyázási szaktanácsadást megalapozó talaj- és növényvizsgálatok fejlesztésében. Pethő Menyhért kórélettani kutatásokat folytatott, a golyvásüszöggel fertőzött kukorica N-anyagcseréjének feltárásában ért el elismerésre méltó eredményeket. Úttörő jelleggel foglalkozott a pázsitfűfélék vasfelvételével, a hidroxámsavak növényélettani szerepével. A hidroxámsavak növényélettani szerepével kapcsolatos kutatásokat professzor emeritusként is irányítja. Mezőgazdasági növények élettana című szakkönyve országos elismerést aratott. Az említett kutatók széleskörű hazai és nemzetközi kapcsolatot építettek ki, s folytattak közös kutatást, amelyek nemzetközi publicitást is jelentettek.

DUPress

A Debreceni Agrártudományi Egyetem múltjában és jelenében egyaránt jelentős munkák folytak a növénytermesztés és a hozzákapcsolódó résztudományok területén. Az intézet alapítását követően inkább a technológiai kutatások járultak az ismeretek gyarapításához, de röviddel utána Kerpely Kálmán rakta le azokat a korszerű, a távoli jövőre vonatkozó kutatási irányokat, amelyek közel száz évig biztosították e munkák időszerűségét. Tormay Bélát és Kerpely Kálmánt eredményes tudományszervező, irányító tevékenységük elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia tagjai közé választotta. Tamás János fokozatosan szélesítette a Víz- és Környezetgazdálkodási Tanszék kutatási profilját a melléktermék-hasznosítás és a távérzékelés mezőgazdasági alkalmazása terén.

Az újjászervezett Debreceni Mezőgazdasági Akadémián a neves elődök nyomdokain csaknem kezdettől tovább folytak a növénytermesztési kutatások. Az 1960-as években a Növénytermesztési Tanszék élére Bocz Ernő nyert kinevezést, aki mintegy 40 éven át folytatta, fejlesztette és gyarapította Kerpely gondolatait. Több évtizedes témája a szántóföldi növények optimális tápanyag- és vízellátásnak megállapítása, elméleti alapjainak továbbfejlesztése és az eredményekre épülő termesztési technológia gyarapítása. E célra létesítette a napjainkban is fenntartott szabadföldi kísérleteket. A jelenlegi kísérleti tér az ország egyik legnagyobb telepe, amely a legtöbb eredményt és számos vizsgálati lehetőséget biztosít a tanszék kutatói számára. Bocz Ernő iskolateremtő professzora volt az egyetemnek, számos tanítványa a tanszék további kiemelkedő kutatója. Ruzsányi László – a Növénytermesztési Tanszék későbbi vezetője – a tartamkísérletekben tovább folytatta vizsgálatait. Tevékenységének középpontjában a különböző növények vízfogyasztásának meghatározása és az öntözés főbb kérdéseinek tanulmányozása állt. Vele csaknem egyidejűleg Nagy János kapcsolódott be a szabadföldi kísérletek bővítésébe, a táj egyik legfontosabb problémájával, a racionális talajművelés összehasonlító elemzésével. Legfőbb célja a talajok kímélő művelésének kidolgozása volt. Emellett az 1970-es évek közepén indított kísérletben a kukoricafajták és -hibridek genetikai potenciáljának meghatározásra törekedett. A növénytermesztési kutatásokat később tanszékvezetőként a tanítvány Pepó Péter folytatta, aki az integrált növénytermesztési technológiák korszerűsítésének főbb kérdéseit vizsgálja jelenleg is, az 1970-ben létesített tartamkísérletbe építve, amely napjainkban is folyik. A növényvédelem jeles elődeihez tartozik Ubrizsi Gábor, aki korán felismerte a biológiai növényvédelemben rejlő lehetőségeket. Ubrizsy Gábor a Magyar Tudományos Akadémia tagjaként 54 éves korában, 1973-ban elhunyt. Nézeteinek helyességét az élet bizonyította. Ubrizsy Gábor tudományos és szervező tevékenységét 1951-ben a kormányzat Kossuth-díjjal ismerte el.

Jelentős eredmények születtek az elmúlt néhány évtizedben a növénynemesítés terén. Ács Antal több konzervborsófajta nemesítésével gyarapította a hazai termesztett fajták számát. Radnóczi Ferenc egyidejűleg körte- és meggy országosan elismert fajtát állított elő. Gonda István az almatermesztés technológiai korszerűsítésével fejlesztette a termesztés színvonalát. Pethő Ferenc és Gonda István az almatermesztés modernizációjával, technológiai eljárások korszerűsítésével gyarapította a szabolcsi almatermesztő táj termelői munkájának eredményét. Preczner Gábor a Canna dísznövény széles skálán történő termesztésének továbbnemesítésével nemzetközi eredményeket ért el.

Szepessy Istvánt 1970-ben nevezték ki tanszékvezetőnek a DATE Mezőgazdaságtudományi Karának Növényvédelmi Tanszékére. Gödöllő után Debrecenben is megszervezte a növényvédelmi szakmérnök képzést. A növénykórtan elismert oktatója. Kutatási területe: immunitástan, járványtan, prognózis, csávázás. Széleskörű és eredményes munkát végzett a

kémiai növényvédelem tudományos megalapozásában, amely végül az országos növényvédelmi szolgálat színvonalas tevékenységét segítette. Legfontosabb művei: *Általános immunitástan* (1963), *Mezőgazdasági kórtan* (1967), *Növénybetegségek* (1977).

A növénytermesztés gépeinek fejlesztésében Csizmazia Zoltán munkásságát kell kiemelnünk. Nevéhez fűződik a folyékony és szilárd tápanyag-utánpótlási technológiák új eszközeinek, gépi berendezéseinek tervezése és előállítása, valamint a parcella- és termőhelyi méretű szilárd műtrágyaszóró gépek kifejlesztése. A Tornádó típusú műtrágyaszóró gépek sorozatgyártása megvalósult. A mezőgazdasági vízgazdálkodás területén meg kell említenünk Sziki Gusztávot és Thyll Szilárdot, valamint munkatársaikat, akik jelentős tudományosan megalapozott tervező és irányító tevékenységet végeztek a természeti ritkaságnak tekinthető Ecsedi-láp állapotromlásának lelassítása, illetve a láp fennmaradása érdekében. A komplex melioráció, a felületi öntözések technológiájának fejlesztése és a tereprendezés képezte kutatási területüket, az eredmények üzemi szinten hasznosultak. Thyll Szilárd az alagcsövezés területén ért el eredményeket.

Az állattenyésztési kutatásokat elindító Tormay Béla neves oktatója volt az intézménynek a kutatások kezdeti időszakában. Az elmúlt századfordulót követően Rácz Mihály állatorvosként, elismert kutatóként indította el a tömegszelekciós eljárások alkalmazását. Hasonlóképpen megalapítója volt az intézményben kibontakozó takarmányozástani kutatásoknak. Kiemelkedő egyénisége volt az intézménynek Csukás Zoltán, aki több mint tíz éven át volt az akadémia rendes tanára. Nemzetközileg is elismert érdemeket szerzett a modern kvantitatív genetika és ivadékvizsgálat hazai alapjainak lerakásában. Emellett széleskörű kutatásokat folytatott a takarmányozás témakörében.

Az állattenyésztési kutatások nehéz körülmények között indultak, többnyire az Állattenyésztési Kutató Intézet által vezetett országos feladatokhoz kapcsolódtak. Debrecenben a kutatók kezdetben elsősorban a baromfifélék tenyésztésével, szaporításával, nemesítésével, keltetésbiológiájával foglalkoztak, mivel a minisztérium a szarvasmarha, sertés kutatási programokat más kutatóhelyekre telepítette. A tanszéki munkatársak változásával és bővülésével a juh-, szarvasmarha- és a sertéstenyésztés és -nemesítés is előtérbe került. A kutatások 1975-től fokozatosan a génmegőrzés irányába tolódtak el. Az 1990-es évektől egyre tudatosabbá vált a tanszéken az őshonos háziállatfajták értékének és genetikai sokféleségük átmentésének fontossága. Kiss István az őshonos állatfajok tenyésztése, a géntartalékok megőrzése terén ért el eredményeket. A munka a fodrostollú magyar lúd tenyésztésével, majd a bronzpulyka fajtafenntartásával folytatódott Mihók Sándor részvételével. Veress László a szapora merinó fajta hazai tenyésztésével szerzett nemzetközi hírnevet. A juhtenyésztési génmegőrző kutatásokba bekapcsolódott Jávor András a racka és az őshonos cigája juhfajta tenyésztésével. Az elmúlt évtizedben az informatika, a génmeghatározás, a markergének használata, valamint a DNS-vizsgálatok újabb lehetőségeket teremtettek a genetikai sokféleség speciális formájának fenntartására. A genetikai kutatások feltételeinek megteremtése Jávor András, az informatikai módszerek alkalmazása Komlósi István nevéhez fűződik.

Az Állattenyésztési Intézet kutatási programjában napjainkban a mangalica sertés, a hucul ló és a gidrán lófajta tenyésztése is szerepel. Az Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet (OMMI) az eddigi eredményeket elismerve az őshonos és réghonosult állatfajok, fajták kutatásának országos koordinálásával bízta meg az Intézetet. Az őshonos állatfajok génmegőrző tevékenységének sikereihez az elmúlt évtizedekben nagymértékben járult

Duplicate

hozzá Bodó Imre koordináló tevékenysége és Mihók Sándor szervező munkája. Utóbbi a baromfitenyésztés és a lótenyésztés területén ért el elismerésre méltó eredményeket.

Az állattenyésztési kutatásokhoz szorosan kapcsolódnak a takarmányozás kérdései. Herold István a nagy fehérjetartalmú tömegtakarmányok hangyasavas tartósítási eljárását dolgozta ki, a módszert országosan elterjesztette, szabadalmaztatta. Debagrám néven új bárántytápot szabadalmaztatott. A nedvesen betakarított kukorica tárolásának megoldása adalékanyagokkal, mely olcsóbb és tápanyag-kímélőbb, mint a a forrólevegős szárítási eljárás, ugyancsak Herold István kutatómunkájának eredménye. Vinczeffy Imre gyepgazdálkodási kutatásai is az állattenyésztési kutatásokhoz kapcsolódnak. Sok éves tapasztalat birtokában széleskörű munkát végzett a gyepek különböző ökológiai feltételekhez alkalmazkodó diverzitásának feltárására. Gazdag tapasztalatait Gyepgazdálkodás című tankönyvében foglalta össze. A gyepek gazdaságos használatát, állateltartó képességét kutatta. Országos és nemzetközi hírnévre tett szert.

Tormay Béla és Kerpely Kálmán az agroklimatológiai kutatások szükségességét is felismerték, s megteremtették azok feltételeit. Munkájukat eredményesen folytatta az elmúlt 50 évben Szász Gábor. A Debreceni Mezőgazdasági Akadémián, az Agrártudományi Egyetemen, illetve a Centrum keretében vezetésével közel félévszázada folynak klimatológiai, agrometeorológiai vizsgálatok, amelyek egyre szélesebb ismereteket nyújtanak az eredményes mezőgazdasági termeléshez. Munkásságának középpontjában a hidrometeorológiai vizsgálatok állnak, meghatározandó a különböző termesztett növények átlagos és szélsőséges vízfogyasztásának tenyészidőszak alatti változását, annak mennyiségét, továbbá az agrotechnikai beavatkozásoknak a vízfogyasztásra gyakorolt szerepét. Több mint egy évtizeden át vett részt a nemzetközi űrkutatási program keretében az általa tervezett felszíni és fedélzeti spektrométerrel a különböző jellegzetes felszínek spektrál-analízis kutatásában, főként nemzetközi expedíciók formájában. Részben ennek érdekében fejlesztette a korábban kiépített, az országban jelenleg is egyedüli Agrometeorológiai Obszervatóriumot.

A mezőgazdasági kutatások keretében rendkívül széles területet fednek le az agrárökonómiával foglalkozó kutatási elemzések. E kutatás sokrétűségéből származóan kutatási eredményeket e helyen csupán a második világháború utáni időből származóan célszerű megemlíteni az alapvető társadalmi átalakulás bekövetkezése folytán. A mezőgazdaság átszervezése, valamint az új gazdálkodás rendje megkövetelte azoknak az új törvényszerűségeknek a kidolgozását és alkalmazását, amelyeket a mezőgazdasági termelés, az árutermelés, valamint a belső és nemzetközi piac határozott meg.

A Debreceni Agrártudományi Egyetemen az ökonómiai kutatások az egyetem Üzemtani Tanszékén indultak meg. A Gönczi – Kádár – Vadász egymást követő tanszékvezetői hármas indította meg azokat az ökonómiai kutatásokat, amelyeknek már megfogalmazható tételes eredményei voltak. Munkásságuk az 1960-70-es évekre teljesedett ki. „A mezőgazdasági vállalatok és üzemek gazdaságtana" c. főművük évtizedekre meghatározta a tanszék kutatási arculatát is. Gönczi Ivánt elsősorban a mezőgazdasági műszaki fejlesztés problémaköre foglalkoztatta. A gépesítés ökonómiájának elemzésével közel egy évtizedig foglalkozott, amelynek gazdaságossági kérdései ez időn belül sem voltak azonosak. A folytonos változás a kutatási feladatok részletkérdéseit kezdetben jelentős mértékben módosították. A gazdasági méret és a gépesítés összefüggéseivel végzett igen széleskörű elemző munkája a gyakorlatban is hasznosult. Kádár Béla a gazdaság berendezésének problémáit vizsgálta, a növénytermesztés gazdaságossága kérdéseinek elemzését végezte,

különös tekintettel a tápanyagellátásra, valamint az öntözésre. A növénytermesztési ágazatok gazdálkodása és szervezése területén végzett kutatásait, főbb megállapításait országosan egyértelműen elfogadottnak tekintették. Vadász László kutatásai elsősorban az állattenyésztési ágazatok gazdálkodásához és szervezéséhez kapcsolódtak. Az összehasonlító elemzés nemzetközi szintű munkája kiemelkedő volt a dán-magyar mezőgazdaság összevetése alapján. Erre az időszakra esett Tóth József tanszéki tevékenysége is, aki a számítástechnika mezőgazdasági alkalmazása területén végezte kutatásait. Többek között úttörő kezdeményezés volt a célrealisztikus lineáris programozás tervezési modelljének kifejlesztése. A Debreceni Üzemtani Iskolát fémjelző tanszékvezetői hármast a 80-as évek elejétől Pfau-Nemessályi-Nábrádi tanszékvezető egyetemi tanárok követték. Pfau Ernő a növényspecifikus gazdasági elemzések eredményeivel gyarapította azokat a közgazdasági ismereteket, amelyeket a termelésben célszerű alkalmazni. A gépesítés és a szálastakarmány termesztés állt kutatásai középpontjában. Nemessályi Zsolt a takarmánygazdálkodás, a melléktermékek ökonómiai értékelése, a hatékonyság mutatóinak rendszerezése, az ágazati és vállalati gazdálkodás tervezése, elemzése, a farm business management hazai adaptálása területein jutott kiemelkedő kutatási eredményekre. Az agrár-ökonómiai kutatások keretében jól hasznosító részeredmények kidolgozásában eredményesen vettek részt a kisebb létszámú tanszékek oktatói és kutatói, amelyeknek alapfeladata az agrár-ökonómiai oktatási feladatok feltárása és megoldása: Gazdaságelemzési és Statisztikai Tanszék – Ertsey Imre és munkatársai.

Miként a jogelőd gazdasági akadémián nagy súlya volt a számvitel oktatásának, s a kutatás területén is maradandó eredményeket értek el, úgy ez a kutatási irány az utóbbi évtizedekben is fontos szerepet kapott különösen a mezőgazdasági tervezésekben betöltött szerepével. Kozma András a mezőgazdasági gépi munkák költségszámítás problémáinak, valamint a növénytermesztés komplex géprendszerű prognosztizálásának ökonómiai problémái kutatásával, továbbá a vállalkozási forma, a jövedelem, jövedelem-elvonás összefüggései kérdéseinek elemzésével gazdagította a számvitel tudományának fejlődését.

Jelentős ökonómiai kutatási eredményre jutott Kurucz Gyula, aki több évtizeden keresztül – részben elméleti közelítésben, részben szabadföldi kísérletezés alapján – a növénytermesztés által hasznosított területek komplex meliorációs lehetőségeinek ökonómiai feltételeit vizsgálta. A komplex melioráció fogalmai értékelésében a víznek a termőhelyre juttatása, illetve felesleges vagy káros vízmennyiség tábláról való levezetésének együttese képezi a komplex meliorációt mind fogalmilag, mind tárgyszerűen. A komplex melioráció, illetve a térségi vízforgalmi munkálatok irányítása, szervezése és részben anyagi fedezetének terhe állami és egyéb szerveknek, tulajdonosoknak a feladata. A komplex melioráció csak részben képezi a mezőgazdasági üzemek fejlesztését, helyette sokkal inkább a térségi üzemek és egyéb szervezetek együttesének közreműködésével valósítható meg.

6. A kutatást kiszolgáló szervezeti egységek

a) Debreceni kísérleti telepek (1970-2000). A kutatást segítő szervezeti egységek között mindenkor meghatározó szerepet töltöttek be a különböző szakági – növénytermesztési, kísérleti, állattenyésztési, vízgazdálkodási – telepek. Az újjászervezett Debreceni Mezőgazdasági Akadémián kezdetben a növénytermesztési szántóföldi kísérletek az Akadémia tangazdaságában indultak meg, s majd csak az 1970-es években jött létre a DATE Kísérleti

Telepe önálló gazdálkodási egységként. A kísérleti telepek részben az egyetem saját szántóterületén helyezkedtek el, míg mások sajátos feladatok kiszolgálása érdekében együttműködő gazdaságokban alakultak ki. Tekintettel arra, hogy a szántóföldi kísérletezést megkövetelő kutatási feladatok pénzügyi támogatásának forrása különböző volt, ezért korábban a szervezet működtetése körülményes volt. Ennek elhárítása céljából jött létre a kísérleti telepek egységes önálló gazdálkodású rendszere. A kutatásokat maradéktalanul kiszolgáló ún. bázistelepek a fent említett időszakban az alábbiak voltak: DATE Bemutatókert (oktatás), DATE Kismacs (növénytermesztés, állattenyésztés), Nagyhegyes (term.szöv.), DATE Pallag (kertészet).

A kísérleti feltételeket biztosító telepek az 1990-es évek elején a tárca-, illetve kormányprogramok és egyéb együttműködések megszüntetésével a kísérleti telepek rendszere nem biztosíthatta maradéktalanul a szükséges feladatok ellátását, s majd az Agrártudományi Centrum megalakulása után a kísérletek továbbfolytatásának biztosítása céljából új szervezet jött létre.

b) Központi Laboratórium (1988, vezetője Győri Zoltán, az MTA doktora). A mezőgazdasági kutatásokat kiszolgáló központi kémiai laboratórium az alapítás előtti évtizedekben a szétszórt tanszékekhez tartozó kémiai laboratóriumok átszervezése útján alakult meg. Alapfeladata az oktatás és kutatás kiszolgálása, továbbá önálló kutatási feladatok folytatása. A központi laboratórium jelenlegi szemmel ítélve is jól felszerelt, korszerű szervezeti egység, amely elsősorban a talaj, a növény és a különböző élelmiszer-alapanyagok kémiai vizsgálatát végzi. Sajátos helyzetéből származóan interdiszciplináris jellegű szervezeti egység, melynek tevékenysége folyamán, főként a kutatási feladatok terén rendkívül széles – karon belüli, karok és hazai intézmények, valamint külföldi kutatóintézetek közötti – együttműködés bontakozott ki. Mind az oktatásban, mind a kutatásban önálló gazdálkodási szervezetként működik alapítása óta, amely a sokrétű együttműködéses kapcsolat egyre gyorsabb fejlődését tette lehetővé. A központi laboratórium létrehozását elsősorban a növénytermesztési és állattenyésztési kutatások tették szükségessé (Bocz Ernő, Kiss István). E helyen kiemelendő az Orvostudományi Centrummal, valamint a Tudományegyetemi Karokkal kialakított együttműködés, melynek alapján az Egyetem kutatási komplexitásának hatékonysága egyre erőteljesebben bontakozik ki.

* * *

Az első debreceni agrár-felsőoktatási iskola örököse, a Debreceni Egyetem Agrártudományi Centruma, immár közel másfél évszázados tapasztalataival tudja gyarapítani a jubiláló egyetem rangját, hírnevét. Az ezen időszakban bekövetkezett kétségtelen fejlődése során elért tudományos, oktatási és gyakorlati eredményei méltó módon gazdagítják az anyagintézet szellemiségét. Az egykori egyetemtől (majd egyetemektől) sokáig különálló iskola így válhatott a mai integrált egyetem elválaszthatatlan alkotó elemévé.

DUNEA

AZ ÚJRAEGYESÜLÉS IDŐSZAKA (2000-TŐL NAPJAINKIG)

I. Universitas Egyesülés, Egyetemi Szövetség (Nagy Sándor)

Debrecenben – a széttagoltság időszakában is – fennmaradt a kötődés a klasszikus, sokkarú egyetem eszméjéhez, annak szellemisége nem aludt ki a felsőfokú oktatási intézmények közvéleményében. A valódi kötődést természetesen az oktatók és kutatók közötti sokoldalú kapcsolat és eredményes együttműködés jelentette, ami nemcsak tovább élt, hanem új, korszerű formái is megvalósultak. Ugyanakkor formai elemek is jellemezték az *universitas* eszméjének továbbélését. Ebben jelentős szerepe lehetett annak, hogy az 1930-as évek közepére gyönyörű egyetemi *campus* (bár akkor ezt a kifejezést még nem ismerték) épült fel a város északi peremén, a Nagyerdő fái között. Ugyan Korb Flóris műegyetemi tanár terve nem valósult meg maradéktalanul, a debreceni Egyetemváros mégis joggal tart igényt Közép-Európa legszebb egyeteme rangjára és – az utóbbi évtizedekben emelt néhány oda nem illő stílusú épület ellenére – a műemlékvédelem ma is az ország egyik legnagyobb, egységes épületegyütteseként tartja számon. Az épületegyütteshez köthető formai összetartozás egyik jele, hogy az Orvostudományi Egyetem kiemelkedő ünnepi rendezvényeit mindvégig a Kossuth Lajos Tudományegyetemhez tartozó főépület Aulájában vagy Díszudvarában tartotta. Az pedig, hogy az 1538 óta fennálló Debreceni Református Kollégiumhoz kapcsoló történelmi gyökereket is megőrizték, már tartalmi kötődés. Ennek formai jegye a főépület díszudvarának körbefutó mellvédjén szereplő nevekhez való ragaszkodás, amelyek közül számos a Kollégiumhoz kötődő egyházi személyiségnek állít emléket, valamint az egyetemi (rektori) és kari (dékáni) jelképként a kollégiumi diákok egykori tűzoltó szerszámára emlékeztető stilizált *gerundium*oknak a használata.

A debreceni felsőoktatás történetében ugyancsak tekintélyes múlttal büszkélkedhet az – 1868-tól számon tartott – agrároktatás. Bár ennek gyökerei a Kollégiumon kívül alakultak ki, és intézménye annak „utódegyetemeitől" függetlenül ért el egyetemi rangot, a sokkarú egyetemmel való egyesítésének gondolata nem új keletű. Már a református főiskola egyetemmé fejlesztésének korai tervezése időszakában, a tiszántúli egyházkerület 1902. évi őszi közgyűlésén Puky Gyula egyházkerületi tanácsbíró, akkor Hajdú megye főispánja felvetette, hogy *„a harmadik tudományegyetemet a református magyar egyetemes egyház állítsa fel, … a debreceni gazdasági tanintézet is – állami jellegének esetleges fenntartásával – az egyetem szervezetébe beillesztessék"*[1]. Később, a református egyház és Debrecen város közös, állami egyetem létesítésére irányuló terve is kimondta, hogy *„a matematika-természettudományi fakultás volna kapcsolatba vonható a Debrecenben fennálló gazdasági tanintézettel".*[2]

[1] Szentpéteri Kun Béla: *A debreceni egyetemért*. Debrecen szab. kir. város könyvnyomda-vállalata. 1917. 13.
[2] Szentpéteri Kun Béla: *A debreceni egyetem tervezete*. Debrecen szab. kir. város könyvnyomda-vállalata. 1907. 38.

Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy a rendszerváltás hajnalán a debreceni egyetemek vezetői (a Debreceni Akadémiai Bizottság kezdeményezésére) tárgyalni kezdtek *„nemzetközi normákon alapuló európai léptékű egyetem létrehozása"* (távlati) célkitűzésével.[3] Később, a Debreceni Universitas Alapító Okiratának bevezetőjében is úgy vélték: *„elérkezett az idő, hogy elkezdjük az egyetemek érdemi együttműködését. Szerves fejlődési folyamatot tervezünk, nem felülről elhatározott egyesítést, hanem konföderációs alapon társuló autonóm intézmények mindenkori konszenzusához igazodó önkéntes együttműködést, amely azonban tudatos és határozott intézkedésekkel szolgálja a helyi felsőoktatás korszerűsítését."*[4] Az egyeztetésekben részt vett az 1949–1952 között feldarabolt egyetem karait továbbvivő valamennyi intézmény: a Bölcsészettudományi és Természettudományi Karokat magába foglaló KLTE, az Orvostudományi Kar jogutódjaként a DOTE és a Hittudományi Karból alakult Debreceni Református Teológiai Akadémia. (Az 1949-ben szüneteltetésre ítélt Jog- és Államtudományi Kart, nem lévén továbbvivő intézménye, közösen kívánták újraindítani.) Részt vett az akkor 120 éves debreceni agrárképzést kiteljesítő DATE, valamint a TTK Kísérleti Fizikai Intézetéből kialakult, a Természettudományi Kar több tanszékével, valamint a DOTE-vel és a DATE-vel számos területen együttműködő kutatóintézet, az MTA Atommagkutató Intézete (ATOMKI) mint rangos nemzeti kutatóközpont.

A csaknem kétéves előkészítő munka során a tárgyaló felek a teljes konszenzusra törekedtek. A társulásra készülő intézmények tanácsai előbb szándéknyilatkozatot fogadtak el, majd az alapító dokumentumok tervezetét vitatták meg. A vélemények egyeztetése után több lépcsőben módosított szövegeket az intézményi tanácsok hagyták jóvá és hatalmazták fel vezetőiket az Alapító Okirat és Társasági Szerződés aláírására. Erre a hazai felsőoktatási intézményhálózatban elsőként került sor, amint ezt Székely György DUE igazgatónak címzett 1992. május 8-án kelt – a regionális egyetemi szövetségek kialakításának témakörében tartandó, az MKM és FTT közös, kihelyezett ülése debreceni megrendezésére felkérő – levelében Andrásfalvy Bertalan MKM miniszter is hangsúlyozta: *„a legkorábbi kezdeményezés a debreceni egyetemekről indult el".*[5] A Társasági Szerződés aláírására 1991. május 15-én került sor, majd 1991. június 17-én nyújtották be a Hajdú Bihar megyei Bírósághoz, amely kisebb formai módosítást követően, június 19-én záradékolta a *„Debreceni Universitas Egyesülés"* cégbejegyzését. Az *Alapító Okirat és Társasági Szerződés*t Kozma András, a DATE rektora, Gergely Lajos, a DOTE rektora, Lipták András, a KLTE rektora, Gaál Botond, a Debreceni Református Kollégium főigazgatója, és Pálinkás József, az MTA Atommagkutató Intézet igazgatója írta alá. Az országos elsőség indokolta talán, hogy 1991. június 22-én egy oklevél formátumú díszes alapító okiratot is aláírjanak Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke jelenlétében, aki ugyancsak aláírásával erősítette meg azt. Az okirat hangsúlyozta, hogy az érdekelt intézmények tanácsai *„közös elhatározása alapján – az európai egyetemek Magna Charta-ját, az Universitas klasszikus és ma is érvényes eszméjét, a debreceni egyetem évszázados gondolatát és annak korábbi, közel négy évtizedes gyakorlatát ismerve és folytatva – a Magyar köztársaság Elnökének jelenlétében megalapítják a DEBRECENI UNIVERSITAS-t".* (Az aláírók között Gaál Botond helyett Lenkeyné Semsey Klára, a Debreceni Református Teológiai Akadémia dékánja szerepelt.) A *Debreceni Universitas Egyesülés* (DUE) Szervezeti és Működési Szabályzatát 1992. szeptember 10-i ülésén fogadta el az igazgatótanács.

[3] RH DUE *A Debreceni Universitas Alapító Okirata* 4. lap.
[4] Uo. 3.
[5] Uo.

A DUE döntéshozó testülete az igazgatótanács volt, amelybe minden tagintézmény egy képviselőt delegált, és határozatait egyhangú döntéssel hozta. Az Egyesülés ügyeinek intézését és képviseletét az igazgatótanács által választott igazgató látta el. Bár az igazgatót maximum 5 évre lehetett választani, ténylegesen évente más-más tagintézmény képviselőjét választották meg. A szakmai munkára közös bizottságok alakultak. Az Egyesülés működéséhez szükséges költségekhez a tagintézmények évente az állami költségvetésből részükre biztosított oktatási, kutatási források 0,2%-ával járultak hozzá.

Az Ybl Miklós Műszaki Főiskola Debreceni Egysége 1992-ben csatlakozott a DUE-hez[6], majd 1995-ben levált a budapesti anyaintézményéről, és 1995. július 1-től a KLTE Műszaki Főiskolai Karként működött.[7]

A távlati célt, az egységes Debreceni Egyetem megvalósítását fokozatos, konszenzuson alapuló fejlesztéssel kívánták elérni, az oktatás, kutatás, belső egyetemi szolgáltatások (informatika, könyvtár, kollégium, telefonhálózat, pénzügyi rendszer, stb.) területén a koordináció és az együttműködés erősítése révén. Közösen kívántak új szakokat (és karokat) létesíteni, lehetőség szerint többnyire nem az egyes tagintézmények, hanem az Universitas keretében. (Ehhez olyan törvénymódosításra lett volna szükség – amire több ízben javaslatot is tettek – amely az Universitasnak felsőoktatási intézmény státust, ezzel szakindítási és diploma-kiadási jogkört biztosított volna). Ilyen fejlesztés eredményeként – az elképzelések szerint akár öt-tízéves távlatban – az autonóm intézmények fokozatosan összecsiszolódtak volna, egyre több közös tevékenység kapcsolta volna őket össze, megérlelve a teljes szervezeti egyesítés optimális feltételeit. Ilyen értelemben írt 1995. augusztus 31-én kelt levelében Loch Jakab, a DATE rektora Lovas Rezső DUE igazgatónak: *„Az egységes Debreceni Egyetem fokozatos átalakulás, fejlődés révén jöhet létre, melynek első lépcsője az egyetemi jogokkal rendelkező Szövetség vagy Egyetemi Központ lehet. Az autonóm intézményeket magába foglaló szövetségből alakulhat ki az ezredfordulóra az egységes egyetem."*[8] Időben kissé előretekintve sajnálattal kell megállapítani, hogy a javasolt törvénymódosításra nem került sor. Bakos István, az MKM főosztályvezetője 1992. július 27-én kelt levelében a következőket írta Székely György DUE igazgatónak: *„A hatályos oktatási törvény alapján… a Debreceni Universitas jogilag nem lehet diploma kiadója. Reméljük, hogy az új törvény hatálybalépésével, illetve az Universitas jogi státusának tisztázódásával mihamarabb a Debreceni Universitas lehet a diplomát kiadó intézmény jogutódja."*[9] Az Universitások jogállása nem alakult megnyugtatóan, ami az elindított közös képzések akkreditálása során nehézségeket okozott.

A távolról sem optimális jogszabályi háttér ellenére a DUE eredményes közös fejlesztések feltételeinek megteremtését és megvalósítását koordinálta, a lehetőségek keretein belül megvalósította célkitűzéseit. E folyamatban fontos eredménynek számított, hogy a szovjet csapatok kivonulását követően megüresedett volt Gábor Áron tüzérlaktanya mintegy 16,5 hektáros területét – Debrecen város jóvoltából – a debreceni felsőoktatási intézmények térítés nélkül kapták meg. A területet a DUE vette át, gondoskodott őrzéséről, a közel százéves épületek állagmegóvásáról, és a megtartásra alkalmatlan szovjet létesítésű épületek elbontatásáról. A laktanya hasznosításáról – *„nemzetközi normákon alapuló európai léptékű egyetem létrehozására"* – készült megállapodás felsorolja az önkormányzat és a tagintéz-

[6] A DUE Igazgatótanács 1992. május 13-án hozott döntést az YMMF felvételéről. Az ülés jegyzőkönyve: RH DUE.

[7] Uo. Jegyzőkönyv a DUE Igazgatótanács 1995. június 30-ai üléséről

[8] Uo.

[9] RH DUE

mények eszmei részarányát és fejlesztési célkitűzéseit. Debrecen önkormányzata (diákszállóra és konferenciaközpontra) 20%, a KLTE (jogi, közgazdasági, gyógyszerész-, idegen nyelvi képzésre) 44%, a DOTE (gyógyszerész kar, nővérszálló) 20%, a DATE (közgazdasági kar, sportcsarnok) 8%, az ATOMKI (cobalt-terápiás szálló) 4%, a Teológiai Akadémia (nyelvi intézet és könyvtár) 4%-ot kapott. De a felújításra kerülő épületek hasznosítása és új épületek létesítése során a felosztást mindenkor kellő rugalmassággal kezelték.

A DUE működésének időszakában többször módosították a felsőoktatási intézmények törvényi hátterét. Ha kizárólag a széttagolt intézményrendszer átalakítása, az intézmények közötti együttműködések (társulások, szövetségek) működési feltételei, jogállása szempontjából vizsgálódunk, két jelentős mérföldkő érdemes kiemelésre. A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény nem rendezte a társulások jogállását, nem biztosított az Universitasoknak szakindítási, diplomakiadási jogkört[10] – ennek a DUE intézményei szervezeti egyesítésére gyakorolt negatív hatásával fentebb már foglalkoztunk. Ugyanakkor a törvény 3. §-a kimondja, hogy *„Egyetem abban az esetben létesíthető, illetve működhet, ha alkalmas legalább két tudományágban, illetőleg képzési területen, legalább két szakon folytatott, legalább négyéves egyetemi alapképzésre és szakirányú továbbképzésre…”*. Ez megteremtette a törvényi feltételét a túlzottan szűk képzési profilú szakegyetemek megszüntetésének, illetve ösztönzést jelentett azoknak képzési területük szélesítésére, akár más intézményekkel egyesülés útján. Mivel azonban e feltétel ellenőrzésére, érvényesítésére határidőt nem rögzített, hatása nem volt számottevő.

Az 1993. évi törvény 1996. július 3-i módosításában a társulásokkal kapcsolatos 5. fejezet terjedelme a korábbinak többszörösére bővült, de a társulások, szövetségek továbbra sem kaptak felsőoktatási intézményi státust, szakindítási és diploma kiadási jogkört. A módosítás mégis megteremtette az intézményi integrációk törvényi alapjait, illetve támogatásuk lehetőségét már az előkészületi szakaszban. A törvény a szövetséget átmeneti formának tekintette, tovább szigorította a felsőoktatási intézmények kritériumrendszerét, amit kiterjesztett a főiskolákra is. Egyúttal megjelölte a kritériumok teljesítésének a határidejét is. Az állami felsőoktatási intézményeknek 1998. december 31-ig kell a feltételeket teljesíteniök, amikor is az azoknak megfelelő *„alapító okiratot a Kormány az Országgyűlés elé terjeszti. Szövetségbe társult felsőoktatási intézmények legfeljebb két évig működhetnek szövetségi formában, azt követően alapító okiratuk benyújtásával többkarú felsőoktatási intézménnyé alakításukra kell javaslatot tenni.”*.[11]

A Kormány már a törvénymódosítás előkészítésének időszakában a Világbank közreműködését kérte egy felsőoktatási reformprogram kidolgozásában és megvalósításának finanszírozásában. A Bank 1996 februárjában körvonalazott egy lehetséges projektet, és augusztusban megkezdődött a felkészülés a (felsőoktatási intézmények integrációját hangsúlyos elemként kezelő) reformprogram megvalósítására. A Világbank szakértői négy vidéki, integrációra készülő intézménycsoport (négy *„pilot-projekt”*: Debrecen, Szeged, Pécs, Kecskemét), Intézményi Fejlesztési Tervének (IFT, angolul: *Institutional Development Plan* – IDP), majd az annak megvalósításához szükséges legfontosabb, az integrációt közvetlenül szolgáló fejlesztéseket részletező Beruházási Program (BP, *Capital Investment Program* – CIP) kidolgozását segítették. Az utóbbihoz a forrást a kormány egy tervezett világbanki hitel-

[10] A felsőoktatási intézmények együttműködésével az *1993. évi LXXX. Törvény a felsőoktatásról* 5. fejezete foglalkozik két rövid §-ban (elfogadta az országgyűlés 1993. július 13-án).

[11] Idézett törvény 4/A. §.

felvétellel kívánta biztosítani. Egyidejűleg az Oktatási Minisztérium az integráció előkészítésének beruházásokkal történő támogatására FEFA pályázatot írt ki, amit 1997-ben megismételt.

A világbanki *„pilot-projekt"*-ben történő részvétel érdekében, elsősorban az IFT készítésének koordinálására a DUE közös operatív bizottságot hozott létre Fésüs László (DOTE) vezetésével, tagjai Nagy Sándor (KLTE) és Csizmazia Zoltán (DATE), később a Hittudományi Egyetem (DRHE) és a Konzervatórium képviselője is részt vett a bizottság munkájában. A *„pilot-projekt"* résztvevői számára megfogalmazott elvárásnak megfelelően a DUE tagintézményei már 1996. január 18-án aláírtak egy szándéknyilatkozatot, miszerint *„… készek önként létrehozni a Debreceni Egyetemi Szövetséget, mint a felsőoktatási törvény tervezett módosításában megfogalmazott felsőoktatási intézményt."* A tagintézmények (DATE, DOTE, DRTA, KLTE, társult tagként, a csatlakozás szándékával az ATOMKI) tanácsai véleményezték a felsőoktatási törvény módosítás-tervezetét, egyeztették a Debreceni Egyetemi Szövetség (DESZ) létrehozásának tervezetét, az operatív bizottság pedig készítette az IFT-t. A folyamat meglehetősen hosszúra nyúlt – részben a felsőoktatási reformprogram kidolgozásának és a világbanki hitelszerződés megkötésének elhúzódása, részben a készülő IFT-t véleményező világbanki szakértők cserélődése, változó elvárásai miatt. A terjedelmes IFT-nek (a változó elvárásoknak megfelelően) rendre újabb változatait kellett elkészíteni, azoknak a DESZ létrehozását kinyilatkoztató szándéknyilatkozat és tervezet újabb változatai is részét képezték (minden alkalommal a tagintézmények tanácsai által elfogadva). Az intézmények által felvetett fejlesztési elképzelések közül már a folyamat korai szakaszában kiválasztásra került három kiemelt integrációs beruházás, amihez a DESZ tagintézményei a dokumentumok többszöri átdolgozása során következetesen ragaszkodtak. A világbanki reformprogramban egy-egy integrálódó intézménycsoport számára megjelölt 30 millió USD maximális támogatási keretet a DESZ a három alprojektre, Élettudományi Épület és Könyvtár, Társadalomtudományi és Egészségtudományi Oktatási Központ, valamint Táj- és Vidékfejlesztési Központ létesítésére kívánta felhasználni. A DUE az 1996-ban és 1997-ben kiírt FEFA programokra is sikerrel pályázott, összesen 300-300 millió forint támogatást nyert. Ezekből a korábban megkezdett informatikai és telefon-hálózatok teljessé tétele, az új tagintézmények – a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola (KFRTF) és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Debreceni Konzervatóriuma – bekapcsolása, valamint kisebb fejlesztések valósultak meg, mint pl. a volt Gábor Áron laktanya központi épületének felújítása a megalakítandó DESZ céljaira. Ezt a DESZ megszűnése után az integrált Debreceni Egyetem Gazdasági Igazgatóságának központi részlege vette birtokba.

Az időről időre többször megújított IFT-t és BP-t a Világbank szakértői és a hazai illetékes testületek 1997. végén, illetve 1998. elején előzetesen elfogadták. 1998. április 30-án aláírták a megállapodást az MKM és a DESZ között, a világbanki hitel keretében megvalósuló fejlesztések (30 millió USD összköltségű beruházás) előkészítésére. A megállapodás engedélyezte a tervpályázatok kiírását, de a beruházások végleges jóváhagyását az IFT-ben megfogalmazott stratégia megalapozottságának alaposabb indoklását is tartalmazó, és az időközben elfogadásra került (a *„pilot-projektekkel"* kapcsolatos tapasztalatokat is figyelembe vevő) *Kézikönyv* formai és tartalmi követelményeihez igazított, 1998. október 15-ig benyújtandó BP elfogadásától tette függővé. A következő években még további átdolgozásokat és azok elfogadását, újabb Ideiglenes Megállapodás aláírását követően, végül 2000. második felében kerülhetett sor a három új épület létesítésének konkrét előkészítésére. Egy előzetes engedély alapján a II. alprojekt részeként, a jogászképzés nyomasztó helyiség-

DUE Press

hiányának enyhítésére, felújításra került a volt Gábor Áron laktanya egyik épülete. Ezt mint az országos (Világbanki) Felsőoktatási Reform Program első (120 millió forint támogatással) megvalósult beruházását 2000. június 30-án adták át ünnepélyes keretek között. A (több évtized óta) legnagyobb debreceni felsőoktatási beruházás, az Élettudományi Épület és Könyvtár 2005 végére készült el.

1998. elejétől a két, még állva maradt „pilot-projekt" (Debrecen és Szeged) felsőoktatási intézményei létrehozták a maguk felsőoktatási szövetségét. Debrecenben 1998. január 29-én Loch Jakab (DATE), Muszbek László (DOTE), ifj. Fekete Károly (DRHE) és Bazsa György (KLTE) rektorok, Fürj Zoltán főigazgató (KFRTF), Duffek Mihály igazgató (LFZFDK), társult tagként, a csatlakozás szándékával, támogatólag Lovas Rezső igazgató (MTA ATOMKI) aláírták a DESZ társulási szerződését, majd elkészítették annak SZMSZ-tervezetét, amelynek alapján megválasztották a szövetség vezető testületének tagjait és vezetőit. A kormány március 4-én megerősítette a DESZ (valamint a Szegedi Felsőoktatási Szövetség) létesítését,[12] és felhívta a művelődési és közoktatási minisztert, hogy a szövetségek létrejöttétől számított két éven belül készítsen javaslatot az Országgyűlés számára egységes, önálló felsőoktatási intézmények létesítésére. Április 30-án megtartotta alakuló ülését a DESZ vezető testülete, a szenátus, majd sor került vezetőinek megválasztására: Nemessályi Zsolt (DATE) lett a szenátus elnöke, Nagy Sándor (KLTE) a szövetség elnöke, Fésüs László (DOTE) a Világbanki Programiroda és Koordinációs Tanács elnöke, ifj. Fekete Károly (DRHE) a szenátus elnökhelyettese. A DESZ és a tagintézmények vezetői november 16-án sajtótájékoztatón ismertették a debreceni felsőoktatás átalakulásában meghatározó, a sok karú, egységes Debreceni Egyetem megalakítása érdekében megtett csaknem egy évtizedes út addigi eredményeit, a DESZ célkitűzéseit és feladatait, valamint az átalakulási folyamatot zavaró körülményeket és problémákat. Megalakulásával a DESZ természetesen átvette, és a megváltozott feltételek mellett folytatta a DUE eredeti célkitűzését, a helyi felsőoktatás korszerűsítését, az *„európai léptékű Debreceni Egyetem létrehozását".* (A DUE gazdasági társaság szerepkörében fennmaradt.) Működésének mintegy másfél éves időszakában a DESZ alapvetően három fő problémakör megoldásával foglalkozott: az integrációs reformprogram keretében, sikeres *„pilot-projekt"* számára beígért beruházási támogatás elnyeréséhez szükséges elvárások teljesítése (kibővített IFT, a Kézikönyvhöz igazított BP, és egy újabb dokumentum, a szigorú tartalmi és formai követelményeknek megfelelő Cselekvési Terv készítése, elfogadtatása); a Kormány integrációs törvény-tervezetének véleményezése, törekvés a debreceni elképzelések érvényesítésére az integráció során; fennállása utolsó félévében pedig elsősorban az új, integrált egyetem megalakításához szükséges törvényi előírások teljesítése, az átalakulási törvény[13] végrehajtása. Ezek mellett kevés figyelmet tudott fordítani a tagintézmények tevékenységének összehangolására, az integráció tartalmi előkészítésére.

A Kormány 1999 decemberében nyilvánosságra hozta elképzeléseit az integrációról (az átalakulási törvény tervezetét), ami nem mindenben egyezett a DESZ elképzeléseivel. A DESZ által leginkább sérelmezett kormányzati elképzelés szerint a DATE-nek csak a Mezőgazdaságtudományi Kara, a DOTE-nek csak az Általános Orvostudományi Kara lenne a Debreceni Egyetem része a Kossuth Lajos tudományegyetem karai és (az akkor még nem

[12] *1024/1998. (III. 4.) Korm. Határozat*.

[13] *Az 1999. évi LII. Törvény a felsőoktatási intézményhálózat átalakításáról, továbbá a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. Törvény módosításáról* (amit az Országgyűlés 1999. június 1-én fogadott el).

DESZ-tag) Hajdúböszörményi Wargha István Pedagógiai Főiskola (HWIPF) mellett (ez utóbbit kész volt befogadni a DESZ), a két debreceni református intézmény (a DRHE és a KFRTF) pedig nem. Utóbbi csak a rendszerváltozás idején került egyházi kezelésbe. A Debrecenben hagyományosan fennálló tanítóképzés intézményét körülbelül negyedszázada (tehát a változásokat jóval megelőzően) helyezték a kollégium hátsó, különálló épületébe átköltöztetett református gimnázium korábbi helyére. Az épületnek az egyház számára való visszajuttatása egyik feltétele volt, hogy a fenntartó továbbra is tanítóképzőként működtesse a benne lévő iskolát.

A DESZ szenátusa 1999. január 8-i ülésén 7 pontos állásfoglalást fogadott el, amelynek előterjesztései közül a legfontosabbak támogatását a DESZ és tagintézményeinek vezetői már korábban kérték a város polgármesterétől.[14] Hangsúlyozták az IFT-ben és BP-ben tervezett beruházások megvalósításának fontosságát, az átalakuláshoz (szövetségi formában) némileg hosszabb átmeneti időszakot kértek. Legfontosabb módosítási igényként azt fogalmazták meg, hogy a DESZ kialakult és a kormány által is jóváhagyott teljes intézményi szerkezetével alakulhasson át a Debreceni Egyetemmé. Kérték, hogy a DOTE tarthassa meg nyíregyházi Egészségügyi Főiskolai Karát, a DATE nyíregyházi és karcagai kutatóintézetét, valamint két vidéki főiskolai karát és – kiemelten – hogy a két református intézmény az Egyházkerület fenntartói szerepéről történő lemondása nélkül a Debreceni Egyetem karává válhasson – ez utóbbihoz a törvényi keretek megfelelő módosítását látták szükségesnek. Az egyházi intézmények csatlakozásának lehetővé tételét külön is kérték a miniszterelnöknek és az oktatási miniszternek írt leveleikben, hivatkozva a debreceni felsőoktatás 460 éves folyamatos hagyományára. „Debrecen felsőoktatásának – fejlődése 460 éves történelme során – meghatározó szerepe volt a magyar nemzeti kultúra és oktatás fejlődésében– írták a miniszterelnöknek szóló levelükben. A közelmúltban a felsőoktatási integráció terén megnyilvánuló debreceni kezdeményező magatartás és a vegyes fenntartású egyetemek nemzetközi példái alapján úgy érezzük, joggal kérhetünk olyan törvénymódosítást, amely lehetővé teszi, hogy a Tiszántúli Református Egyházkerület felsőoktatási intézményei – ahogy eddig, a végkifejletben is – teljes joggal vegyenek részt az integrációs folyamatban, váljanak az egységes Debreceni Egyetem részeivé anélkül, hogy az Egyházkerületnek le kellene mondania fenntartói szerepéről."[15] A miniszterelnök nevében érkezett válasz a felvetést jogosnak és az illetékes Oktatási Minisztérium által mérlegelésre érdemesnek minősítette. „Az Önök által képviselt álláspont mindenképpen érdemes arra, hogy a kormányzat részéről felelős és az ügyben illetékességgel és hatáskörrel rendelkező szervvel, az Oktatási Minisztériummal ismételten felvegyék a kapcsolatot, és a Tiszántúli Református Egyházkerülettel egyeztetett javaslatukat eljuttassák Pokorni Zoltán miniszter úrhoz."[16] Pokorni miniszter nevében a helyettes államtitkár válaszolt. Levelében a felterjesztés hiányosságaira hívta fel a figyelmet. „A »vegyes fenntartású« felsőoktatási intézmény esetében törvényben kell biztosítani az alapítói, a tulajdonosi jogosultságokat és ez egyaránt igényli a felsőoktatási, az államháztartási, a közalkalmazotti törvény, valamint az egyházak életét szabályozó törvények, az egyházi és felekezeti belső szabályok közötti összhang megteremtését. A kidolgozott és a tervezetben is megjelenő szabályozási formák, bár törekvésükben támo-

[14] RH DESZ Levél Kósa Lajos polgármesterhez, 1998. november 5.

[15] RH DESZ Levél Orbán Viktor miniszterelnökhöz, 1999. március 5. Aláírók: Nagy Sándor (DESZ elnök), Nemessályi Zsolt (a Szenátus elnöke), és a DESZ tagintézményeinek vezetői.

[16] RH DESZ Rogán Antal miniszterelnöki tanácsadó levele Nagy Sándorhoz, 1999. április 28.

gatandók, nem voltak olyan kidolgozottak, hogy ez kiállta volna az alkotmányosság próbáját." A felsőoktatási intézmény törvényi hátterének biztosítása számos törvény összehangolt módosítását igényli, amihez kellő egyeztetésre és alaposabb előkészítésre van szükség. A teljes integráció feltételeit biztosító törvénymódosítások előterjesztésére csak szélesebb körű egyeztetés után kerülhet sor, addig az egyházi intézményekkel a 2000. január 1-jével létrejövő egyetem társult tagsági viszony keretében folytathatja és fejlesztheti a debreceni tradíciókkal összhangban levő együttműködését. Egyidejűleg javasolta, hogy „a 2000. január 1-jével létrehozandó Debreceni Egyetemnek – a felsőoktatási törvény szabályainak megfelelően, és hasonlóan a szegedi integrációhoz – társult tagjai legyenek a debreceni egyházi felsőoktatási intézmények. Úgy ítéljük meg, hogy a társult tagsági együttműködés mind tartalmában, mind szervezetében olyan keret, amely ugyan átmeneti megoldásként, de a debreceni tradíciókkal összhangban értékőrző, és lehetőséget ad az érdemi együttműködésre, valamint ennek továbbfejlesztésére."[17]

Az integrált felsőoktatási intézmények végleges összetételét és az átalakulás menetét, teendőit az Országgyűlés az 1999. június 1-én elfogadott „átalakulási törvény"-ben határozta meg. A debreceni törekvések csak részben valósultak meg. A DOTE Egészségügyi Főiskolai Kara és a DATE két kutatóintézete a Debreceni Egyetem (DE) része lett, de a két agrár-főiskolai kar nem, ahogyan a református felsőoktatási intézmények sem. A törvény által előírt szoros menetrend végrehajtására, az év második felére kitűzött feladatok elvégzésére a DESZ szenátusa már május 12-i ülésén (a törvény végleges szövegének kialakulását követően) felkészült. Felvette a DESZ tagjai közé a HWIPF-t, hogy képviselői a Szenátus teljes jogú tagjaiként vehessenek részt a további munkában. Állásfoglalásban erősítette meg, hogy változatlan a tagintézmények eredeti célkitűzése, a vegyes fenntartású egységes Debreceni Egyetem létrehozása, amely a régió jelentős kutatóbázisát képező MTA Atommagkutató Intézetével társulási formában kíván együttműködni. Kinyilvánította a tagintézmények kölcsönös szándékát, hogy a 2000. január 1-jével létrehozandó DE és a DRHE, a KFRTF, valamint az ATOMKI között társulási szerződés megkötésére kerüljön sor, amely az utóbbi intézményeket a DE társult intézményeivé teszi. A megkötendő társulási szerződés célja olyan feltételek kialakítása, amelyek között működve a két debreceni egyházi felsőoktatási intézmény, valamint az ATOMKI a későbbiekben a DE sajátos jogállású részeivé válhatnak. Meghatározta, hogy a törvény értelmében a DE Előkészítő Testületeként működő Szenátusban a leendő társult intézmények szenátorai tanácskozási joggal vesznek részt.

Az „átalakulási törvény" lehetőséget adott arra, hogy 1999. augusztus 31-ig, az érintett kari, illetve főiskolai tanácsok véleményének csatolásával az Előkészítő Testület javaslatot tegyen az oktatási miniszternek a jogutód intézmény kari tagozódásának módosítására. A DESZ Szenátusa hat új kar – Fogorvostudományi; Gyógyszerésztudományi; Közgazdaságtudományi; Matematikai, Informatikai és Fizikai; Népegészségügyi, valamint Vidékfejlesztési és Agrárökonómiai – létesítését kezdeményezte.[18] A kormány ezekből mindössze egy, a közgazdaságtudományi létesítését fogadta el. (Néhány éven belül azonban – ha kisebb módosításokkal is – valamennyi kezdeményezett kar megalakult.) Ez után kellett kidolgozni a jogutód intézmény 2000. évi költségvetését, kiírni a vezetők (rektor, gazdasági főigaz-

[17] RH DESZ Kiss Ádám felsőoktatási és tudományos ügyek helyettes államtitkára levele Nagy Sándorhoz, 1999. március 18.

[18] RH DESZ A határozatot a DESZ Szenátusa 1999. július 2-i ülésén fogadta el.

Dunipress

gató) pályázatát, javaslatot tenni a jogutód intézmény felvételi tájékoztatójára. 1999. augusztus 31-ig kellett létrehozni a Gazdasági Előkészítő Bizottságot, amelynek október 31-ig kellett vagyonátvevő jelentést készíteni a jogelőd intézmények vagyoni helyzetéről. A kétségtelenül leglényegesebb feladatok az utolsó négy hónapra maradtak: a jogutód intézmény szabályzatainak elfogadására, vezetői pályázatainak elbírálására hivatott, majd 2000. január 1-től annak intézményi tanácsaként működő Ideiglenes Intézményi Tanács (IIT) választási szabályzatának megküldése az oktatási miniszternek (szeptember 15.); az IIT választásának előkészítése és lebonyolítása (október 15.); a jogutód intézmény alapító okirata, Szervezeti és Működési Szabályzata, Gazdálkodási Szabályzata és más, a működéshez feltétlenül szükséges szabályzatok tervezetének elkészítése (szeptember 30.). Az IIT Lipták András személyében megválasztotta elnökét, aki a jogutód intézmény rektorának kinevezéséig ellátta annak vezetését (munkájukat a DESZ elnöke és hivatala segítette).

A Debreceni Egyetem felépítése, szervezete, működési rendje és vezetése tekintetében éles nézetkülönbség alakult ki a debreceni elképzelések és a minisztérium álláspontja között. A számos, vitára okot adó kérdés közül itt kettőt emelünk ki: a centrumok létesítése, felépítése és hatásköre, továbbá a rektori megbízatás hossza és megválasztásának szabályai problémakörét. A többször (1996-ban, 1999-ben) módosított felsőoktatási törvény az integrált intézményekben az egészségügyi és az agrár-felsőoktatás területén az egyetemen belül centrumok létesítését tette lehetővé.[19] A minisztérium, a törvény szövegét értelmezve, a centrumok működését minél szűkebb körre kívánta korlátozni, míg Debrecenben a törvény adta lehetőségeken belül minél nagyobb mozgásteret kívántak a centrumoknak biztosítani, sőt – az egyetem rendkívül összetett voltára tekintettel –, több centrumot kívántak létesíteni, hogy egységesen valamennyi kar megfelelő centrumhoz tartozhasson. (Ez utóbbi törekvés természetesen csak a törvény módosítása esetén lett volna megvalósítható.)

A másik kérdéskör egy általános stratégiai törekvés kiemelkedő fontosságú vonzata volt. Debrecenben, az integráció évtizeden át kialakult elképzelése szerint a jogutód intézményt úgy kívánták létrehozni, hogy a korábbi, külön-külön megvalósult fejlődés, elért eredmények fennmaradjanak, sehol se sérüljenek. Az egyes szakterületek semmiképpen ne egymás rovására fejlődjenek tovább, lehetőleg mindegyikük csak az integráció előnyeit élvezze. Radikális változásokat inkább csak hosszabb távon, egy közös kultúra kiépülését követően, illetve annak részeként kívántak megvalósítani. Más szóval a tartós, harmonikus együttélést inkább kis lépésekben végrehajtandó, lassabb átalakulás eredményeként vélték biztosítottnak. A kialakítandó szervezeti rendben, szabályzatokban – mintegy 5–10 éves átmeneti időszakra – egy ilyen, minden szakterület értékei megőrzését biztosító megoldásban gondolkodtak, ami garantálja egymás érdekeinek kölcsönös figyelembevételét. Ilyen garanciának szánták a rektorválasztás sajátos rendjének kialakítását. Az átmeneti időszakban rövid, egyéves rektori megbízatásokkal (ami első alkalommal a szokatlan, januári kezdési időpontra tekintettel, hogy helyreálljon a szokásos és észszerű, nyári vezető-váltás, mégis másfél éves megbízatással kezdődött), egymást ciklikusan követve, más-más szakterületről kívánták megválasztani az egyetem első számú vezetőjét. Négy szakterület követte egymást: a két centrumé, azaz az orvos-egészségügyi, és az agrár- továbbá a humán- és a reálterület.

[19] *Az 1999. évi LII. Törvény a felsőoktatási intézményhálózat átalakításáról, továbbá a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. Törvény módosításáról* (amit az országgyűlés 1999. június 1-i ülésén fogadott el) által módosított 116. § (9) (12) bek. szabályozta centrumok létesítését, feladatkörét és működését.

DUPress

További mellékfeltétel volt, hogy közvetlenül nem követheti egymást centrum-területről, vagy nem centrum-területről származó rektor. Ezt a szabályozást (számos más részletkérdés mellett) a minisztérium több ízben kifogásolta, mindenképpen meg kívánta akadályozni, de megsemmisítésére nem talált törvényi alapot. Annak szabályzatban aló rögzítését viszont megakadályozta, hogy az első négy rektor a négy és féléves átmeneti időszakban – mintegy kollektív vezetésként – együtt alkossa az egyetem vezetését, rektorhelyettesekként felváltva adva az első számú vezetőt (ami az érintettek és az Egyetemi Tanács bölcsességének köszönhetően a gyakorlatban megvalósult).

2000. január 1-jével lezárult Debrecenben a „harmadik egyetemalapítás" két évtizedes folyamata, és elkezdődött a hosszú időre szétválasztott, vagy egymástól függetlenül létrejött és működő intézmények összecsiszolódása. Az azóta eltelt bő évtized igazolta a folyamat elindítóinak bölcs felismerését: a debreceni felsőoktatás integrációjára a történelmi hagyományok kedvező hátteret jelentenek, és az egyszersmind kiugrási lehetőséget is kínál a továbbfejlődésre.

DUPress

II. Az integrált egyetem (2000-től napjainkig) (Turi Gábor)

1. Az egyetemi egység kialakulása

A jogelődök hosszas és alapos előkészítő munkája után 2000. január l-jével egyesültek Hajdú-Bihar megye egyetemei és főiskolái, létrejött az integrált Debreceni Egyetem. Az új intézmény öt egyetemi és három főiskolai karral, több mint huszonegyezer hallgatóval kezdte meg működését.

Az 1999. évi LII. törvény rendelkezései alapján 2000. január 1-jei hatállyal létrehozott intézmény jogelődei: a Debreceni Agrártudományi Egyetem és az ennek szervezetében működő Karcagi Kutatóintézet, továbbá a Nyíregyházi Kutató Központ; a Debreceni Orvostudományi Egyetem; a Hajdúböszörményi Wargha István Pedagógiai Főiskola, valamint a Kossuth Lajos Tudományegyetem (amelybe az Ybl Miklós Műszaki Főiskola debreceni tagozata 1995-ben, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola debreceni konzervatóriuma 1998-ban tagozódott be).

Az integrált egyetem alapító okiratát a Magyar Köztársaság oktatási minisztere, Pálinkás József 2001. június 25-én írta alá. Az intézmény neve magyarul Debreceni Egyetem, rövidített megnevezése: DE, angolul University of Debrecen. Alapítója a Magyar Köztársaság Országgyűlése, felügyeleti szerve az Oktatási Minisztérium. Gazdálkodási jogköre: önállóan gazdálkodó, teljes jogkörrel rendelkező központi költségvetési szerv.

Az alapító okirat az intézmény vezetőjeként a rektort jelöli meg, akit – pályázat útján, az Egyetemi Tanács döntése alapján – az oktatási miniszter előterjesztésére a köztársasági elnök bíz meg, illetve ment fel. A két – egyetemi és főiskolai – képzési szint és a főiskolai hallgatók magas létszáma az integrációs folyamat első szakaszában indokolttá tette a főiskolai rektorhelyettesi funkció létrehozását.

A Debreceni Egyetem első rektora Fésüs László akadémikus, egyetemi tanár lett. A vezetőség tagjai: tudományos rektorhelyettes Győry Kálmán akadémikus, egyetemi tanár; oktatási rektorhelyettes Nagy János egyetemi tanár; tanárképzési rektorhelyettes Imre László egyetemi tanár; külső kapcsolatok rektorhelyettese és (megelőző KLTE rektori tisztsége következtében) prorektor Bazsa György egyetemi tanár; stratégiai rektorhelyettes és (korábbi DATE rektorsága folytán) prorektor Csizmazia Zoltán egyetemi tanár; főiskolai rektorhelyettes Kovácsné Bakosi Éva főiskolai tanár; integrációs rektorhelyettes Nagy Sándor egyetemi docens; informatikai rektorhelyettes, OEC-elnök Édes István egyetemi tanár; gazdasági főigazgató Orosz János; egyetemi főtitkár Borbély Györgyné.

Az intézmény a következő szervezeti egységekből épült fel: Agrártudományi Centrum (elnök: Nagy János egyetemi tanár, rektorhelyettes). Ezen belül Mezőgazdaságtudományi Kar (dékán: Pepó Péter egyetemi tanár), Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Intézet (igazgató: Nábrádi András egyetemi docens), Tangazdaság és Tájkutató Intézet (igazgató: Gonda

DUPress

István egyetemi tanár), Karcagi Kutatóintézet (igazgató: Józsa Árpád tudományos főmunkatárs), Nyíregyházi Kutatóközpont (igazgató: Lazányi János tudományos főmunkatárs).

Orvos- és Egészségtudományi Centrum (elnök: Édes István egyetemi tanár, rektorhelyettes). Egységei: Általános Orvostudományi Kar (dékán: Berta András egyetemi tanár), Fogorvostudományi Intézet (igazgató: Márton Ildikó egyetemi docens), Gyógyszerésztudományi Intézet (igazgató: Mezey Géza egyetemi tanár), Népegészségügyi Iskola (igazgató: Ádány Róza egyetemi tanár), Egészségügyi Főiskolai Kar (főigazgató: Lukácskó Zsolt főiskolai tanár).

Centrumhoz nem tartozó egységek: Bölcsészettudományi Kar (dékán: Balogh László egyetemi docens), Közgazdaságtudományi Kar (dékán: Muraközy László egyetemi docens), Természettudományi Kar (dékán: Borbély György egyetemi tanár), Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kar (főigazgató: Varga Gyula főiskolai tanár), Műszaki Főiskolai Kar (főigazgató: Horváth Róbert főiskolai tanár), Debreceni Konzervatórium (igazgató: Duffek Mihály főiskolai docens), Jog- és Államtudományi Intézet (igazgató: Szabó Béla egyetemi tanár),

Rektorközvetlen egységek: Rektori Hivatal, Gazdasági Főigazgatóság, Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Idegennyelvi Központ, Informatikai Szolgáltató Központ, Lifelong Learning Központ, Európa-tanulmányok Központja, Kossuth Lajos Gyakorló Gimnázium, Kossuth Lajos Gyakorló Általános Iskola, Arany János Gyakorló Általános Iskola, Egyetemi Kiadó, Egyetemi Hallgatói Önkormányzat, Nyári Egyetem Kht.

Az egyetem vezető testületei: Rektori Tanács (24 tag), Egyetemi Tanács (81 tag). Az országban az elsők között Debrecenben kezdte meg munkáját a Társadalmi Tanács (16 tag), amely hasznos észrevételekkel, javaslatokkal járult hozzá az egyetem fejlődéséhez. Az Egyetemi Tanács a rektori vezetés kezdeményezésére és javaslatára létrehozta bizottságait, amelyek az egyes szakterületeken segítették a döntések előkészítését. Ezek a következők voltak: oktatási, egyetemi tudományos doktori és habilitációs, tanárképzési, gazdasági, informatikai, könyvtári, igazgatási, művészeti és közművelődési, hallgatói ügyek, pályázati-külügyi, sport, stratégiai, minőségbiztosítási (promóciós), kiadói és jegyzetbizottság.

A legfontosabb változások közé tartozott a végleges Egyetemi Tanács összetételének meghatározása. A testület választott tagjainak száma 68-ról 57-re csökkent. A tervezet éles vitákat váltott ki, többek szerint az indokoltnál kevésbé vette figyelembe a karok hallgatói létszámát, és továbbra is érvényesült benne a kari helyett a tudományterületi szempontú megközelítés. A leginkább vitatott kérdésekben végül többségi szavazás döntött. A választást 2000 őszén tartották. A nem oktató dolgozók összesen négy helyet kaptak, melyekre a közvetlen választás eredménye alapján három orvos- és egy agrárcentrumbeli jelölt került.

A szervezeti struktúra az integrált egyetem első évtizedében a hatékony működés érdekében, a főhatósági követelményeknek is megfelelően többször módosult: egységek szűntek meg, újak alakultak, az elnevezések a képzési profilok változásaihoz igazodtak.

Induláskor az elsődleges cél az egységes egyetem napi szintű működésének zökkenőmentes biztosítása volt. A vezetőség kinevezésekkel, felmentésekkel, a munkáltatói viszonyok tisztázásával kialakította az irányítási rendszer hierarchiáját. A jogelőd intézmények közötti kölcsönös bizalom megteremtését szolgálta az első négy és fél évben bevezetett – az Egyetem történetében korábban is alkalmazott – rotációs rend a rektorválasztást illetően. A négy nagy tudományterület – az orvos, a reál, a humán és az agrár – előre meghatározott sorrendben adott rektorokat. A négy rektor a negyedik ciklus végéig tagja maradt a vezetésnek, ami a folytonosságot biztosította.

A rektori vezetés általában hetente, a Rektori Tanács és az Egyetemi Tanács havonta ülésezett. 2000-ben még Ideiglenes Intézményi Tanács működött, az év végére a lebonyolított választások eredményeképpen azonban megalakult az Egyetemi Tanács, amely három évre megválasztott tagokkal kezdte meg működését. 2001. januártól, amikor a továbbműködtető gazdasági egységek rendszere megszűnt, szükségessé vált a Dékáni és Főigazgatói Kollégium felállítása. Ez a testület alkalmasnak bizonyult a tájékozódásra-tájékoztatásra, az előzetes vélemények kialakítására. Ezzel teljeskörűen megteremtődtek a vezetői szintek közötti kölcsönös, közvetlen és rendszeres kommunikáció feltételei.

Az egységes Rektori Hivatali és igazgatási rendszer fokozatosan alakult ki. Az Igazgatási Bizottság segítségével a Rektori Hivatal megszervezte a folyamatos irat- és információtovábbítást, egységes eljárási rendet alakított ki az első hónapok folyamán. A belső ellenőrzés már induláskor integráltan kezdte el működését. Az egyetem új honlapja mind magyar, mind idegen nyelven tartalmas információkat nyújtott az egyetemről. Havonta kétszer jelent meg az *Egyetemi Élet* című lap, amely rendszeresen hírt adott az egyetem sokszínű életéről.

Bár néhány szabályzat már az előkészítő fázisban megszületett, az „alkotmányozás" időszaka a Debreceni Egyetemen döntően a 2000-es év volt. Összesen 31 szabályzatot alkotott az Egyetemi Tanács, illetve készített elő a rektori vezetés és a különböző bizottságok. Ezek megfelelő hátteret teremtettek az egyetem hatékony működéséhez. Az új vezetőség egységes oktatói-kutatói követelményrendszert vezetett be, ami országos viszonylatban is példa értékűnek bizonyult. A szabályzat átmeneti időre lehetőséget adott a karok közötti különbségek közelítésére, a sajátosságok érvényesítésére. A szakmai együttműködés hatékony eszközének bizonyultak az olyan közös pályázatok, beruházások, melyek a hasonló területen, de különböző centrumokban dolgozó egységeket érintettek. Az értelmiségképzést szolgálandó, a művészeti és közművelődési bizottság összehangolta a karokon működő művelődési irodák tevékenységét. Elkészült az egyetem egységes közművelődési hálózatának tervezete. A sportéletet illetően döntés született arról, hogy a versenysportot a DEAC keretében vonják össze.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma kezdeményezésére, a kormány és a Református Egyház közötti egyezség értelmében 2000 végén megvalósíthatósági tanulmány készült az egyetemi templom épületében működő könyvtári részleg és informatikai központ elhelyezésére – nem önálló új épület létesítésével, hanem a megvalósítás közelébe jutott, könyvtárat is tartalmazó épületek (Élettudományi Épület és Könyvtár, Társadalomtudományi és Egészségtudományi Oktatási Központ) bővítésével. Az átköltözésre a kormány egymilliárd forintot különített el. Ez lehetőséget teremtett arra, hogy a templom újra a Református Egyház tulajdonába kerüljön. Az ottani funkciókat a Kassai úti *campus*on felépítendő új könyvtárépület, illetve a tervezett Élettudományi Épület és Könyvtár vette át.

Az integrált egyetemi működés kialakításában döntő lépés volt, hogy 2001. január 1-jétől központi szervezeti egységbe szerveződtek a könyvtárak, az idegennyelvi képzés és az informatikai tevékenység. A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtára a hazai könyvtárhálózat meghatározó súlyú tagjaként, továbbra is nemzeti gyűjtőkörű nagykönyvtárként, az Országos Dokumentumellátó Rendszer (ODR) lelőhely-nyilvántartó központjaként, széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszerre építve látta el feladatait. Az átszervezéssel hét korábbi – különböző méretű és funkciójú – könyvtárat működtetett egységes szervezetben, egységes irányítás alatt és egységes gazdálkodásban.

DUPress

Az egyetem 2001. január 1-től létrehozta az intézmény szintű informatikai szolgáltató központot, a DISZK-et. Ez a szervezeti egység koordinálta az egyes centrumoknál és karoknál létező, előzetesen informatikai szolgáltatásokat biztosító csoportokat. Az integrációt segítették elő az egyes szakterületeken a karok közötti szervezeti egységként létrehozott koordinációs központok, illetve koordinációs tanszékcsoportok is. A hasonló területen oktatást, kutatást végző egységek integrációja három szinten valósult meg: 1. az oktatási szervezeti egységek oktatási, kutatási programok mentén történő együttműködése, szakmai integrációja; 2. az oktatási szervezeti egységek koordinációs központokba történő integrálása; 3. az oktatási és egyéb szervezeti egységek összevonása. Az első ütemben a középső szint megvalósítására került sor, ennek alapján jöttek létre az élettudományi, informatikai és matematikai, kémiai, pszichológiai, gazdaságtani, számviteli és pénzügyi, testnevelési, később a környezettudományi és környezetmérnöki koordinációs központok.

Az egyetem meghatározó stratégiai kérdésnek tekintette a regionális integrációt, különös tekintettel a bolognai folyamatra, a kétszintű képzés bevezetésének elősegítésére. Ennek érdekében együttműködés kialakítását kezdeményezte az Észak-alföldi Régió másik két felsőoktatási intézményével, a nyíregyházi és a szolnoki főiskolával. Elkezdődött a szakcsoportok szerinti közös munka, a kreditrendszerek összehangolása. A három intézmény szándéknyilatkozatban tett hitet a szövetségi szintű együttműködés lehetősége mellett.

A jogelőd intézmények szerették volna elérni, hogy a debreceni felsőoktatási intézmények fenntartótól függetlenül csatlakozzanak az új egyetemi szervezethez, ez azonban nem vált lehetségessé. Az egyetem így a Református Hittudományi Egyetemmel és a Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskolával, valamint az MTA Atommagkutató Intézetével – mint társult tagokkal – külön-külön együttműködési megállapodást, szerződést kötött, ami biztosította az egymás testületeiben való részvételt, illetve a szavazati jogot olyan közös kérdésekben, amelyek nem sértik az autonómiát.

Megállapodás született az egyetem és Debrecen városa között is, amely felölelte az infrastrukturális fejlesztéseket, az innovációt, az ingatlanok kérdését, a sport- és kulturális ügyeket. A város Közgyűlése 2000. április 6-án határozatban méltatta a Debreceni Egyetem megalakulását, megállapítva, hogy *„új korszak kezdődött Debrecen város életében, az intézmény megerősítette a városnak az ország szellemi, kulturális életében betöltött központi szerepét”*. A testület a Dóczi utca, a Nagyerdei körút és a Móricz Zsigmond körút által határolt központi *campus*t Egyetemvárosnak nevezte el.

Az egyetem vezetősége hangsúlyozottan törekedett arra, hogy már a kezdeti időszakban elkezdődjön az integrált egyetem arculatformálása. Az egyetem logójába a Református Egyház engedélye alapján a történelmi folyamatosság jeleként a Református Kollégium alapítási éve, 1538 került. A jelképek között a *gerundium* lett a meghatározó. Az egyetem színei – ugyancsak a Református Kollégium hagyományaihoz híven – a zöld és az óarany lettek. Elkészültek az új talárok és tógák. Minden kart meghatározott szín jelöl. A diplomaosztókon a hallgatók fekete talárban jelennek meg, amelyre a kar színét jelképező vállgallért csatoltak. Mindezek egységes ünnepi megjelenést kölcsönöznek a diplomaosztó és más egyetemi ünnepségeknek.

Új hagyományokat teremtő kezdeményezések is elősegítették az integráció folyamatát, az egységes egyetem kialakítását. Ilyen volt a különböző helyeken egyidőben megrendezett és elektronikus úton összekapcsolt tanévnyitó ünnepség, a diplomaosztó tanévzáró ünnepi tanácsülések kari szintű, egységes koreográfiájú megjelenítése, a professzori vacsorává alakuló tanévkezdő egyetemi és főiskolai tanári ünnepi összejövetel, a doktori,

50. Az újraegyesülés egyik szimbolikus jelenete. Fésüs László, az integrált egyetem első rektora közreműködésével megkezdődött az Orvostudományi Egyetemet és a Kossuth Lajos Tudományegyetemet elválasztó fal lebontása

habilitációs és díszdoktoravató ünnepségek egységes megrendezése, a februári egyetemi bál, az új rektort beiktató ünnepi tanácsülés, a rektorok tudományos székfoglalója.

Az egyetem ismertségét olyan rendezvények növelték, mint a volt KLTE és DOTE területét elválasztó fal lebontása 2000 májusában, a 2000/2001-i országos felsőoktatási tanévnyitó az oktatási miniszter részvételével, a Kossuth Lajos Gyakorló Gimnázium új épületének átadása 2000 szeptemberében, illetve az újra felállított Tisza-szobor avatása Orbán Viktor kormányfő jelenlétében 2000. október 31-én. Mindezek a törekvések hozzájárultak az új, debreceni egyetemi identitás fokozatos kialakulásához.

2. Az egyetem működése

Az egyetem vezetési modelljének kialakítása során létrehozott rotációs rendszer szellemében 2001. augusztus l-jétől Fésüs Lászlót a reál tudományterület képviselője, Győry Kálmán akadémikus, matematikusprofesszor, tudományos rektorhelyettes váltotta a rektori székben. A rektorhelyettesek száma az Oktatási Minisztérium elvárásainak megfelelően kilencről hatra csökkent.

A 2001. augusztus l-jétől 2002. július 31-ig terjedő második rektori ciklus már minden tekintetben az egységes működés jegyében kezdődött el. A rektori vezetés fő célkitűzései között az integráció kiteljesítése, az új intézményi keretek hatékonyan működtetése szerepelt. Hasznosnak bizonyult a prorektori funkció életre hívása. Ez nem újdonság a Debreceni Egyetem történetében, hiszen a két világháború közötti időszakban az előző rektor a következő periódusban ismereteivel, tanácsaival, tapasztalataival segítette az új rektor munkáját. Az egyetemi menedzsment megerősítését szolgálta a rektori főtanácsadó funkció létrehozása. A rektornak közvetlenül alárendelt, főállású magasabb vezetői státus újnak számított a Debreceni Egyetem történetében. A főtanácsadó a rektor napi munkájának folyamatos, rendszeres segítésén kívül a kiemelt fontosságú stratégiai kérdéseket, külső kapcsolatokat érintő ügyek intézéséből is kivette a részét. 2001-ben, immár három évre, új vezetőket választottak a centrumok élére is. Az agárcentrum elnöke Nagy János, az orvoscentrumé Fésüs László lett.

A sok tekintetben modellértékűnek tartott integrációs folyamat, a kialakult működési rend és az egyes intézmények részéről kezdetben megnyilatkozó bizalmatlanság azonban feszültségeket is felszínre hozott. A Debreceni Egyetem megalakulásakor strukturális aszimetriát eredményezett, hogy a tudományegyetemi (azaz a volt „kossuthos") karok között hiányzott az olyasfajta koordináció, ami a centrumokhoz tartozó szervezeti egységek között kialakult. A centrumokon kívüli karok az előző év tapasztalataiból okulva ezért összefogtak, és Abádi Nagy Zoltán rektorhelyettes vezetésével közösen dolgozták ki a 2002. évi költségvetés irányszámait. A tervezést egyetemi szinten is meggyorsító koordináció előrevetítette a Tudományegyetemi Karok nevű szervezeti egység későbbi létrehozását.

2002-ben az agrártudományok képviseletében Nagy Jánost választották meg az egyetem rektorává. Ebben a periódusban előbb az Állami Számvevőszék folytatott vizsgálatot az egyetemen, majd az Oktatási Minisztérium kezdett átfogó, közel hat hónapig tartó ellenőrzésbe. Ennek keretében áttekintették az integráció hatását a képzési szerkezetre, az oktatási adminisztrációra, az oktatásszervezés kérdéseire, a tudományos kutatásra, a gazdálkodásra. A több évre visszatekintő ellenőrzés az egyetem munkáját, működését összességében nagyon kedvezően ítélte meg.

Az egyetem 2002. november 20-án jubileumi ünnepi tanácsülésen emlékezett meg a jogelőd Magyar Királyi Tudományegyetem alapításának 90. évfordulójáról. Az eseményt személyes jelenlétével megtisztelő Mádl Ferenc köztársasági elnök felszólalásában kiemelte: *„2000 januárja óta a Debreceni Egyetem az ország legnagyobb hallgatói létszámú és legszélesebb tudományos spektrumú felsőoktatási intézménye. Debrecen példája megmutatta, hogyan lehet erényre váltani, mozgékonnyá tenni a föderációból adódó nagy tömeget. És hogyan lehet a hagyományok értékein újat, korszerűt építeni."*[1]

[1] *90 éves a Debreceni Egyetem. Ünnepi tanácsülés jubileumi kiadványa.* Összeállította Borbély Györgyné. Debrecen 2002. 28.

Az egyetem élén 2003. augusztus 1-től a humán tudományok képviselője következett. Imre László irodalomtörténész professzort, tanárképzési rektorhelyettest ellenszavazat nélkül választotta rektorrá az Egyetemi Tanács. Gazdasági főigazgatóként Harsányiné Séllyei Ágnes kapott kinevezést. Ebben az időszakban az oktató és tudományos kutató munka fejlesztésének eredményeként a Debreceni Egyetem az egyetemek rangsorában a tudományos eredményesség alapján az első helyre lépett.

2003-ban lejárt az Egyetemi Tanács hároméves mandátuma, az új tagok választását ősszel tartották meg. Mivel a képviselet ügyében éles érdekellentétek nyilvánultak meg, a módosított SZMSZ értelmében az addigi négy nem oktató dolgozó tag helyére – mivel összetételük nem tükrözte a szervezeti egységek arányát – egy agrár- és két, az orvoscentrumból megválasztott tag mellé egy, a centrumokhoz nem tartozó karokról megválasztott jelölt került be a testületbe.

Az új egyetem legjelentősebb szervezeti átalakítása 2003-ban vette kezdetét. A felsőoktatási törvény 2000-ben az orvos- és az agrártudományok területén tette lehetővé centrumok alakítását, de nem tiltotta az intézmények decentralizált gazdálkodását. A centrumhoz nem tartozó karok vezetői – miután gazdasági, költségvetési kérdésekben már 2001 óta együttműködtek – a centrumokkal azonos jogokkal rendelkező tervezési-gazdálkodási egység létrehozására tettek javaslatot Tudományegyetemi Karok (TEK) elnevezéssel. Az Egyetemi Tanács 2004. áprilisban hozzájárult a szabályzat-módosításhoz, így megalakulhatott a TEK vezetősége. Az elnökséget a TEK-hez tartozó karok dékánjai és a központi egységek vezetői alkották. Az új szervezet elnöke Abádi Nagy Zoltán professzor lett.

Magyarország európai uniós tagországgá válását a Debreceni Egyetem méltóképpen kívánta megünnepelni. A rektori vezetés regionális vonzáskörű, a közös történelmi múlt örökségének értékeit és a jelenbeli közös gondolkodást mutató, a jövőbeli együttműködés lehetőségeit kutató, a szellemi élet kiválóságait felvonultató konferencia megrendezését kezdeményezte és rendezte meg a Tiszántúli Református Egyházkerülettel mint társrendezővel közösen *„Közös múlt és közös jövő: szellemi kézfogás az egyesült Európáért"* címmel. 2004. április 23–24-én több mint száz meghívott vendég vett részt a tanácskozáson, köztük a szomszédos országok nagykövetei, közéleti személyiségek és magas egyházi méltóságok. A záróülésen Mádl Ferenc köztársasági elnök mondott beszédet, a találkozó a Debreceni Nyilatkozat elfogadásával ért véget.

A rotációs ciklus ezzel véget ért. Ez idő alatt az eredeti megállapodásnak megfelelően mind a négy tudományterület képviselője betöltött rektori tisztséget, az 1999-ben pályázott négy rektorjelölt közül hárman is elnyerték a tisztséget. Megérett a bizalom arra, hogy a társintézmények körében általános elismerést kivívó, partnerségen alapuló vezetési modell helyébe hosszabb rektori ciklusok lépjenek.

A rotációs kör lezárultát megelőzően vita bontakozott ki a rektorválasztás rendjéről. A döntéshozó testület, az Egyetemi Tanács két lehetőség közül választhatott. Az egyik változat szerint 2004-től megszűnt volna a körzetek szerinti rotáció, és az egyetem bármelyik professzora rektorrá választható és újraválasztható lett volna három-három évre. A másik változat a tudományterületek szerinti rotációs rendszer folytatását szorgalmazta a kialakult sorrend alapján úgy, hogy a megbízatás időtartama két évre bővült volna. A karok többsége az utóbbi változatot támogatta, az Egyetemi Tanács mégis az első változatot fogadta el. Az Oktatási Minisztérium ugyanis ragaszkodott a felsőoktatási törvényben megfogalmazott rektorválasztási rendszer alkalmazásához. Ennek ellenére a következő két ciklusban az arányosság elve érvényesült a rektorválasztásban.

DUPress

Az új rendszerű kiírásra egy pályázat érkezett. Nagy János rektor, akit 2004. április 8-án három évre választott meg az Egyetemi Tanács, július 1-jén lépett hivatalba. Az oktatási rektorhelyettes Joó Ferenc akadémikus, egyetemi tanár, a tudományos rektorhelyettes Berta András egyetemi tanár lett. Ebben az időben az egyetem költségvetésben engedélyezett közalkalmazotti létszáma 7.301 volt, ebből az oktatók létszáma 1.467, a kutatóké 162.

A TEK létrejöttével az egyetemi SZMSZ új melléklettel bővült, amelyben a négy tervezési-gazdálkodási egységhez tartozó szervezeti egység neve szerepel. Az egyetem szervezetében ezzel hármas tagozódás jött létre. Központi kezelésben a Rektori Hivatal, a rektor közvetlen irányítása alatt álló egységek és a Hallgatói Önkormányzat felügyelete maradt.

A rektorválasztással átalakult az egyetem felső vezetése is. Szétválasztották a területi és a funkcionális rektorhelyettesek pozícióját. A területi rektorhelyettesek a centrumelnökök és a TEK elnöke, akiket az egységeket alkotó karok közös tanácsai választanak meg. A rektor a funkcionális rektorhelyettesek személyére tehetett javaslatot a beérkezett pályázatok alapján. 2004 júliusától oktatási és tudományos rektorhelyettes segítette a rektor munkáját. Központi rendelkezés értelmében megszűnt a főtitkári tisztség. A Rektori Hivatalban megnőtt a professzionális vezetők, igazgatók szerepe.

2004-ben lejártak a 2001-ben egyévesről háromévesre bővült centrumelnöki megbízások. Az Orvos- és Egészségtudományi Centrum elnökének a következő három évre is Fésüs Lászlót választották meg, az Agrártudományi Centrum élére Ertsey Imre került, a Tudományegyetemi Karok közös tanácsa pedig ismét Abádi Nagy Zoltánra bízta a vezetést, aki életkora miatt egy évre vállalhatta el a tisztséget. (2005-ben ugyanis betöltötte a 65. életévét.) Őt Sipiczki Mátyás követte.

A 2006. március 1-jén hatályba lépett új felsőoktatási törvény az Egyetemi Tanács elnevezést Szenátusra változtatta. A testület mandátuma 2006. december 31-én lejárt, összetétele a törvényi előírásnak megfelelően változott. A novemberi választást követően 2007. január l-jével kezdte meg munkáját az új tagságú testület. Újra létesült a főtitkári tisztség, öt évre Rőfi Mónika kapott kinevezést.

2007-ben a hároméves rotációs ciklusnak megfelelően az Orvos- és Egészségtudományi Centrum képviseletében ismét Fésüs László akadémikust, egyetemi tanárt választották meg az egyetem rektorának. Ezzel egy időben a rektorhelyettesek száma háromra növekedett. Az oktatási rektorhelyettes Jávor András egyetemi tanár, a tudományos rektorhelyettes Debreczeni Attila egyetemi tanár, a stratégiai rektorhelyettes Szilvássy Zoltán egyetemi tanár lett. Gazdasági igazgatónak Mag Zoltánt nevezték ki. Váltás történt a centrumok élén is: az agárcentrum elnökévé Nagy Jánost, az orvoscentrum elnökévé Paragh Györgyöt, a TEK elnökévé Pálinkás Józsefet választották. Mivel Pálinkás professzor 2008-ban elnyerte az MTA elnöki tisztét, székét Fábián István foglalhatta el.

2007 szeptemberében – az integrált Debreceni Egyetem történetében először – 15 kar részvételével, több ezer elsőéves jelenlétében központi ünnepség keretében nyílt meg a tanév. Ezzel új hagyomány teremtődött, ettől kezdve a létszám befogadására a városban egyedül alkalmas létesítmény, a Főnix csarnok a tanévnyitók helyszíne. Az egyetem súlyát, jelentőségét több hagyományteremtő kezdeményezés igyekezett növelni. A Debreceni Egyetem Napját először 2009-ben rendezték meg olyan regionális és országos témaköröket érintve, mint a természettudományos képzés, a határon túli magyar nyelvű felsőoktatás, vagy a gyógyszeripar távlatos fejlesztése. *Gerundium* néven egyetemtörténeti folyóirat indult, a kiemelkedő oktatók támogatására pedig alapítvány született. Létrejött az egye-

DE Press

temtörténeti múzeum első, orvostörténeti része a felújított Kenézy villában, ahol az újonnan alakult Professzori Klub is otthonra talált.

Az integrációs folyamat előrehaladásának fontos jele volt a Szenátus 2009-i döntése, amely eltörölte a rektori ciklusok rotációs rendszerét. A testület 2010-ben három évre az egyébként soron következő TEK elnökét, Fábián Istvánt választotta meg az egyetem rektorának. Az oktatási rektorhelyettes Jávor András egyetemi tanár, a stratégiai rektorhelyettes Szilvássy Zoltán egyetemi tanár maradt, tudományos rektorhelyettessé Páles Zsolt egyetemi tanárt választották. Az AGTC elnöke ismét Nagy János, az OEC-é újra Paragh György lett, míg a TEK élére Gaál István került. Megbízott főigazgatóként Fülöp Lajos irányította a Gazdasági Főigazgatóság munkáját.

3. Az integrált egyetem további bővülése

Az egyetem az alapító öt egyetemi és három főiskolai karhoz képest az évtized során további hét karral bővült. Ezzel a Debreceni Egyetem a legtöbb karral rendelkező, legszélesebb képzési kínálatot nyújtó felsőoktatási intézménnyé vált Magyarországon.

Az új karok sorát az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar nyitotta, amely az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Intézetből jött létre 2002. szeptember 1-jén. 2003-ban további három karral gyarapodott az egyetem. Az orvoscentrumon belül a Fogorvostudományi, valamint a Gyógyszerésztudományi Intézetből szeptember 1-jén alakultak önálló karok. Sokáig kérdéses volt a Jog- és Államtudományi Intézet sorsa. A Magyar Akkreditációs Bizottság 2002-ben akkreditálta a debreceni jogászképzést, ezt követően a kormány – négy évtizedes szünetelés után – 2003. szeptember 1-jei hatállyal újra megalapította az Állam- és Jogtudományi Kart. Az informatikai képzés önállóságának megteremtésére 2002-ben több elképzelés is felmerült. Az Egyetemi Tanács 2003 tavaszán határozott az önálló Informatikai Kar akkreditációjának támogatásáról, és szeptemberben létrehozta a közvetlen rektori felügyelet alá tartozó Informatikai Intézetet. 2003 őszén a MAB jóváhagyta az új kar megalapítását, a kormány pedig minden korábbi karalapítási döntésnél gyorsabban, már 2004. június végén döntött az ország második Informatikai Karának megalapításáról. A Népegészségügyi Iskola karrá alakítása még az 1999-i tervek között szerepelt. A javaslatot az Egyetemi Tanács 2004. szeptember 9-én megszavazta, így elindulhatott a kar alapítási folyamata. A Konzervatórium és jogelődei fennállásának 40. esztendejében, 2006. november 29-én megkezdte működését a Zeneművészeti Kar is, ezzel a Debreceni Egyetem karainak száma 15-re növekedett.

Időközben szervezeti és névváltozások jelezték az egységek helyzetének és profiljának módosulását. A Műszaki Főiskolai Kar 2006. július 1-től az Agrártudományi Centrum – ezt követően Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma, majd újabban Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma – harmadik karaként folytatta tevékenyégét, 2009-ben azonban visszatért a TEK kötelékébe. Az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Karból Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar, a Mezőgazdaságtudományi Karból Mezőgazdaság- és Élelmiszertudományi Kar lett. A Közgazdaságtudományi Kar Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Karrá módosította a nevét, a Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kar neve pedig Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karra változott.

A Debreceni Egyetem egységei közül az *Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma* az agrár-felsőoktatás és műszaki képzés, kutatás és szaktanácsadás központja és koordináto-

ra a Tiszántúlon, küldetése a mezőgazdaság, a környezet és a vidék fejlesztése Kelet-Magyarországon. Két karán 13 alapszak, 11 akkreditált mesterszak és 9 felsőfokú szakképzés közül választhatnak a hallgatók. A széleskörű gazdasági kapcsolatrendszer, a térség vállalataival, cégeivel kialakított együttműködések biztosítják a gyakorlati képzés feltételeit. A centrum keretében Debrecenben, Karcagon és Nyíregyházán kutatóintézetek működnek. Karai: Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési (GVK); Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar (MÉK).

Az *Orvos- és Egészségtudományi Centrum* az orvos- és egészségügyi szakemberképzésen, kutatáson kívül évente nyolcvanötezer fekvőbeteget és egymillió-kétszázezer járóbeteget lát el. Kutatótevékenysége a magyar népességet leginkább sújtó betegségek megismerésére és gyógyítására irányul. A Molekuláris Medicina Kutatóközpont az Európai Unió Kiválósági Központjaként működik, a Klinikai Genomika Központ a hazai humángenom kutatások vezető intézménye. Karai: Általános Orvostudományi (ÁOK); Egészségügyi (EK); Fogorvostudományi (FOK); Gyógyszerésztudományi (GYTK) és Népegészségügyi Kar (NK).

A *Tudományegyetemi Karok* mint szervezeti egység nyolc karból áll, a Kossuth Lajos Tudományegyetem örököse az integrált egyetemi struktúrában. Az állam- és jogtudományok, a bölcsész- és társadalomtudományok, az informatikai tudományok, a gazdaságtudományok, a természettudományok és a kapcsolódó műszaki tudományok, illetve a művészetek területén képez hallgatókat. A sokszínűség interdiszciplináris és multidiszciplináris képzésre is alkalmat ad. Karai: Állam- és Jogtudományi (ÁJK); Bölcsészettudományi (BTK); Gyermeknevelési és Felnőttképzési (GYFK); Informatikai (IK); Közgazdaság- és Gazdaságtudományi (KTK); Műszaki (MK); Természettudományi és Technológiai (TTK), valamint Zeneművészeti Kar (ZK)

2000 februárjában létrejött a Debreceni Egyetem Oktatási Bizottsága a karokon és az önálló intézetekben folyó oktatási tevékenység tartalmi, szervezeti és szervezési kérdéseinek koordinálására. 2000 végén megjelent a kormány rendelete a kreditrendszer bevezetéséről. A rektori vezetés 2001 januárjában létrehozta a tantervfejlesztő bizottságot a feladatok összehangolására. Alapos előkészítő és egyeztető munka után elkészült az egyetemi kreditrendszerű tanulmányi és vizsgaszabályzat tervezete. A kreditalapú oktatási rendszer működtetéséhez nélkülözhetetlen az egységes tanulmányi informatikai rendszer. Az egyetem 2001. december elején döntött a NEPTUN 2000 rendszer bevezetéséről, amelylyel egyetlen adatbázissal, minden karon egységes informatikai rendszerrel kezelhetők a képzésekre vonatkozó információk, a hallgatói személyi és tanulmányi adatok, a hallgatói pénzügyek.

Az intézmény az egyetemi és főiskolai szintű alapképzések helyett 2004-ben kezdte bevezetni a bolognai képzési rendszert. 2008. októberben a hagyományos képzésekben 9643 fő, az alapképzésben 15305, az osztatlan képzésben 2662, a mesterképzésben 505 hallgató vett részt. Ez volt a fordulat éve, amikor már többen tanultak az új rendszerben. A bolognai szerkezet 2009-re vált teljessé, amikor kialakult a mesterképzési szakok csaknem végleges választéka. Az egyetem második intézményi akkreditációs értékelése sikerrel zárult, a MAB 2014. december 31-ig feltétel nélkül akkreditáltnak minősítette az intézményt és annak karait. A centenárium idején 64 alap-, 70 mesterképzési és 25 angol nyelvű szak a Debreceni Egyetem akkreditált képzési kínálata. A Nyelvvizsgát Akkreditáló Testület 2007-ben akkreditálta az egyetem által kifejlesztett új, egynyelvű angol nyelvvizsgarendszert. Az Európában mindenhol elismert bizonyítványt nyújtó DExam nyelvvizsga a kommunikatív célok megvaló-

DUPress

sításához szükséges általános nyelvtudást alap-, közép- és felsőfokon, a vizsgázók érdeklődésének megfelelő témakörökben méri.

Az egyetem önértékelésen alapuló pályázatával 2007-ben az országban elsőként nyerte el a Felsőoktatási Minőségi Díj Aranyfokozatát.

Az integrációt követő évtized során az egyetem hallgatóinak létszáma folyamatosan növekedett. 2000 szeptemberében az első teljes tanévre 21.747 hallgató iratkozott be. Ez a szám tíz év alatt tízezerrel nőtt, az aktív hallgatókat tekintve 2010-ben 31.160-ra emelkedett.

Az egyetem az integráció első lépései között teremtette meg a tudományos tevékenység és a doktori képzés egységes, egyetemi szintű szervezeti kereteit, létrehozva az Egyetemi Tudományos, Doktori és Habilitációs Bizottságot. A testület arra törekedett, hogy megőrizze a jogelőd intézmények jól működő hagyományait, figyelembe véve a karok autonómiáját és a fejlődési szintjeik közötti különbségeket. A hagyományosan erős tudományterületeken a színvonal megőrzésére, a „felfutó" szakterületeken fokozott támogatásra törekedett.

Magyarországon a legtöbb tudományágban a Debreceni Egyetem folytat doktori (PhD) képzést. Huszonöt doktori iskolája a természettudományok, az orvostudományok, az agrártudományok, a műszaki tudományok, a társadalomtudományok és a bölcsészettudományok területén huszonnégyféle tudományágban folytat tudományos képzést és ítél oda doktori fokozatot. Tudománypolitikai szempontból kitüntetett jelentőséggel bír a díszdoktori címek odaítélése. A kialakult gyakorlat szerint a karok előterjesztése alapján évente két alkalommal hat tudós részesül ebben az elismerésben.

Az egyetem tudományos potenciáljának és teljesítményének elismeréseként a tízéves évfordulóhoz különösen méltó eredmény volt a kutató-elitegyetemi cím és támogatás elnyerése 2010-ben. A pályázatban a Debreceni Egyetem öt kiemelt alapkutatási témakört nevesített, amelyek tartósan az itteni alapkutatások meghatározó fókuszterületei lesznek: a molekulatudomány, benne a gyógyszerkutatással; a fizikai, számítás- és anyagtudomány; a molekuláris medicina; az egészség- és környezettudomány; a nyelvtechnológia és bioetika. Ezek a Debreceni Egyetem legversenyképesebb alapkutatási területi, amelyekben 12 akadémiai kutatócsoport, 21 doktori iskola és hét innovatív kutatói team működik.

A Debreceni Egyetem Északkelet-Magyarország felsőoktatási és tudományos központjaként nagy hangsúlyt fektetett az oktatási, kutatás-fejlesztési és innovációs potenciáljának fejlesztésére, különösen a biotechnológia, az élelmiszeripar, a gyógyszeripar és az információs-kommunikációs technológia területein. Az oktatási miniszter által 1999. márciusban elfogadott Intézményi Fejlesztési Terv (IDP) alapján készült Beruházási Program részeként a kormánybiztos 2000. március 3-án írta alá az ideiglenes megállapodást a megfogalmazott oktatáspolitikai, gazdasági célkitűzések „Világbanki források" bevonásával történő, 30 millió USD tervezett összegű támogatásáról. 2000. június 30-án az oktatási miniszter ünnepélyesen átadta a JÁTI felújított épületét mint az országos (Világbanki) Felsőoktatási Reform Program első (120 millió Ft támogatással) megvalósult beruházását. 2000-ben három új épület – a Táj- és Vidékfejlesztési Központ (TVK), a Társadalomtudományi és Egészségtudományi Oktatási Központ (TEOK), valamint az Élettudományi Épület és Könyvtár (ÉÉK) – beruházásainak előkészítése is megkezdődött. Az eredmények alapján a Debreceni Egyetem – hosszú küzdelmek árán – azon kevés intézmény közé számított, ahol szinte teljes egészében az 1996/1997-ben eltervezett elképzeléseknek megfelelően valósulhattak meg a beruházások.

DUPress

51. Az integrált egyetem építkezéseinek egyik impozáns példája az Élettudományi Épület és Könyvtár

A 2000–2010. közötti nagyléptékű fejlesztésekre, a képzési, kutatási terek korszerűsítésére, az új létesítmények felépítésére pályázatokon elnyert támogatások, egyéb állami források felhasználásával és a magántőke bevonással nyílt lehetőség. Az egyetem a Világbanki program, majd a Nemzeti Fejlesztési Terv és az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében is eredményesen pályázott, hatékonyan lobbizott céljai elérése érdekében. A tíz év óriási fejlődést hozott az épületállományban és az infrastruktúrában: csaknem 50 milliárd forintnyi építési és fejlesztési beruházás valósult meg vagy kezdődött el. Az intézmény ezen a téren is újító szellemben lépett fel, az országban elsőként itt épült befektetői PPP (*Private Public Partnership*) konstrukcióban 930 férőhelyes diákotthon. A tartalmi integráció legsikeresebb hazai példájaként említhető a 2005-ben átadott, európai színvonalú Élettudományi Épület és Könyvtár, amelyben az élettudományok addig különböző tanszékeken, intézetekben működő művelői kaptak helyet.

A fejlesztések legfontosabb célja a képzés feltételeinek javítása, az Észak-alföldi Régióban működő vállalkozások szakember-utánpótlási igényeinek kielégítése, a gyakorlati képzéshez is hozzájáruló tangazdaságok és klinikák fejlesztése, illetve az egészségügyi ellátást meghatározóan befolyásoló debreceni orvos- és egészségtudományi képzés feltételeinek biztosítása, aminek legkiemelkedőbb eleme az építkezéseket, bővítéseket magába foglaló Auguszta projekt volt.

A régió informatikai iparának megalapozása, fejlődésének katalizálása, eredményeinek kiaknázása érdekében többfunkciós informatikai szolgáltató-fejlesztő és erre épülő oktatási-kutatási centrum (InfoPark) közös megvalósítására az egyetem 2002-ben szándéknyi-

latkozatot írt alá Debrecen Önkormányzatával, Hajdú-Bihar Megye Önkormányzatával és a Hajdú-Bihar megyei Kereskedelmi és Iparkamarával.

Az évtized fontosabb beruházásai: Mezőgazdasági Szaktanácsadási Centrum (2000), a Gyógyszerésztudományi Kar épülete (2001), OEC Belgyógyászati Klinika, Szemklinika tetőtér-beépítés (2001-2003), AMTC Táj- és Vidékfejlesztési Központ (2002), PET Centrum I. (2002), Társadalomtudományi, Egészségtudományi Oktatási Központ és Könyvtár (2004), AMTC Halbiológiai Oktatási Bázis (2004), OEC Diákszálló (2004), Campus Hotel (2005), Élettudományi Épület és Könyvtár (2005), OEC Gyermekklinika fejlesztése (2005), OEC Fogorvostudományi Kar új épülete (2005), OEC MR-CT diagnosztikai épület (2005), OEC Egészségügyi Kar nagyterme (2005), Kossuth Lajos Gyakorló Gimnázium (2005), AMTC Élelmiszertudományi Oktatási Épület (2006), AMTC Informatikai Központ (2006), OEC Egészségügyi Kar tanterem-bővítés (2006), Auguszta Projekt (2004–2007), a Kossuth Lajos Kollégiumok felújítása (2007), OEC Gamma Sugársebészeti Központ (2007), AMTC tanulmányi épületek rekonstrukciója (2006–2009), TEK Kreatív Iparágak Inkubációs Központ (2009), OEC Konferenciaközpont (2009), West Hostel (2009), az I. sz. tanári villa felújítása (2009), az Aula díszüvegablakainak helyreállítása (2009–2010), OEC Nukleáris Medicina Intézet (2009), OEC Debreceni Egészségközpont Fejlesztési Projekt (2010–2011), a Botanikus Kert korszerűsítése (2009–2012), OEC Elméleti Négyszög (2010–2011), AMTC Interregionális Műszaki-Agrár Szaktanácsadási és Továbbképzési Központ I. (2011–2012), TEK Informatikai Kar (2011).

Az egyesült egyetem gazdasági integrációja szempontjából a 2000. év átmeneti időszak volt. 2001-től a centrumok kivételével megszűntek a jogelőd intézmények továbbműködtető gazdasági egységei és azok alszámlái, tartalmilag is megvalósult a centrumok decentralizált működését is biztosító gazdasági integráció. 2001 májusában elkészült az integrált egyetem első egységes költségvetése, hosszú távra kialakítva a tervezés rendszerét és algoritmusát.

Az egyetem működésében az évek során mindinkább előtérbe kerültek a kutatás-fejlesztés, az innováció, a gazdasági kapcsolatok erősítésének kérdései. A Genomnanotech Regionális Egyetemi Tudásközpont projekt (GND RET) keretén belül 2005. év végén alakult meg a Debreceni Egyetem Tudás- és Technológia Transzfer Iroda (TTI), amely a Szenátus döntése alapján 2008 májusától új egyetemi egységként közvetlen rektori irányítás alatt működik. A TTI összegyetemi szinten fogja össze az innovációs folyamatokat. Feladata az egyetemi kutatási eredmények ipari és üzleti hasznosításának elősegítése és az innovációs kultúra terjesztése az egyetem polgárai körében. A TTI által átdolgozott új Szellemitulajdon-kezelési szabályzat 2008. január 1-jén lépett hatályba. Ez a TTI-t helyezi az egyetemi szellemitulajdon-kezelés középpontjába, biztosítva a szakértő nyilvántartást, a hatékony projektértékelést és a potenciális hasznosítás feltételeinek megteremtését.

Új testületként 2008-ban jött létre a Stratégiai és Fejlesztési Bizottság, amely a stratégiai rektorhelyettes munkáját segíti, erősíti az Új Magyarország Fejlesztési Terv munkacsoport működésének hatékonyságát és pályázatfigyelő tevékenységet fejt ki. A rektori vezetői üléseken rendszeresen, kiemelten szerepel a stratégia kérdések megvitatása.

A Debreceni Egyetem a hazai egyetemek között az innovatív/vállalkozói magatartás és a bevételek tekintetében az elsők között van. Az egyetemi tudásbázis alapján jöttek létre saját kutató-fejlesztő cégek és résztulajdonban lévő *„spin-off"* vállalatok. Az intézmény közreműködésével négy akkreditált klaszter jött létre: a Pharmapolis Innovatív Gyógyszeripari Klaszter, a Termál Egészségipari Klaszter, a Pharmapolis Funkcionális Élelmiszeripari Klaszter és a Szilícium Mező Informatikai Klaszter.

DUPress

A jogelőd Református Kollégium több évszázadra visszanyúló európai kapcsolatrendszerét példának tekintve a Debreceni Egyetem széleskörű oktatási és tudományos együttműködést alakított ki a világ számos intézményével. Több mint ötven egyetemmel van kétoldalú megállapodása; a centrum-, kari, intézeti, tanszéki szintű együttműködések száma meghaladja az ezerháromszázat.

Az egyetem földrajzi helyzetéből és hagyományaiból következő kiemelt stratégiai célként fogalmazta meg a kapcsolatok bővítését a határon túli, elsősorban magyar nyelvű felsőoktatási intézményekkel. 2000 novemberében nyújtotta be első integrált ERASMUS-pályázatát, és megalkotta az ERASMUS-kapcsolatok szabályzatát. Az Európai Unió által finanszírozott program révén több, mint háromszáz felsőoktatási intézmény fogadja a debreceni hallgatókat, oktatókat és dolgozókat, és a DE is ugyanannyi helyről várja az érdeklődőket szemeszterenként.

A tervszerű beiskolázási politika és a kiépített nemzetközi ügynökhálózat szervezőmunkájának eredményeként jelentősen megnőtt a Debrecenben tanuló külföldi diákok száma, ami 2010-ben megközelítette a háromezret. Ebből mintegy kétezren az Orvos- és Egészségtudományi Centrum angol nyelvű képzéseiben vesznek részt. A legtöbben Izraelből, Iránból, Nigériából, Szaúd-Arábiából, Norvégiából, Svédországból jelentkeznek. Az angol nyelvű képzéseket a centrumok közötti megállapodás következtében 2009-ben létrejött Nemzetközi Oktatási Központ koordinálja.

A külkapcsolatok ápolása érdekében a Szenátus 2008-ban utazóköveti megbízatások létrehozását határozta el. Fésüs László rektor négy utazó követet nevezett ki: Abádi Nagy Zoltán az angolszász, Rózsa Erzsébet a német, Bognár László a francia, Fári Miklós a spanyolportugál nyelvterületen képviseli az egyetemet. Az angolszász nyelvterületre vonatkozó megbízást 2010-ben Szaffkó Péter – a Debreceni Nyári Egyetem igazgatója – vette át.

Az integráció kiteljesedése során egyeztetések és kompromisszumok révén elért eredmények a magyar felsőoktatási intézmények élmezőnyében biztosítanak megkérdőjelezhetetlen helyet a Debreceni Egyetemnek. Az intézmény tekintélyének növekedése abból a szerepből is lemérhető, amit oktatói az országos felsőoktatás-politikában rendre betöltenek.

Az integrációt megelőző időszakban a Magyar Rektori Konferencia (MRK) elnöke volt Bazsa György, a KLTE rektora, majd Muszbek László, a DOTE rektora. Pálinkás József, az Universitas igazgatótanácsának egykori elnöke 1998–2001 között az Oktatási Minisztérium politikai államtitkára, 2001–2002 között oktatási miniszter volt. Hosszú ideig Lipták András, az IIT elnöke állt a legfontosabb tudományos kutatási pályázatokat felügyelő és koordináló Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) élén. A kreditrendszer országos bevezetését előkészítő Országos Kredittanács elnöke Kiss László, a TTK docense volt. Nagy János az MRK egyetemi tagozatának elnöki tisztét töltötte be. A Magyar Akkreditációs Bizottságot (MAB) Fésüs László, majd Bazsa György vezette. Bazsa professzor az oktatási miniszter felsőoktatási tanácsadó testülete, a Felsőoktatási és Tudományos Tanács (FTT) elnöke is volt. Ezt a tisztséget 2010 óta Jávor András rektorhelyettes tölti be. Pálinkás Józsefet először 2008-ban, majd 2011-ben is a Magyar Tudományos Akadémia elnökévé választották.

Az utóbbi másfél évtizedben voltak olyan időszakok, amikor a felsőoktatás kulcspozícióit országos szinten a Debreceni Egyetem professzorai töltötték be.

DUPress

III. Hallgatói érdekképviselet az integráció időszakában (Pilishegyi Péter)

1. Előzmények. A Hallgatói Önkormányzat tevékenysége 2000–2004 között

A rendszerváltás időszakában, a KISZ megszűnését követően a Debreceni Egyetem minden jogelőd intézményében önszerveződő módon alakultak meg a hallgatói érdekképviseleti szervezetek. A Hallgatói Önkormányzat (HÖK), mint a felsőoktatási hallgatók érdekképviseleti szervezete, intézményesített formában az 1993-i felsőoktatási törvényben jelent meg először. A törvény kimondta, hogy az intézmény minden hallgatója a hallgatói önkormányzat tagja, függetlenül attól, hogy tanulmányait milyen oktatási formában végzi, egyben választó és választható a különböző tisztségekre. A hallgatói önkormányzat működéséhez és a szabályzatban meghatározott feladatok elvégzéséhez a tárgyi és anyagi feltételeket az intézmény vezetése biztosítja, amelyek jogszerű felhasználását az intézmény vezetője ellenőrzi, ugyanakkor a HÖK autonóm módon járhat el a hallgatókat érintő ügyekben.[1]

A debreceni felsőoktatási intézményekben az 1980-as, 1990-es évek fordulóján alakultak meg a hallgatói érdekképviseleti szervezetek, hasonlóan az ország más felsőoktatási intézményeihez. Az általuk szervezett megmozdulások során kezdetben az egyetemi demokrácia megerősítésére, a hallgatói szolgáltatások fejlesztésére (pl. a menza színvonalának emelésére), törekedtek, majd fokozatosan bekapcsolódtak az intézmény döntéshozatali szervezeteinek munkájába, helyet kaptak az egyetemi tanácsokban. Beleszólhattak a hallgatói juttatások, ösztöndíjak, szociális támogatások elosztásába, átvették az egyes intézményekben már régóta meglévő hagyományos hallgatói rendezvények szervezését, illetve új kulturális programokat indítottak.

A debreceni intézmények hallgatói önkormányzatai több kérdésben már a kilencvenes évek elején együttműködtek. A tandíj elleni 1995-i nagyszabású tiltakozásokban minden intézmény hallgatói részt vettek. A hallgatók számára szervezett hagyományos programok (DATE sárgulási hét, DOTE medikus hét, KLTE egyetemi napok stb.) minden hallgató számára nyitottak voltak. 1996-ban a debreceni és hajdúböszörményi felsőoktatási intézmények Hallgatói Önkormányzatai (ide értve a Református Tanítóképzőt [KFRTKF] és a Hittudományi Egyeteme [DRHE]) megalakították a Hajdúsági Hallgatói Önkormányzatok Kulturális Egyesülete (HAHA) nevű szervezetet, amelynek célja a hallgatók számára szervezett kulturális programok összehangolása mellett a közös hallgatói célú fejlesztések elősegítése volt. 1997-ben a KLTE és a DATE már azonos időpontban rendezte meg az egyetemi napokat, amelyhez 1998-ban a KFRTKF is csatlakozott.

A HAHA volt az ötletgazdája annak, hogy a Kassai úti campuson található régi lovarda épületéből egyetemi hallgatói kulturális és konferenciaközpontot alakítsanak ki. Az ötletet

[1] 1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról, 66-67. §

a Debreceni Universitas Egyesülés is felkarolta, és beillesztették a felsőoktatási integrációs pályázatok közé. Az épület – melynek hivatalos neve az eredeti név hangulatát megőrző Lovarda Egyetemi Kulturális és Konferenciaközpont lett, és amely a mai napig Magyarország legnagyobb egyetemi klubja – végül a finanszírozási problémák megoldása és az építkezés többszöri átütemezése után 1999 nyarán készült el, s a hallgatók számára 1999 szeptemberében nyitotta meg kapuit.

Az intézményi hallgatói önkormányzatok vezetői és képviselői részt vettek a Debreceni Egyetem létrehozását koordináló testületek munkájában is. A Debreceni Egyetemi Szövetség Szenátusában az intézményi HÖK-elnökök és intézményenként további egy-egy hallgatói képviselő kapott helyet, 1999 őszén a hallgatók az új egyetem megalakulását előkészítő Ideiglenes Intézményi Tanácsban a hallgatói létszámok arányában jelenhettek meg.

A 2000. január 1-jén megalakuló Debreceni Egyetem szervezése során talán a legeredményesebb integráció a Debreceni Egyetem Hallgatói Önkormányzatának (DEHÖK) létrehozása területén ment végbe. Az egyetem első rektora, Fésüs László – nem sokkal hivatalba lépését követően – a DEHÖK megalakulásáig a jogelőd HÖK-öket képviselő Mirki Lászlót (BTK), a volt Kossuth Lajos Tudományegyetem HÖK-elnökét bízta meg az Egyetem hallgatóinak ideiglenes képviseletével az Ideiglenes Intézményi Tanácsban (gyakorlatilag az új Egyetemi Tanács – ET). A Debreceni Egyetem Hallgatói Önkormányzatának közgyűlése 2000. április 6-án Fésüs László rektor és Kovácsné Bakosi Éva hallgatói ügyekért felelős rektorhelyettes jelenlétében megtartotta alakuló ülését, amelyen kimondta megalakulását, elfogadta Szervezeti és Működési Szabályzatát. Az új SZMSZ értelmében a DEHÖK legmagasabb szintű döntéshozó szerve a közgyűlés, amelybe a kari HÖK-ök minden megkezdett 500 hallgató után egy képviselőt delegálnak. A közgyűlés két ülése között a DEHÖK legfontosabb operatív döntéshozó testülete az elnökség, amelynek tagjai a DEHÖK vezetői és a kari HÖK-ök elnökei, vagyis az elnökség a hallgatói létszám alapján felépülő közgyűléssel szemben a kari HÖK-ök száma, azaz paritásos alapon működik. A DEHÖK alakuló közgyűlése konszenzussal megválasztotta a DEHÖK első elnökét, Mirki László és általános alelnökét Nagy Adrián (MTK) személyében.

Az ET 2000 tavaszán fogadta el a 2001-től felálló új tanács összetételét. A hallgatói képviselők létszáma a 73-ról 57-re csökkenő létszámú ET-ben 33%-ról (24 fő) 26%-ra (15 fő) csökkent. A DEHÖK elnöke mellett a 11 kari HÖK-elnök, valamint 3, a Közgyűlés által választott képviselő (közülük 1 fő PhD-hallgató) lehetett az ET tagja. Ennek fejében a már meglevő egyetértési jogokon felül (tanulmányi és vizsgaszabályzat, oktatói munka hallgatói véleményezésének rendje) a DEHÖK egyetértési jogot kapott az egyetemi szintű hallgatói térítési és juttatási szabályzat, valamint az egyetemi szintű kollégiumi felvételi szabályzat elfogadásakor és módosításakor, emellett a DEHÖK elnöke a Rektori Tanács szavazati jogú tagja lett.

Az év során a kari HÖK-ök részben megteremtették saját működésük feltételeit, kialakult önálló gazdálkodásuk. A 2000. évben még a jogelőd intézményeket továbbműködtető gazdasági egységek biztosították az anyagi forrásokat, a DEHÖK mint központi szervezet támogatását a Tudományegyetemi Karok gazdasági egység vállalta. Az egyetem első közös költségvetésének tervezése során, 2001 elején a HÖK jelentős eredményeket ért el. Anyagi támogatása minden korábbinál magasabb lett, s elérte az 50 millió forintot. Ugyanakkor ez az összeg nem kizárólag a HÖK működését szolgálta, hanem az egyetemen folyó más hallgatói tevékenységek támogatását (a kari HÖK-ök támogatása, tehetséggondozás, az *Egyetemi Élet* kiadása, sport- és kulturális normatíva, tanácsadó irodák támogatása stb.). Az

ET a költségvetés elfogadásával egyidejűleg a HÖK-öt ruházta fel a hallgatói szolgáltatások értékesítésének jogával.

Az integrációval egyidejűleg az egyetemen új önálló intézetek kezdték meg működésüket, amelyek később karrá alakultak. Így jött létre 2001-ben az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Intézet, 2003-ban a Fogorvostudományi Kar és a Gyógyszerésztudományi Kar, 2004 őszén az Informatikai Kar, 2006-ban pedig a Népegészségügyi Kar, amelyek önálló hallgatói önkormányzatokat is igényeltek. A szintén 2006-ban Zeneművészeti Karrá alakult Konzervatórium már a 2000. évi integráció előtt önálló HÖK-kel rendelkezett, s ez az új egyetemen belül is tovább működött. A kari HÖK-ök 2006-ig saját rendszerük alapján bonyolították le a hallgatói választásokat. Egyes karokon közvetlenül választották meg a hallgatók a kari HÖK tagjait, máshol évfolyam-képviselőket delegáltak, akik egy szűkebb vezető testületet választottak. 2001-ben a kari választás érintette a DEHÖK-öt is. A DEHÖK első elnöke, Mirki László, akinek mandátuma eredetileg 2002-ig tartott volna, nem indult a 2001. február végén megtartott BTK kari HÖK választásokon, így kari HÖK-képviselői mandátuma megszűnt. A DEHÖK emiatt 2001. március 29-én új elnököt választott Nagy Adrián, az MTK korábbi HÖK-elnöke, DEHÖK általános alelnök személyében, akit egy évvel később a közgyűlés két évre újraválasztott. A megüresedett általános alelnöki tisztségre a közgyűlés tagjai május 9-én Pilishegyi Péter (BTK) addigi titkárt választották meg. Tisztségét – háromszori újraválasztás eredményeként – egészen 2008. június 30-ig töltötte be.

A DEHÖK aktívan részt vett a Debreceni Egyetem megalapításával kapcsolatos feladatok ellátásában. A legfontosabb hallgatói szabályzatok, a tanulmányi és vizsgaszabályzat, a hallgatói juttatási és térítési szabályzat, az oktatói munka hallgatói véleményezésének szabályzata, a kollégiumok működési szabályzata, a kollégiumi felvételi szabályzat a HÖK bevonásával, sőt némelyik a HÖK előterjesztésében készült el mind egyetemi, mind kari szinten. Egységesítették a tanulmányi ösztöndíjak, a szociális támogatások, a lakhatási támogatás odaítélésének rendszerét, közös lett a kollégiumi felvételi eljárás. Utóbbi két feladat egyetemi szintű koordinálására és a lakhatási támogatás egyetemi szintű odaítélésére a kollégiumok és a DEHÖK képviselőiből megalakult az Egyetemi Kollégiumi Felvételi és Lakhatási Támogatási Bizottság (KFLB).

Kialakultak a hallgatói érdekképviselet fórumai: a hallgatói képviselők már az egyetem megalakulását követő hónapokban egységesen léptek fel az egyetemi testületekben. A korábbi DOTE hagyományait követve Fésüs László rektor kezdeményezésére már a Debreceni Egyetem első, majd azóta a mai napig minden ET-, illetve szenátusi ülése előtt tanácskozott a hallgatói frakció, amelyen az ET hallgatói tagjai a rektorral kötetlen formában vitathatták meg a felmerülő kérdéseket. Azokban az ügyekben, amelyekben korábban nem tudtak megállapodni az egyetemi vezetés és a HÖK képviselői, általában ezen a fórumon született meg a mindenki számára elfogadható kompromisszum. A Debreceni Egyetem bizottságaiba a kari HÖK-ök delegálták képviselőiket. A hallgatói ügyekkel 2002-ig önálló bizottság foglalkozott, amely a kollégiumok felügyeletére albizottságot állított fel.

Az országos érdekképviseleti szervezetekben is jelentős eredményeket ért el a DEHÖK, amely a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája (HÖOK) megújulásának érdekében számos javaslatot tett. A HÖOK tisztújító közgyűlését 2000. november 10-én a Lovardában tartotta meg, ekkor választották az országos szervezet elnökévé Almássy Kornélt, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem hallgatóját.

Az első összegyetemi Közös Egyetemi Napok rendezvényre (KEN) a Kassai úti *campus* területén, a Lovardában 2000. május 2–4. között került sor. A KEN legemlékezetesebb ese-

ménye az egykori DOTE–KLTE határán közel 40 évig húzódó fal ünnepélyes lebontása volt. Az előzőleg graffitikkal „feldíszített" falat ünnepi beszédeik elhangzása után Fésüs László rektor és Mirki László DEHÖK-elnök Somogyi Béla alpolgármester társaságában kezdte lebontani, az első szabadon választott Országgyűlés megalakulásának 10. évfordulóján (május 2.). A falbontásból a hallgatók nagy csoportja is kivette részét. A KLTE Baráti Köre az első 100 falbontónak emléklapot adományozott.

Az *Egyetemi Élet*, amelyet 1996 óta a HAHA jelentetett meg, 2000. január 1-jétől a Debreceni Egyetem hivatalos lapja lett. Az egyetem jelentős anyagi támogatásának köszönhetően példányszáma megháromszorozódott, s folyamatosan magas színvonalon tájékoztat a hallgatókat, az oktatókat és a dolgozókat érintő legfontosabb hírekről, eseményekről, programokról. 1996–1997-ben Nemes Attila, 1997–1999 között Orosz Anett, 1999–2000-ben Váradi Ferenc, 2001–2004 között Gőz József volt a lap főszerkesztője, 2004-től kezdve Ölveti László tölti be a tisztséget.

A korábbi működés tapasztalatai alapján a 2001/2002-i tanév elején a DEHÖK előterjesztést készített a hallgatói ügyek kezelésének az egyetem szervezetén belül történő megújításáról, melyet az ET elfogadott. A Hallgatói Ügyek Bizottsága összevonásra került az Oktatási Bizottsággal, Oktatási és Hallgatói Ügyek Bizottsága néven. Az új testületben a hallgatók a felsőoktatási törvény által biztosított legnagyobb arányban, egyharmados képviselettel lehetnek jelen. A DEHÖK-kel való kapcsolattartás a rektor közvetlen hatáskörébe került. A hallgatói juttatások országos rendszerének folyamatos változása miatt 2002-ben szükségessé vált a hallgatói támogatásokkal foglalkozó új, központi szintű állandó bizottság, az Egyetemi Hallgatói Szociális Bizottság (EHSZB) felállítása. Tagjai a kari HÖK-ök és a Diákjóléti Bizottságok (DJB) képviselői, elnöke a DJB-k oktatói társelnökeinek képviselője. Ezzel a szintén hallgatói vezetés alatt működő és a kollégiumok képviselőiből álló KFLB-vel együtt a hallgatói döntéshozatal integrációja a hallgatói juttatások teljes körére vonatkozóan megvalósult.

2001 őszének egyik legfontosabb újdonsága a diákhitel rendszerének elindulása volt. A HÖK különböző formákban biztosította a tanácsadás, tájékoztatás feltételeit az érdeklődő hallgatók számára. A diákhitelre már az első félévben több ezer hallgató nyújtotta be igénylését, és a kérelmezők száma folyamatosan bővül.

Az 1998-ban a felsőoktatási integrációs pályázaton elnyert pénzből megvásárolt Egyetem sugárúti munkásszálló szakaszos felújításának első ütemében az Egészségügyi Főiskolai Kar debreceni képzésének hallgatói számára egy 58 férőhelyes kollégiumot alakítottak ki. A felújítás második ütemében az épületben a határon túli magyar hallgatók számára képzéseket és kollégiumi elhelyezést kínáló országos szervezet, a Márton Áron Szakkollégium (MÁSZ) debreceni központját és kollégiumát alakították ki, a lakhatási támogatási normatíva felhasználásával. Ez 105 új férőhelyet eredményezett. Az új szárnyat 2001 novemberében adta át Pálinkás József oktatási miniszter. Az épület 2003 nyarán készült el teljesen, amikor a lakhatási támogatás beruházási keretéből a harmadik épületszárnyban 128 férőhelyet alakítottak ki a Tudományegyetemi Karok hallgatói számára. Az épületben emellett 2008-ig az EFK gyógytornász szakjának oktatási feladatait is ellátták. A kollégiumi fejlesztések újabb eredményeként 2003-ban az egyetem kollégiumi férőhelyeinek száma 10%-kal bővült. Ebben az évben a Debreceni Egyetem megvásárolta a Gazdasági és Közlekedési Minisztériumtól a Vámospércsi úti diákszállót. Az épületben addig a lakhatási támogatásból bérelt 260 férőhelyen laktak a BTK, JÁTI, KTK, MFK, TTK hallgatói, zömmel elsősök, ettől fogva az épület egyetemi kollégiumként üzemel.

DUPress

2001-ben kezdődött el az a folyamat, amelynek keretében a hallgatók számára biztosítható különböző szolgáltatási feladatokat integrált keretek között a HÖK veszi át. A cél olyan szolgáltatási rendszer kialakítása volt, amely korszerű körülmények között képes megfelelni a hallgatók elvárásainak. Ennek érdekében megindult a szervezeti keretek megteremtése. A HÖK szolgáltatási szervezete, a hallgatói integrációban is jelentős szerepet játszó HAHA Egyesület, a jogelőd DATE, DOTE és KLTE hallgatói által létrehozott egyesületek összesen 50%-os, illetve a Debreceni Egyetem 50%-os részvételével létrejött a hallgatói szolgáltatásokat a 2002/2003-i tanévtől ellátó Debreceni Campus Közhasznú Társaság (DC Kht.). Ez a tulajdonosi struktúra az országban egyedülálló, és más intézmények által példaértékűnek minősített kezdeményezés volt. Jelezte az egyetem felelősségvállalását a hallgatók támogatásában, egyben biztosította a hatékony együttműködés kereteit. Az új társaság 2002. június 14-én tartotta alakuló közgyűlését, cégbírósági bejegyzése már a következő tanév elején történt meg.

A HÖK a hallgatók tanulmányi és szociális ügyeiben játszott közreműködésén túl továbbra is aktív szerepet vállalt az ifjúság kulturális (és szórakozási) lehetőségeinek biztosításában. 2002 tavaszán nyitotta meg kapuit a hallgatók előtt az ATC területén létesített új egyetemi klub, a Kazánház. A névválasztás a Lovardához hasonlóan ismét az épület eredeti funkciójára utal. Az egyetemi menza épületének földszintjén új hallgatói szolgáltató központot alakítottak ki, amely a hagyományos szolgáltató és információs feladatok ellátása (albérlet-, tanár-, tanítványközvetítés, fénymásolás, stb.) mellett helyet adott a Hallgatói Tanácsadó és Karrierirodának is. 2002. január 2-án kezdte meg adását az előző nyáron elbírált frekvenciapályázaton nyertes Friss Rádió. A stúdiót a Konzervatórium épületének kilencedik emeletén alakították ki. Az adás megszervezését, a szerkesztőség felállítását a HAHA (illetve nyártól a DC Kht.) és a DEHÖK vállalta.

2003 végén lejárt a 2001 óta hivatalban lévő Egyetemi Tanács mandátuma. Az 57 tagú Tanács létszáma a karalapítások következtében 63-ra, a hallgatói képviselők száma 15-ről 16-ra nőtt. A hallgatói képviselet aránya ezzel a törvényi minimum közelébe került (25,4%), ugyanakkor az új testületben nem volt mód – a két új kar megalakulása ellenére sem – a hallgatói képviselők számának további emelésére, mivel akkor az egész testület létszáma már aránytalanul nagyra nőtt volna. Így a kari HÖK-elnökök mellett egy választott PhD-képviselő, valamint tisztsége alapján az egyetemi HÖK elnöke lehetett a 2004 februárjában három évre megalakult új Egyetemi Tanács tagja. 2004-ben lejárt a DEHÖK második közgyűlésének kétéves mandátuma is. Az új közgyűlés 2004. május 19-én tartotta alakuló ülését. Nagy Adrián, mivel doktori tanulmányait befejezte, nem indult újra az elnöki tisztségért. Az alakuló közgyűlésen azonban nem sikerült új elnököt választani, mivel a jelölt nem kapta meg a szavazatok abszolút többségét. Az ismételten kiírt pályázatot követően június 9-én került sor az új választásra, amelyen Körösparti Pétert, a BTK HÖK tagját, a Nagyerdei I-II. Kollégium kollégiumi bizottságának titkárát választották a DEHÖK elnökévé.

Az integrált egyetem első éveiben tovább folytatódtak a jogelőd intézményekben kialakult hagyományok szerint megtartott hallgatói rendezvények, de új programok szervezése is elkezdődött. A kari Hallgatói Önkormányzatok minden évben megrendezték az elsőéves hallgatók számára a gólyatáborokat. Minden tanév elején minden campuson azonos időpontban, összehangolt programmal rendezték meg a Debreceni Egyetemi Napokat. A 2000 óta összegyetemi szinten meghirdetett sportbajnokságok labdarúgásban, kosárlabdában, vívásban továbbra is nagy népszerűségnek örvendenek. Az egyetemi labdarúgó bajnokság 2004-ben felvette az Aranycsapat tagja, Buzánszky Jenő nevét, aki azóta

DUNAKOM

minden alkalommal ellátogat a féléves szezonokban megrendezett bajnokság döntőire és személyesen adja át a győzteseknek járó díjakat. Minden ősszel megrendezték az elsőévesek számára a gólyabálokat. Tavasszal az orvostanhallgatók legnagyobb szabású programsorozata a medikus hét, a végzős agráros hallgatók pedig a sárgulási hét keretében búcsúznak az egyetemtől, amely a hét utolsó napján a városon keresztül lovaskocsis felvonulással, majd bállal zárul.

Az egyetem hallgatóinak országos érdekképviseleti szervezetekben is sikerült jelentős tisztségeket elnyerniük. A BTK HÖK 2001-ig hivatalban volt elnökét, Borbás Józsefet 2004. május 14-én a Felsőoktatási Kollégiumok Országos Szövetsége (FEKOSZ) elnökévé választották, amely tisztséget két éven keresztül töltötte be.

2. A Hallgatói Önkormányzat 2004–2010 között

A 2004. év fordulópontot jelentett az egyetem és a Hallgatói Önkormányzat életében egyaránt. Az egyetem vezetésében véget ért az első rotációs ciklus, amelyben a rektorok évente váltották egymást, 2004-től kezdve a rektort három évre választották. A DEHÖK élére 2004 júniusában megválasztott Körösparti Pétert a DEHÖK küldöttgyűlése három alkalommal is egyedüli indulóként választotta újjá, 2006-ban és 2008-ban két-két, 2010-ben hároméves időtartamra. Hallgatói érdekképviseleti szervezet élén eltöltött ilyen hosszú időtartam országos szinten is rekordnak számít. Irányítása alatt a szervezeti és gazdálkodási stabilitás jellemezte a DEHÖK működését. Körösparti Péter elnöki működésével párhuzamosan több szakon is diplomát szerzett, 2009 óta a Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola PhD-hallgatója.

Az Országgyűlés által 2005-ben elfogadott, 2006. március 1-jén hatályba lépett új felsőoktatási törvény[2] rendelkezéseinek megfelelően 2006-ban újjá kellett alkotni az egyetem minden szabályzatát, ezen belül a DEHÖK-re vonatkozó szabályozást is. Az addig szervezeti és működési szabályzatnak nevezett dokumentumra az új törvény már az alapszabály nevet használta. A törvény nem változtatott lényegesen a hallgatói érdekképviselet szerepén és feladatain, intézményirányítási téren ugyanakkor jelentősebb változásokat hozott, pl. a karok alapítását intézményi hatáskörbe utalta. Az új törvény szavazati joggal ruházta fel az egyetemen működő reprezentatív szakszervezetek képviselőit a szenátusban. A három fős létszámbővülés miatt szükségessé vált a hallgatói képviselők számának emelése is, ezért a 2006. decemberben megválasztott szenátusban már 18 hallgató kapott helyet, melybe beleszámít a DEHÖK elnöke és a PhD-képviselő. A 2009 végén tartott szenátusi választásokat megelőzően ismét módosított egyetemi SZMSZ a szenátus összlétszámának további bővülése miatt 19-re emelte a hallgatói tagok számát. Az új helyre a DEHÖK küldöttgyűlése a külföldi hallgatók képviselőjét delegálta.

A karok szerepének törvényi megváltozását alapul véve a DEHÖK – az országban működő hallgatói önkormányzatok közül elsőként – olyan alapszabályt alkotott, amely az egyetemi szintű Hallgatói Önkormányzatra vonatkozó rendelkezések mellett részletesen tartalmazta a kari szintű Hallgatói Önkormányzatok működését szabályozó rendelkezéseket is. Mivel a szervezeti felépítés a feladatok, az alapvető működési elvek minden kari HÖK esetében azonosak, ezeket közös rendelkezésekben foglalták össze. Az egyes kari HÖK-ökre

[2] 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról

vonatkozó sajátos szabályok (a kari HÖK közgyűlés létszáma, a tisztségviselők létszáma és feladatai, a kari HÖK választás sajátosságai) minden kari HÖK esetében külön szakaszokba kerültek. Szövegüket az érintett kari HÖK az egyetemi HÖK küldöttgyűlését megelőzően jóváhagyta. Az egységesítés nem érintette a kari HÖK-ök autonómiáját. A törvény rendelkezéseinek megfelelően az alapszabályt a DEHÖK küldöttgyűlése 2006. november 28-án fogadta el, majd a Szenátus 2006. november 30-i ülésén hozott határozatával jóváhagyta. Ezzel egyidejűleg a kari HÖK-ök korábban külön-külön létező szervezeti és működési szabályzatai hatályukat vesztették.

Az új alapszabály az egyetemi HÖK működését kismértékben átalakította. A küldöttgyűlésbe továbbra is a kari HÖK-ök delegálják képviselőiket a karok teljes hallgatói létszámának arányában, azonban a küldöttgyűlés mint szervezet határozott idejű mandátuma megszűnt, vagyis a delegált képviselők személye nem kell hogy két évig változatlan maradjon. A DEHÖK napi működésének irányítását továbbra is a DEHÖK vezetői és a kari HÖK elnökök által alkotott elnökség látta el. A DEHÖK tisztségviselőinek kétéves mandátuma eleinte változatlan maradt. Egy 2009-ben elfogadott módosítás értelmében a DEHÖK elnöksége határozza meg, hogy az elnök és az alelnökök mandátuma két vagy három év, ez alapján a 2010-i elnökválasztást hároméves időtartamra írták ki. 2004-ig a DEHÖK-nek egy, a 2004-2006 közötti időszakban öt alelnöke volt, akik különböző funkcionális feladatokat (gazdasági, külügyi, pr-marketing, sport, szociális) láttak el. A 2006-i új alapszabály három alelnöki tisztségről rendelkezett. A küldöttgyűlés által megválasztott alelnökök ezután a DEHÖK felső vezetésében – az egyetem szervezetéhez igazodva – az egyes tervezési-gazdálkodási egységekhez, centrumokhoz tartozó kari HÖK-öket képviselik. Személyüket a DEHÖK elnöke jelöli, megválasztásuk az érintett kari HÖK-ök javaslatára és egyetértésével történik.

Az alapszabály 2006-ot követően történt módosításai során többek között átalakították és egységesítették a kari HÖK választások rendjét. 2007-ben a DEHÖK kitüntetéseket alapított. A legmagasabb szintű, a küldöttgyűlés által adományozható *Pro Auditoribus Universitatis Debreceniensis* (A Debreceni Egyetem Hallgatóiért) Díjat a hallgatói mozgalomban kimagasló munkát végzett, tisztségükről leköszönő hallgatók mellett a hallgatóság érdekében kiemelkedő tevékenységet folytató egyetemi vezetők, oktatók és dolgozók is megkaphatják. E kitüntetésben részesült a rektori tisztségről történő leköszönésekor, 2007-ben Nagy János és 2010-ben Fésüs László is.

A 2009-ben elfogadott alapszabály-módosítások nyomán hozták létre a DEHÖK négy új szakmai bizottságát (környezetvédelmi, közművelődési és rendezvényszervezési, sport és egészségügyi, etikai), valamint egy új szervezeti egységet, a Hallgatói Karrier- és Szolgáltató Központot. A DEHÖK és a kari HÖK-ök gazdálkodása stabil keretek között zajlott, a szervezet minden költségvetési évet többlettel zárt. A többlet a következő évben felhasználásra került elsősorban fejlesztési célokra. A hallgatói célú feladatok ellátására biztosított források a feladatok bővülésével párhuzamosan emelkedő tendenciát mutattak.

2007. július 2-án, az új rektori vezetés hivatalba lépése alkalmából tartott ünnepi szenátusi ülésen Fésüs László rektor bejelentette, hogy a DEHÖK elnöke részt vehet a rektori vezetői értekezleten, amelynek tagjai a rektor, a rektorhelyettesek, a centrumelnökök, a gazdasági főigazgató és az egyetemi főtitkár, vagyis az egyetem legfelső vezetői. Ez kiemelkedő lehetőséget biztosít arra, hogy legfelső szinten jelenhessenek meg az esetleg felmerülő hallgatói problémák.

A 2004-i év újdonságai közé tartozott két diákotthon nevének a megváltoztatása is, amit a kollégiumban lakó hallgatók kezdeményeztek. Állásfoglalásukat a DEHÖK az Egyetemi

Tanács elé terjesztette, amelynek döntése értelmében 2004. szeptember 1-jétől a Nagyerdei Kollégiumok neve Kossuth Lajos Kollégiumokra változott, az Egyetem Sugárúti Kollégium pedig felvette a Tisza István Kollégium nevet. 2005 májusában az ATC Diákhotel felvette az Arany Sándor Diákapartman nevet.

A kollégiumi ügyek jelentős szerepet kaptak a DEHÖK életében. Kiemelkedő időszak volt a Kassai úton 2005-ben az ország első, PPP konstrukcióban megvalósult diákotthoni beruházása, a Campus Hotel, amelynek előkészítésében a DEHÖK is részt vett. A 926 férőhelyes diákotthon építkezése – igaz, több éves előkészítő munka után – mindössze egy évig tartott. A Kassai úti campuson ugyanarra a területre már a kilencvenes években is terveztek kollégiumot a KLTE hallgatói számára, ami állami finanszírozásban valósult volna meg. Az építkezés megkezdése előtt rövid idővel azonban megvonták a szükséges forrásokat. A Campus Hotel végül ugyanazon építész – a Kossuth-díjas Bán Ferenc – tervei alapján valósult meg, mint aki az egy évtizeddel korábban meghiúsult kollégiumot is tervezte. A 2005. júniusban felvételt nyert felsőbbéves hallgatók meghívást kaptak a Campus Hotel 2005. augusztus 9-én tartott ünnepélyes avatására, amelyen több százan részt is vettek.

A DEHÖK a kollégiumi felvételt koordináló bizottsággal együtt kezdettől fogva azt az álláspontot képviselte, hogy az új létesítménybe a hallgatókat ugyanazon integrált, minden karon egységes pontrendszer alapján zajló felvételi eljárás keretében kell felvenni, mint ami a többi kollégiumban is érvényes. Az egyetemi tanács ennek szellemében fogadta el a szükséges szabályzatmódosításokat. Így 2005 májusában az akkor még el sem készült épületbe jelentkezhettek a hallgatók. Rögtön az első évben többszörös volt a túljelentkezés a Campus Hotelbe, ami azóta is jellemző. A többi kollégiumba csak meghatározott karok hallgatói jelentkezhettek, a Campus Hotelbe viszont az egyetem bármely hallgatója kérhette felvételét. A 926 férőhelyből 400-at az ÁJK, BTK, IK, KTK, TTK hallgatóinak tartottak fenn, mivel az egyetem a 2004/2005-ös tanév végén bezárta a 402 férőhellyel rendelkező és e karok hallgatóit elhelyező Benczúr Gyula Kollégiumot. A „Benczúr" egyébként az egyetem legrégebbi kollégiumi épülete volt, felújítására évtizedek óta nem volt fedezet. Állapota folyamatosan romlott, 8-10 ágyas szobái már nem feleltek meg a 21. század elvárásainak. Ennek ellenére sok hallgató kedvelte az élénk közösségi élet miatt. Ez az épület volt a hallgatók 1956-i forradalmi megmozdulásainak egyik központja. A telket és az épületet a szomszédban működő TEVA (volt Biogal) gyógyszergyár vette meg, majd két évvel később lebontotta és egy üzemcsarnokot épített a helyére. A vételárat az egyetem az akkor épülő élettudományi központ önrészére fordította. A kollégiumi fejlesztések keretében PPP konstrukcióban újították fel a Kossuth Lajos Kollégiumokat 2006–2007-ben. Az utolsó PPP beruházás az OEC Markusovszky Lajos II. Kollégium felújítása volt, amelyre 2008-ban került sor. A Benczúrhoz hasonlóan leromlott állapotú Markusovszky Lajos I. Kollégiumot az OEC bezárta, férőhelyeit úgy váltották ki, hogy a II. épülethez egy toldaléképületet építettek, amely a bezárt kollégiummal azonos számú férőhellyel rendelkezik. Az új épületszárny elsősorban a térítéses képzésben részt vevő külföldi hallgatók fogadására szolgál, önköltséges alapon lehet bekerülni, férőhelyeit nem integrálták az egyetemi kollégiumi felvételi rendszerbe.

A DEHÖK 2005-től kezdve a korábbinál is aktívabban vett részt a HÖOK munkájában. 2004-ben a 2005. január 1. és 2006. december 31. közötti ciklusra a debreceni támogatásnak köszönhetően választották a szervezet elnökévé Ekler Gergelyt, az Eötvös Loránd Tudományegyetem hallgatóját, aki felkérte a DEHÖK képviselőjét a HÖOK tízfős elnökségének egyik tagjává. 2005-ben a tisztséget Beke Nándor korábbi MTK HÖK elnök töltötte be, aki

Dubrovsky

a nyáron lemondott. A megüresedett helyre 2006. februárban a bajai Eötvös József Főiskolán tartott közgyűlésen Körösparti Pétert választották meg, aki azóta folyamatosan részt vesz az elnökség munkájában, sőt, amikor a 2010 májusában Budapesten, a Parlamentben tartott közgyűlésen az akkori HÖOK-elnök, Miskolczi Norbert bejelentette lemondását, a HÖOK elnöksége őt kérte fel a szervezet átmeneti vezetésére. Körösparti Péter május 11-től megbízott elnökként, június 12-től december 31-ig teljes jogkörű HÖOK elnökként irányította a szervezetet. Ezáltal ő lett a szervezet történetében az első, nem budapesti felsőoktatási intézményből kikerülő elnök.

2010-ben a felsőoktatás országos irányításában az az egyedülálló helyzet alakult ki, hogy a MAB elnöke (Bazsa György korábbi KLTE rektor), az FTT elnöke (Jávor András oktatási rektorhelyettes), az MTA elnöke (Pálinkás József korábbi oktatási miniszter és TEK-elnök) valamint a HÖOK elnöke egyaránt a Debreceni Egyetemről került ki. Mindemellett 2010-től a PhD-hallgatók országos érdekképviseleti szervezete, a Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) felső vezetésében is volt debreceni jelenlét, mivel Csiszár Imre DEHÖK elnökhelyettest 2009. októberben a 2010-es naptári évre a DOSZ főtitkárává választották, egy évvel később pedig újraválasztották a következő évre. Volt olyan tárgyalás az új felsőoktatási törvény koncepciójáról, amelyen a minisztérium képviselőivel szemben az asztalnál az országos felsőoktatási szervezeteket képviselve csak debreceni vezetők foglaltak helyet.

A HÖOK évente három-négy alkalommal tart közgyűlést, amelyen részt vesznek valamennyi felsőoktatási intézményi HÖK delegált képviselői, és pályázat alapján mindig másmás intézményi HÖK rendezheti meg. A DEHÖK az elmúlt hat évben háromszor is elnyerte a májusban esedékes közgyűlés rendezésének jogát. 2005-ben az ATC színházteremben, 2007-ben az élettudományi épület nagyelőadójában, 2009-ben a főépület aulájában bonyolították le a rendezvényt.

A DEHÖK országos szerepvállalásához kapcsolhatóak a képzési hozzájárulás (tandíj) elleni tüntetések. A 2006-ban megalakult kormány ugyanis bejelentette, hogy képzési hozzájárulás néven ismét be kívánja vezetni az 1995–1998 között a felsőoktatásban már kivetett tandíjat. A HÖOK országos demonstráció-sorozatot hirdetett, amelynek keretében először a vidéki intézményekben, majd Budapesten tartottak jelentős résztvevővel – bár az 1995-i tüntetések nagyságát el nem érő – megmozdulásokat. Eredetileg 2006. szeptember közepére tervezték a programokat, amelyeket azonban az akkori véres fővárosi események miatt októberre halasztottak. A debreceni rendezvényre 2006. október 17-én került sor, amelyen mintegy ezer hallgató vett részt. A jelenlévők az egyetem főépülete előtti térről fáklyás felvonulás keretében a Déri Múzeumhoz vonultak, ahol a tandíj bevezetése elleni tiltakozó beszédek hangzottak el. Debrecenben további két alkalommal került sor hasonló megmozdulásra, 2007. szeptember 19-én, miután hatályba lépett a felsőoktatási törvény tandíjat 2008. szeptember 1-től bevezető módosítása és a részletszabályokat tartalmazó kormányrendelet, valamint 2008. március 5-én, a négy nappal későbbi, a tandíj eltörlésére vonatkozó kérdést is tartalmazó népszavazást megelőzően. Miután a népszavazáson a szavazók 82,2 százaléka a képzési hozzájárulás bevezetése ellen foglalt állást, a rendelkezést hatályon kívül helyezték.

A HÖOK a jogtulajdonosa Magyarország egyik legnagyobb, de mindenképpen a leghosszabb (35 éves) múltra visszatekintő nyári fesztiváljának, az Egyetemisták és Főiskolások Országos Turisztikai Találkozójának (EFOTT). A fesztivált minden évben más-más helyszínen tartják, megrendezésének jogát pályázati úton lehet elnyerni. 2007-ben az EFOTT rendezési jogát a DEHÖK és a Debreceni Campus Kht. nyerte el. Hasonló nagyszabású rendezvény

szervezése nem volt ismeretlen a pályázók számára, hiszen az említettek jogelődei rendezhették meg már 1998-ban (Tokajban) és 1999-ben (Hajdúszoboszlón). A 2007-i EFOTT helyszínéül a Debrecentől néhány kilométerre található Vekeri-tavi ifjúsági tábort választották, ahol az elmúlt években már nagysikerű helyi fesztiválokat tartottak. A július 24–29-e között megrendezett fesztivál a hagyományoknak megfelelően igen színvonalas programkínálatot nyújtott. A résztvevők létszáma minden előzetes várakozást és korábbi rekordot megdöntött. A rendezvény sikerén felbuzdulva a Debreceni Campus Kht. azóta minden évben saját nyári fesztivált rendez Campus Fesztivál néven, eleinte a 2007-es EFOTT helyszínén, 2009-től azonban a nagyerdei stadionban és környékén.

2007. március végén a kormány új rendeletet fogadott el a felsőoktatásban részt vevő hallgatók juttatásairól és az általuk fizetendő egyes térítésekről. A megelőző kormányrendelet egyébként 2006 augusztusában jelent meg, vagyis mindössze egy tanév időtartamára volt hatályban. Az új rendelet alapján a hallgatói juttatások rendszere lényegesen módosult. Az új rendeletbe beépítették a képzési hozzájárulással (tandíjjal) kapcsolatos, kormányzati hatáskörbe tartozó intézkedések szabályozása, a képzési hozzájárulás bevételének felhasználása (amit 2008-ban a népszavazás után hatályon kívül helyeztek), valamint az államilag támogatott és a költségtérítéses képzési formák közötti átsorolás rendjét. A rendelet – a képzési hozzájárulás bevételével számolva – alakította át a juttatások rendszerét. Az egyszerűsítés szándéka a korábbinál mégis bonyolultabb rendszert eredményezett. Az állami költségvetési törvényben ugyanis külön normatívaként szerepelt a hallgatói juttatások, a tankönyv-, jegyzet-, sport és kulturális támogatás, valamint a lakhatási támogatás normatívája, ezért ezeket meghagyva – de az ezekből a hallgatók számára kifizethető támogatások felhasználási jogcímét összevonva – létrehoztak egy szociális ösztöndíj-keretet, amelyből kizárólag pénzbeli szociális ösztöndíj fizethető, lakhatási támogatás vagy jegyzettámogatás nem.

A DEHÖK, áttekintve a rendeletet, úgy határozott, hogy a szociális ösztöndíjak új elbírálási rendszerét a lakhatási támogatás korábbi elbírálási rendszerének átvételével alakítja ki és egyetemi szinten egységesíti. Ez azt jelenti, hogy a KFLB nemcsak a kollégiumi, hanem a szociális ösztöndíj-ügyekkel is foglalkozik, ami az átalakítását is szükségessé tette. A KFLB lényegében egyesült a korábbi EHSZB-vel, a két testület helyébe lépett új Egyetemi Kollégiumi Felvételi és Szociális Bizottság (KFSZB) a kollégiumok képviselői mellett kibővült a kari Hallgatói Juttatási Bizottságok (KHJB) elnökeivel. A KHJB-k a DJB-k utódszervezetei, személyi összetételük is azonos, jogkörük azonban szűkebb lett a korábbinál: feladatuk a kérelmek beszedésében és pontozásában való közreműködés, de a szociális ösztöndíjak összegének megállapításáról nem ők döntenek, hanem összegyetemi szinten a KFSZB. A kollégiumi felvételi eljárás változatlan maradt, a szociális ösztöndíjak pontozási rendszere azonos lett a kollégiumi felvételi eljárás szociális pontrendszerével. A központilag kezelt szociális ösztöndíjrendszer egységes elbírálást tett lehetővé. Nem fordulhatott elő már az a helyzet, hogy egy testvérpár eltérő összegű szociális támogatást kapjon azért, mert az egyikük bölcsész, a másikuk gyógyszerész hallgató, és az ösztöndíj összege a kari létszámtól függ. A szociális ösztöndíjak egységes, egyetemi szintű elbírálási módja országos szinten is például szolgált más intézmények, sőt a kormány számára is: a rendelet 2009-es módosításakor kötelezővé tették a szociális ösztöndíjak intézményi szintű elbírálását.

2007-ben módosult a társasági törvény, amely megszüntette a közhasznú társaságot mint cégjogi formát, helyébe a közhasznú nonprofit korlátolt felelősségű társaság lépett. A törvénymódosítás miatt a Debreceni Campus Kht.-nak is át kellett alakulnia, az egyetem

és a HAHA Egyesület 50-50 százalékos tulajdonlásával felvette Debreceni Campus Nonprofit Közhasznú Kft. nevet. A változások nem érintették a cég elkötelezettségét a hallgatói szolgáltatások fejlesztése, a DEHÖK-kel és a kari HÖK-ökkel való együttműködés, az egyetemi és a hallgatói rendezvények lebonyolításában való részvétel iránt.

2007 tavaszán a DEHÖK, illetve a BTK, az IK, a TTK és a ZK kari HÖK-ök úgy határoztak, hogy a gólyatáboraikat új hagyományt teremtve – más intézmények sikeres tapasztalatai alapján – nem különböző vidéki helyszíneken, hanem a képzés székhelyén, Debrecenben rendezik meg. Az így lebonyolított gólyatáborok a tapasztalatok szerint erősítik a karok hallgatói közötti kapcsolatot és összetartást, sokkal jobban segítik az elsőéves hallgatók beilleszkedését, mivel hamarabb megismerhetik azt a környezetet, amelyben tanulmányaikat végezni fogják, találkozhatnak leendő oktatóikkal, és színvonalas kulturális programokat lehet szervezni számukra. Mindemellett, ebben a formában alacsonyabb részvételi díj ellenében lehetséges a hallgatók számára sokkal jobb színvonalú szolgáltatást biztosítani, így sokkal többen jönnek el a gólyatáborba. A résztvevőket az egyetemi kollégiumokban és diákotthonokban szállásolták el. A közös rendezvény beváltotta a hozzá fűzött reményeket, létrejött az ország legnagyobb létszámú gólyatábora, hét karról mintegy kétezer résztvevővel, amely programjainak színvonalával a nyári fesztiválokat idézte.

A sikeres gólyabálok kapcsán merült fel az ötlet, hogy a DEHÖK mint központi szervezet, szintén próbálkozzon meg egy hasonló rendezvény megszervezésével. A cél az volt, hogy legyen egy olyan bál, amely nem elsősorban egyes karokhoz vagy centrumokhoz kötődik, hanem az egyetem minden hallgatója számára egyszerre kínálja ugyanazt az összetartozásérzést, a „debreceni egyetemista" tudat erősítését. A DEHÖK által szervezett tavaszköszöntő hallgatói bált első alkalommal 2008. március 7-én tartották meg a főépület díszudvarán. Azóta minden évben egyre nagyobb népszerűségnek örvend a rendezvény, amely a gólyabáloknál kicsit könnyedebb, de hasonlóan neves fellépőket vonultat fel.

2007-től kezdve a Szenátus által elfogadott szabályzatmódosítás értelmében a DEHÖK rendelkezett a hallgatói juttatási keretekből év végén megmaradt összeg felett. Az összeg egyik felét szakmai utak és programok, másik felét hallgatói célú fejlesztések finanszírozására lehetett fordítani. Ilyen volt például az egyes karok hallgatói számára szervezett szakmai tanulmányutak finanszírozása: az ÁJK, a GVK és a KTK minden évben az Európai Unió intézményeinek meglátogatására szervezett tanulmányutat legjobb teljesítményű utolsó éves hallgatói számára. Számos alkalommal egyetemi vagy kari kapcsolatfelvétel, szerződések előkészítése vagy megújítása céljából szervezett látogatásokat külföldi partnerintézményekbe: 2008-ban a DEHÖK támogatásának révén egyetemi delegáció utazott Japánba és Nagy-Britanniába, 2009-ben az USA-ba, Kanadába és Finnországba. A látogatások egyik eredményeként a DEHÖK megállapodott az érintett partnerekkel arról, hogy egyes, a meglátogatott intézményekből érkező japán, USA-beli, kanadai és finn hallgatók költségeit átvállalja, amennyiben részt vesznek a Debreceni Nyári Egyetem két- vagy négyhetes nyári kurzusán. A DEHÖK emellett pályázatot írt ki a hallgatók egyéni külföldi szakmai tanulmányútjainak, tudományos konferenciákon való részvételének támogatására. 2011-ben a DEHÖK saját kezdeményezésként Magyarország 2011. első naptári félévében lezajlott európai uniós elnökségének tiszteletére az egyetem minden hallgatója számára elérhető, alkalmanként egyhetes európai uniós tanulmányút-sorozatot szervezett. Az eredetileg négy meghirdetett időpontra akkora volt a túljelentkezés, hogy végül tíz tanulmányutat kellett lebonyolítani.

DUP Press

A maradványkeretek másik részét a DEHÖK hallgatói célú fejlesztésekre fordította, melyek között szerepelt az internethálózat fejlesztése, hallgatói rendezvénytér kialakítása a Kossuth Lajos Kollégiumok épületei mögött, a korábbi Markusovszky Lajos I. és III. Kollégium felújításának részleges finanszírozása, az előzőben a DEHÖK Hallgatói Karrier- és Szolgáltató Központ és a Minőségbiztosítási Igazgatóság irodáinak kialakítása, a GYFK hajdúböszörményi kollégiumában beléptető rendszer kialakítása, felszerelése, a kémia épület három nagyelőadójában a műszaki berendezések felújítása, a főépületben a BTK által használt egyik előadóterem felújítása, továbbá a Neptun-rendszer működtetéséhez új szerverek beszerzése az elegendő tárhely-kapacitás biztosítása és a nagyobb hallgatói létszám miatt fokozódó igénybevétel kezelése érdekében.

A 2008-i tanév hallgatói szempontból egyik legnagyobb horderejű változása a „felvett, de nem teljesített kreditek díja" bevezetése volt. A Szenátus 2008. október 2-án tartott ülésén több eljárási díj összegét megemelte (korábban három évig egyáltalán nem emelkedtek ezek a díjak), egyben határozott az új különeljárási díj bevezetéséről. A módosítás elsődleges indoka az volt, hogy a HÖK-nek a hallgatók többségének az érdekeit kell képviselnie, azokét, akik határidőre elvégzik a feladataikat, levizsgáznak, leadják az indexüket. A megelőző években egyes hallgatók részéről egyre gyakoribbá vált a tanulmányi kötelezettségek késedelmes teljesítése vagy teljes elhanyagolása, ami miatt a határidőket betartó többség is hátrányba került. Sok hallgató a félév elején túl sok tárgyat vett fel, majd nem járt be az órákra, nem is vizsgázott, de ezzel – mivel a jelentkezési létszámok korlátozottak voltak – elvette a tárgy felvételének lehetőségét másoktól, akiket az tényleg érdekelt. Az új díj bevezetésének célja arra ösztönözni a hallgatókat, hogy megfontoltabban vegyék fel a tárgyakat, és amit felvesznek, azt végezzék el. A díjtételből már két év alatt olyan összeg állt rendelkezésre, amely lehetővé tette nagyszabású fejlesztési elképzelések megfogalmazását. A DEHÖK 2009. szeptemberben terjesztette a rektori vezetés elé sport- és kulturális fejlesztési koncepcióját, melyben három fő irányt határozott meg: a TEK sporttelep területén sportcsarnok és hallgatói klub építését, szabadtéri sportpályák áttelepítését és létrehozását, az AMTC területén lévő sportlétesítmények felújítását és bővítését, valamint az OEC sportlétesítményeinek bővítését, új sportpályák kialakítását. A költségesebb tervek mellett a kreditdíj-bevételből 2010-ben több kisebb volumenű fejlesztés is megvalósulhatott, mint például a TEK sporttelep területén egy szabadtéri tornapálya kiépítése. Ide kapcsolódott a legnagyobb szabású projekt, a TEK sporttelep területén építendő hallgatói klub és sportcsarnok emelése is, aminek előkészítése 2010-ben megkezdődött. Kiderült, hogy a közös létesítmény megvalósítása a lehetőségeknél nagyobb költséggel jár és hosszabb időt vesz igénybe, mindemellett felmerült az épület funkciójának kibővítése egy tanulmányi szolgáltató központtal. Ezért a beruházás megvalósítását két ütemre osztották. Először a hallgatói klub és tanulmányi központ készülne el egy kisebb épületben, majd a sportcsarnok egy különálló épületben. A hallgatói klub és tanulmányi központ épületét a matematikai épület melletti sportpályák helyére képzelték el, amely azonban Debrecen város rendezési-szabályozási tervében nem beépíthető területként szerepelt. Az egyetem kezdeményezte a városi szabályozási terv módosítását és az érintett terület beépíthetővé nyilvánítását. Debrecen város közgyűlésének 2011 nyarán született kedvező döntését követően lehetővé vált az építészeti tervpályázat kiírása. A tervek szerint az épület 2012 végére vagy 2013 elejére készülhet el.

A DEHÖK több éve részt vesz az egyetem érdekét szolgáló, ugyanakkor nem kizárólag a hallgatói érdekképviselet profiljába tartozó tevékenységek ellátásában. A DEHÖK fele

részben vállalta az egyetem részvételének finanszírozását a debreceni virágkarneválon, nagymértékben részt vesz az egyetem beiskolázási tevékenységében a hivatalos egyetemi beiskolázási kiállítás, a DExpo, valamint az egyetemi részvétel támogatása útján az Educatio országos oktatási kiállításon. Hallgatói célú keretekből fedezik a 2007 óta a Főnix csarnokban megrendezett központi egyetemi tanévnyitó ünnepség költségeit.

2010. április 9-én az aulában a DEHÖK ünnepi küldöttgyűlést rendezett az integrált Debreceni Egyetem Hallgatói Önkormányzata megalakulásának 10. évfordulója tiszteletére. A rendezvényen jelen voltak a jelenlegi vezetők és HÖK-képviselők mellett a kari HÖK-ök 2000 és 2010 között hivatalban volt elnökei is. Az ünnepség résztvevőinek egybehangzó véleménye szerint a HÖK igen látványos fejlődésen ment keresztül a Debreceni Egyetem megalakulása óta. Az egyetem jelen lévő vezetői pedig reményüket fejezték ki, hogy a hallgatói érdekképviselet a következő évtizedben is az előzőhöz hasonló aktivitással és eredményességgel folytatja munkáját.

A Debreceni Egyetem Hallgatói Önkormányzata a rendszerváltást követően eredményeivel bizonyította, hogy az ifjúság képes túllépni a megelőző, közel félévszázados időszak tekintélyelvű, a hallgatói önszerveződést csírájában elfojtó rendszerén. Az új hallgatói szervezetek nemcsak az autonómiát elnyert egyetem vezető testületeiben jutottak komoly szerephez, nemcsak a hallgatókat érintő tanügyi vagy szociális ügyekben hallathatták hangjukat, hanem tevékenységük kiterjedt az ifjúság kulturális- és sport rendezvényeinek, vagy egyszerűen szórakozási lehetőségeinek megszervezésére is.

DUPress

IV. Új képzési irányok, új karok[1]

A történetírásnak – művelői számára vonzó, de ugyanakkor nehéz döntést igénylő – jellemzője, hogy a választott, vagy mások által kijelölt témák feldolgozásakor figyelembe veendő időhatárok szinte korlátlanok. Mint láthattuk, a Debreceni Egyetem immáron százéves történetét sem lehetett feldolgozni az előzmények ismertetése nélkül. Azt, hogy ezen előzmények közül mit tekinthetünk jelentősnek, nagyrészt az eltelt idő, a bekövetkezett események döntötték el. S a kezdő időpont megfelelő kijelöléséhez hasonlóan több lehetőség kínálkozik az egyetemtörténet lezárásra is. Az tény, hogy munkánk mindenképpen befejezetlennek tűnhet. A teljes évszázadot ugyanis nem tudjuk felölelni, hiszen a kötetnek az évfordulóra meg kell jelennie. De kérdés marad az is, hogy vajon mennyire sorolhatjuk a történelem körébe a közelmúlt eseményeit, amelyekről még nem igazán dőlt el, hogy melyek lesznek közülük hatással a jövőre, melyeket tekinthetünk közülük jelentősnek. Kötetünkben így elsősorban azon szakterületeknek és intézményi (önálló egyetemi-, főiskolai- vagy kari szintű) történetüknek szenteltünk helyet, amelyek nagyobb múlttal – a történész szemszögéből tekintve történeti távlattal – rendelkeznek. Legfeljebb érintőlegesen utalhattunk viszont azokra a szakterületekre és szervezeti egységeikre, amelyekkel az egyetem az utolsó évtizedekben gazdagodott. Pedig az intézmény történetéhez ma már ezek az egységek is hozzátartoznak.

Az 1912. évi törvényben öt karral alapított (valójában néggyel induló) debreceni egyetem fakultásainak száma a százéves évfordulóra 15-re növekedett, a szó valódi értelmében *universalis*sszá (egyetemessé) bővítve *Alma Mater*ünket. A debreceni felsőoktatási intézmények 2000-ben bekövetkezett egyesítésével olyan karok is visszatérhettek az egyetem kebelébe, amelyeket korábban politikai szempontok alapján választottak le a tudományegyetem testéről (a Jog és Államtudományi-, valamint az Általános Orvostudományi Kar), olyan szakterületek felsőoktatási intézményei is az egyetembe integrálódhattak, amelyek megalakulásukat követően a Kossuth Lajos, vagy az Orvostudományi Egyetemétől elkülönült pályán működtek (agrártudomány, műszaki tudományok, zeneművészet, óvodapedagógus képzés). Ugyanakkor a 15 kar közel fele olyan tudományterületeken jött létre, amelyek csak az utolsó negyedszázadban, vagy éppen csak az utolsó évtizedben erősödtek meg annyira, hogy önálló karrá szerveződjenek (közgazdaságtan, informatika, vidékfejlesztés, fogorvostudomány, gyógyszerészet, népegészségügy, egészségtudomány és szociálpolitika). Sajnálatos viszont, hogy a mai egyetem 15 kara között már nem találjuk ott a teológiát. A Református Hittudományi Egyetem és a keretein belül működő Kölcsey Ferenc Tanítóképzés

[1] A fejezetet az itt tárgyalt karoktól általunk bekért rövid beszámolók, néhány részletében pedig az – irodalomjegyzékben feltüntetett – eddig megjelent kiadványok, vagy a kari kötetek számára készített kéziratok alapján állítottuk össze. Szerzőségünk feltüntetésével az adatszolgáltató kollegák érdemeit vitattuk volna el. – Szerkesztők.

ző Főiskola elsősorban az államtól eltérő tulajdonosi és fenntartói szerve (a Református Egyház) miatt továbbra is önállóan működik.

A frissen létrejött karok rövidke történetét természetesen nem lehet az évszázados, vagy azt közelítő múltú karok történetével azonos terjedelemben tárgyalni. Méltánytalan lenne viszont teljesen mellőzni őket, különösen, mivel a köreikben folyó tudományos munka, valamint oktatási területük rendszerint hosszabb, több évtizedre visszanyúló időszakot ölel fel.

A legkönnyebben, és a csatlakozás folyamatát tekintve a legrövidebb idő alatt azon tudományterületek integrációja ment végbe, amelyeknek megelőzőleg is volt intézményes hátterük, általában önálló, legalább főiskolai szintű felsőoktatási képzés formájában. Csatlakozásuk akár meg is előzhette a Debreceni Egyetem felállását (a műszaki főiskola 1995-ben csatlakozott a KLTE-hez, a zeneművészeti 1998-ban), más esetben nagyjából egybeesett azzal (óvodapedagógus 2000). Az új karok többsége azonban előző önállóság nélkül, a Debreceni Egyetembe tömörülő korábbi egyetemeken, vagy a már létrejött integrált egyetem valamelyik nagyobb tradícióval rendelkező karán belül, több lépcsőfokon keresztül szerveződött, s – mielőtt kari önállóságát elérte volna –, intézet vagy iskola-formát öltött. (Ennek a többlépcsős, esetenként egymástól eltérő nevet viselő fokozatokban megvalósuló folyamatnak a következtében a tényleges kari önállósulást nem mindig fejezi ki egyetlen évszám.) Utóbbiak sorába tartozik a közgazdász-, a fogorvos-, a gyógyszerész, az egészségtudományi- és a népegészségügyi képzés, valamint az informatika és a vidékfejlesztés területe. A KLTE Bölcsészettudományi Kara bábáskodott a közel félévszázados szüneteltetés után újraindított jogi képzés felett is. A felsoroláson alig túlmenő bemutatásukban létrejöttük sorrendjét igyekszünk követni.

1. Műszaki Kar

Az újonnan létrejött karok közül a legkorábbi felsőoktatási előzménnyel a műszaki képzés rendelkezik. Története 1965-ben – az ötvenes–hatvanas évek iparosítási–lakásépítési törekvései által ösztönzött – Felsőfokú Építőgépészeti Technikum alapításával kezdődött, amelyben építőgépész és magasépítő üzemmérnököket képeztek. Az oktatás a középfokú építőipari technikum Varga utcai épületében indult meg, de akkor már épült a Landler Jenő (ma Ótemető) utcában az intézmény impozáns, modern, a környezetből messze kimagasló toronyépületet is magába foglaló épület-együttese, amelyben a diákszálló is helyet kapott. Tervezését – a budapesti Hilton szálló tervezőjeként ismertté vált – Pintér Béla irányította. Az intézmény a jeles 19. századi építész, Ybl Miklós nevét 1972-ben kapta, amikor a Budapesti Felsőfokú Építőipari Technikummal összevonva az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola részlege lett. A debreceni tagozaton mind a hallgatói létszám, mind a képzési szakok száma folyamatosan nőtt, az előző az első évfolyamon diplomát szerző 65 építőgépészről a Kossuth Lajos Tudományegyetemhez való csatlakozás évében diplomát szerző évfolyam 175 főjére, utóbbi – a szakok száma – az említett kettőről négyre (gépészmérnöki, amelyen belül három szakirány létezett: épületgépészeti, általános és karbantartási, valamint építőgépészeti, továbbá építészmérnöki, építőmérnöki, településmérnöki) nőtt. Fokozatosan ment végbe az oktatást segítő műszeres infrastruktúra kialakítása. Az 1983-ban beállított 6 db. Commodore számítógépet 1988-ban követték az IBM PC XT/AT gépek.

DUPress

A főiskola (amely csak a kilencvenes évek közepén vált le a budapesti központról) a csatlakozáskor önálló működési struktúrával és megfelelő oktatószemélyzettel rendelkezett, így 1995-ben létező szervezetként, harmadik karként tudott betagolódni a KLTE keretei közé. Szervezeti (tanszéki) keretei még a budapesti központtal való együttműködés idején kezdtek kialakulni, bár az akkori tanszékek általában megosztva működtek, részben Budapesten, részben Debrecenben. Az első önálló debreceni tanszéki szerveződések az 1980-as évek elején (általában 1982-ben) az alapvető képzési formáknak megfelelően (építészmérnöki, építőmérnöki, épületgépészeti, gépészmérnöki, alapozó tárgyak, műszaki menedzsment) jöttek létre. Soruk – bár a meglévők neve is többször megváltozott, tükrözve az adott szakág tárgykörének bővülését (pl. Épületgépészeti és Létesítménymérnöki Tanszék) – azóta érdemben a KLTE (majd a DE) más egységeivel együtt közös képzést folytató Villamosmérnöki és Mechatronikai, valamint Környezet és Vegyészmérnöki Tanszékekkel bővült. Egyre inkább sikerült biztosítani a színvonalas helyi oktatói kart is. A foglalkozások egy részét (ipargazdaságtan, építőipari szervezés, számítástechnika, jogi ismeretek, munkavédelem) kezdetben külső előadók látták el. Az oktatók egyetemi doktori cím szerzésével, publikációkkal, tanulmányutakon, konferenciákon való részvétellel, előadások tartásával kapcsolódtak be a szakmai közéletbe, bizonyították helyüket a tudományos pályán. Eredményeiket azóta többek között kitüntetések (Ybl Miklós-, Pro Architectura-, Podmaniczky-, Macskássy Árpád Díj), elismerő oklevelek, dicséretek, a Magyar Mérnöki Kamarában betöltött szerepük igazolhatják.

A csatlakozást követő első kari tanévzárón Szabó Tamás főigazgató az eltelt tanévet a *„kölcsönös türelmen és a jóakaraton alapuló együttműködés”* évének nevezte.[2] A csatlakozás után egyébként a hallgatói létszám rohamosan megnőtt, de a műszaki menedzser valamint a mérnöktanári szakokkal a képzés is tovább gyarapodott. Az még a régi képzésből következett, hogy 1996-ban a karon 293-an kaptak diplomát, a következő években azonban a hallgatói összlétszám ezer fölé, a képzési szakok száma pedig tízre emelkedett. (Az eddigiek mellett környezetmérnöki, műszaki informatikai, vegyészmérnöki, villamosmérnöki szakok indultak). A képzési idő a nappali tagozaton hatról hét ill. nyolc félévre emelkedett. A kar által kibocsátott diploma továbbra is főiskolai végzettséget igazolt, az együttműködés azonban lehetővé tette a közös képzést, főiskolai szintű közös szakok indítását az egyetemi intézetekkel. A fejlődést igazolhatja, hogy a 2004-ben bevezetett bolognai rendszerben a kar hat területen szerzett jogosultságot BSc képzésre (építészmérnöki, építőmérnöki, gépészmérnöki, környezetmérnöki, műszaki menedzser és mechatronika szakok). Két szakon (teljesítménymérnöki, építészmérnöki) az MSc képzést is bevezethették. Utóbbi formában a kar 2010/2011-i tanévben beiratkozott 2958 hallgatója közül 86-an vettek részt (2,9%). Jelentősen növekedett a levelező tagozat hallgatóinak száma (777 hallgató, 26,3%), s egyre többen vesznek részt a költségtérítéses képzésben (905 hallgató, 30,6%).

A jelentkezők magas száma miatt az új karon a beiskolázás nem okozott gondot, szükségessé tette viszont az oktatási terület bővítését. A műszakiak csatlakozásával az egyetem az új kar épületeit is átvette, azokat azonban folytonosan bővíteni kellett, hol előadótermekkel, hol műhelyrészekkel vagy laboratóriumokkal. Tervezőik azonban már általában az iskola oktatói karából kerültek ki. Az oktatási szárny mellé épült előadóblokk tervezőcsoportjának vezetője Sárvári Géza (1991–2001 között az Építészmérnöki Tanszék vezetője), az új műhely- ill. labor egységeké ugyancsak ő ill. Némethy Sándor valamint Solymosi Lász-

[2] *KLTE Évkönyv 1995/1996. 54.*.

lóné voltak. A 2008-ban kiírt új építészeti pályázat nyertes pályaműve – az Ybl Miklós (1993) és Pro Architectura (2002) díjas Puhl Antal professzor, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja, 2010 óta az Építészmérnöki Tanszék vezetője ill. Dajka Péter terve – olyan bővítésre készül, amelyben a meglévő épületszárnyakat felhasználva hangulatos, kerengős belsőudvart lehet kialakítani. – A kar könyvtára és lektorátusa egyébként a csatlakozáskor betagozódott az egyetem könyvtárába ill. Idegennyelvi Lektorátusába.

A Kar hagyományos nemzetköz kapcsolatait elsősorban Kelet- ill. Közép-Európa országainak (Szovjetunió, majd Oroszország; Német Demokratikus Köztársaság, majd Németország, Bulgária) hasonló képzési formájú felsőoktatási intézményeivel építette ki. Bár az államilag biztosított ösztöndíjak ill. utazási támogatások mértéke a rendszerváltozás után jelentősen összeszűkült, a helyükre lépő pályázati és együttműködési rendszerrel (ERASMUS, CEEPUS) a kar oktatói és hallgatói eredményesen tudnak élni.

2. Zeneművészeti Kar

A felsőfokú zeneművészeti képzés Debrecenben mindössze egyetlen évvel a műszaki képzés után, 1966-ban indult meg. Megelőzőleg, az 1950-es évek oktatási reformja a zeneművészeti szakiskolákat feljogosította, hogy a négyéves középfokú oktatás után egy hároméves szaktanárképzővel alapfokú zenetanításra adjanak képesítést. Az a paradox helyzet állt elő, hogy a tanári diplomát egy nem felsőfokú intézmény adhatta ki. (A Zeneakadémia, mint egyetlen felsőfokú zenei tanintézmény azokat a művészeket, tanárokat képezte, akik a szakképzésben és a felsőfokon taníthattak.) 1966-ban azonban megnyíltak a Zeneakadémiához (a Budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolához) csatolt tanárképző tagozatok, amelyek – immár felsőoktatási képzőhelyként – felsőfokú diplomát adhattak a tehetséges fiataloknak. A Zeneakadémián létrehozott Zeneiskolai Tanárképző Intézet fogta össze az öt vidéki és egy budapesti tanárképző tagozat működését. Debrecenben a Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakiskoláról leváló, a hároméves oktatási időtartamot megtartó főiskolai képzés a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zene- és Énektanárképző Szak Debreceni Tagozataként kezdte meg a működést. Igazgatója Gulyás György, a Kodály Kórus alapító karnagya, a Debreceni Nemzetközi Kórusverseny atyja lett, aki többek között szuggesztív erejével, nagy szervezőkészségével és igen küzdelmes életével hozta meg a maga áldozatát az új intézmény létrehozatalakor és további fejlesztésekor. A tanári testület főként a szaktanárképző korábbi tanáraiból és a MÁV Szimfonikus Zenekar tagjaiból jött létre. Családias, kis intézmény volt ez a Vár utca 1. szám alatt, ahol az immár két részből álló intézmény, Kodály és Liszt nevét viselve, néhány tucat hallgatóval indult útjára. A képzés alsófokú tanításra jogosító hangszertanári, zeneiskolai szolfézstanári és általános iskolai énektanári oklevelet adott ki egységes dokumentumként.

Ahogyan az új intézmény vonzása növekedett, egyre komolyabb problémát jelentett a nem debreceni hallgatók elhelyezése. Kezdetben egy korlátozott férőhellyel rendelkező leánykollégium működött a főépületben, a fiúk a Szakiskola egykori Simonyi úti épületében kaptak helyet, majd az új főiskola más felsőoktatási intézmények kollégiumi segítségét vette igénybe.

A hallgatói létszám növekedésével egyre szorítóbb lett a helyzet a régi Zenede épületében, így mindenképpen felmerült az igény egy új főiskolai épület létrehozására. Ezt az igényt az alapító igazgatónak sikerült elfogadtatni az akkori helyi és állami szervekkel,

amelyek támogatták a gyarapodást, valójában a budapesti anyaintézmény ellenében, mert a stratégiai célok nem feltétlenül a decentralizációt jelentették akkoriban. A hosszú, és igen fordulatos, konfliktusos történet végülis úgy alakult, hogy az Egyetem téren elkezdődött az építkezés. Egy olyan épület kezdett kirajzolódni, amely az oktatásnak és a kollégiumi elhelyezési igényeknek a kor szintjén nagyon jól megfelelt, és sok tekintetben ma is korszerűnek mondható. Ebbe az épületbe, amelyet Mikolás Tibor tervezett, 1974 őszén költözhetett át a főiskola a Vár utcából. Ekkor a hallgatók száma 70 fő körül mozgott. A tanári kar az új épületben már kiegészült más városokból érkező, ma már iskolaalapítóként jegyzett kollégákkal, akik közül sokan még az ezredforduló után is komoly szakmai befolyással rendelkeztek a debreceni és a hazai zeneművészeti képzésben.

Az elkövetkező tizenhat esztendőben a képzés folyamatosan erősödött, mind volumenében, mind minőségében. Az alapító igazgatót, Gulyás Györgyöt 1976-ban, nem sokkal maradandó művének létrehozatala után, nyugdíjazták, és fél évre Illés Kálmán zongoraművész vette át az igazgatást. 1976 szeptemberétől a Szegedről Debrecenbe költöző gordonkaművész, Kedves Tamás töltötte be az igazgatói széket. Ebben a periódusban a minőségi fejlődést az is jelezte, hogy 1980-tól a Zeneakadémia – először az ütőhangszer és az oboatanár képzésben – a főiskolai képzés mellett engedélyt adott az egyetemi szintű képzésre is, akkor még Budapesten lebonyolított vizsgákkal, felvételivel. Nyilvánvaló volt az út: létrehozni a keleti régióban egy olyan zeneművészeti főiskolát, amely mindkét képzési szintet magában foglalja. Az egyetemi szakok száma bővült, kezdetben ezek csak a főiskolát kiegészítő képzésként működtek.

Nagy fordulatot jelentett az 1990-i átszervezés, amely létrehozta a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Debreceni Konzervatóriumát. Ebben a formában a főiskolai képzés négyévesre bővült, országosan kiemelt státuszt kapott, valamint meghonosodott benne az egyetemi képzés, és az előkészítő tagozat. A diáklétszám fokozatosan nőtt, a kilencvenes évekre elérte a 170–180-as nagyságrendet. Közben hangszercsoportok szakmai tagozódása alapján az oktatás szervezésében és működtetésében létrejött a tanszéki szerkezet. Az első tanszékvezetők meghatározó befolyást gyakoroltak a képzés mai színvonalának megalapozására (Illés Kálmán – Zongora Tanszék; Szesztay Zsolt – Zeneelmélet-Szolfézs Tanszék; Zádor Endre – Magánének Tanszék; Kányási József – Fafúvós Tanszék; Kammerer András – Rézfúvós és Ütőhangszeres Tanszék; Kiss Vilmos Péter – Vonós Tanszék).

1992-ben a hosszú periódust kitöltő igazgató, Kedves Tamás a Zeneakadémia egyetemi tanácsának döntése alapján Duffek Mihály zongoraművésznek adta át a vezetés feladatát és felelősségét. A jogszabályok változása folytán az első akkreditáció (1996) az intézmény szakjait sok területen erősnek minősítette, az egyetemi képzést pedig jó választásnak tartotta a képzés minőségfejlesztésére. 1998-ban újabb fordulatként az akkori felsőoktatási integráció következtében a Konzervatórium levált a Zeneakadémiáról, és költségvetésével a Kossuth Lajos Tudományegyetemhez csatlakozott, de önálló intézményként vett részt a Debreceni Egyetemi Szövetségben. Ez a korszak újabb fejlődésként értékelendő, hiszen a képzés tovább bővült és az új helyzetben bővültek a hazai és külföldi szakmai kapcsolatok is. Megjelentek a külföldi hallgatók. A kreditrendszerű képzést az ezredfordulón elsőként a hazai zenei felsőoktatásban Debrecenben vezették be.

2000-ben a Debreceni Egyetem rektor-közvetlen intézeteként integrálódott a főiskola a Debreceni Egyetem Konzervatóriuma elnevezéssel. Ekkor már – 1996 óta – teljes körű volt az egyetemi képzés is minden szakterületen a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem székhelyen kívüli képzéseként. E század első évtizedének közepén a Magyar Akkreditációs

Dunes

Bizottság az egyetemi szakokat immár saját jogon akkreditálta Debrecenben (2006), így azok leválhattak volna a Zeneakadémiáról, de az oktatási miniszter nem engedélyezte az egyetemi szakok indítását, mondván, hogy a bolognai rendszerre történő átállás küszöbön áll. Így 2006-ban kezdte meg tanulmányait az utolsó, hagyományos tantervű főiskolai és egyetemi évfolyam.

A Konzervatórium a Tudományegyetemi Karok (TEK) megalakulása óta vesz részt az egyetem ezen szervezeti egységének munkájában, egyben élvezve azt a biztonságot, amelyet ezáltal a képzés elnyert.

A 2006. esztendő sorsdöntő volt más tekintetben is. Az Egyetem vezetése arról határozott, hogy a teljesülő törvényes feltételek alapján létrehozza a Zeneművészeti Kart, amely immár az egyetemi kari feltételeknek eleget tett időközben akkreditált alap- és mesterképzéseivel. Az avató ünnepség 2006. november 29-én ünnepi tanácsülés és koncert keretében zajlott le. Ez a folyamat egybeesett az oktatói generációváltással és a minősített oktatók számának dinamikus növekedésével. Ma az 54 álláshelyen alkalmazott oktatók közül 20 minősített és további 8 fő folytat doktori tanulmányokat. A hallgatói létszám a 2011/2012-i tanévben 242-re emelkedett, de a kar ezzel együtt is még mindig az egyetem legkisebb hallgatói létszámú egysége maradt. A művészképzés sajátos (fokozott egyéni foglalkozást igénylő) formája következtében levelező tagozaton csupán mesterszinten folyik oktatás (15 fő, 6,2%), s meglehetősen alacsony a költségtérítéses formában tanulók száma is (27 fő, 11,2%).

Több évtizedes hagyomány, hogy az intézmény országos és nemzetközi versenyeket szervez, hallgatói eredményesen vesznek részt versenyeken, számos mesterkurzus megrendezésével bővül a kínálat. Az Ifjú Zeneművészek nemzetközi Nyári Akadémiája immár tizenegy alkalommal nyitotta meg kapuit gazdag szakmai programmal, kivételes érdeklődést kiváltva. A város és a régió, valamint az egyetem kulturális életében igen aktívan vesz részt a Zeneművészeti Kar, saját koncertsorozatai és külső előadók által adott hangversenyei igen közkedveltek. Tizenegy esztendeje a Kar ad helyet a Konzervatórium Galéria működésének is. Legújabban a Kar a BTK Neveléstudományi Doktori Programjának munkájába kapcsolódott be. A hallgatókból álló énekkarok, zenekarok a koncertélet, és olykor a nemzetközi versenyeknek is résztvevői, díjnyertesei.

Ma az országban vidéken a zenei képzésben a legtöbb képzési szakkal, szakiránnyal a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kar rendelkezik, amely 23 szakterületen jelent BA és ennek megfelelő tanári mesterképzést, 13 szakterületen pedig művész mesterképzést.

3. Gyermeknevelési és Felnőttképzési Kar

Az előző két karhoz hasonlóan több évtizedes hagyománnyal rendelkezik a gyermeknevelés felsőoktatási szintje is, helyszíne azonban nem Debrecenben, hanem Hajdúböszörményben volt. Története (és elnevezése) mindenesetre jóval változatosabb, mint amit a 30 éves működés sugallna. Jogelődje, az Óvónőképző Intézet (1970-i alapítását követően) 1971-ben nyitotta meg a kapuit, s 1974-ig mint a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola tagozata működött. Története során kétszer is önállóvá vált, először 1974-ben, ami azonban alig több, mit egy évtizedig tartott. 1986–1990 között ugyanis a Debreceni Tanítóképző Főiskola részévé vált. Az eddig is felsőfokú oktatást folytató iskola ekkor kapott főiskolai rangot. Ez a kapcsolat a rendszerváltás következtében szűnt meg, mivel a Debreceni Tanítóképző a református egyház kezelésébe került. Az iskola újabb önállósága szakaszában, 1996-ban felvette a

hazai óvónőképzés 19. századi úttörőjének, pedagógiai szakírójának, Wargha Istvánnak a nevét, melyet 2003-ig használt. Időközben azonban 2000-ben az egyetemi integráció folyamatában a Debreceni Egyetem részévé vált. Akkori neve (Debreceni Egyetem Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kar) azóta kétszer is módosult.

A képzés 1971 októberében 90 hallgatóval, 10 oktatóval és 9 óvónővel indult meg. A pedagógiai szakmai munka ekkor még csak a kar jelenlegi főépületében és az ún. régi kollégiumban folyt. Az óvóképző életében elengedhetetlen szerepet játszó gyakorló óvodák rendszere több lépcsőben alakult ki: az első óvodai épületet már 1972 februárjában átadták, míg a második 1976 októberétől, a harmadik pedig csak 1980 augusztusától állt működésbe.

Az intézmény létrejöttekor csupán az óvodapedagógus (akkori meghatározással: óvónő) képzést tűzte ki célul. Az eltelt évtizedek alatt azonban igyekezett reflektálni azokra a társadalmi- és szakmai kihívásokra, igényekre, melyek elsősorban a rendszerváltást követően befolyásolták a hazai felsőoktatást. Ennek megfelelően 1992-ben megindult a szociálpedagógus képzés, 2004-ben pedig a művelődésszervező szak, mely 2006-tól önálló andragógia szakként is jelen van a képzési struktúrában. 2006-ban a magyar felsőoktatásnak a kétszintű rendszerre (BA/MA) történő átállása eredményeképpen kialakult alapképzési szakok jelenlegi felállása: óvodapedagógia – 6 félév, szociálpedagógia – 6+1 félév, illetve andragógia – 6 félév. A képzés főleg nappali tagozaton folyik. A 2011/2012-i tanévre beiratkozott 460 hallgató közül mindössze 13 szakirányú továbbképzésben részesülő diák (2,8%) tanult levelező formában. Az egyetemi átlag alatt maradt a költségtérítéses formában résztvevők aránya is (119 fő, 25,9%).

A kar az óvodapedagógus-képzés terén rendkívül fontos szerepet tölt be a régió felsőoktatási palettáján. A hallgatók utánpótlási bázisa Hajdú-Bihar megyén kívül alapvetően Szabolcs-Szatmár-Bereg valamint Borsod-Abaúj-Zemplén, kisebb arányban Békés és Jász-Nagykun-Szolnok megye.

Az induláskor az óvóképző intézet 2 éves képzési időre méretezve kezdte meg munkáját, amit 1986-ban a 2+1-es képzési struktúra váltott fel. Egy évvel később következett a folyamatos 3 éves képzés bevezetése. 1994-ben szintén egy gyökeresen átalakított új tantervet kellett bevezetni, ami az akkor újonnan megjelent felsőoktatási törvénnyel harmonizált.

Az oktatók részvétele az óvodapedagógiához kapcsolódó tudományterületeken – különösen kiemelve a kar méretét és kapacitását – sem elhanyagolható. Rendszeresen részt vesznek azokon az országos szakmai konferenciákon, melyek a hazai és nemzetközi pedagógusképzés aktuális eredményeit veszik számba. A kar rendezésében indult útnak a Játékpedagógiai Fórum, a másik, hasonlóan sikeres rendezvénysorozat a „Mese és mítosz" címet viselő tudományos konferencia, A helyben végzett oktatási és tudományos tevékenység mellett az intézmény folyamatosan törekedett nemzetközi szakmai kapcsolatainak szélesítésére is. Rövidebb-hosszabb ideig kapcsolatban állt többek között német (Gotha), észt (Tallin), finn (Siilinjärv), svéd (Malmö), holland (Vlissingen), szlovén (Maribor), romániai (Székelyudvarhely), és ukrajnai (Beregszász) rokon intézetekkel is. Az Erasmus program kapcsán pedig újonnan került kapcsolatba müncheni, plymouth-i, tallini, coimbra-i és krakkói felsőoktatási intézményekkel is, amelyekkel hallgatói és oktatói cserére is sor kerül.

A Kar tantermi ellátottsága – köszönhetően a közelmúlt építkezéseinek és épület átalakításainak – megfelelőnek tekinthető. A szaktantermi rendszer egy része már évtizedek óta

DUPress

jól működik (vizuális nevelés), más elemei a közeljövőben kerülnek kialakításra (zenei nevelés, gyermeknevelés, irodalmi-kommunikációs).

A Karon a következő tanszékek működnek: Gyermeknevelési, Szociálpedagógiai, Irodalmi Kommunikáció és Kulturális Antropológiai, Sport és Egészségtudományi, Művészeti Nevelési valamint Társadalomtudományi Tanszék.

4. Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Kar

A Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Kar (KTK) azon egységekhez vezet át bennünket, amelyeknek nem volt egyetemen kívüli intézményes előzményük, s tárgyaik oktatása (pontosabban elkülönülésük más szakok oktatásától) az egyetemen belül is meglehetősen későn indult. A képzés megindítására ezúttal a nyolcvanas–kilencvenes években felgyorsult, és tartalmában átalakult gazdasági fejlődés ösztönzött. A szakindítás előkészítésére Muraközy László a Társadalomelméleti Intézet, s egyúttal az azon belül működő Közgazdasági Tanszék vezetője kapott megbízatást. Előbb – az 1991/1992-i tanévben – a szakindítás feltételeit dolgozták ki, az 1993/1994-i tanévben pedig 90 hallgatóval a képzés is megindulhatott, önálló épület híján az Agrártudományi Egyetem Böszörményi úti telephelyén. A hazai (egyetemi) anyagi alapok mellett a képzés nemzetközi pályázatok és alapítványok (pl. Mellon Alapítvány) támogatására is számíthatott. Az oktatás a KLTE szervezetén belül, nagyobb részben a KLTE, kisebb részben a DATE oktatóira támaszkodva indult, de szívesen hívtak meg külföldi vendégprofesszorokat is. A képzés igényességét bizonyíthatja, hogy a diplomát két nyelvvizsgához kötötték, amiből az egyiknek kötelezően az angolnak kellett lennie.

Az egység szervezeti kialakulását segítette, hogy az 1991-ben a Bölcsészettudományi Karhoz csatolt Társadalomelméleti Intézetből 1996-ban három önálló intézet jött létre. A közgazdász képzés a Közgazdasági és Üzleti Tudományok Intézetéhez került, amelyen belül azután öt tanszék (plusz egy oktatási csoport) alakult. Az intézet 1997-ben szerveződött a BTK-tól függetlenített – ugyancsak Közgazdasági és Üzleti Tudományok Intézete nevet viselő – egységgé. Karrá csak 2000 után, az egyesült Debreceni Egyetem kereteiben alakulhatott. Képzési egységei időközben hat tanszékre bővültek (Közgazdaságtan, Világgazdaság és Nemzetközi Kapcsolatok, Gazdasági Jog, Pénzügy és Kontrolling, Menedzsment és Marketing, Gazdaságelemzés és Üzleti Informatika Tanszék), s megmaradt az egy oktatási csoport is (Üzletinyelv-oktatási csoport).

A képzés bővülése természetesen újabb kihívást is jelentett. Miután az ötéves alapképzés már jó alapokon állt, a fő hangsúlyt a még hiányzó doktori program megteremtésére kellett helyezni, amelynek megszervezésében alapvető szerepet játszott Polónyi István akkori tudományos dékánhelyettes. A Kar profiljához, stratégiájához és elhelyezkedéséhez illesztve „Versenyképesség, globalizáció és regionalitás" címmel alakult meg 2000-ben a doktori program, Csaba László iskolateremtő professzor vezetésével. A professzor 2004-ig maradt vezető, őt 2006-ban bekövetkezett haláláig Kővári György, ezt követően Makó Csaba látta el. A doktori programnak döntő jelentősége volt (és van) a következő generációt adó, a Kart tovább építő oktatók kinevelésében. Mind a fiatal, mind a régebbi oktatók esetében azonban nehézséget jelentett, hogy a kilencvenes évekhez képest az ezredforduló után a pályázati források jelentősen lecsökkentek, és például sokkal kevesebb nemzetközi tanulmányutat lehetett finanszírozni. Ezt a bekerülő fiatal oktatóknál, PhD-hallga-

DUPLA

tóknál valamennyire ellensúlyozta, hogy a diákcsere-lehetőségek igen dinamikusan bővültek, így ők már egyetemista korukban eltölthettek néhány hónapot külföldi egyetemeken.

A dékáni funkciót a 2004/2005–2010/2011-i tanévek között betöltő Kormos János működésének időszakában további vezető oktatókat sikerült a Karhoz kötni, ugyanakkor látványosan felgyorsult a kari munkatársak belső előléptetési folyamata is. Az oktatói kar bővítését az erősödő akkreditációs kényszerek hatására is kellett elvégezni. Mindeközben a választható szakok száma ötszörösére, a hallgatói létszám másfélezer fölé (a 2011/2012-i tanévben 1795 főre) nőtt, és új képzési formák, tagozatok indultak (költségtérítéses képzés, levelező tagozat). 2006 szeptemberétől megindult a Gazdálkodási és menedzsment és a Közszolgálati alapszak. Az Informatikai Karral és az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Karral (AVK) együttműködve indult két másik alapszakon – Gazdaságinformatikus, Pénzügy és számvitel – a képzés, bár a Kar az AVK-val közösen akkreditált és indított utóbbi szak képzéséből két év alatt kiszorult. Új képzések indultak: pénzügyi szakügyintéző és számviteli szakügyintéző felsőfokú szakképzés, egészségpolitika, tervezés és finanszírozás mesterszak (a Népegészségügyi Karral közösen), nemzetközi gazdaság és gazdálkodás, valamint vezetés és szervezés mesterképzési szakok, nemzetközi gazdálkodási alapszak. A gazdálkodás és menedzsment alapképzési szak angol nyelven indult meg, hasonlóképpen a *Management and Business Administration* szakon a nappali képzés. A *Master of Business Administration* (MBA) mesterképzési szak viszont magyar és angol nyelven folyik. A világ legkülönbözőbb részeiről (Kína, Kamerun, Irán, Törökország, Németország) érkezett hallgatók új színfoltot hoztak a Kar addig sem unalmas életébe, s az ERASMUS-diákokkal együtt felpezsdítették a nemzetközi diákéletet a *campus*on. Jelenleg a kar 586 költségtérítéses hallgatója (32,6%) között mintegy 80 külföldi található.

Az eltelt időszak a Karon több szervezeti változást is hozott. 2006-ban létrejött a Gazdasági Tanácsadó és Továbbképző Központ. Az oktatási, kutatási együttműködés fejlesztésére az MTA Szociológiai Kutatóintézetével közösen alakult meg a Munkatudományi Kihelyezett Tanszék, Makó Csaba egyetemi tanárral az élén. 2007-ben a Gazdasági Jog Tanszék átalakításával új tanszék jött létre Gazdasági Jog és Nemzetközi Kommunikáció Tanszék néven.

A közgazdász képzés kezdetben a DATE-tól bérelt Böszörményi úti épületben, majd a volt Gábor Áron Laktanya két felújított, és egy új épületrésszel összekapcsolt épületegyüttesében kapott helyet. Utóbbiak – a Kassai úti 4300 négyzetméteres épület – átadása 1996-ban jelentősen növelték a képzés infrastrukturális feltételeit. A növekvő hallgatói létszám azonban fokozatosan betöltötte a Kassai úton lévő kari épületekben lévő kapacitást. Leginkább egy nagy befogadóképességű tanterem hiányzott, amit azután 2002-ben az újonnan emelt Társadalomtudományi Épületben egy 200 fős előadóteremmel sikerült biztosítani. Ez minden igényt kielégítő felszereltséggel, nemzetközi szintű stúdióval, hangtechnikával, tolmácsfülkékkel stb. rendelkezik, ahol a saját, és más egyetemi rendezvények maradéktalanul lebonyolíthatóak. A cégek által a Karnak juttatott szakképzési hozzájárulások lehetővé teszik az informatikai és egyéb tárgyi eszközök fejlesztését, a Kar számítógépes laborjainak létrehozását, folyamatos karbantartásuk finanszírozását. Az oktatási infrastruktúra méretét tekintve jelenleg megfelel a Karon meglévő képzések szükségletének. A számítógépes ellátottság igazán jónak mondható. A hat számítógépes teremben összesen 160 számítógép van, tehát kb. nyolc nappali hallgatóra jut egy számítógép. A hat számítógépteremből három az oktatást, három a hallgatói használatot biztosítja. A három oktatási célra használt teremből egy 22 darab, a legmodernebb technikai szintű számító-

géppel van felszerelve. A Kar valamennyi számítógépéről elérhető az Internet. Az oktatók és hallgatók egyre több tantárgyhoz kapcsolódóan használják a számítógépet, és egyre több oktató biztosítja a tantárgyi segédletek elérését interneten keresztül. Örvendetes fejlesztést jelentett a Társadalomtudományi Könyvtár kiváló lehetőségeket biztosító épületének elkészülte is. A 10 év alatt kialakított könyvtári állomány is ide került, és azóta is évről évre bővül.

5. Állam- és Jogtudományi Kar[3]

A közgazdászképzés, ha csak a KLTE-n belül is, de támaszkodhatott a Társadalomelméleti Intézetben kialakult előzményekre. Nem volt ilyen szerencsés helyzetben a jogi képzés. Újraindításakor a jogi formulákban járatos illetékesek ugyan sűrűn hivatkoztak a Kar felszámolását elrendelő 1949-i minisztertanácsi dokumentum jogi ellentmondásosságára – hiszen az nem megszüntetést, hanem szüneteltetést mondott ki –, de ugyanakkor némi keserűséggel kellett arra is emlékeztetniök, hogy amikor 1983-ban a kormány a jogászképzés bővítése mellett döntött, ennek haszonélvezője nem a visszaállításra akkor is pályázó debreceni intézmény, hanem a Miskolci Nehézipari Egyetem lett. 1949 és 1996 között a jogi képzésnek Debrecenben semmiféle formája nem létezett. Újraindításához az egyetem országos segítséget vett igénybe. 1994 áprilisában Budapesten rendeztek fórumot, amelyen a képzés beindítására ösztönöztek. A jogászképzés 1996-ban indulhatott újra, a közgazdászképzéshez hasonlóan ugyancsak a KLTE BTK keretei között.

A Jogi Kar újjászervezésének gondolata – több elhalt próbálkozás után – 1990 körül merült fel, majd 1991-ben került be a Debreceni Universitas Egyesület, 1993-ban pedig az egyetem középtávú fejlesztési tervébe. Ebben nagy szerepe volt a Kossuth Lajos Tudományegyetem akkori vezetőjének, Abádi Nagy Zoltánnak, aki Király Tibor akadémikust, az ELTE professzorát kérte fel az előkészítő bizottság vezetésére, illetve a Kar visszaállításáról szóló előterjesztés és a képzési terv kidolgozására. Miután az Egyetemi Tanács az előterjesztést 1995. június 22-i ülésén elfogadta, önálló Jog- és Államtudományi Intézet létrehozását határozta el. Abádi Nagy Zoltán rektor 1995. szeptember 1-jei hatállyal állította fel az Ideiglenes Intézeti Tanácsot. Az Országos Akkreditációs Bizottság és a Felsőoktatási Tudományos Tanács egyező állásfoglalása után az oktatási miniszter 1996. július 8-án engedélyezte az egyetemi szintű jogi képzést Debrecenben. Negyvenhét évnyi kényszerű szünetelés után így, 1996 szeptemberében újra megindult a jogászképzés Debrecenben, amit nem csupán az egyetem, hanem a város és a régió is régóta várt.

Az intézet az alapító igazgató, Ruszoly József egyetemi tanár vezetése alatt fokozatosan építette ki személyi állományát. Az oktató- és kutató-munka 1998. július 1-től már öt tanszék keretében folyt. A kezdeti nehézségek leküzdését követően az ezredforduló után a Kar Szabó Béla egyetemi tanár – 2000–2003 között intézetigazgató, 2003– 2009 között dékán – vezetése alatt új fejlődési pályára került. Az oktatási miniszter 2002-ben korlátlan idejű működési engedélyt adott a 2000-től integrált intézményként működő Debreceni Egyetem

[3] Bár a Jog- és Államtudományi Kar (ahogy az alapításkor nevezték) a 20. század elején a Debreceni Tudományegyetem egyik legkorábban megindított fakultása volt, a közel félévszázados „szüneteltetés" miatt történetében az újraindítással teljesen új szakasz kezdődött. Ezért is illesztettük az elmúlt másfél évtized történéseit az újonnan létrejött karok sorába.

Jog- és Államtudományi Intézetének, majd 2003-ban a felsőoktatási intézmények karainak felsorolásába felvette a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karát. Így 2003. szeptember 1-től Debrecenben ismét kari keretek között folyik a jogi oktatás.

A korábbi elhelyezésbeli gondok is ez idő tájt oldódtak meg. A Kar az egyetem Kassai úti *campus*án önálló széképületet kapott, amelyet 2002-ben új oktatási épület és önálló – a Közgazdasági Karral közösen fenntartott – Társadalomtudományi Könyvtár tett teljessé. A karon jelenleg 12 tanszék és önálló Nemzetközi Kommunikációs Szakcsoport működik. A tanszékeken folyó oktató és kutató tevékenység lefedi az állam- és jogtudományok teljes spektrumát, a jogtörténettől kezdve a tételes jogi stúdiumokon át a jogelméletig és az Európa-jogig. Az oktatók létszáma az elmúlt tizenöt évben folyamatosan gyarapodott, jelenleg a Kar oktatói létszáma 61 fő, melyből 52 fő (ebből négy nyelvtanár) főállású és 9 fő részmunkaidős. A főállású oktatók közül hat egyetemi tanár, tizenöt egyetemi docens (ebből négy habilitált), tíz adjunktus (ebből tíz PhD fokozattal rendelkezik) és tizenhét tanársegéd (ebből egy PhD fokozattal rendelkezik). A részmunkaidős oktatók közül négy fő egyetemi docens (ebből két habilitált), három egyetemi adjunktus (ebből három PhD fokozattal rendelkezik) és kettő egyetemi tanársegéd.

A Karon jelenleg két szakon folyik alapképzés. A „tradicionális" osztatlan jogász szak mellett 2006-tól folyik igazgatásszervező (BSc) alapképzés is. Ez a képzési forma – illeszkedve a Bologna-rendszerű oktatáshoz –, elsősorban a köz- és magánigazgatásban elhelyezkedni kívánóknak nyújt – magas szintű és korszerű szakmai ismeretek átadásával – rendkívül népszerű diplomaszerzési lehetőséget. 2009-ben indult a négy féléves közigazgatási menedzser (MSc) képzés, amely lehetőséget teremtett az igazgatási képzés második szintű, mester szakos kimenetének. Szervezett doktori képzés a Karon – doktori iskola keretében – 2006-tól folyik. A doktori iskola 2010 elején nyerte el végleges (5 évre szóló) akkreditációját. 2011-ben a doktori iskolát Marton Géza akadémikusról, a Kar nemzetközi hírű egykori professzoráról nevezték el, jelenlegi neve így Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola. Mindezeken túl a Karon jogászok és nem jogászok számára számos szakirányú továbbképzési szakon folyik képzés. A Kar hallgatóinak száma az elmúlt fél évtizedben a korábbiakhoz képest megduplázódott. A 2011/2012-i tanévben a három graduális szakon 2665 hallgató oktatásáról kellett gondoskodni, amit jelentősen emelt a költségtérítésben résztvevőknek az egyetemen belüli legmagasabb aránya (61,6%, 1641 fő), s igen magas a levelező tagozat hallgatóinak aránya is (46,1%, 1228 fő).

Az újraalapítást követően nem csupán a megfelelő oktatói kar kialakítása és kinevelése, hanem a tudományos, kutatási tevékenység kiteljesítése is sikeresen megvalósult. Ennek legújabb eredményeként a karon 2012. január 1-től a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott kutatócsoport működik. Az elmúlt évtizedben jelentősen fejlődtek a Kar nemzetközi tudományos kapcsolatai is. Napjainkban már joggal elmondható, hogy a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara – az elődökhöz méltó módon – immár nem csupán az ország határain belül, hanem azon túl is ismert, sőt elismert oktató-, kutatóközponttá vált.

Dunitas

6. Egészségügyi Kar

A rendszerváltás időszakában jött létre a nyíregyházi központtal működő Egészségügyi Főiskolai Kar, mint a DOTE oktatási szervezeti egysége. Megalakulásának célja az volt, hogy Kelet-Magyarország térségében segítsen megoldani az egészségügy és a szociálpolitika szakmai, gazdasági megújításának és átszervezésének feladatait, csökkentse a szakember-ellátás gondjait. 1989. május 16-án Szabolcs-Szatmár megye és Nyíregyháza megyei jogú város tanácsai között megállapodás jött létre, melynek értelmében a tárgyi feltételeket Nyíregyházán saját forrásaikból biztosítják, a Szociális és Egészségügyi Minisztérium pedig a személyi működési költségeket fedezi. Egy hónappal később, 1989. június 14-én a szociális és egészségügyi miniszter 1990. szeptember 1-i hatállyal engedélyezte, hogy a DOTE 3 éves főiskolai szintű védőnőképző és 4 éves főiskolai általános szociális munkásképző szakot indítson. A főiskolai kar szervezésével Karmazsin László egyetemi tanárt bízták meg. A Kar ideiglenes jelleggel a volt MSzMP Oktatási Igazgatóság épületében nyert elhelyezést. 1989 decemberében Leövey rektor rektori megbízottnak Karmazsin Lászlót, 1990. január 1-től a főiskola igazgatójának Lukácskó Zsolt tanítóképző főiskolai tanárt, a gazdasági-műszaki teendők ellátására pedig Zagyi Bertalant kérte fel. Az 1990/1991-i tanévben a védőnői szakra 34 női hallgató, míg a szociális munkás szakra 96 hallgató jelentkezett, közöttük 10 férfi. Az oktatás 60 hallgatóval, öt főállású oktatóval, két gazdasági és egy adminisztratív dolgozóval indult meg. A két főiskolai szak sikerét további szakok indítása követte. 1991-ben az egészségügyi ügyvitelszervezői, 1993-ban pedig a diplomás ápoló szak nappali és levelező tagozat formájában. Ez utóbbit Gyulán indították meg. 1995-ben megindult a szociális munkás szak levelező tagozaton, elsőként Nyíregyházán, illetve – a Népjóléti Képzési Központtal együttműködve – Salgótarjánban, majd Békéscsabán Egy évvel később pedig megnyílt a miskolci konzultációs központ. 1995-ben a főiskolai kart a minisztérium a DOTE egyik karává léptette elő, de vezetői még egy évtizedig a főigazgatói címet viselték. (Lukácskó Zsolt 2006-tól lett dékán.) A Karnak a 2011/2012-i tanévben 1700 hallgatója volt, akiknek több mint fele (890 fő, 52,4%) tanult levelező tagozaton, s közel egynegyede (391 fő, 23%) volt költségtérítéses.

Az integrációt követően a Karon egységes gazdasági és tanulmányi rendszert alakítottak ki. Többek között bevezették a kredit rendszert, közös programokat indítottak az Általános Orvostudományi, a Népegészségügyi, az Informatikai, a Bölcsészettudományi és a Természettudományi Karral, valamint az Agrárcentrummal. A Kar programjait a Magyar Akkreditációs Bizottság 2006-ban akkreditálta. A képzés eredetileg általános szociális munkás, védőnő, diplomás ápoló, laboratóriumi analitikus, gyógytornász szakokon folyt. A 2006/2007-i tanévtől – a bolognai rendszer bevezetésétől, BSc/BA szinten – a hagyományos szakok mellett szakirányú képzések is megindultak, mint az egészségügyi gondozás és prevenció alapszak mellett a védőnő-, vagy az ápolás és betegellátás alapszak mellett ápoló, mentőtiszt, gyógytornász és szülésznő szakirányok. A képzés ritkábban hét, a legtöbb szakon azonban nyolc féléves. A Kar friss diplomásainak lehetőségük van az orvos-centrum illetve az egyetem más karainak mesterképzésein folytatni tanulmányaikat. 2008. szeptember 1-től a Kar is indít „egészségügyi szociális munka" MSc képzést (2011/2012: 207 hallgató, 12,2%). Az oktatómunkában 60 körüli főállású és 10 körüli további jogviszonyban alkalmazott munkatárs mellett több száz külsős oktató (gyakorlatvezető, tereptanár) vesz részt. Az intézmény az alapító okiratban vállalt kötelezettségének megfelelően, együttműködve a térség kórházaival és más egészségügyi intézményeivel, bekapcsolódott az egészségügyi

DUPress

és szociális ellátó rendszerek munkájába. Fő feladatai mellett felnőttképzési, továbbképzési munkát is ellát, így megőrizte Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Nyíregyháza város fokozott támogatását. A Tudományos Diákköri Konferenciák látóköre meghaladja a szűkebb régiót, mivel azokon a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem, a Partiumi Keresztény Egyetem, valamint az Ungvári Egyetem hallgatói is szerepelnek.

A Karon évente hét–nyolc jegyzet és tudományos kiadvány jelenik meg. Az oktatók tudományos eredményeiket a Kar *Tudományos Közlemények* c. könyvsorozatában ill. a tájékoztató jellegű, havonta megjelenő *Tudományos Hírlevél*ben adhatják közre. A kiterjedt nemzetközi kapcsolatokat a 19 ország 33 intézményével kiépített szakmai együttműködés igazolhatja.

7. Fogorvostudományi Kar

A Debreceni Egyetem Orvos Egészségügyi Centrumán belül alakult további három karon folyó képzés az Orvostudományi Karon (majd Egyetemen) folyó korábbi képzésre – intézetekre, klinikákra, oktatott tárgyakra –, vagy legalább a Karon folytatott kutatásokra vezethető vissza. Az Orvostudományi Egyetemen 1999-ben, az egyetemi integrációt megelőző évben – a centrumalapítást előkészítendő – három, több éve fennálló oktatási egységet intézetté fejlesztettek, amelyekből azután a Fogorvostudományi-, a Gyógyszerészettudományi- és a Népegészségügyi Intézet alakult meg.

A három intézet közül a legjelentősebb oktatási hagyományokkal a fogászati rendelkezett. Önálló fogászati tanszék felállításának terve már 1912-ben, az egyetem megalakulásának évében felmerült, megvalósítására azonban csak jóval később kerülhetett sor. Az események 1934 legvégén gyorsultak fel, amikor a Sebészeti Klinika keretében létrehozták a Stomatológiai Poliklinikát, az orvostanhallgatóknak pedig az 1934/1935-i tanév második félévében elkezdték oktatni a fogászat tantárgyat is, igaz, egyelőre az általános orvosképzésben fakultatív jelleggel. A tanév végén a Poliklinikát önálló működési körrel ruházták fel. Vezetésére Csilléry Andrást kérték fel, akit 1940 nyarán nyilvános rendes egyetemi tanárrá neveztek ki. Ugyanazon év őszén (november 30-án) megtartották – a Szemészeti Klinika oldalszárnyában elhelyezett – új klinika ünnepélyes megnyitását.

Csilléry professzor – aki a II. világháború idején egyik megszervezője volt az orvoskar Halleba telepítésének – a háború után nem tért haza. A klinika vezetésével Adler Pétert bízták meg. (Professzori kinevezését 1953-ban kapta.) Irányításával indult meg a háborús károk helyreállítása, a fogászati klinika újjászervezése. 1947-ben lett kötelező tárgy a magyar egyetemeken a stomatológia, a betegellátást és az oktatást számos új, korszerű berendezés segítette. A fogorvosok képzése viszont csak 1976-ban indulhatott meg, egyelőre korlátozott, 10 fő alatti évfolyamokkal. (Két évvel ezután, 1978-ban adta át helyét Adler Péter Szentpétery József professzornak.) Az első végzett fogorvostan-hallgatókat 1981-ben avatták. A képzés bővülése következtében igénybe vett ideiglenes helyiségmegoldások után az 1982/1983-i tanévnyitó után felavatták a Stomatológiai Klinika új, kétezer négyzetméter alapterületű épületét, Magyarországon az első olyan épületet, amely kifejezetten fogorvosképzés céljaira épült. A Szájsebészeti Osztály a Szemészeti Klinika épületében maradt, ennek működését teljes rekonstrukció segítette.

1986-ban a klinika élére Keszthelyi Gusztáv professzor került. Igazgatói tevékenysége idején számos új diagnosztikus és gyógyító eljárást vezettek be. Új osztályokat, ún. nem

önálló tanszékeket hoztak létre. 1996-ban a klinika bekapcsolódott az egyetem PhD programjába. Oktató, kutató és gyógyító tevékenységét a Magyar Akkreditációs Bizottság kiválóra értékelte. Ettől az időszaktól gyorsultak fel a törekvések önálló Fogorvostudományi Kar létrehozására. A klinika – önálló fogorvos képzéssel – bekapcsolódott a DOTE-n folyó angol nyelvű oktatásba is. 2000-től a klinikát Márton Ildikó vezeti. 2002-ben az Európai Unió által végzett szakmai vizsgálat megállapította, hogy a hazai fogorvosi diploma minden tekintetben megfelel az európai elvárásoknak. Ezt követően, a kormány 2003. február 19-i rendelete értelmében 2003. szeptember 1-i hatállyal megalakulhatott a Fogorvostudományi Kar. 2004-ben a Kar új, négyszintes, 4200 m^2 alapterületű épületet kapott, amelyben 100 fős előadóterem és három szemináriumi helység segíti az oktatást. A MAB 2005-i akkreditációs eljárása a Karon folyó fogorvosképzést nemcsak feltétel nélkül akkreditálhatónak, hanem a „kiválósági hely" odaítélésére is alkalmasnak találta. A hallgatók létszámát tekintve a Kar az egyetem legkisebb egységei közé tartozik (a 2011/2012-i tanévben 604 fő), a költségtérítésesek aránya (380 fő, 62,9%) ugyanakkor az egyetemen belül a legmagasabb. 2010 áprilisától az egyetemen működő Multidiszciplináris Orvostudományok Doktori iskola Fogorvostudományi Kutatások programjából kiválva önálló Fogorvostudományi Doktori Iskola kezdte meg a működését.

8. Gyógyszerésztudományi Kar

Gyógyszerészképzés Debrecenben a szak 1996-i megindítását megelőzően nem volt. Nem volt intézményes előzménye a Gyógyszerésztudományi Karnak sem. Felállítását, megszervezését azonban mégis megkönnyítették a nagy hagyományokkal és gazdag tapasztalatokkal rendelkező, két helyen is folyó gyógyszerkutatások. Az Orvostudományi Karon 1924-ben, az egyetemi orvosképzéssel csaknem egy időben alakult meg a Gyógyszertani Intézet. Ennek tanárai az általános orvosoknak a gyógyszerekre, összetételükre, hatásmechanizmusukra, rendelésükre vonatkozó alapvető ismereteket oktattak. Igaz, az Intézet formálisan sokáig nem volt önálló, hanem a Közegészségtani Intézettel állt közös irányítás alatt. Professzora 1932-ig Belák Sándor volt, majd – Bókay Zoltán rövid helyettes-igazgatósága után – a kettős intézet vezetését Jeney Endre vette át. Jeney professzor irányítása alatt indultak meg az 1930-as években a gyógyszertani kutatások, ugyanakkor a professzor számos olyan témán dolgozott, amely mind a gyógyszertan, mind a közegészségtan ismeretanyagát gazdagította. Őt 1947-ben (tanév közben) megbízott vezetőként Vályi-Nagy Tibor követte. (Egyetemi tanári kinevezést 1949-ben kapott.) 1948-ban vált az intézet önálló szervezeti egységgé. Hazánkban először itt fejlődött ki antibiotikumokkal foglalkozó tudományos iskola, számos szakembert adva tudományos és ipari kutatóintézeteknek. Vályi-Nagy professzor és munkatársai számos új gyógyszert kísérleteztek ki ill. előállításukat segítő új eljárást szabadalmaztattak. A professzor tragikus és váratlan halálát követően egy évig (1969–1970) Szabó Gábor, ezután bő két évtizedig Szegi József (1970–1992), majd rövidebb ideig Hernádi Ferenc (1992–1994) és Kovács Péter (1994–2001) állt a 2001-től Farmakológiai és Farmakoterápiai nevet viselő Intézet élén.

Ugyancsak eredményes gyógyszerkutatások folytak a KLTE Természettudományi Karán is. Kezdeményezője Bognár Rezső professzor volt. A Szerves Kémiai Tanszék és az 1961-ben felállított MTA Antibiotikum-kémiai Kutatócsoport szorosan együttműködött a Biogal Gyógyszergyárral. Az MTA kutatócsoport vezetését 1987-ben Sztaricskai Ferenc professzor vette

át. Amikor az északkelet-magyarországi régió gyógyszerész ellátásának régi hiányosságát felismerve, megszülettek az első tervek a képzés megindítására, azok kidolgozásában a biokémikus professzor Lipták András (1990–1993 között a KLTE rektora), Sztaricskai Ferenc és Hernádi Ferenc professzorok vállalták az oroszlánrészt. Az (akkor még) egyetemközi előkészítés eredményeképpen hívták Debrecenbe Szegedről Mezey Géza professzort, aki 1994-ben a Kossuth Egyetem, 1996-tól az Orvostudományi Egyetem tanára lett. 1996-ban sikerrel indult meg az első gyógyszerész évfolyam oktatása az akkor még különálló két egyetem közös vállalkozásaként. Mivel a gyógyszerészek számára az általános orvosoknak nyújtott minimális gyógyszertani ismereteknél bővebb anatómiai, hatástani, fizikai-kémiai, a gyógyszerek összetételére vonatkozó elemek tudására volt szükség – egyelőre a DOTE Gyógyszertani Intézetén belül – sorra alakultak a képzést (és a tudományos munkát) segítő tanszékek (Gyógyszertechnológia, 1996; Gyógyszerhatástan, 1998; Gyógyszerügyi Szervezés és Management, 1999, amit az integráció után újabbak követtek). A kémiai tárgyak oktatásának személyi és gyakorlati feltételeit pedig – a két egyetem közötti írásbeli megállapodás alapján – a KLTE Szerves Kémiai Tanszék valamint az Antibiotikum Kutatócsoport biztosította.

A Gyógyszerésztudományi Intézet létrejötte (2001), majd önálló karrá alakulása – aminek akkreditációs tervezetét a Magyar Akkreditációs Bizottság 2003-ban hagyta jóvá – azonban már csak az integrált egyetemen belül következett be. Ettől az évtől kezdve a Gyógyszerésztudományi Kar önálló szervezeti egységként kezdte meg működését a Debreceni Egyetemen, mint annak 11. kara. A karrá válás alapvető feltételei között szerepelt minimum 5 önálló tanszék létrehozása, amelyet az Egyetem, mint alapvető feltételt teljesített. Az integráció után jött létre a Biofarmácia (2000), a Gyógyszerészi Kémia (2001) valamint a Klinikai Farmakológia (2001) Tanszék, ami végül hatra növelte a tanszékek számát. A képzésben először 2001-ben adtak át gyógyszerészdiplomát. A 2011/2012-i tanévben a karnak 1771 hallgatója volt, ennek jelentős része (1324 fő, 74,8%) levelező tagozaton, csaknem fele pedig (846 fő, 47,8%) költségtérítéses formában tanult. Utóbbiban jelentős szerepet játszik, hogy a karrá válást követően, 2004-ben sikeresen megindult az angol nyelvű képzés is külföldi hallgatók számára. Az intézet első vezetője, Mezey professzor nem sokkal az első diplomaosztás után, 2001 októberében elhunyt, a képzés kiteljesítése így utódaira, többek között az első dékánra, Tósaki Árpád professzorra maradt. (Dékán 2009-ig.)

A gyógyszerészek képzése, amely kezdetben a két együttműködő intézmény (KLTE, DOTE) meglévő infrastruktúrájára támaszkodott, később a klinikatelepen kapott saját – a hagyományos stílusú szomszéd létesítmények közé jól beilleszkedő – épületet (2001, tervezője Bihary László).

9. Népegészségügyi Kar

A kar előzményei ugyanarra a kettős intézetre vezethetők vissza, mint a Gyógyszerészeti Karé. Annak másik, bár néhány évvel korábban (1921-ben) létrejött társegysége a Közegészségtani Intézet volt. Első igazgatója Belák Sándor egyetemi tanár volt, az intézetet – az egyetem 1922/1923. tanévi évkönyve szerint – elsősorban kémiai és bakteriológiai vizsgálatokra rendezték be, és ott ennek megfelelően a hygiene körébe tartozó vizsgálatokkal foglalkoztak. A kettős intézeti működés Belák professzor Budapestre való távozása (1933) után, Jeney Endre igazgatása alatt is folytatódott. A professzor mindkét tárgyat (közegészségtan, gyógyszer-

tan) előadta. 1947-ben a Gyógyszertani Intézet levált a közös vezetésről, 1951-ben azonban Jeney professzor lett a vezetője a Mikrobiológiai Intézetnek is. (Ezt a feladatot 1957-ig, Váczi Lajos professzor kinevezéséig látta el.) A három intézet fejlődése a továbbiakban is szoros kapcsolatban maradt egymással. A Gyógyszertani Intézetben létesített Gümőkórtani Kutató Laboratórium 1951-től kezdve Kemoterápiai Részlegként a Mikrobiológiai Intézetben, majd 1957-től a Közegészségtani Intézetben működött. Ugyancsak a Közegészségtani Intézeten belül működött 1949-ig az Országos Közegészségi Intézet fiókállomása, amely ekkor vált önálló Közegészségügyi és Járványügyi Állomássá (KÖJÁL), hogy 1955-ben a klinika telepen kívül, a városban nyerjen elhelyezést.

Jeney professzor nyugdíjba vonulása után a Közegészségtani és Járványtani Intézet elnevezést felvevő egység vezetését tanítványa, Mórik József egyetemi tanár vette át. A fő kutatási témakör a levegőt szennyező anyagok kémiai és biológiai kimutatása volt, új témaként jelentkezett a peszticidek vizsgálata és a gyermeklakosság fejlődésének elemzése. Mórik professzor betegsége alatt és korai halála következtében 1973-ban az egyetem Bíró Zsigmond Köjál-főigazgatót bízta meg egy évre az intézet ideiglenes vezetésével, 1974-ben pedig Kertai Pál nyert egyetemi tanári kinevezést, és vette át az intézet irányítását. Vezetése alatt a tanszék oktatási tematikája a kísérletes higiénével és a társadalom-egészségtan hazai problémáival bővült. A gyakorlati oktatásban az intézetben elsajátítandó laboratóriumi munkálatok jelentettek előrelépést. Az intézet a hagyományos iskola-egészségügyi és kemoterápiás témák érintetlenül hagyása mellett tudományos munkáját a kémiai karcinogenezis területére terjesztette ki. Vizsgálták – többek között – a környezetben található rákkeltő anyagok előfordulását. Az intézet vezetőjének tollából megjelent *Közegészségtan* c. tankönyv mind a négy orvosegyetem hivatalos tankönyve lett.

1993-ban Ádány Róza kapott tanszékvezetői megbízást. Irányításával a hagyományos onkológiai kutatások mellett egyre erőteljesebben bontakoztak ki új profilok, melyek a molekuláris biológiai és molekuláris morfológiai eljárások kísérletes közegészségtani hasznosítását célozták. Az Intézet a „Kísérletes és klinikai onkológia" Ph.D. program bázisintézetévé vált. Munkatársai a klinikai és elméleti kutatások közelítésére törekedtek. Oktatómunkájuk a KLTE és a DATE szakképzési keretében is kiterjedt a közegészségtan területére.

A KÖJÁL munkájára alapozva jött létre 1996-ban a Népegészségügyi Iskola. Az 1996/1997-i tanévben indult meg – Magyarországon elsőként a Debreceni Orvostudományi Egyetemen – a posztgraduális népegészségügyi szakemberképzés. 1997. december 1-én az akkori népjóléti miniszter, Kökény Mihály és a Debreceni Orvostudományi Egyetem akkori rektora, Muszbek László jelenlétében avatták fel a Kassai úton a közép-kelet-európai térség első népegészségügyi iskolájának épületét. A képzés a DOTE oktatóbázisára épült, de oktatói között az ország sok neves professzora is megtalálható volt, sőt vendégként külföldi oktatók is oktattak. Kezdetben a hallgatók két – a népegészségügyi és a környezetegészségügyi – szakon tanultak, 1998-tól a népegészségügyi minőségmenedzser és egészségnevelési szakokon is megindult az oktatás.

1999. november 9-én a Debreceni Orvostudományi Egyetem Tanácsa megszavazta a Népegészségügyi Iskola önálló intézetté válását. A Magyar Akkreditációs Bizottság 2000. májusától engedélyezte az epidemiológia és egészségfejlesztés szakok indítását. A posztgraduális szakok, majd a megelőző orvostan és népegészségtan PhD program akkreditálása és elindítása után a graduális, egyetemi szintű népegészségügyi képzés kimunkálása és akkreditáltatása volt a következő lépés. A Magyar Akkreditációs Bizottság 2005. július 11-én, 2005/6/XI/2. sz. határozatában támogatta a Debreceni Egyetemen a Népegészség-

ügyi Kar létesítését. A kar felállításáról az oktatási miniszter előterjesztése alapján a Kormány döntött, s ezt a 251/2005. (XI. 23.) kormányrendeletben hozta nyilvánosságra, amely 2005. december 1-jétől lépett hatályba. A Debreceni Egyetem legfiatalabb kara a Népegészségügyi Iskola, a Megelőző Orvostani Intézet, a Családorvosi Tanszék, és a Magatartástudományi Intézet társulásával alakult meg. Megbízott dékáni, illetve 2006. július 1-jétől dékáni tisztségét Ádány Róza látja el. A Népegészségügyi Iskola jelenleg a Debreceni Egyetem Népegészségügyi Karának országos feladatokat ellátó népegészségügyi posztgraduális továbbképzési központja, mely a népegészségügyi szakemberképzés területén szakirányú továbbképzési szakokat működtet, úgymint: népegészségügyi, környezet-egészségügyi, egészségfejlesztési, epidemiológiai és egészségügyi minőségbiztosítási és -fejlesztési szak. Az iskola tanári karát országos bázison, felsőoktatási intézmények és országos intézetek kiemelkedő szakmai tapasztalattal rendelkező oktatóiból szervezték. A Karrá válás során szoros együttműködés alakult ki a Debreceni Egyetem más karaival, s létrejött a népegészségügyi kutatások nemzetközi szinten is jegyzett műhelye, a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Népegészségügyi Kutatócsoportja is.

Napjainkban a Kar munkatársai öt szakirányú továbbképzési szakon és egy egyetemi alapképzési szakon oktatják a hallgatókat. Az egyetem és az Orvos- és Egészségtudományi Centrum vezetésének hatékony támogatásával vettek részt az egészségtudományi doktori iskola létesítésében, aminek köszönhetően a Kar Magyarországon egyedülálló, s a nemzetközi mezőnyben is versenyképes népegészségügyi képzési és továbbképzési központtá vált. A bolognai folyamat jegyében kialakították, és 2007 szeptemberétől elindították az egészségtudományok ill. népegészségügy területén az alapképzési- (BSc) és mesterképzési (MSc) szakokat. A karnak a 2011/2012-i tanévben 688 hallgatója volt. Képzésében viszonylag szerény mértékben részesül a levelező forma (152 fő, 22,1%), s alacsony a költségtérítéses oktatásban részesülők száma is (113 fő, 16,4%).

A Megelőző Orvostani Intézet 1500 m^2-es szárnya 2002-ben a Társadalomtudományi és Egészségtudományi Oktatási Központ és Könyvtár épület-komplexumban került átadásra, amivel a Kassai úti *campuson* közös területre kerülhetett a Népegészségügyi Iskola teljes infrastruktúrája .

10. Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar

Bár a kar csak az integrált egyetem kereteiben jött létre, az agráregyetemen már az elmúlt évtizedekben több, az általa képviselt tudományághoz közelálló szervezeti egység és tanszék alakult meg. A főként gyakorlati oktatást koordináló Alkalmazott Üzemtani Tanszék 1983-tól Vezetési és Munkaszervezési Tanszékként, 1999-től pedig – új tevékenységgel és profillal – Vezetéstudományi valamint Munkatudományi Tanszékként működik. 1984-ben megalakult a Számviteli és Pénzügyi Tanszék, 1995-ben új tartalommal bővült az Agrárgazdaságtani Tanszék, amely Agrárgazdaságtani és Közgazdaságtani, valamint Marketing és Üzleti Tanszék néven végzi tevékenységét. Ugyanebben az évben alakult a Vidékfejlesztési és Tájhasznosítási Tanszék is. A Gazdaságelemzési és Statisztikai Tanszék 2000-ben kezdte meg önálló tevékenységét. Az Agrárinformatikai és Alkalmazott Matematikai Tanszék, amely 1998-ban a tanszéki struktúra átszervezésével jött létre, 2002-től új névvel és tevékenységi körrel Gazdasági és Agrárinformatikai Tanszék elnevezéssel működik.

DUPLUM

A kar alapításának terve – az orvosegyetembeli új karok alapításának szándékához hasonlóan – ugyancsak az integrált egyetemmé alakulást éppen megelőző időszakban született meg. Az Universitas Egyesület 1995–1998 között kidolgozott Intézményfejlesztési Tervében kiemelt beruházásként szerepelt a Táj- és Vidékfejlesztési Központ létrehozása. A Mezőgazdaságtudományi Kar Tanácsa 1998-ban támogatását fejezte az új kar alapításával kapcsolatban. 1999. március 23-án tartott ülésén határozati javaslatban is megerősítette az új kar létesítésének szándékát, melyet a DATE Tanácsa is egyhangúlag elfogadott. A terv mellett szóló érvek szerepeltek az 1999 áprilisában, majd a felsőoktatási integráció keretében júniusban az illetékes hatósághoz benyújtott Vidékfejlesztési és Agrárökonómiai Kar alapítására irányuló kérelemben. Az új kar megalapítását mind a Magyar Akkreditációs Bizottság, mind az FTT is javasolta az Oktatási Minisztériumnak. A beterjesztést azonban a szaktárca 1999-ben elutasította. 2000-ben ismételten elkezdődött az önálló kar létrehozásáért folytatott munka. A Mezőgazdaságtudományi Kar immár a Debreceni Egyetem Tanácsa elé terjesztette – a MAB által javasolt névváltoztatással – az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Intézet alapítására irányuló szándékát, amelyet a tárca is jóváhagyott. Az Intézet így megkezdhette működését, felépíthette szervezetét. Ezt követték a karrá alakulásra irányuló törekvések. Az akkreditációs eljárás sikere eredményezte, hogy a kormány 2002. május 14-i ülésén elfogadta a kérelmet, és 2002. szeptember 1-vel létrehozta az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kart.

A következő évek több, a szervezeti struktúrát érintő, elsősorban különböző tanszéki összevonások formájában jelentkező változást hoztak. 2006. július 1-től új tanszékként működik a Vezetési és Munkatudományi Tanszék valamint a Vállalatgazdaságtani és Marketing Tanszék. 2007. augusztus 1-től a korábbi Vidékfejlesztési és Tájhasznosítási Tanszék valamint az Agrárgazdaságtani és Közgazdaságtani Tanszék Vidékfejlesztési és Agrárgazdaságtani Tanszék néven került összevonásra. Az újtípusú szakok megjelenésével a kari képzési szerkezet átalakulása nemcsak a kari szervezeti struktúrának, hanem a Kar nevének a módosítását is megkövetelte. Ennek eredményeként az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar 2009. július 1-től Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar néven működik tovább. A fiatal Kar – hallgatóinak számát tekintve (2523) – mára elébe került az őt létrehozó mezőgazdasági karnak (1915 hallgató). A képzés fő formája a nappali tagozaton folyik (76,9%; levelező tagozaton 583 fő, 23,1% tanul), a levelező hallgatók között viszont igen magas a költségtérítéses formában tanulók aránya. (A levelező hallgatók között 428 fő, 81,2%, az összes hallgatón belül 1136 hallgató, 45%.)

11. Informatikai Kar

A modern gazdasági életben nélkülözhetetlen informatikusokat képező kar előzményeit a Természettudományi Karon működő néhány matematika tanszékben és a hatvanas évektől fokozatosan fejlesztett Számoló (tk. számítógép) Központban találhatjuk meg. Közvetlen előde, az Informatikai Intézet a Természettudományi Karból kiválva 2003 áprilisában jött létre. Ettől kezdve az Intézet felügyelte a programozó matematikus, a programtervező matematikus, az informatika tanár, az informatikus könyvtáros, az informatikus könyvtáros kiegészítő szak, valamint az informatika szaktanár továbbképzés oktatását. Az intézet egy évvel később, 2004-ben alakult karrá, miután a 218/2004. (VII. 19.) sz. kormányrendelet 2. §-a módosította a felsőoktatási intézmények karainak felsorolásáról szóló 209/1999. (XII.

26.) kormányrendeletet. A Karnak alapításakor öt tanszéke volt: Alkalmazott Matematika és Valószínűségszámítás, Információ Technológia, Informatikai Rendszerek és Hálózatok, Komputergrafika és Könyvtárinformatika valamint Számítástudományi. Mára a tanszékek száma – a Könyvtárinformatika Tanszékkel – hatra növekedett. A kar első dékánja Pethő Attila egyetemi tanár volt, akit 2010-ben Terdik György váltott fel.

A karon folyó képzés lefedi az informatika tudományterület valamennyi részterületét. Felsőfokú szakképzés folyik műszaki informatikus mérnökasszisztens, alapképzés (BSc) magyar nyelven informatikus könyvtáros, magyar és angol nyelven programtervező informatikus, gazdaságinformatikus, mérnök informatikus, mesterképzés (MA) magyar nyelven informatikus könyvtáros, informatika tanár, könyvtárpedagógia tanár, magyar és angol nyelven programtervező informatikus, gazdaságinformatikus szakon. Van továbbképzés könyvtárinformatikus, szakirányú továbbképzés digitális filmtechnika, informatikatanár, specializációs képzés hálózatok, operációs rendszerek területen. A képzés iránti igényt tükrözheti, hogy az egyetem második legfiatalabb karának jelentős létszámú hallgatósága van (2390 fő), mintegy egyötödük (423 fő, 17,8%) levelező tagozaton tanul, s több mint egynegyedük (706 fő, 29,5%) vállalta a költségtérítéses képzést. A karon az Informatikai Tudományok Doktori Iskolában doktori (PhD) képzés is folyik, amelyen a 2011/2012-i tanévben 48-an vesznek részt, éppen fele-fele arányban képviselve a nappali és a levelező képzési formákat.

* * *

A Debreceni Egyetem a 2000-ben létrejött integráció eredményeképpen jelenlegi 15 karával az ország legszélesebb tudományos–oktatási skálájával rendelkező felsőoktatási intézményévé lépett elő. A 2011/2012-i tanévben a beiratkozott hallgatók létszáma meghaladta a harmincezret.[4] Az egyetem legnépesebb karai többnyire a nagyobb hagyományokkal, hosszabb történelmi múlttal rendelkező egységek maradtak. A legtöbb hallgatója a Bölcsészettudományi Karnak volt (4131 fő, az összes hallgató 13,3%-a), a második a Természettudományi és Technológiai Kar (3816 fő, 12,2%), a harmadik az Általános Orvoskar (3502 fő, 11,24%). Az egyetemen belül, a régebbi karok közül, a hallgatói létszámokat tekintve egyedül az agrárszféra két karra bontott területe szorult hátrább. Az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar a rangsorban a 6. (2535 hallgató, 8,1%), a Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdasági Kar a 7. (1915 hallgató, 6,1%) helyre került. (A 4. és az 5. helyet a Műszaki és a Jogi Kar foglalta el.)

Az egyetem bővülésével együtt járt az oktatási rendszer – külső kezdeményezésre megindított, a hallgatói összetételt alapvetően megváltoztató – átalakulása. Az ún. bolognai rendszerrel a hagyományos (általában 5 éves osztatlan képzésre berendezkedett) egyetemi oktatás – csekély kivételtől eltekintve – felbomlott. (A kivételeket: az általános orvosi, a fogorvosi és a jogi képzésben találjuk, bár az érintett karokon belül is folyik a bolognai rendszerű osztott képzés. Az osztatlan képzésben részesülő hallgatók aránya a hallgatói összlétszámból 12,2%, tehát alacsonyabb, mint a három Kar hallgatóinak együttes aránya).

[4] A hallgatói létszám a lemorzsolódás, a halasztások, újra beiratkozások, az egyetemek közötti átjárhatóság következtében akár naponta is változhatott, az egyes tanévek folyamán azonban inkább csökkent. Az egyetemnek a 2010. október 15-i kimutatás szerint 31160 hallgatója volt, ami azonban a 2011. március 15-i összegzés szerint 28797-re esett vissza, azaz 7,6%-kal csökkent. Jelen fejezetben a beiratkozott hallgatókkal számoltunk.

A bolognai rendszer szerinti képzésben alapszinten tanult az összes hallgató 60,6%-a, míg mesterképzésben 9,9%, a PhD képzésben 2,9% vett részt. (A hiányzó százalékokat a főiskolai szintű, a különféle szakirányú továbbképzési- és felsőfokú képzési területek hallgatói adták.)

De rendkívül szélesre nyílt a képzési formák skálája is. A statisztikailag lezárt legutóbbi tanévben a hallgatók 75,1%-a iratkozott be a nappali tagozatra, míg 24,9%-uk levelező (elenyésző arányban esti) tagozaton végezte tanulmányait. Az egyes karok között persze nagyok voltak a különbségek. Míg a levelező (ill. esti) tagozatosok aránya a gyógyszerészeti karon 74,8%, az egészségügyi képzésben 52,4%, a jogin 46,1% volt, addig az általános orvosi karon ez az arány 5,1%, a gyermeknevelési képzésben 2,8% maradt, a fogorvosi karon pedig egyáltalán nem voltak levelező ill. távoktatásban résztvevő hallgatók. A képzési skála szélesedését jelzi a költségtérítéses forma előretörése is, ami egyre inkább szükségesnek mutatkozik az egyetemi költségvetés egyensúlyának fenntartására. Egyetemi szinten a költségtérítéses hallgatók aránya 36,8%-ra emelkedett, kari szinten természetesen ugyancsak nagy különbségekkel. Ma már nincs az egyetemen olyan kar, amelyen a hallgatók legalább 10%-a ne ebbe a kategóriába tartozna. A fogorvosképzés 62,9%-ával, a jogi képzés 61,6%-ával, az általános orvosi (elsősorban az angol nyelvű képzésben résztvevő külföldi hallgatók nagy számának köszönhetően) 48,8%-ával, a gyógyszerész 47,8%-ával , a vidékfejlesztési 45%-ával a zeneművészeti hallgatók 11,1%-a és a népegészségügyiek 16,4%-a áll szemben.

52. A központi épület hátulról. Az egykori földút helyén indul az Országh Lászlóról elnevezett sétány az új könyvtári részleg és az Élettudományi Épület felé

Ha a külső szemlélő előtt az egyetem gyarapodásának tartalmi jegyei – mint a tudományos struktúra és az oktatási skála bővülése – nem is lehetnek annyira szembetűnőek, az egyre táguló nagyerdei egyetemi területet, a régi épületek mellé emelt új, modernséget sugárzó létesítményeket, a Kassai úti lepusztult laktanya épületeinek rendbehozatalát, megszépülését, egyszóval az ottani *campus* létrejöttét és gazdagodását a városban mindenkinek észre kell vennie. Ha az oktatói gárda gyarapodásának nem is lehetnek külsődleges jegyei, a hallgatóság számának növekedése, a nagyszámú külföldi diák megjelenése senki előtt nem maradhat észrevétlen. Ahogyan az sem, hogy az egyetem, mint városrész is különleges tekintélyt, mondhatnánk rangot vívott ki magának. A nagyerdei együtteshez, a központi épülethez közelítve mindenkinek látnia kell az út melletti, közlekedési irányjelzőként elhelyezett *Egyetemváros* táblákat. S ha a város központja felől, a rendszerváltás óta Egyetem sugárútnak nevezett hosszabb, nyílegyenes úton közeledő látogató elől az impozáns, még mindig kiemelkedő központi épület el is takarja az új létesítmények jelentős részét, a főépület mögött az utóbbi évtizedek változásai egyre nyilvánvalóbbak lesznek. Az egyetem kiterjesztette tevékenységi területét a harmincas évek békés, a természet érintetlenségét sugárzó, szinte néptelen erdei tájára, s azt birtokba véve, az oktatás és a kutatás mai keretei között nélkülözhetetlen épületekkel gazdagítva, mozgalmas, élettel teli, park jellege miatt még mindig vonzó küllemű, szemet gyönyörködtető városrésszé alakította.

DUPress

FÜGGELÉK

I. Egyetemi és kari vezetők névsorai 1914–2012 (Mudrák József)

A Debreceni Tudományegyetem rektorai és prorektorai (1914–1951)

(A rektort ill. prorektort adó karok rövidítésenek feloldása: H – Hittudományi, J – Jogi, B – Bölcsészettudományi, O – Orvoskari, T – Természettudományi, A – Agrártudományi, M – Marxizmus-Leninizmus Intézet)

Tanév	Rektor		Prorektor	
1914/1915.	**Kiss Ferenc**	*H*	Pápay József	B
1915/1916.	**haraszti Bernolák Nándor**	**J**	Kiss Ferenc	H
1916/1917.	**Láng Nándor**	**B**	haraszti Bernolák Nándor	J
1917/1918.	**simai Erdős József**	**H**	Láng Nándor	B
1918/1919.	**Kiss Géza**	**J**	simai Erdős József	H
1919/1920.	**simándi Kenézy Gyula**	**O**	Kiss Géza, majd Tóth Lajos	J
1920/1921.	**Pokoly József**	**B**	simándi Kenézy Gyula	O
1921/1922.	**Sass Béla**	**H**	Pokoly József	B
1922/1923.	**Teghze Gyula**	**J**	Sass Béla	H
1923/1924.	**Orsós Ferenc**	**O**	Teghze Gyula	J
1924/1925.	**Pap Károly**	**B**	Orsós Ferenc	O
1925/1926.	**Lencz Géza**	**H**	Pap Károly	B
1926/1927.	**Illyefalvy Vitéz Géza**	**J**	Lencz Géza	H
1927/1928.	**Verzár Frigyes**	**O**	Illyefalvy Vitéz Géza	J
1928/1929.	**Darkó Jenő**	**B**	Verzár Frigyes	O
1929/1930.	**Csánki Benjámin**	**H**	Darkó Jenő	B
1930/1931.	**Szentpéteri Kun Béla**	**J**	Csánki Benjámin	H
1931/1932.	**Neuber Ede**	**O**	Szentpéteri Kun Béla	J
1932/1933.	**Rugonfalvi Kiss István**	**B**	Neuber Ede	O
1933/1934.	**Varga Zsigmond**	**H**	Rugonfalvi Kiss István	B
1934/1935.	**Tóth Lajos**	**J**	Varga Zsigmond	H
1935/1936.	**Benedek László**	**O**	Tóth Lajos (†), majd Varga Zsigmond	J H
1936/1937.	**illyefalvi Tankó Béla**	**B**	Kreiker Aladár	O
1937/1938.	**Csikesz Sándor**	**H**	illyefalvi Tankó Béla	B
1938/1939.	**Bacsó Jenő**	**J**	Csikesz Sándor	H

DUPress

Tanév	Rektor		Prorektor	
1939/1940.	**Hüttl Tivadar**	**O**	Bacsó Jenő	J
1940/1941.	**Mitrovics Gyula**	**B**	Hüttl Tivadar	O
1941/1942.	**Kállay Kálmán**	**H**	Pap Károly	B
1942/1943.	**szepesváraljai Haendel Vilmos**	**J**	Kállay Kálmán	H
1943/1944.	**Bodnár János**	**O**	szepesváraljai Haendel Vilmos, majd pilismaróti Bozóky Ferenc	J
1944/1945. I. félév	**Hankiss János**	**B**	Bodnár János	O
1944/1945. II. félév	**Bodnár János (rektorhelyettes)**	**O**	-	
1945/1946.	**simai Erdős Károly**	**H**	Mészáros Ede	B
1946/1947.	**pilismaróti Bozóky Ferenc**	**J**	simai Erdős Károly	H
1947/1948.	**Fornet Béla**	**O**	pilismaróti Bozóky Ferenc	J
1948/1949.	**Pukánszky Béla**	**B**	Fornet Béla	O
1949/1950.	**Kettesy Aladár**	**O**	Pukánszky Béla	B
1950/1951.	**Juhász Géza**	**B**	Kettesy Aladár	O

A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem rektorai és rektorhelyettesei (1951–1999)

Tanév	Rektor		Rektorhelyettes	
1951/1952.	**Bognár Rezső**	*T*	-	
1952/1953.	**Bognár Rezső**	**T**	Barta János	B
1953/1954.	**Bognár Rezső**	**T**	Barta János Havasi Zoltán (gazd.)	B
1954/1955.	**Kádár László**	**T**	Barta János Havasi Zoltán (gazd.)	B
1955/1956.	**Varga Zoltán**	**B**	Rapcsák András (okt.) Havasi Zoltán (gazd.)	B
1956/1957.	**Varga Zoltán, majd Barta János** (I. 16-tól)	**B**	Rapcsák András (okt.) Havasi Zoltán (gazd.)	B
1957/1958.	**Jausz Béla**	**B**	Kónya István (okt.) Havasi Zoltán (gazd.)	M
1958/1959.	**Jausz Béla**	**B**	Kónya István (okt.)	M
1959/1960.	**Sulán Béla**	**B**	Rapcsák András (okt.) Iglói Endre (tanárk.) Tatár Lajos (gazd.)	T B
1960/1961.	**Sulán Béla**	**B**	Rapcsák András (okt.) Bognár Rezső (tud.) Iglói Endre (tanárk.) Tatár Lajos (gazd.)	T T B

DUPress

Tanév	Rektor		Rektorhelyettes	
1961/1962.	**Sulán Béla**	**B**	Rapcsák András (okt.) Bognár Rezső (tud.) Iglói Endre (tanárk.) Tatár Lajos (gazd.)	T T B
1962/1963.	**Sulán Béla**	**B**	Rapcsák András (okt.) Szarvas Pál (tud.) Iglói Endre (tanárk.) Tatár Lajos (gazd.)	T T B
1963/1964.	**Szarvas Pál**	**T**	Némedi Lajos (okt.) Woynárovich Elek (tud.) Tatár Lajos (gazd.)	B T
1964/1965.	**Szarvas Pál**	**T**	Némedi Lajos (okt.) Woynárovich Elek (tud.)	B T
1965/1966.	**Szarvas Pál**	**T**	Némedi Lajos (okt.) Woynárovich Elek (tud.)	B T
1966/1967.	**Rapcsák András**	**T**	Kónya István (okt.) Bognár Rezső (tud.)	M T
1967/1968.	**Rapcsák András**	**T**	Kónya István (okt.) Bognár Rezső (tud.)	M T
1968/1969.	**Rapcsák András**	**T**	Kónya István (okt.) Bognár Rezső (tud.)	M T
1969/1970.	**Rapcsák András**	**T**	Kónya István (okt.) Bognár Rezső (tud.)	M T
1970/1971.	**Rapcsák András**	**T**	Kónya István (okt.) Bognár Rezső (tud.)	M T
1971/1972.	**Rapcsák András**	**T**	Kónya István (okt.) Bognár Rezső (tud.)	M T
1972/1973.	**Rapcsák András**	**T**	Gergely Artúr (okt.) Kelemen László (tanárk.)	T B
1973/1974.	**Bognár Rezső**	**T**	Gergely Artúr (okt.) Kelemen László (tanárk.)	T B
1974/1975.	**Bognár Rezső**	**T**	Gergely Artúr (okt.) Kelemen László (tanárk.) Kónya István (tud.)	T B M
1975/1976.	**Kónya István**	**M**	Gergely Artúr (okt.) Gáspár Rezső (tud.)	T T
1976/1977.	**Kónya István**	**M**	Gergely Artúr (okt.) Gáspár Rezső (tud.)	T T
1977/1978.	**Kónya István**	**M**	Gergely Artúr (okt.) Gáspár Rezső (tud.) Sebestyén Árpád (tanárk.)	T T B
1978/1979.	**Kónya István**	**M**	Fehér András (okt.) Csikai Gyula (tud.) Sebestyén Árpád (tanárk.)	B T B
1979/1980.	**Kónya István**	**M**	Fehér András (okt.) Csikai Gyula (tud.) Sebestyén Árpád (tanárk.)	B T B

DUPress

Tanév	Rektor		Rektorhelyettes	
1980/1981.	**Kónya István**	**M**	Fehér András (okt.) Csikai Gyula (tud.) Szendrey István (tanárk.)	B T B
1981/1982.	**Csikai Gyula**	**T**	Fehér András (okt.) Beck Mihály (tud.) Szendrey István (tanárk.)	B T B
1982/1983.	**Csikai Gyula**	**T**	Fehér András (okt.) Beck Mihály (tud.) Szendrey István (tanárk.)	B T B
1983/1984.	**Csikai Gyula**	**T**	Fehér András (okt.) Beck Mihály (tud.) Gorilovics Tivadar (tanárk.)	B T B
1984/1985.	**Csikai Gyula**	**T**	Daróczy Zoltán (okt.) Beck Mihály (tud.) Gorilovics Tivadar (tanárk.)	T T B
1985/1986.	**Csikai Gyula**	**T**	Daróczy Zoltán (okt.) Beck Mihály (tud.) Gorilovics Tivadar (tanárk.)	T T B
1986/1987.	**Csikai Gyula,** **majd Beck Mihály** (I. 1-től)	**T**	Daróczy Zoltán (okt.) Beck Mihály (tud.) Orosz István (tanárk.)	T T B
1987/1988.	**Daróczy Zoltán**	**T**	Orosz István (okt.) Beck Mihály (tud.) Pálffy István (tanárk.)	B T B
1988/1989.	**Daróczy Zoltán**	**T**	Orosz István (okt.) Beck Mihály (tud.) Pálffy István (tanárk.)	B T B
1989/1990.	**Daróczy Zoltán**	**T**	Orosz István (okt.) Lipták András (tud.) Pálffy István (tanárk.)	B T B
1990/1991.	**Lipták András**	**T**	Orosz István (okt.) Bazsa György (tud.) Tamás Attila (tanárk.)	B T B
1991/1992.	**Lipták András**	**T**	Orosz István (okt.) Bazsa György (tud.) Tamás Attila (tanárk.)	B T B
1992/1993.	**Lipták András**	**T**	Orosz István (okt.) Bazsa György (tud.) Tamás Attila (tanárk.)	B T B
1993/1994.	**Abádi Nagy Zoltán**	**B**	Orosz István, majd Görömbei Attila (okt.) Bazsa György (tud.) Tamás Attila, majd Szentirmai Attila (tanárk.)	B B T B T
1994/1995.	**Abádi Nagy Zoltán**	**B**	Görömbei András (okt.) Bazsa György (tud.) Szentirmai Attila (tanárk.) Nagy Sándor (külső kapcs.)	B T T T

DUPress

Tanév	Rektor		Rektorhelyettes	
1995/1996.	**Bazsa György**	**T**	Nyirkos István (okt.) Taxner-Tóth Ernő (tud.) Szabó József (tanárk.) Nagy Sándor (külső kapcs.)	B B T T
1996/1997.	**Bazsa György**	**T**	Nyirkos István (okt.) Taxner-Tóth Ernő (tud.) Szabó József (tanárk.) Nagy Sándor (külső kapcs.)	B B T T
1997/1998.	**Bazsa György**	**T**	Nyirkos István (okt.) Taxner/Tóth Ernő (tud.) Szabó József (tanárk.) Nagy Sándor (külső kapcs.)	B B T T
1998/1999.	**Bazsa György** **(**1999.XII. 31-ig)	**T**	Imre László (okt.) Beke Dezső (tud.) Szabó József (tanárk.) Mihálydeák Tamás (külső)	B T T B

A Debreceni Universitas Egyesülés igazgatói (1991–1999)

Megbízatás időtartama	Megválasztott (megbízott) igagató
1991. júl. 1. – 1992. jún. 30.	**Székely György** (DOTE)
1992. júl. 1. – 1993. jún. 30.	**Bazsa György** (KLTE)
1993. júl. 1. – 1994. jún. 30.	**Szász Gábor** (DATE)
1994. júl. 1. – 1995. jún. 30.	**Gaál Botond** (Ref. Teológia)
1995. júl. 1. – 1996. jún. 30.	**Lovas Rezső** (MTA ATOMKI)
1996. júl. 1. – 1997. jún. 30.	**Damjanovich Sándor** (DOTE) 1996. nov. 1-től hivatalos szabadságon
1996. nov. 1. – 1997. jún. 30.	**Buris László** (DOTE) (mb. igazgató)
1997. júl. 1. – 1998. jún. 30.	**Pálinkás József** (KLTE)
1998. júl. 1. – 1999. jún. 30.	**Győry Zoltán** (DATE)
1999. júl. 1. – 1999. dec. 31.	**Nagy Sándor** (DESZ)

DUPress

A Debreceni Egyetem rektorai és rektorhelyettesei (2000–2012)

Tanév	Rektor		Rektorhelyettes	
2000/2001.	**Fésüs László (**2000. I. 1-től)	**O**	Győry Kálmán (tud.) Nagy János (okt.) Imre László (tanárk.) Bazsa György (külső kapcs.) Csizmazia Zoltán (strat.) Kovácsné Bakosi Éva (főisk) Nagy Sándor (integrációs) Édes István (informatikai)	T A B T A - T O
2001/2002.	**Győry Kálmán**	**T**	Fésüs László (általános) Kovács László (tud.) Nagy János (okt.) Imre László (tanárk.) Abádi Nagy Zoltán (külső) Kovácsné Bakosi Éva (főisk.)	O O A B B -
2002/2003.	**Nagy János**	**A**	Győry Kálmán (általános) Fésüs László (strat.) Kovács László (tud.) Ertsey Imre (okt.) Imre László (tanárk.) Abádi Nagy Zoltán (külső)	T O O A B B
2003/2004.	**Imre László**	**B**	Nagy János (okt.) Győry Kálmán (általános) Fésüs László (strat.) Kovács László (tud.) Szabó József (tanárk.) Abádi Nagy Zoltán (külső)	A T O O T B
2004/2005.	**Nagy János**	**A**	Imre László (prorektor) Joó Ferenc (okt.) Berta András (tud.)	B T O
2005/2006.	**Nagy János**	**A**	Joó Ferenc (okt.) Berta András (tud.)	T O
2006/2007.	**Nagy János**	**A**	Joó Ferenc (okt.) Berta András (tud.)	T O
2007/2008.	**Fésüs László**	**O**	Jávor András (okt.) Debreczeni Attila (tud.) Szilvássy Zoltán (strat.)	A B O
2008/2009.	**Fésüs László**	**O**	Jávor András (okt.) Debreczeni Attila (tud.) Szilvássy Zoltán (strat.)	A B O
2009/2010.	**Fésüs László**	O	Jávor András (okt.) Debreczeni Attila (tud.) Szilvássy Zoltán (strat.)	A B O
2010/2011.	**Fábián István**	T	Fésüs László (prorektor) Jávor András (okt.) Páles Zsolt (tud.) Szilvássy Zoltán (strat.)	O A T O

DUPress

Tanév	Rektor		Rektorhelyettes	
2011/2012.	**Fábián István**	T	Jávor András (okt.) Páles Zsolt (tud.) Szilvássy Zoltán (strat.)	A T O

A Református Hittudományi Kar dékánjai és prodékánjai (1914–1950)

Tanév	Dékán	Prodékán
1914/1915.	**simai Erdős József**	Zoványi Jenő
1915/1916.	**Sass Béla**	simai Erdős József
1916/1917.	**Ferenczy Gyula**	Sass Béla
1917/1918.	**Zoványi Jenő**	Ferenczy Gyula
1918/1919.	**Lencz Géza**	Zoványi Jenő
1919/1920.	**Csánki Benjámin**	Lencz Géza
1920/1921.	**simai Erdős József**	Csánki Benjámin
1921/1922.	**simai Erdős József**	Csánki Benjámin
1922/1923.	**simai Erdős József**	Lencz Géza
1923/1924.	**Varga Zsigmond**	simai Erdős József
1924/1925.	**Pokoly József, majd Varga Zsigmond (XI. 15-től)**	Varga Zsigmond (XI. 15-ig)
1925/1926.	**Csikesz Sándor**	Varga Zsigmond
1926/1927.	**Sass Béla**	Csikesz Sándor
1927/1928.	**Lencz Géza**	Sass Béla, majd Kiss Ferenc
1928/1929.	**Kiss Ferenc, majd Lencz Géza (X. 3-tól)**	Varga Zsigmond
1929/1930.	**Varga Zsigmond**	Lencz Géza
1930/1931.	**Kállay Kálmán**	Varga Zsigmond
1931/1932.	**simai Erdős Károly**	Kállay Kálmán
1932/1933.	**Révész Imre**	simai Erdős Károly
1933/1934.	**Csikesz Sándor**	Révész Imre
1934/1935.	**Kállay Kálmán**	Csikesz Sándor
1935/1936.	**Varga Zsigmond**	Kállay Kálmán
1936/1937.	**simai Erdős Károly**	Varga Zsigmond
1937/1938.	**Révész Imre**	Varga Zsigmond, majd simai Erdős Károly
1938/1939.	**Makkai Sándor**	Varga Zsigmond
1939/1940.	**tordai Vasady Béla**	Makkai Sándor
1940/1941.	**Kállay Kálmán**	tordai Vasady Béla
1941/1942.	**simai Erdős Károly**	Makkai Sándor
1942/1943.	**Makkai Sándor**	simai Erdős Károly

DUPress

Tanév	Dékán	Prodékán
1943/1944.	**tordai Vasady Béla**	simai Erdős Károly
1944/1945. I. félév	**Soós Béla**	simai Erdős Károly
1944/1945. II. félév	**simai Erdős Károly (dékánhelyettes)**	-
1945/1946.	**Kállay Kálmán**	tordai Vasady Béla
1946/1947.	**Czeglédy Sándor**	Kállay Kálmán
1947/1948.	**Török István**	Czeglédy Sándor
1948/1949.	**Tóth Endre**	Török István
1949/1950.	**Pákozdy László Márton**	Tóth Endre

A Debreceni Református Teológiai Akadémia dékánjai és prodékánjai (1950–1997)

Tanév	Dékán	Prodékán
1950. VIII. 25. – IX. 23.	**Pákozdy László Márton (mb.)**	Tóth Endre
1950/1951.	**Tóth Endre**	Pákozdy László Márton
1951/1952.	**Tóth Endre**	Pákozdy László Márton
1952/1953.	**Tóth Endre**	Pákozdy László Márton
1953/1954.	**Tóth Endre**	Pákozdy László Márton
1954/1955.	**Tóth Endre**	Pákozdy László Márton
1955/1956.	**Tóth Endre**	Pákozdy László Márton
1956/1957.	**Tóth Endre**	Pákozdy László Márton (I. félév) Czeglédy Sándor (II. félév)
1957/1958.	**Tóth Endre**	Czeglédy Sándor
1958/1959.	**Varga Zsigmond József**	Pákozdy László Márton
1959/1960.	**Varga Zsigmond József**	Pákozdy László Márton
1960/1961.	**Varga Zsigmond József**	Pákozdy László Márton
1961/1962.	**Varga Zsigmond József**	Jánossy Imre
1962/1963.	**Pákozdy László Márton**	Szabó László Ambrus
1963/1964.	**Pákozdy László Márton**	Szabó László Ambrus
1964/1965.	**Szabó László Ambrus**	Czeglédy Sándor
1965/1966.	**Szabó László Ambrus**	Czeglédy Sándor
1966/1967.	**Módis László**	Tóth Endre
1967/1968.	**Módis László**	Tóth Endre
1968/1969.	**Módis László**	Tóth Endre
1969/1970.	**Jánossy Imre**	Módis László
1970/1971.	**Kocsis Elemér**	Jánossy Imre
1971/1972.	**Czeglédy Sándor**	Kocsis Elemér
1972/1973.	**Kürti László**	Czeglédy Sándor

DUPress

Tanév	Dékán	Prodékán
1973/1974.	**Varga Zsigmond József**	Kürti László
1974/1975.	**Jánossy Imre**	Varga Zsigmond József
1975/1976.	**Szabó László Ambrus**	Jánossy Imre
1976/1977.	**Kocsis Elemér**	Szabó László Ambrus
1977/1978.	**Kocsis Elemér**	Szabó László Ambrus
1978/1979.	**Pásztor János**	Kocsis Elemér
1979/1980.	**Czeglédy Sándor**	Pásztor János
1980/1981.	**Jánossy Imre**	Czegédy Sándor
1981/1982.	**Makkai László**	Jánossy Imre
1982/1983.	**Szabó László Ambrus**	Makkai László
1983/1984.	**Kocsis Elemér**	Szabó László Ambrus
1984/1985.	**Pásztor János**	Kocsis Elemér
1985/1986.	**Pásztor János**	Kocsis Elemér
1986/1987.	**Csohány János**	Pásztor János
1987/1988.	**Karasszon Dezső**	Csohány János
1988/1989.	**Gaál Botond**	Karasszon Dezső
1989/1990.	**Szabó László Ambrus**	Gaál Botond
1990/1991.	**Lenkeyné Semsey Klára**	Bölcskei Gusztáv
1991/1992.	**Bölcskei Gusztáv**	Lenkeyné Semsey Klára
1992/1993.	**Id. Fekete Károly**	Gaál Botond
1993/1994.	**Id. Fekete Károly**	Gaál Botond
1994/1995.	**Gaál Botond**	Id. Fekete Károly
1995/1996.	**Bölcskei Gusztáv**	Lenkeyné Semsey Klára
1996/1997. I. félév	**Bölcskei Gusztáv**	Lenkeyné Semsey Klára
1996/1997. II. félév	**Lenkeyné Semsey Klára**	-

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem rektorai és rektorhelyettesei (1997–2012)

Tanév	Rektor	Rektorhelyettes
1997/1998.	**Ifj. Fekete Károly**	Lenkeyné Semsey Klára
1998/1999.	**Ifj. Fekete Károly**	Lenkeyné Semsey Klára
1999/2000.	**Ifj. Fekete Károly**	Gaál Botond
2000/2001.	**Ifj. Fekete Károly**	Gaál Botond
2001/2002.	**Ifj. Fekete Károly**	Fazakas Sándor
2002/2003.	**Ifj. Fekete Károly**	Fazakas Sándor
2003/2004.	**Ifj. Fekete Károly**	Kustár Zoltán

DUPress

Tanév	Rektor	Rektorhelyettes
2004/2005.	**Ifj. Fekete Károly**	Kustár Zoltán
2005/2006.	**Fazakas Sándor**	Hodossy-Takáts Előd
2006-2007.	**Fazakas Sándor**	Hodossy-Takáts Előd
2007-2008.	**Fazakas Sándor**	Hodossy-Takáts Előd
2008-2009.	**Fazakas Sándor**	Hodossy-Takáts Előd
2009-2010.	**Fazakas Sándor**	Hodossy-Takáts Előd
2010-2011.	**Fazakas Sándor**	Hodossy-Takáts Előd
2011/2012.	**Ifj. Fekete Károly**	Kustár Zoltán (általános) Pinczésné Palásthy Ildikó (okt.)

A Debreceni Egyetem Tudományegyetemi Karok (TEK) elnökei és elnökhelyettesei (2003–2012)

Tanév	Elnök	Elnökhelyettes
2003/2004.	**Abádi Nagy Zoltán**	-
2004/2005.	**Abádi Nagy Zoltán**	Kertész András Gaál István Fazekas István
2005/2006.	**Abádi Nagy Zoltán** (2005. XI. 30-ig) **Sipiczki Mátyás** (2005. XII. 1-től)	Gaál István (általános) Fazekas István (gazd.) (2006. I. 31-ig) Mazsu János (innovációs és pály.) Kertész András (tud. és külkapcs.) (2006. III. 31-ig)
2006/2007.	**Sipiczki Mátyás**	Gaál István (általános) Gyekiczky Tamás (gazd.) Mazsu János (innovációs és pály.)
2007/2008.	**Pálinkás József**	Gaál István (okt. és tanárk.) Mihálydeák Tamás (külk. és hum.) Fábián István (kut., fejl. és inn.)
2008/2009.	**Fábián István**	Gaál István (okt. és tanárk.) Mihálydeák Tamás (külk. és hum.)
2009/2010.	**Fábián István**	Gaál István (okt. és tanárk.) Mihálydeák Tamás (külkapcs. és hum.) Hunyadi László (tudományos)
2010/2011.	**Gaál István**	Csorba Péter (okt. és tanárképz.) Szabó Béla (strat.és külkapcs.) Bartha Elek (tudományos)
2011/2012.	**Gaál István**	Csorba Péter (okt. és tanárképz.) Szabó Béla (strat.és külkapcs.) Bartha Elek (tudományos)

DUPress

A Bölcsészettudományi Kar dékánjai és prodékánjai (1914–1952)

Tanév	Dékán	Prodékán
1914/1915.	**Pokoly József**	Láng Nándor
1915/1916.	**Láng Nándor**	Pokoly József
1916/1917.	**Pap Károly**	Láng Nándor
1917/1918.	**Pápay József**	Pap Károly
1918/1919.	**Darkó Jenő**	Pápay József
1919/1920.	**Rugonfalvi Kiss István**	Darkó Jenő
1920/1921.	**illyefalvi Tankó Béla**	Rugonfalvi Kiss István
1921/1922.	**Milleker Rezső**	illyefalvi Tankó Béla
1922/1923.	**Huss Richárd**	Milleker Rezső
1923/1924.	**Mitrovics Gyula**	Huss Richárd
1924/1925.	**Szabó Dezső**	Mitrovics Gyula
1925/1926.	**Szabó Dezső**	Láng Nándor
1926/1927.	**Szabó Dezső**	Milleker Rezső
1927/1928.	**Rugonfalvi Kiss István**	Szabó Dezső
1928/1929.	**Rugonfalvi Kiss István**	Milleker Rezső
1929/1930.	**Hankiss János**	Rugonfalvi Kiss István
1930/1931.	**Milleker Rezső**	Hankiss János
1931/1932.	**Milleker Rezső**	Hankiss János
1932/1933.	**Milleker Rezső**	Hankiss János
1933/1934.	**Pap Károly**	Milleker Rezső
1934/1935.	**pákéi Dávid Lajos**	Pap Károly
1935/1936.	**Hankó Béla**	pákéi Dávid Lajos
1936/1937.	**berei Soó Rezső**	Hankó Béla
1937/1938.	**Csűry Bálint**	berei Soó Rezső
1938/1939.	**Darkó Jenő**	Csűry Bálint
1939/1940.	**Rugonfalvi Kiss István**	Darkó Jenő (†), majd Pap Károly
1940/1941.	**illyefalvi Tankó Béla**	Rugonfalvi Kiss István
1941/1942.	**Milleker Rezső**	illyefalvi Tankó Béla
1942/1943.	**Szabó Dezső**	Milleker Rezső
1943/1944.	**Fest Sándor**	Szabó Dezső
1944/1945. I. félév	**divéki és kisbossányi Divéky Adorján**	Fest Sándor
1944/1945. II. félév	**Szabó Dezső (dékánhelyettes)**	-
1945/1946.	**Járdányi-Paulovics István**	Karácsony Sándor
1946/1947.	**Mészáros Ede**	Járdányi-Paulovics István
1947/1948.	**Pukánszky Béla**	Mészáros Ede
1948/1949.	**Bárczi Géza**	Kádár László

DUPress

Tanév	Dékán	Prodékán
1949/1950.	**Szabó István**	Bárczi Géza
1950/1951.	**Szabó István**	Gunda Béla
1951/1952.	**Gunda Béla**	Szabó István

A Bölcsészettudományi Kar dékánjai és dékánhelyettesei (1952–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
1952/1953.	**Gunda Béla**	Varga Zoltán, majd Kálmán Béla
1953/1954.	**Gunda Béla**	Kálmán Béla
1954/1955.	**Kálmán Béla**	Jausz Béla Koczogh Ákos
1955/1956.	**Kálmán Béla**	Koczogh Ákos
1956/1957.	**Kálmán Béla**	Bán Imre
1957/1958.	**Kálmán Béla**	Bán Imre
1958/1959.	**Bán Imre**	Iglói Endre, majd Herman József
1959/1960.	**Bán Imre**	Herman József
1960/1961.	**Bán Imre**	Herman József
1961/1962.	**Bán Imre**	Herman József
1962/1963.	**Bán Imre**	Herman József
1963/1964.	**Herman József**	Szendrey István
1964/1965.	**Szendrey István**	Kovács Kálmán
1965/1966.	**Herman József**	Szendrey István
1966/1967.	**Herman József**	Sebestyén Árpád
1967/1968.	**Tokody Gyula, majd Sebestyén Árpád**	Sebestyén Árpád, majd Fehér András
1968/1969.	**Sebestyén Árpád, majd Tokody Gyula**	Fehér András
1969/1970.	**Tokody Gyula**	Sebestyén Árpád Fehér András
1970/1971.	**Iglói Endre**	Fehér András Gárdonyi Sándor
1971/1972.	**Iglói Endre**	Gárdonyi Sándor Rácz István
1972/1973.	**Iglói Endre**	Gárdonyi Sándor Rácz István
1973/1974.	**Iglói Endre**	Gárdonyi Sándor Rácz István
1974/1975.	**Iglói Endre**	Gárdonyi Sándor Szendrey István
1975/1976.	**Szendrey István**	Gorilovics Tivadar Soós Pál

DUPress

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
1976/1977.	**Szendrey István**	Gorilovics Tivadar Soós Pál
1977/1978.	**Szendrey István**	Gorilovics Tivadar Soós Pál
1978/1979.	**Szendrey István**	Pálffy István Soós Pál
1979/1980.	**Szendrey István**	Pálffy István Soós Pál
1980/1981.	**Orosz István**	Pálffy István Durkó Mátyás
1981/1982.	**Orosz István**	Pálffy István Durkó Mátyás
1982/1983.	**Orosz István**	Pálffy István Durkó Mátyás
1983/1984.	**Orosz István**	Durkó Mátyás Nyirkos István
1984/1985.	**Orosz István, majd Pálffy István** (1984. X. 1-től)	Durkó Mátyás, majd Pálffy István Nyirkos István
1985/1986.	**Orosz István**	Pálffy István Nyirkos István
1986/1987.	**Gorilovics Tivadar**	ifj. Barta János Nyirkos István
1987/1988.	**Gorilovics Tivadar**	ifj. Barta János D. Molnár István, majd Ujváry Zoltán
1988/1989.	**Gorilovics Tivadar**	ifj. Barta János Ujváry Zoltán
1989/1990.	**Imre László**	Balogh László Ujváry Zoltán
1990/1991.	**Imre László**	Balogh László ifj. Barta János
1991/1992.	**Imre László**	Balogh László ifj. Barta János
1992/1993.	**Abádi Nagy Zoltán**	Balogh László ifj. Barta János
1993/1994.	**ifj. Barta János, majd Bitskey István**	Bartha Elek Virágos Zsolt
1994/1995.	**Bitskey István**	Bartha Elek Virágos Zsolt
1995/1996.	**Bitskey István**	Bartha Elek Laczkó Tibor
1996/1997.	**Bitskey István**	Bartha Elek Laczkó Tibor
1997/1998.	**Bitskey István**	Bartha Elek Laczkó Tibor
1998/1999.	**Balogh László**	Bársony István Bujalos István

DUPress

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
1999/2000.	**Balogh László**	Bársony István Bujalos István Hunyadi László
2000/2001.	**Balogh László**	Bársony István Bujalos István Hunyadi László
2001/2002.	**Bartha Elek**	Bársony István Bujalos István Papp Imre
2002/2003.	**Bartha Elek**	Bársony István Bujalos István Papp Imre
2003/2004.	**Bartha Elek**	Bársony István Bujalos István Papp Imre
2004/2005.	**Bujalos István**	Bársony István (okt.) Debreczeni Attila (gazd.) Papp Imre (tud.-külügyi)
2005/2006.	**Bujalos István**	Bársony István (okt.) Debreczeni Attila (gazd.) Papp Imre (tud.-külügyi)
2006/2007.	**Bujalos István**	Bársony István (okt.) Papp Imre (tud.-külügyi)
2007/2008.	**Laczkó Tibor**	Maticsák Sándor (okt.) Pelyvás-Ferenczik Péter (tud.-kül.)
2008/2009.	**Laczkó Tibor**	Maticsák Sándor (okt.) Pelyvás-Ferenczik Péter (tud.-kül.)
2009/2010.	**Laczkó Tibor**	Maticsák Sándor (okt.) Pelyvás-Ferenczik Péter (tud.-kül.)
2010/2011.	**Papp Klára**	Keményfi Róbert (oktatási) Csűry István (tud. és külkapcs.) Csoba Judit (gazd-i és pályázati)
2011/2012.	**Papp Klára**	Keményfi Róbert (oktatási) Csűry István (tud. és külkapcs.) Csoba Judit (gazd-i és pályázati)

DUPress

A Jog- és Államtudományi Kar dékánjai és prodékánjai (1914–1949)

Tanév	Dékán	Prodékán
1914/1915.	**(Szentpéteri) Kun Béla**	Teghze Gyula
1915/1916.	**Kiss Géza**	(Szentpéteri) Kun Béla
1916/1917.	**krasznarécsei Mártonffy Marcell**	Kiss Géza
1917/1918.	**haraszti Bernolák Nándor**	krasznarécsei Mártonffy Marcell
1918/1919.	**Teghze Gyula**	haraszti Bernolák Nándor

Tanév	Dékán	Prodékán
1919/1920.	**Szentpéteri Kun Béla**	Teghze Gyula
1920/1921.	**Illyefalvy Vitéz Géza**	Szentpéteri Kun Béla
1921/1922.	**Tóth Lajos**	Illyefalvy Vitéz Géza
1922/1923.	**Bacsó Jenő**	Tóth Lajos
1923/1924.	**szepesváraljai Haendel Vilmos**	Bacsó Jenő
1924/1925.	**barabási Kun József**	szepesváraljai Haendel Vilmos
1925/1926.	**Iványi Béla**	barabási Kun József, majd Szentpéteri Kun Béla
1926/1927.	**szentkirályszabadjai Márffy Ede**	Szentpéteri Kun Béla
1927/1928.	**Marton Géza**	szentkirályszabadjai Márffy Ede
1928/1929.	**Kováts Andor**	Marton Géza
1929/1930.	**pilismaróti Bozóky Ferenc**	Kováts Andor
1930/1931.	**Teghze Gyula**	pilismaróti Bozóky Ferenc
1931/1932.	**Tóth Lajos**	Teghze Gyula
1932/1933.	**Szentpéteri Kun Béla**	Tóth Lajos
1933/1934.	**Baranyai Béla**	Szentpéteri Kun Béla
1934/1935.	**Bacsó Jenő**	Baranyai Béla
1935/1936.	**szepesváraljai Haendel Vilmos**	Bacsó Jenő
1936/1937.	**Marton Géza**	szepesváraljai Haendel Vilmos, majd Kováts Andor (V. 22-től)
1937/1938.	**Kováts Andor**	Szentpéteri Kun Béla
1938/1939.	**pilismaróti Bozóky Ferenc**	Kováts Andor
1939/1940.	**Baranyai Béla**	pilismaróti Bozóky Ferenc
1940/1941.	**szádecsnei és kardosfalvai Szádeczky-Kardoss Tibor**	Baranyai Béla
1941/1942.	**Zachár Gyula**	szádecsnei és kardosfalvai Szádeczky-Kardoss Tibor
1942/1943.	**Szentpéteri Kun Béla**	Zachár Gyula
1943/1944.	**Sztehló Zoltán**	Szentpéteri Kun Béla
1944/1945. I. félév	**iglói Szontagh Vilmos**	Sztehló Zoltán
1944/1945. II. félév	**Szentpéteri Kun Béla (dékánhelyettes)**	-
1945/1946.	**Flachbarth Ernő**	Szentpéteri Kun Béla
1946/1947.	**Bacsó Jenő**	Flachbarth Ernő
1947/1948.	**iglói Szontagh Vilmos**	Bacsó Jenő
1948/1949.	**pusztarádóczi Dezső Gyula**	iglói Szontagh Vilmos

DUPress

A Jog- és Államtudományi Intézet igazgatói és igazgatóhelyettesei (1995–2003)

Tanév	Igazgató	Igazgatóhelyettes
1995/1996.	**Ruszoly József**	Matúz György Szabó Béla
1996/1997.	**Ruszoly József**	Matúz György Szabó Béla
1997/1998.	**Ruszoly József**	Matúz György Szabó Béla
1998/1999.	**Ruszoly József**	Matúz György Várnay Ernő
1999/2000.	**Ruszoly József**	Matúz György Szabó Béla
2000/2001.	**Szabó Béla**	Fodor László Várnay Ernő
2001/2002.	**Szabó Béla**	Balogh Judit Fodor László Várnay Ernő
2002/2003.	**Szabó Béla**	Balogh Judit Fodor László Várnay Ernő

Az Állam- és Jogtudományi Kar dékánjai és dékánhelyettesei (2003–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2003/2004.	**Szabó Béla**	Fodor László (okt.) Várnay Ernő (tud.) Gyekiczky Tamás (ált.)
2004/2005.	**Szabó Béla**	Fodor László (okt.) Várnay Ernő (tud.) Gyekiczky Tamás (ált.)
2005/2006.	**Szabó Béla**	Fodor László (okt.) Várnay Ernő (tud.) Gyekiczky Tamás (ált.)
2006/2007.	**Szabó Béla**	Várnay Ernő (tud.) Fónai Mihály (fejlesztési)
2007/2008.	**Szabó Béla**	Várnay Ernő (tud.) Fónai Mihály (fejlesztési)
2008/2009.	**Szabó Béla**	Várnay Ernő (tud.) Fónai Mihály (fejlesztési)
2009/2010.	**Szabadfalvi József**	Horváth M. Tamás (tud. és fejl.) Bencze Mátyás (gazd. és külügyi) Szikora Veronika (oktatási)
2010/2011.	**Szabadfalvi József**	Horváth M. Tamás (tud. és fejl.) Bencze Mátyás (gazd. és külügyi) Szikora Veronika (oktatási)
2011/2012.	**Szabadfalvi József**	Horváth M. Tamás (tud. és fejl.) Bencze Mátyás (gazd. és külügyi) Szikora Veronika (oktatási)

DUPress

A Természettudományi Kar dékánjai és prodékánjai (1949–1952)

Tanév	Dékán	Prodékán
1949/1950.	**Varga Ottó**	Tankó Béla
1950/1951.	**Imre Lajos**	Varga Ottó
1951/1952.	**Soó Rezső**	Imre Lajos

A Természettudományi (2007-től Természettudományi és Technológiai) Kar dékánjai és dékánhelyettesei (1952–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
1952/1953.	**Kádár László**	Berényi Dénes
1953/1954.	**Kádár László**	Imre Lajos
1954/1955.	**Szarvas Pál**	Rapcsák András
1955/1956.	**Szarvas Pál**	Gyarmathi László
1956/1957.	**Szarvas Pál**	Gyarmathi László
1957/1958.	**Szarvas Pál, majd Berényi Dénes**	Gyarmathi László
1958/1959.	**Berényi Dénes**	Gáspár Rezső
1959/1960.	**Berényi Dénes**	Gáspár Rezső
1960/1961.	**Berényi Dénes**	Gáspár Rezső
1961/1962.	**Berényi Dénes**	Gyires Béla
1962/1963.	**Haraszty Árpád**	Nánási Pál
1963/1964.	**Haraszty Árpád**	Nánási Pál
1964/1965.	**Haraszty Árpád**	Szabó Vince
1965/1966.	**Rapcsák András**	Szabó Vince
1966/1967.	**Gyires Béla**	Szabó Vince
1967/1968.	**Gyires Béla**	Gergely Artúr Szabó Vince
1968/1969.	**Gyires Béla**	Gergely Artúr Csikai Gyula
1969/1970.	**Gergely Artúr**	Daróczy Zoltán Csikai Gyula
1970/1971.	**Gergely Artúr**	Daróczy Zoltán Csikai Gyula
1971/1972.	**Gergely Artúr**	Daróczy Zoltán Csikai Gyula
1972/1973.	**Csikai Gyula**	Makai Imre Beck Mihály
1973/1974.	**Csikai Gyula**	Daróczy Zoltán Beck Mihály
1974/1975.	**Csikai Gyula**	Daróczy Zoltán Beck Mihály

DUPress

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
1975/1976.	**Daróczy Zoltán**	Nánási Pál Pinczés Zoltán
1976/1977.	**Daróczy Zoltán**	Nánási Pál Pinczés Zoltán
1977/1978.	**Daróczy Zoltán**	Nánási Pál Pinczés Zoltán
1978/1979.	**Daróczy Zoltán**	Nánási Pál Bazsa György
1979/1980.	**Daróczy Zoltán**	Nánási Pál Bazsa György
1980/1981.	**Daróczy Zoltán**	Nánási Pál Bazsa György
1981/1982.	**Nánási Pál**	Buzási Károly Bazsa György
1982/1983.	**Nánási Pál**	Buzási Károly Daróczy Sándor
1983/1984.	**Nánási Pál**	Buzási Károly Daróczy Sándor
1984/1985.	**Bazsa György**	Daróczy Sándor
1985/1986.	**Bazsa György**	Daróczy Sándor
1986/1987.	**Bazsa György**	Daróczy Sándor
1987/1988.	**Bazsa György**	Lipták András Beke Dezső
1988/1989.	**Bazsa György**	Lipták András, majd Szabó József Beke Dezső
1989/1990.	**Bazsa György**	Szabó József Beke Dezső
1990/1991.	**Bazsa György, majd Beke Dezső, majd Brücher Ernő**	Beke Dezső, majd Nagy Sándor Szabó József
1991/1992.	**Brücher Ernő**	Nagy Sándor Szabó József
1992/1993.	**Brücher Ernő**	Nagy Sándor Szabó József
1993/1994.	**Győry Kálmán**	Nagy Sándor Sztaricskai Ferenc
1994/1995.	**Győry Kálmán**	Nagy Sándor, majd Borbély György Sztaricskai Ferenc
1995/1996.	**Győry Kálmán**	Borbély György Sztaricskai Ferenc
1996/1997.	**Győry Kálmán**	Borbély György Sztaricskai Ferenc
1997/1998.	**Győry Kálmán**	Borbély György Sztaricskai Ferenc
1998/1999.	**Borbély György**	Gaál István Szabó József Szilágyi László

DUPress

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
1999/2000.	**Borbély György**	Gaál István Szabó József Szilágyi László
2000/2001.	**Borbély György**	Gaál István Szabó József Szilágyi László
2001/2002.	**Borbély György**	Gaál István Szabó József Antus Sándor
2002/2003.	**Borbély György**	Gaál István Szabó József Antus Sándor
2003/2004.	**Borbély György**	Gaál István Szabó József Antus Sándor
2004/2005.	**Sipiczki Mátyás**	Csorba Péter Kozma László Sailer Kornél Patonay Tamás
2005/2006.	**Sipiczki Mátyás** (2005. XI. 30-ig) **Sailer Kornél** (2005. XII. 1-től)	Csorba Péter (okt.) Kozma László (gazd.) Sailer Kornél (külső) (2005. XI. 30-ig) Pecsenye Katalin (külső) (2005. XII. 1-től) Patonay Tamás (pály.)
2006/2007.	**Sailer Kornél**	Csorba Péter (okt.) Kozma László (gazd.) Pecsenye Katalin (külső) Patonay Tamás (pály.)
2007/2008.	**Sailer Kornél**	Csorba Péter (okt.) Kozma László (gazd.)
2008/2009.	**Sailer Kornél**	Csorba Péter, majd Farkas Etelka (okt.) Kozma László, majd Nagy Sándor Alex (gazd.)
2009/2010.	**Sailer Kornél**	Farkas Etelka (okt.) Nagy Sándor Alex (gazd.)
2010/2011.	**Sailer Kornél**	Farkas Etelka (okt.) Nagy Sándor Alex (gazd.)
2011/2012.	**Sailer Kornél**	Farkas Etelka (okt.) Nagy Sándor Alex (gazd.)

DUPress

A Felsőfokú Építőgépészeti Technikum (1972-től az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola Debreceni Tagozata) igazgatói

Év	Igazgató
1965–1972	**Barócsi Mihály**
1972–1980	**Jánovszky Mihály**
1980–1986	**Szabó Tamás**
1986–1990	**Papp Péter**
1990–1995	**Szabó Tamás**

A Műszaki Főiskolai Kar főigazgatói és főigazgatóhelyettesei (1995–2006)

Tanév	Főigazgató	Főigazgatóhelyettes
1995/1996.	**Szabó Tamás**	Nagy Géza Horváth Róbert
1996/1997.	**Szabó Tamás**	Nagy Géza Horváth Róbert
1997/1998.	**Horváth Róbert**	Nagy Géza Kocsis István
1998/1999.	**Horváth Róbert**	Kocsis István Szabados Mátyás
1999/2000.	**Horváth Róbert**	Szabados Mátyás
2000/2001.	**Horváth Róbert**	Szabados Mátyás Tiba Zsolt
2001/2002.	**Horváth Róbert**	Kőszeghy Attila Tiba Zsolt
2002/2003.	**Horváth Róbert**	Kőszeghy Attila Tiba Zsolt
2003/2004.	**Kőszeghy Attila**	Nagy Géza Kocsis Imre
2004/2005.	**Kőszeghy Attila**	Nagy Géza Kocsis Imre
2005/2006.	**Nagy Géza**	Lőrincz Béla (mb.) Kocsis Imre

DUPress

A Műszaki Kar dékánjai és dékánhelyettesei (2006–2012)

(A Kar 2006. VII. 1. – 2009. VI. 30. között az Agrár- és Műszaki Tudományok Centrum keretébe tartozott. 2009. VII. 1-től visszatért a Tudományegyetemi Karok keretébe.)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2006/2007.	**Nagy Géza († 2006. X. 28.)** **Kocsis Imre (mb.)** **Varga Emilné Szűcs Edit** **(2007. I. 1-től)**	Nagy Béla (okt.) (2007. III. 31-ig) Kalmár Ferenc (okt.) (2007. IV. 1-től) Kocsis Imre (tud.)
2007/2008.	**Varga Emilné Szűcs Edit**	Kalmár Ferenc (okt.) Kocsis Imre (tud.)
2008/2009.	**Varga Emilné Szűcs Edit**	Husi Géza (okt.) Kalmár Ferenc (tud.)
2009/2010.	**Varga Emilné Szűcs Edit**	Husi Géza (okt.) Kalmár Ferenc (tud.)
2010/2011.	**Varga Emilné Szűcs Edit**	Husi Géza (okt.) Kalmár Ferenc (tud.)
2011/2012.	**Varga Emilné Szűcs Edit**	Husi Géza (okt.) Kalmár Ferenc (tud.)

A Közgazdasági és Üzleti Tudományok Intézet igazgatói (1996–2000)

Tanév	Igazgató
1996/1997.	**Muraközy László**
1997/1998.	**Muraközy László**
1998/1999.	**Muraközy László**
1999/2000.	**Muraközy László**

A Közgazdaságtudományi (2009-től Közgazdaság- és Gazdaságtudományi) Kar dékánjai és dékánhelyettesei (2000–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2000/2001.	**Muraközy László**	Polónyi István Tarnóczi Tibor
2001/2002.	**Muraközy László**	Polónyi István Tarnóczi Tibor
2002/2003.	**Muraközy László**	Polónyi István
2003/2004.	**Muraközy László**	Polónyi István
2004/2005.	**Kormos János**	Polónyi István Szász Tibor
2005/2006.	**Kormos János**	Polónyi István (tud. és pály.) Szász Tibor (strat.)

DUPress

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2006/2007.	**Kormos János**	Polónyi István (tud. és pály.) Szász Tibor (strat.) Tarnóczi Tibor (okt.)
2007/2008.	**Kormos János**	Polónyi István (tud. és pály.) Tarnóczi Tibor (okt.)
2008/2009.	**Kormos János**	Polónyi István (tud. és pály.), majd Kapás Judit (tud.) Tarnóczi Tibor (okt.)
2009/2010.	**Kormos János**	Újhelyi Mária (külkapcs. és pály.) Erdey László (okt.)
2010/2011.	**Kormos János**	Újhelyi Mária (külkapcs. és pály.) Erdey László (okt.)
2011/2012.	**Kapás Judit**	Erdey László (okt.) Gáll József (tud. és stratégiai)

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zene- és Énektanárképző Szak Debreceni Tagozata (1990-től a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Debreceni Konzervatóriuma, 1998-tól a Debreceni Egyetemi Szövetséghez tartozó Konzervatórium) igazgatói (1966–2000)

Év	Igazgató
1966–1976	**Gulyás György**
1976	**Illés Kálmán**
1976 IX.–1992	**Kedves Tamás**
1992–2000	**Duffek Mihály**

A Debreceni Egyetem Konzervatóriuma igazgatói és igazgatóhelyettesei (2000–2006)

Tanév	Igazgató	Igazgatóhelyettes
2000/2001.	**Duffek Mihály**	Király Márta
2001/2002.	**Duffek Mihály**	Király Márta
2002/2003.	**Duffek Mihály**	Király Márta
2003/2004.	**Duffek Mihály**	Király Márta
2004/2005.	**Duffek Mihály**	Király Márta
2005/2006.	**Duffek Mihály** (2006. XI. 29-ig)	Király Márta (2006. XI. 29-ig)

DUPress

A Zeneművészeti Kar dékánjai és dékánhelyettesei (2006–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2006/2007.	**Duffek Mihály** (mb., 2006. XI. 29-től)	Király Márta (mb., 2006. XI. 29-től)
2007/2008.	**Duffek Mihály**	Király Márta
2008/2009.	**Duffek Mihály**	Király Márta
2009/2010.	**Duffek Mihály**	Király Márta
2010/2011.	**Duffek Mihály**	Király Márta
2011/2012.	**Duffek Mihály**	Molnár Zsolt

A Hajdúböszörményi Óvónőképző (1996–2003 között Wargha István Pedagógiai Főiskolai Kar, 2003-tól Debreceni Egyetem Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kar) főigazgatói és főigazgatóhelyettesei (1971–2006)

Év/Tanév	Főigazgató	Főigazgatóhelyettes
1971-1988	**Kovács György**	
1988-1991	**Szitovszky Józsefné**	
1991-1997	**Kövér Sándorné**	
1997-2000	**Kovácsné Bakosi Éva**	
2000/2001.	**Varga Gyula**	Bondár Zsuzsanna
2001/2002.	**Varga Gyula**	Hovánszki Jánosné Kissné Korbuly Katalin
2002/2003.	**Varga Gyula**	Hovánszki Jánosné Kissné Korbuly Katalin
2003/2004.	**Varga Gyula**	Hovánszki Jánosné Kissné Korbuly Katalin Chrappán Magdolna
2004/2005.	**Varga Gyula**	Hovánszki Jánosné Kissné Korbuly Katalin Chrappán Magdolna
2005/2006.	**Varga Gyula**	Hovánszki Jánosné Kissné Korbuly Katalin Chrappán Magdolna

A Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai (2009. I. 1-től Gyermeknevelési és Felnőttképzési) Kar dékánjai és dékánhelyettesei (2006–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2006/2007.	**Varga Gyula**	Hovánszki Jánosné (képzési) Kissné Korbuly Katalin (általános)
2007/2008.	**Varga Gyula**	Hovánszki Jánosné (képzési) Kissné Korbuly Katalin (általános)

DUPress

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2008/2009	**Kovácsné Bakosi Éva**	Hovánszki Jánosné (képzési) Kissné Korbuly Katalin (általános)
2009/2010	**Kovácsné Bakosi Éva**	Kissné Korbuly Katalin (általános) Hovánszki Jánosné (képzési)
2010/2011	**Kovácsné Bakosi Éva**	Kissné Korbuly Katalin (általános) Hovánszki Jánosné (képzési)
2011/2012	**Kovácsné Bakosi Éva**	Kissné Korbuly Katalin (általános) Hovánszki Jánosné (képzési)

Az Informatikai Intézet igazgatói és igazgatóhelyettesei (2003–2004)

Tanév	Igazgató	Igazgatóhelyettes
2003/2004.	**Pethő Attila**	Fazekas Gábor (okt.) Pap Gyula (tud. és pály.) Kormos János (gazd. és külk.)

Az Informatikai Kar dékánjai és dékánhelyettesei (2004–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2004/2005.	**Pethő Attila**	Bácsó Sándor (okt.) Pap Gyula (tud. és pály.) Halász Gábor (gazd. és külk.)
2005/2006.	**Pethő Attila**	Bölcskei András (okt.) Pap Gyula (tud. és pály.) Halász Gábor (gazd. és külk.)
2006/2007.	**Pethő Attila**	Bölcskei András (okt.) Pap Gyula (tud. és pály.) Halász Gábor (gazd. és külk.)
2007/2008.	**Pethő Attila**	Terdik György (okt.) Pap Gyula (tud. és pály.) Halász Gábor (gazd. és külk.)
2008/2009.	**Pethő Attila**	Terdik György (okt.) Pap Gyula (tud. és pály.) Halász Gábor (gazd. és külk.)
2009/2010.	**Pethő Attila**	Terdik György (okt.) Bognár Katalin (gazd. és külkapcs.) Sztrik János (tud. és pály.)
2010/2011.	**Terdik György**	Nagy Benedek (okt.) Hajdu András (gazd. és külkapcs.) Fazekas István (tud. és pály.)
2011/2012.	**Terdik György**	Nagy Benedek (okt.) Almási Béla (gazd. és külkapcs.) Fazekas István (tud. és pály.)

DUPress

Az Orvos- és Egészségtudományi Centrum elnökei és elnökhelyettesei (2000–2012)

Tanév	Elnök	Elnökhelyettes
2000/2001.	**Édes István**	Molnár Péter (általános) Udvardy Miklós (szakképzési) Gergely Pál (tud. ig.)
2001/2002.	**Fésüs László**	Molnár Péter (általános) Édes István (klinikai) Udvardy Miklós (szakképzési) Gergely Pál (tud. ig.)
2002/2003.	**Fésüs László**	Molnár Péter (általános) Édes István (klinikai) Udvardy Miklós (szakképzési) Gergely Pál (tud. ig.)
2003/2004.	**Fésüs László**	Molnár Péter (általános) Édes István (klinikai) Udvardy Miklós (szakképzési) Gergely Pál (tud. ig.)
2004/2005.	**Fésüs László**	Édes István (klinikai) Udvardy Miklós (szakképzési) Gergely Pál (tud.)
2005/2006.	**Fésüs László**	Édes István (klinikai) Udvardy Miklós (szakképzési) Gergely Pál (tud.)
2006/2007.	**Fésüs László**	Édes István (klinikai) Udvardy Miklós (szakképzési) Gergely Pál (tud.)
2007/2008.	**Paragh György**	Berta András (klinikai és továbbképz.) Ádány Róza (szakképzési) Gergely Pál (tud.)
2008/2009.	**Paragh György**	Csernoch László (általános) Berta András (klinikai és továbbképz.) Ádány Róza (szakképzési) Gergely Pál (tud.)
2009/2010.	**Paragh György**	Csernoch László (általános) Berta András (klinikai) Ádány Róza (szak- és továbbképzési) Gergely Pál (tud.)
2010/2011.	**Paragh György**	Csernoch László (ált.) Fülesdi Béla (klinikai) Ádány Róza (szak- és tovább képzési) Szöllősi János (tud.)
2011/2012.	**Paragh György**	Csernoch László (ált.) Fülesdi Béla (klinikai) Ádány Róza (szak- és tovább képzési) Szöllősi János (tud.)

DUPress

Az Orvostudományi Kar dékánjai és prodékánjai (1918–1951)

Tanév	Dékán	Prodékán
1918/1919.	**simándi Kenézy Gyula**	Orsós Ferenc
1919/1920.	**Orsós Ferenc**	simándi Kenézy Gyula
1920/1921.	**Orsós Ferenc**	Verzár Frigyes
1921/1922.	**Verzár Frigyes**	Orsós Ferenc
1922/1923.	**Belák Sándor**	Verzár Frigyes
1923/1924.	**Belák Sándor**	Verzár Frigyes
1924/1925.	**thurzóbányai Elischer Gyula**	Belák Sándor
1925/1926.	**Huzella Tivadar**	thurzóbányai Elischer Gyula
1926/1927.	**Huzella Tivadar**	thurzóbányai Elischer Gyula
1927/1928.	**thurzóbányai Elischer Gyula**	Huzella Tivadar
1928/1929.	**Wodetzky József**	thurzóbányai Elischer Gyula
1929/1930.	**Wodetzky József**	Belák Sándor
1930/1931.	**Bodnár János**	Belák Sándor
1931/1932.	**Bodnár János**	Belák Sándor
1932/1933.	**Bodnár János**	Belák Sándor, majd Orsós Ferenc
1933/1934.	**Orsós Ferenc**	Bodnár János
1934/1935.	**Orsós Ferenc**	Bodnár János
1935/1936.	**Orsós Ferenc, majd Neuber Ede (III. 7-től)**	Bodnár János
1936/1937.	**Neuber Ede**	Bodnár János
1937/1938.	**Neuber Ede**	Bodnár János
1938/1939.	**Kettesy (Kreiker) Aladár**	nagyenyedi Jeney Endre
1939/1940.	**bókai Bókay Zoltán**	Kettesy Aladár
1940/1941.	**Jankovich László**	bókai Bókay Zoltán
1941/1942.	**nagyenyedi Jeney Endre**	Jankovich László
1942/1943.	**Went István**	nagyenyedi Jeney Endre
1943/1944.	**Borsos-Nachtnébel Ödön**	Went István
1944/1945. I. félév	**Csilléry András**	Borsos-Nachtnébel Ödön
1944/1945. II. félév	**Sántha Kálmán (dékánhelyettes)**	-
1945/1946.	**Sántha Kálmán, majd Verzár Gyula**	Fornet Béla
1946/1947.	**Verzár Gyula**	Fornet Béla
1947/1948.	**Kovács Ferenc**	Verzár Gyula
1948/1949.	**Törő Imre**	Kovács Ferenc
1949/1950.	**Kellner Béla**	Törő Imre
1950/1951.	**sarkadi Kesztyűs Loránd**	Kellner Béla

DUPress

A Debreceni Orvostudományi Egyetem dékánjai (1951–1957)

Tanév	Dékán
1951-1952.	**sarkadi Kesztyüs Loránd**
1952-1953.	**Szodoray Lajos**
1953-1954.	**Petrányi Gyula**
1954-1955.	**Árvay Sándor**
1955-1956.	**Vályi-Nagy Tibor**
1956-1957.	**Kulin László**

A Debreceni Orvostudományi Egyetem rektorai és rektorhelyettesei (1957–1999)

Tanév	Rektor	Rektorhelyettes
1957-1958.	**Kulin László**	Kesztyüs Loránd (oktatási) Went István (tudományos)
1958-1959.	**Kulin László**	Kesztyüs Loránd (oktatási) Went István (tudományos)
1959-1960.	**Kesztyüs Loránd**	Bot György (oktatási) Went István (tudományos)
1960-1961.	**Kesztyüs Loránd**	Bot György (oktatási) Went István (tudományos)
1961-1962.	**Kesztyüs Loránd**	Bot György (oktatási) Szodoray Lajos (tudományos)
1962-1963.	**Kesztyüs Loránd**	Bot György (oktatási) Szodoray Lajos (tudományos) Ladányi Józsa (gyógyító-megelőző)
1963-1964.	**Juhász Pál**	Szabó Gábor (oktatási) Szodoray Lajos (tudományos) Ladányi Józsa (gyógyító-megelőző)
1964-1965.	**Juhász Pál**	Szabó Gábor (oktatási) Váczi Lajos (tudományos) Ladányi Józsa (gyógyító-megelőző)
1965-1966.	**Juhász Pál**	Szabó Gábor (oktatási) Váczi Lajos (tudományos) Árvay Sándor (gyógyító-megelőző)
1966-1967.	**Juhász Pál**	Fülöp Tamás (oktatási) Váczi Lajos (tudományos) Árvay Sándor (gyógyító-megelőző)
1967-1968.	**Kesztyüs Loránd**	Fülöp Tamás (oktatási) Váczi Lajos (tudományos) Árvay Sándor (gyógyító-megelőző)
1968-1969.	**Kesztyüs Loránd**	Csaba Béla (oktatási) Váczi Lajos (tudományos) Árvay Sándor (gyógyító-megelőző)

DUPress

Tanév	Rektor	Rektorhelyettes
1969-1970.	**Kesztyüs Loránd**	Csaba Béla (oktatási) Váczi Lajos (tudományos) Árvay Sándor (gyógyító-megelőző)
1970-1971.	**Kesztyüs Loránd**	Csaba Béla (oktatási) Mórik József (tudományos) Árvay Sándor (gyógyító-megelőző)
1971-1972.	**Kesztyüs Loránd**	Csaba Béla (oktatási) Mórik József (tudományos) Petrányi Gyula (klinikai)
1972-1973.	**Kesztyüs Loránd**	Csaba Béla (oktatási) Mórik József (tudományos) Petrányi Gyula (klinikai)
1973-1974.	**Szabó Gábor**	Csaba Béla (oktatási) Mórik József (tudományos) Petrányi Gyula (klinikai)
1974-1975.	**Szabó Gábor**	Karmazsin László (oktatási) Damjanovich Sándor (tudományos) Leövey András (klinikai)
1975-1976.	**Szabó Gábor**	Karmazsin László (oktatási) Damjanovich Sándor (tudományos) Leövey András (klinikai)
1976-1977.	**Szabó Gábor**	Karmazsin László (oktatási) Damjanovich Sándor (tudományos) Leövey András (klinikai)
1977-1978.	**Szabó Gábor**	Karmazsin László (oktatási) Damjanovich Sándor (tudományos) Leövey András (klinikai)
1978-1979.	**Szabó Gábor**	Karmazsin László (oktatási) Damjanovich Sándor (tudományos) Leövey András (klinikai)
1979-1980.	**Karmazsin László**	Szegedi Gyula (oktatási) Damjanovich Sándor (tudományos) Leövey András (klinikai)
1980-1981.	**Karmazsin László**	Szegedi Gyula (oktatási) Székely György (tudományos) Lampé István (klinikai)
1981-1982.	**Karmazsin László**	Szegedi Gyula (oktatási) Székely György (tudományos) Lampé István (klinikai)
1982-1983.	**Karmazsin László**	Szegedi Gyula (oktatási) Székely György (tudományos) Lampé István (klinikai)
1983-1984.	**Karmazsin László**	Szegedi Gyula (oktatási) Székely György (tudományos) Lampé István (klinikai)
1984-1985.	**Karmazsin László**	Szegedi Gyula (oktatási) Székely György (tudományos) Lampé István (klinikai)

DUPress

Tanév	Rektor	Rektorhelyettes
1985-1986.	**Leövey András**	Gomba Szabolcs (oktatási) Székely György (tudományos) Lampé István (klinikai)
1986-1987.	**Leövey András**	Gomba Szabolcs (oktatási) Damjanovich Sándor (tudományos) Alberth Béla (klinikai)
1987-1988.	**Leövey András**	Gomba Szabolcs (oktatási) Damjanovich Sándor (tudományos) Alberth Béla (klinikai)
1988-1989.	**Leövey András**	Gomba Szabolcs (oktatási) Damjanovich Sándor (tudományos) Alberth Béla (klinikai)
1989-1990.	**Leövey András**	Gomba Szabolcs (oktatási) Damjanovich Sándor (tudományos) Alberth Béla (klinikai)
1990-1991.	**Leövey András**	Gomba Szabolcs (oktatási) Damjanovich Sándor (tudományos) Alberth Béla (klinikai)
1991-1992.	**Gergely Lajos**	Módis László (oktatási) Kovács László (tudományos) Péter Mózes (klinikai)
1992-1993.	**Gergely Lajos**	Módis László (oktatási) Kovács László (tudományos) Péter Mózes (klinikai)
1993-1994.	**Gergely Lajos**	Módis László (oktatási) Kovács László (tudományos) Péter Mózes (klinikai)
1994-1995.	**Gergely Lajos**	Módis László (oktatási) Kovács László (tudományos) Péter Mózes (klinikai)
1995-1996.	**Muszbek László**	Szegedi Gyula (oktatási) Fésüs László (tudományos) Udvardy Miklós (klinikai)
1996-1997.	**Muszbek László**	Szegedi Gyula (oktatási) Fésüs László (tudományos) Udvardy Miklós (klinikai)
1997-1998.	**Muszbek László**	Szegedi Gyula (oktatási) Fésüs László (tudományos) Udvardy Miklós (klinikai)
1998-1999.	**Muszbek László**	Szegedi Gyula (oktatási) Fésüs László (tudományos) Udvardy Miklós (klinikai)
1999. VII. 1. – XII. 31.	**Fésüs László**	Udvardy Miklós (általános) Molnár Péter (oktatási) Gergely Pál (tudományos) Édes István (klinikai)

DUPress

Az Általános Orvostudományi Kar dékánjai és dékánhelyettesei (1997–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
1997/1998.	**Gergely Pál**	Édes István
1998/1999.	**Gergely Pál**	Édes István
1998/2000.	**Berta András**	Mátyus László
2000/2001.	**Berta András**	Sziklai István (általános) Paragh György (oktatási) Mátyus László (tud.)
2001/2002.	**Berta András**	Sziklai István (általános) Paragh György (oktatási) Mátyus László (tud.)
2002/2003.	**Berta András**	Sziklai István (általános) Paragh György (oktatási) Mátyus László (tud.)
2003/2004.	**Berta András**	Sziklai István (általános) Paragh György (oktatási) Mátyus László (tud.)
2004/2005.	**Paragh György**	Csernoch László (általános) Bereczki Dániel (okt.) Szilvássy Zoltán (tud.)
2005/2006.	**Paragh György**	Csernoch László (általános) Bereczki Dániel (okt.) Szilvássy Zoltán (tud.)
2006/2007.	**Paragh György**	Csernoch László (általános) Bereczki Dániel (okt.) Szilvássy Zoltán (tud.)
2007/2008.	**Csernoch László**	Kappelmayer János (általános) Kiss Csongor (okt.) Tőzsér József (tud.)
2008/2009.	**Csernoch László**	Kappelmayer János (általános) Kiss Csongor (okt.) Tőzsér József (tud.)
2009/2010.	**Csernoch László**	Kappelmayer János (általános) Kiss Csongor (okt.) Tőzsér József (tud.)
2010/2011.	**Csernoch László**	Kiss Csongor (általános) Papp Zoltán (oktatási) Tőzsér József (tud.)
2011/2012.	**Csernoch László**	Kiss Csongor (általános) Papp Zoltán (oktatási) Tőzsér József (tud.)

A Fogorvostudományi Intézet igazgatója (2000–2003)

Év	Igazgató
2000–2003.	**Márton Ildikó**

DUPress

A Fogorvostudományi Kar dékánjai és dékánhelyettesei (2003–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2003/2004.	**Márton Ildikó**	Hegedűs Csaba
2004/2005.	**Márton Ildikó**	Hegedűs Csaba
2005/2006.	**Márton Ildikó**	Hegedűs Csaba
2006/2007.	**Márton Ildikó**	Hegedűs Csaba
2007/2008.	**Márton Ildikó**	Hegedűs Csaba
2008/2009.	**Márton Ildikó**	Hegedűs Csaba
2009/2010.	**Hegedűs Csaba**	Redl Pál (ált.) Matesz Klára (okt.)
2010/2011.	**Hegedűs Csaba**	Redl Pál (ált.) Matesz Klára (okt.)
2011/2012.	**Hegedűs Csaba**	Redl Pál (ált.) Matesz Klára (okt.)

A Gyógyszerésztudományi Intézet igazgatói és igazgató-helyettesei (2000–2003)

Tanév	Igazgató	Igazgató-helyettes
2000/2001.	**Mezey Géza**	Tósaki Árpád
2001/2002.	**Tósaki Árpád**	Vecsernyés Miklós
2002/2003.	**Tósaki Árpád**	Vecsernyés Miklós

A Gyógyszerésztudományi Kar dékánjai és dékánhelyettesei (2003–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2003/2004.	**Tósaki Árpád**	Vecsernyés Miklós
2004/2005.	**Tósaki Árpád**	Vecsernyés Miklós
2005/2006.	**Tósaki Árpád**	Vecsernyés Miklós
2006/2007.	**Tósaki Árpád**	Vecsernyés Miklós
2007/2008.	**Tósaki Árpád**	Vecsernyés Miklós
2008/2009.	**Tósaki Árpád**	Vecsernyés Miklós
2009/2010.	**Vecsernyés Miklós**	Halmos Gábor
2010/2011.	**Vecsernyés Miklós**	Halmos Gábor
2011/2012.	**Vecsernyés Miklós**	Halmos Gábor

A Népegészségügyi Iskola igazgatója (1996–2005)

Év	Igazgató
1996–2005.	**Ádány Róza**

DUPress

A Népegészségügyi Kar dékánjai és dékánhelyettesei (2005–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2005/2006.	**Ádány Róza** (2005. XII. 1-től)	-
2006/2007.	**Ádány Róza**	-
2007/2008.	**Ádány Róza**	Balázs Margit (mb.)
2008/2009.	**Ádány Róza**	Balázs Margit (mb.)
2009/2010.	**Ádány Róza**	Balázs Margit
2010/2011.	**Ádány Róza**	Balázs Margit
2011/2012.	**Ádány Róza**	Balázs Margit

Az Egészségtudományi Főiskolai Kar főigazgatói és főigazgatóhelyettesei (1990–2006)

Év/Tanév	Főigazgató	Főigazgatóhelyettes
1990–2000	**Lukácskó Zsolt**	
2000/2001.	**Lukácskó Zsolt**	Kalapos István (általános) Csontos András (oktatási)
2001/2002.	**Lukácskó Zsolt**	Kalapos István (általános) Csontos András (oktatási)
2002/2003.	**Lukácskó Zsolt**	Kalapos István (általános) Csontos András (oktatási)
2003/2004.	**Orosz-Tóth Miklós**	Kalapos István (általános) Csontos András (oktatási) Lukácskó Zsolt (fejlesztési)
2004/2005.	**Lukácskó Zsolt**	Fábián Gergely (általános) Kalapos István (oktatási)
2005/2006.	**Lukácskó Zsolt**	Fábián Gergely (általános) Kalapos István (oktatási)

Az Egészségügyi Kar dékánjai és dékánhelyettesei (2006–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2006/2007.	**Lukácskó Zsolt** (2006. VII. 1-től)	Fábián Gergely (általános) Kalapos István (oktatási) Hajnal István (fejlesztési)
2007/2008.	**Kalapos István**	Fábián Gergely (általános) Sárváry Attila (oktatási)
2008/2009.	**Kalapos István**	Fábián Gergely (általános) Sárváry Attila (oktatási)
2009/2010.	**Kalapos István**	Fábián Gergely (általános) Sárváry Attila (oktatási)

DUPress

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2010/2011.	**Fábián Gergely**	Kósa Zsigmond (ált. és fejlesztési) Sárváry Attila (oktatási) Semsei Imre (tudományos
2011/2012.	**Fábián Gergely**	Kósa Zsigmond (ált. és fejlesztési) Sárváry Attila (oktatási) Semsei Imre (tudományos

A Debrecen-Pallagi m. kir. Gazdasági Akadémia igazgatói (1867–1945)

Év/tanév	Igazgató
1867/1868.	**Papi Balogh Péter**
1869.	**Molnár Lajos (mb.)**
1869/1873.	**Tormay Béla**
1873/1875.	**Molnár Lajos**
1875/1876.	**Békessy László (mb.)**
1876/1896.	**Domokos Kálmán**
1898/1912.	**Kerpely Kálmán**
1912/1918.	**Sztankovics János**
1919/1921.	**Grass Gyula (mb.)**
1921/1935.	**Ruffy-Varga Kálmán**
1935/1937.	**Juhos Lajos**
1937/1938.	**Nárai Andor (mb.)**
1938/1939.	**Halász Miklós**
1939/1945.	**Gulyás Antal**
1945.	**Tóth Mihály (mb.)**

A Magyar Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kara Debreceni Osztályának osztályelnökei (1945–1949)

Tanév	Osztályelnök
1945/1946.	**Arany Sándor (mb.)**
1946/1947.	**Tamás Ferenc**
1947/1949.	**Di Gléria János**

DUPress

A Debreceni Mezőgazdasági Akadémia igazgatói és igazgatóhelyettesei (1953–1962)

Év	Igazgató	Igazgatóhelyettes
1953/1956.	**Bencsik István**	Vecsey Tibor
1956/1962.	**Bencsik István**	Ács Antal Kellermann Márton Szelényi Ferenc

A Debreceni Agrártudományi Főiskola (1970-től Debreceni Agrártudományi Egyetem) rektorai és rektorhelyettesei (1962–2000)

Év/tanév	Rektor	Rektorhelyettes
1962/1965	**Bencsik István**	Kellermann Márton Szelényi Ferenc Munkácsi Ferenc (1963-ig) Gondola István (1963-tól)
1965/1968.	**Munkácsi Ferenc**	Bencsik István Gondola István Poór József Radnóczi Ferenc
1968/1970.	**Bencsik István**	Gönczi Iván Helmeczi Balázs Varga Frigyes Ács Antal (1969-től)
1970/1977.	**Ács Antal**	Helmeczi Balázs Varga Frigyes Poór József (1971-től)
1977/1983.	**Tóth József**	Kádár Béla Kurucz Gyula
1983/1989.	**Szász Gábor**	Pethő Menyhért Pfau Ernő
1989/1992.	**Kozma András**	Szász Gábor
1992/1998.	**Loch Jakab**	Csizmazia Zoltán Nemessályi Zsolt
1998/2000.	**Csizmazia Zoltán**	Győri Zoltán Nagy János

DUPress

Az Agrártudományi Centrum elnökei és elnökhelyettesei (2000–2012)

Tanév	Elnök	Elnökhelyettes
2000/2001.	**Nagy János**	Ertsey Imre (tud.) Kárpáti László (nemzetk.)
2001/2002.	**Nagy János**	Ertsey Imre
2002/2003.	**Ertsey Imre**	Jávor András
2003/2004.	**Nagy János**	Ertsey Imre Jávor András
2004/2005.	**Ertsey Imre**	Jávor András
2005/2006.	**Ertsey Imre**	Jávor András
2006/2007.	**Ertsey Imre**	Jávor András
2007/2008.	**Nagy János**	Pepó Péter (tud.) Bács Zoltán (strat.)
2008/2009.	**Nagy János**	Pepó Péter (tud.) Bács Zoltán (strat.)
2009/2010.	**Nagy János**	Pepó Péter (tud.) Bács Zoltán (strat.)
2010/2011.	**Nagy János**	Pepó Péter (tud.) Bács Zoltán (strat.)
2011/2012.	**Nagy János**	Pepó Péter (tudományos) Pető Károly (stratégiai)

A Mezőgazdaság-, Élelmiszertudományi és Környezetgazdasági Kar dékánjai és dékánhelyettesei (2000–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2000/2001.	**Pepó Péter**	Kátai János (okt.) Jávor András (tud.)
2001/2002.	**Pepó Péter**	Kátai János (okt.) Jávor András (tud.)
2002/2003.	**Pepó Péter**	Kátai János (okt.) Jávor András (tud.)
2003/2004.	**Pepó Péter**	Kátai János (okt.) Jávor András (tud.)
2004/2005.	**Kátai János**	Juhász Lajos (okt.) Tamás János (tud.)
2005/2006.	**Kátai János**	Juhász Lajos (okt.) Tamás János (tud.)
2006/2007.	**Kátai János**	Juhász Lajos (okt.) Tamás János (tud.)
2007/2008.	**Kátai János**	Juhász Lajos (okt.) Tamás János (tud.)
2008/2009.	**Kátai János**	Komlósi István (okt.) Tamás János (tud.)

DUPress

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2009/2010	**Kátai János**	Komlósi István (okt.) Tamás János (tud.)
2010/2011	**Kátai János**	Komlósi István (okt.) Tamás János (tud.)
2011/2012	**Kátai János**	Komlósi István (okt.) Tamás János (tud.)

Az Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Intézet igazgatói és igazgató-helyettes (2000–2003)

Tanév	Igazgató	Igazgató-helyettes
2000/2001.	**Nábrádi András**	Pető Károly Berde Csaba
2001/2002.	**Nábrádi András**	Pető Károly Berde Csaba
2002/2003.	**Nábrádi András**	Pető Károly Berde Csaba

Az Agrárgazdasági (2008-tól Gazdálkodástudományi) és Vidékfejlesztési Kar dékánjai és dékánhelyettesei (2003–2012)

Tanév	Dékán	Dékánhelyettes
2003/2004.	**Nábrádi András**	Pető Károly (okt.) Kárpáti László (tud. és külk.)
2004/2005.	**Nábrádi András**	Pető Károly (okt.) Kárpáti László (tud. és külk.)
2005/2006.	**Nábrádi András**	Pető Károly (okt.) Kárpáti László (tud. és külk.)
2006/2007.	**Nábrádi András**	Pető Károly (okt.) Kárpáti László (tud. és külk.)
2007/2008.	**Nábrádi András**	Pető Károly (okt.) Kárpáti László (tud. és külk.)
2008/2009.	**Nábrádi András**	Pető Károly (okt.) Kárpáti László (tud. és külk.)
2009/2010.	**Nábrádi András**	Pető Károly (okt.) Kárpáti László (tud. és külk.)
2010/2011.	**Nábrádi András**	Pető Károly (okt.) Papp József (tud. és külk.)
2011/2012.	**Nábrádi András**	Tarnóczi Tibor mb. (okt.) Papp József (tud. és külk.)

DUPress

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár igazgatói (1916–)

Csige Varga Antal (egyetemi könyvtárőr, mb. igazgató)	1916. márc. 16. – 1920. máj. 01.
Szabó György (kinevezett könyvtártiszt, helyettes mb. igazgató)	1920. jan. 01. – 1920. febr. 11. 1920. ápr. 26. – 1922. febr. 01.
Tankó Béla (egy. tanár, mb. igazgató)	1922. febr. 01. – 1922. febr. 28.
Szentpétery Imre (egy. ny. r. tanár, mb. igazgató)	1922. febr. 28. – 1923. dec. 31.
Pápay József (egy. tanár, mb. igazgató)	1924. jan. 01. – 1924. jún. 18.
Szabó György (helyettes mb. igazgató)	1924. jún. 18. – 1925. jan. 17.
Medveczky Károly (egyetemi könyvtárőr, mb. igazgató)	1925. jan. 17. – 1929. jan. 04.
Nyireő István (mb. igazgató)	1929. jan. 04. – 1932. febr. 10.
Medveczky Károly (helyettes mb. igazgató)	1929. jan. 04. – 1929. ápr. 04.
Nyireő István (mb. igazgató)	1932. febr. 10. – 1944. szept. 27. (1945. aug. 14.)
Szabó György (helyettes, mb. igazgató)	1944. szept. 27. – 1945. márc. 26.
Kondor Imre (mb. igazgató) kinevezve:	1945. márc. 26. – 1946. márc. 28. – 1947. szept. 10.
Hankiss János (egy. ny. r. tanár, mb. könyvtárigazgató)	1947. febr. 08. – 1947. ápr. 21.
Csűry István (mb. igazgató)	1947. máj. 31. – 1949. ápr. 21.
Kovács Máté (igazgató)	1949. ápr. 21. – 1956. aug. 31.
Csűry István (igazgató, 1977-től főigazgató)	1956. okt. 01. – 1980. dec. 03.
Gomba Szabolcsné (főigazgató)	1981. július 3. – 1995. július 31.
Lévay Botondné (főigazgató)	1995. aug. 01. – 2000. dec. 31.
Virágos Márta (főigazgató)	2001. jan. 01. –

DUPress

II. A KÉPEK JEGYZÉKE

(A képanyagot Juha Enikő és Király Sándor közreműködésével összeállította ifj. Barta János)

1. A Református Kollégium a 17–18. században az egyetemi központi épület Aulájának 1938-ban készült díszes üvegablakán.
2. A Református Kollégium.
3. A Ferenc (ma Bem) téren álló Lovarda, az agrár felsőoktatás első debreceni helyszíne.
4. A debreceni agrár felsőoktatásnak hosszú ideig otthont adó pallagi iskolaépület.
5. Az 1912. évi XXXVI. törvénycikk a debreceni és a pozsonyi egyetem megalapításáról.
6. Kiss Ferenc teológus professzor az egyetem első (1914/1915. évi) rektora.
7. Egy klasszikusnak számító fénykép: IV. Károly király és Zita királyné a felvételi épület avatási ünnepségén (1918. október 23.)
8. Klasszikussá vált fénykép az egyetem tervezőjéről. Korb Flóris munkatársai körében.
9. Az egyetemi telep tervrajza.
10. A központi épület eredeti terve.
11. Horthy Miklós kormányzó beszédet mond Tisza István szobrának 1926. október 17-i avatásán.
12. Kiss Zsigmond tanácsjegyző.
13. A központi épület építése (1929. február)
14. Az 1931/1932. tanév egyetemi tanácsa.
15. Az egyetem vezetői a Református Kollégiumban tartott évnyitóról a Nagytemplomba vonulnak istentiszteletre (1929).
16. A központi épület röviddel elkészülte után (1932. április).
17. A rektori dolgozószoba a központi épületben az 1930-as években.
18. A Rektori Hivatal irodahelyiségei (1935)
19. Teleki Pál a Debreceni Nyári Egyetem megnyitásán (1938).
20. Az Orvosi Fizikai és a Vegytani Intézetek épületei a Magoss György (ma Bem) téren.
21. Klebelsberg Kunó miniszter Verzár Frigyes, Darkó Jenő professzorok és Balogh Gyula (a Gazdasági Hivatal igazgatója) társaságában (1929. július 15.).
22. Behavazott földút a Nagyerdő peremén fekvő központi épület mögött az 1930-as években.
23. A kollégiumi hagyományok őrzése: tógás diákok a kollégium udvarán.

DUPress

24. A központi épület Aulájának elnöki asztalát ünnepségek alkalmával borító ún. Tisza terítő középső része (1929).
25. A központi épület díszudvara (1940).
26. A Bölcsészettudományi Kar professzorai (1932).
27. Hóman Bálint miniszter egyetemi látogatása (1933).
28. Kenézy Gyula orvosprofesszor, az egyetemi építőbizottság vezetője.
29. A legkorábban elkészült épület, az ún. klinikai felvételi épület.
30. Horthy Miklós kormányzó és Klebelsberg miniszter megtekinti a klinikai építkezéseket (1926).
31. Az Orvostudományi Kar professzorai 1925-ben.
32. A Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika épülete.
33. A Csaba Bajtársi Egyesület vezérkara 1933-ban.
34. Az ún. Békepalota a Vilmos császár (ma Nagyerdei) körúton, amely kollégiumként előbb Tisza István, a II. világháború után pedig Markusovszky Lajos nevét viselte (1935).
35. Az egyetemi tornacsarnok (1941).
36. A háború utáni kötelező honvédelmi oktatás elengedhetetlen tartozéka a fegyverbemutató.
37. A Kossuth Lajos Tudományegyetem küldöttsége Kolozsvárott a Mátyás szobor előtt. 1956. március.
38. A kolozsvári egyetemisták tánckara az 1956-i debreceni látogatás alkalmával.
39. Négyen – egyetemi oktatók és hallgatók – az 1956-i októberi forradalom debreceni vezetői közül (Dede László, Für Lajos, Hevessy József, Lázár Imre.
40. Doktoravatás – 1958. április 2.
41. Kádár János és Kállai Gyula látogatása az egyetemen Sulán Béla rektorsága idején.
42. Sajátkezű aláírásukkal, tantermi táblán kívánnak Boldog Újévet a KLTE professzorai (1950-es évek).
43. Ketten az 1950–1970-es évek meghatározó akadémikus-professzorai közül. A vegyész Bognár Rezső gratulál az irodalmár Barta Jánosnak honoris causa doktorrá avatása alkalmából (1981).
44. A hagyományok felújítása a még csak kétkarú egyetemen: a rektori, a BTK és a TTK gerundiumát díszítő egyetemi és kari jelképek.
45. A hatvanas évek igazán jelentős beruházása, az ún. kémiai épület.
46. Az egyetemi templom (1942).
47. Az Orvostudományi Egyetem leválasztásakor annyi vitát kiváltó professzori villák egyike.
48. Az egyetemről eltávolított Sántha Kálmán orvosprofesszor
49. A II. világháború után felsőoktatási szintre emelt mezőgazdasági oktatás új épülete a Böszörményi úton.
50. Az újraegyesülés egyik szimbolikus jelenete. Fésüs László rektor közreműködésével megkezdődött az Orvostudományi Egyetemet és a Kossuth Lajos Tudományegyetemet elválasztó fal lebontása.
51. Az integrált egyetem építkezéseinek egyik impozáns példája, az Élettudományi Épület és Könyvtár.
52. A központi épület hátulról, ahonnan az Országh Lászlóról elnevezett sétány indul az új könyvtári részleg és az Élettudományi Épület felé.

DUPress

III. A kötet összeállítása során felhasznált legfontosabb források és szakirodalom jegyzéke (Mudrák József)

1. Levéltári források és lelőhelyük

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Rövidítése: **HBmL**
IV.B. 901/a, Hajdú vármegye és Debrecen főispánjának elnöki iratai
Felsőfokú tanintézetek VIII. 1–12.
VIII. 1. A Debreceni Tudományegyetem Rektori Hivatalának iratai 1914–1944.
VIII. 4. A Debreceni Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság iratai 1915–1944 (–1946).
VIII. 5. A Debreceni M. Kir. Középiskolai Tanárképző Intézet iratai 1925–1944 (–1949).
VIII. 6. A Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem Diákjóléti Intézményeinek iratai 1921–1944 (–1949).
VIII. 6/a. 2. d. 98/42–43. Halmy Endre: Adatszolgáltatás a Debreceni Egyetemi Diákjóléti Bizottság történetéről és működéséről (kézirat).
VIII. 7. A Debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának iratai 1914–1944 (–1948).
VIII. 8. A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának iratai 1914–1944.
VIII. 10. A Debreceni Tudományegyetem Orvostudományi Karának iratai 1921–1950.
Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kézirattára:
A Debreceni m. kir. (1921–1945 Tisza István, 1952–1999 Kossuth Lajos) Tudományegyetem Tanácsának Jegyzőkönyvei. 1915/1916–1988/1989. Rövidítése: **ET Jkv.**
A Debreceni m. kir. (1921–1945 Tisza István, 1952–1999 Kossuth Lajos) Tudományegyetem Rektori Tanácsának Jegyzőkönyvei. Rövidítése: **RT Jkv.**
A Debreceni m. kir. (1921–1945 között Tisza István) Tudományegyetem Évkönyve 1918/1919–1919/1920, 1942/1943–1946/1947 (A rendszeresen nyomtatott formában megjelenő évkönyvek – amelyeket éppen ezért a nyomtatott források közé soroltunk – itt hivatkozott évfolyamai kéziratban maradtak. Az 1945 utáni tanévek évkönyvei ill. évkönyv-tervezetek kéziratai ugyanakkor mind tartalmilag, mind terjedelmükben egyre karcsúbbá, hézagosabbá váltak.)
Debreceni Egyetem Tanrend 1948/1949. II. félév.
Debreceni Egyetem Rektori Hivatalának irattára:
A Debreceni Universitasra (Rövidítése: **RH DUE**) ill. a Debreceni Egyetemi Szövetségre (Rövidítése: **RH DESZ**) vonatkozó iratok. (Az állagok részletesebb besorolást nem tartalmaznak, ami megnehezíti az iratok visszakeresését.)
Debreceni Egyetem Tudományos Konferencia Központ, Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár Irattára:
1912: XXXVI. Törvénycikk a Debreczeni és Pozsonyi Magyar Királyi Tudományegyetem felállításáról – Szabályzat a Debreczeni és Pozsonyi Magyar Kir. Tudományegyetemek

DUPress

szervezetéről, tanulmányi és vizsgarendjéről. Debreczeni m. kir. Tisza István-Tudományegyetemi Nyomda é.n.
A Debreczeni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem tanulmányi-, fegyelmi és tandíjmentességi szabályzata. Debreczeni m. kir. Tisza István-Tudományegyetemi Nyomda, 1933.
A Debreceni Tudományegyetem telepén levő tanári lakások odaítélésére vonatkozó tanácsi szabályzat. Debreczeni m. kir. Tisza István-Tudományegyetemi Nyomda, 1935.
Elekes György: A debreceni Hőgyes Endre Orvostudományi Egyetem története (Kézirat)
Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Irattára:
A Debreceni m. kir. (1921–1945 Tisza István, 1952–1999 Kossuth Lajos) Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Tanácsának Jegyzőkönyvei 1914/1915–1942/1943; 1946/1947-től folyamatos. (A közbeeső évek jegyzőkönyvei a II. világháborút követő időszakban – mivel a háborús események miatt még nem voltak bekötve – tévedésből áldozatul estek a selejtezésnek.) Rövidítése: **BTK Jkv.**
A Debreceni m. kir. Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság Elnöksége I–VI. sz. törzskönyve. (1917–1951 között kézzel vezetett, folyamatos számozással egybefűzött 6 kötet.)
A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanácsának ill. Rektori Tanácsának ülésére kiküldött anyag 1990/1991–1994/1995. (Az anyag használatát az tette szükségessé, hogy a jelzett tanévekre sajnálatos módon nem adtak ki évkönyveket, s nem készültek tanácsülési jegyzőkönyvek sem.)
Debreceni Egyetem Orvostudományi Centrum Elnöki Hivatal Irattára:
A Debreceni m. kir. (1921–1945 Tisza István) Tudományegyetem Orvostudományi Karának Jegyzőkönyve 1918/1921–1949/1950. Rövidítése: **OK Jkv.**
A Debreceni Orvostudományi Egyetem Tanácsának Jegyzőkönyvei 1950/1951–1999/2000. Rövidítése: **DOTE Jkv.**
Jegyzőkönyv a Debreceni Egyetem Orvostudománykarának [!] az Egészségügyi Minisztériumhoz történt áthelyezésével kapcsolatos ügyek előkészítésére alakult bizottság 1950. december 30-i, 1951. január 4-i és január 6-i üléseiről.
Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár Kézirattára Rövidítése: **TtREK**
R 608.53 Kerekes Ferenc: Pedagógiai levelek (Kézirat)
R 3004 Uray Sándor: Kiss Ferenc élete és alkotásai (1862–1948) Debrecen, 1963. (Kézirat)
R 6091 Török István: Felszámolás és újrakezdés (Kézirat)
Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár Levéltára Rövidítése: **TtREL**
I. 8. d. 51. Személyi adattár. Török István.
II. 2. a. A Debreceni Református Teológiai Akadémia Iratai. Tanárkari jegyzőkönyvek 1893/1894–től folyamatosan. Rövidítése: **DRTA Jkv.**
II. 3. a. A jogakadémia iratai. Tanárkari jegyzőkönyvek 1853–1914.
II. 24. j. Kollégiumi ifjúsági egyesületek iratainak gyűjteménye. Hittanhallgatók ifjúsági egyesületének iratai.
Sárospataki Református Kollégium Levéltára. Rövidítése: **SRKLt**.
2. A Tiszáninneni Református Egyházkerület iratai. a, A Tiszáninneni Református Egyházkerület 1951. október 15-i Közgyűlésének Jegyzőkönyve.
Budapesti Fővárosi Levéltár Rövidítése: **BFL**
IV. 1419. g. 1. d., Főiskolák 9.sz. táblák.

DUPress

2. Forráskiadványok

A Debreceni M. Kir. (1921-től Tisza István) Tudományegyetem Évkönyve és Almanachja. Debrecen, 1914/1915–1917/1918; 1920/1921–1941/1942. (1917/1918-ig az Évkönyv és Almanach külön jelent meg, 1920/1921-től közös kötetben. A közbeeső két tanév évkönyve kéziratban maradt.) Rövidítése: **Évkönyv, Almanach** majd **Évkönyv és Almanach**

A Debreceni (1945-ig m. kir., 1921–1945 Tisza István) *Tudományegyetem Tanrendje* Debrecen, 1914/1915–1948/1949.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Évkönyve 1973/1974–1985/1990; 1995/1996–1998/1999. Rövidítése: **KLTE Évkönyv**

A Debreceni Egyetem Évkönyve, 2000/2001–től folyamatosan. Rövidítése: **DE Évkönyv**

A Debreceni Orvostudományi Egyetem Évkönyve 1967/1968–1984/1985. Rövidítése: **DOTE Évkönyv**

Debreceni Állami Középiskolai Tanárképzőintézet Gyakorló Gimnáziumának Évkönyve az 1948–49. iskolai évről

Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich. Vom ministerium des Cultus und Unterrichts. Wien 1849.

Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich. Az ausztriai gimnáziumok és reáliskolák szervezeti terve. A szöveget gondozta és sajtó alá rendezte Horánszky Nándor; a bevezető tanulmányt írta Zibolen Endre; fordította Schaffhauser Ferenc (A tantervelmélet forrásai, 12.). Országos Pedagógiai Intézet, Bp. 1990.

Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár: 1872. XIX. tc. *1872–1874. évi törvénycikkek*. Bp. 1896. 40. lap; 1883. XXX. tc. *1882–1883. évi törvénycikkek.* Bp. 1896. 265–273. ; 1924. XXVII. tc. *1924. évi törvénycikkek*. Bp. 1925. 496–502.

Magyarországi Rendeletek Tára. 2426–2442. Szabályzat a középiskolai (gymnasiumi és reáliskolai) tanárvizsgálat tárgyában. – A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumtól. – 50,098. szám. (1888)

A Tiszántúli Református Egyházkerület 1914. június 3–5. napján Debrecenben tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadta: Kiss Ferenc. Debrecen, 1914.

A m. kir. kormány működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Athenaeum. Bp. 1925–1941. évi kötetek

Szabályzat és utasítás a középiskolai tanárjelöltek gyakorlati képzéséről. Kiadatott a m. kir. vallás- és közoktatási miniszternek 1933. évi 17.104. IV. sz. rendeletével. (1933) Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Bp. 32.

Beszámoló beszéd melyet a Debreceni Magyar Királyi Tisza István-Tudományegyetem 1925. évi okt. 12-iki tanévnyitó közgyűlésén mondott Pap Károly egyetemi ny. r. tanár, a Debreceni M. Kir. Tisza István Tudományegyetem 1924–25-ik évi rector magnificusa. „Törekvés" Könyvnyomda és Könyvkötészet. Hajdúhadház, 1929 25.

Asztalos József: *A magyar főiskolák statisztikája az 1933/34. tanévben.* Magyar Statisztikai Közlemények, Új Sorozat, 92. kötet. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 1935.

PUBLICS

3. Egyetemtörténeti feldolgozások

a) Összefoglaló munkák

A debreceni agrárfelsőoktatás 100 éve. Szerk. Komoróczy György. Bp. 1968.

A Debreceni Agrártudományi Egyetem 125 éve. (Szász Gábor szerk.) DATE, Debrecen 1992.

A Debreceni Orvostudományi Egyetem 1975–1985. Fejlődésünk 10 éve. DOTE házinyomda. Debrecen, 1985.

A Debreceni Orvostudományi Egyetem 30 éve. 1945–1975. DOTE Kenézy Könyvtár Sokszorosító, Debrecen, 1975.

Agyagási Klára (főszerk): *A szlavisztika 50 éve a Kossuth Lajos Tudományegyetemen.* Debrecen, 1999.

Alberth Béla – Zajácz Magdolna: *A debreceni Szemklinika története 1921–1996.* Debreceni Szemklinika, Debrecen, 1996.

Bajkó Mátyás – Vaskó László – Petrikás Árpád: *Vázlatok és tapasztalatok a pedagógiaoktatás és neveléstudományi tanszék történetéből 1825–1980.* (Acta Paedagogica Debrecina 81.) KLTE Debrecen, 1981.

Barcza József (szerk.): *A Debreceni Református Kollégium története.* A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Bp. 1988.

Bérczes Attila et alii (szerk.): *60 éves a Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Kara 1949–2009.* Debrecen, 2009.

Bot György – Kapusz Nándor: *Nyolcvanéves a debreceni orvosképzés (Intézetek és klinikák története, professzorainak életrajza 1918–1998.)* DOTE, Debrecen, 1998.

Brezsnyánszky László, Fenyő Imre (szerk.): *Gyakorlógimnázium a Simonyi úton: a Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma, 1936–49.* (Acta Paedagogica Debrecina 104.) DE Neveléstudományi Intézete, Debrecen, 2009.

Csikai Gyula (szerk.): *25 éves a Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Kara 1949–1974.* A KLTE TTK kiadványa, Debrecen, 1975.

Debreceni Egyetem Műszaki Kar 1965–2010. Szerk. Szűcs Edit – Papp Péter – Kiss József – Lőrincz Béla. Debrecen, 2010.

Földes István: *A Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum Anatómia, Szövet- és Fejlődéstani Intézetének története.* Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségügyi Centrum, 2009.

Győri L. János: *„Egész Magyarországnak és Erdélységnek… világosító lámpása". A Debreceni Református Kollégium története.* Debrecen, 2006.

Hollósi Gábor: *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949).* Szerzői kiadás, Debrecen, 2007.

Horváth Sándor – Péterffy Árpád: *Debreceni Orvostudományi Egyetem Szívsebészeti Klinika. Jubileumi évkönyv 1993–1998.* DOTE, Debrecen, 1998.

Jakab László – Keresztes László: *A debreceni magyar és finnugor nyelvtudományi tanszékek története (1914–1990).* (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai 55.) Debrecen, 1990.

Juha Enikő – Szeszák Ferencné (szerk.): *Szemelvények a debreceni Egyetemi Könyvtár történetéből (1912–1980).* (Egyetemtörténeti kiadványok 1.) Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Debrecen, 2009.

Kapusz Nándor – Petrovics Alica – Vásárhelyi Ferencné: *Kilencvenéves a debreceni orvosképzés.* Debrecen, 2008.

DUPress

Korompai Gáborné: *A debreceni Egyetemi Könyvtár története évi jelentések tükrében, I. 1916–1948.* KLTE Egyetemi Könyvtára, Debrecen, 1998.

Láng Eszter: *Tízéves a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kara.* (Kézirat) Debrecen, 2010.

Lenkey Béla et alii (szerk.): *50 éves a Kossuth Lajos Tudományegyetem Természettudományi Kara.* DE Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2000.

Loch Jakab (szerk.): *40 éves a debreceni egyetemi agrárképzés (a Debreceni Agrártudományi Egyetem és a Mezőgazdaságtudományi Kar alapításának 40. évfordulójára).* Debrecen, 2010.

Lukácskó Zsolt (szerk.): *Debreceni Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar Nyíregyháza* (A tizenöt éves Egészségügyi Főiskola jubileumi évkönyve) Nyíregyháza, 2005.

Mikó Irén: *50 év a Debreceni Egyetem Sebészeti Műtéttani Intézet történetéből 1953–2003.* DEOEC Általános Orvostudományi Kar, Debrecen, 2003.

Mudrák József: *A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Története 1914–1949.* PhD értekezés (Kézirat) 2007.

Nagy Béla – Oláh Éva (szerk.): *75 éves a Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum Gyermekklinikája (1924–1999) Jubileumi Évkönyv.* Debrecen, 1999.

Némedi Lajos: *75 éves a Debreceni Nyári Egyetem.* Debrecen, 2002.

Némedi Lajos: *A Kossuth Lajos Tudományegyetem rövid története 1912–1987.* Debrecen, 1988.

Oláh Éva (szerk.): *A Debreceni Gyermekklinika tizenöt éve (1992–2007).* [Debrecen], [2007.]

P. Szabó Béla: *Tanulságos évtizedek.* A Debreceni Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Kara (1914–1949). Debrecen, 2011.

Péterffy Árpád: *Negyvenéves a szívsebészet Debrecenben (1963–2003) Jubileumi évkönyv.* Debrecen, 2003.

Pilishegyi Péter: *Egyetemünk története. (A debreceni felsőoktatási integráció nyolc éve 1996–2004.)* Debrecen, 2005.

Síró Béla, ifj.: *Fejezetek a debreceni Ideg- és Elmegyógyászati Klinika történetéből I.* DEOEC, Debrecen, 2001.

Szász Gábor – Székelyné Sipos Klára – Jávor András (szerk.): *135 éves a debreceni agrár-felsőoktatás.* Debreceni Egyetem Agrártudományi Centrum, Debrecen 2003.

Szász Gábor (szerk.): *A Debreceni Agrártudományi Egyetem 125 éve I–III.* DATE, Debrecen, 1993–1994.

Szegedi Gyula: *Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum III. sz. Belgyógyászati Klinika 25 éves. Jubileumi Évkönyv 1975–2000.* Debrecen, 2000.

Szentpéteri Kun Béla: *Az egyetemmé alakulás története.* (A debreceni Kollégium története I/2.) [Debrecen], 1941.

Szöllősi János (felelős kiadó): *Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum Biofizikai és Sejtbiológiai Intézet. Négy évtized a biofizika szolgálatában 1969–2009.* Debrecen, 2009.

Tósaki Árpád: *A Debreceni Egyetem Gyógyszerésztudományi Karának Alapítása és Története (1996–2012) a Debreceni Egyetem Alapításának 100 Éves Évfordulójára (1912–2012).* (Kézirat) Debrecen, 2011.

Tóth Csaba – Soltész István: *25 éves a Debreceni Orvostudományi Egyetem Urológiai Klinikája 1974–1999.* Debrecen, 1999.

DUPress

Ujváry Zoltán (szerk.): *50 éves a Néprajzi Tanszék – Jubileumi kötet.* (Folklór és Etnográfia 100.) Debrecen, 1999.

Varga Emil: *A Debreceni Orvostudományi Egyetem Élettani Intézetének története 1918–1991.* DOTE Élettani Intézet, [Debrecen], [1992.].

Varga Zoltán: *A Debreceni Tudományegyetem története I. (1944-ig).* Debrecen, 1967.

Zeher Margit – Szekanecz Zoltán – Hodosi Katalin – Győri Anikó (összeállította): *Debreceni Orvostudományi Egyetem III. sz. Belgyógyászati Klinika Jubileumi Kiadványa (Készült az Intézmény 20 éves fennállása alkalmából 1975–1995)* Debrecen, 1995.

b) Tanulmánykötetek

Brezsnyánszky László – Fenyő Imre (szerk.): *A Debreceni Iskola* (Acta Paedagogica Debrecina – A Debreceni Egyetem Bölcsészkar Neveléstudományi Tanszékének Közleményei CIII.) Debrecen, 2004. (Kötetünk szerzői elsősorban Balogh László, Brezsnyánszky László, ifj. Fekete Károly, Fenyő Imre, Holik Ildikó, Kiss Endre, Komlósi Sándor, Orosz Gábor, Szirmai Hajnalka, Vecsey Beatrix és Vincze Tamás tanulmányait használták.)

Brezsnyánszky László (szerk.): A „Debreceni Iskola" neveléstudomány-történeti vázlata. Bp. 2007. (Elsősorban ifj. Fekete Károly, Fenyő Imre és Vincze Tamás tanulmányai.)

Hollósi Gábor (szerk.): *Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből I.* Debrecen, 2005. (Elsősorban Hollósi Gábor és Mudrák József tanulmányai.)

Hollósi Gábor (szerk.): *Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből II.* Debrecen, 2005. (Elsősorban Hollósi Gábor, Kerepeszki Róbert és Mudrák József tanulmányai.)

Hollósi Gábor (szerk.): *Közlemények a Debreceni Tudományegyetem történetéből IV.* Debrecen, 2006. (Elsősorban Hollósi Gábor, Kerepeszki Róbert és Király Sándor tanulmányai.)

P. Szabó Béla – Madai Sándor (szerk.): *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947).* (Historia Iuridicae Facultatis I.) Debrecen, 2002. (Elsősorban Balogh Judit, Csohány János, Fónai Mihály, Hajnal Béla, Lászlófi Pál, Madai Sándor, Soós Ildikó, Szabadfalvi József és P. Szabó Béla tanulmányai.)

P. Szabó Béla – Madai Sándor (szerk.): *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949) I.* (Historia Facultatis Iuridicae II.) Debrecen, 2004. (Elsősorban Balogh Judit, Csűrös Gabriella, Elek Balázs, Kardos Sándor, Kiss Katalin, Lupkovics György, Madai Sándor, Prugberger Tamás, Siska Katalin, Szabó Anita, Szabó Krisztián és Varga Norbert tanulmányai.)

P. Szabó Béla (szerk. Madai Sándor és Megyaszai Georgina közreműködésével): *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949) II.* (Historia Facultatis Iuridicae III.) Debrecen, 2006. (Elsősorban Károlyi Géza, Molnár Judit, Nádházy Zsolt, Nagy Emilia, Szabó Szilárd és Szikora Veronika tanulmányai.)

c) További önálló kötetek

Adorjáni Dezső – Nagy István: Szent szenvedély: Emléksorok Pápay Józsefről. Nagyigmánd Önkormányzat Képviselőtestülete, Nagyigmánd, 1994.

Balassa Iván: Csűry Bálint. (A múlt magyar tudósai) Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.

Baráth Béla Levente (összegyűjt. és szerk.) *Tiszántúli református centuriák. Adatok és írások a tiszántúli református egyháztörténethez és egyházi művelődéstörténethez.* A Tiszántúli

DUPress

Református Egyházkerület és a tiszántúli régió fejlődése az 1910-es években. (CD) Debrecen, 2010.
Baránszky-Jób László – Boda István – Faragó Tibor – Vajthó László – Zombor Zoltán (szerk.): Mitrovics-emlékkönyv tudományos működésének ötvenedik évfordulójára. Bp., 1939.
Battyányi Géza – Sándor Balázs: *Laus Deo – Hálakötet egy professzorért.* Török István emlékkönyv. Teológiai Önképzőköri Társulat Füzetei 10. Debrecen 1995.
Bitskey Istvánné (szerk.): Szabó István, 1898–1969. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak munkássága 1.) KLTE Könyvtára, Debrecen, 1982.
Csaba Béla: Kesztyűs Loránd (1915–1979). (A debreceni orvosképzés nagy alakjai 20.) Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségügyi Centrum, 2004.
Csohány János: Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról. I–IV. Debrecen, 2004–2007.
Csorba Dávid: „A' sovány lelket meg-szépíteni" – Debreceni prédikátorok (1657–1711). Hernád Kiadó. Debrecen, 2008.
Barcza József (szerk.): Tovább… Emlékkönyv Makkai László 75. születésnapjára. Debrecen, 1989.
Fésüs László (szerk.): *Tankó Béla (1905–1974).* (A debreceni orvosképzés nagy alakjai 13.) Debreceni Orvostudományi Egyetem, 1998.
Filep Tibor: *Forradalom a debreceni egyetemeken 1956.* Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2006.
Gaál Botond (szerk.): *A választott nép szolgálatában – Tanulmányok a 80 éves Czeglédy Sándor teológiai professzor tiszteletére.* Debrecen, 1989.
Gáborjáni Szabó Botond: *A szabadság szent igéi. A tiszántúli református egyházi vezetés és a Debreceni Kollégium 1848/49-ben.* Debrecen, 1999.
Hanula Gergely – Vladár Gábor (szerk.): *Eulogia – Ünnepi kötet Bartha Tibor 60. születésnapjára.* Bp., 2004.
Juhász Izabella (szerk.): *Juhász Géza-emlékkönyv.* KLTE, Debrecen, 1975.
Kálnási Árpád: *Fejezetek a Csűry-iskola történetéből.* (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai 72.) Debrecen, 1998.
Kántor Sándorné: *Híres matematikatanárok és tanítványok a debreceni iskolákban.* Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum [Bp.], 2007.
Kerepeszki Róbert: *Tudomány életközelben. Az MTA Debreceni Területi Bizottságának története (1976–2010).* Debrecen, 2010.
Ladányi Andor: *A magyar felsőoktatás a 20. században.* Akadémiai Kiadó, Bp. 1999.
Ladányi Andor: *A gazdasági válságtól a háborúig (A magyar felsőoktatás az 1930-as években).* Argumentum Kiadó, [Bp.], 2002.
Ladányi Andor: *Az egyetemi ifjúság az ellenforradalom első éveiben (1919–1921).* Bp. 1979.
Ladányi Andor: *Klebelsberg felsőoktatási politikája.* Argumentum Kiadó, Bp., 2000.
Lendvai L. Ferenc: *Egy magyar filozófus: Karácsony Sándor.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1993.
Magyary Zoltán: *Emlékirat az egyetemi ifjúság szociális gondozásának megszervezése tárgyában.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp. 1929.
Majerszky Klára: *A Sántha-ügy.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1997, [2]2000.
Nagy Sándor: *A jogi oktatás és szervezete a Debreceni Ref. Kollégiumban 1742–1914. A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében.* Bp. 1984.

DUPress

Nemes Zoltán: *Antik álmok álmodója – Sarkady János életútja, tudományos munkássága, szakirodalmi és fordítói tevékenysége*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2009.
Pálmai Kálmán: *Kerecsényi Dezső*. (A múlt magyar tudósai) Akadémiai Kiadó, Bp., 1988.
Péterffy László (szerk.): *Emlékkönyv Pap Károly főiskolai (akadémiai és egyetemi) tanári működésének harmincadik évfordulójára – írták barátai és tanítványai*. Lehotai Pál Könyvnyomdája. Debrecen, 1939.
Révész Imre: *Pokoly József*. (Debreceni Tisza István Tudományos Társaság Emlékbeszédek I. kötet, 2. szám) Debrecen, 1936.
Simon Miklós: *Szodoray Lajos (1904–1980)*. (A debreceni orvosképzés nagy alakjai 15.) Debreceni Orvostudományi Egyetem, 1998.
Surányi Béla: *Emberek, művek, események. (Tallózás Debrecen agrárkultúrájából)* Debreceni Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kar, Debrecen, 2007.
Szénássy Barnáné Ludányi Valéria (szerk.): *Bán Imre*. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak munkássága 8.) KLTE Könyvtára, Debrecen, 1977.
Szénássy Barnáné Ludányi Valéria (szerk.): *Barta János*. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak munkássága 9.) KLTE Könyvtára, Debrecen, 1977.
Varga Gábor – Szekerczés Pál: *Tanulmányok a debreceni kollégiumi tanítóképzés történetéből*. Debrecen, 1990.
Varga Zsigmond, id.: *A Krisztus szolgálatában megdicsőült ifj. Varga Zsigmond emlékezete*. Debrecen 1949.
Zsigmond Ferenc: *A Debreceni Református Kollégium története* 1538(?)–1938. Debrecen, 1937.
Zs. Nagy Imre: *Verzár Frigyes (1886–1979)*. (A debreceni orvosképzés nagy alakjai 10.) Debrecen – Ancona, 1995.

d) Tanulmányok, cikkek:

Abádi Nagy Zoltán: Hogyan lettünk mi KLTE. *Debreceni Szemle,* 1994. 299–306.
Abádi Nagy Zoltán: Országh László debreceni egyetemi működése. In: Vadon Lehel: *In memoriam Országh László (születésének 100. évfordulójára)*. Eszterházy Károly Főiskola Amerikanisztika Tanszék, Eger, 2007.
Ady Endre, Az én kálvinistaságom. *Nyugat* 1916. március 16.
Balázs György: Loessl János emlékére (1887–1955). *Orvosi Hetilap* 146 (2005) 2658–2659.
Balogh István: Történelemoktatás a debreceni egyetemen az 1930-as években. *Debreceni Szemle,* 2004/3. 456–464.
Baráth Béla Levente: Baltazár Dezső püspök szerepvállalása a Debreceni Egyetem létrehozásában. In: Kustár Zoltán (szerk.): *Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2005/2006. évi értesítője*. 468. tanév, Debrecen, 2006.
Barcsa Dániel: A hűség krónikása. Rugonfalvi Kiss István emlékezete. *PoLísz* [folyóirat] 2008. március.
Bársony István: A bölcsészkari reform a KLTE-en. *A pedagógusképzés jelene és jövője*. Kecskemét, 1992.
Barta János: Különös levélváltás. *Kortárs* 1986/6.
Barta János: Németh László debreceni katedrája. *Kortárs* 1984/11.
Barta János, ifj.: Hallgatói demokrácia és tanulmányi fegyelem. Tanulmányi rend a Debreceni Egyetemen a kommunista hatalomátvétel éveiben. In: *Magyar történettu-*

DUPress

domány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. Szerk. Gecsényi Lajos – Izsák Lajos. Bp. 2011.

Barta János, ifj.: Szemléleti átalakulás vagy kényszerű szerepváltás? (A kommunista hatalomátvétel tükröződése a Debreceni Egyetem tanácsának tevékenységében). In: Kovács Zoltán – Püski Levente (szerk.): *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 80. születésnapjára.* A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2010.

Bartha Ákos: Egyetemi falukutatás a két világháború közötti Debrecenben. *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 2010/1. 43–57.

Békés, Ágnes: The Rebirth of the Debrecen English Department after 1945. *Angol Filológiai Tanulmányok* 11(1977) 11–17.

Berényi Dénes: Szalay Sándor. *Magyar Tudomány* 33 (1988) 149–151.

Bobula Ida: Az egyetemi nőkérdés Magyarországon. *Napkelet* 1928/8.

Bolvári-Takács Gábor: Mitrovics Gyula akadémiai tagságának megszűnése. *Debreceni Szemle* 2010/4. 232–241.

Borsy Zoltán: Kádár László egyetemi tanár, a Földrajzi Társaság társelnöke 70 éves. *Földrajzi Közlemények* 102 (1978) 201–209.

Bozzay Réka: Debreceni diákok a leideni egyetemen a XVII. században. In: *Debreceni Szemle,* Új folyam, 10(2002)2, 307–316. o.

Czeke Marianne – Ritoók Emma: Nők az egyetemen. *Napkelet,* 1925. 496–504.

Császár Ákos: *Barna Szénássy (1995).* Publicationes Mathematicae 49 (1996) 1–5.

Cséka Ervin: Emlékezés régi debreceni jogászprofesszorokra. *Jogtudományi Közlöny* 2002/2. 108–111.

Csillag Mária: Tények és emlékek Sántha Kálmánról. *Ideggyógyászati Szemle* 56 (2003) 122–129.

Csiszár Imre: Mezőgazdasági szakképzés társadalmi háttere Debrecenben és Pallagon. In: Papp Imre – Angi János – Pallai László (szerk.): *Emlékkönyv ifj. Barta János 70. születésnapjára.* A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2010. 367–386.

Csohány János: Református teológiai fakultás Debrecenben 1914–1950. In: Ujváry Gábor (szerk.): *Hittudományi fakultások és tanintézetek a XX. századi magyar egyetemeken.* (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetéből 13.) Bp., 1991.

Csűry Bálint: *Pápay József emlékezete.* (Debreceni Tisza István Tudományos Társaság. Emlékbeszédek I. kötet, 1. szám) Debrecen, 1935.

Csűry István: Merre tart a könyvtárügy? In: *Könyvtáros,* 1978, 221–227.

D. Molnár István: Húszéves a lengyel szakos képzés Debrecenben. *Debreceni Szemle.* 1994/3.

Egri Péter: Országh László. *Irodalomtörténet* 66 (1984) 793–794.

Eiben Ottó: Malán Mihály antropológusprofesszor élete és munkássága. *Anthropologiai Közlemények* 36 (1994) 141–145.

Eke Pálné (szerk.): *Kéz Andor, 1891–1968.* (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak munkássága 4.) KLTE Könyvtára, Debrecen, 1971.

Fekete Csaba: Zsidó tanítványok vallomása a Debreceni Kollégiumról. *Confessio* 1980/4. 96–100.

Fekete Gábor: Jakucs Pál 1928–2000. *Magyar Tudomány* 46 (2001) 363–365.

Fényes Tibor: Szalay Sándor – a hazai atommagfizikai alapkutatások elindítója. *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 2010/1. 35–41.

Forisek Péter: Alföldi András a debreceni egyetemen (1923–1930). *Debreceni Szemle* 2005/2. 231–238.

DUPress

Forisek Péter: Tudóssors 1945 után. Adalékok Alföldi András emigrációjához. *Debreceni Szemle* 2007/4. 476–490.

Gaál Botond: A református Tisza István és a Debreceni Egyetem. *Confessio* 2001/2. 101–104.

Gáborjáni Szabó Botond: A gerundium – egy jelkép születésének háttere. *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 2010/1. 8–27.

Gesztelyi Tamás: Alföldi-relikviák a debreceni egyetemen. *Debreceni Szemle* 1997/1. 114–116.

Gomba Szabolcsné: Csűry István pályaképe. In: *Csűry István Emlékkötet,* Debrecen, 2001. DEENK. 5–15 o.

Gorilovics Tivadar: Hankiss János. *Határ* 1992/4–5. 73–81.

Győri L. János: Gondolatok a református felsőoktatási kollégiumokról. *Református Nevelés* 2001/1. 23–25.;

Havas László: A klasszika-filológiai műhely tevékenysége a Debreceni Egyetemen. *Debreceni Szemle* 2009/1. 96–110.

Heinrich Gusztáv: A harmadik egyetem. *Magyar Paedagogia.* 4. évf. 1895. 1–11. o.

Hollósi Gábor: A Magyar Alkotmány- és Jogtörténeti Tanszék a Debreceni Tudományegyetemen (1914–1949). In: Kun András – Szeszák Eleonóra – Bálint Ágnes (szerk.): *Könyv és könyvtár* XXVIII. Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Debrecen, 2006. 255–268.

Juhász Béla: Juhász Géza emlékezete. *Debreceni Szemle,* 1996/2. 223–227.

Justyák János – Tar Károly: Berényi Dénes 1900–1971. *Debreceni Szemle* 1997/3–4. 499–508.

Kálmán Béla: Pápay József munkássága. *Nyelvtudományi Közlemények* 84 (1982) 414–418.

Kathona Géza: A debreceni és sárospataki tanulók részvétele a hollandiai és angliai peregrinációban 1623-tól 1711-ig. In: *Theologiai Szemle,* 1979. 90. o.;

Kerepeszki Róbert: A Debreceni Egyetemi Kör újjáalakulása és tevékenysége a második világháború után. *Szkholion,* 2008/1.

Kerepeszki Róbert: A Debreceni Tudományegyetem hallgatóinak emlékirata az egyetem megcsonkítása ellen (1933). *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 2010/1. 109–121.

Kerepeszki Róbert: A numerus clausus 1928. évi módosításának hatása Debrecenben. *Múltunk,* 2005/4. 42–75.

Kerepeszki Róbert: A Turul Szövetség. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*. Bp., Osiris, 2009. 341–376. o.

Kesztyüs Loránd – Haár Ferenc – Szitha András: A Debreceni Orvostudományi Egyetem elméleti intézeti épülete. *Egészségügyi Gazdasági Szemle* 1973/4. 556–560.

Király Sándor: A Debreceni Tudományegyetem Diáksegélypénztárának (Bursa Academica) alapszabályai. *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 2010/1. 99–108.

Király Sándor: Egyetemi hallgatók és szociális problémák Magyarországon a két világháború között (Szülői levelek, hallgatói kérelmek Debrecenben). In: Újváry Gábor (főszerk.): *Lymbus – Magyarságtudományi forrásközlemények 2009*. 259–271.

Kiss József: Az 1956-os októberi forradalom helyi eseményei a Debreceni Orvostudományi Egyetemen. In: *Tudományos Közlemények 24. szám.* KLTE Műszaki Főiskolai Kar, Debrecen, 1999. 85–133.

Koltay Ede – Kovách Ádám: Szalay Sándor 1909–1987. *Fizikai Szemle* 38 (1988) 42–49.

Kormos László: A debreceni kollégium külföldi kapcsolatai. In: *Történeti Tanulmányok* II. Debrecen, 1993. 59–72.

Korompai Gáborné: Kovács Máté értékmentő tevékenysége a Debreceni Egyetemi

DUPress

Könyvtárban. In: *A jövő a múlt és a jelen egységére épül. Emlékkötet Kovács Máté tiszteletére.* Debrecen, 2007. 121–131.
Korompai Gáborné: Nyíreő István (1893–1977), a Debreceni Egyetemi Könyvtár igazgatója. In: *Szemelvények a Debreceni Egyetemi Könyvtár történetéből,* Debrecen, 2009. 51.
Kovách Ádám – Papp László: Az MTA Atommagkutató Intézete és a Kossuth Lajos Tudományegyetem együttműködése. *Felsőoktatási Szemle* 1980/12. 385–392.
Kovács Csaba: Wladislaw Szablinski lengyel lektor Debrecenben írt munkái. In: D. Molnár István (szerk.): *Magyar-lengyel közelítések.* Debrecen – Bp., 1985. 89–98.
Kovács József: *A sárospataki teológusok exodusa 1951-ben.* A D. Harsányi András Alapítvány kiadványai – 9. Debrecen, 2004.
Kozák Miklós – McIntosh Richard William: A Debreceni Egyetem Ásvány és Földtani Tanszékének története. *Debreceni Szemle* 2009/2. 218–232.
Ladányi Andor: A numerus clausus törvény 1928. évi módosításáról. *Századok* 1994/6.
Ladányi Andor: A numerus clausustól a numerus nullusig. *Múlt és Jövő* 2005/1. 56–74.
Ladányi Andor: Az egyházak és a felsőoktatás. 1945–2000. *Múltunk* 2004/3.
Ladányi Andor: Két évforduló. A nők felsőfokú tanulmányainak száz éve. *Educatio,* 1996/3.
Lampé István: Verzár Gyula (1886–1960). *Orvosi Hetilap* 147 (2006) 1953–1954.
Láng Eszter: A Világgazdaság és Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék története. *Debreceni Szemle* 2009/3–4. 405–410.
Lévay Botondné: A Debreceni Egyetemi Könyvtár Kner gyűjteményéről. In: *Könyv és Könyvtár,* XIV. – Debrecen, 1985. 33–85.
Lovas Rezső: Az 50 éves ATOMKI. *Debreceni Szemle* 2005/3. 380–395.
Madarász Imre: A Debreceni Egyetem Olasz Tanszékének története. *Debreceni Szemle* 2006/4. 551–554.
Márta Ferenc: Bognár Rezső (1913–1990). *Magyar Tudomány* 35 (1990) 736–737.
Márton Ildikó – Kelentey Barna: Emlékezés Adler Péter fogorvosprofesszorra születésének centenáriumán (1910–1983). *Orvosi Hetilap* 151 (2010) 1468–1469.
Mervó Zoltánné: Adalékok a Debreceni Tanárképző Intézet gyakorló gimnáziumának történetéhez. 1936–1949. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve* XVIII. (1991) Hajdú-Bihar Megyei Levéltár. Debrecen. 123–136. o.
Mórik József: Jeney Endre. *Egészségtudomány* 14 (1970) 55–56. és 157–174.
Mudrák József: A debreceni egyetemi könyvtár tisztviselői névsora és lexikona életrajzi és irodalmi adatokkal. In: Bálint Ágnes – Kun András – Szeszák Ferencné (szerk.): *Könyv és Könyvtár* XXX. DEENK, Debrecen, 2010. 208–238.
Mudrák József: A „debreceni" Orvosi Kar Hallében 1944–1945 *Orvosi Hetilap* 2012/2. 87–88.
Mudrák József: A debreceni Tudományegyetem Történelmi Intézetének (Szemináriumának) rövid története 1914–1949. In: Velkey Ferenc (szerk.): Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica LVII. – *Történeti Tanulmányok* XIII. DE, Debrecen, 2005. 215–227.
Mudrák József: Kettesy Aladár professzor kétszeri meghurcoltatása 1945–46-ban. *Orvosi Hetilap* 2011/2. 76–77.
Mudrák József: Hüttl Tivadar sebészprofesszor igazolóbizottsági elítélése 1946-ban. *Orvosi Hetilap* 152 (2011) 1056–1057.
Nagy János: A földműveléstan oktatásának és kutatásának története a Debreceni Egyetemen. *Debreceni Szemle* 2006/1. 101–112.
Nánási Pál: 50 éves a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Szerves Kémiai Tanszéke. *Debreceni Szemle* 1998/1. 68–73.

Némedi Lajos: Pukánszky Béla (1895–1950). *Német Filológiai Tanulmányok 1964.* (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Germanisztikai Intézetének kiadványai). Tankönyvkiadó, Bp., 1965.

Orosz Gábor: Kiss Árpád tanárképzési elképzelései az 1940-es évek első felében. In: Orosz Gábor (szerk.): *Tanárképzésünk egykor és ma.* KLTE Kiadó. Debrecen, 1995. 21–34.

Orosz István: Szabó István és Debrecen. *Debreceni Szemle* 1999/1. 104–108.

Országh István – Bazsa György: A Debreceni Egyetem Fizikai Kémiai Tanszéke. *Debreceni Szemle* 2006/1. 113–122.

Papp Imre: Oktatás és kutatás a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetében. *Debreceni Szemle* 2009/3–4. 411–419.

Papp László: A felsőoktatási intézmények együttműködése Debrecenben. *Debreceni Szemle* 1982/2. 67–79.

Papp Zoltán (szerk.): *Emlékfüzet Árvay Sándor egyetemi tanári működésének 20. évfordulójára.* DOTE Női Klinikájának Orvosi Kara, Debrecen, 1971. 163.

Paragh György: Anyagcsere-betegségek Tanszék. Debreceni Egyetem Orvos- és Egészségtudományi Centrum, I. Belklinika. *Debreceni Szemle* 2008/4. 499–508.

Péterffy Árpád: A debreceni szívsebészet története (1963–2010). *Debreceni Szemle* 2011/1. 83–92.

Petrovics Alica: A baseli egyetem magyar kapcsolatai a 16–18. században. – Orvostörténelmi értékek Verzár Frigyes életművében. *Debreceni Szemle* 2010/1. 19–26.

P. Szabó Béla: Kísérlet a jogösszehasonlítás mint diszciplína bevezetésére a debreceni egyetemen (1927). *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 2010/1. 58–75.

Rácz István: Szabó István emlékezete. *Debreceni Szemle* 1999/1. 96–103.

Révész Kálmán: A debreceni egyetem theologiai fakultása. *Debreceni Protestáns Lap* (XXXII) 1912. április 20. 16. szám 253–255.

Sailer Kornél – Beke Dezső – Karaffa Levente – Zsuga Miklós: Mérnökképzés a Debreceni Egyetem Természettudományi és Technológiai Karán. *Debreceni Szemle* 2009/1. 90–95.

Süli-Zakar István: Milleker Rezső (1887. ápr. 17. – 1945. máj. 8.). *Debreceni Szemle* 1995/2. 270–287.

Szabó Árpád: *Darkó Jenő emlékezete.* (Debreceni Tisza István Tudományos Társaság Emlékbeszédek I. kötet, 4. szám) Debrecen, 1940.

Szabó József: A debreceni egyetem Földrajzi Tanszékének működése 1914-től 1945-ig. *Földrajzi Múzeumi Tanulmányok* VIII. Érd, 1990. 9–14.

Szalay Tibor (szerk.): Debreceni kémikusok. In: Patonay Tamás (szerk.): *Debreceni kémikusok – A KLTE Kémiai Intézetének felépítése és tevékenysége – Demonstrációs kísérletek.* KLTE Kémiai Intézete, Debrecen, 1984. 5–39.

Szállási Árpád: A debreceni orvosképzés kezdete. *Orvosi Hetilap* 140 (1999) 1587–1588.

Szállási Árpád: A Debreceni Tudományegyetem szózata a trianoni békeszerződés ellen. *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 2010/1. 95–98.

Szállási Árpád: Megkésett emlékezés Diósadi Elekes Györgyről. *Orvosi Hetilap* 133 (1992) 741–747.

Szállási Árpád: Visszaemlékezés Went István professzorra. *Orvosi Hetilap* 115 (1974) 3117–3118.

Szász Gábor: Debreceni Egyetem – Agrometeorológiai Obszervatórium. *Debreceni Szemle* 2008/3. 374–389.

DUPress

Szécsényi András: Lovagias ügy. Epizód az antiszemitizmus történetéhez az 1930-as években. *Múlt és Jövő,* 2009/1. 133–138.
Szegedi Gyula: Klinikai immunológiai kutatások a DE OEC III. sz. Belgyógyászati Klinikáján. *Debreceni Szemle* 2008/4. 509–515.
Szegedi Péter: Zsidók a debreceni sportegyesületekben. Asszimilációs és disszimilációs jelenségek egy magyar város sportéletében. *Múlt és Jövő,* 1999/1. 104–120.
Szegedi Sándor – Tar Károly: A Debreceni Egyetem Meteorológiai Obszervatóriumának nyolcvan éve. *Debreceni Szemle* 2009/1. 111–116.
Szentpéteri Kun Béla [akkor még Kun Béla néven]: A debreczeni m. kir. tudományegyetem létesítésének története. In: *A debreczeni magyar királyi tudományegyetem almanachja az 1914–15-ik évre.* 3–51.
Szentpéteri Kun Béla: A Tisza István Tudományegyetem. Civis-professzorok. [h. n., é. n.] 8. (különlenyomat a Vármegyei Szociográfiák kiadásában megjelent *Hajdú vármegye* című műből)
Szentpéteri Kun Béla: Küldöttségjárások az egyetemért. *Debreceni Képes Kalendáriom* 1942. 51–53.
Szíjártó Imre: A debreceni polonisztika harminc éve. *Debreceni Szemle* 2005/2. 239–245.
Sztaricskai Ferenc: Gyógyszergyártás és kutatás Debrecenben. *Debreceni Szemle* 2002/2. 290–306.
Sztaricskai Ferenc: Bognár Rezső (1913–1990) emlékezete nyolcvanötödik születésnapján. *Debreceni Szemle* 1998/2. 257–272.
Tar Károly: A Debreceni Egyetem Meteorológiai Tanszékének múltja és eredményei. *Debreceni Szemle* 2010/4. 254–261.
Tatár György: Megemlékezés Mikó Gyula gyógyszerészprofesszorról, a Debreceni Egyetem gyógyszertárának megalapítójáról. *Gyógyszerészet* 47 (2003) 314–319.
Tóth Ágnes: A debreceni Tisza István Tudományegyetem alapítványai a két világháború között. In: Radics Kálmán (szerk.): *A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Évkönyve* XXVIII. Debrecen, 2001. 299–358.
Vadon Lehel: In memoriam Országh László (születésének 100. évfordulójára). Eszterházy Károly Főiskola Amerikanisztika Tanszék, Eger, 2007. 390.
Varga Antal: *Szénássy Barna* (Ungvár, 1913. dec. 11. – Debrecen, 1995. nov. 12.). Polygon 6 (1996) 1.p.
Varga Mátyás: A Debreceni Nyári Egyetem alapítása (1927). In: Papp Imre – Angi János – Pallai László (szerk.): *Emlékkönyv ifj. Barta János 70. születésnapjára.* A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2010. 387–396.
Veress Géza: Küzdelem Debrecen egyeteméért 1912–1944. *Debreceni Szemle* 1999/3. 403–412.
Virágos Márta: A debreceni m. kir. Tudományegyetem első rektora: Kiss Ferenc (1862–1948). *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 2010/1. 29–30.
Zambon Csaba: Rugonfalvi Kiss István memoranduma a román miniszterelnökhoz. *PoLísz* 2008. márc. 7–12.

DUPress

A KÖTET SZERZŐI – SZERKESZTŐI

Bársony István ny. egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet
ifj. Barta János professor emeritus, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet
Bazsa György professor emeritus, Debreceni Egyetem, Fizikai Kémiai Tanszék
ifj. Fekete Károly egyetemi tanár, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Gyakorlati Teológiai Tanszék
Hollósi Gábor főlevéltáros, Magyar Országos Levéltár, Budapest
Kapusz Nándor főtanácsos, Debreceni Egyetem, Konferencia Központ – Orvostörténeti Gyűjtőhely
Kerepeszki Róbert egyetemi tanársegéd, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet
Király Sándor történész, Debrecen
Mudrák József ügyvivő szakértő, Debreceni Egyetem
Nagy Sándor ny. egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Kísérleti Fizikai Tanszék
Orosz Gábor ny. egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Neveléstudományi Tanszék
Orosz István akadémikus, professor emeritus, Debreceni Egyetem, Történelmi Intézet
Petrovics Alica ügyvivő szakértő, Debreceni Egyetem, Konferencia Központ – Orvostörténeti Gyűjtőhely
Pilishegyi Péter igazgató, Debreceni Egyetem, Hallgatói Kapcsolatok Igazgatósága
P. Szabó Béla egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Jogtörténeti Tanszék
Szász Gábor professor emeritus, Debreceni Egyetem, Agrometeorológiai Obszervatórium
Turi Gábor igazgató, Debreceni Egyetem, Külső Kapcsolatok Igazgatósága
Virágos Márta főigazgató, Debreceni Egyetem, DE Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

DUPress

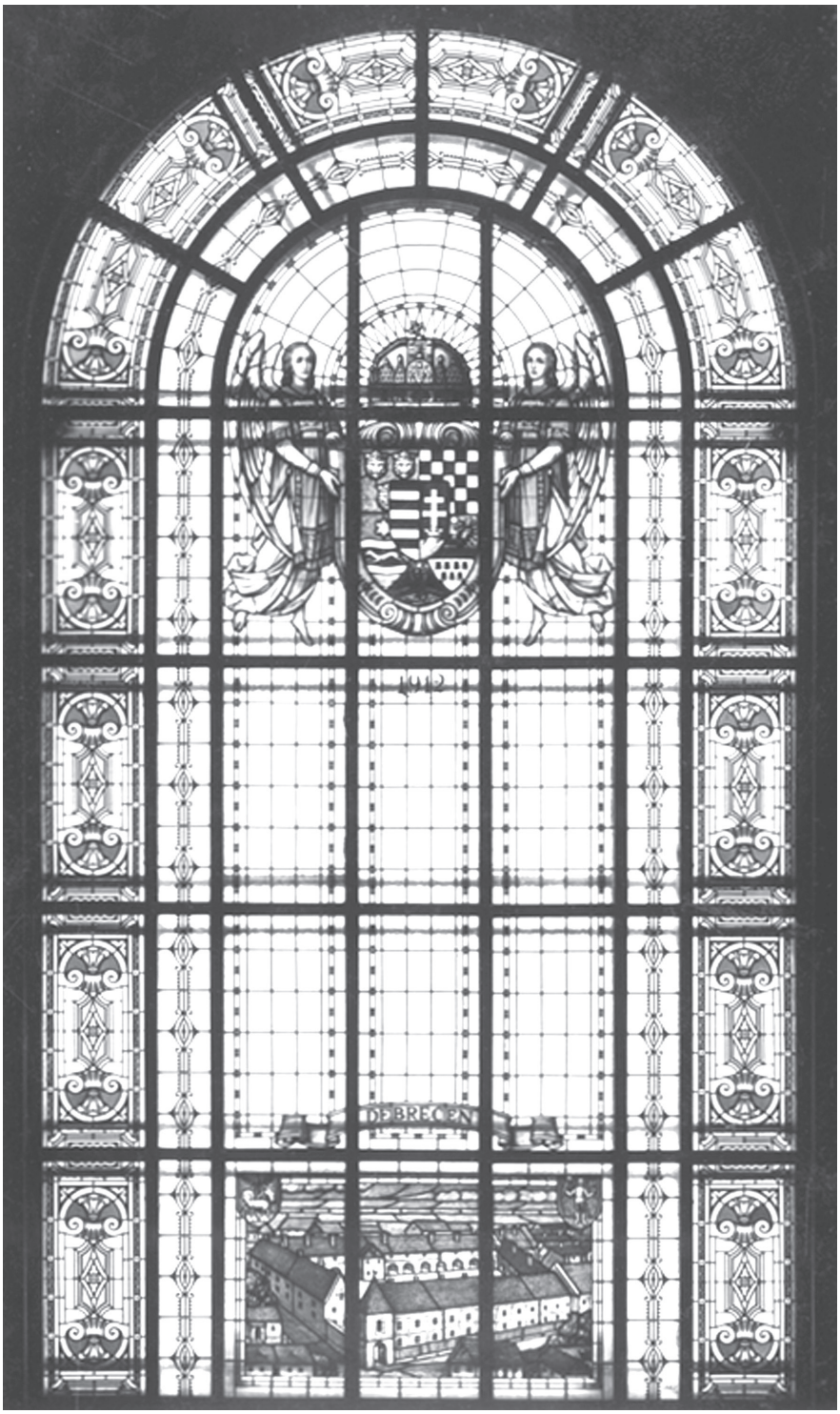
DEBRECEN